IOANNIS
BORCHOLTEN
IC. CLARISSIMI,
ET IN ACADEMIA IVLIA
quondam Antecessoris,

In quatuor Institutionum Iuris Ciuilis Libros,

COMMENTARIA,

PRISTINO SPLENDORI AC SVÆ INTEGRITATI, quam sæpiùs repetitæ Editiones imminuerant, restituta:

Quibus præter textum addita sunt iampridem ab ipsius auctoris filio

SVMMARIA:

Et nouissimè à Studioso quodam Iuris Professore insertæ perutiles Tabulæ ad cuiusque Tit. sensum & capiendum faciliùs, & diutiùs retinendum, comparatæ.

Additus est etiam INDEX rerum & verborum Iuris insigniorum locuples.

GENEVÆ,

Sumpt. I. Ant. & Samuelis De Tournes.

M DC. LXIII.

AMPLISSIMIS, CLARISS.
& Prudentißimis Viris,

CONSVLIBVS
ET SENATORIBVS
INCLYTÆ REIPVBLICÆ
LVNÆBVRGENSIS, DOMINIS ET.
amicis meis ſummo ſtudio colendis, S.

ANNVS hic nunc agitur decimus octauus, (Conſules & Senatores Ampliſſimi, Prudentiſſimi Domini & amici colendi, Cariſſimi) ex quo parens meus Ioannes Borcholten piæ memoriæ, & Patriæ ſuæ & veſtri amore percitus, hæc eadem in Iuſtiniani SS.Imperatoris Inſtitutionum libros Commentaria, multis laboribus & vigiliis à ſe confecta, vobis dicauit & conſecrauit: Vóſque bono animo eadem in tutelam veſtram ſuſcepiſtis. Ex illo tempore,& poſtquàm(ſic volente omnium rerum moderatore Deo)parens meus ex hac caduca in illam æternam vitam auocatus deceſſit,. Virorum bonorum ſuaſionibus & precibus commotus ego,tum ſecundâ,tum tertiâ vice eadem hæc Commentaria, vt typis committerentur,

feci. Vidi etiam bonos quamplurimos, per hos parentis mei pij labores, ad altam & excelsam illam Iuris artem deductos. Neque tamen intereà defuerunt, qui sibi sapientes, & nihil nisi quod ipsi fecerint, probare soliti, multis ex causis hæc parentis mei Commentaria contemnere, aspernari, & vel per calumniam ex Iuuenum manibus eripere voluerint. Inter hos alij quidem, non ex proprio parentis mei cerebro, (quod dici solet) sed ex aliorum libris Commentaria hæc desumpta esse dixerunt. Sed hos ne responsione quidem vllâ dignos censeo, cùm nullum hactenùs, ex quo descripta hæc sint Commentaria, nominare potuerint Auctorem. Quòd si iam illud vrgent, aliquid saltem ex aliis Iuris Interpretibus huc translatum esse, cum Poëta ipsis respondebo: nihil esse dictum, quod non dictum sit priùs. Sed adeò nunc, proh dolor! calumnia imperium obtinet, vt nulli parcere velit. Alij breuitatem horum Commentariorum damnant, ignari certè Iuris, nec quid culpent intelligentes. Iustinianum Imperatorem hi audiant, qui longis commentariis reiectis, breues tantùm notas vel summas Iuri vniuerso addi voluit. Quid sacratissimo huic Imperatori respondebunt isti insipidi? At nullas hîc latêre subtilitates alij dicunt. Sed quas subtilitates isti nominant, obscuritatem vocarem potiùs. Ad bonorum iudicium hîc ego prouoco, qui in causa hac sententiam dicant, Vtrùm illi Iuuentuti Studiosæ, & consequenter Reip. Christianæ, magis consulant & prospiciant, qui simpliciter & perspicuè verba Imperatoris interpretantur; an verò illi, qui dum nimiùm subtiles esse cupiunt, & in eo laborant toti, mera ænigmata tradunt, quibus resoluendis nec OEdipus sufficere possit. Alij denique, cùm nihil, quod culpare possint, inueniant aliud, hoc hactenus (quantum intelligo) obiecerunt; illud in his Commentariis desiderari, quòd singulorum paragraphorum explicationi summaria non sint præmissa

missa.His ego nunc occurrere volui,& Amicis pluribus monentibus, tantum temporis negociis Aulicis præripui, quo desiderium vltimorum horum implerem, & quartæ huic editioni Summaria adiicerem. Quia verò ne sic quidem defuturos scio, qui quod in his ipsis Commentariis vlteriùs culpare possint, quęrant; iterum ad vos, Consules & Senatores Prudentissimi, tanquam Commentariorum horum Patronos,à parente meo pio ad hoc electos confugio, vestrę tutelę ac defensioni hęc à me adaucta Commentaria subiicio, & Vobis illa consecro dicóque; illud futurum sperans vt auctoritate vestrâ deterriti Zoïli ac Momi, hoc culpare desinant, in quo, qui rectè sentiunt & sapiunt, nihil reprehendunt. Vos, Viri amplissimi & prudentissimi, serenâ fronte hoc renouatum munusculum recipite, animum meum vos colentem agnoscite,& Borcholtorum Familiam antiqnam, quod hactenùs equidem fecistis laudabiliter, vobis commendatam habete. Ego vos, non viuam, cùm non colam. Valete, Patres Amplissimi, Prudentissimi. Raptim ex aula Lunæburgica, Calend. Maij, Anno reparatæ salutis humanæ 1608.

Vestras Amplitudines

Studiosissimè colens

STATIVS BORCHOLTEN, D.

AMPLISSIMIS CONSVLIBVS ET SENATORIBVS SELECTISSIMIS INCLYTÆ REIPVBLICÆ Lunæburgensis, Dominis, fautoribus & amicis suis debita obseruantia colendis,

IOANNES BORCHOLTEN Lunæburgensis S. D.

NVLLVM *mihi dubium est, Amplissimi Consules, & Senatores selectissimi, multos in vestro reperiri augusto Collegio, qui operam me inanem in hisce Commentariis conscribendis insumpsisse, propterea existimabunt, quòd in elegantem & perutilem Institutionum Imperialium sacratissimi Imperatoris Iustiniani librum, & veterum & recentiorum Interpretum docta Commentaria iam antè extant. Et sanè non inficior, veteres iuris Doctores multa vtilia in Institutionibus Imperialibus tradidisse. Quod illi propter temporum, quibus vixerunt, caliginem assequi non potuerunt, hoc nostro sæculo alij suppleuerunt; vt meritò omnes, qui Iurisprudentiæ operam dant, aut dare aliquando decreuerunt, & veterum & recentiorum in Institutiones Imperiales, non sine magnis vigiliis, præstitos labores laudent, & animo grato prædicent. Neque tamen idcircò de veterum & recentiorum scriptis ita sentiendum est, quasi omnia comprehendant & complectantur, quæ ad Iustinianeas Institutiones intelligendas necessaria sunt. Viderunt veteres multum, multa quoque recentiores obseruarunt & notarunt; non tamen omnino, sed plurima posteris obseruanda & notanda reliquerunt.*

Dicam

Dicam amplius, (fremant licet, qui velint,) ex magno Interpretum nostrorum numero vix unum atque alterũ inuenies, qui sacratissimi Iustiniani Imperatoris verba rectè explicauerit, & eorum veram, natiuam vim ac potestatẽ aperuerit; Cùm tamen ICtos Romanos, in perpetuorum Edictorum & Senatusconsultorum verbis explicandis, plurimùm desudasse, fragmenta illorum, quæ ad nos peruenerunt apertè testentur. Faciam quod dico, exemplo manifestum. Vlpianus (quem Modestinus nobilissimum, & Iurisconsultorum Coryphæum appellat) Iurisprudentiam definiuit, Rerum diuinarum & humanarum notitiam, iusti atque iniusti scientiam. Hanc definitionem sacratissimus Imperator Iustinianus in Institutis retinuit. Dubitatũ autem iamdiu fuit, quid per res diuinas significare Vlpianus voluerit. Nonnulli putarunt per res diuinas, sacrosanctam intelligi Theologiam. Quasi Iurisprudentia ad Propheticos & Apostolicos libros se extendat; & Iurisconsultus is demùm dicendus sit, qui notitiam habeat scriptorum Propheticorum & Apostolicorum non minùs, quàm eorum, quæ à Romanis Iurisconsultis ad nos peruenerunt. Sed hæc sententia à verbis & mente Vlpiani alienissima est, cùm ipse Christianis, qui tunc temporis Romæ & sub Imperio Romano viuebant, infensus fuerit, & omnia Imperatorum de Christianis rescripta collegerit, vt doceret, quibus pœnis, qui Christum profiterentur, afficiendi essent. Vtebantur in Ecclesia etiam tunc exorcismis quod ipse improbauit; ideóq; scribere non dubitauit, vulgare impostorũ esse verbum, exorcizare. Alij κατ᾽ ἐξοχὴν Iurisprudentiã definiri Rerum diuinarum & humanarum notitiam, affirmarunt: quod etiam esse non potest, cùm ex eo sequeretur, nullam Iurisprudentiæ definitionem in Iurisconsultorum extare libris; quod nemo sanæ mentis facilè dixerit. Ac fingunt alij alia sibi somnia, & cuique suum periucundum & pulchrum videtur. Ego veram verborum interpretationem ex ipsis Iurisconsultis sumendam esse existimaui, & in ea adhuc persisto sententia. Tradunt illi, Ius aliud publicum, aliud priuatum esse; & Ius publicum in sacris, sacerdotibus & magistratibus consistere; priuatum, ad singulorum vtilitatem pertinere. His ad Iurisprudentiæ definitionem accommodatis, Iurisprudentia nihil aliud

erit, quàm publici & priuati iuris notitia Publicum ius continet res diuinas: priuatum, res humanas. Et Iurisprudentia est rerum diuinarum, hoc est, iuris publici, sacrorum, sacerdotum & magistratuum; & humanarum, siue iuris priuati notitia. Sic plurimi non intelligunt, quid hæc verba, P. P. A. quæ statim in limine Institutionum Imperialium conspiciuntur, sibi velint. Vulgus iis Patrem Patriæ denotari affirmat, Sed Magno auctor est, P. P. A. Perpetuum Augustum significare: quod etsi rectius est, non tamen ab vllo veterum Interpretum est annotatum. Et ne hîc multus sim, omnibus in hanc rem viribus incubui, vt sacratissimi Imperatoris Iustiniani verba rectè explicarem. Hoc si assecutus vbique sum, benè se res habet. Sin minùs, probabunt tamen studiosi meam voluntatem; qui etiam plurima hîc inuenient, quæ ad res grauissimas intelligendas non parùm faciunt; vt planè persuasum mihi habeam, bonos omnes, meos in primis Iuris ciuilis elementis illustrandis impensos labores, non improbaturos. Vobis autem, amplissimi Consules & Senatores optimi, hos scholasticos labores dedico. Causas, me etiam tacente, pro prudentia vestra intelligitis. Apud vos natus sum, apud vos sum educatus. Parens piæ memoriæ ad annos quadraginta in Senatu apud vos vixit. Eo defuncto fratrem meum, maximum natu, Georgium, Consulem fecistis. Popularis itaque & conciuis vester sum, patriæ amantissimus: quam cùm opibus, consilijs & omnium rerum affluentia florere audio, vehementer lætor, & patriæ vobisque de tanta felicitate gratulor, ac vobis omnibus & singulis, felicitatis perpetuitatem precor. Sit igitur mei in patriam & vos amoris, etiam post funera, argumentum, hic labor scholasticus, quem beneuolo accipite animo, & conciuem vestrum diligite. Valete. Helmstadij in illustri Iulia Academia, 28. Ianuarij, Anno 1590. quem annum vobis omnibus ac singulis felicem esse cupio.

AVCTOR TABVLARVM STVDIOSIS IVRIS S.

QVOD plerique Iuris Professores nostra ætate operam dederunt libris Institutionum ciuilium in Tabularum compendium redigendis, argumento est eos iudicare, noua aliqua opus esse methodo huiusce temporis studiosis; vt sine magno labore, ac breuissimi temporis momento, ad Iurisprudentię arcana deducantur, indéque citiùs abducantur, tam ex voto proprio, dum laborem & contentionem refugiunt, quàm vitio parentum, qui nimiùm festinant liberos suos vix dum pueritiam egressos ciuilibus mancipare officiis, ad eósque honores promouere, quos solus confert Iustinianus, ita dictitante vulgari versiculo.

EADEM me ratio impulit, vt ad singulos Iustiniani Titulos Tabellas applicarem iamdiu descriptas & ad hunc vsque diem expolitas & accuratiùs elimatas, ad earum instar, quas magni nominis Iurisconsultus Antonius Con-

tius exarauit, pauciores quidem numero, ſed longè ampliores & capaciores, pro conſilij ſui ratione: ad inſtitutum verò noſtrum minùs idoneas, tanquàm latè nimis patentes pro captu tenuiorum, & multiplici lectionum anfractu diſcriminatas. Noſtræ inſeruiunt ſtudiorum breuitati, & tyronibus ſeu Iuſtinianeis novis dicatæ ſunt, quò faciliùs & promptiùs prima elementa totius legitimæ ſcientiæ percipiant, & percepta ſeruent teneantq; diutiùs Contianæ Iuriſperitis oblatæ ſunt, vt ſtudia ſua veluti habeant in collecto, & in memoriæ loculis conuoluta, vt quocunque migraturi, etiam peregrinantes, ea ſecum deferant. Et quò magis conſilium noſtrum innoteſceret, prædictas Tabulas ad optimi & clariſſimi interpretis Commentaria adiecimus, vt intelligerent Iuriſprudentiæ ſtudioſi à contextu Inſtitutionum incipiendum eſſe, deinde petendam ex ſubiectis Commentariis interpretationem, ac tum demùm præcipua Iuris dogmata memoriæ commendanda, & in communes veluti locos redigenda, noſtrarum Tabularum adiumento.

VERVM quia non pauci neque leues errores tam in ipſius Auctoris, quàm Interpretis contextum inſederant ex repetita pluſquàm decies prælectione, noſtro non indignum ſtudio exiſtimauimus, totius libri emendationi dare operam, & vbi vitia ſuberant, Cenſoriam virgulam adhibere. Quod ſumma fide ac diligentia præſtitimus per omnia & in omnibus: In textu Iuſtiniani, habita eius collatione cum editionibus Cuiacianis: In contextu commentationum, multis paſſim additis vel detractis negationibus, verſibus integris alicubi reſtitutis, ſuperfluis quibuſdam reiectis, maximè verò peruerſis interpunctionibus ad rectam diſtinctionem, ſenſumq; auctoris adductis; ac denique locorum allegationibus ex fida auctorum, librorum & capitum indagatione

gatione

gatione diſcuſſis. Quorum, tamen omnium diligentiam exuperant ſingulares Tabulæ, ad mentem & verba Iuſtiniani exactè compoſitæ, & eleganti artificio delineatæ, tanquam imagines ad memoriæ ſubſidium: cùm veritas magis oculatâ fide quàm per aures, animis hominum infigatur; vt Iuſtinianus ipſe loquitur *ad finem Tit. de gradibus cognationum.* Hunc igitur laborem noſtrum in tenui, vt videtur, poſitum, ſed non paruo conſtantem; gratis animis excipiant ſtudioſi iuuenes: & ſi quem poſteà fructum ex hac noſtra Titulorum Synoptica deſcriptione retulerint, ſciant nos etiam fructum, quàm optare licuerit, vberiorem aſſequutos.

AD TITVLVM INSTITVTIONVM.

SVMMARIA.

1 *Institutiones quomodo differant ab Institutis.*
2 *Libri Institutionum rectè Institutorum libri vocantur.*
3 *Imperatores olim Domini appellati sunt.*
4 *Iustinianus vnde oriundus.*
5 *Quibus parentibus Iustinianus procreatus & educatus.*
6 *Iustinianus à Iustino consul creatus, itémque adoptatus est.*
7 *Cicero primus Pater patriæ dictus est.*
8 *Imperator cur Augustus dicatur.*

LIBER noster inscribitur: INSTITVTIONVM DN. IVSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS PP. A LIBRI QVATVOR. Institutiones in eo differre ab Institutis, 1
Valla *lib.4. cap.1. elegantiarum* tradit, quòd instituta sunt mores consilio & ratione sumpti, itémque incœpta & proposita: Institutiones verò præceptiones, quibus instituuntur atque docentur homines. Et hoc plerique secuti, prima 2
hæc iuris ciuilis elementa Institutiones, non etiam Instituta, appellari debere affirmant: sed illis assentiendum non est, propterea quòd non solùm Theophilus, Harmenopulus, & reliqui Græci interpretes, verùm etiam Iustinianus ipse *in epistolis Græcis, ff. præfixis*, hunc librum, Institutorum librum appellat. Florentinus quoque, Vlpianus, Paulus & alij, *vt ex ff. indice constat*, Institutorum libros scripserunt, & denique Vegetius & Probus, antiquissimi Grammatici, Instituta & Institutiones pro eodem accipiunt.

DOMINI. Olim Impp. Domini appellabantur, *l. 3. de his quæ in testam. del. l.* 3
pen. ad l. Rhod. de iactu: idque nomen sibi primus Caligula, diademate (quæ candida fascia erat, *Alexand. ab Alexandro lib. 1. gen. die. cap.* 38.) capiti imposito, vindicasse dicitur, *vt Sext. Aurel. in Caligula auctor est*. D. Augustus, vt maledictum & opprobrium semper exhorruit: *Suet. Tranq. in Octau. Augusto, cap.* 53. Alexander quoque Seuerus Dominum appellari se vetuit: *Lamprid. in Alexandro.*

IVSTINIANI. Hoc proprium nomen est nostri Imp. qui non in Dalmatia, 4
vt quidam volunt; nec in Thracia, vt alij asserunt: sed in Pannonia secunda, quæ hodie Bulgaria dicitur, natus est. Ita enim Iustinianus ipse *in quadam Nouella const. quæ ad finem Nouell. Iuliani parricidij edita est*, affirmat. Hâc suam pa-

etiam Iustinianus postea Iustinianam primam appellauit, *vt ex d. Nouell. const.*
5 *videre licet.* Alia fuit Iustiniana secunda in Cypro insula, patria Theodoræ, coniugis Iustiniani, *vt à Iacobo Cuiacio annotatum est, in Nouell. const. xj.* Parentes habuit Iustinianus nullis imaginibus claros, sed ignobiles, & obscuros. Pater qui itidem Iustinianus dictus est, armentarius fuit. Mater, soror Iustini primi, qui à teneris annis suum custos, deinde boum, pòst lignarij cuiusdã minister extitit, *Pomp. Lætus in Iustino. Baptista Egnat. in Iustiniane.* Sed postquam Iustinus, Amantij, Anastasij Imp. liberti ditissimi pecunias militum pro se suf-
6 fragia cùm ê emit, & ad imperium peruenit, paulatim etiam Iustinianus creuit. Etenim Iustinus Imp. Iustinianum Consulem fecit cum Valerio collega, & postea anno imperij sui nono Kal. April. eundem adoptauit, & consortem imperij fecit, *Pomp. Lætus in Iustino.* Hinc Iustinianus Iustinum patrem suum appellat, *in § est & aliud, infrà de donat. §. cæteris inf. quibus non est permiss. fac. test.* Administrauit verò Iustinianus imperium cum Iustino auunculo & parente suo adoptiuo, quatuor duntaxat mensibus. Iustino postea mense Augusto mortuo, solus suprema rerum gubernacula suscepit, *Niceph. lib. 17. histor. Eccles. cap. 7.* annum quartum & quadragesimum agens: *Baptista Egnat. in Iustiniano.* Et cùm imperasset annis 39. *Pompon. Læt. in Iustin.* vel 38. cum 8. mensibus, *Niceph. lib. 17. cap. 31.* non sanus mente decessit.

Literæ quæ sequuntur: PP. A sigla sunt, siue singla, quorum meminit Imperator Iustinianus *in constit. ff præfixa:* hoc est, singulares literæ sine coagmentis syllabarum, vt Gellius loquitur *lib. 17. c. 9. Cuiac. lib. 12. obseruat. c 40.* Nonnulli autem per dictas literas, PP. A. Patrem patriæ intelligunt: quod cognomen Cicero primus meruit, coniuratione Catilinaria detecta, & vrbe incen-
7 dio liberata, *App. lib. 2. de bell. ciuil. lib. 7. c. 30.* Postea hoc cognomen ciuitas vniuersa Augusto detulit; & cùm primùm præ modestia id non reciperet, postea rursus per Valerium Messalam, cunctis id mandantibus, ei delatum est, *Suet. in Octau. Augusto cap. 58.* Sed hic legendum est, Perpetui Augusti: atque ita vertit Magno in notis, quas Carolo Regi hoc versu dedicauit:

Hæc tuis omnia lubens rex accipe Carle,
Offert deuotus quæ tibi Magno tuus.

Dicitur Imperator Augustus, quòd imperij fines augere debeat, secundùm
8 Accursium, cuius sententiam communiter DD. probarunt. Et quamuis maximus magister est populus, *Cic. in 3. Tuscul. quæst.* & opinio vulgi vix mutari potest, *vt idem in Topicis auctor est:* tamen verius est, quod melioris literaturæ viri, Imperatorem, Augustum affirmant dici, ex eo, quòd sit sacer, & maiestatis plenus, *Sext. Fest. lib. 1. Sueton. in Octauio Augusto c. 7.*

AD RVBRICAM.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI.
Imp. Cæsar Flauius Iustinianus Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti.

SVMMARIA.

1 *Rubrica quid significet.*
2 *Imperium maximum DEI donum est.*

3. Verba

3 *Verbo Triumphare quid denotetur.*
4 *Cur Iuuentuti Iustinianus suos Institutionum libros dedicauerit.*
5 *Nulla etas ad discendum est sera.*
6 *Augustinus senex Graecas literas didicit.*
7 *Idem de Catone Censorio legitur.*
8 *Marcus Antoninus Philosophus laudatur.*
9 *Seruius Sulpitius senex ad Iuris studium accessit.*
10 *Accursius quadragenarius Iuri operam dare cœpit.*

In nomine Domini nostri Iesu Christi.

RVbrica propriè terram rubri coloris significat; eóque sensu apud Vitruuium *lib.7. c.7.* Catonem *de re rust.c.34.* & Non.Marcel. *in verbo Ex amussim,*legitur. Huiusmodi terrâ cùm tituli & capita librorum notarentur, paulatim receptum est vt rubricæ pro titulis acciperentur, *l.1. §.pen. de interdict.* Dicuntur Tituli, ex eo quod textum subsequentem tueantur, *vt Corrasius in rubrica de seruitutibus, ex Sexto Festo Pom.lib.18.annotauit:* Hæc autem verba rubricæ IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI: non ad inuocationem, sed potiùs ad gratiarum actionem referenda sunt. Agit quippe Iustinianus, dictis verbis, Deo gratias, quòd sibi imperium, quod idem Imp. maximum donum esse affirmat, *in Nouell.constit.6.* concesserit. De nomine IMPERATORIS & CÆSARIS alibi dixi. Reliqua cognomina quæ hic ponuntur, Iustinianus sortitus est à populis & prouinciis debellatis, eorúmque interpretatio ex Suetonio & alienis latinitatis auctoribus petenda est. Illud tamen notandum est, quòd pro ATTICVS hic legendum ANTICVS, *Alciat.lib.5.parerg.c.3.* atq; ita legitur *in inscriptione, l.1.C.de offic praef.praetorio Africæ.* Hæc verba, PIVS, FELIX VICTOR, TRIVMPHATOR, &c. ad faustas populi Romani acclamationes referri debent, *l.1. C.de veteranis, lib.12. Varro lib 5.de ling Lat. in verb.triumphare.* Triumphare, inquit, sic appellatum est, quòd cum Imperatore milites redeuntes clamitent, Iô triumphe: *Ouid.lib.1. amor. eleg.7.* 1 2 3

Quaque tuos currus comitantum turba sequetur,
Clamet, Iô, forti victa puella viro est.

Postremis verbis, CVPIDÆ LEGVM IVVENTVTI: Iustinianus suos Institutionum libros iuuentuti dedicat, propterea quòd iuuenes multò dociliores sunt senibus, *l.praecipiunt, de adil.edict.* propter rationes ab Arist. *in problemat:b. sect.30.q.4.* redditas. Nec tamen propterea, qui prouectioris & grandioris ætatis sunt, & ad studium iuris animum applicant, desperare debent: nulla enim ætas ad discendum est sera, *vt D Augustinus in quadā epist ad Hieronymum scribit:* & ideò idem Augustinus paratum dicit se iam senem & multorum annorum, ab anniculo edoceri, *can.si habes 24 qu.3.* & ipse iam senex & Episcopus Græcas literas didicit, *vt in libris confessionum testatur.* Pomponius quoque *in l.apud Iulianum, de fideicommiss. libertatibus*, dicit, se annos septuaginta octo natum, discendi cupiditate teneri, ibíque recenset Iuliani dictum: Etsi alterum pedem in sepulchro haberem, tamen adhuc discere vellem. Cato quoque Censorius iam senex Græcas literas didicit, *Quint. in fine orator. inst. Cicero in lib de Senectute.* Origenes iam senex & canus ad Hebræas litteras se contulit, auctore Hieronymo. Ipse Hieronymus iam cano capite Alexandriam 4 5 6 7

pertexit Didymum auditurus. M. Antonius Philosophus, qui sanctitate vitæ omnibus Principibus antecellit, *Capitolinus in Marco*, & omnium virtutū fuit, *vt Aurelius victor auctor est*, ita vt mirari illū facilius quis, quàm laudare possit, *vt Eutropius dicit*; vnde Papinianus illum vocat prouidentissimum Principem & virum religiosissimum, *in l. vnum ex familia, §. vlt. de legat. 2.* Gordianus cōsultissimum Principem, *in l si hereditas, C. de test manum.* Iustinianus prudētissimum & sacratissimum Principem, & Philosophiæ plenū *in l. cùm Syllanianum, C. de his quibus vt indignis.* Marcus, inquam, Antoninus, dum senex esset & Imperator, scholam Sexti Chæronensis frequētabat: & cùm illi occurreret L. Sa-
9 piens, & interrogaret, quonam iret? Imp. respōdit, ad Sext. Chæronensem, percepturus quæ nondum didici; & adiecit Imperator, *καλὸν ἦ γηράσκοντι τὸ μανθάνειν.* Seruius Sulpitius, qui primum locum in causis orandis post Ciceronem
10 habuit, tardius ad studium iuris accessit, *l. 2. §. Seruius, de orig. iuris.* Accursius deinde quadragenarius iuri cœpit operā dare, *Raphaël Cumanus in l. cùm quid. si cert. pet.* Nec debent seniores turpe sibi ducere, si discant, quia, vt eleganter Plato in Lachete ait: Si quis nos irriserit, quòd grandiores natu præceptoris ludum ingrediamur, ei illud Homeri obiiciamus, *αἰδὼς οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ παρεῖναι.* *Videatur Tiraq. in pr. fin. de iure primogeniorum, n. 203. cum seqq.*

AD PROOEMIVM INSTITVTIONVM.

TEXT. Imperatoriam maiestatem non solùm armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: vt vtrumque tempus, & bellorum & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus victor existat, non solùm in hostilibus præliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens: & fiat tam iuris religiosissimus, quàm victis hostibus triumphator.

SVMMARIA.

1 *Institutiones Constitutionum Imperialium robur habent.*
2 *Quibus potissimum rebus Imperator instructus esse debeat.*
3 *Maiestatis verbo quid denotetur in Iure.*
4 *Quando Principalis Maiestas dici cœperit.*
5 *Calumniatores qui dicantur propriè.*

1 SVmma huius prooemij hæc est: quòd Institutiones Constitutionum Imperialium robur habere, & in causarum & controuersiarum decisionibus, instar aliarum legum, citari & allegari debeant. Exordium autem sumptum est
2 à thesi: Imperator duabus potissimum rebus instructus esse debet, ARMIS ET LEGIBVS. Et quod armorum est, Imper. hic tribuit legibus, & contrà quod legum est, adscribit armis: vt ostendat, nec leges sine armis, nec arma sine legibus
3 esse posse. MAIESTATIS verò verbum in legibus nostris Deo tribuitur, *l. non distinguemus, § sacerdotia. de receptis, &c.* Populo item Romano, cuius amplitudinem & dignitatem significat, *l. 7. de capt. & postlim. reuers.* Et quia populus omne imperium & potestatem lege Regia in Principem transtulit, *vt in tit. de iure nat. gent. & ciuil. dicemus.* Principalis quoq; maiestas dici cœpit, *l. penul. de his ed. instit. l famosi ad leg. Iul. maiest. l. vltim. C. de legibus,* siue Imperatoria, *vt in principio prooemij nostri.* Hoc amplius Magistratus, quo maior sit eorū autoritas,

ritas & æstimatio, maiestatem habere dicuntur, vt Prætor *in l. penult. de iust. & iure, l. si familia, de iurisd.* CALVMNIANTIVM nomen Imp. generaliter accipit pro delinquentibus: aliàs propriè calumniatores sunt, qui scienter falsa crimina intendunt, *l. 1. §. 1. ad S.C. Turpillianũ:* aut qui scientes, prudẽtes, per fraudem negotium alicui comparant, *Paulus lib. 1. sentent. tit. de calumniatoribus.*

AD §. QVORVM.

TEXT. Quorum vtramque viam cum summis vigiliis, summáque prouidentia, annuente Deo, perfecimus: & bellicos quidem sudores nostros barbaricæ gentes sub iuga nostra deductæ cognoscunt: & tam Africa, quàm aliæ numerosæ prouinciæ, post tanta temporum spatia nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ nostróque additæ imperio, protestantur: omnes verò populi legibus iam à nobis promulgatis vel compositis reguntur. Et cùm sacratissimas Constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cælesti fauore iam adimpleuimus. Cúmque hoc Deo propitio peractum est Triboniano viro magnifico, magistro & exquæstore sacri palatij nostri, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus, antecessoribus nostris (quorum omnium solertiam & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex multis rerum argumentis accepimus) conuocatis, mandauimus specialiter, vt nostra auctoritate, nostrísque suasionib. Institutiones cõponerent: vt liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere; & tam aures, quàm animæ vestræ, nihil inutile, nihílque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, vt tunc Constitutiones Imperatorias legerent, hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantáque reperti felicitate, vt & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat. Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collatum est, quos per eundem virum excelsum Tribonianum, necnon cæteros viros illustres & facundissimos confecimus, in hos quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus, vt sint totius legitimæ scientiæ prima elementa, in quibus breuiter expositum est & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipuè ex commentariis Gaij nostri tam Institutionum, quàm rerum quotidianarum, aliísque multis commentariis compositas, cùm tres prædicti viri prudentes nobis obtulerunt, & legimus, & cognouimus, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accommodauimus. Summa itaque ope & alacri studio has leges nostras accipite, & vosmetipsos sic eruditos ostendite, vt spes vos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernari. D. C. P. XI. Kalend. Decembris, D. IVSTINIANO P. P. A. III. CONS.

SVMMARIA.

1 *Quo ordine Iustinianus libros Iuris nostri conscribi mandauerit.*
2 *Quot olim fuerint libri Pandectarum.*
3 *Institutiones à quibus composita sint.*
4 *Tribonianus cur Magister dicatur.*
5 *Quis olim fuerit Magister officiorum.*
6 *Quis Magister propriè dicatur.*
7 *Tribonianus cur Exquestor dicatur.*
8 *Antecessores qui fuerint Romæ.*
9 *Quo tempore Institutiones sint confecta.*
10 *Codex repetitæ prælectionis quando confectus sit.*

11 *Ex quibus Iuris libris Institutiones sint conscripta.*
12 *Caius quis fuerit, & cur à Iustiniano Noster dictus.*

IMperator hîc thesin ad hypothesin transfert, & ostendit se armis dedisse operam & legibus studuisse. OMNES, inquit, POPVLI LEGIBVS TAM A NOBIS PROMVLGATIS, QVAM COMPOSITIS REGVNTVR. Per promulgatas leges, intelligit leges à se primùm editas: per compositas leges, leges
1 anteriorum Impp. quas, cùm confusæ essent, ipse in ordinem redegit. Primùm autem Iustinianus componi mandauit Codicem, imperij sui anno secundo *h.§.n.* posteà Pandectas, anno sui imperij quarto: & Pandectas Imperator intelligit, cùm opus desperatum nominat. Hoc opus ex immensis veteris pru-
2 dentiæ voluminibus collectum est. Erant autem duo millia librorum, & tricies centena millia versuum, *vt dicitur in const. de confirm ff or. Pandectis praefixa,* Et per versus intelligit Imp. membra orationis integra, siue periodos. Hic enim fuit mos veterum, vt optimorum librorum versus numerarent ac descri-
3 berent. *Duaren. lib. 1. ann. disp. c. 6.* Post Pandectas, Institutiones sunt compositæ *h.§.n.* à Triboniano viro magnifico, Magistro & Exquæstore, ac Exconsu-
4 le, nec non Theophilo & Dorotheo antecessoribus. Vocat Iustinianus Tribonianum Magistrum & Magisteria dignitate inter agentes decoratum, *constit. de nouo Cod. fac. & constit. de Iustin. C. confirmando,* quòd officiorum Magister fuit, *constit. de confir. Digest. Ibi statim in prin. Iustinianus Tribonianum magistrũ officio-*
5 *rum appellat.* Hinc magistro curæ erant scholæ fabricensium, agentium in rebus, & disciplina Palatij, ac cursus vehicularis, *toto tit. de offi. magist. offic. in C.*
6 Alias Magister dicitur, cui præcipua rerum cura incumbit, & qui magis quàm cæteri, rebus quibus præest, diligentiam & solicitudinem debet, *l. cui præcipua, de verb. sign. Sext. Fest. Pomp. lib. 11.* eáq; definitio propriè ad eũ, quẽ creditores constituerunt, vt bona debitorum proscriberet, pertinet: *de quo in tit. de success.*
7 *sublatis quæ fiebãt per bonor. vend. inst.* Idem Tribonianus hîc EXQVÆSTOR dicitur, itémque EXCONSVL, quòd quæstura abiisset, & consulis officio functus esset, sicut Exarchiatri, Excubicularij, qui munere archiatri & cubicularij functi sunt, *l. medicos, C. de profess. & medic. l. maximarũ, C. de excus. lib. 10.* Et omnes omnino magistratus, omniáque officia, quæ similem adiectionem habent, tandem interpretationem debent recipere, *Anton. Augustin. lib. 3. emend. cap. 3.*
8 ANTECESSORES sunt, qui publica auctoritate leges in schola docẽt & interpretantur; & sic Iustinianus *in oratione ad Antecess. scripta,* Theophilum, Dorotheum & alios, Antecessores appellat, eósque *in orat. de confirm. ff or. & de Cod. fac. & confirm.* Iuris præceptores, doctores, interpretes, ἐξηγητὰς vocat. Dicũtur Doctores & Interpretes iuris, Antecessores, quòd functionis causæ principem in publico antecedunt: vel potiùs ex eo, quòd loco Censorum fuerint & morum coërcitionem habuerint, *§. pen. in constit. omnem, quæ ff præfixa est.* Vnde etiam legendum videtur Anticensores, non Antecessores: atque ita Theophilus
9 & reliqui Græci & Iustinianus ipse *in epist. Græcis ff præfixis,* legunt. A Triboniano igitur, ac Theophilo & Dorotheo Antecessoribus, Institutiones auctoritate Iustiniani sunt cõpositæ, & editæ mẽse Nouembri, anno septimo Impe-
10 rij Iustiniani. Post Institutiones Iustiniani Imp. cùm videret priori Codicis editioni multa deesse, denuò Codicem edi mandauit, anno Imperij sui octauo, eique editioni quinquaginta nouas decisiones inseruit, *const. de emendat.*

Code

Cod. Iustinianei, & secunda eius editione. Et hic est Codex, quo nos hodie vtimur, qui idcircò repetitæ prælectionis dicitur. Porrò Institutiones ex veterum 11
Iurisconsultorum Institutionibus, & præcipuè ex commentariis Caij nostri, sunt compositæ: vt Imperator *in §. pen.* hîc loquitur. Caium, cuius Iustin. hic 12
meminit, plerique Iustiniani familiarem fuisse putant, propterea quòd Iustinianus Caium nostrum appellat *hoc in loco, & in §. item lex Cornelia, inf de publ. iudic.* Sed hoc esse non potest, cùm & à Pomponio, qui sub Hadriano, multò ante Iustiniani tempora vixit, Caius noster nominetur, *l. cùm seruus, de stipul. seru.* Alij itaque Caium nostrum cognominatum putant. Alij denique Seruij Sulpitij discipulum fuisse contendunt, *l. 2. §. Seruius, de orig iuris.* Sed vtvt sit, apparet satis virum eruditione & doctrina præstantem fuisse, & idcirco cùm à Iustiniano, tum à Pomponio, Noster videtur dici. Sic Paulus Scæuolam nostrum appellat; *in l. si vnus, §. quod & in specie de pactis,* & Tertul. Clemens Iulianum nostrum vocat, *in l. 6. de vulg. & pup. subst. Connanus lib. 2. com. iur. c. 4. Anton. August. lib. 1. c. 5.*

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE,

TITVLVS PRIMVS.

TEXT. Iustitia est constans & perpetua voluntas, ius suum cuique tribuendi.

SVMMARIA.

1 *Ius à Iustitia quomodo appellatum.*
2 *Iurisconsulti sequuntur naturæ ordinem, in deducendis verborum originibus.*
3 *Iustitia quid sit.*
4 *His verbis, ius suum, quid denotetur.*
5 *Iustitia quomodo ad alium referatur.*
6 *Si latro spolia apud te deposuerit, cui restituere ea debeat.*

HIc titulus de Iustitia & Iure inscribitur, & non contrà, de Iure & 1
Iustitia, propterea quòd ius à iustitia appellatum est, *l. 1. de iustit. & iur.* non quidem secundùm ordinem Grammaticorum, quo composita vocabula à simplicibus descendunt, sed secundùm ordinem naturæ, quo omnis ars siue licentia posterior est eo quod docetur. Et naturæ ordinem Iurisconsulti perpetuò in deducendis verborum originibus se- 2
quuntur: atque ita contra Vallæ, *lib. 6 cap. 36.* aliorúmque calumnias, defendi possunt. EST AVTEM IVSTITIA, CONSTANS ET PERPETVA VOLVNTAS, IVS SVVM VNICVIQVE TRIBVENS, *l. iustitia, de iust. & iur.* Per constantẽ & perpetuã voluntatẽ, Imperator post ICtum, id quod Græci ἕξιν, Lati- 3

ni habitum, *Cic.* 1. *de Inuentione*, vocant, intelligit: vt meritò Rodolph. Agricolæ *lib* 1. *c.* 5. & similiũ reprehensio cessare debeat. Sequentia verba, IVS SVVM, significant, quod cuique iure & legibus debetur. Vnde illæ loquendi formulæ meo iure, tuo iure, suo iure, id est, ea facultate, authoritate, potestate, quam lex & ius cuique tribuit in re de qua agitur. Additur postremò particulis,
4

5 VNICVIQVE, quia Iustitia ad aliud refertur: vnde ab Aristotele *in* 5. *Ethic.* optima omnium virtutum esse dicitur, hespero, luciferoque admirabilior. Ita verò tribuit Iustitia vnicuique suum, vt non distrahatur ab vllius personæ iustiori

6 petitione, *l. bona fides deposit.* Si ergo latro spolia, quæ mihi abstulit, apud te deposuit inscium de malitia deponentis, mihi reddere debes, quæ facto scelestissimo adempta sunt, non latroni, cùm iustior mea sit petitio. Quod si ego ad petenda ea non veniam, ei restituenda sunt qui deposuit, quamuis malè quæsita deposuit, *d. l bona fides, depositi.*

AD §. IVRISPRVDENTIA.

TEXT. Iurisprudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia. His igitur generaliter cognitis, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani ita videntur posse tradi commodissimè, si primò leui ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur: alioquin, si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi multitudine aut varietate rerum onerauerimus, duorum alterum, aut desertorem studiosum efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque iuuenes auertit, seriùs ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturiùs perduci potuisset.

SVMMARIA.

1 *Res diuinæ quæ dicantur.*
2 *Ius publicum quodnam sit, itémque priuatum.*
3 *Iurisprudentia quodnam opus sit.*

DEfinitio hæc Vlpiani est, sumpta ex *d. l. iustitia de iustit. & iur.* Per res autem diuinas & humanas, non intelligimus Encyclopædiam, hoc est, *vt Fabius lib.* 1. *interpretatur*, orbem doctrinæ, aut, *vt Cicero lib.* 3. *de Oratore*, concentum doctrinarum omnium consensúmque; sed ius publicum & priuatum: quorum illud in diuinis rebus, id est, sacris, Sacerdotibus & magistratibus: hoc in
1

2 humanis, quæ ad singulorum vtilitatem pertinent, *l.* 1. *§ huius study, ff. de Iustit. & iur.* consistit. Vtriusque iuris prisci Prudentes periti erant, & ab ea peritia passim commendantur. Sic enim Valer. Max. *lib.* 1. *c.* 8. de Scæuola scribit: Eum benè ac diu iura ciuium & cæremonias Deorum ordinasse. Idem, Titum Manlium Torquatum, iuris ciuilis & sacrorum Pontificalium peritissimum appellat, *lib.* 1 *c.* 8 Cornelius Tacitus *lib.* 3. Ateium Capitonem, humani diuiníque iuris vocat scientem. Et Gellius eum publici priuatíque iuris peritissimũ fuisse scribit, *lib* 10. *c.* 20. Huius quoq; iuris peritia Coccium Neruam Tacitus *lib.* 5. ornat *Barnabas Brissonius lib.* 4. *antiqu c.* 16 Sic Velleius Paterculus Domitiũ Scæuolam, diuini humaníque iuris authorem celeberrimum appellat. Et Gellius Draconem Atheniensem, iuris diuini & humani peritum fuisse tradit, *lib.* 11. *c.*

3 18. Additur in definitione, Iurisprudentiam esse iusti atq; iniusti scientiam. His verbis significatur, Iurisprudentiam in vtroq; iure, publico & priuato, æquum ab iniquo separare, & licitum ab illicito secernere, *lib.* 1. *§.* 1. *De iustit. & iure.*

AD §. IVRIS PRÆCEPTA.

Iuris præcepta sunt hæc: Honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

SVMMARIA.

1 *Quis dicatur honestè viuere.*
2 *Non omne quod licet, honestum est.*
3 *An quis seipsum lædere impunè possit.*
4 *An valeat conuentio, per quam quis se ad incarcerationem vel membri abscissionem obligat.*
5 *An ob æs alienum incarceratiò permittenda.*
6 *Defensio sui ipsius omni Iure licita est.*
7 *In quibus consistat moderamen inculpatæ tutelæ.*
8 *Paritas armorum in defensione legitima quomodo æstimanda.*
9 *Excedens terminos defensionis legitimæ, an ordinaria pœna puniatur.*
10 *Iracundia rationi est contraria.*
11 *Iratus quomodo à furioso differat.*

HÆc tria præcepta finem totius Iuris complectuntur. Primum iubet, VT 1 HONESTE VIVAMVS, hoc est, ne quid indecorè faciamus. Spectandum 2 itaque non tam est quid liceat, quàm quid honestum sit: quia non omne quod licet, honestum est, *l. non omne, l. semper in coniunctionibus, de reg. iur. l. semper, de ritu nuptiar.* Cicero *in orat. pro Cornelio Balbo*: Est, inquit, aliquid quod non oporteat, etiamsi licet. Quicquid verò non licet, certè non oportet: quicquid enim non licet, honestum non est, idcòque non oportet. At non quicquid licet, id etiam honestum est, imò verò plerumque non oportet. Idem *pro Rabirio Posthumo*: Hìc, inquit, Iudices, vestri consilij res est, vestræ sapientiæ; quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Vbi est igitur sapientia iudicis? in hoc, vt non solùm quid possit, sed etiam quid debeat, pōderet. Hinc Claudianus Honorium admonet, vt non quod liceat, sed id, quod deceat in vitæ atque imperij ratione instituenda, spectet, his verbis:

Sed comprime motus,
Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit,
Occurrat, mentémque domet respectus honesti.

Petrus Faber *in d. l. non omne, de reg. iur.* Secundum iubet, NE ALTERVM LÆDAMVS. An igitur seipsum lædere quis iure potest? Minimè; quia nemo 3 suorum membrorum dominus est; vt ab Vlpiano responsum est *in l. liber homo, ff ad l. Aquil.* Imò punitur, qui seipsum lædit, *Grammat. decis. Neapolit.* 44. *Menoch. de arbit. iudic. quæst. lib. 2. cent. 3. casu* 284. *Bart. in l. 1. §. vsque adeò, de iniuriis, & in l. transigere, n.* 17. *C. de transact.* Hinc non valet conuentio, per quam 4 ad manus vel alterius membri amputationem, *Guido Papa in decis. Gratianopol. quæst.* 178. *Bald. in tit. de pace Constant. in §. damnatum* 4. vel ad corporalem detentionem, *Angel. in l. nemo potest, de legat.* 1. *Couar. lib. 2. var. resolut. capitul.* 1. vel etiam ad carcerem quis se obligat, si debitum non soluatur, *Bartolus & alij in l. Titio centum, §. 2. de condit. & demonstrat. Tiraquel. de pœnis, caus.* 41. Quod 5 tamen vix subsistit, propterea quòd non soluens incarceratur, etsi inter contrahentes id actum non fuerit, *l. 1. Cod. qui bonis ced. poss. Mynsing. in obseruat.*

Peckius de iure sistendi,c.5.n.15. Gail lib.2. de pace pub. c.2.nu.7. Vasquius lib.3.
6 *§.21.nu.81.de success. & vlt.volunt.* Non dicitur autem alterum lædere, qui iniuriam sibi illatam propulsat. Nam iure hoc euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, *l.vt vim, ff.de iust. & iur.* Et vim vi repellere, omnes leges, omniaque iura permittunt. *l.sed & partus ancillarum, § 1.quod metus causa,l.4.l.scientiam, §.qui cum. ad l.Aquiliam.* Ouidius *in 3.de arte amandi:*

Iudice me fraus est concessa, repellere fraudem,
Armáque in armatos sumere iura sinunt.

Et non scripta, sed nata lex est, quam non didicimus, accepimus, legimus; verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: vt si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Cicero *pro Milone.* Idem *in 1.offic.inquit:* Omni generi animantium à naturâ tributum esse, vt se, vitam, corpúsque tueatur. Hinc Plato *in 4.de ll.* rectè tradit, eum qui in se impetum facientem pro defensione suâ interimit, puerum & mundum habendum esse, Menoch. *de arbitr.iud.quæst lib. 2.cent.3.casu* 177. Quod tamen ita intelligendum est si inculpatæ tutelæ mode-
7 ratione illatam vim propulset, *l.1.C.vnde vi.* Inculpatæ verò tutelæ moderatio in his potissimum consistit: vt repercussio non causa vlciscendi, sed propulsandi iniuriam, *d.l.4.& l.5.ad l.Aquiliam.* Et incôtinenti, laborante adhuc maleficio, *l.1.C.quando liceat vnicuique sine iud l.3.§.eum igitur.ff.de vi & de vi armat.l.2.& 3.C.ad l.Corneliam de sicariis.* Quod Græci ἐν πλήττει, ἑτὲς δ᾽ υἱῶν εἰρῶν interpretantur, *in l.sed & partus ancillarum, quod metus causa & l.sciētiam, ad l.Aquiliam,* Cuiacius *l.5 obseru.c.*18. Et denique similibus armis fiat, *d.l.5.ad l.Aquiliã, & l.3.§ eum igitur.* Matthæus de Afflict. *in constit. Neapol. Rubr. S.dec ultu*
8 *pacis,nu* 51. *lib.* 1. Eam tamen armorum similitudinem & paritatem Geometrica potiùs, quàm Arithmetica proportione æstimamus, habito diligenti omnium circumstantiarum respectu, quas ICtus enumerat *in l.aut facta, de pœnis.* Quòd si quis inculpatæ tutelæ moderationem excedat, punitur quidem: Decius *in l.vt vim n.*18.*de iust.& iur.& cons.*48 *2.num.*14. Menochius *de arbitrar.*
9 *iudic.quæstion.casu* 278. sed non pœnâ homicidij vel vulneris ordinaria, sed alia pœna pro arbitrio iudicis, *quemadmodum prolixè ostendit Menochius in loco proximè dicto, & Tiraq.in tr.de pœnis temper.ait, causa prima: & traditũ est à Ludo-*
10 *uico Rom.in singular.singulari 3. ibi Nicolaus Pigholatus in additionibus notauit:* Quia non ex proposito, & malo consilio deliquit, sed per iracundiã: Et iracun-
11 dia inimica est consilio, & rationi côtraria, *vt Cicero pro Marcello ait:* Imò initiũ insaniæ, *vt Ennius voluit. Cicero in 4. Tusc quæst* Et iratus solo tẽpore à furioso differt *quemadmodũ Marcus Cato, referente Plutarcho in Apophthegm. his verbis τὸ ὀργιζόμενον ἐοικέναι τοῦ μαινομένου χρόνῳ διαφέρειν, existimauit.* Hinc Seneca *in Thyeste actu 3.scena* 1. inquit dolorem vix frænos capere. Et Aristoteles *in quinto Ethic.c* 8. ait: Quæ ob iram aliásq; animi perturbationes fiunt iniuriam quidem faciunt; sed facientes non propterea iniusti aut praui sunt. *Tiraq.de pœnis, dicta causa prima. Petrus Faber in l.quidquid calore iracundiæ, de reg.iur.* Tertiũ præceptum iubet, VT IVS SVVM CVIQVE TRIBVAMVS, de quo suprà in definitione Iustitiæ dictum est. Illud saltem monendum est, in definitione Iustitiæ, hæc verba: Ius suum vnicuique tribuens; latè accipi, ita vt duo priora

iuris

iuris præcepta simul comprehendantur. Hîc verò strictè accipiuntur, & duobus prioribus præceptis opponuntur.

AD §. FINAL.

TEXT. Huius studij duæ sunt positiones, publicum & priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem. Dicendum est igitur de iure priuato, quod tripertitum est; collectum est enim ex naturalibus præceptis aut gentium, aut ciuilibus.

SVMMARIA.

1 *Iuris nostri quot sint partes.*
2 *Quid sit Ius publicum.*
3 *Quid sit Ius priuatum.*
4 *Priuilegium vnde dicatur.*
5 *Priuilegia quotuplicia sint.*
6 *Homo quot modis consideretur.*

DIxit Imperator, quomodo iura commodissimè tradi possint, & quòd tria sint iuris præcepta. Nunc, inquit, HVIVS STVDII, id est, iuris DVÆ SVNT POSITIONES, hoc est, partes siue species. Species, positiones vocat, sumpta loquendi figura à Stoicis, qui species vocant θέσεις, Species autem iuris sunt, ius publicum & priuatum. IVS PVBLICVM ad statum Reipublicæ 1 2
Romanæ spectat, & in sacris, sacerdotibus & magistratibus consistit, vt suprà dictum est, *l.1.§.huius studij, de iust.& iur.* PRIVATVM IVS pertinet ad singu- 3
lorum vtilitatem, generaliter scilicet. Nam quod ad vnum aliquem priuatum duntaxat pertinet, ius singulare & speciale, itémque priuilegium dicitur. Pri- 4
uilegium inde, quòd priuatis, hoc est, singulis non vniuersis detur, *Cicero lib.3. de ll. Isidorus in c.priuilegia, 3.distinct.* Priua namque veteres dixerunt singula, *Gellius lib.10. c.20. noct. Atticar. Festus lib.14.* Sic Liuius *lib.7* scribit, milites priuis tunicis donatos fuisse. Idem *ad finem secundi belli Punici*, inquit: vt priuos lapides, priuásque verbenas secum ferrent. Et sunt duplicia priuilegia, alia causæ, alia personæ, *l.priuilegia, de reg iur.* Porrò Ius priuatum rursus triplici- 5
ter diuiditur, habito ad hominis naturam & vitam respectu. Nam homo in- 6
terdum vt genus, id est, animal consideratur; & illo respectu ius naturæ illi attribuitur. Interdum vt species; & illa ratione iuris gentium fit particeps. Interdum vt indiuiduum, vt quia huius aut illius vrbis ciuis; & ea ratione ius ciuile consequitur, *Salomonius in l.1. de iust. & iur. & Budaus in l.1.§. est autem emptio, de contrah. empt.* Ad eundem modum publicum ius diuidi non potest, quod tamen voluit Agricola *lib.1. de intent. cap 5.* Ius enim publicum tantùm statum Reipublicæ Romanæ respicit, qui naturæ & gentium iure nullus fuit, sed demùm ciuium communi consensu extitit.

SYNOPSIS TIT. I. DE IVST. ET IVRE.

IVRIS, seu Iurisprudentiæ, (quæ definitur, Diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.)

- FINIS, Iustitia, constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi.
- OBIECTVM, Ius, quod scilicet æquum ac bonum est, atque alteri debitum.
- Præcepta 3.
  - Honestè viuere.
  - Alterum non lædere,
  - Suum cuique tribuere.
- Positiones duæ, scilicet Ius.
  - Publicum, quod ad statum Reipub. Romanæ spectat.
  - Priuatum, quod ad singulorum vtilitatem.

DE IVRE NATVRALI, GENTIVM ET CIVILI.

TITVLVS II.

TEXT. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit; nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur: hinc descendit maris atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio; videmus etenim extera quoque animalia istius iuris peritia censeri.

SVMMARIA.

1 *Ius naturale quodnam sit.*
2 *Animalia rationis sunt expertia.*

1 IVS NATVRALE EST, QVOD NATVRA OMNIA ANIMANTIA DOCVIT, *l.1.§.ius naturale, de iust.& iur.* PER NATVRAM, non opinionem, nec vllam humanam constitutionem, sed vim quandam innatam intelligimus. Et sic Cicero *in 2. de Inuent.* Ius naturæ definit, quod nobis non opinio, sed in-
2 nata quædam vis adfert & inseruit. Sequentia verba adiicit Imperator, non quod velit animantibus esse vllam iuris communionem, rationis enim expertia sunt; sed vt euidentiùs & pinguiùs demonstret, ius naturæ nō constitutione aliqua, sed tantùm natura haberi. Quod ex eo intelligitur, quòd bruta sua natura eadem faciunt, quæ homines faciunt recta ratione duce: atque ita Imperator, post ICtum, contra Vallam *lib.4. Elegant.* & alios, defendi potest; & magis ad mentem, quàm ad verba respicere nos oportet, *l.penult.ad exhibendum.* Quod præclarè etiam Cicero *in oratione pro Cæcinna,* monet.

AD §. IVS AVTEM CIVILE.

TEXT. Ius autem ciuile, vel gentium ita diuiditur, Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius ciuitatis proprium est: vocatúrque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis: quod verò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peræquè custoditur, vocatúrque ius gentium; quasi quo iure omnes gentes vtantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure vtitur: quæ singula qualia sint, suis locis proponemus. Sed ius quidem ciuile ex vnaquaque ciuitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensium, non errauerit: sic enim & ius, quo populus Romanus vtitur ius ciuile Romanorum appellamus, vel ius Quiritum, quo Quirites vtuntur; Romani enim Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen cuius sit ciuitatis, nostrum ius significamus: sicuti cum poëtam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est: nam vsu exigente & humanis necessitatibus, gentes humanæ iura quædam sibi constituerunt: bella etenim orta sunt, & captiuitates sequutæ, & seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrariæ: iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentium omnes penè contractus introducti sunt, vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles.

SVMMARIA.

1 *Ius gentium quodnam sit.*
2 *Naturalis ratio quid denotet.*
3 *Ius naturale quomodo à Iure gentium differat.*
4 *Ius ciuile quodnam sit.*
5 *Ius ciuile quomodo à Iure gentium differat.*
6 *Ius Romanum quare Ius Quiritum dicatur.*
7 *Ius ciuile absolute dictum, Ius Romanum denotat.*
8 *Homerus omnis virtutis parens dicitur.*
9 *Iuris gentium quinam effectus sint.*
10 *Litterarum obligatio ex Iure ciuili originem habet.*
11 *Pœna furti pecuniaria an sit ex Iure gentium.*

IVS CIVIVM EST, QVOD NATVRALIS RATIO INTER OMNES 1
GENTES CONSTITVIT. NATVRALIS RATIO, significat notitias mentibus hominum in creatione insitas, quibus iustum ab iniusto separatur, licitum ab illicito secernitur. Sequentibus verbis, ius gentium à naturali iure distinguitur. Hoc omnibus animalibus, illud solis hominibus inter se commune est, *l. 1. in fin. ff. de iust. & iure.* IVS CIVILE EST, QVOD CVIVSQVE CIVITATIS POPVLVS SIBI CONSTITVIT. Aut, vt Harmenopulus *lib. 1. Epitom. tit. 1.* definit; quo vna aliqua ciuitas vtitur, quòd sibi commodum sit; quo si fortè alia vti velit, iacturam; damnúmque conciliabit. Theophilus [illegible], vulgus Statutum vocat. Differt ius ciuile à iure gentium in eo, vt Imperator hîc tradit, quod ius ciuile, vnum idémque nomen perpetuò non retinet. Ex vnaquaque enim ciuitate appellatur. Vt ius quo Romanus populus vtitur, ius ciuile Romanorum appellamus. Idem dicitur ius Quiritum, quia

Romulus Quirinus dictus est: cuius rationem eleganter Ouidius his verbis exprimit:

Proxima lux vacua est: at tertia dicta Quirino,
Qui tenet hoc nomen, Romulus ante fuit.
Siue quod hasta Quiris priscis est dicta Sabinis,
Bellicus à telo venit in astra Deus.
Siue suo rege nomen posuêre Quirites,
Seu quia Romanis iunxerat ille Cures.

7 *Ouidius lib.2. Fastor. Sextus Festus lib.3.* Et cùm simpliciter ius ciuile nominamus, nec addimus cuius ciuitatis, per excellentiam, ius ciuile Romanorum significamus. Sicuti, inquit Imperator, cùm poëtam dicimus, intelligimus apud Græcos egregium Homerum, præcipuum poëtarum, *l. aut facta. § euentus, de*
8 *pœnis*, & summum poëtarum, *l. qui venenum de verb. signif.* quem Iustinianus omnis virtutis patrem appellat, *in proœmio digestorum*, & Plinius literarum principem, *lib.2.c.6.* & ingeniorum fontem, *lib.17.c.5.* & primum doctrinarum & antiquitatis parentem, *lib.25.c.2.* IVS GENTIVM semper gêtium ius dicitur, & vt Iustinianus inquit, OMNI HVMANO GENERI COMMVNE EST: Quia gentium ius naturali ratione, vt suprà dictum est, constituitur; & naturalis ra-
9 tio apud omnes perpetua est, quamuis apud alios magis, apud alios minùs luceat. EX HOC IVRE GENTIVM BELLA SVNT INTRODVCTA, SERVITVTES, ET OMNES PENE CONTRACTVS, quos ICtus obligationes vocat, *in l.*
10 *ex hoc iure, de iust. & iur. l. Labeo. de verb. sign.* PENE, inquit Imp. & ICtus, exceptis quibusdam, *in d. l. ex hoc iure*, quia literarum obligatio iuris ciuilis est, stipulatio item, & contractus emphyteuticus; quemadmodum latiùs infra dicetur. Sic furti detestatio iurisgentium est, cùm nulla gens tam barbara sit,
11 quæ non censeat delicta esse punienda, *Seneca de benefic.* Verùm punire furem in pecunia, cùm in pecunia nos læserit iurisgentium non est, vt tamen Theophilus voluit; quia naturalis ratio inter omnes gentes eam pœnam non constituit, *Gellius lib.11.c.vlt.*

AD §. CONSTAT AVTEM.

Constat autem ius nostrum aut ex scripto, aut non ex scripto; vt apud Græcos, τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι. Scriptum autem ius est, lex plebiscita, senatusconsulta, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium. Lex est, quod populus Romanus, senatorio magistratu interrogante, veluti Consule, constituebat. Plebiscitum est, quod plebs, plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere; nam appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus: Plebis autem appellatione, sine patriciis & senatoribus, cæteri ciues significantur. Sed & plebiscita lata lege Hortensia minus valere, quàm leges, cœperunt. Senatusconsultum est, quod senatus iubet atque constituit: nam cùm auctus esset populus Romanus in eum modum, vt difficile esset in vnum eum conuocari, legis sanciendæ causa, æquum visum est senatum vice populi consuli. Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: cum lege Regia: quæ de eius imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concessit. Quodcunque ergo Imperator per epistolam constituit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legem esse constat: hæ sunt quæ constitutiones appellantur. Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahantur, quoniam non hoc Princeps vult: nam quod alicui ob meritum indulsit, vel si cui pœnam irrogauit, vel si cui sine exemplo subuenit, personam non transgreditur. Aliæ autem cùm generales sint, omnes proculdubio tenent. Prætorum quoque edicta non modicam

eam obtinent iuris auctoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare, quòd qui honorem gerunt, id est, magistratus auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant & Ædiles curules edictum de quibusdam causis; quod edictum iuris honorarij portio est. Responsa prudentium, sunt sententiæ & opiniones eorum quibus permissum erat iura condere: nam antiquitus institutus erat, vt essent qui iura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare ius respondendi datum est, qui Iurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ & opiniones etiam auctoritatem tenebant, vt iudici recedere à responso eorum non liceret, vt est constitutum.

SVMMARIA.

1 *Ius ciuile Romanum quotuplex est.*
2 *Lex vnde nomen habeat, & quid sit.*
3 *Consul vnde dicatur.*
4 *Populus Romanus quo tempore potestatem condendæ Legis sibi vsurpauerit.*
5 *Plebiscitum quid sit & vnde dictum.*
6 *Tribunus vnde dictus.*
7 *Quo tempore Plebs proprium Ius condere cœperit.*
8 *Lege Hortensia lata, plebiscita legis vim habere cœperunt.*
9 *Senatusconsultum quodnam sit.*
10 *Principis placitum quale sit.*
11 *In Principe semper præsumitur iusta causa, quoad subditos.*
12 *Quomodo populus Romanus potestatem condendæ legis in principem transtulit.*
13 *Lex Regia quænam fuerit.*
14 *Magistratus edictum quodnam dicatur.*
15 *Magistratus edicta quando perpetua esse cœperint.*
16 *Edictum perpetuum quodnam fuerit.*
17 *Quo auctore conscriptum sit Edictum perpetuum.*
18 *Quomodo Pretores edicta sua proposuerint.*
19 *Ædiles Curules vnde dicti.*
20 *Ius honorarium quodnam dicatur.*
21 *Responsa prudentum quænam sint.*
22 *Quid sit condere Iura.*
23 *Actio de dolo formula Aquiliana est.*
24 *Iurisconsulti dicuntur Iuris conditores.*
25 *A Diuo Augusto primùm introductum est, vt ex ipsius auctoritate de Iure responderetur.*

DEscriptum est §. hîc, *ex l. ius ciuile, de iustit. & iur.* & iuris ciuilis Romani 1 diuisionem continet. Ius ciuile Romanum, duplex est: ALIVD EST SCRIPTVM, ALIVD NON SCRIPTVM. Iuris scripti species sex sunt. Prima 2 species LEX dicitur. Lex à delectu nomen habet, *Cicero 1. de ll.* ET LEX EST, QVOD POPVLVS ROMANVS, SENATORIO MAGISTRATV INTERROGANTE, VELVTI CONSVLE, CONSTITVIT. Consul ab eo dicitur, 3 quòd plurimum Reipublicæ consulat, *l. 2 §. exactis, de orig. iur.* Et cùm populus legem volebat constituere, Consul rogabat populum, vellet, iuberetne quid fieri. Hinc omnium legum caput, origo & fons. Rogatio dicitur, *Gellius lib. 10. cap. 20. Cic. pro Cecinna. Alexand. ab Alexa. d. lib 6 genial die. c. 23.* Non tamen semper Consul populum rogabat, sed quandoque Pretor, *Liuius lib. 27.*

quandoque Tribunus celerum, *Dio, lib.*4. Et propterea Imperator hac vtitur particula, veluti. Sic populus Romanus legem Æliam Sentiam, legem Fusiam
4 Caniniam, & complures alias, de quibus infrà dicetur, tulit. Hanc verò potestatem constituendi leges, populus Romanus, Regibus, propter facinus Tarquinij Superbi per vim Lucretiam stuprantis, eiectis, sibi vsurpauit, *l.2.§.exa-*
5 *ctis, de orig.iur.* Secunda species, PLEBISCITVM appellatur, à plebe & sciscere, quod est sententiam dicere, & suffragium ferre, *Sext.Fest.l.b.12.circa fin.* AC PLEBISCITVM EST, QVOD PLEBS PLEBEIO MAGISTRATV INTER-
6 ROGANTE, VELVTI TRIBVNO, CONSTITVIT. Tribunus ex eo dicitur, quòd ex tribus partibus, in quas populus Romanus diuisus erat, creatur. Vel etiam quod tribuū suffragio creatur, *d.l.2.§.iisdem tēporibus, de orig.iur.* Et sicuti Consul populū rogabat, ita Tribunus rogabat plebem, *l.1.ad l.Aquil.§.illud palam est, infrà de leg. Aquilia.* ibi Iustinianus *post Vlpianum in d.l.* refert, plebem Romanam, Aquilio Tribuno interrogante, hanc legem tulisse. Cicero leges, quas plebs constituit, Tribunitias: quas populus Romanus tulit, Consula-
7 res vocat. Cœpit verò plebs ex eo tempore, quo Appius Claudius contra ius, vindicias filiæ Virginij militis, secundùm eum, qui suppositus eam in seruitutem petebat, dixit, proprium sibi ius constituere: cùque senatores & patricij non tenebantur. Nam & plebis appellatione patricij & senatores non signifi-
8 cantur, *hoc §.nostro, l.plebs, de verbor.signific.Gellius lib.*10.*c.*20. Sed postea Quintus Hortensius legem tulit, vt ea quæ plebs iussisset, omnes Quirites tenerent, *Alexand.ab Alexandro d.lib.*8 *cap.*23.*Plinius lib.*16.*cap.*10.*Gellius lib.*15 *cap.*16. Et hoc est, quod Imperator hic dicit, plebiscita, lege Hortensia lata, non minùs valere, quàm leges cœpisse. Inter plebiscita itaque & leges, species constituendi intersunt, potestas est eadem, *vt dicitur in d.l.2.§.deinde, de origin.iur.*
9 Tertia species SENATVSCONSVLTVM dicitur, CVM SENATVS ALIQVID IVBET ATQVE CONSTITVIT. Huiusmodi est SCtum Velleianum & Macedonianum *toto tit.ad Velleianum & Maced.* Ideò autem Senatus se intromittere, & proprium ius constituere cœpit, quòd ciuitate Romanâ hominum adiectione aucta, plebs difficilè, populus verò difficiliùs potuit conuenire, *d.l.2. §.deinde quia difficile, de orig.iur. Alex ab Alexandro lib.4.Genial.dier c.11. Gell.*
10 *lib.*14.*cap.*7. Quarta species vocatur PRINCIPIS PLACITVM. Ac populus Romanus omnes Reipublicæ formas expertus, Monarchiam à principio vrbis, Democratiam expulsis regibus, & Aristocratiam sub Senatu, tandem necesse esse vidit, vt Reipublicæ rursus per vnum consuleretur, atque ita Principem constituit, eique ius dedit, vt quod constituisset, esset ratum. *d.l.2.& nouissimè.* PRINCIPIS ERGO PLACITVM LEGIS VIGOREM HABET *l.1.de const.princ.§.sed & quod principali placuit.h.tit.n.* modò iustū fuerit; quemadmodum præclarè Antigonus Macedonum rex testatus est, qui cuidam dicenti, Omnia regibus honesta iustáque esse: Sunt per Iouem, respondit, Barbarorum duntaxat regibus: At nobis ea duntaxat honesta sunt, quæ sunt honesta, & ea tantùm iusta, quæ sunt iusta. *Plut.lib.4. Apophi.* At nefas est impuritas & exitiales Commodi, Caracallæ, Heliogabali, Neronis ac similium tyrannorum voluntates, pro legibus haberi, *vt Opilius Macrinus Imperator dixit, authore Ca-*
11 *pitolino in Macrino.* Præsumitur autem in Principe iusta causa, quoad subditos, non quoad alios; maximè quando Princeps vtitur clausula MOTV PROPRIO, VEL EX CERTA SCIENTIA. *Fern.Vasquius lib.1.controuer.illustr.cap.1.*

Hanc

Hanc verò potestatem condendæ legis populus in Principem transtulit, lege 12
Regia, *d. §. sed & quod principi, h. t. & d l. 1. de constit. princ.* hoc est, lege quadam, quæ ad exemplum antiquissimarum Regiarum legum, Regia nuncupata est, quòd de regno siue imperio principis ageret; & ideò ab Alexandro lex Impe- 13
rij videtur dici *in l. 3. C. de testam.* Ac verisimile est, eam de Octauij Augusti imperio latam esse, & propterea à Paulo legē Augusti nominari *in l. apud eum, de manumiss. Baro in l. princeps, de ll Salomonius in l. 1. de constit. princ.* Iustinianus *in const. de concept. digest.* legem Antiquā nominat. Meminit huius legis Couarruuias *in pract. q. c. 1. n. 3.* Ait Imperator: POPVLVS EI ET IN EVM OMNE IMPERIVM CONTVLIT; h. e. dedit Principi imperium, non tantùm in prouinciales & subiectos populo Romano, verùm etiam in eum, id est, in se populum. Relatiuum enim pro reciproco positum est: & Theophilus ita vertit: *πᾶσαν βασιλικὴν δέδωκε κατὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν. Duar. lib. 2. anniuers. disp. c. 19. Gouea. lib. 2. var. c. 30. Baro in d l. 1, de consti. princ. & ibi quoque Corrasius:* licèt id Claudio Dauidi, *in velitatione legali,* non placeat. Quinta species, MAGISTRATVS 14
EDICTVM dicitur, *§. prætorum h. t. n.* MAGISTRATVS verò nomen, Imperator hîc ad Prætorem & ad Ædiles refert: aliàs etiam Consules, Tribuni plebis, & alij, magistratus sunt, *vt ex l. 2. de orig. iur. & ex definitione legis & plebisciti videre est.* Magistratus itaq; edictū, est edictum Prætoris, quod etiā lex dicitur *in l. 1 §. 1. vnde cognati, & à Cicer. in 3. Verrina.* Et edicta Prætorum olim perpetua nō erant, sed annua duntaxat, & cum magistratu expirabant: Vnde Cicero *in 3. Verrina,* vt edicta Prætorum eleuet, inquit: Qui plurimùm tribuunt edicto 15
Prætoris, edictum legem annuam dicunt esse. Postcà Cornelius tribunus plebis, cùm animaduerteret multitudinem & varietatem edictorum Reipublicæ perniciosam esse, multis inuitis legē tulit, vt Prætores ex edictis suis perpetuò ius dicerent: quæ res, inquit Asconius Pedianus *in oratione pro Cornelio,* tūc gratiam ambitiosis Prætoribus, qui variè ius dicere solebant, sustulit, effecitq; ne ab iis, quæ semel publicè proposita essent, recedere possent, *Dio lib.* 6. Hinc 16
frequens in iure mentio edicti perpetui, & perpetuæ iurisdictionis: & idem sunt edictum perpetuum, & perpetua iurisdictio, vt ostendit Imperator Alex. *in l. 2. de restit. milit.* ibi, restitutio eorum quæ amissa sunt, dū quis Reipublicæ causa abesset, intra annum, perpetua iurisdictione permittitur, hoc est, edicto perpetuo: & ita iurisdictio pro edicto sumitur *in c. quamuis, de in ius vocando, l. 5. §. possessis, vt legator. nomine caueatur, l. maior. C. de pign.* Ac primus Aulus Offi- 17
lius Prætorum edicta confusa collegit, & in ordinem redegit, *l. 2. §. ex his auditoribus, de orig. iur.* Post eum Saluius Iulianus, authoritate & mandato D. Hadriani, itemque Senatus, idem & multò feliciùs præstitit Eutropius in Saluio Iuliano, *l. 2. C. de vet. iur. enucl.* Hinc Iulianus *in l. pen. C. de condict. indeb.* Saluium Iulianum, summæ authoritatis hominem, & Prætorij edicti perpetui ordinatorem appellat. Addidit autem Iulianus edictis Prætorum pleraque de suo, quæ noua edicta dicuntur *in l. 1. § si pater, de ventre in possess. mitten* & nouæ clausulæ *in l. 3. de coniungendis cum mancip. lib Anton. Goue. in l. 7. de iurisdict.* Et licèt postea hanc compositionem Saluij Iuliani, D. Seuerus Imperator aboleri decreuerit, tamen id non obtinuit, *Spart. in Seuero.* Proponebant autem Præto 18
res edicta sua in albo, hoc est, in tabula dealbata, vt eò rectiùs ab omnibus legi & cognosci possent. Hinc aduersarium ad album producere, *in l. 1 de edendo.* Hinc etiā actio albi corrupti, de qua *in titulo de actionib. inf.* MAGISTRATVS

DEINDE EDICTVM, EST EDICTVM ÆDILIVM CVRVLIVM, *d. §. prætorum, h. t. n.* quale proponitur in titulo de ædilitio edicto *lib. 21. ff.* Meminit hu-
19 ius edicti Cicero *in 3. offic.* & Gellius *lib. 4. cap. 2.* ÆDILES verò ab ædibus nomen habent, *l. 2. §. iisdem temporibus, de orig. iur.* CVRVLES dicuntur, quòd sellis curulibus insiderent, *Liuius lib. 7. Gell. lib. 6. c. 9.* In curru enim sella erat, supra quam considebant, quæ ob eam causam curulis appellabatur, *Gell. lib. 3. c.* 18. Sex. Festus tamen *lib. 3.* ex eo Curules appellatos autumat, quòd curru vehe-
20 rentur: eámque etymologiam probare videtur Isidorus *lib. 20. etym. c. 11.* Vtriusque Magistratus edictum, & Prætoris & Ædilium Curulium, IVS HONORARIVM appellatur, *d. §. prætorum, h. t.* idcircò, vt Iustinianus ait, quòd qui honores gerunt, hoc est, magistratus, authoritatem huic iuri dederunt. Postremam
21 speciem iuris ciuilis Romani, RESPONSA PRVDENTVM constituunt, *§. responsa, h. t. n.* RESPONSA AVTEM PRVDENTVM SVNT SENTENTIÆ ET
22 OPINIONES EORVM, QVIBVS PERMISSVM ERAT IVRA CONDERE. Condere iura, est formulas ex iure componere. Sic Gallus Aquilius formulam composuit, secundùm quam posthumi nepotes hæredes institui possunt, *l. Gallus de lib. & posth.* Talis etiam est formula à Gallo Aquilio composita per quā obligationes nouantur, & in stipulationem transferuntur, & postea acceptila-
23 tione perimuntur, de qua in *tit. quib. mod. tollit. obligatio, infrà.* Sic actio de dolo malo, formula est Aquiliana, *authore Cicerone in 3. officio. & in 3. de natura deorum.* Et hoc proprium Iurisconsultorum munus fuit, sicuti & consulentibus respondere, *l. 2. §. & vt obiter sciamus, de orig. iur.* & cauere, *l. Muciana cautionis, de cond. & demonstr.* Cicero *pro Murana.* Vrbanam militiam respondendi, cauendi, scribendi. Idem *in Topicis,* Cùm tu mihi meísque multa sæpe scripsisses. Sic enim ibi legendum est. SCRIBERE, est iura condere, vt Iustinianus hîc
24 loquitur: vel formulas ex iure componere. Hinc ICti iuris conditores dicuntur, *in l. nulla, C. de procur. l. si furiosi, C. de nupt.* Et Eutropius *lib. 8.* Vlpianum, & Iustinianus item Sextum Ælium, *in l. 1. §. 1. C. de communi seruo manumisso,* iuris conditorem appellat. Dicuntur quoque ICti prudentes, *d. §. responsa prudentum, h. t. & toto tit. de orig. iur. & omn. magist. & success. prudentum, l. 7. de iust. & iur.* Item authores iuris, vel authores absolutè, *l. fin. §. 2. ibi iuris authores: & vers. fin. ibi, aut horum aciem, C. de curat. furiosi vel prodigi.* Alio nomine interpretes iuris appellantur, *d. §. responsa prudent. & d. l. fin. §. 1. de curat. furiosi,* quia publicè de iu-
25 re respondebant, cùm suorum studiorum fiduciam habebant. Sed posteà à D. Augusto, quò maior iuris authoritas haberetur, constitutum est, vt ex authoritate eius responderent, *l. 2. §. & vt obiter sciamus, de orig. iur.* & hoc est quod Imperatòr hîc inquit: A CÆSARE PRVDENTIBVS IVS RESPONDENDI DATVM ESSE, *d. §. responsa prudentum, h. t. Cuiacius in l. Gallus, de lib. & posth. Idem lib. 7. obser. cap. 25.*

AD §. SINE SCRIPTO IVS VENIT.

TEXT. Ex non scripto ius venit, quod vsus comprobauit; nam diuturni mores consensu vtentium comprobati, legem imitantur. Et non ineleganter in duas species ius ciuile distributum esse videtur; nam origo eius ab institutis duarum ciuitatum, Athenarum scilicet & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, vt Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus obseruarent, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

SVMMA-

SVMMARIA.

1 *Quæ requirantur ad consuetudinem introducendam.*
2 *Actuum frequentia quot actus requirat.*
3 *Diuturnum tempus quodnam dicatur.*
4 *Facta non præsumuntur, nisi probentur.*
5 *Allegans consuetudinem probare tenetur.*
6 *Notorium an probandum sit.*
7 *Consuetudo quomodo probetur.*
8 *Consuetudo probata legem imitatur legémque abrogat.*

HIc Imperator de iure non scripto, quod CONSVETVDINEM vocamus, agit. Ad consuetudinem autem introducendam requiritur probabilis ratio, *l. quod non ratione, d. ll. l. 1. C. quæ sit longa consuetudo,* quam populus, *l. de quibus, de ll.* vel saltem maior eius pars *l. 3. quod cuiusque vniuersit. l. quod maior ad municipalem,* actuum frequentia, *l. 3. C. de ædif. priuat. d. l. 1. C. quæ sit lõga consuet.* (quam nonnulli duabus vicibus concludunt: alij iudicis arbitrio relinquendam censent. *Zasius in d. l. de quibus, de ll Connan. lib. 1 c. 10. Menoch. de arbitrar. iud. q. lib. 2. cent. 1. casu 81.*) & diuturnitate temporis, *h. §. n. d. l. de quibus, & l. diuturna, l. sed ea quæ, de ll. l. Imperatores, de pollicit. l. non tantùm de decur.* vsusq; Longæui, *l. 2. C. quæ sit longa consuet.* (quæ decem annis circumscribitur. *Paulus in 5. sentent. tit. de vsucap. §. 1. in. de vsucap. toto tit. de præsc. longi temp.* 10. *vel* 20 *ann. l.* 10. *qui & à quibus manum. lib. non fiant,* licèt aliter Connanus *in prædicto loco* sentiat:) intercedente, etiam absque contradictorio iudicio, *Tiberius Decianus prolixè in respons.* 51. *n.* 61. *cum seq. in* 2. *vol.* comprobauit. Et quia consuetudo facti est: *Bald. in prælud. feud. n.* 4. Et facta non præsumuntur, nisi probentur, *l. quæcunque, de public. in rem act. l. in bello, §. factæ, de capt. & postlim. l. si emancipati. ibi. teque emancipatum esse probaueris, C. de collat.* Propterea allegans consuetudinem probare eã tenetur, *d. l. 3. C. de ædif. priuat. d. l. 1. C. quæ sit longa consuet.* nisi notoria fuerit. Notorietas etiam ab onere probandi releuat, *Hieron. Cagnolus in l. 1. n. 211. si cert. pet.* quia notorium seipsum ostendit, & nulla tergiuersatione celari potest, *Vasquius in præfat. controuers. illustr. n. 25. Idem lib. 1. controuers. illustr. c. 2. n. 11.* Probatur autem consuetudo testibus, instrumentis publicis, & per assertionem excellentis alicuius Doctoris: vt prolixè traditum est à Mascardo *de probat. conclusion.* 424. *cum duabus sequent.* Ac probata consuetudo pro lege custoditur, *d. l. de quibus, §. inueterata, de ll.* & legem imitatur, vt Imperator *in hoc §. nostro* loquitur. Imò legem contrariam abrogat, *d. l. de quibus in fine,* & tacito populi consensu mutat, *§. sed naturalia, inf. hoc tit. n.* nisi lex nominatim prohibeat, ne contraria consuetudo recipiatur, *vt in l. eos, C. de vsuris, & in tit. de statutis, & consuet. contra libertatem Ecclesiæ editis, in vsib. feudorum.*

1 2 3 4 5 6 7 8

AD §. SED NATVRALIA.

TEXT. Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræquè seruantur, diuinâ quadam prouidentiâ constituta, semper firma atque immutabilia permanent, ea verò quæ ipsa sibi quæque ciuitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

SVMMARIA.

1 *Naturalia Iura cur immutabilia sint.*
2 *Natura perpetua est & immutabilis.*
3 *Iura naturalia quandoque sunt mutabilia.*
4 *Contra naturam est, aliquem cum alterius iactura locupletari.*
5 *Vsucapio introducta est bono publico.*
6 *Seruitus contra naturam introducta.*

1 NATVRALIA IVRA SEMPER FIRMA ATQVE IMMVTABILIA PERMANENT, hoc est, perpetua, æterna, sempiterna sunt, PROPTEREA QVOD DIVINA QVADAM PROVIDENTIA SVNT CONSTITVTA, vt Iustinianus hîc inquit, hoc est, à natura ortum habent, vt suprà in definitione iuris
2 naturalis expositum est. Et natura perpetua est, nec mutari potest, vt Cicero *in Lelio* docet, probans veras amicitias, quòd earum ortus non ab imbecillitate, aut vtilitate, sed à natura sit, sempiternas esse, *Petrus Faber in l. iura sangui-*
3 *nis, de reg. iur.* Et hæc vera sunt quoad ideam. Nam, vt Aristoteles *in 5. Ethic. c.* 10. inquit, Iura naturalia perpetuò durant, Ideam considerando: sed indiuiduum respiciendo, mutabilia sunt: sicuti vniuersaliter dextra agilior est sini-
4 strâ manu, etiamsi in hoc vel illo diuersum contingat. Quamuis igitur iuris naturæ est, ne quis locupletetur cum alterius iacturâ & damno, *l. nam hoc natura, de condict. indeb. l. iure natura, de reg. iur.* Et hominem augere suum com-
5 modum hominis incommodo, magis sit contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm cætera quæ homini accidere possunt, *Cic. in 3. offic.* Tamen contra hoc ius naturæ vsucapio est introducta. *Didac. Couar. in c. possess. de reg. iur. in 6. in initio tertia partis relect. Fernand. Vasqui. lib. 2. contr. illust. c. 52. Cuiac. in l. 1. vsurp. & vsucap.* bono publico, ne rerum dominia diu & ferè semper incerta essent, *p. l. 1. de vsurp. & vsuc.* & propterea Iustinianus vsucapionem improbum præsidium appellat *in Nou.* 10. Sic, quamuis libertas iuris naturæ est,
6 *§. libertas, inf. de iure person.* tamen contra hoc ius naturæ seruitus est introducta, *Didacus Couarr. in cap. peccatum, de reg. iur. in 6. in 2. parte relect. §. 11. n. 2.* bono publico, ne captiui sine discrimine occidantur, sed seruentur, *§. serui inf. de iure person.* Et salus populi suprema lex esto, *Cic. in 3. de ll.*

SYNOP. TIT. II. DE IVRE NATVRALI GENTIVM, ET CIVILI.

IVS priuatum triplex:
- NATVRALE, quod homini cum cæteris animalibus commune est.
- GENTIVM, quod apud omnes gentes peræquè obseruatur.
- CIVILE, duplex,
  - Scriptum sextuplex,
    - 1. Lex.
    - 2. Plebiscitum.
    - 3. Senatusconsultum.
    - 4. Principis placitum triplex.
      - Rescriptum.
      - Decretum.
      - Edictum.
    - 5. Prætoris Edictum.
    - 6. Responsum Prud.
  - Non scriptum, quod vsu diuturno comprobatum est, & consuetudo appellatur.

DE

DE IVRE PERSONARVM.

TITVLVS III.

TEXTVS. Omne autem ius quo vtimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. Et priùs de personis videamus, nam parum est ius nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur. Summa itaque diuisio de iure personarum hæc est: quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit præcipua diuisio personarum.*
2 *Libertas est à natura.*
3 *An propterea infringatur libertas, quòd aliquando quis vi aut iure quid facere prohibetur.*
4 *Legum omnes serui sumus.*

SVmpta hæc diuisio est *ex l.3. de statu hom.* & summa, hoc est, prima & præ- 1
cipua diuisio, à qua cæteræ dependent, hæc est, QVOD OMNES HOMINES AVT LIBERI SVNT, AVT SERVI. LIBERTAS EST NATVRALIS FACVLTAS EIVS QVOD CVIQVE FACERE LIBET, NISI SI QVID VI AVT IVRE PROHIBETVR. Dicitur NATVRALIS, quia libertas à natura est.
Iure enim naturali omnes homines liberi nascuntur, *§. ius autem gentium, sup.* 2
de iur. nat. gent. &c. & quales sunt, *l. quod attinet. de reg. iur.* & libertas naturali iure continetur, *l. si quod dominus, de condict. indeb.* Additur, LIBERTATEM ESSE FACVLTATEM FACIENDI QVOD CVIQVE LIBET. Sic Cicero *in Topicis*, libertatem definit, potestatem viuendi vt velis. Idem *in primo officior.*
proprium libertatis esse tradit, sic viuere vt velis. Postrema verba, NISI QVID 3
VI AVT IVRE PROHIBETVR, eò pertinent, vt intelligamus libertatem non propterea infringi, quòd quis vi aut iure quandoque prohibeatur facere quod libet. Vi prohibetur facere quod libet, qui à latronibus captus est. Hic seruus non fit, sed liber manet, *l. qui à latronibus, qui testam. fac. poss. l. hostes, de capt. & postlim.* Non tamen potest facere quod vult, vi latronum obstante. Iure prohibetur facere quod libet, qui secundùm leges viuit. Hic non potest facere quodcunque libet, sed secundùm legum præscriptum omnia facit: seruus tamen propterea non est, sed liber; οὐ γὰρ δεῖ δουλείαν τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν *Aristot. in polit.*
Et legum idcircò omnes serui sumus, vt liberi esse possimus, *Cicero* 4
pro Cluentio.

AD §. SERVITVS.

TEXT. Seruitus autem est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur.

SVMMARIA.

1 *Seruitus quid sit.*
2 *Vrbe capta, quæ in vrbe sunt, capientium fiunt.*
3 *Seruitus naturæ est contraria.*
4 *Philosophis quid sit seruitus.*

1 SERVITVS EST CONSTITVTIO IVRIS GENTIVM, QVA QVIS DOMINIO ALIENO CONTRA NATVRAM SVBIICITVR, *l.4.de statu hom.* Dicitur CONSTITVTIO IVRIS GENTIVM, quia hac lege non solùm Romani, sed alij etiam populi vtuntur, vt victi victoribus seruiant, quemadmodum Cyrus Persarum rex apud Xenophontem *lib.7.* his verbis testis est: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις αἴδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι καὶ τὰ σώ-
2 ματα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ χρήματα, *hoc est*, Lex est inter homines perpetua, vt quando vrbs capitur à belligerantibus, cuncta eorum sint qui ceperunt, & corpora eorum qui in vrbe sunt, & pecuniæ. Et Plato *in 1. de legibus* affirmat,
3 πάντα τὰ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ, τῶν νικώντων γίγνεσθαι, Aristoteles *lib.1.Polit.c.4.* ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι. Additur, CONTRA NATVRAM, quia seruitus libertati, quæ iuris naturalis est,
4 contraria est. Nec aduersatur, quod Aristoteles *in 1. Polit. c.3.* scribit, seruitutem ex natura causam trahere. Nec apud Aristotelem, seruitus imbecillitatem ingenij significat, cui necesse est alieno consilio regi. Sic Cicero *in Paradoxis*, vbi disputat, omnes sapientes liberos esse, & contrà, stultos omnes seruos: Omnis, *inquit*, animi debilitas, & humilis & fracti timiditas seruitus est. Sed aliter ICti seruitutem accipiunt.

AD §. SERVI AVTEM.

TEXT. Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicta sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur.

SVMMARIA.

1 *Serui vnde dicantur.*
2 *Seruitus ex bello venit.*
3 *Quis fuerit antiquus mos seruorum vendendorum.*
4 *Mancipia vnde dicta.*

1 SErui dicuntur à seruando, quia Imperatores, *hoc est*, vt Theophilus rectè exponit, οἱ τῶν πολέμων ἡγεμόνες, duces belli captiuos solent seruare & vendere, *l.4.de statu hom.l.pupillus,de verb.signif.* Isidorus *lib.5.etym.cap.27.* Dona-
2 tus *in Adelphis actu 2 scena 1.* Augustinus *lib.1 super Genes.quæst.153.* Seruos bel-
3 la fecerũt. Cùm enim homo ab homine superatus iure belli possit occidi, quia seruatus est, seruus appellatur, *Horatius*, Vendere cùm possis captiuum, occidere noli. Bono itaque publico, vt suprà dictum est, seruitus est introducta. Vendebantur autem serui sub corona, *Gellius lib.7.c.4. Sextus Fest.lib.18. Thucydides lib 1.* Epidannij obsessi ad deditionem cogebantur, eâ pactione, vt aduenæ sub coronâ venderentur, &c. Aut sub hasta, vnde δορυάλωτοι & δορίκτητοι

nomi-

nominantur, *Sext. Festus lib. 3.* Aliàs dicuntur mancipia, quòd ab hostibus ma- 4
nu capiuntur, *h. §. & l. 4. in fine, de statu hom.* Græcè *ἀνδράποδα*, in versibus Homericis, qui referuntur *in tit. de empt. & vend. inf.* ex eo quòd habent pedes virorum, vt Diogenes Cynicus interrogatus, cur mancipia *ἀνδράποδα* dicerentur, respondit. Diogenes Laërtius *in Diogene Cynico, lib. 6.*

AD §. SERVI AVTEM AVT NASCVNTVR.

TEXT. Serui autem aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris, fiunt aut iure gentium, id est, ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo maior viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est. In seruorum conditione nulla est differentia, in liberis autem multæ sunt, aut enim sunt ingenui, aut libertini.

SVMMARIA.

1 *Quibus modis serui efficiantur.*
2 *Quomodo iure ciuili quis seruus fiat.*
3 *Actores rerum qui fuerint.*
4 *An in seruorum conditione quædam sit differentia.*

HIc §. cum sequenti descriptus est *ex l. 5. de statu hom.* & hoc breuiter di- 1
cit: Serui dominio nostro subiiciuntur, aut iure gentium, aut iure ciuili.
Iure gentium serui nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut ex ancillis nostris
nascuntur. Iure ciuili, qui ita abiecti, degeneres & viles sunt, vt Imperatorum 2
verbis vtar, *in l. quisquis, C. de postul.* vt pecuniæ cupiditate suam libertatem vendant. Vt si liber homo, maior viginti annis, patiatur se in seruitutem venire, vt partem aliquam ex pretio ferat, *d. l. 5. de stat. hom. l. si ex causa, §. Papinianus ait, de minor. l. non ideò, C. de liberali cau.* iure ciuili seruus efficitur. Cicero *in Paradoxis:* An eorum seruitus dura est, qui cupiditate peculij nullam conditionem recusant durissimæ seruitutis? Sic iure ciuili liber homo seruus efficitur, si cupiditate actus, hoc est, vt rerum actor fiat, venundari se passus sit, *l. si quis*
filio, §. irritum, de iniusto, rupto, irrito fact. test. Actores rerum olim serui erant, 3
l. interdum, de public. Respublicæ etiam non nisi actoribus seruis vtebantur, quos actores publicos Cornel. Tacit. *lib. 2. & 3.* vocat, *l. 1. & 2. C. ne quis liber inuitus actum gerere cogatur, lib. 11.* Cuiac. *in d. l. si quis filio, de iniusto, rupto, &c.* Quod verò serui iure ciuili hîc fieri dicuntur, nihil hoc pugnat cum definitione seruitutis suprà tradita. Nam seruitus primùm iure gentium introducta est, & à potiori suâ causâ constitutio Iuris gentium dicitur. Postea ius ciuile
accessit, & alias causas seruitutis addidit: quod proprium eius officium est, *l. ius* 4
ciuile, de iust. & iur. Porrò IN SERVORVM CONDITIONE, vt Imperator hîc subiicit, NVLLA EST DIFFERENTIA, quòd scilicet ad statum eorum attinet: nam omnes sunt serui æquè actu. Sed si spectemus officia, artificia, vel ministeria seruorum, quæ varia & diuersa sunt, magna inter seruos erit differentia, *l. sed & si quid inædificauerit, §. 1. de vsufructu,*

SYNOP. TIT. II. DE IVRE PERSONARVM.

Homines diuiduntur in
- Liberos, qui arbitrio suo viuunt: suntque vel
  - Ingenui,
  - Libertini.
- Seruos, qui dominio alterius subiecti vel
  - Nascuntur ex ancillis:
  - Fiunt
    - Iure gentium.
    - Iure ciuili.

DE INGENVIS.

TITVLVS IV.

TEXT. Ingenuus est is, qui statim vt natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgò conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licèt ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est: Si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit, liberum an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci: sufficit enim ei qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, quod verum est.

SVMMARIA.

1 *Quis propriè ingenuus dicatur.*
2 *Quis impropriè ingenuus fit.*
3 *Veteres annulis ferreis vsi sunt.*
4 *Quæ sit differentia inter natalibus restitutos & annulo donatos.*
5 *Per sententiam Iudicis quomodo ingenuus quis fiat.*
6 *Quo tempore quis, ratione matris libera, liber nascatur.*

1 INquit Imperator; INGENVVS EST IS, QVI STATIM VT NATVS EST
LIBER EST. Hac particulâ STATIM, excluduntur qui Principis beneficio
ingenuitatem consequuntur, aut etiam sententiâ iudicis, ingenui pronuncian-
tur. Illi propriè ingenui non sunt. Principis autem beneficio sunt ingenui, li-
2 bertini qui natalibus à Principe restituuntur, *l. sed si hac lege, § patronum, de in ius vocãdo*, quod Imperator *in Nouel. 78.* τῆς παλιγγενεσίας δίκαιον vocat. Item qui
ius annulorum aureorum accipiunt, *l. pen. & vlt. de iure annul. aur.* quod à Mo-
3 destino δίκαιον χρυσῶν δακτυλίων appellatur *in l. 14. de excusat. tutor.* Veteres an-
nulo ferreo vtebantur, *Plin. l. 33. c. 1.* Pòst augescente luxu, cùm annuli ex auro
& argento facti essent, ferrei seruis, argentei libertinis relicti: aurei autem in-
genuis

genuis attributi sunt, *Isid.lib.19.Etym.c.23.* Solebant itaque liberti, vt quasi ingenui viuerent, à Principe ius annulorum aureorum petere. Sic Dio scribit, Musam medicum ab Augusto accepisse annulum aureum: Et subiicit, erat 4
enim libertinus. Meliori verò conditione sunt natalibus restituti, quàm annulo donati. Nam donati annulo, quoad viuunt, imaginem ingenuitatis, non etiam statum habent, *l.vn.C.ad l.Visellam.* honor eorum auctus est, non conditio mutata, *l.falsa demonstratio, §.1.de cond.& demonstr.* Et, vt Vlpianus inquit: Viuunt quasi ingenui, moriuntur quasi liberti, *l.3.in princ.de bonis libert.* In illorum enim successione, sua patronis iura seruantur: & ideo si dominus à familia occisus esse dicatur, de iis perinde ac de cæteris quos viuus manumisit, quæstio habetur, *l.si exhæredatus, §.vlt.cum l.seq. ad Syllanianum* Itémque à tutela liberorum patroni non excusantur, *l.libertum, §.sed & si ius, de excusat.tut.* Natalibus verò restituti statum & conditionem mutant: quippe iis natalibus restituuntur, in quibus ab initio omnes homines fuerunt: & quantum ad totum ius pertinet, perinde habentur, atque si ingenui nati essent, *l.2.cum ll.se-* 5
quent.de natal.restit. Per sententiam iudicis fit ingenuus, qui mota status quæstione ingenuus pronũciatus est, cùm reuera libertinus esset, *l.ingenuum, de statu hom.* Subiicit postea Iustinianus: EVM QVI EX MATRE NASCITVR LIBERA, PATRE VERO SERVO, INGENVVM NIHILHOMINVS NASCI. Hoc ius est ex decreto Alexandri Seueri, *l.Seuerus, de Decur.* Nam ante Alexandrum secus fuit *l.2.ne de statu defun.post quinquen.* quemadmodum à Iacobo Cuiacio, *hoc in loco*, notatum est. Sic INGENVVS EST, QVI EX MATRE LIBERA ET INCERTO PATRE NASCITVR, QVI VVLGO CONCEPTVS DICITVR, *hoc tit.nostro, &* spurius, *§.si aduersus ea, infrà de nuptiis.* Sed & Antonius
Imperator spurium ingenuum appellauit qui ex matre libera & patre incerto, 6
seruo tamen, natus est, *l.3.C.de sol.matr.* SVFFICIT AVTEM LIBERAM FVISSE MATREM VEL TEMPORE PARTVS, VEL ETIAM CONCEPTIONIS. NAM SI LIBERA CONCEPERIT, DEINDE ANCILLA FACTA PARIAT, PLACVIT EVM QVI NASCITVR, LIBERVM NASCI. PLACVIT, inquit Imperator, contra regulam iuris scilicet, quæ habet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui verò de legitimo matrimonio non concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur. Caius *in 1.Inst.tit.4.* Vlpian. *in frag.tit.5. l.Imperator Hadrianus de statu hom.* Placuit verò fauore libertatis, vt Paulus *in 2.sent. tit.24. de lib. agnoscen.art.* Aut, vt à Iustiniano hîc dicitur, QVIA CALAMITAS MATRIS NON DEBET EI NOCERE, QVI IN VTERO EST, *l.5 de statu hominum.*

AD §. FINALEM.

TEXT. Cùm autem ingenuus aliquis natus sit, non officit illi in seruitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissimè enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

SVMMARIA.

1 *Per errorem manumissus, cùm iam ante liber esset, an libertinus fiat.*
2 *An post quinquennium aliquis in ingenuitatem proclamare possit.*

QVi in seruitute nulla fuit, & manumissus est, non efficitur libertinus: id- 1
que sæpissimè, vt Iustinianus ait, constitutum est, *toto tit. C.de ing. manu-*

2 *mis.* si modo intra quinquennium ex libertinitate in ingenuitatem se adserat, *l.2.§.qui se ex libertinitate, si libertus ingenuus esse dicatur.* Post quinquennium à die manumissionis in ingenuitatem proclamare non potest, *l.4.eodem.* quod etiam Eustathius notauit *in lib.de diuers.temp.praescript. cap.de quinquennio.* Sed ipsum Principem adire cogitur, *d.l.2.in fine:* quod tamen Iustinianus immutauit *in l.vlt. C.vbi causa status agi debeat.*

SYNOPSIS TIT. IV. DE INGENVIS.

Ingenui sunt, qui nati sunt ex matre libera vel { Partus, Conceptionis, Medio } Tempore.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

TEXT. Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

SVMMARIA.

1 *Libertini qui sint.*
2 *Liberti appellatio refertur ad Patronum.*
3 *Quae differentia sit inter Libertum & libertinum.*

1 LIBERTINI SVNT, QVI EX IVSTA SERVITVTE MANVMISSI SVNT, *l.6.de statu hom. & h.t.n.* IVSTA, *inquit*, propterea quòd, qui in seruitute nulla fuit, & manumissus est, libertinus non efficitur. vt *in § fin.tituli praecedentis* dictum est. Olim ipsi manumissi non dicebantur libertini, sed liberti: & procreati ex libertis, libertini appellabantur, *Tranquillus in Claudio Caesare, c. 24.* Sed posteà manumissi, nunc libertini, nunc liberti indifferenter dici coeperunt. Libertinorum tamen appellatione, conditio hominum significatur, si-
2 cuti ingenuorum nomine, *§ fin.suprà de iure person.* Liberti, illi ipsi quidem homines sunt; sed tamen ad patronos ea appellatio refertur, ac priuatum quendam respectum denotat. Estque inter libertum & libertinum talis obseruatio,
3 qualis inter patrem & matrem, patremfamiliâs & matremfamiliâs. Nam cùm familiam patri aut matri addimus, eum eámve significamus, qui quaeve sui iuris est, *l.4.C.de his qui vel al.iur.l.pronunciatio §.familia.de verb.signif.* At cùm simpliciter patrem aut matrem dicimus, respectu liberorum, patris aut matris nomina proferimus, *Valla lib.4.c.1.Budaeus in l.fin.de Senat. Augustinus lib.singu. ad Modestinum, tit.de excusat.tut.*

AD §. 1.

TEXTVS, Manumissio autem est datio libertatis: nam quandiu quis in seruitute est manui

manui & potestati suppositus est: manumissus, liberatur potestate, quæ res à iure gentium originem sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed posteaquàm iure gentium seruitus inuasit, sequutum est beneficium manumissionis: & cùm vno naturali nomine homines appellarentur, iure gentium tria genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

SVMMARIA.

1 *Manumissio quid sit.*
2 *Manus quid hoc loco denotet.*
3 *Ritus manumissionis quis fuerit.*
4 *Philosophiæ seruire quid sit.*
5 *Serui olim vnum nomen habebant.*

MANVMISSIO DEFINITVR DE MANV DATIO, *in l. manumissiones* 1 *de iust. & iur.* In Pandectis Florentinis ad hunc modum legitur: Manumissio est de manu missio, id est, datio libertatis. Manus potestatem significat, itaque ita post Iurisconsultum *in d. l. manumissiones*, Imperator hic explicat. 2
Hæc autem manumissio magnâ solemnitate peragebatur. Dominus enim 3
serui, quem de manu mittere volebat, caput aut aliud membrum tenens dicere solebat: Hunc ego hominem liberum esse volo. *Sex. Fest. lib.* 11. & hæc sunt solemnia verba, de quibus Hermogenianus loquitur *in l. manumissio. de manumissis vindicta*. Posteà seruum alapâ percussum circumagebat. *Persius Satyra* 5. *Heu steriles viri, quibus vna Quiritem Vertigo facit, & ibi Cornutus.* Quoties, *inquit*, manumittebant, eos alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant: quod & Isidorus notauit *l.* 19. *etymol. c.* 4. Hunc morem Seneca quoque attigit *epistolar. ad Lucium epist.* 8. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas, non differatur in diem. Qui se illi subiecit & tradit, statim 4
circumagitur: hoc enim ipsum Philosophiæ seruire, libertas est. Et rursus *lib.* 2. *controuers. controu* 8. Ad hæc noua & diuersa imperia subitò me circumagi putas posse. Huc pertinent elegantissimi & antiquitatis pleni versus Claudiani *in* 4. *consulatu Honorij.*

Aspice mox lætum sonuit clamore tribunal,
Te fastos ineunte quater, solemnia ludi
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque iugo laxatus herili
Ducitur, & grato remeat securior ictu:
Tristis conditio pulsata fronte recedit
In cinem, rubuêre genæ, tergoque remouit
Verbera promissi felix iniuria voti.

Accipiebant etiam manumissi pileum raso capite, *l.* 10. *C. de testam. manumiss.* Plautus *in Captiuis*: Quod ille faciat Iupiter, vt ego hîc hodie, raso capite, caluus pileum accipiam. Meminit Persius *satyr.* 3. *&* 5. Idémque in templo Feroniæ Nymphæ *Valla lib.* 4. *cap.* 1. *Alexand. ab Alex. lib* 4 *genial. die. cap.* 10. quòd quasi noui homines facti viderentur. *Barnabas Brisson. lib.* 11. *antiquit. cap.* 2. *Iuuenal. sat.* 5.

——Omnia ferre
Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Praebebis quandoq; caput, nec dura timebis.
Flagra pati, his epulis, & tali dignus amico.

Hoc amplius, albam vestem manumissos sumpsisse: ex Thalelaeo *ad l.1. C.de lat.libert tollend.* Iacobus Cuiac.notauit *lib.3.obseruat.c.24* idque Tertullianus *in lib.5 de resurrectione carnis,* apertè his verbis confirmat: Si,*inquit*,famulum
5 tuum libertate mutaueris,& vestis albae nitore. Denique serui,quia vnum nomen habebant,*l.cum precum,C.de liber.causa Quintil.lib.7 c.3.* quandoque etiã duplex, vt infrà *in titulo,de eo cui libertatis causa bona addicuntur,* dicemus:sicuti nobiles tria, & reliqui duo. *Tiraquell. de nobilit. cap.vlt.num vlt.* manumissi nouum patroni nomen assumebant, suóque vnà cum praenomine adiungebant. *Persius d.satyr.5.*

———Hic Dama est, non tressis agaso,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax;
Verterit hunc dominus, momento turbinis, exit
Marcus Dama.

AD §. MVLTIS AVTEM MODIS, CVM SEQQ.

Text. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris Constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt. Serui autem à dominis semper manumitti solent: adeò vt vel in transitu manumittantur, veluti, cùm Praetor, aut praeses, aut proconsul, in balneum vel in theatrum eant. Libertinorum autem status tripartitus anteà fuerat: nam qui manumittebantur modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorem, & Latini ex Lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia dedititiorum numero. Sed dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abiit: Latinorum verò nomen non frequentatur. Ideóque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus Constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum perduxit: quia & à primis vrbis Romanae cunabulis vna atque simplex libertas competebat, id est, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus sit qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones, per quas suggerente nobis Triboniano, viro excelso, quaestore, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem, quae circa eos fuerat, obseruantiam, alia Constitutione per eiusdem quaestoris suggestionem correximus, quae inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos nullo nec aetatis manumissi, nec domini manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine habito, sicuti anteà obseruabatur, ciuitate Romana donauimus, multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quae sola est in praesenti, praestari.

SVMMARIA.

1 *Inter libertinos quae differentia.*
2 *Qui vindicta manumitti dicantur.*
3 *Vindicta quid sit.*
4 *Qui dicantur manumitti censu.*

5 *Testamento qui manumittantur.*
6 *Latini qui sint.*
7 *Deditity qui olim fuerint.*
8 *Hodie omnes libertini Ciues Romani sunt.*
9 *Ex Iustiniani constitutione omnes manumissi sunt ingenui.*

LIBERTINI, AVT CIVES ROMANI SVNT, AVT LATINI, AVT DEDI- 1
TITII. CIVES ROMANI SVNT, QVI HIS TRIBVS MODIS, VIN-
DICTA, CENSV, TESTAMENTO MANVMITTVNTVR, *Vlpianus in fragm.*
*tit.*1. Cicero *in Topicis:* Si neque censu, neque vindicta, neque testamento li-
ber factus est, non est liber. Vindictâ dicuntur manumitti, qui manumittun- 2
tur apud magistratum, veluti Prætorem, Consulem, Proconsulem, *Vlp d.tit.*1.
vel apud Præfectum Ægypti, *l.apud præfectum, de manum.vindicta.* Hi maiorem
& iustam libertatem consequebantur, vt Iustinianus hîc docet, quæ à Plutar-
cho *in lib.de vita beata,* παντελὴς ἀπελευθέρωσις: & à Iustiniano plenissima liber- 3
tas dicitur, *l.*1.*§.sin autem socius, C.de com.seruo.man.* VINDICTA verò erat vir-
gula, quâ magistratus seu lictor serui manumittendi caput bis terve percutie-
bat, *Boëtius in Topicis. Cornutus apud Persium, sat.*5. Plutarchus κάρφος nominat
in lib. de serâ numinis vindicta. Plautus *in Milite*, festucam. Quid ea ingenua
an festucâ, facta serua, an libera est. Et Persius *sat.*5.

Non in festuca lictor quam gestat inani, &c.

Hæc autem virgula siue festuca, vindicta appellata est à Vindice seruo Vitel-
liorum, qui quòd coniurationem detexerat de opprimendis Consulibus, pri-
mus libertate & ciuitate ita donatus est: cautumque fuit, vt qui libertatem eo
modo assequerentur, dicerentur Vindictâ manumissi, *Dionys.Halicarnass.lib.*5.
*Liuius lib.*2.*Plutarch.in Publicola.* & meminit ICtus *in l.*2.*§.initium, de orig.iur.*
*Persius d.sat.*5.

Vindictâ postquam meus à Prætore recessi,
Cur mihi non liceat, iussit quodcunque voluntas?

CENSV manumittebantur, qui lustrali censu Romæ iussu dominorum, in- 4
ter ciues Romanos censum profitebātur, *Vlp.d.tit.*1 Denique TESTAMENTO 5
manumitti dicuntur, qui ex testamento libertatem consequuntur, vel directò,
vel precariè. Directò quidem, cùm testator non ab alio seruum manumitti ro-
gat, sed ex suo testamento libertatem ei competere vult. Precariè, cùm fidei
hæredis sui committit, vt seruum manumittat. Ille testatoris fit libertus, &
Orcinus appellatur, siue Charonita, quasi Orci siue Charontis sit libertus, *§.*
*fin.inf.de sing.rebus per fid.Cuia.li.*3.*obser.cap.*23. nullius namq; viuentis libertus
est, *l.*4.*de bonis liber.* quamuis ad familiam defuncti pertineat, *l.*5.*§.planè, de leg.*
tutor. vnde & familiæ libertus dicitur *in l.si socius, de man.test.* Hic verò hæredis
manumittentis libertus efficitur, vt Iustinianus docet, *in tit.de sing.reb. per fidei-*
com.relict.infrà. LATINI SVNT, qui per epistolam, aut inter amicos, aut côui- 6
uij adhibitione (quod Tertullianus *in lib.de resurrect.carnis*, mensa honorari di-
cit) manumittuntur, *Caius in* 1.*Instit.tit.*1. Dicuntur Latini, quòd instar colo-
norum Latinorum essent, *l.vn.C.de lat.liber.tollen.* Hi, vt liberi, vitam suam per-
agebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amitte-
bant, vt Iustinianus loquitur *in §.sed hæc infrà de success.libert.* & propterea con-
sequebantur non iustam libertatem, sed minorem, vt hîc dicitur. DEDITITII 7

SVMMARIA.

1 *Qui contra legem Æliam Sentiam plures serui testamento manumissi fuerint, quis liber fiat.*

2 *Quando verò non constat, quis priori aut posteriori loco manumissus sit, quis liber fiat.*

3 *Seruus sine libertate hæres institutus an liber fiat.*

1 LEX ÆLIA SENTIA PERMISIT DOMINO, QVI SOLVENDO NON EST, VT VNVM SERVVM IN TESTAMENTO MANVMITTERE, ET HÆREDEM INSTITVERE POSSET, *h.§.nostro.* Quòd si plures manumiserit, qui primus est, liber erit, donec creditoribus suum soluatur, *l.si quis habens creditores, qui & à quibus man.* Reliqui, dum incertum est creditor iure suo vtatur, interim statuliberi sunt, *l.1.de statulib.* Sanè si maioris pretij fuerit is qui antè nominatus est, nec sufficiat posteriores retrahi in seruitutem, prior sufficiat, omnimodò qui sequenti loco scriptus est, solus ad libertatem perueniet, *d.l.si*
2 *quis habens. in fi. qui & à quib.man.* Interdum tamen etiam accidit, vt duobus seruis hæredibus institutis, neuter fiat hæres & liber, cùm deprehendi non potest, vter priori, vel posteriori loco sit hæres scriptus. Inuicem enim sibi obstant, *l.qui soluendo non erat, cum l.seq.de hæred.instit.* Idcirco verò lege Æliâ Sentiâ permissum est domino, qui soluendo non est, vnum seruum in testamento manumittere, & hæredem instituere, vt seruus creditoribus domini satisfaciat, aut eo hoc non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendant, nô nomine ipsius defuncti, ne iniuria defunctus debitor afficiatur, *hoc §.nostro.*
3 Quòd si debitor sine libertate seruum hæredem instituat, nihilominus seruus & liber erit & hæres, IDQVE NON SOLVM IN DOMINO OBTINET, QVI SOLVENDO NON EST, SED ETIAM IN ALIO QVOCVNQVE, NOVA HVMANITATIS RATIONE, vt Imperator loquitur *in §.idemq; iuris est. h.t.n.* NOVA ISTA HVMANITATIS RATIO EST, quod non est verisimile, quòd dominus qui seruum hæredem instituit, si prætermiserit libertatis dationem, voluerit eum seruum remanere, & neminem sibi hæredem fore. Hanc rationem, nouam Imperator vocat, non quòd ipse primus eam inuenerit, nonnulli enim veterum ante Iustinianum dictam rationem probarunt, §.1 *inf. de hæred. instit.* sed quòd nouiter constituit, vt seruus sine libertate hæres institutus, liber fiat, & hæres, *l.quidam, C.de necess.ser.hæred.instit.* cùm ante Iustinianum id côtrouersum esset, pluribus existimantibus seruum non aliter quàm cum libertate rectè hæredem institui, aliis contra sentientibus, *d.§.inf.de hæred.instit.*

AD §. IN FRAVDEM.

TEXT. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est: vel datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant: sæpè enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines: itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eò quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Quæ requirantur, vt in fraudem creditorum manumissio facta dicatur.*
2 *In L. Ælia Sentia verba cum effectu intelliguntur.*

DVo copulatiuè, vt fraus facta dicatur, requiruntur : animus scilicet frau- 1
dandi & euentus, *l.1.C.qui manumit.non possunt.* Nec enim satis est, bona
debitoris creditoribus non sufficere, nisi fraudandi consilium accesserit, cùm
sæpe de facultatibus suis, amplius quàm in his est, sperent homines: quod
frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & aliis regionibus,
quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercent, *l.in frau-
dem* 10. *qui & à quib.man.* Sed & fraudandi animus non sufficit, si, qui in frau- 2
dem creditorum manumisit, est soluendo; quia fraus cum effectu in l. Ælia
Sentia accipitur, *d.l.1.in fin.de statulib.* quod Iustinianus hîc ipsa re, ipso fa-
cto seu euentu, siue effectu ipso vocat. Et hæc in directis libertatibus indubi-
tatè procedunt. In fideicommissariis solus euentus damni inspicitur, *l 4. §.si
quis autem, de fideic. libert. l.fin. C.qui man.non poss.*

AD §. EADEM LEGE.

TEXT. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta, apud consilium, iusta causa manumissionis probata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt : veluti si quis patrem aut matrem, filium filiámve, aut fratrem sororémve naturales, aut pædagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum alumnámve, aut collectaneum manumittat : aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij causa : dum tamen intra sex menses vxor ducatur, nisi iusta causa impediat : & qui manumittitur, procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. Semel autem causa probata, siue vera sit, siue falsa, non retractetur.

SVMMARIA.

1 *Minor an manumittere possit.*
2 *Quis minor* 20. *annis dicatur.*
3 *Ad consilium quinam vocati fuerint apud Romanos.*
4 *Quænam sint iustæ causæ manumittendi.*
5 *Quis dicatur minor* 17. *annis, vt procurator fieri non possit.*

POSTERIORI CAPITE LEGIS ÆLIÆ SENTIÆ CAVETVR, NE MINOR 1
VIGINTI ANNIS MANVMITTAT NISI VINDICTA APVD CONSI-
LIVM, IVSTA CAVSA MANVMISSIONIS APPROBATA. Ita legendũ est
hîc. Minor viginti annis non dicitur, qui agit supremum diem anni vigesimi, 2
l.1.de manumiss. VINDICTA autem manumittit minor viginti annis, hoc est,
apud magistratum, veluti Prætorem, Consulem, procõsulem & præfectum Æ-
gypti, vt suprà dictum est. Et quidem tunc necesse est, ne in captionem minor
incidat, consilium præberi, *l.vn.de offi.consul.l.5.de man.vind.* aut exerceri: *l.2.de
offic.eius, cui mand.est iurisdict.hoc est,* necesse est, vt magistratus apud quem mi-
nor vult manumittere, constituat vel eligat aliquos, qui causam manumissio-
nis examinent. Solebat verò magistratus in consilium adhibere Romæ, quin- 3
que senatores & quinque equites Romanos : in prouincia 20. Recuperatores

SVMMARIA.

1 *Seruitus quid sit.*
2 *Vrbe capta, quæ in vrbe sunt, capientium fiunt.*
3 *Seruitus naturæ est contraria.*
4 *Philosophis quid sit seruitus.*

1 SERVITVS EST CONSTITVTIO IVRIS GENTIVM, QVA QVIS DOMINIO ALIENO CONTRA NATVRAM SVBIICITVR, *l.4.de statu hom.* Dicitur CONSTITVTIO IVRIS GENTIVM, quia hac lege non solùm Romani, sed alij etiam populi vtuntur, vt victi victoribus seruiant, quemadmodum Cyrus Persarum rex apud Xenophontem *lib.7.* his verbis testis est: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι καὶ τὰ σώ-
2 ματα τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ χρήματα, *hoc est*, Lex est inter homines perpetua, vt quando vrbs capitur à belligerantibus, cuncta eorum sint qui ceperunt, & corpora eorum qui in vrbe sunt, & pecuniæ. Et Plato *in 1. de legibus* affirmat,
3 πάντα τὰ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ, τῶν νικώντων γίγνεσθαι, Aristoteles *lib.1.Polit.c.4.* ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι. Additum, CONTRA NATVRAM, quia seruitus libertati, quæ iuris naturalis est,
4 contraria est. Nec ad rem facit, quod Aristoteles *in 1. Polit. c.3.* scribit, seruitutem ex natura causam trahere. Nec apud Aristotelem, seruitus imbecillitatem ingenij significat, cui necesse est alieno consilio regi. Sic Cicero *in Paradoxis*, vbi disputat, omnes sapientes liberos esse, & contrà, stultos omnes seruos: Omnis, *inquit*, animi debilitas, & humilis & fracti timiditas seruitus est. Sed aliter ICti seruitutem accipiunt.

AD §. SERVI AVTEM.

TEXT. Serui autem ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent: qui etiam mancipia dicta sunt, eò quòd ab hostibus manu capiuntur.

SVMMARIA.

1 *Serui vnde dicantur.*
2 *Seruitus ex bello venit.*
3 *Quis fuerit antiquus mos seruorum vendendorum.*
4 *Mancipia vnde dicta.*

1 SErui dicuntur à seruando, quia Imperatores, *hoc est*, vt Theophilus rectè exponit, οἱ τῶν πολέμων ἡγεμόνες, duces belli captiuos solent seruare & vendere, *l. 4. de statu hom. l. pupillus, de verb. signif.* Isidorus *lib. 5. etym. cap. 27.* Dona-
2 tus *in Adelphis actu 2 scena 1.* Augustinus *lib. 1 super Genes. quæst. 153.* Seruos bel-
3 la fecerũt. Cùm enim homo ab homine superatus iure belli possit occidi, quia seruatus est, seruus appellatur, *Horatius*, Vendere cùm possis captiuum, occidere noli. Bono itaque publico, vt suprà dictum est, seruitus est introducta. Vendebantur autem serui sub corona, *Gellius lib.7.c.4. Sextus Fest. lib.18. Thucydides lib 1.* Epidannij obsessi ad deditionem cogebantur, eâ pactione, vt aduenæ sub coronâ venderentur, &c. Aut sub hasta, vnde δορυάλωτοι & δορίκτητοι

nominantur, *Sext. Festus lib. 3.* Aliàs dicuntur mancipia, quòd ab hostibus ma- 4
nu capiuntur, *h. §. & l. 4. in fine, de statu hom.* Græcè ἀνδράποδα, in versibus Ho-
mericis, qui referuntur *in tit. de empt. & vend. inf.* ex eo quòd habent pedes vi-
rorum, vt Diogenes Cynicus interrogatus, cur mancipia ἀνδράποδα dicerentur,
respondit. Diogenes Laërtius *in Diogene Cynico, lib. 6.*

AD §. SERVI AVTEM AVT NASCVNTVR.

TEXT. **Serui autem aut nascuntur, aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris, fiunt aut iure gentium, id est, ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo maior viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est. In seruorum conditione nulla est differentia, in liberis autem multæ sunt, aut enim sunt ingenui, aut libertini.**

SVMMARIA.

1 *Quibus modis serui efficiantur.*
2 *Quomodo iure ciuili quis seruus fiat.*
3 *Actores rerum qui fuerint.*
4 *An in seruorum conditione quædam sit differentia.*

HIc §. cum sequenti descriptus est *ex l. 5. de statu hom.* & hoc breuiter di- 1
cit: Serui dominio nostro subiiciuntur, aut iure gentium, aut iure ciuili.
Iure gentium serui nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur, aut ex ancillis nostris
nascuntur. Iure ciuili, qui ita abiecti, degeneres & viles sunt, vt Imperatorum 2
verbis vtar, *in l. quisquis, C. de postul.* vt pecuniæ cupiditate suam libertatem ven-
dant. Vt si liber homo, maior viginti annis, patiatur se in seruitutem venire, vt
partem aliquam ex pretio ferat, *d. l. 5. de stat. hom. l. si ex causa, §. Papinianus ait,
de minor. l. non ideò, C. de liberali cau.* iure ciuili seruus efficitur. Cicero *in Pa-
radoxis:* An eorum seruitus dura est, qui cupiditate peculij nullam conditio-
nem recusant durissimæ seruitutis? Sic iure ciuili liber homo seruus efficitur, si
cupiditate actus, hoc est, vt rerum actor fiat, venundari se passus sit, *l. si quis
filio, §. irritum, de iniusto, rupto, irrito fact. test.* Actores rerum olim serui erant, 3
l. interdum, de public. Respublicæ etiam non nisi actoribus seruis vtebantur,
quos actores publicos Cornel. Tacit. *lib. 2. & 3.* vocat, *l. 1. & 2. C. ne quis liber
inuitus actum gerere cogatur, lib. 11.* Cuiac. *in d. l. si quis filio, de iniusto, rupto, &c.*
Quod verò serui iure ciuili hîc fieri dicuntur, nihil hoc pugnat cum defini-
tione seruitutis suprà tradita. Nam seruitus primùm iure gentium introducta
est, & à potiori suâ causâ constitutio Iuris gentium dicitur. Postea ius ciuile
accessit, & alias causas seruitutis addidit: quod proprium eius officium est, *l. ius* 4
ciuile, de iust. & iur. Porrò IN SERVORVM CONDITIONE, vt Imperator
hîc subiicit, NVLLA EST DIFFERENTIA, quòd scilicet ad statum eorum
attinet: nam omnes sunt serui æquè actu. Sed si spectemus officia, artificia,
vel ministeria seruorum, quæ varia & diuersa sunt, magna inter seruos erit dif-
ferentia, *l. sed & si quid inædificauerit, §. 1. de vsufructu.*

SYNOP. TIT. II. DE IVRE PERSONARVM.

Homines diuiduntur in
- Liberos, qui arbitrio suo viuunt: suntque vel
  - Ingenui,
  - Libertini.
- Seruos, qui dominio alterius subiecti vel
  - Nascuntur ex ancillis:
  - Fiunt
    - Iure gentium.
    - Iure ciuili.

DE INGENVIS.

TITVLVS IV.

TEXT. Ingenuus est is, qui statim vt natus est, liber est: siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero libertino & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre seruo, ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quoniam vulgò conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licè: ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est: Si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit, liberum an seruum pariat? Et Martianus probat liberum nasci: sufficit enim ei qui in ventre est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, quod verum est.

SVMMARIA.

1 *Quis propriè ingenuus dicatur.*
2 *Quis impropriè ingenuus sit.*
3 *Veteres annulis ferreis vsi sunt.*
4 *Quæ sit differentia inter natalibus restitutos & annulo donatos.*
5 *Per sententiam Iudicis quomodo ingenuus quis fiat.*
6 *Quo tempore quis, ratione matris liberæ, liber nascatur.*

1 INquit Imperator; INGENVVS EST IS, QVI STATIM VT NATVS EST LIBER EST. Hac particulâ STATIM, excluduntur qui Principis beneficio ingenuitatem consequuntur, aut etiam sententiâ iudicis, ingenui pronunciantur. Illi propriè ingenui non sunt. Principis autem beneficio sunt ingenui, li-
2 bertini qui natalibus à Principe restituuntur, *l. sed si hac lege, § patronum, de in ius vocãdo*, quod Imperator *in Nouel. 78.* τῆς παλιγγενεσίας δίκαιον vocat. Item qui ius annulorum aureorum accipiunt, *l. pen. & vlt. de iure annul. aur.* quod à Mo-
3 destino δίκαιον χρυσῶν δακτυλίων appellatur *in l. 14. de excusat. tutor.* Veteres annulo ferreo vtebantur, *Plin. l. 33. c. 1.* Pòst augescente luxu, cùm annuli ex auro & argento facti essent, ferrei seruis, argentei libertinis relicti: aurei autem ingenuis

genuis attributi sunt, *Isid.lib.19.Etym.c.23.* Solebant itaque liberti, vt quasi ingenui viuerent, à Principe ius annulorum aureorum petere. Sic Dio scribit, Musam medicum ab Augusto accepisse annulum aureum: Et subiicit, erat 4
enim libertinus. Meliori verò conditione sunt natalibus restituti, quàm annulo donati. Nam donati annulo, quoad viuunt, imaginem ingenuitatis, non etiam statum habent, *l.vn.C.ad l.Viselliam.* honor eorum auctus est, non conditio mutata, *l.falsa demonstratio, §.1.de cond.& demonstr.* Et, vt Vlpianus inquit: Viuunt quasi ingenui, moriuntur quasi liberti, *l.3.in princ.de bonis libert.* In illorum enim successione, sua patronis iura seruantur: & ideo si dominus à familia occisus esse dicatur, de iis perinde ac de cæteris quos viuus manumisit, quæstio habetur, *l.si exhæredatus, §.vlt.cum l.seq. ad Syllanianum* Itémque à tutela liberorum patroni non excusantur, *l.libertum, §.sed & si ius, de excusat.tut.* Natalibus verò restituti statum & conditionem mutant: quippe iis natalibus restituuntur, in quibus ab initio omnes homines fuerunt: & quantum ad totum ius pertinet, perinde habentur, atque si ingenui nati essent, *l.2.cum ll.sequent.de natal.restit.* 5
Per sententiam iudicis fit ingenuus, qui mota status quæstione ingenuus pronūciatus est, cùm reuera libertinus esset, *l.ingenuum, de statu hom.* Subiicit postea Iustinianus: EVM QVI EX MATRE NASCITVR LIBERA, PATRE VERO SERVO, INGENVVM NIHILHOMINVS NASCI. Hoc ius est ex decreto Alexandri Seueri, *l.Seuerus, de Decur.* Nam ante Alexandrum secus fuit *l.2.ne de statu defun.post quinquen.* quemadmodum à Iacobo Cuiacio, *hoc in loco,* notatum est. Sic INGENVVS EST, QVI EX MATRE LIBERA ET INCERTO PATRE NASCITVR, QVI VVLGO CONCEPTVS DICITVR, *hoc tit.nostro, &* spurius, *§.si aduersus ea, infrà de nuptiis.* Sed & Antonius 6
Imperator spurium ingenuum appellauit qui ex matre libera & patre incerto, seruo tamen, natus est, *l.3.C.de sol.matr.* SVFFICIT AVTEM LIBERAM FVISSE MATREM VEL TEMPORE PARTVS, VEL ETIAM CONCEPTIONIS. NAM SI LIBERA CONCEPERIT, DEINDE ANCILLA FACTA PARIAT, PLACVIT EVM QVI NASCITVR, LIBERVM NASCI. PLACVIT, inquit Imperator, contra regulam iuris scilicet, quæ habet, vt qui legitimè concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui verò de legitimo matrimonio non concipiuntur, statum sumant eo tempore, quo nascuntur. Caius *in 1.Inst.tit.4.* Vlpian. *in frag.tit.5.* *l.Imperator Hadrianus de statu hom.* Placuit verò fauore libertatis, vt Paulus *in 2.sent. tit.24. de lib. agnoscen.* Aut, vt à Iustiniano hîc dicitur, QVIA CALAMITAS MATRIS NON DEBET EI NOCERE, QVI IN VTERO EST, *l.5 de statu hominum.*

AD §. FINALEM.

TEXT. Cùm autem ingenuus aliquis natus sit, non officit illi in seruitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissimè enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

SVMMARIA.

1 *Per errorem manumissus, cùm iam ante liber esset, an libertinus fiat.*
2 *An post quinquennium aliquis in ingenuitatem proclamare possit.*

QVi in seruitute nulla fuit, & manumissus est, non efficitur libertinus: idque sæpissimè, vt Iustinianus ait, constitutum est, *toto tit. C.de ing. manu-* 1

2 *mis.* si modo intra quinquennium ex libertinitate in ingenuitatem se adserat, *l.2.§.qui se ex libertinitate, si libertus ingenuus esse dicatur.* Post quinquennium à die manumissionis in ingenuitatem proclamare non potest, *l.4.eodem.* quod etiam Eustathius notauit *in lib.de diuers.temp.præscript. cap.de quinquennio.* Sed ipsum Principem adire cogitur, *d.l.2.in fine:* quod tamen Iustinianus immutauit *in l.vlt. C.vbi causa status agi debeat.*

SYNOPSIS TIT. IV. DE INGENVIS.

Ingenui sunt, qui nati sunt ex matre libera vel { Partus, Conceptionis, Medio } Tempore.

DE LIBERTINIS.

TITVLVS V.

TEXT. Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

SVMMARIA.

1 *Libertini qui sint.*
2 *Liberti appellatio refertur ad Patronum.*
3 *Quæ differentia sit inter Libertum & libertinum.*

1 LIBERTINI SVNT, QVI EX IVSTA SERVITVTE MANVMISSI SVNT, *l.6.de statu hom. & h.t.n.* IVSTA, *inquit*, propterea quòd, qui in seruitute nulla fuit, & manumissus est, libertinus non efficitur. vt *in § fin. tituli præcedentis* dictum est. Olim ipsi manumissi non dicebantur libertini, sed liberti: & procreati ex libertis, libertini appellabantur, *Tranquillus in Claudio Cæsare, c. 24.* Sed posteà manumissi, nunc libertini, nunc liberti indifferenter dici cœperunt. Libertinorum tamen appellatione, conditio hominum significatur, si-
2 cuti ingenuorum nomine, *§ fin. suprà de iure person.* Liberti, illi ipsi quidem homines sunt; sed tamen ad patronos ea appellatio refertur, ac priuatum quendam respectum denotat. Estque inter libertum & libertinum talis obseruatio,
3 qualis inter patrem & matrem, patremfamiliâs & matremfamiliâs. Nam cùm familiam patri aut matri addimus, eum eámve significamus, qui quæve sui iuris est, *l.4.C.de his qui vel al.iur.l.pronunciatio §.familia.de verb.signif.* At cùm simpliciter patrem aut matrem dicimus, respectu liberorum, patris aut matris nomina proferimus, *Valla lib.4.c.1.Budæus in l.fin.de Senat. Augustinus lib.singu. ad Modestinum, tit.de excusat.tut.*

AD §. I.

TEXTVS, Manumissio autem est datio libertatis: nam quandiu quis in seruitute est manui

manui & potestati suppositus est: manumissus, liberatur potestate, quæ res à iure gentium originem sumpsit: vtpote cùm iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed posteaquàm iure gentium seruitus inuasit, sequutum est beneficium manumissionis: & cùm vno naturali nomine homines appellarentur, iure gentium tria genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

SVMMARIA.

1 *Manumissio quid sit.*
2 *Manus quid hoc loco denotet.*
3 *Ritus manumissionis quis fuerit.*
4 *Philosophiæ seruire quid sit.*
5 *Serui olim vnum nomen habebant.*

MANVMISSIO DEFINITVR DE MANV DATIO, *in l.manumissiones* 1 *de iust. & iur.* In Pandectis Florentinis ad hunc modum legitur: Manumissio est de manu missio, id est, datio libertatis. Manus potestatem significat, itaque ita post Iurisconsultum *in d.l.manumissiones,* Imperator hic explicat. 2 Hæc autem manumissio magnâ solemnitate peragebatur. Dominus enim 3 serui, quem de manu mittere volebat, caput aut aliud membrum tenens dicere solebat: Hunc ego hominem liberum esse volo. *Sex.Fest.lib.*11.& hæc sunt solemnia verba, de quibus Hermogenianus loquitur *in l.manumissio. de manumissis vindicta.* Posteà seruum alapâ percussum circumagebat. *Persius Satyra* 5.

Heu steriles viri, quibus vna Quiritem Vertigo facit, & ibi Cornutus. Quoties, *inquit,* manumittebant, eos alapa percussos circumagebant, & liberos confirmabant: quod & Isidorus notauit *l.*19. *etymol.c.*4. Hunc morem Seneca quoque attigit *epistolar.ad Lucium epist.*8. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas, non differatur in diem. Qui se illi subiecit & tradit, statim 4 circumagitur: hoc enim ipsum Philosophiæ seruire, libertas est. Et rursus *lib.* 2. *controuers. controu* 8. Ad hæc noua & diuersa imperia subitò me circumagi putas posse. Huc pertinent elegantissimi & antiquitatis pleni versus Claudiani *in* 4. *consulatu Honorij.*

Aspice mox latum sonuit clamore tribunal,
Te fastos ineunte quater, solemnia ludi
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusq; iugo laxatus herili
Ducitur, & grato remeat securior ictu:
Tristis conditio pulsa à fronte recedit
In ciuem, rubuère genæ, tergoq; remouit
Verbera promissi felix iniuria voti.

Accipiebant etiam manumissi pileum raso capite, *l.*10. *C.de testam. manumiss.* Plautus *in Captiuis:* Quod ille faciat Iupiter, vt ego hîc hodie, raso capite, caluus pileum accipiam. Meminit Persius *satyr.*3.& 5. Idémque in templo Feroniæ Nymphæ *Valla lib.*4. *cap.*1. *Alexand. ab Alex. lib* 4 *genial.die. cap.*10. quòd quasi noui homines facti viderentur. *Barnabas Brisson.lib.*11.*antiquit.cap.* 11. *Iuuenal. sat.* 5.

——Omnia ferre
Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Prebebis quandoq; caput, nec dura timebis,
Flagra pati, his epulis, & tali dignus amico.

Hoc amplius, albam vestem manumissos sumpsisse: ex Thalelæo *ad l.1. C.de lat.libert tollend.* Iacobus Cuiac.notauit *lib.3.obseruat.c.24* idque Tertullianus *in lib.5 de resurrectione carnis,* apertè his verbis confirmat: Si,*inquit*,famulum tuum libertate mutaueris,& vestis albæ nitore. Denique serui,quia vnum nomen habebant,*l.cum precum,C.de liber.causa Quintil.lib.7 c.3.* quandoque etiã duplex, vt infrà *in titulo,de eo cui libertatis causa bona addicuntur*,dicemus:sicuti nobiles tria, & reliqui duo. *Tiraquell. de nobilit. cap.vlt.num vlt.* manumissi nouum patroni nomen assumebant, suóque vnà cum prænomine adiungebant. *Persius d.satyr.5.*

———Hic Dama est, non tressis agaso,
Vappa & lippus, & in tenui farragine mendax;
Verterit hunc dominus, momento turbinis, exit
Marcus Dama.

AD §. MVLTIS AVTEM MODIS, CVM SEQQ.

TEXT. **Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris Constitutionibus in sacrosanctis Ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex veteribus, quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt. Serui autem à dominis semper manumitti solent: adeò vt vel in transitu manumittantur, veluti, cùm Prætor, aut præses, aut proconsul, in balneum vel in theatrum eant. Libertinorum autem status tripartitus anteà fuerat: nam qui manumittebantur modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: modò minorem, & Latini ex Lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititiorum numero. Sed dedititiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abiit: Latinorum verò nomen non frequentatur. Ideóque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus Constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum perduxit: quia & à primis vrbis Romanæ cunabulis vna atque simplex libertas competebat, id est, quam habebat manumissor: nisi quòd scilicet libertinus sit qui manumittitur, licèt manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones, per quas suggerente nobis Triboniano, viro excelso, quæstore, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, obseruantiam, alia Constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumissoris, nec in manumissionis modo discrimine habito, sicuti anteà obseruabatur, ciuitate Romana donauimus, multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.**

SVMMARIA.

1 *Inter libertinos quæ differentia.*
2 *Qui vindicta manumitti dicantur.*
3 *Vindicta quid sit.*
4 *Qui dicantur manumitti censu.*

5 *Testamentō qui manumittantur.*
6 *Latini qui sint.*
7 *Dedititij qui olim fuerint.*
8 *Hodie omnes libertini Ciues Romani sunt.*
9 *Ex Iustiniani constitutione omnes manumissi sunt ingenui.*

LIBERTINI, AVT CIVES ROMANI SVNT, AVT LATINI, AVT DEDI- 1
TITII. CIVES ROMANI SVNT, QVI HIS TRIBVS MODIS, VINDICTA, CENSV, TESTAMENTO MANVMITTVNTVR, *Vlpianus in fragm. tit.1.* Cicero *in Topicis:* Si neque censu, neque vindicta, neque testamento liber factus est, non est liber. Vindictâ dicuntur manumitti, qui manumittun- 2
tur apud magistratum, veluti Prætorem, Consulem, Proconsulem, *Vlp d.tit.1.* vel apud Præfectum Ægypti, *l.apud præfectum, de manum.vindicta.* Hi maiorem & iustam libertatem consequebantur, vt Iustinianus hic docet, quæ à Plutarcho *in lib.de vita beata,* παντελῆ ἀπελευθέρωσιν: & à Iustiniano plenissima liber- 3
tas dicitur, *l.1.§.sin autem socius, C.de com.seruo.man.* VINDICTA verò erat virgula, quâ magistratus seu lictor serui manumittendi caput bis terve percutiebat, *Boëtius in Topicis. Cornutus apud Persium, sat.5.* Plutarchus κάρφος nominat *in lib. de serâ numinis vindicta.* Plautus *in Milite,* festucam. Quid ea ingenua an festucâ, facta serua, an libera est. Et Persius *sat.5.*

Non in festuca lictor quam gestat inani, &c.

Hæc autem virgula siue festuca, vindicta appellata est à Vindice seruo Vitelliorum, qui quòd coniurationem detexerat de opprimendis Consulibus, primus libertate & ciuitate ita donatus est: cautumque fuit, vt qui libertatem eo modo assequerentur, dicerentur Vindictâ manumissi, *Dionys.Halicarnass.lib.5. Liuius lib.2. Plutarch.in Publicola.* & meminit ICtus *in l.2.§.initium, de orig.iur. Persius d.sat.5.*

Vindictâ postquam meus à Prætore recessi,
Cur mihi non liceat, iussi quodcunque voluntas?

CENSV manumittebantur, qui lustrali censu Romæ iussu dominorum, inter ciues Romanos censum profitebantur, *Vlp.d.tit.1* Denique TESTAMENTO 4. 5
manumitti dicuntur, qui ex testamento libertatem consequuntur, vel directò, vel precariè. Directò quidem, cùm testator non ab alio seruum manumitti rogat, sed ex suo testamento libertatem ei competere vult. Precariè, cùm fidei hæredis sui committit, vt seruum manumittat. Ille testatoris fit libertus, & Orcinus appellatur, siue Charonita, quasi Orci siue Charontis fit libertus, *§. fin.inf.de sing.rebus per fid. Cuia.li.3.obser.cap.23.* nullius namq; viuentis libertus est, *l.4.de bonis liber.* quamuis ad familiam defuncti pertineat, *l.5.§.planè, de leg. tutor.* vnde & familiæ libertus dicitur *in l.si socius, de man.test.* Hic verò hæredis manumittentis libertus efficitur, vt Iustinianus docet *in tit.de sing.reb.per fideicom.relict.infrà.* LATINI SVNT, qui per epistolam, aut inter amicos, aut cóui- 6
uij adhibitione (quod Tertullianus *in lib.de resurrect.carnis,* mensa honorari dicit) manumittuntur, *Caius in 1.Instit.tit.1.* Dicuntur Latini, quòd instar colonorum Latinorum essent, *l.vn.C.de lat.liber.tollen.* Hi, vt liberi, vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, vt Iustinianus loquitur *in §.sed hæc infrà de succes.libert.* & propterea consequebantur non iustam libertatem, sed minorem, vt hîc dicitur. DEDITITII 7

SVNT, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt; aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa sunt, vt deleri non possint, ac deinde quoquo modo sunt manumissi. Appellantur Dedititij ex eo, quòd hostibus exæ-
8 quantur, qui se suáque omnia in ditionem & arbitrium populi Romani dederunt, vt Iacob. Cuiac. hîc censuit. Horum pessima erat conditio, vt Iustinianus ait. Nam nullo prorsus modo Ius Quiritum poterant consequi: Latini multis vt beneficio Principis, liberis, iteratione, militia, naue, ædificio, pistrino, *Vlp. in frag. tit.* 3. Sed hodie omnes libertini ciues Romani sunt, *l. vn. C. de lat. libert. tollen. & l. vn. C. de dedititia libert. tollen. § fin. inf. de succes. libertor.* Quinimò ex Nouella Iustiniani, cui cordi fuit ingenuis hominibus potiùs quàm libertis
9 Rempublicam frequentari, *l. 3. C. de bonis libert.* omnimodo sublata libertinorum conditio videtur: Siquidem manumissi omnes ingenui fiunt, non libertini, *Nouel. 98. ne libertini de cætero.* Iacob. Cuiac. *lib. 4. obser. cap. 5.*

SYNOPSIS TIT. V. DE LIBERTINIS.

LIBERTINI:

- DEFINIVNTVR, qui ex iusta seruitute manumissi sunt.
- DIVIDVNTVR in
  - CIVES ROM. quales fiebant olim manumissi per
    - Censum, nomine in censum relato:
    - Vindictam, sc. apud Prætorem vel præsidem.
    - Testamentum, directè sc. vel fideicom.
  - LATINOS, quales fiebant ex l. Iunia Norb. manumissi vel
    - Inter amicos,
    - Per epistolam,
    - Per honorem mensæ.
    - Aliis modis.
  - DEDITITIOS, quales fiebant ex l. Ælia Sentia, qui propter aliquod scelus passi fuissent.
    - Vincula,
    - Verbera,
    - Stigmata.
- EX CONSTITVTIONIBVS Iustiniani, Libertini omnes vnius sunt generis & conditionis, nempe Ciues Romani, quocunque modo fuerint manumissi.

QVIBVS EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

TITVLVS VI.

TEXT. Non tamen cuicunque volenti manumittere licet; nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

SVMMARIA.

1 *Lex Ælia Sentia quæ fuerit.*
2 *In fraudem creditorum manumittens an sibi noceat.*
3 *In fraudem creditorum alienata quomodo reuocentur.*

Lex Ælia Sentia, quam Iustinianus veterem legem appellat *in Nouella 162.* 1
Sexto Ælio & Sentio Saturnino Consulibus, D. Augusti temporibus fuit lata: *Suetonius in Augusto.* Et duo potissimum capita cōplectitur. Prius Imperator his verbis refert: Qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: id est, ipso iure manumissio nulla est. Ita enim ICti loquuntur, cùm significare volunt, id quod gestum est, pro infecto haberi: vt *in l. si per errorem, de iurisdict. l. 3. in fin. de seruit. rust. præd. l. ex duobus reis stipulandi, de duobus reis constit. l. hæres, qui & à quibus manumissi.* Nihil autem agit quoad ipsos creditores, non 2
quoad seipsum. Nam sibi ipsi nocet; & si quandò eo prætextu, quòd in fraudem creditorum manumisisset, libertatem vellet reuocare, quasi propriam turpitudinem allegans, non audiretur, *l. si creditoribus, C. de seruo pign. dato manum. l. cum profitearis, C. de reuoc. donat.* Aliud est, cùm debitor res suas in fraudem 3
creditorum alienat. Illa alienatio valet: sed Prætor intra annum creditoribus actionem Paulianam dat, per quam alienata reuocare possunt, *§. item si quis in fraudem, infrà de act. & toto tit. quæ in fraudem credit. facta sunt vt restit.* Diuersitatis ratio hæc esse videtur, quòd debitor nulla lege specialiter prohibetur, quæ sua sunt alienare: & ideò, tanquam quilibet alius, rei suæ moderator & arbiter relinquitur, *l. in re mandata, C. mand.* Lex verò Ælia Sentia nominatim vetat, ne debitor seruos in fraudem creditorum manumittat.

AD §. LICET AVTEM DOMINO.

TEXT. Licet autem domino qui soluendo non est, in testamento seruum suum cum libertate hæredem instituere, vt liber fiat, hærésque ei solus & necessarius: si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia prouisum est & rectè. Valde enim prospiciendum erat, vt egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel seruum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendant, ne iniuria defunctus afficiatur. Idémque iuris est, & si sine libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra Constitutio non solùm in domino qui soluendo non est, sed generaliter constituit, noua humanitatis ratione, vt ex ipsa scriptura institutionis, etiam libertas ei competere videatur: cùm non est verisimile, eum quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, seruum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.

SVMMARIA.

1 *Qui contra legem Æliam Sentiam plures serui testamento manumissi fuerint, quis liber fiat.*

2 *Quando verò non constat, quis priori aut posteriori loco manumissus sit, quis liber fiat.*

3 *Seruus sine libertate hæres institutus an liber fiat.*

1 LEX ÆLIA SENTIA PERMISIT DOMINO, QVI SOLVENDO NON EST, VT VNVM SERVVM IN TESTAMENTO MANVMITTERE, ET HÆREDEM INSTITVERE POSSET, *h.§.nostro.* Quòd si plures manumiserit, qui primus est, liber erit, donec creditoribus suum soluatur, *l.si quis habens creditores, qui & à quibus man.* Reliqui, dum incertum est creditor iure suo vtatur, interim statuliberi sunt, *l.1.de statulib.* Sanè si maioris pretij fuerit is qui antè nominatus est, nec sufficiat posteriores retrahi in seruitutem, prior sufficiat, omnimodò qui sequenti loco scriptus est, solus ad libertatem perueniet, *d.l.si*
2 *quis habens. in fi. qui & à quib.man.* Interdum tamen etiam accidit, vt duobus seruis hæredibus institutis, neuter fiat hæres & liber, cùm deprehendi non potest, vter priori, vel posteriori loco sit hæres scriptus. Inuicem enim sibi obstant, *l.qui soluendo non erat, cum l.seq.de hæred.instit.* Idcirco verò lege Æliâ Sentiâ permissum est domino, qui soluendo non est, vnum seruum in testamento manumittere, & hæredem instituere, vt seruus creditoribus domini satisfaciat, aut eo hoc non faciente, creditores res hæreditarias serui nomine vendant, nō nomine ipsius defuncti, ne iniuria defunctus debitor afficiatur, *hoc §.nostro.*
3 Quòd si debitor sine libertate seruum hæredem instituat, nihilominus seruus & liber erit & hæres, IDQVE NON SOLVM IN DOMINO OBTINET, QVI SOLVENDO NON EST, SED ETIAM IN ALIO QVOCVNQVE, NOVA HVMANITATIS RATIONE, vt Imperator loquitur *in §.idemq́; iuris est. h.t.n.* NOVA ISTA HVMANITATIS RATIO EST, quod non est verisimile, quòd dominus qui seruum hæredem instituit, si prætermiserit libertatis dationem, voluerit eum seruum remanere, & neminem sibi hæredem fore. Hanc rationem, nouam Imperator vocat, non quòd ipse primus eam inuenerit, nonnulli enim veterum ante Iustinianum dictam rationem probarunt, §.1 *inf. de hæred. instit.* sed quòd nouiter constituit, vt seruus sine libertate hæres institutus, liber fiat, & hæres, *l.quidam, C.de necess.ser.hæred.instit.* cùm ante Iustinianum id cōtrouersum esset, pluribus existimantibus seruum non aliter quàm cum libertate rectè hæredem institui, aliis contra sentientibus, *d.§.inf.de hæred.instit.*

AD §. IN FRAVDEM.

TEXT. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est: vel datis libertatibus, desiturus est soluendo esse. Præualuisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant: sæpè enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines: itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum vtroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eò quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Qua requirantur, vt in fraudem creditorum manumissio facta dicatur.*
2 *In L. Ælia Sentia verba cum effectu intelliguntur.*

DVo copulatiuè, vt fraus facta dicatur, requiruntur: animus scilicet frau- 1
dandi & euentus, *l.1.C.qui manumit.non possunt.* Nec enim satis est, bona
debitoris creditoribus non sufficere, nisi fraudandi consilium accesserit, cùm
sæpe de facultatibus suis, amplius quàm in his est, sperent homines: quod
frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes, & aliis regionibus,
quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercent, *l.in frau-
dem 10. qui & à quib.man.* Sed & fraudandi animus non sufficit, si, qui in frau- 2
dem creditorum manumisit, est soluendo; quia fraus cum effectu in l. Ælia
Sentia accipitur, *d.l.1.in fin.de statulib.* quod Iustinianus hîc ipsa re, ipso fa-
cto seu euentu, siue effectu ipso vocat. Et hæc in directis libertatibus indubi-
tatè procedunt. In fideicommissariis solus euentus damni inspicitur, *l.4.§.si
quis autem, de fideic.libert.l.fin.C.qui man.non poss.*

5

AD §. EADEM LEGE.

TEXT. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quàm si vindicta, apud consilium, iusta causa manumissionis probata, fuerint manumissi. Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti si quis patrem aut matrem, filium filiámve, aut fratrem sororémve naturales, aut pædagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum alumnámve, aut collectaneum manumittat: aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij causa: dum tamen intra sex menses vxor ducatur, nisi iusta causa impediat: & qui manumittitur, procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. Semel autem causa probata, siue vera sit, siue falsa, non retractetur.

SVMMARIA.

1 *Minor an manumittere possit.*
2 *Quis minor 20. annis dicatur.*
3 *Ad consilium quinam vocati fuerint apud Romanos.*
4 *Quænam sint iustæ causæ manumittendi.*
5 *Quis dicatur minor 17. annis, vt procurator fieri non possit.*

POSTERIORI CAPITE LEGIS ÆLIÆ SENTIÆ CAVETVR, NE MINOR 1
VIGINTI ANNIS MANVMITTAT NISI VINDICTA APVD CONSI-
LIVM, IVSTA CAVSA MANVMISSIONIS APPROBATA. Ita legendũ est
hîc. Minor viginti annis non dicitur, qui agit supremum diem anni vigesimi, 2
l.1.de manumiss. VINDICTA autem manumittit minor viginti annis, hoc est,
apud magistratum, veluti Prætorem, Consulem, procõsulem & præfectum Æ-
gypti, vt suprà dictum est. Et quidem tunc necesse est, ne in captionem minor
incidat, consilium præberi, *l.vn.de offi.consul.l.5.de man.vind.* aut exerceri: *l.2.de
offic.eius, cui mand.est iurisdict.hoc est,* necesse est, vt magistratus apud quem mi-
nor vult manumittere, constituat vel eligat aliquos, qui causam manumissio-
nis examinent. Solebat verò magistratus in consilium adhibere Romæ, quin- 3
que senatores & quinque equites Romanos: in prouincia 20. Recuperatores

ciues Romanos, *Vlp.in frag.tit.1.* Apud eos, causa manumissionis iustâ appro-
4 batâ, manumissio procedit. ET IVSTÆ CAVSÆ MANVMISSIONIS SVNT, Si quis patrem aut matrem, filium filiámve, &c. manumittat, aut seruum procuratoris habendi gratia; dummodò non sit minor decem & septem annis, hoc est, dummodò compleuerit decem & septem annos, sicque inceperit annum XVIII, *l. si collectaneus, de manumiss. vind.* NON MINOR enim DECEM ET
5 SEPTEM ANNIS, hîc dicitur, ratione anni decimi septimi compleri. Et *in d. l. collectaneus*, non minor decem & octo annis dicitur, ratione decimi octaui incepti. Et non minor decem & septem annis est, qui impleuit annum decimum septimum. Non minor decem & octo annis, qui attigit annum decimum octauum, vt à Iacobo Cuiacio hîc quoque annotatum est.

AD §. FINAL.

TEXT. Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset, eueniebat vt qui quatuordecim annos ætatis expleuerat, licèt testamentum facere, & in eo sibi hæredem instituere, legatáque relinquere posset, tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferendum, si is, cui totarum bonorum in testamento dispositio data erat, vni seruo dare libertatem non permittebatur. Quare nos similiter ei, quemadmodum alias res, ita & seruos suos in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, vt & libertatem eis possit præstare. Sed cùm libertas inæstimabilis est, & propter hoc, ante vicesimum ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideò nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi septimum & decimum annum impleuerit, & octauum decimum annum attigerit. Cùm enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit, cur non etiam sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, vt ad libertates dandas seruis suis possint peruenire?

SVMMARIA.

1 *Libertas est res inæstimabilis.*
2 *Seruitus malorum omnium postrema.*

HIc §. immutatus est *per Nouell.119.* in qua disponitur, vt minores possint manumittere seruos ex eo statim tempore, quo testari possunt, hoc est,
1 anno decimo quarto, *l. 5. qui test. fac poss.* Ait Imperator, LIBERTAS EST RES INÆSTIMABILIS, *l. libertas, de reg. iur.* Ideóque Diogenes Cynicus rogatus, quidnam esset inter homines optimum? rectè respondit, Libertas: vt refert Laërtius *in vitâ Diogenis Cynici, lib. 6.* Et Buris & Spartis Lacedæmonij, apud Plutarchum *in Apophtheg.* dixerunt, tam ingens esse bonum libertatis, vt nemo sa-
2 næ mentis libertatem cum regno Persarum commutaret. Et eleganter Isidorus *lib. 5. etym. c. de pœnis in legibus constitutis*, ait: Seruitus malorum omnium postrema est, quæ liberis omni supplicio grauior est. Nam vbi libertas periit, vnà ibi pereunt & omnia. Sumpsisse Isidorus priora verba ex secunda Philippica videtur. Ibi enim Cicero seruitutem malorum omnium postremum esse dicit, *Tiraq. in l. si vnquam, super verbis: donatione largitus, nu. 331. C. de reuoc. donat.*

SYNOPSIS TIT. VI. QVIB. EX CAVSIS MANVMITTERE NON LICET.

- DVOBVS casibus prohibentur Domini manumittere
  - 1. Si in fraudem creditorũ id faciant, ita vt duo concurrant.
    - 1. Animus fraudandi.
    - 2. Euentus damni.
    - Verùm hoc etiam casu lex Ælia permittit vnicum seruum in test. liberum & hæredem necessarium facere.
  - 2. Si minores sint viginti annis,
    - Nisi causa Manumissionis probatâ ex lege Sentia olim
    - Hodie verò
      - Ex Iure Institutionum, si minores sint xvij annis.
      - Ex Iure Nouellarum, si nondum habeant testamenti factionem.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

TITVLVS VII.

TEXT. Lege Fusia Caninia certus modus constitutus erat in seruis testamento manumittendis, quam quasi libertates impedientem, & quodammodo inuidam, tollendam esse censuimus: cùm satis fuerat i-humanum, viuos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem; morientibus autem huiusmodi licentiam adimere.

SVMMARIA.

1. *Lex Fusia Caninia vnde nomen habeat.*
2. *Quis manumittendi modus fuerit ex lege Fusia Caninia.*
3. *An miles omnes seruos suos in testamento manumittere possit.*

LEx Fusia Caninia non à cane nomen habet, vt Accursius putat; sed ab 1
autoribus P. Furio Camillo, & C. Caninio Gallo Consulibus, qui eam
Augusti temporibus rogarunt. Præscribit autem hæc lex certum modum ser-
uorum in testamento manumittendorum, propterea quòd facilius quis in te-
stamento totam familiam manumittit, quàm inter viuos. Eadem ratione Se-
natus obligatæ mulieri succurrit, non donanti, *l. 4. ad Velleianum.* Lex quoque
Iulia de adulteriis coërcendis, hypothecam prædij dotalis inhibet, non alie-
nationem, §. 1. *inf. quib. alien. licet vel non.* Modus verò talis est: Ex tribus seruis 2
duo possunt manumitti, ex decem quinque, ex triginta decem, ex centum
xxv. ex quingentis centum; & nominatim lex vetat, ne plures animo quàm

SVNT, QVÆDAM ALIENI IVRIS, QVÆ ALIENI IVRIS SVNT, VEL IN
POTESTATE DOMINORVM SVNT, VEL IN POTESTATE PARENTVM.
IN POTESTATE DOMINORVM SVNT SERVI. Dominicæ autem potestatis 2
effectus hi sunt. PRIMVM, DOMINVS VITÆ NECISQVE POTESTATEM
IN SERVVM HABET. *h.t.n.* Sed illa potestas constitutione Antonini Imper.
multum diminuta est. Etenim ex constitutione Antonini, dominus tantùm
ex causa legibus cognitâ seruum occidere potest. Huiusmodi causa est adulte-
rium, *l.marito ad l.Iuliam de adult.* furtum, *l.4 ad l.Aquil.l.furem nocturnum ad*
l.Cornel.de sicar. illata iniuria, *l.vt vim de iust. & iure l.sed & partus, quod metus*
causa.l.scientium, ad l.Aquil. aut similis, propter quam & liberum hominem
occidere iura sinunt. QVOD SI DOMINVS SINE CAVSA SERVVM SVVM 3
OCCIDERIT, NON MINVS PVNIETVR, QVAM SI ALIENVM SERVVM
OCCIDERIT. *h.t.n* hoc est, dominus tenebitur lege Corneliâ de sicariis: *toto*
tit.ad l.Cornel.de sicariis, sicut lege Cornelia de sicariis tenetur, qui alienum 4
seruum occidit; quemadmodum & lege Aquiliâ, quâ non fit præiudicium le-
gi Corneliæ, *l.inde Neratius, §.si dolo.ad l Aquil.* sicuti inf *in tit.de lege Aquilia,*
latiùs dicemus. SECVNDVS EFFECTVS EST, QVOD SERVVS OMNIA
DOMINO SVO ACQVIRIT. *h.t.n.& l placet, de acquir.vel amitt hered.* Nec 5
enim seruus quicquam habere potest, *§.item vobis adquiritur.infrà, per quas per-*
sonas nobis adquiritur, nisi conniuentibus domini oculis id fiat, *l.4. in princ. de*
manum. TERTIVS EFFECTVS EST, quòd serui non torquentur in caput do-
mini, exceptis adulterij criminibus, fraudati census, & crimine maiestatis. *l.1.*
C.de quæst.l.pen.& vlt. C.ad legem Iuliam maiest. l.si quis viduam, de quæst. Po- 6
STREMVS, quòd lis nulla potest esse inter dominum & seruum. *l.4. l.si à me*
fuerit, de iudiciis: certis tamen causis exceptis, ex quibus aduersus dominos
seruis consistere est permissum, *l.vix certis ex causis, de iudiciis.*

AD §. SED ET MAIOR.

TEXT. Sed & maior asperitas dominorum eiusdem Principis Constitutione coërcetur, nam consultus à quibusdam præsidibus prouinciarum de iis seruis, qui ad ædem sacram, vel ad statuas Principum confugiunt, præcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus vendere, vt pretium dominis daretur: & rectè, expedit enim reipublicæ ne sua re quis malè vtatur. Cuius rescripti ad Ælium Marcianum emissi, verba sunt hæc. Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet: nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sæuitiam, vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt: & si vel duriùs habitos quàm æquum est, vel infami iniuria affectos cognoueris, venire iube, ita vt in potestatem domini non reuertantur, qui Sabinus si meæ Constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admissum seueriùs exequuturum.

SVMMARIA.

1 *Quenam coërcitio Domino permissa sit.*
2 *An quis inuitus vendere teneatur.*
3 *Serui sunt hostes Dominorum.*
4 *Quando venditio fieri possit.*
5 *Confugientes ad Ecclesiam, an securitatem habeant.*

6 *Asylum vnde dicatur.*
7 *Quæ sit vis Asyli.*
8 *Quibus Ius Asyli detur.*
9 *Ad statuam Principis confugiens, an securitatem habeat.*

1 Dominus seruum modicè coërcere potest, *l. vn. C. de emend. seru.* Sic modica & leuis castigatio præceptori concessa est *l. 5. & 6. ad legem Aquil.* Propinqui etiam seniores, consanguineos suos castigare possunt. *l. vn. C. de emenda. propinq.* At dominus asperiùs seruum suum tractare non potest, ex suprà dicta
2 Antonini constitutione. Quod si fecerit, seruum vendere cogitur, contra regulam iuris, quæ proponitur *in l. inuitum, C. de contrah. empt. l. nec emere, C. de iure delib.* Hoc tamen casu præcedet diligens causæ inquisitio, quia non facilè credendum est seruis de dominis suis conquerentibus, cùm sint naturâ hostes dominorum, vt Theophilus hic ait, cui vetus prouerbium adstipulatur: QVOT
3 SERVI, TOT HOSTES: quod certo e quodam præposterè enunciari Sextus Festus scribit, cùm olim diceretur: quot hostes, tot serui, *Sext. Fest. lib. 5.* Ac
4 FIET VENDITIO BONIS CONDITIONIBVS ET IVSTO PRETIO, vt Imperator hic ait: Bonis, hoc est, æquis, honestis, non iniquis, non intolerabilibus, non duris conditionibus, vt dicitur *in l. si statuliberos, 25. de statuliberis.* quales sunt, vt semper in vinculis contineatur, nunquam manumittatur, &c. Theophilus hic *& d. l. si statuliberos.* Et hoc Antoninus rescripsit ad consultationem Præsidum prouinciæ factam de seruis, qui propter asperitatem dominorum
5 ad ædes sacras, vel ad statuas Principum confugerunt. Confugientes ad Ecclesiam, vel ædes sacras, propter vim, iniuriam, aut sæuitiam potentiorum, cõsequuntur ab Episcopo, vel Præsidibus prouinciarum consensu Episcopi, securitatem, quam Iustinianus *in Nouella constitut. 17.* λόγον absolutè, & in edicto 2. ἀσυλίας λόγον appellat. Et *in d. Nouel. 17.* mandat Iustinianus, ne à Præsidibus
6 prouinciarum λόγος detur vltra dies 30. Asylum autem à priuatiua particula α, & συλάω, quod rapio, spolio, aufero significat, deducitur, *Castellianus Cotta in memorab. sub litera A.* vel ab eadem particula, & συράω, quod etiam rapio si-
7 gnificat, litera R, in L mutata, *Seruius in 8. Æneid.* Inde vis asyli intelligitur quæ hæc est, vt inde inuiti non extrahantur. Et qui inuitos ab Ecclesia extrahit, aut nudâ saltem cogitatione atque tractatu id tentare ausus est, capitali supplicio
8 plectitur, *l. vlt. in princ. C. de his qui ad Eccles. confugiunt.* Hoc tamen ius datur non τοῖς ἀδικοῦσι, ἀλλὰ τοῖς ἀδικουμένοις, vt Iustinianus *in d. Nouel. 17.* loquitur; hoc est, non iniuriam facientibus, sed iniuriam passis, Ideóque ius asyli non habent sicarij, adulteri, raptores virginum, fures & similes *d. Nouel. 17.* qui tamen de iure canonico Ecclesiarum immunitate gaudent, *Couar. lib. 2. var. resolut. c. 20.* contra expressum verbi diuini prohibitionem, *Exodi c. 21.* Alius est λόγος πίστεως, de quo Iustinianus *in edicto decimo* quem nos vsitatè saluum conductum nominamus; de quo eleganter & prolixè Menochius *lib. 2. de ar-*
9 *bit. iud. quæst. casu 356.* Statuæ Principum quoque in tantâ veneratione fuerunt, vt confugientes ad eas inde extrahere & rapere non licuerit, vt hîc Iustinianus ostendit, *Barnabas Brissonius lib. 4. antiquit. c. 12.*

SYNO-

SYNOPSIS EADEM EST HVIVS TIT. ET SEQVENTIS.

DE PATRIA POTESTATE.

TITVLVS IX.

TEXT. In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus. Nuptiæ autem, siue matrimonium, est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens.

SVMMARIA.

1 *Quinam liberi sint in potestate parentum.*
2 *Cur liberi dicantur in sacris parentum esse.*
3 *Quinam sint effectus patriæ potestatis.*
4 *Quo casu hodie pater filium vendere possit.*
5 *Qualis coërcitio parentibus sit permissa.*
6 *Patria potestas in pietate, non in atrocitate consistit.*
7 *Quid hodierno Iure filius patri adquirat.*

IN POTESTATE PARENTVM SVNT LIBERI EX IVSTIS NVPTIIS 1
PROCREATI, *l.3. de his qui sui vel alien. iur. sunt, & hoc tit. nostro:* quos Impe-
ratores dicunt in sacris parentum cõstitutos, *l. vlt. C. de inoffic. testam. l. vlt. C. de*
curat. fur. l. vlt. C. ad SC. Tertul. l. cùm oportet, C. de bonis quæ liberis, &c. l. pen. C. de
adop. in sacris positos, *l. in coniunctione, C. de nuptiis.* in sacris manere, *l. filiæ 4, C. de* 2
collat. in sacris retineri, *l. 3. C. de bonis maternis,* & in sacris esse, *l. 2. C. de bonis quæ*
liber. proptereà quòd liberi eadem cum patre domi sacra habebant, eademq;
sacra colebant. Erant enim & sacra priuata, vt *in tit. sequenti* dicemus. Sic libe-
ri, cùm in potestate parentum esse desinunt, dicuntur sacris vinculis exui, *l. 1. C.*
de off. prætor. à sacris paternis remitti, *l. quidam, C. de fideic.* & sacris paternis ab-
solui, *l. de emancipatis, C. de legit. hæred. l. 1. C. de annali except.* Effectus autem pa- 3
triæ potestatis multi sunt. Olim pater vitæ necisque ius in filium habebat, *l. in*
suis, in fine, de liber. & post. l. fin. C. de patr. potest. l. 2. C. Theodos. de liber. causa Gel-
lius *l. 5. c. 19.* Poterat etiam pater filium ter vendere, & quidem serio. Nam ita
lex 12. tabul. erat scripta: Si pater filium ter venundabit, filius à patre liber esto,
Vlp. in fragm. tit. 10. & dicetur infrà *in tit. quibus modis ius patriæ potest. solu.* Ho- 4
die quoque vno casu pater filium vendit, si extrema eum cogat egestas, adeò
vt non possit alendis liberis sufficere, *l. 2. C. de patribus qui filios distraxerunt:*
& tunc tantùm filium sanguinolentum vendit, *hoc est,* recens natum, *l. 1. C. Theod.*
de expositis, & adhuc à matre rubentem, vt Iuuenalis *sat. 7.* loquitur. Et refert
Eusebius *libro nono hist. Eccl. cap.* 8. tempore Maximi Imperatoris, parentes li-
beros suos vendidisse. Et Eresichthon, cùm præ fame patrias attenuasset opes,
tandem & filiam vendidit. Sic enim Ouid. *Metamorph.* inquit.

Et tandem demisso in viscera censu
Filia restabat, non illo digna parente;
Hanc quoque vendit inops.

Tertius effectus est, quòd pater filium decenter em-
…endare & ex causa exhæ- 5

redare, *Nouella* 15. non autem malè contra pietatem afficere poteſt, Quod ſi faciat, ex conſtitutione Traiani Imperatoris cogitur filium emancipare, *l.vlt.*
6 *ſi à parente quis manumiſſ.fuer.* Anton.Guibertus *in quaſt.iur.lib.*1.*c.*12 Patria ſiquidem poteſtas in pietate,non in atrocitate conſiſtit, *l* 5.*de lege Pomp.de Parricid.* Vnde & pietatis verbo, patria poteſtas ſignificatur, *in d.l.vlt.ſi à parente, &c.* Tertullianus *in Apolog.* Gratius eſt nomen pietatis, quàm poteſtatis;etiam familiæ magis patres, quàm domini vocantur, *Cuiacius in l.*132.*de verb.obligat.*
7 Quartus effectus eſt, quòd olim filius quicquid acquirebat, id confeſtim parenti ſuo adquirebat; ita vt pater idipſum alij filio vel extraneo donare, vendere, & quocunque modo vellet, applicare poſſet: Sed hodie inter peculium aduentitium profectitiumque diſtinguitur, vt *in tit.per quas perſon cuique acquiritur*, infrà dicetur. Reliquos effectus apud Accurſium & alios, in primis verò apud Aſcanium Clementinum, videre licet.

Ad §. Ius autem potestatis.

Text. Ius autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt ciuium Romanorum, nulli enim alij ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus. Qui igitur ex te & vxore tua naſcitur in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & vxore eius naſcitur, id eſt, nepos tuus & neptis. æquè in tua ſunt poteſtate: & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. Qui tamen ex filia tua naſcitur, in tua poteſtate non eſt, ſed in patris eius.

SVMMARIA.

1. *Patria poteſtas quibus competat.*
2. *An hodie omnes qui in orbe Romano ſunt, commodis ciuium Romanorum fruantur.*

1 IVs potestatis, inquit Imperator, *hoc eſt*, patria potestas, propria est civium Romanorum, *d l.*3. *de his qui ſui vel alien.iur.* Sic ex ciuium Romanorum teſtamentis ſoli ciues Romani capiebant, ciuiúmque duntaxat Romanorum rata habebantur teſtamenta. Et ideo in l.Falcidia ſcriptum eſt: Quicunque ciuis Romanus, poſt hanc legem rogatam, teſtamentum faciet, *l.*1.*ad l.Falc.* Soli quoque ciues Romani iuſtas nuptias inter ſe contrahebant, §.1.*inſ de nupt.* Soli etiam ciues Romani toga vtebantur, *l.ſed ſi accepto* 32. *de iur.fiſc.* nec ſine crimine aliam Romano homini vel in mediâ Aſiâ veſtem ſumere licebat. Itaque cùm Rabirio Poſthumo, quòd palliatus fuiſſet, ab aduerſariis obiectum eſſet, accuratam in eo facto purgando orationem Cicero conſumpſit. Horum & ſimilium commodorum hoſtes ſiue peregrini, (illos enim hoſtes Romani vocabant, *vt inf.in tit quib.mod.ius patria poteſt.ſol-*
2 *uit.* dicetur,) participes non erant: & ob id Imperator ait, ius poteſtatis proprium eſſe ciuium Romanorum. Hodie in orbe Romano qui ſunt, ex conſtitutione Imperatoris Antonini, ciues Romani effecti ſunt, *l.in orbe Romano,de ſtatu hom.* Ideóque hodie omnes, qui in orbe Romano ſunt, commodis ciuium Romanorum fruuntur.

SYN. TIT. VIII. DE HIS QVI SVI VEL ALIEN. &c. ET TIT. IX. DE PATRIA POTESTATE.

Personarvm quædam
- Svi Ivris svnt, de quibus tit. xiij. de Tutelis.
- Alieni Ivris, vt
  - Servi, in dominorum potestate, cuius effectus 2.
    - I. Ius coërcendi,
      - Olim seuerissimum.
      - Nunc mitigatum.
    - II. Ius acquirendi, de quo in lib. ij. tit. ix.
  - Filiifamilias, in potestate parentum, vel per
    - Natiuitatem ex iustis nuptiis.
    - Legitimationem,
    - Adoptionem.

DE NVPTIIS.

TITVLVS X.

Text. Iustas autem nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundùm præcepta legum coëunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem viripotentes; siue patres familiâs sint, siue filiifamiliâs: dum tamen filiifamiliâs sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt: nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio suadet, in tantum, vt iussum parentis præcedere debeat.

SVMMARIA.

1 *Sponsalia quid significent.*
2 *Matrimonij nomen quomodo in Iure accipiatur.*
3 *Coniunctio maris & fœminæ cur matrimonium dicatur.*
4 *Mater semper certa est, pater incertus.*
5 *Matrimonium vnde connubium dicatur.*
6 *Nubere proprie dicuntur mulieres.*
7 *Quando viri dicuntur nubere.*
8 *Coniugium vnde dicatur.*
9 *Nuptiæ vnde appellatæ, & quis fuerit apud Romanos nuptiarum vsus.*
10 *Nuptiæ quid sint.*
11 *Nuptias non concubitus, sed consensus facit.*

12 *Olim diuortia* [illegible] *permissa.*
13 *Apud Romanos quotuplicia sacra fuerint.*
14 *Hodie sacella in priuatis ædibus sunt prohibita.*
15 *Fœmina omnem dignitatem à marito accipit, eamq; vidua facta retinet.*
16 *Quo tempore matrimonium contrahi possit.*
17 *Quando masculi, itémque fœminæ puberes dicantur.*
18 *Quomodo in matrimonio contrahendo tempora computentur.*
19 *Dies cœptus quandoque pro completo habetur.*
20 *Pontifices pubertatem ex habitu corporis æstimant.*
21 *Referuntur quædam exempla eorum, qui ante pubertatem procreauerint, vel conceperint.*
22 *An sexagenarius possit minorem quinquagenaria ducere.*
23 *Iustinianus legem Iuliam & Papiam sustulit.*
24 *Quomodo matrimonium contrahatur.*
25 *Cur consensus parentum in nuptiis filiorum requiratur.*
26 *An tacitus parentum consensus sufficiat.*
27 *An pater instrumento dotali subscribere teneatur.*
28 *Parentum consensus etiam de Iure Canonico requiritur ad nuptias filiorum.*
29 *Explicantur aliquot iuris Canonici textus, qui parentum consensum excludere videntur.*
30 *An matrimonium sine consensu parentum contractum resolui possit.*
31 *An subsequens patris consensus nuptias filiorum confirmet.*
32 *An ratihabitio patris retrotrahatur.*
33 *An pater filium, filiámve, sine consensu suo nuptias contrahentem, exheredare possit.*

1 QVemadmodum sponsalia, quæ plerumque matrimonium præcedunt, *l. quæsitum est, de sponsali. l. cùm hic status, §. si quis sponsam, de donat. inter vir. & vxor.* interdum arras sponsalitias significant: *l. 1 in fin. C. si nuptiæ ex rescripto petantur, l. 6. C. Theod. de sponsa. & toto tit. eiusdem, C. si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, sponsalia dederint: & ibi Anianus, sponsalia arras interpretatur rectissimè. In nostro C. legitur*, Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes, spõsalitias dederint arras; *sed legendum*, sponsalia dederint, *vt in C. Theodos. legitur:* eamq; lectionem Azo suo adhuc tempore cognouit, vt apud eum videre est. Interdũ
2 donationem propter nuptias, *vt in l. 2. C. de secund. nupt.* & frequentiùs mentionem & repromissionem nuptiàrum futurarum, *l. 1. de sponsal.* Ita matrimonium quandoque significat bona materna, & patrimonio opponitur, vt apud Valer. Maximum *lib. 7. cap.* 8. Ex admodum amplo matrimonio viginti nummos legauit: & ita ibi legendum est, licèt nonnulli codices pro *matrimonio*, legant, *patrimonio.* Et apud Senecam *lib. 1. de benefic. cap.* 3. Matris nomen indicat ad rẽ pertinere: Eurynomen enim dictam, quia latè patentis matrimonij sit, *& Erasmus ibi pro* matrimonij, patrimonij *substituit ex ipse fatetur.* Et denique apud Suetonium in Augusto, Eum plerique attrito bellis ciuilibus matrimonio, &c. Quandoque maris & fœminæ coniunctionem, *§. 1. sup. de iure nat. gent. & ciuili.* Et ita matrimonium hic accipimus. Coniunctio autem hæc à matre nomen
3 accepit, quòd propterea nubat mulier, vt mater fiat. Augustinus *lib. 19 contra Manichæos cap. 26.* quod Gellius *lib. 18. cap. 6.* comprobat. Ibi enim scribit, matrimonium dici à matris nomine, non adepto iam, sed cum spe & omine mox adipi-

adipiſcendi, & ſecutus eſt Iſidorus *lib. 9. Etymol. cap. de coniug.* Alij tamen exiſtimant datum hoc laboribus, quos in partu mulieres ſuffer unt, vt ab ipſis potiùs, quàm viris, coniunctio eorum nomen accipiat. Gregorius *in cap vlt. extrà de conuerſione infidel.* Alij denique autumant, propter maiorem partus certitu- 4
dinem, quæ in matre eſt, matrimonium à matre dictum eſſe. Mater enim ſemper certa eſt, etſi vulgò conceperit: *l. 5. de in ius vocando.* Decius *in l. imperium, de iuriſd. Ction.* cùm pater incertus ſit, & iuris præſumptione, *l filium, de his qui ſui vel alien. iur.* non verâ & certâ probatione oſtendatur, *l Lucius Titius* 83. *de condition. & demonſtration.* Hinc Telemachus apud Homerum, Mineruæ 5
ſciſcitanti, an Vlyſsis eſſet filius? reſpondit: mater me quidem ex illo natum dicit, ſed ego Οὐκ οἶδ᾽, οὐ γὰρ πώποτε ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω, id eſt, Non noui: nemo enim ſuum nouit parentem. *Latè Menoch. de arbitra. iudic. quæſt. lib. 2 cent. 1. caſu* 89. Aliàs matrimonium connubium dicitur: *l. in eo iure, §. hoc caput, de ritu nupt. l. quod ais lex. de diuortiis & repud. l. 3. in princ. C. de inceſtis nuptiis.* Virgilius *in 1. Æneid.*

Connubio iungam ſtabili, propriamq; dicabo.

Ex eo, quòd vir & mulier ſimul nubant. Licèt enim nuptiæ propriè ad mulie- 6
res pertineant, & nubere propriè dicantur mulieres, ſicuti vxores ducere, aut matrimonium contrahere viri Martialis *lib. 9. Epigram.*

Nubere vis Priſce, non miror, Paula ſapiſti.
Ducere te non vult Priſcus, & ille ſapit.

Et ideò ſecundùm perſonas vtriuſque ſexus, nuptiæ & matrimonium ſæpiùs inter ſe opponuntur: *l. ſi ita pater abſit. & l. ſeq de ritu nup. § ſi aduerſus ea. infrà hoc tit. §. quibus connumerari. Inſtit. de hered. quæ ab inteſt deferunt.* Tamen veteres tam viros quàm fœminas nubere dixerunt; & mulier quæ viro tradebatur, nupta; vir cui tradebatur, nuptus dici ſolebat, vt Nonius Marcellus *in lib. de propriet. ſerm.* notauit, ex quo id refert Bipontinus *in* 19 *Epigram* Hinc nuptiarum nomen & connubij, etiam hodiè, pro maris & fœminæ coniunctione ſumitur. Sanè tunc nubere videtur vir, cùm vxori ſeruit, eaque ipſi dominatur. 7
Martial. *lib* 8. *Epigram.*

Vxorem quare locupletem ducere nolim,
Quæritis? vxori nubere nolo meæ.

Nonnunquam matrimonium coniugium appellatur: *l à caligato milite, Cod. de* 8
nupt. Cicero *in orat. pro Cluent. in quarto de finib. & in 2 offic.* à copulando ſcilicèt, quod coniungere, *authore Nonio Marcello,* eſt copulare, dictum à iugo. Inde coniuges, quòd ſint pares eiuſdem iugi. Sextus Feſtus *lib*, 9 Interdum matrimonium vocatur conſortium: *l. ſi donationum, C de nupt. l fin. C. de ſeruis fugit. l. 1. de ritu nupt.* Denique matrimonium Iuriſconſulti nuptias appellant, *§.* 9
1. ſupr. de patria po. eſt hoc tit noſtro, & alibi ſæpè, vnde quod caput mulieris nubentis obnubebatur velamine quodam. Varro *lib 4 de lingua Lat.* Iſidor. *lib 9. Etymol. cap. de coniugiis.* Tertull. *in lib. de virginib. veland.* Velamen lutei coloris erat: Plinius *lib. 21. cap. 8.* à Sexto Feſto Pompeio Flammeum, quòd eo Flaminis vxor vteretur, dicitur, *lib. 6.* NVPTIÆ AVTEM SVNT MARIS ET FOEMINÆ CONIVNCTIO, CONSORTIVM OMNIS VITÆ, DIVINI ET HVMANI IVRIS COMMVNICATIO. *l. 1 de ritu nupt.* Siue, vt dicitur *in §. 1. ſuprà de patr. poteſt.* NVPTIÆ SVNT MARIS ET FOEMINÆ CONIVNCTIO, INDIVIDVAM VITÆ CONSVETVDINEM CONTINENS. Per coniunctio-

nem, non tam corporum quàm animorum & voluntatum copulationem in-
11 telligimus: NVPTIAS ENIM NON CONCVBITVS, SED CONSENSVS FACIT, vt infrà latiùs dicemus. His verbis, CONSORTIVM OMNIS VITÆ, quibus illa consonant, INDIVIDVA VITÆ CONSVETVDO, significatur, coniuges quandiu cohabitant, iisdem fortunæ flatibus prosperis & aduersis expositos esse. Vita namque non tantùm ζωὴν, id est, eam quam viuimus, verùm etiam facultates, alimenta & Fortunam, quæ viuentibus accidit, significat. *Donatus in Phorm. Terent. Erasmus in 15. Luca cap. Tiraquell. de nobilit. cap. 31. n. 367.* Nonnulli per consortium omnis vitæ consuetudinem, Iurisconsultum & Imperatorem putant velle, quòd coniuges perpetuò simul cohabitare debeant: quod vix subsistere potest, propterea quòd olim coniugibus diuertere, quotiescunque vellent, liceret. *Connanus lib. 8. commentar.* Ad animum tamen &
12 votum contrahentium dicta verba non malè referri possunt. Animus quippe & votum contrahentium esse debet, vt matrimonium sit consortium omnis vitæ, & indiuidua vitæ consuetudo, *hoc est*, vt nunquam dirimatur: *l. 1. de iur. dot. Iacob. Cuiac. hic.* Postrema verba, DIVINI ET HVMANI IVRIS COMMVNICATIO, optimè interpretatur Gordianus Imperator *in l. aduersus, C. de crim. expil. hered.* Ibi diuinum & humanum ius, diuinam & humanam domum vocat. Diuinum itaque ius, est diuina domus: & diuini iuris aut diuinæ domus
13 appellatione, sacra priuata intelliguntur. Erant enim apud Romanos duplicia sacra, publica & priuata: *lege sacrilegi, ad legem Iuliam peculatus.* Publica dicebantur, quæ in hoc consecrata erant, vt publicè colerentur ab omnibus. *Sext. Festus lib. 14.* Priuata sacra, erant sacra domestica: & eorum meminit idem Festus, *Cicero in 2. de ll.* Plautus *in captiuis.* Plinius *in Paneg. ad Traianum.* Valer. Max. *l. 2. c. 1.* Horum sacrorum priuatorum vxor fiebat particeps, & ideò ma-
14 trimonium dicitur esse diuini iuris communicatio. Hodie sacra priuata, & sacella in priuatis ædibus sunt prohibita. *Nouell. 58. & 131.* Nec ea Plato tolerauit *in 10. de ll.* Humanum ius est humana domus, & matrimonium est communicatio humani iuris siue humanæ domus; *hoc est*, vxor sequitur domicilium & forum sui mariti: *l. cùm quædam. de iurisdict. l. ea quæ. ad municipalem.*
15 *l. fin. C. de incolis, lib. 10. l. mulieres. C. de dignit. lib. 12.* & omnem dignitatem à marito accipit, *l. fœminæ, de senatoribus, d. l. mulieres.* eámque vidua, quemadmodum & forum, donec ad secundas nuptias non peruenerit, retinet: *d. l. fœminæ de senat. l. filij, §. 1. ad municip.*

Ait Iustinianus: *Iustas nuptias contrahunt masculi puberes, &c.*

16 HIs verbis Iustinianus indicat tempus legitimum, ante quod matrimonium contrahi non potest. Non POTEST CONTRAHI MATRIMONIVM, NISI MASCVLI SINT PVBERES, id est, xiiij. annorum, ET FOEMINÆ VIRIPOTENTES, id est, xij. annorum. Ex Iustiniani enim cõstitutione, masculi, anno xiiij. & fœminæ, anno xij. puberes esse censentur: *l. fin. C. quãdo tutores vel curatores esse desinãt,* vt dicetur *in §. 1. inf quib. mod. tut finitur.* Et hæc
17 tempora naturaliter computantur, non ciuiliter; id est, necesse est quod masculi excesserint totum postremum diem anni 14. & fœminæ, totum postremum diem anni 12. Nec enim in nuptiis contrahendis puberes intelliguntur masculi, qui agunt supremum diem anni 14. nec fœminæ viripotentes,

quæ

quæ agunt nouissimum diem anni duodecimi, *Nouel.* 100. *de tempore non num. dotalis pecuniæ*, nec ex nimia nuptiarum festinatione, incommoda sentiant, *Aristot. lib. 7. polit.* quamuis aliàs dies cæptus pro completo habeatur, vt *in tit. qui-* 19
bus ex caus. manum. nō licet sup. dictum est, & dicitur *in tit. quib. non est permissum fac. test.* infra. Si igitur minor 12. annis nupserit, quia immatura virgo dicitur, *l. si stuprum, de iniuriis, l. cùm hic status, §. si quis sponsam, de donat. inter vir. & vxor.* tunc legitima vxor erit, cùm apud virum 12. annos expleuerit, *l. minorem, de ritu nupt.* Pontifices tamen pubertatem non ex annis, vt diximus, sed ex corporis 20
habitu, generandiq; potestate æstimant, *c. puberes, de desponsat. impuber.* propterea quòd compertum fuit, non solùm fœminam ante annum 12. peperisse, sed etiam masculos ante annum 14. liberos genuisse. Ac refert Albericus de Rosate *in suo Lexico, in verbo Matrimonium*, puellam nouem annorum peperisse. 21
Sic puer nouem annorum nutricem suam imprægnauit, *Didacus Couar. in epit. de matrim. in 2. parte, cap. 5. n. 4.* Ac D. Hieronymus *in Epistola ad Vitalem Presbyterum* scribit, puerum 10. annorum nutricem suam grauidam reddidisse. In eadem quoq; epistolâ ostendit, Salomonem regem anno 10. genuisse Roboam, & Achaz anno ætatis vndecimo procreasse Ezechiam, *Couar. in loco proximè dicto. Tiraq. in 6. lege connubiali, n. 37. Calius Rod lib. 8. lect. antiq. c. 8. Menoch de arbit. iud. quæst. lib. 2. cent. 1. casu 57. n. 32. & 33.* Et hæc de tempore, ante quod iure ciuili matrimonium non contrahitur. Fuit & aliud tempus, post quod non licuit cum omnibus matrimonium contrahere. Etenim ex lege Iuliâ & Papiâ 22
sexagenarius prohibetur minorem quinquagenaria vxorem accipere, & cōtrà quinquagenaria prohibetur nubere minori 60 annis, *l. pen. C de nup.* Et hoc postea SCtum Claudianum in fœminis approbauit, *Vlp. in fragm. tit. 16.* idcircò, quòd mulier post quinquagesimum annum non parit, *l. si sterilis in princ. de act. empt. Arist lib. 7. polit. c. 16.* In maribus verò reprobauit, cùm & sexagenarij ad generandum idonei sint, *Arist. d. lib 7. Polit. & rursus lib. 5 de nat. anim cap. 14.* γίνεται δ' ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον, μέχρι ἑβδομήκοντα ἔτη ὁ ἄρρην, γυνὴ δὲ μέχρι πεντήκοντα.
Iustinianus tandem, quod SCtum Claudianum in maribus admisit, ad fœmi- 23
nas quoque porrexit, & legis Iuliæ & Papiæ prohibitionem hac sua constitutione penitus sustulit. Sancimus nuptias, quæ inter masculos & fœminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis, lege Iuliâ & Papia prohibitæ sunt, homines volentes contrahere, ex nullo modo, nec ex vllâ parte tales nuptias impediri, *in d. l. pen. C. de nupt.*

Ait Iustinianus, *Consensum habeant parentum.*

Ostendit Iustinianus his verbis, quomodo matrimonium contrahatur. 24
Contrahitur verò matrimonium consensu. *l. 2 de ritu nupt. l. cùm hic status §. si mulier, de donat. inter virum & vxor. l. cum fuerit, de condit & demonstra. l. nuptias, de regul. iur. Nouel. 18. & 22.* τὸν γάμον ἡ τῶν συνοικούντων ἀμοιβαία διάθεσις ποιεῖ. Consensum autem intelligimus, non tantùm eorum qui coëunt, sed etiam parentum in quorum potestate sunt, *d. l. 2. l. filiusfamiliâs miles, de ritu nupt. l. nec filium, C. de nuptiis.* ET CONTRAHENTES CONSENSVM PAREN- 25
TVM ADHIBERE DEBERE, NATVRALIS ET CIVILIS RATIO SVADET, *§. 1 hoc tit. nostro.* NATVRALIS, quoniam æquum est, vt parentes, qui ad illam vsque ætatem liberos educârunt, hoc honoris habeant, vt matrimonio consentiant. CIVILIS, propter ius patriæ potestatis, quemadmo-

dum Theophilus *in d. §. hoc tit. nostro*, docet. Ac in tantum parentum consensus necessarius est, vt responsum sit, nuptias inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renouatas, iustas non haberi, *l. nuptia inter easdem, de ritu nup.*
26 *l. si vt proponis*, 11. *C. de nupt.* Nihil verò refert expressè parentes consentiant, an tacitè. Nam & qui non contradicit, *l. si vt proponis*, 1. *C. de nupt.* aut non euidenter
27 dissentit, *l. 7. de sponsalib.* consentire intelligitur. Sic quoque nihil obest, quòd instrumento ad matrimonium pertinenti pater non subscripsit, *l. 2. C. de nupt.* quia tabulæ, quas Do. Augustinus matrimoniales vocat, *ser. 244.* matrimonium non faciunt, *l. donationes*, 31. *in princ. de donat. l. si vicinis, l. neque sine nuptiis. C. de nupt. l. vltim. in princ. C. de repudiis.* Et quamuis communi interpretum calculo receptum est, superiora iura, parentum consensum exigentia per Pontificium ius correcta & immutata esse: tamen pleraque extant Ponti-
28 ficum decreta, quæ consensum parentum in liberorum nuptiis desiderant. Ita enim Euaristus inquit: Non aliter legitimum fit matrimonium, quàm si ab his qui super ipsam fœminam dominationem habere videntur, vxor petatur, & à parentibus & propinquioribus sponsetur, *cap. non aliter*, 30. *quæstio.* 5. Et Leo ait; Paternus consensus desideratur in nuptiis, nec sine eo legitimæ nuptiæ habentur, *c. Non omnis*, 32. *quæstio.* 2. Sic quoque Nicolaus Pontifex disertè affirmat, contrahi matrimonia consensu eorum: qui coëunt, & quorum in potesta-
29 te sunt, *in cap. nostrates*, 30. *quæstion.* 5. Et denique Diuus Ambrosius consensum parentum exigit, *in cap. honorantur*, 32 *quæst.* 2. Nec aduersatur *in cap. sufficiat*, 27. *quæst.* 2. Nam cùm Pontifex ibi dicit, sufficere solum consensum eorum secundùm leges, de quorum coniunctionibus agitur, non excludit consensum parentum, qui secundùm leges requiritur. Similiter non aduersatur *cap. cum locum, extra de sponsal.* quia etsi libera debeant esse matrimonia, tamen parentum consensus non excluditur. Sic non obstat *cap. cum causa, extra de raptori-*
30 *bus.* Nec enim Pontifex ibi negat parentum consensum in filiorum nuptiis intercedere debere; sed hoc dicit, matrimonium iniussu parentum contractum non debet resolui, maximè si concubitus sit secutus. Quod cum iuris ciuilis dispositione congruit, vt apud Paul. *in 2. sentent. tit. 19.* videre licet Ibi Paulus inquit; Sine voluntate patris matrimonia iure non contrahuntur, sed contracta non soluuntur: contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur. Iure itaque ciuili & canonico, liberi in contrahendo matrimonio consensum parentum, quorum in potestate sunt adhibere debent. Ac IVSSVS PARENTVM PRÆCEDERE DEBET, quemadmodum Iustinianus
31 hîc loquitur, vt scilicet nuptiæ statim ab initio iustæ esse censeantur. Si subsequatur consensus patris, nuptiæ ab initio iustæ non sunt, sed ab eo tantùm tempore, quo pater filij aut filiæ coniunctioni consensit, Ita accipienda est *l. si vxor, § si quis vxorem, ad l. Iuliam de adult.* quod & Basilius probat *in epi.*
32 *ad Amphilochium cap.* 42. Atque ita euenit, vt patris ratihabitio hoc casu retrò non trahatur; quod etiam fit *in l. quid ergo, de his qua notantur infam.* Quod si liberi iniussu eius, in cuius potestate sunt, nuptias contraxerint, nuptiæ iniustæ sunt, iniusti liberi, iniusta vxor, *d. l. si vxor. ad l. Iuliam de adulter.* & tamen propter publicam vtilitatem, nuptiæ (vt dictum est) non dissoluuntur. Nec
33 potest pater filium, qui absque consensu eius vxorem duxit, aut filiam, quæ iniussu ipsius nupsit, exhæredare, si filius filiáve ad personam honestam se applicarunt: quia hæc causa inter quatuordecim illas causas, propter

quas

quas exheredari liberi à parentibus possunt, non inuenitur. *Nouel.115.* Si verò liberi ad turpem & infamem personam se applicauerint, rectè exheredantur. Pertinet enim ea res ad infamiam ac dedecus familiæ: & à Iustiniano *in d. Nouell.115.* adiecta est his verbis, Si liberi cum turpibus conuersati fuerint. Facit huc *l.3.§.si emancipatus, de bonor.poss. contra tabul.* Cuius sententiam exposuit Iacob.Cuiac. *lib.3.obseruat.cap.3.*

Ad §. vnde qvæsitvm est.

Text. Vnde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius vxorem ducere possit: cùm que super filio variabatur, nostra processit decisio, quâ permissum est, ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

SVMMARIA.

1 *Furiosi nullus consensus est.*

2 *An filius filiáve furiosi matrimonium contrahere possit.*

3 *Iustinianus differentiam inter filium & filiam furiosi sustulit.*

Nvptiæ contrahuntur consensu parentum. At pater furiosus consentire non potest. Furiosi enim nullus est consensus, nulla voluntas, *l. furiosi de regul.iur. l.2. Cod.de contrah.empt.* & furiosus in omnibus & per omnia, absentis, quiescentis, dormientis & ignorantis loco habetur, *l.2. § pen.de iure cod. l.vbi non voce, de reg iur. l.1.§.furiosus, de acquir.poss.* Inde quæsitum fuit, an furiosi filia nubere, & furiosi filius vxorem ducere possit? Et quidem filiæ furiosi permissum fuit nubere. Filio autem furiosi non fuit permissum vxorem ducere, *hoc §.n.* Diuersitatis ratio hæc esse videtur, quòd filia non auget familiam patris sui. Nec enim liberi, qui ex filia nascuntur, sequuntur familiam aui materni, sed familiam mariti, *l.pen.de liber.agnos § vlt.suprà, de patr. potest.* & propterea Solon dixit, filiam esse ἀλλότριον κτῆμα hoc est, alienam possessionem: quia in alienam familiam transgreditur, *l.falsus tutor. §.Iulianus, quod falso tut.auct.* eique liberos parit, Filius verò familiam patris auget, & nati ex filio sequuntur familiam aui paterni. Ne igitur liberi ex filio nati, inuito furioso familiam furiosi augerent, & familiæ ipsius accrescerent, ideò filius furiosi non potuit vxorem ducere: filia autem furiosi potuit nubere. Propter hanc ipsam rationem traditum etiam est nepote vxorem ducente, & filium consentire debere: neptis verò si nubat, voluntatem & auctoritatem aui sufficere, *l.oratione, §.1. de ritu nupt.* Iustinianus posteà ad exemplum filiæ furiosi, filio quoque furiosi permisit, vt vxorem posset ducere, *l.si furiosi, C. de nuptiis.*

(Margin numbers: 1 beside "non potest. Furiosi enim…"; 2 beside "filia nubere…"; 3 beside "neptis verò…")

Ad §. ergo non omnes.

Text. Ergo non omnes nobis vxores ducere licet: nam quorundam nuptiis abstinendum est, inter eas enim personas, quæ parentum liberorúmve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel auum & neptem, vel matrem & filium, vel auiam & nepotem, & vsque ad infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur, & hæc adeò ita sunt, vt quamuis per adoptionem, parentum liberorumve loco sibi esse cœperint, non pos-

sint inter se matrimonio iungi: in tantum, vt etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

SVMMARIA.

1 *Inter ascendentes & descendentes an in infinitum nuptiæ sint prohibitæ.*
2 *Nefariæ, itemq; incestæ nuptiæ quæ, & vnde dicantur.*
3 *Cur inter ascendentes & descendentes nuptiæ in infinitum prohibitæ sint.*
4 *Bruta animalia concubitus ascendentium & descendentium renuunt.*
5 *Assyrij nefarias nuptias contraxerunt.*
6 *Persæ à matrum concubitu non abstinuerunt.*
7 *Apud Babylonios matrimonia parentum & filiorum non fuerunt turpia.*
8 *Quarundam gentium peruersi mores ius diuinum aut naturale immutare non debent.*

1 INTER ASCENDENTES ET DESCENDENTES, VT INTER PATREM ET FILIAM, AVVM ET NEPTEM, MATREM ET FILIVM, AVIAM ET NEPOTEM, VSQVE IN INFINITVM, NVPTIÆ CONTRAHI NON POSSVNT *hoc §.n.l.nuptiæ consistere* 53. *& l.fin.de ritu nupt.* & nihil interest ex iustis
2 nuptiis cognatio descendat, an non. *l.& nihil interest, de ritu nupt.* HÆ NVPTIÆ NEFARIÆ SVNT ATQVE INCESTÆ, *hoc §.n.* NEFARIÆ dicuntur ex eo quòd contra fas, hoc est, ius naturale siue gentium sunt contractæ. INCESTÆ, quòd minimè castæ sunt, secundùm Isidorum. In nuptiis iustis, vt etiam D. Ambrosius existimauit, est castitas. *Francisc. Mantic. de coniect. vltim. volunt. lib.* 11. *tit.* 17. *num.* 31. At in nuptiis parentum & liberorum castitas nulla
3 est, & idcircò huiusmodi nuptiæ, incestæ appellantur. Ideò autem, secundùm Platonem *in* 4. *de ll.* ascendentes cum descendentibus matrimonium non contrahunt, quòd ex discrepantium ætatum coniunctione nimis imbecilles partus edantur; & parentum prouecta iam ætas adolescentulorum matrimoniis non bene conueniat. Et licèt hæc Platonis ratio grauis est, tamen grauiores rationes à nostris authoribus adferuntur. Etenim Paulus ICtus, *in l. adoptiuus, §. vnde nec vulgò quæsitam, de ritu nupt.* idcircò matrimonium inter parentes & liberos prohiberi tradit, quòd in matrimoniis contrahendis naturale ius & pudor sit inspiciendus, & contra pudorem est, filiam suam vxorem ducere. Hanc ipsam rationem idem Paulus indicat *in l. vlt. de ritu nupt.* Iure gentiũ, *inquiens,* prohibitum est, ne quis ex gradu ascendentium & descendentium vxorem ducat. Ius gentium, ius naturæ vocat, vt & alibi sæpè dicitur. Sic eleganter Socrates apud Xenophontem *lib.* ἀπομνημονευμάτων asserit, hanc legem in naturâ à Diis conditam & positam esse, μήτε γονέας παισὶ μίγνυσθαι, μήτε παῖδας γονεῦσιν. Hinc Paris de Helenâ loquens, ait:

O decus! ô præses geminorum gloria fratrum!
O Ioue digna viro, ni Ioue nata fores!

4 Quòd autem contra naturam, siue naturalem pudorem, sit huiusmodi coniunctio, bruta animalia ostendunt, quæ nefandos istos concubitus renuunt, aspernantur, refugiunt & detestantur. Iustinianus *in Nouell.* 12. Huiusmodi concubitus, inquit, πολλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἀποστρέφεται ζώων. Vt Ælianus *lib.* 5. *hist. animal.* & Aristot. *lib.* 9. *animal. cap.* 47. referunt: Camelos nunquam matres

suas

suas superuenire: & cùm aliquando curator matri opertæ pullum admisisset, is operimento delapso & matre cognita, camelarium morsu defixo interemit. Idem Ælianus *lib* 4. & Plinius *lib.7.c.42.* scribunt: Regi Scytharum equam fuisse egregiam, ex qua mares generosi omnes nascerentur. Aliquando vnus, qui reliquis præstantior habebatur, matri fuit admissus, vt ex ea procrearet: sed id facere recusauit. Postea matrem opertam imprudens superuenit, & vbi à cōcubitu faciem matris detectam agnouit, prærupta periit & exanimatus est. Ioannes Lupus *in tractat. de matrimonio* narrat, equum quendam matrem adopertam compressisse, & matre cognita reclinato capite genitalia sibi amputasse. Atque ita ex brutorum animantium exemplis patet, contra naturam esse parentum & liberorum coniunctionem. Ideóque Claudius Imperator fœminam non agnoscentem filium suum, dubia vtrinque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio iuuenis, *Sueton. in Claudio cap.15.* Denique ideò inter ascendentes & descendentes matrimonium prohibetur, ne cognationis nomina confundantur, ac maritus & pater idem fiat, eiusdémque sit vxor & mater, *Constant. Harmenop. lib. 4. Epit. tit.6.* Ad hanc rationem respexit Ouid. *lib.10. Metamorph.*

Vltrà autem sperare aliquid potes impia virgo?
Nec quòd confundas & iura & nomina sentis?
Túne eris & matris pellex & adultera patris?
Túne soror nati, genitríxque vocabere fratris?
Nec metuis atro crinitas angue sorores,
Quas facibus sæuis oculos atque ora petentes
Noxia corda vident? At tu dum corpore non es
Passa nefas, animo ne concipe, néve parentis
Concubitu vetito, natura pollue fœdus.

Huiusmodi tamen nefarias atque incestas nuptias multi contraxerunt: Vt Assyrij. *Lucianus libello, cui titulus, de sacrifi.* Et Semiramis regina Assyriorum, quæ equum vsque ad coitum adamauit. *Plinius lib.8 c.42.* filio nupsit: & ne videretur incestuosè fecisse, lege lata parentum & liberorum matrimonia inter se permisit, *Paul. Orosius lib.1. ca 4.* Iustinus tamen *lib.1* & D. Augustinus *lib. 18. de ciuit. Dei, cap.2.* & Agathius *de bello Goth. lib.2.* scribunt, matrem filij Nini concubitum expetiuisse, ab eóque ob id rei indignitate moto esse interemptam. Sic quoque Persæ à matrum concubitu non abstinuerunt, *Harmenop. lib. 1. Epit. tit.1. Catullus in Gellium.* 5 6

Nam magus ex matre & nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia religio.

Et Artaxerxes Persarum Rex Athosim & Mestrim filias vxores duxit, *Tiraquel. in septima lege connub num.32.* Sic apud Mauros, Babylonios & alios populos, parentum & liberorum matrimonia turpia habita non sunt, vt Tiraquel. *in loco supra dicto* notauit: Et Alexander ab Alexandro *lib.1. genial dier. c.24.* ídque Myrrha, cùm Cyniram patrem arderet, in argumentum vocauit apud Ouid. *lib.10. Metamorph.* 7

———Gentes tamen esse feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Iungitur, & pietas geminato crescit amore.
Me miseram! quod non nasci mihi contigit illic.

Fortunáque loci lædor: quid in ista reuoluor?
Spes interdicta discedite, dignus amari
Ille, sed vt pater, est; ergo si filia magni
Non essem Cyniræ, Cyniræ concumbere possem.

Sed huius generis exempla non sunt imitanda. Nec enim peruersæ quarũdam gentium mentes, & peruersi mores, quicquam ex diuino siue naturali iure immutare possunt, aut debent, § *penult. sup. de iur. nat. gent. & ciu.* Ac dignum est memoria, quod mater Dionysij Tyranni Siciliæ dixisse fertur, cũ conatus esset filius illi stuprum inferre: Tyrannum ciuiles mutare leges posse, nõ naturales.

AD §. INTER EAS QVOQVE PERSONAS.

TEXT. Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio, sed non tanta. Sanè enim inter fratrem sororémque nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodem patre eadémque matre nati fuerint, siue ex alterutro eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit, quandiu quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt: cùm verò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideò constat, si quis generum adoptare velit, debere eum ante filiam emancipare. Et si quis velit nurum adoptare, debere eum ante filium emancipare. Fratris verò vel sororis filiam, vxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis vxorem ducere potest, quamuis quarto gradu sint. cuius enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur. Eius verò mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur. Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, iungi possunt. Item amitam, licèt adoptiuam, ducere vxorem non licet: item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam & materteram magnam prohiberi vxorem ducere.

SVMMARIA.

1. *An inter transuersales matrimonium in infinitum prohibitum sit.*
2. *Cur inter fratrem & sororem nuptiæ prohibitæ sint.*
3. *Ægyptij matrimonia inter fratres & sorores non prohibuerunt.*
4. *An fratris vel sororis filiam vxorem ducere liceat.*
5. *An neptem vel proneptem fratris vel sororis quis ducere possit.*
6. *Quid de amita magna vel matertera magna matrimonio dicendum.*
7. *Quare huiusmodi nuptiæ sint prohibitæ.*
8. *An inter fratrum & sororum liberos nuptiæ consistere possint.*

1 INTER TRANSVERSALES, inquit Iustinianus, EST QVÆDAM SIMILIS OBSERVATIO, SED NON TANTA. Ideò, non tanta, inquit, quia in transuersalibus prohibitio in infinitum non extenditur, vt de ascendentibus & des-
2 cendentibus diximus. PRIMVM AVTEM PROHIBENTVR NVPTIÆ INTER FRATREM ET SOROREM, *h. §. n. l. si stipulor vt id fiat, §. item quod leges, de verb oblig* propterea, vt videtur, quòd qui ex eodem patre eadémq; matre nascũtur, tam sunt inter se coniuncti, vt penè iidem esse videãtur. Ac [illegible] nemo potest nuptias contrahere. Et vt Plato *in 8. de legibus ait*: nihil horũ fas esse di-
3 citur, sed apud Deum odio haberi, & [illegible] omnium [illegible] turpissima. Ægyptij tamen sororum amoribus implicati, & cum his passim matrimonia iure solita-

solitauerunt, *Herodot.lib.1.* Sic Ptolomæus Philadelphus, Ægypti & Macedoniæ Rex, Arsinoën sororem vxorem duxit: & cùm illi diceretur à Sotade, *εἰς οὐχ ὁσίην τρυμαλιὴν τὸ κέντρον ὠθεῖς* fuit is in carcerem coniectus, vt Plutarchus *in lib de educat.lib.* scribit. Apud Persas quoque Cambises duas sorores cōnubio sibi deuinxit: & Gymnosophistas consuluit, num quandoque sororum matrimonia iusta & legitima essent? illi responderunt, Nunquam quidem ea iusta & legitima esse, sed aliā lege Persarum caueri, vt quicquid Principi placuisset, legis haberet vigorem, *Plutarchus in Artaxerxe, & Herodotus in Thalia.* Deniq; apud Athenienses, sororum matrimonia iniusta habita nō sunt, *Arnobius lib.8. disput. aduersus gentes, Tiraquel. in 7. lege connub n.57.* DEINDE FRATRIS AVT SORORIS FILIAM VXOREM DVCERE NON LICET, *§ fratris, hoc tit. l. sororis, de ritu nupt.* Sed hoc Romæ perpetuò non obtinuit, *l. final. C. de incestis nupt.* Ibi Imperator Constitutionis cuiusdam meminit, quæ cum fratris aut sororis filia matrimonium permisit. Sed & Claudius Imp. Agrippinam, Germanici fratris sui filiam, vxorem duxit: eoque authore SCtum factum est, vt huiusmodi matrimonia iusta & legitima essent. *Cornel. Tacit. lib.12. Sueton. in Claudio, c.26.* Et refert Plutarchus in Romaicis, virum quendam pauperem accusatum, quòd filiam fratris, cui dos ampla relicta fuerat, vxorem duxisset, iudicio multitudinis absolutum fuisse: atque inde factum plebiscitum, vt liceret cuique filiam fratris vxorem accipere. Postea verò D. Nerua Imperator prohibuit, ne quis fratris aut sororis filiam vxorem duceret, *authore Dione in vita ipsius.* Post Neruam alij Imperatores idem approbarunt. Ac in tantū huiusmodi coniunctionem auersati sunt, vt precandi super tali coniugio, imò potius contagio cunctis licentiam denegauerint; vt vnusquisque cognosceret impetrationem rei, cuius est denegata petitio, nec si per subreptionem obtinuerit, sibi profuturam, *l. 2. C. si nuptiæ ex rescripto petuntur.* TERTIO NEPTEM FRATRIS AVT SORORIS VXOREM DVCERE NON POSSVM, QVAMVIS IN QVARTO GRADV SIT; CVIVS ENIM FILIAM VXOREM DVCERE NON LICET, NEQVE EIVS NEPTEM PERMITTITVR, *d. § fratris, h. t.* Hoc ampliùs, fratris aut sororis proneptē, etsi in quinto gradu sit, ducere non licet, quia his omnibus parentis loco sumus, vt Paulus docet *in l. sororis proneptē, de ritu nupt.* Et hæc non tantùm in transuersalibus inferioris ordinis, sed etiā superioris, procedunt. Nam amitam & materteram, item magnam amitam & materteram magnam, prohibemur vxorem ducere: quamuis magna amita, & matertera magna in quarto gradu sunt, *l. per adoptionem, § amitam, de ritu nupt. § item amitam, h. t. n.* Et ex *d. l. per adoptionē,* supplenda est *l. nemini liceat, C. de nuptiis: in qua* Dioclet. & Maxim. prohibent matrimonium cum filiā nepte, pronepte: item cum matre, auia & proauia, & ex latere amitā & materterā. Addēdum est, vel amitā magnā & materterā magnā. Idcircò verò cum amita & matertera, amita magna & matertera magna, nuptiæ non contrahuntur, quòd, licèt ex ascendentium & descendentium numero non sunt, parentum tamen loco habentur, *d. § item amitam, h. t. n.* DVORVM AVTEM FRATRVM VEL SORORVM LIBERI, VEL FRATRIS ET SORORIS, CONIVNGI POSSVNT, *§ duorū, h. t. nostro, l. 3. l. non solum, § 1 de ritu nupt. l. celebrādu, C. de nup.* Theodosius quidem maior huiusmodi quoque matrimonia improbauit & prohibuit, *authoribus Aurel. Victore, & Paulo Monacho in Theodosio & D. Ambros. lib.8. epist. ad Paternum:* ac constat ex *l. vn. C. Theod. si nuptiæ ex rescripto petantur.* In

(margin numbers: 4 beside "DEINDE FRATRIS"; 5 beside "TERTIO NEPTEM"; 6 beside "perioris, procedunt"; 7 beside "Addēdum"; 8 beside "DVORVM AVTEM")

illa lege Theodosius & Arcadius statuunt amissionem bonorum & pœnam deportationis in eum, qui contra legum præscripta nuptias precum subreptione meruerit. Exceptis, *inquiunt*, quos consobrinorum, id est, quarti gradus coniunctione, lex triumphalis patris nostri, exemplo indultorum, supplicare non vetuit. Fuitque hæc Theodosij constitutio recepta apud Gothos, vt Cassiodorus scribit *lib.7 Variarum*, & ex Gothorum iure adscripta est negatio ad Caiũ, *in 1.Instit.tit.4.* ad Vlpianum *in frag.tit.5.* ad Theophilum *in §.duorum, Inst. de nuptiis*, & ad Constant. Harmenopulum *lib.6. Epit.tit.4.* qui omnes scribunt, duorum fratrum aut sororum liberos coniungi non posse. Curtius tamen Latinus Theophili interpres vertit, coniungi possunt: malè omninò, & contra fidem Græci exemplaris, in quo ita legitur; δύο ἀδελφῶν παῖδες· οὐ δύνανται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι. Post mortem Theodosij, liberi eius Arcadius & Honorius, patris constitutionem rursus abrogarunt, & consobrinorum matrimonia per-
9. miserunt, *d.l.celebrandis, C.de nuptiis.* Et ideò Tribonianus *l.1. C.si nuptiæ ex rescripto petantur*, interpolauit, & verba suprà dicta, exceptis his quæ sunt in C.Theodosiano, sustulit. Hodie ex Pontificum decretis prohibetur matrimonium vsque ad quartum siue octauum gradum inclusiuè, *c.non debet, extra de consang.& affinit.*

AD §. AFFINITATIS QVOQVE.

TEXT. Affinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinendum est: vt ecce priuignam aut nurum vxorem ducere non licet, quia vtræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua; nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione vxorem eam ducere non possis, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater eius tibi nupta est, ideò eam vxorem ducere non poteris, quia duas vxores eodem tempore habere non licet. Socrum quoque &. nouercam prohibitum est vxorem ducere, quia matris loco sunt; quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit alioquin, si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est, communi iure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta est, ideò impediantur nuptiæ, quia duas vxores habere non possis. Mariti tamen filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè contrahunt, licèt habeant fratrem sororémve ex matrimonio postea contracto natos.

SVMMARIA.

1. *Affinitatis nulli sunt gradus.*
2. *In quibus gradibus affinitatis nuptiæ sint prohibitæ.*
3. *Inter priuignos an matrimonium consistere possit.*
4. *Nouerca an priuigno rectè nubat.*
5. *Papinianus cur à Caracalla interfectus.*
6. *An fratris viduam, & sororem vxoris ducere liceat.*
7. *An iure Mosaico matrimonium cum vidua fratris permissum fuerit.*
8. *Bigamia an de iure permissa.*
9. *Quanam pœna bigamus de Iure ciuili afficiatur.*
10. *Quæ hodie ex Carolina Constitutione bigami pœna sit.*
11. *In veteri testamento polygamia in vsu fuit.*
12. *Apud alias quoque gentes polygamia permissa.*

ETsi affinitatis gradus nulli sunt, vt ICtus Modestinus docet *in l.non facile, §.gradus, de gradib.* tamẽ inter affines nõnulli sunt, qui parentũ liberorúm-

que

que locum obtinét, vt socer, socrus; gener, nurus; nouerca, vitricus; priuignus,
priuigna, *d.l.non facilè, §.nomina, de gradib.* Et hi, cognatorum instar, qui supe- 2
rioris & inferioris ordinis sunt, nuptias inter se contrahere prohibētur, *h.§.n.*
Socer, viri vxorísq; pater appellatur: mater eorum, socrus. Apud Græcos pro-
priè viri pater *ἑκυρὸς*, mater *ἑκυρὰ* dicitur: vxoris pater, *πενθερὸς*: mater, *πενθερὰ*,
d.l.non facilè. Socrus quoque appellatione, non tantùm vxoris meæ mater, sed
& auia & proauia intelligitur, vt nullam earum ducere possim, *l.adoptiuus, §.ita-
que socrus, de ritu nupt.* Gener est filiæ vir. Nurus vxor filij. Sed & nurus appel-
latione, nepotis & pronepotis vxor continetur, *d.l adoptiuus* Vxor, liberis ex a-
lio matrimonio natis, nouerca dicitur: vir matris, ex alio viro natis, vitricus.
Eorum vterq; natos aliunde, priuignos priuignásq; vocant, *d l.non facilè, de
gradibus.* Inter ipsos priuignos matrimonium consistere potest, *l.Titia* 134. *de* 3
verb.obl. Ibi Titia, quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Caio Seio
habenti filiam, & tempore matrimonij consenserunt, vt filia Caij Seij, filio
Titiæ nuberet: hæ nuptiæ prohibitæ non sunt, quemadmodum etiam Iustinia-
nus his verbis docet: MARITI FILIVS EX ALIA VXORE, ET VXORIS
FILIA EX ALIO MARITO, VEL CONTRA MATRIMONIVM RECTE
CONTRAHVNT, LICET HABEANT FRATREM SOROREMVE EX MA-
TRIMONIO POSTEA CONTRACTO NATOS *vers.mariti tamen, h §.n.* Cæ- 4
terùm ego priuignam meam ducere non possum. Nouerca etiam priuigno suo
non rectè nubit. Huiusmodi tamen nuptiis nonnullos se quoque polluisse le-
gimus. Nam Antiochus, Seleuci regis Armeniæ filius, Stratonicem nouercam
suam vxorem habuit, *Valer. Max. lib.5.c.7. Alexander ab Alex. lib.1. genial.* 5
dier.c 24. Et Antonius Caracalla (qui Papinianum interfecit, quòd fratrici-
dium excusare nollet, & diceret, faciliùs perpetrari parricidium, quàm excu-
sari) Iuliam nouercam vxorem duxit, causatus Principi, quodcunque liberet,
impunè licere, *Sextus Aurelius Victor in Anton. Caracal.* Sic Phædra Hippo-
lytum, nouerca priuignum de concubitu solicitauit. Ouid.

Nec, quia priuigno videar coitura nouerca,
Terruerint animos nomina vana tuos.
Ista vetus pietas, æuo moritura futuro
Rustica Saturno regna tenente, fuit.
Iuppiter esse pium statuit, quodcunque iuuaret,
Et fas omne facit fratre marita soror.
Illa coit firma generis iunctura catena,
Imposuit nodos cui Venus ipsa suos.
Viderit amplexus aliquis, laudabimur ambo:
Dicar priuigno fida nouerca meo.

Quod ad reliquos omnes attinet, qui non sunt in numero parentum & li-
berorum, affinitate tamen inter se coniuncti sunt, illi inuicem coire iure ciuili 6
non prohibentur. Excipitur duntaxat fratris coniunx, & soror vxoris. Fratris
enim vxorem ducendi, aut duabus sororibus coniungendi, penitus licentia
submota est, nec dissoluto quocunque modo coniugio, *l.fratris, & l.final. Cod.
de incest. & inutil.nupt.* Hinc Papinianus respondit, inter priuignos nuptias
contrahi posse, etsi fratrem communem ex nouo parentum matrimonio ha-
beant, *l.generali, §.inter priuignos, de ritu nupt.* & refert Iustinianus *in §.mariti
tamen filius, hoc titulo nostro.* Sanè iure Mosaico non fuit interdictum matrimo- 7

nium cum vidua fratris defuncti. Quinimò præceptum fuit matrimonium, si frater nullos liberos reliquisset, vt frater suscitaret semen fratri suo defuncto, ne deleretur nomen eius ex Israël, *Deuter.* 25. Quòd si frater defunctus reliquisset ex vxore liberos, non licebat fratri superstiti ducere vxorem fratris *Leuitici* 18. Vxorem fratris sui nullus accipiat. Hinc reprehensus est Archelaus, quòd Glaphyram Alexandri fratris sui coniugem, & liberorum ex eo susceptorum matrem, contra leges Iudæorum vxorem duxisset, *Iosephus lib.* 17. *antiquit.c* 15 *& Egesippus lib.*2.*cap.*2.

Ait Iustinianus: *Quia duas vxores eodem tempore habere non licet.*

8 HIc versiculus est de bigamia, quam leges ciuiles damnant, & vt à Diocletiano & Maximiano Imperatoribus rescriptum est: Neminem, qui sub ditione sit Romani nominis, binas vxores habere posse, vulgò patet, *l.*2. *C.de*
9 *incest.nuptiis.* Ac ex edicto Prætoris, duas vxores habens infamia notatur, quemadmodum & ei, qui duo sponsalia eodem tempore constituta habuerit, infamia irrogatur, *l.*1.*de his qui notantur infam.l.eum qui duas,C.ad l.Iuliam,de adult.*
10 *d.l.*2. *C de incest.nupt.* Hodie ex constitutione Caroli quinti, bigamus vltimo supplicio afficitur, vt videre est *in der Peilichen Halßgericht ordnung cap.*21. Primi tamen patres plures vxores, multiplicandæ posteritatis causa habue-
11 runt. Et primus Lamech duas vxores accepit, *Genes.*4. Sic Esau duas vxores habuit, *Genes.*26. & illis viuentibus accepit tertiam, *Genes.*28 Iacob item duas vxores vno tempore habuit, *Genes.* 29. Dauid sex 2. *Regum, c.*3.*&* 20. Salomon
12 septingentas, 3. *Regum,c.*11. Roboam octodecim, 2. *Paralip.c.*11. Sic Iulius Cæsar & Valentinianus, plures vxores liberorum quærendorum causa, habere licere permiserunt, *Tranquill.in Iulio,cap* 25. *Cassiod lib.*8.*histor.tripart.c.*2.*Paulus Diaconus lib.*1.*Tiraquell.in* 7 *l.connub.* Et apud Persas, Siculos & alias gentes vsitatum fuit duas pluresve vxores habere, quemadmodum idem quoque apud Athenienses vsu receptum fuit. Sic Socrates duas vxores, Xantippen & Myrto Aristidis neptem, eodem tempore habuit: quemadmodum & Euripides, *Gellius lib.*2.*c.*20. *Alexand.ab Alex.lib.*1.*gen.die c.*14.

AD §. SI VXOR TVA.

TEXT. Si vxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit, hæc non est quidem priuigna tua: sed Iulianus huiusmodi nuptiis abstineri debere ait, nam nec sponsam filij, nurum esse; nec patris sponsam, nouercam esse: rectiùs tamen & iure facturos eos, qui huiusmodi nuptiis abstinuerint.

SVMMARIA.

1 *Vnde diuortium dicatur.*
2 *Quo tempore apud Romanos diuortia in vsu esse cœperint.*
3 *Quibus verbis facta fuerint diuortia.*
4 *An de iure ciuili valeat hoc pactum, ne libeat diuertere.*

1 HIc Iustinianus docet, quòd ducere quis in vxorem non potest filiam, quam vxor ipsius post diuortium ex alio procreauit, licet priuigna non sit. DIVORTIVM VEL A DIVERSITATE MENSIVM DICTVM EST, VEL QVIA IN DIVERSAS PARTES EVNT, QVI DISTRAHVNT MATRIMO-
2 NIVM, *l.*2.*in princ.de diuortiis.* Ac olim à condita vrbe Roma tanta fuit matrimoniorum

moniorum concordia, vt vſque ad quingenteſimum & viceſimum annum nullum diuortium inter virum & vxorem interceſſerit. Et primus Spurius 2
Carbilius vxorē ſterilitatis cauſa dimiſit, *Gell.lib.17.c.21.Valer.Maxi.li.2.cap.21.Tertull.in Apolog.* Poſt Spurium Carbilium adeò fuerūt frequentia diuortia, vt à quibuſdam mulieribus non Conſulum,ſed maritorū numero annos computari,Seneca *lib.3.de benefic.c.16.* conqueratur. Et Martialis *lib.8.epigram.*

Iulia lex populi ex quo Fauſtine relata eſt,
Atque intrare domos iuſſa pudicitia:
Aut minus, aut certè plus quàm vigeſima lux eſt,
Et nubit decimo iam Theleſina viro.

Ac fiebant diuortia his verbis; Res tuas tibi habeto,Res tuas tibi agito *l.2.§.1.* 3
de diuortiis & repudiis Quod & Cicero *in ij. Philippica* oſtendit,inquiens; Mimam exegit, res ſuas ſibi habere iuſſit, ex xij. tabulis cauſam addidit,exegit. Et Martialis *lib.4 epigram.*

Menſe nouo Iani veterem Proculeia maritum
Deſeris atque iubes res ſibi habere ſuas.

Denique noſtro iure ciuili, pacta, ne liceat diuertere, tanquam legibus contraria,non valent, *l.2.C.de inutil.ſtipul.l.ſi ita ſtipulatum facta fuerit,19.de verbor. oblig.*

AD §. ILLVD CERTVM EST.

TEXT. Illud certum eſt, ſeruiles quoque cognationes impedimento nuptiis eſſe: ſi fortè pater & filia, aut frater & ſoror manumiſſi fuerint.

SVMMARIA.

1 *An inter ſeruos ſit matrimonium.*
2 *An inter ſeruos ſit cognatio.*
3 *Quatenus manumiſſio inter ſeruiles perſonas matrimonium impediat.*

INTER eos, qui in ſeruitute degunt, non eſt matrimonium, ſed contubernium, *l.cum ancillis,C.de inceſtis nupt.Paul in 2.ſent.tit.20.* Et inde vxores ſeruorum,contubernales dicuntur, *l.vxorem,§.codicillis,& § concubina,de legat.3.l. Stichus in princ.de aliment legat.l.Iulius Paulus 81.de cond.& demōſt.l.Thais 41. §.hærede, de fideicomm.libert.l quæſitum,§.contubernale de inſtructo & inſtru. leg.* 1
Cognatio tamen eſt, hæc enim à natura eſt, *l.Iuriſconſultus §.1.ibi.naturale nomen eſt,de gradibus,§.fin.inſ.de legit.agnat.tut.* Cæterùm ea cognatio durāte ſeruitute non ſpectatur: ideoq; is qui in ſeruitute eſt, matri copulari poteſt, nec poſtea punitur. Ad leges quippe ſeruiles cognationes non pertinent, *d.l.Ciuis, §.1.de gradibus,*& lex Iulia de adulter.coërcend. inter liberas tantum perſonas adulterium ſtuprúmve paſſas locum habet, *l.6.ad leg.Iuliam,de adult.* Quòd ſi 2
pater & filia,frater & ſoror fuerint manumiſſi,tunc coire non poterunt: CERTVM ENIM EST, SERVILES QVOQVE COGNATIONES, hoc eſt,cognationes in ſeruitute contractas, NVPTIIS IMPEDIMENTO ESSE, *h.§.n.* Et libertinus libertinam matrem vxorem ducere non poteſt, *l.libertinus, de ritu nupt.* quia hoc ius moribus, non legibus eſt introductum, vt Pomponius Iuriconſultus loquitur *in d.l.libertinus.* Per mores,intelligit Pomponius omnium gentium mores,hoc eſt ius naturæ ſiue gentium, & eodem modo nomen ſumitur *in l.ſororis proneptem,§.1.de ritu nupt.* 3

AD §. SVNT ET ALIÆ PERSONÆ.

TEXT. Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari permisimus.

SVMMARIA.

1 *An senator libertinam, vel libertinus senatoris filiam vxorem ducere possit.*
2 *An eam, quæ iudicio publico condemnata est, senator ducere possit.*
3 *Præses prouinciæ an oriundam ex illa prouincia cui præest, vxorem ducere possit.*
4 *Tutor an pupillam vxorem ducere possit.*

INquit Iustinianus: SVNT ALIÆ PERSONÆ, QVÆ PROPTER DIVERSAS
1 RATIONES NVPTIAS CONTRAHERE PROHIBENTVR. Vt senator ex l. Iulia de maritandis ordinibus, libertinam non potest ducere: & libertini contrà, non possunt ducere senatorum filias, *l. oratione*, *l. semper*, §. 1. *de ritu nupt.* *l. 3. C de nupt.* Vlpianus *in frag. tit.* 13. quod tamen Iustinianus, postea sustulit *in Nouella* 78. Sic ex eadem l. Iulia, senator aut senatoris filius non potest ducere eam, quæ artem ludicram facit, fecerítve, *l. lege Iulia*, *d. l. semper*, § 1. *de*
2 *ritu nupt.* ne ordo senatorius huiusmodi nuptiis contaminetur, aut dedecoretur. Sic qui officium in prouincia administrat, inde oriundam, vel ibi domi-
3 cilium habentem, vxorem ducere non potest, *l. si quis officium, de ritu nupt.* Ra-
4 tio enim potentatus nuptias prohibet, *l. præfectus eod.* Denique tutor pupillam suam vxorem ducere non potest, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur, *l. libertum, de ritu nupt.*

AD §. SI ADVERSVS EA.

TEXT. Si aduersus ea, quæ diximus, aliqui coïerint: nec vir, nec vxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt, (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater vulgò concepit: nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm is etiam pater incertus est: vnde solent spurij appellari, vel à Græca voce, quasi σποράδην concepti, vel quasi sine patre filij. Sequitur ergo, vt dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit: Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris Constitutionibus continentur.

SVMMARIA.

1 *Quænam pœna sit iniustarum nuptiarum.*
2 *Vxor vnde dicatur.*
3 *Vxor dignitatis nomen est.*
4 *Inter vxorem & concubinam quæ differentia sit.*
5 *An dotis appellatio etiã ad ea matrimonia referatur, quæ consistere non possunt.*
6 *Vnde spurij dicantur.*
7 *Filiis ex incestis nuptiis procreatis, an alimenta de iure ciuili debeantur.*
8 *An de iure canonico incestuosi alendi sint.*

1 PRoponuntur in hoc §. pœnæ iniustarum nuptiarum. PRIMVM CONTRAHENTES INIVSTAS NVPTIAS, VIRI ET VXORIS APPELLATIONEM

TIONEM NON CONSEQVVNTVR. Vir ex eo dicitur, quòd in eo maior sit vis, quàm in fœmina, *Tiraquell. in prima l. connub.* Et hinc *auctore Lactantio, lib. de opificio Dei, cap.* 12. virtus nomen accepit. Vxor dicitur quasi vnxor, ab vngẽdo, *Donatus in Hecyra, Isidorus lib.* 9. *Etymol. c. vlt. de coniug.* quia intrans do- 2
mum mariti postes adipe suillo aut lupino attingebat, ne quid mali medicamenti inferretur, *Plinius lib.* 28. *cap.* 9. idque non manu, sed lana cuius authoritatẽ Romani religiosam habuerunt, *Plinius lib.* 19 *cap.* 2. VTRVMQVE NOMEN VIRI ET VXORIS, DIGNITATIS NOMEN EST, *hoc §. nostro.* Hinc 3
Ælius Verus Imperator vxori conquerenti de extraneis voluptatibus dixit; Patere me per alias exercere cupiditates meas; Vxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis, *Spartianus in Ælio Vero.* Quod ipsum quoque Vlpia- 4
nus significare voluit, dum scribit, Inter vxorem & concubinam præter dignitatem nihil interesse, *in l. item legato, § parui, de legatis tertio*, & Papinianus, *in l. cum tabulis, §. quoniam, de his quæ vt indign.* dum inquit: Plenior duntaxat honor est, mulierem vxorem ducere, quàm concubinam habere. DEINDE CONIVNCTIO EORVM, QVI ADVERSVS LEGES COEVNT, NEQVE NVPTIÆ, NEQVE MATRIMONIVM APPELLATVR. Nuptiæ & matrimonium secundùm personas vtriusque sexus hic distinguuntur, quemadmodum & alibi sæpe, vt suprà *hoc tit.* dixi: quamuis nonnunquam hæc duo inter se confundantur, *vt in §.* 1. *supr de patr. potest.* TERTIO, INIVSTIS NV- 5
PTIIS CONTRACTIS, NVLLA DOS ESSE INTELLIGITVR. Dotis enim appellatio non refertur ad ea matrimonia quæ consistere non possunt, *l.* 3. *de iure dotium.* POSTREMO LIBERI EX INIVSTIS NVPTIIS PROCREATI NON SVNT IN POTESTATE PARENTVM, *hoc §. n. & §.* 1. *de patr. potestat.* SICVTI NEC SPVRII *inquit Imperator*, QVIBVS PATER INCERTVS EST. Spurios publicos pueros, Seneca in controuersiis appellat, vt notauit Iacob. Cuiac. *in Nouel. constit.* 18 Spurij autem dicuntur vel à Græca voce, quasi *σπορά-* 6
δην, hoc est, sparsim concepti, vel quasi sine patre filij; ita hîc legendum est, quemadmodum notauit Cuiacius *ad Vlp. tit.* 4. & Ludouicus Russardus, *hoc in loco.* Catell. Cotta *in memorab. sub litera S. in verbo Spurius.* Ac Spurius erat proprium nomen apud Romanos, quod scribebatur tantùm primis literis SP. Hi quoque qui sine patre erant, literis SP. designabantur: atque inde factum est, vt spurij dicerentur, qui incerto patre nati essent. Plutarchus *in problemat. cap.* 103. Budæus *in l. vulgò, de statu hom.* Couar. *in tract. de matrimonio, in* 2. *parte cap.* 8. §. 5. Illud superioribus addendum est, quòd natis ex nefariis & 7
incestis nuptiis, iure ciuili alimenta non debentur, *Nouell* 74. *& Nouell.* 89. Sic Augustus Imperator, ex nepte Iulia post damnationem editum infantem agnosci, alique vetuit, *Sueton. in Augusto, cap.* 65. Et quamuis in contraria sententia sit Connanus *lib.* 8. *Commentar.* tamen eius sententia probanda non est, eáque *per dictam Nouellam* 89. perspicuè subuertitur. Iure tamen Canonico, filij ex 8
quocunque coitu, etiam incestuoso nati, à parentibus alendi sunt, *cap. cùm haberet extra de eo qui duxit in matrimonium.* Couar. *in tract. de matrimon. in* 2. *parte, cap.* 8. §. 6. Catel. Cotta, *in memorabil. sub litera S. in verbo, Spurius.*

AD §. FINAL.

TEXT. Aliquando autem euenit, vt liberi, qui statim vt nati sunt, in potestate parentum non fiant, posteà autem redigantur in potestatem parentum; qualis est is,

qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subiicitur: necnon is qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra Constitutione, dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quòd si alij liberi ex eodem matrimonio fuerint procreati, similiter nostra Constitutio præbuit.

SVMMARIA.

1 *Naturales liberi qui sint.*
2 *Concubina quomodo ab vxore differat.*
3 *Liberi naturales quomodo legitimi fiant.*
4 *Decuriones qui sint, & vnde dicantur.*
5 *Per oblationem curiæ an & quomodo legitimi fiant.*
6 *Per subsequens matrimonium quomodo legitimatio fiat.*
7 *Ex cuius Imperatoris constitutione originem habeat legitimatio.*
8 *Quo tempore legitimatio per subsequens matrimonium fieri possit.*
9 *Pacta dotalia an de substantia matrimonij sint.*

1 HIc Iustinianus proponit secundam causam patriæ potestatis, quæ est legitimatio liberorum naturaliũ. NATVRALES LIBERI, SVNT LIBERI EX CONCVBINA NATI. Hi legitimi etiam sunt, quia cõcubinatus per leges nomen assumpsit, *l. in concubinatu, de concubinis*, ac licita est consuetudo, *l. 5. ad*
2 *S.C. Offic.* cognita τῷ νόμῳ *Nouell* 19. Et propterea qui concubinam habet, συφορεῖν, non ἀσελγαίνειν, dicitur, *d. Nouell.* 19. & concubina legitimam vxorem imitatur, *Iulianus Patricius in Nouel.* 18. & dignitate tantùm ab vxore differt *vt suprà dictũ est*. Non dicuntur tamen ex concubina nati, legitimi, sed naturales,
3 ad differentiam liberorũ ex iusto matrimonio procreatorum. Aliàs appellãtur degeneres liberi, *l. vlt. C. de natural. lib.* itémq; Nothi, *in Nouella* [illegible], vulgò bastardi, quasi *boës art, id est*, degeneris ingenij. LEGITIMANTVR VERO NATVRALES LIBERI PER OBLATIONEM CVRIÆ, *hoc §. nostro, & §. 1. vers. quib. cõnumerari, infrà de hered. quæ ab intest. defer. l. 3. & 4 C. de natur. lib.* hoc est, quando offeruntur ordini siue curiæ decurionum. Decuriones sunt, qui in
4 municipiis & coloniis consilij publici gratia conscribũtur. Dicuntur decuriones, nõ ex eo quòd sunt de ordine curiæ, vt Isidorus voluit *lib. 9. Etymol. g. cap. de ciuib.* sed quòd initio, cùm coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducebantur conscribi solita sit, *l. pupillus, §. decuriones, de verb. signif.* Horũ munus admodum erat onerosum, quemadmodum ab Alciato, *lib. 2. parergon. ca. 26.* & prolixiùs à Barnaba Brissonio *lib. 4. antiq. cap. 18.* traditum est.: in tantum, vt Christiani ab impiis Principibus pœnæ loco curiis addicerentur, *Cassiodorus lib. 1. hist. tripart. c. 9. & lib. 6 c. 7. & lib 7. c. vlt.* Et ob id leges ciuiles multa priuilegia curialibus indulserunt, quibus ad hoc onus suscipiendum inuitarentur,
5 *l. curiales, & ibi Accursius, C. de decur. l. b.* 10. Inter cętera hoc priuilegium iis datum est, vt liberi naturales curiis oblati, legitimi fierẽt, & potestati patris subiicerentur, *h. n. §.* Deinde, NATVRALES LIBERI LEGITIMANTVR PER SVBSEQVENS MATRIMONIVM, si quis mulierem, quam in concubinatu
6 habuit, & ex qua liberos sustulit, vxorem duxerit. Hoc casu liberi in concubinatu nati, legitimi fiunt, & per omnia ac in omnibus pro veris & iustis liberis habentur, nec quicquam differunt à liberis naturalibus & legitimis ex iusto matrimonio procreati. Idque primus Constantinus Imperator constituit:

tuit: post Constantinum, hoc ipsum Zeno, Anastasius & Iustinianus probarunt: *l.D.Constantini l.iubemus,l.cum quis,C.de nat.lib.* Ac possunt liberi quocunque tempore, etiam in mortis articulo, legitimari. *Anton.Gabr.Rom.lib.6. concl.tit.de legit.concl.1.in 8. ampliat. Andr.Gail.lib.2. pract.obseru.*141.*nu.*7. Et matrimonium semper retrotrahitur ad tempus natiuitatis liberorum, & perinde habetur, ac si contractum fuisset ante liberorum natiuitatem: & propterea liberi in potestate parentum per subsequens matrimonium efficiuntur; DOTALIBVS TAMEN INSTRVMENTIS COMPOSITIS, vt Iustinianus hic loquitur. Dotalia instrumenta, Imperator instrumenta nuptialia vocat *in §.1.infrà de hered.quæ ab intest.defer.* & D.August. tabulas matrimoniales, *vt suprà dictum est.* Et dotalia siue nuptialia instrumenta iure ciuili necessaria sunt ad matrimonium, cùm quis concubinam, ex qua liberos habet, vxorem ducit. Nec enim solo consensu matrimonium huiusmodi contrahitur: *h.§.n.& d.§.1.infr.de hered.quæ ab intest.defer. Nouell.*12.*& Nouell.*18. *vt suprà est expositum.*

7 8 9

SYNOPSIS TIT. X. DE NVPTIIS.

NVPTIAS:

- Triplex perficit conditio.
  1. Vt coëuntes sint ciues Romani.
  2. Vt masculus pubes, & fœmina, sit viripotens.
  3. Vt accedat parentum consensus, in quorum sunt potestate.
- Triplex impedit ratio
  - 1 Cognationis
    - In recta linea, inter parentes & liberos vsque in infinitum.
    - In transuersa,
      - Inter fratres & sorores eorumque liberos, ad quartum vsque gradum,
      - Inter patruos, amitas, auunculos, materteras, & fratrum sororumque filios, & filias.
  - 2 Adoptionis
    - Inter parentes & liberos, dissoluta etiam adoptione.
    - Inter fratres & sorores durante tantùm adoptione.
  - 3 Affinitatis
    - Inter eas personas, quæ sunt sibi parentum & liberorum loco, vt inter socerum & nurum, socrum & generum.
    - Non autem inter comprinignos, i. vtriusque coniugis liberos, qui nullo iure coniuncti sunt.

SYNOPSIS §. ALIQVANDO EIVSDEM TIT.

LEGITIMANTVR filij naturales tantùm duobus modis.
1. Per oblationē Curiæ, vt decuriones fiant.
2. Per subsequens matrimonium.

DE ADOPTIONIBVS.

TITVLVS XI.

TEXT. Non solùm autem naturales liberi, secundùm ea quæ diximus, in potestate nostra sunt, verùm etiam ij quos adoptamus. Adoptio autem duabus modis fit, aut Principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos eásve, qui quæve iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur arrogatio. Imperio magistratus adoptare licet eos eásve, qui quæve in potestate parentum sunt, siue primum gradum liberorum obtineant, qualis filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis: pronepos, proneptis.

SVMMARIA.

1 *Adoptio quid sit.*
2 *Adoptio quomodo fiat.*
3 *Arrogatio vnde dicatur.*
4 *Quis fuerit antiquus arrogandi mos.*
5 *Apud quos Magistratus fieri possit adoptio in specie sic dicta.*
6 *Adoptio an testamento fieri possit.*
7 *Quomodo adoptio in testamento fiat.*
8 *An adoptio in testamento facta, à Principe vel magistratu confirmari debeat.*

1 TERTIA causa patriæ potestatis est adoptio, quam Caius *in* 1. *Instit. tit.* 5 definit naturæ similitudinem, vt aliquis filium habere possit, quem non generauit. Græci ἐκποίησιν & υἱοθεσίαν vocant. Caius adfiliationem *d l.* 1. *tit.* 4.
2 ET FIT ADOPTIO DVOBVS MODIS, PRINCIPIS AVTHORITATE ET IMPERIO MAGISTRATVS *h. t. n l.* 2. *de adopt* PRINCIPIS AVTHORITATE ADOPTANTVR FILIIFAMILIAS: EAQVE SPECIES ADOPTIO-
3 NIS ARROGATIO DICITVR, inde quòd is qui adoptat, rogatur, *h. e.* interrogatur an velit eũ, quem adoptaturus est iustum sibi esse filium: & is qui adopta-
4 tur, rogatur an id fieri patiatur: *d. l.* 2. *de adopt.* Olim tamen arrogationes apud populum fiebant comitiis curiatis, propterea quòd iure à maioribus prodito, nemo ciuis Romanus aut ciuitate priuari, aut in alterius potestatem transire poterat nisi populus author fieret, *Cicero pro domo sua.* Inde Gellius arrogationem dictam tradit, quòd non nisi rogatione ad populũ lata fieret, *lib.* 5. *cap.* 19.
5 IMPERIO MAGISTRATVS ADOPTANTVR FILIÆ FAMILIAS. Magistratus, *inquam,* qui legis actionem habet: *l.* 4. *de adopt. hoc est*, apud quem solemnes & legitimi actus ex lege descendentes, *de quibus in l. actus legitimi*, *de*
6 *reg. iur.* peragi & explicari possunt, *Barnabas Brisson. lib.* 4. *antiquit. cap.* 20. Præter hos duos adoptandi modos, adoptio quoq; testamento fieri solebat. *Velleius Paterculus lib.* 2. Cæsaris testamentum apertum est, in quo Octauum adoptabat. *Suetonius in Tiberio*; Testamento adoptatus hæreditate adita, mox nomine
7 abstinuit. *Cicero in Bruto*: Qui Crassi testamento fuit adoptatus. Testamento autem adoptatur, qui in bona & nomen testatoris vocatur, *hoc est*, qui heres scribitur,

scribitur, & nomen testatoris ferre iubetur. Et ita adoptatus, iure adoptatus 8
non dicitur; quia legati verbo in l. 12. tabularum, adoptiones non significantur, *l. verbis legis xij. tabul. de verb sign.* & ideò à populo vel à principe adoptionem confirmari necesse est, *l. adoptio. ij. de adopt.* Sic adoptio Octauij Augusti confirmata est lege Curiata *Dio. lib. 6.* quod, quantum potuit, Antonius traxit, ne Octauius Cæsaris filius legitimus censeretur, *Dio. lib. 45. Cuiacius lib. 7. obseruat. c. 7.*

AD §. SED HODIE EX NOSTRA.

TEXT. Sed hodie ex nostra Constitutione, cùm filiusfamiliàs à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, iura potestatis patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est: licèt ab intestato iura successionis ei à nobis tributa sint. Si verò pater naturalis non extraneo, sed auo filij sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo paterno, vel proauo simili modo paterno vel materno, filium suum dederit in adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in vnam personam & naturalia & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo copulatum, & legitimato adoptionis nodo constrictum, vt & in familia & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit.

SVMMARIA.

1 *Quam ob causam Iustinianus l. pen. C. de adopt. ediderit.*
2 *Fil. usfam. in adoptionem datus in cuius potestatem transeat.*
3 *Extraneus quis sit.*

INQVIT Iustinianus, SED HODIE EX NOSTRA CONSTITVTIONE. 1 Constitutio hæc extat *in l penult. C. de adopt.* eámque Iustinianus in fauorem & gratiam liberorum adoptionem edidit. Adoptatus filiusfamilias ad patris sui naturalis successionem non admittebatur. Rursus emancipatus post mortem patris, nihil quoque ex hæreditate patris adoptiui consequebatur: & sic fieri poterat, vt filius ad neutrius patris successionem veniret, *§. sed ea omnia, infra de hered. quæ ab intest. defer.* quod Iustinianus tanquam inhumanum correxit, *d. l. pen. C. de adopt.* Ex illa constitutione filius extraneo in adoptionem 2
datus iura patris naturalis retinet. Auo verò materno in adoptionem datus, in familiam & potestatem patris adoptiui transit. Idémque fit, si pater naturalis fuerit emancipatus & filium suum in adoptionem dederit etiam auo paterno: *ita enim hic legendum est*: vel proauo simili modo paterno vel materno, *h. §. in.* EXTRANEVM vocat Imperator, qui filium in potestate non habet, vt est frater, auunculus, patruus. Auus maternus extraneus hic non est, quamuis filium 3
in potestate non habeat; & aliàs inter extraneos numeretur, *l. vnica, §. extraneum, C. de rei vxor. act.*

AD §. CVM AVTEM IMPVBES.

TEXT. Cùm autem impubes per Principale rescriptum adrogatur, causa cognita adrogatio permittitur: & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediátque pupillo, & cum quibusdam conditionibus adrogatio fit: id est, vt caueat adrogator personæ publicæ, hoc est, tabulario, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi essent. Item non aliàs emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exhæredauerit, vel

viuus sine iusta causa eum emancipauerit; iubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisiuit.

SVMMARIA.

1 *Cur fœmina olim adrogari non potuerit.*
2 *Fœminæ, itémque pupilli an hodie adrogari possint.*
3 *Quinam olim fuerint tabularij.*

1 OLIM fœmina, itémque pupillus, adrogari non poterant, *Vlp in fragm. tit.8.* quia arrogationes *vt suprà memini*, hebant comitiis curiatis: & cum fœminis nulla comitiorum communio est. Et tutoribus in pupillos tantam esse authoritatem potestatémq; fas non est, vt caput liberum fidei suæ commissum alienæ ditioni subiiciant, *Gellius d.lib.5.c.19.* Hodie verò fœminæ ex rescripto principis arrogantur, *l.nã & fœmina de adopt.* Pupilli ex constitutione Antonini, *Vlp.in frag.d.tit 8.* præcedente tamen causæ cognitione, *hoc §.nostro*, quæ in quatuor potissimum consistit, *l.nec ei permittitur, §.& primum, de adopt.* Ac facta causæ cognitione, arrogator datis fideiussoribus, *l.2.(.de adopt.d.l nec ei permittitur, in fine, & l his verbis, eodem* cauet personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, ad quos ventura essent, si adrogatus permansisset in suo statu, *l non aliter de Adopt.* Ait Iustinianus, PERSONÆ PVBLICÆ, hoc est, tabulario: ICti dicunt seruo publico *d.l.non aliter,*
3 *l. rem pupilli saluam fore, l.Caius Seius, de vsuris.* propterea quòd olim serui publici tabularij erant, id est, instrumenta publica testationésque conficiebant. Sed posteà Arcadius, Honorius & Theodosius id prohibuerunt, *l.3.C.de tabularis lib 10.* & ideò Imperator hîc tabularium personam publicam, non seruum publicum, vocat. Quod porrò de quarta hîc dicitur, id non est accipiendum de quarta eius portionis, quam filius esset habiturus ab intestato; sed de quarta omnium bonorum, quæ illius qui adrogauit, mortis tempore fuerunt; vt Iustinianus hîc expresè affirmat, & probatur *per l.final.si quid in fraudem patroni factum sit.* Atque ita Bulgarus sensit, quem Thomas Liuius sequitur, & nouissimè Anton.Goueanus *lib.1.variarum, cap.3.*

AD §. MINOREM NATV.

TEXT. Minorem natu maiorem non posse adoptare, placet: adoptio enim naturam imitatur: & pro monstro est, vt maior sit filius, quàm pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

SVMMARIA.

1 *Adoptio quomodo naturam imitetur.*
2 *Qua ætate adoptio fieri possit.*
3 *Quænam plena pubertas dicatur.*
4 *In legato alimentorum quomodo plena pubertas accipiatur.*

ADOPTIO NATVRAM IMITATVR, *h.§.n.* & naturæ similitudo est, vt Caius inquit. Secundùm naturam autem est, vt pater ætate præcedat filium. Inde sequitur, quòd minor natu maiorem adoptare non potest. Hinc Suetonius

Suetonius *in Tiberio cap.2.* quasi contra leges factum refert, quòd P. Clodius plebeio homini, atque etiam natu minori in adoptionem se dedit. DEBET ITAQVE QVI SIBI FILIVM PER ADOPTIONEM VEL ADROGATIONEM FACIT, PLENA PVBERTATE, ID EST DECEM OCTO ANNIS PRÆCEDERE. *hoc §. nostro & l. arrogato patrefamilias, §. 1. de adopt.* Hæc pubertas dicitur plena, quòd sit eâ maximè ætate, vt Mecænas *apud Dionem, ὅτι τῇ τῶν σωμάτων ἰσχύϊ, ἢ τῇ τῶν ψυχῶν ἐπιτηδειότητι, id est*, quòd ea valeant maximè, & sint habiles tam corpore quàm animo. Hanc plenam pubertatem intelligimus, cùm puero alimenta relinquuntur vsque ad pubertatem: *l. Mela. in princ. de alimen. leg.* Francisc. Cremens. *singul.* 78.

Ad §. LICET AVTEM.

TEXT. Licet autem & in locum nepotis vel pronepotis, vel in locum neptis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamuis filium quis non habeat. Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quàm nepotem in locum filij. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio quem habet iam adoptatum, vel quasi ex illo quem naturalem in sua potestate habet; in eo casu & filius consentire debet, ne ei inuito suus hæres agnascatur: sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptionem, non necesse est filium consentire. In plurimis autem causis adsimilatur is qui adoptatus vel adrogatus est, ei qui legitimo matrimonio natus est; & ideò si quis per Imperatorem, siue apud Prætorem vel apud præsidem prouinciæ, non extraneum adoptauerit, potest eundem alij in adoptionem dare.

SVMMARIA.

1 *An qui filium non habet in locum nepotis adoptare possit.*
2 *Adoptatus an similis sit ei, qui ex legitimo matrimonio natus est.*

IN hoc §. Imperator docet, quòd adoptare quem possumus, non solùm in locum filij, sed etiam nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, & deinceps: quamuis, *inquit Imperator*, quis filium non habeat, quod posterius præcedenti §. aduersari videtur. Adoptio siquidem naturam imitatur. At secundum naturam qui filium non habet, non potest habere nepotem aut pronepotem. 1
Cæterùm dicendum est, eum qui in locum nepotis adoptat, fictione quadam & commentitio iure videri filium habuisse. Addit Imperator: CVM IN LOCVM NEPOTIS QVIS ADOPTATVR, ET FILIVM CONSENTIRE DEBERE, NE EI INVITO SVVS HERES AGNASCATVR. Propter hanc ipsam rationem, nepote vxorem ducente, & filius consentire debet: *vt supra expositum est.* ET QVI ADOPTATVR VEL ARROGATVR, NON ABSIMILIS EST EI QVI EX LEGITIMO MATRIMONIO NATVS EST, vt Imperator *in seq. §.* subiicit. 2

Ad §. SED ET ILLVD.

TEXT. Sed & illud vtriusque adoptionis commune est, quod & ij qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt: castrati autem non possunt.

SVMMARIA.

1 *Spadones qui, & vnde dicantur.*
2 *Thlibiæ qui sint.*
3 *Thlasiæ qui sint.*
4 *Domitianus primus castrare pueros vetuit.*
5 *Cur mangones castrauerint pueros.*
6 *Quæ pœna sit constituta in eos qui Eunuchos faciunt.*

7 *Eunuchus an testamentum facere possit.*
8 *Castrati cur Eunuchi dicantur.*
9 *Spadones an adoptare possint.*

1 SPADONES GENERALITER DICVNTVR TAM HI, QVI NATVRA SPADONES SVNT, QVAM THLIBIÆ, THLASIÆ: *l. spadonum, de verbor. signif.* non à Spata Persarum vrbe, vnde primùm aduecti fuerint; sed ἀπὸ τοῦ σπᾶν
2 *hoc est*, à conuellendo. THLIBIÆ sunt, quibus à matre aut nutrice testiculi sunt
3 attriti. THLASIÆ, quibus sunt rupti. CASTRATI etiam, hoc est, quibus virilia sunt exacta, generali spadonum appellatione comprehenduntur: *l. si serua. 39 § fin. de iur. dot. l. 4. §. Idem D. Hadrianus, ad leg. Cornel. de sicar.* Ibi Vlpianus Hadrianum rescripsisse constitutum esse, ne spadones fierent. Per spadones, castratos intelligit. Constitutio verò, cuius Hadrianus Imperator meminit, est
4 Domitiani. *Suetonius in vita eius.* Castrari mares vetuit, spadonum qui residui apud mangones erant, pretia moderatus est. *Ammian Marcel. lib.* 18. Domitianus receptissima lege inclauit, qua minaciter interdixerat, ne quis intra terminos iurisdictionis Romanæ castraret puerum. Philostratus, εὐνύχους μὴ ποιεῖν Δομιτιανοῦ ὁμουσθέντος. Fornerius *in d. l. spadonum, de verb. sign.* eóque nomine Martialis *lib. 6. Epigr.* ei gratulatur:

Lusus erat sacræ connubia fallere tædæ,
Lusus & immeritos exeruisse mares.
Vtraque tu prohibes, Cæsar, populisq́; futuris
Succurri, nasci quos sine fraude iubes.
Nec spado iam, nec mœchus erit, te præside quisquam:
At prius, ô mores! & spado mœchus erat.

5 *Barnabas Brissonius lib. 2. antiquit. cap. vlt.* Ideò autem mangones, *hoc est*, mancipiorum negociatores, qui & venalitiarij dicuntur *in l. mercis, de verb. signif.* ante Domitianum pueros castrabant, quo pretiosiores fierent, *l. 1. § sin verò eunuchi sint, C. de com. seru. manumis. l. fin. Communia de legat. l. si seruus, §. & si puerum, de lege Aquilia.* Alio nomine castrati vocantur Eunuchi, *toto tit. C. de eunuchis.* Idque intelligitur *ex l. 1.* in qua Constantinus vetat, ne quis mares castret sub
6 pœna capitis. Hanc pœnam capitis Iustinianus abrogauit *in Nouell. 142. de his qui eunuchos faciunt*, in eáque constituit, vt castrans aliquem rursus castretur; quod Leo Imperator posteà rursus sustulit *in Nouell. 60* Sic *in l. 5. Cod. qui test.*
7 *fac. poss.* Eunuchum pro castrato accipere oportet; cui olim quidem permissa fuit testamenti factio, *l. 6. § sed si castratus. de liber. & posth.* sed non nisi anno 18. *Paul. lib. 3. sent tit. 4* Hodie exemplo cæterorum rectè testatur, *hoc est*, anno 14. *d. l. 5. C. qui test. fac. poss.* Et sic vbique in Imperatorum Constitutionibus Eunuchum accipere oportet. Est enim Eunuchorum nomen in iure nostro speciale nomen, licet aliter sentiat Theophilus hi., Harmenopulus *lib. 1. epit. tit. 8.*
8 Anton. Aug. *lib. 3. emend. cap. 5* Dicuntur autem castrati, Eunuchi, vt honestiori nomine iniuria naturæ facta tegatur, adeo quòd sint custodes lecti, & ad obseruandam mulierum pudicitiam adhibeantur. *Claud. in Eutropium.*

Præfecti sed adhuc gemmis, vestíque dabantur
Custodes, sacróque adhibere silentia somno.
Militia eunuchi nunquam progressa cubile, &c.

Alij Eunuchos vocari volunt, παρὰ τὸ εὐνοεῖν, quòd beneuoli esse, & fidem ser-

uare maritis didicerint. Phauorinus πρὸς τὸ εὐνουχίζειν, quòd bonæ mentis compores esse existimentur, *hoc est*, quòd Veneris abstineant, quæ veteres αἰδοῖα dixerunt. *Iacob. Cuiac. in l. 6. de liber. & post.* Ex his relinquitur spadonum nomen in iure ciuili generale nomen esse, & castratos quoque comprehendere. Nonnunquam tamen spadonum appellatio strictè sumitur pro his tantùm, qui ob morbum aut frigiditatem liberis operam dare non possunt: impedimento liberati, possunt. Et tunc spadones castratis opponuntur, *d. l. si serua, de iure dot. & hoc §. nostro.* Ac possunt spadones adoptare, quia impedimento sublato liberos procreare possunt. Castrati non possunt adoptare, quia ad generandum inhabiles sunt. 9

AD §. FOEMINÆ QVOQVE.

TEXT. Fœminæ quoque adoptare non possunt, quia nec naturales liberos in sua potestate habent, sed ex indulgentia Principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

SVMMARIA.

1 *Fœminis cur adoptare permissum.*
2 *Hermaphroditus an adoptare possit.*
3 *Androgynus vnde dicatur.*

Foeminæ ad solatium liberorum amissorum adoptant ex indulgentiâ Principis, non vt ius potestatis consequantur, sed vt filium, qui ipsis hæres sit futurus, habeant: quemadmodum de extraneo dicitur *in §. sed hodie, sup. hoc tit.* 1
De Hermaphrodito quæritur, an possit adoptare? Et ita dicendum videtur, si sexus virilis in eo præualeat, *l. quæritur de statu hom.* Hermaphroditus autem dicitur ab ἑρμῆς, id est, Mercurius, & ἀφροδίτη, id est, Venus: quemadmodum Ausonius *in 102. Epigram.* his versibus declarat: 2

Mercurio genitore satus, genitrice Cythere,
Nominis vt mixti, sic corporis Hermaphroditus,
Concretus sexu, sed non perfectus, vtroque.

Et Ouidius *in 4. Metamorphos.*

Mercurio puerum & diua Cythereide natum,
Naiades Idæis enutriuêre sub antris:
Cuius erat species, in quâ materq́ue, paterq́ue
Cognosci possent, nomen quoque traxit ab illis.

Aliâs Hermaphroditus, androgynus appellatur, ab ἀνὴρ & γυνὴ & refert Plin. olim in prodigiis, suo verò seculo in deliciis habitos androgynos, *lib. 7. c. 3.* 3

AD §. ILLVD PROPRIVM.

TEXT. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit; quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solùm ipse potestati adrogatoris subijcitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate, tanquam nepotes, sic enim & diuus Augustus non ante Tiberium adoptauit, quàm is Germanicum adoptauit: vt protinùs adoptione factâ, incipiat Germanicus Augusti nepos esse.

SVMMARIA.

1 *Adoptio quomodo ab adrogatione differat.*
2 *Quæ adoptio per sacrum oraculum fieri dicatur.*

Ex suprà dictis constat, multis modis adoptionem & adrogationem inter se differre. Adoptantur enim filiifamiliâs, adrogantur patresfamiliâs. Adoptio fit apud magistratum, qui legis actionem habet. Arrogatio olim fiebat apud populum comitiis centuriatis, hodie apud Principem. Adoptantur pube- 1

res & impuberes. Impuberes olim adrogari non poterant. Denique adrogato patrefamiliâs, liberi qui in potestate eius sunt, nepotes apud adrogatorem efficiuntur, simúlque cum patre in potestatem eius recidunt: quod non similiter in adoptione contingit. Nam filio in adoptionem dato, nepotes ex eo in aui naturalis potestate retinentur, *l. arrogato patrefamiliâs de adopt.* Ait Iusti-
2 nianus: ILLVD PROPRIVM EST ADOPTIONIS, QVÆ FIT PER SACRVM ORACVLVM, hoc est, proprium est adrogationis quæ rescripto Principis fit, quod sacrum oraculum appellatur, quòd insit ei quasi Dei oratio. Inde enim oraculum nomen habet, vt Cicero *in Topicis* author est.

AD §. FINAL.

TEXT. Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi in nostra Constitutione, etiam eum seruum, quem dominus actis interuenientibus filium suum nominauerit, liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

SVMMARIA.

1 *Seruus à domino adoptatus an filius fiat.*
2 *Quibus modis ius filiationis de iure ciuili quis consequatur.*

1 Seruus à domino adoptatus, vel apud acta filius nominatus, liber fit; filius non fit: quia adoptio seruorum prohibita est, cùm ne quidem libertinorum permittatur, *Gellius d. lib. 5 c. 19. l. si paterfamiliâs, in fi. de adopt.* Et non nu-
2 dis asseuerationibus, nec ementitâ professione, sed matrimonio legitimo concepti, vel adoptione solemni, filij ciuili iure patri constituuntur, *l. non nudis, l. non epistolis, C. de probat.*

SYNOPSIS TIT. XI. DE ADOPTIONIBVS.

Adoptionis (quæ definiri potest, Actio legitima quâ filium nobis acquirimus) duæ sunt species.

- 1. Adoptio specialis,
  - Quæ propria est filiorumfamilias:
  - Et perficitur apud magistratum.
    - Verùm in adoptionem dari extraneo, in eius familia & potestate non sunt, ex Const. Iustin.
- 2. Adrogatio, Eorum qui sui iuris sunt:
  - Et requirit Principale rescriptum.
    - Olim quidem puberum tantum.
    - Nunc etiam impuberû, sed cum quibusd. conditionib. nempe vt
      - 1. Præcedat causæ cognitio.
      - 2. Caueat adrogator de bonis restituendis.
      - 3. Non exhęredet vel emancipet sine causa, nisi 4. D. Pij derelicta.
  - Adoptare auté non possunt. Minor maiorem, Castratus, Fœmina.

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ POTESTATIS SOLVITVR.

TITVLVS XII.

TEXT. Videamus nunc quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quidem serui quemadmodum potestate liberantur, ex iis intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superiùs exposuimus. Hi verò qui in potestate parentis sunt mortuo eo sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit, nam mortuo patre, ferè omnimodo filij filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo verò auo, non omnimodò nepotes neptésque sui iuris fiunt: sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque si moriente auo pater eorum viuit, & in potestate patris sui est; tunc post obitum aui, in potestate patris sui fiunt. Si verò is, quo tempore auus moritur, aut etiam mortuus est, aut exiit de potestate patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere non possunt, sui iuris fiunt. Cùm autem is qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, perinde ac si eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit in insulam deportatus fuerit, desinit in potestate parentis esse. Sed si ex indulgentia Principali restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. Relegati autem patres in insulam, in potestate sua liberos retinent: & ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent. Pœnæ seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis obiiciuntur.

SVMMARIA.

1 *Omnium rerum etiam arte factarum certi modi sunt, quibus & nascuntur, & pereunt.*
2 *Patria potestas morte naturali soluitur.*
3 *Mors naturalis quid sit.*
4 *Mors ciuilis quæ sit.*
5 *Deportati, itemque serui pœnæ effecti, mortuorum loco habentur.*
6 *Aquæ & ignis interdictio qualis fuerit apud Romanos.*
7 *Aquæ & ignis adminiculo sustinetur vita humana.*
8 *An liceat eis tecto recipere, quibus aqua & igni interdictum est.*
9 *Augustus Imperator in locū aquæ & ignis interdictionis, deportationē substituit.*
10 *Deportatio quid sit.*
11 *Relegatio quomodo differat à deportatione.*
12 *Relegatio an in perpetuum fieri possit.*
13 *Serui pœnæ qui dicantur.*
14 *In metallum damnati qui sint.*
15 *Damnati in metallum quomodo à damnatis in opus metalli differant.*
16 *Ad bestias damnati qui dicantur.*
17 *Quinam fuerint apud Romanos damnati ad ferrum.*

QVemadmodum omnium rerum, quas natura profert, certi sunt modi 1 quibus enascuntur, & rursus emoriuntur: ita similis est ratio cæterarum, quæ arte fiunt. Et ob id Imperator postquàm tradidit, quomodo patria

poteſtas conſtituuntur, nunc docet quomodo rurſus diſſoluatur. Et τὸ λύειν
2 ἀπόλυσιν, vt inquit Iuſtinianus *in Nouella 22 de his qui nuptias iterant.* PRIMVM AVTEM SOLVITVR PATRIA POTESTAS MORTE NATVRALI PATRIS. Eam in dubio ſemper intelligimus, *l. cùm pater, §. hæreditatem, ff de lega. 2. l. ex eâ*
3 *parte, §. penult. de verb. oblig. l. Statius Florus, §. fin. de iure fiſci.* Eſt verò mors nihil aliud quàm ψυχῆς καὶ σώματος διάλυσις, *Gellius lib. 2. c. 8.* hoc eſt, vt Cicero
4 interpretatur *in 1. Tuſcul. quæſt.* diſceſſus animæ à corpore. SECVNDO, MORTE CIVILI, *§. cùm autem is, h. t.* MORS AVTEM CIVILIS DICITVR, quæ ſaluâ vitâ ciuitatem & libertatem, aut etiam ciuitatem tantùm adimit. Sicuti enim morte homines intereunt, ita maxima aut media capitis diminutione in-
5 terire dicuntur, vt eleganter ICtus loquitur *in l. verum eſt, §. penult. pro ſocio.* Itaque illi quibus aqua & igni interdictum eſt, & deportati ac pœnæ ſerui effecti, mortuorum loco habentur, *l. 1. §. penul. de bonorum poſſeſſ. contra tabulas. l. 4. §. ſi deportatus, de bon. liber. l. Gallus, §. & quid ſi tantum, de lib. & poſt. l. 1. §. ſed et ſi*
6 *morte, quando de peculio actio annal. ſit.* Quod autem ad aquæ & ignis interdictionem attinet, ſciendum eſt, quòd olim iure Quiritum ciui Romano vita adimi non poterat: quod Cæſar apud Saluſtium in coniuratione Catilinaria elegantiſſimè perſequitur. Eodem iure nemo inuitus ciuitatem aut libertatem amittebat, *Cicero pro Balbo, pro Cæcinna, & pro domo ſua.* Ne tamen delicta impunita relinquerentur, rationem Romani excogitarunt, quâ noxios ciues, ſaluis
7 maiorum ſuorum conſtitutionibus, ciuitate pellerent. Itaque aqua & igni eis interdixerunt; vt his ſubſidiis, quibus humana vita continetur, destituti, in alias terras migrare ſeque in aliam ciuitatem conferre cogerentur, in quam recepti Romanam ciuitatem amittebant. Neque enim quiſquam duarum ciuitatum ciuis eſſe poterat, *Cic. pro Balbo, & Cornelius Nepos in Pomponij Attici vita.* Sic noua nupta aquâ & igni excipiebatur, *l. penult. §. 1. de donat. inter vir. & uxor.* vt generationis admoneretur: ignis enim maris, aqua fœminæ locum obtinet, *Plutarchus in problem. c. 1. Varro lib. 4. de ling. lat.* vel vt admoneretur, eam caſtam & puram ad virum venire debere. *Sextus Feſtus lib. 6.* vel denique vt admoneretur, omnia inter ipſam & maritum communia eſſe debere. Vtrumque Ouid. *lib. 4. Faſtor.* his verbis complexus eſt:

An quòd in his vitæ cauſa eſt, hæc perdidit exul,
His noua fit coniunx, hæc duo magna putant?

8 Porrò nominatim in ipſa interdictione comprehendebatur, ne liceret eos, quibus aquâ & igni interdictũ erat, tecto excipere, *Cicero pro domo ſua.* Et lege Iulia de vi publica & priuata tenebantur, qui eos recepiſſent, celaſſent, tenuiſſent, *Paulus in 5. ſent. tit. 26.* Hac itaque ratione Romani noxios ſuos ciues, nõ palàm, ſed vi ipſa è ciuitate expellebant, quemadmodum Iuriſconſultus ſcribit
9 *in fin. de legationibus.* Et manſit Romæ aquæ & ignis interdictio vſque ad Auguſtum Imperatorem, qui deportationem primùm in Rempublicam inuexit. Nam vt Dio *lib. 56.* ſcribit, primus conſtituit, μηδένα πυρὸς καὶ ὕδατος εἰρχθέντα ἐν ἠπείρῳ διατρίβειν: atq; ita deportatio in locum aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit, *l. 2. §. 1. de pœnis, l. 3. ad l. Iuliã pecul. l. pen. de variis & extraord. cogn. No-*
10 *uella 22.* EST AVTEM DEPORTATIO POENA, QVA DAMNATI IN INSVLAM DEPORTANTVR, ET IVRA CIVITATIS AMITTVNT, *l. 6 de interdictis, releg. &c.* Hinc ἀπόλιδες dicũtur *in l. 1. §. his quibus, de legat. 3. l. ſunt quidam.*

dam, de pœnis. Relegatio ciuitatem non adimit: & ideò relegandi verbum le- 11
uius est, quàm deportandi. *Ouidius:*

Quippe relegatus, non exul, dicor in illâ.

Et hæc prima inter relegationem & deportationem est differentia. Deinde & in eo differunt, quòd deportatio existimationem consumit, relegatio minuit, *l. cognitionum, de variis & extraor. cognit.* Addunt nonnulli, deportationem perpetuum exilium continere, relegationes temporarium. Et deportatum bona amittere, relegatum non item, *Petrus Crinitus lib. 22. de honest. discip. c. 5. Cælius Rhodig. lib. 17. lect. antiq. c. 15. Menoch. de arbitr. iud. quæst. casu 330.* Sed istæ differentiæ perpetuæ non sunt. Nam & relegatio in perpetuum fieri potest, *l. 4. si quis aliquid 38. §. si quis instrumentum de pœnis.* Relegatis item [illegible] bona quando- 12
que, vel bonorum pars adimitur, *d. l. si quis aliquid, §. qui abortionis, & §. si quis instrum. de pœnis, l. in ratione, l. cùm quidam, ad l. Falcid. l. vn. si pendente appell. mors interuenerit.* Sed hoc in illis tantùm, qui in perpetuũ relegantur, obtinet, *l. relegatorum, § ad tempus, de interdictis, relegatis & deportatis.* POSTREMO, SERVI POENÆ DICVNTVR, QVI VEL IN METALLVM, VEL AD BESTIAS, VEL AD FERRVM DAMNANTVR. Metalli pœnam Tarquinius Su- 13
perbus fertur excogitasse, *Eutropius lib. 1. c. 10. & Suidas in verbo Superbus.* IN 14
METALLVM autem DAMNARI dicuntur, qui cùm deliquerunt, vinculis additis ad inquirendas eruendásque venas damnantur. Id, nomen metalli per se ostendit, à Græco μεταλλάω, quod inquiro significat, ductum. Secundùm tamen alios, metallum dicitur, quasi μετ᾽ ἄλλον, quòd vnum in fodinis alterum mox sequitur, ac subinde renascitur vt à Plinio proditum est *lib. 33. cap. 11. Fornerius in l. inter publica, de verb. signific.* A metallo metallici appellantur, quasi metallo addicti & mancipati, *l. aut damnum, §. in ministerium, l. in seruorum, §* 15
penult. de pœnis. Differunt à damnatis in opus metalli, in hoc, quòd grauioribus vinculis premuntur, quodque refugæ ex opere metalli, in metallum dantur, refugæ ex metallo, grauiùs coërcentur, *d. l. aut damnum, §. inter eos, de pœnis, d. l. cognitionum, in fin. de variis & extraord. cog.* AD BESTIAS DAMNANTVR, qui 16
in hoc damnantur, vt bestiis subiiciantur: & hi solebant ad stipitem alligari, *authore Vopisco in Aureliano.* Ac pulchrè hoc supplicij genus Prudentius *in Hamartigenia*, his versibus descripsit:

Sanguinis humani spectacula publicus edit
Consensus, legesq; iubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum discerpta cruentis
Morsibus oblectent hilarem de funere plebem.

Alij erant, qui non in solam lanienam dabantur, sed cum bestiis pugnandi causa in arenam intromittebantur, *l. 4. de accusat. & inscript.* Et horum melior erat conditio, quàm priorum; quia fieri poterat, vt corporis agilitate se aliquandiu aduersus bestiarum ferociam tuerentur, & nonnunquam ad spectantis populi clamorem per Principem eximerentur, *l. ad bestias damnatos, de pœnis.* AD 17
FERRVM denique DAMNANTVR, qui in ludum gladiatorium damnantur, *l. 8. §. fin. qui testam. fac. poss. Vlpian. in fragm. tit. 1.* quod Vlpianus, ad gladium damnari, dixit *in l. si quis mihi, §. si quis planè, de acquir. vel omitten. hered. l. si quis filio, § sed etsi quis fuerit, de iniusto, rupto, &c.* Et hoc genus pœnæ Constantinus sustulit *in l. vn. C. de gladiat. lib. 11.*

AD §. FILIVSFAMILIAS.

TEXT. Filiusfamiliâs si militauerit, vel si Senator vel Consul fuerit factus, manet in potestate patris: militia enim vel consularis dignitas potestate patris filium non liberat. Sed ex Constitutione nostrâ summa Patriciatus dignitas, illicò imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. Quis enim patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum suæ potestatis nexibus filium relaxare: Imperatoriam autem Celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

S V M M A R I A.

1 *An dignitate superueniente soluatur ius patriæ potestatis.*
2 *Qu... am olim patr... c... f...erint.*

1 T RTIO, PAT...

... ...A POTESTAS SOLVITVR DIGNITATE PATRICIA-...TVS, quod etiam Cassiodorus *lib.6 variarum, in formulâ patriciatus* notauit: Leges, *inquit*, tantam Patriciis reuerentiam detulerunt, vt in sacris positus, cùm hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur: ni-
2 si ...ontiâ specialit...r à Principe caueatur. PATRICII autē olim dicebantur, qui è senatoribus à Ro...ulo conscriptis nati erant, ab eo, quòd patres suos ciere possent, *authore Valerio Paterculo, lib.1.* Postea sub Imperatoribus Patricij cœperunt dici, consiliarij Imperatorum, quòd quasi patres eorum essent, *l.vlt.C. de consul & non sparg. ab eis pecun. lib.12. & hoc §. nostro.* Hinc eleganter Ausonius ad Eutropiū patricium, post damnationem & publicationem bonorū, scribit:

Direptas quid plangis opes, quas natus habebis?
Non aliter poteras principis esse pater.

AD §. SI AB HOSTIBVS.

TEXT. Si ab hostibus captus fuerit parens, quamuis hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminij: quia hi qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint omnia pristina iura recipiunt: idcircò reuersus etiam liberos habebit in potestate, quia postliminium fingit eum, qui captus est, semper in ciuitate fuisse. Si verò ibi decesserit, exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoque filius nepósve, si ab hostibus captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine & post. Vnde eum, qui ab hostibus captus in fines nostros posteà peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nam limina, sicut in domibus finem quendam faciunt, sic & imperij finem limen esse veteres voluerunt. Hinc & limes dictus est, quasi finis quidam & terminus: ab eo postliminium dictum, quia eodem limine reuertebatur, quo amissus fuerat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur, postliminio rediisse existimatur.

S V M M A R I A.

1 *Captiuitate an soluatur ius patria potestatis.*
2 *Hostes qui dicantur proprie.*
3 *Quibus verbis bellum olim fuerit indictum vel denunciatum.*
4 *Perduelles qui sint.*
5 *Peregrini cur hostes dicti.*
6 *Postliminium quid sit.*
7 *Postliminium an sit nomen simplex vel compositum.*

1 QVARTO, SOLVITVR IVS PATRIÆ POTESTATIS, SI PARENS AB HOSTIBVS FVERIT CAPTVS: sed quia postliminium in eo est, filius quandiu pater viuit, patriâ potestate in plenum liberatus non dicitur, *l. si pater, de suis & legit.* sed IVS LIBERORVM PENDET, ET IN SVSPENSO EST
2 PROPTER IVS POSTLIMINII, *h.§.n.* Hostes autem sunt, quibus bellum publicè populus Romanus decreuerit, vel qui ipsi populo Romano bellum de-

creuer-

creuerunt *l. hostes, de capt. & postli. reuers.* & bellum Fœciales indicere solebant, *Varro lib. 4. de linguâ lat.* hisce verbis. Quòd populus Hermundulus, hominésque populi Hermunduli, aduersùm populum Romanum bellum fecêre, deliqueréque: quódque populus Romanus cum populo Hermundulo, hominibúsque Hermundulis bellum iussit; ob eam rem, ego populúsque Romanus populo Hermundulo hominibúsque Hermundulis bellum indico, facióque, *Gell. lib. 16. c. 4.* Olim hostes perduelles dicebantur, *l. quos nos hostes, de verb. sign.* & 4
hostes propriè erant peregrini, ita dicta ab hostiendo, id est, æquando, quòd pari cum ciuibus iure censerentur. *Varro lib. 4. de linguâ latina, Sext. Festus lib. 8. Cic. in offic.* Hostis, inquit, apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant xij. tabulæ, Aduersus hostem æterna auctoritas esto. 5

POSTLIMINIVM EST IVS AMISSÆ REI RECIPIENDÆ AB EXTRANEO, ET IN PRISTINVM STATVM RESTITVENDÆ, MORIBVS LEGIBVSQVE CONSTITVTVM, *l. postliminium, de cap. & postlim. reuers.* idque 6
nomen alij iunctum, alij simplex esse voluerunt. Seruius enim Sulpicius nihil in eo verbo putat esse notandum, nisi pòst, & liminium, productionem verbi esse: vt in finitimo, legitimo, non plus inesse timum, quàm in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius, iunctum putat esse verbum, vt sit in eo, & pòst, & limen: vt quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, deinde cùm redierint pòst ad idem limen, postliminiò videantur rediisse, *Cic in Topicis.* Scæuolæ sententiam Iustinianus probauit, itemque *Sext. Festus lib. 14.* 7

AD §. PRÆTEREA.

TEXT. Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obseruationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones & intercedentes manumissiones celebratur, vel ex Imperiali rescripto. Nostra autem prouidentia, & hoc in melius per Constitutionem reformauit, vt fictione pristina explosa, rectâ viâ ad competentes iudices vel magistratus parentes intrent: & sic filios suos vel filias, vel nepotes vel neptes ac deinceps, si manu dimittant. Et tunc ex edicto Prætoris, in huius filij vel filiæ, vel nepotis vel neptis bonis, qui vel quæ à parente manumissus vel manumissa fuerit, eadem iura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et prætereà si impubes sit filius vel filia, vel cæteri, ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur. Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse ei, qui filium & ex eo nepotem vel neptem in potestate habebit, filium quidem de potestate dimittere, nepotem verò vel neptem retinere: & è conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes sui iuris efficere, Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelligantur.

SVMMARIA.

1 *Patria potestas an emancipatione soluatur.*
2 *Legitima emancipatio qua sit.*
3 *An trina emancipatione semper opus sit, vt liberi è potestate parentis exeant.*
4 *Emancipatio quid sit.*
5 *Emancipatus cur aliquando manumissus dicatur.*
6 *Anastasiana emancipatio quænam sit.*
7 *Quænam sit emancipatio Iustiniana.*

QVINTO, SOLVITVR PATRIA POTESTAS EMANCIPATIONE, QVÆ AVT LEGITIMA EST, AVT ANASTASIANA, AVT IVSTINIANA.

2 LEGITIMA EST, quæ ex l.xij.tab.descendit. Ea lege patri dabatur potestas ter vendendi filium, & quidem seriò, vt Dionys. Halicarnas. narrat. Nam manumissus ab emptore primò, in patris potestatem recidebat: idemque fiebat si rursus venditus & manumissus esset. Post tertiam verò venditionem, secuta manumissione, à patre liber erat. Nam ita lex fuit concepta: Si pater filium ter venundabit, filius à patre liber esto, *Vlp. in fragm. tit.* 10. & fuit lex præscripta, vt Halicarnas. refert, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων, αἳ ἐκκεῖνται ἐν ἀγορᾷ. Quia verò dicta lex xij tab. nimis erat dura, ideò interpretatione Prudentū sic postea mollita est, vt triplici mancipatione & manumissione intercedēte filius è patris potestate exiret, *Vlp. d. tit.* 10. Liberi, *inquit*, parentum potestate liberantur emancipatione, id est; si postquam mancipati fuerint, manumissi sint.
3 Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus, sui iuris fit. Cæteri autem liberi præter filium, tam masculi quàm fœminæ, vnâ mancipatione, manumissioneque sui iuris fiunt: quod postremum traditum quoq; est ab Vlpiano. *in l.*
4 *verum est, de iniusto, rupto, &c.* Filia, *inquit*, vel nepos vnâ mancipatione exeunt de potestate. Emancipatio igitur est totus ille actus mancipationis & manumissionis: & filius ter mancipatus, terquè manumissus, sui iuris fit: & mancipa-
5 tus à patre dicitur. Atque hinc intelligitur, cur emancipatus, manumissus quoque dicatur *in hoc §. nostro, & inf. in tit. de fiduciaria tutela. & toto tit. si à parente quis manumissus sit.* ob id nimirum, quòd filius instar seruorum vendebatur, & in imaginariam seruilem causam deducebatur, *l. 3. de capite minut.* alapâ cædebatur & circumagebatur tanquam seruus, vt Iustinianus ostendit *in l. vlt. C. de emancipat. l. b.* vt scribit, displicere sibi in emancipationibus vetustas imagina-
6 riarum venditionum & iniuriosorum ῥαπισμάτων solēnitates. ANASTASIANA EMANCIPATIO EST, quam Anastasius Imperator introduxit. Ille imaginarias venditiones & manumissiones sustulit: ac statuit, vt liberi emancipentur apud magistratum qui legis actionem habeat, potestate tamen priùs ab Imperatore impetrata: eiusque hac de re rescriptum editum & prolatum *l. pen. C. de emanc.*
7 *lib.* IVSTINIANA DENIQVE EMANCIPATIO EST, cuius Iustinianus Imperator authos est. Secundùm Iustiniani autem constitutionem, parentes qui volunt liberos emancipare, necesse non habent adire Imperatorem, eique super ea re supplicare, sed rectâ viâ ad competentes iudices vel magistratus intrant, & filios suos vel filias, nepotes vel neptes, vel deinceps emancipant his & similibus verbis: Hunc verò filium emancipo, hunc ego filium à mea manu dimitto, *l fin. C. de emancipat. lib.*

AD §. SED ET SI PATER.

TEXT. Sed etsi pater filium, quem in potestate habet, auo vel proauo naturali, secundùm nostras Constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsente eo qui adoptatur: & non contradicente, necnon eo præsente qui adoptat soluitur ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum: in cuius persona & adoptionem esse plenissimam anteà diximus.

SVMMARIA.

1. *Patria potestas adoptione an soluatur.*
2. *Adoptatus filiusfam. in aui paterni vel materni potestatem transit.*

POSTREMO

POSTREMO, SOLVITVR PATRIA POTESTAS ADOPTIONE. Si enim 1
pater naturalis filium auo suo materno, vel, si ipse pater naturalis fuerit
emancipatus, etiam auo paterno in adoptionem dederit; liberatur filius pa-
tria potestate: & transit rursus in potestatem aui materni vel paterni, quem- 2
admodum suprà dictum est *in §. sed hodie, de adoptionibus.*

AD §. FINALEM.

TEXT. Illud autem scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua; nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit, patris sui emancipati vel aui adoptiui potestati subiicitur. Et quod neque naturales liberi, neque adoptiui, vllo penè modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

SVMMARIA.

1 *Vtrum filio emancipato, quod ex nuru nascitur, in potestate patris emancipã. is sit.*
2 *In liberis ex legitimo matrimonio natis spectatur conceptionis tempus.*

CVM filium emancipo prægnante nuru, nihilominus quod ex ea nascitur 1
in potestate mea nascitur. In his enim qui ex legitimo matrimonio na- 2
scuntur, conceptionis tempus spectamus, vt *in tit. de ingenuis*, suprà dictum est.
At tempore conceptionis filius fuit mea in potestate. Inde sequitur, id quod
ex nuru mea nascitur, in mea quoque potestate esse.

SYNOPSIS TIT. XII. QVIB. MOD. IVS PAT. POTEST. SOLVITVR.

PATRIA potestas soluitur septem modis.

- Morte
  - Naturali patris vel filij. 1.
  - Ciuili
    - Deportatione, non etiam relatione. 2.
    - Seruitute pœnæ, per damnationem ad { Metallum, Bestias. } 3.
    - quæ hodie sublata est.
- 4. Adoptione dignitatis,
  - Olim solius Patriciæ:
  - Hodie, Consularis, Prætorianæ, Magisteriæ, Episcopalis.
- 5. Captiuitate, non tam soluitur, quam suspenditur, ob fictiones 2.
  - Vnam postliminij, quæ Iurisgentium est:
  - Alteram L. Corneliæ, Iuris Ciuilis.
- 6. Emancipatione, cuius tres species,
  - Legitima seu antiqua, per tres imaginarias { Venditiones, Manumissiones; }
  - Anastasiana,
  - Iustinianea.
- 7. Adoptione.
  - Soluitur patri naturali.
  - Acquiritur patri adoptiuo.

DE TVTELIS.

TITVLVS XIII.

TEXT. Transeamus nunc ad aliam diuisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt, vel in curatione: quædam neutro iure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel curatione sunt: ita enim intelligemus cæteras personas, quæ neutro iure tenentur. Ac prius despiciamus de his, quæ in tutela sunt. Est autem tutela (vt Seruius definiuit) vis ac potestas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, iure ciuili data ac permissa. Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen ceperunt. Itaque appellantur, tutores, quasi tuitores atque defensores: sicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit tertia personarum diuisio.*
2 *Tutela quid sit.*
3 *Pupillus cur caput liberum habere dicatur.*
4 *An ei, cuius pater ab hostibus captus est, tutor dari possit.*
5 *Explicatur l. vlt. C. de sentent. pass. ex qua apparere videbatur, filiumfam. tutorem habere.*
6 *Explicatur l. ei qui, ff. de tutorib. & curatorib. dat. vbi seruus tutorem habere videbatur.*
7 *Explicatur l. si impuberi, eod. tit.*
8 *Tutela vnde originem habeat.*
9 *Quibus ex lege xij. tabular. tutela deferatur.*

1 HIc Iustinianus proponit tertiam & postremam personarum diuisionem. PERSONÆ QVÆ IN POTESTATE NON SVNT, parentum scilicet vel dominorum, VEL IN TVTELA SVNT, VEL IN CVRATIONE, VEL NEVTRO
2 IVRE TENENTVR, TVTELA EST VIS AC POTESTAS IN CAPITE LIBERO, AD TVENDVM EVM QVI PROPTER ÆTATEM SE DEFENDERE NEQVIT, IVRE CIVILI DATA AC PERMISSA, *hoc tit. nostro. & l. 1. de tutelis.* In hac definitione, vis ac potestas coniunguntur vt & *in l. scire, de legib. & l. 1. de noxal. act. l. si idē, C. de codic. §. sequens. diuisio, infrà de interdictis* & posteriori verbo prius declaratur, quemadmodum manus per potestatis adiectionē, *in l. manumissiones de iust. & iur. & §. 1. suprà de libertinis.* Theophilus pro vis, ius legit; nam ita vertit, *ἐπιτροπή ἐστιν δικαίον τε καὶ ἐξουσία.* & Theophilum Harmenopulus secutus est, *lib. 5. Epit. tit. 11.* sicque etiam hæc duo coniunguntur *in l. 1. in*
3 *princ. ad l. Falcid.* Per verba IN CAPITE LIBERO, intelligimus pupillum, qui impubes est & liber, hoc est, sui iuris, vt quia exiit è patris potestate, vel morte patris, vel emancipatione, *l. pupillus, de verb. signif.* Qui impubes est & alieni iuris, tutorem habere non potest, *l. cùm filiusfamiliâs miles, de testam. milit. l. si putas, C. de petit. hered. l. 1. C. de patr. potest.* quod vsque adeò verum est, vt etiam ei
4 cuius pater ab hostibus captus est, tutor dari non possit, quia post regressum patris recidit in potestatem, atque si nunquam pater ab hostibus captus fuisset,

fuisset: *l. muto, §. fin. de tutel.* Et si impubes tutorem habeat, & posteà arrogetur, tutorem habere desin*it: l. si arrogari, de tutelis.* Nec obstat *l. vlt. C. de sent. pas.* vbi filiusfamilias tutorem habet. Nam ibi, patre deportato, filiofamiliâs impuberi sui iuris effecto tutor datus fuit, qui patre beneficio Principis restituto, tutor manet propter luxuriem & improbos patris mores. Rursus non obstat *l. ei* 5
qui, de tutor. & curat. datis, &c. ex qua colligunt etiam seruo tutorem dari posse. Sed lex de eo qui de statu suo litigat, hoc est, ex libertate petitur in seruitutem loquitur; & dicit ita demum tenere tutoris dationem, si liber est, hoc est, si euentus declarauerit eum liberum esse. Libero igitur homini tutor tantum datus intelligitur, non seruo. Hoc ampliùs non obstat. *l. si impuberi. de tutorib.* 6
& curat. datis, &c. vbi heres rogatus est seruum impuberem manumittere, eiq; hereditatem restituere: & ICtus dicit, heredem cogendum adire, vt tamen pupillo tutor detur. Nam ibi manumisso & ad libertatem perducto tutor datur, quo tutore authore hereditas restituitur: *l. apud, §. vlt. ad Senatuscon. Trebell.* & restituta hereditate, heres tanquam manumissor in tutela succedit, & qui datus fuit tutor, temporarius tutor est: *d. l. si impuberi, de tutor. & curat. datis, &c.* 7
Tutela itaque potestas est in capite libero. Et in capite libero dicitur, pro in caput liberum: & ita rectè Theophilus interpretatur, κατ' ἐλευθέρας κεφαλῆς. Sic ICti dicunt, impensas in rebus dotalibus factas, pro impensis factis in res dotales, *tit. de impensis in rebus dotal. factis.* Additur tandem in definitione, 8
TVTELAM ESSE POTESTATEM IVRE CIVILI DATAM AC PERMISSAM. Per ius ciuile, legem xij. tabul. intelligimus. Et sic ius ciuile sæpiùs legem xij. tabul. significat, vt *in princ. tit. de vsuc. & long. temp. possess. infrà l. necessarius, de acquir. vel amitt. hered. l. vlt. de bonis damnator.* Cuiacius *in notis ad Vlp. tit. 26.* Datur autem lege xij. tabular. tutela agnatis, *tot. tit. de legit. agnat. tut. infr. l. 1. de legit. tutor.* Permittitur eadem lege parentibus, vt liberis suis fœminini & masculini sexus, quos in potestate habent, tutores testamento dare possint, *l. 1. & l. 20 de testam. tut.* his scilicet verbis: Paterfamiliâs vti super pecunia tutelâve suæ rei legassit, ita ius esto. *Vlp. in fragment. tit. 11. Cornific. in 1 ad Herennium. Nouell. 22. §. 1. infr. de lege falcid.* Hæc igitur definitio ad legitimam & testamentariam tutelam tantùm pertinet, non ad datiuam, quæ aliis legibus introducta est, *toto tit. de Attil. tutore, infrà.*

AD §. PERMISSVM EST.

TEXT. Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiásque procedit omnimodò: nepotibus tamen nepotibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in patris sui potestatem non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepotes ex eo non poterunt testamento tuo tutorem habere, quamuis in potestate tua fuerint, scilicet quia mortuo te in potestatem patris sui recasuri sint.

SVMMARIA.

1 *Quibus permissum sit liberis tutorem dare.*
2 *Fœminæ cur olim in perpetua tutela fuerint.*
3 *Tutor à patre emancipante datus, itémque tutor à matre datus, quomodo confirmetur.*
4 *Quomodo & quando mater liberis possit tutorem dare.*

1 AIt Imperator, PERMISSVM EST, lege scilicet xij.tabul.vt suprà dictum est. Iis verò tantùm id permissum est, qui liberos in potestate habent, *hoc §.n.& l.1. de testam.tut.* Itaque pater liberis emancipatis tutorem non rectè
2 dat, quia emancipati in potestate non sunt, vt suprà expositum est. Nec fœmina, quia nec ipsa liberos in potestate habet, vt *in tit.de adoptionib.* est dictum. Quinimò ipsæ fœminæ olim in perpetua tutela erant; & dabatur eis tutor ex l.Attilia à Tribunis & Prætore, *Liuius lib.39.* propter sexus infirmitatem & forensium rerum ignorantiam, *Vlp. in fragm tit.11.* vel propter animi leuita-
3 tem, vt Isidorus inquit, *lib.9.Etymol.cap.de coniugiis, in fin.* Quòd si pater emancipatis, aut mater liberis tutorem dederint, tutor à magistratu confirmatur. A patre quidem datus, sine inquisitione morum, probitatis, aut facultatum: *§.fin. h.t.l.1.& 3.de confirm.tut.* nisi causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata fuerit, vt si ex amico inimicus, vel ex diuite pauperior sit effectus: *l.4.de te-*
4 *stam.tut.* A matre verò, cum inquisitione *d.l.1.§.fin. & l.2. de confirm tut. l.1. C. eod.d.l.4. de testam.tut.* ex qua illud quoque notandum est, quòd mater non aliter rectè liberis tutorem dat, quàm si illos heredes instituerit.

AD §. CVM AVTEM IN COMPLVRIBVS.

TEXT. Cùm autem in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur, & in hac causa placuit non minus postumis, quam iam natis, testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, vt si viuis parentibus nascerentur, sui & in potestate eorum fierent. Sed si emancipato filio tutor à patre testamento datus fuerit, confirmandus est ex sententia Præsidis omnimodò, id est, sine inquisitione.

SVMMARIA.

1 *Postumi qui dicantur.*
2 *Qui postumi sui, quiq; alieni dicantur.*
3 *Quatenus illi qui in vtero sunt, pro iam natis habeantur.*

1 POSTVMI PROPRIE DICVNTVR, QVI POST MORTEM PARENTIS NASCVNTVR: *l.3.§.1.de iniust.rupt.* Varro *lib.2. de Analogia.* Sext.Festus *lib 14.* Plutarchus *in Coriolano & in Sylla.* & de his Imperator hic loquitur. Hi
2 autem postumi duorum sunt generum. Alij enim sui sunt, alij alieni. Alieni, qui nati inter suos, heredes testatori futuri non sunt: *§.postumo, de legat.inf.* Sui, qui si viuo parente nati essent, in eius potestate, & sui heredes fuissent. Et his, non minus quàm iam natis, parentes testamento tutores dare possunt. Expedit enim illis, iudicio potius parentis, quàm legis authoritate, & arbitrio ma-
3 gistratus, tutorem accipere. Et generaliter, qui in vtero sunt, perinde ac si in rebus humanis essent, custodiuntur, quoties de commodo ipsius partus agatur: *l.qui in vtero, l.penult.de stat.hom. l.quod dicimus, de verb.signif.*

SYNOPSIS TIT. XIII. DE TVTELIS.

HOMINES sui iuris, sunt vel, in

- TVTELA, quæ 3. modis defertur, sc.
  - Testamento, vel codicillis testamento confirmatis, & testamentaria dicitur,
  - Lege xij. tabularum, & legitima vocatur.
  - Decreto Magistratus, & Datiua nuncupatur.
  - *Videatur tutelæ definitio & notatio.*
- CVRATIONE, de qua in titulo xxiij. de Curatoribus.
- Neutra, sc. homines
  - Suæ sponte,
  - Suæ tutelæ,
  - Mente sani,
  - Bonæ frugis,
  - Legitimæ ætatis.
  - Qui soli, nullo alio adhibito, facere possunt quod libet, nisi vi aut iure prohibeantur.

QVI TESTAMENTO TVTORES DARI POSSVNT.

TITVLVS XIV.

TEXT. Dari autem potest tutor, non solùm paterfamilias, sed etiam filiusfamilias: sed seruus proprius testamento cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est eum & sine libertate tutorem datum, tacitè libertatem directam accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber tutor datus sit, aliud dicendum est. Seruus autem alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita, cùm liber erit, vtiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur. Furiosus vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor erit, cùm compos mentis, aut maior vigintiquinque annis factus fuerit.

SVMMARIA.

1 *Filiusfamilias an & cur tutor dari possit.*
2 *Filiusfam. quando pro patrefam. habeatur.*
3 *Filiofam. tutore dato, quatenus pater teneatur.*

4 *Fœmina cur tutoris officio fungi non possit.*
5 *Mater tutrix filiorum esse non potest ex testamento patris.*
6 *Mater quatenus ex Constitutionibus Impp. tutrix filiorum esse possit.*
7 *Seruus proprius quomodo tutor detur.*
8 *Seruus tutor datus quam libertatem consequatur.*
9 *Seruus alienus quomodo tutor dari possit.*
10 *Furiosus, itemque minor, an & quatenus tutores dari possint.*

1 PRIMVM, FILIVSFAMILIAS RECTE TVTOR DATVR, QVIA TVTELA PVBLICVM MVNVS EST, §.1.*inf de excusat.tutor. vel curat.* Et in
2 publicis causis filiusfamiliâs pro patrefamilias habetur, *l.filiusfamiliâs, de his qui sui vel alieni iur.l.6 quod cuiusque vniuersit.*&c.*l.2 de muner.& honor. l.nam quod ad SCtum Trebell.* in iisque parentum iura interquiescunt paululùm &
3 conniuent, vt eleganter Taurus inquit *apud Gellium lib.2.c.2.* Et filiofamiliâs tutore dato, pater in solidum tenetur, si quidē tutelam agnouit: si non agnouit, duntaxat de peculio. Agnouisse autē videtur, si gerenti filio consensit, *l.si filiusfam.de tutelis,* hoc est, si consensit nominatim pater, periculum in se quodammodo recipiendo, *l.Lucius Titius, in fine, de administr.& peric.tutor.* Quòd si pater sciuit filium tutelam gerere & tacuit, sicq; tacitè consensit; tunc in solidū
4 non tenetur, *d.l.Lucius Titius.de administ & peric.tutor.* Solus autem masculus rectè tutor datur, non etiam fœmina; propterea quòd tutela virile officium & munus masculorum est, *l.tutela, 2.l.fin.de tutelis, l.1.C quando mulier tutela offic. fungatur.* Et fœminæ ab omnibus officiis ciuilibus vel publicis remotæ sunt, *l.*
5 *fœminæ, de reg.iur.* Idque vsq; adeò verum est, vt iure nostra tutela communiū liberorum, matri testamento patris frustrà mandetur, *l.iure nostro de testam.tut.*
6 Sanè ex Imperatorum constitutionibus, mater suorum liberorū tutrix esse potest, si secundis nuptiis mediante iuramento renunciauerit, Senatusconsulto item Velleiano, & aliis legum auxiliis, *l.2 & 3.C.quando mulier tutelæ offic. fun-*
7 *gatur.* Idemq; Iustinianus ad auiam pertraxit *in Nouell.118.* Sed *in Nouell.94.* matri & auiæ iuramentum, quòd ad secundas nuptias venire non velint, remittit. DEINDE, TVTOR DARI POTEST SERVVS PROPRIVS CVM LIBERTATE. Quòd si omissa fuerit libertatis datio, ex præsumpta mente testatoris nihilominùs libertatem consequetur. Nec enim aliter seruus tutor esse potest, quàm si liber fuerit, cùm (quod ad ius ciuile attinet) pro nullo habeatur, *l quod attinet.de reg.iur.* CONSEQVITVR AVTEM SERVVS DIRECTAM
8 LIBERTATEM, *hoc tit.nost.* quod Iustinianus contra regulas iuris statuisse videtur. Etenim, secundùm regulas iuris ciuilis, seruus sine libertate tutor datus fideicommissariam libertatem accipit, non directam, *l.etsi non adscripta, C.de fideicommiss libert.l.si hereditas, §.vlt.de testam.tut* Et licèt Paulus in specie, *l.quaro, §.vlt.de test.tut.* libertatem quoque directam tribuere videatur; tamen id ibi singulare esse dicendum est, propterea quòd testator seruum quasi liberum duplici nomine (habebant autem serui plerumque tantùm vnum nomen, vt suprà *in tit.de libertinis* dictum est) L.Erotem appellauit, *Iacob.Cuiac.in*
9 *notis ad hunc tit.n.* TERTIO, TVTOR QVOQVE DATVR SERVVS ALIENVS. Sed is purè, hoc est, non adscripta hac conditione, *cùm liber erit*, inutiliter datur: hoc est, non iure quidem datur, sed tamen propter pupilli fauorem & publicam vtilitatem, tutor nihilominus erit: tacitè namque inest hæc conditio,

ditio, *cùm liber erit :* ideoque exemplo serui proprij, data ei per fideicommissum libertas videtur: *d.l.etsi non adscripta, C.de fideic.liber.d.l.hereditas, §.fi.de testam tut.* Sic Papinianus, verbis fideicommissi manumissum, non iure testamento tutorem dari, post libertatem tamen redditam, ad tutelam vocari respondit, *in l.qui tutelam, §.1.de testam.tut.* POSTREMO, TVTORES DARI POSSVNT FVRIOSVS, ET MINOR XXV. ANNIS. Verùm hi sub hac conditione dari intelliguntur, vt tunc demùm tutelam administrent, cum minor, maior; & furiosus, sanæ mentis factus fuerit: *b t.n.d l.si hæreditas, § si furiosus, de testam.tutel.*

AD §. CERTVM TEMPVS.

TEXT. Ad certum tempus, seu ex certo tempore, vel sub conditione, vel ante hæredis institutionem, posse dari tutorem non dubitatur. Certæ autem rei vel causæ tutor dari non potest, quia personæ, non causæ vel rei datur.

SVMMARIA.

1 *Sub conditione, vel ex certo tempore, quomodo tutor detur.*
2 *Testamentariâ tutelâ finitâ, an legitimæ locus sit.*
3 *Explicatur l.actus legitimi, ff.de regul.iur.*
4 *An certæ rei vel causa tutor dari possit.*

SVB CONDITIONE TVTOR DATVR, hoc modo: Si nauis ex Asia venerit. Ex CERTO TEMPORE, ita: Post biennium aut triennium. Sub conditione autem, vel ex certo tempore, tutore dato, medio tempore alius tutor dandus erit, quamuis legitimum tutorem pupillus habeat: *§.sed etsi testamento, infrà de Atil.tutore.* Nam quandiu testamentaria tutela speratur, legitima cessat: & si semel ad testamentarium deuoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius, alius in locum eius datur, nec ad legitimum tutorem tutela redit: *l.si quis sub conditione, de testam.tut.* Nec obstat *l.actus legitimi, de regul.iur.* Loquitur enim de magistratu, qui non potest tutorem sub conditione vel ex certo tempore dare, *l.muto, §.sub conditione, de tutelis.* propterea quòd factum magistratus certum esse, nec ex euentu dubio pendere debet, cùm nemo factum magistratus dubium & incertum supplere possit. Adiicit Iustinianus hîc, CERTÆ REI VEL CAVSÆ TVTOREM DARI NON POSSE. CERTÆ REI, putà vt tutor tabernæ pupilli præsit: CAVSÆ, vt hanc vel illam litem exerceat. Huiusmodi tutoris datio non valet, *l.certarum, cum l.seq.de testam.tut.* QVIA PERSONÆ, NON REI VEL CAVSÆ TVTOR DATVR: *l.quia personæ, eod. & hoc §.n.* hoc est, quia tutor propterea datur, vt pupillum, qui per ætatem se defendere nequit, tueatur, vt in definitione tutelæ suprà dictum est. Si tamen tutor datus fuerit rei Syriaticæ, vtilis datio est: & hoc iure vtimur: *l.si tamen, de testam.tutel.*

(In the right margin of this paragraph, the numbers 1 to 4 stand beside the lines beginning "SVB CONDITIONE…", "Nam quandiu…", "…de regul.iur." and "…CERTÆ REI VEL CAVSÆ…".)

AD §. FINAL.

TEXT. Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit, etiam postumæ vel postumo dedisse videtur: quia filij vel filiæ appellatione postumus vel postuma continetur. Quòd si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est vt ipsis quoque dati videantur, si modò liberos dixit. Cæterùm si filios, non continebuntur: aliter enim filij aliter nepotes appellantur. Planè si postumus dederit, tam filij postumi, quàm cæteri liberi continebuntur.

SVMMARIA.

1 *Filij appellatione etiam filia venit, sed non contrà.*
2 *An is qui filio tutorem dedit, etiam postumo eum dedisse videatur.*
3 *Nepotes an appellatione filij veniant.*
4 *Filij appellatione primus tantùm liberorum gradus comprehenditur.*
5 *An ex præsumpta testatoris voluntate, filij appellatione etiam nepos veniat.*
6 *An aliàs in Iure nostro filij appellatione nepos denotetur.*
7 *Filij & nepotes, postumi quandoque dicuntur.*
8 *Cur postumus sine aspiratione scribi debeat.*
9 *Postumi quinam propriè, qui item impropriè dicantur.*

1 INquit Iustinianus: SI QVIS FILIABVS SVIS VEL FILIIS. Rectè filiorũ
meminit. Nam filiarum appellatione, filij non comprehenduntur, cùm
exemplo pessimum sit, fœmineo vocabulo etiam masculos contineri: *l.si ita sit*
*scriptum, de legat.*2. Econtrà, filiorum nomine veniunt etiam filiæ: & ideò qui
2 filiis tutores dedit, etiam filiabus dedisse videtur: *d.l.si ita sit scriptum* FILIA-
BVS AVTEM VEL FILIIS TVTORE DATO, ETIAM POSTVMÆ ET PO-
STVMO DATVS INTELLIGITVR, *h.§.n.& l.si quis filiabus, de testam.tut.l.nomẽ*
filiarum, de verb.signif. Hic enim de fauore & commodo postumorum agitur;
3 propterea pro natis habentur, vt suprà dictum est. Nepotes verò filiorum no-
mine non comprehenduntur: *l.6.de testam.tut.* Filium siquidẽ eum definimus,
qui ex viro & vxore eius nascitur: *l.filium, de his qui sunt sui vel alien.iur.* At
nepotes, ex auo & vxore eius nati non sunt. Et ideò cum intellectum esset [illegible], hoc est, filiis senatorum, ne se ludo pollucrent, néve in arenam descen-
4 derent; Augustus idem posteà nepotibus interdixit, *Dio lib.*57. Qui igitur filiis
tutores dat, primi tantum gradus liberis tutores dat, non nepotibus. ALITER
ENIM FILII, ALITER NEPOTES APPELLANTVR: *h §.n.& d.l.6.de testam.*
5 *tut.* Ex præsumptâ tamen voluntate, filiorum appellatione veniunt nepotes, &
liberi cuiuscunque sexus & gradus: *l.filij, de verbor.sign l liberorum, eod* Vt si te-
stator legauit villicum cum filiis suis, etiam nepotes ex præsumptâ testatoris
mente eum legasse dicimus: neque enim testatoris duram separationem iniun-
xisse credendus est: *l.quæsitum est, §.sed an instrumentis, de instr.uel.vel instrum.leg.*
hoc est, non est credendum nec præsumendum, quòd testator voluerit disiun-
6 gere nepotes à patre auo. Huiusmodi separatio dura est Sic interpretatione iu-
sta, hoc est: ex interpretatione iuris & sententia legum, filij appellatione nepos
quoque comprehenditur: *l.iusta, de verb.signif.* verbi gratia; SCtum Macedo-
nianum loquitur de iis qui filiisfamil. pecuniam credunt. Et hoc SCtum po-
stea iustâ interpretatione etiam ad nepotes porrectum est: *l.venuli.l.vlt. C.ad*
Macedon. Sic SCtum, quo cautum fuit, ne tutor pupillam filio suo elocet, de
filio fuit conceptum; sed posteà iustâ interpretatione porrectum est ad nepo-
tes: *l.Senatusconsulto, de ritu nupt. Anton.Gabr.Rom.l b.6. cõclus.tit.de verb.signif.*
*concl.*1. Adiicit tandem Iustinianus hîc: SI POSTVMIS FVERINT DATI TV-
7 TORES, TAM FILIOS POSTVMOS, QVAM CÆTEROS LIBEROS CONTI-
NERI: *d l.6 de testam.tut.* POSTVMI ITAQVE SVNT ETIAM FILII ET NE-
POTES. Et hoc argumentum est, postumi verbum simplex, non iunctum esse,
vt tamen vulgus opinatur. Nec enim, vt Iustinianus hîc auctor est, postumus
is tantùm-

is tantùm dicitur, qui post mortem patris, quasi post humatum patrem, nascitur; seu postumi appellatione omnes liberi continentur; quamuis Vlpianus dicat certum esse postumi nomen non cadere in eum, qui in rebus humanis sit, *l. nomen filiarum, de verb. sign.* quod de propria verbi significatione accipiendum est. Sed & postumi nomen sine aspiratione in Pandectis Florentinis perpetuò scribitur, itemque in aliorum auctorum libris, vt Sigonius in Liuio auctor est, & denique Græci postumum per τ, non per θ, scribunt. Nihil itaque in hoc verbo præter POST, considerandum est. Et postumi sunt, non solum qui post mortem patris nascuntur; (qui tamen propriè sunt postumi, vt suprà expositum est) verùm etiam postumi sunt, omnes liberi quos quis post se relinquit. 8

ET QVI POSTVMIS TVTORES DEDIT, NON SOLVM IIS, QVI POST MORTEM NASCVNTVR, SED ETIAM FILIIS ET NEPOTIBVS TVTORES DEDISSE VIDETVR, *d §. n. & d. l. 6. de testam. tutela.* 9

SYNOPSIS TIT. XIV. QVI TESTAM. TVTORES.

TVTELA Testamentaria quatuor habet quæstiones.

- 1. A quibus tutores dati possunt?
  - A solis parentibus, qui liberos habent in sua potestate.
- 2. Quibus?
  - Liberis impuberibus in potestate constitutis.
  - Iam natis & postumis.
- 3. Quinam?
  - Paterfam. & filiusfamilias.
  - Seruus proprius & alienus.
  - Furiosus & minor 25. annis.
- 4. Quomodo?
  - Purè vel sub conditione.
  - Ad tempus, vel ex certo tempore.
  - Verbis directis, non precatiis.

DE LEGITIMA AGNATORVM TVTELA.

TITVLVS XV.

TEXT: Quibus autem testamento tutor datus non sit, his ex lege duodecim tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi. Sunt autem agnati, cognati per virilis se-

xus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati; veluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepósve ex eo: item patruus & patrui filius, nepósve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur: non sunt agnati, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi agnatus, sed cognatus: & inuicem scilicet tu illi eodem iure coniungeris: quia qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur.

SVMMARIA.

1 *Ex lege xij. tabular. agnati ipso iure sunt tutores.*
2 *Agnati quinam sint.*
3 *Cognationis nomen, quando generale nomen sit.*
4 *Hodie differentia inter cognatos agnatosq́; quibus in casibus sublata.*

1 CVM TESTAMENTO TVTOR DATVS NON EST, AGNATI TVTORES SVNT: QVÆ LEGITIMA TVTELA DICITVR, *h.t.n.* SVNT TVTORES: hoc est, ipso iure tutores existunt. quia lex xij. tabul. agnatis tutelam defert; idque summa prouidentia, vt qui sperarent successionem, iidem tuerentur
2 bona, ne dilapidarentur, *l.* 1. *in princ. de legit. tutor. & tit. de legit. patron. tut. inf.* SVNT AVTEM AGNATI, COGNATI PER VIRILIS SEXVS COGNATIONEM CONIVNCTI, QVASI A PATRE COGNATI. *h.t.n.* DICVNTVR
3 AGNATI, COGNATI, quia omnis agnatus, cognatus est, *l. ICtus, §* 1. *de gradib.* & in agnatis cognati continentur; in cognatis non vtique & agnati, *l. inter agnatos, vnde legitimi.* Intelligimus verò hîc cognatos virilis sexus tantùm: idque nominatim definitioni adijcitur ab Vlpiano *in fragm. tit.* 11. Tutela enim virile officium est, & munus masculorum, vt suprà est expositum. Additur, PER VIRILIS SEXVS COGNATIONEM CONIVNCTI, vt excludantur qui
4 per fœminam cognatione iunguntur. Illi agnati non sunt, sed cognati, *h.t.n.* Hodie inter agnatos & cognatos, quoad successionem in allodialibus, nulla est differentia, *Nouell.* 118. Inde sequitur, quòd hodie quoque cognati ad tutelam vocantur, non minùs quàm agnati.

AD §. QVOD AVTEM LEX.

TEXT. Quòd autem lex ab intestato vocat ad tutelam agnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit: quod tunc quoque accidere intelligitur, cùm is qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

SVMMARIA.

1 *Quis intestatus decedere dicatur.*
2 *Tutore testamentario decedente, an legitimus ei succedat.*

1 CIcero *in* 2. *de inuent.* & Cornific. *in* 1. *ad Heren.* & ICtus *in l. si quis posthumos, de lib. & posthumis.* testantur in 12. tabulis hæc fuisse verba: Si intestatus moritur. Ea verba Iustinianus hîc interpretatur, & docet, INTESTATVM PATREMFAMILIAS DECEDERE, NON TANTVM SI OMNINO NON FECERIT TESTAMENTVM, SED ETIAMSI, QVANTVM AD TVTELAM ATTINET, INTESTATVS DECESSERIT, h. e. si testamento tutorem non dedit,

dit, vel tutor datus viuo testatore decessit. Hic enim particulæ, TANTVM ETIAM subintelliguntur, vt & aliàs sæpe. *Fornerius in l. intestatus, de verb. sign.* VIVO AVTEM TESTATORE, inquit Imperator, propterea quòd tutore testamentario decedente, post mortem testatoris tutela ad legitimum non redit; sed in locum defuncti alius tutor datur, vt suprà quoque dictum est.

AD §. FINAL.

TEXT. Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur; nam agnatio iuris est nomen, cognationis verò ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia verò non vtique.

SVMMARIA.

1 *Ius agnationis an capitis diminutione tollatur.*
2 *Quæ sit differentia inter agnationem & cognationem.*
3 *Adoptio an adferat ius sanguinis.*
4 *Fratres emancipati an fratribus in potestate patria manentibus succedant.*

Ait Iustinianus: AGNATIONIS IVS OMNIBVS MODIS CAPITIS DIMINVTIONE PLERVNQVE PERIMITVR: hoc est, agnatio perimitur plerumque maximâ, mediâ & minimâ capitis diminutione, *l. 4. §. pen. de gradib. & affinib. §. minus, in f. a. de hæredit. quæ ab intest. deferunt.* Si ergo pater naturalis filium emancipauit, aut alij dedit in adoptionem; filius & patri & patris agnatis agnatus esse desinit, sed non desinit esse cognatus. Cognatio quæ inest agnationi, naturalis est. Agnatio est ciuilis & legitima. AGNATIONIS NOMEN CIVILE NOMEN EST, COGNATIONIS NATVRALE, *l. 1. Cum, §. 4. de gradib.* Et ciuilis ratio, veluti emancipatio aut datio in adoptionem, potest tollere ciuile ius, id est, agnationem; non naturale, id est, cognationem siue ius sanguinis, *l. 8. de reg. iur.* Sic ciuilis ratio, siue adoptio, cognationem siue ius sanguinis non adfert. *l. qui in adoptionem, de adopt.* Nec obstat, quòd adoptio adfert cognationem, *d. l. qui in adoptionem.* Vnde videtur dicendum, adoptionem tollere quoque cognationem. Nam dicendum est duplicem esse cognationem, naturalem, *toto tit. de success. cogn. infr.* & ciuilem siue legitimam, *l. 11. §. fi. de ritu nupt.* Adoptio cognationem legitimam adfert, non naturalem, siue ius sanguinis. PLERVNQVE verò additur, vt intelligamus non semper ius agnationis minimâ capitis diminutione perimi. Ex constitutione enim Anastasij, fratres emancipati ad fratrum legitimam successionem, tutelam & curationem vocantur, *§. infrà, de success. cognat. l. frater emancipatus, C. de legit. tut. l. ne lucrum, C. de curat. furiosi.* & ex Constitutionibus Iustiniani, fratrum quoque emancipatorum filij, *l. vlt. C. de legit. hæredib.*

SYNOPSIS TIT. XV. DE LEGITIMA AGNAT. TVT.

- LEGITIMA Tutela eſt, quæ ex lege ad Agnatos pertinet, ſi modò nulli ſint teſtamento dati tutores.
  - AGNATI autem ſunt, quorum cognatio per maſculos necticitur, vt
    - Fratres
      - Conſanguinei,
      - Patrueles.
    - Patruus, amita, & Fratrum filij.
  - Ius agnationis eſt ciuile, & amittitur qualibet capitis diminutione.
  - COGNATI verò, in quorum cognatione fœmina interuenit, vt
    - Fratres
      - Vterini,
      - Amitini.
    - Auũculus, Matertera & Sororum filij.
  - Ius cognationis eſt naturale, & perſeuerat poſt minimam capitis diminutionem.

DE CAPITIS DIMINVTIONE.

TITVLVS XVI.

TEXT. Eſt autem capitis diminutio, prioris ſtatus commutatio, eaque tribus modis accidit. Nam maxima eſt capitis diminutio, aut minor, quam quidam mediam vocant; aut minima. Maxima capitis diminutio eſt, cùm aliquis ſimul & ciuitatem & libertatem amittit, quod accidit in his qui ſerui pœnæ efficiuntur, atrocitate ſententiæ: vel libertis, vt ingratis erga patronos condemnatis: vel qui ſe ad pretium participandum venundari paſſi ſunt. Minor ſiue media capitis diminutio eſt, cùm ciuitas quidem amittitur, libertas verò retinetur; quod accidit ei cui aqua & igni interdictum fuerit, vel ei qui in inſulam deportatus eſt. Minima capitis diminutio eſt, cùm & ciuitas & libertas retinetur, ſed ſtatus hominis commutatur; quod accidit in his, qui cùm ſui iuris fuerunt, cœperunt alieno iuri ſubiecti eſſe, vel contrà. Seruus autem manumiſſus capite non minuitur, quia nullum caput habuit. Quibus autem dignitas magis quàm ſtatus permutatur, capite non minuuntur; & ideò Senatu motum, capite non minui conſtat.

SVMMA.

SVMMARIA.

1 *Caput an personam denotet.*
2 *Quid sit capitis diminutio.*
3 *Status quid sub se comprehendat.*
4 *Maxima capitis diminutio quæ sit.*
5 *Libertus ob ingratitudinem amittit libertatem.*
6 *Media capitis diminutio quæ sit.*
7 *Deportatus libertatem quo iure retineat.*
8 *Minima capitis diminutio quæ sit.*
9 *An priuatione dignitatis, capitis diminutio contingat.*
10 *Ob turpitudinem quando quis senatu moueatur.*
11 *Seruus manumissus an capitis diminutionem patiatur.*

CAPVT, præter vulgarem & notam significationem, personam significat, 1
vt ex definitione tutelæ suprà intelligitur. Sic accipitur in eo, quod vulgò dici solet, noxa caput sequitur, *l.2. de noxalib act. l. rem mihi commodasti, §.1. commodati, l.1. in fin. de priuat. delictis.* Inde tributum capitis, quod in singulas personas confertur, *l.3. & vlt de censib.* Hic caput, ipsius personæ statum denotat. NAM CAPITIS DIMINVTIO NIHIL ALIVD EST, QVAM STATVS 2
PERMVTATIO, *l.1. de cap. min. & h.t.n.* Et quamuis multiplex & varius sit hominum status, tria duntaxat complectitur, libertatem, ciuitatē & familiam: & 3
horum ratione triplex capitis diminutio contingit, maxima, media, minima, *l. fin. de capite minutis.* Itaq. Ausonius capitis diminutionē inter Triadas retulit.

Triplex libertas, capitisq́ minutio triplex.

MAXIMA CAPITIS DIMINVTIO, quæ etiam magna dicitur *in l.1. §. filius* 4
autem, de suis & legit. h. red. EST CVM SVPERIORA TRIA AMITTIMVS, HOC EST, LIBERTATEM, CIVITATEM ET FAMILIAM, *d. l. fin. de capite min.* QVOD ACCIDIT HIS, QVI SERVI EFFICIVNTVR POENÆ, *h t. n.* hoc est qui bestiis obijciuntur, in metallum vel in opus metalli damnantur, vel etiā ad ferrum. Sic maxima capitis diminutio est, cùm libertus propter ingratitudinem, in seruitutem reuocatur, *h. t. nost. l. 2. C. de liber. & eorum lib. l. alimenta, §.1. de agnosc. & alen. lib.* Quod Claudius Cæsar constituit, vt Suetonius 5
tradit: aut Nero, vt Tacitus author est *lib. 13.* exemplo Athenienſium, apud quos libertus ingratitudinis conuictus iure libertatis exuebatur per hæc verba: Supersedeo te habere ciuem, tanti muneris impium æstimatorem: nec adduci possunt, vt credam vrbi vtilem, quem domi scelestum cerno. Abi igitur, & esto seruus, quoniam liber esse nescisti: quemadmodum ex Valerio Maximo refert Tiraquell. *in l si vnquam, super verbo libertis, num. 32. C. de reuoc. donat.* Denique maxima capitis diminutio est, cùm liber homo maior viginti annis, ad pretium participandum se vendit, *§ final suprà, de iure personarum.* MEDIA CAPITIS DIMINVTIO, quæ etiam minor dicitur, *hîc, &* 6
in d. l.1. §. filius autem de suis & legit. & magna diminutio, *l 1 §. proinde, ad Senatusconsultum Tertullianum.* EST, CVM AMITTIMVS CIVITATEM, LIBERTATEM VERO RETINEMVS, *d l final. de capit. minut.* QVOD ACCIDIT EI, CVI AQVA ET IGNI INTERDICTVM EST; VEL EI

7 QVI IN INSVLAM DEPORTATVS EST, *h.t.n.* Hic enim ciuitatem amittit,
libertatem retinet, iure gentium ſcilicet. At iure Quiritum is cui aqua & igni
interdictum eſt, aut qui deportatus eſt, cum ciuitate etiam libertatem perdit.
Cicero pro Cæcinna. Quis poteſt iure Quiritum liber eſſe, qui in numero Qui-
ritum non eſt? Et ad ius Quiritum Calliſtratus reſpicit *in l. cognitionum, de va-
riis & extraord. cognit.* cùm aquæ & ignis interdictionem vel deportationem,
libertatem adimere, & magnam capitis diminutionem eſſe tradit. Quod etiam
voluit Boëtius *in Topicis Ciceronis, Cuiac. in Nouell. 22. Duaren. lib. 1. anniuerſ.*
8 *diſputat. c. 9.* MINIMA CAPITIS DIMINVTIO EST, CVM CIVITAS RE-
TINETVR ET LIBERTAS, FAMILIA TANTVM MVTATVR. *l. fin. de cap.
minut.* QVOD ACCIDIT HIS, QVI CVM SVI FVERINT IVRIS, COEPE-
RVNT ALIENO IVRI SVBIECTI ESSE, VEL CONTRA: VT SI FILIVS-
FAMILIAS A PATRE EMANCIPATVS FVERIT, EST CAPITE DIMINV-
TVS, *§. minima, h. t. n.* eique capitis minutio manifeſtò accidit, cùm emanci-
pari nemo poſſit, niſi in imaginariam ſeruilem cauſam deductus ſit, *l. 3. de ca-
pite min.* quod tamen hodie non amplius fit, vt ſup. *in tit. quib. mod. ius patr.
poteſt ſoluit.* expoſitum eſt. Sic, ſi paterfam, ab aliquo adrogatus fuerit, cap. mi-
nutus dicitur, quia cùm familiæ præeſſet, iam familiæ ſubiicitur, ſicque ſtatus
eius commutatur. Hæc igitur tria, libertas, ciuitas & familia; ſtatum hominis
9 Romani conſtituunt: quibus retentis, nulla capitis diminutio accidit. Itaque
QVIBVS DIGNITAS MAGIS QVAM STATVS PERMVTATVR, CAPITE
NON MINVVNTVR: *h. e.* quibus dignitas permutatur, non ſtatus, capite non
minuuntur. Particula enim MAGIS, hic poſitiuè accipitur, vt & infrà ſuo lo-
co latiùs monebimus. Itaque ſenatu motus ob turpitudinem fortè, *l. 2. de ſena-
tor.* capite minutus non dicitur: habet enim illa omnia in quibus ſtatus Roma-
10 ni hominis conſiſtit, *§. quibus autem, h. t.* Ob turpitudinem, *hoc eſt*, ob ſordes,
quod pecunia corruptus ſententiam in ſenatu dixerit. Turpitudo namque ſor-
11 des ſignificat: & ideò Vlpianus *in l. 9. §. vlt. de receptis.* ſordes & turpitudinem
coniunxit. Similiter ſeruus, qui nihil iſtorum trium habet, per manumiſſio-
nem non dicitur capite minui, quoniam SERVVS, QVANDIV IN SERVI-
TVTE EST, NVLLVM CAPVT HABET, *hoc eſt*, neque libertatem, neque ci-
uitatem, neque familiam: & ideò manumiſſus, ſtatus eius diminutus non di-
citur, *l. 3. §. fin. de cap. minut. & h. t. n.* cùm priuatio habitum præſupponat, *l. de-
cem, & ibi Bartol. ac Dd. de verb. oblig. Euerhard. in Topic. in loco à priuatione ad
habitum.*

AD §. QVOD AVTEM.

TEXT. Quod autem dictum eſt, manere cognationis ius & poſt capitis diminutionem,
hoc ita eſt, ſi minima capitis diminutio interueniat, manet enim cognatio. nam ſi ma-
xima capitis diminutio currat, ius quoque cognationis perit, vt puta ſeruitute alicuius
cognati: & ne quidem, ſi manumiſſus fuerit, recipit cognationem. Sed & ſi in inſulam
quis deportatus ſit, cognatio ſoluitur. Cùm autem ad agnatos tutela pertineat, non ſi-
mul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantùm, qui proximiore gradu ſunt: vel ſi plures eiuſ-
dem gradus ſunt, ad omnes, veluti ſi plures fratres ſunt, qui vnum gradum obtinent,
ideoque pariter ad tutelam vocantur.

SVMMARIA.

1 *Minima capitis diminutio an tollat Ius cognationis.*
2 *Maxima vel media capitis diminutio morti æquiparatur.*

IN præcedenti titulo dixit Imperator, cognationis ius non omnibus modis capitis diminutione commutari. Hoc quomodo intelligendum sit, nunc explicat. Minima capitis diminutione ius cognationis non tollitur, quia co- 1
gnatio naturale nomen est. *ICtus §.4.de gradib.* vt suprà latiùs est dictum. Maxima autem vel media capitis diminutione tollitur, quoniam maxima aut me- 2
dia capitis diminutio morti assimilatur, *l.verum est, §.penult. pro socio.* Et semel perempta non recipitur manumissione eius qui seruus est effectus, *l.7.unde cognati.* Restitutione tamen à Principe facta recipitur, *l.1.§.filio, ad SC. Tertull.* Restitutio enim plenior est manumissione.

SYNOPSIS TIT. XVI. DE CAP. DIMINVT.

Capitis diminutio est prioris status
- Amissio, eaque duplex,
  - Libertatis, & maxima est capitis diminutio.
  - Ciuitatis, & media capitis diminutio appellatur.
- vel
- Mutatio, cùm ius agnationis & familiæ — Et minima est capitis diminutio.
  - Deperditur, vt in Emancipatione.
  - Commutatur, vt in Adoptione.

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.

TITVLVS XVII.

TEXT. Ex eadem lege duodecim tabularum, libertorum & libertarum tutela ad patronos liberósque eorum pertinet: quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela cauetur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberósve eorum pertinere: crediderunt veteres, voluisse legem tutelas ad eos pertinere, cùm & agnatos, quos ad hæreditatem lex vocat, eosdem & tutores esse iussit: quia plerumque vbi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideò autem diximus, plerumque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, cùm alius sit tutor.

SVMMARIA.

1 *Tutela legitima quotuplex sit.*
2 *Secundum naturam, qui commodum sentit, debet etiam sentire onus.*
3 *In bonis liberta an Patronus aliquid iuris habeat.*

1 TVtelæ legitimæ duæ sunt species, agnatorum scilicet & patronorum, *l.1. de legitim tutorib. Vlp.in fragm tit.11.* Agnatorum propalàm lege xij. tabul. introducitur, *Vlp.tit.1.* Patronorum, non quidem specialiter & nominatim, sed per consequentiam, *l 3. de legit.tutor.* Cùm enim lex xij. tab. patronis libertorum intestatò morientium hæreditates deferat, verisimile est voluisse legem consequenter & hoc, vt patroni libertorum suorum tutelam susciperent, *d.l.5. de legit.tutorib. & h.tit.nost.* QVI ENIM COMMODVM SENTIVNT, DEBENT
2 QVOQVE SENTIRE ONERA; idque secundùm naturam est, *l secundùm naturam de reg.iur.* Et ferendi non sunt, qui lucrum quidem amplectuntur, onus autem ei annexum contemnunt, vt Iustinianus loquitur *in l.vn.§.pro secundo, in fin.C.de caduc.tollen.* Et inde constat, rectè Bacchidem apud Terentium in Hecyra dixisse: Multa ex quo fuerint commoda, eius incommoda æquum est ferre. Inquit Iustinianus: LEX IVSSERAT HÆREDITATES LIBERTORVM
3 LIBERTARVMQVE AD PATRONOS PERTINERE. Imò libertorum tantùm, non libertarum. In bonis enim libertæ, patrono ex lege xij. tabularum nihil iuris erat, *Vlp.in frag.tit.vlt.* Sed postea Iustinianus hoc etiam ad bona libertarum pertraxit, *§.sed nostra, in ver.* libertus vel liberta, *§.sin autem, in ver.* liberti libertæve, *infrà de success. libertorum.*

HVIVS TIT. SYNOPSIN VIDE IN FINE TITVLI PROXIMVM SEQVENTIS.

DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA.

TITVLVS XVIII.

TEXT. Exemplo patronorum recepta est alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur, nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps, impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit.

SVMMARIA.

1 *Pater an sit hæres filij emancipati.*
2 *Pater an legitimus sit tutor filij emancipati.*

1 PAter, verbis legis xij. tabul. ad tutelam filij emancipati non vocatur. Non est etiam per consequentiam legis xij tabul. tutor, vt de patrono suprà diximus: quia nec ea lege hæres est filij emancipati, sed est hæres demum contracta fiducia, *§.fin.infra de legit.agnat.success.* hoc est, si filium, quem emancipare vult,

vult, ea lege emancipauerit, id est, imaginariè vendiderit, vt filius sibi reman-
cipetur. Hoc pacto apposito, & filio à parente manumisso, pater per manu- 2
missionem iura legitimæ successionis sibi acquirit, *Caius lib. 1. Instit. tit. 6 d. §. fin. infrà, de legit. agnat. success.* Ex his consequenter sequitur, quòd parens filij sui emancipati legitimus tutor non est, sed fiduciarius: idque nominatim Vlpianus scribit *in fragm. tit. 11. his verbis:* Qui liberum caput mancipatum sibi manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur. Idem *in l. 3. §. fin. de legit. tutorib.* patrem non legitimum tutorem esse, sed vicem legitimi tutoris sustinere, scribit. Cæterum postea moribus paulatim receptum fuit, vt diceretur legitima tutela, quæ propriè est fiduciaria, *Iacobus Cuiacius in notis ad Vlpianum, tit. 11.*

HVIVS ETIAM TIT. SYNOPSIN VIDE IN FINE TIT. SEQVENTIS.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

TITVLVS XIX.

TEXT. Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si parens filium vel filiam, nepotem vel neptem, vel deinceps, impuberes manumiserit, legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi virilis sexus ei extant, fiduciarij tutores filiorum suorum vel fratris vel sororis, & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius, sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret: ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si seruus mansisset, vtique eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset.

SVMMARIA.

1 *Fratres an fratrum emancipatorum legitimi sint tutores.*
2 *Inter matrem emancipantem filium, & patronum quæ sit differentia.*
3 *Fiduciaria tutela an hodie sit legitima.*

PAter, vt superiori titulo est expositum, filij sui impuberis emancipati tutor 1
est legitimus. Mortuo parente, liberi eius, fiduciarij tutores fratris sui e-
mancipati efficiuntur, non legitimi. Secus est in liberis patronorum. Nam pa-
trono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores, *toto
tit. de legit. patron. tut. sup.* Diuersitatis ratio, secundum imperatorem nostrum 2
Iustinianum, hæc est; quod libertus, si seruus mansisset, post mortem domini
in potestatem liberorum ipsius recidisset: & ideò, sicuti patronus legitimus tu-
tor est liberti; ita mortuo patrono, liberi quoque eius legitimi sunt tutores. Fi-
lius verò defuncti parentis, si à viuo patre emancipatus non fuisset, post obi-
tum eius, sui iuris effectus esset, nec in potestatem fratrum recidisset; ideoque

nec in tutelam. Et propterea liberi defuncti parentis, fratris sui emancipati, legitimi tutores non sunt, sed fiduciarij appellantur. Et hæc ratio locum habet, quando pater filium suum impuberem emancipauit. Quando verò auus nepotem emancipauit, cessat. Et enim si nepos non esset à viuo auo emancipatus, post obitum aui, sui iuris non efficeretur, sed in potestatem patris recideret: & tamen nihilominus pater, filij sui ab auo emancipati, fiduciarius tutor est. Verior itaque ratio, quòd defuncto auo, liberi eius fiduciarij tutores filiorum suorum, vel fratris vel sororis, vel cæterorum efficiuntur: patrono autem mortuo, liberi eius legitimi sunt tutores: hæc esse videtur, quòd parens manumissor, fiduciarius est tutor, ergo & liberi eius. Patronus manumissor, est legiti-
3 mus tutor; & ideò liberi quoque patroni, legitimi sunt tutores. Sanè ab Imperatoribus fiduciaria fratrum tutela, legitima quoque nominatur, *l.4. C. de legit.tut.* quòd hodie frater qui mansit in potestate, ad fratris emancipati successionem, & contrà emancipatus ad successionem eius, qui in potestate remansit, vocatur, *l.fin.C.de legit.hæred Nouella* 118.

AD §. FINAL.

Text. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ ætatis sunt, quod nostra Constitutio generaliter in omnibus tutelis & curationibus obseruari præcepit.

SVMMARIA.

1 *Qua ætate liberi patroni ad tutelam libertorum admittantur.*
2 *Quid Iustinianus quoad Legitimam tutelam immutauerit.*

1 AIt Iustinianus: ITA TAMEN HI AD TVTELAM VOCANTVR, SI PERFECTÆ SINT ÆTATIS; *h.e.* si sint maiores xxv. annis: & affirmat Iustinianus hoc ex sua constitutione descendere, *hoc est, ex l.vlt. C. de legit.tut.* Ex illa
2 lege Tribonianus adiecisse videtur hęc verba, SI PERFECTÆ ÆTATIS SINT, *in l.si reliquero de leg.tut.* Ante Iustinianum igitur, qui perfectæ ætatis non erat, tutores esse potuerunt, vt *in tit.de excusat.tuto.vel curat.* infrà latiùs dicitur.

SYNOPSIS TIT. XVII. XVIII. XIX DE LEGITIMA PATRONORVM, LEG. PARENTVM & fiduciaria tutela.

Legitimæ tutelæ quatuor sunt species, sc. Legitima
- Agnatorum, quæ Legitima simpliciter dici potest, quòd à lege deferatur verbis expressis.
- Patronorum, quæ ob similitudinem rationis inducta est ex sententia legis, ducto argumento ab hæreditate ad tutelam.
- Parentum, in filios emancipatos: quam nec verba, nec interpretatio legis induxere, sed mores & consuetudo.
- Et Fiduciaria, quæ abusiuè tantùm legitima dicitur, cùm ex hæreditatis consequentia non deferatur, vt superiores.

DE ATTILIANO TVTORE.

TITVLVS XX.

TEXT. Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in vrbe quidem Roma à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in prouinciis verò à Præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. Sed & si testamento tutor sub conditione aut die certo datus fuerat, quandiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si purè datus fuerat quandiu ex testamento nemo hæres existat, tandiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio existeret, aut dies veniret, aut heres existeret. Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminij. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquàm primò Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt; deinde Prætores ex constitutionibus; nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quicquam cauebatur. Sed hoc iure vtimur, vt Romæ quidem Præfectus vrbi vel Prætor, secundum suam iurisdictionem: in prouinciis autem Præsides ex inquisitione tutores crearent; vel magistratus, iussu Præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates. Nos autem per Constitutionem nostram & huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata iussione Præsidum, disposuimus, si facultas pupilli vel adulti vsque ad quingentos solidos valeat, defensores ciuitatum vnà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus, vel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundùm eiusdem Constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt. Impuberes autem in tutela esse, naturali iuri conueniens est: vt is qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur. Cùm igitur pupillorum pupillarumque tutores negotia gerunt post pubertatem tutelæ iudicio rationes reddunt.

SVMMARIA.

1 *Datiui tutores qui dicantur.*
2 *Quot Prætores olim Romæ fuerint.*
3 *Quot tribuni plebis fuerint Romæ.*
4 *An valeat testamentum ex quo nemo hereditatem adierit.*
5 *Quinam Magistratus ex Iustiniani constitutione tutores dare possint.*
6 *Solidus quid in iure nostro significet.*

HIc de datiuo tutore agitur. Datiui tutores quandoque dicuntur, tutores 1
testamentarij, quòd in testamento dentur. *Vlpianus in fragm. tit.11.* Ve-
rum propriè datiui sunt, Attiliani & Iuliani: *l. datiuus, rem pupilli salu. fore. l. ge-
neraliter, C. de Episc. & cleric.* EX LEGE ATTILIA EI, CVI NVLLVS TVTOR
EST, testamentarius scilicet vel legitimus, DATVR IN VRBE TVTOR A
PRÆTORE VRBANO ET MAIORE PARTE TRIBVNORVM PLEBIS, *hoc* 2
tit. A PRÆTORE, inquit VRBANO: quia olim Romæ duo Prætores erant,
quorum alter vrbanus, quòd in vrbe ius redderet: alter peregrinus, quòd in-
ter peregrinos ius diceret, appellatus est: *l. 2. §. cumq; consules, in 2. parte, de orig.
iur.* A MAIORE, inquit, PARTE TRIBVNORVM PLEBIS, *hoc est*, à sex Tri- 3

bunis. Nam L.Minutio & M.Horatio Puluillo consulibus, decem Tribuni plebis creati sunt: *Liuius lib.1.& 3.* Inde dicti, quòd olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis partibus singuli creabantur. Vel inde nomen habent, quòd Tribuum suffragio crearentur: *l.2.§.iisdem temporibus de orig.iur.* Ex lege Iulia & Titia ei, cui nullus tutor est, in prouinciis tutor datur à Præsidibus prouinciarum. Sed & si testamento tutor sub conditione aut ex die certo datus fuerat, (de quo suprà *in tit.qui testam.tutor.dari poss.* diximus) pendente conditione aut die, alius tutor ex his legibus dabatur, Idémque fiebat, si tutor in testamento purè datus erat, quandiu ex testamento nemo heres existebat. Nec enim in testamento datus tutor, tutor esse potest, antequàm ali-
4 quis ex testamento sit heres; cùm nihil valeat ex his quæ in testamento scripta sunt, si nemo hereditatem adierit: *l.si nemo 1.de testam.tut.* SIC SI TVTOR AB HOSTIBVS FVERIT CAPIVS, MEDIO TEMPORE ALIVS TVTOR DABATVR EX HIS LEGIBVS, *h.t.n.* Sed ex his ll.tutores pupillis dari desierunt, propter causas à Iustiniano hic expositas. EX HOC IVRE VTIMVR, VT ROMÆ PRÆFECTVS VRBI VEL PRÆTOR, IN PROVINCIIS PRÆSIDES EX INQVISITIONE TVTORES CREARENT. EX INQVISITIONE, inquit quia Præsides inquirere debent, an locuples sit tutor, an moribus honestis prædiтus, an tutelam ambierit, vt traditum est *in l.scire oportet, de tutoribus*
5 *datis ab his &c.* Denique ex Iustiniani Constitutione, quæ tamen in nostro Cod. non extat, defensores ciuitatum & aliæ publicæ personæ, *hoc est*, magistratus, qui publico officio in ciuitate funguntur, tutores vel curatores possunt creare, SI FACVLTATES PVPILLI VEL ADVLTI VSQVE AD QVINGEN-
6 TOS SOLIDOS VALEANT, *h.t.n.* hoc est, vsque ad aureos quingentos. SOLIDVS ENIM IN IVRE PRO AVREO ACCIPITVR, quemadmodum intelligitur ex collatione *l.5.§.prætor ait, de his qui deiecerunt, &c.* cum *§.item is, vers. cui infrà de obligat. quæ ex quasi delicto nasc.* & ex *l.cùm ex falsis, de manum. testam.* cum *l.8. in fin. coniuncta l.9. de inoffic. testam.* Sanè *in tit. de pace tenenda & eius violatoribus, in vsibus feudorum*, Solidus pro aureo (etsi vulgò aliter sentiunt) accipi non potest, quemadmodum alibi exposui.

SYNO-

SYNOP. TIT. XX. DE ATTILIANO TVTORE.

Dativa tutela est quæ datur à Magistratu, scilicet

- A Prætore vrb. & maiori parte Tribunorum pl. ex L. Attilia: Et à Præsidibus prouinc. ex l Iulia & Titia, olim.
- A Consulibus & Pratoribus cum inquisitione, sub media Iurisprudentia.
- A præfecto vrb. & Prætore tutelari: Et à Præsidib. prouinciarum, & Magistratibus municipalibus, vsque ad Iustiniani tempora.
- Et à Defensoribus ciuitatum vnà cum Episcopo, si non sint magnæ pupilli facultates, ex Constitutione Iustiniani.

Quatuor casibus.

1. Si pupillo nullus omnino sit tutor.
2. Si tutor sub conditione vel ex die datus sit in testamento.
3. Si nondum adita sit hæreditas ex testamento, in quo tutor datus est.
4. Si tutor ab hostibus captus sit.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

TITVLVS XXI.

TEXT. Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria; vt ecce, si quid dari sibi stipuletur, non est necessaria tutoris auctoritas quòd si aliis pupilli promittant, necessaria est. Namque placuit meliorem quidem suam conditionem licere eis facere, etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter quam tutoris auctoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interueniat, ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur.

SVMMARIA.

1. *Auctoritas quid sit.*
2. *Mutus & surdus an tutores dari possint.*

3 *Pupillus an ex contractu obligari possit, tutore non consentiente.*
4 *Quatenus ex contractu pupillus sibi alium obliget.*
5 *Pupillus an sine consensu tutoris conditionem suam deteriorem facere possit.*
6 *Pupillus, si ex contractu locupletior factus sit, an naturaliter obligetur.*

AVctoritatis nomen, nonnulli cum aspiratione scribendum putant, quasi à Græco αὐθεντία, id descendat. Sed rectiùs sine aspiratione scribitur, quemadmodum Florentinæ pandectæ ostēdunt, & Alciatus docet *lib. 2. parerg.*
1 *in cap. 9.* AVCTORITAS autem hîc nihil aliud quàm approbationem significat, cùm tutor se probare dicit id quod agitur, hoc enim est auctorem fieri, *l. 3. de auctor. tutor.* Verbis igitur auctoritas interponitur. Et proptereà tradi-
2 tum est, mutum tutorem dari non posse, quia auctoritatem pupillo negocium aliquod contrahenti præbere non potest, *l. 1. §. vlt. de tutel.* Sic surdus non potest tutor dari, cùm exaudire non possit verba eorum qui cum pupillo contra-
3 hunt, *d. l. 1. de tut. l penult. §. vlt. de legit. tutor.* AVCTORITAS VERO TVTORIS TVNC NECESSARIA EST CVM PVPILLVS OBLIGARI DEBET. Etenim pupillus ex nullo contractu sine tutoris auctoritate OBLIGARI POTEST, *l. obligari de auctorit. tut.* Ideóque si pupillus stipulanti Titio decem promittat, nisi tutoris auctoritas interuenerit, promissio non est, *hoc titulo nostro.* Et hoc non solùm in contractibus μονοπλεύροις, sed etiam διπλεύροις, locum habet. Si quis enim à pupillo sine tutoris auctoritate emerit, ex vno latere contractus
4 constat. Nam qui emit, obligatus est pupillo: pupillum autem sibi non obligat, *l. Iulianus, §. si quis à pupillo, de act. empt.* Idemq; in omnibus contractibus, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, dicendum est. Si enim tutoris auctoritas non interueniat, ipsi quidem qui cum pupillis contrahunt, obligantur: at inui-
5 cem pupilli non obligantur: propterea, vt Iustinianus hîc loquitur, quòd PVPILLIS MELIOREM SVAM CONDITIONEM FACERE LICET SINE TVTORIS AVCTORITATE: DETERIOREM NON ALITER QVAM CVM TVTORIS AVCTORITATE. Eaq; iuris ciuilis regula dicitur *in l. contra. de pactis,*
6 Hoc tamen de ciuili obligatione intelligendum est, non de naturali. Nam pupillus, si est locupletior factus, naturaliter obligatur, ex eaque obligatione in pupillum datur actio vtilis, ex rescripto Diui Pij, *l. 3. in princ. commod. l. pupillus, de auctorit. tut.* sicuti *in tit. quib. mod. toll. oblig.* infrà latiùs explicabitur.

AD §. NEQVE TAMEN.

TEXT. Neque tamen hæreditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hæreditatem ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate, quamuis illis lucrosa sit, nec vllum damnum habeat.

SVMMARIA.

1 *An pupillus sine consensu tutoris lucrosam hæreditatem adire possit.*
2 *Pupillus, quando suus & necessarius hæres est, an hæreditatem adeat.*

1 PVPILLVS SINE TVTORIS AVCTORITATE HÆREDITATEM ADIRE NON POTEST, *l. obligari §. hæreditatem, de auct. tut.* Sic pupillus sine tutoris auctoritate non potest nouare, *l. nouare possumus, §. pupillus, de nouat. & delegat.* argumento ibi à contrario sensu ducto. Licet enim hæreditas in rei veritate sit

lucrosa

lucrosa, nec vllum damnum habeat, & pupillo expediat nouare: tamen sub incerto, anceps & periculosum est, adire hereditatem & nouare. Loquitur verò Iustinianus hîc de eâ hereditate, in qua non succedit pupillus quasi necessarius, *l. more nostra ciuitatis, de acquir. vel amitt. hered.* Suus enim & necessarius heres pupillus non adit hereditatem, sed statim à morte defuncti heres existit: *l. 1. §. qui sunt. si quis omissa causa testam.* & habet ius *ἀδιάφορον*, vt Theophilus loquitur *in tit. de bon. poss.* sicuti latiùs *in tit. de hered. quæ ab intestato deferuntur*, infrà dicemus. 2

AD §. TVTOR AVTEM STATIM.

TEXT. Tutor autem statim in ipso negocio præsens debet auctor fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit: post tempus verò, aut per epistolam interposita auctoritas nihil egit.

S V M M A R I A.

1 *Ratihabitio tutoris an sufficiat.*
2 *An per epistolam tutoris consensus interuenire possit.*
3 *An perfecto negotio tutor auctoritatem interponere possit.*

INquit Iustinianus: TVTOR STATIM IN IPSO NEGOTIO PRÆSENS DEBET AVCTOR FIERI, *ex l. obligari, §. penult. de auctor. tutor.* Confirmatio 1 itaque siue ratihabitio, quæ negocio ex interuallo subijci solet, hîc non sufficit; quamuis aliàs toleretur: *l. 1. §. sed & si quod, unde vi, l. vero procuratori, §. fin. de solut. l. semper, de reg. iur. l. vlt. C. ad Senatusc. Macedon.* Sed neque per epistolam tutor pupillo contrahenti auctor fieri potest. Non tamen necesse est, vt 2 exaudiat tutoris auctoritatem is, qui cum pupillo contrahit. Nam si scriptis hoc approbetur, rectè negocium geritur: veluti si absenti pupillo per epistolam vendam aliquid, aut locem; & is tutoris auctoritate consentiat: *d. l. obligari, § fin de auctor. tutor.* Dicitur autem tutor statim in ipso negocio auctor 3 fieri, non solùm si auctor fiat, cùm negocium ipsum geritur; verùm etiam si auctor fiat perfecto negocio, *l si quis mihi bona, § iussum, de acquir. hered.* hoc est, statim atque peractum est negocium, in re præsenti, etiam in ipso tractatu & gestu negocij non interfuit: *l. 1. in fin. de solut.* Nam & tunc in ipsa re agenda auctor fit: *l. 2. de solut.* Cuiacius *lib. 14. obseruat. cap. 31.* Secùs est, si initio tantùm auctor pupillo fiat, vel post longum tempus venditionis peractum, *l. nunquam, de vsurpat. & vsucap.*

AD §. FINAL.

TEXT. Si inter tutorem pupillumque iudicium agendum sit; quia ipse tutor in re sua auctor esse non potest, non Prætorius tutor, vt olim, constituitur: sed curator in locum eius datur; quo interueniente iudicium peragitur, & eo peracto curator esse desinit.

S V M M A R I A.

1 *Tutor quatenus in rem suam auctor fieri possit.*
2 *Si lis fuerit inter tutorem & pupillum an curator dari debeat.*
3 *Tutorem habenti an alius tutor dari possit.*
4 *Quo tempore de tutela agi possit inter tutorem pupillumque.*
5 *An cum curatore, pendente cura agi possit.*

1 REgula iuris ciuilis est, TVTOREM IN REM SVAM AVCTOREM FIE-
RI NON POSSE:*l.1.de auct.tut.* IN REM SVAM,*hoc est*,ad suam vtilita-
tem.Hæc regula tunc procedit; cùm auctoritas rem tutoris principaliter con-
cernit.Secùs est,cùm per consequentiam ad tutoré emolumentum pertinet:vt,
tutor potest proprij sui debitoris hereditatem adeũti pupillo auctoritatem ac-
commodare. Prima enim ratio auctoritatis ea est, vt pupillus heres fiat; dein-
de per consequentiam contingit,vt debitum subeat : *l.1.de auctor.tutor.* Et sic
ferè aliàs semper , nulla habetur ratio eorum quæ in consequentiam veniunt,
vt prolixè traditum est à Tiraq. *in tract. res inter alios actas aliis non præiudica-*
2 *re.* Ex hac autem regula sequitur, quòd lite orta inter tutorem & pupillum,
curator in locum tutoris dari debeat: *h.tit.nost.* tutor alius non datur, quia
3 HABENTI TVTOREM, TVTOR DARI NON DEBET : *l.idem fiet,de testam.*
tut. Et tutor tunc demùm datur, si plures pupillus tutores non habeat. Etenim
si pupillo plures tutores sint, à Prætore curatorem posci litis causa superua-
4 cuum est, quia altero auctore cum altero agi potest : *l.si plures de testam. tut.*
Et litem hîc intelligimus, quæ sit de aliis rebus, quàm de tutelæ administra-
tione. Nam de ipsa tutela agi non potest, nisi priùs finita fuerit : *l.nisi finita,de*
tut.& rat.distrah. § fin.suprà de Attil. Sic ex stipulatione rem pupilli saluam
fore ,tunc demùm cum tutore & eius fideiussoribus agi potest, cùm & tutelæ
potest: *l.rem pupilli saluam fore*,quod propter pupillorum vtilitatem receptum
est : *l.si cum, de tutele & rat. distrah. act.* Secus est in curatore, & procuratore,
hoc est, eo qui tutor non est, sed pro tutore se gerit. Cum his , etiam manente
administratione, statim atque quæque res salua non esse cœpit , ex stipulatio-
ne rem pupilli,vel adolescentis saluam fore, agi potest : *l.cum curatore , de ad-*
minist.& peric.tut.d.l si cum,de tut.& rat.distrah.l.1.§.cum eo.de eo qui pro tut.ne-
got.gessit.l.4.§.hanc stipulationem,& §.penult. rem pupilli saluam fore.

SYNOPSIS TIT. XXI. DE AVCTOR. TVT.

AVTORITAS TVTORIS.

- NECESSARIA est,
  Et interponi debet in ipso negocio.
  - Vbi pupillus deteriorem facit conditionem suam,veluti cùm
  - Alienat,
  - Promittit,
  - Contrahit, vel
  - Obligatur quocunque modo:
  - Etiam dum lucrosam adit hereditatem.
- NON EST NECESSARIA,
  - Vbi meliorem facit conditionem suam, veluti cùm
  - Stipulatur sibi,
  - Accipit per traditionem, vel
  - Acquirit quomodolibet.
  - Nummos tamen à debitore suo accipere non potest sine tutoris autoritate.

QVIBVS

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

TITVLVS XXII.

TEXT. Pupilli pupillæque, cùm puberes esse cœperint, tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari volebant. Nostra autem Maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum bene putauit, quod in fœminis, etiam antiquis impudicum esse visum, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideò sancta Constitutione promulgata, pubertatem in masculis post quartumdecimum annum completum, illicò initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœmininis personis bené positam suo ordine relinquentes, vt post duodecimum annum completum viripotentes esse credantur. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, vt ingratus à patrono, vel ab hostibus fuerit captus. Sed & si vsque ad certam conditionem datus sit testamento, æquè euenit, vt desinat esse tutor, existente conditione. Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum vel tutorum. Sed & capitis diminutione tutoris, per quam libertas vel ciuitas eius amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit legitima tantùm tutela perit: cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis diminutio, licèt minima sit, omnes tutelas tollit. Præterea, qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam. Desinunt autem tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, quòd suspecti visi sunt, vel ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundùm ea quæ inferiùs proponemus.

SVMMARIA.

1 *Tutela pubertate finitur.*
2 *Quo tempore ex Iustiniani constitutione pubertas incipiat.*
3 *Tutela finitur morte naturali.*
4 *Tutela quatenus morte ciuili finiatur.*
5 *Maxima capitis diminutione an tutela finiatur.*
6 *Quenam legitima tutela minima capitis diminutione tollatur.*
7 *Error Triboniani demonstratur.*

TVTELA PRIMVM FINITVR PVBERTATE PVPILLI PVPILLÆQVE. 1
PVBERTATEM autem Cassiani in masculis ex habitu corporis æstimabant; *hoc est*, eum puberem esse dicebant, qui habitu corporis pubes apparet, & generare potest, Proculiani ex annis. Nam puberem esse volebant, qui quatuordecim annos expleuit, Priscus quidam simul & habitum corporis & numerum annorũ requirebat. *Vlp. in fragm. tit.* 11. IVSTINIANVS tandem CON- 2
STITVIT, VT MASCVLI ANNO DECIMOQVARTO SINT PVBERES, ET FOEMINÆ ANNO DVODECIMO VIRIPOTENTES, *l. fin. C. quando tutores vel curat. & hoc titulo nostro*, quia mutatio ætatis in masculo fit per septenatiũ, in fœmina per senarium; vt ex Solone Clemens Alexandrinus tradidit *lib.* 6. Στρωμάτων. Idque Iurisconsulti in pubertate definienda sequuntur. At in infantiæ ac status definitione, inter masculum & fœminam nullum discrimen sta-

3 tuunt. SECVNDO FINITVR TVTELA, MORTE NATVRALI PVPILLI
4 VEL TVTORIS, *d.l.nisi finita, de tutel.& rat.distrah.act.* TERTIO, MORTE CI-
VILI; vt si tutor vel pupillus in seruitutem redactus, vel etiam deportatus fue-
5 rit. Tunc enim ciuiliter mortuus dicitur, *l.verum est, §.penult. pro socio.* PO-
STREMO, MINIMA CAPITIS DIMINVTIONE TVTORIS VEL PVPILLI.
Et quidem pupilli minima capitis diminutione omnis tutela perit; vt si pu-
pillus se in adoptionem vel adrogationem dederit, *l.si adrogati, de tutelis.* Pu-
pillus enim transit in patris adoptiui potestatem: & qui patris consilio regi-
tur, tutore non indiget, *l.fin. C.de curat.furio.* vt monui suprà in explicatione
definitionis tutelæ. TVTORIS AVTEM MINIMA CAPITIS DIMINVTIO-
6 NE, LEGITIMA TANTVM TVTELA PERIT; CÆTERÆ NON PEREVNT,
h.t.n. Legitima, inquam, tutela agnatorum; quia ius agnationis minima ca-
pitis diminutione tollitur, *§.fin. suprà, de legit.agnat.tut.* non etiam tutela legi-
tima patronorum, quia nec ius patronatus minima capitis diminutione perit,
Vlpianus in fragm. tit.11. Excepta, *inquit*, tutela patronorum, legitima tutela
capitis diminutione amittitur. Et hoc est, quod Paulus scribit *in l.7.de cap mi-
nut.* Tutelas non amittit capitis minutio, exceptis his, *inquit*, quæ in iure alie-
no positis personis deferuntur. Hæc verba, QVÆ IN IVRE, *&c.* siglis fue-
runt scripta, ad hunc modum: quæ I.A.P.D deferuntur. Et Tribonianus hu-
iusmodi sigla non satis intelligens, vertit: Quæ in iure alieno positis personis
deferuntur: cùm debuisset vertere; Quæ iure agnationis potissimum defe-
runtur, *Cuiac.in notis ad Vlpianum, tit.11.*

SYNOPSIS TIT. XXII. QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

TVTELA soluitur ex duplici capite, nimirum ex persona:

- Pupillorum,
  - 1. Pubertate, quæ definitur annis 12. in fœminis, 14. in maribus. nō, vt olim, corporis inspectione
  - 2. Adrogatione.
  - 3. Deportatione.
  - 4. Seruitute. (Hoc est, omni capitis diminutione.)
  - 5. Captiuitate.
  - 6 Morte naturali.
- Tutorum,
  - 1. Diei vel conditionis euentu.
  - 2. Maxima & media capitis diminut. omnis tutela.
  - 3. Minima cap. diminut. sola legitima.
  - 4. Remotione suspecti.
  - 5. Excusatione iusta.
  - 6. Morte naturali.
  - Sed his modis desinunt magis esse tutores, quàm tutela finitur.

DE CVRATORIBVS

TITVLVS XXIII.

TEXT. Masculi puberes & fœminæ viripotentes vsque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt, qui licèt puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negocia tueri non possint. Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur, sed datus confirmatur decreto Prætoris vel Præsidis. Item inuiti adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem: curator enim & ad certam causam dari potest.

SVMMARIA.

1 *Tutela quomodo à cura vel curatione differat.*
2 *An minoribus etiam bene rem gerentibus administratio bonorũ permittenda sit.*
3 *Curator an testamento dari possit.*
4 *Curator testamento datus quomodo confirmetur.*
5 *An minores sine causa cognitione curatores accipiant.*
6 *An minoribus inuitis curatores dari possint.*

CVratio à tutela plurimùm differt. IMPVBERES namque IN TVTELA 1
SVNT; PVBERES IN CVRATIONE, VSQVE OD ANNVM VIGESIMVM QVINTVM. vt Iustinianus hìc docet *in princip.* Deinde TVTOR PERSONÆ DATVR, § *certa autem, sup. qui test. tutores dari poss* & ideò tutela definitur, vis & potestas in capite libero, ad tuendum eum, &c. *in §. 1. suprà, de tutelis*,
CVRATOR REBVS ET NEGOCIIS, quæ minores tueri non possunt, §. 1. *h. t.* 2
Nec debet minoribus rerum suarum administratio ante vigesimum quintum annum committi, quamdiis bene rem suam gerẽtibus, *l. 1. in fine, de minor.* Humorum enim & corporis perpetua agitatione ac perturbatione adolescentum animus agitatur & perturbatur: & propterea fragile est & infirmum huiusmodi ætatum consilium, *d. l. 1. de minorib.* Ob eam causam & Aristoteles scribit,
adolescentes non esse moralis Philosophiæ idoneos auditores. TERTIO TV- 3
TOR TESTAMENTO DATVR, CVRATOR NON ITEM: ne quidẽ à patre; qui filium in potestate habet, *l. Nesennius, de excusat. tutor.* quia lex 12. tabul. de tutela loquitur, non de curatione, vt suprà dictum est. Eadem ratione ventri tutor dari non potest, quia lex de curatore loquitur, non de tutore, *l. ventri, de*
tutor. & curat. datis ab his. DATVS AVTEM CVRATOR TESTAMENTO 4
CONFIRMATVR ROMÆ A PRÆTORE, IN PROVINCIIS A PRÆSIDIBVS EARVM, *h. tit. nost.* quia æquum est, vt voluntas patris in constituendis curatoribus à iudice seruetur, vt ab Alexandro Imperatore rescriptum est *in l. 2. C. de confirm. tutore.* A magistratibus itaque curator datur minoribus. Et quidẽ olim dabatur ex lege Lætoria, causa cognita, *hoc est*, si minores malis moribus præditi essent, si dissoluti, si luxui dediti, *Cuiac. in tit. de minorib. in princ.* Nunc
minores, curatores accipiunt sine vlla causæ cognitione, ex constitutione D. 5
Marci, auctore Iulio Capitolino in Marco. Hinc Vlpianus *in d. l. 1. circa fin. de*

morib. inquit: Hodie adoleſcentes in viceſimum quintum annum curatorum auxilio reguntur. Hodie, *hoc eſt*, ex Conſtitutione Diui Marci DENIQVE INVITIS PVPILLIS TVTOR DATVR. *lib. 6. de tutorib. & curat. dat.* INVITI autem ADOLESCENTES CVRATORES NON ACCIPIVNT, *l. mutus §. is qui curatorem, de procurat.* præterquam in litem, *§. inuiti, h. t.* ne inane eluſoriumque reddatur iudicium, cùm ſine curatore cum adoleſcente lis nulla eſſe poſſit, *l. 2. C. qui legitimam perſonam ſtandi in iudiciis habeant.*

AD §. FVRIOSI.

TEXT. Furioſi quoque & prodigi, licèt maiores viginti quinque annis ſint, tamen in curatione ſunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed ſolent Romæ Præfectus vrbi vel Prætor, & in prouinciis Præſides ex inquiſitione eis curatores dare. Sed & mente captis, & ſurdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, quia rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt, curatores dandi ſunt.

SVMMARIA.

1 *Furioſorum & prodigorum tutela quo iure ad agnatos pertineat.*
2 *Furor quid ſit.*
3 *Prodigus quis dicatur.*
4 *Prodigus cur comparetur furioſo.*
5 *An quis ante interdictionem prodigus habeatur.*
6 *Quæ fuerit olim formula interdictionis bonorum.*
7 *An mente captis, ſurdis & mutis curatores ſint dandi.*
8 *An appellatione furioſi mente captus contineatur.*

FVRIOSI ET PRODIGI EX L. XII. TABVLARVM IN CVRATIONE AGNATORVM SVNT, quia & hæreditas eadem lege agnatis defertur, his
verbis: Si furioſus exiſtit aut prodigus, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq;
eius poteſtas eſto, *Cornificius in 1 ad Heren. Cicero in 2. de Inuent. & in 4. Tuſcul.
quæſt.* Et hoc eſt, quod vulgò dici ſolebat; Ad agnatos gentileſq; deducendus eſt,
Varro lib. 1. de re ruſtica, c. 2. Qui ſalubrem, *inquit*, locum negligit, mente captus
eſt, atq; ad agnatos & gentiles deducendus, *Columel. lib. 1. Budæus in l. 2. de orig.*
2 *iur.* FVROR autem eſt mentis ad omnia cæcitas, & maius aliquid quàm inſa-
nia: ideoq; non eſt in 12. tabulis ſcriptum, Si inſanus; ſed, Si furioſus, *Cic in 3.*
3 *Tuſcul. quæſt.* PRODIGVS EST, qui neque tempus, neq; finem expenſarum ha-
bet, ſed bona ſua dilacerando & diſſipando profundit, *l. 1. de curat. furioſi &c.*
4 Caius euerſorem vocat *lib. 1. Inſtitut. tit. vlt.* Et prodigus furioſo comparatur,
quia niſi ipſi ſubueniatur, iſque conſilio regatur, quòd ad bona ipſius pertinet,
furioſum facit exitum, vt à Diuo Pio reſcriptum eſt *in l. his qui de tutor. & curat.*
Hodie furioſus, itemque prodigus, ipſo iure ex l. xij. tabul. in curatione agna-
torum amplius non ſunt, ſed furioſo per Prætorem ex inquiſitione curator da-
tur, itemque prodigo, *hoc §. n. & l. 1. de curat. furioſ. & aliis, &c.* ſimul prodigo bo-
5 nis interdicitur. Nec quis, antequam ipſi curator datus, & bonis interdictus
6 ſit prodigus habetur. Ac ſolebat prætor huiuſmodi formula interdictionis vti.
Quando bona tua paterna, auitaque, nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad
egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioq; interdico; *Paulus in 3.
ſent tit. 4.* Ibi habitaque, legendū eſt; non, habita quæ. Veteres enim habitaque,
pro auitaq;, dixerunt, *Iacob. Cuiac. in notitia ad Paulum d. lib. 3. tit. 4.* & haue, pro

aue,

aue. *Petrus Victorius in castigationibus suis, mihi folio* 87. Adiicit Iustinianus hic
ETIAM MENTE CAPTIS, SVRDIS ET MVTIS CVRATORES DARI, *l. nec* 7
mandanti, §. fin. de tut. & curat. Separantur & mente capti siue dementes à furiosis, vt & *in l. furiosi, C. de nupt. l. 2. de inoffic. testam. l. tam dementis, C. de Episc. audien.* & sic Græci furiosos à dementibus separant. Furiosos namque μαινομένους: mente captos siue dementes, ἀνοήτους appellant. Ac omnis furiosus, est 8
mente captus siue demens; sed non omnis mente captus siue demens, est furiosus. Dementia siquidem est affectio quædam, lumine mentis carens, cùm non integra & sana mens est: tuetur tamen mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vsitatum, *Cicero in 3. Tuscul. quæst.*

Ad §. INTERDVM AVTEM ET PVPILLI.

TEXT. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt; vt puta, si legitimus tutor non sit idoneus; quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à Prætore vel præside, idoneus non sit ad administrationem; nec tamen fraudulenter negocia administret; solet ei curator adiungi. Item in locum tutorum qui non in perpetuum, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari.

SVMMARIA.

1 *Habenti tutorem quando curator dari possit.*
2 *Curator tutori adiunctus.*

REgula iuris est, quòd HABENTI TVTOREM, TVTOR NON DEBEAT 1
DARI, *l. idem pet. de testam. tutel. & hoc §. nostro* SI ITAQVE LEGITIMVS TVTOR, VEL TESTAMENTO AVT A MAGISTRATV DATVS, IDONEVS NON SIT AD ADMINISTRATIONEM, ALIVS TVTOR PVPILLO NON DATVR, SED TVTORI CVRATOR ADIVNGITVR, *h. §. n.* qui pubertate 2
pupilli curator esse desinit: & in eius locum, propter ætatis infirmitatem, alius curator rursus dandus est; idque manifestissimum est, vt Antoninus Imperator rescripsit *in l. 1. C. quando tutores vel curatores esse desinant.*

Ad §. FINAL.

TEXT. Quod si tutor aduersa valetudine, vel alia necessitate impeditur, quominus negocia pupilli administrare possit; & pupillus vel absit, vel infans sit; quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, Prætor vel qui prouinciæ præerit decreto constituet.

SVMMARIA.

1 *Quando tutori actor adiungatur.*
2 *An tutor ex sua persona procuratorem constituere possit.*

ACTOREM, inquit Iustinianus, PRÆTOR VEL PRÆSES PROVINCIÆ 1
CONSTITVIT. Hic actor constituitur, quotiescunque ipsius pupilli diffusa negocia sunt, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id postulat, *l. decreto de admini. & peric. tut.* ET QVIDEM CONSTITVITVR PERICVLO IPSIVS TVTORIS, *hoc §. nostro, & d. l. decreto.* Sic propter aduersam valetudinē, vel absentiam curatoris, periculo curatoris, actor cōstitui potest, *l. vnic. C. de actore à*

tutore seu curatore dando, l.si actor.C.de appellationib.l.tutor.1.quando ex facto tut.
2 *vel curator*. Procuratorem, tutores & curatores ex sua persona, in rem pupilli vel adolescentis, in suprà dictis casibus, facere non possunt, *l.neque,C.de procurat.* quia domini non sunt; & procurator à domino constituitur, *l.1. Cod.de procuratorib.* Et hæc tunc procedunt, cùm pupillus abest, vel infans est, *hoc §. nostro, & l.decreto, de administrat. & peric. tutor.* Si præsens sit pupillus, & fari possit; vel adultus sit præsens, tam ad agendum, quàm ad defendendum, tutore seu curatore interueniente, procuratorem ordinare possunt, *d.l.neque, C.de procuratorib.*

SYNOPSIS TIT. XXIII. DE CVRATORIBVS.

Cvratores accipiunt.

- Adulti seu puberes, masculi & fœminæ, vsque ad annum xxv.
- Furiosi & Prodigi
  - Ex lege 12. tabularum erant in potestate Agnatorum & Gentilium.
  - Hodie à Magistratibus curatores accipiunt.
- Qui suis rebus superesse non possunt:
  - Mente capti, quos à furiosis distingui docet lex 25. C. de nuptiis,
  - Muti & surdi,
  - Perpetuo morbo laborantes
- Pupilli, 3. præcipuè casibus,
  1. Si legitimi aut testamentarij tutores idonei non sint.
  2. Si ad tempus excusati sint à tutela, vt absentes Reipub. causa.
  3. Si litem habeant cum tutoribus suis.
- Vno casu datur actor, non curator.

DE SATISDATIONE TVTORVM.

Titvlvs XXIV.

Text Ne tamen pupillorum pupillarúmve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribúsve consumantur vel deminuantur, curat Prætor, vt & tutores & curatores eo nomine satisdent.

SVMMARIA.

1 *Quando tutores itemq; curatores satisdare dicantur.*

2. Quis

2 *Qui satisdationem recipiat à tutoribus vel curatoribus.*
3 *An alteri quis stipulari possit.*
4 *An fideiussores tutorum vel curatorum habeant beneficium diuisionis.*
5 *An semper insolidum teneatur vnus fideiussor.*

TRes tituli qui sequuntur, ad tutelam & curationem simul spectant. Hoc tit. de satisdatione tutor. vel curat. agitur. SATISDANT TVTORES ET CVRATORES, CVM PROMITTVNT, REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, DATIS FIDEIVSSORIBVS, *l. 1. qui satisdare cogant* Ac 1
quidem pupillus si præsens est, & fari potest, ipse stipulatur è tutoribus, itemq; 2
fideiussoribus eorum, rem suam saluam fore. Si abest, aut fari nõ potest, seruus eius stipulabitur: si seruum non habeat, emetur ei seruus: si non sit vnde ematur, seruus publicus ei stipulabitur. *l. 2. l. seruum pupilli. Rem pupilli saluam fore. l. 1. §. exigere. de magist. conuen.* contra regulam iuris, quæ vult, quòd alteri stipulari nemo possit, *l. stipulatio ista habere licere, § alteri de verb obl g.* Et hæc pupilli stipulatio, finita demum tutela, committitur, & fideiussoribus dies exinde 3
incipit cedere, *l. 1 & l. 4. §. hanc stipulationem, Rem pupilli saluam fore.* Secus est, cùm adultus stipulatur rem suam saluam fore. Illa stipulatio, statim atque quid saluum esse desiit, committitur, & fideiussorib. dies cedit, *d. l. pen. Rem pupilli saluam fore* sicuti suprà latiùs monui. Et quod notandum est, fideiussores hîc nõ habent beneficium diuisionis ex epistola D. ui Hadriani, proptereà quòd pupillus non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia: & ideò beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere visum est, nec ex vna tutelæ causa, plures ac variæ quæstiones apud diuersos iudices constituuntur, *l final. Rem pupilli saluam fore.* In solidum igitur vnus ex fideiussoribus conuentus condẽnabitur, nisi forè actio aduersus eum pro parte, & pro altera parte aduersus tutorem instituta fuerit: quod iure Pandectarum & Codicis fieri potest, *l. 1. C. de fideiussor. tutorum vel curat.* quamuis secus sit, secundùm ius Nouellarum constitutionum. *Nouel. 4.* vt infrà *in tit. de fideiussorib.* latius dicetur. 4

AD § SED HOC NON EST PERPETVVM.

TEXT. Sed hoc non est perpetuum, nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore probata est. Item ex inquisitione tutores vel curatores dati satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt. Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint, potest vnus offerre satis de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori vel concuratori præferri, vt solus administret: vel vt contutor satis offerens proponatur ei, & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satis à contutore vel concuratore suo, sed offerre debet. vt electionem det contutori vel concuratori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat: siquidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat, ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum, quem maior pars elegerit, ipse gerere debet vt ed cto Prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum vel eos, qui gerere debent; Prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis probandum est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fieret.

SVMMARIA.

1 *An tutores in testamento datis satisdare teneantur.*

2 *An tutores à Magistratu cum inquisitione dati satisdent.*
3 *Quid dicendum, si ex testamentariis vel cum inquisitione datis tutoribus, vnus solus administrare velit.*
4 *Is qui à testatore electus est, solus administrare debet.*
5 *Honorarij tutores, qui & vnde dicantur.*
6 *An periculum tutelæ ad honorarios tutores quoque pertineat.*
7 *Conciliatur l.4. ff.de auctorit.tutor.cum l.pupillum, ff.de acquir.hered.*
8 *An plures tutores inter se vnum eligere possint, qui tutelam administret.*

1 QVÆ de satisdatione tutorum diximus, in solis legitimis tutoribus, & iis qui à magistratu sine inquisitione dati sunt, procedunt. TESTAMENTARII enim NON SATISDANT, *h.§.n.* idque certo certius est, *l.testamento de testament.tutela* PROPTEREA QVOD FIDES EORVM ET DILIGENTIA AB IPSO TESTATORE APPROBATA EST *hoc §.nostro.* Et parentes, amicissimos & fidelissimos liberis suis tutores eligere solent: & ideò ad suscipiendum onus
2 tutelæ, etiam honore legati eos persequuntur, *l.amicissimos de excusat.* Similiter non satisdant tutores vel curatores à Magistratu cũ inquisitione dati; quo-
3 niam semel probati & idonei visi sunt, *hoc §.nost.* Si tamen ex pluribus tutoribus testamentariis, vel à magistratu cum inquisitione datis, vnus solus tutelam administrare velit, hoc casu contutori, vel concuratori suo offerre debet satisdationem, *l.qui iniuriæ.§ pen de furtis.* & contutor vel concurator eliget, vtrum velit satis accipere, an satisdare, *§.sed si hoc testamento hoc tit.* Sed etsi & ipse paratus sit satisdare, non excludetur alterius oblatione; sed impleta ab omnibus
4 satisdatione, omnes gerent, *l.testamento, de testam.tut.* Quòd si nemò eorum satis offerat; tunc si quidem pater vni, vel etiam duobus iniunxit administrationem tutelæ, is solus, vel illi duo soli tutelam administrabunt: reliqui non item, sed
5 erũt HONORARII TVTORES, *l.de adm.& peric.tut l.quod si fortè §.1.de solut.* ITA DICTI, QVOD HONORIS CAVSA DATI SVNT, *l.si quis tutor, §.quid er-*
6 *go de ritu nuptia.* Ad hos tamẽ honorarios tutores periculum quoque tutelæ redundat. Si enim tutor, cui administratio cessa est, malè tutelam administrauerit; honorarij tutores conueniri possunt, excussis priùs facultatibus eius qui gessit. Dati quippe sunt obseruatores actus illius, & custodes; imputabiturq; eis quandoque, cur, si male illum conseruari videbant, suspectum eum non fe-
7 cerint, vt Vlpianus *in d.l.3.de administr. & peric.tut.* Et de honorario tutore accipienda est *l.9.de actor.tut.* in qua ICtus docet, emi à pupillo non posse, eo tutore auctore, cui administratio tutelæ concessa non est: quod pugnare videtur cum *l.pupillum de acquir.hered.* vbi hæreditatem pupillus honorario tutore auctore adit. Sed dicendum est, separandam esse aditionem hæreditatis ab emptione, *d.l.4.de actor.tut.* quia aditio animi potiùs est, quam facti, *l.pro herede gerere, in princ.de acq.hered.* Et animus facilè suppletur quolibet tutore auctore, *l.pupillus, de reg.iur.* Venditio contrà, est facti potius quàm animi, *l.consil.§. vl.de curat.furios.* & ideò pupillus in venditione, eius tutoris auctoritatem de-
8 siderat, qui administrat; nec sufficit honorarij auctoritas. SI TESTATOR NON ADSCRIPSIT, QVIS GERAT; QVEM MAIOR PARS TVTORVM ELEGERIT, ILLE GERET. ETSI TVTORES DISSENSERINT CIRCA ELIGENDVM, PRÆTOR PARTES SVAS INTERPONET, vt Iustinianus hîc satis dilucidè tradit.

AD §. SCIENDVM AVTEM EST.

TEXT. Sciendum autem est, non solùm tutores vel curatores, pupillis vel adultis cæterisque personis, ex administratione rerum teneri; sed etiam in eos qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omninò à tutoribus aut curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentium responsis, quàm ex constitutionibus Imperialibus, etiam in hæredes eorum extenditur: quibus Constitutionibus & illud exprimitur, vt nisi caueant tutores vel curatores, pignoribus captis coërceantur. Neque autem Præfectus vrbi, neque Præses prouinciæ, neque quis alius, cui tutores dandi ius est, actione tenebitur; sed hi tantummodò qui satisdationem exigere solent.

SVMMARIA.

1 *Quenam actio subsidiaria in Magistratus detur.*
2 *In quo Magistratus pupillis actio competat.*

AD magistratuum officium spectat curare, vt tutores & curatores satisdent: quod si non fecerint, vtili actione tenentur, *l.1. D. de magist. conuenie(n)d.* ex SCto, quod D. Traiano auctore factum est, *l.5. C. de magist. conuen.* & SVBSIDIARIA dicitur, quòd in subsidium, excussis tutoribus & curatoribus, in magistratum detur, *l.1. §. vsque adeò autem, de tute. & rat. distrah act.* QVOD SI MAGISTRATVS SATISDARI QVIDEM CVRARVNT, SED NON IDONEE, HAC QVOQVE ACTIONE TENENTVR, *h. §. n.* Nam & quoties vitiosè cautum vel satisdatum est, non videtur cautum, *l. quoties, qui satisdare cogantur.*
Et hæc de minoribus magistratibus, quales sunt municipiorum seu singularum 2
ciuitatum magistratus, earumque Defensores, intelligenda sunt. MAIORES MAGISTRATVS, VT PRÆFECTVS VRBI, PRÆTOR, PRÆSES PROVINCIÆ, ACTIONE VTILI SECVNDARIA NON CONVENIVNTVR, *§. fin. h. t. n. d l.1. §. neque prætor, de magistr. conueniendis.*

SYNOPSIS TIT. XXIV. DE SATISDAT. TVT. VEL CVRAT.

- Administrationem tutelæ vel curæ
  - Præcedit satisdatio, quã præstare
    - Tenentur
      - Legitimi & Sine inquisitione dati, — Tam Tutores, quàm Curatores.
    - Non tenentur
      - Testamentarij & Confirmati. Cum inquisitione dati. — Nisi plures sint quorum alij satisdationem collegis offerant, vt præferantur in administratione.
  - Sequitur actio
    - Directa Tutelæ, in Tutores.
    - Vtilis negociorum gestorum, in Curatores.
    - Ex stipulatu, in fideiussores.
    - Subsidiaria in Magistratus
      - Minores, vt Duumviros & ciuitatum Defensores.
      - Non maiores, vt Prætorem, Præsidem.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TITVLVS XXV.

TEXT. Excusantur autem tutores vel curatores variis ex causis: plerumque autem propter liberos, siue in potestate sunt, siue emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, vel in Italia quatuor, vel in prouinciis quinque; à tutela vel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum: nam & tutelam vel curam placuit publicum munus esse. Sed adoptiui liberi non prosunt, in adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris succedant: ex filia non prosunt. Filij autem superstites tantùm, ad tutelæ vel curæ muneris excusationem prosunt: defuncti non prosunt. Sed si in bello amissi sunt; quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur: hi enim qui pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.

SVMMARIA.

1 *Qui tutores se excusare possint.*
2 *Qui tutores non possint se excusare.*
3 *Quæ sit prima legitimæ excusationis causa.*
4 *An liberi defuncti ad excusationem prosint.*
5 *Quinam in bello amissi dicantur.*
6 *Damnatorum liberis pluribus quid concedatur.*
7 *Recensentur alia quædam πολυπαιδίας præmia.*
8 *An præmia πολυπαιδίας hodierno iure sublata sint.*

1 DATIVI TVTORES SE EXCVSANT NON LEGITIMI, *Vlpianus in fragmen. tit.* 11. & ideò *in §. qui autē, infrà h. t.* his verbis CVIVSCVNQVE GENERIS SINT, ne & legitimi contineri viderentur (quo in errore Theophilus est) additur hæc interpretatio; ID EST, QVALITERCVNQVE DATI FVERINT. Nec aduersatur, quod ICtus *in l. ὁ μέτοχος. §. ἐὰν ἀπελεύθερος de excusat.* tradit, legitimum tutorem minorem vigintiquinq; annis excusari ad tempus.
2 Nam ea excusatio, propriè excusatio nō est, qui tutelam non soluit Ideò autem legitimi tutores se excusare nō possunt, quod ipso iure ex l. xij tab. tutores existunt, vt suprà dictum est. Quæ ratio etiam facit, vt sui hæredes hæreditatem repudiare non possint. Cæterùm, vt sui hæredes in iure, hoc est, apud Prætorem, se hæreditate abstinent, vt dicitur *in tit. de hæred. qualit. & differ.* infra. Ita & legitimi tutores in iure, hoc est, apud Prætorem, tutela cedere possunt: tutela, inquam, fœminarum. In pupillis maribus, cessicia tutela non procedit, *Vlpian. in fragm. d. tit.* 11. ibi Vlpianus quoq; docet, quòd is cui tutela in iure cessa est, cessicus tutor appellatur. PRIMA autē CAVSA EXCVSATIONIS EST πολυπαιδία QVI ENIM TRES LIBEROS HABENT, AVT QVATVOR, AVT
3 QVINQVE, A TVTELA ET CVRA EXCVSANTVR; SI MODO LIBERI NATVRALES ET LEGITIMI FVERINT, ADOPTIVI LIBERI NON PROSVNT, *§. sed adoptiui, h. t. in l.* 2. *§. adoptiui, de vacat. mun.* idq; senatum decreuisse Neronis

his temporibus, Cornelius Tacitus *lib. 5.* scribit. Sic naturales tantum non prosunt, *l. 2. de excus.* Hoc amplius quoque exigitur, vt liberi sint superstites & incolumes eo tempore, quo pater ad munera vocatur, aut tutor petitur. Nati post petitionem, ante cognitionem allegatæ excusationis, non prosunt, *l. tutor petitus, de excusat.* Inde sequitur liberos defunctos non prodesse, nisi fortè in bello amissi fuerint, *d. § sed adoptiui, h. t. n.* quos Plato *in 5. de Repub.* ex Hesiodo tradit, dæmones effici, sanctos terrestres, optimos expulsores malorum, custodésque mortalium, eorúmque sepulchra, veluti dæmonum coli atque adorari debere. IN BELLO autem AMISSI DICVNTVR, non, qui per causam belli parentibus sunt abrepti, in obsidione fortè; sed ij tantùm qui in acie sunt interempti, cuiuscunque sexus vel ætatis sint. HI ENIM PRO REPVBLICA CECIDERVNT, *l. bello amissi, de excus.* ET IN PERPETVVM PER GLORIAM VIVERE INTELLIGVNTVR, vt Iustinianus hîc loquitur. Hoc igitur vnum πολυπαιδίας præmium est, quòd parentes, vt dictum est, propter liberos à tutela vel cura se excusare possunt. Sunt & alia. Nam damnatorum liberis pluribus As, hoc est, tota hereditas conceditur, ex constitutione diui Hadriani Imperatoris, *l. 7. § si plures de bonis damnat.* Et hoc est quod Dio in Hadriano scribit, eum mitiores pœnas reis liberos habentibus irrogasse. Et qui plures liberos habet, in curia vel collegio primus sententiam dicit, in processu cæteris præfertur, *l. 9. C. de decur.* Ex Consulibus, prior fasces sumit, qui plures liberos habet: & si par vtrique numerus sit liberorum, maritus præfertur, *Gell. lib. 2. c. 15.* In honoribus item adipiscendis, minoribus anni remittuntur beneficio liberorum, *l. 2 de minorib.* Libertus quoque operarum obligatione soluitur, si filium vnum quinquennem habuerit, *l. qui libertinus, de oper. libert.* Et qui tres liberos habet, excusatur à legationibus, *l. 1. C. de legationib.* Qui quinque, à muneribus publicis personalibus, *l. 3. § quamuis, de muner. & honor.* Qui sedecim, ab omnibus muneribus personalibus & patrimonialibus, *l. semper, de iure immunitatis.* atque ita legendum est *in l. si quis decurio 2. C. de decur. lib. 10.* Et hæc præmia πολυπαιδίας sublata hodie non sunt. Cœlibatus & orbitatis quidem pœnas, Christiani Imperatores, quòd viderent cœlibatum Deo quoque gratum esse, antiquarunt & sustulerunt. *toto tit. C. de infirm. pœnis cœlibatus & orbitatis, &c.* Verùm πολυπαιδίας præmia, non item. Illa enim hodie durant, & illorum cœlibes ac orbi participes non sunt. Nec aduersatur *l. 1. C. de iure liberorum,* in qua Theodosius Imperator rescripsit: Nemo posthac à nobis ius liberorum petat quod simul hac lege omnibus concedimus. Nec enim dicit Imperator, se ius trium, quatuor, quinque vel sedecim liberorum omnibus dare; sed simpliciter & absolutè de iure liberorum loquitur: quod quale fuerit, Cuiacius *in notis ad Vlp. tit. 16.* tradidit, & nos alibi exposuimus.

4 5 6 7 8

AD §. ITEM DIVVS MARCVS.

TEXT. Item diuus Marcus in semestribus rescripsit, eum qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat, excusari posse.

SVMMARIA.

1. *Quæ sit secunda excusationis causa, & vnde Fiscus dicatur.*
2. *Semestria quid sint.*

1 SECVNDA CAVSA EXCVSATIONIS EST, FISCI ADMINISTRATIO. FISCVS dicitur à fiscis, *hoc est*, sportis, quibus pecuniæ publicæ olim asportari concludiq; solebant, *Asconius Pedianus in 2. Verrina, & Isid. lib. vlt. Etymol. c.9.* Hanc causam excusationis iustam esse, Diuus Marcus in semestribus
2 rescripsit. SEMESTRIA appellat Imperator, quæ in semestribus consiliis constituta & rescripta fuerunt. Verisimile enim est Diuum Marcum, exemplo Augusti & Tiberij, iniuisse consilia semestria, *Sueton. in August.*

AD §. ITEM QVI REIPVB.

TEXT. Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores, deinde reipublicæ causa abesse cœperint, à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur, qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habent vacationem, vt Papinianus libro quinto responsorum rescripsit: nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit tertia excusationis causa.*
2 *Annus qui absentibus Reipublicæ causa & reuersis datur, quomodo computandus sit.*
3 *A quibus tutelis absentes Reipublicæ causa post redi tũ, intra annum excusentur.*

1 TERTIA CAVSA EXCVSATIONIS EST, ABSENTIA REIPVBLICÆ CAVSA, nõ affectata, nec sui commodi causa, sed coacta, *l. respub. ex quibus causis maior, &c.* Reipublicæ, inquam, Romanæ, *l. 10. de excusat.* vt qui mittuntur, vt milites ducant, reducant, legiones curent, Principi gratulentur, malos homines compescant, Reipublicæ causa absunt, *l. qui mittuntur. ex quib. cau-*
2 *sis maiores.* Et his etiam reuersis, expleto munere, annus vacationis datur, *l. non solum, in princ. de excusa.* qui continuus est, non vtilis: & computatur ex quo quis rediit vel redire debuit, *l. 4. de vacat. mun.* constatque trecentis sexaginta quinque diebus, *l. ita vulneratus, ad l. Aquiliam, l. 4. §. Stichus, 2. de statulib. l. anniculus, de verb. sign.* ex Thaletis Milesij definitione; vt refert Diogenes Laër-
3 tius *lib. 1.* Ac datur hic annus reuersis, si ad nouas tutelas vocentur, nõ si ad veteres, quas susceperant priusquàm Reipublicæ causa abirent, reuocentur. Has enim statim recipiunt, nullo spatio intermisso, *l. pen. de excusat. & hoc §. nostro.*

AD §. ET QVI POTESTATEM.

TEXT. Et qui potestatem habent aliquam, se excusare possunt, vt diuus Marcus rescripsit: sed cœptam tutelam deserere non possunt.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit quarta excusat. causa, & quot Magistratuum apud Rom. fuerint genera.*
2 *An Magistratus municipalis tutor dari possit.*
3 *An futurus Magistratus à tutela se excusare possit.*

1 QVARTA CAVSA EXCVSATIONIS EST POTESTAS. POTESTAS autẽ Magistratum significat, *l. eum qui, de iurisd. ĉt.* cuius tria sunt genera. Alij enim sunt vrbani magistratus, qui propriè Magistratus nominantur; Inde dicti quòd veluti quidam populi magistri sunt, vt Paulus docet *in l. cui præcipua, de verb.*

verb.signif Varro lib.4.Sext.Festus lib.11.in verbo Magistrare. Hinc Dictator, qui summam potestatem habet, magister populi appellatur à Cicerone *in 3. de ll.* & Isidoro *lib.9.Etymol.c.3.* & Varrone *d.lib.4.de lingua lat.* Alij sunt magistratus prouinciales, qui propriè potestates dicuntur in libris nostris, *l.fideiussorij, in princ.de pignor.l.quis sit fugitiuus, §.penult.de adilit.edicto.* Alij denique sunt magistratus municipales. Et quidem de vrbanis & prouincialibus magistratibus dubium non est, quin tutelam non administrent. Magistratus verò municipalis tutor dari potest, decreto Decurionum, *l.penult. qui petant tutores vel curatores*, vel etiam à collega, *l.vbi absunt, §.fin.de tutor.& curat. datis ab his, &c.* sed iure magistratus se excusare potest, *l.6.§.ἀφίενται.de excusat.* Qui futurus est magistratus, se excusare non potest, *l.propter magistratum, de excusat.* sicut nec is qui desiit esse, *l.παρόντων, §.καὶ ὁ τῆ πόλεως, de excusat.* 2 3

AD §. ITEM PROPTER LITEM.

TEXT. Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet excusare nemo se potest: nisi fortè de omnibus bonis vel hæreditate controuersia sit.

SVMMARIA.

1. *Quæ sit quinta Excusationis causa.*
2. *Quare lis inter pupillum & tutorem, iustam excusationis causam prabeat.*

QVINTA CAVSA EXCVSATIONIS EST LIS, QVA AGITVR DE OMNIBVS BONIS, AVT PLVRIMA EORVM PARTE, ADVERSVS IPSVM PVPILLVM, *hoc §.nostro, & l.propter litem, de excusat.* Et hæc causa excusationis iustissima est. Nam inimicus capitalis dicitur, qui controuersiam alicui de omnibus bonis, aut maiori eorum parte mouet, vt prolixè à Tiraquello traditum est *in l.b.de nobilit.c.31.n.380.* & Menochio *lib.2.de arbitrar iudic quest.cent.2. casu* 110. non secus ac is qui vitæ insidiatur; cùm pecunia vita hominis esse existimetur, vt est in prouerbio, ex Hesiodi carmine, quod Erasmus adducit in prouerbio: Anima & vita. *Ludou.Celius lib.14.antiq.lect.c.2.* & alter sanguis. *Salicetus in l.admonendi, col.penult.vers.quaro an sit consideranda, de iureiur.* 1 2

AD §. ITEM TRIA ONERA.

TEXT. Item tria onera tutelæ non adfectatæ, vel curæ, præstant vacationem quandiu administrantur: vt tamen plurimum pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

SVMMARIA.

1. *Quæ sit sexta Excusationis causa.*
2. *Quomodo tria onera tutela computentur.*
3. *Fratres consortes qui dicantur.*
4. *Quinam aliàs consortes in iure dicantur.*

SEXTA CAVSA EXCVSATIONIS EST, NVMERVS TVTELARVM CVRATIONVMVE. NAM TRIA ONERA TVTELARVM, VEL TRIA ONERA CVRATIONVM, QVARTÆ TVTELÆ CVRATIONISVE EXCVSATIONEM PRÆBENT. Tria- 1

onera non ex numero pupillorum vel adolescentum computantur, sed ex patrimoniorum & domuum diuersitate,& conficiendarum reddendarumque ra-
3 tionum difficultate, *l.3.de excusat.* Itaque si sint tres fratres consortes: vna est tutela: si tres dissortes, tres sunt tutelæ, *l si ei qui tres, § fin.de excusat.* Fratres consortes dicuntur, qui pro indiuiso commune patrimonium habent, *Cicero*
4 *in 4 Verrina.* Cùm ex agris tres fratres consortes profugissent. Interdum consortes sunt, quorum communis lis est, aut qui simul litem contestati sunt, *toto tit.de consortibus eiusdem litis.*

Ad §. SED ET PROPTER PAVPERTATEM,

Text. Sed & propter paupertatem, excusationem tribui tam Diui fratres, quàm per se Diuus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit septima excusationis causa.*
2 *Pauper quis dicatur.*
3 *Ex quorum Imperatorum constitutione veniat hæc excusatio.*
4 *Quinam in iure nostro fratres Imperatores appellentur.*

1 SEPTIMA CAVSA EXCVSATIONIS EST PAVPERTAS, quæ & mediocritas vocatur, *l.6.§.penult.de excusat.* Nam vt Græcè μετριότης, ita Latinè mediocritas,paupertatem significat: & hoc sensu mediocrem hominem dici-
2 mus,& mediocre patrimonium. PAVPER autem hîc est, qui imparem se oneri iniuncto docet, *l.paupertas,de excusat.* Aliàs, quod ad accusationem perferendam attinet, pauper est,qui minùs quàm quinquaginta aureos in bonis habet, *l.nonnulli,de accusat.* Sic,quoad testimonium dicendum,pauper dicitur, qui in bonis quinquaginta aureos non habet,auctore Constantino Harmenopulo,*l.1.Epit.tit.9.* οἱ πένητες,inquit, οὐ μαρτυροῦσι, πένης δ' ἐστὶν ὁ μὴ ἔχων πεντήκοντα [illegible]. Hæc verò causa excusationis, est ex rescripto Diuorum fratrum, *d.l paupertas,*
3 *de excusat.* Diui fratres sunt, M.Antonius Philosophus & Ælius Vetus: qui interdum etiam fratres Imperatores appellantur, *l.fratres,de pœnis, l.si adulterium, § fratres, de adulter.* Et acutè Antonius Augustinus *lib.singul. ad Mode-*
4 *stinum* obseruauit, semper præposito nomine Antonini, in libris nostris sequi Verum, hoc modo: Antoninus & Vetus: & significari fratres. Cùm verò sequitur Antonini nomen, præcedere Seueri,hoc modo: Seuerus & Antoninus: & significari patrem & filium.

AD §. ITEM PROPTER ADVERSAM.

Text. Item propter aduersam valetudinem, propter quam nec suis quidem negociis interesse potest, excusatio locum habet.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit octaua excusationis causa.*
2 *Quenam aduersa valetudo excuset à tutela.*

OCTAVA

OCTAVA CAVSA EXCVSATIONIS EST ADVERSA VALETVDO. Va- 1
letudinarij enim à tutela vel cura se excusare possunt, *l. vn. C qui morbo se excusant, lib.* 10. & prout est valetudo, vel ad tempus, vel in perpetuum, ex- 2
cusatio datur, *l. 2 μόνον, §. fin. cum duab. ll. sequentib. h. t.*

AD §. SIMILITER EVM.

TEXT. Similiter eum qui literas nesciret, excusandum esse, diuus Pius rescripsit; quamuis & imperiti literarum possunt ad administrationem negociorum sufficere.

SVMMARIA.

1 *Quænam sit nona excusationis causa.*
2 *Quis nescire literas dicatur.*
3 *An ignorantia literarum perpetuò excuset.*

NONA CAVSA EXCVSATIONIS EST, IMPERITIA LITERARVM: si 1
tutor vel curator literas se nescire dicat. NESCIRE LITERAS dicuntur, 2
qui neque legere sciunt, neque scribere, vt intelligitur *ex l. 3. §. item subscribere. de accusat.* Duaren. *lib. 1. anniuers. disputat. c. 3.* Sic ignorantiam literarum acci- 3
pe *in l. sed etsi pupillus, §. literis, de instit. act.* Ita tamen hi excusantur, si negociorum expertes sint. Nam si sua negocia, itémque aliorum, rectè administrare possunt, propter literarum imperitiam neutiquam excusabuntur; cùm possint aliena opera vti in conscribendis rebus omnibus. Atque ita innuere videtur ICtus *in l. 6. §. fin. de excusat.* cùm inquit: Eius, qui se negat literas scire, excusatio non debet accipi, si modò non sit expers negociorum.

AD §. ITEM SI PROPTER INIMICITIAS.

TEXT. Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit, hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserunt. Non esse admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quòd ignotus patri pupillorum sit, Diui fratres rescripserunt. Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit, si capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit, à tutela vel cura solent excusare.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit decima excusationis causa.*
2 *Inimicitia ante tutoris dationem interueniens, quatenus excusationem prebeat.*
3 *Si pater pupilli, capitis accusauerit tutorem, an tutor inde excusare se possit.*

DECIMA CAVSA EXCVSATIONIS EST INIMICITIA CAPITALIS, 1
quæ iudicis arbitrio discutienda relinquitur, *Grammat. cons. 57. incipiente, In causa mihi transmissa, nu. 9. Menoch. lib. 2. de arbitrar. iud. quæst. centur. 2. casu* 110 *Laurent. Syluan. in tract. de feudi recognit. quæst.* 43. Et quidem si interuenerit 2
inimicitia capitalis ante tutoris dationem, ita demum excusat, si ob illam ipsam inimicitiam tutor datus fuerit testamēto, fortè vt negociis implicaretur; *h. §. pr.* aliàs non item. Etenim hoc ipso videtur facta gratiæ reconciliatio, quòd quis tutor datus est. Quòd si inter tutorem testamento datum & testatorem postea inimicitiæ capitales subortæ fuerint, excusationem præstant *l. 6. §. ἀφίστασθαι, de excusat.* Si ergo tutor accusauit patrem capitis, antequam tutor daretur, tutori

dato pater videtur iniuriam remisisse: si postea pater videtur tutelam ei ademisse; & ideò nisi se excuset, remouetur, *l.3 §.si tutor, de suspect. tutor.* Et hæc di-
3 cimus de inimicitiis, quas tutor concitauit. Si pater capitis accusauit tutorem, indistinctè dicimus tutorem excusari. Et ita accipi, *§. inimicitia, hoc tit. nostro.* Iacobus Cuiacius *in l.6. de excusat.*

Ad §. item is.

Text. Item is, qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit vndecima excusationis causa.*
2 *An ius patronatus amittatur, si patronus libertum in seruitutem petierit.*

1 Vndecima causa excvsationis est, controversia statvs: si is, qui tutor datus est à patre pupilli status controuersiam passus sit, hoc est, in seruitutem petitus sit; hoc casu excusare se tutor potest. Et hæc causa magnam habet cum superiori cognationem. Plerunque enim sunt
2 paria, capitis accusare, & in seruitutem petere. Vtraque ex causa ius patronatus quoque amittitur, *l. qui cùm maior natu, de bonis libertorum.*

Ad §. item maior.

Text. Item maior septuaginta annis à tutela vel cura excusare se potest.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit duodecima Excusationis causa.*
2 *An ætas 70. annorum excuset ab omnibus muneribus personalibus.*
3 *Quænam ætas ab honoribus excuset.*
4 *Cur citius detur excusatio honorum, quàm munerum.*

1 Dvodecima cavsa excvsationis est, ætas 70. annorvm, si tutor eam ætatem superarit, *l. 2. versic.* ὑπερβεβηκέναι δὲ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, *de excus. tutor.* neque enim ingressi, sed egressi septuagesimum annum, vaca-
2 tione vtuntur, *l. 3. de iure immunit. l. qui filium 74. in fin. ad SCtum Trebel.* Hæc ætas non tantùm à tutela vel cura excusat, verùm etiam à cæteris muneribus personalibus, *l. 3. §. quamuis, & §. cura, de munerib. & honor l. 2. §. numerus, de vocat. & excus. mun. l. si vltra, C. de decur. lib. 19. l. fin. C. qui ætate vel profes. lib. 10.* Sed ibi pro, quinquagintaquinque annis, legendum est 70. vt Iacob. Cuiac. monuit:
3 estq; hac in re differentia inter honores & munera. Nam ab honoribus excusant anni 60 Seneca *de breuitate vitæ:* Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Idem tamen Seneca *2. controuersiar.* sexaginta quinque annos exigit. Excipiendus est honor Decurionatus: à quo excusant anni quinquaginta quinque, *l. 2. §. final. l. non tantùm, de decur.* Ratio autem cur citiùs detur excusatio honorum, quàm munerum, hæc est: Munera detrectant ferè omnes, licèt eis cohæreant onera quædam. Itaque fit, vt qui munera gerant, desint sæpe: qui honores, vix vnquam: ideoque tardiùs munerum vacatio conceditur, nempe anno septuagesimo, cùm honorum

rum tribuatur vel quinquagesimo quinto, vel sexagesimo, vel sexagesimo quinto.

AD §. MINORES AVTEM.

TEXT. Minores autem vigintiquinque annis, olim quidem excusabantur; à nostra autem Constitutione prohibentur ad tutelam vel curam aspirare: adeò vt nec excusationis opus fiat. Qua constitutione cauetur, vt nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: cùm erat inciuile, eos qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire. Idem & in milite obseruandum est, vt nec volens ad tutelæ onus admittatur.

SVMMARIA.

1 *Ante Iustiniani Constitutionem etiam minoribus tutela deferebatur.*
2 *Ex Iustiniani Constitutione nemo minor ad tutelæ administrationem admittitur.*
3 *Miles an tutelam gerere possit.*

EX hoc §. notandum est, quòd ante Iustinianum Imperatorem non solùm minores 25. annis, sed etiam pupilli tutores erant. Vt enim hæreditas, ita tutela legitima, agnatis ipso iure deferebatur, cuiuscunque ætatis essent: atque ita fiebat, vt & pupilli tutores essent, iure scilicet & nomine, non etiam administratione. Nam in locum eorum dabantur curatores, §. *interdum, suprà de curat.* Iac. Cuiacius *lib.* 17. *obser. c.* 28. Hodie ex Iustiniani constitutione, *hoc est, ex l. vlt. C. de legit. tutela*, pupillus ad legitimam tutelam amplius non vocatur, nec adultus: ne tutor esset alterius, qui ipso tutore indiget, *d. l. vlt. C. de legit. tut.* CVM INCIVILE SIT, EVM QVI ALIENO AVXILIO IN REBVS SVIS ADMINISTRANDIS EGERE NOSCITVR, ET AB ALIIS REGITVR, ALIORVM TVTELAM VEL CVRAM SVBIRE, vt *in h. §. n.* Imp. loquitur. Pupillus itaque & minor se non excusant, sed omnino prohibentur ad tutelam vel curam aspirare. Adiicit Iustinianus, IDEM IN MILITE OBSERVANDVM ESSE, VT NEC VOLENS AD TVTELÆ ONVS ADMITTATVR, *h. §. n.* 1 2 3

AD §. ITEM ROMÆ.

TEXT. Item Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria sua id exercent, & intra numerum sunt, à tutela vel cura habent vacationem.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit decimatertia excusationis causa.*
2 *Quinam hic Grammatici dicantur.*
3 *Sophistæ qui sint.*
4 *Quinam Medici excusentur à tutela.*
5 *Quis legitimus numerus sit Medicorum in ciuitate.*

DECIMATERTIA CAVSA EXCVSATIONIS EST EORVM, QVI ARTEM ALIQVAM EXERCENT; GRAMMATICI ENIM, SOPHISTÆ RHETORES, MEDICI EXCVSANTVR A TVTELIS ET CÆTERIS MVNERIBVS CIVILIBVS, *l. 6. de excusat.* GRAMMATICI hîc non sunt, qui primas literas pueros docent; hi enim habent immunitatem, *l. 1. §. vlt. C. de vacat. mun. l. vt gradatim, §. vlt. de mun. & honor.* sed qui ab Homero incipiunt, aut Vir-

4 gilio, SOPHISTÆ ET RHETORES vocantur, qui dicendi præcepta docent, MEDICI, QVI MEDENDI ARTEM EXERCENT. Nam qui domestico & vmbratili studio tantùm dediti sunt, immunitatem non habent: & ideò adiecit ICtus *in d. l. 6. de excus.* eos medicos excusari, qui περιοδευταὶ vocantur, *hoc est*, qui circumeunt vrbem, sanitatis hominibus reddendæ causa. Hi immunitatem habent, si sint probati decreto ordinis, *l. 5. C. de professor. & med lib.* 10. & bene ac sedulò suo munere fungantur, & se adolescentibus vtiles præbeant, *l 2. C. eod. d. l. vt gradatim, §. reprobari, de munerib & honor.* ET IN PATRIA SVA DOCENT ET MEDENTVR, NON IN ALIENA, *h §. n.* ET DENIQVE INTRA NVMERVM SINT, *h. §. n.* Numerus hic est, vt minores ciuitates habeant quinque medicos, rhetores tres, grammaticos totidem. Maiores, medicos septem, rhetores quatuor, grammaticos totidem, *d. l. 6. de excusationibus.*

AD §. QVI AVTEM.

TEXT. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit, aliis vti intra tempora non prohibetur. Qui autem excusare se voluerit, non appellant: sed intra dies quinquaginta continuos, ex quo cognouerunt se esse tutores vel curatores datos, excusare se debent; cuiuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores; si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt: Si verò vltra centesimum habitant, dinumeratione facta viginti miliariũ diurnorum & amplius triginta dierum: quod tamen, vt Scæuola dicebat, sic debet computari, ne minùs sint quàm quinquaginta dies. Datus autem tutor, ad vniuersum patrimonium datus esse creditur. Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri non compellitur: in tantum, vt licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adiecerit secundum curatorem dare, tamen inuitum eum curam suscipere non cogendum, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, maritum vxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat. Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruit, non est liberatus onere tutelæ.

SVMMARIA.

1 *Non probans causam excusationis à se adductam, an aliis excusationib. vti possit.*
2 *Quomodo Romani miliaria notauerint.*

1 DOcet in hoc §. Iustinianus, quòd non probans causam excusationis à se adductam, aliis excusationibus intra quinquaginta dies vti non prohibeatur: Si inquit, INTRA CENTESIMVM LAPIDEM SIT, *hoc est*, intra centesimum miliare. Ita enim Vlpianus explicat *in l 1. §. initio, de officio praefecti vrb.*
2 Et singulis miliaribus lapideas columnas, spatiorum signa inscripta habentes, Romani positas habuerunt, *Plutarchus in Gracchis, Barnabas Brissonius lib. 4. antiq. cap. 8.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XXV. DE EXCVSAT. TVT. VEL CVRAT.

Excusantur Tutores & Curatores dati variis de causis.

1. Est Numerus liberorum
   - Romæ trium.
   - In Italia iiij.
   - in Prouinciis v.
2. Administratio fisci.
3. Absentia Reipublicæ causâ.
4. Potestas seu Magistratus.
5. Lis omnium bonorum.
6. Onus trium Tutelarum.
7. Paupertas nimia.
8. Morbus.
9. Imperitia literarum.
10. Datio vel nominatio facta ob inimicitias.
11. Inimicitiæ capitales.
12. Status controuersia.
13. Ætas 70. annorum.
14. Militia.
15. Liberalium artium professio.

Est & propria Curatoris excusatio, si iam impuberis tutelam gesserit.

Quibus proponendis dati sunt 50. dies, aut etiam plures, habita ratione interualli, aut distantiæ locorum.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

TITVLVS XXVI.

TEXT. Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere. Datum est autem ius remouendi tutores suspectos, Romæ Prætori, & in prouinciis Præsidibus earum, & legato proconsulis. Ostendimus qui possent de suspecto cognoscere: nunc videamus qui suspecti fieri possint. Et quidem omnes tutores possunt, siue testamentarij, siue non, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus tutor, accusari poterit. Quid si patronus? adhuc idem dicendum: dummodò meminerimus, famæ patroni parcendum, licet vt suspectus remotus fuerit. Consequens est vt videamus, qui possunt suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimò & mulieres admittuntur ex rescripto diuorum Seueri & Antonini: sed eæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: vtputa mater, nutrix quoque & auia possunt, potest & soror: sed & siqua alia mulier fuerit, cuius Prætor perpensam pietatem intellexerit, non sexus verecundiam egredientis, sed pietate productam, non continere iniuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere, & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

SVMMARIA.

1 *Vnde suspecti crimen descendat.*
2 *Quæ sit differentia inter actionem tutelæ & accusationem suspecti.*
3 *Crimen suspecti quid significet.*
4 *An omnis tutor suspectus postulare debeat.*
5 *Libertus quomodo patronum tutorem suspectum postulare debeat.*
6 *Quis possit tutorem suspectum accusare.*
7 *Cur accusatio suspecti quasi publica dicatur.*
8 *Subscriptio in criminibus quid operetur.*
9 *Calphurnia improbissima fœmina perstringitur.*
10 *Impuberes an possint tutores suos suspectos postulare.*

1 HÆc clausula, *De suspectis tutoribus vel curatoribus*, frequens & necessaria est; quotidie enim suspecti tutores postulantur. Ita Vlpian loquitur *in l. 1. in pr. eod.* DESCENDIT AVTEM SVSPECTI CRIMEN EX L. XII. TAB. *d. l.*
2 *1. & h. t. n. in princ.* hoc est: Lex xij. tabul. permittit vt quis tutorem suspectum accusare possit, vt tutela abeat. Tutelæ quidem agi non potest, antequam tutela finita fuerit, vt supra est dictum. At suspecti rectè agitur, etiam tutela durante, ex xij. tabul. Hoc vult Imperator, cùm dicit, suspecti crimen ex l. xij. ta-
3 bularum descendere. Crimen Theophilus *κατηγορίαν*, vertit rectissimè. CRIMEN. n. SVSPECTI, ACCVSATIONEM SVSPECTI SIGNIFICAT: & ita Imperator ipse interpretatur & *in §. consequens est, hoc tit. nostro*, & ICtus *in l. 1.*
4 *§. consequens est*, & *alibi sæpe eod.* Aliàs postulatio suspecti dicitur, *l. ita autem, §. gessisse, de administr. & peric. tutor. & hoc tit. nostro. ac in Pandectis, eod.* AC POTEST QVILIBET TVTOR SVSPECTVS POSTVLARI, ETIAM PATRONVS: DVMMODO, inquit Iustinianus, MEMINERIMVS FAMÆ PATRO-
5 NI PARCENDVM ESSE, LICET VT SVSPECTVS REMOTVS FVERIT, *§. ostendimus, hoc tit. & l. 1. §. ostendimus, eod* His verbis Iustinianus hoc dicit: Cùm suspecti agitur aduersus patronum, qui liberti sui impuberis tutelam administrat, nulla doli, fraudis aut malæ fidei in postulatione fieri debet mentio, sed verbis minoribus, suspecti postulatio debet temperari, ne libertus patroni famam lacessisse videatur: quod non facilè concedendum est, *l. si adulterium cũ incestu, §. penult. ad l. Iuliam, de adulter.* Et quod Lampridius de Alexan. Seuero scribit: Eum, si quid minùs bene factum esset, conuicisse, idque sine fastu & sine amaritudine animi: idem de eo qui patronum suspectum postulat, rectè dixerimus, conuincere eum debere, quòd minùs bene patronus tutelam administrauit, idque sine fastu & sine amaritudine. Ea postulatio est *ἐνδυναμῶν* illi, in qua doli, fraudis & malæ fidei fit mentio, sed rectior: vt Cicero de hac exceptione, Extra quam si ita negotium gestum est, vt eo stari non oporteat ex fide bona: scribit eam esse *ἐνδυναμῶν* illi, Extra quàm si quid vi aut dolo malo factum sit. sed rectiorem, *in 6. ad Atticum epistola prima.*
6 SVSPECTI autem POSTVLATIO OMNIBVS PATET, ETIAM MVLIERIBVS, *d. l. 1. §. consequens est, de suspect. tutoribus.* QVASI ENIM PVBLICA EST ACCVSATIO, *hoc titulo nostro.* Inquit Imperator, POSTVLATIONEM SVSPECTI QVASI PVBLICAM ESSE: propterea quòd qui accusat, non tenetur se inscribere, nec subscribere, quod in publicis criminibus exigitur.

exigitur, *l. libellorum, l. si cui crimen, de accusat.* vt accusatorem, si nō vincat, vinciat inscriptio & subscriptio, & temeritatis coarguat, ne quis temerè ad accusationem prosiliat. Subscriptio enim vitiosa accusatorem in talionis pœnam 8
obligat, *Symmachus, lib.* 10. *epist. vlt.* Quid habeat conditionis inscriptio, nôstis præ cæteris. Prouisum est enim, ne quis temerè in alieni capitis discrimen irrueret, nisi se idem priùs pœnæ sponsione vinciret, *Cuiac. lib.* 1. *obseruat. c.* 10. ET QVOD DE MVLIERIBVS DIXIMVS, EAS TVTORES SVSPECTOS POSTVLARE POSSE, DE MATRE, NVTRICE, QVÆ QVASI ALTERA MATER EST, ALIA ITEM, ET QVACVNQVE ALIA MVLIERE, QVÆ SEXVS VERECVNDIAM NON EGREDITVR, SED PIETATE PRODVCITVR, VT NON CONTINEAT INIVRIAM PVPILLORVM INTELLIGENDVM EST, *h. t. n.*
His verbis: QVÆ SEXVS VERECVNDIAM NON EGREDITVR, Imperator 9
Calphurniam improbissimam fœminam tacitè perstringit, quæ inuerecundè postulabat, & magistratum inquietabat, vt à ICto Vlpiano refertur *in l.* 1. *§. sexum, de postulando.* Et sequentibus verbis: PIETATE PRODVCITVR, VT NON CONTINEAT INIVRIAM PVPILLORVM: Intelligit Imperator mulierem, quæ pietate necessitudinis ducitur. *l.* 1. *§. penult. de suspect. tutor.* hoc est, quæ cognatione vel affinitate iuncta est pupillis; & propterea non potest continere iniuriam pupillorum, hoc est, ferre vt tutor, qui suspectus est, tutelam administret ad iniuriam pupillorum. Addit Iustinianus: IMPVBERES TVTORES 10
SVOS SVSPECTOS POSTVLARE NON POSSE. Puberes autem, ex consilio necessariorum, curatores suos suspectos posse arguere. Et sic impuberes ex consilio tutorum aliàs possunt accusare, *l.* 1. *de accusa.* Cuius rei non alia ratio quærenda est, quàm quòd legibus pupillis hoc concessum est, illud non item.

AD §. SVSPECTVS AVTEM.

TEXT. Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque rescripsit. Sed & antequam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri, idem Iulianus rescripsit, & secundùm eum constitutum est. Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam non æquè. Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, vt Papiniano visum est. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteáque tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio. Si quis tutor copiam sui non faciat, vt alimenta pupillo decernantur, caueatur epistola diuorum Seueri & Antonini, vt in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta. Sed si quis præsens neget propter inopiam, alimenta non posse decerni; si hoc per mendacium dicat, remittendum eum esse ad Præfectum vrbi puniendum placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelam redemit. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad Præfectum vrbi remittitur puniendus. Nouissimè sciendum est eos, qui fraudulenter tutelam vel curam administrant, etiam si satis offerant, remouendos à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutiùs grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum enim eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus.

SVMMARIA.

1 *Quis suspectus tutor dicatur.*
2 *Non præstans alimenta, an pro suspecto habeatur.*
3 *Vestes an pertineant ad alimenta.*
4 *Explicatur l. diariis, ff. de aliment. & cibar. legatis.*
5 *Institutio & præceptorum salaria, an pertineant ad alimenta.*
6 *Tutor suspectus remotus an infamia notetur.*

1 HIc Iustinianus docet, quis suspectus dicatur. SVSPECTVS EST, QVI NON EX FIDE TVTELAM GERIT, *hoc est,* QVI FRAVDVLENTER TVTELAM ADMINISTRAT, vt Iustinianus postea loquitur. HIC REMOVERI DEBET, LICET SIT SOLVENDO, ET PRÆSTET SATISDATIONEM, REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, vt in fine Imperator hic docet.
2 SIC SVSPECTVS EST QVI NON PRÆSTAT PVPILLO
3 ALIMENTA. Et inter alimenta connumerantur vestes, lectus, culcitra, item habitatio, vt eleganter prolixè traditum est à Bartolo *in tract. de alimentis*, & Menochio *lib. 2. de arbitrar. iud. quæst. casu* 107. Rolando à Valle *cons. 22. in 1. vol.* Non obstat, quòd Valla putauit, vestes ad alimenta non pertinere, propterea quòd Æthiopes sine veste commodè viuant. Nos enim hic de Romanis, eorúmque moribus & institutis loquimur: & apud Romanos, nec honestum nec commodum est, sine veste degere, nudúmq; incedere, *l. quos nos hostes, §. fin. de verb. sig.* Alciatus *in l. verbo victus*, & ibi quoque Fornerius, *de verb. sig.*
4 Rursus non obstat *l. diariis, de aliment. & cib. leg.* Nam diariorum & cibariorum legato, esus potúsque tantùm continetur; idque nomen angustius est verbo victus & alimentorum. De institutione & præceptorum salariis quæritur,
5 an ad alimenta pertineant? Et quamuis optimarum artium cognitione hominem imbui præclarum sit, *l. apud Iulianum, de fideic. libertat. l. quæ pater 2. fam. hercisc.* tamen alimentorum nomine disciplina non continetur. *l. 8. de transact.* Absque cibo & potu nemo viuit: at absque literis, plurimi. Quod tamen procedit, nisi aliunde constet, alimentorum nomine voluisse quem, etiam institu-
6 tionem comprehendere, *Fornerius l. cetera, de verb. sig.* DENIQVE SVSPECTVS REMOTVS, SIQVIDEM OB DOLVM, FAMOSVS EST, *hoc est,* infamia notatur: OB CVLPAM, NON ÆQVE.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XXVI. DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

SVSPECTI postulatio sex habet quęstiones.

- 1. Vnde descendit? — Ex lege xij. Tabularum.
- 2. Apud quos exercetur?
  - Apud Prætorem.
  - Præsidem prouinciæ.
  - Legatum Proconsulis.
- 3. Qui postulari possunt?
  - Tutores cuiuscunque generis, etiam legitimi & fiduciarij.
  - Curatores quilibet.
- 4. A quibus?
  - A parentibus & cognatis minorum;
  - Ab extraneis quibuslibet.
  - A mulieribus.
  - Ab ipsis plerumque minoribus.
  - Non tamen à pupillis.
- 5. Ex quibus causis?
  - Ob dolum & fraudem in
    - administratione.
    - cessatione.
  - Ob Culpam
    - Latam &
    - Leuem.
- 6. Quæ pœnæ suspecti?
  - Ex lege xij tabularum, duplum rei ablatæ vel diminutæ.
  - Grauior animaduersio in
    - Libertos patronorum tutores.
    - Eos qui tutelam vel curam redemêre.
    - Eos qui circa minorum patrimonia mentiuntur.

COMMENTARIA

IN LIBRVM SECVNDVM

INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI.

DE RERVM DIVISIONE, ET ACQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

TITVLVS I.

TEXT. Superiore libro de iure personarum exposuimus: modò videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit prima rerum diuisio.*
2 *Quæ res in patrimonio nostro esse dicantur.*
3 *Seruitutes an in bonis sint, vel extra bona.*

1 IN Pandectis duo distincti sunt tituli, de rerum diuisione, & de ac-
quirendo rerum dominio. Hos titulos Imperator hic coniungit, &
primùm rerum diuisionem proponit, postea modos acquirendi re-
rum dominia subiungit. RES, inquit, VEL IN PATRIMONIO
NOSTRO SVNT, VEL EXTRA PATRIMONIVM NOSTRVM HABEN-
2 TVR. Patrimonium propriè bona paterna significat, sicut matrimonium bona
materna, vt suprà *in tit. de nuptiis*, monui. Hic in patrimonio esse, vel non es-
se nihil aliud est, quàm esse in bonis, vel non esse in bonis, vt Caius loquitur
3 *in l. 1 de rer. diuis.* Et sub his duobus membris tertium membrum continetur,
illarum rerum scilicet quæ neque in bonis sunt, neque extra bona: quales sunt
seruitutes, *l. 1. de vsu & vsufructu per legat. aut fideicom. datis.* Hæ in bonis no-
stris non sunt, quia nec sunt, sed intelliguntur. Non tamen omninò & abscisse
extra bona nostra sunt, quia sunt iura quæ prædiis, & bonis nostris, vel nobis
ipsis debentur.

AD §. QVÆDAM ENIM.

TEXT. Quædam enim naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis caussis cuique adquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. Et quidem naturali iure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc litora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen villis & monumentis & ædificiis abstineat, quia non sunt iuris gentium, sicut & mare.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Quæ dicantur res singulorum.*
2 *Aer vnde dicatur.*
3 *Aqua profluens est iuris communis.*
4 *Quomodo aqua profluens à flumine differat.*
5 *Mare quare iuris communis dicatur.*
6 *Litora maris an sint communia.*
7 *An quod in litore ædificatum est, ædificantis sit.*

IVstinianus hîc non nouam rerum diuisionem, sed prioris diuisionis explicationem tradit. Etenim res communes, publicæ, vniuersitatis, & nullius, in bonis nostris non sunt: priuatæ verò res, quæ SINGVLORVM hîc dicuntur in bonis nostris numerantur *l. litora, de contrah. empt.* Ibi Paulus, litora nullius esse tradit, *& d. l. 1. de rer. diuis.* Ibi Caius publicas res in nullius bonis esse tradit, *& d l. 1. de rer. diuis.* Ibi Caius publicas res in nullius bonis esse affirmat. 1
Inter communes autem res primùm ponitur A E R, qui ita dictus est, quòd quæ circa terram sunt αἴρει, hoc est, eleuat, vel quia ἀεὶ ῥεῖ, hoc est, semper fluit, vel quia eius fluxu spiritus concitantur. Poëta quippe flamina & ventos, αὔρας nuncupauit, *Plato in Cratylo.* Deinde A Q V A: quod Leda apud Ouidium *in 6. Metamorph.* vbi rustici aquas degustare prohibent, allegat: 2 3

Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est,
Nec solem proprium natura, nec aera fecit,
Nec tenues vndas: ad publica munera veni.

Aquam autem intelligimus profluentē, *h §. n. l. 2 de rerum diuis.* quia aqua non profluēs, communis non est. Ac rectè Theophilus τὸ ὕδωρ ἀέναον vertit: & debent hæc duo, aqua profluens, coniunctim legi, non separatim, vt quidam malè tradiderunt. Ac differt aqua profluens à flumine in hoc, quòd aqua profluens commune nomen est. Flumen publicum: Vsus verò vtriusque communis. Et in eo communia & publica conueniunt, vt infrà latiùs monebimus. Ac quidem vsus aquæ profluentis communis est, quatenus eam sumere & vti: Fluminis quatenus in eo piscari, & per ipsum nauigare, cuique liberum est, *Iacobus Cuiacius hîc.* Tertiò inter res communes Imperator numerat M A R E; & ideò nemo in mari piscari aut nauigare prohibetur, & aduersus prohibentem competit actio iniuriarum, *l. 2 § si quis in mari ne quid in loco publico, l. iniuriarum, §. vlt. de iniuriis.* Denique L I T O R A quoque cōmunia sunt, *d. l. 2. de rer. diuis. d. l. iniuriarum, §. vlt. de iniuriis, & h § n.* quia accessorium sunt maris, & accessorium sequitur naturam principalis, *l. 2. de peculio leg. c. accessorium. de regul. iur. 6.* Ad litus igitur maris accedere quiuis potest, non piscandi tantùm gratia, sed etiam ædificandi & occupādi causa, *l. quod in litore de acq. rer. dom. l. in litore, ne quid in loco publico.* Et quod in littore quis ædificat ipsius efficitur, *d. l. quod in litore, de acqu. rer. dom. l. quamuis eod.* in tantum, vt & soli dominus constituatur, qui ibi ædificat; sed quandiu ædificium manet. Ædificio collapso, quasi iure postliminij, reuertitur locus in pristinam causam: & si alius in eodem loco ædificauerit, eius fiet, *l. in tantum, de rer. diuis. d. l. quod in litore, de acquir. rer. dom.* 4 5 6 7

AD §. FLVMINA AVTEM.

TEXT. Flumina autem omnia & portus, publica sunt: ideóque ius piscandi omnibus commune est in portu fluminibúsque.

SVMMARIA.

1 *Publica quotuplicia sint.*
2 *Quæ dicantur publica ciuitatis.*
3 *Quæ sint publica populi Romani.*
4 *Respub. per excellentiam Rempub. Romanam significat.*
5 *Quæ sint publica Iure gentium.*
6 *Quænam flumina dicantur publica.*
7 *Portus vnde dicatur.*
8 *Portus quid sit.*
9 *Portus an pro domo accipiatur.*
10 *Citatio reorum absentium quomodo fiat.*

1 HIc de publicis rebus agitur. PVBLICA, alia ciuitatum sunt, *l. inter publica de verb. sign.* quæ abusiuè publica dicũtur, *l. bona ciuitatis, de verb. sig.*
2 propterea quòd ciuitates priuatorum loco habentur, *l. eum qui vectigal. eodem.* Eáq; vel in pecunia populi, *l. 6. de cõtrah. empt.* siue in patrimonio populi, *l. quod in litore, de acqu. rer. dom.* sunt, vt prædia, prata, lacus, stagna, mancipia ciuitatũ, eorúmq; peculia, *d. l. inter publica. de verb. sig.* & possideri ac distrahi possunt, *l. 8. quod cuiusque vniuersit. nomine, &c.* Vel in vsu publico habẽtur, *d. l. 6. in princ. de contr. empt.* & publicis vsibus destinata sunt, vt dicitur *in d. l. inter publica, de verb. sign.* vt viæ publicæ, theatra, stadia: ac distrahi non possunt, cùm eorum
3 commercium non sit, *d. l. 6. de contr. empt.* Alia sunt publica populi Rom. quæ publicis ciuitatum opponuntur *in l. 9. de vsurpat. & vsucap.* eáque sola propriè publica sunt, *d. l. bona ciuitatis, de verb. sig.* & publica appellatio in complurib. causis ad populum Rom. respicit, *d. l. eum qui vectigal. de verb. sig.* Vt in edicto, *ex quibus causis maiores in integrũ restituuntur,* quo Prætor absentibus Reipubli-
4 cæ causa pollicetur restitutionem. Respublica, pro Republica Romana accipitur, quamuis ex Imperatorum cõstitutionibus edictum porrigatur quoque ad ciuitates, *l. legatis, ex quib. caus. mai.* Sic in l. Iulia peculatus, qua coërcetur is qui pecuniam publicam interuerrit: publica pecunia, pecuniam populi Romani significat, quamuis & lex ista Imperatorum constitutionibus ad res ciuitatum trahatur, *l. 4. §. vlt. ad l. Iuliam peculatus.* Sic cùm dicimus, absentibus Reipublicæ causa, expleto munere, annum vacationis dari; eos intelligimus, qui Reipublicæ Romanæ causa absunt, auctore Modestino *in l. 10. de excus.* sicuti mo-
5 nui *in §. item qui Reipublica suprà, de excusat. tut. vel curat.* Alia deniq; sunt publica iure gentium, *l. 7. quod si toto, de acq. rer. dom.* & eorum vsus in commune expositus est omnibus, & omnibus patet: proprietas nõ æquè. Huiusmodi sunt
6 FLVMINA ET PORTVS. Flumina, inquam, perennia, quæ semper fluunt, non
7 torrentia, *l. 1 §. 1. de fluminib.* Portus à portando nomen habet, quòd merces in eum portentur, secundùm Vlpianum *in l. portus, de verb. signif.* vel dicitur portus ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ, hoc est, à freto & sinu maris, qui facilè traiici potest, *Brechæus in d. l. portus, de verborum signif.* aliàs statio appellatur, *d. l. portus,* à stando,
8 quòd naues ibi tutò stare possunt, *d. l. 1. §. stationem, de fluminib.* Est autẽ portus, conclusus locus, quò importantur & exportantur merces, *d. l. portus, de verbor. signif.* & inde, *inquit Vlpianus ibi,* angiportum dictum est. Angiportum siue angiportus, est angustus portus, *hoc est,* aditus in portũ. *Sextus Festus Pompeius*
9 *lib. 1.* ab agendo & portu dictus, *Varro lib. 4. de lingua Latina.* Veteres portum etiam

etiam pro domo acceperunt *Sextus Festus Pompeius lib* 4. Ita portus nomen in illa l.xij tabularum: Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obuagulatum ito, *Sext. Fest. Pomp. lib.* 19 *Cuiac. lib.* 7. *obseruat. c.* 15. *Augustobuconiates in lexico, tit.* 20. accipitur Hæc lex pertinet ad denunciationes testimoniorum, quibus testes euocantur. Ea denunciatio fit ad domum: quod lex dixit, ob portum: & fit per triduum, trina vice, sicuti citatio reorum absentium fit per triduum, per singulos dies ter, *l. inter accusatorem, de publicis iudic.* Et quidem obuagulatione, id est, clamore, magna voce, & amplo boatu.

Ad §. est autem litus.

Text. Est autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

SVMMARIA.

1 *Litus vnde dicatur.*
2 *Quid sit litus, & an sit Iuris publici.*

Litus nonnulli à litando deducunt, quòd nauigantes eundo ac redeundo, in litore litabant, & sacrificabant, *Brechæus in l. litus 96. de verb. signif.* Sed rectiùs id nomē dicemus esse à Græcos λιτὸς, quòd litus sit terra tenuis: & ideò scribi quoque debet per vnicum t, quemadmodum in ff. Florentinis perpetuò scriptum est. Est avtem litvs, qvatenvs hybernvs flvctvs maximvs excvrrit, *hoc §. nostro* Hybernus *inquit*, quòd hyeme fiat maximus æstus maris: & vsque ad eum locum, æstate quoque litus definimus. Et id verbum Iustinianus primùm adiecit. Nam Iauolenus litus definiuit esse eatenus, quatenus maximè fluctus exæstuat, *l. litus* 112. *de verb. signif.* Et Celsus retulit, litus esse, quousque maximus fluctus à mari perueniu, *in d l. litus* 96. *de verb. sig.* hoc est litus est, quousque mare, cùm maximum est, excurrit, peruenit, exæstuat: idque Celsus refert Ciceronem primùm constituisse: quòd tamen verum non videtur, propterea quod ipse Cicero *in Topicis* testatur se aliquando ex Aquilij opinione ita iudicasse. Solebat, *inquit*, Aquilius collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis; quærentibus iis, ad quos id pertinebat, ita definire. Quà fluctus eluderet. 1 2

Ad §. riparvm.

Text. Riparum quoque vsus publicus est iuris gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas adpl care funes arb ribus ibi natis relgere, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare: sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent: qua de causa arbores quoque in iisdem natæ eorundem sunt.

SVMMARIA.

1 *Ripa quid sit.*
2 *Ripa an sit iuris priuati.*
3 *Riparum vsus an sit publicus.*
4 *Quare ripa priuatorum esse dicantur.*
5 *Quid sit munire ripam.*

1 RIPA est, quæ flumen continet, vt Vlpianus definit *in l.1.§.ripa.de flum.* vel vt Paulus ait: Ripa est, quæ plenissimum flumen continet, *l.flumen.de pen.* hoc est; ripa est, qua flumen, cùm est plenissimum, alluit. Plenissimum enim
2 flumen hic eodem modo dicitur, quo suprà, maximus fluctus. Ripæ autem priuatorum sunt, *l.ergo si insula, § 1 de acq.rer.dom.* hoc est, proprietas est illorum, quorum prædiis hærent, vt Iustinianus hic loquitur. Ideóque iure gentium cuiuis in ripa ædificare non licet: & qui in ripa fluminis ædificat, non facit ædificium suum, *l.qui autem,de acq.rer.dom.* sed ædificium solo, quod priuatum
3 est, *d.l.ergo si insula,§.1* hoc est, domino ripæ cedit. VSVS VERO RIPARVM PVBLICVS EST: *h.§.n.d l.ergo si insula,§.1.de acq.rer.domin.* & respectu vsus, ripæ quandoque absolutè publicæ nominantur, *d.l.pen.de fluminib.* sicuti & litora, vsus ratione, publica dicuntur, vt infrà dicam. Idcircò autem ripæ priua-
4 torum sunt, quòd ripæ industria hominum incrementum accipiunt, & omnino arte egent, ac cultura, ad vim fluminis arcendam, vt intelligitur ex *l.1.§.sunt qui putent,ne quid in flumine publico fiat,& toto tit.de ripa muniend.* Munire
5 enim ripam, nihil aliud est, quàm aggeribus factis & oppositis aquam coërcere, ne excrescens flumen agrum occupet.

AD §. LITORVM.

TEXT. Litorum quoque vsus publicus iuris gentium est, sicut ipsius maris; & ob id quibuslibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiant: sicut retia siccare, & ex mari reducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse, sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra vel arena.

SVMMARIA.

1 *Vsus litorum an sit publicus.*
2 *Quæ sit differentia inter publica & communia.*
3 *An publica omnibus vacent, sicuti communia.*

1 LItora communia sunt, vt suprà est dictum. Vsus verò litorum publicus est, *h.§.n.* & ideò litora ipsa quandoque publica appellantur, *l.quod in litore in princ.& l.quamuis,de acq.rer.dom.l.penult.§.1.eodem.l.præscriptio.de vsurp.& v-*
2 *sucap.* & populi Romani esse dicuntur, *l.3.ne quid in loco publico fiat.* Inter publica igitur & communia, quoad vsum, nihil interest: aliàs verò differunt. Etenim communium proprietas nullius est, *d.l.litora,de contr.empt.l.ergo, in fine, de acq.rer.dom & h.§.n.* Publicorum proprietas, vt fluminum & portuum, est populi alicuius, ciuitatísve, *l.2.de interdictis.* Nec obstat, quòd publica in nullius bonis esse suprà diximus, *ex l.1 de rerum diuis.* Nam in nullius priuati bonis sunt, ipsius autem vniuersitatis esse creduntur, *d.l.1.de rerum diuis.* Deinde communia omnibus vacant, *l.litora, de contr. empt.* & quod ex communibus, quæ occupari possunt, quis occupauerit, eius proprium fit: vt si quis in litore ædificauerit, soli dominus constituitur, vt suprà dictum est. Publica omnibus
3 non vacant: & ideo qui in flumine ædificat, ædificium suum non facit.

AD §. VNIVERSITATIS.

TEXT. Vniuersitatis sunt, non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & similia, & si quæ alia sunt communia ciuitatum.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Vniuersitas quid significet.*
2 *Quænam sint publica ciuitatum.*

VNiuersitas significat collegium siue corpus aliquod eorum, qui in ciui- 1
tate simul coëunt, quibus id lege, SCto, aut constitutionibus Principum
permissum est, *toto tit. quod cuiusque vniuersis, &c.* Hic ad vniuersam ciuitatem
refertur: & vniuersitatis dicuntur esse, quæ sunt in singulis ciuitatibus ad 2
communem vsum ciuium destinata: quæ publica ciuitatum dicuntur, vt suprà
monui. Huiusmodi sunt theatra, stadia, & his similia. Theatrum Cassiodorus Visorium interpretatur, *lib. 4. variarum epist. vlt.* Theatrum, *inquit*, Græco vocabulo Visorium nominamus. Et *lib. 5. epistola ad Maximum*, Cùm theatrum, quod est hæmisphærium, Græcè dicatur Amphitheatrum, quasi in vnum iuncta duo visoria, rectè constat esse nominatum. *Vide de theatris Alexand. ab Alexandro, lib. 4. genial. dier. c. 25. & de stadiis lib. 2. c. 20.*

AD §. NVLLIVS AVTEM SVNT.

TEXT. Nullius autem sunt res sacræ & religiosæ & sanctæ: quod enim diuini iuris est, id nulli in bonis est. Sacræ res sunt, quæ ritè & per Pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt; quæ etiam per nostram Constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis verò auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit; sacrum non est, sed profanum. Locus autem in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacra adhuc manet, vt & Papinianus rescripsit.

SVMMARIA.

1 *Res sacræ cuius iuris sint.*
2 *Quæ res dicantur nullius.*
3 *Quænam sint res sacræ.*
4 *Donaria quid sint.*
5 *Res sacræ an alienari possint.*
6 *Animæ hominum omnibus rebus pretiosiores sunt.*
7 *Profanum quid sit.*
8 *An locus in quo ædes sacræ sunt ædificatæ sacer quoque efficiatur.*
9 *Loca sacra an per captiuitatem profana efficiantur.*
10 *Sacrilegi vnde dicantur.*

RES SACRÆ, RELIGIOSÆ, ET SANCTÆ, DIVINI IVRIS SVNT, *l. 1. de* 1
rer. diuis. l. 1. de interdictis, & h. §. n. ET NVLLIVS ESSE DICVNTVR, quia
in commercio hominum non sunt. Aliàs NVLLIVS appellantur, quæ in nul- 2
lius priuati bonis sunt; sed iure gentium omnibus vacant, & occupantibus
conceduntur, vt *ex §. feræ igitur bestiæ, infrà hoc tit. & ex l. litora, de contrah. empt.*
& ex suprà dictis intelligitur. SACRÆ AVTEM RES SVNT, QVÆ PVBLICE 3
CONSECRATÆ SVNT, NON PRIVATIM, *l. 6. §. sacræ, de rerum diuis.* hoc est,
Imperator hîc declarat. QVÆ RITE DEO PER PONTIFICES CONSECRA-
TÆ SVNT; VELVTI ÆDES SACRÆ ET DONARIA. DONARIA pro- 4
priè sunt loca, in quibus dona Diis oblata reponuntur, *Isidorus lib. 15. Ety-*

molog.c.5.Cornel.Fronto in lib.de propriet.& different.latini serm. Interdum donaria significant templa. Seruius *in 5.Georg. in illo versu, Inmaribus ductos alta ad donaria currus.* Nonnunquam donaria accipiuntur pro donis Diis oblatis, *Barnabas Brissonius lib.4. de verb.sign.* & ita accipi videntur *in l.sancimus, C.de sa-*
5 *crosf.eccles.* ÆDES SACRÆ VERO ET DOTARIA, ALIENARI ET OBLI-
6 GARI NON POSSVNT, quia nullius, hoc est, in commercio hominum non
7 sunt, vt suprà est expositum. EXCIPITVR TAMEN CAVSA REDEMPTIONIS CAPTIVORVM, *h.§.n.& d.l sancimus,C.de sacrosanct.Eccles.* quia animæ hominum quibuslibet rebus sunt pretiosiores, vt Imperator loquitur *in d.l. sancimus.* Rectè igitur Achatius, cùm multi Christiani capti essent, suasit omnia vasa sacra alienari debere; hac vsus ratione, quòd Deus neque vasis, neque poculis indigeret, quia neque biberet, neque ederet, *Socrates lib.7. cap.21.* Et SACRA ALIENATA PROFANA APPELLANTVR. PROFANVM enim propriè est, quòd ex religioso vel sacro in hominum vsum pietatémq; conuersum est, *Macrob.lib.3.* Quod Aggenus Vrbicus *in commentariis ad Iulium Frontinum, de limitibus agrorum,* confirmat his verbis: Profanum est, quod cum sanctum esset, postea in vsum hominum, & extra fanum venit. Sic Sextus Festus *lib.14 circa fin.* inquit: Profanum est, quod fani religione non tenetur. INTERDVM PROFANVM VOCATVR, CVM QVIS PROPRIA AVCTORITATE
8 QVASI SACRVM SIBI CONSTITVIT, *h.§.n.* Porrò non solùm ædes consecratæ efficiuntur sacræ, verùm etiam locus, in quo ædes extructæ sunt, fit sacer: isque locus, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, *h.§.n.* & ideò venire
9 non potest, *l.æde sacra, de contrah.empt* nisi fortè captus fuerit ab hostibus. Loca sacra ab hostibus capta desinunt esse sacra: sicuti homines liberi in seruitutem perueniunt. Quòd si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postli-
10 minio reuersa, pristino statui restituuntur, *l.cum loca, de relig & sumpt.fun* A sacris, sacrilegi nominantur, quòd sacra legant, id est, furentur. Legere enim furari est, vt Seruius *in illo Vergilij in 6 ecloga:*

Vel quæ sublegit tacitus tibi carmina nuper. notauit.

AD §. RELIGIOSVM LOCVM.

TEXT. Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum inuito socio inferre non licet: in commune verò sepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum concedente domino licet inferre, & licet postea ratum habuerit, quàm illatus est mortuus, tamen religiosus fit locus.

SVMMARIA.

1 *Religiosum vnde dicatur.*
2 *Quis locum religiosum facere possit.*
3 *An olim loca publica funeribus destinata fuerint.*
4 *An in communem locum purum inuito socio mortuum inferre liceat.*
5 *In commune sepulchrum, an non requisito socio, mortuum liceat inferre.*
6 *In alienum locum, an inuito domino mortuum quis inferre possit.*
7 *An dominus loci propria auctoritate possit mortuũ in suum locum illatũ effodere.*
8 *Vsufructuarius an locum religiosum facere possit.*

Religiosum, auctore Frontino, dicitur à religando mentes, ne malè agant homines. Cicero à relegendo hoc nomen deducit; sic enim *lib. 2. de nat. Deo.* inquit: Qui omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, dicti sunt religiosi, à relegendo. Alij à relinquendo, vt Frontinus quoque tradit. Locus enim, qui priuati erat, religiosus factus, relinquitur, & nullius esse censetur. RELIGIOSVM AVTEM LOCVM VNVSQVISQVE SVA VOLVNTATE FACIT, CVM SCILICET MORTVVM INFERT IN LOCVM SVVM. Nec enim nuda voluntas sufficit, sed requiritur cum voluntate factum, *id est,* mortui illatio, *h. §. n. l. in tãtum, §. religiosum, de rer. diuis.* Monumentum itaque per se nihil religionis habet, planéque profani iuris esse intelligitur, priusquã eò mortuus sit illatus. Vnde & væire, & donari posse Diui fratres rescripserunt, *l. 7. de rer. diuis. l. vel quod paterf. l. final. de relig. & sumpt.* Sed & necesse est, sepulturæ gratia mortuum inferri; quia si quis eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea trãsferre, magisq; tẽporis gratia deponere, quàm ibi sepelire; manebit locus profanus, *l. si quis, de relig. & sumpt. fun.* Et hæc de proprio loco dicimus. Sic enim Iustinianus inquit: SI QVIS MORTVVM IN LOCVM SVVM INTVLERIT. Ac olim non erant loca publica funeribus destinata; sed vnusquisque locum sepulturæ sibi comparabat, *h. § n.* Quòd ad communem locum attinet, videndum est, purus sit necne, PVRVS EST, QVI NEQVE SACER EST, NEQVE SANCTVS, NEQVE RELIGIOSVS, SED AB OMNIBVS HVIVSMODI NOMINIBVS VACAT, *l. 2. §. purus, de relig. & sumpt. fun.* ET IN COMMVNEM LOCVM PVRVM, INVITO SOCIO, MORTVVM INFERRE NON LICET, *h. §. n.* quia in re communi potior est causa prohibentis, *l. Sabinus, com. diuid.* nisi fortè vnus ex dominis inferatur; quem etiam sine cæterorum consensu rectè ibi sepeliri constat, *l. si plures, de relig. & sumpt. fun.* IN COMMVNE VERO SEPVLCHRVM, *hoc est,* in quod corpus vel reliquiæ illatæ sunt, *l. monumentum, de relig. & sumpt. fun.* MORTVVM RECTE INFERO, *h. §. n.* IN ALIENVM LOCVM PVRVM, ITA DEMVM MORTVVM INFERRE LICET, SI DOMINVS CONSENTIAT. *l. 6. de rerum diuis.* vel ante illationem, vel postea, *h. §. n. in fine, & d. l. 6. de rer. diuis.* Si dominus nullo modo consensit, is qui intulit, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur, *l. is qui intulit, de relig. & sumpt. fun.* Ipse verò dominus ossa, quæ ab alio illata sunt, vel corpus effodere vel eruere non potest; sed expectare debet permissum Pontificale, seu iussionem Principis: alioquin iniuriarum actio aduersus eum erit, *l. ossa de relig. & sumpt. fun.* QVOD SI VSVSFRVCTVS LOCI ALIENVS EST PROPRIETARIVS CONSENTIENTE VSVFRVCTVARIO LOCVM DEBET FACERE RELIGIOSVM, *h. §. n.* Quod è contrario in vsufructuario quoque dicendum est, *l. 3. de relig. & sumpt. fun. l. locum, de vsufructu, &c.*

AD §. SANCTÆ QVOQVE RES.

TEXT. Sanctæ quoque res, veluti & muri & portæ, quodammodo diuini iuris sunt: & ideò nullius in bonis sunt. Ideò autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

SVMMARIA.

1 *Quæ sint sancta.*

2 *Sancire quid sit.*
3 *Muri ciuitatis an sancti sint.*
4 *Porta ciuitatis an sint sancta.*
5 *Vrbs vnde appellata.*

1 SANCTA DICVNTVR, QVÆ NEQVE SACRA, NEQVE PROFANA SVNT, SED SANCTIONE QVADAM CONFIRMATA. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi Deo non sit consecratum, *l. sacra, §. propriè dicimus, de rerum diuis.* & ideò rectè Aggenus Vrbicus, sanctum à san-
2 ciendo dictum tradit. Sancire est confirmare, & irrogatione pœnæ ab iniuria defendere, *Isidorus lib. 15. Etym. c. 4.* Martianus tamen sanctum à sanguinibus, *hoc est*, herbis, quas legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos violaret, deducit, *in l. sanctum, de rer. diuis.* Et inde legati ipsi sancti appellantur, *in l. fin. de*
3 *legationib.* Inter sanctas verò res, Imperator numerat MVROS CIVITATIS. Et muri sancti sunt, quia capite punitur qui muros violauerit; sicuti si quis transcendat scalis admotis, vel qualibet alia ratione. Nam ciues Romanos aliàs quàm per portas egredi non licet; cùm illud hostile & abominandum sit, *l. fin de rer. diuis.* Idem de vallo dicendum est. Nam & qui vallum transcendit,
4 capite punitur, *l. 3. §. in bello. de re milit.* Deinde Iustinianus inter res sanctas ponit PORTAS CIVITATVM, quòd portæ non minus violari debent, quàm
5 muri ciuitatum, *l. 2. ne quid in loco sacro fiat.* Et nihil aduersatur, quòd Plutarchus *in Romaicis* portas sanctas esse negat. Etenim Plutarchus ad antiquum morem, quo ex Pontificum institutis, locum vrbi futurum aratro designabant, certis adhibitis sacris, (vnde & vrbs ab vrbo appellata est, *hoc est*, à curuatura aratri, *l. pupillus, §. vrbs de verborum signific.* Varro *lib. 4 de lingua lat.*) respicit. In illa designatura, cùm eo loci, in quo portæ struendæ erant, peruentum esset, sistebant aratrum, ac manibus suspendebant, ne sulco locus ille, futurus omnibus peruius, imprimeretur. Et ob id Plutarchus portas non esse sanctas affirmat.

AD §. SINGVLORVM AVTEM.

TEXT. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam iure ciuili. Commodius est itaque à vetustiore iure incipere: palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit: ciuilia enim iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

SVMMARIA.

1 *Dominium vnde dictum.*
2 *Dominium cur rei corporalis dicatur.*
3 *Dominium quid sit.*
4 *An probanda sit diuisio, qua dominium in directum & vtile diuiditur.*
5 *Quis dicatur dominus proprietatis.*
6 *Quis sit dominus possessionis.*

1 NVnc Imperator incipit tractare de rebus, quæ in patrimonio nostro sunt: & primum modo, quibus iure naturali siue gentium dominia acquirantur,

tur, exponit. DOMINIVM A DOMO NOMEN HABET: & inde quoque dominus per deriuationem dictus, quòd domui præsit, & cunctæ familiæ dominetur, *Isidorus lib.* 10. *Etymolog.* Macrobius *lib.* 1. *Saturnaliorum c.* 15. Nupta in domo 2
viri incipit dominiũ adipisci. Et ideò videri potest verum esse, quod vulgo dicunt, dominium propriè esse rei corporalis, *argumento l. plebs, §. pignus, de verb. sign.* EST AVTEM DOMINIVM NIHIL ALIVD, QVAM PROPRIETAS. 3
Atque ita Neratius ICtus definit *in l. si procurator, de acquir. rer. dom.* Dominium, *inquit*, mihi, id est, proprietas, acquiritur. Sic Florentiæ legitur, eaq; lectio retinenda est. Et quamuis interpretes vulgò dominiũ in directum & vtile par- 4
tiuntur: tamen illa diuisio magno errore introducta est, vt alibi est expositum & nullum est dominium directum, nullum vtile. Sanè, quod notandum est, ICti 5
& Imperatores quandoque aliquem dominum proprietatis vocant respectu vsusfructus, *l. arbitrio, §. si dominus, de dolo malo. l. si tibi fundi, quibus modis vsusfr. amittitur l. si ita legatus esset. de vsu & habita. l. sed etsi proprietatis ad l. Aquil. l. si cuius rei, §. 1. l. sed etsi quid. §. quid ergo. & rursus §. idem & in fructuariis. de vsufructu & quemadmodum l. proprietatis, C. de probat.* vel etiam possessionis apud alium constitutæ, *l. 2. C. de probat.* Et sic, quod dicitur *in l. 1. de bon. poss.* Bonorum possessionem, dominium tribuere: *& in l. 1. de fundo dotali.* Dominum eum 6
fieri, quem Prætor iussit possidere: de dominio possessionis intelligendum est.

AD §. FERÆ IGITVR BESTIÆ.

TEXT. Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, id est, omnia animalia, quæ mari, cœlo, & terra nascuntur; simul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt; quod enim antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur, nec interest feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest à domino, si is prouiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coërceatur: cùm verò euaserit custodiam tuam, & in naturalem libertatem se receperit, tuum esse definit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio.

SVMMARIA.

1 *Quis sit primus modus acquirendi dominij.*
2 *An in alieno fundo feram quis capere possit.*
3 *Eorum animalium quæ feræ sunt, quandiu quis sit dominus.*
4 *Ferarum amissa possessione, etiam dominium amissum dicitur.*
5 *Fridericus Imperator primus prohibuit venationem.*
6 *An principes rectè prohibeant, ne subditi in agris suis venentur.*
7 *Quomodo subditi facultatem venandi perdant.*
8 *An quis prohiberi possit, ne ingrediatur alterius fundum venandi gratia.*
9 *Qua actione teneatur, qui contra prohibitionem alterius fundum ingreditur.*
10 *An contra prohibitionem in alieno fundo feram capiens, eam suam faciat.*

PRIMVS MODVS, quo rerum dominia iure naturali siue gentiũ acquiruntur, EST OCCVPATIO: NAM OMNIA ANIMALIA, QVÆ TERRA, 1
MARI ET COELO, HOC EST, AERE CAPIVNTVR; ID EST, FERÆ BESTIÆ,

VOLVCRES ET PISCES, CAPIENTIVM FIVNT, *l.1. de acq.rer.dom.* id est, illorum, qui primi possessionem eorum apprehenderint, *l.1.in princ.de acquir. poss.* quia nullius sunt, *hoc est*, in nullius priuati bonis sunt; sed iure gentium omnibus vacant, *l.3.de acq.rer.dom. & hoc §.nostro.* sicuti mare ipsum & aër, *l.*
2 *iniuriarum, § fin.de iniuriis*, & dictum est suprà, *h.t.n.* ET NIHIL INTEREST IN SVO FVNDO QVIS CAPIAT, AN IN ALIENO, *h.§.n.* Nam & in aliena sylua venari & aucupari possum; *d.l.3. de acquir.rer.dom.* Sic & in alieno lacu
3 vel stagno piscari possum, *d l.iniuriarum, in fine de iniuriis.* Eorum enim animalium, quorum fera est natura, tandiu domini sumus, quandiu inclusa habemus. Vt feras, si in viuariis habeamus, pisces in piscina, aues in ornithone, domini eorum sumus. At si in sylua sint etiam circumsepta, vel in stagno, vel la-
4 cu; quia in naturali laxitate sunt, nostra non sunt, *l.3.§.item feras bestias, de acq. possess.* Et quamuis ea lex de possessione loquitur, tamen idem de dominio dicendum est; propterea quòd natura ferarum hoc exigit, vt amissa possessione, & amissum dominium dicamus: cùm feræ statim atque possessione nostra abscesserunt, omnibus pateant iure gentium. Itaque qui in sua sylua circumsepta aprum vel ceruum capit, vel in suo stagno piscem, non proprium aprum, ceruum, vel piscem capit; sed iure gentium aper, ceruus, vel piscis, cùm antea nullius esset, in capientis dominium transit, *l.vsufructuarium, de vsufructu.* Atque ita Romani prudentes, qui ius gentium propiùs subsecuti sunt, censue-
5 runt, *Iacob.Cuiac.lib.4.obseruat.c.2.* Moribus tamen hac in parte, iuri gentium multum detractum est. Et Fridericus Imperator venatione, præterquàm vrsorum, aprorum & luporum, in alienis agris omnibus interdixit, *c.vni § nemo*
6 *retia sua, de pace tenenda & eius violatorib. in vsib.feud.* Et principes hodie sæpius prohibent, ne subditi in suis agris venentur: quod ex iusta causa rectè ab eis fieri interpretes statuunt, *Didacus Couarruuias in relectione regulæ Peccatum. de regul.iur.in 6.in §.8.secundæ partis relect.Francisc.Zoannettus in tract.de empt. & vendit.n.145.cum multis sequ.* Et iniusta causa, non item. *Tiraquell.de nobilita-*
7 *te,c.37.n.150.cum aliquot sequentibus & praecedentibus.* Et si subditi prohibitioni à domino factæ acquiescant, venãdi facultatẽ perdunt, *Iacobinus de Sancto Georgio in tractatu feud.super verbis, & cũ venationib. Decius cons.137.col.2. Ripa in l.*
8 *quo minus, de fluminib.* nisi à prohibitione prouocent & appellẽt, *Menoch.de arbitrar.iud.quæst.casu 160.Thomas Grammat.decis.Neapol.67.n.14.* Inquit Iustinianus: QVI INGREDITVR ALIENVM FVNDVM, POTEST A DOMINO PROHIBERI, NE INGREDIATVR, *l.iniuriarũ, §.fin.de iniuriis.* Et enim ἐν ἰξευτηρίοις, ἀκόντων τῶν δεσποτῶν, ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν: vt à Diuo Pio au-
9 cupibus rescriptũ est, *l.diuus de seruit.rustic.præd.* Et qui contra prohibitionẽ à domino factam fundum ingreditur, iniuriarũ tenetur, *Couarruuias in loco suprà dicto n.4.* Et quamuis Accursius existimet venatorem huiusmodi, id quod cepit, suum non facere: idq; quodammodo probare videatur textus *in l aquæum, de*
10 *acq.rer.dom.* quem ita intelligit Iacobus Cuiacius *in 4.obser.c.2.circa fin* Tamen communis DD. opinio est in contrarium, vt Angelus & Cantiuncula testatur *in h.§.n.* ob hanc potissimùm rationẽ, quòd etsi lege humana ob iniuriã domini vetitũ est, ne quis eius agrũ, eo inuito, ingrediatur: non tamen ex hoc acquisitio ferarum, quæ intra eum agrum in nullius bonis sunt, est impedita: nec per dictam prohibitionem, feræ ipsius agri domino applicantur, *Couarrn.l.ic d.§ 8.*

A n.

Ad §. illud quasitum.

Text. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur. Quibusdam placuit, statim esse tuam: & eo vsque tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris persequi, desinere tuam esse, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmauimus, quia multa accidere soleant, vt eam non capias.

SVMMARIA.

1 *An fera vulnerata vulnerantis statim efficiatur.*
2 *Trebatij sententia à Iustiniano reprobata.*

Vulnerasti feram bestiam, ita vt capi possit: quæsitum est, an statim tua esse intelligatur? Et Trebatius voluit, eam statim tuam esse: & eo vsque tuam videri, donec eam persequaris. Et si per hoc tempus, quo eam persequeris, alius eam ceperit, eo animo vt ipse lucrifaceret, furtum videri eum tibi commisisse, *l.5.§.1.de acquir.rer.dom.* Sed alij contra Trebatium putarunt, non aliter feram tuam esse, quàm si eam ceperis. Et hinc posteriorem sententiam Iustinianus probauit, propterea quòd multa accidere soleant, vt feram bestiam vulneratam non capias, *h.§.n.* 1 2

Ad §. apium quoque.

Text. Apium quoque fera natura est. Itaque quæ in arbore tua consederint, antequàm à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideóque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoque si quos effecerint, quilibet eximere potest. Planè integra re, si prouideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis eius est persecutio: alioquin occupantis fit.

SVMMARIA.

1 *Apium an sit fera natura.*
2 *Apes quatenus occupantis fiant.*
3 *Apes aluei inclusæ possidentur.*
4 *Examen apium, quod ex alueo euolauit, cuius sit.*
5 *Examen apium quid sit.*

Et si Plinius *lib.11.hist.natural.c.5.* scribit, apes neque mansueti neq; feri generis esse: tamen ICti apium feram esse naturam affirmant, *d.l.5.§.apium, de acq.rer.dom.l.si apes, de furtis, & h.§.n.* et ideo occupantibus cedunt. Loquimur autem de apibus, quæ à nemine adhuc alueo inclusæ sint. Illæ solæ occupantibus cedunt: earumque fauos quilibet eximere potest, *h.§ n.* nec is qui eos aufert furti tenetur, *d.l.si apes de furtis.* Faui sunt domus cellæque apium, *Plinius lib.11.c.6.* Quod si apes iam ante alueo inclusæ fuerunt: quia quandam abeundi redeundiq; consuetudinem induunt, non possunt ab alio occupari, antequàm illam consuetudinem abiecerint, *l.pauonem ibi nam & apes.infra h.tit.* Quinimò apes quæ ex alueis nostris euolant, & secundùm consuetudinē redeunt à nobis possidentur, *l.3 §.quidam rectè putant, de acquir.poss.* ideò qui eas apprehendunt, furti tenentur. *l.Pom-* 1 2

4 *ponius.§.Pomponius ait,famil.hercisc.* SIC EXAMEN QVOD EX ALVEO NOSTRO EVOLAVERIT, NOSTRVM ESSE INTELLIGITVR, DONEC IN CONSPECTV NOSTRO EST, *l.5.§.examen de acq rer.dom.& hoc §.nostro.* Examen apium congregationem significat, *Sextus Festus lib.5.* Hic verò pro noua apium sobole accipitur; quam Virgilius apium iuuentutem vocat.

Vt cùm prima noui ducent examina reges
Vere suo, ludétque fauis remissa iuuentus.

Ad §. Pavonvm.

TEXT. Pauonum & columbarum fera natura est, nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine auolare & reuolare solent: nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, vt in syluas ire & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est; vt eousque tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cùm reuertendi consuetudinem deseruerint.

S V M M A R I A.

1 *Pauonum & columbarum an fera sit natura.*
2 *An in animalibus sit animus.*
3 *An furti teneatur, qui columbas alienas inclusit.*

1 PAVONES ET COLVMBÆ EOVSQVE TVÆ ESSE INTELLIGVNTVR, DONEC ANIMVM REVERTENDI HABENT. Est enim, teste Cicerone,
2 *in 5.Tusc.quæst.* etiam in animalibus animus, licèt rationis expers. Vnde quandiu hunc animum habent, qui ex redeundi consuetudine intelligitur, ab alio
3 occupari non possunt, *d.l.5.§.patronum de rer.dom.* Itaque qui ea animalia, dum pastum quærunt, occidunt, aut per inescationem intercipiunt, vel ex insidiis capiunt, non solùm domini non fiunt, sed etiam furti tenentur, *l.si pauonem, de furtis d.l.Pomponius, §.Pomponius ait. famil.hercisc.*

Ad §. gallinarvm.

TEXT. Gallinarum autem & anserum non est fera natura, idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alij anseres, quos feras appellamus. Ideòque si anseres tui aut gallinæ tuæ aliquo casu turbati turbatæve, euolauerint, licèt conspectum tuum effugerint, quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur; & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum committere intelligitur.

S V M M A R I A.

1 *An gallinarum & anserum fera sit natura.*
2 *An furti teneatur, qui vnum anserem lucrandi animo detinet.*
3 *Cur facilius subueniatur furtum passo, quàm passo dolum.*

1 GALLINARVM ET ANSERVM FERA NATVRA NON EST: ET IDEO FVRTVM COMMITTIT, QVI GALLINAS ET ANSERES LVCRANDI ANIMO DETINET, quod etiam à Caio traditum est *in d.l.5.§.gallinarũ de acquirendo*

acquirendo rerum dom. Et quamuis de gallinis & anseribus loquitur Imperator: tamen etiam furti tenetur, qui vnam gallinam vel vnum anserem lucrandi animo detinet. Etiam furti actio ob rem modicam datur, *h. §. n.* quemadmodum & actio vi bonorum raptorum, *§. 1. infrà, de vi bon. rapt. Nouell. 65.* non etiam actio de dolo, *l. si quis affirmauit, §. fin. cum duabus ll. sequentib. de dolo.* Quia non tam facilè quis sibi cauere potest à furto incerti & ignoti hominis, quàm à calliditate & insidiis hominis noti, cuius consuetudine vtitur, cum quo viuit, negociatur, contrahit: & ideò faciliùs subuenitur furtum passo, quàm passo dolum. 2 3

AD §. ITEM EA QVÆ EX HOSTIBVS.

TEXT. Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen, si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.

SVMMARIA.

1 *Quis sit secundus adquirendi modus.*
2 *Immobilia capta ex hostibus an capientium fiant.*
3 *Liberi homines quomodo per captiuitatem capientium fiant.*
4 *An aduersus eum, qui captiuum vendidit, actio ex empto detur.*

SECVNDVS MODVS, quo iure gentium dominia rerum adquiruntur, EST CAPTIVITAS EX HOSTIBVS. EA ENIM QVÆ EX HOSTIBVS CAPIMVS, STATIM NOSTRA FIVNT IVRE GENTIVM, *d. l. 5. §. fin. & l. 7. in princ. de iur. personar.* dictum est. Hæc tamen de mobilibus intelligenda sunt. Immobilia capta ex hostibus, capientium non fiunt: sed publicantur, *l. si captiuus, le capt. & postlim. reuer. l. Diuus Commodus, de iure fisci.* vel veteranis in præmia assignantur, *l. Lucius Titius, de euict. l. item si verberatum. de rei vind.* vel distrahuntur, *l. in agru, de acq. rer. dom.* vel prioribus dominis si ab hostibus recuperata fuerint, restituuntur, *d. l. si captiuus, de capt. & postlim. reuer.* IN TANTVM VERÒ AB HOSTIBVS CAPTA, NOSTRA FIVNT; VT ET LIBERI HOMINES IN SERVITVTEM NOSTRAM DEDVCANTVR, quemadmodum *in d. tit. de iure personarum,* suprà est expositum. Qui redempti, in redemptoris quodammodo potestate sunt, *l. qui testamento, §. potestatis, qui testam. fac. poss.* & vinculo pignoris tenentur donec pretium soluant, *l. senatus, §. fin. de legat. 1.* idque Gordianus Imperator naturale pignus appellat, *l. 2. C. de postlim. reuer. & redempt. ab hostib.* Et si is qui emit ab hostibus, pluris aliis ius pignoris, quod in redempto habet, cesserit; non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet: & emptor habet actionem aduersus eum qui vendidit, ex empto, *l. postliminium, § pen. de cap. & postlim. reuersis.* 1 2 3 4

AD §. ITEM LAPILLI.

TEXT. Item lapilli & gemmæ, & cætera quæ in litore inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt.

SVMMARIA.

1 *Quis sit tertius adquirendi dominij modus de iure gentium.*

SVMMARIA.

1 *Publica quotuplicia sint.*
2 *Quæ dicantur publica ciuitatis.*
3 *Quæ sint publica populi Romani.*
4 *Respub. per excellentiam Rempub. Romanam significat.*
5 *Quæ sint publica Iure gentium.*
6 *Quænam flumina dicantur publica.*
7 *Portus vnde dicatur.*
8 *Portus quid sit.*
9 *Portus an pro domo accipiatur.*
10 *Citatio reorum absentium quomodo fiat.*

1 HIc de publicis rebus agitur. PVBLICA, alia ciuitatum sunt, *l. inter pu-*
blica de verb. sign. quæ abusiuè publica dicũtur, *l. bona ciuitatis, de verb. sig.*
2 propterea quòd ciuitates priuatorum loco habentur, *l. eum qui vectigal. eodem.*
Eáq; vel in pecunia populi, *l. 6. de cõtrah. empt.* siue in patrimonio populi, *l. quod*
in litore, de acqu. rer. dom. sunt, vt prædia, prata, lacus, stagna, mancipia ciuitatũ,
eorúmq; peculia, *d. l. inter publica de verb. sig.* & possideri ac distrahi possunt, *l.*
8. quod cuiusque vniuersit. nomine, &c. Vel in vsu publico habẽtur, *d. l. 6. in princ.*
de contr. empt. & publicis vsibus destinata sunt, vt dicitur *in d. l. inter publica, de*
verb. sign. vt viæ publicæ, thearta, stadia: ac distrahi non possunt, cùm eorum
3 commercium non sit, *d. l. 6. de contr. empt.* Alia sunt publica populi Rom. quæ
publicis ciuitatum opponuntur *in l. 9. de vsurpat. & vsucap.* eáque sola propriè
publica sunt, *d. l. bona ciuitatis, de verb. sig.* & publica appellatio in complurib.
causis ad populum Rom. respicit, *d. l. eum qui vectigal. de verb. sig.* Vt in edicto,
ex quibus causis maiores in integrũ restituuntur, quo Prætor absentibus Reipubli-
4 cæ causa pollicetur restitutionem. Respublica, pro Republica Romana accipi-
tur, quamuis ex Imperatorum cõstitutionibus edictum porrigatur quoque ad
ciuitates, *l. legatis, ex quib. caus. mai.* Sic in l. Iulia peculatus, qua coërcetur is qui
pecuniam publicam interuerrit: publica pecunia, pecuniam populi Romani
significat, quamuis & lex ista Imperatorum constitutionibus ad res ciuitatum
trahatur, *l. 4. §. vlt. ad l. Iuliam peculatus.* Sic cùm dicimus, absentibus Reipu-
blicæ causa, expleto munere, annum vacationis dari; eos intelligimus, qui Rei-
publicæ Romanæ causa absunt, auctore Modestino *in l. 10. de excus.* sicuti mo-
5 nui *in §. item qui Republica suprà, de excusat. tut. vel curat.* Alia deniq; sunt pu-
blica iure gentium, *l. 7. quod si toto, de acq. rer. dom.* & eorum vsus in commune
expositus est omnibus, & omnibus patet: proprietas nõ æquè. Huiusmodi sunt
6 FLVMINA ET PORTVS. Flumina, inquam, perennia, quæ semper fluunt, non
7 torrentia, *l. 1 §. 1. de fluminib.* Portus à portando nomen habet, quòd merces in
eum portentur, secundùm Vlpianum *in l. portus, de verb. signif.* vel dicitur por-
tus ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ, hoc est, à freto & sinu maris, qui facilè traiici potest, *Bre-*
chaeus in d. l. portus, de verborum signif. aliàs statio appellatur, *d. l. portus*, à stando,
8 quòd naues ibi tutò stare possunt, *d. l. 1. §. stationem, de fluminib.* Est autẽ portus,
conclusus locus, quò importantur & exportantur merces, *d. l. portus, de verbor.*
signif. & inde, *inquit Vlpianus ibi*, angiportum dictum est. Angiportum siue
angiportus, est angustus portus, *hoc est*, aditus in portũ. *Sextus Festus Pompeius*
9 *lib. 1.* ab agendo & portu dictus, *Varro lib. 4. de lingua Latina.* Veteres portum
etiam

etiam pro domo acceperunt *Sextus Festus Pompeius lib* 4. Ita portus nomen in illa l.xij tabularum: Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obuagulatum ito, *Sext. Fest. Pomp. lib.* 19 *Cuiac. lib.* 7. *obseruat. c.* 15. *Augustobuconiates in lexico, tit.* 20. accipitur. Hæc lex pertinet ad denunciationes testimoniorum, quibus testes euocantur. Ea denunciatio fit ad domum: quod lex dixit, ob 10
portum: & fit per triduum, trina vice, sicuti citatio reorum absentium fit per triduum, per singulos dies ter, *l. inter accusatorem, de publicis iudic.* Et quidem obuagulatione, id est, clamore, magna voce, & amplo boatu.

AD §. EST AVTEM LITVS.

TEXT. Est autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

SVMMARIA.

1 *Litus unde dicatur.*
2 *Quid sit litus, & an sit Iuris publici.*

Litus nonnulli à litando deducunt, quòd nauigantes eundo ac redeundo, in litore litabant, & sacrificabant, *Brechens in l. litus 96. de verb. signif.* Sed rectiùs id nomē dicemus esse à Græcis λιτός, quòd litus sit terra tenuis: & ideò scribi quoque debet per vnicum t, quemadmodum in ff. Florentinis perpetuò scriptum est. EST AVTEM LITVS, QVATENVS HYBERNVS FLVCTVS MAXIMVS EXCVRRIT, *hoc §. nostro* Hybernus *inquit*, quòd hyeme fiat maximus æstus maris: & vsque ad eum locum, æstate quoque litus definimus. Et id verbum Iustinianus primùm adiecit. Nam Iauolenus litus definiuit esse eatenus, quatenus maximè fluctus exæstuat, *l. litus* 112. *de verb. signif.* Et Celsus retulit, litus esse, quousque maximus fluctus à mari peruenit, *in d. l. litus 96 de verb. sig.* hoc est litus est, quousque mare, cùm maximum est, excurrit, peruenit, exæstuat: idque Celsus refert Ciceronem primùm constituisse: quòd tamen verum non videtur, propterea quod ipse Cicero *in Topicis* testatur se aliquando ex Aquilio, qui nunc ita iudicasset. Solebat, *inquit*, Aquilius collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis; quærentibus iis, ad quos id pertinebat, ita definire. Quà fluctus eluderet.

1 2

AD §. RIPARVM.

TEXT. Riparum quoque vsus publicus est iuris gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare: sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent: qua de causa arbores quoque in iisdem natæ eorundem sunt.

SVMMARIA.

1 *Ripa quid sit.*
2 *Ripa an sit iuris priuati.*
3 *Riparum vsus an sit publicus.*
4 *Quare ripa priuatorum esse dicantur.*
5 *Quid sit munire ripam.*

1 RIPA est, quæ flumen continet, vt Vlpianus definit *in l.1.§.ripa.de flum.* vel vt Paulus ait: Ripa est, quæ plenissimum flumen continet, *l.flumen.de pen.* hoc est; ripa est, qua flumen, cùm est plenissimum, alluit. Plenissimum enim
2 flumen hic eodem modo dicitur, quo suprà, maximus fluctus. Ripæ autem priuatorum sunt, *l.ergo si insula, § 1 de acq.rer.dom.* hoc est, proprietas est illorum, quorum prædiis hærent, vt Iustinianus hic loquitur. Ideóque iure gentium cuiuis in ripa ædificare non licet: & qui in ripa fluminis ædificat, non facit ædificium suum, *l.qui autem,de acq.rer.dom.* sed ædificium solo, quod priuatum
3 est, *d.l.ergo si insula,§.1* hoc est, domino ripæ cedit. VSVS VERO RIPARVM PVBLICVS EST: *h.§.n.d l.ergo si insula,§.1.de acq.rer.domin.* & respectu vsus, ripæ quandoque absolutè publicæ nominantur, *d.l.pen.de fluminib.* sicuti & li-
4 tora, vsus ratione, publica dicuntur, vt infrà dicam. Idcircò autem ripæ priuatorum sunt, quòd ripæ industria hominum incrementum accipiunt, & omnino arte egent, ac cultura, ad vim fluminis arcendam, vt intelligitur ex *l.1.§.sunt qui putent, ne quid in flumine publico fiat, & toto tit.de ripa muniend.* Munire
5 enim ripam, nihil aliud est, quàm aggeribus factis & oppositis aquam coërcere, ne excrescens flumen agrum occupet.

AD §. LITORVM.

TEXT. Litorum quoque vsus publicus iuris gentium est, sicut ipsius maris; & ob id quibuslibet liberùm est casam ibi ponere, in quam se recipiant: sicut retia siccare, & ex mari reducere. Proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse, sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra vel arena.

SVMMARIA.

1 *Vsus litorum an sit publicus.*
2 *Quæ sit differentia inter publica & communia.*
3 *An publica omnibus vacent, sicuti communia.*

1 LItora communia sunt, vt suprà est dictum. Vsus verò litorum publicus est, *h.§.n.* & ideò litora ipsa quandoque publica appellantur, *l.quod in litore in princ.& l.quamuis,de acq.rer.dom.l.penult.§.1.eodem.l.præscriptio de vsurp.& v-*
2 *sucap.* & populi Romani esse dicuntur, *l.3.ne quid in loco publico fiat.* Inter publica igitur & communia, quoad vsum, nihil interest: aliàs verò differunt. Etenim communium proprietas nullius est, *d.l.litora,de contr.empt.l.ergo, in fine, de acq.rer.dom & h.§.n.* Publicorum proprietas, vt fluminum & portuum, est populi alicuius, ciuitatísve, *l.2.de interdictis.* Nec obstat, quòd publica in nullius bonis esse suprà diximus, ex *l.1 de rerum diuis.* Nam in nullius priuati bonis sunt, ipsius autem vniuersitatis esse creduntur, *d.l.1.de rerum diuis.* Deinde communia omnibus vacant, *l.litora, de contr. empt.* & quod ex communibus, quæ occupari possunt, quis occupauerit, eius proprium fit: vt si quis in litore ædificauerit, soli dominus constituitur, vt suprà dictum est. Publica omnibus
3 non vacant: & ideo qui in flumine ædificat, ædificium suum non facit.

AD §. VNIVERSITATIS.

TEXT. Vniuersitatis sunt, non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & similia, si quæ alia sunt communia ciuitatum.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Vniuersitas quid significet.*
2 *Quænam sint publica ciuitatum.*

VNiuersitas significat collegium siue corpus aliquod eorum, qui in ciui- 1
tate simul coëunt, quibus id lege, SCto, aut constitutionibus Principum
per missum est, *toto tit. quod cuiusque vniuersis, &c.* Hic ad vniuersam ciuitatem
refertur: & vniuersitatis dicuntur esse, quæ sunt in singulis ciuitatibus ad 2
communem vsum ciuium destinata: quæ publica ciuitatum dicuntur, vt suprà
monui. Huiusmodi sunt theatra, stadia, & his similia. Theatrum Cassiodorus
Visorium interpretatur, *lib. 4. variarum epist. vlt.* Theatrum, *inquit*, Græco vocabulo Visorium nominamus. Et *lib. 5. epistola ad Maximum*, Cùm theatrum, quod est hæmisphærium, Græcè dicatur Amphitheatrum, quasi in vnum iuncta diuisoria, rectè constat esse nominatum. *Vide de theatris Alexand. ab Alexandro, lib. 4. genial. dier. c. 25. & de stadiis lib. 2. c. 20.*

AD §. NVLLIVS AVTEM SVNT.

TEXT. Nullius autem sunt res sacræ & religiosæ & sanctæ: quod enim diuini iuris est, id nulli in bonis est. Sacræ res sunt, quæ ritè & per Pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt; quæ etiam per nostram Constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis verò auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit; sacrum non est, sed profanum. Locus autem in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacra adhuc manet, vt & Papinianus rescripsit.

SVMMARIA.

1 *Res sacræ cuius iuris sint.*
2 *Quæ res dicantur nullius.*
3 *Quænam sint res sacræ.*
4 *Donaria quid sint.*
5 *Res sacræ an alienari possint.*
6 *Animæ hominum omnibus rebus pretiosiores sunt.*
7 *Profanum quid sit.*
8 *An locus in quo ædes sacræ sunt ædificatæ sacer quoque efficiatur.*
9 *Loca sacra an per captiuitatem profana efficiantur.*
10 *Sacrilegi vnde dicantur.*

RES SACRÆ, RELIGIOSÆ, ET SANCTÆ, DIVINI IVRIS SVNT, *l. 1. de* 1
rer. diuis. l. 1. de interdictis, & h. §. n. ET NVLLIVS ESSE DICVNTVR, quia
in commercio hominum non sunt. Aliàs NVLLIVS appellantur, quæ in nul- 2
lius priuati bonis sunt; sed iure gentium omnibus vacant, & occupantibus
conceduntur, vt *ex §. feræ igitur bestiæ, infrà hoc tit. & ex l. litora, de contrah. empt.*
& ex suprà dictis intelligitur. SACRÆ AVTEM RES SVNT, QVÆ PVBLICE 3
CONSECRATÆ SVNT, NON PRIVATIM, *l. 6. §. sacræ, de rerum diuis.* hoc est,
Imperator hic declarat. QVÆ RITE DEO PER PONTIFICES CONSECRA-
TÆ SVNT, VELVTI ÆDES SACRÆ ET DONARIA. DONARIA pro- 4
priè sunt loca, in quibus dona Diis oblata reponuntur, *Isidorus lib. 15. Ety-*

molog.c.5.Cornel.Fronto in lib.de propriet.& different.latini serm. Interdum donaria significant templa. Seruius *in 5.Georg. in illo versu, Inuearibus ductos alta ad donaria currus.* Nonnunquam donatia accipiuntur pro donis Diis oblatis, *Barnabas Brissonius lib.4. de verb.sign.* & ita accipi videntur *in l.sancimus, C.de sa-*
5 *crosf.eccles.* ÆDES SACRÆ VERO ET DOTARIA, ALIENARI ET OBLI-
6 GARI NON POSSVNT, quia nullius, hoc est, in commercio hominum non
7 sunt, vt supià est expositum. EXCIPITVR TAMEN CAVSA REDEMPTIONIS CAPTIVORVM, *h.§.n.& d.l sancimus,C.de sacrosanct.Eccles.* quia animæ hominum quibuslibet rebus sunt pretiosiores, vt Imperator loquitur *in d.l. sancimus.* Rectè igitur Achatius, cùm multi Christiani capti essent, suasit omnia vasa sacra alienari debere; hac vsus ratione, quòd Deus neque vasis, neque poculis indigeret, quia neque biberet, neque ederet, *Socrates lib.7.cap.21.* ET SACRA ALIENATA PROFANA APPELLANTVR. PROFANVM enim propriè est, quòd ex religioso vel sacro in hominum vsum pietatémq; conuersum est, *Macrob.lib.3.* Quod Aggenus Vrbicus *in commentariis ad Iulium Frontinum, de limitibus agrorum,* confirmat his verbis: Profanum est, quod cum sanctum esset, postea in vsum hominum, & extra fanum venit. Sic Sextus Festus *lib.14 circa fin.* inquit: Profanum est, quod fani religione non tenetur. INTERDVM PROFANVM VOCATVR, CVM QVIS PROPRIA AVCTORITATE
8 QVASI SACRVM SIBI CONSTITVIT, *h.§.n.* Porrò non solùm ædes consecratæ efficiuntur sacræ, verùm etiam locus, in quo ædes extructæ sunt, fit sacer: isque locus, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, *h.§.n.* & ideò vænire
9 non potest, *l.æde sacra, de contrah.empt* nisi fortè captus fuerit ab hostibus. Loca sacra ab hostibus capta desinunt esse sacra: sicuti homines liberi in seruitutem perueniunt. Quòd si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postli-
10 minio reuersa, pristino statui restituuntur, *l.cum loca, de relig & sumpt.fun* A sacris, sacrilegi nominantur, quòd sacra legant, id est, furentur. Legere enim furari est, vt Seruius *in illo Vergilij in 6 ecloga:*

Vel quæ sublegit tacitus tibi carmina nuper. notauit.

AD §. RELIGIOSVM LOCVM.

TEXT. Religiosum locum vnusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In communem autem locum purum inuito socio inferre non licet: in commune verò sepulchrum etiam inuitis cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus est, proprietarium placet, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum concedente domino licet inferre, & licet postea ratum habuerit, quàm illatus est mortuus, tamen religiosus fit locus.

SVMMARIA.

1 *Religiosum vnde dicatur.*
2 *Quis locum religiosum facere possit.*
3 *An olim loca publica funeribus destinata fuerint.*
4 *An in communem locum purum inuito socio mortuum inferre liceat.*
5 *In commune sepulchrum, an non requisito socio, mortuum liceat inferre.*
6 *In alienum locum, an inuito domino mortuum quis inferre possit.*
7 *An dominus loci propria auctoritate possit mortuũ in suum locum illatũ effodere.*
8 *Vsufructuarius an locum religiosum facere possit.*

Reli-

d

Religiosum, auctore Frontino, dicitur à religando mentes, ne malè agant homines. Cicero à relegendo hoc nomen deducit; sic enim *lib. 2. de nat. Deo.* inquit: Qui omnia quæ ad cultum Deorum pertinerent, diligenter retractarent, & tanquam relegerent, dicti sunt religiosi, à relegendo. Alij à relinquendo, vt Frontinus quoque tradit. Locus enim, qui priuati erat, religiosus factus, relinquitur, & nullius esse censetur. RELIGIOSVM AVTEM LOCVM VNVSQVISQVE SVA VOLVNTATE FACIT, CVM SCILICET MORTVVM INFERT IN LOCVM SVVM. Nec enim nuda voluntas sufficit, sed requiritur cum voluntate factum, *id est*, mortui illatio, *h. §. n. l. in tātum, §. religiosum, de rer. diuis.* Monumentum itaque per se nihil religionis habet, planéque profani iuris esse intelligitur, priusquā eò mortuus sit illatus. Vnde & væníre, & donari posse Diui fratres rescripserunt, *l. 7. de rer. diuis. l. vel quod paterf. l. final. de relig. & sumpt.* Sed & necesse est, sepulturæ gratia mortuum inferri; quia si quis eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea trāsferre, magísq; tēporis gratia deponere, quàm ibi sepelire; manebit locus profanus, *l. si quis, de relig. & sumpt. fun.* Et hæc de proprio loco dicimus. Sic enim Iustinianus inquit: SI QVIS MORTVVM IN LOCVM SVVM INTVLERIT. Ac olim non erant loca publica funeribus destinata; sed vnusquisque locum sepulturæ sibi comparabat, *h. § n.* Quòd ad communem locum attinet, videndum est, purus sit necne, PVRVS EST, QVI NEQVE SACER EST, NEQVE SANCTVS, NEQVE RELIGIOSVS, SED AB OMNIBVS HVIVSMODI NOMINIBVS VACAT, *l. 2. §. purus, de relig. & sumpt. fun.* ET IN COMMVNEM LOCVM PVRVM, INVITO SOCIO, MORTVVM INFERRE NON LICET, *h. §. n.* quia in re communi potior est causa prohibentis, *l. Sabinus, com. diuid.* nisi fortè vnus ex dominis inferatur; quem etiam sine cæterorum consensu rectè ibi sepeliri constat, *l. si plures, de relig. & sumpt. fun.* IN COMMVNE VERO SEPVLCHRVM, *hoc est*, in quod corpus vel reliquiæ illatæ sunt, *l. monumentum, de relig. & sumpt. fun.* MORTVVM RECTE INFERO, *h. § n.* IN ALIENVM LOCVM PVRVM, ITA DEMVM MORTVVM INFERRE LICET, SI DOMINVS CONSENTIAT. *l. 6. de rerum diuis.* vel ante illationem, vel postea, *h. §. n. in fine, & d. l. 6. de rer. diuis.* Si dominus nullo modo consensit, is qui intulit, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium præstare cogitur, *l. is qui intulit, de relig. & sumpt. fun.* Ipse verò dominus ossa, quæ ab alio illata sunt, vel corpus effodere vel eruere non potest; sed expectare debet permissum Pontificale, seu iussionem Principis: alioquin iniuriarum actio aduersus eum erit, *l. ossa de relig. & sumpt. fun.* QVOD SI VSVSFRVCTVS LOCI ALIENVS EST PROPRIETARIVS CONSENTIENTE VSVFRVCTVARIO LOCVM DEBET FACERE RELIGIOSVM, *h. §. n.* Quod è contrario in vsufructuario quoque dicendum est, *l. 3. de relig. & sumpt. fun. l. locum, de vsufructu, &c.*

1 2 3 4 5 6 7 8

AD §. SANCTÆ QVOQVE RES.

TEXT. Sanctæ quoque res, veluti & muri & portæ, quodammodo diuini iuris sunt: & ideò nullius in bonis sunt. Ideò autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideò & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

SVMMARIA.

1 *Quæ sint sancta.*

2 *Sancire quid sit.*
3 *Muri ciuitatis an sancti sint.*
4 *Portæ ciuitatis an sint sancta.*
5 *Vrbs unde appellata.*

1 SANCTA DICVNTVR, QVÆ NEQVE SACRA, NEQVE PROFANA SVNT, SED SANCTIONE QVADAM CONFIRMATA. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi Deo non sit consecratum, *l. sacra, §. propriè dicimus, de rerum diuis.* & ideò rectè Aggenus Vrbicus, sanctum à san-
2 ciendo dictum tradit. Sancire est confirmare, & irrogatione pœnæ ab iniuria defendere, *Isidorus lib.* 15. *Etym. c.* 4. Martianus tamen sanctum à sanguinibus, *hoc est*, herbis, quas legati populi Romani ferre solebant, ne quis eos violaret, deducit, *in l. sanctum, de rer. diuis.* Et inde legati ipsi sancti appellantur, *in l. fin. de*
3 *legationib.* Inter sanctas verò res, Imperator numerat MVROS CIVITATIS. Et muri sancti sunt, quia capite punitur qui muros violauerit; sicuti si quis transcendat scalis admotis, vel qualibet alia ratione. Nam ciues Romanos aliàs quàm per portas egredi non licet; cùm illud hostile & abominandum sit, *l. fin. de rer. diuis.* Idem de vallo dicendum est. Nam & qui vallum transcendit,
4 capite punitur, *l.* 3. *§. in bello. de re milit.* Deinde Iustinianus inter res sanctas ponit PORTAS CIVITATVM, quòd portæ non minus violari debent, quàm
5 muri ciuitatum, *l.* 2. *ne quid in loco sacro fiat.* Et nihil aduersatur, quòd Plutarchus *in Romaicis* portas sanctas esse negat. Etenim Plutarchus ad antiquum morem, quo ex Pontificum institutis, locum vrbi futurum aratro designabant, certis adhibitis sacris, (vnde & vrbs ab vrbo appellata est, *hoc est*, à curuatura aratri, *l. pupillus, §. vrbs de verborum signific.* Varro *lib.* 4 *de lingua lat.*) respicit. In illa designatura, cùm eo loci, in quo portæ struendæ erant, peruentum esset, sistebant aratrum, ac manibus suspendebant, ne sulco locus ille, futurus omnibus peruius, imprimeretur. Et ob id Plutarchus portas non esse sanctas affirmat.

AD §. SINGVLORVM AVTEM.

TEXT. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt, quarundam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, quod (sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundam iure ciuili. Commodius est itaque à vetustiore iure incipere: palàm est autem vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit: ciuilia enim iura tunc esse cœperunt, cùm & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

SVMMARIA.

1 *Dominium unde dictum.*
2 *Dominium cur rei corporalis dicatur.*
3 *Dominium quid sit.*
4 *An probanda sit diuisio, qua dominium in directum & utile diuiditur.*
5 *Quis dicatur dominus proprietatis.*
6 *Quis sit dominus possessionis.*

1 NVnc Imperator incipit tractare de rebus, quæ in patrimonio nostro sunt: & primum modo, quibus iure naturali siue gentium dominia acquirantur,

tur,exponit. DOMINIVM A DOMO NOMEN HABET:& inde quoque dominus per deriuationem dictus, quòd domui præsit, & cunctæ familiæ dominetur, *Isidorus lib.10.Etymolog.* Macrobius *lib.1.Saturnalium c.15.* Nupta in domo 2
viri incipit dominiũ adipisci.Et ideò videri potest verum esse, quod vulgo dicunt,dominium propriè esse rei corporalis,*argumento l.plebs, §.pignus, de verb. sign.*EST AVTEM DOMINIVM NIHIL ALIVD, QVAM PROPRIETAS. 3
Atque ita Neratius ICtus definit *in l.si procurator, de acquir. rer. dom.* Dominium,*inquit*.mihi,id est,proprietas,acquiritur.Sic Florentiæ legitur,eaq́;lectio retinenda est. Et quamuis interpretes vulgò dominiũ in directum & vtile par- 4
tiuntur: tamen illa diuisio magno errore introducta est, vt alibi est expositum & nullum est dominium directum,nullum vtile.Sanè,quod notandum est,ICti 5
& Imperatores quandoque aliquem dominum proprietatis vocant respectu vsusfructus, *l.arbitrio,§.si dominus,de dolo malo.l.si tibi fundi, quibus modis vsusfr.amittitur l.si ita legatus esset.de vsu & habita. l.sed etsi proprietatis ad l. Aquil. l.si cuius rei, §.1.l.sed etsi quid.§.quid ergo.& rursus §.idem & in fructuariis. de vsufructu & quemadmodum l.proprietatis,C.de probat.*vel etiam possessionis apud alium constitutæ, *l.2.C.de probat.* Et sic, quod dicitur *in l.1. de bon.poss.* Bonorum possessionem,dominium tribuere:*& in l.1.de fundo dotali.* Dominum eum 6
fieri, quem Prætor iussit possidere: de dominio possessionis intelligendum est.

AD §. FERÆ IGITVR BESTIÆ.

TEXT. Feræ igitur bestiæ,& volucres, & pisces,id est, omnia animalia, quæ mari, cœlo,& terra nascuntur; simel atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim antè nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur, nec interest feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest à domino, si is prouiderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur,donec tua custodia coërceatur: cùm verò euaserit custodiam tuam, & in naturalem libertatem se receperit, tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo,vt difficilis sit eius persecutio.

SVMMARIA.

1 *Quis sit primus modus acquirendi dominij.*
2 *An in alieno fundo feram quis capere possit.*
3 *Eorum animalium quæ fera sunt, quandiu quis sit dominus.*
4 *Ferarum amissa possessione, etiam dominium amissum dicitur.*
5 *Fridericus Imperator primus prohibuit venationem.*
6 *An principes rectè prohibeant, ne subditi in agris suis venentur.*
7 *Quomodo subditi facultatem venandi perdant.*
8 *An quis probiberi possit, ne ingrediatur alterius fundum venandi gratia.*
9 *Qua actione teneatur, qui contra prohibitionem alterius fundum ingreditur.*
10 *An contra prohibitionem in alieno fundo feram capiens, eam suam faciat.*

PRIMVS MODVS, quo rerum dominia iure naturali siue gentiũ acqui- 1
runtur, EST OCCVPATIO: NAM OMNIA ANIMALIA, QVÆ TERRA, MARI ET COELO, HOC EST, AERE CAPIVNTVR; ID EST, FERÆ BESTIÆ,

VOLVCRES ET PISCES, CAPIENTIVM FIVNT, *l.1. de acq.rer.dom.* id est, illorum, qui primi possessionem eorum apprehenderint, *l.1.in princ.de acquir. poss.* quia nullius sunt, *hoc est*, in nullius priuati bonis sunt; sed iure gentium omnibus vacant, *l.3.de acq.rer.dom. & hoc §.nostro.* sicuti mare ipsum & aër, *l.*
2 *iniuriarum, § fin.de iniuriis*, & dictum est suprà, *h.t.n.* ET NIHIL INTEREST IN SVO FVNDO QVIS CAPIAT, AN IN ALIENO, *h.§.n.* Nam & in aliena sylua venari & aucupari possum; *d.l.3. de acquir.rer.dom.* Sic & in alieno lacu
3 vel stagno piscari possum, *d l.iniuriarum, in fine de iniuriis.* Eorum enim animalium, quorum fera est natura, tandiu domini sumus, quandiu inclusa habemus. Vt feras, si in viuariis habeamus, pisces in piscina, aues in ornithone, domini eorum sumus. At si in sylua sint etiam circumsepta, vel in stagno, vel la-
4 cu; quia in naturali laxitate sunt, nostra non sunt, *l.3.§.item feras bestias, de acq. possess.* Et quamuis ea lex de possessione loquitur, tamen idem de dominio dicendum est; propterea quòd natura ferarum hoc exigit, vt amissa possessione, & amissum dominium dicamus: cùm feræ statim atque possessione nostra abscesserunt, omnibus pateant iure gentium. Itaque qui in sua sylua circumsepta aprum vel ceruum capit, vel in suo stagno piscem, non proprium aprum, ceruum, vel piscem capit; sed iure gentium aper, ceruus, vel piscis, cùm antea nullius esset, in capientis dominium transit, *l.vsufructuarium, de vsufructu.* Atque ita Romani prudentes, qui ius gentium propiùs subsecuti sunt, censue-
5 tunt, *Iacob.Cuiac.lib.4.obseruat.c.2.* Moribus tamen hac in parte, iuri gentium multum detractum est. Et Fridericus Imperator venatione, præterquàm vrsorum, aprorum & luporum, in alienis agris omnibus interdixit, *c.vni § nemo*
6 *retia sua, de pace tenenda & eius violatorib. in vsib.feud.* Et principes hodie sæpius prohibent, ne subditi in suis agris venentur: quod ex iusta causa rectè ab eis fieri interpretes statuunt, *Didacus Couarruuias in relectione regula Peccatum. de regul.iur.in 6.in §.8.secunda partis relect.Francisc.Zoannettus in tract.de empt. & vendit.n.145.cum multis sequ.* Et iniusta causa, non item. *Tiraquell.de nobilita-*
7 *te,c.37.n.150.cum aliquot sequentibus & præcedentibus* Et si subditi prohibitioni à domino factæ acquiescant, venãdi facultatẽ perdunt, *Iacobinus de Sancto Georgio in tractatu feud.super verbis, & cũ venationib. Decius conf.137.col.2. Ripa in l.*
8 *quo minus, de fluminib.* nisi à prohibitione prouocent & appellet, *Menoch.de arbitrar.iud.quæst.casu 160.Thomas Grammat.decis.Neapol.67.n.14.* Inquit Iustinianus: QVI INGREDITVR ALIENVM FVNDVM, POTEST A DOMINO PROHIBERI, NE INGREDIATVR, *l.iniuriarũ, §.fin.de iniuriis.* Etenim οὐκ ἔστιν εὔλογον, ἀκόντων τῶν δεσποτῶν, ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν: vt à Diuo Pio au-
9 cupibus rescriptũ est *l.diuus de seruit.rustic.præd.* Et qui contra prohibitionẽ à domino factam fundum ingreditur, iniuriarũ tenetur, *Couarruuias in loco suprà dicto n.4.* Et quamuis Accursius existimet venatorem huiusmodi, id quod cepit, suum non facere: idq; quodammodo probare videatur textus *in l aqueum, de*
10 *acq.rer.dom.* quem ita intelligit Iacobus Cuiacius *in 4.obser.c.2.circa fin* Tamen communis DD.opinio est in contrarium, vt Angelus & Cantiuncula testãtur *in h.§.n.* ob hanc potissimùm rationẽ, quòd etsi lege humana ob iniuriã domini vetitũ est, ne quis eius agrũ, eo inuito, ingrediatur: non tamen ex hoc acquisitio ferarum, quæ intra eum agrum in nullius bonis sunt, est impedita: nec per dictam prohibitionem, feræ ipsius agri domino applicantur, *Couarru.loc.d.§ 8.*

A D

AD §. ILLVD QVÆSITVM.

TEXT. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, statim tua esse intelligatur. Quibusdam placuit, statim esse tuam: & eo vsque tuam videri, donec eam persequaris. quòd si desieris persequi, desinere tuam esse, & rursus fieri occupantis. Alij verò putauerunt non aliter tuam esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmauimus, quia multa accidere soleant, vt eam non capias.

SVMMARIA.

1 *An fera vulnerata vulnerantis statim efficiatur.*
2 *Trebatij sententia à Iustiniano reprobata.*

VVlnerasti feram bestiam, ita vt capi possit: quæsitum est, an statim tua esse intelligatur? Et Trebatius voluit, eam statim tuam esse: & eo vsque tuam videri, donec eam persequaris. Et si per hoc tempus, quo eam persequeris, alius eam ceperit, eo animo vt ipse lucrifaceret, furtum videri eum tibi commisisse, *l.5.§.1 de acquir.rer.dom.* Sed alij contra Trebatium putarunt, non aliter feram tuam esse, quàm si eam ceperis. Et hanc posteriorem sententiam Iustinianus probauit, propterea quòd multa accidere soleant, vt feram bestiam vulneratam non capias, *h.§.n.* 1 2

AD §. APIVM QVOQVE.

TEXT. Apium quoque fera natura est. Itaque quæ in arbore tua consederint, antequàm à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quàm volucres quæ in arbore tua nidum fecerint. Ideóque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Fauos quoque si quos effecerint, quilibet eximere potest. Planè integra re, si prouideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alueo tuo euolauerit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis eius est persecutio: alioquin occupantis fit.

SVMMARIA.

1 *Apium an sit fera natura.*
2 *Apes quatenus occupantis fiant.*
3 *Apes aluei inclusæ possidentur.*
4 *Examen apium, quod ex alueo euolauit, cuius sit.*
5 *Examen apium quid sit.*

ET si Plinius *lib.11.hist.natural.c.5.* scribit, apes neque mansueti neq; feri generis esse: tamen ICti APIVM FERAM ESSE NATVRAM affirmant, *d.l.5.§.apium, de acq.rer.dom.l.si apes, de furtis, & h.§.n.* ET IDEO OCCVPANTIBVS CEDVNT. Loquimur autem de apibus, quæ à nemine adhuc alueo inclusæ sint. Illæ solæ occupantibus cedunt: earumque fauos quilibet eximere & auferre potest, *h.§ n.* nec is qui eos aufert furti tenetur, *d.l.si apes de furtis*. Faui sunt domus cellæque apium, *Plinius lib.11.c.6.* Quod si apes iam ante alueo inclusæ fuerunt: quia quandam abeundi redeundiq; consuetudinem induunt, non possunt ab alio occupari, antequàm illam consuetudinem abiecerint, *l.pauonem ibi nam & apes.infra h.tit.* Quinimò apes quæ ex alueis nostris euolant, & secundùm consuetudinẽ redeunt à nobis possidentur, *l.3 §.quidam rectè putant, de acquir.possess.* ideò qui eas apprehendunt, furti tenentur. *l.Pom-* 1 2

acquirendo rerum dom. Et quamuis de gallinis & anseribus loquitur Imperator: tamen etiam furti tenetur, qui vnam gallinam vel vnum anserem lucrandi animo detinet. Etiam furti actio ob rem modicam datur, *h §. n.* quemadmodum & actio vi bonorum raptorum, *§. 1. infrà, de vi bon. rapt. Nouel. 65.* non etiam actio de dolo, *l. si quis affirmauit, §. fin. cum duabus ll. sequentib de dolo.* Quia non tam facilè quis sibi cauere potest à furto incerti & ignoti hominis, quàm à calliditate & insidiis hominis noti, cuius consuetudine vtitur, cum quo viuit, negociatur, contrahit: & ideò faciliùs subuenitur furtum passo, quàm passo dolum. 2 3

AD §. ITEM EA QVÆ EX HOSTIBVS.

TEXT. Item ea quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidem, vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur: qui tamen, si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinum statum recipiunt.

SVMMARIA.

1 *Quis sit secundus adquirendi modus.*
2 *Immobil a capta ex hostibus an capientium fiant.*
3 *Liberi homines quomodo per captiuitatem capientium fiant.*
4 *An aduersus eum, qui captiuum vendidit, actio ex empto detur.*

SECVNDVS MODVS, quo iure gentium dominia rerum adquiruntur, EST CAPTIVITAS EX HOSTIBVS. EA ENIM QVÆ EX HOSTIBVS CAPIMVS, STATIM NOSTRA FIVNT IVRE GENTIVM, *d. l. 5. §. fin. & l. 7. in princ. de iur. personar.* dictum est. Hæc tamen de mobilibus intelligenda sunt. Immobilia capta ex hostibus, capientium non fiunt: sed publicantur, *l si captiuus, de capt. & postlim. reuer. l. Diuus Commodus, de iure fisci.* vel veteranis in præmia assignantur, *l. Lucius Titius, de euict. l. item si verberatum. de rei vind.* vel distrahuntur, *l. in agris, de acq. rer. dom.* vel prioribus dominis, si ab hostibus recuperata fuerint, restituuntur, *d. l. si captiuus, de capt. & postlim. reuer.* IN TANTVM VERÒ AB HOSTIBVS CAPTA, NOSTRA FIVNT; VT ET LIBERI HOMINES IN SERVITVTEM NOSTRAM DEDVCANTVR, quemadmodum *in d. tit. de iure personarum,* suprà est expositum. Qui redempti, in redemptoris quodammodo potestate sunt, *l. qui testamento, §. potestatis, qui testam. fac. poss.* & vinculo pignoris tenentur donec pretium soluant, *l. senatus, §. fin. de legat. 1.* idque Gordianus Imperator naturale pignus appellat, *l. 2. C. de postlim. reuer. & redempt. ab hostib.* Et si is qui emit ab hostibus, pluris aliis ius pignoris, quod in redempto habet, cesserit; non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet: & emptor habet actionem aduersus eum qui vendidit, ex empto, *l. postliminium, § pen. de cap. & postlim. reuersis.* 1 2 3 4

AD §. ITEM LAPILLI.

TEXT. Item lapilli & gemmæ, & cætera quæ in litore inueniuntur, iure naturali statim inuentoris fiunt.

SVMMARIA.

1 *Quis sit tertius adquirendi dominij modus de iure gentium.*

2 *An inuentio sine apprehensione dominium constituat.*
3 *Quare sine apprehensione dominium non acquiratur.*
4 *Gemmæ itemq́ margaritæ, vnde nomen habent.*

1 TERTIVS MODVS acquirendi dominium de iure gentium, EST INVENTIO LAPILLI. NAMQVE GEMMÆ, ET CÆTERA, QVÆ IN LITORE MARIS INVENIVNTVR, IVRE NATVRALI STATIM INVENTORIS
2 FIVNT, *l.3. de rer. diuis.* Per inuentionem autem non nudum ei conspectum intelligimus, sed talem conspectum, quem ipsius rei apprehensio sequatur. Vnde si Titius lapillum aut gemmam vidit; Sempronius autem primus apprehendit siue possessionem nactus est, ipse dominus est, non Titius, *l.1. §.1. de acq. poss.* Nec obstat *l.3. §. Neratius, eod. tit.* quia ibi non probatur Neratij & Proculi doctrina, me thesaurum in fundo meo positum continuò possidere, simul atque possidendi affectum habuero: sed potiùs Sabini sententia, existi-
3 mantis, thesaurum in fundo meo positum, non aliàs me possidere quàm si loco mouero. Idcircò verò hic inuenisse gemmam dicitur, qui eam apprehendit, quòd sine apprehensione non videtur quis acquirere voluisse. Aliàs inuentus dicitur, & qui visus est, licèt deprehensus siue captus non fuerit. Vt si statuto caueatur, inuentum cum armis puniri debere; inuentus dicitur, & qui
4 visus est cum armis, licèt apprehensus non est, *Iacob. Cuiac. lib. 11. obseru. c. 38.* quamuis Bartolo & aliis *in d. l. 1. de acq. poss.* aliter videatur. Gemmæ inde nomen habent, quòd instar gummi luceat, *Isidor. lib. 16. Etymol. c. 6.* Margaritæ ex eo, quòd in conchulis maris inueniuntur, *Isidor. d. lib. 16. Etymol. c. 10. Ammian. Marcell. lib. 3. Plinius lib. 9. c. 35.*

AD §. ITEM EA QVÆ.

TEXT. Item ea quæ animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem iure tibi acquiruntur.

SVMMARIA.

1. *Quis sit quartus acquirendi dominij modus.*
2. *Si ancilla apud venditorem conceperit, antequàm emptori traderetur, cuius sit partus.*

1 QVARTVS MODVS EST NATIVITAS: QVÆCVNQVE ENIM EX ANIMALIBVS DOMINIO NOSTRO SVBIECTIS NASCVNTVR, IVRE NATVRALI, SIVE GENTIVM NOBIS ADQVIRVNTVR, *l. 6. de acquir. rer. dom. & h. e §. vlt.* Itaque si equam meam equus tuus prægnantem fecerit;
2 non est tuum, sed meum, quod natum est, *l. 5. §. idem scribit de rei vindicat.* Et si ancilla mea pepererit, partus meus est, non venditoris: licèt apud venditorem conceperit ancilla, *l. fin. de acquir. rer. dom.*

AD §. PRÆTEREA QVOD PER ALLVVIONEM.

TEXT. Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi adquiritur. Est autem alluuio, incrementum latens. Per alluuionem autem id videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligere non possis, quantum quoquo momento temporis adijciatur. Quòd si vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & vicini prædio attulerit, palàm est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Quis sit quintus adquirendi dominij modus.*
2 *An alluuio in agris limitatis locum habeat.*
3 *Arcifinius ager vnde dictus.*
4 *Limitatus ager vnde nomen habeat.*
5 *An in lacubus & stagnis alluuio locum habeat.*
6 *Quid sit alluuio.*
7 *Momentum quid denotet.*
8 *An per violentam fl[umi]nis adiectionem aliquid adquiratur.*
9 *Quando pars agri per vim fluminis v[i]cino agro adiecta vindicari non possit.*

QVINTVS MODVS, quo iure naturali gentium, rerum dominia acquirũtur, EST ALLVVIO: NAM QVOD PER ALLVVIONEM AGRO MEO FLVMEN ADIECIT, IVRE GENTIVM MIHI ADQVIRITVR, *l.7.§.1.de acq. rer.dom. & h § n.* idq; de agro arcifinio vel occupatorio, intelligendũ est, non de agro limitato. Etenim in agris limitatis ius alluuionis locũ habere non 2 constat, *l.in agris de acqu. rer. dom.* Arcifinius autem ager, auctoribus Iulio 3 Frontino & Aggeno Vrbico, est qui nulla mensura continetur, ita dictus ab arcendis hostibus: aliàs occupatorius nominatur, quòd occupatus sit à victore populo, territis inde fugatisq; hostibus. Siculus Flaccus occupatorium arcifinalem appellat. Limitatus à limitibus nomen habet; quorum alij sunt Decumani 4 maximi qui fiunt ab oriente in occidentem; alij cardines maximi, qui ex transuerso currunt, alij actuarij, alij subruncini. *Hyginus in lib.de limit.constitut.* His limitibus ager circumscriptus, limitatus nominatur: ex eóque intelligitur, cur in arcifiniis agris alluuio locum habeat, non in limitatis: nempe idcirco, quòd illi certa mensura non continentur; hi certa mensura comprehenduntur. Eadem quoque ratione in lacubus & stagnis alluuio cessat: Nam, vt Callistratus 5 ait, licèt interdum lacus & stagna crescant, interdum decrescant; suos tamẽ terminos retinent, *l.lacus & stagna de acq.rer.dom.* ALLVVIO VERO EST INCREMENTVM LATENS, αὔξησις λανθάνουσα, vt Theophilus inquit, *hoc est*, tale incrementum, quod sub sensum non cadit, CVM ALIQVID AGRO ITA PAVLATIM ADIICITVR, VT INTELLIGI NON POSSIT, QVANTVM QVOQVO TEMPORIS MOMENTO ADIICIATVR, *h.§.n* MOMENTVM hi[c] & alibi in 7 iure, vt plurimùm pro atomo accipitur, *vt in l.placet de acquir.hered.* aliàs sumitur ἐν πλάτει pro latiori quodam temporis spacio, & ferè pro hora, *vt in l.5. de minor. l.in vsucapionibus de vsurpationib. & vsucapionibus.* Ex his sequitur, 8 quòd si flumen maiori quadam vi, ex vna parte terras abstulerat, & in contrariam partem transferat; eas terras in dominio prioris domini manere. Itaque dominus eam partem terræ vindicare potest; dummodo caueat vicino de damno infecto *l.hoc amplius §. Alphenus de damno infecto.* Sanè, si pars illa iam cum 9 terra vicini coaluerit, & vnitatem cum ea fecerit; vindicari amplius non poterit, *d.§.Alphenus,* sed vicini fundo acquisita videtur, *h.§ n.in fine.*

6

AD §. INSVLA.

TEXT. Insula quæ in mari nata est, quod rarò accidit, occupantis fit: nullius enim esse creditur. In flumine nata, quod frequenter accidit, siquidem medium partem fluminis

tenet, communis est eorum, qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo latitudinis cuiusque fundi, quæ latitudo propè ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte diuisum sit flumen, deinde inf. a vnitum, agrum alicuius in formam insulæ redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat. Quòd si naturali alueo in vniuersum relicto, alia parte fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam eius prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui propè ripam eius prædia possident. Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id si recesserit aqua, palàm est eum fundum eius manere, cuius & fuit.

SVMMARIA.

1 *Quid sit insula.*
2 *Insula in mari nata cuius sit.*
3 *Quot modis insula in flumine fiat.*
4 *Insula in flumine nata cuius sit.*
5 *Si flumen ad priorem alueum redierit, cuius dominio nouus alueus subijciatur.*

1 INSVLA est terra aquis circumflua, ob spiritum eò loci erumpere non valentem, enata, *Plinius lib.2.c.85.* dicta ab eo, quòd sit in salo, hoc est, mari, *Sextus Festus Pompeius lib.9.* NON TAMEN IN MARI DVNTAXAT, SED E-
2 TIAM IN FLVMINE, INSVLA ENASCITVR. IN MARI NATA OCCVPANTIS FIT, QVIA NVLLIVS ESSE CREDITVR, *l.7. §.insula de acq. rer.*
3 *dom.* In flumine fit insula tribus modis. Vno, cùm agrum, qui aluei non fuit, amnis circumfluit: & tunc causa proprietatis non mutatur: ideoque is ager eius permanet, cuius fuit, *l.ergo si insula, §.tribus modis. de acq.rer.dom. & h.§.n. vers.quòd si aliqua parte.* Altero, cùm locum, qui aluei esset, siccum relinquit, & circumfluere incipit. Tertiò, cùm paulatim colluendo, locum eminentem su-
4 pra alueum facit, & eum alluendo auget. Et sic posterioribus duobus modis insula aut fit eius, cuius agro propior est: aut si mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui prope ripam prædia possident, *d.l.ergo si insula, §.tribus modis, de acquirend.rer.dom. & h.§.n.* si modò agri limitati sunt, insula occupantis est, *l.1. §.insula, de fluminibus.* Ait Imperator: NOVVS ALVEVS INCIPIT ESSE PVBLICVS. Hoc ideò Vlpianus inquit, quia impossibile est, vt alueus fluminis publici non sit publicus, *d l.1. simili modo de flumin.* ET SI POST ALIQVOD TEMPVS AD PRIOREM ALVEVM FVERIT REVERSVM
5 FLVMEN NOVVS ALVEVS EORVM INCIPIT ESSE, QVI PROPE RIPAM PRÆDIA POSSIDENT, *hoc §.nostro.* Nec enim mutatione aluei dominium semel amissum restituitur. *l. Aetius (aliàs Martius) de acquir.rer.dom.* Nec aduersatur *d.l.ergo si insula, §.alluuio.* Nam ibi de aluei mutatione agitur, sed de inundatione, de qua est *versic.alia sane causa est, h.§.n.*

AD §. CVM EX ALIENA.

TEXT. Cùm ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: vtrùm is qui fecerit, an ille potiùs qui materiæ dominus fuerit, vt ecce, si quis ex alienis vuis aut oliuis aut spicis, vinum aut oleum aut frumentum

rum fecerit: aut ex alieno auro vel argento vel ære, vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulſum miſcuerit; vel ex medicamentis alienis emplaſtrum aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit: vel ex alienis tabulis nauem vel armarium vel ſubſellium fabricauerit. Et poſt multas Sabinianorum & Proculianorum ambiguitates, placuit media ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad materiam reduci poſſit, eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci, eum potiùs intelligi dominum, qui fecerit, vt ecce, vas conflatum poteſt ad rudem maſſam æris, vel argenti vel auri reduci: vinum autem, vel oleum aut frumentum, ad vuas aut oliuas & ſpicas reuerti non poteſt: ac ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolui poteſt.

SVMMARIA.

1 *Quis ſit ſextus acquirendi dominij de iure gentium modus.*
2 *Species ex aliena materia facta cuius ſit, ex Proculi ſententia.*
3 *Quæ fuerit hac de re ſententia Sabini.*
4 *Quid Iuſtinianus de eadem quæſtione ſtatuerit.*
5 *Species ex aliena materia voluntate domini facta, cuius ſit.*
6 *Si à duobus ex aliena materia ſpecies facta ſit, vno ſciente, altero ignorante, cuius ſit ſpecies.*
7 *Frumentum ex alienis ſpicis excuſſum cuius ſit.*

SEXTVS MODVS quo iure naturali ſiue gentium rerum dominia acquiri- 1
mus, EST SPECIFICATIO. Pone, ex aliena materia ſpeciem aliquam hoc 2
eſt, certum corpus Titius fecit. Quæritur, cuius ſit ſpecies iſta: Proculiani pu-
tant, eum eſſe dominum qui fecit, propterea quod id, quod factum eſt, anteà
nullius fuit, *l.8.§.cum quis, de acq.rer.dom.* Si ergo Titius ex alieno ære, auro vel
argento, vas conflauit, ſecundùm Proculianos ipſe dominus eſt, quia vas
quod factum eſt, antea nullius fuit: imò nec ipſum vas fuit, & Titius fecit vt in
rerũ natura eſſet, *l.3.§.penult.de acq.poſſ.* Idémque eſt, ſi Titius ex alienis vuis,
oliuis vel medicamentis, vinum, oleum vel emplaſtrum fecerit. Sic ſi Titius ex
meis tabulis nauem fecerit, ipſius nauis erit, ex ſententia Proculi, *l.ſed ſi ex meis
de acquirendo rer.dom.* Sabiniani ſiue Caſſiani contrà, naturalem rationem effi- 3
cere putant, vt qui materiæ dominus fuit, idem eius quoque, quod ex eadem
materia factum ſit, dominus eſſet, quia ſine materia nulla ſpecies effici poſſit,
d.l.cùm quis, de acquir.rer.dom. Secundùm Sabinianos ergo, vas quod Titius ex
alieno ære, auro vel argento fecit, ipſius non erit, ſed eius, cuius fuit æs, aurum
vel argentum. Et vinum, oleum vel emplaſtrum, quod Titius ex alienis vuis,
oliuis vel medicamentis fecit, Titij non erit; ſed eius, cuius fuerunt vuæ, oli-
uæ aut medicamenta. Sic nauis, quam Titius ex meis tabulis fecit, Titij non
eſt, ſed mea: atque ita Minutius & Iulianus, qui Sabiniani fuerunt, cenſuerunt
in l.Minutius de rei vindicat. Fuit & media ſententia exiſtimantium, ſi ſpecies 4
ad priorem rudem materiam reuerti poſſit, verius eſſe quod Sabinus & Caſſius
ſenſerunt: ſi non poſſit reuerti, verius eſſe quod Proculo placuit, *d.l.7. §.cùm
quis ex aliena materia, de acquirend rerum domin.* Et hanc mediam ſententiam
Imperator noſter hic probauit. SPECIE IGITVR EX ALIENA MATERIA
FACTA, VIDENDVM EST, AN AD RVDEM MATERIAM DEDVCI POS-
SIT, NECNE. PRIORI CASV, DOMINVS ERIT, QVI MATERIÆ DOMI-
NVS FVIT: POSTERIORI, QVI FECIT. *hoc §. noſtro*, Vt vas ex alieno

ære, auro, argento conflatum, ad priorem rudem materiam resolui potest: & ideò dominus erit, qui materiæ dominus fuit. Et hoc in omnibus, quæ ad eandem materiam reuerti possunt, dicendum est, *l. in omnib. de acq. rer. domin.* Vinū verò, vel oleum, vel emplastrum, ad vuas, oliuas vel medicamenta reuerti non potest: & propterea dominus erit, qui fecit. Nauis item ex aliena materia, ex tabulis alienis facta in arborem resolui non potest: & ideò erit ædificantis. Hæc
5 tamen ita procedunt, si quis suo nomine & bona fide, ex aliena materia quid fecerit, *d. l. 7. § cùm quis, de acq rer. domin.* Nam si voluntate domini, alterius nomine quid factum sit, propter consensum domini, tota res eius fit, cuius nomine facta est, *l. nisi voluntate, de acq. rer dom.* Et si quis sciens ex meis tabulis nauē fecerit, ex vuis mustum, vel ex oliuis oleum, ex medicamentis emplastrum, vel ex lana vestimenta; dominus non erit, quia quod ex re mea sciens quis facit, meum esse verius est, *l. de eo exhibendo, § si quis ex vuis, ad exhib. l. si quis vxori, §.*
6 *si quis massam, de furtis.* Si duo sint, qui faciunt, & vnus sciat rem esse alienam, alter ignoret; ignorans dominus erit: nec enim scientia alterius alteri nocere, vel ignorantia prodesse debet, *l. 7. §. si duo l. si non solus de liber. causa l. vlt. qui-*
7 *bus ad libert. proclam. non licet.* Ait Iustinianus: FRVMENTVM AD SPICAS REVERTI NON POTEST. Inde videbatur dicendum, frumentū excussum ex alienis spicis, excutientis esse, non eius, cuius spicæ fuerunt: quod Iustinianus hîc quodammodo velle videtur. Sed cùm, quod Iustinianus hîc tradit desumptum sit *ex d. l. 7. § cùm quis, de acq. rer. dom* ex illa lege, quod hîc deest, supplendum; & dicendum est, frumentum excussum ex alienis spicis, eius esse cuius spicæ fuerunt, propter hanc singularem rationem, quòd grana, quæ spicis continentur, perfectam habent suam speciem; & qui excussit spicas, non nouam speciem fecit, sed eam, quæ est, detexit, *d. l. 7. §. videntur, de acq rer. domin.*

AD §. QVOD SI PARTIM.

TEXT. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solùm operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

SVMMARIA.

1 *Si quis partim ex sua, partim ex aliena materia speciē fecerit, cuius illa species sit.*
2 *Si ad priorem & rudem materiam illa species reduci possit, quid dicendum.*
3 *Explicatur § finalis l. lacus & stagna, de acquir. rer. dom.*

1 QVI PARTIM EX SVA MATERIA, PARTIM EX ALIENA SPECIEM ALIQVAM FACIT; VT EX SVO VINO ET ALIENO MELLE MVLSVM, EX SVIS ET ALIENIS MEDICAMENTIS EMPLASTRVM, EX SVA ET ALIENA LANA VESTIMENTVM; DOMINVS SPECIEI QVAM FECIT, EFFICITVR. Existimarūt nōnulli speciē his casibus cōmunicari; sed verius est, eius potiùs esse, *l. idem Pomponius, § idem scribit, de rei vendic.* Déq; eo dubitandum nō est CVM NON SOLVM OPERAM SVAM DEDERIT, SED ET PARTEM EIVSDEM MATERIÆ PRÆSTITERIT, vt Iustinianus hîc loquitur. In exēplis autē hic propositis, pristina species non manet, *d. l. idem Pomponius, §. idem,*

idem scribit, de rei vindicat. vt cùm ex meo vino & tuo melle mulsum facio, materia perimitur: nam neque vinum amplius est, neque mel, sed noua quædam species. Sic, cùm ex meis & tuis vnguentis emplastrum facio, pristina species extinguitur, & noua constituitur. Idem dicimus, si ex mea lana, itemque tua, vestimentum conficiam: etenim & hîc pristina species non manet, sed noua efficitur, *hoc est*, vestimentum. Inde dubitatur quid iuris sit, si pristina species manet, & non perimatur: vtrum tunc etiam, qui fecit, dominus fiat. Pone, ego partim ex meo, partim ex tuo argento, scyphum feci: vel ex meo ære & tuo argento feci poculum. Quæritur, quis sit dominus scyphi & poculi? Et existimo dicendum esse, scyphum & poculum tuum esse; quia non solùm operam tuam adhibuisti, sed & partem materiæ præstitisti. Nec obstat *l. lacus & stagna, §. fin. de acq. rer. dom.* nam ibi, non ego ex meo ære & tuo argento conflato speciem feci; sed tertius aliquis ex meo ære & tuo argento fecit speciem. Ea species facientis non est, quia species ad priorem & rudem materiam reduci potest. Non est etiam mea, quia ego non feci. Non est etiam communis, quia licèt æs & argentum conflatum sit, ab artificibus tamen æs & argentum separari, & in pristinam materiam reduci solet, *d. l. lacus & stagna, & § fin. de acq. rer. dom.* vt *in §. si duorum materia,* infrà latiùs dicemus. 2 3

Ad §. Si tamen alienam.

Text. Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licèt pretiosior sit purpura, accessionis vice cedit vestimento: & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui subripuit, habet furti actionem & condictionem: siue ipse sit qui vestimentum fecit, siue alius, nam extinctæ res, licèt vindicari non possint, condici tamen à furibus & quibusque aliis possessoribus possunt.

SVMMARIA.

1 *Quis sit septimus acquirendi dominij de iure gentium modus.*
2 *Qua actione quis purpuram suam alieno vestimento intextam consequi possit.*
3 *Extinctæ res an vindicari vel condici possint.*
4 *Tabula alieno nauì iuncta, qua actione repeti à domino possit.*
5 *Generalis regula de accessione traditur.*
6 *Ferruminatio quid sit.*
7 *Plumbatura quid sit.*

Septimvs modvs, quo iure naturali siue gentium rerum dominia acquirimus, est accessio. Si qvis enim alienam pvrpvram 1
vestimento svo intexverit, pvrpvra accessionis vice cedit vestimento; et qvi intexvit, pvrpvræ dominvs efficitur *h. §* n. Is itaque qui dominus fuit purpuræ, quandiu vestimento meo 2
cohæret, eam vindicare non potest; sed ad exhibendum potest agere, vt purpura à vestimento separetur: quo facto, eam vindicabit, *l. 6. & 7. § 1. ad exhibendum.* Sed et fvrti actionem habet, et condictionem, si, qui purpuram vestimento suo intexuit; eam surripuit, *hoc est*, mala fide contrectauit, sicque vestimento suo vel ipse intexuit, vel curauit vt ab alio id fieret. nam extinctæ res licet vindicari non possint, condici 3

TAMEN POSSUNT, vt Iustinianus hîc loquitur, EXTINCTAS RES Iustinianus vocat, quæ cùm nostræ essent, propterea quòd aliis rebus accesserunt, nostræ esse desierūt. Hæ non possunt vindicari, quia vindicatio domino datur. Condici tamē possunt, *d. §. n.* Et condictio furtiua domino datur, *l. 1. de cond. fl. furt. §. sic itaque, inf. de act.* itemq; ei, qui dominiū non suo facto amisit, *l & ideò,*
4 *§. 1. de condict. furt.* Et quod de purpura vestimento intexta diximus, idem dicendum est de tabula aliena, quam quis naui vel armario suo iunxit, & ansa quam scypho, vel emblematibus quæ phialæ iunxit. Nam tabula naui vel armario, ansa scypho, emblemata phialæ, accessionis vice cedunt: & dominus fit tabulæ, ansæ, emblematum, qui iunxit. Et prior dominus tabulam ansam, & emblemata, quandiu rei meæ cohærent, vindicare non potest, quia dominus esse desiit: verùm ad exhibendum potest agere, vt tabula à naui, ansa à scypho, & emblemata à phiala separentur, *d l. 6. & 7. ad exhib.* & facta separatione, tabulam, ansam & emblemata vindicabit. Sed & aduersus eum qui surripuit, furti habet actionem; vt suprà de eo qui alienam purpuram surripuit, & vestimēto suo intexuit, diximus. Sic si quis alienam gemmam auro suo incluserit, vel candelabro suo alienum sigillum iniunxerit, vel rotam alienam vehiculo suo aptauerit: gemma auro, sigillum candelabro, rota vehiculo, accessionis vice cedit: & gemma, sigillum, rota vindicari non possunt; sed vt gemma ab auro excludatur, sigillum à candelabro remoueatur, rota à vehiculo separetur, ad exhibendum agi potest; & facta separatione, prior dominus gemmam, sigillum aut rotam vindicabit, *d. l. 6. & 7. ad exhib.* Idem in similibus dicendum est.
5 Nam quæcunque aliis iuncta siue adiecta, accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohærent, dominus vindicare non potest; sed ad exhibendum agere potest, vt separentur, & tunc vindicentur. Ita generaliter traditum est à Paulo *in l. in rem actio §. item quæcunque, de rei vindic.* Ibi autem Paulus excipit statuam
6 meam, cui alienum brachium per ferruminationem iunxi, non per adplumbaturam. Ferruminatio fit per eandem materiam, *d. l in rem actio. §. item quæcunque ibi, quia ferruminatio de rei vindic.* vt si per ferri materiam, ferreæ statuæ iungatur ferreum brachium, hoc propriè ferruminatio est. Porrigatur tamen hæc appellatio quoque ad quamcunque aliam commixtionem, quæ fit per eandem materiam: vt si adhibita æris materia, statuæ æneæ iungatur
7 æneum brachium, ferruminatio est. Plumbatura autem fit plumbo vel stanno adhibito diuersæ materiæ; vt si lapis lapidi, vel æs æri, vel plumbum plumbo iungatur; plumbatura est, non ferruminatio. Et si statuæ meæ brachium alienum iunxi per ferruminationem, ego dominus sum totius statuæ; & brachium non amplius est eius, cuius fuit, quia statua vno spiritu continetur, *d. l. in rem actio. §. quod non idem, de rei vindication. l. rerum. § de vsurpation. & vsucapion.* Spiritum ICtus, Stoicorum more, vocat vim ipsam materiæ, quæ rem ita deuincit, vt vnam efficiat, veluti vno spiritu per eam diffuso. Is itaque qui brachij dominus fuit, brachium non potest vindicare. Sed nec potest ad exhibendum agere, vt brachium à statua separetur; quoniam brachium ita statuæ meæ per eandem materiam, per idem metalli genus, commixtum est, vt deduci & separari non possit. Quinimò, si abruptum fuerit brachium, ad priorem dominum non redit: sed prior dominus, actione in factum subsidiaria, de pretio brachij quondam sui agere potest,

d l. in

d.l.in rem actio, §.ideoq́; de rei vind. Alius est, si statuæ meæ alienum brachium iunxit per adplumbaturam. Hic quidem, qui dominus fuit brachij, actione in rem, brachium petere non potest: potest tamen agere ad exhibendum, vt brachium à statua separetur, quoniam facilè solui plumbatura quod adplumbatum est, potest facilè replumbari, ac deinde replumbatum vindicari.

AD §. SI DVORVM MATERIÆ.

TEXT. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ fiat, totum id corpus quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ fiat: & ob id propria species facta sit, fortè ex vino & melle mulsum: aut ex auro & argento electrum, idem iuris est: nam & eo casu communem esse speciem non dubitatur. Quòd si fortuitum, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel diuersæ materiæ, vel quæ eiusdem generis sunt, idem iuris esse placuit.

SVMMARIA.

1 *Quomodo duorum materiæ confundantur.*
2 *Corpus ex duorum materiis confusum cuius fiat.*
3 *Confusio quatenus communionem inducat.*
4 *Quomodo mixtio contingat.*
5 *Confusio cum mixtione an semper communionem inducat.*
6 *An argentum cum auro mixtum, ab eodem separari possit.*
7 *Communione per confusionem facta, quæ actio competat.*
8 *An communio quoque fiat quando materiæ mixtæ separari possunt.*

IN hoc §. Imperator docet quid iuris sit, si materiæ duorum, eiusdem vel di- 1
uersæ naturæ, voluntate dominorum, vel casu confusæ fuerint. Eiusdem naturæ, materiæ confunduntur, cùm quidam vina sua confundunt, aut massas auri vel argenti conflant. Diuersæ naturæ, materiæ confunduntur, cùm vinum, 2
& mel confunduntur, vnde fit mulsum, aut aurum & argentum, vnde fit electrum. ET VOLVNTATE DOMINORVM CONFVSIONE FACTA, CORPVS QVOD EX CONFVSIONE FIT, COMMVNE EFFICITVR *hoc §. nostro & l.7. §. voluntas, de acquirend. rer. dom.* IDEMQVE EST, CVM CONFVSIO CASV FACTA EST, *h.§.n. & d.l.7. de acquirend. rer. dom.* Si ergo meũ vinum cum tuo melle casu confusum fuerit, mulsum commune est. Secus est, cùm ego ex meo vino & tuo melle mulsum facio. Hoc casu ego dominus sum mulsi, vt suprà *in §. quod si partim ex sua materia,* est expositum. CONFVSIO ITAQVE, QVÆ 3
FIT VOLVNTATE DOMINORVM VEL CASV COMMVNIONEM INDVCIT: SI MODO RES CONFVSÆ ETIAM MIXTÆ FVERINT. Sola confusio absque mixtione communionem non parit, vt in § proximè sequenti docemus. At confusio & mixtio communionem pariunt Ita à ICto traditum est 4
in l.3. § Pomponius scribit de rei vind. & ostendunt exempla hic proposita. Mixtio est motus corporum minimorum ex minimis corporibus, ex quo fit vnio, cùm scilicet minimum penetrat, & induit alium minimum *Alexander Aphrodisiensis in lib. περὶ μίξεως* Veluti cùm vinũ cum vino cófunditur, mixtio fit, cùm minimũ corpus vni cum alio minimo coit, exque illa coitione fit vnio, & vnũ corpus. Sic cùm meum argentum cum tuo argento conflatur, mixtio fit, & minimum corpus mei argẽti cum tui argenti minimo corpore coit, & ex illa col-

tione vnio fit, & vnum corpus. Similiter, cùm vinum cum melle confunditur, fit mixtio, & minimum corpus vini coit cum minimo corpore mellis, & ex illa coitione fit vnio, siue mulsum. Sic, cùm plumbū confunditur cum argento, æs cum auro, commixtio fit per coitionem minimorum corporum cum minimis
5 corporibus, eaque coitio vnum corpus facit. Et confusio cum mixtione communionem, *vt dictum est*, inducit: si modò materiæ ita confusæ atque commixtæ fuerint, vt deduci & separari non possint, *d. l. 5. §. Pomponius scribit, de rei vindic.* Vt pone, meum & tuum argentum in vnam massam est redactum. Hic facta est mixtio mei & tui argenti; & meum argentum à tuo deduci & separari non potest: & ideò massa est communis, *d. l. 5. §. Pomponius, de rei vind.* Sic, si æs meum & tuum aurum conflaui, mixtio facta est æris & auri, & massa est communis, quia æs ab auro deduci & separari nequit, *l. idem Pomponius, §. sed si deduci, de rei vind.* ne hodiequidem: quod tamen Alciatus post Fulgosium, *lib 6. parergon c. 11.* censuit. Nam etiam hodie, cùm aurifabri, vi chrysulcæ aquæ, aurū ab ære deducere volunt, æs euanescit, & non fit separatio materiarū, sed vnum tantum deducitur, alterum fugit in auras. SIC SI MEVM ARGENTVM CVM TVO AVRO SIT CONFVSVM, MIXTIO FACTA EST AVRI ET ARGENTI, ET ELECTRVM EST COMMVNE, *hoc §. nostro*: non alia ratione, quàm
6 quia argentum ab auro separari nequit. Dicunt tamen hodie artem inuentam esse, per quam argentum ab auro separari possit: quod si verum est, massa auri
7 & argenti commixta communis non erit. Et his casibus omnibus quibus communio inducitur, competit actio communi diuidundo, itemque vindicatio materiæ, quia vtraque materia, etsi confusa, manet, *d. l. Pompon. de rei vind.* & vnusquisque nostrum vindicabit, pro rata ponderis quod in massa habuit, etsi incertum sit quantum quisque ponderis in massa habuerit. Et iudex æstimabit quantum quisque ponderis in massa habuerit, & qualis cuiusque materia fuerit: & pro rata ponderis, & qualitate materiæ cuiusque condemnationem fa-
8 ciet, *d. l. 5. §. fin. iuncta l. 4. de rei vind.* Si materiæ confusæ atq; commixtæ possunt separari & deduci, tunc non fit communio, sed species confusæ atq; commixtæ eius permanent, cuius fuerunt. Vt pone, meum argētum cum tuo plumbo mixtum est; hîc argentum à plumbo separari & deduci potest, & ob id, non excommunicatur, sed ego mei argenti dominus maneo, tu tui plumbi *d. l. idem Pomponius, §. sed si plumbum, de rei vindic.* Putant tamen nonnulli, hodie argentum à plumbo, ita vt vtriusque substantia maneat, deduci & separari non posse; sed plumbum euanescere, argento remanente: quod si verum est; plumbum cum argento mixtum hodie communicabitur. Sic, si ex meo ære & tuo argento speciem aliquam quis fecit, ea non est mea, nec etiam est communis; sed ego æris dominus maneo, tu argenti, & cùm diuersæ materiæ sint, æs atque argentum, solet materia ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci, *l. lacus & stagna, § fin. de acq. rer. dom.*

AD §. QVOD SI FRVMENTVM.

TEXT. Quòd si frumentum Titij frumento tuo mixtum fuerit: si quidem ex voluntate vestra commune est: quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mixtum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune sit frumentum, quàm grex

grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis corporibus mixta fuerint. Sed si ab alterutro vestrûm totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit; arbitrio autem iudicis continentur, vt ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

SVMMARIA.

1 *Frumento duorum commixto an communio contingat.*
2 *An frumentum dicatur misceri.*
3 *Frumento confuso quæ actio competat.*
4 *Pecora cum aliis pecoribus mixta quomodo repeti debeant.*
5 *Pecunia duorum confusa an communis fiat.*

SI FRVMENTVM TITII CVM TVO FRVMENTO, EX VOLVNTATE 1 VESTRA, CONFVSVM FVERIT, FRVMENTVM COMMVNE EST. Si casu confusum fuerit, aut Titius id confuderit sine tua voluntate, non est commune. Inquit Iustinianus: MIXTVM FVERIT, *hoc est*, confusum, *d.l.* 2 *Pomponius, in princ. de rei vindic.* Frumentum enim propriè cum frumento confunditur, non miscetur, quia singula grana in sua substantia manent: *hoc est*, vnum granum cum alio grano non coit, ita vt ex illa coitione vnum fiat: & proptereà non fit mixtio, nec frumentum casu confusum, est commune; sicu- 3 ti nec grex communis est, si pecora Titij tuis pecoribus mixta fuerint. Non competit igitur hoc casu, actio communi diuidundo, vt frumentum inter me & Titium diuidatur; sed rei vindicatio datur Titio, itémque mihi, in id, quantum paret in illo aceruo cuiusque esse, *d.l. idem Pomponius, in princ. de rei vindic.* Titius non rectè intendit, partem dimidiam vel quamcunque aliam, in aceruo frumenti suam esse. Nec ego partem frumenti petere possum, quia nec Titius partem in aceruo frumenti habet, nec ego. Si pars frumenti esset Titij, & pars mea; singula grana essent Titij, itémque mea, pro parte indiuisa, quod falsum est: & proptereà nec Titius, nec ego partem frumenti petere possumus; sed vterque, vt dictum est, ita rectè agimus, quantum paret in illo aceruo meum esse. ET IVDEX ÆSTIMABIT, QVANTVM QVISQVE FRVMENTI EX ACERVO FERRE DEBEAT, *h. §. n.* Sic, cùm grex ex 20. capiti- 4 bus constat, & decem capita sunt tua, alia decem mea; tu non rectè partem dimidiam gregis petis, quia licèt ex grege decem capita sunt tua, non tamen propterea dimidia pars gregis est tua. Si dimidia pars tua esset, in singulis capitibus dimidiam partem haberes, quod verum non est. Decem ergo capita ex grege rectè petes. *l. 2. de rei vindicat.* Denique, quod de frumento duorum confuso, cui Imperator comparat pecora Titij, quæ tuis pecoribus mixta sunt, diximus: idem quoque videtur obtinere in duorum pecunia, quæ confusa est. Nec obstat, *l. si alieni, de solut.* Nam ibi creditor, cui suum soluitur, propter meos nummos, acquirit & alienos cum meis mixtos. Aliàs, cùm nummi mei cum tuis confunduntur, nummi non fiunt communes; & confusio neque mihi, neque tibi, dominium in solidum, aut pro parte indiuisa, parit. At credi- 5 tori, qui suum recipit, dominium parit; & mihi aduersus te actio competit, *d. l. si alieni, de solut. & liberat.*

AD §. CVM IN SVO LOCO.

TEXT. Cùm in suo loco aliquis ex aliena materia ædificauerit, ipse intelligitur dominus ædificij, quia omne quod inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideò is qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus eius esse; sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionem quæ vocatur de tigno iniuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideò prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Sed si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum iam persecutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuerso, si quis in alieno solo sua materia domū ædificauerit, illius fit domus cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit, quia voluntate eius intelligitur alienata; vtique si non ignorabat se in alieno solo ædificare, & ideò, licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest.

SVMMARIA.

1 *An omne quod solo inædificatur, solo cedat.*
2 *An dominus materiam suam alienis ædibus iunctam vindicare possit.*
3 *Cur lex xij. tab. tignum alienis ædibus iunctum eximi vetuerit.*
4 *Domino materiæ vel tigni quæ actio detur.*
5 *An quis tignum ædibus suis iunctum possideat.*
6 *Furti actio quibus casibus & in quos olim dari potuerit.*
7 *Cessante actione de tigno iuncto, quæ actio competat.*
8 *Ædificio diruto, an domino rei vindicatio competat.*
9 *Domo vsucapta, an singula tigna vsucapta sint.*
10 *An qui in alieno solo ex sua materia ædificat, materiæ proprietatem amittat.*
11 *An ædificio diruto, is qui sciens in alieno solo ædificauit, materiā vindicare possit.*

1 HIc de ædificatione agitur. Ædificat autem quis vel in suo solo, vel in alieno. CVM IN SVO SOLO QVIS EX ALIENA MATERIA ÆDIFICAT, IPSE INTELLIGITVR DOMINVS ÆDIFICII, QVIA OMNE QVOD SOLO INÆDIFICATVR, SOLO CEDIT, *d.l.7.§.cùm in suo solo de acq. rer. dom.* idq; semper, secundùm Vlpianum *in l.pen.§.Labeo, vti possid.* Et naturale ius facit, vt superficies ad dominum soli pertineat, *l.qui domum alienā, ad l. Aquil.*
2 Itaque materiæ dominus eam vindicare non potest, quamuis aliàs domino vindicatio aduersus quemcunque possessorem detur, *l.in rem. de rei vind. l.actionum, §.in rem, de oblig. & act.* Sed nec ad exhibendum agere potest; quamuis gemma inclusa auro, vel sigillo incluso candelabro, aut purpura vestimento intexta, ad exhibendum agi possit, vt sup. *in §.si tamen alienam,* expositum est.
3 Ratio diuersitatis est, quia lex xij. tab. ne vrbis aspectus ruinis deformetur & dedecoretur, *l.Prætor ait, §.hoc interdictum, de noui oper. nunciat, l.1. de tigno iuncto, l.vlt, ne quid in loco publico. l.2 C.de ædif. priu. l.præscriptio. C.de oper. pub.* vetuit tignum ædibus iunctū solui & eximi, *d.l.7.§.cùm in suo solo. de acq. rer. dom. l.in rem actio §.tignum de rei vind l.6. ad exhibendum, d.l.1. de tigno iuncto, & h.§.nost.* his verbis: Tignum iunctum ædibus vineæque, & concaptum, ne soluito. *Sextus Festus Pomp. lib.18.* ibi pro concapit, legendum est, concaptum, *Iac. Cuiac. in paratitlis in tit. de tigno iuncto, & lib.23. obs.19. Pard. Prateius, Augustobuconiates in veteri Iurisprudentia, & in lexico suo.* Concaptum autem significat conceptū, cogni-

cognitumque. DATVR VERO DOMINO MATERIÆ, ACTIO ANTIQVA
DE TIGNO IVNCTO IN DVPLVM, *d.l.in rem actio. §.tignum de rei vindic. &*
h.§.n. si tignum furtiuum fuerit, idque vel fur, vel etiam non fur, ædibus suis
iunxit. Nam lex xij.tab. de tigno furtiuo loquitur,& propter tignum furtiuum
in duplum actionem dat, *l.de eo, in fin.de donat. inter vir.& vx.l.1. & 2. de tigno*
iuncto. idque etiam tituli de tigno iuncto, vicinitas, cum titulo de furtis, per se
satis ostendit. Est etiam in eum, qui sciens alienum tignum ædibus suis iun-
xit, *hoc est*, in furem, actio ad exhibendum, *d.l.in rem actio.§.tignum, de rei vin-*
dicat. non vt tignum eximat & soluat, id enim xij tabulæ non sinunt, sed vt
præstet pretium tigni, quod actor iuratus fecit, quasi dolo malo fecerit quo mi-
nùs possideat, *l.1.in fine, de tigno iuncto.* Inquit ICtus, qui dolo malo fecerit quò
minùs possideat: non dicit, quasi dolo malo desierit possidere. Qui enim ti-
gnum ædibus iungit, ædes possidet, tignum non possidet, *l.qui vniuersas, de ac-*
quir.possess. & propterea non conuenitur, quasi dolo malo desierit possidere, sed 5
quasi dolo malo fecerit quo minùs possideret. Ideò autem in duplum tenetur,
qui furtiuum tignum ædibus suis etiam ignorans iunxit; quia olim non tantùm 6
furti actio erat in eum qui furtum fecerat, sed etiam in illum qui furtum non
fecerat, si res furtiua apud eum inueniebatur. Et idcircò qui bona fide tignum
furtiuum ædibus suis iunxit, ex xij.tabulis in duplum tenetur, quia tignum fur-
tiuum apud eum conceptum est. Si tignum ædibus iunctum, non est furtiuum, 7
cessat actio de tigno iuncto in duplum, & tantùm competit actio in factum
prætoria in simplum, de tigni pretio vel æstimatione; *l quis res, in fine, de solut.*
sicuti cùm brachium tuum meæ statuæ per ferruminationem iungitur, *l.in rem*
actio.§.dixit.de rei vindicat. sicuti suprà latiùs est expositum. Et hæc procedunt,
quandiu tignum ædificio cohæret. Ædificio ex causa aliqua diruto, dominus 8
tigni, tignum vindicare, & de eo ad exhibendum agere potest, si nondum du-
plum vel simplum sit consecutus, *d.l.7.§.cùm in suo solo, de acq.rer.dom.l.1.de*
tigno iuncto, & hoc §.nostro. etiamsi domus ipsa fuerit vsucapta. Etenim domo 9
vsucapta, singula tigna & cæmenta vsucapta non sunt, quia non sunt possessa,
vt suprà monui, *d.l.7.§.illud rectè quæritur.de acq.rer.dom.l.eum qui ædes.de vsur-*
pat & vsucap. Et hæc de eo qui in suo solo ædificat. QVI IN ALIENO SOLO 10
ÆDIFICAT EX SVA MATERIA, MATERIÆ PROPRIETATEM AMIT-
TIT, ET SOLVM MATERIAM AD SE TRAHIT, *d.l.7.§.ex diuerso. de acq.*
rer.dom.& h.§.n. IDEÓQVE DIRVTO ÆDIFICIO, MATERIÆ DOMINVS
EAM VINDICARE NON POTEST, *d l.7.& h.§.nostro.* secundum stricti iuris
rationem. Secundùm æquitatem tamen vindicabit, siue bona, siue mala fide 11
ædificauerit: si non donandi animo ædificium alieno solo imposuit, *l 1. C.de*
rei vindicat. Nec enim debet quis ex aliena iactura lucrum facere, vt Paulus
loquitur de eo, in cuius fundum quis sciens & mala fide quid impendit, *in l.*
planè. de petit.hæred.& latiùs dicitur *in § proximè sequenti.*

AD §. CERTE ILLVD CONSTAT.

TEXT. Certè illud constat, in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat pretium materiæ & mercedes fabrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli: vtique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, quòd ædificauerit temerè in eo solo, quod intelligeret alienum esse.

SVMMARIA.

1 IN hoc §. Iustinianus de eo agit, qui in alieno solo ex sua materia domum ædificauit, & domum possidet. HIC DOMINVM SOLI, SI PVTAT DOMVM SVAM ESSE, *hoc est*, si domum vindicet, NEC SOLVAT PRETIVM MATERIÆ ET MERCEDES FABRORVM, POTEST PER EXCEPTIONEM DOLI
2 MALI REPELLERE, quasi dolo malo faciat, quòd domum petit, nec soluit pretium materiæ, & mercedes fabrorum, *h. §. n.* Vult enim locupletari cum incommodo & iactura aliena; quod contra naturalem est æquitatem, *l. nam hoc natura de condict. indebiti. l. iure natura de reg. iur. l. planè de petitione hered.* & magis contra naturã, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cætera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis; vt præclarè Cicero *in 3 offic.* loquitur: & proptereà in dolo esse videtur, *hoc §. nostro*, & repelli potest exceptione doli mali, si pretium materiæ & impensas in ædificatione factas non refundat. Sic qui brachium suum alienæ statuæ iunxit, & statuã possidet, dominum statuæ, rei vindicatione agentem, exceptione doli mali repellere potest, si pretium brachij non exsoluat. Idemque in omnibus istis, in quibus mea
3 res, per præualentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, dicendum est. Nam si eam rem vindicem ab aduersario, per exceptionem doli mali cogor pretium-

pretium eius quod accesserit, dare, *l. in rem actio. §. in omnibus, de rei vindic.* Adii-
cit verò Iustinianus *in hoc §. nostro,* sed de illo possessore domus loqui, qui in a-
lieno solo, bona fide, domum ædificauit. NAM SCIENTIA, inquit, ALIENVM
SOLVM ESSE, POTEST OBIICI CVLPA, QVOD ÆDIFICAVERIT TEME- 4
RE IN SOLO; QVOD INTELLIGEBAT ALIENVM ESSE. Qui itaque ex sua
materia in alio solo mala fide domũ ædificauit, quamuis domũ possideat, tamẽ
per exceptionẽ doli mali, pretium materiæ & impensas seruare non potest *hoc*
§. nostro. Quod de summo iure procedit, non ex æquitate, quæ suadet, ne peti- 5
tor ex aliena iactura locupletetur: atq; ita à Paulo ICto traditũ est *in d. l. planè.*
de petit. hered. Ibi Paulus primam differentiam constituit inter bonæ fidei pos-
sessorem & prædonẽ, hoc est possessorem malæ fidei. Et bonæ fidei possessorem 6
docet impensas imputare posse: prædonẽ non itẽ, quia de se quæri debeat, qui
sciens in alienam rẽ impendit. Postea verò Paulus, quod de prædone dixerat,
corrigit: Sed, *inquit,* benignius est, in prædonis quoq; persona haberi rationem
impensarum: & addit Paulus benignitatis rationem hanc, quòd non debet pe-
titor ex aliena iactura lucrum facere. Secundùm itaq; summi & stricti iuris ra- 7
tionem, malæ fidei possessor pretium materiæ, & impensas siue mercedes fa-
brorum non seruat, *h. §. n.* At ex æquitate siue benignitate, pretium materiæ &
impensas seruare potest, *d. l. planè de petit. hered.* Summi iuris ratio est, quia ma-
læ fidei possessor sciens in rem alienam impendit; & ideò de se quæri debet, 8
quòd pretium materiæ & impensas non consequitur. Æquitatis siue benigni-
tatis ratio est, quòd petitor ex aliena iactura lucrum facere non debet, *d. l. pla-* 9
nè de petit. hered. Iac. Cuiac *lib. 10. obseru. cap. 1. & in tract. ad Africanum octauo, in*
explicatione l. fundus. locati. Sic Iulianus ICtus, cùm in aliena area ædificassem
eo tẽpore, quo aream alienam sciebam, respõdit mihi non prodesse exceptio-
nem doli mali, si dominus aream cum ædificio vendicet: sed postea se corrigit
his verbis, nisi quis dicat, prodesse de damno sollicito. His verbis, significat ex-
ceptionem doli mali mihi aduersus dominum competere, si areã vindicet: non 10
refusis expensis, Verba Iuliani hæc sunt: Si in aliena area ædificassem, cuius bo-
næ fidei quidem emptor fui, verùm eo tempore ædificaui, quo iam sciebam a-
lienam; videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat, prodesse
de damno sollicito, *l. Iulianus de rei vindic.* Hæc verba: videamus, an nihil mi-
hi exceptio prosit: non sunt dubitantis, sed affirmantis. Sic cùm Caius inquit,
videamus an doli exceptio nobis proficiat, *in l. vtiles de petit. hered.* affirmat Ca-
ius, doli exceptionem proficere: & ita solent ICti loqui, forsitan plerumque, vi-
detur, videamus: vt Aristoteles ἴσως, δοκεῖ, σκοπεῖν δεῖ, φαίνεται: cùm modestè suam
sententiã exponere volunt, *Iacob. Cuiac. in l. 2. de verb. oblig.* Et cùm Iulianus in-
quit: videamus, an nihil mihi exceptio prosit: hoc dicit, non prodesse mihi ex-
ceptionem doli mali, nec per exceptionem doli mali seruare me posse pretiũ
ædificij & impensas secundum ius summum siue strictum, quia ædificaui in a-
liena area eo tempore, quo iam sciebam alienã esse. Sequentibus verbis, Nisi
fortè quis dicat, &c. Iulianus quod dixerat, exceptionẽ mihi non prodesse, cor-
rigit & affirmat dari mihi aduersus dominum ædificium vindicantẽ, exceptio-
nem doli mali, de æquitate; qui in eo consistit, quod de damno sollicitus sum. 11
Dominus areæ ex mea iactura vult lucrum facere, cum meo damno vult pretiũ
ædificij & impensas lucrari, quod æquitas non patitur: & propterea prodest

mihi de damno sollicito doli mali exceptio. Hęc Iuliani est sententia, quam Vlpianus refert, sed ipse ius strictum sequitur, existimatq; mihi exceptionem doli mali non prodesse; quia, *inquit*, non debui in aliena area, iam alienam certus, ædificium ponere. Addit tamen Vlpianus hanc mitigationem, quòd ædificium, quod in aliena area posui, possim tollere, si sine dispendio domini areæ id fieri possit *d.l. Iulianus de rei vindicat.* Eandem mitigationem Gordianus Imperator, ius itidem strictum secutus, adscripsit suo rescripto *in l. domum C. de rei vindic.*

13 Nec his quicquam obstat *l. si seruus, §. si oliuam, ad l. Aquiliā.* vbi is qui sciēs oliuam maturam decerpsit, vel segetem maturam desecuit, nec secum abstulit, nec potest impensam deducere; quia, inquit ICtus donauit impensas quæ in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur. Nam ICtus loquitur de eo, qui cùm vineam vel fundum non possideret, oliuam maturam decerpsit, vel segetem maturam desecuit. Hic videtur donare impensam; & ideò sumptus quos in collectionem huiusmodi fructuum impendit, seruare non potest. Secus est, cùm quis sumptum facit in rem alienam, quam possidet: hic non videtur sumptum donare, & ideò altero euocante possessionem, reputat sumptus quibus

14 rem meliorem fecit. Rursus non obstat *l. in fundo, de rei vindic.* in qua Celsus docet, bonæ fidei possessorem non deducere impensas vtiles. Nam Celsus loquitur in illo casu, quo is, in cuius fundo ædificatū est, ita pauper est, vt si impensas reddere cogeretur, laribus & sepulchris auitis ei carendum esset. Hoc casu, ædificans sumptus non imputat: sed potest ædificium tollere dūmodò fundum deteriorem nō faciat, quàm prius fuit. Et si dominus soli paratus est tantum dare, quantum habiturus esset possessor rebus ablatis, non cogitur pati vt ædificium impositum tollatur. Neq; enim, *inquit ICtus*, malitiis indulgendum est, si tectorium putà, quod induxerit, picturasq; corradere velit, nihil inde laturus, nisi vt officiat, *d.l. in fundo de rei vindicat.* Et si dominus soli, qui propter paupertatem impensam reddere non potest fundum sibi restitutum mox sit venditurus; hoc casu reddere impensam tenetur, eo duntaxat, quò pretiosior

15 fundus propter impensam factus est, *d. l. in fundo, in fine de rei vindic.* Si hæc exceptio, Nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum ædificium, quæ proponitur *in l. sin autem §. in rem petitam. de rei vindic.* referri debet ad petitorē, quia ita pauper est, vt impensas ædificij refundere nō possit. Ad eundem petitorem pertinet, quod proponitur *in fine d. l. sin autē* de eo qui cùm puerum possideret, puerum erudiuit, & nō deducit sumptum eruditionis & doctrinæ. Nā hoc tunc procedit, cùm dominus pueri ita pauper est, vt impensam eruditionis soluere non possit. Hoc casu, possessor tenetur puerum restituere, nullis deductis impensis. Nec possessor hic aliquid tollit. Ædificium in aliena area positum tollere potest; Eruditionem puero insitā euellere non potest. Et hoc ICtus *in d. l. sin autē § si. de rei vindic.* vult significare, cùm inquit: Non potest idem rem diū

16 hic adhiberi, quod in area diximus. Si dominus pueri locuples fuerit, impensam eruditionis præstabit, *l. idq; §. 1. de act. empti.* & quemcunq; alium sumptū probabilē in seruum factum, *l. 4. de oper. seruor. l. apud §. si minor. de doli mali except.* Sed etsi pauper fuerit dominus, seruum tamen venalem habeat, impensas eruditionis præstabit, cùm propter eruditionem & artificium plus pretij cōsequatur *l. forte & l. nisi. de rei vindic.* sicuti supra diximus de domino, qui fundū propter impensas pretiosiorem redditum vendit, *d. l. in fundo, in fine, de rei vindicat.* In

cat. In *d.l.nisi*, quod notandum est, personæ fit metathesis, &, habeas ac consecuturus sis, pro, habeam & consecuturus sim, dicitur, vt præcedentia ostendunt. Et similis fit metathesis *in l.si tu ex patre, de acquir. hæred.* Denique, quod 17
ad puerum attinet quem erudiui, si sciente domino id feci, cogitur dominus impensam reddere, *l.aut si ante, de rei vindicat.* Si ante, *inquit ICtus*, denunciatum sit, *hoc est*, si antequam impenderet possessor, denunciauit actori, vt si seruum suum esse putaret, onus impensæ subiret; & eo dissimulante, *hoc est*, non faciente impensam, nec etiam prohibente quo minùs fieret, posita sit doli mali exceptio, *hoc est*, opposita sit doli mali exceptio: per hanc exceptionem consequetur possessor impensas, quas fecit in puero erudiendo. IMPENSÆ IGI- 18
TVR PER EXCEPTIONEM DOLI MALI SERVANTVR, *hoc est*, Qui rem possidet, in quam impensam fecit, potest rem ipsam retinere, & dominum rē suam vindicantem, si impensas soluere nolit, exceptione doli mali repellere, *b §.n. l.si in area. in fine de condict. indeb. l.Paulus respondit. de except. doli mali. l. si quis sciens, C. de rei vindicat. l. idq; Iulianum agitasse, §.1. de act. empti.* Et si fortè 19
possessor per errorem non deductis impensis, fundum restituerit, succurritur ei per condictionem incerti, *l.qui exceptionem, §.si pars, de condict. indeb. l. indebiti, §.sed si nummi eodem, l.si vxor filio. in fine, de donat. inter vir. & vxor. l.hæres 21. ad SCtum Trebell.* hoc est, ei datur condictio siue repetitio possessionis, quam potuit retinere ob sumptus, & tamen non retinuit. Seruantur quoque impensæ officio iudicis, *d l.planè, §.1. de petit hæred. d.l.fortè, de rei vindicat.* Et 20
vtrumque modum Papinianus coniunxit *in l.sumptus, de rei vindicat.* sed ibi coniuncta oratio pro disiunctiua accipienda est. Sumptus, *inquit Papinianus*, exceptione doli posita, per officium iudicis æquitatis, ratione seruantur: *hoc est*, sumptus seruantur, posita, *hoc est*, opposita exceptione doli mali: vel si ea omissa fuerit, seruantur per officium iudicis. Peti sumptus non possunt, *d.l. sumptus, de rei vindicat.* Et quod dicitur *in d.l.domum, C. de rei vindicat.* malæ 21
fidei possessorem repetitionem habere sumptuum necessariorum; hoc ita intelligendum est, vt repetitionem habeat sumptuum, non per actionem, sed per exceptionem doli mali. Repetimus enim quod nobis debetur, non tantùm per actionem, sed etiam per exceptionem. Et qui excipit, agit, petit, repetit; ac 22
reus in exceptione actor est, *l.1. de exceptionibus.*

AD §. SI TITIVS ALIENAM PLANTAM.

TEXT. Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si Titius suam plantam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit: si modò vtroque casu radices egerit: ante enim quàm radices egerit, eius permanet, cuius & fuerat. Adeò autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas eius commutatur; vt si vicini arbor ita terram Titij presserit, vt in eius fundum radices egerit, Titij effici arborem dicamus: rationem enim non permittere, vt alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egisset. Et ideò propè confinium arbor posita, si etiam in vicinij fundum radices egerit, communis fit.

SVMMARIA.

1 *Planta in alieno fundo posita cuius sit.*
2 *Qui sint confines fundi.*

3 *Arbor in confinio posita cuius sit.*

4 *An quis glandem ex suis arboribus decidentem in alieno fundo legere possit.*

1 HIc §. est de plantatione. SI ALIENAM PLANTAM IN MEO SOLO POSVI, MEA EST. EX DIVERSO, SI MEAM PLANTAM IN ALIENO SOLO POSVERO, IPSIVS ERIT, *d.l.7.§.penult.de acq.rer.dom.* quia plantarum & arborum, quæ in fundo continentur, non est separatum corpus à fundo, *l. Quintus Mucius, de act. empt.* si modò planta vel arbor in fundo radices egerit, *d.l.7.§.penult. & h §.n.l.si quis sciens, C.de rei vindic.* Nam arbor radicitùs eruta, & in alio solo posita, priusquàm coaluerit, prioris domini est: vbi coaluit, agro cedit: & si rursus eruta sit, non ad priorem dominum reuertitur. Nam credibile est, alio terræ alimento aliam factam, *l.sed si ex meis tabulis, §.penult.de acq.rer.dom.l.hoc amplius, §. Alphenus, de damno infecto.* Inde sequitur, quòd prior dominus plantam vel arborem vindicare non potest directò, vtiliter potest, auctore Vlpiano *in l.5.§.penult.de rei vindicat.* Ait Imperator: PROPE CONFINIVM ARBOR POSITA. PROPE CONFINIVM, *hoc est*, in confinio, & vt Theophilus rectè vertit, ἐν τῷ ὅρῳ. Vtrumque idem valet, vt intelligitur *ex d.l.7.§.pen.* vbi cùm Caius dixisset; propè confinium; subintulit Marcianus *in*
2 *l.proximè sequenti*: sed etsi in confinio. Inde confines fundi, *id est*, vicini, & iisdem finibus se inuicem attingentes, *l.4. §.non solum finium regund. l.is, qui duo prædia, de seruit.rustic.* De arboribus autem in confinio positis duplex potest esse controuersia. Aut enim de radice controuertitur, aut de glande legenda. Frontinus *in lib.de limitibus agror.* Est, *inquit*, controuersiæ genus de arborum fructibus, quæ in fine sunt, siue intra, nec vllam ad radicem habent controuersiam, quoties inclinatæ in alterutrum, fructum iactauerint, inter affines
3 mouent disputationem. Si de radice sit controuersia, arbor communis est, si ex vtraque parte in fine posita radices egerit, *d l.7.in fine.de acq.rer.dom.& h.§.n.* Si arbor non est posita in fine, etsi vtrinque radices egerit, communis non est, *l.si plures, in fine, arborum furtim cæsarum.* Quòd si omnes radices in vicini fundum egit, propria eius partis est, in qua alitur, non in qua oritur. RATIO ENIM NON PERMITTIT, VT ALTERIVS INTELLIGATVR ESSE ARBOR, QVAM IN CVIVS FVNDVM RADICES EGERIT, *h.§.n.* Ex his sequitur, si arbor communis est, glandem quoque communem esse. Si arbor non est communis, glandem eius esse, cuius est arbor. Et licet domino arboris, glandem quæ ex illius agro in tuum cecidit, tertio quoque die legere, auferre, *l.vni.de glande legenda.* eo non obstante, quòd alienum fundum inuito domi-
4 no ingredi non licet, vt suprà expositum est. Nam Prætor permittit vnicuique glandem suam in alienum cadentem legere, eique qui legit, vim fieri vetat, *d. lege vnica. de glande legenda.* Ibi Vlpianus docet, quòd glandis nomine omnes fructus continentur, *l.qui venenum, §.fin.de verb.signific.* quamuis aliter Plinius *lib.16.c.5.* sentiat.

AD. §. QVA RATIONE AVTEM PLANTÆ.

TEXT. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt: eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauerit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundùm ea quæ diximus; ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa, bona fide conseuit.

SVMMARIA.

1 *Frumenta sata an & cur solo cedant.*
2 *Quomodo is qui seuit, impensas seruare possit.*

IN hoc §. de satione agitur. FRVMENTA SATA SOLO CEDVNT. *l.9. in princ. de acq. rer. dom.* quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur; & in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quàm seminis ex quo oriuntur, aspicitur. Ideóque nemo vnquam dubitauit, quin si in meo fundo frumentum tuum seueris, segetes & quod ex messibus collectum fuerit, meum fiat, *l. qui scit, de vsuris.* Tu tamen qui seuisti, opposita doli exceptione, impensas tibi conseruare potes, secundùm ea quæ suprà dicta fuerunt. 1 2

AD §. LITERÆ QVOQVE.

TEXT. Literæ quoque, licèt aureæ sint, perinde chartis membranísque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur aut inseruntur, ideóque si in chartis membranísve tuis carmen vel historiam vel orationem Titius scripserit; huius corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuásve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarúmve possessionem bona fide nactus est. Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasij in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente, is qui pinxit, eam petat, nec soluat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is qui pinxit, possideat; consequens est, vt vtilis actio domino tabulæ aduersus eum detur: quo casu, si non soluat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palàm est, quòd siue is qui pinxit, subripuit tabulam, siue alius, competit domino tabularum furti actio.

SVMMARIA.

1 *Scriptura an chartæ cedat.*
2 *Dominus chartæ, eam vendicans, an impensam scripturæ soluere teneatur.*
3 *An pictura tabulæ cedat.*
4 *Pictor tabulam pictam vindicans, an pretium tabulæ soluere teneatur.*

HIc de scriptura in aliena charta agitur, itémque de pictura. QVOD IN CHARTA MEA SCRIBITVR, STATIM MEVM FIT, *l.3. §. penult. ad exhib. l. in rem actio. §. sed & id quod. de rei vindicat.* ETSI LITERÆ SINT AVREÆ *d. l. 6. §. 1. de acquirend. rer. dom. & hoc §. nostro.* quia necesse est rei cedere, quod sine illa esse non potest. *d. l. in rem actio.* Hac ratione ibi motus Paulus, picturam quoque tabulæ cedere affirmauit, quoniam pictura sine tabula esse non potest. Si igitur scriptor chartam meam possideat, aut pictor tabulam; ego chartam aut tabulam vindicare possum, sed teneor scripturæ aut picturæ impensam soluere; alioquin scriptor aut pictor per exceptionem doli mali me repellet, *d. l. in rem actio. de rei vindicat.* Scriptor chartam meam, vel pictor tabulam meam vindicare non potest, cum scriptura chartæ, & pictura tabulæ cedat, *d. l. in rem actio.* Sed ibi Paulus adiicit, de pictura quosdam: 1 2

contrà sensisse, propter pretium picturæ, *d.l.6.§.sed non vti litera, de acquir.rer. dom.* Et quamuis Paulus eam sententiã non sequatur, tamen Iustinianus illam
3 hîc probat. Tabula itaque, contra iuris regulam, picturæ cedit, propterea quod plerumque plus est in manus pretio siue manipretio, (vtrumque enim rectè dicitur,) quam in re, *l.mulieris, & ibi Fornerius, de verb.significat.* Et pretium picturæ non in substantia siue tabula, sed in arte est positum, *l.Labeo de verb.signific.* Et pictores liberalium artium professoribus exæquantur, *l.vlt.C.Theodos. de excusat.artific.l.archiatros, C.de metatis lib.12.* quam aliter sentiat Seneca *E-*
4 *pist.88. ad Lucium.* Inde sequitur, quod pictor tabulam vindicare potest, si fortè dominus tabulæ eam possideat: sed cogitur pictor pretium tabulæ soluere, alioquin per exceptionem doli mali submouebitur. Et si pictor tabulam possideat, dominus tabulæ habet similem vindicationem aduersus pictorem, & cogitur impensam picturæ soluere, quod si non faciat, per exceptionem doli mali à pictore repelletur.

AD §. SI QVIS A NON DOMINO.

TEXT. Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit: vel ex donatione aliáve qualibet iusta causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, eius esse pro cultura & cura. Et ideò si postea dominus superuenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei verò, qui alienum fundum sciens possederit non idem concessum est. Itaque cum fundo etiam fructus, licèt consumpti sint, cogitur restituere.

SVMMARIA.

1. *Bonæ fidei possessor an lucretur fructus.*
2. *An dominus fundi à bonæ fidei possessore fructus consumptos repetere possit.*
3. *Post litis contestationẽ, an vniuersos fructus restituere teneatur bonæ fidei possessor.*
4. *An fructus naturales quoque bonæ fidei possessoris sint.*
5. *Cuius ergo fructus sint ante euictionem.*
6. *Malæ fidei possessor cui indistinctè omnes fructus restituat.*
7. *An malæ fidei possessor etiam de percipiendis fructibus teneatur.*
8. *Explicatur l.si fundum, C.de rei vindicat.*

1 HIc de fructibus ex re aliena perceptis agitur. Inquit Iustinianus: SI QVIS A BONA FIDE FVNDVM EMERIT, NATVRALI RATIONE PLACVIT, FRVCTVS QVOS PERCEPIT, EIVS ESSE PRO CVLTVRA ET CVRA. BONA FIDE EMERE dicitur, qui credit venditorẽ dominũ esse. Ita enim Iustinianus hîc interpretatur. Et quod de emptore dicimus, idẽ de donatario est intelligendũ, & de quocũq; alio, qui rẽ iusta ex causa bona fide accepit *hoc §. nostro.* Hic fructus suos facit, pro cultura & cura, *hoc est*, eos fructus suos facit, qui ex facto eius nascũtur, vt dicitur *in l.fructus de vsur.* & quos suis operis acquisierit, *d.l.fructus.* quia ipse agrum coluit, curauit, cõseuit: quos fructus vulgò industriales vocant. Et quidẽ fructus consumptos omnino suos fa-
2 cit: IDEOQVE SI DOMINVS SVPERVENERIT, ET FVNDVM VINDICAVERIT, DE FRVCTIBVS AB EO CONSVMPTIS AGERE NON POTEST, vt Iustinianus hîc loquitur. Extantes, suos quidẽ facit; sed tamen eos cum ipsa re domino præstat, *h.§.n* in quo Imperator fructuum consumptorum mentionem
3 facit, vt ostendat aliud esse in fructibus extantibus. Post litis contestationem,

quoniam

quoniam iam malæ fidei possessor incipit esse: vniuersos præstat, *hoc est*, restituit extantes, & consumptos post litis contestationem: eos etiam, quos diligēs paterfamilias percipere potuisset, ipse verò non percepit, *l.certum est, C.de rei vendic.* Quod ad fructus attinet, qui non nascuntur ex facto bonæ fidei possessoris, sed per se, vt poma, pyra, arbores: quos vulgò naturales fructus appellant; 4
hi fructus bonæ fidei possessoris non sunt, *l.fructus de vsuris.* hoc est, re inuicta eorum nomine tenetur, nisi fortè eos vsuceperit, *l.4.§.fruct.de vsupat.& vsuca.* ante euictionem eius sunt. Idque est, quod Paulus scribit, Interim fructus suos facit, *in l.bonæ fidei empt.de acquir.rer.dom.* Interim, *hoc est*, tantisper, quoad res 5
euincatur. Sic ab eo tempore fructus percepti, quo possessor cognouit rem alienam esse, eius interim sunt, *l.scit, §.fin.de vsuris.* sed respectu exitus, finis iudicij, euictionis, eius non sunt, *d.l.fructus de vsuris, d.l.bonæ fidei emptor. §.Pomponius de acq.rer.dom.* Et hæc de bonæ fidei possessore. Malæ fidei possessor, tam 6
in petitione hæreditatis, quàm in rerum singularium vindicatione, omnes fructus restituit *d.l.certum est, C.de rei vind.l.cùm hereditas, de petit.heredit.* siue natura, siue iure percepti sint, *l.domum, C.de rei vindicat.* & siue extent siue sint consumpti. QVI ENIM SCIENS ALIENVM FVNDVM POSSEDIT, ETIAM FRVCTVS, LICET CONSVMPTI SINT, RESTITVERE COGITVR. *hoc § nostro, & l.3.C.de condict.ex lege.* Imò malæ fidei possessor, non tantùm de 7
fructibus perceptis, verùm etiam de iis qui percipi honestè potuerunt, *d.l.si nauis, §.fin.de rei vindic.l.sed & partus quod metus causa, l.ait prætor.2.§.per hanc actionem, quæ in fraudem credit. facta sunt vt restit.* siue titulum aliquem habuerit, siue non. Hæc enim distinctio, licèt aliter Accursius sentiat, nulla lege probatur, vt à Ioanne Fabro rectè traditum est. Nec aduersatur *l.si fundum, C.de rei vindicat.* in qua malæ fidei possessor, qui pro emptore fundum possidebat, fructus quos percepit, restituit. Nam lex non dicit, quòd malæ fidei possessor de 8
perceptis fructibus duntaxat, vel tantùm teneatur: & ideò malè ex ea lege id colligitur, vel & quod legi isti deest, & aliis legibus est supplendum.

AD §. SI VERÒ AD QVEM.

TEXT. Is verò ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideò licèt maturis fructibus nondum tamen perceptis, decesserit, ad hæredem eius non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono dicuntur.

SVMMARIA.

1 *Bonæ fidei possessor an plus iuris habeat in fructibus, quam fructuarius.*
2 *Vsufructuarius quatenus fructus suos faciat.*
3 *Explicatur l.defuncta. ff de vsufructu & quemad.*
4 *Quando vsufructuarius fructus percepisse dicatur.*
5 *Colonus quis sit.*
6 *Coloni quotuplices sint.*
7 *An vsufructuario contra furem condictio fructuum nomine competat.*
8 *Quomodo colonus à fructuario differat.*

1 QVÆ de bonæ fidei poſſeſſore diximus, ad vſufructuarium trahenda non
ſunt. Nam bonæ fidei poſſeſſor in fructibus percipiendis plus iuris habet
quã fructuarius. Facit enim fructus ſuos, quoquo modo à ſolo ſeparati fuerint:
2 cùm fructuarij non fiant, antequam ab eo percipiantur; *d.l. qui ſcit, de vſuris, d.
l. ſi fructuarius meſſem, § fin. quib. mod. vſusfruct. am tt. d.l. bonæ fidei emptor. § deniq;
etiam de acq. rer. dom.* ET IDEO LICET VSVFRVCTVARIVS MATVRIS
FRVCTIBVS, NONDVM TAMEN PERCEPTIS, DECESSERIT, AD HE-
REDEM EIVS NON PERTINENT: *h. §. n in ſingulos annos. de annuis legat.* SED
DOMINO PROPRIETATIS ACQVIRVNTVR, *h. §. n.* Loquitur Imperator
de fructibus nondum perceptis. Percepti igitur vſufructuarij hæredi ſve eius
eſſe videntur, pendentes non item: eáq; communis eſt interpretum noſtrorum
ſententia, quæ tamen Iacobo Cuiacio non placet, qui putat habendam eſſe ra-
tionem temporis eius, quod ſupereſt ex illo anno, quo vſufructuarius moritur.
Nã finito vſufructu, illius anni fructus quo vſufructuarius moritur, inter domi-
nũ & hæredes vſufructuarij diuidũtur, & portio fructuũ pro rata tẽporis, quo
eo anno cõſtitit vſusfructus, præſtatur fructuarij hæredibus quod ſupereſt, do-
3 mino, *l. ſi operas, de vſufructu. & quemadmodum quis vtatur, l. 5 §. ſi poſt litem con-
teſtatam ſi vſusfructus petatur.* Nec obſtat *l. defuncta de vſufructu & quemadmodũ
quis vtatur.* In qua hæredi fructuarij integra penſio ſoluitur quamuis fructua-
rius ante Calendas Martias, quibus penſio inferri debebat, deceſſerit. Nam in
ſpecie eius legis, anno integro durauit vſusfructus, & ideò agrorum penſiones
integræ hæredi fructuarij debentur, licèt tardiùs inferantur. *Iacob. Cuiac. in C.*
4 *vnı. §. penult. hîc finitur lex, deinde incipiũt conſuet feud. in vſib. feud.* Sed hanc Cu-
iacij ſententiam improbat Hartmannus Piſtoris *lib. 1. q. iuris, quæſt. 24. n 17.* Per-
cepiſſe autem fructus vſufructuarius dicitur, non ſi horreo eos condiderit, ſed
ſi ipſe eos decerpſerit vel deſecuerit, vel alius eius nomine hoc fecerit: vel ſi ab
alio, non nomine ipſius decerptos ipſe apprehenderit. Si ſponte deciderint, vel
alius eos deſecuerit, non ipſius fructuarij nomine: nec ipſe decerptos appre-
henderit, percepti non dicuntur, *l ſi fructuarius meſſem quib. mod. vſusfr. amitt. l. ſi*
5 *eius fundi, de rei vindicat.* PORRO, QVOD DE VSVFRVCTVARIO DIXIMVS,
IDEM FERE DE COLONO DICENDVM EST: Vt Imperator noſter hîc ſubii-
cit. COLONVM pro conductore ruſtici prædij accipimus. Vt enim ædium, in-
quilinus, ita agrorum colonus dicitur, *l. Iulianus, § penult. de act empti l. re pigno-*
6 *ris nomine data. de acquir. poſſeſſ.* Et à colono, prædium quod à colono poſſidetur,
colonia appellatur, *l. ſi in lege locationis. §. Colonus 2. locati. l. Seia §. prædia de in-
ſtructo vel inſtrum. leg.* Coloni autem duplices ſunt: alij partiarij, qui fructus cũ
domino diuidunt: alij, qui ad pecuniam numeratam conduxerunt, ſiue nummis
7 colunt, *l. ſi merces §. vis maior locati. l. ſi apes de furtis.* Vtriuſque generis coloni
vſufructuario non abſimiles ſunt. Nam & colonus non aliter fructus ſuos fa-
cit, quàm ſi eos decerpſerit, *d. l ſi apes.* Et ſicuti fructuario, ſi fur decerpſerit &
8 deſecuerit fructus maturos pendentes, non competit condictio, ſed proprieta-
rio, *l. Arborib. euulſis, § Iulianus de vſufr.* Ita colonus condictionem non habet,
ſed dominus. *l. cùm in plures annos. § meſſem. locati.* Vterq; tamen furti actionem
habet, quoniã vtriuſq; intereſt fructus non eſſe ablatos, *d. §. Iulianus & d. l. ſi
apes.* in eo verò differt colonus à fructuario, quòd vſusfructus morte finitur, ius
cõductionis ad hęredes trãſit: & propterea Imperator hîc vtitur particula FERE.

Ad §. in pecudum.

Text. In pecudum fructu etiam fœtus est, sicut lac, pili & lana. Itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & suculi, illorum naturali iure domini fructuarij sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est; itaque ad dominum proprietatis pertinet, absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cùm omnes fructus rerum natura gratiâ hominis comparauerit. Sed si gregis vsumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius summittere debet, vt & Iuliano visum est: & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere, rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

SVMMARIA.

1 *Qui dicatur fructus pecudum.*
2 *Vsufructuarius qualem diligentiam præstare debeat.*
3 *Quatenus fructuarius teneatur in locum demortuarum ouium alias substituere.*
4 *An partus ancillæ in fructu sit.*
5 *An in fideicommisso ancillæ etiam partus veniat.*

Hic de fructu pecudum agitur. Fructvs pecvdvm svnt agni, hoedi, vitvli, svcvli, eqvvli, lac, pili, lana. Hi fructus 1
omnes ad fructuarium pertinent. Et tenetvr vsvfrvctvarivs in locvm demortvorvm vel invtilivm capitvm, alia svmmittere, *h.§.n.* hoc est, ex agnatis debet gregem supplere, *l. vetus, de vsufr. & quemadmodum quis, &c.* quod Virgilius dixit, sufficere: *Atque aliam ex alia generando suffice prolem.* Vsvfrvctvarivs enim in re, cvivs vsvmfrvctvm habet, facere id omne debet, qvod bonvs et diligens paterfamilias in re sva facit, *l. item si fundi. in princ. & § sed si lapidicinas, de vsufructu &c. & h.§.n. in fine.* Boni autem patrisfamilias siue pastoris, vt Columella scribit, vel prima cura est, annis omnibus in demortuarum viriosarúmque ouium locum, totidem vel etiam plura capita substituere. 2
Ita demùm tamen vsufructuarius submittere cogatur, cùm gregis vel armenti 3
vel equitij, *id est*, vniuersitatis vsumfructum habet: Si singulorum capitum vsumfructum habeat, nihil supplebit: *l. quid ergo, §. sed quod de vsufructu* De partu ancillæ quæritur, an in fructu sit, & ad fructuarium pertineat? Hæc vetus 4
quæstio est, vt Vlpianus inquit *in d.l. vetus*, deque ea principes ciuitatis P. Scæuola, M. Manilius & M. Brutus disceptarunt. Cicero *in 1. de finibus.* Et Bruti sententia, auctore Vlpiano, obtinuit, fructuarium in eo locum non habere, *d. l. vetus.* Absvrdvm enim est, hominem in frvctv esse, cvm omnes frvctvs rervm natvra hominvm gratia comparaverit, *h.§.n.* Hanc rationem ICti ex Stoicorum disciplina sumpserunt, Lucretius *de Stoicis lib. 2.* Hominum causa omnia constituisse Deos Stoici dicunt. Lactantius *lib. 7.* Hominum causa mundum, & omnia quæ in eo sunt, facta esse, Stoici loquuntur. Ex eo autem, quòd partus ancillæ in fructu non est, 5
traditum est, in ancillæ aut hæreditatis fideicommisso, partus ab hærede non retineri: qui si in fructu aut reditu essent; vtique, nisi facta esset mora fideicommisso, aut quis specialiter esset rogatus fructus restituere, ab hærede retinerentur. *l. in fideicommissaria, l. mulier. § sed enim. l. deducta. § hæreditatem. ad*

SCtum Trebell. Nec obstant *l. Paulus respond. de vsuris, & l Falcidiæ legis, ad l. Falcid.* vbi Paulus ita respondit, vt appareat nihil eum hac in re discriminis constituere inter partus & fructus. Nam Paulus non existimat partus esse in fructu vel reditu, cùm *lib. 3. sententiarum, tit. de legat.* ancillæ vsufructu legato, partum eius ad fructuarium non pertinere tradiderit. Æquius tamen esse ratus est, vt exemplo fructuum, & partus ab hærede retineantur: idque *in d. l. Paulus respondit.* illa verba indicant, de reditu solo. Quia enim de reditu solo deducendo testator sensit, partus autem in reditu non sunt, ideò partus restituendi esse videntur. Sed ex æquitate aliter Paulus respondit, *Iacob. Cuiac. in l. 4. de vsurpat. & vsucap.*

AD §. THESAVROS.

TEXT. Thesauros, quos quisque in loco suo inuenerit, Diuus Hadrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui inuenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut religioso loco, fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitò inuenerit, dimidium inuentori, dimidium domino soli concessit. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, dimidium Cæsaris esse statuit. Cui conueniens est, vt si quis in fiscali loco, vel publico, vel ciuitatis, inuenerit; dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel ciuitatis.

SVMMARIA.

1 *Thesaurus quid sit.*
2 *An quilibet possit thesaurum quærere.*
3 *Thesaurus in loco sacro inuentus cuius sit.*
4 *In alieno loco thesaurus inuentus cuius sit.*
5 *Domino soli, quid ex thesauro ab alio inuento debeatur.*
6 *In loco publico inuentus thesaurus cuius sit.*
7 *Quomodo occultator thesauri puniatur.*

1 THESAVRVS GENERALITER DICITVR OMNE ID, QVOD IN FVTVRVM VSVM ASSERVATVR, quasi θὲς εἰς αὔριον, hoc est, in crastinum aut futurum positus. Hîc thesaurus est quædam vetus depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, vt iam dominum non habeat, *l. nunquam, §. 1. de acquir. rer. dom.* Cassiodorus dicit esse depositiuam pecuniam, quæ longa vetustate competentes dominos amisit, *lib. 6. variar.* Licet autem vnicuique in suo loco thesaurum quærere, dummodò id faciat sine incantatione & arte magica, *l. vni. C. de thesaur. lib. 10.* ET THESAVROS, QVOS QVIS IN LOCO SVO INVENERIT, DIVVS HADRIANVS NATVRALEM ÆQVITATEM SECVTVS, EI CONCESSIT QVI EOS INVENIT, *h. §. n.* Thesaurus enim Dei beneficiũ est, *d. l. vni.* & fortunæ donum, *l. si is qui. de acqu. rer. domin.* quod inuidiosa calũnia persequi non oportet, *d. l. vni. C. de thesau.* hoc est, quod fiscus sibi vindicare nõ debet, vt olim fiebat, nisi inuentor thesaurorum retinendorum facultatem à 3 fisco impetrasset. IN LOCO SACRO VEL RELIGIOSO THESAVRVM QVÆRERE PROHIBITVM EST. CASV VERO INVENTVS FIT INVENTORIS EX HADRIANI CONSTITVTIONE, *h. §. n.* Eamque reiecta constitutione Diuorum fratrum, ex qua dimidia pars fisco vindicabatur, *l. 3. § pen. de iure fisc.* Iustinianus hic obtinere vult. Hodie tamen Hadriani Imperatoris constitu-

tio

tio rursus abrogata, & Diuorum fratrum constitutio in vsum reuocata est per
Fridericum Imp. *in tit. quæ sint regalia. in vsib. feudorũ.* IN ALIENO LOCO THE- 4
SAVRVS INVENTVS INTER INVENTOREM ET DOMINVM SOLI EX
ÆQVO DIVIDITVR EX ADRIANI CONSTITVTIONE, *h. §. n.* SI MODO
CASV ALIQVO FORTVITO INVENTVS FVERIT. Nec enim in alieno so-
lo thesaurum quærere licet. Imò, qui inuitis dominis in alieno thesaurum
quærunt, nihil ex thesauro consequuntur, sed totum thesaurum domino soli
dare compelluntur, & propterea puniuntur, *d. l. vni. C. de Thesaurariis lib.* 10.
Illud notandum est, qui post Hadrianum, Imperatores Valentianus, Gratianus
& Theodosius dimidiam partem domino soli concessam ad quartam redege- 5
runt, *l. 2. C. Theodos. de thesauris.* quod posteà iterum Leo Imperator sustulit, *d.
l. vni. C. de thesauris.* eóque illa constitutio pertinet, quæ alias superflua videri 6
posset. Porrò, quod de alieno loco dictum est, idem de Cæsaris loco, itémq; pu-
blico dicendum est, quia etiam THESAVRVS IN CÆSARIS LOCO VEL PV-
BLICO INVENTVS, PRO DIMIDIA PARTE EST CÆSARIS VEL CIVITA-
TIS, PRO ALTERA DIMIDIA INVENTORIS, *h. §. nostro,* quod ipsum quoque
Diui fratres constituerunt, *d. l. 3. §. penult. de iure fisci.* Ibi ICtus adiicit, quòd qui
in loco fisci thesaurum inuenit, & partem ad fiscum pertinentem suppressit, to-
tum cum altero tanto cogatur soluere. Si ex Nouella Leonis, qui thesaurum, 7
quem in alieno inuenit, supprimit, tanquam malitiosus rerumque alienarum
occultator & fur, nihil omnino ex thesauro accipit. *Nouella Leonis* 51.

AD §. PER TRADITIONEM.

TEXT. Per traditionem quoque iure naturali res nobis acquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. & ideò, cuiuscunque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in prouinciis sunt: inter quæ, necnon & Italica prædia, ex nostra Constitutione nulla est differentia, sed siquidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

SVMMARIA.

1 *Traditio quid sit.*
2 *Quomodo per traditionem dominium transferatur.*
3 *An nuda traditio transferat dominium.*
4 *Quæ sit iusta causa dominij transferendi.*
5 *Quid dissensus in causis tradendi operetur.*
6 *Stipendium vnde dicatur.*
7 *Stipendium quomodo à tributo differat.*
8 *Tributum vnde nomen habeat.*
9 *Stipendiaria itemq; Tributaria prædia quæ fuerint.*
10 *Prædia Prouincialia an alienari potuerint.*
11 *Explicatur l. in rebus, C. de Iure dotium.*

TRADITIO EST DE MANV IN MANVM TRANSLATIO. Theophilus hic. His verbis, DE MANV IN MANVM, plerumque significatur mutua

traditio, cùm vicissim eodem tempore datur & accipitur aliquid, vt in emptione & venditione, si quis rem tradenti numeret statim pretium: quod fieri debere Plato, μηδ' ἐπ' ἀναβολῇ, *id est*, absque dilatione, *in 2. de ll.* iubet. Interdum verba hæc, DE MANV IN MANVM, significant traditionē, quæ fit ex vna par-
1 te tantùm, veluti de manu mea in tuam manum: eamque Theophilus intellexit his verbis ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, non traditionem reciprocam. Et tamen hæc definitio vim traditionis perfectæ non explicat. Nam fieri potest, vt res, cuius tu possessor non es, de manu tua in meam manum transeat, me etiam mox for-
2 sitan redditúro eandem ipsam rem, aut derelicturo, nec tamen sit traditio. Verior itaque definitio hæc est: TRADITIO EST DATIO POSSESSIONIS, *l. 3. de act. empt. l. si rem trads. de verb. obligat.* Iac. Cuiac. *lib. 11. obseruat. c. 19.* Et per dationem possessionis, siue traditionem, dominium transfertur, si tradens dominus fuerit, *l. traditionib. C. de pactis.* Et omninò necesse est tradentem dominum esse, si dominium transire debet, quia traditio nihil amplius transferre debet, vel post ad eum qui accipit, quàm est apud eum qui tradit, *l. traditio, de*
3 *acquir. rer. dom. l. nemo plus iuris, de reg. iur.* Sed & necesse est traditionem ex iusta causa transferendi dominij fieri. Nunquam enim nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur, *l. nunquam nuda traditio. de acquir. rer. dom.* Inquit ICtus: si
4 iusta causa præcesserit. Idem est si traditio præcesserit, & iusta causa transferendi dominij secuta fuerit, *l. sine autem, §. 1. de public. in rem act.* Iusta autē causa transferendi dominij est venditio, permutatio, donatio. Commodatum aut depositum non est iusta causa transferendi dominij. Ideóque si ex causa commodati vel depositi rem tibi tradam, per traditionem dominium non transfertur, *l. rei commodata, commodati, §. præterea quib. mod. re contrahitur oblig. infrà.*
5 Nihil verò refert, vtrum tradens & accipiens in causis tradendi consentiant, ac dissentiant: vt eleganter Iulianus docet *in l. cùm in corpus, de acquir. rer. dom.*

Ait Imperator: STIPENDIARIA ET TRIBVTARIA PRÆDIA &c.

6 STIPENDIVM A STIPE APPELLATVM EST, quòd per stipes *id est*, modica æra colligatur: atque ita Vlpianus tradidit *in l. ager. de verb signific.* qui (vt apparet) stipendium, simplex verbum esse voluit. Isidorus contra *li. 16 Etymolog. c. 17.* putauit esse verbum iunctum, à stipe pendenda dictum; quòd antiqui appendere pecuniam soliti sint magis, quàm enumerare: idque Plinius *lib.*
7 *33. c. 3.* probare videtur, vt stipendiorum, *hoc est*, stipis ponderandæ pensatores. libripendes dici affirmat. Stipendium autem infertur populo: Tributum principi. *Theophilus h. §. n.* Sed hæc differentia interdum confunditur, & promiscuè vtimur stipendij & tributi appellatione, vt Vlpianus docet *in d. l. ager, de verb.*
8 *signif.* TRIBVTVM verò à tribu nomen habet, quòd pecunia per singulas tribus, pro ratione census, exigeretur, *Varro lib. 4. de lingua lat. Isid. lib. 16. Etymo. c. 17.* Vel dicitur à tribuendo, quòd ex priuato in publicum tribuitur, *Sext. Fest. lib. 18.* vel quòd militibus tribuitur, *d. l. ager, de verb. signific.* vel deniq; appellatur tributū, ab intributione siue contributione, *d. l. ager*, A STIPENDIO ET TRIBVTO, PRÆDIA QVÆ IN PROVINCIIS SVNT, STIPENDIARIA ET TRIBVTARIA PRÆDIA APPELLANTVR. Stipēdiaria prædia prouinciales pos-
9 sidebant, sub onere præstandi stipendij populo Romano: Tributaria, sub onere præ-

re præstandi tributi Imperatori. Domini suorum prædiorum, prouinciales non erant. Sola Italia hoc priuilegium habuit, vt qui in ea possiderent prædia, ea libera, & optimo iure possiderent, & domini illorum essent. Hinc prædia prouincialia dicuntur res nec mancipi, *hoc est*, quæ alienari & in alterius dominium transferri non possunt. Et Italica prædia res mancipi ab Vlpiano *in fragm.tit.*19. Hodie ex Iustiniani constitutione, eodem iure sunt prouincialia 10
& Italica prædia: & ideò prouincialia prædia, sicut Italica, per traditionem alienantur, *hoc est*, eorum dominium transfertur per traditionem, si ex causa donationis, dotis, vel ex qualibet alia causa transferendi dominij, alicui tradantur, *h.§.n.* Nec obstat *l.in rebus, C.de iure dot.* quæ vult maritum tradikæ 11
dotis, legum subtilitate, dominum esse: vxorem verò naturaliter dominam manere. Nam inspecto initio, maritus dominus dotis fit iure naturali, quoniam dos marito traditur. Inspecto effectu exitúque, quia plerunque morti mariti, aut diuortio, soluto matrimonio, dos redit ad mulierem, & quia etiam interim omne emolumentum ad eandem pertinet, *l.Titio centum*, *§.Titio generi de condit. & demonstrat.* effectu scilicet, cùm pro eo maritus sustineat omnia matrimonij onera, *l.quamuis in fine, de iure dot.* mulier iure naturali est domina dotis, maritus fictione iuris ciuilis, *d.l.in rebus*, *C.de iure dot.* Cuiacius *lib.*10. *obseruat.c.*32.

AD §. VENDITÆ VERO RES.

TEXT. Venditæ verò res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm si is venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti ex promissore, aut pignore dato, quod cauetur quidem etiam in lege duodecim tabularum; tamen rectè dicitur & iure gentium, id est, iure naturali id effici. Sed si is qui vendidit, fidem emptoris secutus est, dicendum est statim rem emptoris fieri. Nihil autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rem, an voluntate eius alius. Qua ratione, si cui libera vniuersorum negociorum administratio à domino permissa fuerit, isque ex his negociis rem vendiderit & tradiderit, facit eam accipientis.

SVMMARIA.

1 *Quæ sint substantialia venditionis.*
2 *Res vendita & tradita quatenus emptori adquiratur.*
3 *Expromissor quis sit.*
4 *Quod quis per alium facit, per se fecisse dicitur.*

AD venditionem exiguntur consensus, merx, & pretium, *l.1. & 2. de contrah.empt. & toto tit.de empt. & vendit. inf.* Ac quidem pretij conuentio perficit emptionē, nec numeratio requiritur, *d.l.2.* RES TAMEN TRADITA NON ALITER IN EMPTORIS DOMINIVM TRANSIT, QVAM SI VENDITORI PRETIVM FVERIT EXSOLVTVM, VEL ALIAS SATISFACTVM, VELVTI EXPROMISSORE, VEL PIGNORE DATO, VEL FIDES DE PRETIO FVERIT HABITA, *h.§.n. l.quod vendidi, de contrah.empt. l.5. §.penult.de tribut.act.* EXPROMISSOR dicitur, qui alienam obligationem in se recipit, ita vt prior debitor omnino liberetur. NIHIL VERO REFERT, DOMINVS IPSE TRADAT ALICVI REM SVAM, AN ALIVS EIVS VOLVNTATE. nam quod mandato & voluntate alterius fit, perinde habetur, ac si per eum qui

mandauit, aut cuius voluntate sit, factum esset, *h.§.n.*

AD §. INTERDVM ETIAM.

TEXT. Interdum etiam sine traditione, nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut vendiderit tibi, aut donauerit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso quòd patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tradita fuisset. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

SVMMARIA.

1 *Quenam sit ficta rei traditio.*
2 *Merces in horreo posita & vendita, quatenus emptoris fiant.*
3 *Res præsens quæ dicatur.*
4 *Nunciatio noui operis quomodo in re præsenti fiat.*

1 HIc de ficta traditione agitur, quæ tantum valet, quantum vera traditio. Si enim rem meam, quam tu tenes vel possides, tibi vendidero, pro tradita habetur, etiamsi in re præsenti non consenserimus. Rei præsentia necessaria non est, vbi emptor rem tenet, *h.§.n.l.si rem que.in princ.de euict.l.siue,§.1.de public.in rem act.l.si seruus,in fine, de acq.rer.dom.* Vbi emptor rem tenet, vt tradita videatur, necesse est emptorem & venditorem in re præsenti consensisse.
2 Et ideò à Papiniano traditum est. SI MERCES IN HORREO MEO REPOSITAS TIBI VENDIDERO, ITA DEMVM MERCES TRADITAS VIDERI, SI CLAVES IN RE PRÆSENTI, *id est*, apud horrea, TIBI TRADITÆ FVERINT *l.clauibus, de contrah. empt.* Et Paulus refert columnas venditas, quæ propter magnitudinem loco moueri non possunt, pro traditis haberi, si in re præsenti, *id est*, apud columnas, contractus habitus sit, *l.1. §.si iusserim. de ac-*
3 *quir.possess.* DICITVR VERÒ RES PRÆSENS, non quæ est in potestate emptoris, sed quæ est in præsentia, & oculis contrahentium subijcitur. Et hoc sensu in re præsenti cognoscere, & in rem præsentem venire dicimus, *Budeus in l.2.de orig.iur.Barnabas Brisson.lib.14.de verb.signif.* Sic quoque creditorem dicimus in re præsenti, *id est*, in ipsa pecuniæ numeratione, constituere in quam causam solutum velit, quod qui ex pluribus causis debet, soluit, *l.1. in*
4 *fine,de solut.& liberat.* Et nunciationem noui operis dicimus in re præsenti fieri, *id est*, in ipsa re, in ipso loco & opere, *l.5. §.nunciationem. de noui oper. nunciat.* Iacob.Cuiac. *lib.4.obseruat.cap.3.*

AD §. HOC AMPLIVS.

TEXT. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce, Prætores & Consules qui missilia iactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt, quod quisque exceperit, eius esse, statim eum dominum efficiunt.

SVMMARIA.

1 *Missilia quid fuerint.*
2 *An hodie missilia iactare permissum sit.*

MISSILIA SVNT, QVÆ IN VVLGVS IACTANTVR A MAGISTRATIBVS PRINCIPIBVSVE: de quibus *in additionibus* apud Marinum Frecciam, *num.*45. Martianus autem Imperator vetuit pecunias à magistratibus spargi, *l.2.C.de Consulibus & non spargendis,&c.lib.*12.Sed posteà Iustinianus rursus Consulibus permisit, vt si vellent, pecunias spargerent, argentum tamen duntaxat,non etiam aurum, *Nouella* 105. quam Nouellam Leo porrexit *Nouell* 94. 1 2

AD QVA RATIONE.

TEXT. Qua ratione verius videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt rerum suarum esse nolit: ideó que statim dominus esse desinit. Alia causa est earum rerum, quæ in tempestate maris, leuandæ nauis causa, eijciuntur: hæ enim dominorum permanent, quia palàm est eas non eo animo eijci, quòd quis eas habere non vult, sed quò magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longè discedere videntur ab his, quæ de rheda currente, non intelligentibus dominis, cadunt.

SVMMARIA.

1 *Res pro derelicto habita quomodo adquiratur.*
2 *Solo animo an amittatur dominium.*
3 *Eiecta in mare nauis leuanda causa, an pro derelictis habeantur.*
4 *Res per naufragium amissa an dominorum maneant.*
5 *Merces ex naui, eius leuanda causa, eiectas, quis dominis resarcire teneatur.*

RES QVÆ A DOMINO PRO DERELICTO HABETVR, OCCVPANTIS STATIM FIT. Quæ à possessore,occupatione non acquiritur,sed vsucapione,*l.1.& 4.pro derelicto*.Derelinquentis verò statim esse desinit,vbi pro derelicto habetur, ex sententia Sabini & Cassij, quam Vlpianus placuisse scribit *in l.falsus creditor,§.qui alienum de furtis*.& Paulus probat ex Iuliano,qui Sabinianus fuit, *l.2.pro derelicto.* eámque Iustinianus hîc quoque in fine, dum ait, STATIM DOMINVS EIVS ESSE DESINIT, amplectitur; Proculianorum sententia, volentium rem pro derelicto habitã non priùs desinere esse domini quàm si ab alio possessa fuerit,reiecta *d.l.2.pro derelicto*. Hinc apparet,id quod dicitur,solo animo dominium non amitti,*l.si quis vi,§.1 de acq.possess.* locũ non habere in re,quã dominus abiicit aut derelinquit. INTER RES AVTEM PRO DERELICTIS HABITAS NON REFERIMVS RES QVÆ IN TEMPESTATE MARIS,LEVANDÆ NAVIS CAVSA,EIICIVNTVR. Hæ pro derelictis non habentur,nec occupantibus acquiruntur,*l.2.in fine ad l.Rhodiam,de iactu l.qua ratione,§.fin,h.t.n.*Imò nec pro derelictis vsucapiuntur,*l.penult.pro derelicto.* atque ita Iulianus *in d.l.pen.pro derelict.*Caius *in d.l.qua ratione,§ fin.de acq.rer.dom.*& Paulus *in d.l.2.ad l.Rhodiam de iactu.*tradiderũt.Solus Vlpianus distinctione vsus est.*in d.l.falsus creditor,§.si iactũ de furtis.*Iacobus Cuiac.*in d.l.pen.pro derelicto.*Connanus *lib.3.c.3.*Restituẽdæ igitur huiusmodi res sunt illis, ad quos pertinẽt. Sic naue rupta, bona illis reseruãtur ad quos spectabãt,antequã 1 2 3 4

nauis rumperetur, omnium locorum contraria consuetudine sublata; quemadmodum à Friderico secundo constitutum est, *in constitutione ultima, in vsibus feudorum.* Imò nec fiscus se interponere debet. Nec enim debet fiscus in aliena calamitate de re tam luctuosa compendium consectari, vt ab Antonino rescriptum est, *in l. 1. C. de naufragiis, lib. 11. l. vlt. de incendio, ruina, naufragio.* Quòd
5 si merces in tempestate maris eiectæ perierunt, aut deteriores sunt redditæ, dominis mercium eiectarum damnum sarciendum est, omnium, quorum merces beneficio iacturæ saluæ sunt, contributione & collatione, *l. 1. ad l. Rhodiam, de iactu.* si modò nauis ipsa salua manet: aliàs secus est, & iactus in tributum, naue salua, venit, *l. 4. §. 1. ad l. Rhodiam, de iactu.*

SYNOP. TIT. I. DE DIVISIONE RERVM, &c. ET TIT. II. DE REBVS CORPORALIBVS & incorporalibus.

RERVM
- Diuisio triplex
  - Prima, in eas quæ sunt
    - In patrimonio nostro,
    - Extra patrimonium nostrum.
  - Secunda, in res,
    - Communes,
    - Publicas,
    - Vniuersitatis,
    - Nullius, vt sunt Res
      - Sacræ,
      - Religiosæ,
      - Sanctæ.
    - Singulorum, quæ à priuatis possidentur.
  - Tertia, in Res,
    - Corporales, quæ tangi possunt, vt
      - Fundus,
      - Homo,
      - Vestis.
    - Incorporales, quæ in iure consistunt, vt
      - Seruitutes prædiorum,
      - Vsusfructus,
      - Hæreditas,
      - Obligationes omnes ex contractibus & delictis.
- Acquisitio duplex,
  - Iurisgentium,
  - Iuris ciuilis.
  - de qua in seq. pagina.

ACQVISITIO

ACQVISITIO DVPLEX

- Iure gentium multis modis.
  - 1. Per occupationem
    - Animalium, quæ tribus modis fit, Venatione, Aucupio, Piſcatione.
    - Inſulæ in mari natæ, non etiam in flumine.
    - Miſſilium à conſulibus iactorum.
    - Rerum pro derelicto habitarum: non etiam mercium proiectarum.
  - 2. Per captiuitatem rerum mobilium ab hoſtibus, etiam liberorum hominum.
  - 3. Per inuentionem.
    - Lapillorum & gemmarum in littore maris.
    - Theſauri.i.rerum mob.pretioſarum, ex vetuſtiſſ.temp.conditarum.
  - 4. Per natiuitatem ex animalibus dominio noſtro ſubiectis, videlicet ex fœminis.
  - 5. Per alluuionem: non item per Auulſionem.
  - 6. Per ſpecificationem, ſeu noui corporis effectionem ex aliena materia: in quo adquirendi modo notandæ ſunt diuerſæ ſententiæ Proculeianorum & Sabinianorum, & media conciliatrix.
  - 7. Per Acceſſionem ad rem noſtram, cuius exempla 3.
    - Attextura.
    - Adferruminatio.
    - Adplumbatura.
  - 8. Per confuſionem, corporalium liquidorum & metallorum.
  - 9. Per mixtionem, corporum ſolidorum & capitum.
    - (8–9) Vtriuſque Domini voluntate factam.
  - 10. Per Inædificationem.
  - 11. Per Implantationem.
  - 12. Per Scripturam.
    - (10–12) Quibus modis ſuperficies ſolo: i quod imponitur ſubiecto cedit.
  - 13. Per Picturam, quo modo Tabula picturæ cedit.
  - 14. Per bonæ fidei poſſeſſionem
    - Acquiruntur fructus induſtriales.
    - Non acquiruntur naturales, vt poma.
  - 15. Per Acceptionem poſſeſſionis.
    - Traditione vel quaſi traditione rerum mobilium.
    - Inductione in vacuam poſſeſſ.rerum immobilium.
- Iure Ciuili, duobus modis in genere,
  - Sigillatim,
  - Per vniuerſitatem
    - (both) Pleriſque item modis.

DE REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

TITVLVS II.

TEXT. Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt quæ sui natura tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt; qualia sunt ea quæ in iure consistunt: sicut hæreditas, vsusfructus, vsus, obligationes quoquomodo contractæ. Nec ad rem pertinet, quòd in hæreditate res corporales continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est; veluti fundus, homo, pecunia, nam ipsum ius hæreditatis, & ipsum ius vtendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura prædiorum vrbanorum & rusticorum, quæ etiam seruitutes vocantur.

SVMMARIA.

1 *Quænam sint res incorporales.*
2 *Hæreditas quid sit.*
3 *Philosophi quomodo hæreditatem accipiant.*
4 *An hæreditas, propter res corporales quæ in hæreditate sunt, pro re corporali habeatur.*

1 HIc noua rerum diuisio proponitur. RES AVT CORPORALES SVNT, AVT INCORPORALES. INCORPORALES SVNT, QVÆ TANGI NON POSSVNT, *hoc est*, quæ per se non sunt, sed intelliguntur, & solo intellectu comprehenduntur: QVALIA SVNT EA QVÆ IN IVRE CONSISTVNT, inquit Imperator, *hoc est*, qualia sunt omnia iura, VT HÆREDITAS, VSVSFRVCTVS, DOS, POSSESSIO, OBLIGATIO, ACTIO. Hinc hæreditas de-
2 finitur, successio in vniuersum ius quod defunctus habuit. *l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud de verb. signif. l. in pari causa, de reg. iur.* Per successionem ius succedendi intelligitur. Hæreditas enim succedendi demonstrat, *l. bonorum appellat. de verb. sign.* & iuris nomen est: *l. hæreditatis, l. pecunia* 178 *§. eodem*. nec vn-
3 quam pro diuiso possideri potest, *l. Pomponius, in fi. de rei vind.* Philosophi tamen hæreditatem pinguius pro rebus ipsis hæreditariis accipiunt, vt Cicero *in Topicis* vbi hæreditatem definit pecuniam, quæ morte alicuius ad aliquem peruenit. Et quamuis Seneca *l. 6. de benefic. c.* 15. ICtos rideat, quod hæreditatem à rebus hæreditariis separant: Iste *inquiens*, ICtorum acutæ nugæ sunt, qui hæreditatem negant vsucapi posse, sed ea quæ in hæreditate sunt: tanquam quicquam aliud sit hæreditas, quàm ea quæ in hæreditate sunt. Tamen nos nostros auctores rectiùs sentientes sequimur, & hæreditatem sine vllo corpo-
4 re iuris intellectum habere dicimus, *l. hæreditas, de pet. hæred.* Et hæreditas & pecunia opponuntur, *l. 3. §. nonnunquam de vsuris, l. Ballista ad SCtum Trebel.* Nec obstat, quòd in hæreditate res corporales continentur. Id enim non facit, vt hæreditas sit pecunia aut res corporea. Et vitiosa est huiusmodi collectio, IN HÆREDITATE RES CORPORALES SVNT, ERGO HÆREDITAS EST RES CORPORALIS; vt eleganter Iustinianus hic docet. Rursus non obstat, quod partes hæreditatis petuntur, etiam minimæ, *l. regulariter, cum l. seq. de petit.*

de hered. petit. toto titulo, si pars hered. petatur. Nam hæreditas hîc, philosophico more, pro rebus hæreditariis sumitur. Denique ad res incorporales pertinent seruitutes vrbanæ & rusticæ, de quibus nunc dicemus.

HVIVS TIT. SYNOPSIN HABES IN PRIMA PARTE TABVLÆ TIT. PRÆCEDENTIS.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ET VRBANORVM PRÆDIORVM.

TITVLVS III.

TEXT. Rusticorum prædiorum iura sunt hæc; iter, actus, via, àquæductus Iter est ius eundi, ambulandi homini, non etiam iumentum agendi vel vehiculum. Actus est ius agendi, vel iumentum vel vehiculum. Itaque qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, eóque vti potest, etiam sine iumento. Via est ius eundi, & agendi & ambulandi: nam & iter & actum in se continet via. Aquæductus est ius aquæ ducendæ per fundum alienum. Prædiorum vrbanorum seruitutes sunt, quæ ædificiis inhærent: ideò vrbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia vrbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item vrbanorum prædiorum seruitutes sunt hæ: vt vicinus onera vicini sustineat, vt in parietem eius liceat vicino tignum immittere, vt stillicidium vel flumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam, vel non recipiat: & ne altiùs tollat qui ædes suas, ne luminibus vicini officiat. Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari rectè putant aquæ haustum, pecoris ad aquam appulsum, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

SVMMARIA.

1 *Seruitus quid sit.*
2 *Quotuplices sint seruitutes.*
3 *Quotuplices sint seruitutes reales.*
4 *Prædia vnde dicantur.*
5 *Prædia quotuplicia sint.*
6 *Vrbana prædia quæ sint.*
7 *Vrbana familia quomodo à rustica differat.*
8 *Quæ sint seruitutes rusticorum prædiorum.*
9 *Iter quid sit.*
10 *Iumentum vnde dicatur.*
11 *Iumentorum nomine quæ veniant.*
12 *An iumentis legatis boues contineantur.*
13 *An latitudo itineris certa & determinata sit.*
14 *Actus quid sit.*
15 *Actus quomodo ab itinere differat.*
16 *Via quid sit.*
17 *Via vnde dicatur.*

18 *Quomodo seruitus viæ à seruitute actus differat.*
19 *Quæ sit viæ latitudo legitima.*
20 *An latitudo actus in iure sit definita.*
21 *Via seruitute quid contineatur.*
22 *Quid sit aquaductus.*
23 *Riuus quid sit.*
24 *Quæ sint aliæ rusticarum seruitutum species.*
25 *Quid sit aquæ haustus.*
26 *An aquæ haustus pluribus per eundem locum concedi possit.*
27 *An per huiusmodi concessionem seruitus seruitutis constituatur.*
28 *Quæ sit seruitus pecoris ad aquam appulsus.*
29 *Quæ sit seruitus pecoris pascendi.*
30 *An viatori equum in alieno fundo pabulare liceat.*
31 *An iure Ciuili permissum sit, alienum pecus in suo fundo deprehensum propria auctoritate includere.*
32 *An consuetudine hoc permissum sit.*
33 *An seruitutes reales aliquando personales fiant.*
34 *An legatum seruitutis Iure subsistat.*
35 *Seruitute legata, quænam legatario actio competat.*
36 *Seruitutes vrbanæ quæ sint.*
37 *Seruitus oneris ferendi quæ sit.*
38 *Qui seruitutem oneris habet, ad quid vicinum compellere possit.*
39 *Seruitus tigni immittendi quæ sit.*
40 *Seruitus stillicidij quæ sit.*
41 *Stillicidium an altiùs tolli possit.*
42 *Seruitus fluminis quæ sit.*
43 *Seruitus altiùs tollendi quæ sit.*
44 *Quando ob huiusmodi seruitutem, nouum opus nunciari possit.*
45 *Quis ædificiorum modus à D. Augusto constitutus sit.*
46 *Explicatur l. altiùs, C. de seruitutibus.*
47 *Quomodo constituatur seruitus luminum.*
48 *Quibus modis contra seruitutem luminum aliquid committatur.*
49 *An generali luminis appellatione omne lumen contineatur.*

1 SEruitutum longè alia est in hoc, quàm in superiori libro, significatio. Ibi
seruitus statum hominum significat, cùm quis alieno dominio contra na-
turam subiicitur. Hîc respectu rei dicitur, & nihil aliud est quàm qualitas præ-
dij, *l. qui fundum, 12. quemad. seruit. amittantur.* cuius potestate prędiũ seruit prę-
2 dio, vel homini. Et inde seruitutes aliæ personarum vocantur, *l. 1. de seruitutib.*
siue in personã, *l. Caius Seius, de annuis legat.* quas etiam personales, *l. non solùm*
2. §. tale legatum, de liber. leg. & hominum seruitutes vocant, *l. quoties. de seruit. l. si*
mihi eodem tempore, §. fin. de seru. rustic. præd. Aliæ rerum, *d. l. 1. de seru.* siue in rem
3 *d. l. Caius Seius*: quæ etiam absolutè prædiorum seruitutes dicuntur. Et hæ rur-
sus vel vrbanorum, vel rusticorum prædiorum seruitutes sunt, prout sunt præ-
4 dia, quibus debentur. Prædia à præstando: *Varro lib. 4. de lingua lat.* vel à prius
dando nomen habent, vt Sipontica videtur: eæque etymologiæ magis pla-
5 cent, quàm illæ quæ ab Isidoro *lib. 15. Etymolog. c. 13.* adferuntur. Prædia autem
alia

alia vrbana ſunt,alia ruſtica.Neratius,vrbana prædia à ruſticis,loco diſtinguit,
l.2.de ſeru.ruſtic.pred.l.4.in quib.cauſis pignus vel hypot. Reliqui omnes, mate-
ria & qualitate.Nam vrbana prædia,omnia ædificia appellãt, nõ ſolùm ea quæ 6
ſunt in oppidis,ſed & ſi fortè ſtabula ſunt , vel alia meritoria in villis & vicis,
vel ſi prætoria voluptati tantùm deſeruientia: quia vrbanũ prædium nõ locus,
ſed materia facit,*l.vrban.predia.de verb.ſign.l.1.commun.pred.or.*Et horũ ſentẽ-
tia obtinuit,etiam in familia. Vrbana enim familia à ruſtica, opere ſeparatur, 7
non loco,*l.vrbana familia de verb.ſignif.*Cuiacius *in notis ad h.t.n.*Antonius Go-
ueanus *lib.1.variar. c.16.* RVSTICORVM AVTEM PRÆDIORVM SERVI- 8
TVTES,frequẽtiores ſcilicet,SVNT ITER, ACTVS, VIA ET AQVÆDVCTVS.
ITER EST IVS EVNDI, AMBVLANDI HOMINI, NON ETIAM IVMEN- 9
TVM AGENDI, VEL VEHICVLVM, *l.1 de ſeru.ruſt.pred.*Dicitur,EVNDI AM-
BVLANDI:& inter hęc duo talis eſt differentia,quòd qui it,porrò pergit,& vl-
teriùs progreditur;qui ambulat, ſpatiis factis, in ſua veſtigia ſæpius recurrit &
regreditur. Additur, NON ETIAM IVMENTVM AGENDI, VEL VEHICV- 10
LVM.Iumentum,nõ à iuuando nomen habet , quòd homines iuuet, arando,
ſubuectando ſarcinas,vehendo,geſtãdo,vt Columellæ aliiſq; viſum eſt,ſed po-
tiùs à iungendo,*Gellius lib.20.cap.2.* & inde Græci iumenta, ὑποζύγια, vocant.
Iumentorum autem nomine equus,equa,mulus, mula,& cætera animalia quæ 11
dorſo domantur,cõtinentur.Boues dorſo non domantur,ſed collo & ceruice,
ac armis,*id eſt*,humeris potiſſimùm operi incumbunt. Inde boues armenta, nõ
iumenta appellantur , *l.ædiles aiunt,§.iumentorum de ædil.l.boues, de verborũ ſi-
gnific.*Et iumentis legatis boues non continentur, nec contrà *l.legatis ſeruis,§.* 12
*penultim.de legat.3.*Dicuntur boues armenta,ab armis,*id eſt*,humeris, nõ quòd
capti ſint armis bellicis,*Iſidorus lib.12.cap.1.* Seruitute itaque itineris cõceſſa,
iumentum agere nõ licet.Non tamen prohibitum eſt,quò minus quis iumen-
to vehi poſſit, *l.12.de ſeruit.ruſt.pred.* Et latitudo itineris certa & determinata 13
nõ eſt,ſed prout demonſtrata eſt,vel ab arbitro definita,ita ſeruatur, *l.certo ge-
neri,§.latitudo de ſeruit.ruſt.pred.* ACTVS EST IVS EVNDI, AMBVLANDI 14
HOMINI, IVMENTVM AGENDI, VEL VEHICVLVM, *h.t.n. & d.l.1 de ſer-
uit.ruſt pred* Differt ab itinere,eodem modo, quo ſpecies à genere. NAM QVI 15
ITER HABET,ACTVM NON HABET:SED QVI ACTVM HABET,ITER HA-
BET, EOQVE VTI POTEST ETIAM SINE IVMENTO, vt Iuſtinianus hîc lo-
quitur. VIA EST IVS EVNDI, AGENDI, AMBVLANDI.ETENIM VIA, ITER 16
ET ACTVM IN SE CONTINET *d.l.1.de ſeruit.ruſtic.pred.* dicitúrq; via, quaſi
vehia,quòd vehendo teratur,*Varro lib.4.de lingua latina. Iſidorus lib 15. Etym.
cap.16.*Veia ſiue Vehia olim currus dicebatur *Plinius lib.36 cap.15.*Veliam fœ 17
ni valdè onuſtam.Quamuis autẽ eadem ſit actus,quę vię cõmoditas;tamen nõ
eſt vna eademq;ſeruitus viæ & actus.imò multis differunt modis.Qui actũ ha-
bet,nõ directò &principaliter habet iter,ſed per conſequentiã tantùm, & ma- 18
gis ex occaſione,quàm ex iure,vt loquitur ICtus *in l 2 de riuis* Ideoq; qui actũ
habet,actũ duntaxat vindicat,nõ iter,*l.4.§.ſi ſeruitus vindicetur.*Qui viã habet,
vtrumq; & iter & actũ habet principaliter,& vel iter vel actum ſeparatim,vel
vtrumq; ſimul,iter & actum, aut vno verbo viã vindicare poteſt. *Duarenus lib.
1.anniuerſ.diſput.cap.31.* Deinde viæ latitudo legitima eſt. Nã ex l xij tabul. in 19
porrectum octo pedes habet, in anfractum, *id eſt* , vbi flexum eſt propter ve-

hiculorum vertendorum facilitatem, sedecim, *l. via latitudo, de seruit. rust. pred.*
20 *l. 1. §. vlt. quemadmodum seruit. amittant.* Varro *lib. 6. de lingua latina.* Actus latitudo, sicut itineris, legitima non est; sed ea est, quæ demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendũ est, *d. l. certo generi, de seruit. rust pred.* Tertiò via est, quà vehiculũ & iumentum ire potest. Actus etiam est, quà vehiculum duci nõ potest, modò si iumentũ agi potest, *l. si tam angusti loci de seruit.*
21 *l. via de seruit. rustic. pred.* Deniq; qui viã habet, eundi agendiq; ius habet, item ius trahendi lapidem aut tignũ, & rectam hastã ferendi, si modò fructus non lædat. Qui actum habet trahendi lapidem aut tignum, ius nõ habet, nec hastam rectam ei ferre licet; quia neq; eundi, neq; agendi gratia id faceret, & possent
22 fructus eo modo lædi, *l. qui sella de seruit rustic. pred.* AQVÆDVCTVS EST IVS DVCENDÆ AQVÆ PER FVNDVM ALIENVM, *d. l. 1. de seruit. rustic. prædior. & hoc tit*, quod fit aut fistulis, *l. si fistula de seruit. vrban. pred* id est, canalibus, quæ fistulæ dicuntur, ἀπὸ τοῦ σίφων, quòd aquas emittant, *Isidor. lib. 16 Etymol. c. 10.* vel riuo, *l. refectionis gratia §. fin. comm. pred.* quẽ Vlpianus definit locum
3 per lõgitudinem depressum, quo aqua decurrit. *l. 1. §. 1. de riuis.* ἀπὸ τοῦ ῥεῖν, quod fluere significat, *d. l. 1. de riuis.* aut per lapidẽ stratũ tabulis & aliis modis. Supe-
4 rioribus quatuor rusticarum seruitutum speciebus adiecit Imperator *in § penult. inf. h. t.* SERVITVTEM, AQVÆ HAVSTVS, PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, PECORIS PASCENDI, CALCIS COQVENDÆ, ET DENIQVE
5 ARENÆ FODIENDÆ. AQVÆ HAVSTVS EST IVS HAVRIENDI AQVAM EX FLVMINE, FONTE, VEL PVTEO EIVS, QVI CONFINEM FVNDVM HABET. Et concessa seruitute aquæ haustus, iter quoq; concessum videtur, *id est*, ius eundi ad eum locum. Nam vt Neratius ait, siue alicui ius hauriendi & adeundi concessum sit, vtrumq; habet: siue tantùm hauriendi, inest & aditus: siue
26 tantum adeundi ad fontem, inest & haustus, *l. 3. § fin. de seruit. rustic. pred.* Potest quoq; aquæhaustus, quemadmodum & aquæductus, si sufficiens est pluribus per eundem locũ concedi, vt diuersis diebus vel horis vel iisdẽ diebus vel ho-
27 ris ducatur vel hauriatur, *l. 2 fin. de seruit. rustic. pred.* Nec hoc casu seruitus seruitutis constituitur, contra *l. 1. de vsu & vsuf. leg* Etenim vni seruitute concessa, itemq; alteri, non constituitur seruitus seruituti, sed alia seruitus, quæ non à prima seruitute dependet, sed à fundo; vt rectissimè Bartolus censuit. Si tamẽ posterior concessio priori noceret, siue consensu eius, cui seruitus priùs con-
28 cessa fuit, non valeret, *l. aquam, C. de seruit. & aqua. l. per quem locum, de seruit. rust. pred* SERVITVS PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, EST IVS ADAQVANDI PECORIS. Pecudum numero sunt omnes quadrupedes, quæ gregatim habentur & pascuntur, *§. 1. infrà, de Aquilia.* vt ibi latiùs explicabitur. Qui autem ius habet pecoris ad aquam appellendi, si plura pecora appulerit, in vniuersum prohiberi potest adaquare, secundùm sententiam Trebatij. Iunctum enim pecus ei pecori, cui appulsus debetur, totum corrumpit pecoris appul-
29 sum. Sed secundùm Marcellum, non in omnibus pecoribus prohibendus est, quia separari pecora possunt: & hæc Marcelli sententia tanquam æquior, referente Vlpiano, obtinuit. *lib. 1. §. Trebatius, de aqua quotid. & æst.* SERVITVS PECORIS PASCENDI, EST IVS PASCENDI PECORIS IN ALIENO AGRO. Et itaque qui seruitutem non habet, permissum non est pecus suum in
30 alieno pascere. Ex constitutione tamen Friderici, licet viatori equum suum pabulare

pabulare in alieno agro,& vti herba, & viridi sylua, pro commoditate & vsu necessario; dum tamen id faciat sine vastatione, *c.vn.§.fin.de pace tenenda, & eius violat.in vsib.feudor.* Et si quis alienum pecus in agro suo deprehenderit, si non iure id includit,sed abigere illud debet sine damno,vel admonere dominum vt suum recipiat; & si quod ex ea re damnum capit, habet eo nomine propriam actionem,*l.Quintus Mucius,§.1.ad leg.Aquil.* Sanè de consuetudine 32
siue generali,siue locali,animalia in alieno agro deprehensa includuntur & retinentur,donec damnum fuerit emendatum.Petrus Iacobi *in practica,in libello, de actione de pauperie:*& ibi in additionibus,super verbis,*non fuit immissum*, notatur.Reliquæ duæ seruitutes, calcis coquendæ,arenæ fodiendæ, nihil habent difficultatis. Illud notandum est,dictas seruitutes reales rusticas esse quandoq; seruitutes personales:VT SERVITVS PECORIS PASCENDI, ITEMQVE AD 33
AQVAM APPELLENDI, PERSONALIS EST SERVITVS. *l.4.de seruit.rustic. præd.l.Mela ait,§.fin.de alim.legat.* Sic iter,personalis seruitus est, *l.pen.de seru. leg.* Itē via,actus,aquæductus,*l.1.de vsu & vsuf.leg.* & seruitus calcis coquendæ, & arenæ fodiendæ, *l.5.& 6 de seru.rust.præd.* denique lapidis cædendi, *l.cùm seruus legatus,§ si quis alicui legauerit.de legat.1.* cùm scilicet harum seruitutum vsus vel vsusfructus alicui legatur vel constituitur, & legatarius cauet se restituturum seruitutem,cùm morietur:vt pone, testator legauit Titio vsum & vsumfructū itineris,actus,viæ aquęductus,per fundum suum.Hoc legatū summo 34
iure inutile est, propterea quod vsus vel vsusfructus sūt seruitutes,quas prædia debent hominibus.Iter,actus,via,aquæductus,sunt seruitutes, quas prædia debent prædiis Hæ seruitutes,sunt prædiorū seruitutes: illæ hominum: & tamen omnes sunt seruitutes.Tam est seruitus,vsus vel vsusfructus; quam iter, actus, via,aquęductus.At seruitus seruitutis esse non potest,*l.1.de vsu & vsuf.leg.* Hoc summū ius non patitur. Cæterū remedio sine beneficio cautionis, legatum fit vtile.Nam is cui legatus est vsus vel vsusfructus itineris,actus,vię,aquęductus, 35
per fundum hæreditarium,oblata cautione,quod seruitus,cùm morietur,restitui debeat;aget cū hęrede actione ex testamento incerti,vt iter, actum, viam, aquęductū imponat fundo hęreditario.Atq; ita hęres constituit seruitutem itineris,actus,viæ,aquęductus:eáq; seruitus remedio cautionis, effectū siue exitū habet, vsusfructus. Nam iter,actus,via, aquęductus,morte legatarij finitur, & fundus hæreditarius in pristinam libertatem restituitur. Sicque iter,actus,via, aquæductus,sunt seruitutes personales. *d.l.1.de vsu & vsufructu per legatū &c.* Ibi pro his verbis,aut ea seruitus,legendū est,vt ea seruitus. Et hæc tantùm de seruitutibus rusticis. VRBANÆ SERVITVTES SVNT, SERVITVS ONERIS 36
FERENDI, TIGNI IMMITTENDI, STILLICIDII VEL FLVMINIS RECIPIENDI, ALTIVS TOLLENDI, ET NON OFFICIENDI LVMINIBVS. SERVITVS ONERIS FERENDI EST IVS, QVOD INFERIOR VICINVS 37
DEBET SVPERIORI:vel potiùs,est ius quod inferiora ædificia debēt superiori.*l.8.si seruitus vindicetur.* Verbi gratia,habeo tabernā tuæ tabernæ proximam; sed mea taberna est superior siue latior,tua inferior. Et meæ tabernæ onera paries tuæ tabernæ sustinet, quia ex mea taberna superiori tuam tabernam inferiorē ædificaui,*l.1.de seruitute leg* Hæc seruitus,dicitur seruitus oneris ferēdi. Et qui habet hāc seruitutē, potest compellere vicinum, vt parietem vetustate 38
collapsum reficiat, ex Seruij sententia, quæ obtinuit, explosa sententia Galli

l.6.§.etiã & l.8.§.distant.si seruitus vindicetur.l.eum debere, de seruit.vrban.præd.
quamuis aliàs ea sit natura seruitutum,non vt faciat quis aliquid,sed vt aliquid
39 patiatur,aut non faciat,*l.quoties de seruitut.*SERVITVS TIGNI IMMITTENDI
EST IVS, QVO VICINVS POTEST IN PARIETEM VICINI TIGNA IM-
MITTERE,*id est*,trabes,aut quid aliud, quod ex vno ædificio in aliud porriga-
tur,*l.hoc quod dictum est,de seruit.vrban.præd.*Et hęc seruitus ad hoc solú locum
habet,vt vicinus tigna suscipiat,non vt parieté reficiat,*d.l 8.§.distant si seruitus*
*vindicetur.*Sicq; seruitus oneris ferédi à seruitute tigni immittendi multùm di-
40 stat.SERVITVS STILLICIDII EST IVS,QVO POTEST VICINVS AQVAM,
QVÆ COELO VENIT,ET IN TECTVM SVVM CADIT, IN TECTVM ET Æ-
DES VICINI AVERTERE SIVE DERIVARE. Nomen habet à stilla, quod di-
minutiuum est à stiria, auctore Sexto Festo, *lib* 7. & Seruio *in illud Virgilij*
41 *in 3. Georg.Stiriaq; impexis induruit horrida barbis.*Stillicidiú autem quoq; mo-
do sit acquisitum,altiùs tolli potest:leuior enim fit eo facto seruitus,cùm quod
ex alto cadit, lenius & interdú direptum, non perueniat ad locum seruientem.
Inferiùs demitti nó potest,quia fit grauior seruitus,*hoc est*,pro stillicidio flumé.
Et omnino sciendum est, melioré,vicini conditionem fieri posse , deteriorem
non posse, nisi aliquid nominatim in seruitute immutatum fuerit, *l.seruitutes,*
42 *§.stillicidium,de seru.vrban præd* SERVITVS FLVMINIS EST IVS,QVO COGI-
TVR VICINVS PATI, VT AQVA PLVVIA IN CANALEM VEL ALVEVM
MEVM PLVMBEVM VEL LIGNEVM RECEPTA,IN SVAS ÆDES CVM IM-
43 PETV FERATVR.Ita enim flumen hîc accipitur. SERVITVS ALTIVS TOL-
LENDI EST IVS, QVO VICINVS POTEST ÆDES SVAS ALTIVS TOLLE-
RE. Idq; tunc competit, cùm vicinus vicino iam antè debet seruitutem altiùs
non tollendi,& posteà stipulatur, vt sibi altius tollere liceat, Hæc facultas al-
tius tollendi, suo iure seruitutis continetur.Et potest ædificium altiùs tolli, ita
44 tamen vt modus in ædificando non excedatur, *l.1.C.de edific.priuat.* Et si quid
contra leges edictáve Principú,quæ ad modú ædificiorum facta sunt,fiat,nouú
opus nunciari potest, vt Vlpianus scriptum reliquit *in l.1.§.nunciamus , de noui*
45 *oper.nunciat.* Primus autem D.Augustus,cùm ædificiorú crebris ruinis, quibus
vrbis aspectus deformabatur,subuenire vellet,constituit, ne 70.pedibus altiùs
ædes tollerentur, *Strabo lib* 5. Postea Traianus constitutioné Augusti renoua-
uit,auctore Sexto Aurelio.Quibus omnibus,*ait*,Traianus per exquisita reme-
dia plurimùm opitulatus est,statués,ne domorum altitudo 60 superaret pedes,
ob ruinas faciles & sumptus,si quando talia contingerent, exitiosos. Nec ob-
46 stat l.*altius,C.de seruit. & aqua.cum similib.* Ea enim lex intelligenda est cú re-
strictione *d.l.1.C.de ædif.priuat.* ne visitatus scilicet altitudinis modus exceda-
tur, *Barnabas Brissonius lib.1. antiquit. c.1.* SERVITVS OFFICIENDI LVMI-
NIBVS EST IVS,QVO VICINVS POTEST OFFICERE LVMINIBVS VICINI.
Lumina sunt,quibus cœlú videtur,vel aër excipitur,*Cic.in 1.de orat.*Lumina v-
47 ti essent,ita recepit.Hæc seruitus tunc cóstituitur,cùm vicino cócessa seruitute
non officiédi luminibus,is mihi porrò cócedit,vt luminibus eius officere pos-
sim.Ac cóstituta seruitute nó officiendi luminibus, id maximè actú videtur, ne
ius sit vicino,inuitis nobis,altiùs ædificare,atq;ita minuere lumina nostrorú æ-
dificiorú,*l.4.de seruit.vrb.præd.*Maximè,*inquit Paulus*,quia nó tátùm altiùs tol-
lédo,sed & multis aliis modis aduersus seruitutè luminú facere quis potest. Vt
si vicinus

si vicinus, qui seruitutem non officiendi luminibus mihi debet, arborem ponat, vt lumini officiat, contra impositam seruitutem facit. Nam & arbor officit, quò minùs cœlum videri possit, quemadmodum eleganter Vlpianus docet *in l. si arborem, de seruit. vrb. præd.* Et quamuis ambigua sit scriptura, ne luminibus officiatur, quæ & de his luminibus quæ nunc sunt, & de iis quæ postea futura sunt, intelligi potest; tamen humanius esse visum est, verbo generali omne lumen significari, siue quod in præsenti, siue quod post tempus conuentionis contigerit, *l. si seruitus imposita fuerit, de seruit. vrb. prædior.* 48 49

AD §. IDEO AVTEM.

TEXT. Ideò autem hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem acquirere vrbani vel rustici prædij, nisi qui habet prædium, nec quisquam debere, nisi qui habet prædium.

SVMMARIA.

1 *Quare seruitutes rustica & vrbana prædiorum dicantur.*

2 *Quatenus promittens seruitutem, cùm fundum non habeat, obligetur.*

Hic docet Iustinianus, quare seruitutes vrbanæ & rusticæ, dicantur seruitutes prædiorum. RATIO EST, QVOD NVNQVAM SINE PRÆDIIS CONSTITVI POSSVNT. NEMO ENIM POTEST SERVITVTEM ACQVIRERE, VEL VRBANI VEL RVSTICI PRÆDII, NISI QVI HABET PRÆDIVM; *l. 1. comm. præd.* nec quisquam debere, nisi qui habet prædium, vt in nonnullis Codicibus legitur: eáque verba Theophilus agnouit: οὐδὲ πάλιν ἐπερωτηθῆναί τις δύναται μίαν τῶν προειρημένων δουλειῶν, ὁ μὴ ἔχων οἰκίαν, ἢ ἀγρόν. Quod adeò verum est, vt quamuis interdum seruitutes rusticæ, possint esse seruitutes personarum, vt suprà expositum est: necesse tamen sit, & constituentem & accipientem prædia vicina habere. Nam, vt Vlpianus inquit, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, personæ seruitutes, ei qui vicinus non est, inutiliter relinquuntur, *l. Mela ait, § fin. de alim. & cib. legat.* Itaque & qui viam promittit, cùm fundum non haberet, *l. hæredes, §. contrà si promissor, familiæ ercisc.* aut per alienum fundum mihi viam constituit, *l. fundum 2. §. 1. de euict.* hactenus obligatur, vt vel fundum comparet, & seruitutem præstet; aut si fundum comparere non potest, præstet quanti mea interest. Ipsa seruitus non debetur, quoniam non personæ, sed prædia seruitutes prædiorum debent, *l. vnus ex sociis de seruit. rustic. prædiorum.* 1 2

AD §. FINALI

TEXT. Si quis velit vicino aliquod ius constituere, pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam in testamento quis hæredem suum damnare, ne altiùs tollat ædes suas, nec luminibus ædium vicini officiat: vel vt patiatur eum tignum in parietem immittere, vel stillicidium habere: vel vt patiatur eum per fundum ire, agere, aquámve eo ducere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo seruitus constituatur inter viuos.*
2 *Pacta an & quando contractibus insint.*
3 *Quomodo in vltimis voluntatibus seruitutes constituantur.*
4 *An sine traditione vel patientia seruitus acquiri possit.*
5 *Quæ actio seruitutis nomine competat.*
6 *Vsus aliquando pro possessione accipitur.*

1 SERVITVS CONSTITVITVR VEL INTER VIVOS, VEL IN VLTIMIS VOLVNTATIBVS. INTER VIVOS, PACTIONIBVS ATQVE STIPVLATIONIBVS. Pactionibus, *inquam,* incontinenti adiectis bonæ fidei contra-
2 ctibus, non aliis pactionibus, *Iacobus Cuiac lib.9.ad Afric.in princip.* Pacta enim quæ contractibus incontinenti adiiciuntur, insunt bonæ fidei contractibus, *l.*
3 *iurisgentium de pactis.* IN VLTIMIS VOLVNTATIBVS, SI QVIS IN TESTAMENTO HEREDEM SVVM DAMNET, NE ALTIVS TOLLAT ÆDES, VEL VT PATIATVR VICINVM PER FVNDVM IRE AGERE, AQVAMVE EX
4 EO DVCERE, *h.§.n.l.potest.commu prædio.tam vrb. quam rustic.* Et his modis ita demum seruitus constituitur, si traditio accedat, vel patientia. Vt si inducam vicinum in prædium meum, vel si patiar eum per domum meam aquæductum
5 transducere, *l.si ego emi.de public.in rem actio.l.3.§.1.de vsufru.l.1.in fine, de seruit. rustic.prædio.* Ibi dicitur, traditio & patientia seruitutum inducit officium prætoris: hoc est prætor traditionem & patientiam huiusmodi tuetur quasi possessionem, data actione Publiciana, *d.l.si ego §.1.de public.in rem actio.* & inter-
6 dictis veluti possessoris, *l.fin.de seruit.* Ibi etiam dicitur, vsum iuris pro traditione possessionis accipiendum esse, *l.1.§.1.de itinere, actuq; priuato.*

SYNOPSIS TIT. III. DE SERVITVTIBVS PRÆDIOR.

SERVITVTES REALES aliæ sunt,
- Rusticæ
  - 1. Iter, ius eundi
  - 2. Actus, ius agendi.
  - 3. Via, vtroque latior.
  - 4. Aquæductus.
- Vrbanæ
  - 1. Oneris ferẽdi.
  - 2. Tigni immittendi.
  - 3. Stillicidij auertendi.
  - 4. Altiùs non tollendi.
  - 5. Non officiendi luminibus.

Et constituuntur duobus modis
- Inter viuos
  - Pactionibus.
  - Stipulationibus.
- In vltimis voluntatibus
  - Per legatum, maximè damnationis,
  - &
  - Per fideicommissum.

DE VSVFRVCTV.

TITVLVS IV.

TEXT. Vsusfructus est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua rerum substantia. Est enim ius in corpore: quo sublato, & idipsum tolli necesse est.

SVMMARIA.

1 *Quid sit vsusfructus.*
2 *Fructus sine vsu esse non potest.*
3 *Explicatur l. per seruum §. vlt. ff de vsu & habitat.*
4 *Vsusfructus an cum ipso corpore extinguatur.*
5 *Vsusfructus propriè est earum rerum quæ vsu non consumuntur.*
6 *Quomodo Vsufructuarius re, cuius vsumfructum habet, vti debeat.*
7 *Vsusfructus an duplex sit.*
8 *Quomodo Vsusfructus proprietati cohærere dicatur.*
9 *Quis vsusfructus ab interpretibus causalis dicatur.*

VSVSFRVCTVS EST IVS ALIENIS REBVS VTENDI FRVENDI, 1
SALVA RERVM SVBSTANTIA: Ita Iustinianus hic definit, post Paulum ICtum *in l. 1. de vsufructu.* Dicitur ALIENIS REBVS quòd qui proprietatē habet, vtendi fruendi ius separatū non habet. Nec enim potest alicui fundus suus seruire *l. vti frui. si vsusfructus petetur, l. iure communi. de seruit. vrb. predior.* Hæc autem duo, VTENDI FRVENDI, coniunguntur, quia fructus sine vllo esse 2
non potest; & si fructus deducto vsu legatus sit, inutile est legatum, *l. per seruū §. 1 de vsu & habit.* quod regulariter verum est, non perpetuò. Nam fieri quandoque potest, vt fructus sine vsu obtingat, *l. 5. vsufructuarius quemadmodū caueat* quod accidit in specie quam Vlpianus proponit *in d. l. per seruū, §. vlt. de vsu & habitat.* Ibi testator ab hærede tibi nudum vsum fundi legauit: hæres eiusdem fundi fructū Titio constituit & cessit: atque ita fit, vt hæres fundi habeat nudā proprietatem, tu nudum vsum. Titius nudum fructum sine vsu. Atque ita *d. l.* 3
per seruum de vsu & habitat. non pugnat cum *d. l. 5. vsufructuarius quemad. caueat.* quod tamen putauit Budæus *in l vlt de ædil edicto.* Iacob. Cuiac. *lib. 8. obseruat. c. 9.* Postrema verba, SALVA RERVM SVBSTANTIA. Theophilus e- 4
xistimat eò pertinere, vt intelligamus vsumfructum extingui, corpore ipso, cuius vsusfructus debetur, sublato, VSVSFRVCTVS ENIM EST IVS IN CERTO CORPORE, QVO SVBLATO ET IPSVM TOLLI NECESSE EST, *l. 2. de vsufructu.* Vt si serui vsusfructus mihi datus est, mortuo seruo, ius vtendi fruendi cessat. Item si ædificij constitutus est vsusfructus, ædificio diruto vel collapso, vsusfructus extinguitur in tantum, vt nec areæ vsusfructus debeatur, vt sub finem huius tituli latiùs dicemus. Cæterum, cùm nulla idonea causa, reddi possit, cur in definitione vsusfructus, hæc sola ratio amittendi vsusfructus, cùm corpus, cuius vsusfructus debetur, sublatum est, notari debeat, cùm multi alij sint modi amittendi vsusfructus, *vt in §. final. infr. hoc titul.* Imperator tradit: Idcircò dicendum videtur, hæc verba, SALVA-

RERVM SVBSTANTIA, ideo adiici, vt ostendatur vsumfructum propriè esse earum rerum quæ vtendo non pereunt, veluti fundi, ædium & similium. Earum rerum quæ vtendo consumuntur, propriè non est vsusfructus, *l.2 §.1. de*
6 *vsufructu earum rerum &c.* Propriè igitur hic vsusfructus definitur. Sed & immodicum rei vsum his verbis, SALVA RERVM SVBSTANTIA, prohiberi, dicere possumus. Etenim fructuarius alienis rebus non aliter frui debet, quàm bonus paterfamil. suis rebus vteretur frueretur. Ob eam causam compellitur quoque cautionem præstare, se boni viri arbitratu vsurum fruitum, *id est*, se deteriorem nõ facturum causam vsusfructus, cæteráque facturum, quę in re sua faceret, *l. 1. vsufructuar. quemad caueat.* Cautio hæc vsufructuaria, dicitur stipulatio vsufructuaria, *l. 4. §. fin. de verb. oblig.* & testamento remitti non potest, *l. penult. C. vt in possess. legat.* Ac interponitur officio iudicis, *l. 3. in princ. de*
7 *vsufruct.* Porrò sciendum est duplicem esse vsumfructum. Alius vsusfructus est seruitus in personam; & de eo hîc agimus: & hic vsusfructus non est pars dominij *l. rectè dicimus, de verb. signif. l. Meuius, §. fundo legat. de legat. 2. l. si à reo. §.*
8 *si reo, de fideiussor.* Interpretes vulgò vsumfructum formalem appellant. Alius est vsusfructus qui proprietati cohæret, *l. si ita stipulatus fuero 126. § 1. de verb. oblig. l. si cum argentum, §. penult. de except. rei iudic.* & pars dominij est, *l. 4 de v-*
9 *sufructu l. qui vsumfructum, de verbor. obligat. l. si Titio fundus. de vsu & vsufr. leg.* Interpretes vsumfructum causalem appellant: estque hic vsusfructus nihil aliud, quàm commoditas, quam quilibet habet in re sua vtenda fruenda.

AD §. VSVSFRVCTVS A PROPRIETATE.

TEXT. Vsusfructus à proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit, vt ecce, si quis vsumfructum alicui legauerit: nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vsumfructum. Et contrà, si fundum legauerit, deducto vsufructu, legatarius nudam habet proprietatem, hæres verò vsumfructum. Item alij vsumfructum, alij deducto eo fundum legare potest: Sine testamento verò si quis velit vsumfructum alij constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu: placuit certis modis extingui vsumfructum & ad proprietatem reuerti.

SVMMARIA.

1 *Quomodo constituatur vsusfructus.*
2 *Fundi appellatione general. plena proprietas denotatur.*
3 *Quibus verbis alij fundus, alij eiusdem fundi vsusfructus legetur.*
4 *Explicatur l. si alij fundum, ff. de vsu & vsufructu legato.*

1 HIc docet Iustinianus, quomodo vsusfructus constituatur. Constituitur inter viuos pactionibus & stipulationibus, itemque in vltimis voluntatibus. Quod quomodo accipiendum sit *in §. fin. tit. præcedentis* expositum est. Si ergo testator vsumfructum Titio legauit, aut fundum deducto vsufructu, priori casu Titius vsumfructum h[illegible], hæres proprietatem: posteriori, Titius proprietatem, hæres vsumfructum [illegible]. N[illegible] cesse verò est, vt testator fundum deducto vsufructu leg[illegible]. Nam si [illegible] Titio absolutè legauerit, legatarius plenam [illegible] appellatione, plena proprietas signifi-
2 catur *l. [illegible] per legatum &c. l. cũ qui ius st. pu-*

stipulatur,§.si à te stipulatus fuero,l.qui vsumfructum,de verb.oblig. l.Mænius, §. fundo,l.cùm filius,§.dominus,de legat.2. Et quid de fundo dicimus, idem de domo,seruo,iumento,veste,& qualibet alia re,sentiendum est. Nam & domo,seruo,iumento,veste & qualibet alia re legata,plenam proprietatem legatam dicimus,vsufructu non deducto; nisi specialiter hoc additum vel expressum fuerit,*l.6 de vsufructu earum rerum quæ vsu,&c.* Hinc à ICto traditum est, testatorem qui vni vult proprietatem fundi legare, & alteri eiusdem fundi vsumfructum, non ita loqui debere: Titio fundum, Caio eiusdem fundi vsumfructum do, lego. Si ita dicat testator; errore labitur. Nescit enim fundi appellatione non nudam,sed plenam proprietatem significari. Debet ergo testator hoc modo dicere: Titio fundum detracto vsufructu, Caio eiusdem fundi vsumfructum do, lego. Hoc si non fecerit testator, quamuis voluerit, vt Titius nudam proprietatem fundi haberet, Caius vsumfructum: tamen vsusfructus inter Titium & Caium communicabitur, quia, *inquit ICtus*, plus valet scriptura, quàm quod actum est. *l.si alij fundum, l.Sempronius, § fin.de vsu & vsufructu,&c.l.6. de vsufr. earum rerum,&c.* Nec hoc casu fundus Titio, qui proprietatem habet, seruit: nam Titius habet partem vsusfructus, quasi portionem fundi; Caius alteram partem, quasi vsumfructum. 3 4

AD §. CONSTITVITVR.

TEXT. Constituitur autem vsusfructus non tantùm in fundo & ædibus, verùm etiam in seruis & iumentis, & cæteris rebus, exceptis iis, quæ ipso vsu consumuntur. Nam hæ res neque naturali ratione, neque ciuili, recipiunt vsumfructum: quo numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. Namq́ue ipso vsu assidua permutatione quodammodò extinguitur. Sed vtilitatis causa Senatus cẽsuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniæ vsusfructus legatus sit, ita detur legatario, vt eius fiat, & legatarius satisdet hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his satisdatur, vt si morietur aut capite minuetur, tanta pecunia restituetur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi vsumfructum constituit.

SVMMARIA.

1 *In quibus vsusfructus constituatur.*
2 *Vsus quomodo ab abusu differat.*
3 *Quare in rebus quæ vsu consumuntur, non possit constitui vsusfructus.*
4 *An earum rerum, quæ vsu consumuntur quasi vsusfructus constitui possit.*
5 *Si huiusmodi res, non interueniente cautione, traditæ fuerint, quomodo domino succurratur.*

VSVSFRVCTVS CONSTITVITVR IN REBVS IMMOBILIBVS, VT FVNDO VEL ÆDIBVS, ITEMQVE MOBILIBVS, VT SERVIS, IVMENTIS, ET CÆTERIS REBVS: IIS EXCEPTIS, QVÆ VSV CONSVMVNTVR, *hoc est*, quæ nullum vsum, nullumq́ue fructum præbent, nisi simul consumantur, quod propriè est abuti. Abuti enim non tantùm significat, ad alium vsum re vti, quàm in quem comparata est: verùm etiam abuti, est vtendo consumere, vt auctor est Nonius Marcellus, & Boëtius *in Topic.Cicer.* Vti- 1 2

mur, *inquit*, his, quæ nobis vtentibus permanent; Abutimur illis, quæ nobis vtentibus pereunt: vt prædio, domo, veste vtimur; oleo, vino, pane, pecunia numerata abutimur. Sic Vlpianus res quæ in consumptione sunt, in abusu cō-
3 sistere dixit, *l.5. §.1.& §.fin de vsufructu earum, &c.* Ideò autem vsusfructus in his rebus non constituitur, quia vsusfructus est ius alienis rebus vtendi fruendi salua substantia rerum. At vino, oleo, frumento, panibus, & similibus rebus, non ita possumus vti frui, vt substantia earum salua maneat. Senatus tamen censuit, vt omnium rerum quas in cuiusque patrimonio esse constaret, vsusfructus legaretur: & eo SCto inductum est, vt earum rerum, quæ vsu tolluntur vel minutionis, possit vsusfructus legari, *l.1. de vsufructu earum rer. &c.* qui im-
4 propriè vsusfructus dicitur. Nec enim naturalis ratio auctoritate senatus commutari potuit, sed remedio introducto cœpit quasi vsusfructus haberi, *l.2. eodem.* Ex illo autem SCto cogitur legatarius, cui vsusfructus rerum quæ vsu cō-sumuntur, relictus est, hæredi cauere, se finito vsufructu, aut eiusdem qualitatis res restituturum, aut earum loco æstimationem, si res fuerint æstimatæ, *l.7 eodem.* Et quidem VSVFRVCTVARIVS CAVET VTILITER, vt Iustinianus hîc loquitur, AVT RECTE, vt Caius ait *in d l.2.* hoc est, idonee: quod fit datis fi-
5 deiussoribus, aut pignoribus, *l.4. quid est idoneè. de fideicomm. libert.* Quòd si res, non interueniente cautione, traditæ fuerint; constante vsufructu, adhuc omissa cautio potest condici, incerti condictione; finito verò vsufructu, ipsa qûantitas condicenda est, *l.5. §.1. de vsufructu earum rerum, &c.* Quod igitur Cicero in Topicis scribit; Non debet ea mulier, cui vir suorum bonorum vsumfructum legauit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere: vsus enim, non abusus legatus est: hoc hodie nòn obtinet. Summo quidem iure procedit: at non procedit, inuento beneficio siue remedio cautionis. Sic beneficio siue remedio cautionis, vsus vel vsusfructus itineris, actus, viæ, aquæductus, potest constitui, vt in præcedenti titulo est expositum.

AD §. FINITVR AVTEM.

TEXT. Finitur autem vsusfructus morte vsufructuarij, & duabus capitis diminutionibus, maxima & media: & non vtendo per modum & tempus, quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur, (nam cedendo extraneo nihil agit:) vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eò ampliùs constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint, extingui vsumfructum, & ne areæ quidem vsumfructum deberi. Cum autem finitus fuerit vsusfructus, reuertitur scilicèt ad proprietatem: & ex eo tempore, nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

SVMMARIA.

1 *An morte finiatur vsusfructus.*
2 *Personalia personam non egrediuntur.*
3 *Hæredis appellatione an solus proximus hæres contineatur.*
4 *An vsusfructus sub conditione futuræ mortis constitui possit.*
5 *An capitis diminutione finiatur vsusfructus.*
6 *Et quid de minima capitis diminutione dicendum.*
7 *Quomodo non vtendo amittatur vsusfructus.*

8 An

8 *An seruitutes prædiorum non vtendo amittantur.*
9 *An vsusfr. non vtendo per modum amittatur.*
10 *An vsusfr. cessione amittatur.*
11 *An consolidatione amittatur vsusfructus.*
12 *Mutatione rei quomodo vsusfr. finiatur.*
13 *Bouis vsufructu legato, an caro & corium debeantur.*
14 *Explicatur l. si chorus, §. pen. ff. de leg. 3.*
15 *Ædibus legatis exustis, an area debeatur.*

PRIMVM FINITVR VSVSFRVCTVS MORTE VSVSFRVCTVARII. 1
Ratio est, quia ius vtendi fruendi, *hoc est*, vsusfructus, personæ cohæret, *l. 3. § fin quib. mod. vsufru. amitt.* & animæ vsusfructuarij: & ideò cū anima, *l penult. §. vltim. C. de vsufruct.* & persona expirat, *h. §. n.* Et hoc est perpetuum, vt perso- 2
nalia personam non egrediantur; siue loquamur de pactis & conuentionibus in personam de conceptis, siue de priuilegiis & beneficiis vni alicui nominatim indultis, *l. 1. in fine, de constitut. princ. l. ex pluribus, de administrat. & peric. tut. l. maritum, cum l. sequen. solut. matrim. l. in omnibus causis l. priuilegia, de regul. iur. l. 1. § penult. de aqua quotid.* Imò si testator fundum Titio legauerit, vt vsusfructus apud hæredem remaneret, primo hærede mortuo, extinguitur vsusfructus. *l. antiquitas, C. de vsufruct.* quamuis aliàs hæredis appellatio non solùm ad proximum hæredem, verùm etiam ad vlteriores referatur; quia & hæredis hæres, 3
& deinceps, hæredis appellatione continetur, *l hæredis, l. sciendum, de verb. significat.* Hinc traditum est inutilem esse stipulationem, si stipuler vsumfructum, 4
cùm moriar: item legatum mihi relictum, cùm moriar, nō valere, *l. 5 de vsu & vsufructu, &c. l. Titio cùm morietur, de vsufr. & quem. l. hæres meus, §. quamuis, de condit. & demonstr.* In id enim tempus confertur vsusfructus, quo à persona discedere incipit, *d. l. Titio cùm morietur, de vsufructu, &c.* SECVNDO FINITVR 5
VSVSFRVCTVS MAXIMA AVT MEDIA CAPITIS DEMINVTIONE. Is enim, in cuius persona constitit vsusfructus desiit esse, mutato statu per maximam aut mediam capitis deminutionem. Non est amplius is homo, qui fuit cùm vsusfructus constitueretur, sed alius homo factus est. Ac quidem olim 6
etiam minima capitis deminutione vsusfructus amittebatur, vt emancipatione, arrogatione, adoptione, *Paulus lib. 3. sent. tit. 6.* Sed id hodie sublatum est à Iustiniano, *per legem penult. C. de vsufruct.* cui legi Tribonianus aptauit *l. 1 de vsu & vsufruct.* in qua cùm Paulus scripsisset: Si seruitus constituatur sub hac cautione, vt si decesserit legatarius, vel capite deminutus fuerit, restituatur: adiecit Tribonianus hæc verba, ex magna causa, propter nouam illam sui Imperatoris constitutionem, quæ vetat vsumfructum minima capitis deminutione amitti; quemadmodum Ludouicus Russardus *ad d. l. 1.* adnotauit. TER- 7
TIO FINITVR NON VTENDO, si nec ipse vsufructuarius vtatur, nec nomine eius alius, *l. non vtitur, de vsufructu & quemadmodum, &c.* Et quidem olim non vtendo, rei mobilis vsusfructus anno, immobilis biennio amittebatur, *Paulus lib. 3. sent. d. titul 6.* Hodie ex constitutione Iustiniani, rei mobilis vsusfructus triennio, immobilis decennio inter præsentes, vicennio inter absentes, non vtendo amittitur, *l. penultim. C de seruit. & aqua.* Idque propterea, quòd vsusfructus in actu consistit eius qui vsumfructum habet; quod vel nomen ipsum satis ostendit. Inde *in l. 1. quando dies legati vsusfructus cedat:* dicitur

vsumfructum in frumento consistere, *hoc est*, facto aliquo eius qui fruitur & vti-
tur. Et eadē *l.1 §. dies.* dicitur vsumfructū tunc constitui, cùm quis iam frui po-
8 test. Si igitur is qui frui potest, per triennium, decennium, vicenniū non fruatur,
meritò amittit vsumfructum. Seruitutes vrbanorū & rusticorum prædiorum
non vtendo amittuntur, *d. l. penult. C. de seruit. & aqua.* Et quidem rusticorū præ-
diorum seruitutes omnimodo: vrbanorum ita demum, si vicinus simul li-
bertatem vsucapiat, *l. 6. de seruit. vrban. prædior. l. si quis alia, §. fin. quemadmodum*
9 *seruit. amit.* QVARTO AMITTITVR VSVSFRVCTVS NON VTENDO PER
MODVM: quod tunc fit, cùm quis vtitur quidem vsufructu per triennium, de-
cennium aut vicenniū, sed non eo modo, quo constitutus vsusfructus est. Mo-
dus legem & qualitatem præscriptam significat, vt constat *ex l. 4. de seruitut.* Et
cùm quis alio modo fundo vtitur, quàm debeat, perinde est ac si non vteretur.
10 QVINTO FINITVR VSVSFRVCTVS CESSIONE IN IVRE SCILICET:
si vsufructuarius in iure, *id est*, ad sellam Prætoris, ius suum domino proprieta-
tis cedat, *h. §. n.* DOMINO PROPRIETATIS dicitur, quòd cedendo extra-
neo, *hoc est*, ei qui proprietatem nō habet, nihil agitur. Nec enim ad eum vsus-
fructus transit, sed ad dominum proprietatis hoc etiā casu recurrit, *l. si vsusfru-
ctus de iure dotium.* Itaq; quod dicitur, NIHIL AGI id ad extraneum referen-
dum est, nō ad dominū proprietatis, nec ad vsufructuariū. Eodem loquendi ge-
nere vsus est Imperator *in principio tit. quibus ex causis manumittere non licet,*
11 *supra.* SEXTO FINITVR VSVSFRVCTVS ACQVISITIONE DOMINII, si
vsufructuarius rei proprietatē adquisierit, *l. si tibi, l. si seruus quibus mod. vsusfr.
amitt.* quæ res consolidatio appellatur, inde quòd solidū id propriè sit, à quo v-
susfructus deductus non est, *l. à liberto de bonis libert. l. Sempronius §. penult. de*
12 *vsu & vsufructu leg.* POSTREMO FINITVR VSVSFRVCTVS REI MVTA-
TIONE. Si enim ædiū vsusfructus sit legatus, & ædes sint exustæ, extinguitur
vsusfructus, & nec areæ, nec cæmētorū vsusfructus debetur, *l. repeti, §. res muta-
tione, quib. mod. vsusfructus amittitur.* quāuis ædes restitutæ fuerint, *l. quid tamen
§. pen. eodē.* Sic versa vice, si areæ vsusfructus sit legatus, & in ea ædificiū sit posi-
13 tū, rem mutari, & vsumfructū extingui cōstat, *d. l. repeti, §. fin.* Similiter si quadri-
gæ vsusfructus sit legatus, & vnus ex equis decesserit, extinguitur vsusfructus,
quoniā quadriga esse desinit, *d. l. quid tamē, § fin.* Deniq; bouis vsufructu legato,
eoq; mortuo, λείψανα, *id est*, caro & coriū in fructu nō sunt, *l. penult. eodē.* Aliud
dicendū est, si proprietas ædiū, areæ, aut quadrigæ legata fuerit. Nā ædibus le-
gatis, & combustis area nihilominus debetur, & vindicari potest, *l. si grege lega-
to. in fine, de leg. 1.* Et si areæ legatæ post testamentū factum, ædificium est impo-
situm, vtrumq; debetur, & solum & superficies, *l. si area legata, de legat. 2.* Quadri-
ga quoq; legata, & vno equo mortuo, reliqui debētur, *l. peculiū legatū §. quadri-*
14 *ge de legat.* Atq; ita omnes ICti, solo Celso excepto, *l. si chorus, §. penul. de leg. 3.*
tradiderunt, vt Paulus refert *in l. qui res suas obligauit, §. aream, de solut.* Boue
tamen legato, non idem dicendū erit. Nam boue mortuo, neq; caro, neq; co-
rium debetur: atq; ita nihil refert, proprietas bouis legetur, an vsusfructus *l.*
15 *mortuo boue. de legat. 2.* Ratio differentiæ hæc est: Ædibus legatis, iisq; exustis,
area debetur, quia area est pars ædiū, & quidem maxima, cui etiam superficies
cedit, *d. l. qui res suas obligauit, §. penult. de solut.* Itē legata quadriga, & vno equo
mortuo, reliqui debentur, quia sunt pars quædam quadrigæ, At boue mortuo
qui

qui legatus erat, nihil debetur; quia bos viuus legatus est, eius viui pars nulla superest. Caro namque & corium nihil aliud sunt, quàm bos mortuus. Et testator non legauit bouem vel viuum & mortuum, sed viuum tantùm. Itaque legatarius viuum petere debet, non mortuum; & mortuo boue, nihil debetur.

SYNOPSIN QVÆRE AD FINEM TITVLI SEQVENTIS.

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS V.

TEXT. Iisdem istis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet, iisdemque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus autem scilicet iuris est in vsu, quàm in vsufructu. nánque is qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad vsum cotidianum vtatur, in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento nec vlli alij ius quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: cùm is qui vsumfructum habere intelligitur, v. ipse tantùm habitet: nec hoc ius ad alium transferre potest: & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: sed cum vxore sua liberísque suis, itē libertis, necnon aliis liberis personis, quibus non minùs quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare licet. Item is ad quem serui vsus pertinet, ipse tantummodò operis atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est in iumentis. Sed si pecorum, veluti ouium, vsus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius, quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

SVMMARIA.

1 *Vsus in quo cum vsufructu conueniat, in quo item ab eodem differat.*
2 *An fundi vsum habens, alij ius suum vendere possit.*
3 *Cedere quid sit.*
4 *An vsufructuarius alij vsumfructum legare possit.*
5 *Vtrum operis serui legatis, vsusfructus, an vsus serui legatus sit.*
6 *Operæ serui an sint indiuiduæ.*
7 *Operæ serui an non vtendo amittantur.*
8 *An vsus morte vsuarij finiatur.*
9 *An seruo vsucapto vsusfructus serui finiatur.*
10 *Vsusfructus serui legatus, ex quo tempore debeatur.*
11 *Pecorum vsu legato, quid vsuario debeatur.*
12 *Voluntates defunctorum non sunt strictè intelligendæ.*

1 SERVITVTIS VSVS IN EO CONVENIT CVM VSVFRVCTV, QVOD IIS-
DEM MODIS CONSTITVITVR QVIBVS VSVSFRVCTVS CONSTITVI
SOLET; IISDEMQVE MODIS FINITVR, QVIBVS ET VSVSFRVCTVS
2 DESINIT, *l.1.de vsu & habitat. & h.t.n.* in illo autem ab vsufructu differt, quòd
MINVS VTILITATIS ET COMMODI ET IN VSV, QVAM IN VSVFRVCTV:
quod Imperator noster quatuor propositis exemplis declarat. Primum sumptũ
est à fundo, cuius vsum qui habet, nõ potest alij ius suum vendere, locare, gra-
tis concedere. Secus est in vsufructu fundi. Nec aduersatur quod suprà dictum
3 est: Vsufructuarium vsumfructum in extraneo cedere non posse. Nam cedere in
iure, est ad sellam Pretoris totum ius suum à se abiudicare: & vsufructuarius
in extraneum ius suum hoc modo transferre non potest, cùm vsusfructus sit
4 seruitus personalis, & personam non egrediatur. At locare, vendere, gratis con-
cedere, est ius vtendi fruendi ita in alium transferre, vt tamen per conducto-
rem: emptorem, aut eum cui gratis conceditur, à fructuario retineatur: & ideò
fructuarius potest hæc omnia facere. *Cuiac. in notis ad hunc titulum nostrum.*
Non tamen potest vsumfructum vsufructuarius legare, *l. quod in rerum natura,*
§.1.de legat.1. quia morte vsufructuarij finitur. Nec obstat, quòd res aliena po-
test legari. Nam cùm vsufructuarius legat vsumfructũ, non legat vt alienum,
sed vt suum, errore iuris, quasi sibi liceat id facere: & idcircò legatum est inu-
5 tile. Secundum exemplum pertinet ad ædes; idq; copiosissimè explicant ICti
in l.2.& quinque ll.sequent. de vsu & habitat. Tertium ad seruum; & serui vsu
legato, ipse legatarius tantùm opera serui vti potest, non alius; quemadmodum
latè tradit Vlpianus *in l.plenum, de vsu & habit.* Inde quæritur, vtrum operis
serui legatis, vsusfructus, an verò vsus serui sit legatus? Et quidem Caius *in l.4.*
de oper.seru. vsumfructum serui legatum putat, cuius operæ sunt legatæ. Teren-
tius Clemens contrà *in l.3.eod.* operis serui legatis, vsum datum intelligit; idq;
Iulianum etiam existimasse scribit: Et quamuis Antonius Goueanus *lib 1. va-*
riarum, cap.7. hunc difficultatem ita tollendam esse censeat, vt *in d.l.5.de oper.*
seru. nõ legamus, operis serui legatis, vsum datum intelligi, sed vsumfructũ. Ta-
men *in l.2.de vsu & vsufructu leg.* negatur eum, cui operę legatę sunt, fructuariũ
serui esse. Et *in l.5.§.final. vsufruct. quemadmodũ caueat.* dicitur, operas non per
omnia imitari vsumfructum. Et *in l.1.§.si vsusfructus, ad l.Falcid.* tradit ICtus,
operis serui legatis, neq; vsum, neq; vsumfructum in eo legato esse. Dicendũ,
itaq; videtur, operis serui legatis, interdũ vsum, interdũ vsumfructũ, interdum
neq; vsum, neq; vsumfructum legatũ videri: & proinde *in d.l.5.de oper seru.* ni-
6 hil esse immutandum. Vsus legatus videtur, operis serui legatis; quia operę sunt
indiuiduæ. *d.l.1 §.si vsusfructus,* sicuti vsus indiuiduus est, *l.vsus pars, de vsu &*
habitat. Vsusfructus videtur legatus operis serui legatis; quia legatarius operas
serui potest locare, & ex operis quas locauerit, mercedes percipere, *l.2.de vsu*
& vsufructu. Vsuarius hoc facere nõ potest, *l.plenũ, §.vlt.l.per seruũ, in princ. de*
7 *vsu & habit.& h.t.n.* Neq; vsus, neque vsusfructus videtur legatus, operis serui
legatis; quia operæ serui, capitis deminutione legatarij, vel non vtendo, non a-
mittuntur, *l.2.de oper.seru.l.2.de vsu & vsufruct.* Secùs est in legato vsu vel vsu-
fructuarij serui. Ratio diuersitatis est: Operæ consistunt in actu eius qui eas
debet, *l.1.de oper.seru.* Itaq; quandiu is manet, & operari potest, operæ debẽtur:
nec attenditur capitis deminutio legatarij, nec quòd is vsus non est. Vsusfru-

ctus

ctus vel vsus contrà consistit in actu vsuarij vel vsufructuarij. Eo itaque capite deminuto, quia non is est, in quo vsusfructus vel vsus ab initio constitit, extinguitur vsusfructus. Idemque fiat, si non est vsus vsufructu vel vsu, per tempus constitutum. Cùm enim in actu vsufructuarij vel vsuarij consistat vsusfructus & vsus, vt suprà latiùs est expositum; renunciare videtur vsufructui & vsui, qui eo non vtitur. Sic neque vsus, neque vsusfructus videtur legatus, operis serui legatis; quia vsusfructus & vsus pereunt morte vsufructuarij & vsuarij: operis autem serui legatis, etiam mortuo legatario, transmittuntur operæ ad hæredem legatarij, *d.l.1. de vsu & vsufructu.* quia vsusfructus & vsus personæ legatarij cohærent: operæ non cohærent personæ legatarij, sed personæ serui. Quæ ratio etiam facit, vt seruo, cuius operæ sunt legatæ, vsucapto, pereat legatum operarum, & operæ incipiant deberi domino qui seruum vsucepit, *d.l.2. in fine de vsu & vsuf.* At secus est in vsufructu serui legato: hoc casu, seruo vsucapto, 8
9
non perit vsusfructus, quandiu legatarius viuit, *l. locum, §. pen. de vsufructu, l. iusto. §. non mutat. de vsurpat. & vsuc.* Denique operis serui legatis, operæ sunt præstandæ siue edendæ ex die petitionis, siue legatarius operas petat, siue hæres eius: ex eo die quo petuntur, sunt præstandæ, & ante eum non intelliguntur esse in rerum natura, *l.1. de oper. seru.* At vsufructu serui legato, debetur vsusfructus ab adita hæreditate, *l.2. quando dies legat. cedat.* Ex his itaque apparet, de operis serui legatis non malè dici posse, quod de habitatione legata dicitur; neque vsum videri legatum, neque vsumfructum, sed quasi proprium aliquod ius. Postremum exemplum proponitur in pecore: & ibi vitiosè legitur: SED ETSI PECORVM, VEL OVIVM VSVS LEGATVS EST, Legendum est pro VEL VELVTI. Pecorum enim appellatione oues quoque continentur, cùm gregatim haberi & pasci soleant. Et rectè *in d.l. plenum, §. sed si pecoris, (unde §. sed etsi pecorum hoc tit. nostro descriptus est.)* legitur: Sed etsi pecoris vsus relictus est, putà gregis ouilli. Theophilus etiam ita vertit: ἢ θρεμμάτων, οἷον προβάτων: sed malè Latinus interpres Curtius transtulit. Et pecorum, veluti ouium, vsu legato, neque lana, neque lacte, neque agnis vsuarius vtitur; hæc enim magis in fructu sunt, *§. in pecudum, suprà de rer. diuis.* Modico tamen lacte poterit vti. Neque enim tam strictè interpretandæ sunt voluntates defunctorum, *d.l. plenum, §. sed si pecoris, de vsu & habitat.* Et hoc est, quod dicitur, in testamentis plenius voluntates testantium interpretamur, *l. in testamentis, de reg. iur.* Plenius scilicet quàm verba sonant. 10
11
12

AD §. SED SI CVI HABITATIO.

TEXT. Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod eius. Quam habitationem habentibus propter rerum vtilitatem, secundùm Marcelli sententiam, nostra decisione promulgata, permisimus non solùm in ea degere, sed etiam aliis locare. Hæc de seruitutibus & vsufructu, & vsu & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditate autem & obligationibus suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis iure gentium res nobis acquiruntur: modò videamus quibus modis, legitimo & iure ciuili acquiruntur.

SVMMARIA.

1 *Habitatio quid sit.*
2 *Habitatio quomodo ab vsu, itemq; vsufructu differat.*
3 *An habitationem habens aliis eam locare possit.*
4 *Referuntur aliæ quædam seruitutum personalium species.*

1 POstremò seruitus in personam, quæ hic proponitur, est habitatio. HABITATIO NON SIGNIFICAT DOMVM, SED IVS HABITANDI: QVIPPE SERVITVS EST. In facto tamen potiùs, quàm in iure consistit, *l. penult. de*
2 *capite minut.* id est, non tam videtur esse ius, quàm factum, & quasi domus ipsa. Itaque multùm distat ab his quæ in iure consistunt, *hoc est*, ab vsu & vsufructu. Vsus enim & vsusfructus non vtendo, & capitis diminutione amittuntur: habitatio non item, sed morte extinguitur, *l. si habitatio legetur*, §. 1. *de vsu & habit. d. l. penult. de capite minut.* Ob hanc causam vsufructu ita legato, quoad viuet legatarius; multiplex est legatum, & censetur legatum repetitum in casu, quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit, *l.* 3. §. 1. *quib. mod. vsusfruct. amitt.* quia scilicet vsusfructus capitis diminutione &
3 non vtendo amittitur. At habitatione relicta, quoad viuet legatarius, vnum est legatum, *l. damnas esto, de vsu & vsufruct. leg.* nec censetur legatum repetitum in casu quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit: quia repetitio illa inutilis esset, cùm habitatio capitis diminutione, & non vtendo non amittatur. Deinde QVI HABET HABITATIONEM, ALIIS EAM LOCARE POTEST: QVI VSVM ÆDIVM HABET, IVS SVVM AD ALIVM TRANSFERRE NON POTEST, vt hic Imperator docet, *& in l.*
4 *cùm antiquitas, C. de vsufructu & hab.* Suprà dictis tribus in personam seruitutibus addenda est seruitus, vt pomum decerpere liceat ex prædio alieno, vt spatiari vel cænare in alieno prædio possimus. Has seruitutes personæ concedi posse dubium non est. Nec obstat *l. 8. de seruit.* quæ negat seruitutem huiusmodi, vt pomum decerpere liceat, vt spatiari, vt cænare in alieno possimus, imponi posse. Nam vt titulus ipse indicat, ICtus loquitur de seruitute prædij: & prædio, ad dictum modum, seruitus imponi non potest, quia prædij mei nihil interest, vt possim decerpere pomum ex alieno prædio, vel vt possim in alieno prædio spatiari vel cænare, nihil ex ea res prædio profecit. At personæ huiusmodi seruitus concedi potest, & personæ seruitus vtilis est. Denique seruitutes prædiorum, iter, actus, via, aquæductus, & similes, personales seruitutes esse possunt, vt suprà est expositum.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. IV. DE VSVFRVCTV, ET TIT. V. DE VSV ET HABITATIONE.

SERVITVTVM personalium tres sunt species.

- 1. Vsusfructus
  - Acquiritur
    - Testamento, per
      - Legatum,
      - Fideicommissum,
    - Pactionibus,
    - Stipulationibus.
  - Consistit
    - Propriè dictus, in rebus post vsum remanentibus, vt in fundo, ædibus, iumentis.
    - Impropriè dictus, vt in rebus vsu ipso pereuntibus, vt vino & frumento.
  - Finitur
    - 1. Morte fructuarij.
    - 2. Maxima & media capitis diminutione.
    - 3. Non vtendo per modum & tempus.
    - 4. Cessione domino facta.
    - 5. Consolidatione.
    - 6 Rei mutatione vel interitu.
- 2. Vsus
  - Conuenit cum vsufructu in modis
    - Constituendi,
    - Finiendi.
  - Differt ab eo in duobus.
    - 1. Quòd ex iis quæ in fructu sunt, nihil percipere possit vsuarius; nisi fortè quantum sibi & suis ad victum sufficit.
    - 2. Quòd alij ius suum concedere non potest, vel gratis, vel mercede.
- 3. Habitatio, vsus domus plenior, siquidem locari potest.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS.

TITVLVS VI.

SVMMARIA.

1 *Vsucapio an simplex verbum sit.*

2 *Vsus quid significet.*

3 *Vsucapio quomodo à præscriptione differat.*

4 *Vsucapio tam ad mobilia, quàm ad immobilia pertinet.*
5 *Longum tempus quod dicatur.*
6 *Mobilia an longo tempore acquirantur.*
7 *An vectigalia prædia vsucapi possint.*
8 *Seruitutes cur vsucapi non potuerint.*
9 *An per longi temporis præscriptionem seruitutes acquiri possint.*
10 *Vsucapio an dominium adferat.*
11 *Vsucapio possessionem requirit, præscriptio quasi possessione contenta est.*
12 *An vsucapio sine titulo procedat.*
13 *An vsucapio litis contestatione interrumpatur.*
14 *Quæ fuerit antiqua vsucapionis definitio.*
15 *Quid sit vsucapio ex iure nouo.*
16 *Traditionibus & vsucapionibus transferuntur rerum dominia, non nudis pactis.*
17 *An aliud dominium directum sit aliud vtile.*
18 *Possessio an sit proxima vsucapionis causa.*
19 *Possessionis plures causæ esse possunt.*
20 *Vsurpare quid sit.*
21 *Quæ dicatur possessio continua.*
22 *An possessio sine apprehensione in heredem transeat.*
23 *Possessio interdum pro vsucapione accipitur.*
24 *Heres quandoque possedisse fingitur.*
25 *Hereditas cur dominus vel domina dicatur.*
26 *An hereditati iacenti furtum fieri possit.*

1 VSucapio, non simplex, sed iunctum est verbum, ab vsu & capiendo di-
ctum: & ideò pro vsucapere, ICti quoque dicunt, capere vsu; & pro non
vsucapere, vsu non capere, *l. heres eius, l. si is qui pro emptore, l. iusto, de vsurpat. &*
2 *vsucap. l. 2. § 1. pro empt. §. rursus ex diuerso. infrà. de action. & alibi sæpe.* Vsus pos-
sessionem significat, sicut è contrario, possessio significat vsum rei, *l. questio.
de verb. signif.* Capere est acquirere. VSV IGITVR CAPERE, NIHIL
ALIVD EST, QVAM PER VSVM SIVE POSSESSIONEM ADQVIRERE.
Inde apparet, vsucapio, scribendum esse, non vsuscapio. Nō enim sic dicitur v-
sucapio, vt pignoris capio. Pignus capimus, vsum non capimus, sed per vsum si-
ue possessionem capimus, & acquirimus. Quod Cato apud Gellium *lib. 7. cap.*
10. non animaduertens, vsucapionem, sicut pignoris capionem, scribi debere
3 tradidit. Vsucapionem autem à longi temporis præscriptione in hoc differre
vulgò tradunt, quòd vsucapio sit rerum mobilium, præscriptio immobilium.
Sed discrimen illud definitione vsucapionis, quam inferius trademus, & *l.
eum qui ædes, l. nunquam, l. si per errorem, cum l. sequent. de vsurp. & vsuc. &* §. 1. *hoc
tit n.* planè subuertitur. Ex definitione & dictis ll. apparet, vsucapionem ad mo-
4 bilia & immobilia pariter referri. Quod intelligentes alij, inter vsucapionem
& præscriptionem, tanquam inter causam & effectum distinguunt, præscri-
ptionem pro exceptione, quæ possessori ex vsucapione competit, accipientes.
Sed nec ea sententia potest subsistere, propterea quòd effectus, non de tota
causa, sed eius duntaxat parte, *hoc est,* de exceptione, quæ competit ex vsuca-
5 pione rerum immobilium, prædicaretur. Sic enim legitur. DE LONGI TEM-
PORIS PRÆSCRIPTIONIBVS & longum tempus, decem vel viginti an-

nos.

nos significat:& longo tempore res immobiles vsucapiuntur,non res mobiles. 6
Rectiùs itaque dicemus præscriptionem hoc in loco pro possessione, siue ac-
quisitione longi temporis. Sic sumitur *in l.ei à quo. circa fin.de vsurpat. & vsu-*
cap.l.qui alienam.in princ.de euict. & Ludouicus Russardus testatur se in plerisque libris manuscriptis, nó DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
PRÆSCRIPTIONIBVS,sed DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
POSSESSIONIBVS, legisse: eámq; lectionem Græcus interpres Theophilus
agnouit, quia ita vertit: *περὶ τῶν ἐν χρήσει ναμβανομένων καὶ μακρῷ χρόνῳ διακατεχο-*
μένων, quamuis Curtius malè transtulit, De VSVCAPIONIBVS ET LONGI
TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS. Ac plurimùm differt longi temporis
possessio,siue adquisitio,ab vsucapione. Nam mobilia vsucapiuntur, longo tē- 7
pore non adquiruntur. Nec obstat *l.3.de diuers.temp.præscript.* vbi longi temporis præscriptio in mancipiis locum habere dicitur. Nam hoc de mancipiis
rusticis intelligendum est,quæ pro parte ruris habentur.Rursus non obstat *l.9* 8
*eod.tit.*Etenim ibi pro,mobilibus,legendum est,soli.*Cuiac.in paratit.C.in quib.*
*caus.cessat longi temp. præscript.*Deinde longi temporis acquisitio introducta est,
vt immobilia, quæ vsucapi non possunt, longo tempore acquirerentur. Verbigratia: vectigalia,id est,tributaria & stipendiaria prædia vsucapi non possunt,
lõgo tempore possunt acquiri, *l.cùm sponsus,§.in vectigalib de public.in rem act.*
*l.si finita,§.si de vectigalibus,de damno infecto.*Sic seruitutes olim vsucapi nó poterunt. Et quidem rusticæ seruitutes idcircò, quia non habent certam continuámq; possessionem,*l.seruitutes prædiorum de seruit.* vel quia natura intermissionem habent, *l.cùm de vsufructu, de vsu & vsufructu leg.* Vrbanæ, quia lex
Scribonia earum vsucapionem sustulit, *l.4.§ fin.de vsurpat.& vsuc.* & ante legem Scriboniam potuerunt vsucapi,quia tales sunt,vt continuam habeant possessionem,*l.seruitutes,de seruit.vrban.prædior.*Longi tamen temporis possessio- 9
ne acquiri potuerunt.*l.si quis diuturno,si seruitus vindicetur, l.foramen. de seruitut.vrban.prædior. l.1.§.vlt.de aqua & aquæ pluu.arcen. l.apparet,§.penult. de itinere actuq; priuato,l.1.& 2.C.de seruit.& aqua.* Tertiò,vsucapio dominium adfert:vt in definitione vsucapionis infrà audiemus. Longi tēporis possessio pa- 10
rit exceptionem tantùm,*l.penult C.de præscript.triginta vel quadraginta annorũ.*
Et hoc titulus ipse indicat.*De longi tempor.præscript. in C.* Inde sequitur, quòd
qui vsucepit,rē amissa,directam habet actionem: qui longo tempore possedit,
vtilem,*d l.penult.C.de præscript.30. vel 40 annorum l si quis diuturno, si seruitus*
*vindic.l si duo patroni,§.Iulianus de iureiur.*Vsucapio etiam possessionem exigit, 11
l.sine possessione,de vsurp. & vsuc. idémq; nomen ipsum vsucapionis ostendit, vt
suprà monui.Longi temporis adquisitio, quasi possessione contenta est. *dicta l.*
*si quis diuturno.si seruitus vindicetur.*Vsucapio sine titulo nunquam procedit,*l.* 12
*nullo iusto titulo,C.de rei vendicat.*In longi temporis possessione siue adquisitione, non est necesse docere titulum; sed satis est quòd quis non vi, non clàm,
non precariò possedit,*d.l.si quis diuturno.si seruitus vindicetur* Denique vsuca- 13
pio olim litis contestatione non interrumpebatur, *l.Iulianus 17.in fin.cum l.seq.*
l si à bona fide.de rei vindicat.l Iulianus,§ quantum,ad exhibend.l.2.pro donato.l.
2.§.vl.pro empt. Secus erat in præscriptione, siue possessione longi temporis,
l.10.C.de acquir.& retin possess.l.2.& 10.C.de præscript. longi tempor.l.mora, C.
de rei vindicat. VSVCAPIO AVTEM EST ADEPTIO DOMINII, PER 14

CONTINVATIONEM POSSESSIONIS ANNI, VEL BIENNII: RERVM
MOBILIVM, ANNI: IMMOBILIVM BIENNII. *Vlpianum in fragm. tit. 19.*
Ad eundẽ prorſus modum, Modeſtinũ vſucapionem definiuiſſe *in l.3 de vſurp.*
& vſucap. dubium non eſt. Verùm Tribonianus definitionẽ Modeſtini immu-
tauit, & vbi Modeſtinus ſcripſerat, per continuationem poſſeſſionis anni vel
biennij: ille ſcripſit, per continuationẽ poſſeſſionis, temporis lege definiti: ſicu-
15 ti infrà latiùs monebimus. HODIE IGITVR VSVCAPIO EST ADEPTIO
DOMINII, PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS, TEMPORIS
LEGE DEFINITI, *d. l. 3. de vſurpat. & vſucap.* Dicitur ADEPTIO DOMINII,
16 quia per vſucapionẽ dominiũ acquirimus. Hinc *in l. traditionib. C. de pactis.* ab
Imperatoribus eſt reſcriptũ, traditionibus & vſucapionibus transferri rerũ do-
minia, non nudis pactis. Traditionibus transferuntur rerũ dominia iure gen-
tium, ſi traditiones fiant à dominis, ex iuſta cauſa, *§. per traditionẽ, ſuprà de rer.*
diuiſ. Vſucapionibus, iure ciuili, ſi traditiones ſint factæ à non domino. Et in
hoc, inter reliqua, vſucapio à longi temporis poſſeſſione differt. Nec enim lon-
gi temporis poſſeſſio dominium adfert, ſed exceptionẽ tantùm parit, vt ſuprà
17 monui. Per dominium autem, plenum dominium intelligimus, non directum
tantùm, nec etiam vtile tantùm; cùm nullum ſit directum, nullum vtile domi-
nium, ſicuti alibi tradidi: quamuis aliter interpretes ſentiant. *Couar. in cap. poſ-*
ſeſſ. de reg. iur. in 6. in initio relectionis tertia partis, & Vaſquius de controuerſiis il-
18 *luſtribus lib. 2. c. 54.* His verbis: PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS,
proxima vſucapionis cauſa exprimitur, poſſeſſio, ſcilicet: nam ſine poſſeſſione
vſucapio non procedit, *l. ſine poſſeſſione, de vſurpat. & vſucap.* quod etiã ipſum
vſucapionis nomen oſtendit, vt ſuprà dixi. Et quamuis ad vſucapionẽ titulus
quoq; requiratur, & vſucapio, nullo iuſto titulo præcedente, non ſubſiſtat, *l.*
nullo, C. de rei vendicat. ſicut infrà latiùs dicemus: tamen titulus non eſt cauſa v-
ſucapionis proxima, ſed cauſa poſſeſſionis; & poſſeſſio eſt proxima cauſa vſu-
19 capionis. Vitioſa igitur eſt Accurſij collectio. Ex pluribus titulis ſiue cauſis
poſſidemus, *l. 3 §. ex pluribus, de acq. poſſeſſ.* Ergo ex pluribus cauſis vſucapimus:
& dominiũ acquirimus: quod eſt contra *dictam l. tertiam §. ex pluribus.* Nã poſ-
ſeſſionis plures cauſæ eſſe poſſunt, *d. §. ex pluribus.* Vſucapionis, non niſi vna
cauſa eſt, poſſeſſio. Poſſeſſionem verò continuã eſſe oportet; Vſurpata, *h.e.* in-
20 terrupta, vſucapionem impedit. Vſurpare Oratoribus eſt frequenter vti: Iuriſ-
21 conſultis, interrumpere poſſeſſionẽ, *l. 2. de vſurpat. & vſucap.* Et continua poſ-
ſeſſio dicitur, nõ ſolùm quæ penès vnũ atq; eundẽ ſemper eſt; verùm etiã quæ
ab vno ad aliũ legitimè peruenit. Vt ſi hæres apprehendit poſſeſſionẽ, quã de-
functus habuit, poſſeſſio cõtinuata dicitur, *§. diutina infrà, h. t. n.* & apprehẽſio-
ne omnino opus eſt, nec ſine ea hæres poſſidet, *l. Põponius, §. quæſitũ, l. cùm hære-*
des, l. qui vniuerſas, §. quod per colonũ, de acquir. poſſeſſ. idq; tam in ſuis hæredibus,
quàm in extraneis procedit, *Tiraq. in tract. le mort ſaiſit le vif, in 3. declarat. n. 2.*
22 *cũ ſeq.* Nec obſtat *l. cùm miles, ex quib. cauſ. maior.* Nã cùm ICtus ibi dicit, poſſeſ-
ſionẽ quaſi iunctã in hæredẽ deſcendere, per poſſeſſionẽ vſucapionẽ intelligit,
quemadmodũ proximè ſequentia verba, plerunq; nondũ adita hæreditate cõ-
pleturi oſtendũt. Sic poſſeſſio pro vſucapione accipitur *in l. deniq; ex quib. cauſ.*
maior. vbi Papinianus elegãter inquit: POSSESSIO SINE POSSESSIONE NON
CONSISTIT. Poſſeſſio, *hoc eſt*, vſucapio, non conſiſtit ſine poſſeſſione. Et vt

hæres

hæres apprehendit possessionem; quamuis iure ciuili, morte defuncti interrupta fuerit vsucapio, vtpote nemine possidente rem quæ vsucapitur, quandiu
hæres possessionem non apprehendit, *l.* 1. *§. Scæuola, si is qui testamento liber, &c.* 24
Tamen iure singulari, nōdum aditæ hæreditatis tempus vsucapioni datum est, *l. si iusto errore, §. nondum, de vsurpat. & vsucap.* hoc est, hæres postquàm apprehendit possessionem, iure singulari fingitur continuè possedisse, vt vsucapio procedat. Sic vsucapio à defuncto cœpta, iacente adhuc hæreditate, *id est*, nōdum adita hæreditate, iure singulari perficitur, *l. cœptam, de vsurpat. & vsucap. l.* 6. *§. vlt. pro emptore, d. l. cùm miles, ex quib. caus. maior.* quamuis hæreditas, quamdiu iacet, non possideatur, *l.* 1. *§ Scæuola. si is qui testamento liber. &c.* Et quod dicitur, hæreditatem defuncti personam sustinere, eumque repræsentare, *l. hæreditas* 1. *de acqu. rer. domin. l. hæres, de vsurpat. & vsucap.* ad dominium rerum quę 25
in hæreditate sunt, referendum est: (vnde hæreditas dominus dicitur, *in l. liber homo. ad l. Aquiliam, l. hæreditas* 2. *de acquir. rer. dom. l. si ante. de interrogat. in iure faciend.* itémq; domina, *in l. non minus, de hered. instit. l. denique, §. quæsitum, quod vi aut clam. l.* 1. *§. si is qui testam. liber esse iuss. l. cùm hereditas, C. depositi.*) non ad possessionem, quæ facti est, *d. l.* 1. *§. Scæuola. si is qui testam. liber, &c.* atque ideò id tempus, quo aut non aditur, aut non apprehenditur hæreditas, vacuum tempus
appellatur *in l. nunquam, §. penult. de vsurpat. & vsucap.* quia scilicet vacat pos- 26
sessio. Nec ea ratione interim hæreditati furtum fieri potest, cùm furtum nihil aliud sit, quàm possessionis interuersio, *d. l.* 1. *§. Scæuola si is qui testam. liber &c.* vt dicetur latiùs *in tit. de obligat. quæ ex delicto nascuntur*, infrà. Postremò, in definitione adiiciuntur hæc verba: TEMPORIS LEGE DEFINITI: quæ Modestini non sunt, sed Triboniani, vt suprà monui: & ad eorum explicationem pertinet principium tituli nostri.

AD PRINCIPIVM TIT.

TEXT. **Iure ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cùm crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo vsucapiat, ne rerum dominia in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora; nobis melior sententia resedit, ne domini maturiùs suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideò Constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles per triennium: immobiles verò, per longi temporis possessionem, (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis præcedente, adquirantur.**

SVMMARIA.

1 *Quo iure vsucapio introducta sit.*
2 *Vsucapio cur contra naturam introducta dicatur.*
3 *Naturalia quatenus sint immutabilia.*
4 *Quæ Reip. sunt necessaria, pro aliis iusta habentur.*
5 *Sine bona fide an procedat vsucapio.*
6 *Quis bonæ fidei possessor dicatur.*

7 *An interdum is dicatur bona fide possidere, qui scit rem alienam esse.*
8 *Bona fides quo tempore, Iure ciuili, ad vsucapionem requiratur.*
9 *Explicatur l. si aliena res, ff. de vsurpat. & vsucapion.*
10 *In emptione duplex tempus consideratur.*
11 *Interrupta possessio non parit vsucapionem.*
12 *Iure canonico, bona fides non tantùm ab initio, sed vsque ad completam vsucapionem requiritur.*
13 *An ad praescriptionem immemorialem requiratur bona fides.*
14 *An haeres malae fidei possessoris vsucapere possit.*
15 *Qualis titulus ad vsucapionem requiratur.*
16 *An qualis qualis titulus sufficiat.*
17 *Quis dicatur iustus titulus.*
18 *Quis in materia vsucapionis, pro possessore possidere dicatur.*
19 *Quo tempore olim vsucapio completa fuerit.*
20 *Quod tempus à Iustiniano ad vsucapionem praefinitum sit.*
21 *Praesentes qui dicantur.*
22 *In vsucapionibus continuum tempus numeratur.*
23 *Quomodo tempus hic computetur.*

1 IVRE CIVILI, *hoc est*, lege 12. tabularum. Ita hic sumitur, quemadmodum & in definitione tutelae, suprà. Alias ius ciuile aliis modis dicitur, *l. ius autem ci-*
2 *uile, l. ius pluribus modis. de instit. & iure.* CONSTITVTVM verò id est cõtra naturalem aequitatem, quae vult, vt quod nostrum est, sine facto nostro ad alium non transferatur, *l. id quod nostrum, de reg. iur.* & vt nemo cum iactura alterius & detrimento fiat locupletior. *l. nam hoc natura, de cond. indeb. l. iure naturae. de reg. iur. l. iure succursum est, §. fin. l. quoties, in fine, de iure dotium.* Id enim magis est contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm caetera quę homini accidere possunt; vt praeclarè Cicero, inquit, quemadmodum alibi quoque monui. Vsucapio autem dominium vero domino aufert, idque vsucapienti tribuit; & propterea definitur adeptio dominij, vt suprà dictum est. Contra ius igitur naturae est vsucapio. Atque ita rectè sensit Angelus, Alexander, & complures alij quos Alexander allegat *in l. possessio. § etsi possessio. de acqu. possess.* Bald. *in l. fin. in repetit. col. 5. C. de longi tempor. praescr.* Cuiacius *in l. 1. de vsurpat. & vsucap.* quamuis nonnulli contrà dicant. Didac. Couarr. *in c. possessor. de reg. iur. in 6. in initio 3. partis, relict.* Fernand. Vasqu. *lib. 2. controuers. illustr. c. 52.* Et malè. Et propter hanc causam, sacratissimus Imperator Iustinianus praescriptionem, improbum praesidium, improbámque allegationem appellat, *in No-*
3 *uell. constit. 10. vt Eccles. Rom. 100. ann. gaud. praescript.* Nec obstat, quòd naturalia sunt immutabilia, *§. final. suprà, de iure nat. gent. & ciuil.* Hoc enim verum est, quoad ideam, non quoad indiuiduum, vt *in d. §. final. de iure nat. gent. & ciuili,* latiùs est expositum. Et sic vsucapio cõtra naturam bono publico est introducta *l. 1. de vsurpat. & vsucap.* hoc est, vsucapio damno quidem est dominis, atque ita pugnat cum naturali aequitate, sed bono est Reipublicae, quia facit ne
4 rerum dominia sint in incerto. Et quae Reipublicae sunt salutaria, iusta & legitima prae caeteris habentur, cùm salus populi suprema debeat esse lex, *Cic. de legibus.* Sequitur in textu VT QVI BONA FIDE AB EO QVI DOMINVS NON

ERAT,

ERAT CVM CREDERET EVM DOMINVM ESSE, REM EMERIT, VEL EX DONATIONE, ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT. His verbis Imperator Iustinianus duo tradit. Primùm, bonam fidē necessariam esse ad vsucapionem: SINE BONA FIDE ENIM VSVCAPIO NON PROCEDIT, *h. §.n. cum aliquot §§. sequent. l. qui fundum, §. qui bona fide pro emptore.* Introducta 5
quippe est vsucapio, non vt hominū maleficiis indulgeatur, contrectationésq; rerum alienarum scienter factæ approbētur; sed vt is qui ignorans & bona fide alienæ rei possessionē ex iusta causa nactus est, sub bona fide defendatur: ac dānum nullum incurrat, BONA FIDE AVTEM POSSIDET, QVI REM ACCEPIT AB EO, QVI DOMINVS NON ERAT, CVM CREDERET EVM DOMINVM ESSE. Ita eleganter Imperator noster Iustinianus bonæ fidei possessorē hic definit. Ad eundem modū bonæ fidei quoq; possessorē definiuit, *in §. si quis à non domino supra de rer. diuis. & acquir. ipsar. dom.* Ita etiam Iurisconsulti bonæ fidei possessorem passim definiunt, *l. bonæ fidei emptor. de verb. sign. l. qui à quolibet, de contrah. empt. l. vlt. pro emptore.* Et sic eleganter Constantinus Harmenopulus, *lib 1. Epitom. tit. 3.* bonam fidem interpretatur: *καλῇ πίστει inquit, τοῦτ' ἔστι, μὴ εἰδὼς ὅτι ἀλλότριον τὸ πρᾶγμα.* Hæc tamen definitio perpetua non est. Nam & 7
bona fide possidet qui scit rem alienā esse. Vt creditor qui pignus accepit, bona fide possidet, & tamen scit rem alienam esse. Sic bona fide possidet, qui precariò rogauit, quamuis & is quoq; sciat rem esse alienam. Ac sufficit iure nostro ciuili, bonā fidem in vsucapionibus ab initio interuenisse, *l. bona fidei emptor. de acq. rer. dom.* Incidens mala fides vsucapionem nō interrumpit, *§. diutina, inf. h. t. n.* quod tamen in emptione non procedit. In emptione nāmq; duobus tēporibus bona fides exigitur, emptionis scilicet, & traditionis, *l. sed etsi res, §. vlt. de public. in rem act.* Nec obstat *l. si aliena res, in pr. de vsucap.* quæ videtur velle, traditionis tēpus tantùm spectandum esse, vt in stipulationibus, *l. si is qui pro emptore, §. vlt. de vsurpat. & vsucap.* Nam dicendū est, inter diuersæ scholæ auctores, *hoc est*, Proculianos & Sabinianos semper cōstitisse, etiam in emptione bonam fidem initio, *hoc est*, tempore emptionis, spectari oportere: sed in eo fuisse controuersiam, vtrùm id tempus sufficeret, an verò etiam tēpus traditionis spectandum esset. Et Proculiani existimarunt sufficere, si emptor emptionis tempore bonam fidem haberet. Contrà Sabiniani putarunt, etiam traditionis tempore bonam fidem intercedere debere. Et Vlpianus docet Sabinianorum sententiam obtinuisse. In emptione itaq; duplex tempus, quod ad bonam fidem attinet spectatur, emptionis & traditionis. In aliis contractibus omnibus sufficit, si bona fides ab initio interueniat. Idq; verum est, si modò possessio fuerit continua. Interrupta possessione, aliud dicendum erit. Etenim, vt Paulus scribit: 11
Si quis bona fide possidens, ante vsucapionem amissa possessione, cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, nō capiet vsu; quia initium secundæ possessionis vitiosum est, *l. si is qui pro emptore, §. penult. de vsurpat. & vsucap.* duobus casibus exceptis, quos summi ingenij IC. Papinianus persequitur *in l. iusto errore, § etsi possessionis, de vsurpat. & vsucap.* Iuris verò ciuilis 12
ideò mentionem feci, quòd iure Canonico bona fides non tantùm ab initio, sed etiam vsque ad completam vsucapionem requiritur. Mala enim fides quocunque tempore ante completam vsucapionem superueniens, vsucapionem impedit, *cap. possessor de regul. iur. in 6. cap. vigilanti, cap. fin. & vtrobique De-*

ctores, extr. de præscriptionibus. Quod in tantum verum est, vt procedat etiam in præscriptione temporis, cuius in contrarium memoria non exstat; nam nec
13 huiusmodi præscriptio cum mala fide procedit. *Gloss. in cap. 1. vers. nisi & ibi Philippus Francus, de prascript. in 6. latè Couar. in d. cap. possessor. parte 2. §. 8. nu. 4. de reg. iur. in 6. Fernand. Vasquius de quæst. illustrib. lib. 2. c. 81. nu.* 10. Atque ita in supremo iudicio Cameræ Imperialis pronuntiatur, *teste Mynsingero, in obseruat.*
14 *obser. 6. in 4. cent.* Quinimò nec hęres malæ fidei possessoris rē defuncto mala fide possessam præscribere potest, cui, à seipso præscriptionē inchoare vellet. *Angelus in §. furtiua in 5. col. infra h. t. n. Romanus cons. 201. pro decisione, ante finē, Albericus & Baldus in l. vitia, C. de acquir. possess. Crauetta cons. 146. n. 7. vers. nā Doctores cōmuniter tenēt, Baldus de præscript. in 2. parte tertiæ part. princip. in 2. membro, n. 12. Anton. Gabrielius Rom. lib. 5. commu. conclus. tit. de præscr. concl. 5. n. 2.* Hæres nămq; totum ius suum à defuncto accipit: & propterea sicuti defunctus cum mala fide, iure Canonico, nunquā præscribere potuit, ita nec hæres eius
15 potest præscribere. Deinde Imperator his verbis, REM EMERIT, VEL EX DONATIONE ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT, ostendit ad vsucapionē requiri titulū. Et vsucapio cessat, nullo iusto titulo præcedēte, *l. nullo iusto titulo, C. de rei vindic.* quod suprà quoq; monui. Titulus autem nihil aliud est, quàm causa possidendi: atq; ita Imperator Iustinianus seipsum explicat. Nam posteaquā emptionis & donationis mentionē fecit, tandē subiicit hæc verba: ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT. Titulus itaq; nihil aliud est, quàm possidendi causa. ET NON QVILIBET TITVLVS, NEC
16 QVÆLIBET CAVSA AD VSVCAPIONEM SVFFICIT, SED TITVLVM IVSTVM ET CAVSAM IVSTAM ESSE OPORTET, vt Imperator Iustinia-
17 nus loquitur. Ac iustus titulus est, titulus pro emptore, pro hærede, pro posses-
18 sore, *toto titulo, pro emptore, pro hærede, vel pro possess. in ff.* Per possessorem, bonorum possessorem intelligimus: aliàs titulus pro possessore, iustus & legitimus titulus non est; & pro posteriore possidet prædo, qui interrogatus cur possideat, respondet, quia possideo, nec vllam causam possessionis potest dicere, *l. pro herede in fin. cum duabus ll. sequent. de pet. hered.* Sic iustus titulus est, titulus pro donato, pro derelicto, pro legato, pro dote, pro suo, *vt tituli in ff. ostendunt.* Similiter iustus titulus pro soluto, *l. pro soluto. l. pen. de vsurp. & vsuc.* titulus pro cesso, *l. non solum §. si mihi Titius, de vsurp. & vsucap.* pro noxæ debito, *l. tertia, § genera de acq. possess.* pro iudicato, *l. 3. de public. in rem act. l. si per errorem, de vsurp. & vsucap.* pro transacto, *l. cum solus, de vsurp. & vsuc. l. ex causa, C. de vsucap. pro*
19 *empt.* & denique pro fideicommisso, *l. Pomponius, §. pen. de acquirenda possess.* Sequentibus verbis: IS EAM REM, SI MOBILIS ERAT, ANNO VBIQVE VNO; SI IMMOBILIS, BIENNIO TANTVM IN ITALICO SOLO VSVCAPERET: Imperator Iustinianus exprimit tempus, quòd olim necessarium fuit ad vsucapionē. Olim res vsucapiebantur anno vel biēnio. Anno, res mobiles: biēnio, res immobiles: & propterea Vlpianus vsucapionē definit, adeptionē dominij, per continuationē possessionis anni vel biennij, vt suprà monui. Et quidem res mobiles anno vbiq; vno, immobiles biennio vsucapiebantur, tantùm in Italico solo, *hoc est*, in Italia, non in cæteris prouinciis; quia sola Italia prædia sua pleno iure habebat. Reliqui prouinciales, domini suorum prædiorum non erant, sed prædia duntaxat possidebant sub onere tributi vel stipendij: quem-

admodum

admodum expositum est *in §.per traditionem,de rerum diuis.&c.*Et quia vsucapio dominium tribuit,idcircò in sola Italia, non in cæteris prouinciis, vsucapio rerum immobilium locum habuit: ídque vsque ad tempora Iustiniani nostri obtinuit. Iustinianus posteà, ne domini rebus suis maturiùs defraudarentur,annum in triennium, biennium in decennium vel vicennium transformauit, & vsucapionem rerum immobilium non solùm in Italia, sed vbique locorum admisit,*l.vn.C.de vsuc.transf.Nou.119.vt donatio propter nuptias specialis sit contractus,& h t.n.*PER LONGVM TEMPVS,intelligit Imperator,decennium & vicennium. Ita enim ipse interpretatur: & necessariò hanc interpretationem addit, propterea quòd longum tempus non semper decennium vel vicennium significat.*Nou.61.* Ibi biennium, longius tempus Imperator vocat. Et Paulo,diuturnitas temporis,biennium significat,*l.cùm domini locati.* quamuis aliàs aliter accipiatur, vt *in §.sine scripto, suprà, de iure natur.gent. & ciuili,* monui.Et propter dictam Iustiniani constitutionem, Tribonianus immutauit definitionem vsucapionis, traditam à Modestino ICto *in l.3. de vsurp. & vsucap.* Sic námq; Modestinus vsucapionem definiuit: Vsucapio est adeptio dominij per continuationem possessionis anni vel biennij. Verùm vt definitio vsucapionis Iustinianeæ constitutioni conueniret, Tribonianus postrema verba,ANNI VEL BIENNII,sustulit:& pro his reposuit hæc verba:TEMPORIS LEGE DEFINITI:quemadmodum suprà quoque monui.Si hæc verba,constitutũ tempus,*in l.pen.de diuers.tempor.præscript.* Triboniani esse suspicor.Et per tempora lege definita,siue constituta tempora, intelligitur triennium in rebus mobilibus, decennium vel vicennium in rebus immobilibus. Et res immobiles decem annis inter præsentes, & viginti inter absentes vsucapiuntur. Præsentiam ex domicilio æstimamus,in eadem prouincia cõstituto,*l.fin.C.de præscript.long.temp.* Si in diuersis prouinciis habeant domicilium,in omnibus habentur pro absentibus,*Cuiac.in parat.C.de præscript.long temp.*Hodie itaq; vsucapio triennio,decennio, vel vicennio completur. Et in vsucapionibus continuum tempus numeratur,*l.nunquam,§.1.de vsurpat.& vsucap.* hoc est,in vsucapionibus non numeramus tempora,quibus quis agere & vsucapionem interrumpere potuit, quæ tempora vtilia appellantur: sed numeramus etiam tempora, quibus quis agere non potuit; quæ continua tempora dicuntur. Et qui possedit per triennium rem mobilem,per decennium vel vicennium rem immobilem,rem vsucepit:quamuis is cuius res fuit, intra triennium, decennium vel vicennium,aliquandiu agere non potuerit. Tempora enim vsucapionibus continua sunt,non vtilia. Et quamuis ICtus *in d.l.nunquam, §.1.de vsurpat.& vsucap.* de mobilibus rebus loquitur,& in vsucapionibus mobilium cõtinuum tempus numerari tradit: tamen idem dicendum est de rebus immobilibus. Et in vsucapionibus mobilium & immobilium tempus continuum numeratur, ciuiliter tamen,non etiam naturaliter:siquidem responsum est,in vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum postremum diem computari, *l.in vsucapionib. de vsurpat. & vsucap.* Et si minimo momento nouissimi diei possessa sit res, repletur vsucapio; nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus, *l.penult.de diuers.temp.præscript.*

Margin numbers: 20 (beside "stri obtinuit..."), 21 (beside "les decem annis..."), 22 (beside "capio triennio..."), 23 (beside "ciuiliter tamen...").

AD §. SED ALIQVANDO.

TEXT. Sed aliquando, etiamsi maximè quis bona fide rem possederit, non tamen illi vsucapio vllo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem vel rem sacram, vel religiosam, vel seruum fugitiuum possideat. Furtiuæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, vsucapi possunt: nam furtiuarum rerum, lex duodecim tabularum & lex Atinia inhibent vsucapionem, vi possessarum, lex Iulia & Plautia. Quod autem dictum est, furtiuarum & vi possessarum rerum vsucapionem per leges prohibitam esse, non eò pertinet, vt ne ipse fur, quive per vim possidet, vsucapere possit; (nam his alia ratione vsucapio non competit, quia scilicet mala fide possident,) sed ne vllus alius, quamuis ab eis bona fide emerit vel ex alia causa acceperit vsucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mobilibus non facilè procedit, vt bonæ fidei possessori vsucapio competat. Nam qui alienam rem vendit, vel ex alia causa tradit, furtum eius committit.

SVMMARIA.

1 *Quæ res vsucapi non possint.*
2 *Seruus fugitiuus cur vsucapi non possit.*
3 *Quare res furtiua non possit vsucapi.*
4 *An res vi possessa vsucapi possint.*
5 *An alius, qui fur non est, rem furtiuam vsucapere possit.*
6 *An res furtiua, vitio purgato, vsucapi possit.*
7 *Quando res furtiua in potestatem domini rediisse dicatur.*
8 *An venditio ab initio inualida ex post facto confirmetur.*
9 *Prædium dotale à marito alienatum quomodo vsucapi possit.*
10 *Libertas seruo alieno relicta an subsistat.*

1 IN hoc §. & sequenti Iustinianus docet, quæ res vsucapionem non admittant. LIBER HOMO, RES SACRA, VEL RELIGIOSA, VSVCAPI NON POSSVNT, *l. vsucapionem de vsurp. & vsucap.* Et iure gentium sancitum esse, Cicero *de Arusp responsis* affirmat, ne res sacræ aut sanctæ vsucapiantur, quia in commercio hominum non sunt, *h. e.* à nemine possideri & acquiri possunt, *l. 6. de contr. empt. l. inter stipulantem, §. sacra. de verb. obl. l. qui vniuersas, §. 1. de acquir.*
2 *vel amitten. possess.* Sic seruus fugitiuus non vsucapitur, quia sui furtum facit, *hoc est*, quod ad vsucapionem attinet, conditio eius (quasi sui furtum fecerit) mutatur; ne fuga domino damnosa sit, *l. 1. C. de seruis fugit. l. ancilla. de furtis.* RES DENIQVE FVRTIVA, VEL VI POSSESSA, VSVCAPI NON POTEST: non quia eius commercium nō est, sed quia lex inhibet vsucapionē. Et vbi lex inhibet vsucapionē, bona fides possidēti nihil prodest, *l. vbi lex. de vsurp. & vsucap.* Et quidem furtiuarum rerum, lex 12. tabul. vsucapionē primùm inhibuit, *h. §. n.* Posteà lex Atinia his verbis. Quod surreptum erit, eius rei æterna auctoritas esto *Gellius lib. 17. c. 7.* Ibi lex Atinia vocatur, non Atrilia. Sic Cicero *in Verr.* Atiniam vocat. Cede *inquit*, mihi leges Atinias, Fusias, Fusia. In *l.* quoque 4 *§. quod autem, de vsurp. & vsucap. & in l. potestatis, de verb. sign.* Atinia legitur atque ita legendum est. Ad res autem furtiuas, etiam res amotas referimus. Nam rebus amotis, in veritate fit furtū, & ideò nec à bonæ fidei possessore res
4 amotæ vsucapiūtur, *l. penult. rerum amot.* VI POSSESSARVM VSVCAPIONEM INHIBVERVNT LEX IVLIA ET PLAVTIA, *h. §. n.* eásq; leges Venuleius intelligit

git *l.vlt.vi bon.rapt.* cùm ait: Quod vi poſſeſſum raptúmve ſit, antequam in po-
teſtatem domini hæredíſve eius perueniat, vſucapi lex vetat. Et quamuis vis,
furtum improbum ſit, *l.item, ſi cùm exceptione, §.qui vim intulit quod metus cau-
ſa, §.1.infrà, de vi bon.rapt.* & lex xij tabul. cùm furtiuarum rerum vſucapionem
inhibet, vi poſſeſſarum ſatis inhibuiſſe videatur: tamen veteres legis prohi-
bitionem non ita facilè interpretatione ſua alio trahere voluerunt; ſed latæ
nominatim ſunt de rebus vi poſſeſſis, lex Iulia & Plautia. NON SOLVM AV- 5
TEM IPSE FVR AVT PRÆDO REM FVRTIVAM AVT VI POSSESSAM
VSVCAPERE NON POTEST, SED NEC VLLVS ALIVS, QVAM VI SA FV-
RE VEL PRÆDONE BONA FIDE EMERIT, VEL EX ALIA CAVSA AC-
CEPERIT, VSVCAPIENDI IVS HABET, *h.§ n.* Etenim res ipſa vitio afficitur,
idque vitium rem perpetuò comitatur. Si tamen vitium purgatum fuerit, tunc 6
vſucapio procedit. Vt ſi res furtiua, furtiua eſſe deſierit, & in domini pote-
ſtatem reuerſa fuerit, *§.aliquando etiam. infrà, hoc tit. d.l.vbi lex in fine de vſurp.
& vſucap.* Domini dicitur, quia non ſufficit rediiſſe in poteſtatem eius cui ſur-
repta eſt. Nam & creditori ſurrepta, aut ei cui commodata eſt, in poteſtatem
domini redire debet. Et tunc in poteſtatem domini rediiſſe dicitur, cùm poſ- 7
ſeſſionem eius nactus eſt, vt iuſtè auelli non poſſit, & tanquam ſuæ rei poſ-
ſeſſionem. Etenim ſi ignorans rem mihi ſurreptam emam, non videtur in po-
teſtatem meam reuerſa, *l.4.§.quod autem, & §.tunc in poteſtatem. de vſurpat. &
vſucap.* & hanc appendicem lex Atinia legi xij.tab.addidit. *d.l.4.§.quod autem
de vſurpat. & vſucap.* Eadem quoque poſtea ad res vi poſſeſſas perducta eſt *d.l.
vlt.vi bon.rapt.* Hoc amplius, res furtiua, quam fur alij ſcienti vel ignoranti
furtiuam eſſe, vendidit; vſucapi poteſt, ſi fur domino hæres extiterit. Etenim 8
venditio, quæ ab initio non valuit, ex poſtfacto confirmatur, *l.cùm vir. de
vſurpat. & vſucap.* Ibi Papinianus idem de fundo dotali tradit, cuius alienatio-
nem & vſucapionem lex Iulia de adulteriis coërcendis inhibet, vt infrà dice-
tur. Si tamen maritus prædium alij vendiderit, & poſteà defuncta in matri-
monio muliere, dos lucro eius ceſſerit, venditio confirmatur. Nec obſtat regu- 9
la iuris: Quod initio vitioſum eſt, tractu temporis non conualeſcit, *l.quod ab
initio.l.penul.de reg.iur.* Etenim ea regula Catonis eſt, quæ ad legata duntaxat,
& iuſtitutiones pertinet. Non obſtat ſimiliter *l.ſi ſeruo qui & à quib.manumiſſi,
&c.* vbi ſeruo alieno data libertate, non conſentiente domino, libertas non va-
let, quamuis poſtea manumiſſor domino hæres extiterit. Nam libertas ſeruo 10
alieno relicta ab initio prorſus inutilis eſt, *l.ſi alienum.de hæred.inſtit.* Ideoque
ſi ſeruus alienus, quem tu manumiſiſti, tuus efficiatur, vtputa, quia domino
ſerui eius hæres extitiſti; manumiſſione noua opus eſt, vt ſeruo libertas com-
petat. At rei alienæ venditio ab initio momentum aliquod habuit, *l.rem alie-
nam.de contrah.empt.* & ideò faciliùs omnimodò confirmatur.

AD §. SED TAMEN ID.

TEXT. Sed tamen id aliquando aliter ſe habet, nam ſi hæres rem defuncto commoda-
tam, locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hæreditariam eſſe, bona fide accipien-
ti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is qui acceperit, vſucapere
poſſit, dubium non eſt: quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: cùm vtique hæ-
res, qui bona fide tanquam ſuam alienauerit, furtum non committit.

SVMMARIA.

1 *Habitatio quid sit.*
2 *Habitatio quomodo ab vsu, itemq́; vsufructu differat.*
3 *An habitationem habens aliis eam locare possit.*
4 *Referuntur aliæ quædam seruitutum personalium species.*

1 POstremò seruitus in personam, quæ hic proponitur, est habitatio. HABITATIO NON SIGNIFICAT DOMVM, SED IVS HABITANDI: QVI PPE SERVITVS EST. In facto tamen potiùs, quàm in iure consistit, *l. penult. de*
2 *capite minut.* id est, non tam videtur esse ius, quàm factum, & quasi domus ipsa. Itaque multùm distat ab his quæ in iure consistunt, *hoc est*, ab vsu & vsufructu. Vsus enim & vsusfructus non vtendo, & capitis diminutione amittuntur: habitatio non item, sed morte extinguitur, *l. si habitatio legetur*, §. 1. *de vsu & habit. d. l. penult. de capite minut.* Ob hanc causam vsufructu ita legato, quoad viuet legatarius; multiplex est legatum, & censetur legatum repetitum in casu, quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit, *l.* 3. §. 1. *quib. mod. vsusfruct. amitt.* quia scilicet vsusfructus capitis diminutione &
3 non vtendo amittitur. At habitatione relicta, quoad viuet legatarius, vnum est legatum, *l. damnas esto, de vsu & vsufruct. leg.* nec censetur legatum repetitum in casu quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit: quia repetitio illa inutilis esset, cùm habitatio capitis diminutione, & non vtendo non amittatur. Deinde QVI HABET HABITATIONEM, ALIIS EAM LOCARE POTEST: QVI VSVM ÆDIVM HABET, IVS SVVM AD ALIVM TRANSFERRE NON POTEST, vt hic Imperator docet, *& in l.*
4 *cùm antiquitas, C. de vsufructu & hab.* Suprà dictis tribus in personam seruitutibus addenda est seruitus, vt pomum decerpere liceat ex prædio alieno, vt spatiari vel cænare in alieno prædio possimus. Has seruitutes personæ concedi posse dubium non est. Nec obstat *l. 8. de seruit.* quæ negat seruitutem huiusmodi, vt pomum decerpere liceat, vt spatiari, vt cænare in alieno possimus, imponi posse. Nam vt titulus ipse indicat, ICtus loquitur de seruitute prædij: & prædio, ad dictum modum, seruitus imponi non potest, quia prædij mei nihil interest, vt possim decerpere pomum ex alieno prædio, vel vt possim in alieno prædio spatiari vel cænare, nihil ex ea res prædio profecit. At personæ huiusmodi seruitus concedi potest, & personæ seruitus vtilis est. Denique seruitutes prædiorum, iter, actus, via, aquæductus, & similes, personales seruitutes esse possunt, vt suprà est expositum.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. IV. DE VSVFRVCTV, ET TIT. V. DE VSV ET HABITATIONE.

Servitvtvm personalium tres sunt species.

- 1. Vsusfructus
  - Acquiritur
    - Testamento, per
      - Legatum,
      - Fideicommissum,
    - Pactionibus,
    - Stipulationibus.
  - Consistit
    - Propriè dictus, in rebus post vsum remanentibus, vt in fundo, ædibus, iumentis.
    - Impropriè dictus, vt in rebus vsu ipso pereuntibus, vt vino & frumento.
  - Finitur
    - 1. Morte fructuarij.
    - 2. Maxima & media capitis diminutione.
    - 3. Non vtendo per modum & tempus.
    - 4. Cessione domino facta.
    - 5. Consolidatione.
    - 6 Rei mutatione vel interitu.
- 2. Vsus
  - Conuenit cum vsufructu in modis
    - Constituendi,
    - Finiendi.
  - Differt ab eo in duobus.
    - 1. Quòd ex iis quæ in fructù sunt, nihil percipere possit vsuarius; nisi fortè quantum sibi & suis ad victum sufficit.
    - 2. Quòd alij ius suum concedere non potest, vel gratis, vel mercede.
- 3. Habitatio, vsus domus plenior, siquidem locari potest.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS.

Titvlvs VI.

SVMMARIA.

1 *Vsucapio an simplex verbum sit.*
2 *Vsus quid significet.*
3 *Vsucapio quomodo à præscriptione differat.*

4 *Vsucapio tam ad mobilia, quàm ad immobilia pertinet.*
5 *Longum tempus quod dicatur.*
6 *Mobilia an longo tempore acquirantur.*
7 *An vectigalia pradia vsucapi possint.*
8 *Seruitutes cur vsucapi non potuerint.*
9 *An per longi temporis præscriptionem seruitutes acquiri possint.*
10 *Vsucapio an dominium adferat.*
11 *Vsucapio possessionem requirit, præscriptio quasi possessione contenta est.*
12 *An vsucapio sine titulo procedat.*
13 *An vsucapio litis contestatione interrumpatur.*
14 *Quæ fuerit antiqua vsucapionis definitio.*
15 *Quid sit vsucapio ex iure nouo.*
16 *Traditionibus & vsucapionibus transferuntur rerum dominia, non nudis pactis.*
17 *An aliud dominium directum sit aliud vtile.*
18 *Possessio an sit proxima vsucapionis causa.*
19 *Possessionis plures causæ esse possunt.*
20 *Vsurpare quid sit.*
21 *Quæ dicatur possessio continua.*
22 *An possessio sine apprehensione in heredem transeat.*
23 *Possessio interdum pro vsucapione accipitur.*
24 *Heres quandoque possedisse fingitur.*
25 *Hereditas cur dominus vel domina dicatur.*
26 *An hereditati iacenti furtum fieri possit.*

1 VSucapio, non simplex, sed iunctum est verbum, ab vsu & capiendo dictum: & ideò pro vsucapere, ICti quoque dicunt, capere vsu; & pro non vsucapere, vsu non capere, *l. heres eius, l. si is qui pro emptore, l. iusto, de vsurpat. & vsucap. l. 2. § 1. pro empt. §. rursus ex diuerso. infrà de action. & alibi sæpe.* Vsus

2 possessionem significat, sicut è contrario, possessio significat vsum rei, *l. questio. de verb. signif.*. Capere est acquirere. VSV IGITVR CAPERE, NIHIL ALIVD EST, QVAM PER VSVM SIVE POSSESSIONEM ADQVIRERE. Inde apparet, vsucapio, scribendum esse, non vsuscapio. Nō enim sic dicitur vsucapio, vt pignoris capio. Pignus capimus, vsum non capimus, sed per vsum siue possessionem capimus, & acquirimus. Quod Cato apud Gellium *lib. 7. cap. 10.* non animaduertens, vsucapionem, sicut pignoris capionem, scribi debere

3 tradidit. Vsucapionem autem à longi temporis præscriptione in hoc differre vulgò tradunt, quòd vsucapio sit rerum mobilium, præscriptio immobilium, Sed discrimen illud definitione vsucapionis, quam inferius tradémus, & *l. eum qui ædes, l. nunquam, l. si per errorem, cum l. sequent. de vsurp. & vsuc. & §. 1. hoc tit n.* planè subuertitur. Ex definitione & dictis ll. apparet, vsucapionem ad mo-

4 bilia & immobilia pariter referri. Quod intelligentes alij, inter vsucapionem & præscriptionem, tanquam inter causam & effectum distinguunt, præscriptionem pro exceptione, quæ possessori ex vsucapione competit, accipientes. Sed nec ea sententia potest subsistere, proptereà quòd effectus, non de tota causa, sed eius duntaxat parte, *hoc est*, de exceptione, quæ competit ex vsuca-

5 pione rerum immobilium, prædicaretur. Sic enim legitur. DE LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS & longum tempus, decem vel viginti an-

nos

nos ſignificat:& longo tempore res immobiles vſucapiuntur,non res mobiles. 6
Rectiùs itaque dicemus præſcriptionem hoc in loco pro poſſeſſione, ſiue ac-
quiſitione longi temporis. Sic ſumitur *in l. ex à quo. circa fin. de vſurpat. & vſu-
cap. l. qui alienam. in princ. de euict.* & Ludouicus Ruſſardus teſtatur ſe in pleriſ-
que libris manuſcriptis, nõ DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
PRÆSCRIPTIONIBVS, ſed DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
POSSESSIONIBVS, legiſſe: eámq; lectionem Græcus interpres Theophilus
agnouit, quia ita vertit: περὶ τῶν ἐν χρήσει λαμβανομένων καὶ μακρῷ χρόνῳ διακατεχο-
μένων, quamuis Curtius malè tranſtulit, De VSVCAPIONIBVS ET LONGI
TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS. Ac plurimùm differt longi temporis
poſſeſſio, ſiue adquiſitio, ab vſucapione. Nam mobilia vſucapiuntur, longo tẽ- 7
pore non adquiruntur. Nec obſtat *l. 3. de diuerſ. temp. præſcript.* vbi longi tem-
poris præſcriptio in mancipiis locum habere dicitur. Nam hoc de mancipiis
ruſticis intelligendum eſt, quæ pro parte ruris habentur. Rurſus non obſtat *l. 9* 8
eod. tit. Etenim ibi pro, mobilibus, legendum eſt, ſoli. *Cuiac. in paratit. C. in quib.
cauſ. ceſſat longi temp. præſcript.* Deinde longi temporis acquiſitio introducta eſt,
vt immobilia, quæ vſucapi non poſſunt, longo tempore acquirerentur. Verbi-
gratia: vectigalia, id eſt, tributaria & ſtipendiaria prædia vſucapi non poſſunt,
lõgo tempore poſſunt acquiri, *l. cùm ſponſus, §. an vectigalib. de public. in rem act.
l. ſi finita, §. ſi de vectigalibus, de damno infecto.* Sic ſeruitutes olim vſucapi nõ po-
tuerunt. Et quidem ruſticæ ſeruitutes idcircò, quia non habent certam conti-
nuámq; poſſeſſionem, *l. ſeruitutes prædiorum de ſeruit.* vel quia natura intermiſ-
ſionem habent, *l. ...um de vſufructu, de vſu & vſufructu leg.* Vrbanæ, quia lex
Scribonia earum vſucapionem ſuſtulit, *l. 4. § fin. de vſurpat. & vſuc.* & ante le-
gem Scriboniam potuerunt vſucapi, quia tales ſunt, vt continuam habeant poſ-
ſeſſionem, *l. ſeruitutes, de ſeruit. vrban. prædior.* Longi tamen temporis poſſeſſio- 9
ne acquiri potuerunt, *l. ſi quis diuturno, ſi ſeruitus vindicetur, l. foramen. de ſerui-
tut. vrban. prædior. l. 1. §. vlt. de aqua & aquæ pluu. arcen. l. apparet, §. penult. de iti-
nere actúq; priuato, l. 1. & 2. C. de ſeruit. & aqua.* Tertiò, vſucapio dominium ad- 10
fert: vt in definitione vſucapionis infrà audiemus. Longi tẽporis poſſeſſio pa-
rit exceptionem tantùm, *l. penult. C. de præſcript. triginta vel quadraginta annorũ.*
Et hoc titulus ipſe indicat. *De longi tempor. præſcript. in C.* Inde ſequitur, quòd
qui vſucepit, re amiſſa, directam habet actionem: qui longo tempore poſſedit,
vtilem, *d. l. penult. C. de præſcript. 30. vel 40. annorum l. ſi quis diuturno, ſi ſeruitus
vindic. l. ſi duo patroni, §. Iulianus de iureiur.* Vſucapio etiam poſſeſſionem exigit, 11
l. ſine poſſeſſione, de vſurp. & vſuc. idémq; nomen ipſum vſucapionis oſtendit, vt
ſuprà monui. Longi temporis adquiſitio, quaſi poſſeſſione contenta eſt. *dicta l.
ſi quis diuturno. ſi ſeruitus vindicetur.* Vſucapio ſine titulo nunquam procedit, *l.* 12
nullo iuſto titulo, C. de rei vendicat. In longi temporis poſſeſſione ſiue adquiſitio-
ne, non eſt neceſſe docere titulum; ſed ſatis eſt quòd quis non vi, non clàm,
non precariò poſſedit, *d. l. ſi quis diuturno. ſi ſeruitus vindicetur.* Denique vſuca- 13
pio olim litis conteſtatione non interrumpebatur, *l. Iulianus 17. in fin. cum l. ſeq.
l. ſi à bonæ fidei. de rei vindicat. l. Iulianus, § quantum, ad exhibend. l. 2. pro donato. l.
2. §. vl. pro empt.* Secus erat in præſcriptione, ſiue poſſeſſione longi temporis,
*l. 10. C. de acquir. & retin. poſſeſſ. l. 2. & 10. C. de præſcript. longi temporis, l. mora, C.
de rei vindicat.* VSVCAPIO AVTEM EST ADEPTIO DOMINII, PER 14

CONTINVATIONEM POSSESSIONIS ANNI, VEL BIENNII: RERVM
MOBILIVM, ANNI: IMMOBILIVM BIENNII. *Vlpianum in fragm. tit.* 19.
Ad eundẽ prorſus modum, Modeſtinũ vſucapionem definiuiſſe *in l.3. de vſurp.*
& vſucap. dubium non eſt. Verùm Tribonianus definitionẽ Modeſtini immu-
tauit, & vbi Modeſtinus ſcripſerat, per continuationem poſſeſſionis anni vel
biennij: ille ſcripſit, per continuationẽ poſſeſſionis, temporis lege definiti: ſicu-
15 ti infrà latiùs monebimus. HODIE IGITVR VSVCAPIO EST ADEPTIO
DOMINII, PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS, TEMPORIS
LEGE DEFINITI, *d. l. 3. de vſurpat. & vſucap.* Dicitur ADEPTIO DOMINII,
16 quia per vſucapionẽ dominiũ acquirimus. Hinc *in l. traditionib. C. de pactis.* ab
Imperatoribus eſt reſcriptũ, traditionibus & vſucapionibus transferri rerũ do-
minia, non nudis pactis. Traditionibus transferuntur rerũ dominia iure gen-
tium, ſi traditiones fiant à dominis, ex iuſta cauſa, *§. per traditionẽ, ſuprà de rer.*
diuiſ. Vſucapionibus, iure ciuili, ſi traditiones ſint factæ à non domino. Et in
hoc, inter reliqua, vſucapio à longi temporis poſſeſſione differt. Nec enim lon-
gi temporis poſſeſſio dominium adfert, ſed exceptionẽ tantùm parit, vt ſuprà
17 monui. Per dominium autem, plenum dominium intelligimus, non directum
tantùm, nec etiam vtile tantùm; cùm nullum ſit directum, nullum vtile domi-
nium, ſicuti alibi tradidi: quamuis aliter interpretes ſentiant. *Couar. in cap. poſ-*
ſeſſ. de reg. iur. in 6. in initio relectionis tertia partis, & Vaſquius de controuerſiis il-
18 *luſtribus lib. 2. c. 54.* His verbis: PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS,
proxima vſucapionis cauſa exprimitur, poſſeſſio, ſcilicet: nam ſine poſſeſſione
vſucapio non procedit, *l. ſine poſſeſſione, de vſurpat. & vſucap.* quod etiã ipſum
vſucapionis nomen oſtendit, vt ſuprà dixi. Et quamuis ad vſucapionẽ titulus
quoq; requiratur; & vſucapio, nullo iuſto titulo præcedente, non ſubſiſtat, *l.*
nullo, C. de rei vendicat. ſicut infrà latiùs dicemus: tamen titulus non eſt cauſa v-
ſucapionis proxima, ſed cauſa poſſeſſionis; & poſſeſſio eſt proxima cauſa vſu-
19 capionis. Vitioſa igitur eſt Accurſij collectio. Ex pluribus titulis ſiue cauſis
poſſidemus, *l. 3 §. ex pluribus, de acq. poſſeſſ.* Ergo ex pluribus cauſis vſucapimus:
& dominiũ acquirimus: quod eſt contra *dictam l. tertiam §. ex pluribus.* Nã poſ-
ſeſſionis plures cauſæ eſſe poſſunt, *d. §. ex pluribus.* Vſucapionis, non niſi vna
cauſa eſt, poſſeſſio. Poſſeſſionem verò continuã eſſe oportet; Vſurpata, *h. e.* in-
20 terrupta, vſucapionem impedit. Vſurpare Oratoribus eſt frequenter vti: Iuriſ-
21 conſultis, interrumpere poſſeſſionẽ, *l. 2. de vſurpat. & vſucap.* Et continua poſ-
ſeſſio dicitur, nõ ſolùm quæ penès vnũ atq; eundẽ ſemper eſt; verùm etiã quæ
ab vno ad aliũ legitimè peruenit. Vt ſi hæres apprehendit poſſeſſionẽ, quã de-
functus habuit, poſſeſſio cõtinuata dicitur, *§. diutina infrà, h. t. n.* & apprehẽſio-
ne omnino opus eſt, nec ſine ea hæres poſſidet, *l. Põponius, §. quæſitũ, l. cùm hære-*
des, l. qui vniuerſas, §. quod per colonũ, de acquir. poſſeſſ. idq; tam in ſuis hæredibus,
quàm in extraneis procedit, *Tiraq. in tract. le mort ſaiſit le vif, in 3. declarat. n. 2.*
22 *cũ ſeq.* Nec obſtat *l. cùm miles, ex quib. cauſ. maior.* Nã cùm ICtus ibi dicit, poſſeſ-
ſionẽ quaſi iunctã in hæredẽ deſcendere, per poſſeſſionẽ vſucapionẽ intelligit,
quemadmodũ proximè ſequentia verba, plerunq; nondũ adita hæreditate cõ-
pleturi oſtendũt. Sic poſſeſſio pro vſucapione accipitur *in l. deniq; ex quib. cauſ.*
maior. vbi Papinianus elegãter inquit: POSSESSIO SINE POSSESSIONE NON
CONSISTIT. Poſſeſſio, *hoc eſt,* vſucapio, non conſiſtit ſine poſſeſſione. Et vt

hæres

hæres apprehendit possessionem; quamuis iure ciuili, morte defuncti interrupta fuerit vsucapio, vtpote nemine possidente rem quæ vsucapitur, quandiu hæres possessionem non apprehendit, *l. 1. §. Scæuola, si is qui testamento liber, &c.* 24
Tamen iure singulari, nódum aditæ hæreditatis tempus vsucapioni datum est, *l. si iusto errore, §. nondum, de vsurpat. & vsucap.* hoc est, hæres postquàm apprehendit possessionem, iure singulari fingitur continuè possedisse, vt vsucapio procedat. Sic vsucapio à defuncto cœpta, iacente adhuc hæreditate, *id est*, nódum adita hæreditate, iure singulari perficitur, *l. cœptam, de vsurpat. & vsucap. l. 6. §. vlt. pro emptore, d. l. cùm miles, ex quib. cauf. maior.* quamuis hæreditas, quamdiu iacet, non possideatur, *l. 1. § Scæuola. si is qui testamento liber. &c.* Et quod dicitur, hæreditatem defuncti personam sustinere, eumque repræsentare, *l. hæreditas 1. de acqu. rer. domin. l. hæres, de vsurpat. & vsucap.* ad dominium rerum quę 25
in hæreditate sunt, referendum est: (vnde hæreditas dominus dicitur, *in l. liber homo. ad l. Aquiliam, l. hæreditas 2. de acquir. rer. dom. l. si ante. de interrogat. in iure faciend.* itémq; domina, *in l. non minus, de hæred. instit. l. denique, §. quæsitum, quod vi aut clam. l. 1. §. si is qui testam. liber esse iuss. l. cùm hæreditas, (. depositi.)* non ad possessionem, quæ facti est, *d. l. 1. §. Scæuola. si is qui testam. liber, &c.* atque ideò id tempus, quo aut non aditur, aut non apprehenditur hæreditas, vacuum tempus appellatur *in l. nunquam, §. penult. de vsurpat. & vsucap.* quia scilicet vacat pos- 26
sessio. Nec ea ratione interim hæreditati furtum fieri potest, cùm furtum nihil aliud sit, quàm possessionis interuersio, *d. l. 1. §. Scæuola si is qui testam. liber &c.* vt dicetur latiùs *in tit. de obligat. quæ ex delicto nascuntur*, infrà. Postremò, in definitione adiiciuntur hæc verba: TEMPORIS LEGE DEFINITI: quæ Modestini non sunt, sed Triboniani, vt suprà monui: & ad eorum explicationem pertinet principium tituli nostri.

AD PRINCIPIVM TIT.

TEXT. Iure ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cùm crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo vsucapiat, ne rerum dominia in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora; nobis melior sententia resedit, ne domini maturiùs suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideò Constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles per triennium: immobiles verò, per longi temporis possessionem, (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis præcedente, adquirantur.

SVMMARIA.

1 *Quo iure vsucapio introducta sit.*
2 *Vsucapio cur contra naturam introducta dicatur.*
3 *Naturalia quatenus sint immutabilia.*
4 *Quæ Reip. sunt necessaria, præ aliis iusta habentur.*
5 *Sine bona fide an procedat vsucapio.*
6 *Quis bonæ fidei possessor dicatur.*

7 *An interdum is dicatur bona fide possidere, qui scit rem alienam esse.*
8 *Bona fides quo tempore, Iure ciuili, ad vsucapionem requiratur.*
9 *Explicatur l. si aliena res, ff. de vsurpat. & vsucapion.*
10 *In emptione duplex tempus consideratur.*
11 *Interrupta possessio non parit vsucapionem.*
12 *Iure canonico, bona fides non tantùm ab initio, sed vsque ad completam vsucapionem requiritur.*
13 *An ad praescriptionem immemorialem requiratur bona fides.*
14 *An heres malae fidei possessoris vsucapere possit.*
15 *Qualis titulus ad vsucapionem requiratur.*
16 *An qualis qualis titulus sufficiat.*
17 *Quis dicatur iustus titulus.*
18 *Quis in materia vsucapionis, pro possessore possidere dicatur.*
19 *Quo tempore olim vsucapio completa fuerit.*
20 *Quod tempus à Iustiniano ad vsucapionem praefinitum sit.*
21 *Praesentes qui dicantur.*
22 *In vsucapionibus continuum tempus numeratur.*
23 *Quomodo tempus hic computetur.*

1 IVRE CIVILI, *hoc est*, lege 12. tabularum. Ita hic sumitur, quemadmodum & in definitione tutelae, suprà. Alias ius ciuile aliis modis dicitur, *l. ius autem ci-*
2 *uile, l. ius pluribus modis. de iustit. & iure.* CONSTITVTVM verò id est cõtra naturalem aequitatem, quae vult, vt quod nostrum est, sine facto nostro ad alium non transferatur, *l. id quod nostrum, de reg. iur.* & vt nemo cum iactura alterius & detrimento fiat locupletior. *l. nam hoc natura, de cond. indeb. l. iure natura. de reg. iur. l. iure succursum est, § fin. l. quoties, in fine, de iure dotium.* Id enim magis est contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm caetera quę homini accidere possunt; vt praeclatè Cicero, inquit, quemadmodum alibi quoque monui. Vsucapio autem dominium vero domino aufert, idque vsucapienti tribuit; & propterea definitur adeptio dominij, vt suprà dictum est. Contra ius igitur naturae est vsucapio. Atque ita rectè sensit Angelus, Alexander, & complures alij quos Alexander allegat *in l. possessio. § etsi possessio. de acqu. possess.* Bald. *in l. fin. in repetit. col. 5. C. de longi tempor. praescr.* Cuiacius *in l. 1. de vsurpat. & vsucap.* quamuis nonnulli contrà dicant. Didac. Couarr. *in c. possessor. de reg. iur. in 6. in initio 3. partis, relict.* Fernand. Vasqu. *lib. 2. controuers. illustr. c 52.* Et malè. Et propter hanc causam, sacratissimus Imperator Iustinianus praescriptionem, improbum praesidium, improbámque allegationem appellat, *in No-*
3 *uell. constit. 10. vt Eccles. Rom. 100. ann. gaud. praescript.* Nec obstat, quòd naturalia sunt immutabilia, *§ final. suprà, de iure nat. gent. & ciuil.* Hoc enim verum est, quoad ideam, non quoad indiuiduum, vt *in d. § final. de iure nat. gent. & ciuili,* latiùs est expositum. Et sic vsucapio cõtra naturam bono publico est introducta *l. 1. de vsurpat. & vsucap.* hoc est, vsucapio damno quidem est dominis, atque ita pugnat cum naturali aequitate, sed bono est Reipublicae, quia facit ne
4 rerum dominia sint in incerto. Et quae Reipublicae sunt salutaria, iusta & legitima prae caeteris habentur, cùm salus populi suprema debeat esse lex, *Cic. de legibus.* Sequitur in textu VT QVI BONA FIDE AB EO QVI DOMINVS NON ERAT,

ERAT CVM CREDERET EVM DOMINVM ESSE, REM EMERIT, VEL EX DONATIONE, ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT. His verbis Imperator Iustinianus duo tradit. Primùm, bonam fidē necessariam esse ad
vsucapionem: SINE BONA FIDE ENIM VSVCAPIO NON PROCEDIT, *h. §.n. cum aliquot §§. sequent. l. qui fundum, §. qui bona fide pro emptore.* Introducta quippe est vsucapio, non vt hominū maleficiis indulgeatur, contrectationésq; rerum alienarum scienter factæ approbētur; sed vt is qui ignorans & bona fide alienæ rei possessionē ex iusta causa nactus est, sub bona fide defendatur: ac dānum nullum incurrat. BONA FIDE AVTEM POSSIDET, QVI REM ACCEPIT AB EO, QVI DOMINVS NON ERAT, CVM CREDERET EVM DOMINVM ESSE. 5
6
Ita eleganter Imperator noster Iustinianus bonæ fidei possessorē hic definit. Ad eundem modū bonæ fidei quoq; possessorē definiuit, *in §. si quis à non domino supra de rer. diuis. & acquir. ipsar. dom.* Ita etiam Iurisconsulti bonæ fidei possessorem passim definiunt, *l. bona fidei emptor. de verb. sign. l. qui à quolibet, de contrah. empt. l. vlt. pro emptore.* Et sic eleganter Constantinus Harmenopulus, *lib 1. Epitom. tit. 3.* bonam fidem interpretatur: *καλὴ πίστις inquit, τοῦτ' ἐστὶ, ἐὰν μὴ εἰδὼς ὅτι ἀλλότριον τὸ πρᾶγμα.* Hæc tamen definitio perpetua non est. Nam & 7
bona fide possidet qui scit rem alienā esse. Vt creditor qui pignus accepit, bona fide possidet, & tamen scit rem alienam esse. Sic bona fide possidet, qui pre- 8
cariò rogauit, quamuis & is quoq; sciat rem esse alienam. Ac sufficit iure nostro ciuili, bonā fidem in vsucapionibus ab initio interuenisse, *l. bona fidei emptor. de acq. rer. dom.* Incidens mala fides vsucapionem nō interrumpit, *§. diutina, inf. h. t. n.* quod tamen in emptione non procedit. In emptione námq; duobus tēporibus bona fides exigitur, emptionis scilicet, & traditionis, *l. sed etsi res, §. vlt. de public. in rem act.* Nec obstat *l. si aliena res, in pr. de vsucap.* quæ videtur velle, tra- 9
ditionis tēpus tantùm spectandum esse, vt in stipulationibus, *l. si is qui pro emptore, §. vlt. de vsurpat & vsucap.* Nam dicendū est, inter diuersæ scholæ auctores, *hoc est*, Proculianos & Sabinianos semper cōstitisse, etiam in emptione bonam fidem initio, *hoc est*, tempore emptionis, spectari oportere: sed in eo fuisse controuersiam, vtrùm id tempus sufficeret, an verò etiam tēpus traditionis spectandum esset. Et Proculiani existimarunt sufficere, si emptor emptionis tem- 10
pore bonam fidem haberet. Contrà Sabiniani putarunt, etiam traditionis tempore bonam fidem intercedere debere. Et Vlpianus docet Sabinianorum sententiam obtinuisse. In emptione itaq; duplex tempus, quod ad bonam fidem attinet spectatur, emptionis & traditionis. In aliis contractibus omnibus sufficit, si bona fides ab initio interueniat. Idq; verum est, si modò possessio fuerit continua. Interrupta possessione, aliud dicendum erit. Etenim, vt Paulus scribit: 11
Si quis bona fide possidens, ante vsucapionem amissa possessione, cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, nō capiet vsu; quia initium secundæ possessionis vitiosum est, *l. si is qui pro emptore, §. penult. de vsurpat. & vsucap.* duobus casibus exceptis, quos summi ingenij IC. Papinianus persequitur *in l. iusto errore, § etsi possessionis, de vsurpat. & vsucap.* Iuris verò ciuilis 12
ideò mentionem feci, quòd iure Canonico bona fides non tantùm ab initio, sed etiam vsque ad completam vsucapionem requiritur. Mala enim fides quocunque tempore ante completam vsucapionem superueniens, vsucapionem impedit, *cap. possessor de regul. iur. in 6. cap. vigilanti, cap. fin. & vtrobique Do-*

vsumfructum in frumento consistere,*hoc est*,facto aliquo eius qui fruitur & vti-
tur.Et eadē *l.1 §.dies.* dicitur vsumfructū tunc constitui, cùm quis iam frui po-
8 test.Si igitur is qui frui potest,per triennium,decēnium,vicenniū non fruatur,
meritò amittit vsumfructum. Seruitutes vrbanorū & rusticorum prædiorum
non vtendo amittuntur,*d.l.penult.C.de seruit.& aqua*.Et quidem rusticorū præ-
diorum seruitutes omnimodo : vrbanorum ita demum , si vicinus simul li-
bertatem vsucapiat,*l.6.de seruit.vrban.prædior.l.si quis alia,§.fin.quemadmodum*
9 *seruit.amit.* QVARTO AMITTITVR VSVSFRVCTVS NON VTENDO PER
MODVM:quod tunc fit,cùm quis vtitur quidem vsufructu per triennium , de-
cennium aut vicenniū,sed non eo modo, quo constitutus vsusfructus est. Mo-
dus legem & qualitatem præscriptam significat, vt constat *ex l.4.de seruitut.* Et
cùm quis alio modo fundo vtitur,quàm debeat,perinde est ac si non vteretur.
10 QVINTO FINITVR VSVSFRVCTVS CESSIONE IN IVRE SCILICET:
si vsufructuarius in iure,*id est*,ad sellam Prætoris,ius suum domino proprieta-
tis cedat , *h.§ n.* DOMINO PROPRIETATIS dicitur, quòd cedendo extra-
neo,*hoc est*,ei qui proprietatem nō habet, nihil agitur. Nec enim ad eum vsus-
fructus transit, sed ad dominum proprietatis hoc etiā casu recurrit,*l.si vsusfru-
ctus de iure dotium*. Itaq; quod dicitur, NIHIL AGI id ad extraneum referen-
dum est,nō ad dominū proprietatis,nec ad vsufructuariū.Eodem loquendi ge-
nere vsus est Imperator *in principio tit. quibus ex causis manumittere non licet,*
11 *supra.* SEXTO FINITVR VSVSFRVCTVS ACQVISITIONE DOMINII, si
vsufructuarius rei proprietatē adquisierit, *l.si tibi,l.si seruus quibus mod.vsusfr.
amitt.*quæ res consolidatio appellatur,inde quòd solidū id propriè sit,à quo v-
susfructus deductus non est,*l.à liberto de bonis libert l.Sempronius §.penult. de*
12 *vsu & vsufructu leg.* POSTREMO FINITVR VSVSFRVCTVS REI MVTA-
TIONE. Si enim ædiū vsusfructus sit legatus , & ædes sint exustæ, extinguitur
vsusfructus,& nec areæ,nec cæmētorū vsusfructus debetur, *l.repeti,§.res muta-
tione,quib.mod.vsusfructus amittitur.* quāuis ædes restitutæ fuerint , *l.quid tamen*
§.pen.eodē. Sic versa vice,si areæ vsusfructus sit legatus,& in ea ædifi iū sit posi-
13 tū,rem mutari,& vsumfructū extingui cōstat,*d.l.repeti,§.fin.* Similiter si quadri-
gæ vsusfructus sit legatus,& vnus ex equis decesserit, extinguitur vsusfructus,
quoniā quadriga esse desinit,*d.l.quid tamē,§ fin.* Deniq; bouis vsufructu legato,
eoq; mortuo,λείψανα,*id est*,caro & coriū in fructu nō sunt, *l.penult.eodē.* Aliud
dicendū est,si proprietas ædiū, areæ, aut quadrigæ legata fuerit. Nā ædibus le-
gatis,& combustis area nihilominus debetur,& vindicari potest,*l.si grege lega-
to.in fine,de leg.*1.Et si areæ legatæ post testamentū factum,ædificium est impo-
sitū,vtrumq; debetur,& solum & superficies,*l.si area legata,de legat.*2. Quadri-
ga quoq; legata,& vno equo mortuo,reliqui debētur,*l.peculiū legatū §.quadri-*
14 *ge de.legat.* Atq; ita omnes ICti,solo Celso excepto,*l.si chorus,§.penul.de leg.*3.
tradiderunt , vt Paulus refert *in l.qui res suas obligauit, §.aream, de solut.* Boue
tamen legato,non idem dicendū erit. Nam boue mortuo, neq; caro, neq; co-
rium debetur : atq; ita nihil refert, proprietas bouis legetur , an vsusfructus *l.*
15 *mortuo boue.de legat.*2. Ratio differentiæ hæc est : Ædibus legatis, iisq; exustis,
area debetur, quia area est pars ædiū,& quidem maxima,cui etiam superficies
cedit,*d.l.qui res suas obligauit,§.penult.de solut.* Itē legata quadriga,& vno equo
mortuo , reliqui debentur, quia sunt pars quædam quadrigæ, At boue mortuo
qui

qui legatus erat, nihil debetur; quia bos viuus legatus est, eius viui pars nulla superest. Caro namque & corium nihil aliud sunt, quàm bos mortuus. Et testator non legauit bouem vel viuum & mortuum, sed viuum tantùm. Itaque legatarius viuum petere debet, non mortuum; & mortuo boue, nihil debetur.

SYNOPSIN QVÆRE AD FINEM TITVLI SEQVENTIS.

DE VSV ET HABITATIONE.

Titvlvs V.

Text. Iisdem istis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet, iisdemque illis modis finitur, quibus & vsusfructus desinit. Minus autem scilicet iuris est in vsu, quàm in vsufructu. Namque is qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quàm vt oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad vsum quotidianum vtatur, in eo quoque fundo hactenus ei morari licet, vt neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento. nec vlli alij ius quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest: cùm is qui vsumfructum habere intelligitur. v. ipse tantùm habitet: nec hoc ius ad alium transferre potest: & vix receptum esse videtur, vt hospitem ei recipere liceat: sed cum vxore sua liberisque suis, item libertis, necnon aliis liberis personis, quibus non minùs quàm seruis vtitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito ei habitare licet. Item is ad quem serui vsus pertinet, ipse tantummodò operis atque ministerio eius vti potest: ad alium verò nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est in iumentis. Sed si pecorum, veluti ouium, vsus legatus sit: neque lacte, neque agnis, neque lana vtetur vsuarius, quia ea in fructu sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus vti potest.

SVMMARIA.

1. *Vsus in quo cum vsufructu conueniat, in quo item ab eodem differat.*
2. *An fundi vsum habens, alij ius suum vendere possit.*
3. *Cedere quid sit.*
4. *An vsufructuarius alij vsumfructum legare possit.*
5. *Vtrum operis serui legatis, vsusfructus, an vsus serui legatus sit.*
6. *Operæ serui an sint indiuiduæ.*
7. *Operæ serui an non vtendo amittantur.*
8. *An vsus morte vsuarij finiatur.*
9. *An seruo vsucapto vsusfructus serui finiatur.*
10. *Vsusfructus serui legatus, ex quo tempore debeatur.*
11. *Pecorum vsu legato, quid vsuario debeatur.*
12. *Voluntates defunctorum non sunt strictè intelligendæ.*

1 SERVITVTIS VSVS IN EO CONVENIT CVM VSVFRVCTV, QVOD IIS-
DEM MODIS CONSTITVITVR QVIBVS VSVSFRVCTVS CONSTITVI
SOLET; IISDEMQVE MODIS FINITVR, QVIBVS ET VSVSFRVCTVS
2 DESINIT, *l.1.de vsu & habitat. & h.t.n.* in illo autem ab vsufructu differt, quòd
MINVS VTILITATIS ET COMMODI ET IN VSV, QVAM IN VSVFRVCTV:
quod Imperator noster quatuor propositis exemplis declarat. Primum sumptū
est à fundo, cuius vsum qui habet, nō potest alij ius suum vendere, locare, gra-
tis concedere. Secus est in vsufructu fundi. Nec aduersatur quod suprà dictum
3 est: Vsufructuarium vsumfructum in extraneo cedere non posse. Nam cedere in
iure, est ad sellam Prætoris totum ius suum à se abiudicare: & vsufructuarius
in extraneum ius suum hoc modo transferre non potest, cùm vsusfructus sit
4 seruitus personalis, & personam non egrediatur. At locare, vendere, gratis con-
cedere, est ius vtendi fruendi ita in alium transferre, vt tamen per conducto-
rem, emptorem, aut eum cui gratis conceditur, à fructuario retineatur: & ideò
fructuarius potest hæc omnia facere. *Cuiac. in notis ad hunc titulum nostrum.*
Non tamen potest vsumfructum vsufructuarius legare, *l. quod in rerum natura,*
§.1.de legat.1. quia morte vsufructuarij finitur. Nec obstat, quòd res aliena po-
test legari. Nam cùm vsufructuarius legat vsumfructū, non legat vt alienum,
sed vt suum, errore iuris, quasi sibi liceat id facere: & idcircò legatum est inu-
5 tile. Secundum exemplum pertinet ad ædes; idq; copiosissimè explicant ICti
in l.2.& quinque ll.sequent. de vsu & habitat. Tertium ad seruum; & serui vsu
legato, ipse legatarius tantùm opera serui vti potest, non alius; quemadmodum
latè tradit Vlpianus *in l.plenum, de vsu & habit.* Inde quæritur, vtrum operis
serui legatis, vsusfructus, an verò vsus serui sit legatus? Et quidem Caius *in l.4.*
de oper.seru. vsumfructum serui legatum putat, cuius operæ sunt legatæ. Teren-
tius Clemens contrà *in l.3.eod.* operis serui legatis, vsum datum intelligit; idq;
Iulianum etiam existimasse scribit: Et quamuis Antonius Goueanus *lib. 1. va-*
riarum, cap.7. hanc difficultatem ita tollendam esse censeat, vt *in d.l.5.de oper.*
seru. nō legamus, operis serui legatis, vsum datum intelligi, sed vsumfructū. Ta-
men *in l.2.de vsu & vsufructu leg.* negatur eum, cui operę legatę sunt, fructuariū
serui esse. Et *in l.5.§.final.vsufruct. quemadmodū caueat.* dicitur, operas non per
omnia imitari vsumfructum. Et *in l.1.§.si vsusfructus, ad l.Falcid.* tradit ICtus,
operis serui legatis, neq; vsum, neq; vsumfructum in eo legato esse. Dicendū,
itaq; videtur, operis serui legatis, interdū vsum, interdū vsumfructū, interdum
neq; vsum, neq; vsumfructum legatū videri: & proinde *in d.l.5.de oper seru.* ni-
6 hil esse immutandum. Vsus legatus videtur, operis serui legatis; quia operę sunt
indiuiduæ. *d.l.1 §.si vsusfructus,* sicuti vsus indiuiduus est, *l.vsus pars, de vsu &*
habitat. Vsusfructus videtur legatus operis serui legatis; quia legatarius operas
serui potest locare, & ex operis quas locauerit, mercedes percipere, *l.2.de vsu*
& vsufructu. Vsuarius hoc facere nō potest, *l.plenū, §.vlt.l.per seruū, in princ. de*
7 *vsu & habit.& h.t.n.* Neq; vsus, neque vsusfructus videtur legatus, operis serui
legatis; quia operæ serui, capitis deminutione legatarij, vel non vtendo, non a-
mittuntur, *l.2.de oper.seru.l.2.de vsu & vsufruct.* Secùs est in legato vsu vel vsu-
fructuarij serui. Ratio diuersitatis est: Operæ consistunt in actu eius qui eas
debet, *l.1.de oper.seru.* Itaq; quandiu is manet, & operari potest, operæ debētur:
nec attenditur capitis deminutio legatarij, nec quòd is vsus non est. Vsusfru-

ctus vel vsus contrà consistit in actu vsuarij vel vsufructuarij. Eo itaque capite deminuto, quia non is est, in quo vsusfructus vel vsus ab initio constitit, extinguitur vsusfructus. Idemque fiat, si non est vsus vsufructu vel vsu, per tempus constitutum. Cùm enim in actu vsufructuarij vel vsuarij consistat vsusfructus & vsus, vt suprà latiùs est expositum; renunciare videtur vsufructui & vsui, qui eo non vtitur. Sic neque vsus, neque vsusfructus videtur legatus, operis serui legatis; quia vsusfructus & vsus pereunt morte vsufructuarij & vsuarij: operis autem serui legatis, etiam mortuo legatario, transmittuntur operæ ad hæredem legatarij, *d.l.1.de vsu & vsufructu.* quia vsusfructus & vsus personæ legatarij cohærent: operæ non cohærent personæ legatarij, sed personæ serui. Quæ ratio etiam facit, vt seruo, cuius operæ sunt legatæ, vsucapto, pereat legatum operarum, & operæ incipiant deberi domino qui seruum vsucepit, *d.l.2. in fine de vsu & vsuf.* At secus est in vsufructu serui legato: hoc casu, seruo vsucapto, 9
non perit vsusfructus, quandiu legatarius viuit, *l.locum, §.pen. de vsufructu, l.iusto.§.non mutat. de vsurpat. & vsuc.* Denique operis serui legatis, operæ sunt præstandæ siue edendæ ex die petitionis, siue legatarius operas petat, siue hæres eius: ex eo die quo petuntur, sunt præstandæ, & ante eum non intelliguntur esse in rerum natura, *l.1.de oper.seru.* At vsufructu serui legato, debetur vsusfructus ab adita hæreditate, *l.2.quando dies legat.cedat.* Ex his itaque apparet, de o- 10
peris serui legatis non malè dici posse, quod de habitatione legata dicitur; neque vsum videri legatum, neque vsumfructum, sed quasi proprium aliquod ius. Postremum exemplum proponitur in pecore: & ibi vitiosè legitur: SED ETSI PECORVM, VEL OVIVM VSVS LEGATVS EST, Legendum est pro VEL VELVTI. Pecorum enim appellatione oues quoque continentur, cùm gregatim haberi & pasci soleant. Et rectè *in d.l plenum, §.sed si pecoris, (vnde §. sed etsi pecorum hoc tit. nostro descriptus est.)* legitur: Sed etsi pecoris vsus relictus est, putà gregis ouilli. Theophilus etiam ita vertit: ἢ θρεμμάτων, τῶν προβάτων: sed malè Latinus interpres Curtius transtulit. Et pecorum, veluti ouium, vsu legato, neque lana, neque lacte, neque agnis vsuarius vtitur; hæc enim magis 11
in fructu sunt, *§.in pecudum, suprà de rer. diuis.* Modico tamen lacte poterit vti. Neque enim tam strictè interpretandæ sunt voluntates defunctorum, *d.l.plenum, §.sed si pecoris, de vsu & habitat.* Et hoc est, quod dicitur, in testamentis 12
pleniùs voluntates testantium interpretamur, *l.in testamentis, de reg. iur.* Pleniùs scilicet quàm verba sonant.

AD §. SED SI CVI HABITATIO.

TEXT. Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit, neque vsus videtur, neque vsusfructus, sed quasi proprium aliquod eius. Quam habitationem habentibus propter rerum vtilitatem, secundùm Marcelli sententiam, nostra decisione promulgata, permisimus non solùm in ea degere, sed etiam aliis locare. Hæc de seruitutibus & vsufructu, & vsu & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditate autem & obligationibus suis locis proponemus. Exposuimus summatim, quibus modis iure gentium res nobis acquiruntur: modò videamus quibus modis, legitimo & iure ciuili acquiruntur.

SVMMARIA.

1 *Habitatio quid sit.*
2 *Habitatio quomodo ab vsu, itemq́; vsufructu differat.*
3 *An habitationem habens aliis eam locare possit.*
4 *Referuntur aliæ quædam seruitutum personalium species.*

1 POstremò seruitus in personam, quæ hic proponitur, est habitatio. HABITATIO NON SIGNIFICAT DOMVM, SED IVS HABITANDI: QVI PROPE SERVITVS EST. In facto tamen potiùs, quàm in iure consistit, *l. penult. de*
2 *capite minut.* id est, non tam videtur esse ius, quàm factum, & quasi domus ipsa. Itaque multùm distat ab his quæ in iure consistunt, *hoc est*, ab vsu & vsufructu. Vsus enim & vsusfructus non vtendo, & capitis diminutione amittuntur: habitatio non item, sed morte extinguitur, *l. si habitatio legetur*, §. 1. *de vsu & habit. d. l. penult. de capite minut.* Ob hanc causam vsufructu ita legato, quoad viuet legatarius; multiplex est legatum, & censetur legatum repetitum in casu, quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit, *l. 3. §. 1. quib. mod. vsusfruct. amitt.* quia scilicet vsusfructus capitis diminutione &
3 non vtendo amittitur. At habitatione relicta, quoad viuet legatarius, vnum est legatum, *l. damnas esto, de vsu & vsufruct. leg* nec censetur legatum repetitum in casu quo legatarius capite deminutus fuerit, vel vsumfructum non vtendo amiserit: quia repetitio illa inutilis esset, cùm habitatio capitis diminutione, & non vtendo non amittatur. Deinde QVI HABET HABITATIONEM, ALIIS EAM LOCARE POTEST: QVI VSVM ÆDIVM HABET, IVS SVVM AD ALIVM TRANSFERRE NON POTEST, vt hic Imperator docet, *& in l.*
4 *cùm antiquitas, C. de vsufructu & hab.* Suprà dictis tribus in personam seruitutibus addenda est seruitus, vt pomum decerpere liceat ex prædio alieno, vt spatiari vel cænare in alieno prædio possimus. Has seruitutes personæ concedi posse dubium non est. Nec obstat *l. 8. de seruit.* quæ negat seruitutem huiusmodi, vt pomum decerpere liceat, vt spatiari, vt cænare in alieno possimus, imponi posse. Nam vt titulus ipse indicat, ICtus loquitur de seruitute prædij: & prædio, ad dictum modum, seruitus imponi non potest, quia prædij mei nihil interest, vt possim decerpere pomum ex alieno prædio, vel vt possim in alieno prædio spatiari vel cænare, nihil ex ea res prædio profecit. At personæ huiusmodi seruitus concedi potest, & personæ seruitus vtilis est. Denique seruitutes prædiorum, iter, actus, via, aquæductus, & similes, personales seruitutes esse possunt, vt suprà est expositum.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. IV. DE VSVFRVCTV, ET TIT. V. DE VSV ET HABITATIONE.

- **Servitvtvm** personalium tres sunt species.
  - 1. Vsusfructus
    - Acquiritur
      - Testamento, per
        - Legatum,
        - Fideicommissum,
      - Pactionibus,
      - Stipulationibus.
    - Consistit
      - Propriè dictus, in rebus post vsum remanentibus, vt in fundo, ædibus, iumentis.
      - Impropriè dictus, vt in rebus vsu ipso pereuntibus, vt vino & frumento.
    - Finitur
      - 1. Morte fructuarij.
      - 2. Maxima & media capitis diminutione.
      - 3. Non vtendo per modum & tempus.
      - 4. Cessione domino facta.
      - 5. Consolidatione.
      - 6 Rei mutatione vel interitu.
  - 2. Vsus
    - Conuenit cum vsufructu in modis
      - Constituendi,
      - Finiendi.
    - Differt ab eo in duobus.
      - 1. Quòd ex iis quæ in fructu sunt, nihil percipere possit vsuarius; nisi fortè quantum sibi & suis ad victum sufficit.
      - 2. Quòd alij ius suum concedere non potest, vel gratis, vel mercede.
  - 3. Habitatio, vsus domus plenior, siquidem locari potest.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS.

Titvlvs VI.

Svmmaria.

1 *Vsucapio an simplex verbum sit.*
2 *Vsus quid significet.*
3 *Vsucapio quomodo à præscriptione differat.*

4 *Vsucapio tam ad mobilia, quàm ad immobilia pertinet.*
5 *Longum tempus quod dicatur.*
6 *Mobilia an longo tempore acquirantur.*
7 *An vectigalia prædia vsucapi possint.*
8 *Seruitutes cur vsucapi non potuerint.*
9 *An per longi temporis præscriptionem seruitutes acquiri possint.*
10 *Vsucapio an dominium adferat.*
11 *Vsucapio possessionem requirit, præscriptio quasi possessione contenta est.*
12 *An vsucapio sine titulo procedat.*
13 *An vsucapio litis contestatione interrumpatur.*
14 *Quæ fuerit antiqua vsucapionis definitio.*
15 *Quid sit vsucapio ex iure nouo.*
16 *Traditionibus & vsucapionibus transferuntur rerum dominia, non nudis pactis.*
17 *An aliud dominium directum sit aliud vtile.*
18 *Possessio an sit proxima vsucapionis causa.*
19 *Possessionis plures causæ esse possunt.*
20 *Vsurpare quid sit.*
21 *Quæ dicatur possessio continua.*
22 *An possessio sine apprehensione in heredem transeat.*
23 *Possessio interdum pro vsucapione accipitur.*
24 *Heres quandoque possedisse fingitur.*
25 *Hereditas cur dominus vel domina dicatur.*
26 *An hereditati iacenti furtum fieri possit.*

1 Vsucapio, non simplex, sed iunctum est verbum, ab vsu & capiendo dictum: & ideò pro vsucapere, ICti quoque dicunt, capere vsu; & pro non vsucapere, vsu non capere, *l. heres eius, l. si is qui pro emptore, l. iusto, de vsurpat. &*
2 *vsucap. l 2. § 1. pro empt. §. rursus ex diuerso. infrà de action. & alibi sæpe.* Vsus possessionem significat, sicut è contrario, possessio significat vsum rei, *l quæstio. de verb. signif.* Capere est acquirere. VSV IGITVR CAPERE, NIHIL ALIVD EST, QVAM PER VSVM SIVE POSSESSIONEM ADQVIRERE. Inde apparet, vsucapio, scribendum esse, non vsuscapio. Nō enim sic dicitur vsucapio, vt pignoris capio. Pignus capimus, vsum non capimus, sed per vsum siue possessionem capimus, & acquirimus. Quod Cato apud Gellium *lib. 7. cap.* 10. non animaduertens, vsucapionem, sicut pignoris capionem, scribi debere
3 tradidit. Vsucapionem autem à longi temporis præscriptione in hoc differre vulgò tradunt, quòd vsucapio sit rerum mobilium, præscriptio immobilium. Sed discrimen illud definitione vsucapionis, quam inferius trademus, & *l. eum qui ædes, l. nunquam, l. si per errorem, cum l. sequent. de vsurp. & vsuc. & §. 1. hoc tit. n.* planè subuertitur. Ex definitione & dictis ll. apparet, vsucapionem ad mo-
4 bilia & immobilia pariter referri. Quod intelligentes alij, inter vsucapionem & præscriptionem, tanquam inter causam & effectum distinguunt, præscriptionem pro exceptione, quæ possessori ex vsucapione competit, accipientes. Sed nec ea sententia potest subsistere, propterea quòd effectus, non de tota causa, sed eius duntaxat parte, *hoc est*, de exceptione, quæ competit ex vsuca-
5 pione rerum immobilium, prædicaretur. Sic enim legitur. DE LONGI TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS & longum tempus, decem vel viginti an-

nos.

nos ſignificat:& longo tempore res immobiles vſucapiuntur,non res mobiles. 6
Rectiùs itaque dicemus præſcriptionem hoc in loco pro poſſeſſione, ſiue ac-
quiſitione longi temporis. Sic ſumitur *in l.ei à quo. circa fin.de vſurpat. & vſu-
cap.l.qui alienam.in princ.de euict.* & Ludouicus Ruſſardus teſtatur ſe in pleriſ-
que libris manuſcriptis, nó DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
PRÆSCRIPTIONIBVS, ſed DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS
POSSESSIONIBVS, legiſſe: eámq; lectionem Græcus interpres Theophilus
agnouit, quia ita vertit: *περὶ τῶν ἐν χρήσει λαμβανομένων καὶ μακροῦ χρόνου διακατεχο-
μένων*, quamuis Curtius malè tranſtulit, De VSVCAPIONIBVS ET LONGI
TEMPORIS PRÆSCRIPTIONIBVS. Ac plurimùm differt longi temporis
poſſeſſio, ſiue adquiſitio, ab vſucapione. Nam mobilia vſucapiuntur, longo tē- 7
pore non adquiruntur. Nec obſtat *l.3.de diuerſ.temp. præſcript.* vbi longi tem-
poris præſcriptio in mancipiis locum habere dicitur. Nam hoc de mancipiis
ruſticis intelligendum eſt, quæ pro parte ruris habentur. Rurſus non obſtat *l.9* 8
eod.tit. Etenim ibi pro, mobilibus, legendum eſt, ſoli. *Cuiac.in paratit.C.in quib.
cauſ.ceſſat longi temp. præſcript.* Deinde longi temporis acquiſitio introducta eſt,
vt immobilia, quæ vſucapi non poſſunt, longo tempore acquirerentur. Verbi-
gratia: vectigalia, id eſt, tributaria & ſtipendiaria prædia vſucapi non poſſunt,
lógo tempore poſſunt acquiri, *l.cùm ſponſus, § an vectigalib de public.in rem act.
l.ſi finita, §.ſi de vectigalibus, de damno infecto.* Sic ſeruitutes olim vſucapi nó po-
tuerunt. Et quidem ruſticæ ſeruitutes idcircò, quia non habent certam conti-
nuámq; poſſeſſionem, *l.ſeruitutes prædiorum de ſeruit.* vel quia natura intermiſ-
ſionem habent, *l.cùm de vſufructu, de vſu & vſufructu leg.* Vrbanæ, quia lex
Scribonia earum vſucapionem ſuſtulit, *l.4.§ fin.de vſurpat.& vſuc.* & ante le-
gem Scriboniam potuerunt vſucapi, quia tales ſunt, vt continuam habeant poſ-
ſeſſionem, *l.ſeruitutes, de ſeruit.vrban.prædior.* Longi tamen temporis poſſeſſio- 9
ne acquiri potuerunt. *l ſi quis diuturno, ſi ſeruitus vindicetur, l foramen. de ſerui-
tut.vrban.prædior. l.1.§.vlt.de aqua & aquæ pluu.arcen. l.apparet, §.penult. de iti-
nere actuq; priuato, l.1.& 2.C.de ſeruit. & aqua.* Tertiò, vſucapio dominium ad- 10
fert: vt in definitione vſucapionis infrà audiemus. Longi tēporis poſſeſſio pa-
rit exceptionem tantùm, *l penult C.de præſcript.triginta vel quadraginta annorū.*
Et hoc titulus ipſe indicat. *De longi tempor.præſcript. in C.* Inde ſequitur, quòd
qui vſucepit, re amiſſa, directam habet actionem: qui longo tempore poſſedit,
vtilem, *d l.penult.C.de præſcript.30. vel 40. annorum l ſi quis diuturno, ſi ſeruitus
vindic.l ſi duo patroni, §.Iulianus de iureiur.* Vſucapio etiam poſſeſſionem exigit, 11
l.ſine poſſeſſione, de vſurp. & vſuc. idémq; nomen ipſum vſucapionis oſtendit, vt
ſuprà monui. Longi temporis adquiſitio, quaſi poſſeſſione contenta eſt. *dicta l.
ſi quis diuturno. ſi ſeruitus vindicetur.* Vſucapio ſine titulo nunquam procedit, *l.* 12
nullo iuſto titulo, C.de rei vendicat. In longi temporis poſſeſſione ſiue adquiſitio-
ne, non eſt neceſſe docere titulum; ſed ſatis eſt quòd quis non vi, non clàm,
non precariò poſſedit, *d.l.ſi quis diuturno. ſi ſeruitus vindicetur* Denique vſuca- 13
pio olim litis conteſtatione non interrumpebatur, *l.Iulianus 17.in fin.cum l.ſeq.
l ſi à bona fide. de rei vindicat. l Iulianus, § quantum, ad exhibend. l.2.pro donato.l.
2.§.vlt.pro empt.* Secus erat in præſcriptione, ſiue poſſeſſione longi temporis,
*l.10.C.de acquir.& retin poſſeſſ.l.2.& 10.C.de præſcript. longi temporis, l.mora, C.
de rei vindicat.* VSVCAPIO AVTEM EST ADEPTIO DOMINII, PER 14

CONTINVATIONEM POSSESSIONIS ANNI, VEL BIENNII: RERVM MOBILIVM, ANNI: IMMOBILIVM BIENNII. *Vlpianum in fragm. tit. 19.* Ad eundē prorsus modum, Modestinū vsucapionem definiuisse *in l. 3 de vsurp. & vsucap.* dubium non est. Verùm Tribonianus definitionē Modestini immutauit, & vbi Modestinus scripserat, per continuationem possessionis anni vel biennij: ille scripsit, per continuationē possessionis, temporis lege definiti: sicu-
15 ti infrà latiùs monebimus. HODIE IGITVR VSVCAPIO EST ADEPTIO DOMINII, PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS, TEMPORIS LEGE DEFINITI, *d. l. 3. de vsurpat. & vsucap.* Dicitur ADEPTIO DOMINII,
16 quia per vsucapionē dominiū acquirimus. Hinc *in l. traditionib. C. de pactis.* ab Imperatoribus est rescriptū, traditionibus & vsucapionibus transferri rerū dominia, non nudis pactis. Traditionibus transferuntur rerū dominia iure gentium, si traditiones fiant à dominis, ex iusta causa, *§. per traditionē, suprà de rer. diuis.* Vsucapionibus, iure ciuili, si traditiones sint factæ à non domino. Et in hoc, inter reliqua, vsucapio à longi temporis possessione differt. Nec enim longi temporis possessio dominium adfert, sed exceptionē tantùm parit, vt suprà
17 monui. Per dominium autem, plenum dominium intelligimus, non directum tantùm, nec etiam vtile tantùm; cùm nullum sit directum nullum vtile dominium, sicuti alibi tradidi: quamuis aliter interpretes sentiant. *Couar. in cap. possess. de reg. iur. in 6. in initio relectionis tertia partis, & Vasquius de controuersiis il-*
18 *lustribus lib. 2. c. 54.* His verbis: PER CONTINVATIONEM POSSESSIONIS, proxima vsucapionis causa exprimitur, possessio, scilicet: nam sine possessione vsucapio non procedit, *l. sine possessione, de vsurpat. & vsucap.* quod etiā ipsum vsucapionis nomen ostendit, vt suprà dixi. Et quamuis ad vsucapionē titulus quoq; requiratur; & vsucapio, nullo iusto titulo præcedente, non subsistat, *l. nullo, C. de rei vendicat.* sicut infrà latiùs dicemus: tamen titulus non est causa vsucapionis proxima, sed causa possessionis; & possessio est proxima causa vsu-
19 capionis. Vitiosa igitur est Accursij collectio. Ex pluribus titulis siue causis possidemus, *l. 3 §. ex pluribus, de acq. poss.* Ergo ex pluribus causis vsucapimus: & dominiū acquirimus: quod est contra *dictam l. tertiam §. ex pluribus.* Nā possessionis plures causæ esse possunt, *d. §. ex pluribus.* Vsucapionis, non nisi vna causa est, possessio. Possessionem verò continuā esse oportet; Vsurpata, *h. e.* in-
20 terrupta, vsucapionem impedit. Vsurpare Oratoribus est frequenter vti: Iuris-
21 consultis, interrumpere possessionē, *l. 2. de vsurpat. & vsucap.* Et continua possessio dicitur, nō solùm quæ penès vnū atq; eundē semper est; verùm etiā quæ ab vno ad aliū legitimè peruenit. Vt si hæres apprehendit possessionē, quā defunctus habuit, possessio cōtinuata dicitur, *§. diutina infrà, h. t. n.* & apprehēsione omnino opus est, nec sine ea hæres possidet, *l. Pōponius, §. quæsitū, l. cùm heredes, l. qui vniuersas, §. quod per colonū, de acquir. poss.* idq; tam in suis hæredibus, quàm in extraneis procedit, *Tiraq. in tract. le mort saisit le vif, in 3. declarat. n. 2.*
22 *cū seq.* Nec obstat *l. cùm miles, ex quib. caus. maior.* Nā cùm ICtus ibi dicit, possessionē quasi iunctā in hæredē descendere, per possessionē vsucapionē intelligit, quemadmodū proximè sequentia verba, plerunq; nondū adita hæreditate cōpleturi ostendūt. Sic possessio pro vsucapione accipitur *in l. denique, ex quib. caus. maior.* vbi Papinianus elegāter inquit: POSSESSIO SINE POSSESSIONE NON CONSISTIT. Possessio, *hoc est,* vsucapio, non consistit sine possessione. Et vt

hæres

hæres apprehendit possessionem; quamuis iure ciuili, morte defuncti interrupta fuerit vsucapio, vtpote nemine possidente rem quæ vsucapitur, quandiu
hæres possessionem non apprehendit, *l.1.§.Scæuola, si is qui testamento liber, &c.* 24
Tamen iure singulari, nõdum aditæ hæreditatis tempus vsucapioni datum est, *l.si iusto errore, §.nondum, de vsurpat. & vsucap.* hoc est, hæres postquàm apprehendit possessionem, iure singulari fingitur continuè possedisse, vt vsucapio procedat. Sic vsucapio à defuncto cœpta, iacente adhuc hæreditate, *id est,* nõdum adita hæreditate, iure singulari perficitur, *l.cœptam, de vsurpat. & vsucap. l.6.§.vlt. pro emptore, d.l.cùm miles, ex quib. caus. maior.* quamuis hæreditas, quamdiu iacet, non possideatur, *l.1.§ Scæuola. si is qui testamento liber. &c.* Et quod dicitur, hæreditatem defuncti personam sustinere, eumque repræsentare, *l.hæreditas 1. de acqu. rer. domin. l.hæres, de vsurpat. & vsucap.* ad dominium rerum quę 25
in hæreditate sunt, referendum est: (vnde hæreditas dominus dicitur, *in l.liber homo. ad l.Aquiliam, l.hæreditas 2. de acquir. rer. dom. l.si ante. de interrogat. in iure faciend.* itémq; domina, *in l.non minus, de hered. instit. l.denique, §.quæsitum, quod vi aut clam. l.1.§.si is qui testam. liber esse iuss. l.cùm hereditas, C.depositi.)* non ad possessionem, quæ facti est, *d.l.1.§.Scæuola. si is qui testam. liber, &c.* atque ideò id tempus, quo aut non aditur, aut non apprehenditur hæreditas, vacuum tempus
appellatur *in l.nunquam, §.penult. de vsurpat. & vsucap.* quia scilicet vacat pos- 26
sessio. Nec ea ratione interim hæreditati furtum fieri potest, cùm furtum nihil aliud sit, quàm possessionis interuersio, *d.l.1.§.Scæuola si is qui testam. liber &c.* vt dicetur latiùs *in tit. de obligat. quæ ex delicto nascuntur,* infrà. Postremò, in definitione adiiciuntur hæc verba: TEMPORIS LEGE DEFINITI: quæ Modestini non sunt, sed Triboniani, vt suprà monui: & ad eorum explicationem pertinet principium tituli nostri.

AD PRINCIPIVM TIT.

TEXT. Iure ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cùm crediderit eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliáve quauis iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique: si immobilis, biennio tantùm in Italico solo vsucapiat, ne rerum dominia in incerto essent. Et cùm hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora, nobis melior sententia resedit, ne domini maturiùs suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & ideò Constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, vt res quidem mobiles per triennium: immobiles verò, per longi temporis possessionem, (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur: & his modis non solum in Italia, sed in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum, iusta causa possessionis præcedente, adquirantur.

SVMMARIA.

1 *Quo iure vsucapio introducta sit.*
2 *Vsucapio cur contra naturam introducta dicatur.*
3 *Naturalia quatenus sint immutabilia.*
4 *Quæ Reip. sunt necessaria, pro aliis iusta habentur.*
5 *Sine bona fide an procedat vsucapio.*
6 *Quis bonæ fidei possessor dicatur.*

7 *An interdum is dicatur bona fide possidere, qui scit rem alienam esse.*
8 *Bona fides quo tempore, Iure ciuili, ad vsucapionem requira:ur.*
9 *Explicatur l.si aliena res, ff. de vsurpat. & vsucapion.*
10 *In emptione duplex tempus consideratur.*
11 *Interrupta possessio non parit vsucapionem.*
12 *Iure canonico, bona fides non tantùm ab initio, sed vsque ad completam vsucapionem requiritur.*
13 *An ad praescriptionem immemorialem requiratur bona fides.*
14 *An hæres malæ fidei possessoris vsucapere possit.*
15 *Qualis titulus ad vsucapionem requiratur.*
16 *An qualis qualis titulus sufficiat.*
17 *Quis dicatur iustus titulus.*
18 *Quis in materia vsucapionis, pro possessore possidere dicatur.*
19 *Quo tempore olim vsucapio completa fuerit.*
20 *Quod tempus à Iustiniano ad vsucapionem præfinitum sit.*
21 *Præsentes qui dicantur.*
22 *In vsucapionibus continuum tempus numeratur.*
23 *Quomodo tempus hic computetur.*

1 IVRE CIVILI, *hoc est*, lege 12. tabularum. Ita hic sumitur, quemadmodum & in definitione tutelæ, suprà. Alias ius ciuile aliis modis dicitur, *l. ius autem ci-*
2 *uile, l. ius pluribus modis. de iustit. & iure.* CONSTITVTVM verò id est cōtra naturalem æquitatem, quæ vult, vt quod nostrum est, sine facto nostro ad alium non transferatur, *l. id quod nostrum, de reg. iur.* & vt nemo cum iactura alterius & detrimento fiat locupletior. *l. nam hoc natura, de cond. indeb. l. iure naturæ. de reg. iur. l. iure succursum est, §. fin. l. quoties, in fine, de iure dotium.* Id enim magis est contra naturam, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cætera quę homini accidere possunt; vt præclarè Cicero, inquit, quemadmodum alibi quoque monui. Vsucapio autem dominium vero domino aufert, idque vsucapienti tribuit; & propterea definitur adeptio dominij, vt suprà dictum est. Contra ius igitur naturæ est vsucapio. Atque ita rectè sensit Angelus, Alexander, & complures alij quos Alexander allegat *in l. possessio. § etsi possessio. de acqu. possess.* Bald. *in l. fin. in repetit. col. 5. C. de longi tempor. præscr.* Cuiacius *in l. 1. de vsurpat. & vsucap.* quamuis nonnulli contrà dicant. Didac. Couarr. *in c. possessor. de reg. iur. in 6. in initio 3. partis, relict.* Fernand. Vasqu. *lib. 1. controuers. illustr. c. 52.* Et malè. Et propter hanc causam, sacratissimus Imperator Iustinianus præscriptionem, improbum præsidium, improbámque allegationem appellat, *in No-*
3 *uell. constit. 10. vt Eccles. Rom. 100. ann. gaud. præscript.* Nec obstat, quòd naturalia sunt immutabilia, *§. final. suprà, de iure nat. gent. & ciuil.* Hoc enim verum est, quoad ideam, non quoad indiuiduum, vt *in d. §. final. de iure nat. gent. & ciuili,* latiùs est expositum. Et sic vsucapio cōtra naturam bono publico est introducta *l. 1. de vsurpat. & vsucap.* hoc est, vsucapio damno quidem est dominis, atque ita pugnat cum naturali æquitate, sed bono est Reipublicæ, quia facit ne
4 rerum dominia sint in incerto. Et quæ Reipublicæ sunt salutaria, iusta & legitima præ cæteris habentur, cùm salus populi suprema debeat esse lex, *Cic. de legibus.* Sequitur in textu VT QVI BONA FIDE AB EO QVI DOMINVS NON

ERAT,

ERAT CVM CREDERET EVM DOMINVM ESSE, REM EMERIT, VEL EX
DONATIONE, ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT. His ver-
bis Imperator Iustinianus duo tradit. Primùm, bonam fidē necessariam esse ad
vsucapionem: SINE BONA FIDE ENIM VSVCAPIO NON PROCEDIT, *h.* 5
§.n. cum aliquot §§.sequent. l.qui fundum, §.qui bona fide pro emptore. Introducta
quippe est vsucapio, non vt hominū maleficiis indulgeatur, contrectationésq;
rerum alienarum scienter factæ approbētur; sed vt is qui ignorans & bona fide
alienæ rei possessionē ex iusta causa nactus est, sub bona fide defendatur: ac dā-
num nullum incurrat. BONA FIDE AVTEM POSSIDET, QVI REM ACCE- 6
PIT AB EO, QVI DOMINVS NON ERAT, CVM CREDERET EVM DOMI-
NVM ESSE. Ita eleganter Imperator noster Iustinianus bonæ fidei possessorē
hic definit. Ad eundem modū bonæ fidei quoq; possessorē definiuit, *in §.si quis
à non domino supra de rer.diuis.& acquir.ipsar.dom.* Ita etiam Iurisconsulti bonæ
fidei possessorem passim definiunt, *l.bona fidei emptor.de verb.sign. l.qui à quoli-
bet, de contrah.empt. l.vlt, pro emptore.* Et sic eleganter Constantinus Harmeno-
pulus, *lib 1.Epitom.tit.3.* bonam fidem interpretatur: καλὴ πίστις *inquit,* τοῦτ' ἔστι,
τὸ εἰδὼς ὅτι ἀλλότριον τὸ πρᾶγμα. Hæc tamen definitio perpetua non est. Nam & 7
bona fide possidet qui scit rem alienā esse. Vt creditor qui pignus accepit, bo-
na fide possidet, & tamen scit rem alienam esse. Sic bona fide possidet, qui pre- 8
cariò rogauit, quamuis & is quoq; sciat rem esse alienam. Ac sufficit iure nostro
ciuili, bonā fidem in vsucapionibus ab initio interuenisse, *l.bona fidei emptor.de
acq.rer.dom.* Incidens mala fides vsucapionem nō interrumpit, *§.diutina, inf. h.
t.n.* quod tamen in emptione non procedit. In emptione námq; duobus tēpo-
ribus bona fides exigitur, emptionis scilicet, & traditionis, *l.sed etsi res, §.vlt.de
public.in rem act.* Nec obstat *l.si aliena res, in pr.de vsucap.* quæ videtur velle, tra- 9
ditionis tēpus tantùm spectandum esse, vt in stipulationibus, *l.si is qui pro em-
ptore, §.vlt.de vsurpat & vsucap.* Nam dicendū est, inter diuersæ scholæ aucto-
res, *hoc est*, Proculianos & Sabinianos semper cōstitisse, etiam in emptione bo-
nam fidem initio, *hoc est*, tempore emptionis, spectari oportere: sed in eo fuisse
controuersiam, vtrùm id tempus sufficeret, an verò etiam tēpus traditionis spe-
ctandum esset. Et Proculiani existimarunt sufficere, si emptor emptionis tem- 10
pore bonam fidem haberet. Contrà Sabiniani putarunt, etiam traditionis tem-
pore bonam fidem intercedere debere. Et Vlpianus docet Sabinianorum sen-
tentiam obtinuisse. In emptione itaq; duplex tempus, quod ad bonam fidem
attinet spectatur, emptionis & traditionis. In aliis contractibus omnibus suffi-
cit, si bona fides ab initio interueniat. Idq; verum est, si modò possessio fuerit
continua. Interrupta possessione, aliud dicendum erit. Etenim, vt Paulus scribit: 11
Si quis bona fide possidens, ante vsucapionem amissa possessione, cognouerit
esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, nō capiet vsu; quia ini-
tium secundæ possessionis vitiosum est, *l.si is qui pro emptore, §.penult.de vsurpat,
& vsucap.* duobus casibus exceptis, quos summi ingenij IC. Papinianus perse-
quitur *in l.iusto errore, § etsi possessionis, de vsurpat. & vsucap.* Iuris verò ciuilis 12
ideò mentionem feci, quòd iure Canonico bona fides non tantùm ab initio,
sed etiam vsque ad completam vsucapionem requiritur. Mala enim fides
quocunque tempore ante completam vsucapionem superueniens, vsucapio-
nem impedit, *cap.possessor de regul.iur.in 6.cap.vigilanti, cap.fin.& vtrobique Do-*

ctores, extr. de præscriptionibus. Quod in tantum verum est, vt procedat etiam in præscriptione temporis, cuius in contrarium memoria non exstat; nam nec
13 huiusmodi præscriptio cum mala fide procedit. *Gloss. in cap. 1. vers. nisi & ibi Philippus Francus, de praescript. in 6. late Couar. in d. cap. possessor. parte 2. §. 8. nu. 4. de reg. iur. in 6. Fernand. Vasquius de quæst. illustrib. lib. 2. c. 81. nu. 10.* Atque ita in supremo iudicio Cameræ Imperialis pronuntiatur, *teste Mynsingero, in obseruat.*
14 *obser. 6. in 4. cent.* Quinimò nec hæres malæ fidei possessoris rē defuncto mala fide possessam præscribere potest, cui, à seipso præscriptionē inchoare vellet. *Angelus in §. furtiuæ in 5. col. infrà h. t. n. Romanus cons. 201. pro decisione, ante finē, Albericus & Baldus in l. vitia, C. de acquir. possess. Crauetta cons. 146. n. 7. vers. nā Doctores cōmuniter tenēt, Baldus de præscript. in 2 parte tertiæ part. princip. in 2. membro, n. 12. Anton. Gabrielius Rom. lib. 5. commu. conclus. tit. de prescr. concl. 5. n. 2.* Hæres námq; totum ius suum à defuncto accipit: & propterea sicuti defunctus cum mala fide, iure Canonico, nunquā præscribere potuit, ita nec hæres eius
15 potest præscribere. Deinde Imperator his verbis, REM EMERIT, VEL EX DONATIONE ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT, ostendit ad vsucapionē requiri titulū. Et vsucapio cessat, nullo iusto titulo præcedēte, *l. nullo iusto titulo, C. de rei vindic.* quod suprà quoq; monui. Titulus autem nihil aliud est, quàm causa possidendi: atq; ita Imperator Iustinianus seipsum explicat. Nam posteaquā emptionis & donationis mentionē fecit, tandē subiicit hæc verba: ALIAVE QVAVIS IVSTA CAVSA ACCEPERIT. Titulus itaq; nihil aliud est, quàm possidendi causa. ET NON QVILIBET TITVLVS, NEC
16 QVÆLIBET CAVSA AD VSVCAPIONEM SVFFICIT, SED TITVLVM IVSTVM ET CAVSAM IVSTAM ESSE OPORTET, vt Imperator Iustinia-
17 nus loquitur. Ac iustus titulus est, titulus pro emptore, pro hærede, pro posses-
18 sore, *toto titulo, pro emptore, pro hærede, vel pro possess. in ff.* Per possessorem, bonorum possessorem intelligimus: aliàs titulus pro possessore, iustus & legitimus titulus non est; & pro posteriore possidet prædo, qui interrogatus cur possideat, respondet, quia possideo, nec vllam causam possessionis potest dicere, *l. pro herede in fin. cum duabus ll. sequent. de pet. hered.* Sic iustus titulus est, titulus pro donato, pro derelicto, pro legato, pro dote, pro suo, *vt tituli in ff. ostendunt.* Similiter iustus titulus pro soluto, *l. pro soluto. l. pen. de vsurp. & vsuc.* titulus pro cesso, *l. non solùm §. si mihi Titius, de vsurp. & vsucap.* pro noxæ debito, *l. tertia, § genera de acq. possess.* pro iudicato, *l. 3. de public. in rem act. l. si per errorem, de vsurp. & vsucap.* pro transacto, *l. cùm solus, de vsurp. & vsuc. l. ex causa, C. de vsucap. pro*
19 *empt.* & denique pro fideicommisso, *l. Pomponius, §. pen. de acquirenda possess.* Sequentibus verbis: IS EAM REM, SI MOBILIS ERAT, ANNO VBIQVE VNO: SI IMMOBILIS, BIENNIO TANTVM IN ITALICO SOLO VSVCAPERET: Imperator Iustinianus exprimit tempus, quòd olim necessarium fuit ad vsucapionē. Olim res vsucapiebantur anno vel biēnio. Anno, res mobiles: biēnio, res immobiles: & propterea Vlpianus vsucapionē definit, adeptionē dominij, per continuationē possessionis anni vel biennij, vt suprà monui. Et quidem res mobiles anno vbiq; vno, immobiles biennio vsucapiebantur, tantùm in Italico solo, *hoc est*, in Italia, non in cæteris prouinciis; quia sola Italia prædia sua pleno iure habebat. Reliqui prouinciales, domini suorum prædiorum non erant, sed prædia duntaxat possidebant sub onere tributi vel stipendij: quemadmodum

admodum expositum est *in §.per traditionem,de rerum diuis.&c.* Et quia vsucapio dominium tribuit,idcircò in sola Italia, non in cæteris prouinciis, vsucapio rerum immobilium locum habuit: idque vsque ad tempora Iustiniani nostri obtinuit. Iustinianus postcà, ne domini rebus suis maturiùs defraudarentur, annum in triennium, biennium in decennium vel vicennium transformauit, & vsucapionem rerum immobilium non solùm in Italia, sed vbique locorum admisit,*l.vn.C.de vsuc.transf.Nou.*119.*vt donatio propter nuptias specialis sit contractus,& h t.n.* PER LONGVM TEMPVS, intelligit Imperator, decennium & vicennium. Ita enim ipse interpretatur: & necessariò hanc interpretationem addit, propterea quòd longum tempus non semper decennium vel vicennium significat. *Nou.*61. Ibi biennium, longius tempus Imperator vocat. Et Paulo, diuturnitas temporis, biennium significat,*l.cùm domini locati.* quamuis aliàs aliter accipiatur, vt *in §.sine scripto, suprà, de iure natur.gent. & ciuili,* monui. Et propter dictam Iustiniani constitutionem, Tribonianus immutauit definitionem vsucapionis, traditam à Modestino ICto *in l.3. de vsurp. & vsucap.* Sic nàmq; Modestinus vsucapionem definiuit: Vsucapio est adeptio dominij per continuationem possessionis anni vel biennij. Verùm vt definitio vsucapionis Iustinianeæ constitutioni conueniret, Tribonianus postrema verba, ANNI VEL BIENNII, sustulit, & pro his reposuit hæc verba: TEMPORIS LEGE DEFINITI: quemadmodum suprà quoque monui. Si hæc verba, constitutũ tempus, *in l.pen.de diuers.tempor.præscript.* Triboniani esse suspicor. Et per tempora lege definita, siue constituta tempora, intelligitur triennium in rebus mobilibus, decennium vel vicennium in rebus immobilibus. Et res immobiles decem annis inter præsentes, & viginti inter absentes vsucapiuntur. Præsentiam ex domicilio æstimamus, in eadem prouincia cõstituto,*l.fin.C.de præscript.long.temp.* Si in diuersis prouinciis habeant domicilium, in omnibus habentur pro absentibus,*Cuiac.in parat.C.de præscript.long temp.* Hodie itaq; vsucapio triennio, decennio, vel vicennio completur. Et in vsucapionibus continuum tempus numeratur,*l.nunquam,§.1.de vsurpat.& vsucap.* hoc est, in vsucapionibus non numeramus tempora, quibus quis agere & vsucapionem interrumpere potuit, quæ tempora vtilia appellantur: sed numeramus etiam tempora, quibus quis agere non potuit, quæ continua tempora dicuntur. Et qui possedit per triennium rem mobilem, per decennium vel vicennium rem immobilem, rem vsucepit: quamuis is cuius res fuit, intra triennium, decennium vel vicennium, aliquandiu agere non potuerit. Tempora enim vsucapionibus continua sunt, non vtilia. Et quamuis ICtus *in d.l.nunquam, §.1.de vsurpat.& vsucap.* de mobilibus rebus loquitur, & in vsucapionibus mobilium cõtinuum tempus numerari tradit: tamen idem dicendum est de rebus immobilibus. Et in vsucapionibus mobilium & immobilium tempus continuum numeratur, ciuiliter tamen, non etiam naturaliter: siquidem responsum est, in vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum postremum diem computari, *l.in vsucapionib. de vsurpat. & vsucap.* Et si minimo momento nouissimi diei possessa sit res, repletur vsucapio; nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus, *l.penult.de diuers.temp.præscript.*

git *l.vlt.vi bon.rapt.* cùm ait: Quod vi possessum raptúmve sit, antequam in potestatem domini hæredísve eius perueniat, vsucapi lex vetat. Et quamuis vis, furtum improbum sit, *l.item, si cùm exceptione, §.qui vim intulit quod metus causa, §.1.infrà, de vi bon.rapt.* & lex xij tabul. cùm furtiuarum rerum vsucapionem inhibet, vi possessarum satis inhibuisse videatur: tamen veteres legis prohibitionem non ita facilè interpretatione sua alio trahere voluerunt; sed latæ
nominatim sunt de rebus vi possessis, lex Iulia & Plautia. NON SOLVM AV- 5
TEM IPSE FVR AVT PRÆDO REM FVRTIVAM AVT VI POSSESSAM VSVCAPERE NON POTEST, SED NEC VLLVS ALIVS, QVAM VI SAEVRE VEL PRÆDONE BONA FIDE EMERIT, VEL EX ALIA CAVSA ACCEPERIT, VSVCAPIENDI IVS HABET, *h.§ n.* Etenim res ipsa vitio afficitur,
idque vitium rem perpetuò comitatur. Si tamen vitium purgatum fuerit, tunc 6
vsucapio procedit. Vt si res furtiua, furtiua esse desierit, & in domini potestatem reuersa fuerit, *§.aliquando etiam. infrà, hoc tit. d.l.vbi lex in fine de vsurp. & vsucap.* Domini dicitur, quia non sufficit rediisse in potestatem eius cui surrepta est. Nam & creditori surrepta, aut ei cui commodata est, in potestatem
domini redire debet. Et tunc in potestatem domini rediisse dicitur, cùm pos- 7
sessionem eius nactus est, vt iustè auelli non possit, & tanquam suæ rei possessionem. Etenim si ignorans rem mihi surreptam emam, non videtur in potestatem meam reuersa, *l.4. §.quod autem, & §.tunc in potestatem. de vsurpat. & vsucap.* & hanc appendicem lex Atinia legi xij.tab. addidit. *d.l.4.§.quod autem de vsurpat. & vsucap.* Eadem quoque postea ad res vi possessas perducta est *d.l. vlt.vi bon.rapt.* Hoc amplius, res furtiua, quam fur alij scienti vel ignoranti
furtiuam esse, vendidit; vsucapi potest, si fur domino hæres extiterit. Etenim 8
venditio, quæ ab initio non valuit, ex postfacto confirmatur, *l.cùm vir. de vsurpat. & vsucap.* Ibi Papinianus idem de fundo dotali tradit, cuius alienationem & vsucapionem lex Iulia de adulteriis coërcendis inhibet, vt infrà dicetur. Si tamen maritus prædium alij vendiderit, & posteà defuncta in matri-
monio muliere, dos lucro eius cesserit, venditio confirmatur. Nec obstat regu- 9
la iuris: Quod initio vitiosum est, tractu temporis non conualescit, *l.quod ab initio. l.penul. de reg.iur.* Etenim ea regula Catonis est, quæ ad legata duntaxat, & institutiones pertinet. Non obstat similiter *l.si seruo qui & à quib.manumissi, &c.* vbi seruo alieno data libertate, non consentiente domino, libertas non va-
let, quamuis postea manumissor domino hæres extiterit. Nam libertas seruo 10
alieno relicta ab initio prorsus inutilis est, *l.si alienum. de hæred.instit.* Ideoque si seruus alienus, quem tu manumisisti, tuus efficiatur, vtputa, quia domino serui eius hæres extitisti; manumissione noua opus est, vt seruo libertas competat. At rei alienæ venditio ab initio momentum aliquod habuit, *l.rem alienam. de contrah.empt.* & ideò faciliùs omnimodò confirmatur.

AD §. SED TAMEN ID.

TEXT. Sed tamen id aliquando aliter se habet, nam si hæres rem defuncto commodatam, locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin is qui acceperit, vsucapere possit, dubium non est: quippe cùm ea res in furti vitium non ceciderit: cùm vtique hæres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committit.

SVMMARIA.

1 *An hæres rem defuncto commodatam, vel apud eundē depositam vsucapere possit.*
2 *An alius eandem rem ab herede sibi bona fide traditam vsucapere non possit.*

1 HEres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud defunctum depositam, quamuis existimet eam hæreditariam esse, vsucapere non potest. Quod enim defunctus ob suum vitium vsucapere non potuit, putà quia alienum sciuit, id quoq; hæres non potest vsucapere, §. *diutina, infrà, h.t.n* & mo-
2 nui quoque suprà. VERVM SI HÆRES REM DEFVNCTO COMMODATAM, AVT LOCATAM, VEL APVD EVM DEPOSITAM, EXISTIMANS HÆREDITARIAM ESSE, BONA FIDE ACCIPIENTI VENDIDERIT VEL DONAVERIT, IS QVI ACCEPIT, VSVCAPIET. Nam & hæres bona fide rem tradidit, & is cui tradita est, bona fide rem accepit: atque ita vsucapio procedit. Quòd si hæres sciuit rem defuncto fuisse commodatam vel locatam, & nihilominùs rem accipienti vendiderit vel donauerit; accipiens, quamuis bona fide acceperit, non vsucapiet; quia res furtiua est, & hæres rem contrectando, furtum eius fecit.

AD §. ITEM SI IS.

TEXT. Item si is ad quem ancillæ vsusfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donauerit, furtum non committit: furtum enim sine affectu furandi non committitur. Aliis quoque modis accidere potest, vt quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat vt à possessore vsucapiatur.

SVMMARIA.

1 *Partus ancillæ an ad vsufructuarium pertineat.*
2 *Quatenus error iuris vsucapionem impediat.*

1 PArtus ancillæ ad vsufructuarium non pertinet, §. *in pecudum, suprà de rer. diuis.* Si tamen vsufructuarius existimauerit partum ad se pertinere, eumq;
2 vendiderit; partus ab emptore vsucapi potest. ET IVRIS ERROR, QVI EX VENDITORIS PARTE INTERCEDIT, VSVCAPIONEM NON IMPEDIT, vt Iustinianus hîc docet. Secùs esset, si emptor in iure erraret. Etenim nunquam in vsucapionibus iuris error possessori prodest, *l. nunquam, l. si fur, §. 1. de vsurp. & vsucap. l. 4. de iuris & facti ignorantia.*

AD §. QVOD AVTEM AD EAS.

TEXT. Quod autem ad eas res quæ solo continentur, expeditiùs procedit, vt quis loci vacantis possessionem, propter absentiam aut negligentiam domini aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: qui quamuis ipse mala fide possidet, quia intelligit se alienum fundum occupasse, tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri, quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri. Et eorum qui res soli possederint, principalibus Constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio auferri debeat. Aliquando etiam furtiua vel vi possessa res vsucapi potest, veluti si in domini potestatem reuersa fuerit, tunc enim vitio rei purgato, procedit eius vsucapio.

SVMMARIA.

1 *Res immobilis facilius vsucapitur, quàm mobilis.*
2 *An rei immobilis furtum fieri possit.*
3 *Quomodo fundus à loco differat.*

DIxit Imperator suprà, in rebus mobilibus non facilè procedere, vt bonæ 1
fidei possessoribus vsucapio competat. Nunc *in hoc* §. subijcit expeditiùs procedere, vt quis rem immobilem, cuius possessionem bona fide nactus est, vsucapiat. Vt pone: Titius fundi possessionem, quæ vacat, propter absentiam domini aut negligentiam, aut quia dominus sine successore decesserit apprehendit. Hic Titius fundum non possidet vi, quia vim nullam fecit. Non fecit 2
etiam fundi furtum, quia rei immobilis furtum non fit: quod tamen Massurius Sabinus voluit, *Gellius lib.* 11. *cap.* 18. sed eius sententia est abolita, vt Iustinianus hîc loquitur. Titius tamen fundum vsucapere non potest, quia intelligit se fundum alienum occupasse. Cæterùm, si Titius fundum alij bona fide accipienti tradiderit, is vsucapiet, quia accipiens neque furtiuum, neque vi possessum fundum accepit. Hæc est huius §. sententia, qui corruptus est, & pro his verbis, EXPEDITIVS ITA, legendum est, EXPEDITIVS; & particula SI, est expungenda; & ante verbum, QVAMVIS, ponendum est pronomen, QVI. Inquit Iustinianus: FVNDI, LOCIVE. Fundus est integrum aliquid, locus est portio aliqua fundi, *l. locus* 60. *de verb. sign.* Fundus item suos habet fines: locus 3
finibus non regitur, sed determinandus & definiendus est. Denique fundus agrum cum ædificio & villa significat. Locus potest esse sine villa, *d. l. locus.*

AD §. RES FISCI NOSTRI.

TEXT. Res fisci nostri vsucapi non potest: sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bona fide emptorem traditam sibi rem ex his bonis vsucapere posse: & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Nouissimè sciendum est, rem talem esse debere, vt in se non habeat vitium, vt à bonæ fidei emptore vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

SVMMARIA.

1 *Fiscus ad Principem pertinet.*
2 *Quare res fisci vsucapi non possit.*
3 *Ex constitutione Seueri & Antonini res Fisci quandoque vsucapi possunt.*
4 *Bona vacantia ipso iure ad Fiscum pertinent.*
5 *Quo tempore Fisco obstet præscriptio bonorum vacantium.*

INquit Imperator: RES FISCI NOSTRI. Sic *in l.* 1. *C. de quadrien. præscript.* 1
& in l. 2. *§ fin. de debit. ciuit. lib.* 12. dicitur, fisco nostro. Et *in l.* 2. *Communia de vsucap.* fisci mei: quia fiscus est ærarium Principis, *§. fin. infrà, h. t.* nomen habens à fiscis, vt *in tit. de excusat. tutor. vel curator.* suprà traditum est. RES AV- 2
TEM FISCI VSVCAPI NON POTEST, *d. l.* 2. *C. commun. de vsucap. l. quamuis. de vsurpat. & vsucap.* quia lex inhibet vsucapionem, *d. l. vbi lex, ff eodem.* Si tamen bona vacent, *hoc est*, nullum successorem habeant, *l.* 1. *§. Diuus, de* 3
iure fisci. & à delatoribus, *toto tit. de delatoribus, lib.* 10. *Cod.* (quibus ex lege Papia dimidium, ex Neronis constitutione quarta pars cedebat, vnde delato-

res quadruplatores dicti sunt, *Suetonius in Nerone,c.10. Alexand.ab Alexandro, lib.4.genial.dier.c.22. Menoch.de arbit.iudic.quæst.centur.2.casu* 198. *Cuiac.in l. 2.C.de delator.*) fisco nondum nunciata sint, bonæ fidei emptor traditam sibi
4 ex his rem vsucapere potest. Atque ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, *h.t.n.* & *l quamuis. de vsurpat.* & *vsucap.* Opus fuit rescripto, propterea quòd bona vacantia ipso iure ad fiscum pertinent,quamuis in patrimonio fisci esse non videantur, antequàm nunciata & confiscata sint. Nunciari verò bona vacantia debent fisco intra quadriennium; quod ex quo re ipsa bona vacarunt, non ex quo ea vacare homines intellexerunt,computatur,*d.l.1.§.diuus,de iure*
5 *fisci.l.intra,de diuersis temp.præscript. l.quia autem,* § *certè si vacantia.* §.*si quis emissa causa testamenti,l.1.C de quadrien.præscript.* Post quadriennium, fisci præscriptio bonorum vacantium obstat, sicuti præscriptio quinquennij in causa commissi, *l.1.C.de vectigal.* & *commiss.* Et his causis exceptis, in quibus minora tempora custodiri specialiter est constitutum; in omnibus aliis causis, ex quibus nunciatio fit ad fiscum,10.annorum præscriptio seruatur, *l.in omnibus, de diuersis temp.præscript.l.1.§.præscriptio.de iure fisci.* Eáque non tollitur *per l.omnes, C.de præscript.*30. *vel* 40.*ann.* sed nominatim potiùs confirmatur. Siquidem in iis tantùm actionibus, quæ legibus aut constitutionibus certa tempora non acceperunt, siue priuatæ sint, siue fiscales, lex 40. annorum præscriptionem custodiri oportere dicit.

AD §. ERROR AVTEM.

TEXT. Error autem falsæ causæ vsucapionem non parit: veluti si quis, cùm non emerit, emisse se existimans,possideat: vel cùm ei donatum non fuerit: quasi ex donatione possideat.

SVMMARIA.

1. *Error quotuplex sit, & quis sit error facti.*
2. *Quis sit error iuris.*
3. *Error falsæ causæ quatenus vsucapionem impediat.*
4. *Error probabilis an vsucapionem pariat.*

1 Error alius est facti,alius iuris,alius falsæ causæ.Error facti est,si emã rem ab eo quem dominum esse putabam, cùm dominus non esset.Hic error v-
2 sucapionem non impedit, *§.Sed tamen sup.h.t.n.*Iuris error est,si existimem rem emptam vsucapi non posse, quæ potest vsucapi. Hic error vsucapionem impedit, vt suprà est expositum. ERROR FALSÆ CAVSÆ EST, SI CVM MIHI DONATVM NON ESSET, QVASI EX DONATIONE POSSIDEAM; VEL SI CVM NON EMISSEM, EMISSE ME EXISTIMANS, POSSIDEAM.
3 HIC ERROR VSVCAPIONEM NON PARIT; *hoc §.nostro,l.1.2.* & 3. *pro legato, l.6.pro derelicto.* eáque Celsi sententia fuit. *l.Celsus, de vsurpat.* & *vsucap.* quæ vera est, modò res ex falsa causa possessori tradita non fuerit, sed ipse aliqua ratione possessionem nactus, vltrò hanc opinionem conceperit, vt existimet donatum sibi, vel existimet emptum. Quod si possessori res tra-
4 dita sit,quamuis ex falsa causa, vsucapio procedit. Vt si res mihi tradatur quasi debita ex testamento, quamuis legata non fuerit, rem vsucapio, si non pro legato

legato, saltem pro suo aut pro soluto, *l. 3. & 4. §. fin. pro suo, l. Proculus, de iure dot.* hic enim error probabilis est. Idemque in omnibus aliis negotiis dicendum est, sola emptione & venditione excepta, in qua duplex tempus, contractus & traditionis inspicimus, *l. penult. de vsurpat.* & suprà latiùs est expositum, *Cuiac. tract. 7. ad Afric. in explicatione l. quod vulgò, pro emptore.*

AD §. DIVTINA POSSESSIO.

TEXT. Diutina possessio, quæ prodesse cœperat defuncto, & hæredi & bonorum possessori continuatur: licèt ipse sciat prædium alienum. Quòd si ille initium iustum non habuit, hæredi & bonorum possessori, licèt ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra Constitutio similiter & in vsucapionibus obseruari constituit, vt tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem coniungi tempora, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

SVMMARIA.

1 *Quomodo possessio defuncto prodesse dicatur.*
2 *An iure singulari possessio in heredem continuetur.*
3 *An mala fides superueniens vsucapionem impediat.*
4 *An respectu initij iustè quis possidere dicatur.*
5 *Ex Iustiniani constitutione, etiam rerum mobilium possessio in heredem continuatur.*
6 *An qui sciens rem alienam emit, vsucapere eandem possit.*
7 *Iure Canonico mala fides semper impedit vsucapionem.*

INquit Imperator: DIVTINA POSSESSIO, QVÆ PRODESSE COEPIT DEFVNCTO. Cœpit possessio defuncto prodesse, si defunctus prædium, *hoc est*, quamcunque rem immobilem, bona fide, ex iusta causa possedit; vt quia res defuncto donata vel legata fuit. HÆC POSSESSIO ET HÆREDI ET BONORVM POSSESSORI CONTINVATVR, *h. e.* morte defuncti non interrumpitur, sed prædium quod defunctus possedit, hæres quoque & possessor bonorum, iure singulari, continuè possedisse finguntur, *l. iusto errore, §. nondum adita, de vsurpat. & vsucap.* Iure, *inquam*, singulari; quia iure ciuili, morte defuncti, possessio interrumpitur; nec hæredis est, antequam possideat. Non est etiã possessio hæreditatis, *l. 1. §. Scæuola si is qui testamento liber esse iuss. &c.* At iure singulari, possessio mortuo possessore, quoad vsucapionem, nõ interrumpitur; ideoque etiam iacente hæreditate, vsucapio completur, *l. cùm miles, ex quibus causis maior.* & possessio defuncti hæredi continuatur, *hoc §. nostro*, vt suprà quoq; dictum est; Si igitur Titius bona fide & iusto titulo prædium per octo annos inter præsentes possedit, & postcà mortuus est; & hæres Titij aut bonorum possessor, idem prædium post mortem Titij, per biennium possedit; hæres aut bonorum possessor prædium vsucepisse dicitur; quia DIVTINA POSSESSIO, QVÆ PROFVIT DEFVNCTO, ET HÆREDI ET BONORVM POSSESSORI CONTINVATVR. Et hoc in tãtum verũ est, vt procedat etiã tunc cùm hæres aut bonorum possessor sciuit prædium alienum esse. Nam iure ciuili sufficit bonam fidem ab initio adfuisse; & mala fides hæredis aut bonorum possessoris, vt quia hæres aut bonorum possessor scit prædium alienum esse, ante completam vsucapionem superueniens, vsucapionem non impedit, *h. §. n. l. 2. §. penult. pro emptore.* & monui quoque suprà. Imò hæres & bonorum possessor,

qui ſcit prædium alienum eſſe, non ideò mala fide poſſidere dicitur. Quia iu-
4 ſtè poſſidet, quia initium poſſeſſionis iuſtum habuit. Et, vt eleganter Vlpianus
loquitur, non ratio obtinendæ poſſeſſionis, ſed origo nanciſcendæ exquiritur.
l. clàm poſſidere, de acquir. vel amit. poſſeſſ. Et hæc non ſolùm in vſucapione præ-
dij, ſiue rei immobilis, verùm etiam in vſucapione rerum mobilium locum ha-
bent. Etenim in vſucapione quoque rerum mobilium tempora continuantur.
Vt ſi defunctus rem mobilem poſſedit bona fide, ex iuſta cauſa, per biennium;
hæres aut bonorum poſſeſſor per annum eandem rem poſſidendo, rem vſu-
5 capit, etſi ſciat rem alienam eſſe. Et hoc Iuſtinianus vult dicere his verbis:
QVOD NOSTRA CONSTITVTIO SIMILITER ET IN VSVCAPIONIBVS
OBSERVARI CONSTITVIT, VT TEMPORA CONTINVENTVR. Noſtra
conſtitutio, hoc eſt, *l. 1. C. de vſucap. transfor.* Adiicit Iuſtinianus: INTER EM-
PTOREM QVOQVE ET VENDITOREM TEMPORA CONIVNGI. *l. 2. §. pe-
nult. pro emptore.* Ibi Paulus inquit, Emptori tempus venditoris ad vſucapio-
nem procedit. Eſt tamen inter emptorem & venditorem, & defunctum ac
hæredem, vel bonorum poſſeſſorem, differentia. Nam hæres vel bonorum poſ-
ſeſſor rem à defuncto bona fide poſſeſſam vſucapit, licèt ipſe ſciat alienam eſ-
6 ſe. Secus eſt in emptore & venditore. Si venditor rem bona fide poſſideat, &
emptor ſciat alienam eſſe, non poteſt emptor rem vſucapere. In emptione &
venditione, & emptoris & venditoris bonam fidem exigimus. Sic enim ICtus
inquit: Si eam rem, quam pro emptore vſucapiebas, ſcienti mihi alienam eſſe,
vendideris, non capiam vſu, *d. l. 2. §. ſi eam rem. pro emptore.* Differentiæ ratio
eſt, quòd hæres vna perſona cum defuncto eſſe putatur, & ideò ſufficit defun-
cti bona fides. Emptoris autem & venditoris perſonæ ſunt diuerſæ, nec pro
7 vna habentur. Sanè iure Canonico, quo hodie vtimur, mala fides quocunque
tempore ante completam vſucapionem ſuperueniens, vſucapionem impedit,
vt ſuprà dictum eſt.

AD §. FINAL.

TEXT. Edicto diui Marci cauetur, eum qui à fiſco rem alienam emit, ſi poſt venditionem quinquennium præterierit, poſſe dominum rei per exceptionem repellere. Constitutio autem diuæ memoriæ Zenonis bene proſpexit iis: quia fiſco per venditionem, ex donationem, vel alium titulum, aliquid accipiunt: vt ipſi quidem ſecuri ſtatim fiant, & victores exiſtant, ſiue experiantur, ſiue conueniantur. Aduerſus autem ſacratiſſimum ærarium vſque ad quadriennium liceat intendere, iis qui pro dominio vel pro hypotheca earum rerum quæ alienatæ ſunt, putauerint ſibi quaſdam competere actiones. Noſtra autem diuina Conſtitutio, quam nuper promulgauimus, etiam de iis qui à noſtra, vel venerabilis Auguſtæ domo aliquid acceperint, hæc ſtatuit, quæ in fiſcalibus alienationibus præfata Zenoniana Conſtitutione continentur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo rei à fiſco empta dominium quis acquirat.*
2 *Explicatur l. 1. C. de hæred. vel act. vendita.*
3 *Explicatur l. nec vllam, C. de petit. hæredit.*
4 *Explicatur l. 2. §. fin. C. de debit. ciuit. lib. 11.*

Hic

Hic §. est de rebus emptis à fisco. Olim cui rem emeras à fisco, eamque 1
per quinquennium possederat, poterat dominum rei exceptione repellere, ex edicto D.Marci, *hoc §.nostro, l.vltima, C.si aduersus fiscum, l.neque, C.de restitut.milit.* sed ibi pro quadriennij, legendum est, quinquennij. *& in C.Theodos.tit.de quinquen. præscript.* Sed hodie ex constitutione Zenonis, qui à fisco quid accepit, quocunque titulo, statim securus est, *l.2.C.de quadrien. præscript.* & omnis aduersus eum motus cessat, vt Imperator Iustinianus loquitur *in l.3. C.eod.* Motus, *hoc est,* actio: & ibi, causa moueatur, *hoc est,* agatur. ADVERSVS FISCVM AVTEM VSQVE AD QVADRIENNIVM AGI POTEST, *d l.2. & d.l.3. C.de quadrien. præscript. & h §.n.* Nec obstat *l.1.C.de hæred. vel act.vend. & l.cum qui bona.de iure fisci.* vbi dicitur, cum qui bona vacantia à fisco comparauit, excipere debet actionem, quæ contra defunctum competebat. Nam 2
in eum qui emit à fisco, actio non datur; per quam scilicet dominium siue proprietas rei quam emit, vel hypotheca ei auferatur. De proprietate vel hypotheca emptor non interpellatur, sed actio datur in fiscum, vsque ad quinquennium, *h.§.n.& d.l.2. C.de quadrien. præscript.* At quando non agitur de auferenda proprietate vel hypotheca rei emptæ, sed de debito hæreditario, vel de legato vel fideicommisso, tunc qui emit à fisco actionem excipit, *d.l.eum qui bona.* & æs alienum ad eum qui emit bona à fisco, pertinet, *d.l.1. C.de hæred.vel act.vend.* quamuis alia sit ratio hæredis hæreditatem vendentis; quia creditoribus hæreditariis, legatariis & fideicommissariis respondere tenetur, cùm vendendo hæreditatem hæres esse non desinat, *l.2. C.de hæredit. vel act. vend.* 3
Rursus non obstat *l.nec vllam, §.item si quis à fisco. de petit. hæred.* vbi in eum, qui à fisco emit hæreditatem, vtilis actio datur, idque æquissimum ibi esse dicitur. Nam ille §. est correctus *per d.l.2. C.de quadrien.præscript.& per h.§.n.* atque ita Fulgosio quoque visum fuit. Denique non obstat, *l.2.§.fin. C.de debitor. ciuit.lib.11.* vbi Constantinus Imperator rescripsit, eos qui à fisco quid comparauerunt, nullam molestiam sustinere, secundùm ius vetus, & rescripta Diuorum Principum, constitutionésque. Nam Constantinus ibi loquitur de bonis confiscatis ex causa delicti. Huiusmodi bona, secundùm ius vetus, ad fiscum pertinent sine onere æris alieni, & à fisco quoque transeunt in emptorem absque vllo onere. Et quæ de rebus emptis à fisco diximus, eadem obtinent in rebus, quas quis emit ab Imperatore, vel venerabilis Augustæ domo, *hoc est,* à coniuge ipsius Imperatoris, *l.princeps. de ll.l.6. in fine, de iure fisci, l.si Augusta 57. de leg.2.* 4

SYNOPSIS TIT. VI. DE VSVCAPIONIBVS, &c.

Ad vsvcapionem quinque requiruntur,

- 1. Possessio continuata, vel
  - In vna eadémque persona.
  - In diuersis, vt
    - Defuncto & hærede.
    - Vendit. & emptore.
- 2. Legitimum tẽpus,
  - Triennij, in rebus mobilibus.
  - Decẽnij inter præsentes. } In rebus immobilibus.
  - Vicennij inter absentes. } In rebus immobilibus.
- 3. Bona fides, quam adesse saltem traditionis tempore necesse est.
- 4. Iustus Titulus.
  - In rei veritate,
  - Non verò in opinione.
- 5. Rei integræ conditio, cuius defectu vsucapi non possunt Res
  - Furtiuæ mobiles ex L. Atinia.
  - Vi possessæ immob. ex l. Iulia & Plautia.
  - Sacræ,
  - Religiosæ;
  - Sanctæ,
  - Publicæ,
  - Fiscales & priuatæ Principis,
  - Liberi homines, & Serui fugitiui.

DE DONATIONIBVS.

TITVLVS VII.

Text. Est & aliud genus adquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis suspicionem fit: cum quis ita donat, vt si quid humanitùs ei contigisset, haberet is qui accepit; sin autem superuixisset, is qui donauit, reciperet: vel si cum donationis pœnituisset: aut prior decesserit is cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cùm Prudentibus ambiguum fuerat, vtrùm donationis an legati instar eam obtinere oporteret, & vtriusque causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus retrahebant: à nobis constitutum est, vt per omnia ferè legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra Constitutio eam formauit. Et in summa mortis causa donatio est, cùm magis se quis velit habere, quàm eum cui donat: magisque eum cui donat, quàm hæredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.

Πείραι', οὐ γὰρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσεται τάδε ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται.
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω.
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων

SVM-

SVMMARIA.

1 *Donatio vnde dicatur & quid sit.*
2 *Quæ sit donatio mortis causa.*
3 *An in infinitum mortis causa donare liceat.*
4 *Quomodo donationes mortis causa legatis comparentur.*
5 *An donationes mortis causa, quæ ab intestato fiunt, legatis comparentur.*
6 *Filiusfam. an testamentum facere possit.*
7 *Quot testes ad donationem mortis causa requirantur.*
8 *In quo mortis causa donatio à legato differat.*

DOnatio, auctore Paulo *in l. senat.* §. 1. *de mort. causa donat.* dicta est à dono, 1
quasi dono donatio, éstque propriè LIBERALITAS ET MVNIFICENTIA, QVÆ NVLLO IVRE COGENTE EXERCETVR., *l. 1. l. donari. de donat. l. donari de reg. iur.* ET DIVIDITVR IN DONATIONEM MORTIS CAVSA, ET NON MORTIS CAVSA, QVÆ INTER VIVOS APPELLATVR. MORTIS CAVSA DONATIO EST, QVÆ FIT PROPTER MORTIS SVSPICIONEM, *h. t. n.* & tres species complectitur. vnam, cùm quis nullo præsentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. Aliam, cùm quis imminenti periculo motus ita donat, vt statim fiat accipientis. Tertiam cùm quis periculo motus non sic dicat, vt statim faciat accipientis; sed tunc demùm, cùm mors fuerit insecuta, *l. 2. de causa mortis donat.* Non licèt autem in infinitum mortis causa donare. Nam D. Seuerus primus legem Falcidiam, quæ legatis modum imponit, *tot. tit. de lege Falcid. inf.* ad donationem mortis causa pertraxit, *l. 2. C. de donat. mortis causa.* Inde postea Prudentes generaliter censuerunt, vt donationem mortis causa & legatorũ idẽ esset ius, idemq; effectus. Comparantur enim mortis causa donationes legatis, *l. 1. §. 1. si quid in fraudem patroni factum sit, l illud de mortis causa donat.* & ad exemplũ legatorũ reuocantur, *l. secunda de public. in rem act.* & legatorum instar obtinẽt, *l. etsi debitor. de mortis causa donat.* & ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia, § 1 *h. t. n.* & quodcunque in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus est accipiendum, *d. l. illud, de mortis causa donat.* idq, tandem Iustinianus confirmauit *in l. vlt. C. de donat. mort. causa.* Ex illa constitutione, *in d. l. Marcellus, de mortis causa donat.* Tribonianus adiecisse videtur hæc verba: HOC CONSTITVTVM EST, à Iustiniano scilicet. Nam ante Iustinianum nullus id constituerat. Loquimur verò de donationibus mortis causa, quæ testamento relinquuntur. Donationes mortis causa, quæ fiunt ab intestato, non sunt legatorum instar; nec vlla occurrunt legata, quibus possint comparari, *l. si filius, de legat. præstand.* Ibi Marcianus ait: Intestato mortuo patre, super donationibus 5
mortis causa factis non poterit filius queri, quoniam comparatio nulla legatorum occurrit. Et de donatione mortis causa, quæ fit ab intestato, accipiẽdum est quod Marcianus tradit, filiumfamilias mortis causa, patre permittente, donate posse, *l. tam is, de mortis causa donat.* Nam filiusfamilias testamentum face- 6
re non potest ne quidem patris voluntate, *d. l. tam is & §. 1 infrà, quib. non est permiss. fac. test.* Imò quamuis hodie legata, non minus quàm fideicommissa, ab intestato relinquantur: tamen filiusfamilias etiam hodie legare non potest, quia

legata ab intestato non alia ratione valent, quàm quòd is, qui ea reliquit, videtur testamenti factionem habuisse. At filiusfamilias testamenti factionem non habet. Sanè, quod notandum, Gordianus Imperator Diui Seueri constitutionem etiam ad donationes mortis causa ab intestato relictas porrexit, *d l.2.C.de*
7 *donat.mortis causa.* Cuiac. *lib.10 obseru. cap.9.* Denique mortis causa donationes, siue inter viuos, siue in vltima voluntate fuerint factæ, non aliter ex Iustiniani constitutione valent quàm si factæ fuerint coram quinque testibus, *l vlt.*
8 *C de donat. causa mortis.* Inquit Iustinianus hîc: PER OMNIA FERE LEGATIS CONNVMERATVR. Ideò FERE inquit, quia qui donat mortis causa, potest sibi hanc legem dicere, ne donata reuocet: *l.si alienam, § fin. de mortis causa donat.* eaque donatio perinde habetur, ac si inter viuos facta esset, *l.vbi ita donatur, de mortis causa donat.* latissimè Antonius Gabriel. Romanus, *lib.2. comm.conclus.tit.de iureiur.conclus 9.n.1.* At qui legat, hanc sibi legem, ne adimat legatum, dicere non potest, *l.si quis in principio.22 de legat.3.*

AD §. ALIÆ AVTEM DONATIONES.

TEXT. Aliæ autem donationes sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè reuocari non possint. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem scriptis aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum venditionis, nostra Constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit; vt etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cùm retro Principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorum solidorum: Constitutio nostra eam quantitatem vsque ad quingentos solidos ampliauit, quam stare etiam sine insinuatione statuit. Sed & quasdam donationes inuenit, quæ penitùs insinuationem fieri minimè desiderant, sed in se plenissimam habeant firmitatem. Alia insuper multa ad vberiorem exitum donationum inuenimus: quæ omnia ex nostris Constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quòd etsi plenissimæ sunt donationes, si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram Constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas reuocare: ne qui suas res in alios contulerunt, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secundùm enumeratos in Constitutione nostra modos.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit donatio inter viuos.*
2 *An donatio perfecta reuocari possit.*
3 *Donatio an nudo consensu perficiatur.*
4 *An venditor præcisè teneatur rem venditam tradere.*
5 *Quæ actio ob rem donatam competat.*
6 *Ex pacto legitimo an actio detur.*
7 *Insinuare quid sit.*
8 *Quatenus donatio, quæ quingentos aureos excedit, sine insinuatione valeat.*
9 *Donationes diuersis temporibus facta quomodo valeant.*
10 *An donatio omnium bonorum valeat.*
11 *An haeredibus extraneis ob donationes immodicas querela competat.*
12 *Liberi an donatione omnium bonorum facta, Falcidiam detrahere possint.*
13 *Quatenus donatio per querelam inofficiosæ donationis reuocetur.*

DONATIO

DONATIO INTER VIVOS EST, QVÆ SINE VLLA MORTIS CO- 1
GITATIONE EST, *hoc §.nostro.* Hæc donatio non omninò, *h.e.* vt Theo-
philus interpretatur, μηδαμῶς, nequaquam, comparatur legatis. Et semel perfe-
cta temerè non reuocatur. Donatio mortis causa, quandocunq; vult donator,
reuocari potest. Secus est in donatione inter viuos. HÆC SEMEL PERFE-
CTA TEMERE NON REVOCATVR. Eaq; fuit solemnis Atheniensibus pue- 2
ris cantilena: ὀρθῶς δοθέντων ἀφαίρεσις οὐκ ἔστι. *Plato in Philebo. Fornerius in l.alie-
natum.de verb.signif.* TEMERE, *inquit Iustinianus*, quia ex causa donatio etiam
perfecta reuocari potest, vt si donatarius ingratus extiterit, *versic.sciendum. hoc
§.nostro & l.vltim.C.de reuocand donat.* Sic ob ingratitudinem libertus in serui-
tutem reuocatur, *vt in titul.de capit.diminut.suprà est expositum* : & pleraq; alia
ob ingratitudinem fieri possunt, de quibus Molinæus *in consuetud.Parisiens.tit.
1.§.30.n.1.2. & 3. Tiraquellus in l si vnquam.super verbo, libertis, n.31. C.de re-
uocan.donat.* Donatio autem olim nudo & solo consensu non perficiebatur, sed 3
opus erat rei donatæ traditione, quemadmodũ *ex l.3.4.& 9.C.de contrah.empt.*
intelligitur, in quibus ll. traditur, donationẽ perfici, cùm donatarius in posses-
sionem rei donatæ inducitur. Hodie verò ex Iustiniani constitutione, donatio
consensu nudo perficitur sicut emptio, *l si quis argentum, §.vltim.C.de donat.* &
qui vel nudo consensu, nuda conuentione, nudo pacto, nulla intercedente sti-
pulatione donare quid promisit, rem donatam tenetur tradere, ad exemplum
venditoris, cui necessitas incumbit tradendi rem venditam, vt Iustinianus hîc
loquitur. Qui locus summè notandus est, propter illos qui existimant, vendi- 4
torem non compelli rem venditam tradere, si id quod interest, soluere paratus
sit. Quæ sententia antiqui glossatoris Ioannis fuit, quam Martinus glossator
improbauit, *Gloss. in l.1.in princip.de act empti & in § pretium, in verbo, tradatur,
infrà, de empt.& vendit.* & rectè, vt Iustinianus hîc ostendit, & docet Paulus *in
1.sentent.tit.13.* sicuti alibi latiùs exposui Ex nudo itaque pacto donationis, do- 5
natarius agere & rem sibi donatam petere potest, condictione ex lege, *Nouell.
162.* vt Scrimgeriana editio habet; quamuis ea verba in Latina Haloandri ver-
sione desint. Nec obstat, quòd ex pacto non datur actio; *l.iuris gentium. de pa-
ctis.* idq; sæpissimè constitutum dicitur *in l 5.C.de contrahen.& commit.stipulat.*
vbi pollicitatio pactionem significat. Nam pactum donationis, legitimum pa- 6
ctum est, ex quo actio nascitur *l.legitima de pactis.* Et rectè agit donatarius, &
rem sibi donatã petit, etsi donatio insinuata non fuerit INSINVARE EST PV- 7
BLICARE, ET NOTAM FACERE DONATIONEM CORAM MAGISTRA-
TV, ACTIS ADHIBITIS. AC INSINVATIO NECESSARIA NON EST,
NISI DONATIO QVINGENTOS SOLIDOS SIVE AVREOS EXCEDAT. Hoc
casu fieri debet insinuatio donationũ, *l.sancimus, l.penult.C.de donat.& h.§.n.* ne
clandestinis ac domesticis fraudibus facilè quiduis pro negocij opportunitate
cõfingatur, *l.lam, C.de donat.* Nec renunciari potest insinuationi donationis,
*Bart.in d l.sãncimus, C.de donat. Anton.Gabr.Rom. lib.3.comm. concl.tit.de donat.
concl.1.n.9.* etiã cum iuramento; vt cõplures voluerũt. *Tiraq.in præfa.l.si vnquã,
n.159.C.de reuoc.don.* Quòd si donatio quingẽtos aureos excedat, nec fuerit in- 8
sinuata; in quingentis aureis vtilis est donatio, in superfluo inutilis, nec vtile
per inutile vitiatur, *d.l.sancimus, §.1.de donat.& d.Nou.162.* Excipiuntur tamen
Imperatoriæ liberalitates, quæ etsi quingentos aureos excedant, absque vlla in-

ſinuatione valent, ex conſtitutione diui Zenonis, vt Iuſtinianus affirmat *in Nou.52.circa finem.* quæ confirmatur *d.l.ſancimus,§ exceptis, C.de donat.l.vlt.in fin.C.de quadrien. præſc.l.illud; C.de ſacroſ. Eccleſ.* Et Imperatorias donationes intelligit Imperator, cùm dicit ſe quaſdam donationes inueniſſe,quæ inſinuationem minimè deſiderant. Non tamen ſolæ Imperatoriæ donationes, ſed etiam aliæ excipiuntur,de quibus Iuſtinianus *in d.l.ſancimus, §.exceptis, & in d. l.pen.C de donat.& d.Nouell.52.* Ex illa Nouella donationes à priuatis collatæ in Imperatorem, etiam ſi quingentos aureos excedant, abſque inſinuatione valent, modò publico inſtrumento comprobentur, ſubſcripto à donatore & teſtibus. Addit Iuſtinianus hîc, SE ALIA MVLTA AD VBERIOREM EXI-
9 TVM DONATIONVM INVENISSE. Ex iis hoc præcipuè notandum eſt, quòd donationes diuerſis temporibus factæ, quæ ſingulæ quingentos aureos non excedunt, coaceruatæ ſuperant quingentos aureos, pro pluribus donationibus habentur, & validæ ſunt abſque inſinuatione, *d.l ſancimus, C.de do-*
10 *nat.* Porrò inſinuatione donationis facta, valet donatio inter viuos, etiamſi quis vniuerſa ſua bona alicui donauerit. Nam & vniuerſa bona donare licet, *d.l.ſi quis argentum, ibi,vel totam ſuam ſubſtantiam,C.de donat.Iulius Clarus in §. donatio.q.19.n.2* præſentia tamen, non etiam futura. Donatio enim bonorum præſentium & futurorum non valet, quia videtur facta in fraudem legis, ad impediendam liberam teſtamenti factionem. *Iulius Clar.d.qu.19.nu.1.Graſſus lib.1.opin.commu c.8.q.1.& 2.* Et qui totam ſuam ſubſtantiam donat inter viuos, præſentia duntaxat bona donare intelligitur, *Crauetta in repetit. Rubrica de legat.1.num.96.* Imò etſi donator inter viuos hæreditatis verbo vtatur, tamen id pro nobis accipiemus, vt donatio valeat. *Crauetta conſ.19.n.7. & conſ.139.n.6.* Olim quidem lex Cincia donationibus inter viuos modum impoſuit, *l.4. C. Theodoſ. de donat.* lata à M.Cincio. *Cicero in 2.de oratore*, Fabio Maximo ſuadente. *Idem Cicero in Catone maiore.* Et ad hanc legem Cinciam Paulus librum ſingularem ſcripſit, vt conſtat *ex l.contra legem,de legibus*, quæ deſcripta eſt in libro ſingulari Pauli ad legem Cinciam. Poſteà verò lex Cincia ſublata fuit, auctore Iuſtiniano *in d Nouel. 162.* ſed ibi, Sentia malè legitur, pro Cincia.
11 Non poſſunt itaque hodie hæredes extranei de donationibus inter viuos queri, nec ex donationibus inter viuos Falcidiam detrahere, *l.Seia, §.fin. de mortis cauſa donat.* De donationibus mortis cauſa Falcidiam detrahunt, vt ſuprà eſt
12 expoſitum, non de donationibus inter viuos. At liberi hæredes inſtituti, ſi ex reliquis bonis Falcidiam ſeruare non poſſunt, eam reuocant ex donationibus inter viuos,& per querelam inofficioſæ donationis, *toto tit. de inoffic.donat. in C.* habita ratione non tantùm bonorum, quæ parens habuit tempore mortis, ſed etiam eorum, quæ habuit donationis tempore. *Nouell.92. & ibi Iacob.*
13 *Cuiac.* Ac reuocant liberi donata, per querelam inofficioſæ donationis, non in totum, ſed, vt dictum eſt, pro modo Falcidiæ tantùm, *hoc eſt*, pro quadrante, ſecundùm ius antiquum; aut pro triente vel ſemiſſe, ſecundùm ius nouum. Neque obſtat *l.Titia Seio,87.§ Imperator,de legat.2.* quemadmodum Cuiacius docet *lib.5.obſeruat.c.14.* qui ibi videatur.

AD §. EST ET ALIVD GENVS.

TEXT. Eſt & aliud genus inter viuos donationum, quod veteribus quidem Prudentibus penitùs erat incognitum, poſtea autem à iunioribus diuis Principibus introductum

ctum, est quod ante nuptias vocabatur: & tacitam in se conditionem habebat, vt tunc ratum esset, cùm matrimonium fuerit insecutum. Ideóque ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater noster, cùm augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, etiam ante nuptias augeri donationem constante matrimonio, sua Constitutione permisit. sed tamen nomen inconueniens remanebat, cùm ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus: vt tales donationes non augeantur tantùm, sed & constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, vt quemadmodum dotes constante matrimonio non solùm augentur, sed etiam fiunt; ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur & constituantur.

SVMMARIA.

1 *Donatio propter nuptias quæ sit, & quomodo à dote differat.*
2 *Quo tempore donatio propter nuptias constituatur.*
3 *An donatio propter nuptias insinuanda sit.*

HIc de donatione propter nuptias agitur. Donationes propter nuptias 1
Græci *ἀντίφερνα* appellant, *l.vlt.C.de donat ante nupt.* *φέρνη* dotem significat, & *ἀντὶ* contra. DONATIO ITAQVE PROPTER NVPTIAS QVÆDAM VELVTI CONTRARIA DOS EST. Dotem adfert mulier, vt maritus onera matrimonij commodiùs sustineat. Donationem propter nuptias maritus constituit vxori, quasi in compensationem dotis. DONATIO AVTEM PROPTER NVPTIAS VETERIBVS PENITVS FVIT INCOGNITA, ET A DIVIS IVNIORIBVS PRINCIPIBVS EST INTRODVCTA, A QVIBVS NON PROPTER NVPTIAS DONATIO, SED ANTE NVPTIAS DICEBATVR, QVOD ANTE MATRIMONIVM FIEBAT, ET NVNQVAM POST CELEBRATAS NVPTIAS PROCEDEBAT, *h.§.n.* Sed cùm postea do- 2
tes constante matrimonio non solùm augerentur, verùm etiam, vbi ante matrimonium constitutæ non erant, matrimonio constante fierent: à Iustino primùm, deinde à Iustiniano constitutum vt donationes propter nuptias non solùm constante matrimonio augeantur, sed etiam initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur, *d.l.vlt.C.de donat.ante nuptias, & h. §.n.* Et *ex Nouell.2.* æqualia debent esse pacta dotis & donationis propter nuptias: & *ex Nouella 97.* etiam æquales quantitates. Quod tamen contraria omnium ferè locorum consuetudine est sublatũ, vt ab Andrea Gail *lib.1.pract.obseru.c.36.& rursus lib.2 obseru.c.78.* itemq; à Marco Antonio Natta *cons.519.n.7.* traditum est. Et *in Nouella 119.* Iustinianus donationem propter nuptias specialem fecit contractum. Anteriores quidem Imperatores donationem ante siue propter nuptias agnouerunt, sed pro speciali contractu eam non habuerunt. Verùm Iustinianus primus constituit, vt donatio propter nuptias specialis esset contractus, & non eodem, quo cæteræ donationes, seu proprio & speciali iure censeretur. Donatio inter viuos insinuanda est, si quingẽtos aureos ex- 3
cedat, vt suprà est expositum. Donatio propter nuptias olim quoque insinuanda erat, nisi collata erat in matremfamilias minorem viginti quinque annis. Tũc

enim etiam absque insinuatione rata & firma erat, *l.minoribus,C.de donat.ante nuptias,l.sancimus,§.alias verò,C.de donat.l.vlt.§.simili quoque,C.de iure dot.* Dos nunquam fuit insinuanda, *d.l.vlt.in princ.C.de iure dot.* Et quamuis veteres eam connumerauerint inter donationes,*l.vlt.§.1.C.de don.ante nuptias*,non tamen est donatio simplex, sed contractus,qui non insinuatur. Cæterùm ex Iustiniani constitutione, *hoc est, ex d.Nou.*119. donatio propter nuptias insinuatione non eget,nec ex parte mulieris,nec ex parte viri: quod posterius tamen Iustinianus emendauit *in Nouell.*127. in qua constituit, vt donatio propter nuptias insinuetur ex parte viri,*hoc est*,quatenus pro rata donationis propter nuptias vir lucrum capiat ex dote.Hoc ipsum traditur *in d. Nou.*119. Cæterùm in Græca Scrimgeriana editione, de eo verbum est nullum, & *ex d. Nouell.*127. satis apparet, à quodam interprete,*ex Nouell.*127. id transcriptum & *Nouellæ* 119. additum esse.

AD §. FINAL.

TEXT. Erat olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius adcrescendi,quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio; solus libertatem ei imposuerit. vel vindicta, vel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cùm pessimum fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sæuioribus autem dominis lucrum adcrescere: hoc quasi inuidia plenum, pro remedio per nostram Constitutionem mederi necessarium duximus, & inuenimus viam, per quam & manumissor & socius eius & qui libertatem accepit,nostro beneficio fruantur,libertate cum effectu procedente, (cuius fauore & antiquos legislatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo qui eam imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente, & socio indemni conseruato, pretiúmque serui secundùm partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente.

SVMMARIA.

1 *Quomodo olim iure accrescendi dominium rei quis adquisierit.*
2 *Iustinianus vetus illud ius accrescendi sustulit.*
3 *Fauore libertatis multa contra regulas iuris communis constituta sunt.*

1 IN hoc §. subiicit Imperator Iustinianus alium modum,quo olim res poterat iure ciuili acquiri. ACQVIREBATVR RES OLIM PER IVS ACCRESCENDI. Finge Sempronius habens communem seruum cum Titio, solus libertatem imposuit, vel vindicta vel testamento. Hos duos modos manumittendi ideò Imperator hic exprimit,quod Sempronius manumittendo communem seruum inter amicos, per epistolam,vel conuiuium, nihil agit. *Vlp.in fragm.tit.1.Paulus in 4.sent.tit.12.* At si vindicta vel testamento seruum communem manumittat hoc casu partem, quam pro indiuiso Sempronius in seruo communi habebat, amittebat, eáque socio adcrescebat, *h §.n.* Seruus itaque
2 communis ab vno ex dominis manumissus, liber non fiebat. Sed hoc Iustinianus immutauit *in l.1.C.de communi seruo manumiss.* Ibi ius illud adcrescendi plenum inuidia (vt Imperator *in hoc §.nostro* loquitur) sustulit,& constituit, vt seruus ab vno ex dominis manumissus protinus liber fiat, & socius cogatur socio, qui seruum manumisit,partem quam in seruo habet, vendere, contra *l. inuitum,C.de contrah.empt.* Sic dominus cogitur seruum vendere, *in §.fin.suprà, de his qui sui vel alien.iur.sunt.* Et ne socius,qui partem suam vendere cogitur,

iniquum

iniquum pretium exigat. Iustinianus *in d.l.1. C.de communi seruo manumisso.* pretij quantitatem, secundùm qualitatem serui, definiuit, quemadmodum *ex d.l.1.C.de com.seruo manumiss.* videre licet. ATQVE ITA QVI LIBERTATEM IMPOSVIT ET SERVVM MANVMISIT, SVÆ LIBERTATIS STABILITATE GAVDET, ET SOCIVS INDEMNIS CONSERVATVR, ET SERVVS MANVMISSVS LIBERTATEM ACCIPIT, vt Iustinianus *in h.§.n.* loquitur. Idque totum Iustinianus fauore libertatis constituit, exemplo antiquorum legumlatorum, qui fauore libertatis multa contra communes regulas statuerunt. 5 Exempla sunt *in l.duobus, de liberali causa, l.pœnales, in fine, ad l.Falcid.* vbi dicitur, quod fauor libertatis sæpe & alias benigniores sententias exprimit, *l.generaliter,§.si quis seruo de fideicom.liber.* ibi ICtus inquit, Ignotum non esse, quòd multa contra iuris rigorem pro libertate sunt constituta.

SYNOPSIS TIT. VII. DE DONATIONIBVS.

DONATIO triplex.

- CAVSA MORTIS, impropriè dicta, quæ resoluitur sub conditionib. 3.
  - 1. Si conualuerit Donator.
  - 2. Si eam reuocauerit.
  - 3. Si prior decesserit Donatarius.
- INTER VIVOS, propriè dicta, pura & simplex, quæ tamen reuocatur 2. casibus,
  - 1. Ob superuenientiam liberorum.
  - 2. Ob ingratitudinem donatarij.
- PROPTER NVPTIAS
  - Veteribus ICtis incognita, & inter simplices donationes relata.
  - Nouissimè ab Impp. introducta, & à Iustiniano doti exæquata.

QVIBVS ALIENARE LICET VEL NON.

TITVLVS VIII.

TEXT. Accidit aliquando, vt qui dominus sit, alienare non possit; & contrà, qui dominus non sit alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius sit, dotis causa ei datum, quod nos legem Iuliam corrigentes in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in soli tantummodò rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum etiam volente ea: vtrique remedium imposuimus, vt & in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio: & neutrum eorum, neque consentientibus mulieribus, procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuerteretur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo diuerso respectu maritus dominus dotis, itemq; vxor domina dotis dicatur.*
2 *An maritus prædium dotale alienare possit.*
3 *An consentiente muliere, marito hoc permissum sit.*
4 *An maritus prædium dotale æstimatum alienare possit.*

1 HActenus Imperator modos exposuit, quibus iure naturali siue gentium, itemque ciuili, rerum dominia adquiruntur: nunc *in hoc tit.* docet, INTERDVM ACCIDERE, VT QVI DOMINVS SIT, ALIENARE NON POSSIT; ET CONTRA, QVI DOMINVS NON SIT, ALIENANDÆ REI POTESTATEM HABEAT. Et hoc Iustinianus exemplis declarat. Maritus dominus est dotis, *l.7.§ fiunt autem.l.9.§.si res alicui tradidero.de iure dotium,l.si prædium, l.de his,C.eodem, & hoc tit.nostro, in princip.* inspecto scilicet initio, quoniã dos ipsi traditur, *§.per traditionem.suprà,de rerum diuis.* At inspecto effectu exituque, mulier iure naturali domina est dotis, maritus iuris ciuilis fictione, *l.in rebus,C.de iure dotium,l.6.§ si fundum,l.si constante,§.si maritus solut.matrimon. l.3. §.ergo.de minor.l quamuis.de iure dot.l.Lucius Titius,§.idem respondit.ad munici-*
2 *palem.* quemadmodum suprà, *in tit.de rerum diuis.* monui. MARITVS TAMEN PRÆDIVM DOTALE totum, vel etiam partem eius, *l.dotale 1.de fundo dot.* INVITA MVLIERE ALIENARE NON POTEST. PRÆDIVM, hoc est, quamcunque rem immobilem, quam in dotem accepit; siue ipsa mulier eam dederit, siue alius eius nomine. Nam quoties propter vxorem fundus ad maritum peruenit, dotalis est, *l.si nuptura,§.1.de fundo dot.* Imò si mulier marito, qui fundum ei debet, eundem fundum doti promiserit, fundus dotalis efficitur, *l.si marito.de fundo dot.* si modò fundus in dominio mariti fuerit. Si maritus fundum alienum mulieri debeat, cumq; mulier dotis nomine ei promiserit, in pendenti erit, & tunc fiet dotalis, cùm ad eum peruenerit, *d.l.si nuptura, §.penultim. de fundo dot.* ALIENATIONIS verbo omnis actus significatur, per quem dominium transfertur, *l.1.C.de fundo dot.* Maritus igitur prædium dotale, inuita mu-
3 liere, non potest distrahere, donare, legare, permutare, vel in solutum dare. His enim modis omnibus dominium transfertur. INVITA MVLIERE dicitur, quia muliere volente, permittente, & consentiente, maritus prædium dotale rectè alienat: quamuis id hypothecæ dare non possit, etiam muliere volente & consentiente, ex l.Iulia, *hoc tit.nostro,& l.vn.§.& cùm lex Iulia. C.de rei vxor. act.* quam D.Augustus de adulteriis coërcendis tulit, vt nominatim Paulus tradit *in 2.sent.tit.21.* Inhibuit verò lex Iulia alienationem prædij dotalis, quæ fit inuita muliere, hypothecam etiam quæ fit ea volente: propterea quòd mulier facilè obligationi consentit, alienationi non item. Quam ob causam & obligatæ mulieri Senatus succurrit, nõ donanti, vt suprà *in tit.de l. Fusia Caninia tollenda,* dixi. Loquitur verò lex Iulia de prædio inæstimato, quod propriè do-
4 tale nuncupatur, *d.l.vn.§.in fundo,C.de rei vxor.act.* Prædium quod maritus æstimatum accepit in dotem, alienare maritus potest, *l.si pater dotem,l final de pactis dot l.quod si fundus,de fundo dot.* quia & soluto matrimonio prædiũ æstimatum vxori restituere non cogitur, sed æstimationem siue pretium tantùm, propterea quòd prædium ipsi venditum est; & æstimatio, venditio est, *l plerunque de iure*

de iure do. Hoc amplius, LEX IVLIA AD PRÆDIA ITALICA PERTINET, *hoc tit. nostro*. quæ sola etiam alienari potuerunt, quia Italorum pleno iure erat, vt alibi exposui: non pertinet ad prædia prouincialia. Cæterùm Iustinianus legem Iuliam correxit, eamque etiam ad prouincialia prædia pertraxit: & alienationem, itémque obligationem, etiam consentientibus mulieribus prohibuit, *d. l. vni. §. cùm lex Iulia C. de rei vxor. act. & hoc tit. nostro.*

AD §. CONTRA AVTEM CREDITOR.

TEXT. Contrà autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideò videtur fieri, quòd voluntate debitoris intelligitur pignus alienari qui ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere videantur, nostra Constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere, cuius tenore vtrique parti creditorum & debitorum satis abundeque prouisum est.

SVMMARIA.

1 *Creditor an pignus possideat.*
2 *An dominus pignoris fiat crediter.*
3 *An creditor pignus alienare possit.*
4 *Quænam pacta contractibus insint.*
5 *Si de distractione pignoris nihil conuenerit, an creditor nihilominus pignus alienare possit.*
6 *Quomodo addictio pignoris fiat.*
7 *Quod tempus debitori ad luendum pignus concessum sit.*

CReditor, qui pignus à debitore suo accepit, possessor pignoris efficitur, 1
quia eo animo pignus debitor tradit, vt possessionem dimittat, *l. si rem alienam, §. propriè, l. cùm & sortis, §. final. de pignor. act. l. per seruum, in princ. de acq. rer. domin.* Et debitor ad vnam tantùm causam per creditorem possidere intelligitur, ad vsucapionem scilicet, vt eam impleat, *l. 1. § per seruum corporaliter, l. qui pignoris, de acquir. poss. l. serui nomine, de vsurpat. & vsuc.* Quandiu enim creditor possidet, & debitor, licèt reuera non possideat, possidere intelligitur, vt vsucapiat, *l. non solùm, §. qui pignori. de vsurpat. & vsuc.* DOMINVS PIGNO- 2
RIS CREDITOR NON FIT, *d. l. cùm & sortis § final. de pignor. act. & hoc §. nostro.* POTEST TAMEN CREDITOR PIGNVS ALIENARE, *hoc est*, dominiũ, 3
quod ipse non habuit, in alium transferre, *l. voluntate § final. quibus mod. pign. vel hypot. soluit. l. non est nouum. de acquir. rer. domin.* IDQVE EX PACTIONE, vt Imperator noster hic loquitur, si ab initio contractus talis pactio interposita fuerit, vt liceret creditori pignus vendere, si pecunia non soluatur: atque ita Imperator Iustinianus seipsum explicat. Notandum est, quod Imperator inquit, AB INITIO CONTRACTVS. Ea enim pacta contractibus insunt, 4
quæ ex continenti, ab initio, in exordio, in ingressu contractus adiiciuntur. Huiusmodi pacta formant contractum, certam formam & legem contractui dant, & pars ipsius contractus esse censentur, quemadmodum eleganter Vlpianus explicat *in l. iuris gentium, §. quinimò cum seq. de pact.* Si tamen ab initio non conuenit de distrahendo pignore, sed postea, valet pignoris alienatio,

& emptor dominium rei, quod creditor non habuit, consequitur, *l.4.de pigne-*
5 *rat.act.* Quinimò, & si nihil conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure vtimur, *inquit Vlp.* vt liceat creditori pignus distrahere, si modò non conuenit, ne liceat, *d.l.4 de pignor.act.* Et tunc ex Iustiniani constitutione, debet creditor debitori suo denunciare, vt pecuniam soluat & pignus redimat, alioquin se id venditurum: Et si post factam huiusmodi denunciationem, aut etiam iudicialem sententiam, debitor intra biennium pecuniam non soluat; potest creditor post biennium pignus vendere, *l.fin. C.de iure dom. impetran.* si emptor non inueniatur, si pignus adiicere nequit, *l.& qui sub imagine, C.de distract. pig* Sed à Principe postulare potest, vt pignus sibi addicatur, *l.eleganter, in prin.*
6 *de pign.act.l.si is qui in aliena §.vlt.de acquir.rer.dom l.debitor in princ.ad SCtum Trebel.* Et additione facta luendo pignori adhuc olim annus dabatur debitori; hodie ex Iustiniani constitutione datur biennium, *d.l.fin.C.de iure dom.imp.* Et si creditor, qui addictionem à Principe impetrauit, vsuras pecuniæ creditæ nihilominus à debitore exigat, recessisse à beneficio impetrato videtur, *l.2.C. de iure dom.impet.* nec rursus variare potest & ad beneficium Principis reuerti, quia iam semel variauit, *argum.l.penult.de lege commissoria.* Iacob.Cuiac. *in paratit. C.de iure dom.impetrando.*

AD §. NVNC ADMONENDI SVMVS.

TEXT. Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, vllam rem sine tutoria auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoria auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis: ideóque nummos vindicare possunt sicubi extent. Sed si nummi, quos mutuò minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest.

SVMMARIA.

1 *An pupillus sine tutoris auctoritate rem aliquam alienare possit.*
2 *Quomodo naturaliter possideamus.*
3 *An pupillus sine tutoris auctoritate mutuum dare possit.*
4 *Quomodo consumptis nummis actio oriatur.*

1 Hic de pupillo agitur, qui rerum suarum dominus quidem est, non tamen vllam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, nec possessionem quidem naturalem, *l.pupill de acqu.rer.dom.* putà, si pupillus pignus possideat, vel
2 clam, vi aut precariò quid teneat. His enim modis naturaliter possidemus, non ciuiliter, cum animo, cogitatione, siue opinione dominij non possideamus: quod ICtis est, ciuiliter possidere, vt alibi commodiùs explicabitur. Inde sequitur, quod pupillus mutuam pecuniam, sine tutoris auctoritate, dare non potest. Ratio est, quia mutui datio est alienatio. Alienatio propriè est dominij translatio, vt suprà dictum est, & in mutuo dominium transfertur; creditor enim pecuniam debitori dat, *hoc est*, pecuniæ dominium in debitorem transfert, ea lege, vt debitor non eandem, quam accepit, pecuniam restituat, sed aliam eiusdem generis, *l.2 de reb cred.* Et ex eo mutuum appellatum est, quòd de meo fiat tuum: & si non fiat tuum, non nascitur obligatio, *d.l.2.§.appellata de*
3 *reb.cred.* Mutuum igitur alienatio est; IDEOQVE PVPILLVS SINE TVTORIS

AVCTO-

AVCTORITATE MVTVVM DARE NEQVIT. QVOD SI MVTVAM PECVNIAM SINE TVTORIS AVCTORITATE ALICVI DEDERIT, NON CONTRAHIT OBLIGATIONEM, *h.§.n.* hoc eſt, eum cui pecuniam mutuam dedit, non obligat ſibi, quia pecuniam non alienauit; ſiue, vt Iuſtinianus hic loquitur, QVIA PECVNIAM NON FECIT ACCIPIENTIS. VINDICARI IGITVR NVMMI POSSVNT, QVANDIV EXTANT, *hoc eſt*, poſſunt peti actione in rem, *l. actionum, de obligat. & act.* Condici non poſſunt, *hoc eſt*, nummorum extantium nomine non competit actio in perſonam, quæ condictio nominatur, *d. l. actionum.* & ex contractu deſcendit; quia nec mutuum contrahitur, quando pupillus ſine tutoris auctoritate pecuniam mutuam alicui dat. SED SI NVMMI, QVOD PVPILLVS SINE TVTORIS AVCTORITATE MVTVO DEDIT, FVERINT CONSVMPTI AB EO QVI ACCEPIT, CONDICI POSSVNT. Conſumptio enim mutuum conciliat, quod numeratio non conciliarat: & propterea pupillus, pecunia conſumpta, habet condictionem, *l. non omnis, §. ſi pupillus, de reb. cred.* SI MODO BONA FIDE PECVNIA CONSVMPTA FVERIT, *hoc §.n.* hoc eſt, ſi qui pecuniam mutuam à pupillo accepit, putauit eum adultum eſſe. QVOD SI MALA FIDE, *hoc eſt*, ſciens *à pupillo mutuam pecuniam accepit*, PECVNIA SVMPTA, PVPILLVS AD EXHIBENDVM POTEST AGERE, quaſi accipiens dolo deſierit poſſidere, & facere quò minus exhibere poſſit, *hoc §. noſtro.* 4

AD §. AT E CONTRARIO.

TEXT. At è contrario, omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate rectè dari poſſunt. Ideò que ſi debitor pupillo ſoluat, neceſſaria eſt debitori tutoris auctoritas, alioquin non liberabitur. Sed hoc etiam euidentiſſima ratione ſtatutum eſt in Conſtitutione, quā ad Cæſarienſes aduocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſſimi, Quæſtoris ſacri Palatij noſtri, promulgauimus; qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem ſoluere, vt priùs iudicialis ſententia ſine omni damno celebrata hoc permittat. Quo ſubſecuto ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit, ſequatur huiuſmodi ſolutionem pleniſſima ſecuritas. Sin autem aliter quàm diſpoſuimus, ſolutio facta fuerit, pecuniam autem ſaluam habeat pupillus, aut ex ea locupletior ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummam petat, per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri. Quòd ſi aut malè conſumpſerit, aut furto amiſerit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, ſed nihilominùs damnabitur: quia temerè ſine tutoris auctoritate, & non ſecundùm noſtram diſpoſitionem ſoluerit. Sed ex diuerſo, pupilli vel pupillæ ſoluere ſine tutoris auctoritate non poſſunt: quia id quod ſoluunt, non fit accipientis: cùm ſcilicet nullius rei alienatio eis, ſine tutoris auctoritate conceſſa eſt.

SVMMARIA.

1 *An pupillus ſine tutoris auctoritate aliquid dare poſſit.*
2 *An pupillus ſoluere poſſit.*
3 *An pupillo ſolui poſſit.*
4 *Quomodo ei, qui pupillo ſine decreto ſoluit, ſuccurratur.*

QVamuis pupillus ſine tutoris auctoritate nihil alienare poteſt: tamen è contrario, omnes res pupillo & pupillæ ſine tutoris auctoritate rectè dari, *hoc eſt*, dominij ſiue proprietatis iure in pupillum & pupillam transferri poſſunt. Dare enim nihil aliud eſt, quàm dominium transferre, *l. vbi autem non paret, §. fin. de verb. oblig. §. ſic itaque diſcretis, inſ. de act. l. 2. de contrah. ſtipulat.* 1

Et non videntur data, quæ eo tempore quo dantur accipientis non fiunt, *l.non videntur,de reg.iur.* Ideò verò pupillo omnia rectè dantur sine tutore, quia meliorem suam conditionem potest facere sine tutoris auctoritate, deteriorem non aliter, quàm si tutoris auctoritas interuenerit, *toto tit.de auctor. tutor fu.l. contra de pactis*

2 De solutione quæritur, an pupillus sine tutoris auctoritate soluere possit, eíque possit solui sine tutore? Et quidem neutrum rectè fit. Nam pupillus sine tutore soluere non potest, quia soluendo rem alienat, & dominium transfert, quod facere non potest sine tutore, *l obligari, §.pupillus, de auctor.tut.§ fin h.t.n.* Ideoque nummi vindicati possunt, si extant, *l.quòd si fortè, §.*

3 *fin.de solut.* si sint consumpti, pupillus liberabitur, *l non omnis, §.si pupillus, de reb. cred. l.quòd si fortè, § fin.de solut.* Rursus pupillo nō potest solui sine tutoris auctoritate, *l.pupillo, de solut.* quia pupillus alienaret obligationem, qua debitor ipsi obstrictus est, cùm tamen nullam rem sine tutore alienare possit, *d.l.pupillo de solut.* IDEÓQVE SI DEBITOR PVPILLO SOLVAT, NECESSARIA EST DEBITORI TVTORIS AVCTORITAS, ALIOQVIN NON LIBERABITVR, vt Imperator hic loquitur: & hoc infert Imperator, non *ex §.at ex contrario*, sed ex superioribus, quod notandum est. Hodie ex Iustiniani constitutione, *hoc est, ex l.sancimus, C.de administr.tutor.* debitor pupilli non solùm tutore auctore pupillo soluere debet, sed etiam debet soluere ex decreto & sententia iudicis: quo facto debitor securitatem consequitur, vt loquitur Imperator *in d.l.sancimus & h.§.n.* plenissimam consequitur securitatem, quia aduersus huiusmodi solutionem non potest implorari restitutio in integrum. Inquit Iustinianus, SE CONSTITVTIONEM SVAM AD CÆSARIENSES ADVOCATOS PROMVLGASSE. His verbis Imperator significat, se constitutionem illam edidisse ad interrogata aduocatorum Cæsariensium: ad illos tamen constitutionem non misit, sed ad Ioannem præfectum Prætorio, ideóque Ioanni *d.l.sancimus* inscripta est, *Iacob.Cuiac. in posterioribus notis ad Institutiones.* Nec inscriptio vitiosa dicenda est, vt Ludouicus Russardus, dubitatiuè

4 tamen, affirmauit. Quòd si debitor pupilli ad dictum modum, *hoc est*, auctoritate tutoris, & ex decreto ac sententia Iudicis pupillo non soluerit: pecunia autem salua sit apud pupillum, aut pupillus ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat, (quod ipso iure facere potest; cùm debitor soluendo liberatus non sit) per exceptionem doli mali poterit submoueri, *h.§.n. & l.pupillo.de solut.* Iniquum enim est, vt pupillus ex aliena iactura lucrum faciat, *l.nam hoc natura.de condict.indeb.l.planè, de petit.hered.l.iure natura, de reg. iur. Cicero in Officiis.* SI PVPILLVS MALE CONSVMPSIT PECVNIAM, AVT FVRTO AMISIT, DEBITORI DOLI MALI EXCEPTIO NON PRODEST, SED NIHILOMINVS IPSE CONDEMNABITVR, QVIA SOLVIT SINE TVTORE ET SENTENTIA IVDICIS, *hoc §.nostro.*

SYNOPSIS TIT. VIII. QVIBVS ALIENARE LICET VEL NON.

Alienare licet
- Dominis Regulariter, nisi prohibeantur
  - Lege, vt Maritus, qui fundum dotalem alienare prohibetur lege Iulia.
  - Moribus, vt Pupillus, qui nullam rem alienare potest sine tutoris auctoritate.
- Non dominis plerunque, vt Creditori, qui pignus detrahere potest, vel
  - Ex vi pacti, seu voluntate debitoris.
  - Iure suo, post trinam denunciationem debitori factam.

PER QVAS PERSONAS NOBIS ADQVIRITVR.

TITVLVS IX.

TEXT. Adquiritur nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus: item per seruos, in quibus vsumfructum habemus: item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus: de quibus singulis diligentiùs dispiciamus. Igitur liberi nostri vtriusque sexus, quos in potestate habemus, olim quidem quidquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, vt esset eis licentia, quod per vnum vel vnam eorum adquisitum est, alij filio vel extraneo donare vel vendere, vel quocunque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali Constitutione emissa, & liberis pepercimus, & patribus debitum reseruauimus. Sancitum etiam à nobis est, vt si quid ex re patris ei obueniat, hoc secundùm antiquam obseruationem totum parenti adquirat. Quæ enim inuidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reuerti? Quod autem ex alia causa sibi filiusfamiliâs adquisiuit, huius vsumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat: ne quod ei suis laboribus vel prosperâ fortunâ accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat.

SVMMARIA.

1 *Quomodo per liberòs nostros nobis adquiratur.*
2 *Peculium castrense quodnam sit.*
3 *Peculium quasi castrense quodnam sit.*
4 *An castrensia peculia patri per liberos adquirantur.*
5 *Nemo potest seruitutem adquirere, nisi qui prædium habet.*
6 *An pater de castrensi filij peculio disponere possit.*
7 *Ex noua Iustiniani constitutione, quid parentibus per liberos adquiratur.*

8 *Aduentitij peculij proprietas ad quem pertineat.*

9 *Eadem pietas matri debetur, quæ patri.*

10 *An in omni aduentitio peculio pater vsumfructum habeat.*

1 IN hoc titulo Imperator docet, quòd non solùm per nosmetipsos, sed etiam per alios dominia rerum acquiramus. AC PRIMVM QVIDEM DOMINIVM ACQVIRIMVS PER LIBEROS VTRIVSQVE SEXVS, masculos scilicet & fœminas; sed per eos tantùm, quos in potestate habemus: non per emãcipatos. Ea tamen adquisitio olim aliter fiebat, & aliter hodie fit. Olim quicquid ad liberos peruenerat, hoc totum exceptis castrensibus peculiis, parentibus suis adquirebant sine vlla distinctione, à quo profectum esset, vtrum à patre vel matre, cognatis patris vel matris. vel quibuscũq; aliis, *h.t.n. Dionysius Halicarnasseus lib.8.* ῥωμαίοις οὐδὲν ἴδιον ἐστὶ κτῆμα, ζώντων ἔτι τῶν πατέρων, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήματα, καὶ τὰ σώματα τῶν παίδων, ἔτι ζῶντα, τοῖς πατράσιν ἀποδίδοται. Rectè itaq; Theophilus, *in titulo, Quod cum eo qui in aliena potestate est*, inquit, κατὰ νόμους, οὐσίαν ἔχειν ὑπεξούσιος οὐ δύναται. Et omnia patris sunt, quæ in liberorũ manu sunt, *Seneca lib. 7.cap.4.de benefic.* Et poterant parentes de eo pro arbitrio suo disponere, acquisitum per liberos, vni filiorum, vel etiã extraneo donare, vendere, & alio quo-

2 cunq; modo applicare, vt Imperator hîc loquitur. EXCEPTIS *inquit Imperator*, CASTRENSIBVS PECVLIIS. PECVLIVM CASTRENSE EST, quod à parentibus vel cognatis in militiã agenti donatũ est, vel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiuit, quod nisi militaret, adquisiturus non fuisset, *l. Castrense pecu-*

3 *lium, de castrensi peculio.* Græci ἰδιόκτητον appellant. *Cuiacius in notis ad receptas Pauli sententias, lib.3.tit.4.* Huic simile est peculiũ quasi castrense, à Græcis οἱονεὶ ἰδιόκτητον dictũ, quod filiusfamilias in palatina vel forẽsi militia acquisiuit. Nec enim militant tantũ, qui gladiis, clypeis & thoracibus nituntur, verùm etiã aduocati & patroni causarum qui gloriosæ vocis confisi munimine, laborantium spem, vitam & posteros defendunt, *l. aduocati, C. de aduocat. diuers. iudic.* Et alieni non sunt à puluere & labore castrorũ, si signa Imperatoris comitantur, qui præstò sunt semper actibus; quos intentos & eruditos studiis, itinerum prolixitas & expeditionum difficultas exercet, *l.1.C. de castren. omnium Palatin. pecul.*

4 *lib.12.* Castrensia autem peculia parentibus per liberos non adquirebantur, sed excipiebantur. Et filiifamilias in castrensi peculio, vice patrumfamilias funguntur, *l.2. de Senatusconsulto Maced.* idque beneficium fauore militiæ filiisfamilias concessum est, *l. fin. ad Senatusconsultum Tertyl.* Non tamen omnimodò filiifamilias quasi patresfamilias in castrensi peculio sunt, *d.l. fin. ad Senatuscõsultum Tertyl.* sed parentes etiã in castrensi peculio filiorumfamilias ius habent. Et propretereà Vlpianus scribit, filiofamilias milite intestato mortuo, peculium patri non adimi, *l.1.§. si is qui bona, de colla. bon.* Et Alexander rescripsit, filiofamilias milite deportato, peculium patri non auferri, *in l.3. C. de bonis proscript.* quod certè fieret, si pater ius in castrensi peculio non haberet, *l.2. C. de bonis proscript.* Et Mæcianus Iurisconsultus tradit, patrem prædio castrensi seruitutem adquirere posse, *in l. ex castr. de castr. pec.* Ex quo manifestum est, patrem in ca-

5 strensi prędio plurimum iuris habere, cùm nemo possit seruitutẽ prædio adquirere, nisi qui prædium habet, *§. Ideò autem sup. de seruit. prædior.* Et deniq; idem Mæcianus docet, patrem, quod ad castrense peculium filiifamilias attinet, similem

milem esse ei, cui nobis interdictum est, *d.l.ex castrensi.de castrensi pecul.* qui dominus quidem est rerum suarum, sed durante interdictione de rebus suis dis- 6
ponere non potest. Sic pater in castrensi peculio filiifamilias ius habet, sed tamen de peculio non potest disponere, quandiu filiusfamilias suo priuilegio vtitur, *Cuiac. in l.6. de verb. oblig.* Olim igitur liberi, qui in potestate parentũ erant, omnia, castrensi peculio excepto, parentibus adquirebant. Hodie ex Iustiniani constitutione, hoc est, *ex l. cùm oportet, C. de bonis quæ liberis &c.* secùs est. Ex illa cõstitutione distinguitur inter ea quæ liberi adquirunt. Namq; ex re patris 7
liberis obueniunt, (quæ profectitia bona dicuntur) pleno iure ad parẽtem pertinent: quæ aliunde liberi adquirunt, (quæ aduentitia bona nominantur) in iis pater vsumfructum dũtaxat habet, & proprietas liberorum manet, *d.l. cùm oportet, C. de bonis quæ lib. & h.t.n.* Ante illam cõstitutionem Constantinus quidem Imperator constituit, vt bonorum maternorum, quæ liberis obuenissent, vsusfructus patris esset, proprietas liberorum, *l.1. & 2. C. Theodos. de bonis mater.* Et Gratianus, Valentinianus, Theodosius, Arcadius & Honorius, idem de bonis materni generis constituerunt, *l.3. & 4 C. Theodos. de bonis mater.* Theodosius quoq; & Valentinianus, ad bona quæ ex matrimonio liberis obueniunt, hoc ipsum produxerunt, *l.5. C. Theodos. de bonis mater.* Leo & Anthemius ad bona quæ ex sponsalibus manãt. *l.4. & 5. de bonis, quæ liber.* Cuiac. *in eod. tit.* Sed Iu- 8
stinianus tandem generaliter constituit, vt omnium bonorum aduentitiorum proprietas liberis conseruaretur, vsufructu duntaxat ad parentem transeunte, *d.l. cùm oportet, C. de bonis quæ lib. & ibid. Cuiac. & h.§.n.* Hinc tamen bona castrensia excipiuntur, quæ vt olim parentibus non adquirebantur, ita quoque hodie parentibus non adquiruntur, sed liberorum propria sunt. Idémque obtinet in quasi castrensibus bonis, vt nominatim à Iustiniano traditum est *in d.l. cùm oportet, C. de bonis quæ liber.* Hac constitutione Iustinianus & liberis pepercit, & parentibus debitum reseruauit, vt ipse hîc loquitur. LIBERIS PEPERCIT, quia non omnia parentibus sine distinctione adquirunt. PARENTIBVS DEBITVM RESERVAVIT, quia profectitia bona pleno iure; aduentitia, quoad vsumfructum, patribus per liberos adquiruntur. Et debitum hîc legendum est: sicque legit Theophilus, qui τὸ ὀφειλόμενον, vertit: non est legendum, debitum honorem reseruamus; quia eadem pietas matri debetur, quæ patri, idém- 9
que honor, licèt inæqualis sit eorum potestas, vt ICtus loquitur *in l.4 de curat.* 10
furioso & aliis, &c. Illud notandum est, quòd etiam in aduentitiis bonis patri vsusfructus non adquiritur, si is qui donauit vel reliquit filio, hanc legem adiecit, ne vsusfructus patri adquireretur, *Nouell.117.*

AD §. HOC QVOQVE A NOBIS.

TEXT. Hoc quoque à nobis dispositum est & in ea specie, vbi parens emancipando liberos suos, ex rebus quæ adquisitionem effugiunt, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus Constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui iuris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideóque statuimus, vt parens pro tertia eorum bonorum parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam, non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ 3
apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertio dimidia potiturus.

S V M M A R I A.

1 *Emancipatio cur honor dicatur.*

2 *An pater pro pretio emancipationis aliquid ex bonis filij retinere possit.*

OLim pater qui filium emancipabat, ex rebus quæ adquisitionem effugiebant, *hoc est*, ex bonis maternis, & quæ ex materno genere filio obuenerant, vel ex matrimonio aut sponsalibus, (quæ bona etiam ante Iustinianum filij propria erãt, vt paulò antè monui) tertiam partem poterat retinere, quasi pro pretio quodammodo emancipationis, *d.l.1.2. & 5. C.Theod.de bonis mater.*

1 Emancipatio honor quidam est, *h.§.n.* & beneficium, *l.1.in prin.si à parente quis manumiss sit.l.7.vt leg.seruand. causa caueatur*, quia per emancipationem filius, qui alienæ potestati subiectus erat, suæ potestatis efficitur: & propterea Imperatoribus æquum esse, visum est, vt filius insigni honore & beneficio à patre

2 affectus, pro emãcipatione, tertiam partem suorum bonorum, muneris causa, parenti offerret. At Iustinianus inhumanum putauit, vt filius propter emancipationem defraudaretur tertia parte bonorum suorum; & idcircò ius vetus immutauit, & constituit, vt pater pro tertia parte, quam dominij iure poterat retinere, habeat dimidiam partem vsusfructus, *d.l.cùm oportet, §.cùm autem Constantiniana lege, C.de bonis quæ lib. & h.§.n.* Inquit Iustinianus: PARENS EMANCIPANDO LIBERVM SVVM. Ita in omnibus libris manuscriptis se legisse, Ludouicus Russardus affirmat: & veteres, liberum, in singulari numero, pro filio dixerunt, quemadmodum *lib.3.inf.* latiùs monebo.

AD §. ITEM NOBIS ADQVIRITVR.

TEXT. Item nobis adquiritur, quod serui nostri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquirant. Hoc enim nobis & ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non aliàs nisi nostro iussu hæreditatem adire potest. Et si nobis iubentibus adierit, nobis hæreditas adquiritur, perinde ac si nos ipsi hæredes instituti essemus. Et conuenienter scilicet nobis legatum per eos adquiritur.

S V M M A R I A.

1 *Seruus quid demum adquirat.*

2 *Seruus an rem peculiarem possideat.*

3 *Seruus hæres institutus an sine iussu domini hæreditatem adire possit.*

1 SECVNDO, DOMINIVM ADQVIRIMVS PER SERVOS, QVI PLENO IVRE NOSTRI SVNT. NAM QVICQVID SERVVS EX TRADITIONE NANCISCITVR, AVT EX DONATIONE, VEL EX LEGATO, VEL EX QVALIBET ALIA CAVSA ADQVIRIT, ID NOBIS IGNORANTIBVS ET INVITIS ADQVIRIT, *l. adquiritur, & l. etiam. de adquirend. domin. & hoc §.nostro.* ita vt ne momento quidem in persona eius subsistat, *l.placet, de adquir. vel amitt.hæredit.* IPSE ENIM SERVVS, QVI IN POTESTATE ALTERIVS EST, NIHIL SVVM HABERE POTEST. Ita Iustinianus hîc loquitur, post Iurisconsultum *in d.l.adquiritur, §.1.de adquir.rer.dom.* hoc est, nihil ad seruum dominij siue proprietatis

2 iure spectare siue pertinere potest, nullius rei seruus dominus est. Seruus rem peculiarem tenet, *l.1. §.item adquirimus, & l.possessio, §.1.de adquirend. vel amitt.*

amitt.possess.l stipulatio ista,habere licere,§.hæc quoque stipulatio de verb. oblig. non habet,*h §.n.*nec possidet,*d.l.possessio,§.*1. *de adq.possess.* Tenere est proprium naturalis possessionis: habere, itémque possidere, ciuilis: & seruus te.. et rem peculiarem,*hoc est*, corpore suo detinet; at non habet,nec possidet *hoc est*, animo, cogitatione & opinione domini rem non possidet, rem non habet iure dominij, dominus non est, sed tantùm detentor rei. QVOD SI SERVVS HÆRES SIT INSTITVTVS, NON ALIAS NISI NOSTRO IVSSV HÆREDITATEM ADIRE POTEST, *h §.n.* & iussus præcedere debet, *l.si.quis mihi, §.iussum,de adquir.vel amitt.hered.* idque ideò,ne seruus dominum hæreditati & æri alieno inuitum obliget, *l.6.in prin. de adquir. vel amitt. heredit.* Adeundo quippe hæreditatem, seruus videtur contrahere cum creditoribus hæreditariis & legatariis, *l.3.in fin. quibus ex causis in possess. eatur.* 3

AD §. NON SOLVM AVTEM PROPRIETAS.

TEXT. Nam solùm autem proprietas per eos,quos in potestate habemus,nobis adquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmus. Vnde etiam per eos vsucapio, vel longi temporis possessio nobis accedit.

SVMMARIA.

1. *Proprietas quomodo à possessione differat.*
2. *Possessio quid sit.*
3. *Per seruos nostros non possidemus.*
4. *Seruus an ignoranti domino adquirat.*
5. *Quare ignoranti domino adquiratur.*
6. *Explicatur l.peregrè,ff.de acquirend.poss.*
7. *An pater per filios possideat.*

HIc §.non tantùm ad seruos, qui in potestate nostra sunt, pertinet, sed etiam ad liberos, quos in potestate habemus. ET PER EOS ITEMQVE LIBEROS, QVI IN POTESTATE NOSTRA SVNT, NON SOLVM PROPRIETAS NOBIS ADQVIRITVR, SED ETIAM POSSESSIO. Aliud est proprietas,aliud possessio: & proprietas nihil habet commune cum possessione,*l.naturaliter, §.1.de adquir.vel amitt.poss* Proprietas dominium significat, *l.si procurator,1.de acquir.rer.dom.*Possessio κατοχὴ *l.1.in princ.de acquir.possess.*& sic Theophilus *in tit. de interdictis*, *infrà* possessionem σωματικὴ πράγματος κατοχὴ definit. Et κατοχὴ est detentio rei,siue detentatio, vt dicitur *in l.ab hostibus §.fin.ex quib.caus.maiores &c.l 5.de impens.in reb.dot.factis.*ICtus Iauolenus *in l. quæstio de verb.signif.* possessionem definit vsum rei; & per vsum, nihil aliud quàm κατοχὴ detentionem siue detentationem rei intelligit, non χρῆσιν. Sic vsus, possessionem significat in vsucapionis verbo, vt suprà monui. Quicquid igitur filij vel serui, qui in potestate nostra sunt, possident, id nos videmur possidere,*h §.n. & ad l.adquiritur,§.non solùm,de acquiren.rerum domin.* Et possessio per liberos, itémque per seruos, quos in potestate habemus, etiam nobis inuitis adquiritur; sicuti dominium per eos nobis ignorantibus adquiritur, vt suprà dictum est, siue peculiari & suo nomine possideant, siue nostro. Sic enim Vlpianus indistinctè inquit: Seruus meus ignoranti mihi acquirit 3

possessionem, *l. si me in vacuam, §. final. de acquirenda vel amittenda possessione.* Et Paulus *in l. nunquam, §. si seruus de vsurpat. & vsucap.* tradit, si seruus meus vel filius, peculiari vel etiam meo nomine, rem teneat, me ignorante per eum pos-
5 sidere. *Iacobus Cuiacius lib. 24. obseruationum, c. 9.* Hoc ideò fit, quia nos filio vel seruo nostro peculiũ habere permisimus; & ideò quicquid peculiariter filius vel seruus tenent, licet id nos ignoremus, nostra voluntate possidere intelliguntur; atque ita possessio rerum, quas filij vel serui peculiariter tenent, ignorantibus nobis adquiritur, *l. 1. §. item adquirimus, de adquirenda vel amittenda*
6 *possessione.* Hæc ratio quoque redditur *in l. peregrè, §. quæsitum, eod. tit.* Ibi Iurisconsultus docet, vtilitatis causa, iure singulari receptũ esse, vt ex peculij causa per seruum ignorantibus possessio quæratur, ne cogantur domini per momẽta species & causas peculiorum inquirere. His verbis hoc dicit ICtus: Domini permiserunt seruis peculium; ideóque consequenter serui, permissu & voluntate dominorum, etiam tenent res, quæ ex peculij causa possident; licet domini non sciant, quæ sint istæ res, quas serui peculij nomine tenent. Et si cõtrarium diceremus, cogerentur domini per momenta, species & causas peculiorum inquirere, *hoc est,* domini cogerentur inquirere & sciscitari singulis momentis, quæ res sint in peculio, & quo iure, quove titulo singulæ res teneãtur à seruis. Hoc dominis perquàm molestum esset, & difficile. Nec enim debent domini scire singulas res, sed *κεχυμερίστερον*, *l. quam Tuberonis, §. scire autem, de pecul.* ideóque satis est, quòd domini peculium seruis habere permiserunt: eo ipso videntur seruis permisisse, quæcunque peculiari nomine tenent; licet domini ignorẽt, quæ sint istæ res, quæ à seruis subinde peculiariter adquiruntur; Atque ita possessio per seruos nobis ignorantibus adquiritur. Cæterùm, hæc ratio tantùm ad ea pertinet quæ filius vel seruus peculiariter siue suo nomine tenet. Ad ea, quæ filius vel seruus non tenet peculiariter, sed nostro nomine, nõn pertinet. Et tamen horum possessio per filium vel seruum ignorantibus nobis adquiritur. *d. l. si me in vacuam, §. fin. & d. l. nunquam, § si seruus, de*
7 *acqu. vel amitt. possess.* Generaliter itaq; ratio hæc est. Per liberos itémq; seruos, quos in potestate habemus nos possidemus, non solùm corpore eorum, sed etiam animo eorundem, *l. 3. §. saltus, de acquir. vel amitt. possess.* Igitur per liberos & seruos ignorantibus nobis possessio adquiritur. Quod animo nostro possidemus, & corpore filij vel serui, hoc per filium vel seruum scientes possidemus. At quod filius & seruus possidẽt suo corpore & suo animo, hoc nos possidemus ignorantes; *d. l. 3. § saltus, de acquiren. vel amitt. possess.* Addit Iustinianus
8 hic PER SERVOS ET FILIOS, QVOS IN POTESTATE HABEMVS VSVCAPIONEM VEL LONGI TEMPORIS POSSESSIONEM NOBIS ACCEDERE. Hoc ex superioribus sequitur. Quia enim per seruos & liberos, qui in potestate nostra sunt, possidemus quæ illis traduntur; ideò etiam per seruos & filios vsucapimus. Sed hoc indistinctè non procedit. Indistinctè quidem & ex omni causa per filium vel seruum, etiam ignorantibus nobis possessio adquiritur, vt suprà dictum est: At per filium vel seruum indistinctè & ex omni causa, ignorantes, non vsucapimus; sed eas res, quas seruus vel filius peculiari nomine adipiscitur, etiam ignorantes vsucapimus. Quas verò res adipiscitur nõ peculiari nomine, non vsucapimus nisi scientes, *l. 2. §. Celsus, pro emptore, l. iusto, §. fin. de vsurpat. & vsucap.* Differentiæ ratio hæc est; Quod seruus peculiari sine

suo

ſuo nomine tenet, id poſſidet ciuiliter, *hoc eſt*, animo & cogitatione domini: non quidem ſibi, quia nihil proprium habere poteſt; ſed nobis, qui ei peculium habere permiſimus, *d.l.1.§.item adquirimus,de acquir. vel amitt.poſſeſſ.* Et ideò quod ex peculiari cauſa poſſidet, id per ſeruum ignorantes vſucapimus. Quod autem ſeruus tenet, non peculiari nomine, ſed nomine noſtro, id non poſſidet ciuiliter, animo & cogitatione domini:& ob id,quod ſeruus ita poſſidet,nos per ſeruum non vſucapimus niſi ſcientes.

AD §. DE IIS AVTEM SERVIS.

TEXT. De iis autem ſeruis, in quibus tantùm vſumfructum habemus, ita placuit: vt quicquid ex re noſtra, vel ex operibus ſuis adquirant, id nobis adiiciatur: quod verò extra eas cauſas perſecuti ſunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque ſi is ſeruus hæres inſtitutus ſit, legatúmve quid ei, aut donatum fuerit, non vſufructuario, ſed domino proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à nobis bona fide poſſidetur; ſiue is liber ſit, ſiue alienus ſeruus. Quod enim placuit de vſufructuario, idem placet & de bona fide poſſeſſore. Itaque quod extra iſtas duas cauſas adquiritur, id vel ad ipſum pertinet, ſi liber eſt; vel ad dominum, ſi ſeruus eſt.

SVMMARIA.

1 *Quatenus per ſeruos vſufructuario adquiratur.*
2 *Seruus hæres inſtitutus cui adquirat hæreditatem.*
3 *Si contemplatione vſufructuarij ſeruus hæres inſtitutus ſit, cui adquirat.*
4 *An per eum quem bona fide poſſidemus, nobis adquiratur.*
5 *Et quid in malæ fidei poſſeſſore, Iuris.*

TERTIO, ADQVIRIMVS DOMINIVM PER SERVOS, IN QVIBVS HABEMVS VSVMFRVCTVM, EX HIS DVABVS CAVSIS, SI QVID EX RE NOSTRA, VEL EX OPERIS SVIS ADQVIRANT, *hoc §.noſtro, & d.l.adquiritur,§.de his autem,de adquir.rerum dom.* Ex re noſtra adquirunt ſerui,quod noſtris nummis emunt. Ex operis ſuis adquirunt ſerui mercedes, *l.3.de oper.ſeruor.* Empta igitur noſtris nummis, à ſeruis in quibus vſumfructum habemus, noſtra ſunt. Mercedes etiam, quas ex operis ſuis adquiſiuerunt, ſunt noſtræ. Ideò verò nobis adquirunt ſerui, in quibus vſumfructum habemus ex ſupradictis duabus cauſis, cùm quid ex re noſtra, vel ex operis ſuis adquirunt, quia æquum & iuſtum eſt, vt quod ex re noſtra partum eſt, ad nos redeat: & ſeruorum in quibus vſumfructum habemus, operæ nobis debentur, *d.l.3.de oper.ſeruor.* & propterea meritò etiam nobis debetur, quod ſerui ex operis ſuis adquirunt. Quod ſerui in quibus vſumfructum habemus, extra illas duas cauſas conſequuntur, hoc non ad nos, qui vſumfructum in ſeruis habemus, ſed ad dominum proprietatis pertinet; *hoc §.noſtro, & d.l.adquiritur,§.de his autem ſeruis.de acquiren.rer.dom.* Si itaque ſeruus, in quo vſumfructum habeo, ſit hæres inſtitutus, hæreditatem non mihi, ſed domino proprietatis adquirit. Sic ſi ſeruo in quo vſumfructum habeo, aliquid ſit legatum; legatum non mihi, ſed 2 proprietario adquiritur. Idémque eſt, ſi ſeruo, in quo vſumfructum habeo, quid donatum fuerit, quemadmodum Imperator noſter hîc docet, & Iuriſcõſultus *in d.l.adquiritur,§.de his autem ſeruis,de acq.rer.dom.* Nec enim hæredi-

tatem, legatum, & quod donatum est, seruus ex re nostra, vel ex operis suis ad-
3 quirit. Hæc tamen ita procedunt, nisi contemplatione vsufructuarij seruus hæres institutus fuerit, vel contemplatione vsufructuarij aliquid ei fuerit legatum vel donatum. Tunc enim seruus hæreditatem, legatum, & quod ipsi donatum est, vsufructuario, non proprietario adquirit, *l. si serui. cum aliquot ll. sequent. de vsufructu & quemadm.* Et quod de seruis diximus, in quibus vsumfru-
4 ctum habemus; idem dicendum est de eo, qui à nobis bona fide possidetur, tanquam seruus scilicet, non tanquam filius, *l. iusto. de vsurpat. & vsuc.* siue is liber sit, siue seruus alienus. Nam quicquid ex re nostra, vel ex operis suis adquirit, id ad nos pertinet. QVOD VERO EXTRA ISTAS DVAS CAVSAS ADQVIRIT, ID VEL AD IPSVM PERTINET, SI LIBER EST: VEL AD DOMINVM, SI EST SERVVS, *h. §. n. vers. idem placet, & d l. adquiritur, §. de his autem*
5 *seruis, vers. idem placet, de acqu. rer. dom. l. homo liber. §. fin. eod. tit l. 1. C. de rei vindic.* Et hæc tunc procedunt, vt diximus, cùm liber homo vel seruus alienus bona fide à nobis possidetur. Is quem mala fide possidemus, siue liber sit, siue seruus alienus, nulla ex causa nobis adquirit: sed liber homo mala fide possessus, cognito statuto suo, sibi adquirit; & seruus domino, *d. l. 1. C. de rei vindicat.*

AD §. SED BONÆ FIDEI POSSESSOR.

TEXT. Sed bonæ fidei possessor, cùm vsuceperit seruum, (quia eo modo dominus fit) ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius verò vsucapere non potest: primùm, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde quia scit seruum alienum esse.

SVMMARIA.

1 *In quò differant vsufructuarius & bonæ fidei possessor.*
2 *Liber homo an vsucapi possit.*
3 *Vsufructuarius an seruum, in quo vsumfructum habet, vsucapere possit.*
4 *Vsufructuarius an possideat.*
5 *An naturalis possessio vsucapionem pariat.*
6 *Qui scientiam rei alienæ habet, non potest vsucapere.*

1 IN præcedentibus Imperator exposuit, in quo conueniat is, qui vsumfructum in seruo habet, cum illo qui bona fide liberum hominem vel alienum seruum possidet. Nunc *in hoc §.* docet in quo discrepent vsufructuarius & bonæ fidei possessor. Bonæ fidei possessor potest vsucapere seruum, si per triennium seruum possideat, ignorans alienum seruum esse: Et seruo vsucapto, dominus fit serui, *l. 4. de vsurpat. & vsuc.* & ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest, *h. §. n.* cùm ante vsucapionem ex duabus tantùm causis per seruum adquireret, si quid seruus ex re ipsius adquirebat, vel ex operis suis. Lo-
2 quitur verò Imperator de seruo alieno vsucapto, non etiam de libero homine. Liber enim homo vsucapi non potest, etiamsi quis maximè cum bona fide possederit; quia liberi hominis commercium non est, vt suprà *in tit. de vsu-*
3 *cap.* est expositum. Qui vsumfructum in seruo habet, non potest seruum cuius vsumfructum habet, vsucapere, ob duas causas ab Imperatore hîc assignatas. Primùm, quia non possidet seruum, *l. 1. §. per eum, de adquirend. vel amitt. possess.*

possess.l.6. §.2.de precario. d.l. adquiritur, § fin. de adquir.rer. dom.l.1.§.quod ait Prator.quorum legat.& hoc §.nostro. & sine possessione vsucapio non procedit, *l.sine possessione. de vsurp.& vsuc.* Loquimur autem de ciuili possessione: & vsufructuarius ciuiliter non possidet, quia non possidet animo & cogitatione domini. Naturaliter tamen possidet, *l naturaliter de adquiren. vel amitt.possess.l.* 4
possessio.eod.d.l.1 §.quod ait Prator.quorum legat. Cicero *pro Cecinna.* Cecinnam possedisse propter vsumfructum non negas. Quamuis minus propriè, cùm potiùs in possessione sit, quàm possideat, *l.cuiuscunque,§.1.de vsufr.& quemadmod. d l.6.de precario.* ET NATVRALIS POSSESSIO VSVCAPIONEM NON PARIT, SED SOLA CIVILIS, *h.§.n.* Et quod de seruo dicimus, in quo vsumfru- 5
ctum habemus; idem de aliis rebus, quarum vsumfructum habemus, sentiendum est. Nam fructuarius res, in quibus vsumfructum habet, non possidet ciuiliter; idcóque eas vsucapere, & per vsucapionem proprietatem obtinere non potest: neque successores eius ex ea causa tenentes, vlla temporis præscriptione se tueri possunt, *l.neque, C.de vsufruct.* Deinde vsufructuarius vsu- 6
capere non potest seruum, in quo vsumfructum habet; quia scit seruum alienum esse, *h §.n.& d.l.adquiritur, §.fin.de adquir.rer.dom.* & qui scientiam rei alienæ habet, non potest vsucapere.

AD §. NON SOLVM AVTEM PROPRIETAS.

TEXT. Non solùm autem proprietas per eos seruos, in quibus vsumfructum habemus, vel quos bona fide possidemus, aut per liberam personam, quæ bona fide nobis seruit, nobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in vtriusque personæ, secundùm diffinitionem quam proximè exposuimus, id est, si quam possessionem ex re nostra, vel ex suis operibus adepti fuerint.

SVMMARIA.

1 *An vsufructuarius per seruum possessionem adquirere possit.*
2 *Quomodo per eum quem non possidemus, possideamus.*
3 *An per eum possideamus de cuius statu controuersia est.*
4 *Quatenus per filios itémque seruos adquiramus possessionem.*
5 *An furiosus vel infans possidendi animum habeat.*

HIc rursus de possessione agitur. PER SERVOS, IN QVIBVS VSVMFRVCTVM HABEMVS, NON SOLVM PROPRIETAS NOBIS ADQVIRITVR, vt suprà expositum est, VERVMETIAM POSSESSIO *hoc §.nostro.* 1
Quod absurdum videri posset; propterea quod seruum, in quo vsumfructum habemus, non possidemus, vt *in præcedenti §.* est expositum. Ergo nec per seruum, in quo vsumfructum habemus, adquirimus possessioné. Absurdum námque est, vt per eum, quem non possidemus, possessionem adquiramus. Sed hoc ad rem non pertinet, *inquit ICtus*: hoc est, nihil obstat, quò minùs per seruum, in quo vsumfructum habemus, adquiramus possessionem, quòd ipsum non possidemus, *l.1 §.per eum, de adquirend.vel amitt.possess.* Etenim nouum & inauditum non est, vt per eum, quem non possidemus, possideamus, vel adquiramus possessionem. Nam nec filium possidemus, *d.l.1.§.per eum de adquir.vel amit.possess* & tamen per filium adquirimus, etiam ignorantes, possessionem rerum, nec solùm illarum, quas peculiari nomine tenet, *d.l.1.§.item adquirimus & l.4.de adq.vel amitt.poss.* verùm etiá quas tenet nostro nomine, *l.núquam,§.si* 2 ... 3

3 *seruum, de vsurp. & vsuc.* vt suprà latiùs est expositum. Sic per eum de cuius statu controuersia est, possidemus siue possessionem adquirimus; cùm tamen eum de cuius statu controuersia est, post ordinatum liberale iudicium, post litem ordinatam, non possideamus, *l. si cui, §. fin. de liberali causa.* Hoc ampliùs, possessionem quoque adquirimus per eos, quos bona fide possidemus, vtputa per seruos alienos & liberos homines, *h. §. n. d. l. 1. §. sed & per eum, de acquir. vel amit. poss.* Cæterùm, per seruos, in quibus vsumfructum habemus, item per eos quos bona fide possidemus, siue serui alieni sunt, siue liberi homines, non ex omnibus causis possessionem adquirimus: sicuti nec dominium ex omnibus causis per eos adquirimus, sed tantùm ex his duabus causis si quam possessio-
4 nem ex re nostra, vel ex operis suis adepti fuerint, *h. §. n.* Denique illud notandum est, quòd per filios nostros, itémque seruos proprios, vel alienos quos bona fide possidemus, vel in quibus vsumfructum habemus, item per liberos homines, qui bona fide nobis seruiunt, ita demùm adquirimus possessionem, si habeant intellectum siue animum possidendi, *d. l. 1. §. cæterùm de adquiren. vel*
5 *amitt. poss.* Per furiosum possessionem non adquirimus, quia nulla est eius voluntas, *l. furiosi, de reg. iur.* neque per infantem, quia intellectu caret. Per impuberem & pupillum, si intellectum capiat, adquirimus possessionem, *d. §. cæterùm.* Ibi quod notandum est, ICtus impuberem à pupillo separat; & per impuberem seruum intelligit, qui nondum excessit annum 14. Hic impubes quidem dicitur, sed pupillus nunquam, *Cuiac. ad l. 4 de vsurp. & vsucap.*

AD §. EX HIS ITAQVE APPARET.

TEXT. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque nostro iuri subiectos habemus, neque bona fide possidemus: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habemus, neque possessionem iustam, nulla ex causa nobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personã nihil adquiri posse: excepto eo, quòd per liberam personam, veluti per procuratorem, placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus nobis adquiri possessionem, secundùm diui Seueri Constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit, vel vsucapionem aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. Hactenus tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis adquiruntur: nam legatorum ius, quo & ipso iure singulæ res nobis adquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res nobis relinquuntur, opportuniùs inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per vniuersitatem res adquirantur. Si cui hæredes facti sumus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, vel si quem adrogauerimus, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa nobis addicta fuerint: eius res omnes ad nos transeunt. Ac priùs de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad nos pertinent. Et priùs est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamento nobis obueniunt, quas in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

SVMMARIA.

1 *An per extraneam personam nobis adquiratur.*
2 *An per Procuratorem possessio nobis adquiratur.*
3 *Quare per Procuratorem possessio adquiratur.*
4 *An Procurator suo nomine possessionem nactus sibi adquirat.*
5 *An dominium per Procuratorem adquiratur.*
6 *An res à non domino Procuratori tradita nobis adquiratur.*
7 *Vsucapio per Procuratorem ignorantis adquiritur.*

Inquit

INquit Imperator: PER EXTRANEAM PERSONAM NIHIL NOBIS 1
ADQVIRI POSSE. EXTRANEA PERSONA EST, quam in potestate non
habemus, vel in qua non habemus vsumfructum, vel quam bona fide non pos-
sidemus. Per huiusmodi personam nihil adquiri potest, neque dominium, ne-
que possessio. ET HOC DICITVR, *hoc est*, vulgò ita dicitur, vulgò iactatur,
vulgò receptum est. Excipitur tamen Procurator. PER PROCVRATOREM 2
ENIM POSSESSIO NOBIS ADQVIRITVR, *d.l.1.§.per procuratorem, de acq.
vel amit.poss.* NON SOLVM SCIENTIBVS, SED ETIAM IGNORANTI- 3
BVS, *h.§.n.* Idque vtilitatis causa, negotiorum scilicet expediendorum gratia,
receptum est. *Paulus in 1.sent.tit.2.l 1. & l.per Procuratorem, C.de acq. & retin.
poss.* In d.l.1. additur, iuris quoque prudentia receptum esse, vt per Procurato-
rem ignorantibus possessio adquiratur. Iurisprudentia *hoc est*, auctoritate Pru-
dentum iuris. Ita demùm per Procuratorem possessio nobis adquiritur, si no-
stro nomine possessionem accipiat, si ea mente nactus fuerit possessionem, vt
operam duntaxat suam accommodaret nobis, *d.l.1.§.cùm autem, de adq. vel
amit.poss.* Et meritò hoc casu possessio per Procuratorem nobis adquiritur, quia
aliàs futurum esset, vt neque Procurator, cui res tradita est, possideat, cùm ani-
mum possidendi non habeat, & sine animo possidendi possessio non adquira-
tur: neque possideat is qui tradidit rem, cùm possessionem cesserit, *d.l.1.§.cùm
autem, de adq. vel amitt.poss.* Si Procurator suo nomine nactus fuerit possessio- 4
nem, *hoc est* non ea mente, vt operam duntaxat suam nobis accommodaret, sed
vt rem gereret sibi; tunc per Procuratorem possessio nobis non adquiritur, sed
ipse Procurator sibi possessionem adquirit, *d.l.1.§.cùm autem de adq vel amitt.
poss.* Addit Iustinianus hic. PER POSSESSIONEM NOBIS PER PROCVRA- 5
TOREM ACQVISITAM, ETIAM DOMINIVM NOBIS ADQVIRI, SI,
QVI PROCVRATORI TRADIDIT DOMINVS FVIT. Et sic Vlpianus *in l.tra-
ditio.§ fin.de adq.rer.dom.* placuisse tradit, vt per liberam personam, veluti Pro-
curatorem, omnium rerum possessio quæratur, & per hanc dominium. Diocle-
tianus quoque & Maximianus rescripserunt placuisse, vt per Procuratorem
possessio, & si proprietas à possessione separari non posset, dominium etiam
quæreretur. *d.l.per procuratorem, C.de adq. & retin.possess.* QVOD SI IS, QVI 6
TRADIDIT REM PROCVRATORI, DOMINVS NON FVIT: HOC CASV,
PER POSSESSIONEM NOBIS PER PROCVRATOREM QVÆSITAM,
NOBIS VSVCAPIO ADQVIRITVR, *h.§.n.* hoc est, occasio siue conditio v-
sucapiendi rem procuratori traditam. Adquiritur, *inquam*, vsucapio scientibus
nobis. Possessio quidem per procuratorem ignorantibus nobis acquiritur: vsu- 7
capio verò ignorantibus nobis non adquiritur, sed tantùm scientibus, *l.possessio.
§ fin. de acquir. vel amitt. possess. d.l.1. C. de acquiren. & retin. possess.* Ratio est,
quia vt ignorantes vsucapiamus, in peculiaribus tantùm rebus receptum est,
non in rebus, quas procuratores nostri nostro nomine compararunt. Et hanc
rationem reddit ICtus *in l.si emptam.de vsurp. & vsuc.* Iacob. Cuiac. *lib.24.
obseruat.cap.9.*

SYNOPSIS TIT. IX. PER QVAS PERSONAS, &c.

ADQVIRITVR nobis Proprietas & Possessio rerum omnium, per

- LIBEROS, quos in potestate habemus, exceptis bonis
  - Castrensibus, & quasi castrensibus, quæ pleno iure acquiruntur filiisfamilias.
  - Aduentitiis, quorum vsusfructus tantùm nobis acquiritur, manente apud eos proprietate.
- Seruos nostros ex qualibet causa, etiam inuitis & ignorantibus.
- SERVOS fructuarios, Seruos alienos bona fide possessos, & Liberos homines
  - Ex duplici tantùm causa,
    - Si quid ex re nostra comparauerint.
    - Si quid ex operis suis acquisierint.
- Per extraneam verò personam nihil nobis acquiritur, excepta causa possessionis, quam quilibet nostro nomine accipiens nobis acquirit etiam ignorantibus, *l. 1. Cod de acq. & retin. poss.*

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TITVLVS X.

TEXT. Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est. Sed vt nihil antiquitatis penitùs ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & in otio vtebantur quod calatis comitiis appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur quinque testibus & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt: quod verò per æs & libram fiebat, licet diutiùs permanserit, attamen partim & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad ius ciuile referebantur: posteà verò ex edicto Prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur, sed septem testium signa sufficiebant, cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria. Sed cùm paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex Constitutionum emendationibus, cœpit in vnam consonantiam ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodémque tempore, quod ius ciuile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis & subscriptione testium, quod ex Constitutionibus inuentum est, & ex edicto Prætoris, signacula

testa-

testamentis imponerentur: ita vt hoc ius tripertitum esse videatur, & testes quidem & eorum præsentia vno contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum Constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem & testium numerus, ex edicto Prætoris. Sed his omnibus à nostra Constitutione, propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manum testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundùm illius Constitutionis tenorem procedant. Possunt autem omnes testes & vno anulo signare testamentum, quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint? secundùm quod Papiniano visum est. Sed & alieno quoque anulo licet signare.

SVMMARIA.

1 *Testamentum vnde dicatur.*
2 *Testamentum quid sit.*
3 *An testamentum contra legum dispositionem fieri possit.*
4 *Quo tempore testamentum valere incipiat.*
5 *Quot olim testamentorum fuerint genera.*
6 *Testamentum calatis comitiis quodnam fuerit.*
7 *Comitia quæ fuerint.*
8 *Testamentum in procinctu quodnam fuerit.*
9 *An in castris Romanorum quis discinctus esse potuerit.*
10 *Testamentum per æs & libram quodnam fuerit.*
11 *Constantinus hoc testamenti genus sustulit.*
12 *Quæ forma testamenti à Prætore inuenta sit.*
13 *Quod testamentum mixtum dicatur.*
14 *An testis non subscribens ad testamentum sufficiat.*
15 *Quæ olim fuerit formula subscribendi testamentum.*
16 *Quid Iustinianus ad antiquam testamenti formam adiecerit.*
17 *Quæ solemnitates hodie ad testamentum iustum requirantur.*
18 *Quare tot solemnitates in testamento requirantur.*

TESTAMENTVM, inquit Imperator, EX EO APPELLATVR, QVOD TESTATIO SIT MENTIS. Iunctum igitur verbum est, non simplex; atque ita Seruius Sulpicius censuit, *Gellius lib.6.cap.12. Valla lib.6.cap.36.* Stoicos imitatus: qui licentiores ac propemodum inepti in deducendis nominum originibus fuerunt. *Cicero in 1.Officior.* Audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt, vnde verba sint dicta. Et alibi: Oppidum, *inquit*, vt imiter ineptias Stoicorum, inde dictum, quòd opem daret. Alij volunt testamentum simplex esse verbum, non ab origine factum duplici. Iacobus Cuiacius *lib.11.obseruat.c.37.* Alciatus *l.4 de verbor.significat.* TESTAMENTVM AVTEM EST VOLVNTATIS NOSTRÆ IVSTA SENTENTIA, DE EO QVOD QVIS POST MORTEM SVAM FIERI VELIT, *l.1.qui test.facere poss.* SENTENTIA IVSTA dicitur, quæ legibus consentanea est. Sic iustæ nuptiæ sunt, quæ secundùm legum præcepta contrahuntur, *in titul.de nuptiis, suprà.* Qui enim testatur, secundùm leges & regulas iuris ciuilis testari debet, *l.4. in fine, qui testament. facere poss. l. testandi, C.de testament.* Nec potest quis in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant, *l.nemo, de legat.5. l.quod bonis, §.1.ad legem Falcid.* Et propterea veteres, ne quid contra leges & regulas iuris ciuilis fieret,

(margin numbers: 1 beside "TESTAMENTVM, inquit Imperator…", 2 beside "c.37. Alciatus…", 3 beside "suo testamento locum habeant…")

menti genus mixtum appellatur, quod ex iure ciuili, prætorio & constitutionibus Imperatorum conflatum est. Ex iure ciuili descendit, quòd vno eodemque tempore testamentum debet fieri, *hoc est*, vno contextu actionis, vt ICtus loquitur *in l. hæredes palàm, § fin. qui testam. fac. possunt.* nullo scilicet extraneo actu interueniente. Ex iure Prætorio venit, quòd septem testes sunt adhibendi, & quòd signacula testamentis imponuntur. Ex Imperatorum constitutionibus
est, quòd testator & testes se subscribunt. Et si quis ex testibus signauerit qui- 14
dem, nomen tamen suum non adscripserit, pro eo est, atq; si adhibitus non esset. Et contrà, si adscripserit nomen suum, sed non signauerit, idem erit, *l. ad testium, §. si quis ex testibus. qui testam fac. poss.* Signare autem testis debet testamentum, anulo habente sculpturam vel imaginem aliquam, *d. l. ad testium, §. penult.* & ad hanc formam sese subscribere: Lucius Titius subscripsi, & Caij Seij 15
testamentum signaui, *l. penult. qui testam. fac. poss.* NIHIL VERO REFERT, PROPRIO ANVLO QVIS VTATVR, AN ALIENO, *hoc tit. nostro.* Sed nemo subscribere nisi propria manu potest: & ideò literarum imperiti testes esse nō possunt, nisi fortè in agris, *l. vlt. C. de testam.* Adiicit tandem Iustinianus & hoc, 16
testatorem propria manu, vel si scribere non possit, manu testium, hæredis nomen exprimere debere, *l. iubemus, C. de testament.* Sed hoc Imperator Iustinianus rursus sustulit *in Nouella* 119. Multæ itaque solemnitates in testamentis
requiruntur. Requiruntur septem testes, testatoris & testium subscriptiones, si- 17
gna item, & vnus contextus actionis. Hoc amplius, testes omnes rogari ad hoc specialiter debent, vt testamento faciendo interesse velint: alterius enim rei causa rogatos, ad testandum non esse idoneos placet, *d. l. hæredes palàm, §. penult.*
qui testam. fac. ET HÆ SOLEMNITATES OMNES, PROPTER TESTAMEN- 18
TORVM SINCERITATEM, VT NVLLA FRAVS ADHIBEATVR, INTRODVCTÆ FVERVNT, vt à Iustiniano hìc traditum est. Ob hanc ipsam, vt puto, causam, testamenta in publico vel in æde sacra deponi solebant, *l. 3. de tabul. exhib. l. vlt. de his quæ in testamento delentur, l. cùm pater, §. donationis, de legat. 2.*

AD §. TESTES AVTEM.

TEXT. Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, nec cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos intestabilésque esse, possunt in numero testium adhiberi. Sed cùm aliquis ex testibus, testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea verò seruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni, quam postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur, atque si vt oportebat factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moueret.

SVMMARIA.

1 *Qui in testamento testes esse possint.*
2 *Quare mulier, impubes & seruus non possint esse testes in testamento.*
3 *Quibus casibus mulier in testamento testis esse possit.*
4 *Seruus per errorem in testamento testis adhibitus, an testamentum vitiet.*

5 *Furiosus, mutus & surdus an testes in testamento esse possint.*
6 *Quis in iure intestabilis dicatur.*

IN hoc §. Imperator docet, qui testes in testamento esse possint. Et hanc ge-
1 neralem regulam proponit: TESTES ADHIBERI POSSVNT HI CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO EST: *hoc est*, qui & à nobis institui hæredes possunt, & qui nos possunt hæredes instituere. Ita enim Theophilus Græcus interpres interpretatur: οἵτινες, *inquit*, ὑφ' ἡμῶν δύνανται κληρονόμοι γράφεσθαι, καὶ γράφειν ἡμᾶς. Sed hæc expositio nimis est angusta, propterea quòd etiã filiusfamilias testis esse potest in testamento, *§. pater, inf. h. t.* qui tamen non potest testari *quibus non est permiss. fac. testam*. Addamus itaque ad Theophilum hæc verba: Aut si hæredes instituere nos non possunt, possunt tamen à nobis institui. AB HAC REGVLA EXCIPIVNTVR MVLIER, IMPVBES, SERVVS, FVRIOSVS, MVTVS, SVRDVS, PRODIGVS. Cum his omnibus est testamenti factio, *hoc est*, hæredes à nobis institui possunt: *§. in extraneis, inf. de hered. qualit. & differ.* testes tamen in testamento esse non possunt. Et quidẽ mulier,
2 impubes, seruus, non possunt esse testes in testamento: lex enim requirit ciues Romanos puberes, vt suprà expositũ est: & ciues Romanos cùm nominat, mares intelligit. Mulier itaque, impubes & seruus, non sunt testes in testamento.
3 Sanè in testamento ad pias causas, mulier in testem adhiberi potest. *Iul. Clar. in §. testamentũ, q. 6. n. 4.* Sic quoque mulier in iudicio testis est, *l. qui testamento, §. mulier, qui testam. face. poss.* Ex quo appatet, plus esse testem esse in testamento, quàm in iudicio, *l. repetundarum, de testibus. l. qui testamento, §. cum qui lege. qui testam. face. poss.* sed ibi negatio deest; & pro his verbis, adhiberi posse existimo, legendum est, adhiberi non posse: quamuis interdum in testamento in testem adhibeatur, qui in iudicio testis esse non potest, *l. penult. C. de haeretic.* Ibi Imperator constituit, vt hæretici sint testes in testamento, non in lite. Et quòd de muliere diximus, eam in iudicio testem esse posse; non idem sentiendum est de impubere & seruo. Etenim impubes, lege Iulia de vi, prohibetur in iudicio quoque testimoniũ dicere, *l. 3. § lege Iulia & l. 19. de testib.* Et seruus quoque in iudicio testis non est idoneus, quia idonei testes non sunt, quibus imperari potest vt testes fiant, *l 6. de testib.* Impubes itaque & seruus, neque in testamento, neque in iudicio testes sunt. Quòd si seruus, testamenti facti tem-
4 pore, omnium consensu pro libero fuit habitus, nec quisquam ei status quæstionem mouit; testamentum valet, licèt posteà seruus esse apparuerit, *l. 1. C. de testam. vers. sed cum aliquis, hoc §. nostro.* In testamentis enim, quòd ad testes attinet, initium & originem spectamus, non ea quæ posteà testibus acciderunt: & ideò satis est, si testes, obsignationis tempore, idonei fuerunt, *l. ad testium, §. 1. qui testam. face. poss.* In aliis causis testium conditionem inspicimus,
5 cùm testimonium dicunt, *l. notionem, §. vlt. de verb. signif.* Addit Iustinianus hîc, FVRIOSVM QVOQVE, MVTVM, SVRDVM, ET EVM CVI BONIS INTERDICTVM EST, *hoc est*, PRODIGVM, TESTES NON ESSE. Absentium enim loco habentur. *Iacobus Cuiac. in prioribus notis ad hunc tit. nost.* Ij QVOQVE, QVOS LEGES IVBENT IMPROBOS INTESTABILESQVE ESSE, IN TESTIVM NVMERVM NON ADHIBENTVR. Intestabilis est, cui interdi-
6 ctum est testimonium, *Gellius lib. 6. c. 7.* vt putà infamis publico iudicio, vt l.

Cornelia de falsis, l. Iulia de ambitu, aut simili damnatus, *l. 3. §. lege Iulia, l. 14. cum sequentib. de testibus.* aut qui operas suas locauit, vt in arenam descenderet & cum bestiis pugnaret, *d. l. 3. §. lege Iulia.*

AD §. PATER.

TEXT. Pater, necnon is qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtrique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negocio adhiberi. In testibus autem non debet esse, qui in potestate testatoris est. Sed & si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is qui in potestate eiusdem patris est: reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium. Sed neque hæres scriptus, neque is qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negocium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem agi. Licèt enim totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coadunati fuerant, à testimoniis repellebant: hæredi & iis qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare, licèt ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab aliis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, nec aliis personis, quæ ei, & dictum est, coniunctæ sunt, licentiam concedimus sibi quodammodò testimonia præstare: ideóque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus. Legatariis autem & fideicommissariis, quia non iuris successores sunt, & aliis personis quæ eis coniunctæ sunt, testimonium non denegamus: imò in quadam nostra constitutione, & hoc specialiter concessimus: & multò magis iis qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus.

SVMMARIA.

1 *An ex eadem domo plures testes ad vnum idémque testamentum adhiberi possint.*
2 *An filius in testamento patris, aut pater in testamento filij, testis esse possit.*
3 *Quo casu pater in testamento filij testis esse possit.*
4 *Quare heres institutus in testamento testis esse non possit.*
5 *Familiæ emptor cur testis esse non possit.*
6 *Legatarij an in testamento testes adhiberi possint.*
7 *Fideicommissarij an possint esse testes in testamento.*
8 *Scriptores testamenti an testes esse possint.*
9 *ICtus qui testamentum dictat, an testis in eodem testamento possit esse.*

CVm pater ad testamentum alienum testis adhibetur, possunt & liberi, qui in eius familia sunt, simul testes adhiberi: QVIA NIHIL NOCET EX VNA DOMO PLVRES TESTES ALIENO NEGOCIO ADHIBERI, *hoc §. n.* 1
Si verò pater testetur, liberi, quos in potestate habet, testes esse nó possunt. IN TESTIBVS ENIM NON DEBET ESSE IS, QVI IN POTESTATE TESTATORIS EST, *l. qui testamento, in pr. qui testam. fac. poss. & h. §. n.* Sicut ex diuerso, SI FILIVS FAMILIAS DE CASTRENSI PECVLIO POST MISSIONEM TESTAMENTVM FACIAT, PATER ET FRATRES, QVI IN EIVSDEM PATRIS POTESTATE SVNT, TESTES ADHIBERI NON POSSVNT. REPROBATVM 2

EST ENIM EA IN RE DOMESTICVM TESTIMONIVM, *h.§.n. l.penult. de testib.l.2. C.eodem.* POST MISSIONEM, *hoc est*, postquàm dimissus est à mili-
3 tia, vel honestè vel causariè, *l.milites agrum, §.missionum, de re milit.* Ante missionem igitur, si faciat filiusfamilias de castrensi peculio testamentum, & pater rectè testis adhibetur, & frater, *l.qui testamento, §.per contrarium, qui testam.fac. possunt.* Addit Iustinianus hîc, HÆREDEM IN TESTAMENTO SCRIPTVM, TESTEM NON RECTE ADHIBERI: NEQVE ETIAM EVM, QVI IN POTESTATE EIVS EST: NEQVE PATREM, QVI HÆREDEM IN TESTAMENTO SCRIPTVM IN POTESTATE HABET: NEQVE FRATRES, QVI IN
4 EIVSDEM PATRIS POTESTATE SVNT. Ratio est, QVIA TOTVM NEGOCIVM QVOD AGITVR TESTAMENTI ORDINANDI GRATIA, CREDITVR HODIE INTER HÆREDEM ET TESTATOREM AGI. Hodie, inquit, quia olim secùs erat. Hæres enim in testamento per æs & libram testis esse poterat; quoniam secretò scriptus erat. Atque ita M.Tullius Cicero & P.Clo-
5 dius à Cyro architecto hæredes scripti testamentum eius rectè obsignauerũt. *Cicero pro Milone.* Familiæ autem emptor non poterat testis esse, propterea quod totum negocium credebatur inter testatorem & familiæ emptorem agi: & tamen familiæ emptor non erat hæres, vt Iustinianus hîc ostendit, & Plutarchus *in lib. de sera numinis vindicta.* Ibi de Romanis loquens, ait: ὅτι διαθήκας γράφουσιν, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας. ὃ δοκεῖ παράλογον. Cæterùm hodie non ampliùs peragitur inter testatorẽ & familiæ emptorem, quia testamentum per æs & libram in vsu esse desiit, vt suprà est expositum: sed negocium hodie peragitur inter testatorem & hæredem scriptum: & propterea hæres testis non est idoneus in testamẽto, in quo hæres scriptus est.
6 LEGATARII AVTEM TESTES IN TESTAMENTO ESSE POSSVNT, *d.l. qui testamento qui testam.fac.poss & vers.legatariis.h.t.n.* idq; prudẽtissimus ICtus, tum Scæuola comprobauit, vt Arcadius & Honorius rescripserunt *in l.3. C. Theodos.de testam.* Testibus enim confirmatur testamentum: & ideò officij remunerandi gratia, & in honorem testium, eis legata relinquuntur non inutiliter, *l.si quis ita scripserit, de rebus dubiis.* Hinc rectè Symmachus *in 1.epist.* inanem calumniam inquit esse, si quis testamento obijciat, quòd signatores ne-
7 scio quid legati ex eadem voluntate cepissent. SIC QVOQVE FIDEICOMMISSARII TESTES ADHIBERI POSSVNT, QVIA LEGATARII ET FIDEICOMMISSARII NON SVNT IVRIS SVCCESSORES, vt Iustinianus inquit, *hoc est*, legatarij & fideicommissarij non succedunt in vniuersum ius defuncti, quemadmodum hæredes, *l.hereditas, de regul.iur. l.nihil aliud, de verbor.signific.* Sunt quidem legatarij & fideicommissarij, iuris singularis successores, & μερικοὶ κληρονόμοι, vt Iustinianus *in Nouella constit.* 1. loquitur: sed vniuersi iuris successores non sunt; nec totum negocium inter legatarios fideicommissariósve ac testatorem agitur. Imò nullum negocium legatarius cum testatore propriè gessisse dicitur, *§ hæres, infrà, de oblig.ss. quæ quasi ex contractu nascuntur.* & propterea legatarij & fideicommissarij rectè in testes adhibentur.
8 Rectè etiam in testes adhibentur scriptores testamentorum, & plus quàm ridiculum est, ea de re dubitare, *l.Domitius Labeo, qui testamen.face.poss.* Scriptoribus tamen testamentorum nihil legari potest, propter SCtum Libonianum,
9 *toto titul.ad l.Corneliam de falsis, & de SCto Liboniano.* Sic ICtus qui testamentum

tum dictat, testis esse potest, eique in testamento legari potest, *l. dictantibus, C. de testament.* quamuis Plinius hoc improbissimum esse genus falsi scribat, *lib. 2. epist. vlt.*

AD §. NIHIL AVTEM INTEREST.

TEXT. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis membranisve, vel in alia materia fiat. Sed & vnum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundùm obtinentem tamen obseruationem omnibus factis: quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis nau gaturus, & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit; vel propter alias innumerabiles causas quæ humanis necessitatibus imminent.

SVMMARIA.

1 *Qua in materia testamentum scribi possit.*
2 *An vnum testamentum in pluribus codicibus confici possit.*
3 *An ex exemplo detur hæreditas vel bonorum possessio.*

TESTAMENTVM FIERI POTEST IN TABVLIS, siue ligneæ, siue cuiuscunque alterius materiæ fuerint. ITEM POTEST FIERI TESTAMENTVM IN CHARTIS MEMBRANISVE, *h. §. n.* & tunc etiam dicitur factum in tabulis. Tabulæ enim testamenti omnem materiæ figuram significant, *l. 1. de bon. possess. secund. tab.* Et chartæ appellatio ad nouam chartam & ad deletitiam refertur, *l. chartæ appellatio. de bon. possess. secund. tab.* Charta noua est, in qua nondum quicquam scriptum est. Deletitia, in qua aliquid scriptum, sed rursus deletum est. Hoc amplius, in opistographo quis testari potest, *d. l. chartæ appellatio. de bonor. possess. secund. tab.* Opistographum, Alciatus *lib. 2. dispunct.* interpretatur Aduersaria: sed rectiùs dixerimus esse auersam chartam, & tergum alterius scripturæ. SED VT VNVM TESTAMENTVM IN PLVRIBVS CODICIBVS, IN PLVRIBVS EXEMPLARIBVS, CONFICERE QVIS POTEST, *h. §. n.* idque vulgò fieri solet, *l. Sempronius, de legat. 2.* ET INTERDVM NECESSARIVM EST, VELVTI SI QVIS NAVIGATVRVS, ET SECVM FERRE, ET DOMI RELINQVERE IVDICIORVM SVORVM CONTESTATIONEM VELIT, *h. §. n.* Et testamento in pluribus codicibus confecto, si codices eodem tenore, eodemque hærede scripto, confecti sunt, vnum exemplar extare sufficit; ex eoque hæreditas & bonorum possessio peti potest, *d. l. 1. § si quis in duobus, de bonor. possess. secund. tabul. l. si in duobus, quemadm. test. aperiant.* Si autem in pluribus codicibus siue exemplaribus alij atque alij hæredes scripti sint; siquidem codices simul signati fuerint, omnes codices extare necesse est, quoniam pro vno testamento habentur, *d. l. 1. § sed etsi in duobus de bonor. possess. secund. tab.* Si verò separatim fuerint codices signati, posterius testamentum sequemur: & si non appareat, quod prius, quod posterius sit, neuter codex admittetur, *argum. l. duo sunt, de testam. tute.* Quòd si testator vnum fecit quasi testamentum, aliud quasi exemplum, necesse est vt testamentum extet: ex exemplo enim hæreditas aut bonorum possessio non datur, *d. l. 1. § sed si vnum, de bonor. possess. secund. tab. l. vlt. quemadm. testam. aperiantur.*

1

2

3

AD §. FINAL.

TEXT. Sed hæc quidem de testamentis, quæ in scriptis conficiuntur; si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum; septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili firmúmque constitutum.

SVMMARIA.

1 *Quodnam sit testamentum mysticum.*
2 *Quodnam sit testamentum nuncupatiuum.*
3 *Quæ solemnitates requirantur ad testamentum nuncupatiuum.*
4 *Explicatur l. iubemus, C de testamentis.*
5 *Quot testes requirantur ad testamentum nuncupatiuum.*
6 *Testamentum nuncupatiuum vno contextu debet fieri.*

1 HActenus de testamento mixto Imperator dixit, quod Constantinus Harmenopulus *lib. 5. Epit. tit. 1.* eleganter μυστικὴν διαθήκην appellat, quòd in eo voluntas testatoris testibus non enunciatur, sed omnia sunt κατὰ τὸν μυστηριώδη τρόπον, vt Leo Imp. *in Nouell. 65.* loquitur. Et hoc testamentum vel testator ipse sua manu scribit, *l. cùm antiquitas, §. vlt. C. de testam.* quod Isidorus *lib. 5. Originum.* & Valentinianus *in Nouell. 2. de testam.* holographum testamentum appellant: in eóq; subscriptio testatoris necessaria non est, *d. l. cùm antiquitas, §. fin C. de testam.* Vel curat scribi manu alterius: & hoc casu necesse est; vt
2 testator sua manu testamento subscribat, *l. consultissima, C de testam.* & secundum hanc distinctionem accipiendum est, quod suprà de subscriptione testatoris diximus. Nunc in hoc §. agitur de testamento non scripto, quod Theophilus ἄγραφον διαθήκην, Iustinian. *in Nou. circa fin.* ἄγραφον βούλησιν, vulgus nuncupatiuum testamentum vocat. HOC TESTAMENTVM IVRE CIVILI FIT, *h. §. n.* non iure prætorio. Prætor enim, vt suprà expositum est, ad testamentum signa testium requirit, quæ in nuncupatiuo testamento non interueniunt. Datur tamen etiam vtilis bonorum possessio secundùm nuncupationem, *l. si ita*
3 *scriptum, §. fin. de bon. poss. secund. tab. l. vlt. C. eod.* IN HOC AVTEM TESTAMENTO PRIMVM EXIGITVR, VT TESTATOR PALAM SVA VOCE HÆREDEM NVNCVPET, *l vlt. de iure codicill. l. hæredes palàm. in prin. qui testam. fac. poss.* PALAM, *hoc est,* non vtique in publicum, sed vt testes exaudiant, *d. l. hæredes palàm.* Et si primis hæredibus nuncupatis, priusquam secundos exprimeret, obmutuit, nec primi ex eo testamento hæredes erunt, *l si is qui testa-*
4 *mentum, qui testam. fac. poss.* Non obstat *l. iubemus, C de testam.* Nam ibi de testamento in scriptis confecto agitur, in quo testator hæredes, quos voluit, scripsit, sed non omnium hæredum nomina subscripsit, vel testibus nuncupauit. Hoc casu, hæredes sunt, quo testator testibus nuncupauit, reliquis ab hæ-
5 reditate repulsis. DEINDE REQVIRVNTVR SEPTEM TESTES, *hoc §. n.* & septem testes ICtus intelligit, cùm solemnem testium numerum nominat, *in d. l. hæredes palàm qui testam. fac. poss.* Non obstat *Nou. 107.* in qua quinque testium Imperator meminit. Nam verba hæc, AVT ETIAM QVINQVE, vetus interpres Nouellarum non agnoscit. Ea quoque Iulianus Patricius in epitome sua non agnouit: & absunt à Græca Scrimgeriana editione. Constantinus tamen Harmenopulus hác vitiosam lectionem secutus est, *lib. 5. Epit. tit. 1.* Eáque *ex Nouella Leonis 41.* in qua constituit, vt in ciuitatibus quinque testes, in agris tres sufficiant; vel *ex fin. C. de testam.* vbi in testamentis quæ ruri fiunt, quinque testes sufficiunt: vel denique *ex l. hac consultissima, § fin. C. eod.* quæ quinque testes requirit in testamentis, ex quibus vocantur hi, qui omninò rem ab intestato habituri essent, in dictam *Nouell* 10 . irrepsisse videntur. TERTIO, COGEBATVR OLIM TESTATOR PRÆSENTIBVS TESTIBVS HÆC

FORMALIA VERBA DICERE, IDEO TESTES CONVENISSE, QVOD SINE SCRIPTIS SVAM VOLVNTATEM VELLET EXPONERE, *l. hac consultissima, l. in testamentis, C. de testam.* Sed hanc obseruationem Iustinianus sustulit *in d. l. in testamentis, C. de testam.* DENIQVE TESTAMENTVM NVNCVPATIVVM VNO CONTEXTV DEBET FIERI, testibus simul vno eodémque tempore collectis, *d. l. hæredes palàm, § fi. qui testam. facere possunt.* 6

SYNOPSIS TIT. X. DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TESTAMENTVM à Iure Ciuili duplex,

- SCRIPTVM
  - Olim quidem in triplici genere,
    - Calatis Comitiis, quo in pace
    - Procinctum, quo in bellum ituri
    - Per æs & libram, quo passim
    - } vtebantur Ciues Romani.
  - IVSTINIANI tempore vnius generis, collectum tamen ex tripertito Iure,
    - CIVILI, vt vno eodémque tempore fiat, idoneis testibus adhibitis.
    - PRÆTORIO, vt septem testium numerus adsit, cum eorum signaculis.
    - Principali,
      - Vt vnà subscribant tam ipsi testes, quàm testator.
      - Vt nomen hæredis scribatur à testatore, vel coram testibus nuncupetur.
- NVNCVPATIVVM, quod fit sine scriptura, 7. similiter testibus adhibitis, & suprema voluntate coràm eis nuncupata.

TESTES autem idonei non sunt,

- Mulier, Impubes, Seruus, Furiosus, Prodigus, Mutus, Surdus, Intestabilis, Testatoris liberi, & fratres in eiusdem parentis potestate:
- Nec etiam hæres, ipsiúsque pater, fratres, liberi.

3 *seruus, de vsurp. & vsuc.* vt suprà latiùs est expositum. Sic per eum de cuius statu
controuersia est, possidemus siue possessionem adquirimus; cùm tamen eum
de cuius statu controuersia est, post ordinarum liberale iudicium, post litem
ordinatam, non possideamus, *l. si cui, §. fin. de liberali causa.* Hoc ampliùs, pos-
sessionem quoque adquirimus per eos, quos bona fide possidemus, vtputa per
servos alienos & liberos homines, *h. §. n. d. l. 1. §. sed & per eum, de acquir. vel a-*
mit. poss. Cæterùm, per seruos, in quibus vsumfructum habemus, item per eos
quos bona fide possidemus, siue serui alieni sunt, siue liberi homines, non ex
omnibus causis possessionem adquirimus: sicuti nec dominium ex omnibus
causis per eos adquirimus, sed tantùm ex his duabus causis si quam possessio-
4 nem ex re nostra, vel ex operis suis adepti fuerint, *h. §. n.* Denique illud notan-
dum est, quòd per filios nostros, itémque seruos proprios, vel alienos quos
bona fide possidemus, vel in quibus vsumfructum habemus, item per liberos
homines, qui bona fide nobis seruiunt, ita demùm adquirimus possessionem,
si habeant intellectum siue animum possidendi, *d. l. 1. §. cæterùm de adquiren. vel*
5 *amitt. poss.* Per furiosum possessionem non adquirimus, quia nulla est eius vo-
luntas, *l. furiosi, de reg. iur.* neque per infantem, quia intellectu caret. Per impu-
berem & pupillum, si intellectum capiat, adquirimus possessionem, *d. §. cæte-*
rùm. Ibi quod notandum est, ICtus impuberem à pupillo separat; & per im-
puberem seruum intelligit, qui nondum excessit annum 14. Hic impubes qui-
dem dicitur, sed pupillus nunquam, *Cuiac. ad l. 4 de vsurp. & vsucap.*

AD §. EX HIS ITAQVE APPARET.

TEXT. Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque nostro iuri subiectos habemus, neque bona fide possidemus: item per alienos seruos, in quibus neque vsumfructum habemus, neque possessionem iustam, nulla ex causa nobis adquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personã nihil adquiri posse: excepto eo, quòd per liberam personam, veluti per procuratorem, placet non solùm scientibus, sed & ignorantibus nobis adquiri possessionem, secundùm diui Seueri Constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit, vel vsucapionem aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. Hactenus tantisper admonuisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis adquiruntur: nam legatorum ius, quo & ipso iure singulæ res nobis adquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res nobis relinquuntur, opportuniùs inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per vniuersitatem res adquirantur. Si cui hæredes facti simus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, vel si quem adrogauerimus, vel si cuius bona libertatum conseruandarum causa nobis addicta fuerint: eius res omnes ad nos transeunt. Ac priùs de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est: nam vel ex testamento, vel ab intestato ad nos pertinent. Et priùs est, vt de his dispiciamus, quæ ex testamento nobis obueniunt, quas in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

SVMMARIA.

1 *An per extraneam personam nobis adquiratur.*
2 *An per Procuratorem possessio nobis adquiratur.*
3 *Quare per Procuratorem possessio adquiratur.*
4 *An Procurator suo nomine possessionem nactus sibi adquirat.*
5 *An dominium per Procuratorem adquiratur.*
6 *An res à non domino Procuratori tradita nobis adquiratur.*
7 *Vsucapio per Procuratorem ignoranti adquiritur.*

Inquit

INquit Imperator: PER EXTRANEAM PERSONAM NIHIL NOBIS ADQVIRI POSSE. EXTRANEA PERSONA EST, quam in potestate non habemus, vel in qua non habemus vsumfructum, vel quam bona fide non possidemus. Per huiusmodi personam nihil adquiri potest, neque dominium, neque possessio. ET HOC DICITVR, *hoc est*, vulgò ita dicitur, vulgò iactatur, vulgò receptum est Excipitur tamen Procurator. PER PROCVRATOREM 2
ENIM POSSESSIO NOBIS ADQVIRITVR, *d.l.1.§.per procuratorem, de acq. vel amit.poss.* NON SOLVM SCIENTIBVS, SED ETIAM IGNORANTI- 3
BVS, *h.§.n.* Idque vtilitatis causa, negotiorum scilicet expediendorum gratia, receptum est. *Paulus in 1.sent.tit.2.l 1. & l.per Procuratorem, C.de acq. & retin. poss.* In d.l.1. additur, iuris quoque prudentia receptum esse, vt per Procuratorem ignorantibus possessio adquiratur. Iurisprudentia *hoc est*, auctoritate Prudentum iuris. Ita demùm per Procuratorem possessio nobis adquiritur, si nostro nomine possessionem accipiat, si ea mente nactus fuerit possessionem, vt operam duntaxat suam accommodaret nobis, *d.l.1. §.cùm autem, de adq. vel amit.poss.* Et meritò hoc casu possessio per Procuratorem nobis adquiritur, quia aliàs futurum esset, vt neque Procurator, cui res tradita est, possideat, cùm animum possidendi non habeat, & sine animo possidendi possessio non adquiratur: neque possideat is qui tradidit rem, cùm possessionem cesserit, *d.l.1.§.cùm autem, de adq. vel amitt.poss.* Si Procurator suo nomine nactus fuerit possessio- 4
nem, *hoc est* non ea mente, vt operam duntaxat suam nobis accommodaret, sed vt rem gereret sibi; tunc per Procuratorem possessio nobis non adquiritur, sed ipse Procurator sibi possessionem adquirit, *d.l.1.§.cùm autem de adq. vel amitt. poss.* Addit Iustinianus hic. PER POSSESSIONEM NOBIS PER PROCVRA- 5
TOREM ACQVISITAM, ETIAM DOMINIVM NOBIS ADQVIRI, SI, QVI PROCVRATORI TRADIDIT DOMINVS FVIT. Et sic Vlpianus *in l.traditio.§ fin.de adq.rer.dom.* placuisse tradit, vt per liberam personam, veluti Procuratorem, omnium rerum possessio quæratur, & per hanc dominium. Diocletianus quoque & Maximianus rescripserunt placuisse, vt per Procuratorem possessio, & si proprietas à possessione separari non posset, dominium etiam quæreretur. *d.l.per procuratorem, C.de adq. & retin.possess.* QVOD SI IS, QVI 6
TRADIDIT REM PROCVRATORI, DOMINVS NON FVIT: HOC CASV, PER POSSESSIONEM NOBIS PER PROCVRATOREM QVÆSITAM, NOBIS VSVCAPIO ADQVIRITVR, *h.§.n.* hoc est, occasio siue conditio vsucapiendi rem procuratori traditam. Adquiritur, *inquam*, vsucapio scientibus nobis. Possessio quidem per procuratorem ignorantibus nobis acquiritur: vsu- 7
capio verò ignorantibus nobis non adquiritur, sed tantùm scientibus, *l.possessio. § fin. de acquir. vel amitt. possess. d.l.1. C. de acquiren. & retin. possess.* Ratio est, quia vt ignorantes vsucapiamus, in peculiaribus tantùm rebus receptum est, non in rebus, quas procuratores nostri nostro nomine compararunt. Et hanc rationem reddit ICtus *in l.si emptam.de vsurp. & vsuc.* Iacob. Cuiac. *lib.24. obseruat.cap.9.*

SYNOPSIS TIT. IX. PER QVAS PERSONAS, &c.

ADQVIRITVR nobis Proprietas & Possessio rerum omnium, per

- LIBEROS, quos in potestate habemus, exceptis bonis
  - Castrensibus, & quasi castrensibus, quæ pleno iure acquiruntur filiisfamilias.
  - Aduentitiis, quorum vsusfructus tantùm nobis acquiritur, manente apud eos proprietate.
- Seruos nostros ex qualibet causa, etiam inuitis & ignorantibus.
- SERVOS fructuarios, Seruos alienos & Liberos homines bona fide possessos, Ex duplici tantùm causa,
  - Si quid ex re nostra comparauerint.
  - Si quid ex operis suis acquisierint.
- Per extraneam verò personam nihil nobis acquiritur, excepta causa possessionis, quam quilibet nostro nomine accipiens nobis acquirit etiam ignorantibus, *l.1. Cod de acq. & retin. poss.*

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TITVLVS X.

TEXT. Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis est. Sed vt nihil antiquitatis penitùs ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera testamentorum in vsu fuisse: quorum altero in pace & in otio vtebantur quod calatis comitiis appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod procinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur quinque testibus & libripende, ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt: quod verò per æs & libram fiebat, licet diutiùs permanserit, attamen partim & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad ius ciuile referebantur: posteà verò ex edicto Prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Iure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur, sed septem testium signa sufficiebant, cùm iure ciuili signa testium non essent necessaria. Sed cùm paulatim tam ex vsu hominum, quàm ex Constitutionum emendationibus, cœpit in vnam consonantiam ius ciuile & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodémque tempore, quod ius ciuile quodammodo exigebat, septem testibus adhibitis & subscriptione testium, quod ex Constitutionibus inuentum est, & ex edicto Prætoris, signacula

testa-

testamentis imponerentur: ita vt hoc ius tripertitum esse videatur, & testes quidem & eorum præsentia vno contextu testamenti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum Constitutionum obseruatione adhibeantur: signacula autem & testium numerus, ex edicto Prætoris. Sed his omnibus à nostra Constitutione, propter testamentorum sinceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: vt per manum testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundùm illius Constitutionis tenorem procedant. Possunt autem omnes testes & vno anulo signare testamentum, quid enim si septem anuli vna sculptura fuerint? secundùm quod Papiniano visum est. Sed & alieno quoque anulo licet signare.

SVMMARIA.

1 *Testamentum vnde dicatur.*
2 *Testamentum quid sit.*
3 *An testamentum contra legum dispositionem fieri possit.*
4 *Quo tempore testamentum valere incipiat.*
5 *Quot olim testamentorum fuerint genera.*
6 *Testamentum calatis comitiis quodnam fuerit.*
7 *Comitia quæ fuerint.*
8 *Testamentum in procinctu quodnam fuerit.*
9 *An in castris Romanorum quis discinctus esse potuerit.*
10 *Testamentum per æs & libram quodnam fuerit.*
11 *Constantinus hoc testamenti genus sustulit.*
12 *Quæ forma testamenti à Prætore inuenta sit.*
13 *Quod testamentum mixtum dicatur.*
14 *An testis non subscribens ad testamentum sufficiat.*
15 *Quæ olim fuerit formula subscribendi testamentum.*
16 *Quid Iustinianus ad antiquam testamenti formam adiecerit.*
17 *Quæ solemnitates hodie ad testamentum iustum requirantur.*
18 *Quare tot solemnitates in testamento requirantur.*

TESTAMENTVM, inquit Imperator, EX EO APPELLATVR, QVOD TE- 1
STATIO SIT MENTIS. Iunctum igitur verbum est, non simplex; atque ita Seruius Sulpicius censuit, *Gellius lib.6.cap.12. Valla lib.6.cap.36.* Stoicos imitatus: qui licentiores ac propemodum inepti in deducendis nominum originibus fuerunt. *Cicero in 1. Officior.* Audeamus imitari Stoicos, qui studiosè exquirunt, vnde verba sint ducta. Et alibi: Oppidum, *inquit*, vt imiter ineptias Stoicorum, inde dictum, quòd opem daret. Alij volunt testamentum simplex esse verbum, non ab origine factum duplici. Iacobus Cuiacius *lib.11. obseruat. c.37.* Alciatus *l.4 de verbor. significat.* TESTAMENTVM AVTEM EST VOLVN- 2
TATIS NOSTRÆ IVSTA SENTENTIA, DE EO QVOD QVIS POST MORTEM SVAM FIERI VELIT, *l.1. qui test. facere poss.* SENTENTIA IVSTA dicitur, quæ legibus consentanea est. Sic iustæ nuptiæ sunt, quæ secundùm legum præcepta contrahuntur, *in titul. de nuptiis, suprà.* Qui enim testatur, secundùm leges & regulas iuris ciuilis testari debet, *l.4. in fine, qui testament. facere poss. l. testandi, C. de testament.* Nec potest quis in testamento suo cauere, ne leges in suo testamento locum habeant, *l. nemo, de legat. 5. l. quod bonis, §.1. ad legem Fal-* 3
cid. Et propterea veteres, ne quid contra leges & regulas iuris ciuilis fieret,

menti genus mixtum appellatur, quod ex iure ciuili, prætorio & constitutionibus Imperatorum conflatum est. Ex iure ciuili descendit, quòd vno eodemque tempore testamentum debet fieri, *hoc est*, vno contextu actionis, vt ICtus loquitur *in l. heredes palàm, § fin. qui testam. fac. possunt.* nullo scilicet extraneo actu interueniente. Ex iure Prætorio venit, quòd septem testes sunt adhibendi, & quòd signacula testamentis imponuntur. Ex Imperatorum constitutionibus est, quòd testator & testes se subscribunt. Et si quis ex testibus signauerit quidem, nomen tamen suum non adscripserit, pro eo est, atq; si adhibitus non esset. Et contrà, si adscripserit nomen suum, sed non signauerit, idem erit, *l. ad testium, §. si quis ex testibus qui testam fac. poss.* Signare autem testis debet testamentum, anulo habente sculptutam vel imaginem aliquam, *d. l. ad testium, §. penult.* & ad hanc formam sese subscribere: Lucius Titius subscripsi, & Caij Seij testamentum signaui, *l. penult. qui testam. fac. poss.* NIHIL VERO REFERT, PROPRIO ANVLO QVIS VTATVR, AN ALIENO, *hoc tit. nostro.* Sed nemo subscribere nisi propria manu potest: & ideò literarum imperiti testes esse nō possunt, nisi fortè in agris, *l. vlt. C. de testam.* Adiicit tandem Iustinianus & hoc, testatorem propria manu, vel si scribere non possit, manu testium, hæredis nomen exprimere debere, *l. iubemus, C. de testament.* Sed hoc Imperator Iustinianus rursus sustulit *in Nouella* 119. Multæ itaque solemnitates in testamentis requiruntur. Requiruntur septem testes, testatoris & testium subscriptiones, signa item, & vnus contextus actionis. Hoc amplius, testes omnes rogari ad hoc specialiter debent, vt testamento faciendo interesse velint: alterius enim rei causa rogatos, ad testandum non esse idoneos placet, *d. l. heredes palàm, §. penult. qui testam. fac.* ET HÆ SOLEMNITATES OMNES, PROPTER TESTAMENTORVM SINCERITATEM, VT NVLLA FRAVS ADHIBEATVR, INTRODVCTÆ FVERVNT, vt à Iustiniano hîc traditum est. Ob hanc ipsam, vt puto, causam, testamenta in publico vel in æde sacra deponi solebant, *l. 3. de tabul. exhib. l. vlt. de his quæ in testamento delentur, l. cùm pater, §. donationis, de legat.* 2.

14

15

16

17

18

AD §. TESTES AVTEM.

TEXT. Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, nec cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos intestabilésque esse, possunt in numero testium adhiberi. Sed cùm aliquis ex testibus, testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea verò seruus apparuit: tam diuus Hadrianus Catoni, quam postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, vt sic habeatur, atque si vt oportebat factum esset: cùm eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionem moueret.

SVMMARIA.

1 *Qui in testamento testes esse possint.*
2 *Quare mulier, impubes & seruus non possint esse testes in testamento.*
3 *Quibus casibus mulier in testamento testis esse possit.*
4 *Seruus per errorem in testamento testis adhibitus, an testamentum vitiet.*

5 *Furiosus, mutus & surdus an testes in testamento esse possint.*
6 *Quis in iure intestabilis dicatur.*

IN hoc §. Imperator docet, qui testes in testamento esse possint. Et hanc generalem regulam proponit: TESTES ADHIBERI POSSVNT HI CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO EST: *hoc est*, qui & à nobis institui hæredes possunt, & qui nos possunt hæredes instituere. Ita enim Theophilus Græcus interpres interpretatur: οἵτινες, *inquit*, ὑφ' ἡμῶν δύνανται κληρονόμοι χειροτονεῖσθαι, ἢ χειροτονεῖν ἡμᾶς Sed hæc expositio nimis est angusta, propterea quòd etiã filiusfamilias testis esse potest in testamento, *§. pater, inf. h. t.* qui tamen non potest testari *quibus non est permiss. fac. testam.* Addamus itaque ad Theophilum hæc verba: Aut si hæredes instituere nos non possunt, possunt tamen à nobis institui.

1 AB HAC REGVLA EXCIPIVNTVR MVLIER, IMPVBES, SERVVS, FVRIOSVS, MVTVS, SVRDVS, PRODIGVS. Cum his omnibus est testamenti factio, *hoc est*, hæredes à nobis institui possunt: *§. in extraneis, inf. de hered. qualit. & differ.* testes tamen in testamento esse non possunt. Et quidẽ mulier,

2 impubes, seruus, non possunt esse testes in testamento: lex enim requirit ciues Romanos puberes, vt suprà expositũ est: & ciues Romanos cùm nominat, mares intelligit. Mulier itaque, impubes & seruus, non sunt testes in testamento.

3 Sanè in testamento ad pias causas mulier in testem adhiberi potest. *Iul. Clar. in §. testamentũ, q. 6. n. 4.* Sic quoque mulier in iudicio testis est, *l. qui testamento, §. mulier, qui testam. face. poss.* Ex quo apparet, plus esse testem esse in testamento, quàm in iudicio, *l. repetundarum, de testibus. l. qui testamento, §. cum qui lege. qui testam. face. poss.* sed ibi negatio deest; & pro his verbis, adhiberi posse existimo, legendum est, adhiberi non posse: quamuis interdum in testamento in testem adhibeatur, qui in iudicio testis esse non potest, *l. penult. C. de haeretic.* Ibi Imperator constituit, vt hæretici sint testes in testamento, non in lite. Et quòd de muliere diximus, eam in iudicio testem esse posse; non idem sentiendum est de impubere & seruo. Etenim impubes, lege Iulia de vi, prohibetur in iudicio quoque testimoniũ dicere, *l. 3. §. lege Iulia & l. 19. de testib.* Et seruus quoque in iudicio testis non est idoneus, quia idonei testes non sunt, quibus imperari potest vt testes fiant, *l. 6. de testib.* Impubes itaque & seruus, neque in testamento, neque in iudicio testes sunt. Quòd si seruus, testamenti facti tem-

4 pore, omnium consensu pro libero fuit habitus, nec quisquam ei status quæstionem mouit; testamentum valet, licèt posteà seruus esse apparuerit, *l. 1. C. de testam. vers. sed cum aliquis, hoc §. nostro.* In testamentis enim, quòd ad testes attinet, initium & originem spectamus, non ea quæ posteà testibus acciderunt: & ideò satis est, si testes, obsignationis tempore, idonei fuerunt, *l. ad testium, §. 1. qui testam. face. poss.* In aliis causis testium conditionem inspicimus,

5 cùm testimonium dicunt, *l. notionem, §. vlt. de verb. signif.* Addit Iustinianus hîc, FVRIOSVM QVOQVE, MVTVM, SVRDVM, ET EVM CVI BONIS INTERDICTVM EST, *hoc est*, PRODIGVM, TESTES NON ESSE. Absentium enim loco habentur. *Iacobus Cuiac. in prioribus notis ad hunc tit. nost.* Ij QVOQVE, QVOS LEGES IVBENT IMPROBOS INTESTABILESQVE ESSE, IN TESTIVM NVMERVM NON ADHIBENTVR. Intestabilis est, cui interdi-

6 ctum est testimonium. *Gellius lib. 6. c. 7.* vt putà infamis publico iudicio, vt l. Cornelia

Cornelia de falsis, l. Iulia de ambitu, aut simili damnatus, *l. 3. §. lege Iulia, l. 14. cum sequentib. de testibus.* aut qui operas suas locauit, vt in arenam descenderet & cum bestiis pugnaret, *d. l. 3. § . lege Iulia.*

AD §. PATER.

TEXT. Pater, necnon is qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtrique testes in vno testamento fieri possunt: quia nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negocio adhiberi. In testibus autem non debet esse, qui in potestate testatoris est. Sed & si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is qui in potestate eiusdem patris est: reprobatum est enim in ea re domesticum testimonium. Sed neque hæres scriptus, neque is qui in potestate eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, neque fratres, qui in eiusdem patria potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negocium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & hæredem agi. Licèt enim totum ius tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coadunati fuerant, à testimoniis repellebant: hæredi & iis qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare, licèt ij, qui id permittebant, hoc iure minimè abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab aliis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet, nec aliis personis, quæ ei, & dictum est, coniunctæ sunt, licentiam concedimus sibi quodammodò testimonia præstare: ideóque nec eiusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus. Legatariis autem & fideicommissariis, quia non iuris successores sunt, & aliis personis quæ eis coniunctæ sunt, testimonium non denegamus: imò in quadam nostra constitutione, & hoc specialiter concessimus: & multò magis iis qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus.

SVMMARIA.

1 *An ex eadem domo plures testes ad vnum idémque testamẽtum adhiberi possint.*
2 *An filius in testamento patris, aut pater in testamento filij, testis esse possit.*
3 *Quo casu pater in testamento filij testis esse possit.*
4 *Quare hæres institutus in testamento testis esse non possit.*
5 *Familiæ emptor cur testis esse non possit.*
6 *Legatarij an in testamento testes adhiberi possint.*
7 *Fideicommissarij an possint esse testes in testamento.*
8 *Scriptores testamenti an testes esse possint.*
9 *ICtus qui testamentum dictat, an testis in eodem testamento possit esse.*

CVm pater ad testamentum alienum testis adhibetur, possunt & liberi, qui in eius familia sunt, simul testes adhiberi: QVIA NIHIL NOCET EX VNA DOMO PLVRES TESTES ALIENO NEGOCIO ADHIBERI, *hoc §. n.* 1
Si verò pater testetur, liberi, quos in potestate habet, testes esse nó possunt. IN TESTIBVS ENIM NON DEBET ESSE IS, QVI IN POTESTATE TESTATORIS EST, *l. qui testamento, in pr. qui testam. fac. poss. & h §. n.* Sic ex diuerso, SI FILIVSFAMILIAS DE CASTRENSI PECVLIO POST MISSIONEM TESTAMENTVM FACIAT, PATER ET FRATRES, QVI IN EIVSDEM PATRIS POTESTATE SVNT, TESTES ADHIBERI NON POSSVNT. REPROBATVM 2

EST ENIM EA IN RE DOMESTICVM TESTIMONIVM, *h.§.n. l.penult. de testib. l.2. C. eodem.* POST MISSIONEM, *hoc est*, postquàm dimissus est à mili-
3 tia, vel honestè vel causariè, *l. milites agrum, §. missionum, de re milit.* Ante missionem igitur, si faciat filiusfamilias de castrensi peculio testamentum, & pater rectè testis adhibetur, & frater, *l. qui testamento, §. per contrarium, qui testam. fac. possunt.* Addit Iustinianus hic, HÆREDEM IN TESTAMENTO SCRIPTVM, TESTEM NON RECTE ADHIBERI: NEQVE ETIAM EVM, QVI IN POTESTATE EIVS EST: NEQVE PATREM, QVI HÆREDEM IN TESTAMENTO SCRIPTVM IN POTESTATE HABET: NEQVE FRATRES, QVI IN
4 EIVSDEM PATRIS POTESTATE SVNT. Ratio est, QVIA TOTVM NEGOCIVM QVOD AGITVR TESTAMENTI ORDINANDI GRATIA, CREDITVR HODIE INTER HÆREDEM ET TESTATOREM AGI. Hodie, inquit, quia olim secùs erat. Hæres enim in testamento per æs & libram testis esse poterat; quoniam secretò scriptus erat. Atque ita M. Tullius Cicero & P. Clo-
5 dius à Cyro architecto hæredes scripti testamentum eius rectè obsignauerũt. *Cicero pro Milone.* Familiæ autem emptor non poterat testis esse, propterea quod totum negocium credebatur inter testatorem & familiæ emptorem agi: & tamen familiæ emptor non erat hæres, vt Iustinianus hic ostendit, & Plutarchus *in lib. de sera numinis vindicta.* Ibi de Romanis loquens, ait: ὅτι διαθήκας γράφοντες, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας. ὃ δοκεῖ παράλογον. Cæterùm hodie non ampliùs peragitur inter testatorẽ & familiæ emptorem, quia testamentum per æs & libram in vsu esse desiit, vt suprà est expositum: sed negocium hodie peragitur inter testatorem & hæredem scriptum: & propterea hæres testis non est idoneus in testamẽto, in quo hæres scriptus est.
6 LEGATARII AVTEM TESTES IN TESTAMENTO ESSE POSSVNT, *d. l. qui testamento qui testam. fac. poss. & vers. legatarius h. t. n.* idq; prudẽtissimus ICtus tum Scæuola comprobauit, vt Arcadius & Honorius rescripserunt *in l. 3. C. Theodos. de testam.* Testibus enim confirmatur testamentum: & ideò officij remunerandi gratia, & in honorem testium, eis legata relinquuntur non inutiliter, *l. si quis ita scripserit, de rebus dubiis.* Hinc rectè Symmachus *in 1. epist.* inanem calumniam inquit esse, si quis testamento obijciat, quòd signatores ne-
7 scio quid legati ex eadem voluntate cepissent. SIC QVOQVE FIDEICOMMISSARII TESTES ADHIBERI POSSVNT, QVIA LEGATARII ET FIDEICOMMISSARII NON SVNT IVRIS SVCCESSORES, vt Iustinianus inquit, *hoc est*, legatarij & fideicommissarij non succedunt in vniuersum ius defuncti, quemadmodum hæredes, *l. hereditas, de regul. iur. l. nihil aliud, de verbor. signific.* Sunt quidem legatarij & fideicommissarij, iuris singularis successores, & μερικοί τι κληρονόμοι, vt Iustinianus *in Nouella constit. 1.* loquitur: sed vniuersi iuris successores non sunt; nec totum negocium inter legatarios fideicommissariósve ac testatorem agitur. Imò nullum negocium legatarius cum testatore propriè gessisse dicitur, *§ hæres, infra, de oblig. ut. qua quasi ex contractu nascuntur.* & propterea legatarij & fideicommissarij rectè in testes adhibentur.
8 Rectè etiam in testes adhibentur scriptores testamentorum, & plus quàm ridiculum est, ea de re dubitare, *l. Domitius Labeo, qui testament. facere poss.* Scriptoribus tamen testamentorum nihil legari potest, propter SCtum Libonianum,
9 *toto titul. ad l. Corneliam de falsis, & de SCto Liboniano.* Sic ICtus qui testamentum

tum dictat, testis esse potest, eique in testamento legari potest, *l.dictantibus, C.de testament.* quamuis Plinius hoc improbissimum esse genus falsi scribat, *lib.2.epist.vlt.*

AD §. NIHIL AVTEM INTEREST.

TEXT. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis membranisve, vel in alia materia fiat. Sed & vnum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundùm obtinentem tamen obseruationem omnibus factis: quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis nauigaturus, & secum ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit; vel propter alias innumerabiles causas quæ humanis necessitatibus imminent.

SVMMARIA.

1 *Qua in materia testamentum scribi possit.*
2 *An vnum testamentum in pluribus codicibus confici possit.*
3 *An ex exemplo detur hæreditas vel bonorum possessio.*

TESTAMENTVM FIERI POTEST IN TABVLIS, siue ligneæ, siue cuiuscunque alterius materiæ fuerint. ITEM POTEST FIERI TESTAMENTVM IN CHARTIS MEMBRANISVE, *h.§.n.* & tunc etiam dicitur factum in tabulis. Tabulæ enim testamenti omnem materiæ figuram significant, *l.1.de bon.possess.secund.tab.* Et chartæ appellatio ad nouam chartam & ad deletitiam refertur, *l.charta appellatio.de bon.possess.secund.tab.* Charta noua est, in qua nondum quicquam scriptum est. Deletitia, in qua aliquid scriptum, sed rursus deletum est. Hoc amplius, in opistographo quis testari potest, *d.l.charta appellatio. de bonor.possess.secund.tab.* Opistographum, Alciatus *lib.2. dispunct.* interpretatur Aduersaria: sed rectiùs dixerimus esse auersam chartam, & tergum alterius scripturæ. SED VT VNVM TESTAMENTVM IN PLVRIBVS CODICIBVS, IN PLVRIBVS EXEMPLARIBVS, CONFICERE QVIS POTEST, *h.§.n.* idque vulgò fieri solet, *l.Sempronius, de legat.2.* ET INTERDVM NECESSARIVM EST, VELVTI SI QVIS NAVIGATVRVS, ET SECVM FERRE, ET DOMI RELINQVERE IVDICIORVM SVORVM CONTESTATIONEM VELIT, *h.§.n.* Et testamento in pluribus codicibus confecto, si codices eodem tenore, eodemque hærede scripto, confecti sunt, vnum exemplar extare sufficit; ex eoque hæreditas & bonorum possessio peti potest, *d.l.1.§ si quis in duobus, de bonor. possess. secund tabul. l.si in duobus, quemadm. test. aperiant.* Si autem in pluribus codicibus siue exemplaribus alij atque alij hæredes scripti sint; siquidem codices simul signati fuerint, omnes codices extare necesse est, quoniam pro vno testamento habentur, *d.l.1.§.sed etsi in duobus de bonor. possess.secund. tab.* Si verò separatim fuerint codices signati, posterius testamentum sequemur: & si non appareat, quod prius, quod posterius fit, neuter codex admittetur, *argum.l.duo sunt, de testam. tute.* Quòd si testator vnum fecit quasi testamentum, aliud quasi exemplum, necesse est vt testamentum extet: ex exemplo enim hæreditas aut bonorum possessio non datur, *d.l.1.§.sed si vnum, de bonor.possess.secund.tab.l.vlt.quemadm.testam.aperiantur.* 1 2 3

AD §. FINAL.

TEXT. Sed hæc quidem de testamentis, quæ in scriptis conficiuntur: si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentum; septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili firmúmque constitutum.

SVMMARIA.

1 *Quodnam sit testamentum mysticum.*
2 *Quodnam sit testamentum nuncupatiuum.*
3 *Quæ solemnitates requirantur ad testamentum nuncupatiuum.*
4 *Explicatur l.iubemus, C.de testamentis.*
5 *Quot testes requiran:ur ad testamentum nuncupatiuum.*
6 *Testamentum nuncupatiuum vno contextu debet fieri.*

1 HActenus de testamento mixto Imperator dixit, quod Constantinus Har-
menopulus *lib.5.Epit.tit.1.* eleganter μυστικὴν διαθήκην appellat, quòd
in eo voluntas testatoris testibus non enunciatur, sed omnia sunt κατὰ τὸ μυστη-
ριώδη τρόπον, vt Leo Imp. *in Nouell.65.* loquitur. Et hoc testamentum vel te-
stator ipse sua manu scribit, *l.cùm antiquitas, §.vlt. C.de testam.* quod Isidorus
lib.5.Originum. & Valentinianus *in Nouell.2.de testam.* holographum testamen-
tum appellant: in eóq; subscriptio testatoris necessaria non est, *d.l.cùm antiqui-
tas,§.fin.C.de testam.* Vel curat scribi manu alterius: & hoc casu necesse est; vt
2 testator sua manu testamento subscribat, *l.consultissima, C.de testam.* & secun-
dum hanc distinctionem accipiendum est, quod suprà de subscriptione testa-
toris diximus. Nunc in hoc §.agitur de testamento non scripto, quod Theo-
philus ἄγραφον διαθήκην, Iustinian. *in Nou. circa fin.* ἄγραφον βούλησιν, vulgus nun-
cupatiuum testamentum vocat. HOC TESTAMENTVM IVRE CIVILI FIT,
h.§.n. non iure prætorio. Prætor enim, vt suprà expositum est, ad testamentum
signa testium requirit, quæ in nuncupatiuo testamento non interueniunt. Da-
tur tamen etiam vtilis bonorum possessio secundùm nuncupationem, *l.si ita*
3 *scriptum,§.fin.de bon.poss.secund.tab.l.vlt.C.eod.* IN HOC AVTEM TESTAMEN-
TO PRIMVM EXIGITVR, VT TESTATOR PALAM SVA VOCE HÆRE-
DEM NVNCVPET, *l.vlt.de iure codicill. l.hæredes palàm.in prin. qui testam.fac.
poss.* PALAM, *hoc est*, non vtique in publicum, sed vt testes exaudiant, *d.l.hæ-
redes palàm.* Et si primis hæredibus nuncupatis, priusquam secundos expri-
meret, obmutuit, nec primi ex eo testamento hæredes erunt, *l.si is qui testa-
4 mentum, qui testam.fac.poss.* Non obstat *l.iubemus, C de testam.* Nam ibi de te-
stamento in scriptis confecto agitur, in quo testator hæredes, quos voluit,
scripsit, sed non omnium hæredum nomina subscripsit, vel testibus nuncupa-
uit. Hoc casu, hæredes sunt, quo testator testibus nuncupauit, reliquis ab hæ-
5 reditate repulsis. DEINDE REQVIRVNTVR SEPTEM TESTES, *hoc §.n.* &
septem testes ICtus intelligit, cùm solemnem testium numerum nominat, *in
d.l.hæredes palàm qui testam.fac.poss.* Non obstat *Nou.107.* in qua quinque te-
stium Imperator meminit. Nam verba hæc, AVT ETIAM QVINQVE, vetus
interpres Nouellarum non agnoscit. Ea quoque Iulianus Patricius in epitome
sua non agnouit: & absunt à Græca Scrimgeriana editione. Constantinus ta-
men Harmenopulus hác vitiosam lectionem secutus est, *lib.5.Epit.tit.1* Eáque
ex Nouella Leonis 41. in qua constituit, vt in ciuitatibus quinque testes, in agris
tres sufficiant: vel *ex fin. C.de testam.* vbi in testamentis quæ ruri fiunt, quin-
que testes sufficiunt: vel denique *ex l.hac consultissima, § fin. C.eod.* quæ quin-
que testes requirit in testamentis, ex quibus vocantur hi, qui omninò rem ab
intestato habituri essent, in dictam *Nouell.10*. irrepsisse videntur. TERTIO,
COGEBATVR OLIM TESTATOR PRÆSENTIBVS TESTIBVS HAC

FORMAS

FORMALIA VERBA DICERE, IDEO TESTES CONVENISSE, QVOD SINE SCRIPTIS SVAM VOLVNTATEM VELLET EXPONERE, *l. hac consultissima, l. in testamentis, C. de testam.* Sed hanc obseruationem Iustinianus sustulit *in d. l. in testamentis, C. de testam.* DENIQVE TESTAMENTVM NVNCVPATIVVM VNO CONTEXTV DEBET FIERI, testibus simul vno eodémque tempore collectis, *d. l. hæredes palàm, § fin. qui testam. facere possunt.* 6

SYNOPSIS TIT. X. DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TESTAMENTVM à Iure Ciuili duplex,
- SCRIPTVM
  - Olim quidem in triplici genere,
    - Calatis Comitiis, quo in pace
    - Procinctum, quo in bellum ituri
    - Per æs & libram, quo passim

    vtebantur Ciues Romani.
  - IVSTINIANI tempore vnius generis, collectum tamen ex tripertito Iure,
    - CIVILI, vt vno eodémque tempore fiat, idoneis testibus adhibitis.
    - PRÆTORIO, vt septem testium numerus adsit, cum eorum signaculis.
    - Principali,
      - Vt vnà subscribant tam ipsi testes, quàm testator.
      - Vt nomen hæredis scribatur à testatore, vel coram testibus nuncupetur.
- NVNCVPATIVVM, quod fit sine scriptura, 7. similiter testibus adhibitis, & suprema voluntate coràm eis nuncupata.

TESTES autem idonei non sunt,
- Mulier, Impubes, Seruus, Furiosus, Prodigus, Mutus, Surdus, Intestabilis, Testatoris liberi, & fratres in eiusdem parentis potestate:
- Nec etiam hæres, ipsiúsque pater, fratres, & liberi.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITVLVS XI.

TEXT. Supradicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam, Constitutionibus Principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem obseruauerint; rectè nihilominus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt: quod meritò nostra Constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura; valet testamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus degunt, minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur: sed testari quidem, & si filiifamiliarum sunt, propter militiam conceduntur: iure tamen communi, eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam & in testamentis paganorum proximè exposuimus.

SVMMARIA.

1 *Quare militibus solemnitates testamentorum remissæ sunt.*
2 *Imperitia quid significet.*
3 *Militis voluntas quomodocunque scripta valet.*
4 *Quatenus militibus hoc beneficium datum sit.*
5 *Quando milites in expeditione degere dicantur.*
6 *An paganus iure militari possit testamentum facere.*
7 *An miles extra expeditionem iure militari possit facere testamentum.*

1 IN testamentis multæ solemnitates requiruntur, de quibus in superiori titulo dictum est. Hæ solemnitates militibus remittuntur. Hoc vult Iustinianus dicere his verbis: SVPRADICTA DILIGENS OBSERVATIO IN ORDINANDIS TESTAMENTIS, MILITIBVS EST REMISSA. REMITTVNTVR AVTEM SOLEMNITATES IVRIS MILITIBVS, PROPTER NIMIAM EORVM IMPERITIAM, *h.t.n.* Sic Papinianus inquit: Circa supremam voluntatem, imperitiæ militum venia datur, *l. impuberi, de administr. &*
2 *peric. tut.* IMPERITIA ignorantiam iuris significat, & militibus iuris ignorantia non nocet, *l. regula, §. si filiusfamilias, de iur. & facti ignor.* cùm arma magis quàm iura, milites scire debeant, *l. fin. §. 1. C. de iure deliber.* SI ITAQVE MILITES IN TESTAMENTIS SVIS NEQVE LEGITIMVM TESTIVM NVMERVM ADHIBVERINT, *h.e.* si neque septem testes adhibuerint: NEQVE ALIAM TESTAMENTORVM SOLEMNITATEM OBSERVAVERINT: RE-
3 CTE NIHILOMINVS TESTANTVR, *h.t. in princ.* Quinimò si milites quid in vagina aut clypeo, literis sanguine suo rutilantibus, annotauerint; aut in puluere scripserint gladio, sub ipso tēpore, quo in prælio vitæ sortem derelinquūt,
4 huiusmodi voluntas stabilis est, *l. milites, C. de test. milit.* Ita demùm tamen milites hoc priuilegio siue beneficio vtuntur, CVM IN EXPEDITIONIBVS OCCVPATI SVNT, quemadmodū Iustinianus hîc loquitur. Et his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, hoc beneficiū circa vltimas voluntates cōficiendas indulgetur, vt testamenta quoquo modo voluerint, componant, *l. penult.*

C. de

C. de testam. milit. Sic Antoninus Imperator rescripsit, voluntatem militis in expeditione occupati pro iure seruari, *in l. 1. C. de test. milit.* à Constantino quoque rescriptum est, milites in expeditione degentes, quomodo possint ac velint, rectè testari, *d. l. milites*; *C. de testam. milit.* In expeditione verò milites 5
occupari, & degere dicuntur, non solùm cùm sunt in acie, in hostico; verùm etiam cùm sunt in castris, siue quod idem est, in fossatis, in statiuis, in præsidiis: alioquin nihil distaret paganus à milite. Nam & paganus, qui iure militari nō 6
potest in acie, in hostico; quomodo velit & quomodo possit, rectè testatur, *l. vlt. de milit. testam.* eadem omninò ratione, qua milites: quòd scilicet tunc temporis sit propè apud eum inter mortua memoria legum & cæterarum disciplinarum. Xenophon. ἰόντων εἰς μάχην συνήθεις τῷ νόμῳ καὶ τῶν μαθημάτων ἐξίσωσιν. *Iacob. Cuiac. in consult.* 49. Quòd si milites non sunt in expeditione, in 7
castris, in statiuis, in fossatis, in præsidiis, sed in aliis locis, vel suis ædibus: tunc minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur; *id est*, tunc minimè possunt testari quo velint modo: sed testari quidem possunt propter militiam, etsi filiifamilias fuerint; iure tamen communi, *hoc est*, iis solemnitatibus adhibitis, quæ aliàs in testamentis ordinandis adhiberi solent. Pro his verbis SVIS ÆDIBVS, nonnulli codices habent, SVIS SEDIBVS; quemadmodum Ludouicus Russardus *ad hunc titulum nostrum* notauit. Sed *in l. fin. C. de restit. milit.* quæ Iustiniani est, & vbi Iustinianus iisdem verbis vtitur, quibus hoc in loco vsus est; IN SVIS ÆDIBVS legitur; quamuis & ibi aliàs, SEDIBVS, legi Russardus annotauit. Et nihil refert, siue legatur, IN SVIS ÆDIBVS, siue, IN SVIS SEDIBVS; modò sedes accipiamus pro ædibus, non pro sedetis, vt Theophilus fecit. Sedeta, vt Suidas interpretatur, sunt fossata siue castra. Et milites in fossatis siue castris iure militari rectè testantur, vt supra dictum est. *Iacobus Cuiacius in d. consult.* 49.

AD §. PLANE DE TESTAMENTIS.

TEXT. Planè de testamentis militum diuus Traianus Statilio Seuero ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab iis testamenta rata sint: sic intelligi debet, vt vtique priùs constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, si conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet quem vellet sibi hæredem esse & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus fieri solet.) dixit alicui; EGO TE HÆREDEM FACIO, aut, BONA MEA TIBI RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quàm ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti, alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui affirmarent, se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo testamenta militum quoquo modo facta valeant.* 1
2 *Verbum, potest, pro, debet, quandoque accipitur.*

HIc §. est descriptus *ex d. l. Diuus Traianus, de testam. milit.* Et cùm Iulius Cæsar, Domitianus, & Nerua, militibus liberam testamenti factionem & plenissimam indulgentiam dedissent: tandem Diuus Traianus militibus etiam consuluit, *l. 1. de test. milit.* Rescripsit enim Traianus Statilio Seuero, ita

legendum est, non, Statilio Seuero. Theophilus hîc.) *d l. Diuus Traianus, de testam. milit.* ID PRIVILEGIVM, QVOD MILITANTIBVS DATVM EST, VT QVOQVO MODO FACTA AB IIS TESTAMENTA RATA SINT: SIC DEBERE INTELLIGI, VT VTIQVE PRIVS CONSTARE DEBEAT, TESTAMENTVM FACTVM ESSE, QVOD ET SINE SCRIPTVRA ET A NON
1 MILITANTIBVS FIERI POTEST. His verbis, Diuus Traianus hoc vult dicere: testamenta militum quoquo modo facta valere, si modò ostendatur, si modò constet, milites voluisse testari: idq; constare etiam debere, cùm testamenta sine scriptura, *hoc est* nuncupatiua à non militantibus, *hoc est*, paganis fiunt. Loquitur Imperator de testamentis sine scriptura; proptereà quòd cùm in scriptis testamenta faciant pagani, dubitari non potest eos testari voluisse. At cùm nuncupant testibus suam voluntatem, dubitatio esse potest, seriò id faciant, an non: & proptereà constare debet, paganos testari voluisse. Verbum
2 POTEST, Imperator accipit pro, DEBET. Sic potes, pro debes, accipitur *in l. Diuus Marcus, de offic. præsid.* Potes de modo pœnæ eius dissimulare, *hoc est*, debes, *l. non quicquid de iudic.* Cic. *pro domo sua.* Senatus aliquid consilij capere potuit, *hoc est*, debuit. Et quòd ea, quam diximus, Imperatoris sit sententia, ex sequentibus intelligitur. Rescribit enim Traianus Imperator, testamentum militis, de quo à Statilio Seuero ad se relatum erat, valere, si miles conuocatis hominibus vt voluntatem suam testaretur, dixit quem vellet sibi hæredem esse. Contrà verò, testamentum non esse, si miles alicui dixit; EGO TE HÆREDEM FACIO, aut, BONA MEA TIBI RELINQVO. Nam & per iocum miles ita dicere potuit, non seriò.

AD §. QVINIMO ET MVTVS.

TEXT. Quinimò & mutus & surdus miles testamentum facere potest.

IN hoc §. Imperator docet, quòd ETIAM MVTVS ET SVRDVS MILES TESTAMENTVM FACERE POTEST: cùm paganus, mutus & surdus non rectè testetur, vt in tit. proximè sequenti explicabitur.

AD §. SED HACTENVS.

TEXT. Sed hactenus hoc illis à Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant & in castris degunt. Post missionem verò veterani, vel extra castra, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi iure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantùm valebit. Quid ergo, si intra annum decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? & placeat valere quasi militis.

SVMMARIA.

1 *Quatenus milites priuilegio liberè testandi vtantur.*
2 *Testamentum in castris factum quandiu valeat.*
3 *Ignominiæ causa missi testamentum an valeat.*
4 *Emeriti qui dicantur.*

1 HIc §. cum sequentibus, non tantùm ad mutos & surdos pertinet, sed generaliter ad milites omnes. Et milites quoquo modo volunt, quoquo modo

modo possunt, rectè testantur, QVATENVS MILITANT ET IN CASTRIS DEGVNT. Hoc est, quod suprà dixit Imperator, cùm in expeditionibus occupati sunt; *id est*, vt hic loquitur, cùm in castris degunt. Dimissi à militia, vel extra castra constituti milites, testamentum communi omnium ciuium Romanorum iure faciunt, *id est*, testantur adhibitis iuris ciuilis solemnitatibus. ET QVOD IN CASTRIS FECERINT TESTAMENTVM, NON COMMVNI IVRE, *hoc est*, non secundùm præscriptum iuris communis, adhibitis scilicèt solemnitatibus iuris ciuilis, SED QVOMODO VOLVERVNT, *h.e.* iure militari, omissa diligenti iuris communis obseruatione in testamentis ordinandis, POST MISSIONEM INTRA ANNVM VALEBIT, *h.e.* si intra annum decesserit dimissus à militia, testamentum in castris iure militari factum valebit, *l. quod constitutum est, l. quod dicitur, l. in fraudem, §. pen. l. militis, §. vlt. de milit. testam.* Imò si dimissus à militia intra annũ decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit; testamentum quod in castris iure militari fuit factum, adhuc quasi militis testamentum valebit: *h.e.* valebit iure militari, etsi non habeat solemnitates iuris ciuilis, eo non obstante, quòd conditio post annum extiterit, quódq; testamentum, conditione existente, primùm incepit valere. Nã conditio retrotrahitur, & perinde habetur ac si intra annum extitisset. Et hæc in testamentis eorum, qui honestè vel causariè à militia dimissi sunt, procedunt. Testamenta illorum, qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinunt iure militari valere, *l. testamenta, de testam. milit.* Honesta autem missio est, quæ emeritis stipendiis, vel antè, ab Imperatore indulgetur, *l. 2. de his qui not. infam. l. milites, de re milit.* Emeritis stipendiis dimittuntur, qui ætatem militarem siue tempus militiæ impleuerunt, quod incipit ab anno 17. & extenditur in annum 46. ex instituto Seruij Tullij & lege Gracchana. Ante emerita stipendia dimittuntur, qui viginti annos in militia fecerunt, *l. vlt. C. de his qui non impletis stipendiis sacram. soluti sunt.* Vtrique veterani dicuntur. Causaria missio est, cùm quis propter vitium animi vel corporis, minùs idoneus militiæ renunciatur, *d. l. 2. de his qui notant. infam. & d. l. milites, de re milit.* Causa enim vitium est Latinis, sicuti Græcis αἰτία *Seneca.* Causariæ partes animæ, *id est*, vitiosæ. Et missi causaria missione, honestè dimittuntur, *l. causaria, C. de re milit. lib. 12.* ac veteranorum iura habent, si modò dimissi sunt post 20. annos, *d. l. vlt. C. de his, qui non implet. stipen.* Dimissi intra 20. annos, veteranorum iura non habent. Ignominiosa missio est, cùm quis propter delictum sacramento soluitur, *d. l. milites, & d. l. 2. de his qui not.* & hi pro veteranis non habentur.

2

3

4

AD §. SED ETSI QVIS.

TEXT. Sed etsi quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate.

SVMMARIA.

1. *Testamentum ante militiam factum quomodo, subsecuta militia confirmetur.*
2. *Explicatur l. in fraudem, §. testamentum, ff. de testam. milit.*

TESTAMENTVM, QVOD QVIS ANTE MILITIAM FECIT NON IVRE, *hoc est*, non adhibitis solemnitatibus iuris, VALET; si miles factus & in expeditione degens, tabulas inciderit, & legerit testamentum, ac rursus suo signo signauerit, aut si adiecerit aliquid vel detraxerit, *l. tribunus militum, §. 1. de testam. milit.* idque noua militis voluntas facit, *hoc §. n.* de qua omninò ex argumentis & signis aliquibus constare debet. Nec enim testamenta ante militiam non ritè facta, subsequente militia, ipso iure confirmantur, *d. l. tribunus militum.* Non obstat, quòd diuus Pius rescripsit, testamentum ante militiam factum à milite, si in militia decesserit, iure militari valere; si militis voluntas subiecta, contraria non sit, *d. l. in fraudem, §. testamentum, de testam. milit.* Nam verba illa, SI MILITIS VOLVNTAS CONTRARIA NON SIT, omninò indicant subiectam fuisse militis voluntatem, sed eandem, aut conformem voluntati, quam ante militiam declarauerat.

AD §. DENIQVE ET SI.

TEXT. Denique & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamilias emancipatus est, testamentum eius quasi ex noua militis voluntate valet, nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

SVMMARIA.

1 *An per adrogationem militis testamentum rumpatur.*

FInge: Miles fecit testamentum, postea in adrogationem se dedit. Adrogatio est capitis diminutio, *§. minima, sup. de capit. diminut.* & capitis diminutione testatoris testamenta infirmantur, *§. alio autem modo, inf. quibus mod. test. infirm.*
1 MILITIS TAMEN TESTAMENTVM CAPITIS DIMINVTIONE IRRITVM NON FIT, SED VALET, QVASI EX NOVA MILITIS VOLVNTATE, *hoc §. n.* Rursus finge: Filiusfamilias miles de castrensi peculio testatus est, posteà est emancipatus, atque ita passus est capitis diminutionem. Hoc quoque casu testamentum non fit irritum propter capitis diminutionem, sed valet quasi ex noua militis voluntate *hoc §. n. & l. miles filiusfamilias, de testam. milit. l. 6. §. fin. de iniusto, rupto, irrito facto testamento.*

AD §. FINAL.

TEXT. Sciendum tamen est, quòd ad exemplum castrensis peculij, tam anteriores leges, quàm principales Constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia: & horum quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degentibus, testari: quod nostra Constitutio latiùs extendens permiserit omnibus in huiusmodi peculiis testari quidem, sed iure communi. Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

SVMMARIA.

1 *Peculium quotuplex.*

2 *Ex Iustiniani Constitutione, de quasi castrensi peculio filiusfamilias testamentum facere potest.*

1 PEculium aliud est castrense, aliud quasi castrense, vt *in tit. per quas personas nobis adquiritur*, suprà est expositum. De castrensi peculio filiusfamilias rectè testatur. De quasi castrensi peculio, quidã in potestate degentes, vt Proconsules

consules & Præsides prouinciarum, poterant testari, *l. fin. §. 1. C. de inoffic. testam.* reliqui filiifamilias non item, *hoc §. nostro*. Sed hodie ex Iustiniani constitutione, omnibus filiisfamilias de quasi castrensibus peculiis testari licet, sed iure communi, *hoc est*, adhibitis solemnitatibus, quas ius ciuile in testamentis ordinandis requirit, *h. §. n. l. fin. C. qui testam. fac. poss. d. l. fin. C. de inoffic. testam.*

SYNOPSIS TIT. XI. DE MILITARI TESTAMENTO.

- TESTAMENTVM duplex,
  - PAGANICVM, quod supradictas requirit solemnitates.
  - &
  - MILITARE, quod voluntate militis quoquo modo declarata
    - PERFICITVR
      - Si factum sit apud exercitum.
      - Seriò, testandíque gratia:
      - Testibus saltem duobus ad id conuocatis.
    - &
    - VALET
      - Quamdiu miles in castris degit.
      - Intra annum missionis
        - Honestæ.
        - Causariæ.

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

TITVLVS XII.

TEXT. Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeò quidem vt quamuis parentes eis permiserint, nihilò magis iure testari possint, exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissum est ex Constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem ius initio tantùm militantibus datum est, tam ex auctoritate Diui Augusti, quàm Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione Diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerit. Si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse, sed scilicèt proprium eius esse, qui in castris adquisierit: quanquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac

seruorum pecul ia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris, propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hoc igitur, qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licèt suæ potestatis factus decesserit.

SVMMARIA.

1 *Filiusfam. an possit facere testamentum.*
2 *An filiusfam. mortis causâ donare possit.*
3 *Filiusfam. miles quatenus testamentum facere possit.*
4 *Quænam peculia, ex sacris Constitutionibus, parentibus non adquirantur.*
5 *Quo tempore testamenti factio in testatore requiratur.*

1 QVI ALIENO IVRI SVBIECTI SVNT, *hoc est*, filiifamilias, TESTAMENTI FACIENDI IVS NON HABENT. Lex enim xij. tabularum exigit, vt qui testatur, paterfamilias sit. Sic namque lex habet: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI LEGASSIT, ITA IVS ESTO, Vlpianus *in fragment. tit. 21.* & monui *in tit. de tutelis*, suprà. ET ADEO QVIDEM FILIIFAMILIAS TESTAMENTA FACERE NON POSSVNT, VT QVAMVIS PARENTES EIS PERMISERINT TESTAMENTI FACTIONEM, NON TAMEN PROPTEREA RECTE TESTENTVR, *h.t.n. in* 2 *princip. l. 6 qui testam. face. poss. l. eam is, de mortis causa donationibus.* Mortis tamen causa filiifamilias donare possunt, parentibus permittentibus, *d.l. eam is, de mortis causa donationib.* Quod de donationibus mortis causa, quæ ab intestato fiunt, non testamento relinquuntur, intelligendum est, vt *in tit. de donationib.* suprà est expositum. Porrò ab hac definitione excipiendi sunt filiifamilias 3 milites, qui de castrensi peculio rectè testantur. In castris quidem iure militari; extra castra iure communi, adhibitis solemnitatibus, quæ aliàs in testamentis ordinandis requiruntur, *§. illis autem temporibus. vers. sed testari quidem, suprà, titulo proximè præcedenti.* Et sic rectè Iuuenalis *Sat. 16.* vbi militiæ præmia enumerat, filiosfamilias milites testamenti factionem habere, his verbis tradit.

Solis præterea testandi militibus ius
Viuo patre datur: nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore census.

4 Ex his intelligimus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, id ipsius filiifamilias proprium esse: quamuis aliàs peculia filiorumfamilias in bonis parentum sint; Exceptis iis, quæ ex sacris Constitutionibus non adquiruntur; *hoc est*, exceptis bonis aduentitiis, in quibus parentes duntaxat vsumfructum habent, non etiam proprietatem, vt *in tit. per qu.as pers. nobis adquir.* suprà est expositum. Et quæ de filiofamilias milite, qui castrense peculium habet, diximus; eadem intelligenda sunt de filiofamilias, qui quasi castrense peculium habet. Nam & hic de quasi castrensi peculio testari potest, sed iure communi, *§. fin. suprà tit. proximo.* PRÆTER HOS IGITVR QVI CASTRENSE PECVLIVM, VEL QVASI CASTRENSE HABENT, SI QVIS ALIVS FILIVSFAMILIAS TESTAMENTVM FECERIT, INVTILE EST; LICET SVÆ POTESTATIS

STATIS FACTVS DECESSERIT, vt Iustinianus hîc loquitur. Ideò verò inutile est testamentum filiifamilias, etiam in illo casu, quo paterfamilias factus decessit, quòd non sufficit tempore mortis aliquem habuisse testamenti factionem, *l. si filiusfamilias, qui test. fac. poss l. 1. §. exigit Prætor. de bon. poss. secund. tab. §. præterea, h. t. n.* At filiusfamilias, qui neque castrense, neque quasi castrense peculium habet; & tamen testatur, eo tempore quo testatur, testamenti factionem non habet. Inutile igitur est testamentum, quamuis posteà paterfamiliâs factus decesserit.

AD §. PRÆTEREA.

TEXT. Prætereà testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est.

SVMMARIA.

1 *Impuberes quibus casibus olim testamenti factionem habuerint.*
2 *Cur hodie impuberibus testamenti factio permissa non sit.*
3 *Quousque impuberes dicantur.*
4 *Fœminæ an ante annum ætatis xij. completum, testamentum facere possint.*

IMpuberes olim duobus casibus testamentum facere potuerunt: si Tribuni 1
essent militum, *l. fin C. de testam. milit.* & si cœlibatum profiterentur. *Cuiacius*
lib. 3. sent. Pauli, tit. 4 HODIE AVTEM IMPVBERES TESTAMENTVM FA- 2
CERE NON POSSVNT. *h. §. n.* Testamentum enim est vltimum iudicium, *l. ma-*
ter. § præterea, de inoffic. testam. supremum hominum iudicium, *l. 3. testam. quem-*
admodum aper. & vltimorum iudiciorum contestatio, *§ final suprà de testamen-*
tis ord. IMPVBERES VERO NVLLVM ANIMI IVDICIVM HABENT, *h § n.* 3
Ac dicuntur impuberes vsque ad supremum diem anni xiij. vel xij. Qui agunt supremum diem anni 14. vel 12. impuberes non sunt, *l. 5. qui testam. fac. poss.* Diesnamque cœptus pro completo hic habetur, quemadmodum in lege Ælia Sentia, qui minorem 20. annis manumittere vetat: & minor non est, qui diem supremum anni vicesimi agit, *l. 1. de manumiss.* Secus est in nuptiis, vt su- 4
prà, *in tit. de nuptiis*, monui. Fœminæ ante annum duodecimum completum non testantur, *d. l. 5. qui testam fac. poss.* & quo citiùs, quàm viri, testandi ius nanciscuntur, eò etiam arctiùs temporis metâ concluduntur. *Fornerius in l. anniculus, de verb. signific.*

AD §. ITEM FVRIOSI.

TEXT. Item furiosi: quia mente carent, nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, posteà compos mentis factus fuerit & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta rectè facta, neque vllum alium negocium rectè gestum, postea furor interueniens perimit.

SVMMARIA.

1 *Cur furiosus testamentum facere non possit.*

Q

2 *An testamentum ab impubere factum post pubertatem approbatum, valeat.*
3 *An furiosus, furore intermisso, testamentum condere possit.*
4 *Ad validitatem testamenti sufficit habuisse testamenti factionem, tempore conditi testamenti.*

1 FVRIOSI NON POSSVNT TESTAMENTVM FACERE. Testamentum enim est testatio mentis, *vt in initio tituli, de testamentis ordin. suprà dictum est.* ET FVRIOSI MENTE CARENT, *hoc §. nostro* Furor enim mentis est cæcitas. Cicero 3 *Tusc. qu.* ET SI FVRIOSVS IN FVRORE TESTAMENTVM FECERIT, ET POSTEA MENTIS COMPOS FACTVS FVERIT, ET DECESSERIT, TESTAMENTVM NIHILOMINVS INVTILE EST; quia non sufficit mortis tempore habuisse testamenti factionem, nisi quis etiam eo tempore, quo testatus est, testamenti factionem habuerit, vt supra est expositum. Idem-
2 que dicimus de impubere, qui testamentum fecit. Hoc testamentum inutile est; quamuis impubes postea pubes factus fuerit, & decesserit. Sic Caligula Tiberij testamentum hoc colore rescidit, quòd à furioso & mente capto factum argueretur, auctore Xyphilino, quem refert *Fornerius in l. verbis legis, de verb.*
3 *sig.* QVOD SI FVRIOSI PER ID TEMPVS, QVO FVROR EORVM INTERMISSVS EST vt Iustinianus hîc loquitur: quo interualla furoris habent, *l. si cùm dotem, § si maritus soluto matrim.* & intermissionem insaniæ, *l. qui testamento, §. ne furiosus, qui test. facere possunt,* vel interualla insaniæ, *Caius in 2. Instit. titul. 2.* FECERINT TESTAMENTVM, IVRE TESTATI ESSE VIDENTVR, *h. §. n.* Et quamuis posteà superuenerit furor, & furiosi in furore fuerint mortui: tamen testamentum inutile non redditur. Nec enim, sicuti in eo qui mortis tempore habuit testamenti factionem, exigimus vt etiam habuerit te-
4 stamenti factionem eo tempore, quo testamentum fecit, *vt suprà dictum est.* Ita versa vice non requirimus, vt qui testamenti facti tempore habuit testamenti factionem, habuerit etiam mortis tempore: sed sufficit, quod habuerit testamenti factionem eo tempore, quo fecit testamentum; licèt eam non habuerit mortis tempore, quemadmodum Imperator Iustinianus hîc ostendit, & docet ICtus *in l. 1. §. si quis autem, de bon. possess. secund. tab.*

AD §. ITEM PRODIGVS.

TEXT. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio suorum bonorum ei fiat, ratum est.

SVMMARIA.

1 *An prodigus testamentum facere possit.*
2 *Quis hodie prodigus dicatur.*
3 *Quandoque prodigus furioso, quandoq; pupillo comparatur.*
4 *An testamentum prodigi ante interdictionem factum valeat.*

INquit Imperator: PRODIGVS CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST. Hæc verba, CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST, ideò ab Imperatore adiiciuntur, quod

quod prodigus hodie nemo censetur, antequam ipsi bonis sit interdictū. Olim quidem ex l.xij.tab. prodigo ipso iure bonis interdicebatur. *l.is cui lege.qui testam.fac.poss.l.1. de curat.furios.* & in curatione agnatorũ prodigus erat, *§.furiosi quoque & prodigi. sup. de curator.* Cæterùm hodie secus est, *d l.1. de curat. furios.* PRODIGVS AVTEM TESTAMENTVM FACERE NON POTEST, 3
QVIA FVRIOSO COMPARATVR, *d.§.furiosi quoque & prodigi. suprà, de curator,l.is cui bonis,de verb.oblig.* Nisi enim prodigo subueniatur, isque consilio regatur, quod ad bona ipsius pertinet, furiosum facit exitum, vt Diuus Pius rescripsit *in l.his qui. de tut. & curat. datis &c.* Comparatur interdum etiam prodigus pupillo, quia stipulando sibi acquirit, *d.l.is cui bonis. de verb. oblig.* quemadmodum pupillus, *§.1.sup. de auct. tut.* Et tunc etiam prodigus testari non potest, quia nec pupillus testatur, vt suprà est expositum. VALET TAMEN 4
TESTAMENTVM PRODIGI, QVOD FECIT ANTEQVAM IPSI INTERDICTIO BONORVM FIERET, *h §.n.* quia sufficit, quòd prodigus eo tempore, quo fecit testamentum, habuit testamenti factionem; nec inutile fit testamentum ex illo, quod prodigus mortis tempore testari non potuit, secundùm ea quæ suprà dicta fuerunt. Sanè *Nou. Leonis* 39. valet etiam testamentum prodigi, si prudenter posteritati suæ consuluerit.

AD §. ITEM SVRDVS ET MVTVS.

TEXT. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnimodò non exaudit, non qui tardè exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui loqui nihil potest, non qui tardè loquitur, sæpè autem etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra Constitutio etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundùm normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum aduersa valetudine aut quolibet alio casu, mutus aut surdus esse cœperit; ratum nihilominùs eius permanet testamentum.

SVMMARIA.

1 *Quatenus vera sit ratio, cur surdus & mutus testamentum facere non possunt.*
2 *Ex Iustiniani Constitutione, quomodo mutus, itemq; surdus testamentum faciat.*

HIc de muto & surdo agitur. MVTVS, ITEMQVE SVRDVS, TESTAMENTVM NON FACIVNT, *l 6.§.1.qui testam.fac poss.* quia mutus verba nuncupationis loqui, surdus verba familiæ emptoris exaudire non potest. 1
*Vlp.in frag.tit.*10. Hæc ratio tantùm in testamento, quod per æs & libram fiebat quo hodie amplius non vtimur, locum habet. Verior itaque ratio hæc est. Mutus ideò testamentum non facit, quia accire & rogare testes non potest. Surdus, quia audire sibi testimonium perhibentes non potest. Et testes acciendi & exaudiendi sunt, vt indicat Paulus *lib. 3. sentent. tit. 4.* dum de cæco ibi loquitur. Hodie ex Iustiniani constitutione, *h.e. ex l.discretis, C.qui testam. fac.* 2
poss. mutus itémque surdus rectè testantur, si modò sui iuris sint: nec refert an ita nati sint, an facti. Et surdus quidem omnimodò rectè testatur, mutus ita demum si sciat literas: & propterea Imperator Iustinian. hîc inquit, MVTVM NON SEMPER TESTAMENTVM FACERE. Et quod de muto diximus, idem locum habet in muto surdo ita facto. Mutus surdus ita natus nullo modo testari potest, *d.l.discretis, C.qui test.fac.poss.*

SVMMARIA.

1 *Quodnam sit testamentum mysticum.*
2 *Quodnam sit testamentum nuncupatiuum.*
3 *Quæ solemnitates requirantur ad testamentum nuncupatiuum.*
4 *Explicatur l.iubemus, C.de testamentis.*
5 *Quot testes requirantur ad testamentum nuncupatiuum.*
6 *Testamentum nuncupatiuum vno contextu debet fieri.*

1 HActenus de testamento mixto Imperator dixit, quod Constantinus Harmenopulus *lib.5.Epit.tit.1.* eleganter μυστικὴν διαθήκην appellat, quòd in eo voluntas testatoris testibus non enunciatur, sed omnia sunt κατὰ τὸν μυστηριώδη τρόπον, vt Leo Imp. *in Nouell.65.* loquitur. Et hoc testamentum vel testator ipse sua manu scribit, *l.cùm antiquitas, §.vlt. C.de testam.* quod Isidorus *lib.5.Originum.*& Valentinianus *in Nouell.2.de testam.*holographum testamentum appellant: in eóq; subscriptio testatoris necessaria non est, *d.l.cùm antiquitas,§.fin C.de testam.* Vel curat scribi manu alterius: & hoc casu necesse est; vt
2 testator sua manu testamento subscribat, *l.consultissima, C de testam.* & secundùm hanc distinctionem accipiendum est, quod suprà de subscriptione testatoris diximus. Nunc in hoc §.agitur de testamento non scripto, quod Theophilus ἄγραφον διαθήκην, Iustinian. *in Nou.circa fin.* ἄγραφον βέλησιν, vulgus nuncupatiuum testamentum vocat. HOC TESTAMENTVM IVRE CIVILI FIT, *h.§.n.* non iure prætorio. Prætor enim, vt suprà expositum est, ad testamentum signa testium requirit, quæ in nuncupatiuo testamento non interueniunt. Datur tamen etiam vtilis bonorum possessio secundùm nuncupationem, *l.si ita*
3 *scriptum,§.fin.de bon.poss.secund.tab.l.vlt.C.eod* IN HOC AVTEM TESTAMENTO PRIMVM EXIGITVR, VT TESTATOR PALAM SVA VOCE HÆREDEM NVNCVPET, *l vlt.de iure codicill. l.hæredes palàm.in prin. qui testam.fac. poss.* PALAM, *hoc est,* non vtique in publicum, sed vt testes exaudiant, *d.l.hæredes palàm.* Et si primis hæredibus nuncupatis, priusquam secundos exprimeret, obmutuit, nec primi ex eo testamento hæredes erunt, *l si is qui testa-*
4 *mentum, qui testam. fac. poss.* Non obstat *l.iubemus, C de testam.* Nam ibi de testamento in scriptis confecto agitur, in quo testator hæredes, quos voluit, scripsit, sed non omnium hæredum nomina subscripsit, vel testibus nuncupauit. Hoc casu, hæredes sunt, quo testator testibus nuncupauit, reliquis ab hæ-
5 reditate repulsis. DEINDE REQVIRVNTVR SEPTEM TESTES, *hoc §.n.* & septem testes ICtus intelligit, cùm solemnem testium numerum nominat, *in d.l.hæredes palàm qui testam.fac.poss.* Non obstat *Nou.*107. in qua quinque testium Imperator meminit. Nam verba hæc, AVT ETIAM QVINQVE, vetus interpres Nouellarum non agnoscit. Ea quoque Iulianus Patricius in epitome sua non agnouit: & absunt à Græca Scrimgeriana editione. Constantinus tamen Harmenopulus hác vitiosam lectionem secutus est, *lib.5.Epit.tit.*1. Eáque *ex Nouella Leonis* 41. in qua constituit, vt in ciuitatibus quinque testes, in agris tres sufficiant: vel *ex fin. C.de testam.* vbi in testamentis quæ ruri fiunt, quinque testes sufficiunt: vel denique *ex l.hac consultissima,§ fin. C.eod.* quæ quinque testes requirit in testamentis, ex quibus vocantur hi, qui omninò rem ab intestato habituri essent, in dictam *Nouell* 10[illegible]. irrepsisse videntur. TERTIO, COGEBATVR OLIM TESTATOR PRÆSENTIBVS TESTIBVS HAC

FORMA

FORMALIA VERBA DICERE, IDEO TESTES CONVENISSE, QVOD SINE SCRIPTIS SVAM VOLVNTATEM VELLET EXPONERE, *l.hac consultissima, l.in testamentis, C.de testam.* Sed hanc obseruationem Iustinianus sustulit *in d.l.in testamentis, C.de testam.* DENIQVE TESTAMENTVM NVNCVPATIVVM VNO CONTEXTV DEBET FIERI, testibus simul vno eodémque tempore collectis, *d.l.hæredes palàm, §.fi. qui testam.facere possunt.* 6

SYNOPSIS TIT. X. DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

TESTAMENTVM à Iure Ciuili duplex,

- SCRIPTVM
  - Olim quidem in triplici genere,
    - Calatis Comitiis, quo in pace
    - Procinctum, quo in bellum ituri
    - Per æs & libram, quo passim
    - vtebantur Ciues Romani.
  - IVSTINIANI tempore vnius generis, collectum tamen ex tripertito Iure,
    - CIVILI, vt vno eodémque tempore fiat, idoneis testibus adhibitis.
    - PRÆTORIO, vt septem testium numerus adsit, cum eorum signaculis.
    - Principali,
      - Vt vnà subscribant tam ipsi testes, quàm testator.
      - Vt nomen hæredis scribatur à testatore, vel coram testibus nuncupetur.
- NVNCVPATIVVM, quod fit sine scriptura, 7. similiter testibus adhibitis, & suprema voluntate coràm eis nuncupata.

TESTES autem idonei non sunt,

- Mulier, Impubes, Seruus, Furiosus, Prodigus, Mutus, Surdus, Intestabilis, Testatoris liberi, & fratres in eiusdem parentis potestate:
- Nec etiam hæres, ipsiúsque pater, fratres, liberi.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITVLVS XI.

TEXT. Supradicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam, Constitutionibus Principalibus remissa est. Nam quamuis ij neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem obseruauerint; rectè nihilominus testantur, videlicet cùm in expeditionibus occupati sunt: quod meritò nostra Constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura; valet testamentum ex voluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in alijs locis, vel suis ædibus degunt, minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur: sed testari quidem, & si filiifamiliarum sunt, propter militiam conceduntur: iure tamen communi, eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam & in testamentis paganorum proximè exposuimus.

SVMMARIA.

1 *Quare militibus solemnitates testamentorum remissæ sunt.*
2 *Imperitia quid significet.*
3 *Militis voluntas quomodocunque scripta valet.*
4 *Quatenus militibus hoc beneficium datum sit.*
5 *Quando milites in expeditione degere dicantur.*
6 *An paganus iure militari possit testamentum facere.*
7 *An miles extra expeditionem iure militari possit facere testamentum.*

1 IN testamentis multæ solemnitates requiruntur, de quibus in superiori titulo dictum est. Hæ solemnitates militibus remittuntur. Hoc vult Iustinianus dicere his verbis: SVPRADICTA DILIGENS OBSERVATIO IN ORDINANDIS TESTAMENTIS, MILITIBVS EST REMISSA. REMITTVNTVR AVTEM SOLEMNITATES IVRIS MILITIBVS, PROPTER NIMIAM EORVM IMPERITIAM, *ib.t.n.* Sic Papinianus inquit: Circa supremam voluntatem, imperitiæ militum venia datur, *l.impuberi, de adminiſtr. &*
2 *peric.tut.* IMPERITIA ignorantiam iuris significat, & militibus iuris ignorantia non nocet, *l.regula, §.si filiusfamilias, de iur. & facti ignor.* cùm arma magis quàm iura, milites scire debeant, *l.fin.§.1.C.de iure deliber.* SI ITAQVE MILITES IN TESTAMENTIS SVIS NEQVE LEGITIMVM TESTIVM NVMERVM ADHIBVERINT, *h.e.* si neque septem testes adhibuerint: NEQVE ALIAM TESTAMENTORVM SOLEMNITATEM OBSERVAVERINT: RE-
3 CTE NIHILOMINVS TESTANTVR, *h.t.in princ.* Quinimò si milites quid in vagina aut clypeo, literis sanguine suo rutilantibus, annotauerint; aut in puluere scripserint gladio, sub ipso tẽpore, quo in prælio vitæ sortem derelinquũt,
4 huiusmodi voluntas stabilis est, *l.milites, C.de test.milit.* Ita demùm tamen milites hoc priuilegio siue beneficio vtuntur, CVM IN EXPEDITIONIBVS OCCVPATI SVNT, quemadmodũ Iustinianus hîc loquitur. Et his solis, qui in expeditionibus occupati sunt, hoc beneficiũ circa vltimas voluntates cõficiendas indulgetur, vt testamenta quoquo modo voluerint, componant, *l.penult.*

C.de

C. de testam. milit. Sic Antoninus Imperator rescripsit, voluntatem militis in expeditione occupati pro iure seruari, *in l. 1. C. de test. milit.* à Constantino quoque rescriptum est, milites in expeditione degentes, quomodo possint ac velint, rectè testari, *d. l. milites; C. de testam. milit.* In expeditione verò milites 5
occupari, & degere dicuntur, non solùm cùm sunt in acie, in hostico; verùm etiam cùm sunt in castris, siue quod idem est, in fossatis, in statiuis, in præsidiis: alioquin nihil distaret paganus à milite. Nam & paganus, qui iure militari nō 6
potest in acie, in hostico; quomodo velit & quomodo possit, rectè testatur, *l. vlt. de milit. testam.* eadem omninò ratione, qua milites: quòd scilicet tunc temporis sit propè apud eum inter mortua memoria legum & cæterarum disciplinarum. Xenophon. *ἰόντων εἰς μάχην συμβαίνει τοῖς πολλοῖς καὶ τῶν μαθημάτων ἐξίστασθαι. Iacob. Cuiac. in consult. 49.* Quòd si milites non sunt in expeditione, in 7
castris, in statiuis, in fossatis, in præsidiis, sed in aliis locis, vel suis ædibus: tunc minimè ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur; *id est*, tunc minimè possunt testari quo velint modo: sed testari quidem possunt propter militiam, etsi filiifamilias fuerint; iure tamen communi, *hoc est*, iis solemnitatibus adhibitis, quæ aliàs in testamentis ordinandis adhiberi solent. Pro his verbis SVIS ÆDIBVS, nonnulli codices habent, SVIS SEDIBVS; quemadmodum Ludouicus Russardus *ad hunc titulum nostrum* notauit. Sed *in l. fin. C. de restit. milit.* quæ Iustiniani est, & vbi Iustinianus iisdem verbis vtitur, quibus hoc in loco vsus est; IN SVIS ÆDIBVS legitur; quamuis & ibi aliàs, SEDIBVS, legi Russardus annotauit. Et nihil refert, siue legatur, IN SVIS ÆDIBVS, siue, IN SVIS SEDIBVS; modò sedes accipiamus pro ædibus, non pro sedetis, vt Theophilus fecit. Sedeta, vt Suidas interpretatur, sunt fossata siue castra. Et milites in fossatis siue castris iure militari rectè testantur, vt supra dictum est. *Iacobus Cuiacius in d. consult. 49.*

AD §. PLANE DE TESTAMENTIS.

TEXT. Planè de testamentis militum diuus Traianus Statilio Seuero ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab iis testamenta rata sint: sic intelligi debet, vt vtique priùs constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Is ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, si conuocatis ad hoc hominibus, vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet quem vellet sibi hæredem esse & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas eius rata habenda est. Cæterùm si (vt plerunque sermonibus fieri solet.) dixit alicui; EGO TE HÆREDEM FACIO, aut, BONA MEA TIBI RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec vllorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti, alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent; qui affirmarent, se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

S V M M A R I A.

1 *Quomodo testamenta militum quoquo modo facta valeant.*

2 *Verbum, potest, pro, debet, quandoque accipitur.*

HIc §. est descriptus *ex d. l. Diuus Traianus, de testam. milit.* Et cùm Iulius Cæsar, Domitianus, & Nerua, militibus liberam testamenti factionem & plenissimam indulgentiam dedissent: tandem Diuus Traianus militibus etiam consuluit, *l. 1. de test. milit.* Rescripsit enim Traianus Statilio Seuero, (ita

legendum est, non, Statilio Seuero. Theophilus hîc.) *d l. Diuus Traianus, de*
testam. milit. ID PRIVILEGIVM, QVOD MILITANTIBVS DATVM EST,
VT QVOQVO MODO FACTA AB IIS TESTAMENTA RATA SINT: SIC
DEBERE INTELLIGI, VT VTIQVE PRIVS CONSTARE DEBEAT, TE-
STAMENTVM FACTVM ESSE, QVOD ET SINE SCRIPTVRA ET A NON
1 MILITANTIBVS FIERI POTEST. His verbis, Diuus Traianus hoc vult di-
cere: testamenta militum quoquo modo facta valere, si modò ostendatur, si
modò constet, milites voluisse testari: idq; constare etiam debere, cum testa-
menta sine scriptura, *hoc est* nuncupatiua à non militantibus, *hoc est*, paganis
fiunt. Loquitur Imperator de testamentis sine scriptura; propterea quòd cùm
in scriptis testamenta faciant pagani, dubitari non potest eos testari voluisse.
At cùm nuncupant testibus suam voluntatem, dubitatio esse potest, serio id
faciant, an non: & propterea constare debet, paganos testari voluisse. Verbum
2 POTEST, Imperator accipit pro, DEBET. Sic potes, pro debes, accipitur *in l.*
Diuus Marcus, de offic. praesid. Potes de modo poenae eius dissimulare, *hoc est*, de-
bes, *l. non quicquid de iudic.* Cic. *pro domo sua.* Senatus aliquid consilij capere
potuit, *hoc est*, debuit. Et quòd ea, quam diximus, Imperatoris sit sententia, ex
sequentibus intelligitur. Rescribit enim Traianus Imperator, testamentum
militis, de quo à Statilio Seuero ad se relatum erat, valere, si miles conuoca-
tis hominibus vt voluntatem suam testaretur, dixit quem vellet sibi hæredem
esse. Contrà verò, testamentum non esse, si miles alicui dixit; EGO TE HÆ-
REDEM FACIO, aut, BONA MEA TIBI RELINQVO. Nam & per iocum
miles ita dicere potuit, non serio.

AD §. QVINIMO ET MVTVS.

TEXT. Quinimò & mutus & surdus miles testamentum facere potest.

IN hoc §. Imperator docet, quòd ETIAM MVTVS ET SVRDVS MILES TESTAMENTVM FACERE POTEST: cùm paganus, mutus & surdus non rectè testetur, vt in tit. proximè sequenti explicabitur.

AD §. SED HACTENVS.

TEXT. Sed hactenus hoc illis à Principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant & in castris degunt. Post missionem verò veterani, vel extra castra, si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium ciuium Romanorum iure facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi iure, sed quomodo voluerint, post missionem intra annum tantùm valebit. Quid ergo, si intra annum decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? & placeat valere quasi militis.

SVMMARIA.

1 *Quatenus milites priuilegio liberè testandi vtantur.*
2 *Testamentum in castris factum quandiu valeat.*
3 *Ignominiæ causa missi testamentum an valeat.*
4 *Emeriti qui dicantur.*

1 HIc §. cum sequentibus, non tantùm ad mutos & surdos pertinet, sed generaliter ad milites omnes. Et milites quoquo modo volunt, quoquo

modo

modo possunt, rectè testantur, QVATENVS MILITANT ET IN CASTRIS DEGVNT. Hoc est, quod suprà dixit Imperator, cùm in expeditionibus occupati sunt; *id est*, vt hic loquitur, cùm in castris degunt. Dimissi à militia, vel extra castra constituti milites, testamentum communi omnium ciuium Romanorum iure faciunt, *id est*, testantur adhibitis iuris ciuilis solemnitatibus. ET 2 QVOD IN CASTRIS FECERINT TESTAMENTVM, NON COMMVNI IVRE, *hoc est*, non secundùm præscriptum iuris communis, adhibitis scilicèt solemnitatibus iuris ciuilis, SED QVOMODO VOLVERVNT, *h.e.* iure militari, omissa diligenti iuris communis obseruatione in testamentis ordinandis, POST MISSIONEM INTRA ANNVM VALEBIT, *h.e.* si intra annum decesserit dimissus à militia, testamentum in castris iure militari factum valebit, *l. quod constitutum est, l. quod dicitur, l. in fraudem, §. pen. l. militis, §. vlt. de milit. testam.* Imò si dimissus à militia intra annũ decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit; testamentum quod in castris iure militari fuit factum, adhuc quasi militis testamentum valebit: *h.e.* valebit iure militari, etsi non habeat solemnitates iuris ciuilis, eo non obstante, quòd conditio post annum extiterit, quódq; testamentum, conditione existente, primùm incepit valere. Nã conditio retrotrahitur, & perinde habetur ac si intra annum extitisset. Et hæc in testamentis eorum, qui honestè vel causariè à militia dimissi sunt, procedunt. Testamenta illorum, qui ignominiæ causa missi sunt, statim desinunt iure militari valere, *l. testamenta, de testam. milit.* Honesta autem missio est, quæ 3 emeritis stipendiis, vel antè, ab Imperatore indulgetur, *l. 2. de his qui not. infam. l. milites, de re milit.* Emeritis stipendiis dimittuntur, qui ætatem militarem siue 4 tempus militiæ impleuerunt, quod incipit ab anno 17. & extenditur in annum 46. ex instituto Seruij Tullij & lege Gracchana. Ante emerita stipendia dimittuntur, qui viginti annos in militia fecerunt, *l. vlt. C. de his qui non impletis stipendiis sacram. soluti sunt.* Vtrique veterani dicuntur. Causaria missio est, cùm quis propter vitium animi vel corporis, minùs idoneus militiæ renunciatur, *d. l. 2. de his qui notant. infam. & d. l. milites, de re milit.* Causa enim vitium est Latinis, sicuti Græcis αἰτία *Seneca.* Causariæ partes animæ, *id est*, vitiosæ. Et missi causaria missione, honestè dimittuntur, *l. causaria, C. de re milit. lib. 12.* ac veteranorum iura habent, si modò dimissi sunt post 20. annos, *d. l. vlt. C. de his, qui non implet. stipen.* Dimissi intra 20. annos, veteranorum iura non habent. Ignominiosa missio est, cùm quis propter delictum sacramento soluitur, *d. l. milites, & d. l. 2. de his qui not.* & hi pro veteranis non habentur.

AD §. SED ETSI QVIS.

TEXT. Sed etsi quis ante militiam non iure fecit testamentum, & miles factus & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex noua militis voluntate.

SVMMARIA.

1. *Testamentum ante militiam factum quomodo, subsecuta militia confirmetur.*
2. *Explicatur l. in fraudem, §. testamentum, ff. de testam. milit.*

consules & Præsides prouinciarum, poterant testari, *l.fin.§.1.C.de inoffic.testam.* reliqui filiifamilias non item, *hoc §.nostro.* Sed hodie ex Iustiniani constitutione, omnibus filiisfamilias de quasi castrensibus peculiis testari licet, sed iure communi, *hoc est,* adhibitis solemnitatibus, quas ius ciuile in testamentis ordinandis requirit, *h.§.n. l.fin. C.qui testam.fac.poss.d.l.fin. C.de inoffic.testam.*

SYNOPSIS TIT. XI. DE MILITARI TESTAMENTO.

- TESTAMENTVM duplex,
  - PAGANICVM, quod supradictas requirit solemnitates.
  - &
  - MILITARE, quod voluntate militis quoquo modo declarata
    - PERFICITVR
      - Si factum sit apud exercitum.
      - Seriò, testandique gratia:
      - Testibus saltem duobus ad id conuocatis.
    - &
    - VALET
      - Quamdiu miles in castris degit.
      - Intra annum missionis
        - Honestæ.
        - Causariæ.

QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

TITVLVS XII.

TEXT. Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeò quidem vt quamuis parentes eis permiserint, nihilò magis iure testari possint: exceptis iis, quos antea enumerauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissum est ex Constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem ius initio tantùm militantibus datum est, tam ex auctoritate Diui Augusti, quàm Neruæ; necnon optimi Imperatoris Traiani: postea verò subscriptione Diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque siquidem fecerint de castrensi peculio testamentum, pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerit. Si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus, ad parentes eorum iure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse, sed scilicèt proprium eius esse, qui in castris adquisierit; quanquam iure ciuili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac

seruorum pecülia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris, propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hoc igitur, qui castrense peculium, vel quasi castrense habeat, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licèt suæ potestatis factus decesserit.

SVMMARIA.

1 *Filiusfam. an possit facere testamentum.*
2 *An filiusfam. mortis causâ donare possit.*
3 *Filiusfam. miles quatenus testamentum facere possit.*
4 *Quænam peculia, ex sacris Constitutionibus, parentibus non adquirantur.*
5 *Quo tempore testamenti factio in testatore requiratur.*

1 QVI ALIENO IVRI SVBIECTI SVNT, *hoc est*, filiifamilias, TESTAMENTI FACIENDI IVS NON HABENT. Lex enim xij. tabularum exigit, vt qui testatur, paterfamilias sit. Sic namque lex habet: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI LEGASSIT, ITA IVS ESTO, Vlpianus *in fragment.tit.*21. & monui *in tit. de tutelis*, suprà. ET ADEO QVIDEM FILIIFAMILIAS TESTAMENTA FACERE NON POSSVNT, VT QVAMVIS PARENTES EIS PERMISERINT TESTAMENTI FACTIONEM, NON TAMEN PROPTEREA RECTE TESTENTVR, *h.t.n. in*
2 *princip. l.6 qui testam. face.poss.l.eam is, de mortis causa donationibus.* Mortis tamen causa filiifamilias donare possunt, parentibus permittentibus, *d.l.eam is, de mortis causa donationib.* Quod de donationibus mortis causa, quæ ab intestato fiunt, non testamento relinquuntur, intelligendum est, vt *in tit.de donationib.* suprà est expositum. Porrò ab hac definitione excipiendi sunt filiifamilias
3 milites, qui de castrensi peculio rectè testantur. In castris quidem iure militari; extra castra iure communi, adhibitis solemnitatibus, quæ aliàs in testamentis ordinandis requiruntur, §.*illis autem temporibus.vers.sed testari quidem, suprà, titulo proximè precedenti.* Et sic rectè Iuuenalis *Sat.* 16. vbi militiæ præmia enumerat, filiosfamilias milites testamenti factionem habere, his verbis tradit.

Solis præterea testandi militibus ius
Viuo patre detur: nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore census.

Ex his intelligimus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, id ipsius filiifamilias proprium esse: quamuis aliàs peculia filiorumfamilias in bonis parentum sint; Exceptis iis, quæ ex sacris Constitutionibus non adquiruntur; *hoc est*, exceptis bonis aduentitiis, in quibus parentes duntaxat vsumfructum habent, non etiam proprietatem, vt *in tit.per quas pers.nobis adquir.* suprà est expositum. Et quæ de filiofamilias milite, qui castrense peculium habet, diximus; eadem intelligenda sunt de filiofamilias, qui quasi castrense peculium habet. Nam & hic de quasi castrensi peculio testari potest, sed iure communi, §.*fin.suprà tit.proximo.* PRÆTER HOS IGITVR QVI CASTRENSE PECVLIVM, VEL QVASI CASTRENSE HABENT, SI QVIS ALIVS FILIVSFAMILIAS TESTAMENTVM FECERIT, INVTILE EST; LICET SVÆ POTESTATIS

STATIS FACTVS DECESSERIT, vt Iustinianus hîc loquitur. Ideò verò inu- 5
tile est testamentum filiifamilias, etiam illo casu, quo paterfamilias factus decessit, quòd non sufficit tempore mortis aliquem habuisse testamenti factionem, *l. si filiusfamilias, qui test. fac. poss l. 1. §. exigit Prætor. de bon. poss. secund. tab. §. præterea, h. t. n.* At filiusfamilias, qui neque castrense, neque quasi castrense peculium habet; & tamen testatur, eo tempore quo testatur, testamenti factionem non habet. Inutile igitur est testamentum, quamuis posteà paterfamiliâs factus decesserit.

Ad §. Præterea.

Text. Prætèrea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est.

SVMMARIA.

1 *Impuberes quibus casibus olim testamenti factionem habuerint.*
2 *Cur hodie impuberibus testamenti factio permissa non sit.*
3 *Quousque impuberes dicantur.*
4 *Fœminæ an ante annum ætatis xij. completum, testamentum facere possint.*

IMpuberes olim duobus casibus testamentum facere potuerunt: si Tribuni 1
essent militum, *l. fin C. de testam. milit.* & si cœlibatum profiterentur. *Cuiacius*
lib. 3. sent. Pauli, tit. 4 HODIE AVTEM IMPVBERES TESTAMENTVM FA- 2
CERE NON POSSVNT. *h. §. n.* Testamentum enim est vltimum iudicium, *l. mater. §. prætereà, de inoffic. testam.* supremum hominum iudicium, *l. 3. testam. quemadmodum aper.* & vltimorum iudiciorum contestatio, *§ final suprà de testamentis ord.* IMPVBERES VERO NVLLVM ANIMI IVDICIVM HABENT, *h §. n.* 3
Ac dicuntur impuberes vsque ad supremum diem anni xiij. vel xij. Qui agunt supremum diem anni 14. vel 12. impuberes non sunt, *l. 5. qui testam. fac. poss.* Dies namque cœptus pro completo hic habetur, quemadmodum in lege Ælia Sentia, qui minorem 20. annis manumittere vetat: & minor non est, qui diem supremum anni vicesimi agit, *l. 1. de manumiss.* Secus est in nuptiis, vt su- 4
prà, *in tit. de nuptiis*, monui. Fœminæ ante annum duodecimum completum non testantur, *d. l. 5. qui testam. fac. poss.* & quo citiùs, quàm viri, testandi ius nanciscuntur, eò etiam arctiùs temporis metâ concluduntur. *Fernerius in l. anniculus, de verb. signific.*

Ad §. Item furiosi.

Text. Item furiosi: quia mente carent, nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, posteà compos mentis factus fuerit & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamenta rectè facta, neque vllum alium negocium rectè gestum, postea furor interueniens perimit.

SVMMARIA.

1 *Cur furiosus testamentum facere non possit.*

2 *An testamentum ab impubere factum post pubertatem approbatum, valeat.*
3 *An furiosus, furore intermisso, testamentum condere possit.*
4 *Ad validitatem testamenti sufficit habuisse testamenti factionem, tempore conditi testamenti.*

1 FVRIOSI NON POSSVNT TESTAMENTVM FACERE. Testamentum e-
nim est testatio mentis, *vt in initio tituli, de testamentis ordin. suprà dictum est.*
ET FVRIOSI MENTE CARENT, *hoc §. nostro* Furor enim mentis est cæcitas.
Cicero 3 *Tusc. qu.* ET SI FVRIOSVS IN FVRORE TESTAMENTVM FECE-
RIT, ET POSTEA MENTIS COMPOS FACTVS FVERIT, ET DECESSE-
RIT, TESTAMENTVM NIHILOMINVS INVTILE EST; quia non sufficit
mortis tempore habuisse testamenti factionem, nisi quis etiam eo tempore,
quo testatus est, testamenti factionem habuerit, vt supra est expositum. Idem-
2 que dicimus de impubere, qui testamentum fecit. Hoc testamentum inutile est;
quamuis impubes postea pubes factus fuerit, & decesserit. Sic Caligula Tibe-
rij testamentum hoc colore rescidit, quòd à furioso & mente capto factum
argueretur, auctore Xyphilino, quem refert *Fornerius in l. verbis legis, de verb.*
3 *sig.* QVOD SI FVRIOSI PER ID TEMPVS, QVO FVROR EORVM IN-
TERMISSVS EST vt Iustinianus hic loquitur: quo interualla furoris habent,
l. si cùm dotem, § si maritus soluto matrim. & intermissionem insaniæ, *l. qui testa-
mento, §. ne furiosus, qui test. facere possunt,* vel interualla insaniæ, *Caius in 2. Instit.
titul. 2.* FECERINT TESTAMENTVM, IVRE TESTATI ESSE VIDENTVR,
h. §. n. Et quamuis posteà superuenerit furor, & furiosi in furore fuerint mor-
tui: tamen testamentum inutile non redditur. Nec enim, sicuti in eo qui
mortis tempore habuit testamenti factionem, exigimus vt etiam habuerit te-
4 stamenti factionem eo tempore, quo testamentum fecit, *vt suprà dictum est.* Ita
versa vice non requirimus, vt qui testamenti facti tempore habuit testamenti
factionem, habuerit etiam mortis tempore: sed sufficit, quod habuerit testa-
menti factionem eo tempore, quo fecit testamentum; licèt eam non habuerit
mortis tempore, quemadmodum Imperator Iustinianus hîc ostendit, & do-
cet ICtus *in l. 1. § si quis autem, de bon. possess. secund. tab.*

AD §. ITEM PRODIGVS.

TEXT. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio suorum bonorum ei fiat, ratum est.

SVMMARIA.

1 *An prodigus testamentum facere possit.*
2 *Quis hodie prodigus dicatur.*
3 *Quandoque prodigus furioso, quandoque pupillo comparatur.*
4 *An testamentum prodigi ante interdictionem factum valeat.*

INquit Imperator: PRODIGVS CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST. Hæc verba, CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST, ideò ab Imperatore adiiciuntur,

quod

quod prodigus hodie nemo censetur, antequam ipsi bonis sit interdictū. Olim quidem ex l.xij.tab. prodigo ipso iure bonis interdicebatur. *l. is cui lege. qui testam. fac. poss. l. 1. de curat. furios.* & in curatione agnatorū prodigus erat, *§. furiosi quoque & prodigi. sup. de curator.* Cæterùm hodie secus est, *d l. 1. de curat. furios.* PRODIGVS AVTEM TESTAMENTVM FACERE NON POTEST, 3
QVIA FVRIOSO COMPARATVR, *d. §. furiosi quoque & prodigi. suprà, de curator, l. is cui bonis, de verb. oblig.* Nisi enim prodigo subueniatur, isque consilio regatur, quod ad bona ipsius pertinet, furiosum facit exitum, vt Diuus Pius rescripsit *in l. his qui. de tut. & curat. datis &c.* Comparatur interdum etiam prodigus pupillo, quia stipulando sibi acquirit, *d. l. is cui bonis. de verb. oblig.* quemadmodum pupillus, *§. 1. sup. de auct. tut.* Et tunc etiam prodigus testari non potest, quia nec pupillus testatur, vt suprà est expositum. VALET TAMEN 4
TESTAMENTVM PRODIGI, QVOD FECIT ANTEQVAM IPSI INTERDICTIO BONORVM FIERET, *h §. n* quia sufficit, quòd prodigus eo tempore, quo fecit testamentum, habuit testamenti factionem; nec inutile fit testamentum ex illo, quod prodigus mortis tempore testari non potuit, secundùm ea quæ suprà dicta fuerunt. Sanè *Nou. Leonis 39.* valet etiam testamentum prodigi, si prudenter posteritati suæ consuluerit.

AD §. ITEM SVRDVS ET MVTVS.

TEXT. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnimodò non exaudit, non qui tardè exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui loqui nihil potest, non qui tardè loquitur. sæpè autem etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra Constitutio etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundùm normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum aduersa valetudine, aut quolibet alio casu, mutus aut surdus esse cœperit; ratum nihilominùs eius permanet testamentum.

SVMMARIA.

1 *Quænam vera sit ratio, cur surdus & mutus testamentum facere non possunt.*
2 *Ex Iustiniani Constitutione, quomodo mutus, itemq; surdus testamentum faciat.*

HIc de muto & surdo agitur. MVTVS, ITEMQVE SVRDVS, TESTAMENTVM NON FACIVNT, *l 6. §. 1. qui testam. fac poss.* quia mutus verba nuncupationis loqui, surdus verba familiæ emptoris exaudire non potest. 1
Vlp. in frag tit. 10. Hæc ratio tantùm in testamento, quod per æs & libram fiebat quo hodie amplius non vtimur, locum habet. Verior itaque ratio hæc est. Mutus ideò testamentum non facit, quia accire & rogare testes non potest. Surdus, quia audire sibi testimonium perhibentes non potest. Et testes acciendi & exaudiendi sunt, vt indicat Paulus *lib. 3. sentent. tit. 4.* dum de cæco ibi loquitur. Hodie ex Iustiniani constitutione, *h. e. ex l. discretis, C. qui testam. fac.* 2
poss. mutus itémque surdus rectè testantur, si modò sui iuris sint: nec refert an ita nati sint, an facti. Et surdus quidem omnimodò rectè testatur, mutus ita demum si sciat literas: & proptereà Imperator Iustinian. hîc inquit, MVTVM NON SEMPER TESTAMENTVM FACERE. Et quod de muto diximus, idem locum habet in muto surdo ita facto. Mutus surdus ita natus nullo modo testari potest, *d. l. discretis, C. qui test. fac. poss.*

Ad §. cæcvs.

Text. Cæcus autem non poteſt facere teſtamentum, niſi per obſeruationem, quam lex diui Iuſtini patris mei introduxit.

CÆcus olim teſtamentum potuit facere, quia accire poteſt adhibitos teſtes,& audire ſibi teſtimonium perhibentes. *Paul.in 3.ſent. tit.4.* Hodie etiam cæcus poteſt teſtari, ſed ſecundùm formam, quam Iuſtinus præſcripſit *in l.Hac conſultiſſima, C.qui teſtam.fac.poſſ.*

Ad §. final.

Text. Eius qui apud hoſtes eſt, teſtamentum quod ibi fecit, non valet, quamuis redierit: ſed quod dum in ciuitate fuerat, fecit: ſiue redierit, valet iure poſtliminii; ſiue illic deceſſerit, valet ex lege Cornelia.

SVMMARIA.

1 *An ab hoſtibus captus teſtamentum facere poſſit.*
2 *An teſtamentum ante captiuitatem factum ſuperueniente captiuitate rumpatur.*

1 CAptvs ab hostibvs testamentvm facere non potest. Ratio eſt, quia ciuis Romanus eſſe deſinit, & fit ſeruus hoſtium. Teſtamenti autem factio tantùm ciuium Romanorum eſt. Ideóque in l.Falcidia, ſcriptum eſt. Quicunque ciuis Romanus teſtamentum faciet,&c.*l.1.ad l.Falcidiam.* Et qvod captvs ab hostibvs in captivitate fecit, testamentvm, non valet; qvamvis redierit, et in civitate fverit mortvvs, *h.§.n.* Nec enim, vt valeat teſtamentum, ſatis eſt mortis tempore habuiſſe teſtamenti factionem; niſi quis etiam teſtamenti factionem habuerit teſtamenti facti tempore, vt ſupra latiùs eſt expoſitum.
2 Quod autem captus ab hoſtibus fecit teſtamentum, dum in ciuitate eſſet, valet; ſiue redierit ab hoſtibus,ſiue illic deceſſerit. Si redierit, valet iure poſtliminij:quia poſtliminium fingit eum qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe,*§. ſi ab hoſtibus, ſuprà,quib.mod.ius pat.poteſt.ſoluitur.*Si apud hoſtes deceſſerit,valet ex l.Cornelia,quæ fingit captiuum ante captiuitatem deceſſiſſe, *h.§.n. & l. lege Cornelia,qui teſtam.fac.poſſ.*His fictionibus niſi vteremur,teſtamentum propter capitis diminutionem, quæ per captiuitatem contingit, irritum fieret, *§. alio autem modo. infrà, quibus mod.teſtamenta infirmentur.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XII. QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

- **TESTAMENTVM facere**
  - **NON POSSVNT**
    - Filiifam. de pagano ſcilicèt peculio.
    - Impuberes, quia iudicio carent.
    - Furioſi, pertempus videlicèt ſui furoris.
    - Prodigi, quia iis interdicta bonorum ſuorum adminiſtratio.
    - Surdi & muti ſimul à natura.
    - Captiui & Obſides: Quandiu ſcilicèt ab hoſtibus tenentur.
  - **POSSVNT**
    - Filiifam. de Caſtrenſi peculio, & quaſi Caſtrenſi.
    - Furioſi, per dilucida interualla.
    - Surdi & Muti, ex morbo ſuperueniente.
    - Surdi minimè Muti, quocunque modo.
    - Muti minimè Surdi, literarum periti.
    - Cæci, iuxta obſeruationem l.8.C.hoc tit.

DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

TITVLVS XIII.

TEXT. Non tamen vt omnimodò valeat teſtamentum, ſufficit hæc obſeruatio quam ſuprà expoſuimus: ſed qui filium in poteſtate habet, curare debet, vt eum hæredem inſtituat, vel exhæredem eum nominatim faciat; alioquin ſi eum ſilentio præterierit, inutiliter teſtabitur: adeo quidem, vt & ſi viuo patre filius mortuus ſit, nemo hæres ex eo teſtamento exiſtere poſſit, quia ſcilicèt ab initio non conſtiterit teſtamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per virilem ſexum deſcendentibus liberis vtriuſque ſexus, antiquitati fuerat obſeruatum, ſed ſi non fuerant ſcripti hæredes ſcriptæve, vel exhæredati exhæredatæve, teſtamentum quidem non infirmabatur; ius autem accreſcendi eis ad certam portionem præſtabatur, ſed nec nominatim eas perſonas exhæredare parentibus neceſſe erat, ſed licebat inter cæteros hoc facere.

SVMMARIA.

1 *Quare inuenta ſit exhæredatio liberorum.*
2 *Inſtitutio vel exhæredatio filij eſt de ſubſtantia teſtamenti.*
3 *Filij appellatione an comprehendatur filia.*
4 *Filia non nominatim exhæredatâ an rumpatur teſtamentum.*

Exhæredatio liberorum inuenta eſt, vt minus obſequentes liberi metu exhæredationis in officio contineantur: quod rectum cenſuit Demades, & 1

probat Aristoteles *lib.8.Ethic.circa finem.* Et Iustinianus *in Nouel.22.* inquit, exhæredationem πρὸς παῖδας εἰς ἐνυβρισμὸν ἄγειν. Ad validitatem autem testamenti non tantùm requiritur supradicta diligens obseruatio in testamentis ordinandis, sed hoc amplius exigitur, VT QVI FILIVM IN POTESTATE HABET, EVM HÆREDEM INSTITVAT, VEL NOMINATIM EXHÆREDET, *h.t.n.in*
2 *princ.* Et inter cætera quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur principale ius est de liberis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, *in l.inter cætera de liber.& posthum,hær.inst.* QVOD SI FILIVS NEQVE INSTITVTVS, NEQVE NOMINATIM EXHÆREDATVS FVERIT, TESTAMENTVM EST, INVTILE: ADEO VT SI VIVO PATRE FILIVS MORTVVS SIT, NEMO HÆRES EX EO TESTAMENTO EXISTERE POSSIT, QVIA AB INITIO NON CONSISTIT TESTAMENTVM, vt Iustinianus hîc loquitur. Et quod initio vitiosum est, tractu temporis non potest conualescere, *l.quod initio de reg. iur.* eaq; regula Catonis est, *l.1.de regul.Caton.* Loquitur autem Iustinianus Im-
3 perator de filio tantùm. Filij quidem appellatione etiam filia, itemq; nepotes comprehenduntur, *l.iusta interpretatione,l.liberorum,de verb.signif.* Cęterùm hic filium Imperator cùm nominat filiam, itemque nepotes ex filio, excludit. Et si filius præteritus, *hoc est*, neque institutus, neque nominatim exhæredatus fuerit, testamentum est inutile, *h.t.n in princ.& d l. inter cætera.de liber.& posthum.* Et nullum, *l.1.de iniusto rupto.* Iniustum, *l.3.§.ex his eod.tit.* Imperfectum, *l si duobus, §.si prius,de bon.possess.contra tab.* Irritum, *§.alio quoque,infrà,quib.mod testa.infirmentur.* Et denique ruptum, *d.l.inter cætera de lib. & posthum. hæred.instit.* Filia autem præterita, vel etiam nepote ex filio, & reliquis liberis, testamentum
4 non infirmatur, *hoc est*, non propterea est inutile, aut iniustum, aut nullum: sed ius accrescendi filiæ aut nepoti ex filio præstabatur ad certam portionem: *hoc est*, filia & reliqui liberi præteriti, scriptis hæredibus, si sui hæredes erant, iure adcrescendi virilem portionem auferebant: si extranei, semissem. Vlpian. *in frag.tit.22.* Paul. *lib.3.recept.senten.tit.4.* Constantin. Harmenop. *lib.5.epit.tit 5. cap.de testament.quod pro parte rumpitur.* & Theophilus hic; qui ius accrescendi μέρους ἀφαίρεσιν definit. Et hæc prima est inter filiū & filiam, ac reliquos liberos, differentia. Deinde in eo etiam differt filius à filia, ac reliquis liberis, quod filius nominatim est exhæredandus: Filiam ac reliquos liberos nominatim exhæredare necesse non est, sed sufficit si inter cæteros includerentur, his verbis, vt Theophilus tradit, οἱ λοιποὶ ἔστωσαν ἀποκληροι, *hoc est*, cæteri exhæredes sunto.

AD §. NOMINATIM. AVTEM.

TEXT. Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur: TITIVS FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: siue ita, FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO, non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius non extet.

SVMMARIA.

1 *Quando filius nominatim exhæredatus dicatur.*
2 *Filius purè exhæredari debet.*
3 *Ex quibus causis filius exhæredari possit.*
4 *An præter quatuordecim illas causas exhæredationis à Iustiniano approbatas, aliæ quoque admittendæ sint.*

5 Filius

5 *Filius an ab vno tantùm gradu exhæredari possit.*
6 *Filius à tota hæreditate exhæredari debet.*
7 *An filius post aditam hæreditatem exhæredari possit.*
8 *An post mortem filius exhæredari possit.*

HIc docet Iustinianus, quando filius dicatur nominatim exhæredatus: 1
NOMINATIM EXHÆREDATVS EST FILIVS, CVM ITA EXHÆREDATVR: TITIVS FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: *l.1.de lib.& post. & h.§.n.* AVT CVM TESTATOR DICIT, FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO, NOMINE FILII OMISSO, SI MODO TESTATORI VNICVS SIT FILIVS, *l.1.de liber.& postum. & h.§ n.* Si plures habeat filios testator, & ita dicit, Filius exhæres esto; benigna interpretatione responsum est, nullum exhæredatum esse, *d.l.2.de lib & postu.* Nec enim exhæredationes interpretatione sunt adiuuandæ, *l.cùm quidem.in fine, de liber.& postum.* cùm sint odiosæ, & exhæredato notam & ignominiam quandam adferant, *l.multi non nota. de liber.& post. l.cùm te pietatis, C.de inofficios.testam.l.10.C.de testam.milit.* & τὴν ὕβριν, vt dicitur *in Nouell.*115. & propereà exhæredationes etiam non valent, nisi alia multa concurrant. Exhæredari quippe debet filius purè, non sub condicione, *l.3.§.1.de liber.* 2
& postum. nisi forte sub condicione casuali vel mixta fuerit institutus. Tunc enim sub contraria condicione, *hoc est*, si condicio deficiat, exhæredandus est; alioquin pro præterito habetur, *l 4.C.de inst.& subst.l 4 de hered inst.* Sed & cũ elogio exhæredari debet filius, *l.si postumus, §.fin.de liber.& post* hoc est, causa exhæredationis expressa: eáque vera esse approbari debet, *d.§.fin.* Ac Iustinia- 3
nus *in Nouell* 115.quatuordecim enumerat causas, propter quas parentes liberos exhæredare possunt. Et quamuis Iustinianus ibi nominatim constituit, ne vllæ aliæ ingratitudinis causæ admittantur: Tamen crebriori interpretum calculo receptum est, etiam aliis ex causis filium exhæredari posse. *Alex.cons.203.num 6.lib.2.Iason in Authen.non licet, num.7.C.de liber.præt.Ruinus consil.74.n.3.lib.1.Molinæus in consuet.Parien.tit.1.§.30.num 138. Ioan.Saison. in consuetudin.Turon.tit.17.artic.9.Bellonus in repetit.Rubrica de edendo, in Cod.numer.*82. Et idcirco Menochius causas exhæredationis iudicis arbitrio relinquendas esse censuit, *lib.2.de arbitr.iudic quæst.centur.3. casu 267.circa finem.* Hoc ampliùs, 4
filius qui exhæredatur, exhæredandus est ab omnibus gradibus, vel ab vno gradu. Gradus duo sunt, institutionis & substitutionis; eósque non ex numero hæredum, sed ex ratione successionis æstimamus. Vt si Primus & Secundus hæredes instituantur, duo sunt hæredes, vnus est gradus, Si Tertius substituatur Primo & Secundo, duo sunt gradus, institutio & substitutio. Et filius, vel à primo tantùm gradu, vel à secundo tantùm, vel ab vtroque exhæredari debet. A primo gradu exhæredatus dicitur filius, si inter medias hæredum institutiones sit exhæredatus, *l.3.§.filius, de liber & postum.* hoc modo: Primus hæres esto: Filius exhæres esto, Secundus hæres esto. A secundo gradu exhæredatus est filius, si inter medias substitutiones fuerit exhæredatus, ad hunc modum: Si Primus mihi hæres non erit, Tertius hæres esto, Filius exhæres esto. Si Secundus hæres non erit, Quartus mihi hæres esto. Ab vtroque gradu filius exhæredatus dicitur, si vel ante hæredis institutionẽ, vel inter duos gradus, *hoc est*, inter institutionem & substitutionem sit exhæredatus, *d.l.3.§.ante.de liber.& postum.* hoc modo: Filius exhæres esto. Titius hæres esto. Si Titius

hæres non erit, Sempronius hæres esto. Vel ita: Titius hæres esto: Filius exhæ-
6 res esto. Si Titius hæres non erit, Sempronius hæres esto. Exhæredari quoque debet filius à tota hæreditate. Nec enim à re vel parte certa, exhæredatio fieri potest, *l. cùm quidam. de liber. & postum.* Hinc est, quòd filius ab vno ex hæredibus non rectè exhæreditur, *l. non putauit, § si ab vno. de bon. possess. contra tab. d. l. tertia, § filius, de liber. & postum.* Exhæredatus enim ab vno ex hæredibus à parte institutionis exhæredatus dicitur. Exhęredandus etiam est filius ante aditam
7 hæreditatem. Post aditam hæreditatem non rectè exhæredatur. Vt si testator ita dicat: Titius hæres esto; si Titius mihi hæres erit, filius exhæres esto: exhæredatio est inutilis, cùm scriptus hæreditatem adire non possit, propterea quòd eo tempore quo vult adire, filius qui exhęredatus non est, ei obstat. *d. l. 3. §. quem-*
8 *admodum de liber. & post. l. si quis Sempronium, § vlt. de hæred. instit.* Denique filius ita exhæredari debet, ne post mortem suam exhęredatus videatur. Post mortem enim frustrà exhæredatur, *l. Gallus, § in omnib. de liber. & postum.* Et post mortem suam exhęredari dicitur filius, quando ita non nisi post mortem filij adiri hęreditas potest: quod contingit, si testator dicat: Titius post mortem filij mei hæres esto, *l. si ita scriptum sit, § fin. de liber. & postumis.*

AD §. POSTVMI QVOQVE.

TEXT. Postumi quoque liberi hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quòd & filio postumo & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus siue masculini præterito, valet quidem testamentum: sed postea agnatione postumi siue postumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideóque si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus postumæ, vel nominatim, vel inter cæteros, exhæredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò postumos, id est, filios & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredentur, hoc scilicet modo: QVICVNQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT, EXHÆRES ESTO.

SVMMARIA.

1 *Postumi qui sint.*
2 *Postumi an exheredandi sint.*
3 *Postuma an exheredanda sit.*
4 *A hodierno iure Postumi exheredari possint.*

MOnui suprà *in tit. qui testamento tutores dari possunt*, postumi verbũ simplex, nó iunctum esse, & sine aspiratione scribi debere. Dictũ etiam est propriè postumos esse, qui post mortem patris nascuntur: sed tamen aliquando aliter quoque postumi nomen accipi. Vtrumque *hoc & § seq.* confirmatur. In hoc §. Iustinianus docet postumos, *hoc est*, eos qui post mortem patris nascuntur, hæredes institui vel exhæredari debere: quòd si factum non fuerit, testamentum quidem ab initio valet, sed posteà natiuitate postumi rumpitur. In eoque postumus à filio iam nato differt. Filio enim pręterito, testamentum
1 statim ab initio nullum est, vt suprà est expositum: at POSTVMO PRÆTERITO, VALET TESTAMENTVM, SED RVMPITVR AGNATIONE POSTVMI, *hoc §. nostro, d. l. 3. § ex his apparet, de iniusto, rupto, &c.* In hoc postumus

cum

cum filio conuenit, quòd postumus nominatim exhæredari debet, (sicuti de filio suprà dictum est) hoc modo: QVICVNQVE MIHI NASCETVR, vel, QVI MIHI EX SEIA NASCETVR. Sed & si testator ita dixerit: VENTER EXHÆRES ESTO, vel ita, POSTVMVS EXHÆRES ESTO, nominatim postumus exhæredatus dicitur, *hoc §. nostro, & d. l. 3. § penult. de iniusto rupt.* POSTVMA INTER CÆTEROS EXHÆREDARI POTEST, DVM TAMEN LEGATVM EI RELINQVATVR, NE PER OBLIVIONEM PRÆTERITA VIDEATVR, *h. §. n. & l. fin. § fin. C. de liber. præter.* Hodie ex *Nouella* 115. postumi 4
exhæredari non possunt, cùm exhæredatio sine elogio non procedat, & elogium postumo nullum adscribi possit.

AD §. POSTVMORVM LOCO.

TEXT. Postumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis loco succedendo, quasi adgnascendo, fiunt parentibus sui hæredes: vt ecce, si quis filium & ex eo nepotem neptémve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptísve in eius loco succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi agnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, sicut ipsum filium, vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne fortè eo viuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptísve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege Iulia Velleia prouisum est, in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur.

SVMMARIA.

1 *Nepos an aliquando postumi loco sit.*
2 *Nepos quando efficiatur suus hæres.*
3 *Auus an nepotem hæredem instituere vel exhæredare debeat.*

POSTVMI LOCO EST NEPOS EX FILIO, QVI IN SVI HÆREDIS LOCVM SVCCEDIT. Rectè inquit, POSTVMI LOCO, proptereà quòd propriè postumi sunt, qui post mortem patris nascuntur, non qui viuo patre nati sunt, & in sui hæredis locum succedunt. Hi sunt postumorum loco. Finge 1 2
ergo, pater habet filium & ex filio nepotem. Nepos non est suus hæres, quandiu pater viuit. At patre mortuo, viuo adhuc auo, nepos in locum patris succedit, & suus hæres fit: & postumi loco est, quia vt postumus præteritus rumpit testamentum patris: ita nepos ex filio præteritus rumpit testamentum aui. Debet igitur auus, ne testamentum ipsius rumpatur quasi agnatione sui hæ- 3
redis, nepotem hæredem instituere, vel exhæredare, sicuti filium hæredem instituere vel exhæredare cogitur. Atque ita posteriori capite legis Velleiæ prouisum fuit, *h. §. n. & l. Gallus, de liber. & postu. hæred. instit. vel exhæred.*

AD §. EMANCIPATOS LIBEROS.

TEXT. Emancipatos liberos iure ciuili neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed Prætor omnes, tam fœminini sexus, quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus nominatim, fœminini verò inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exhæredati, promittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

SVMMARIA.

1 *Emancipati liberi an exhæredandi sint.*
2 *Prætor quomodo liberis emancipatis succurrat.*

1 SVi hæredes, aut qui sui hæredes futuri sunt, instituendi sunt vel exhæredandi. Hinc sequitur, emancipatos liberos iure ciuili præteriti posse, quia non sunt sui hæredes. Sui enim hæredes sunt, qui sunt in potestate morientis, §. 1. *in f. de hæred. quæ ab intest. defer.* Et emancipati in potestate non sunt, §. *prætereà suprà*
2 *quib. mod. ius potest. soluit.* Prætor tamen emancipatis liberis dat bonorum possessionem contra tabulas. *l. sed cùm patrono, §. quamuis, de bon. poss.* Licet enim iure ciuili desinant esse liberi & sui hæredes, propter capitis diminutionem: tamen non desinunt esse filij filiæve, aut nepotes neptésve: & Prætor propter æquitatem rescindit eorum capitis diminutionem, *d. l. sed cùm patrono, §. quamuis, de bon. poss. §. emancipati, infrà de hæred. quæ ab intest. deferuntur.* Debet igitur pater, ne locum habeat bonorum possessio contra tabulas, emancipatos liberos hæredes instituere vel exhæredare, VIRILIS SEXVS LIBEROS NOMINATIM, FOEMININI INTER CÆTEROS *hoc tit. nostro.*

AD §. ADOPTIVI LIBERI.

TEXT. Adoptiui liberi, quándiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti: itaque hæredes instituendi vel exhæredandi sunt, secundùm ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili, neque quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso, quòd ad naturalem parentem attinet, quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit, cùm verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si ab ipso naturali patre emancipati fuissent.

SVMMARIA.

1 *Adoptiui an à patre adoptiuo instituendi.*
2 *Adoptiui quando à patre naturali instituendi.*

1 ADoptiui quoque liberi, durante adoptione, à patre adoptiuo instituendi
2 sunt vel exhæredandi. Soluta adoptione per emancipationem, incipiunt in ea causa esse, in qua futuri essent, si à patre naturali emancipati fuissent: *h. §. n.* hoc est, tunc à patre naturali hæredes instituendi sunt vel exhæredandi: aliàs Prætor eis permittit bonorum possessionem contra tabulas.

AD §. SED HÆC QVIDEM VETVSTAS.

TEXT. Sed hæc quidem vetustas introducebat: nostra verò Constitutio inter masculos & fœminas in hoc iure nihil interesse existimans, quia vtraque persona in hominum procreatione similiter naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur; quod & Prætores posteà sequuti esse videntur: ideò simplex ac simile ius & in filiis & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solùm natis, sed etiam postumis, introduxit: vt omnes fiue sui, siue emancipati sunt, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quam filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, posteà nati sint.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Iustinianus inter masculos & fœminas nullam differentiam esse voluit.*
2 *Quid de postumis hoc casu dicendum.*

IN hoc §. Iustinianus filias & cæteros liberos per virilem sexum descendentes filiis exæquat, itémque postumam exæquat postumo, & emancipatos liberos liberis in potestate existentibus. Nec enim ampliùs filia, itemq; nepotes ex filiis,& postuma fœminini sexus,ac liberi emancipati, inter cæteros exheredari debent: sed filia, itemq; nepotes ex filio, & postuma fœminini sexus, ac liberi emancipati,vel hæredes instituendi sunt,vel nominatim exhæredandi, *d.l.vlt.C.de liber.præter.* Hoc tamen, quod de postumis diximus, hodie non obtinet, vt suprà monui. 1 2

AD §. CIRCA ADOPTIVOS.

TEXT. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ nostra constitutione, quam super adoptiuis tulimus,continetur.

FIlius adoptiuus ab extraneo adoptatus,iura patris naturalis retinet: ab auo materno adoptatus, in familiam & potestatem patris adoptiui transit: quemadmodum *in §.sed hodie ex nostra suprà de adopt.* est expositum. Inde sequitur hunc in testamento à patre præteriri posse,illum non item, sed vel hæredem instituendum, vel nominatim exhæredandum esse.

AD §. SED SI IN EXPEDITIONE.

TEXT. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos vel postumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans an habeat liberos, silentium eius pro exhæredatione nominatim facta valere, Constitutionibus Principum cautum est.

SVMMARIA.

1 *Miles an filium præterire possit.*
2 *An miles filium, quem viuere ignorat,tacitè exhæredare possit.*

HActenus de exhæredatione expressâ dictum est. In hoc §.& sequenti agitur de exhæredatione tacita. Si miles sciens se filium habere,testamentum faciat,& filium iam natum vel etiam postumum in testamento prætereat silentio, *hoc est*, neque hæredem instituat, neque nominatim exhæredet, silentium militis pro exhæredatione nominatim facta habetur, *h.§.in l.sicut, cum l.sequenti,C.de test.milit.* Hoc tamen intelligendum de milite, qui in expeditione occupatus testamentum facit, *hoc est*, qui testatur in castris,in fossatis, in sedetis, vt suprà,*in tit.de milit.testam.*latiùs est expositū. Ac loquitur in specie Iustinianus de milite,qui non ignorat liberos se habere. Quòd si miles ignorauerit se habere liberos, sicque filium in testamento per errorem prætermiserit: filio præterito querela quidem inofficiosi testamenti non competit: *l.de inofficioso, C.de inoff.test.* sed testamentum propter filij præteritionem ipso iure non valet,*d.l.sicut,C.de test.milit.* Nec enim verisimile est,militem submouere voluisse eum,quem superesse ignorabat. Nihil itaque hac in re testamentum militis à testamento pagani distat. 1 2

seruorum pecul a in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris, propter diuersas causas non adquiruntur. Præter hoc igitur, qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licèt suæ potestatis factus decesserit.

SVMMARIA.

1 *Filiusfam. an possit facere testamentum.*
2 *An filiusfam. mortis causâ donare possit.*
3 *Filiusfam. miles quatenus testamentum facere possit.*
4 *Quænam peculia, ex sacris Constitutionibus, parentibus non adquirantur.*
5 *Quo tempore testamenti factio in testatore requiratur.*

1 QVI ALIENO IVRI SVBIECTI SVNT, *hoc est*, filiifamilias, TESTAMENTI FACIENDI IVS NON HABENT. Lex enim xij. tabularum exigit, vt qui testatur, paterfamilias sit. Sic namque lex habet: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI LEGASSIT, ITA IVS ESTO, Vlpianus *in fragment. tit.* 21. & monui *in tit. de tutelis*, suprà. ET ADEO QVIDEM FILIIFAMILIAS TESTAMENTA FACERE NON POSSVNT, VT QVAMVIS PARENTES EIS PERMISERINT TESTAMENTI FACTIONEM, NON TAMEN PROPTEREA RECTE TESTENTVR, *h.t.n. in*
2 *princip. l.6 qui testam. face.poss.l.eam is, de mortis causa donationibus*. Mortis tamen causa filiifamilias donare possunt, parentibus permittentibus, *d.l.eam is, de mortis causa donationib.* Quod de donationibus mortis causa, quæ ab intestato fiunt, non testamento relinquuntur, intelligendum est, vt *in tit. de donationib.* suprà est expositum. Porrò ab hac definitione excipiendi sunt filiifamilias
3 milites, qui de castrensi peculio rectè testantur. In castris quidem iure militari; extra castra iure communi, adhibitis solemnitatibus, quæ aliàs in testamentis ordinandis requiruntur, *§. illis autem temporibus. vers. sed testari quidem, suprà, titulo proximè præcedenti.* Et sic rectè Iuuenalis *Sat.* 16. vbi militiæ præmia enumerat, filiosfamilias milites testamenti factionem habere, his verbis tradit.

Solis prætereà testandi militibus ius
Viuo patre datur: nam quæ sunt parta labore
Militiæ, placuit non esse in corpore census.

Ex his intelligimus, quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, id ipsius filiifamilias proprium esse: quamuis aliàs peculia filiorumfamilias in bonis parentum sint; Exceptis iis, quæ ex sacris Constitutionibus non adquiruntur; *hoc est*, exceptis bonis aduenticiis, in quibus parentes duntaxat vsumfructum habent, non etiam proprietatem, vt *in tit. per qu.is perf. nobis adquir.* suprà est expositum. Et quæ de filiofamilias milite, qui castrense peculium habet, diximus; eadem intelligenda sunt de filiofamilias, qui quasi castrense peculium habet. Nam & hic de quasi castrensi peculio testari potest, sed iure communi, *§. fin. suprà tit. proximo.* PRÆTER HOS IGITVR QVI CASTRENSE PECVLIVM, VEL QVASI CASTRENSE HABENT, SI QVIS ALIVS FILIVSFAMILIAS TESTAMENTVM FECERIT, INVTILE EST; LICET SVÆ POTESTATIS

STATIS FACTVS DECESSERIT, vt Iustinianus hîc loquitur. Ideò verò inutile est testamentum filiifamilias, etiam illo casu, quo paterfamilias factus decessit, quòd non sufficit tempore mortis aliquem habuisse testamenti factionem, *l. si filiusfamilias, qui test. fac. poss. l. 1. §. exigit Praetor. de bon. poss. secund. tab. §. prætereà, h. t. n.* At filiusfamilias, qui neque castrense, neque quasi castrense peculium habet; & tamen testatur, eo tempore quo testatur, testamenti factionem non habet. Inutile igitur est testamentum, quamuis posteà paterfamiliâs factus decesserit. 5

Ad §. Præterea.

Text. Prætereà testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi iudicium est.

SVMMARIA.

1 *Impuberes quibus casibus olim testamenti factionem habuerint.*
2 *Cur hodie impuberibus testamenti factio permissa non sit.*
3 *Quousque impuberes dicantur.*
4 *Fœminæ an ante annum ætatis xij. completum, testamentum facere possint.*

IMpuberes olim duobus casibus testamentum facere potuerunt: si Tribuni essent militum, *l. fin. C. de testam. milit.* & si cœlibatum profiterentur. *Cuiacius lib. 3. sent. Pauli, tit. 4.* HODIE AVTEM IMPVBERES TESTAMENTVM FACERE NON POSSVNT. *h. §. n.* Testamentum enim est vltimum iudicium, *l. mater. § prætereà, de inoffic. testam.* supremum hominum iudicium, *l. 3. testam. quemadmodum aper.* & vltimorum iudiciorum contestatio, *§ final. suprà de testamentis ord.* IMPVBERES VERO NVLLVM ANIMI IVDICIVM HABENT, *h. §. n.* Ac dicuntur impuberes vsque ad supremum diem anni xiij. vel xij. Qui agunt supremum diem anni 14. vel 12. impuberes non sunt, *l. 5. qui testam. fac. poss.* Dies namque cœptus pro completo hic habetur, quemadmodum in lege Ælia Sentia, qui minorem 20. annis manumittere vetat: & minor non est, qui diem supremum anni vicesimi agit, *l. 1. de manumiss.* Secus est in nuptiis, vt suprà, *in tit. de nuptiis*, monui. Fœminæ ante annum duodecimum completum non testantur, *d. l. 5. qui testam fac. poss.* & quo citiùs, quàm viri, testandi ius nanciscuntur, eò etiam arctiùs temporis metâ concluduntur. *Fornerius in l. anniculus, de verb. signific.* 1 2 3 4

Ad §. Item fvriosi.

Text. Item furiosi: quia mente carent, nec ad rem pertinet, si impubes, posteà pubes: aut furiosus, posteà compos mentis factus fuerit & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est, iure testati esse videntur: certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valeat. Nam neque testamenta rectè facta, neque vllum alium negocium rectè gestum, posteà furor interueniens perimit.

SVMMARIA.

1 *Cur furiosus testamentum facere non possit.*

2 *An testamentum ab impubere factum post pubertatem approbatum, valeat.*
3 *An furiosus, furore intermisso, testamentum condere possit.*
4 *Ad validitatem testamenti sufficit habuisse testamenti factionem, tempore conditi testamenti.*

1 FVRIOSI NON POSSVNT TESTAMENTVM FACERE. Testamentum enim est testatio mentis, *vt in initio tituli, de testamentis ordin. suprà dictum est.* ET FVRIOSI MENTE CARENT, *hoc §. nostro* Furor enim mentis est cæcitas. Cicero 3 *Tusc. qu.* ET SI FVRIOSVS IN FVRORE TESTAMENTVM FECERIT, ET POSTEA MENTIS COMPOS FACTVS FVERIT, ET DECESSERIT, TESTAMENTVM NIHILOMINVS INVTILE EST; quia non sufficit mortis tempore habuisse testamenti factionem, nisi quis etiam eo tempore, quo testatus est, testamenti factionem habuerit, vt supra est expositum. Idem-
2 que dicimus de impubere, qui testamentum fecit. Hoc testamentum inutile est; quamuis impubes postea pubes factus fuerit, & decesserit. Sic Caligula Tiberij testamentum hoc colore rescidit, quòd à furioso & mente capto factum argueretur, auctore Xyphilino, quem refert *Fornerius in l. verbis legis, de verb.*
3 *sig.* QVOD SI FVRIOSI PER ID TEMPVS, QVO FVROR EORVM INTERMISSVS EST vt Iustinianus hic loquitur: quo interualla furoris habent, *l. si cùm dotem, § si maritus soluto matrim.* & intermissionem insaniæ, *l. qui testamento, §. ne furiosus, qui test. facere possunt,* vel interualla insaniæ, *Caius in 2. Instit. titul. 2.* FECERINT TESTAMENTVM, IVRE TESTATI ESSE VIDENTVR, *h. §. n.* Et quamuis posteà superuenerit furor, & furiosi in furore fuerint mortui: tamen testamentum inutile non redditur. Nec enim, sicuti in eo qui mortis tempore habuit testamenti factionem, exigimus vt etiam habuerit te-
4 stamenti factionem eo tempore, quo testamentum fecit, *vt suprà dictum est.* Ita versa vice non requirimus, vt qui testamenti facti tempore habuit testamenti factionem, habuerit etiam mortis tempore: sed sufficit, quod habuerit testamenti factionem eo tempore; quo fecit testamentum; licèt eam non habuerit mortis tempore, quemadmodum Imperator Iustinianus hîc ostendit, & docet ICtus *in l. 1. § si quis autem, de bon. possess. secund. tab.*

AD §. ITEM PRODIGVS.

TEXT. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod antè fecerit, quàm interdictio suorum bonorum ei fiat, ratum est.

SVMMARIA.

1 *An prodigus testamentum facere possit.*
2 *Quis hodie prodigus dicatur.*
3 *Quandoque prodigus furioso, quandoque pupillo comparatur.*
4 *An testamentum prodigi ante interdictionem factum valeat.*

INquit Imperator: PRODIGVS CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST. Hæc verba, CVI BONORVM SVORVM ADMINISTRATIO INTERDICTA EST, ideò ab Imperatore adiiciuntur, quod

quod prodigus hodie nemo censetur, antequam ipsi bonis sit interdictū. Olim quidem ex l.xij.tab.prodigo ipso iure bonis interdicebatur. *l.is cui lege.qui testam.fac.poss.l.1. de curat.furios.* & in curatione agnatorū prodigus erat, *§.furiosi quoque & prodigi. sup. de curator.* Cæterùm hodie secus est, *d l.1. de curat. furios.* PRODIGVS AVTEM TESTAMENTVM FACERE NON POTEST, 3 QVIA FVRIOSO COMPARATVR, *d.§.furiosi quoque & prodigi. suprà, de curator, l.is cui bonis, de verb.oblig.* Nisi enim prodigo subueniatur, iisque consilio regatur, quod ad bona ipsius pertinet, furiosum facit exitum, vt Diuus Pius rescripsit *in l.his qui. de tut. & curat. datis &c.* Comparatur interdum etiam prodigus pupillo, quia stipulando sibi acquirit, *d.l.is cui bonis. de verb. oblig.* quemadmodum pupillus, *§.1.sup. de auct. tut.* Et tunc etiam prodigus testari non potest, quia nec pupillus testatur, vt suprà est expositum. VALET TAMEN 4 TESTAMENTVM PRODIGI, QVOD FECIT ANTEQVAM IPSI INTERDICTIO BONORVM FIERET, *h §.n.* quia sufficit, quòd prodigus eo tempore, quo fecit testamentum, habuit testamenti factionem; nec inutile fit testamentum ex illo, quod prodigus mortis tempore testari non potuit, secundùm ea quæ suprà dicta fuerunt. Sanè *Nou. Leonis* 39. valet etiam testamentum prodigi, si prudenter posteritati suæ consuluerit.

AD §. ITEM SVRDVS ET MVTVS.

TEXT. Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnimodò non exaudit, non qui tardè exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui loqui nihil potest, non qui tardè loquitur, sæpè autem etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra Constitutio etiam his subuenit, vt certis casibus & modis secundùm normam eius possint testari, aliáque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum aduersa valetudine, aut quolibet alio casu, mutus aut surdus esse cœperit; ratum nihilominùs eius permanet testamentum.

SVMMARIA.

1 *Quænam vera sit ratio, cur surdus & mutus testamentum facere non possunt.*

2 *Ex Iustiniani Constitutione, quomodo mutus, itemq; surdus testamentum faciāt.*

HIc de muto & surdo agitur. MVTVS, ITEMQVE SVRDVS, TESTAMENTVM NON FACIVNT, *l 6.§.1.qui testam.fac poss.* quia mutus verba nuncupationis loqui, surdus verba familiæ emptoris exaudire non potest. 1 *Vlp.in frag tit.*10. Hæc ratio tantùm in testamento, quod per æs & libram fiebat quo hodie amplius non vtimur, locum habet. Verior itaque ratio hæc est. Mutus ideò testamentum non facit, quia accire & rogare testes non potest. Surdus, quia audire sibi testimonium perhibentes non potest. Et testes acciendi & exaudiendi sunt, vt indicat Paulus *lib.* 3. *sentent. tit.* 4. dum de cæco ibi loquitur. Hodie ex Iustiniani constitutione, *h.e. ex l.discretis, C.qui testam. fac. poss.* mutus itémque surdus rectè testantur, si modò sui iuris sint: nec refert an 2 ita nati sint, an facti. Et surdus quidem omnimodò rectè testatur, mutus ita demum si sciat literas: & propterea Imperator Iustinian. hîc inquit, MVTVM NON SEMPER TESTAMENTVM FACERE. Et quod de muto diximus, idem locum habet in muto surdo ita facto. Mutus surdus ita natus nullo modo testari potest, *d.l.discretis, C.qui test.fac.poss.*

SYNOPSIS TIT. XII. QVIBVS NON EST PERMISSVM FACERE TESTAMENTVM.

- **TESTAMENTVM facere**
  - **NON POSSVNT**
    - Filiifam. de pagano scilicèt peculio.
    - Impuberes, quia iudicio carent.
    - Furiosi, pertempus videlicèt sui furoris.
    - Prodigi, quia iis interdicta bonorum suorum administratio.
    - Surdi & muti simul à natura.
    - Captiui & Obsides — Quandiu scilicèt ab hostibus tenentur.
  - **POSSVNT**
    - Filiifam. de Castrensi peculio, & quasi Castrensi.
    - Furiosi, per dilucida interualla.
    - Surdi & Muti, ex morbo superueniente.
    - Surdi minimè Muti, quocunque modo.
    - Muti minimè Surdi, literarum periti.
    - Cæci, iuxta obseruationem l.8.C.hoc tit.

DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

TITVLVS XIII.

TEXT. Non tamen vt omnimodò valeat testamentum, sufficit hæc obseruatio quam suprà exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, vt eum hæredem instituat, vel exhæredem eum nominatim faciat; alioquin si eum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, vt & si viuo patre filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existere possit, quia scilicèt ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus, antiquitati fuerat obseruatum, sed si non fuerant scripti hæredes scriptæve, vel exhæredati exhæredatæve, testamentum quidem non infirmabatur; ius autem accrescendi eis ad certam portionem præstabatur, sed nec nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere.

SVMMARIA.

1 *Quare inuenta sit exhæredatio liberorum.*
2 *Institutio vel exhæredatio filij est de substantia testamenti.*
3 *Filij appellatione an comprehendatur filia.*
4 *Filia non nominatim exhæredatâ an rumpatur testamentum.*

EXhæredatio liberorum inuenta est, vt minus obsequentes liberi metu exhæredationis in officio contineantur: quod rectum censuit Demades, & 1

probat Aristoteles *lib. 8. Ethic. circa finem.* Et Iustinianus *in Nouel. 22.* inquit, exhæredationem *τοὺς παῖδας εἰς ἰωσίζεσθαι ἄγειν.* Ad validitatem autem testamenti non tantùm requiritur supradicta diligens obseruatio in testamentis ordinandis, sed hoc amplius exigitur, VT QVI FILIVM IN POTESTATE HABET, EVM HÆREDEM INSTITVAT, VEL NOMINATIM EXHÆREDET, *h. t. n. in*
2 *princ.* Et inter cætera quæ ad ordinanda testamenta necessariò desiderantur principale ius est de liberis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, *in l. inter cætera de liber. & posthum. hær. inst.* QVOD SI FILIVS NEQVE INSTITVTVS, NEQVE NOMINATIM EXHÆREDATVS FVERIT, TESTAMENTVM EST, INVTILE: ADEO VT SI VIVO PATRE FILIVS MORTVVS SIT, NEMO HÆRES EX EO TESTAMENTO EXISTERE POSSIT, QVIA AB INITIO NON CONSISTIT TESTAMENTVM, vt Iustinianus hîc loquitur. Et quod initio vitiosum est, tractu temporis non potest conualescere, *l. quod initio de reg. iur.* eaq; regula Catonis est, *l. 1. de regul. Caton.* Loquitur autem Iustinianus Im-
3 perator de filio tantùm. Filij quidem appellatione etiam filia, itemq; nepotes comprehenduntur, *l. iusta interpretatione, l. liberorum, de verb. signif.* Cæterùm hic filium Imperator cùm nominat filiam, itemque nepotes ex filio, excludit. Et si filius præteritus, *hoc est,* neque institutus, neque nominatim exhæredatus fuerit, testamentum est inutile, *h. t. n. in princ. & d. l. inter cætera. de liber. & posthum.* Et nullum, *l. 1. de iniusto rupto.* Iniustum, *l. 3. §. ex his eod. tit.* Imperfectum, *l. si duobus, §. si prius, de bon. possess. contra tab.* Irritum, *§. alio quoque, infrà, quib. mod. testa. infirmentur.* Et denique ruptum, *d. l. inter cætera de lib. & posthum. hæred. instit.* Filia autem præterita, vel etiam nepote ex filio, & reliquis liberis, testamentum
4 non infirmatur, *hoc est,* non propterea est inutile, aut iniustum, aut nullum: sed ius accrescendi filiæ aut nepoti ex filio præstabatur ad certam portionem: *hoc est,* filia & reliqui liberi præteriti, scriptis hæredibus, si sui hæredes erant, iure adcrescendi virilem portionem auferebant: si extranei, semissem. Vlpian. *in frag. tit. 22.* Paul. *lib. 3. recept. senten. tit. 4.* Constantin. Harmenop. *lib. 5. epit. tit. 5. cap. de testament. quod pro parte rumpitur.* & Theophilus hic; qui ius accrescendi *μέρους ὀφείλειν* definit. Et hæc prima est inter filiū & filiam, ac reliquos liberos, differentia. Deinde in eo etiam differt filius à filia, ac reliquis liberis, quod filius nominatim est exhæredandus: Filiam ac reliquos liberos nominatim exhæredare necesse non est, sed sufficit si inter cæteros includerentur, his verbis, vt Theophilus tradit, *οἱ λοιποὶ ἔστωσαν ἀποκλῆροι, hoc est,* cæteri exhæredes sunto.

AD §. NOMINATIM. AVTEM.

TEXT. Nominatim autem quis exhæredari videtur, siue ita exhæredetur: TITIVS FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: siue ita. FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO, non adiecto proprio nomine, scilicet si alius filius non extet.

SVMMARIA.

1 *Quando filius nominatim exhæredatus dicatur.*
2 *Filius purè exhæredari debet.*
3 *Ex quibus causis filius exhæredari possit.*
4 *An præter quatuordecim illas causas exhæredationis à Iustiniano approbatas, aliæ quoque admittendæ sint.*

5 *Filius*

5 *Filius an ab vno tantùm gradu exhæredari possit.*
6 *Filius à tota hæreditate exhæredari debet.*
7 *An filius post aditam hæreditatem exhæredari possit.*
8 *An post mortem filius exhæredari possit.*

HIc docet Iustinianus, quando filius dicatur nominatim exhæredatus: NOMINATIM EXHÆREDATVS EST FILIVS, CVM ITA EXHÆREDATVR: TITIVS FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO: *l.1.de lib.& post. & h. §.n.* AVT CVM TESTATOR DICIT, FILIVS MEVS EXHÆRES ESTO, NOMINE FILII OMISSO, SI MODO TESTATORI VNICVS SIT FILIVS, *l.1. de liber.& postum. & h.§ n.* Si plures habeat filios testator, & ita dicit, Filius exhæres esto; benigna interpretatione responsum est, nullum exhæredatum esse, *d.l.1.de lib & postu.* Nec enim exhæredationes interpretatione sunt adiuuandæ, *l.cùm quidam.in fine,de liber.& postum.* cùm sint odiosæ, & exhæredato notam & ignominiam quandam adferant, *l.multi non nota. de liber.& post. l.cùm te pietatis,C.de inofficios.testam.l.10.C.de testam.milit.* & τὴν ὕϐριν, vt dicitur *in Nouell.*115. & proptereà exhæredationes etiam non valent, nisi alia multa concurrant. Exhæredari quippe debet filius purè, non sub conditione, *l.3.§.1.de liber. & postum.* nisi filius suo conditione casuali vel mixta fuerit institutus. Tunc enim sub contraria conditione, *hoc est.* si conditio deficiat, exhæredandus est; alioquin pro præterito habetur, *l 4.C.de inst.& subst.l 4 de hered inst.* Sed & cũ elogio exhæredari debet filius, *l.si postumus,§.fin.de liber.& post* hoc est, causa exhæredationis expressa: eáque vera esse approbari debet, *d.§.fin.* Ac Iustinianus *in Nouell* 115.quatuordecim enumerat causas, propter quas parentes liberos exhæredare possunt. Et quamuis Iustinianus ibi nominatim constituit, ne vllæ aliæ ingratitudinis causæ admittantur: Tamen crebriori interpretum calculo receptum est, etiam aliis ex causis filium exhæredari posse. *Alex.consil.*203. *num 6.lib.2.Iason in Authen.non licet,num.7.C.de liber.præt.Ruinus consil.*74,*n.*3. *lib.*1.*Molinæus in consuet.Parien.tit.*1.§.30.*num* 138. *Ioan.Saison. in consuetudin. Turon.tit.*17.*artic.*9.*Bellonus in repetit.Rubricæ de edendo,in Cod.numer* 82. Et idcirco Menochius causas exhæredationis iudicis arbitrio relinquendas esse censuit, *lib.2.de arbitr.iudic quæst.centur.*3. *casu* 267.*circa finem.* Hoc ampliùs, filius qui exhæredatur, exhæredandus est ab omnibus gradibus, vel ab vno gradu. Gradus duo sunt, institutionis & substitutionis; eósque non ex numero hæredum, sed ex ratione successionis æstimamus. Vt si Primus & Secundus hæredes instituantur, duo sunt hæredes, vnus est gradus, Si Tertius substituatur Primo & Secundo, duo sunt gradus, institutio & substitutio. Et filius, vel à primo tantùm gradu, vel à secundo tantùm, vel ab vtroque exhæredari debet. A primo gradu exhæredatus dicitur filius, si inter medias hæredum institutiones sit exhæredatus, *l.3.§.filius,de liber.& postum.* hoc modo: Primus hæres esto: Filius exhæres esto, Secundus hæres esto. A secundo gradu exhæredatus est filius, si inter medias substitutiones fuerit exhæredatus, ad hunc modum: Si Primus mihi hæres non erit, Tertius hæres esto, Filius exhæres esto. Si Secundus hæres non erit, Quartus mihi hæres esto. Ab vtroque gradu filius exhæredatus dicitur, si vel ante hæredis institutionẽ, vel inter duos gradus, *hoc est*, inter institutionem & substitutionem sit exhæredatus, *d.l.3.§.ante. de liber.& postum.* hoc modo: Filius exhæres esto. Titius hæres esto. Si Titius

hæres non erit, Sempronius hæres esto. Vel ita: Titius hæres esto: Filius exhæ-
6 res esto. Si Titius hæres non erit, Sempronius hæres esto. Exhæredari quoque debet filius à tota hæreditate. Nec enim à re vel parte certa, exhæredatio fieri potest, *l. cùm quidam. de liber. & postum.* Hinc est, quòd filius ab vno ex hæredibus non rectè exhæredatur, *l. non putauit, § si ab vno. de bon. possess. contra tab. d. l. tertia, § filius, de liber & postum.* Exhæredatus enim ab vno ex hæredibus à parte institutionis exhæredatus dicitur. Exheredandus etiam est filius ante aditam
7 hæreditatem. Post aditam hæreditatem non rectè exhæredatur. Vt si testator ita dicat: Titius hæres esto; si Titius mihi hæres erit, filius exhæres esto: exhæredatio est inutilis, cùm scriptus hæreditatem adire non possit, propterea quòd eo tempore quo vult adire, filius qui exheredatus non est, ei obstat, *d. l 3. §. quem-*
8 *admodum de liber & post. l. si quis Sempronium, § vlt. de hæred. instit* Denique filius ita exhæredari debet, ne post mortem suam exheredatus videatur. Post mortem enim frustrà exhæredatur, *l. Gallus, § in omnib. de liber. & postum.* Et post mortem suam exheredari dicitur filius, quando ita non nisi post mortem filij adiri hereditas potest: quod contingit, si testator dicat: Titius post mortem filij mei hæres esto, *l. si ita scriptum sit, § fin. de liber. & postumis.*

AD §. POSTVMI QVOQVE.

TEXT. Postumi quoque liberi hæredes institui debent, vel exhæredari. Et in eo par omnium conditio est, quòd & filio postumo & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus siue masculini præterito, valet quidem testamentum: sed postea agnatione postumi siue postumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideóque si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus postumæ, vel nominatim, vel inter cæteros, exhæredari solebant: dum tamen, si inter cæteros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò postumos, id est, filios & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredentur, hoc scilicet modo: QVICVNQVE MIHI FILIVS GENITVS FVERIT, EXHÆRES ESTO.

SVMMARIA.

1 *Postumi qui sint.*
2 *Postumi an exheredandi sint.*
3 *Postuma an exheredanda sit.*
4 *A hodierno iure Postumi exheredari possint.*

MOnui suprà *in tit. qui testamento tutores dari possunt*, postumi verbū simplex, nō iunctum esse, & sine aspiratione scribi debere. Dictū etiam est propriè postumos esse, qui post mortem patris nascuntur: sed tamen aliquando aliter quoque postumi nomen accipi. Vtrumque *hoc & § seq.* confirmatur. In hoc §. Iustinianus docet postumos, *hoc est*, eos qui post mortem patris nascuntur, hæredes institui vel exhæredari debere: quòd si factum non fuerit, testamentum quidem ab initio valet, sed posteà natiuitate postumi rumpitur. In eoque postumus à filio iam nato differt. Filio enim prærerito, testamentum
1 statim ab initio nullum est, vt suprà est expositum: at POSTVMO PRÆTERITO, VALET TESTAMENTVM, SED RVMPITVR AGNATIONE POSTVMI, *hoc §. nostro, d. l. 3 §. ex his apparet, de iniusto, rupto, &c.* In hoc postumus cum

cum filio conuenit, quòd postumus nominatim exhæredari debet, (sicuti de filio suprà dictum est) hoc modo: QVICVNQVE MIHI NASCETVR, vel, QVI MIHI EX SECA NASCETVR. Sed & si testator ita dixerit: VENTER EXHÆRES ESTO, vel ita, POSTVMVS EXHÆRES ESTO, nominatim postumus exhæredatus dicitur, *hoc §. nostro, & d. l. 3. § penult. de iniusto rupt.* POSTVMA INTER CÆTEROS EXHÆREDARI POTEST, DVM TAMEN LEGATVM EI RELINQVATVR, NE PER OBLIVIONEM PRÆTERITA VIDEATVR, *h. §. n. & l. fin. § fin. C. de liber. præter.* Hodie ex *Nouella* 115. postumi exhæredari non possunt, cùm exhæredatio sine elogio non procedat, & elogium postumo nullum adscribi possit. 4

AD §. POSTVMORVM LOCO.

TEXT. Postumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis loco succedendo, quasi adgnascendo, fiunt parentibus sui hæredes: vt ecce, si quis filium & ex eo nepotem neptémve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo, in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius, incipit nepos neptísve in eius loco succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi agnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, sicut ipsum filium, vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem neptémve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne fortè eo viuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptísve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege Iulia Velleia prouisum est, in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur.

SVMMARIA.

1 *Nepos an aliquando postumi loco sit.*
2 *Nepos quando efficiatur suus hæres.*
3 *Auus an nepotem hæredem instituere vel exhæredare debeat.*

POSTVMI LOCO EST NEPOS EX FILIO, QVI IN SVI HÆREDIS LOCVM SVCCEDIT. Rectè inquit, POSTVMI LOCO, proptereà quòd propriè postumi sunt, qui post mortem patris nascuntur, non qui viuo patre nati sunt, & in sui hæredis locum succedunt. Hi sunt postumorum loco. Finge ergo, pater habet filium & ex filio nepotem. Nepos non est suus hæres, quandiu pater viuit. At patre mortuo, viuo adhuc auo, nepos in locum patris succedit, & suus hæres fit: & postumi loco est, quia vt postumus præteritus rumpit testamentum patris: ita nepos ex filio præteritus rumpit testamentum aui. Debet igitur auus, ne testamentum ipsius rumpatur quasi agnatione sui hæredis, nepotem hæredem instituere, vel exhæredare, sicuti filium hæredem instituere vel exhæredare cogitur. Atque ita posteriori capite legis Velleiæ prouisum fuit, *h. §. n. & l. Gallus, de liber. & postu. hæred. instit. vel exhæred.* 1 2 3

AD §. EMANCIPATOS LIBEROS.

TEXT. Emancipatos liberos iure ciuili neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed Prætor omnes, tam fœminini sexus, quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus nominatim, fœminini verò inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exhæredati, promittit eis Prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

SVMMARIA.

1 *Emancipati liberi an exhæredandi sint.*
2 *Prætor quomodo liberis emancipatis succurrat.*

1 SVi hæredes, aut qui sui hæredes futuri sunt, instituendi sunt vel exhæredandi. Hinc sequitur, emancipatos liberos iure ciuili præteriri posse, quia non sunt sui hæredes. Sui enim hæredes sunt, qui sunt in potestate morientis, *§. 1. in f. de hæred. quæ ab intest. defer.* Et emancipati in potestate non sunt, *§. præterea supra quib. mod. ius potest. soluit.* Prætor tamen emancipatis liberis dat bonorum possessionem contra tabulas, *l. sed cùm patrono, §. quamuis, de bon. poss.* Licet enim iure ciuili desinant esse liberi & sui hæredes, propter capitis diminutionem: tamen non desinunt esse filij filiæve, aut nepotes neptésve: & Prætor propter æquitatem rescindit eorum capitis diminutionem, *d. l. sed cùm patrono, §. quamuis, de bon. poss. §. emancipati, infrà de hæred. quæ ab intest. deferuntur.* Debet igitur pater, ne locum habeat bonorum possessio contra tabulas, emancipatos liberos hæredes instituere vel exhæredare, VIRILIS SEXVS LIBEROS NOMINATIM, FOEMININI INTER CÆTEROS *hoc tit. nostro.*

AD §. ADOPTIVI LIBERI.

TEXT. Adoptiui liberi, quándiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis nuptiis quæsiti: itaque hæredes instituendi vel exhæredandi sunt, secundùm ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili, neque quod ad edictum Prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso, quòd ad naturalem parentem attinet, quandiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit, cùm verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre, tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si ab ipso naturali patre emancipati fuissent.

SVMMARIA.

1 *Adoptiui an à patre adoptiuo instituendi.*
2 *Adoptiui quando à patre naturali instituendi.*

1 2 ADoptiui quoque liberi, durante adoptione, à patre adoptiuo instituendi sunt vel exhæredandi. Soluta adoptione per emancipationem, incipiunt in ea causa esse, in qua futuri essent, si à patre naturali emancipati fuissent: *h. §. n.* hoc est, tunc à patre naturali hæredes instituendi sunt vel exhæredandi: aliàs Prætor eis permittit bonorum possessionem contra tabulas.

AD §. SED HÆC QVIDEM VETVSTAS.

TEXT. Sed hæc quidem vetustas introducebat: nostra verò Constitutio inter masculos & fœminas in hoc iure nihil interesse existimans, quia vtraque persona in hominum procreatione similiter naturæ officio fungitur, & lege antiqua duodecim tabularum omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur; quod & Prætores posteà sequuti esse videntur: ideò simplex ac simile ius & in filiis & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solùm natis, sed etiam postumis, introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sunt, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quam filij sui vel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, posteà nati sint.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Iustinianus inter masculos & fœminas nullam differentiam esse voluit.*
2 *Quid de postumis hoc casu dicendum.*

IN hoc §. Iustinianus filias & cæteros liberos per virilem sexum descendentes filiis exæquat, itémque postumam exæquat postumo, & emancipatos liberos liberis in potestate existentibus. Nec enim ampliùs filia, itemq; nepotes ex filiis, & postuma fœminini sexus, ac liberi emancipati, inter cæteros exheredari debent: sed filia, itemq; nepotes ex filio, & postuma fœminini sexus, ac liberi emancipati, vel hæredes instituendi sunt, vel nominatim exhæredandi, *d.l.vlt.C.de liber.præter.* Hoc tamen, quod de postumis diximus, hodie non obtinet, vt suprà monui. 1 2

AD §. CIRCA ADOPTIVOS.

TEXT. Circa adoptiuos autem filios certam induximus diuisionem, quæ nostra constitutione, quam super adoptiuis tulimus, continetur.

FIlius adoptiuus ab extraneo adoptatus, iura patris naturalis retinet: ab auo materno adoptatus, in familiam & potestatem patris adoptiui transit: quemadmodum *in §. sed hodie ex nostra suprà de adopt.* est expositum. Inde sequitur hunc in testamento à patre præteriti posse, illum non item, sed vel hæredem instituendum, vel nominatim exhæredandum esse.

AD §. SED SI IN EXPEDITIONE.

TEXT. Sed si in expeditione occupatus miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos vel postumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans an habeat liberos, silentium eius pro exhæredatione nominatim facta valere, Constitutionibus Principum cautum est.

SVMMARIA.

1 *Miles an filium præterire possit.*
2 *An miles filium, quem viuere ignorat, tacitè exhæredare possit.*

HActenus de exhæredatione expressa dictum est. In hoc §. & sequenti agitur de exhæredatione tacita. Si miles sciens se filium habere, testamētum faciat, & filium iam natum vel etiam postumum in testamento prætereat silentio, *hoc est*, neque hæredem instituat, neque nominatim exhæredet, silentium militis pro exhæredatione nominatim facta habetur, *h.§.n l.sicut, cum l.sequenti, C.de test.milit.* Hoc tamen intelligendum de milite, qui in expeditione occupatus testamentum facit, *hoc est*, qui testatur in castris, in fossatis, in sedetis, vt suprà, *in tit.de milit.testam.* latiùs est expositū. Ac loquitur in specie Iustinianus de milite, qui non ignorat liberos se habere. Quòd si miles ignorauerit se habere liberos, sicque filium in testamento per errorem prætermiserit: filio præterito querela quidem inofficiosi testamenti non competit: *l.de inofficioso, C.de inoff.test.* sed testamentum propter filij præteritionem ipso iure non valet, *d.l.sicut, C.de test.milit.* Nec enim verisimile est, militem submouere voluisse eum, quem superesse ignorabat. Nihil itaque hac in re testamentum militis à testamento pagani distat. 1 2

AD §. FINAL.

TEXT. Mater vel auus maternus necesse non habent liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos omittere. nam silentium matris aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendentium tantum facit, quantum exhæredatio patris. Nec enim matri filium filiámve, neque auo materno nepotem neptémve ex filia, si eum eámve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue de iure ciuili quæramus, siue de edicto Prætoris, quo Prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem promittit: sed aliud de eis adminiculum seruatur, quod paulò pòst vobis manifestum fiet.

SVMMARIA.

1 *Mater an filium exhæredare cogatur.*
2 *Filius cur testamentum matris nullum dicere non possit.*
3 *Præteritio matris pro exhæredatione habetur.*
4 *Quatenus liberis à matre præteritis querela inofficiosi detur.*

1 MATER vel auus maternus, & cæteri per matrem ascendentes, non coguntur liberos suos aut hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos omittere. SILENTIVM ENIM MATRIS AVT AVI MATERNI, ET CÆTERORVM PER MATREM ASCENDENTIVM, TANTVM FACIT, QVANTVM EXHÆREDATIO PATRIS, *hoc est*, habetur pro exhæredatione. Ita absolutè & simpliciter Iustinianus hîc tradit: neque distinguit inter matrem aut auum maternum scientem vel ignorantem se liberos habere. In milite liberos prætereunte, illa distinctione vtimur: in matre aut auo materno, non item. Cuius diuersi iuris ratio hæc esse videtur, quòd filius per ignorantiam præteritus, quia in patris potestate est, habet ius dicendi patris testamentum nullum. *d. l. sicut.* ideóque præteritio filij, quæ fit ab ignorante milite, pro
2 exhæredatione non habetur. At filius à matre aut auo materno præteritus, non habet ius dicendi testamentum matris aut aui materni nullum, quia non est in potestate matris aut aui materni, *§. fœmina, suprà, de adopt. §. cæteri, infrà, de hæred. qualit. & different.* Non habet quoque bonorum possessionem contra tabulas siue testamentum. Bonorum enim possessio contra tabulas datur liberis præteritis, qui sui erant futuri. *l. 4. §. 1. & 2. de bonor. possess. contra tabulas.* Et
3 filius matri aut auo materno suus hæres non est. *d. §. cæteri infrà de hæred. qualit. & differen.* Præteritio itaque matris aut aui materni, siue scienter fuerit facta, siue ignoranter, pro exhæredatione habetur. Seruatur tamen adminiculum aliud liberis à matre aut auo materno præteritis, *h. §. n. in fin.* Datur quippe li-
4 beris à matre aut auo materno præteritis, querela inofficiosi testamenti, quæ saluis legatis & libertatibus, institutionem infirmat, ex decreto diui Hadriani. *l. cùm mater. de inoff. testam.* ante quod decretum querela totum testamentum euertebat, *dict. l. cùm mater. & l. cùm Papinianus, §. pen. de inoff. test,* sicuti *in tit. de inoff. test. infrà,* latiùs explicabitur.

SYNOPSIS TIT. XIII. DE EXHEREDATIONE LIBERORVM.

Hæredes instituti vel exhæredari debent iure

- **Civili**
  - Sui hæredes, id est, Liberi
    - Iam nati, vtriusque sexus, cuiuscunque gradus, modò ex masculis progeniti.
    - Naturales & adoptiui ab auo vel proauo assumpti.
    - → Vt valeat ipso iure testamentum.
  - Postumi, triplicis generis.
    - 1. Qui post mortem patris nascuntur.
    - 2. Qui post conditum ab eo testamentum.
    - 3. Qui ex lege Velleia in sui hæredis locum succedunt.
    - → Ne rumpatur testamentum agnatione, vel quasi agnatione postumi.
- **Prætorio**
  - Emancipati à patre naturali.
  - Non verò emancipati à patre adoptiuo, cui nullo iure coniuncti remanent.
  - → Ne rumpatur testamentum agnatione, vel quasi agnatione postumi.
- **Authentico**
  - Supradicti omnes liberi, nisi se ingratos erga parentes præbuerint, exhæredes fieri nequeunt, nę quidem à matre vel auo & auia maternis.
  - Causæ autem ingratitudinis testamento inseri debent, & sunt numero xiiij. Nouella 115.
- Omnis exhæredatio nominatim fieri debet. l. vlt. Cod. de lib. præter. vel exhæred.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

TITVLVS XIV.

Text. Hæredes instituere permissum est tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios, quàm alienos. Proprios autem olim quidem, secundùm plurium sententias, non aliter quàm cum libertate, rectè instituere licebat: hodie verò etiam sine libertate, ex nostra Constitutione, hæredes eos instituere permissum est. Quod non per innouationem induximus: sed quoniam æquius erat; & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Massurium Sabinium, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius

caus. manum. non licet. suprà dictum est. PROPRIVS AVTEM SERVVS DICITVR NON SOLVM IN QVO PLENVM IVS TESTATOR HABET, VERVM ETIAM IN QVO HABET PROPRIETATEM, ALIO HABENTE VSVMFRVCTVM, *h.t.n.* Sic fundum rectè nostrum dicimus, etiam cùm vsusfructus alienus est, *l.rectè dicimus,de verb.signif.* 5

AD §. EST TAMEN CASVS.

TEXT. Est tamen casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à domino hæres instituitur, vt Constitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius verba hæc sunt: Seruum adulterio maculatum non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, vt in eundem à domina collata institutio nullius momenti habeatur. Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator habet.

SVMMARIA.

1 *Quo casu seruus proprius hæres institui non possit.*
2 *Seruus à domina adultera hæres institutus an liber fiat.*

HIc Iustinianus certam proponit facti speciem, in qua seruus proprius 1 nec cum libertate hæres rectè instituitur. Finge; Seruus dicitur adulterium cum domina commisisse, & ob adulterium accusatur. Ipsa quoque mulier eiusdem criminis rea postulatur. Hoc casu, ante sententiam, seruus à domina manumitti non potest, *hoc §. nostro, l. his verbis, §. 2. de hæred. instit.* ANTE SENTENTIAM, *hoc est*, ante finitam cognitionem de adulterio, vt loquitur Vlpianus *in l. prospexit, § penult. qui & à quibus manum. &c.* Inde sequitur institui quoque hunc seruum hæredem non posse, ante finitam quæstionem adulterij. Et si institutus fuerit hæres, ac domina, pendente quæstione adulterij, decesserit, licet posteà seruus absoluatur, nec liber nec hæres erit, quia dies hæreditatis libertatisve inutiliter cessit. Hoc est, quod Iustinianus hic inquit, NVLLIVS MOMENTI HABERI INSTITVTIONEM. 2

AD §. SERVVS AVTEM.

TEXT. Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa manserit, fit ex testamento liber, hærésque necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest, quia non fit necessarius, cùm vtrumque ex domini testamento non consequitur. Quòd si alienatus fuerit, iussu noui domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres, nam ipse alienatus neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit, destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eam alienauit. Alienus quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequam adeat; debet iussu noui domini adire. At si manumissus est viuo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire hæreditatem potest.

SVMMARIA.

1 *Seruus quando necessarius hæres dicatur.*
2 *Seruo hærede instituto alienato, an nouus dominus hæres fiat.*
3 *Alienus seruus hæres institutus quomodo hæreditatem adire debeat.*

tediitarij serui dicuntur, serui hæreditatis quæ adhuc iacet, siue adita non est. Non obstat, quòd cum seruis ex persona dominorum testamenti factio est, & quod seruus hæreditarius non videtur dominum habere, vtpote domino mortuo. NAM HÆREDITAS PERSONÆ VICEM SVSTINET; *hoc est*, sustinet personam defuncti, *h.§.n.& l.hæreditas de adquir.rerum d omin.*& dominus dicitur, *l.liber homo,§.1.ad l. Aquil.cum simil.bus, suprà, in tit.de vsucap. & longi tempor. possess adductis.* NON SVSTINET PERSONAM HÆREDIS FVTVRI, *h.§.n.* quod tamen interdum fallit, *vt in l.nouatio.de nouat.& deleg.* Ibi stipulatus sum à Titio, nouandi animo, sub conditione, quod mihi Sempronius debet. Titius, pendente conditione, decessit. Postea extitit conditio ante aditam hæreditatem. Hîc nouatio fit. Morte enim, *inquit ICtus*, promissoris non extinguitur stipulatio, sed transit ad hæredem, cuius personam interim hæreditas sustinet. 2

AD §. SERVVS AVTEM PLVRIVM.

TEXT. Seruus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, vnicuique dominorum, cuius iussu adierit, pro portione dominij adquirit hæreditatem. Et vnum hominem & plures in infinitum, quot quis velit, hæredes facere licet.

SVMMARIA.

1 *Seruus plurium heres institutus, cuius iussu hæreditatem adire debeat.*

2 *Seruus plurium si vnius iussu hæreditatem adierit, cui ea adquiratur.*

SI seruus duorum aut trium dominorum, cum quibus testamenti factio est, à 1 ab extraneo fuerit hæres institutus; singulorum dominorum iussum expectare debet, vt ad singulos pertineat emolumentum à [illegible] Inquit Imperator, CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO EST, proptereà quòd seruus non potest hæres institui, nisi cum domino fuerit testamenti factio. Cum seruis enim ex persona dominorum testamenti factio est. Et si dominus non potest institui hæres, nec seruus ipsius potest, vt sup. à est expositum. EXTRANEVM vocat Imperator, testatorem, qui seruum in potestate non habet. QVOD SI SERVVS PLVRIVM, VNIVS IVSSV ADIERIT HÆREDITATEM, EI CVIVS IVSSV ADIIT, PRO PORTIONE DOMINII, QVAM IN SERVO HABET, HÆREDITATEM ADQVIRIT, *h §.n.* Et cæteris dominis non iubentibus adire hæreditatem, tacito iure partes ei qui iussit adire, adcrescunt, *l.seruus communis.de adquir.vel omitt.hered.* ne defunctus pro parte testatus & pro parte intestatus decedat, quod ius nostrum non patitur, *l.ius nostrum de reg. iuris.* Et hoc non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis locum habet, *l.1.§.1.de vsufructu adcresc.* cum qua *l. & Proculo de legat.2.* verè pugnat: quemadmodum ex eo intelligitur, quòd *in d.l.1.* Iulianus refellit rationem, qua Proculus & Celsus vtuntur *in d.l 2. & Proculo de legat.2.* Et Iuliani sententia obtinuit, eámque Vlpianus sequitur *in d.l.1.de vsufr.adcresc.*

AD §. HÆREDITAS.

TEXT. Hæreditas plerunque diuiditur in duodecim vncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina, ab vncia vsque ad assem, vt putà hæc: vncia, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans,

dextans, deunx, as. Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet: nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit; & si vnum tantùm quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrariò, potest quis in quotcunque voluerit plurimas vncias suam hæreditatem diuidere.

SVMMARIA.

1 *Hereditas quomodo diuidatur.*
2 *As vnde dicatur.*
3 *Testator an vltra assem, hereditatem diuidere possit.*

1 ASTrologi res omnes reuocant ad xij. partes, menses, horas, signa. Ad eundem modum ICti hæreditatem diuidunt in xij. partes, & singulas partes vncias vocant, ab vno, *Varro lib. 4. de lingua Lat.* eásque linea iacente, auctore Volusio Mæciano, significabant. *Augustinus lib. 18. de ciuit. Dei. c. 42.* Ad capita versuum iacentibus virgulis, sicut scribuntur vnciæ, signarunt. Et colle-
2 ctæ vnciæ assem faciunt. As ab ære nomen habet. *Varro d. lib. 4.* Eius partes sunt, Sextans, *id est*, duæ vnciæ, Quadrans, tres, Triens quatuor, Quincunx quinque, Semis sex, Septunx septem, Bes octo, Dodrans nouem, Dextans decem, Deunx vndecim, postea As. Et qui ex deunce vnum, alterum ex vncia hæredem instituit; totum assem, totam hæreditatem diuisisse intelligitur: quod & Iuuenalis his verbis significat.

Vnciolam Proculeius habet, sed Gillo deuncem.

Alex. ab Alexandro lib. 1. genial. dier. c 1. Et hæc solemnis est assis distributio, *l. interdum, §. 1. de hered. instit.* quam tamen perpetuò testator sequi non cogitur.
3 Potest enim testator hæreditatem distribuere in tot vncias, in tot partes, quot voluerit, *d. l. interdum, §. 1. de hered. instit.* eáque potestas l. xij. tabularũ ipsi data est, his verbis: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. Et si testator plures aut pauciores vncias siue partes faciat, iuris potestate hæreditas reuoluitur in xij. vncias, *d. l. interdũ, §. 1. de hered. instit.* Verbi gratia: TESTATOR VNVM HÆREDEM EX SEMISSE SCRIPSIT. HIC TOTVM AS IN SEMISSE EST, *h. §. n.* Sic si testator tres hæredes scripsit ex quartis partibus, *h. e.* singulos hæredes ex quadrante, siue tribus vnciis, quæ faciunt quartã partẽ assis: pars vacans, *h. e.* quadrans qui vacat, singulis pro hæreditaria parte accedit; & perinde est ac si singuli hæredes ex tertiis partibus scripti essent; *h. e* perinde est ac si singuli hæredes essent scripti ex triente, siue quatuor vnciis, quæ tertiam partẽ assis constituunt, *§. videamus, infra h. t. n.* Sic si vnum ex quadrante, alterum itẽ ex quadrante hæredem instituit, singuli ex semisse hæredes erunt. Similiter si vnum ex quadrante, alterum ex semisse hæredẽ scripsit; ex quadrante hæres scriptus hæres erit ex triẽte, alter ex besse. Sẽper enim hæreditas in xij. partes reuoluitur, & residua hæreditas hæredibus scriptis accedit, & adcrescit pro partibus hæreditariis, *d. l. interdũ, §. 1. de hered. inst.* Sic si testator in diuisione xij. vncias excessit, pro rata singulis hæredibus decrescit: vt si quatuor ex tertiis partibus hæredes scripsit. *h. e.* singulos ex triẽte siue quatuor vnciis, quæ faciunt tertiã partem assis: perinde habebuntur ac si vnusquisq; ex quarta parte hæres scriptus fuisset, *id est*, quadrante siue tribus vnciis, quæ faciunt quartam partem assis. Singuli igitur tres vncias habebũt, *§. & ex diuerso*

ex diuerso. inf. hoc tit. nost. Sed si vnum testator ex xij. vnciis hæredem instituit, alterum ex sex vnciis; ex asse siue xij. vnciis institutus bessem hæreditatis, alter trientem habebit, *d.l. interdum. de hæred. instit.* Quod tamen Iustinianus mutauit *in l. cùm quæstio. C. de legatis.* in qua constituit, vt institutus ex xij. vnciis non nisi semissem accipiat, & alterum semissem alter ex semisse institutus retineat. Testator enim à priori voluntate recessisse, eámque minuisse videtur iis partibus, quas alteri adscripsit.

AD §. SI PLVRES.

TEXT. Si plures instituantur hæredes, ita demùm in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. Satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit; si quidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus an medius an nouissimus sine parte hæres scriptus sit: ea enim pars data intelligitur, quæ vacat. Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit? veluti, si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacitè pro hæreditaria parte accedere: & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent. Et ex diuerso, si plures in portionibus sint, tacitè singulis decrescere: vt si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint: perinde habeantur, ac si vnusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset. Et si plures vnciæ quam duodecim distributæ sint, is qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idémque erit, si dupondius expletus sit. Quæ omnes partes ad assem postea reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum.

SVMMARIA.

1 *Partibus non adscriptis, in quibus partibus hæredes succedant.*
2 *Pondo quid sit.*
3 *In diuisione hæreditatis omnes partes rediguntur ad assem.*

IN hoc §. Imperator docet, quòd PLVRIBVS HÆREDIBVS INSTITVTIS, TVNC DEMVM PARTIVM DISTRIBVTIO NECESSARIA EST, SI TESTATOR NOLIT EOS EX ÆQVIS PARTIBVS HÆREDES ESSE. Partium adscriptio inæqualitatem inter hæredes inducit. Partibus non adscriptis, omnes hæredes ex æquis partibus hæredes sunt. At quid fiet, si partes in quorundam hæredum personis sint expressæ, in vnius aut plurium hæredum personis non item? Hic videndum est, vtrùm pars aliqua assi desit, an non. Si deest pars aliqua assi, is qui sine parte hæres institutus est, ex ea parte hæres erit. Et si plures sint scripti sine parte, omnes in eandem partem concurrunt. Verbi gratia, testator primum instituit hæredẽ ex triente, *hoc est*, quatuor vnciis, Secundum ex quadrante, *hoc est*, tribus vnciis, Tertium itémque, Quartũ simpliciter, nullis partibus adscriptis. Hic Tertius & Quartus in quincunce, *hoc est*, quinque vnciis, quæ ex asse supersunt, hæredes sunt. Sic totus as cõpletus est, sicque pars nulla assi deest; hoc casu, qui ex partibus hæredes scripti sunt, in dimidiã partem vocantur, & ille vel illi, qui simpliciter instituti sunt hæredes, nullis partibus adscriptis, in alteram dimidiam, *hoc §. nostro.* Finge ergo testator Primum 1

instituit hæredem ex triente, *hoc est*, quatuor vnciis. Secundum etiam ex triẽte, *hoc est*, quatuor vnciis. Tertium item ex triente. Posteà Quartum instituit simpliciter, hoc modo: Quartus mihi hæres esto. Hoc casu, totus as est cõpletus, nec pars aliqua deest, in quam Quartus succedere possit. Hîc igitur Primus, Secundus & Tertius semissem, *hoc est*, dimidiam partem hæreditatis capiunt, alterum semissem siue alteram dimidiam partem hæreditatis accipit Quartus. Et hæc tunc procedunt, cùm plures vnciæ quàm duodecim, distributæ non sunt, vt in iam proposito exemplo contingit. SI PLVRES VNCIÆ QVAM DVODECIM, DISTRIBVTÆ FVERINT, ET INSVPER ALIQVIS SIT HÆRES SCRIPTVS SINE PARTE; IS QVI SINE PARTE INSTITV-
2 TVS EST, QVOD DVPONDIO DEEST, HABEBIT, *h.§ n.* Pondo, as & libra idem sunt, vt Budæus *in 1. de asse.* ex Varrone, *lib.4 de lingua latina*, tradidit. Dupondius igitur duos asses significat: & qui sine parte institutus est, habebit quod dupondio deest; *id est*, habebit quod superest ex altero asse ad cuius distributionem testator peruenit. Verbi gratia: testator Primũ ex triente, Secundum ex triente: & Tertium similiter ex triente instituit. Instituit quoque Quartum ex triente: atque ita plures vncias, quàm duodecim, distribuit. Posteà Quintũ instituit sine parte. Hic Quintus habet quod dupondio deest, *hoc est*, bessem siue octo vncias, quæ supersunt ex altero asse. Primum namque, Secundum & Tertium instituit in primo asse, & totum assem insumpsit. Quartum instituit in secundo asse, ex quo assignauit Quarto trientem, *hoc est*, quatuor vncias. Octo igitur vnciæ ex altero asse supersunt, quas Quintus sine parte institutus habebit. IDEMQVE, *inquit Imperator*, ERIT, SI DVPONDIVS EXPLETVS SIT, *hoc est*, si testator distribuit plures vncias quàm 24 & posteà instituit ali-
5 quem sine parte. Hic institutus sine parte, quod tripondio deest, habebit. CÆTERVM OMNES PARTES IVRIS POTESTATE AD ASSEM POSTEA REVOCANTVR, QVAMVIS SINT PLVRIVM VNCIARVM, *h.§.n.* Verbi gratia: Testator Primum ex triente, Secundum ex triente, Tertium ex triente, Quartum denique ex triente, & Quintum sine parte hæredem scripsit. Hic Quintus, vt suprà dictum est, habet bessem, *hoc est*, octo vncias quæ supersunt ex altero asse, ad cuius distributionem testator peruenit. Et si partes hæ omnes ad assem reuocentur, Primus sextantem, hoc est, duas vncias; Secundus sextantem, Tertius sextantem, & Quartus sextantem, Quintus trientem, *hoc est*, quatuor vncias, ex hæreditate accipiet; quod perinde est, ac si Primus, Secundus, Tertius & Quartus singuli trientem, & Quintus bessem ex hæreditate ferrent.

AD §. HÆRES ET PVRE.

TEXT. Hæres & purè & sub conditione institui potest: ex certo tempore, aut ad certum tempus, non potest: veluti, POST QVINQVENNIVM QVAM MORIAR, vel EX KALENDIS ILLIS, vel VSQVE AD KALENDAS ILLAS HÆRES ESTO. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet: & perinde esse, ac si purè hæres institutus esset.

SVMMARIA.

1 *Hæredis institutio & purè & sub conditione fieri potest.*
2 *An ex certo tempore, aut ad certum tempus, hæres institui possit.*

3 An

3 *An hæreditas tacitè in tempus conferri possit.*

HÆRES ET PVRE ET SVB CONDITIONE INSTITVI POTEST. Purè,hoc modo: Titius mihi hæres esto. Sub conditione: Titius hæres esto,si nauis ex Asia venerit.Hîc Titius non antè hæres est,quàm nauis ex Asia venit. EX CERTO TEMPORE, AVT AD CERTVM TEMPVS, HÆRES INSTITVI NON POTEST. Ex certo tempore,veluti: Post quinquennium quàm moriar,vel:Ex calendis illis hæres mihi esto.Ad certum tempus,veluti, Vsque ad calendas illas hæres mihi esto. Hoc modo hæres non rectè instituitur, & dies adiectus, *hoc est*, tempus adiectum,pro superuacuo est; & hæres ex certo tempore,vel ad certum tempus institutus,perinde habetur ac si purè hæres institutus esset.Et hæc tunc procedunt, cùm hæres nominatim ex certo tempore instituitur. Tacitè hæreditas in tempus rectè confertur hoc modo: Cùm erit annorum quatuordecim,vel,Cùm erit pubes *l.si mater.de vulg.& pupil.subſtit.l.quoties.§.penult.de hæred.inſt.* Cuiac. *in l.si mater. de vulg. & pup. l.ſubſtit.* Ideò verò hæres sub conditione rectè instituitur, non ex certo tempore, quia conditio retroduci potest, tempus non item, *vt à Iacobo Cuiacio hîc annotatum est*. Quod latiùs explicabitur *in §.1. infr. de fideicommiſſ. hæreditatibus.* 1 2 3

AD §. IMPOSSIBILIS.

TEXT. Impossibilis conditio in institutionibus & legatis: necnon fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.

SVMMARIA.

1 *Impoſſibilis conditio an hæredis institutionem vitiet.*
2 *Contractus sub impoſſibili conditione initus an inutilis sit.*
3 *Explicatur §.fin. Inſtit.de legatis.*
4 *Explicatur l.cùm hæres, §.1.ff.de statuliber.*

IMPOSSIBILIS CONDITIO IN INSTITVTIONIBVS, LEGATIS, FIDEICOMMISSIS ET LIBERTATIBVS, PRO NON SCRIPTA HABETVR. Impossibilis conditio ἀδύνατος appellatur ICto *in l.mulier.de condit.instit.* Vt impossibilis conditio est; Si digito cœlum tetigeris Hæres itaque sub hac conditione institutus,Si digito cœlum tetigeris,hæres esto,sub impossibili conditione institutus est;& hæres erit perinde, ac si conditio adscripta non fuisset,*hoc §.noſtro.* Nec obstat,quòd contractus sub impossibili conditione initus,inutilis est,*l.2.de eo quod certo loco.l.vlt.§.si inter eos.de verborum oblig.ationib.* Hîc enim differentia est inter contractus & vltimas voluntates: quælibet conditio impossibilis vitiat contractum; non hæredis institutionem, non legatum. Ratio differentiæ hæc est: In testamentis mendum siue vitium esse censemus, si conditio impossibilis adijciatur, *l.1.de condit. inſtit.* ibi rectè Florentiæ, mendo: malè in Noricis libris,modo, *l.hæreditas.de hæred.inſtit.* Possunt testatori pleraque menda siue vitia in scribendo vel nuncupando excidere; & hoc colore ea detrahimus, & defuncti voluntatem conseruamus. Eodem colore non possumus conseruare contractum. Contractus non potest subsistere, nisi duo saltem sint, qui contrahant; & non videtur vni mendum 1 2

ſiue vitium excidiſſe, quod alter ſtatim non animaduerterit aut exceperit, & cùm id fecerit, mox non correxerit. Itaque ſi alter huic quoque mendo aſſenſum præbuerit, apertè contrahentes ludere videntur, *l. non ſolum. de obligat. & act.* Atque ideò contractus mendi colore non poteſt defendi. Non obſtat
3 deinde *§. vltimus. infrà, de legatis.* vbi dicitur, legatum pœnæ cauſa relictum valere, niſi ſit impoſſibile. Etenim Iuſtinianus non de omnibus legatis, ſed de iis quæ pœnæ cauſa relinquuntur, loquitur. Vt ſi teſtator ita dixit: Si digito cœlum non tetigeris, dato Titio centum; hoc legatum inutile eſt, & meritò: quia & ante Iuſtinianum legatum impoſſibile, pœnę cauſa relictum, erat inutile.
4 Denique non obſtat *l. cum hæres, §. 1. de ſtatulib.* vbi libertas ita relicta: Liber eſto, ſi mil ies dederis: non valet. Ea enim conditio propriè impoſſibilis non eſt, ſed difficilis. Impoſſibilis conditio eſt, cui rerum natura obſtat. At dictæ conditioni non obſtat rerum natura, ſed habendi quædam difficultas: ideòque difficilis eſt, non impoſſibilis, & ſuſpendit libertatem.

AD §. SI PLVRES.

TEXT. Si plures conditiones inſtitutioni adſcriptæ ſunt: ſi quidem coniunctim, vt purà, ſi illud & illud factum erit; omnibus parendum eſt. Si ſeparatim; veluti, ſi illud aut illud factum erit; cuilibet obtemperare ſatis eſt.

PLuribus conditionibus hæredi inſtituto adſcriptis, videndum eſt, vtrùm coniunctim, an ſeparatim conditiones adſcriptæ ſint. Si coniunctim, vt purà, ſi illud & illud factum erit; omnibus parendum eſt, quia vnius loco habentur, *l. ſi hæredi. de condit. inſtit.* idque copula ET facit, quæ requirit æqualem concurſum copulatiuorum. Si ſeparatim ſiue diſiunctim, vt ſi illud aut illud factum erit; cuilibet conditioni hæres obtemperare, ſicque eligere poteſt, quam conditionem implere velit, *hoc §. noſtro.*

AD §. FINAL.

TEXT. Ii quos nunquam teſtator vidit, hæredes inſtitui poſſunt; veluti, ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, hæredes inſtituerit, ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit.

IN hoc §. Iuſtinianus docet, quòd hæredes inſtitui poſſunt, quos nunquam teſtator vidit. Verbi gratia: Teſtator inſtituit fratris ſui filios peregrinantes, quos nunquam vidit, quos non nouit. Hæc inſtitutio valet. IGNORANTIA ENIM TESTANTIS INVTILEM INSTITVTIONEM NON FACIT, *h. §. n.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XIV. DE HÆREDIBVS INSTITVENDIS.

Hæredes instituti

- **Debent** liberi testatoris, de quibus tit. præcedente.
- **Possvnt**
  - Liberi homines, cum quibus testamenti factio est, etiam ignoti.
  - & Serui
    - Proprij, etiam sine datione libertatis.
    - Alieni, vnius vel plurium dominorum.
    - Hæreditarij.
    - (all the above:) Vnus quidem ex asse, licèt patris mentio facta sit.
    - Plures verò ex partibus
      - Æquis & diuersis.
      - Expressis & tacitis.
  - Purè ac simpliciter.
  - Sub conditione
    - Possibili,
      - Potestatiua vel casuali.
      - Vna vel pluribus.
      - Coniunctim vel disiunctim.
    - Impossibili, quæ tamen habetur pro non adiecta.
  - Ex certo tempore, & Ad certum tempus.
    - Sed vitio temporis sublato manet institutio tanquam purè facta.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

TITVLVS XV.

Text. Potest autem quis in testamento suo plures gradus hæredum facere: vt putà, si ille hæres non erit, ille hæres esto, & deinceps, in quantum velit testator, substituere potest, & nouissimo loco in subsidium vel seruum necessarium hæredem instituere.

SVMMARIA.

1 *Substitutio quid sit.*
2 *Quæ dicantur verba directa.*
3 *Quæ sunt verba precaria.*
4 *Gradus quid sit, & quomodo à loco differat.*
5 *Substitutionis quot sint species.*
6 *Instantanea substitutio quæ sit.*
7 *An hodie omnis substitutio duplex sit.*

8 *Substitutio reciproca quæ sit.*
9 *Quæ substitutio compendiosa dicatur.*
10 *Quomodo quis dicatur plures gradus hæredum facere.*
11 *Substitutio vulgaris in quem casum fiat.*
12 *An substitutio possit fieri in codicillis.*

1 SVperior titulus est de institutione hæredis. Hîc de substitutione. Institutio est scriptio hæredum, quæ fit verbis directis, primo gradu. Substitutio est institutio, quæ fit verbis directis, secundo gradu, vel etiam sequentibus. *Vlpianus in fragment. tit. 22 l. 1. de vulg. & pupill.* Hinc substitutus secundus hæres dicitur, *l. ab omnibus, § cùm quidam. de legat. 1. l. precibus. C. de impub. & aliis subst. l. Cicero. de pœnis.* Cicero *in Topicis*: Si paterfamilias vxori ancillam legauerit à filio, neque à secundo hærede legauit, &c. Vbi Boëtius secundum hæredem interpretatur, qui hæredi instituto substitutus est. Idem Cicero *in 1. de Inuent.*
2 Possessio hæredum secundorum est. *Tiraquellus in tract.* Le mort saisit le vif. *in 9. declarat. 2. partis. n. 1.* Verba autem directa sunt Latinæ voces, quibus Leges populi Romani conscribi solent, quales sunt hæ: Hæres esto: hæredes sunto, do, lego: sumito, capito, habeto. Aliàs verba imperatiua dicuntur, *l. quoniam. C. de testament.* itemque verba legatorum, *l. vltim. C. de falsa causa adiecta lega-*
3 *to.* & denique ciuilia verba. *l. 7. de vulg. & pupill.* Ac opponuntur directa verba verbis precariis, qualia sunt: Volo, rogo, mando, & similia, quæ aliàs inflexa nominantur, *d. l. quoniam. C. de testam.* & precatiua, itémque fideicommissaria.
4 *Vlpianus in fragm. tit. 24* Gradus non significat locum, vt Accursius putauit; sed inter gradum & locum magna est differentia. Hæres in testamento aut primo, aut medio, aut vltimo loco rectè scribitur, *l. qui loco. de hæred. instit.* At hæres non nisi primo gradu institui vel scribi potest, *d. l. 1. de vulg. & pupill. Vlpianus in fragment. d. tit. 22.* Deinde secundo loco scriptus, cohæres est: secundo gradu scriptus, est substitutus, *l. qui soluendo, de hæred instit.* ibi, Qui soluendo non erat, Stichum primo loco hæredem scripsit, secundo loco Pamphilum: & Celsus ICtus docet, solum Stichum primo loco scriptum, hæreditatem capere; Pamphilum non item, propter legis Æliæ Sentiæ prohibitionem. Pamphilus igitur cohæres est, non substitutus: quia aliàs frustrà ICtus diceret, Pamphilum submoueri ab hæreditate, propter legis Æliæ Sentiæ prohibitionem: cùm aliàs substitutus cum instituto non admittatur, *l. 3. de acquir vel amit. hæred.* Deniq; locos numeramus iuxta ordinem scripturæ, gradus iuxta ordinem successionis:
5 & cui primò hæreditas defertur, institutus est: cui secundò, substitutus. Porrò substitutionis duæ sunt species, quarum altera vulgaris substitutio, altera pupillaris nominatur. Intelligitur hoc *ex titulo nostro, & ex titulo sequenti*, *qui* de pupillari substitutione *inscribitur: itemq; ex titul. de vulgari & pupill. substit. in ff.* & docet Caius *in 2 Instit.* & Imperator *in l. precibus, C. de impub & aliis substit.* Ibi Imperator inquit duos esse casus, in quos filio possit substitui, primum & secundum; *hoc est*, duplicem esse substitutionem, vulgarem & pupillarem. Et quidem dictæ duæ substitutionum species sunt, si successionem spectemus. Si personas spectemus, quibus substituitur, tres sunt species: vulgaris, pupillaris, & Iustinianea, quæ fit furiosis, à Iustiniano primùm introducta. Interpretes exempla-
6 rem substitutionem appellant. Et hæ tres species significantur hac inscriptione, *De impuberum, & aliis substitutionibus*, *in Cod.* hoc est, *de substitutionibus*

pupillo-

pupillorum & furiosorum. Si scripturam spectemus, plures erunt substitutio-
num species. Nam si scriptura exprimatur primus tantùm casus, putà, non
acquisitæ hæreditatis: aut secundus tantùm casus, acquisitæ hæreditatis & mor-
tis: tunc simplex est substitutio. Si verò vterque casus simul exprimatur, du-
plex est substitutio, *l. 1. de vulgari & pupill.* Theophilus vulgarē pupillarem ap- 7
pellat. Hodie ex Constitutione Diuorum fratrum, M. Antonini Philosophi &
Ælij Veri, omnis substitutio impuberi filio facta, pro duplici habetur. Vul-
gari enim inest pupillaris; & pupillari vulgaris, *l. 4. in princ. de vulg. & pupill.*
Interdum fit, vt testator neutrum casum exprimat: vt si duos filios hæredes
instituat, eósque inuicem substituat. Hæc substitutio reciproca vocatur, *d. l.* 8
4. §. 1. *de vulg. & pupill* itémque mutua. *l. cum proponebatur 64. de legat. 2.* & sem-
per continet vulgarem substitutionem, pupillarem non semper, sed tunc de-
mùm, cùm fit paribus personis. Pares personæ sunt, in quibus vtraque substi-
tutio locum habere potest: vt si vterque filius sit impubes, & in potestate te-
statoris, *d. l. 4. §. 1. de vulg. & pupill.* Si substitutio reciproca fiat imparibus per-
sonis, vt si vnus filius sit pubes, alter impubes, *d. l. 4. §. sed si alter. de vulg. & pu-*
pil. aut vnus sit in potestate, natus ex iustis nuptiis; alter non sit in potestate, na-
tus ex concubina. *l. Lucius Titius de vulg. & pupill.* tunc non continet pupilla-
rem substitutionem, sed vulgarem tantùm, *d. l. 4. & d. l. Lucius Titius. de vulg &*
pupil. Denique ratione scripturæ, est substitutio, quæ compendiosa dicitur, in 9
qua nulla certa ætas exprimitur. Vt cùm testator ita scribit: Filius hæres esto:
Si filius hæres erit & decesserit, Titius hæres esto. *l. precibus, C. de impuber. &*
aliis substitutionibus. Et hæc substitutio valet intra pubertatem, post puberta-
tem non item, *l. verbis ciuilib. in l. pupillari. de vulg. & pupill.* nisi à milite facta
fuerit: quo casu valet iure fideicommissi, *l. centurio. de vulg. & pupill. d. l. precib.*
C. de impub. & aliis substitutionibus. His breuiter præmissis, nunc ad textus ex-
plicationem accedamus. Inquit Imperator: POTEST QVIS IN TESTAMEN- 10
TO SVO PLVRES GRADVS HÆREDVM FACERE: *hoc est*, testator po-
test non solùm hæredem instituere, verùm etiam hæredi instituto potest sub-
stituere. Institutio hæredis vnus est gradus; substitutio alius gradus. Verbi
gratia testator ita dicit, Titius hæres esto: si Titius hæres non erit, Sempronius
hæres esto. Hîc Titius hæres esto, Sempronius non est cohæres Titij, sed est
substitutus Titio: & quidem substitutus est Titio in casum non acquisitæ hæ-
reditatis, si Titius hæres non erit. Hæc substitutio vulgaris est. Duo itaque
hîc sunt gradus, primus & secundus. Et potest testator etiam ad vlteriores
gradus procedere per substitutionem, hoc modo: Titius mihi hæres esto. Si
Titius hæres non erit, Sempronius hęres esto: Si Sempronius hęres non erit,
Męuius hęres esto. Hîc sunt hęredum tres gradus. Titius primo gradu est in-
stitutus, & solus est hęres. Sempronius & Męuius cohęredes Titij non sunt,
sed Sempronius secundo gradu est institutus, & substitutus dicitur. Si Titius
hęres non erit, tunc Sempronius hęres est; & cum Sempronio simul non est
hæres Mæuius, sed Męuius tertio gradu est institutus, ac substitutus est
Sempronio; & si Sempronius hęres non erit, tunc demùm Męuius ad hęre-
ditatem admittitur. Et sic princeps testator plures adhuc gradus hæredum
per substitutionem potest facere, & nouissimo loco in subsidium, vel seruum
necessarium hæredem instituere, hoc modo; Titius hæres esto. Si Titius hæ-

res non erit, Sempronius hæres esto. Si Sempronius hæres non erit, Mæuius hæres esto. Si Mæuius hæres non erit, Stichus seruus meus hæres esto. Hic sunt quatuor hæredum gradus, & seruus quarto gradu est institutus; & tunc demùm hæres est, cùm prioribus gradibus hæredes instituti, hæredes esse nolunt. SEM-
11 PER enim SVBSTITVTIO VVLGARIS FIT IN PRIMVM CASVM, in euentum scilicet non acquisitæ hæreditatis, *b l.n.& l.potest qu's.de vulg & pupil.*
12 *substit.* Loquitur verò Imperator noster Iustinianus hic de testamento. IN TESTAMENTO, *inquit*, POTEST QVIS PLVRES GRADVS HÆREDVM FACERE. Ideò inquit in testamento, quòd in codicillis testamento confirmatis directò substitui non potest. Nec enim codicillis hæreditas datur directò, *hoc est*, directis siue imperatiuis verbis; idque per manus traditum est, *l.quod per manus.de iure codicillor.* sed verbis precariis tantùm, *§.penult i ifr. de codicillis.* At substitutio fit verbis directis, vt suprà est dictum. Si tamen in codicillis quis directò substituerit, benigna interpretatione receptum est, vt substitutio directa pro fideicommissaria sumatur, *l.Scæuola respondit. ad SCtum Trebellianum.*

AD §. 1.

TEXT. Et plures in vnius locum possunt substitui, vel vnus in plurium, vel singuli singulis, vel inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt,

SVMMARIA.

1 *An in vnius hæredis locum plures substitui possint.*
2 *Quando hæredes sibi inuicem substituti dicantur.*
3 *Quare verbum Substituo, commune verbum dicatur.*

1 TEstator potest in vnius hæredis locum plures substituere, hoc modo: Titius mihi hæres esto. Si Titius hæres non erit, Sempronius & Mæuius hæredes sunto. Ex contrario quoque, potest testator in plurium hæredum locũ vnum substituere, ad hunc modum: Titius & Mæuius mihi hæredes sunto. Si Titius & Mæuius mihi hæredes nõ erunt, Sempronius hæres esto. Potest etiam testator singulis in singulorum locum substituere, ita: Titius mihi hæres esto. Si Titius hæres non erit, Sempronius hæres esto. Et denique inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt, possunt substitui, hoc modo: Titius ex semisse, & Mæuius
2 ex semisse mihi hæredes sunto. Si Titius hæres non erit, Mæuius hæres esto: Si Mæuius mihi hæres non erit, Titius hæres esto. Hoc casu hæredes instituti, inuicem sibi substituti sunt. Sed & si testator hoc communi verbo, EOSQVE INVICEM SVBSTITVO, vsus fuerit, hæredes instituti, inuicem substituti erunt, *d.l.4.§.sed si alter.de vulg.& pupill.* hæcque substitutio reciproca & mutua dicitur: & semper vulgarem, non semper pupillarem continet, vt
3 suprà est expositum. Appellat Modestinus verbum Substituo, commune verbum; non propterea quòd sit directum & precarium simul, quale est Iubeo, *l. Aurelius, §.vlt.de liberat.leg.l.Lucius Titius, §.1.de legat.3.l.2.C.communia de legat.* aut Impero: *l.quoniam, C.de testam. Paulus lib.4.sent. tit.1.* sed quòd conueniat vtrique substitutioni, vulgari & pupillari, si modò personæ id patiantur. Substituti autem inuicem hæredes instituti, si post aditam à quibusdam hæreditatem, vnus eorum fuerit defunctus, & mox alius non adita hæreditate de-

te decesserit, aut partem suam repudiauerit; portio eius ad cohæredes superstites pertinet, qui hæredes ex testamento extiterunt directò, quoniam in omnem causam singuli substituti videntur. Non pertinet simul etiam ad eum, ad quem per successionem, defuncti portio, qui adita hæreditate decessit, deuoluta est, *l. qui plures. de vulg. & pupill.* Inquit Papinianus: In omnem causam singuli substituti sunt: *hoc est*, non pro parte tantùm sua, sed etiam pro parte eius qui decessit, aut partem suam repudiauit, cuius portio ipsis solis ex substitutione debetur.

AD §. SI EX DISPARIBVS.

TEXT. Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit; eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit, & ita diuus Pius rescripsit.

SVMMARIA.

1. *Substituti sine partibus quomodo succedant.*
2. *Voluntas testatoris sequenda est.*

IN hoc §. agitur de hæredibus institutis ex disparibus partibus, qui inuicem 1 sunt substituti partibus nullis adscriptis. Hoc casu, substituti succedunt pro rata partis hæreditariæ, *h. §. in l. si plures. de vulg. & pupill. l. cohæredi. §. 1. eodem. l. 1. C. de impub. & aliis substit.* Finge ergo, Tres sunt hæredes instituti. Primus ex vncia, Secundus ex besse, Tertius ex quadrante: & hi hæredes sibi inuicem sunt substituti. Tertius posteà partem suam repudiauit. Hoc casu quadrans ex quo Tertius institutus erat, diuidetur in nouem partes, & octo partes Secun- 2 dus habebit, residuam partem Primus, *d. l. si plures. de vulg. & pupill.* Atque ita semper fit diuisio; nisi refragetur voluntas defuncti euidens, quam sequimur: & propterea Vlpianus *in d. l. si plures.* vtitur particula *plerunque.*

AD §. SED SI INSTITVTO.

TEXT. Sed si instituto hæredi & cohæredi suo substituto dato, alius substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

SVMMARIA.

1. *Substitutus substituto, an instituto quoque substitutus dicatur.*
2. *Explicatur l. qui habebat, ff. de vulgari & pupillari substitutione.*
3. *In vulgari substitutione de vna hæreditate tantùm agitur.*

PONE, testator Primum & Secundum hæredes instituit, hoc modo: Primus & Secundus hæredes mihi sunto. Postea Secundum cohæredem substituit Primo, ita: Si Primus hæres non erit, Secundus hæres esto. Rursus Secundo substituit Tertium, ad hunc modum: si Secundus hæres non erit, Tertius hæres esto: Hoc casu, Primo & Secundo repudiante, Tertius in vtramque partem admittitur. SVBSTITVTVS enim SVBSTITVTO, VIDETVR QVOQVE SVBSTITVTVS INSTITVTO, *h. §. n. & l. si Titius de vulg. & pupill.* ATQVE ITA DIVI SEVERVS ET ANTONINVS SINE DISTINCTIONE RESCRIPSERVNT, vt Imperator hîc loquitur. Nec enim distinguimus, vtrùm substituerit testator Tertium Secundo, antequam Secundus substitueretur Primo co- 1

inter eum qui dominus inſtituti hæredis fuerit, & ſubſtitutum æquis portionibus diuidi debere. Nam pro his verbis: ITA VT ALTER SEMIS: legendum eſt: ITA VT AS *Cuiacius in prioribus notis ad hunc titulum, & in commentariis ad d.l. ſi paterfamilias. de hered. inſtit.* Rurſus non obſtat *l. 3. C de hered. inſtit.* Nam in illa lege hoc tantùm traditur, ſeruo alieno, qui paterfamilias eſſe putabatur, hærede inſtituto, eique ſubſtituto dato, voluntatis eſſe quæſtionem, quid teſtator voluerit. Non definitur etiam ibi, quid in ambiguo ſit conſtituendum, ſed id hoc in loco definitum eſt. 5

HVIVSCE TITVLI TABVLA VNA EST ET SEQVENTIS.

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

TITVLVS XVI.

TEXT. Liberis impuberibus quos in poteſtate quis habet, non ſolùm ita, vt ſuprà diximus, ſubſtituere poteſt: id eſt, vt ſi hæredes ei non extiterint, alius ſit ei hæres: ſed eò ampliùs, vt & ſi hæredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit ei aliquis hæres: veluti, ſi quis dicat hoc modo: TITIVS FILIVS MEVS HÆRES MIHI ESTO, SI FILIVS MEVS HÆRES MIHI NON ERIT, SIVE HÆRES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, TVNC SEIVS HÆRES ESTO. Quo caſu, ſi quidem non extiterit hæres filius, tunc ſubſtitutus patri ſit hæres: ſi verò extiterit hæres filius, & ante pubertatem deceſſerit, ipſi filio ſit hæres ſubſtitutus, nam moribus inſtitutum eſt, vt cùm eius ætatis filii ſint, in qua ipſi teſtamentum facere non poſſunt, parentes eis faciant.

SVMMARIA.

1 *Liberis impuberibus quomodo ſubſtitui poſſit.*
2 *Quomodo fiat pupillaris ſubſtitutio.*
3 *An pater filio impuberi vulgariter & pupillariter ſimul ſubſtituere poſſit.*
4 *Vulgaris ſubſtitutio quomodo à pupillari differat.*
5 *Mater an filio impuberi ſubſtituere poſſit.*
6 *Explicatur l. ſi mater; ff. de vulgari & pupillari ſubſt.*

LIBERIS IMPVBERIBVS ITA SVBSTITVERE QVIS POTEST, VT 1 SI HÆREDES EI NON EXTITERINT, ALIVS SIT EI HÆRES: *hoc eſt*, liberis impuberibus poteſt quis vulgariter ſubſtituere, hoc modo: Filius mihi hæres eſto: ſi filius mihi hæres non erit, Sempronius hæres eſto. Hæc ſubſtitutio, eſt vulgaris ſubſtitutio; & fit in caſum non adquiſitæ hæreditatis: tunc enim demùm Sempronius hæres eſt, ſi filius hæres nõ extiterit. Non ſolùm au- 2 tem hoc modo parens liberis impuberibus ſubſtituere poteſt, ſed eò ampliùs, poteſt iis ſubſtituere ad hunc modũ, VT SI HÆREDES EI EXTITERINT,

ET ADHVC IMPVBERES MORTVI FVERINT, SIT ALIQVIS HÆRES: *hoc est*, Parẽs potest liberis impuberibus pupillariter substituere, ita: Filius mihi hæres esto: si filius mihi hæres erit, & intra pubertatem morietur Sẽpronius hæres esto. Hæc substitutio, est pupillaris substitutio; & fit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis: si scilicet filius, qui hæres patri extitit, mortuus fuerit
3 intra pubertatẽ, tunc Sempronius hæres est. Quinimò in vtrumq; casum, *h.e.* in casum non adquisitæ hęreditatis, & in casum adquisitæ hæreditatis & mortis; *h e.* vulgariter & pupillariter simul, parens liberis impuberibus potest substituere, hoc modo, vt Imperator hic docet: TITIVS FILIVS MEVS HÆRES MIHI ESTO: SI FILIVS MEVS MIHI HÆRES NON ERIT SIVE HÆRES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, *h.e.* ANTEQVAM PVBES FACTVS FVERIT, TVNC SEIVS HÆRES ESTO. Hęc substitutio, vt in præcedenti titulo monui, duplex est substitutio. Pater namq; filio & vulgariter & pupillariter simul substituit; & Seius tanquam vulgariter substitutus, hæres est, si filius patri hæres non extiterit. Si filius patri hæres extiterit, & mortuus fuerit antę pubertatẽ, ante annum decimumquartum, tunc
4 Seius tanquam pupillariter substitutus, fit hæres. Sed priori casu, Seius substitutus fit patri hæres: posteriori casu, fit hæres ipsi filio, *h.t.n. hoc est*, per vulgarẽ substitutionem, testatori: per pupillarem, pupillo Seius succedit. Et hæc vna est differentia inter vulgarem & pupillarem substitutionem. Differunt etiam in eo, quòd vulgaris fit cuilibet: pupillaris, liberis impuberibus, *h.t.n.in pr.* Vulgaris item fit in casum nõ adquisitæ hæreditatis, si filius hæres non erit: pupillaris, in casum adquisitæ hæreditatis & mortis; si filius hæres erit, & mortuus fuerit intra pubertatem. Denique vulgaris substitutio est ex l.xij tab. PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA, TVTELAVE SVA, vel; REI SVÆ LEGASSIT, ITA IVS ESTO *Vlp.in frag.tit.*11. Pupillaris moribus est instituta, *h.t.n.l.2.de vulg.& pupill.* pendet enim ex patria potestate, quæ moribus est re-
5 cepta, *l.patre furioso.de his qui sui vel alie. iuris sunt.* ITA DEMVM TAMEN QVIS LIBERIS SVIS IMPVBERIBVS PVPILLARITER RECTE SVBSTITVIT, SI LIBEROS IN POTESTATE HABEAT, *h.t.n.in pr.* Mater itaque, quia liberos in potestate non habet, *§ fæminæ. sup. de adopt. §. cætera inf. de hæred. qualit.& differ.* liberis pupillariter substituere non potest. Sed obstat *l si mater. de*
6 *vulg & pupil.subst.* Vbi mater filio in tabulis pupillaribus substituit. Ad hanc legem respondendũ est, matrẽ ibi filio pupillariter non substituisse, hoc modo: Si filius mihi hæres erit, & intra pubertatem moriatur, Sempronius hæres esto: sed substituisse filio vulgariter, in hunc modum: Si filius mihi hæres non erit, Sempronius hæres esto. Hæc substitutio vulgaris est; & dicitur nihilominùs facta tabulis pupillaribus, quia fit in casum mortis impuberis filij, antequàm in suam tutelam venerit. Collata enim institutione in tempus pubertatis, Cùm erit annorum quatuordecim; hæc verba: Si hæres non erit: sic accipiantur; Si intra pubertatem decesserit.

AD §. QVA RATIONE EXCITATI.

TEXT. Qua ratione excitati, etiam Constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, vt si qui mente captos habeant filios vel nepotes vel pronepotes, cuiuscunque sexus, vel gradus, liceat eis, etsi puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere, sin autem resipuerint, eandẽ substitutionem infirmari, & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquàm pupillus adoleuerit, infirmatur.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Quæ sit substitutio exemplaris.*
2 *An iure antiquo pater filio furioso testamentum facere potuerit.*
3 *Quomodo exemplaris substitutio differat à pupillari.*

IN hoc §. de substitutione Iustinianea, quam vulgò exemplarem vocant, agitur. Hæc substitutio fit liberis mente captis & furiosis. SI QVIS ENIM MENTE CAPTOS VEL FVRIOSOS HABEAT FILIOS VEL NEPOTES VEL PRONEPOTES, CVIVSCVNQVE SEXVS VEL GRADVS; POTEST EIS, ET SI PVBERES SINT, SVBSTITVERE: hoc modo: Titius filius meus mihi hæres esto: si filius mihi hæres erit, & priùs moriatur, quàm sanæ mentis fuerit factus, tunc Sempronius hæres esto. HÆC SVBSTITVTIO FIT AD EXEMPLVM PVPILLARIS SVBSTITVTIONIS, *h.§.n.* Quemadmodum enim pupillaris substitutio fit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, si scilicèt filius hæres erit, & intra pubertatem mortuus fuerit: Ita substitutio, quæ fit mente capto vel furioso, fit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, si scilicet filius hæres erit, & mortuus fuerit, antequàm sanam mentem recuperaret. Et sicut pupillaris substitutio pubertate; ita substitutio, quæ fit mente capto vel furioso, finitur, si mente captus vel furiosus resipuerit, *h §. n.* Et propterea interpretes vulgò hanc substitutionem exemplarem nominant. Nos rectè Iustinianeam vocabimus, propterea quòd Iustinianus hanc substitutionem introduxit. Ante Iustinianum quidem, pater potuit furioso filio testamentum facere; sed non aliter, quam si à Principe id nominatim impetrasset, *l.ex facto.de vulg.& pupill.subst.* Hodie ex Iustiniani constitutione, nullo Principis rescripto opus est; sed pater, si velit, potest filio mente capto vel furioso puberi in casum adquisitæ hæreditatis & mortis substituere, *l.humanitatis, C.de impub.& aliis subst. l.vlt. C.de curatore furiosi & prod.* Et quamuis hæc substitutio ad exemplum pupillaris substitutionis, vt dictum est, introducta est: tamen in quibusdam differt à pupillari substitutione. Etenim mater pupillariter non potest filio substituere; exemplariter tamen potest, ex Iustiniani constitutione, *hoc est, ex d.l.humanitatis, C.de impub. & aliis subst.* Hæc enim substitutio non fit iure potestatis, sicuti illa; sed humanitatis ratione, *d.l.humanitatis, C.de impub.& aliis subst.* Pater etiam potest pupillo extraneum substituere: at furioso vel mente capto pater debet substituere nepotes ex eo, si quos habeat; & iis deficientibus fratres, tunc demùm extraneos, *d.l.humanitatis.* Denique substitutio mente capto aut furioso facta rumpitur, si liberi furioso nascantur, *d.l.ex facto. de vulg.& pupill.subst.* Secùs est in pupillo, qui nuptias contrahere non potest.

1 (marg.: beside line 1) 2 (marg.: beside "facere") 3 (marg.: beside "constitutione")

AD §. IGITVR IN PVPILLARI.

TEXT. Igitur in pupillari substitutione, secundùm præfatum modum ordinata duo quodammodò sunt testamenta; alterum patris, alterum filij: tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certè vnum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum.

SVMMARIA.

1 *Quare testamentum, quo pupillaris substitutio continetur, duplex testamentum dicatur.*

2 *Ex tabulis patris & filij vna tantùm Falcidia seruatur.*

CVM PATER FILIO PVPILLARITER SVBSTITVIT, DVO QVODAMMODO VIDENTVR FACTA TESTAMENTA, ALTERVM PATRIS, ALTERVM FILII, *h.§.n.* Et sic testamentum, in quo pater filio pupillariter substituit, duplex testamentum dicitur à Caio ICto *in l.in duplicib. ad l.Falcid.* & ab Vlpiano *in l.1. §.1.si cui plus quam per l.Falc. &c.*
1 Ideò duplex videtur esse testamentum, QVIA, inquit Imperator, IPSE FILIVS SIBI VIDETVR HÆREDEM INSTITVISSE. Substitutus enim pupillariter, ipse filio fit hæres non patri, vt suprà dictum est. Et cùm pater proprium hæredem habeat, habeat etiam filius proprium hæredem; idcircò duo quodammodò videntur esse testamenta. VERIVS TAMEN EST, VNICVM ESSE TESTAMENTVM, ET DVAS HÆREDITATES, *h §.n. l.2 §.prius de vulg & pupill.subst. l.pa erfamilias de priuilegiis credit.aliàs est titulus, de reb.auctor.it. iudicis possid.*
2 Ideoque in tabulis patris & filij vna Falcidia seruatur, *l.in ratione 1 §.quod vulgò dicitur.ad l.Falcid.* & duæ dantur bonorum possessiones separatim, *l si ita scriptum sit,§.fin de bon.poss.secund.tab.* Sufficiunt etiam in testamento, in quo pater filio pupillariter substituit, septem testes & totidem signa, (Theophilus hic) si modò pater vno contextu sibi & filio faciat testamentum, *l.patris & filij de vulg & pupill.substit.* Si hodie sibi, cras filio faciat testamentum, vtriusque tabulis obsignandis legitimus testium numerus adhiberi debet, *l si quis eum, §.1. de vulg.& pupill.substit.*

AD §. SIN AVTEM QVIS ITA.

TEXT. Sin autem quis ita formidolosus sit, vt timeret ne filius eius, pupillus adhuc, ex eo quòd palam substitutum accepit, post obitum eius periculo insidiarum subijceretur: vulgarem quidem substitutionem palàm facere, & in primis testamenti partibus, debet: illam autem substitutionem, per quam & si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus vocatur; separatim in inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino propriaque cera consignare: & in priore parte testamenti cauere debet, ne inferiores tabulæ viuo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palàm est, non ideò minùs valere substitutionem impuberis filij, quòd in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisset, quamuis pupillo hoc periculosum sit.

SVMMARIA.

1 *Substitutio pupillaris in quem casum fiat.*

2 *Testator in posterioribus testamenti partibus filio pupillariter substituere potest, cui prioribus tabulis vulgariter substituit.*

1 SVbstitutio pupillaris, vt sæpiùs iam dictum est, fit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, hoc modo, Filius hæres esto: si filius mihi heres erit, & intra pubertatem morietur, Sempronius hæres esto. Hoc casu, Sempronius palàm filio est substitutus: & hæres fit, si filius intra pubertatem decesserit.

Et

Et quia testator pro salute filij solicitus est, *l. cùm pater, §. mando de legat. 2.* & sæpè metuit, ne filius eius, pupillus adhuc, ex eo quòd palàm substitutum accepit, post obitum eius, periculo insidiarum subiiciatur. Idcircò Iustinianus hîc consilium dat formidoloso parenti, quod si sequatur, liberi sine periculo viuere poterunt. Cõsilium verò tale est: PATER VVLGAREM SVBSTITVTIONEM PALAM, ET IN PRIMIS TESTAMENTI PARTIBVS, FACERE DEBET, hoc modo: Filius meus mihi hæres esto: si filius hæres non erit, Sempronius hæres esto. Hoc casu, Sempronius substitutus vulgariter, pupillo insidiari non potest viuo patre; quia ignorat quid in testamento sit scriptum. Post mortem etiam patris, Sempronius substitutus filio vulgariter, non potest insidiari filio; quia filio hærede existente, vulgaris substitutio expirat. Et, vt Theophilus inquit, οὐδὶς ἀκερδῶς ἐπιβουλεύσει τῷ πουπίλλῳ. *id est*, Nemo sine lucro pupillo insidiatur. Posteà testator, si velit filio Sempronium etiam pupillariter substituere, *hoc est*, in illum casum, quo filius hæres erit, & intra pubertatem morietur, vt tunc Sempronius sit hæres: DEBET TESTATOR HANC PVPILLAREM SVBSTITVTIONEM IN INFERIORIBVS PARTIBVS TESTAMENTI SCRIBERE, EAMQVE PARTEM PROPRIO LINO, PROPRIAQVE CERA CONSIGNARE ET IN PRIORI TESTAMENTI PARTE CAVERE NE INFERIORES TABVLÆ, VIVO FILIO ADHVC IMPVBERE, APERIANTVR. Ita facta substitutione pupillari, pupillus ab omnibus insidiis tutus erit. Nam vt Theophilus inquit, neque viuo patre quisquam ei insidiabitur, proptereà quod testamentum omne adhuc clausum est: neq; etiam mortuo patre, quòd tota substitutionis pupillaris ratio ignoratur. Quòd si parens hanc rationem substituendi filio pupillariter, non sequatur, sed filio in iisdem tabulis, in quibus sibi hæredem instituit pupillariter substituerit; (quod parens facere potest, cùm consilium extra parendi necessitatem sit positum,) valet substitutio impuberis filij, quamuis impubes filius extra periculum non sit positus, *h. §. n. in fine.*

AD §. NON SOLVM.

TEXT. Non solùm autem hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint; sed etiam exhæredatis. Itaque eo casu si quid pupillo ex hæreditatibus, legatisve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquisitum fuerit, id omne ad substitutum pertinebit.

SVMMARIA.

1. *An filio exhæredato pater substituere possit.*
2. *Quæ sit differentia inter substitutionem factam instituto, & substitutionem factam exhæredato.*
3. *Substitutus filio exhæredato in quibus bonis succedat.*
4. *Querela inofficiosi an totum testamentum euertat.*
5. *Explicatur l. Miles. §. exhæredato ff de testam. militis.*

HIc agitur de substitutione, quæ fit filio exhæredato. Parens non tantùm filio instituto, verùm etiam exhæredato pupillariter substituere potest, 1
hoc modo: Titius hæres meus esto. Filius exhæres esto Si filius intra pubertatem decesserit, Sempronius hæres esto. Hæc substitutio fit in euentum mortis

tantùm non simul etiam in euentum adquisitæ hæreditatis. Et necessariò parens, qui filio exhæredato substituit, primùm sibi, vt propositum est, hæredem scribit, deinde filio substituit. Nec potest parens hunc scripturæ ordinem peruertere, *l.2.§.prius.de vulg.& pupill.* quamuis secùs sit in substitutione pupillari; quæ fit filio instituto, de qua accipiendus est *§.sed si quis ita fuerit testatus, d.*
2 *l.2.de vulg.& pupill.subst.* Ratio differentiæ inter pupillarem substitutionem quæ fit filio instituto, & illam quæ fit filio exhæredato, hæc est: Substitutio pupillaris, quæ fit filio hærede instituto, vera est substitutio, seruata successionis ratione. Nam substitutus est secundus hæres, & in iisdem bonis succedit, in quibus succedit institutus. At substitutio pupillaris, quæ fit filio exhæredato, nō est vera substitutio ratione successionis. Substitutus enim non est secundus hæres, nec in iisdem bonis succedit, in quibus institutus succedit; sed est hæres pupilli exhæredati. Deinde, quando filio hærede instituto, pupillariter substituitur, institutus & substitutus simul non succedunt; sed institutus filius primùm succedit, & filio posteà intra pubertatem mortuo, tunc demùm succedit substitutus. At cùm quis filio exhæredato substituitur, fieri potest, vt substitutus pupillo exhæredato, & patri alius hæres succedat. Substitutus itaque pupillo exhæredato, habita ratione successionis, substitutus non est, sed substitutus est tantùm ratione scripturæ. Et ideò ordo scripturæ est seruandus, & te-
3 stator primùm cogitur hæredem instituere; posteà filio exhæredato rectè substituitur. Secùs est in substitutione pupillari, quæ fit filio instituto. Substitutus
4 autem exhæredato filio filio intrà pubertatem mortuo hæres est in iis, quæ filius exhæredatus per querelam inofficiosi testamenti obtinuit. Querela enim inofficiosi totum testamentum non infirmat, sed solam institutionem, vt in *§. fin.suprà, de exhæredat.liberor.* dictum est. Deinde, QVICQVID EXHÆREDATO PVPILLO, EX HÆREDITATIBVS, LEGATIS AVT DONATIONIBVS PROPINQVORVM ATQVE AMICORVM OBVENERIT, ID OMNE AD
5 SVBSTITVTVM PERTINET, *h §.n.* Non obstat *l.miles, §.exhæredato de testam. milit.* vbi dicitur substitutum ea tantùm habiturum, quæ à milite ad exhæredatum filium peruenerunt: cætera non habiturum, quæ exhæredatus priùs habuit, aut posteà adquisiuit. Nam ibi textus interpunctionibus est corruptus, & verbum *exhæredato*, præcedentis §. fini annectendum est, vt initium §. sit, *miles & emancipati.* atque ita Viglius rectissimè tradidit.

AD §. QVÆCVNQVE DIXIMVS.

TEXT. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum, eadem etiam de postumis intelligimus.

SVMMARIA.

1 *Postumo an substitui possit.*
2 *Et vulgariter & pupillariter postumo substitui potest.*

IN hoc §. Imperator Iustinianus docet, quòd ea quæ dicta sunt de substitutione, facta liberis impuberibus hæredibus institutis vel exhæredatis, in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, vel in casum mortis tantùm, eadem debeant intelligi de liberis postumis. Postumo itaque substitui pupillariter potest, hoc modo: Filius qui post mortem meam nascetur, hæres mihi esto. Si filius,

filius, qui post mortem meam nascetur, hæres mihi erit, & intra pubertatem mortuus fuerit, tunc Sempronius hæres esto. Hæc est pupillaris substitutio, facta in casum adquisitæ hæreditatis & mortis. Rursus postumo ita substitui potest: Titius hæres esto. Filius qui post mortem meam nascetur, exhæres esto. Si 2
filius post mortem natus, intra pubertatem fuerit mortuus, Sempronius hæres esto. Hæc est pupillaris substitutio, facta postumo exhæredato in casum mortis tantùm. Hodie, vt suprà est expositum, postumus exhæredari non potest.

AD §. LIBERIS AVTEM SVIS.

TEXT. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat, nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeò vt si patris testamentum non valeat, nec filij quidem valebit.

SVMMARIA.

1 *Quomodo quis possit liberis suis testamentum facere.*

2 *Cur pater non possit filio pupillariter substituere, nisi testamentum faciat.*

3 *Miles soli filio testamentum rectè facit, tametsi non faciat sibi.*

INquit Imperator: LIBERIS SVIS TESTAMENTVM NEMO FACERE POTEST, NISI ET SIBI FACIAT. His verbis hoc dicit Iustinianus: Nemo 1
potest liberis substituere, nisi & sibi testamentum faciat, & hæredem instituat. Verbi gratia: Filius esto hæres: Si filius hæres erit, & intra pubertatem morietur, Sempronius hæres esto. Hîc parens filium hæredem instituit, atque ita sibi testamentum fecit: postea fecit quoque testamentum filio, *hoc est*, filio substituit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis. Ratio autem cur pater filio pupillariter substituere nō possit, nisi & sibi faciat testamentū, hæc est: QVOD 2
PVPILLARE TESTAMENTVM, SIVE PVPILLARIS SVBSTITVTIO, PARS EST ET SEQVELA PATERNI TESTAMENTI: ADEO VT SI PATRIS TESTAMENTVM NON VALEAT, NEC FILII QVIDEM VALEAT. Rectè dicit, pars est paterni testamenti. Nam testamentum, in quo pater filium hæredem instituit, & filio pupillariter substituit in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, est vnum testamentum, vt suprà est dictum. Ab hac autem 3
regula, Nemo liberis testamentum potest facere, nisi & sibi faciat; miles est excipiendus, qui filio potest substituere, licet sibi non faciat testamentum, *l.2. §.quisquis.de vulg.& pupill. l.in fraudem.& l.miles,§.fin.de testam.milit.*

AD §. VEL SINGVLIS LIBERIS.

TEXT. Vel singulis liberis, vel ei qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest. Singulis quidem, si neminem eorum intestato decedere voluit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum integrum inter eos custodiri velit.

SVMMARIA.

1 *Quis dicatur intestatus decedere.*

2 *Explicatur l.si eius ff ad Senatusconsultum Trebellianum.*

CVM TESTATORI SVNT TRES, VEL PLVRES FILII IMPVBERES, VEL SINGVLIS SVBSTITVERE POTEST, VEL EI, QVI NOVISSIMVS IMPVBES MORIETVR. Singulis testator substituit hoc modo: Si primus filius meus hæres erit, & intra pubertatē decesserit. Titius hæres esto: si secūdus, hæres esto Sempronius, si tertius, hęres esto Męuius. Atq; ita singulis substituit

1 testator, SI NEMINEM EORVM INTESTATVM DECEDERE VOLVERIT. Intestatus decedere hic dicitur filius, qui moritur antequam testari potest, *hoc est*, qui moritur intra pubertatem. Is tunc intestatus decedit, cùm pater illi pupillariter non substituit. Nouissimo ita subst tuere potest: Primus, Secundus, Tertius, hæredes mihi sunto: & qui eorum intra pubertatem nouissimus morietur, ei Sempronius hæres esto, *l. vel singulis de vulg. & pupill. substitut.* Et hoc modo substituendi testator tunc vtitur, CVM IVS LEGITIMARVM HÆREDITATVM INTEGRVM INTER LIBEROS CVSTODIRI VVLT, *hoc est*, cùm vult vt vnus filiorum semper succedat alteri, *h. §. n.* Quod fit, si ordine liberi decesserint. Tunc enim frater fratri succedit, & postremo morienti intra pubertatem succedit Sempronius substitutus, in eiusque hæreditate inuenit etiam hæreditatem priorum. Si simul decesserint filij, vt si naufragio perierint, aut ædium ruina, aut aliter fuerint oppressi; tunc Sempronius substitutus succedit omnibus ex testamento pupillari, quoniam omnes nouissimi aut postremi decessisse videntur, *l. qui duos, de vulg. & pupill. substit. l. qui ex liberis. de*
2 *bon. possess. secund. tab.* Sed videtur obstare, *l. si eius, (aliàs, eum qui.) ad SCtum Trebell.* Ibi pater duos filios hæredes scripsit, & eum qui supremus moreretur, rogauit, vt partem restitueret Titio. Fratres simul perierunt naufragio. ICtus scribit fideicommissum intercidere, & matrem ex SCto Tertylliano vtrique succedere. Hic non est constituenda differentia inter substitutionem & restitutionem, siue fideicommissum, *l. Titia Seio, §. Seia. de legat.* 2. sed dicendum est, quòd in *d. l. qui duos.* substitutus totum erat habiturus per supremum morientem, si ordine decessissent filij. Et ideò, etsi non appareat quis prior sit mortuus, nihilominus hæreditas peruenit ad substitutum. At *in d. l. si eius.* partem tantùm fideicommissarius erat habiturus; & cùm non constet, vter filiorum supremus fuerit mortuus, fideicommissum extinguitur.

AD §. SVBSTITVITVR AVTEM.

TEXT. Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti Titius: aut generaliter, vt Quisquis mihi hæres erit. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ei scripti sunt hæredes, & extiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.

SVMMARIA.

1. *Quomodo impuberi substituatur.*
2. *Pro quibus partibus plures substituti admittuntur.*

1 IMPVBERI FILIO SVBSTITVITVR AVT NOMINATIM, vt Filius hæres esto: Si filius hæres erit, & intra pubertatem decesserit Titius hæres esto. AVT SVBSTITVITVR GENERALITER, vt Quisquis mihi hæres erit, idem filio meo impuberi hæres esto. Hæc substitutio generalis, conditionalis substitutio est, *l. 1. §. de vulg. & pupill. substit.* & ideò ex ea tantùm vocantur, qui scripti sunt hæredes, & patri hæredes extiterunt directò, nõ qui patris hæreditatem per successionẽ, aut consequentiam, aut per alium amplectũtur. Itaque nec pater per filium, nec dominus per seruum ad substitutionem admittè-
2 tur, *l. 3. & d. l. 8. §. fi. de vulg. & pupill. substit.* ADMITTVNTVR AVTEM SVBSTITVTI PRO RATA PARTIVM, EX QVIBVS INSTITVTI FVERVNT, *h. §. n. & d. l. 3. & d. l. 8. §. fi. de vulg. & pup.* Quòd si testator ita dixit: Primus & Secundus

dus mihi hæredes sunto: Filius exhæres esto: & posteà filio substituit ad hunc modum: Quisquis mihi hæres erit, & Titius, filio meo impuberi hæres esto: filio impubere mortuo, hæreditas eius in duos semisses diuidetur, & vnum semissem Titius, alterum Primus & Secundus habebunt, *l.9.de vulg.& pupil.subst.* Sed hæc lex abrogata est *per l.vlt. C.de impub.& aliis subst.* Ex ea l. hæreditas pupilli in capita pro numero personarum diuiditur. Ac frustrà Duarenus *lib.2.de iure adcrescendi,c.9.d.l.vlt cum l.9.* conciliare tentat.

AD §. FINAL.

TEXT. Masculo igitur vsque ad quatuordecim annos substitui potest: fœminæ vsque ad duodecim annos: & si hoc tempus excesserint, substitutio euanescit. Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest; vt si hæres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solùm permissum est, vt eum per fideicommissum testator obliget, alii hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere, quod ius quale sit, suo loco trademus.

SVMMARIA.

1 *Quousque pupillaris substitutio locum habeat.*
2 *Filio puberi quomodo pater substituere possit.*
3 *Explicatur l.Scæuola ff.ad Senatusconsf.Trebellianum.*
4 *An miles filio puberi verbis directis substituere possit.*
5 *Explicatur l.precibus, C. de impub. & aliis subst.*
6 *An tacita pupillaris substitutio contra matrem admittatur.*
7 *Explicabitur l.Centurio, ff.de vulgari & pupillari substitut.*

IN hoc § Iustinianus docet, quòd pupillariter in casum acquisitæ hæreditatis & mortis, liberis suis substituitur vsque ad pubertatem, *hoc est*, masculis vsque ad annum 14. fœminis vsque ad annum 12. & si masculus annum 14. & fœmina annum 12. excesserit, euanescit substitutio. EXTRANEO, AVT FILIO PVBERI HÆREDI INSTITVTO, ITA NON RECTE SVBSTITVITVR, VT SI HÆRES EXTITERIT, ET INTRA ALIQVOD TEMPVS DECESSERIT, SIT EI ALIVS HÆRES. Potest quidem testator extraneum aut filium puberem hæredem institutum rogare, aut fidei eius committere, vt si intra certum tempus morietur, vel totam hæreditatem, vel partem aliquam ei, cui ipse voluerit, restituat, vt *in tit.de fideicommissariis hæredit.* infrà dicetur. At filio puberi ita substituere non potest, vt si heres erit, & intra aliquod tempus decesserit, sit ei alius hæres, *h.§ n.* Huiusmodi substitutio non valet, ne quidem in vim fideicommissi, quasi venientes ab intestato censeantur per fideicommissum rogati, substituto hæreditatẽ restituere. Non obstat *l.Scæuola ad SCtum Trebel.* vbi pater filium suum impuberem hæredem scripsit ex asse, & codicillis ei substituit in secundum casu, *hoc est*, in casum adquisitæ hæreditatis & mortis Hæc substitutio non valet, quia hæreditas codicillis directò non datur, *§ pen.infr. de codicillis.* ICtus tamen respondit, filio impubere mortuo, matrem quæ filio ab intestato succedit, obligari tanquam ex fideicommisso, vt substituto bona restituat: atq; ita verba directa pro precariis sumuntur. Ex quo videtur dicendum, filio pubere hærede instituto, eique substituto dato in casum quo hæres erit, & intra aliquod tempus morietur; verba directa pro precariis etiam accipi, &

1 (right margin beside "IN hoc §" line), 2 (beside "ita substituere non potest" line), 3 (beside "Non obstat" line)

venientes ab intestato tanquam ex fideicommisso obligari, vt substituto hæreditatem restituant. Hoc, inquam, nihil obstat. Nam *in d.l. Scæuola.* substitutio directa non est facta quo loco debebat fieri. At cùm substituitur filio puberi in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, fit substitutio personæ, cui non potest directè substitui. Et substitutio in congruo loco facta, pro precaria aut fideicommissaria substitutione accipitur, ex benigna interpretatione. Secùs est in substitutione, quæ fit ei cui substitui non potest. Hæc substitutio pro precaria non admittitur. Nunquam enim directò scripta in testamentis pro precariis accipimus, nisi adiecta sit clausula codicillaris, *l. cohæredi. §. cum filio. de vulg. & pupill. subst.* Et hæc in pagano procedunt, non in milite. Si miles substituerit puberi verbis directis, in casum quo hæres erit, & intra certum tempus morietur, valet substitutio tanquam fideicommissum. *l. precibus. C. de impub. & aliis sub-*

4 *stit. l. ce. turio. de vulg. & pupill. substit.* Species, quæ proponitur *in l. precibus.* hæc

5 est: Sempronia mater obtulit libellum Imperatori, quo declarabat maritum militem defunctum impuberi filio substituisse Titium; & quæsiuit ab Imperatore, cùm filius intra pubertatis annos decessisset, vtrùm ipsa ad hæreditatem filij admitti debeat, an verò substitutus: Imperator rescripsit videndum esse, in primum casum, an verò in secundum filius substitutum acceperit Titium. Si in primũ casum Titius fuit filio substitutus, in casum scilicèt non adquisitæ hæreditatis, hoc modo: Filius hæres esto: si filius hæres non erit, Titius hæres esto: & filius adita hæreditate decessit, euanuit substitutio vulgaris, & mater est hæres filio defuncto. Nec obest, quòd ex constitutione M. Antonini Philosophi & Ælij Veri, omnis substitutio impuberi filio facta pro duplici substitutione, *hoc est*, pro vulgari & pupillari habetur, vt *in tit. de vulg. subst.* suprà est expositum. Vnde videbatur dicendum, Titium substitutum ex tacita pupillari admitti, &

6 matri pupilli præferri debere. Nam tacita pupillaris substitutio non admittitur contra matrem, propter luctum quem sustinet ob amissum filium, *l. vlt. C. de instit. & substitut.* ne & filij amissi & hæreditatis damnum sentiat, *l. iure succursum est, de iure dotium.* Si Titius in secundum casum, *hoc est*, in casum adquisitæ hæreditatis & mortis, fuit substitutus; siue certa ætate expressa, hoc modo. Filius hæres esto: si filius hæres erit, & intra vicesimum quintum annum sine liberis decesserit, Titius hæres esto: siue compendio quodam, ita: Filius hæres esto: & si erit, & decesserit, Titius hæres esto: ipse hæres est, & matrem excludit, si filius intra pubertatem decesserit, *l. Papinianus, §. sed nec impuberis. de inoff. testam.* Si decessit filius post pubertatem, mater filio ab intestato succedit, & bona pupilli propria omnimodò retinet; bona verò paterna ex causa fideicommissi restituit substituto Titio *d. l. precibus, C. de impub. & aliis subst.* Substitutio itaque à milite facta filio puberi, valet in vim fideicommissi. Quod similiter probat *d. l. Centurio. de vulg. & pupill. subst.* Ibi Papinianus inquit: *Post pubertatem, patris duntaxat bona capiet cum fructibus inuentis in hæreditate.* His verbis Papinianus significat, bona patris substituto deberi cum fructibus inuentis in hæreditate. Rectè inquit, inuentis in hæreditate. Nam hi fructus cum hæreditate restituuntur, *l. ita tamen, §. ad Trebell.* quia hæreditati accedunt. At fructus qui post aditionem hæreditatis percipiuntur, non restituuntur: in fideicommisso enim non veniunt fructus, *l. in fideicommissaria. ad SCtum Trebellianum.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XV. ET XVI. DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTIT.

Svbstitvtio dvplex.

- **Vvlgaris**, quæ fit omnibus hæredib. in primum casum.
  - Simplex, cum alter in alterius, vel vnus in plurium, vel plures in vnius locum substituuntur.
  - Reciproca siue Mutua, cùm inuicem duo pluresue substituuntur.
  - Per aditionem hæreditatis euanescit.
- &
- **Pvpillaris**, quæ liberis impuberibus in secundum casum.
  - Expressa, cùm in vtrumque casum concipitur, scilicet,
    - Hæredis non existentis,
    - &
    - Intra pubertatem decedentis.
  - Tacita, cùm in alterum tantùm.
  - Vtraque duplex dicitur, quia semper continet vulgarem.
  - Et pubertatis adeptione finitur.
- Tertium adinuenit Iustinianus exemplarem, quæ fit similiter liberis puberibus, furiosis & mente captis, à parentibus vtriusque sexus: expiratque resipiscentia & sanitate.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTVR.

Titvlvs XVII.

Text. Testamentum iure factum vsque adeò valet, donec rumpatur irritùmve fiat. Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti ius vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptauerit sibi filium per Imperatorem, eum qui est sui iuris, aut per Prætorem secundùm nostram Constitutionem, eum qui in potestate parentis fuerit; testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui hæredis. Posteriore quoque testamento, quod iure perfectum est, superius rumpitur, nec interest, extiterit aliquis hæres ex eo, an non: hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideóque si quis aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortem eius, antequam hæreditatem adiret, decesserit: aut conditione sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamiliâs intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore; & posterius æquè nullas habet vires, cùm ex eo nemo hæres extiterit. Sed & si quis priore testamento iure perfecto, posterius æquè iure fecerit, etiamsi ex

certis in eo hæredem instituerit, superius testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, cuius Constitutionis verba inseri iussimus, cùm aliud quoque præterea in ea Constitutione expressum est. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Campano, Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri hæredem scriptum, vt contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta verba, quibus vt valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

SVMMARIA.

1 *Testamenta sæpiùs infirmantur.*
2 *Quando dicatur rumpi testamentum.*
3 *Cur per adrogationem testamentum vitietur.*
4 *Quomodo posteriori testamento prius rumpatur.*
5 *Nemo potest pro parte testatus & pro parte intestatus decedere.*

ETsi testamenta, ex naturali hominum affectione, rata sunt, *Cicero lib. 3. de finib.* & publicè expedit suprema hominum iudicia exitum habere, *l. 5. te-*
1 *stamenta quemadm. aperiantur.* Tamen sæpiùs testamenta infirmantur. Idcircò Imperator in hoc titulo testamentorum vitia proponit. ῥῆξιν & ἀκυρωσίαν. *Harmenop. lib. 5. Epit. tit. 5.* ῥῆξις est, cùm testamentum rumpitur: ἀκυρωσία, cùm irritum fit. Hæc vitia testamentorum proponuntur etiam sub *tit. ff de iniusto, rupto,*
2 *irrito facto testamento.* RVMPITVR TESTAMENTVM, vt Imperator hic inquit, CVM IN EODEM STATV MANENTE TESTATORE, IPSIVS TESTAMENTI IVS VITIATVR. Hoc tunc accidit, cùm testator adrogat vel adoptat sibi filium. Adrogatur paterfamiliâs, qui est sui iuris. Adoptatur filiusfamiliâs, qui est in potestate parentis. Et fit adrogatio per Imperatorem, *hoc est,* Principis auctoritate. Adoptio per Prætorem, *hoc est,* imperio magistratus, vt Imperator hic tradit, & suprà *in tit. de adoptionibus,* latiùs est expositum. Adrogato verò aut adoptato filio, testator in eodem statu manet, *hoc est,* ipse nullâ capitis diminutionem patitur. Is quidē qui adrogatur, capite minuitur, *§. minima,*
3 *sup. de cap. dimin.* At qui adrogat sibi filium, capite nō minuitur, sicuti nec is qui filium adoptat. Ius tamen testamenti per adrogationem, vel adoptionem vitiatur. Nam testatori; qui post testamentum factum filium adrogat vel adoptat, quasi adgnascitur suus hæres *hoc t. nostro.* Nec enim sui hæredes sunt tantùm filij naturales & legitimi, verùm etiā liberi adoptiui, *§ 1. vers. nec interest. de hæred. quæ ab intest. deferuntur.* Et cùm filius adrogatus vel adoptatus, non sit in testamento hæres institutus vel exhæredatus, *ideo* TESTAMENTVM RVMPITVR QVASI AGNATIONE SVI HÆREDIS. Quasi adgnatione, inquit; quia filius adrogatus vel adoptatus, verè non agnascitur sicuti postumus: qui post mortem patris in lucem prodit, adgnascitur, *§. postum. sup. de exhæred. liber.* Quasi tamē adgnascitur, quia arrogatus vel adoptatus post testamentū sit
4 suus hæres. RVMPITVR DEINDE TESTAMENTVM IVRE FACTVM, POSTERIORI TESTAMENTO, QVOD IVRE PERFECTVM EST, *§. 1. h. t. n.* Ideò, inquit, iure perfectum est; quia testamento non iure facto, testamentum iure perfectum rumpi non potest. Si itaque in posteriori testamēto iuris solemnia desint, vel filiusfamilias sit præteritus, superius testamentum non rumpitur.

l. 7. de

l.7.de liber.& postum. nisi fortè posterius testamentum fuerit factum iure militari, aut in priori testamento si hæres scriptus extraneus, in posteriori is qui rem ab intestato hab turus est. His casibus prius testamentum per posterius rumpitur, licet iure perfectum non fuerit, *l.hac consultissima,§.si quis autem,C.de testam.* aliàs secùs est. Et cùm iure perfectum est posterius testamentum, nihil interest, extiterit ex eo hæres, an non. Hoc enim, vt Imperator hîc loquitur, solùm spectatur, an aliquo casu hæres existere potuerit. Quinimò nihil refert, vtrùm testator in posteriori testamento ex certis rebus hæredem instituerit, an verò ex certa parte. Hæres interdum ex certa parte hæres scribitur, putà ex triente, vel ex quadrante, vel ex semisse, vel ex besse, aut qua alia parte. Interdũ ex certis rebus siue speciebus, veluti ex fundo Tusculano, ex domo Seiana, *l.1.l. ex facto.2.de hæred.inst.* Et vtroque casu benignè receptum est, vt institutio trahatur ad vniuersam hæreditatem, detracta mentione partis vel rei, *d.l.ex facto. de hæred. inst. l.cùm quidam de liber. & postum.* ne testator pro parte testatus & pro parte intestatus decedat, quod ius nostrum non patitur, *l.ius nostrum,de reg. iur.* quamuis alia ratio sit exhæredationis, vt suprà est expositum, propterea quod exhæredatio est odiosa. Hoc tamen ita procedit, quando testator vnum hæredem instituit, vel ex certa parte, vel ex re certa. Si plures sint hæredes scripti, vnus ex parte certa, alter ex re certa; tunc prior hæres ex certa parte institutus vniuersitatem bonorum obtinebit, posteriore verò hæres loco est legatarij, ex Iustiniani constitutione. *l.quoties, C.de hæred.instit.* si modò in eodem testamento vnus ex parte, alter ex re certa hæres fuerit institutus. Si in priori testamento hæres sit scriptus ex certa parte, in posteriori ex re certa, idque testamentum iure perfectum sit; per posterius testamentum prius tollitur. Et hæres scriptus ex re certa vniuersam hæreditatem habebit: nisi fortè testator in posteriori testamento cauit, vt hæres scriptus restitueret hæreditatem hæredi in priori testamento instituto: atque ita diui Seueri & Antoninus rescripserunt, *§.sed & si quis. hoc titulo nostro.*

AD §. ALIO AVTEM MODO.

TEXT. Alio autem modo testamenta iure facta infirmantur; veluti cùm is qui fecit testamentum capite diminutus sit: quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur, cùm alioquin & quæ rumpuntur, irrita fiant: & quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita fiat: sed & ea quæ iure facta sunt, & postea propter capitis diminutionem irrita fiunt: possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodiùs erat singulas causas, singulis appellationibus distingui; ideò quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi vel irrita fieri. Non tamen per omnia inutilia sunt testamenta, quæ ab initio iure facta, propter capitis diminutionem irrita facta sunt: nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere; si modò defunctus & ciuis Romanus & suæ potestatis, mortis tempore fuerit. Nam si ideò irritum factum sit testamentum, quia ciuitatem vel etiam libertatem testator amisit: aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundùm tabulas bonorum possessionem petere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo testamentum irritum fiat.*

2 *Quando hæredi detur bonorum possessio secundùm tabulas.*

1 HIc §. est de testamento irrito facto. TESTAMENTVM IVRE FACTVM, FIT IRRITVM CAPITIS DIMINVTIONE TESTATORIS; *hoc est* si testator post factum testamentum passus fuerit vel maximã, vel mediã vel etiam minimam capitis diminutionem: vt si se adrogandum dederit, *l.penult.§. testamento.de bonor.possess.secund.tab. & h.§ n.* quia dando se in adrogationem, cum capite, fortunas quoque suas in familiam, & domum alienam transfert, *d.*
2 *§.testamento.* Iure tamen Prætorio, hoc casu datur hæredi in testamento scripto bonorum possessio secundùm tabulas; si modò testator, & cùm fecit testamentum, & cùm mortuus est, ius testamenti faciendi habuit, *l.1.de bonorum poss. secund.tab.§.non tamen per omnia,h.t.n.* Si mortis tempore non habuit testamenti factionem; vt quia in adoptiui patris potestate testator adhuc fuit: non potest hæres scriptus secundùm tabulas bonorum possessionem petere. Prætor namque exigit, vt testator vtroque tempore ius testamenti faciendi habuerit, & cùm fecit, & cùm moritur, *d l.1.§.exigit.de bon.poss.secund.tab.*

AD §. EX EO AVTEM SOLO.

TEXT. Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quòd posteà testator id noluit valere: vsque adeò, vt & si quis post factum testamentum posterius facere cœperit; & aut mortalitate præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, non perfecerit, diui Pertinacis oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores iure factæ, irritæ fiant, nisi sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint, nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est. Eadem oratione expressit, non admissurum se hæreditatem eius, qui litis causa Principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex illa scriptura, cui iuris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundùm hæc diui quoque Seuerus & Antoninus sæpissimè rescripserunt. Licèt enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus viuimus.

SVMMARIA.

1 *An sola contraria voluntate testatoris testamentum vitietur.*
2 *An posteriori testamento imperfecto prius perfectum reuocetur.*
3 *An Imperator ex imperfecto testamento aliquid capere possit.*

1 TESTAMENTVM IVRE FACTVM EX EO SOLO NON INFIRMATVR, QVOD POSTEA TESTATOR ID NOLVIT VALERE. Ratio est, quia testamentum nuda & sola voluntate testatoris non fit, sed fit certis solemnitatibus adhibitis: & idcircò nuda & sola voluntate testatoris testamentum iure factum etiam non infirmatur. Quinimò TESTAMENTVM RECTE FACTVM NON INFIRMATVR, ETIAM SI TESTATOR POST PRIVS FACTVM TE-
2 STAMENTVM, ALIVD FACERE COEPERIT ET MORTALITATE PRÆVENTVS, AVT QVIA EVM EIVS REI POENITVIT, ID NON PERFECERIT. ATQVE ITA DIVI PERTINACIS ORATIONE FVIT CAVTVM, vt Imperator noster hîc loquitur. Solebant boni Principes plerunq; ea, quæ constituti essent, orationibus comprehendere, & de his censendi arbitrium Senatui relinquere. Eas orationes posteà SCtum subsequebatur, *l.1.2.& 7.de sériis, l cùm hi. de transact.l.oratione.de ritu nupt.* & ideò sæpissimè quod vno in loco Oratione inductum traditur, id alibi SCto tribuitur, citra vllam legum pugnam atq; discordiam. Vt in *d.l.cùm hi.de transact.* dicitur, oratione diui Marci inductum esse, ne

ſt, ne de alimentis reſtamento relictis ſine Prætore tranſigatur. Id SCtò tribuitur *in l. elegant. de condict. indeb.* Sic *in l. ſi quis tutor. de ritu nupt.* dicitur oratione cautum eſſe, ne tutor pupillam ſuam vxorem ducat. Idem SCto tribuitur *in l. libertum eod.* Addit Iuſtinianus hìc, dicta diui Marci oratione & hoc expreſſum fuiſſe, non probaturum ſe teſtamentum non legitimè factum, in quo ipſe diuus Marcus ob eam cauſam, quòd reſtamentum legitimè factum non eſſet, hæres eſſet inſtitutus. Atq; ita, *inquit Iuſtinianus*, diui Seuerus & Antoninus ſæpiſſimè etiam reſcripſerunt. LICET ENIM (dixerunt Seuerus & Antoninus) LEGIBVS SOLVTI SIMVS: ATTAMEN LEGIBVS VIVIMVS. *h. §. n. in fine.* Sic Paulus ICtus inuerecundum eſſe ait, ex imperfecto teſtamento Imperatorē ſibi aliquid vindicare. Decet etiam tantæ Maieſtati eas ſeruare leges, quibus ipſe ſolutus eſſe videtur, *l. ex imperfecto. de legat.* 3. Legibus ſolutum eſſe, nihil aliud eſt, quàm iuris ciuilis ſolemnibus Imperatorem ſolutum eſſe: quemadmodum *ex h. § n.* ſatis intelligitur, & optimus Imperator Alexander interpretatur *in l. 3. C. de teſtam.* Idque primùm populus Romanus Octauio Auguſto dedit. Sed alij deinde Cæſares, ſuo veluti iure, ſibi idem ſumpſerunt. *Dio, l.* 53.

SYNOPSIS TIT. XVII. QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMENTVR.

TESTAMENTVM

- Non iure fit,
  - Vbi deſunt ſolemnia iuris.
  - Vbi filius in poteſtate præteritus eſt.
  - & Iniuſtum dicitur.
- Iure factum
  - Rumpitur
    - Agnatione ſui hæredis
      - Naturali, cùm
        - Naſcitur poſtumus præteritus.
        - Succedit nepos ex lege Velleia.
      - Ciuili, cùm adoptatur quis in filium.
    - Alterius teſtamenti ordinatione, quod iure perfectum ſit.
  - Irritum fit ex perſona
    - Teſtatoris, qui affectus eſt capitis diminutione
      - Maxima.
      - Media,
      - Minima.
      - Niſi poſteà priorem ſtatum recuperauerit,
    - Hæredis, qui non adiit, quia
      - Noluit,
        - Repudiando.
        - Abſtinendo.
      - Non potuit, moriendo ante teſtatorem, vel conditionis euentum.
- Deſtitutum verò eſt, ex quo nemo hæreditatem adiit: quod etiam deſertum appellatur.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TITVLVS XVIII.

TEXT. Quia plerunque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt: inductum est, vt de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur aut iniquè se exhæredatos, aut iniquè præteritos; hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit; sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum est. Non autem liberis tantùm permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare; verùm etiam parentibus liberorum. Soror autem & fratres, turpibus personis scriptis hæredibus, ex sacris Constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes hæredes agere possunt. Vltra fratres igitur & sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

SVMMARIA.

1 *Quare querela inofficiosi introducta sit.*
2 *Quid sit inofficiosum testamentum.*
3 *An mater filios hæredes instituere vel exhæredare cogatur.*
4 *An parentes à liberis suis exhæredari possint.*
5 *Intra quod tempus querela inofficiosi locum habeat.*
6 *An fratribus exhæredatis detur inofficiosi querela.*
7 *An reliquis cognatis querela detur.*
8 *Quo iure querela inofficiosi introducta sit.*
9 *Quo colore sit introducta.*
10 *An totum testamentum querela rescindat.*

1 INquit Imperator; QVIA PLERVNQVE PARENTES SINE CAVSA LIBEROS SVOS EXHÆREDANT, VEL OMITTVNT; INDVCTVM EST,
2 VT DE INOFFICIOSO AGERE POSSINT LIBERI. Inofficiosum itaq; testamentum est, in quo parentes sine causa liberos exhæredarunt aut omiserũt. Et sic Paulus *in 4. sent. tit. 5.* inofficiosum testamentum definiuit: Inofficiosum, *inquit*, testamentum est, quod frustrà liberis exhæredatis non ex pietatis officio conscriptum est. Frustrà dicuntur liberi exhæredati, cùm immeritò & SINE CAVSA, vt Imperator noster hîc loquitur, exhæredati sunt. Et quidem filius exhæredatus docere cogitur, innocentem se & sine causa exhæredatum esse, *l. 5. de inoff. testam.* nisi fortè hæredes in testamento scripti ostendere maluerint, ingratum filium contra parentẽ extitisse, & propterea esse exhæredatũ, *l. liberi. C. de inoff. test.* NON SOLVM AVTEM INOFFICIOSVM TESTAMENTVM EST IN QVO LIBERI SVNT EXHÆREDATI SINE CAVSA; VERVM ETIAM, INOFFICIOSVM TESTAMENTVM EST, IN QVO LIBERI SVNT OMISSI, vt Imperator noster hîc tradit: siue, vt posteà loquitur, IN QVO LIBERI INIQVE SVNT PRÆTERITI, *h. e.* neq; hæredes instituti, neq; etiã exhæredati. Et
3 hoc ad matrẽ, itẽmq; auũ maternũ referendũ est. Nec enim mater cogitur liberos exhæredare aut instituere, sed potest eos silentio omittere. Idémque de auo

materno

materno dicimus. Et silentium matris aut aui materni, & cæterorum per ma-
trem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris, § *fin. sup. de ex-*
hered. liberorum. Si pater liberos silentio præterierit, testamentum totum inuti-
le est & nullius momenti, §. 1. *sup. de exhered. liber.* Et cùm Paulus testamentum
inofficiosum dicit esse, quod frustrà liberis exhæredatis est cóscriptum, vtram-
que exhæredationem, & eam quæ nominatim fit à patre, & hanc quæ tacitè
fit à matre aut auo materno, intelligit. Inofficiosum igitur testamentum est, in
quo frustrà & sine causa liberi à patre sunt exhæredati, aut à matre vel auo ma-
terno omissi & præteriti. Addit Iustinianus hic *in* §. 1. INOFFICIOSVM TE-
STAMENTVM QVOQVE ESSE, IN QVO PARENTES FRVSTRA ET SI-
NE CAVSA A LIBERIS SVNT EXHÆREDATI. Quemadmodum parentes 4
liberos suos ex causa exhæredare possunt: ita versa vice, liberi quoq; se possunt
exhæredare ex causa parentes. *Nouell.* 115. & parentibus sine causa à liberis
exhæredatis, testamentum est inofficiosum. Dicitur inofficiosum, quòd contra
pietatis officium factum est, *l. 2. de inoffic. testam. l. nam etsi eod. Paulus d. lib. 4.*
sent. tit. 5. & hoc tit. nostro. Hoc pietatis est officium, ne parentes liberos sine cau-
sa exhæredent; néve liberi sine causa exhæredent parentes. Et cùm parentes aut
liberi contra faciunt, faciunt contra pietatis officium, & testamentum inoffi-
ciosum nominatur. Et possunt liberi ac parentes de inofficioso testamento a- 5
gere, *h. e.* instituere querelam inofficiosi testamenti, intra quinquennium, *l. 2. C.*
apostat. l. 2. C. in quibus causis in integr. restitut. non est necess. Post quinquennium,
non possunt agere querela, nisi ex magna & iusta causa, *l. contra. C. de inoffic. te-*
stam. Quòd ad fratres aut sorores attinet, illi querelã inofficiosi testamenti non 6
habent; nisi fortè frater fratrem aut sororẽ exhæredauerit, turpibus personis
institutis. Huiusmodi testamentũ; improbum testamẽtum dicitur à Cicerone,
in Pretura urbana. ET FRATER EXHÆREDATVS, TVRPI PERSONA IN-
STITVTA, HABET QVERELAM INOFFICIOSI TESTAMENTI, *h. t. n.* si
modò defunctus & frater exhæredatus, sint fratres ὁμοπάτριοι, ex eodem patre,
eadémq; matre geniti. Si sunt fratres ὁμοπάτριοι, & ὁμομήτριοι, *id est*, ex eodẽ pa-
tre geniti (qui germani fratres dicuntur,) habent quoq; querelam. Si sint ὁμο-
μήτριοι ex eadẽ matre geniti, diuerso patre, (qui vterini fratres nominantur,) ab
inofficiosi actione contra testamentũ fratris, frater penitùs arcetur, *l. fratres. C.*
de inoffic. testam. ET QVOD DE FRATRIBVS DICIMVS, IDEM DE SORORI-
BVS EST INTELLIGENDVM, *d. l. fratres & §. 1. h. t. n.* Reliqui cognati vltra 7
fratres & sorores, ad querelam inofficiosi non admittuntur, *dict. §. 1. h. t. n. l. 1. eo-*
dem, l. fratris vel sororis filij. C. eodem. Testamentũ illud, in quo cognati & amici,
benè de nobis meriti exhæredantur vel amittuntur, Cicero *in Pretura urbana,*
inhumanum appellat. Suetonius *in Caligula*, testamentum ingratum. Sed iure 8
nostro ciuili, inhumani vel ingrati testamẽti nulla est actio, nulla querela. Que-
rela autem inofficiosi testamenti lege Glicia, vt verisimile est, est introducta,
quemadmodum indicat inscriptio, *l. 4. de inoff. testam.* quę sumpta est ex libro
singulari Caij ad legem Gliciam, *Iacobus Cuiacius lib. 2. obser. cap. 14.* ET HOC 9
COLORE QVERELA EST INTRODVCTA, QVASI TESTATOR NON
FVERIT SANÆ MENTIS, CVM TESTAMENTVM ORDINARET, vt Im-
perator *in prin. huius tituli.* docet, post ICtum *in l. 2. de inoff. testam.* Furoris e-
nim species quędam est, succensere sanguini & naturę suę. Hinc Asinius apud

Quintilianum *lib.* 9. ait, furiosum, non inofficiosum testamentum reprehendi.
10 Ac ob hunc colorem, querela inofficiosi testamenti totum testamentum rescindit, *l. Papinianus, §. fin l. cum mater. de inoffic. testam.* Cæterùm, *ex Nou.* 115. querela rescindit tantùm institutionem, cætera firma manent, quemadmodum monui.

Ad §. tam autem naturales.

Text. Tam autem naturales liberi, quàm secundùm nostræ Constitutionis diuisionem adoptati, ita demùm, de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hæreditatem totam, vel partem eius, alio iure veniunt, de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt. Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil ei penitùs à testatoribus testamento relictum est, quòd nostra Constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hæreditatis, vel res eis fuerit relicta, de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest, vsque ad quartam legitimæ partis repleatur; licet non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

S V M M A R I A.

1 *Quibus liberis querela competat.*
2 *An querela detur, quando aliud ordinarium remedium locum habet.*
3 *Quando querela liberis detur.*
4 *Quando filio detur actio ad supplementum.*

1 Naturales liberos Imperator cùm nominat, intelligit liberos naturales & legitimos simul. Hi habent querelam inofficiosi testamenti, si sine causa fuerint exhæredati aut præteriti. Adoptiui quoque liberi de inofficioso testa-
2 mento agere possunt, *h. §. n.* Sed ita demum naturalibus liberis et legitimis, itemque adoptivis, querela inofficiosi testamenti datur, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Est enim querela remedium extraordinarium, ad quod deficiente ordinario remedio, recurri solet, *l. in causa 2. de minor.* Et quæ de naturalibus & legitimis liberis itemque adoptiuis dicimus, eadem etiam de posthumis intelligenda sunt, qui exhæredati aut sine causa præteriti, de inofficioso agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possunt. Rursus, que-
3 rela inofficiosi testamenti tunc datur, cum liberis nihil penitus a testatoribus testamento relictum est. Olim quidem filio in-
4 stituto ex minori parte, quàm ex quarta, querela inofficiosi testamenti dabatur, vt indicat *l. omnimodo, C. de inoff. test.* Verùm hodie ex Iustiniani constitutione, filio cui minus legitima est relictum, querela inofficiosi testamenti non datur, sed actio ad supplementum legitimæ, *d. l. omnimodo & l. scimus, C. de inoff. testam.* Licet, inquit Imperator, non fuerit adiectum, boni viri arbitratu debere eam compleri, *hoc § n.* His verbis olim testamento non adscriptis, legitima non supplebatur, sed filius querela inofficiosi agebat, vt colligitur *ex l. 4. C Theodos. de inoff. test.* Hodie autem legitima suppletur, etiamsi dicta clausula testamento adiecta non fuerit.

Ad §. si tutor.

Text. Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cùm nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

SVM-

SVMMARIA.

1 *An ei competat querela inofficiosi, qui legatum ex testamento accepit.*
2 *Et quid de eo dicendum, qui alterius nomine legatum accepit.*

Regula iuris est: Qui legatum accepit ex testamento, ab accusatione inofficiosi repellitur, *l. si pars iudicantium §. fin. de inoffic. testam.* quia accipiẽdo legatum, iudiciũ defuncti probasse videtur, *l. Papinianus, § si conditioni. de inoff. testamen.* Nec obstat *l. 5. de his quæ vt indign. aufer.* ea enim lex loquitur de illo, qui ex falso testamento legatum accepit. Hic nihilominùs postea testamentum potest falsum arguere; si modò ignorans falsum esse testamentum, accepit. Si sciens accepit, ab accusatione falsi repellitur, *l. 3. ad l. Corneliam, de falsis, l. 3. C. eodem.* Ab hac autem regula excipiendus est, qui alterius nomine legatum accepit. Is sibi non præiudicat, nec propterea querelam inofficiosi amittit, *d. l. si pars iudicantium, §. fin. de inoff. test.* Verbi gratia: Tutor pupilli nomine legatum ex testamento patris sui accepit, cùm ipsi tutori nihil esset à patre in testamento relictum. Hoc casu, tutor non prohibetur suo nomine de inofficioso patris testamento agere, *ib. §. n.* Nam quod fecit tutor, inuitus & ex necessitate officij sui fecit: nec propterea probauit iudicium patris. Alia ratio est, si exhæredatus petenti legatum ex testamento aduocationem præbuerit, procurationémve susceperit. Tunc exhæredatus remouetur ab accusatione inofficiosi. Agnouisse enim videtur: qui qualequale iudicium defuncti comprobauit, *l. fin. de inoff. test.* Nec obstat *l. inter officium. de rei vindicat.* Etenim lex illa apertis verbis loquitur de eo, qui ignorans rem suam esse, alij eam vendicanti adfuit. Is dominium non amittit, nec actionem.

AD §. SED ETSI E CONTRARIO.

TEXT. Sed etsi è contrario, pupilli nomine, cui nihil relictum fuerit, de inofficioso egerit & superatus est: ipse tutor, quod sibi in eodem testamento legatum relictum est, non amittit.

SVMMARIA.

1 *An agens querela & succumbens legatum amittat.*
2 *An tutor nomine pupilli agens, legatum sibi relictum amittat.*
3 *Quæ sit differentia inter testamentum falsum & testamentum inofficiosum.*

Iuris regula est: Qui testamentum accusat quasi inofficiosum, nec obtinet, perdit quod sibi in testamento relictum est; idque quasi indigno ablatum, fisco vindicatur, *l. Papinianus §. meminisse. de inof. test. l. edicto. §. pen. de iur. fisc.* Ab hac regula excipiendus est tutor. NAM SI TVTOR TESTAMENTVM QVASI INOFFICIOSVM ACCVSAVIT PVPILLI NOMINE, ET SVPERATVS EST, *id est*, nihil obtinuit, NON PROPTEREA TVTOR, QVOD SIBI IN EODEM TESTAMENTO LEGATVM RELICTVM EST, AMITTIT, *ib. § n.* Idque optima ratione defenditur, *inquit Iurisconsultus in l. tutorẽ. in princip. de his quæ vt indign. auferunt.* Nam tutor coactus officij necessitate accusatur. In d. l. tutorẽ, ICtus non solùm loquitur de tutore, qui inofficiosum dixit testamentum, verùm etiam de illo, qui falsum dixit testamentum. Hic etiam non perdit lega-

tum, si non obtinuit. Sic Marcianus Iurisconsultus hæc duo coniunxit *in l. aduersus, §.1. de inoffic. testam.* Et tamen differentia quædam inter eum qui falsum dixit testamentum, & eum qui dixit testamentum inofficiosum. Qui vnum hæredem quasi per falsum adscriptum accusauit, nec obtinuit, non amittit legatum ab alio cohærede sibi relictum, *l. 4. de his quæ vt indign. aufer.* At qui cum vno hærede egit de inofficioso, nec obtinuit, repellitur à toto legato per regulam suprà dictam. Differentiæ ratio est; quòd qui dicit testamentum inofficiosum, accusat defunctum quasi dementem, quasi non sanæ mentis fuerit, vt suprà est expositum: & ideò indignus est, qui ex testamento defuncti aliquid consequi debeat, etiamsi prò parte duntaxat inofficiosum testamentum dixerit. Etenim & is qui pro parte inofficiosum testamentum dicit, defunctū accusat quasi furiosum, non minùs quàm si testamentum ex asse inofficiosum dixisset. Itaque meritò à legato repellitur. Qui verò hæredem quasi per falsum adscriptum dicit, non accusat defunctum, iudicium eius non impugnat; sed impugnat duntaxat hæredem, quem per falsum adscriptum accusauit. Ideóque si non obtineat, ab eo tantùm hærede repellitur, quem accusauit, quemque sua portione defraudare voluit. Ab alio cohærede, cui nullum negotium exhibuit, non repellitur. Est & alia inter falsum & inofficiosum testamentum differentia, de qua in §. præcedenti est dictum.

AD §. FINAL.

TEXT. Igitur quartam quis debet habere, vt de inofficioso testamento agere non possit: siue iure hæreditario, siue iure legati vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos: in iis tantummodò casibus quorum mentionem facit nostra Constitutio: vel aliis modis, qui Constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, vna quarta eis dari possit, vt ea pro rata eis distribuatur, id est, pro virili portione quarta.

SVMMARIA.

1 *Legitima quomodo aliàs appelletur.*
2 *Legitima vnde dicatur.*
3 *Legitima quota hæreditatis pars sit.*
4 *An singulis liberis legitima sit relinquenda.*
5 *Quomodo inter diuersi gradus liberos legitima sit diuidenda.*
6 *Legitima excludit querelam inofficiosi.*
7 *An titulo institutionis liberis legitima sit relinquenda.*

1 HIc §. est de legitima, quæ liberis relinqui debet; & debitum bonorū subsidium appellatur *in l. si totas. C. de inoffic. donat.* & debita portio, *l. Papinianus, §. quoniam. de inoff. testam. l. scimus. in princ. C. eod.* legitima portio, *l. omnimodo, l. qua nuper, C. de inoff. test.* A Iustiniano *in Nouell. 18.* itemq; ab Harmenopulo *lib. 5. Epit. tit. de Falcidia, χρέος, & in Nouell. 117. τὸ ἐκ τῶν νόμων ὀφειλόμενον*
2 *μέρος.* A Zonara *in Theodosio iuniore, νόμιμον λάχος:* & ab eodē *in Pio & Seuero. νόμιμον μέρος.* Inde apparet legitimam dici, nō ex eo, quòd natura debita est; sed quia ex lege aliqua descendit, quæ voluit legitimam liberis relinqui debere. *d.*

Nouella

Nouella 117. Natura quidem liberos ad successionem vocat, *l. final. de bon. damnat. l. scripto. §. final. si tabula testam. non extab. vnde liberi.* & liberis aliquid debetur *ἐκ φύσεως. Nouel.* 1. At natura non præscripsit certam portionem, quæ debeat relinqui: sed hoc ex lege ciuili est. Quæ autem lex illa sit, nondum satis constat. Iacobus tamen Cuiacius opinatur à Diuo Marco Philosopho primùm constitutum esse, vt quadrans liberis relinquatur, *in* 3. *obseruat. cap.* 8. Legitima 3
verò est quarta pars eius, quod quis esset habiturus ab intestato, *l. Papinianus, §. si quis mortis. de inoff. testament. l. parentibus, l. quæ nuper. C. eodem.* Eaque debetur ex eo quod superest, deducto ære alieno, funeris impensa, & pretiis seruorum manumissorum, *d. l. Papinianus, § quarta autem. de inofficios. testam.* Ibi ICtus inquit: An libertates quartã minuant, videndum est; & nunquid minuant. Hæc verba, nunquid minuant, accipit ICtus pro, quidni. Nam sequentibus verbis probat quartam accipiendam esse, deductis libertatibus. Ac debetur legitima siue onere aliquo, & sine vlla mora vel dilatione. *d. l. scimus, § cum autem quis, C. de inofficios. testament.* Ideoque si maritus vxori reliquit vsumfructum omniũ bonorum, aut vt frueretur vnà cum filio, vt est apud Ciceronem *in oratione pro Cecinna:* non habet vxor vsumfructum in legitima, *d. Nouella* 18. ex qua explicanda est *l. vxori meæ, de vsu & vsufruct. &c. Andreas Gail. lib.* 2. *pract. obseruat.* 144. Si igitur defunctus, ære alieno deducto, deducta etiam funeris impensa, duodecim millia florenorum reliquit, & filium vnum: filio pro legitima tria millia florenorum debentur. Nam filius ab intestato duodecim millia florenorum esset habiturus. Sic si testator duos reliquit filios, & duodecim millia florenorum: singuli ab intestato sunt habituri sex millia. Legitima igitur vniuscuiusque filij erat 1500. florenorum. Mille enim & quingenti floreni, sunt quarta pars eius, quod filius esset habiturus ab intestato. Ob hanc causam, legitima dicitur quarta legitimæ partis *in § sed hæc ita, suprà, hoc tit. nostro. & d l. Papinianus, § quoniam autem. de inoffic. testam.* Et hæc singulorum legitima est. Non tamẽ est necesse, vt testator singulis liberis in specie legitimam relinquat: SED SIVE 4
VNVS FVERIT, SIVE PLVRES, VNA QVARTA EIS DARI POTEST, VT PRO RATA DISTRIBVATVR. *h. §. n. in fine.* Hæc quarta, est quarta omnium bonorum, quæ mortis tempore fuerunt, quæq; liberi ab intestato fuissent habituri. Iustinianus *in d. Nouell.* 18. *τριούγκιον* appellat, quòd tres vnciæ sunt quarta pars assis siue totius hereditatis. Verbi gratia: Testator duodecim millia florenorũ habet in bonis, & liberos tres. Omniũ simul liberorũ legitima est quarta omnium bonorũ, quæ liberi ab intestato habuissent. Habuissent autẽ liberi ab intestato duodecim millia. Quarta igitur pars sunt tria millia florenorũ Et tribus millibus florenorum inter liberos diuisis, singuli accipient mille florenos, sicq; quartã partẽ eius, quod singuli ab intestato essent habituri. Singuli namq; ab intestato quatuor millia essent habituri. Atq; ita legitima liberorũ æqualiter inter liberos distribuitur, cùm liberi primi gradus soli supersunt. Si cum liberis 5
primi gradus supersint etiam liberi secundi gradus, illi in locum suorum parẽtum intrant, & eam portionem accipiunt, quam parens illorũ, si viueret, accepturus fuisset. Verbi gratia. Pater reliquit filium, & ex filio defuncto duos pluresve nepotes. Reliquit etiã filio & nepotibus legitimam, *hoc est,* quartã omniũ bonorum. Hoc casu quarta inter filium & nepotes in duas partes diuiditur, & filius accipit dimidiã partem, alterã dimidiam partem capiunt nepotes ex filio,

6 *l. Papinianus, §. quoniam. de inoff. testam.* ET CVM LIBERI LEGITIMAM HABENT, DE INOFFICIOSO AGERE NON POSSVNT, *h. §. n.* Ac potuit olim legitima liberis quocunque titulo relinqui, non tantùm titulo hæredis, vt si pater liberos instituat in legitima: verùm etiam titulo legati vel fideicommissi,
7 *h. §. n. & Nouell. constit. 5. & d Nou. 18. & Nou. 22.* Verùm interpretibus nostris communiter placuit, hodie legitimam liberis relinquendam esse titulo institutionis, *per Nouell. 115.* in qua tamen hoc expressis verbis definitum non est, vt monuit Iac. Cuiac. *in priorib. notis ad Instit.* Si plures ergo habeat liberos testator, & vnum hæredem instituat, alteri legitimam portionem titulo legati relinquat; testamentum non valet. Aliud dicimus, cum vni filio testator certum aliquid reliquit, alteri similiter, nec vllam in testamento institutionis mentionem fecit: tunc testamentum valet. *Corrasius in l. filium quem, num. 82. C. famil. erc. sc. Cynus, Bald. Angel. Salicet. Paulus de Castro & Iason, in Authent. nouissime. C. de inoff. testam.* Denique Iustinianus legitimam auxit, & quadrantem in trientem & semissem mutauit, pro numero liberorum. Si enim quatuor fuerint liberi vel pauciores, legitima portio omnium liberorum simul, est triens. Si quinque fuerint liberi vel plures, legitima est semis. *d. Nou. 18. & Nou 39. & Nou 92.*

SYNOPSIS TIT. XVIII. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

TESTAMENTVM
- INFIRMATVR ipso iure, cum
  - Rumpitur.
  - Irritum fit.
- RESCINDITVR IVRE
  - PRÆTORIO, per bonorum possessionem contra tabulas, quæ datur Emancipatis.
  - CIVILI, per querelam inofficiosi, quę datur
    - 1. Liberis non ingratis, etiam adoptiuis & posthumis, aduersus testamenta parentum.
    - 2. Parentibus etiam non ingratis aduersus testamenta liberorum.
    - 3. Fratribus & sororibus cõsanguineis, aduersus testamenta fratrum & sororum, Turpibus personis hæredibus institutis.

    Ita demùm,
    - Si nullo alio iure ad hæreditatem venire possint.
    - Si nihil eis quocumque tit. sit relictum.

DE

DE HÆREDVM QVALITATE ET DIFFERENTIA.

Titvlvs XIX.

Text. Hæredes autem aut neceſſarij dicuntur, aut ſui & neceſſarij, aut extranei. Neceſſarius hæres, eſt ſeruus hæres inſtitutus: ideò ſic appellatur, quia ſiue velit, ſiue nolit omnimodò poſt mortem teſtatoris protinus liber & neceſſarius hæres fit. Vnde qui facultates ſuas ſuſpectas habent, ſolent ſeruum ſuum primo, aut ſecundo, aut etiam vlteriore gradu hæredem inſtituere: vt ſi creditoribus ſatis non fiat, potiùs eius hæredis bona, quàm ipſius teſtatoris, à creditoribus poſſideantur, vel diſtrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præſtatur; vt ea quæ poſt mortem patroni ſui ſibi adquiſierit, ipſi reſeruentur. Et quamuis bona defuncti non ſufficiant creditoribus: tamen ex alia cauſa quas ſibi res adquiſiuit, non væneunt.

SVMMARIA.

1 *Quotuplices ſint hæredes.*
2 *Quis ſit neceſſarius hæres.*
3 *Vnde neceſſarij hæredes in vſum venerint.*

HIc titulus de hæredum qualitate & differétia inſcribitur, propterea quòd 1
non omnium hæredum vna eadémq; conditio eſt: nam HÆREDES AVT
NECESSARII SVNT, AVT SVI ET NECESSARII, AVT EXTRANEI.
NECESSARIVS HÆRES, EST SERVVS HÆRES INSTITVTVS. DICITVR 2
NECESSARIVS, QVIA SIVE VELIT, SIVE NOLIT, OMNINO POST
MORTEM TESTATORIS, PROTINVS FIT LIBER ET HÆRES NECESSARIVS. Inquit Imperator, POST MORTEM TESTATORIS; quia viuentis non eſt hæreditas, *l. hæreditas, de reg. iur. l. nihil aliud. de verb. ſignif.* Et ſeruus protinus, *hoc eſt*, illicò, ſtatim, confeſtim fit liber; ſiue cum libertate fuerit hæres inſtitutus, ſiue ſine libertate, §. 1 *de hæred. inſtit ſuprà.* Et hæres neceſſarius, quia non habet ius, facultatem, aut poteſtatem ſeſe abſtinendi, non deliberat etiam de adeunda hæreditate, vel non adeunda: ſed velit nolit, hæres eſſe cogitur. VNDE, inquit Imperator, QVI FACVLTATES SVAS SV- 3
SPECTAS HABENT; *hoc eſt*, qui ſuſpicantur tantum in facultatibus ſe non habere, vt creditoribus ex facultatibus ſatisfieri poſſit; SOLENT SERVVM SVVM PRIMO AVT SECVNDO, AVT ETIAM VLTERIORE GRADV, HÆREDEM INSTITVERE, *hoc eſt*, ſolent ſeruum vel hæredem inſtituere quod fit primo gradu: vel ſolent ſeruum ſubſtituere, quod fit ſecundo gradu & ſequentibus, quemadmodum *in tit. de vulgari ſubſtitutione*, ſuprà latius eſt expoſitum. Idque ideò, vt Imperator hîc ſubiicit, VT SI CREDITORIBVS NON SATISFIAT, POTIVS EIVS HÆREDIS BONA, QVAM IPSIVS TESTATORIS, A CREDITORIBVS POSSIDEANTVR, DISTRAHANTVR, VEL INTER EOS DIVIDANTVR. Satisfieri debet creditoribus hæreditariis à ſeruo hærede inſtituto; aut ſi hoc non fiat, creditores res hæreditarias ſerui nomine vendent, non nomine defuncti teſtatoris, ne iniuria defunctus afficiatur, §. 1. *ſup. quibus ex cauſis manum. non licet.* Iniuriam ſiquidem non lenem patitur,

cuius bona à creditoribus in celeberrimis locis ciuitatis proſcribuntur & venduntur. *Cic. in orat. pro Quintio.* ſicuti *in tit. de ſucceſſ. ſublatis &c.* infrà latiùs dicetur. Imperator hîc incommodum vocat. Et pro hoc incommodo, illud commodi ſeruo præſtatur, vt ea quæ poſt mortem patroni ſui, *id eſt*, domini à quo hæres eſt inſtitutus, ſibi adquiſierit, ipſi reſeruentur: *hoc eſt*, ſeruus habet ius ſeparationis; poteſt ea quæ ipſe poſt mortem domini alia ex cauſa, quàm ex hæreditate defuncti, adquiſiuit, ſeparare ab hæreditate defuncti. Et bona defuncti creditores vendent: & quamuis ea ipſis non ſufficiant; tamen non proptereà quæ ſeruus poſt domini mortem alia ex cauſa adquiſiuit, venduntur; ſed ea ſeruus ſibi retinet, §. 1. *hoc tit. noſtro.*

AD §. SVI AVTEM ET NECESSARII.

TEXT. Sui autem & neceſſarij hæredes ſunt, veluti filius, filia, nepos neptiſve ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modò in poteſtate morientis fuerint. Sed vt nepos neptiſve ſui hæredes ſint, non ſufficit eum eámve in poteſtate aui mortis tempore fuiſſe: ſed opus eſt, vt pater eius viuo patre ſuo deſierit ſuus hæres eſſe, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus poteſtate: tunc enim nepos neptíſve in locum patris ſui ſuccedit. Sed ſui quidem hæredes ideò appellantur; quia domeſtici hæredes ſunt, & viuo quoque patre quodammodò domini exiſtimantur. Vnde etiam ſi quis inteſtatus mortuus ſit, minima cauſa eſt in ſucceſſione liberorum. Neceſſarij verò ideò dicuntur, quia omnimodò, ſiue velint, ſiue nolint, tam ab inteſtato, quàm ex teſtamento hæredes fiunt: Sed his Prætor permittit volentibus abſtinere ſe ab hæreditate, vt potiùs parentis, quàm ipſorum bona ſimiliter à creditoribus poſſideantur.

SVMMARIA.

1 *Qui ſint hæredes ſui & neceſſarij.*
2 *Vnde ſui hæredes dicantur.*
3 *Quare ſui & neceſſarij dicantur.*
4 *An ſui hæredes abſtinere ſe poſſint ab hæreditate.*

1 SVI ET NECESSARII HÆREDES SVNT, QVI IN POTESTATE MORIENTIS FVERVNT, *hoc §. n. & §. infrà de hæred. quæ ab inteſtato defer.* VT FILIVS SVVS HÆRES EST, ITEMQVE FILIA: NEPOS QVOQVE ET NEPTIS EX FILIO, SVI HÆREDES SVNT. Ex filio additur; quia qui ex filia naſcuntur, in poteſtate aui materni non ſunt, ſed patris eorum, aut aui paterni. *§. fin. ſup. de patr. poteſt.* & proinde nec ſui hæredes ſunt. Sed nec nepos neptíſve ex filio ſemper ſui hæredes ſunt, quamuis in poteſtate morientis fuerint. Sed tunc demùm, cùm pater eorum, viuo patre ſuo, deſiit ſuus hæres eſſe; ſiue morte id acciderit, ſiue emancipatione *h. §. n. & §. ita demum tamen. inf. de hæred. quæ*
2 *ab inteſt. defer.* SVI AVTEM HÆREDES EX EO DICVNTVR, QVIA DOMESTICI HÆREDES SVNT, ET VIVO PATRE QVODAMMODO DOMINI EXISTIMANTVR. Hîc poſteriora verba, priora explicant. Sui enim ex eo dicuntur, quòd domeſtici ſunt; *hoc eſt*, quòd viuo patre quodammodò domini exiſtimantur, & viuo patre quaſi domini ſunt, ita vt mortuo patre dominium non adquirant, ſed continuatio dominij fiat, *l. in ſuis. de liber. & poſthumis &c.* Auſonius,

Iuſta quidem ſeries patri ſuccedere, verùm
Eſſe ſimul dominos, gratior ordo piis.

NECESSARII DICVNTVR, QVIA OMNIMODO SIVE VELINT, SIVE NOLINT, TAM AB INTESTATO, QVAM EX TESTAMENTO HÆREDES FIVNT. OMNINO, *hoc est*, ipso iure fiunt hæredes. Sui itaque non adeunt hæreditatem, sed sine aditione hæredes fiunt, *l.6 §.interdum. de adquir. hered.* & hæreditatem retinent, *l si patronus 2. § vlt de bon.libertorum.* & statim hæredes sunt, *l.1.§.qui sunt. si quis omissa caussa testam.* ac habent ius ἀναχωρήσεως. Theophilus *in princ.tit.de bon. possess.* Et hæc necessitas non est ex xij. tabulis, sed ex patria potestate descendit. *l. 5. de condit.& demonstr.* Patria autem potestas moribus est recepta. *l.patre furioso.de his qui sui vel alie iur.* Hæc igitur verba, EX LEGE XII. TABVL. quæ in vulgatis Codicibus habentur, supposititi a sunt, & debent expungi. Theophilus illa non agnouit, nec etiam libri manuscripti, vt Ludouicus Russardus hic annotauit. Sanè beneficio Prætoris sui & necessarij habent ius abstentionis. Possunt enim, si velint, se abstinere ab hæreditate: quo facto, creditores parentis, non filiorum bona possidebunt, & bona parentis nomine distrahent, vt Imperator *in fine huius §.* docet.

3

4

AD §. CÆTERI.

TEXT. Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Seruus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. In extraneis hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio; siue ipsi hæredes instituantur, siue hi qui in potestate eorum sunt: & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem facti, vt constiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc ampliùs, & cùm adibit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit, nam ius hæredis eo vel maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tempora inspicimus. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere; licèt non possit facere testamentum. Et ideò furiosus, & mutus, & postumus, & infans, & filiusfamilias, & seruus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licèt enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alij adquirere possunt.

SVMMARIA.

1 *Quinam sint hæredes extranei.*
2 *Qui extranei hæredes institui possint.*

EXTRANEI HEREDES SVNT, QVI IN POTESTATE TESTATORIS NON SVNT. In potestate, *inquam*, testatoris dominica vel patria. In dominica potestate est seruus, hæres, à domino institutus: & hic necessarius est hæres. In patria potestate est filius, qui suus & necessarius est hæres. At quinecque in dominica, neque in patria potestate testatoris est, & tamen hæres est institutus, hic extraneus dicitur hæres. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, vt sunt liberi emancipati, hæredes extranei sunt, si hæ- 1

redes à nobis instituti fuerint. Sic liberi, qui à matre hæredes instituuntur, extranei hæredes sunt; quia mater liberos in potestate non habet, *§ fœminæ. suprà, de adopt. & h. §. n.* Seruus quoque à domino hæres institutus, & posteà manumissus extraneus est hæres, non necessarius: quia libertatem & hæreditatem simul ex domini testamento non consequitur, *h. §. n. & dictum est suprà,*
2 *in tit. de hæred. instit.* IN EXTRANEIS AVTEM HÆREDIBVS ILLVD OBSERVATVR, VT SIT CVM EIS TESTAMENTI FACTIO, *hoc est*, extranei hæredes tales esse debent, vt institui hæredes possint. ET QVIDEM TALES DEBENT ESSE DVOBVS TEMPORIBVS: TESTAMENTI FACTI TEMPORE, ET TEMPORE MORTIS TESTATORIS: sub quo etiam tempus aditionis comprehendimus, *§. in extraneis, h. t. n. l. si alienum. §. 1. de hæred. instit.* Media tempora non nocent hæredi. Medium tempus, est tempus quod inter testamentum factum & mortem testatoris intercedit. Sic qui testatur, duobus temporibus debet habere testamenti factionem, & cùm facit testamentum, & cum moritur, *l. 1. §. exigit prætor. de bon. or. possess. secund. tab.* quemadmodum suprà aliquoties monui. Si ergo Titius hæres institutus, testamenti facti tempore, itemque tempore mortis testatoris, ciuis Romanus est; testamenti factio cum eo esse dicitur; eo non obstante, quòd medio tempore inter factum testamentum & mortem testatoris, fuit peregrinus; quia media tempora non nocent: atque ita dicere solemus, *l. 6. §. solemus. & l. liber homo, § si hæres. de hæred. instit.*

AD §. EXTRANEIS AVTEM HÆREDIBVS.

TEXT. Extraneis autem hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, vel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: posteà relinquendæ hæreditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinque annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis; ita & si temerè damnosam hæreditatem susceperint. Prætor succurrit. Sciendum est tamen diuum Hadrianum etiam maiori vigintiquinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit, diuus autem Gordianus posteà in militibus tantummodò hoc extendit. Sed nostra beneuolentia commune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit; & Constitutionem tam æquissimam quàm nobilissimam scripsit, cuius tenorem si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit: vt ex hac causa neque deliberationis auxilium eis fiat necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ Constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese veteri grauamini aditionis supponere maluerint.

SVMMARIA.

1. *Extranei hæredes habent ius deliberandi.*
2. *An sui hæredes hæreditatem adire dicantur.*
3. *Sui hæredes an habeant ius deliberandi.*
4. *Deliberare quid sit.*
5. *Cretio vnde dicta.*
6. *Quodnam tempus deliberandi à Prætore detur.*
7. *Hæres inuentarium conficiens non obligatur vltra vires hæreditarias.*
8. *Cur ius deliberandi grauamen dicatur.*
9. *Quodnam tempus deliberandi à Principe detur.*

10 *An*

10 *An hæreditatem semel aditam quis repudiare possit.*
11 *Minoribus quomodo contra damnosam hæreditatem succurratur.*

INquit Imperator: EXTRANEIS HÆREDIBVS DELIBERANDI POTESTAS EST DE ADEVNDA HÆREDITATE, VEL NON ADEVNDA. Adire hæreditatem nihil aliud est, quàm hæreditatem suscipere, & quasi aditum in eam facere, *l. filius §. penult de lib & posthum.* Ibi dicitur: aditus est ad hæreditatē, *hoc est*, adiri hæreditas potest. Aliàs pro adire hæreditatem, ICti dicunt subire hæreditatem, *l. si nemo. de reg. iur. l. 1. C. Theodos. vnde liberi.* Cuiacius *lib. 3. obseru. cap. 6. & rursus lib. 7. obseruat. c.* 18 Soli autem extranei hæredes dicuntur hæreditatem adire, *h §. n. l. filiusfamilias. ibi*, extraneo hærede instituto, *ad legem Falcidiam.* non necessarij, non etiam sui & necessarij. Hi enim, velint, nolint, statim post domini, itemque parentis mortem, hæredes sunt. Hinc sequitur, solos etiam extraneos hæredes, de adeunda hæreditate vel non adeunda, deliberare. Necessarij non deliberant. Non deliberant etiam sui & necessarij. Nec obstat *l. 8. cum l. sequenti, de iure deliberandi.* Nam iure ciuili suus non deliberat, cùm iure ciuili, velit, nolit, fit hæres. Cæterùm, cùm iure prætorio suus & necessarius hæres se abstinere possit ab hæreditate, vt suprà est expositum; ideò iure prætorio, suo & necessario hæredi datur quoque tempus ad deliberandum; & dum deliberat suus, alimenta ex hæreditate habere debet, *d. l. 9. de iure delib.* Deliberare est consulere, vtrùm expediat hæreditatem adire, nécne. Ea deliberatio propter creditores hæreditarios instituitur, cùm scilicèt hæreditas ære alieno grauata est, & hæredes timent, ne in periculum & æs alienum incidant. Ad deliberandum autem, tempus datur vel à testatore, vel à Prætore siue iudice. Tempus, quod à testatore datur, Cretio dicitur: eius formulam refert Vlpianus *in fragm. tit. 22.* his verbis: Titius hæres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterísque: si non creueris, exhæres esto. Cretio à cerno dicta est; & cernere idem significat, quod decernere siue constituere se hæredem esse velle. *l. is qui hæres, §. penult. de adqu. hæred.* Ibi dicitur, antequàm hæres institutus decernat de hæreditate. Sic *in l. pupillus. eod. tit.* dicitur, pupillum neque scire, neque decernere posse, *Varro lib. 5. de lingua lat.* Cernito, *inquit*, id est, facito vt videant te hæredem esse. Et est duplex cretio, vulgaris & continua. Vulgaris est, in qua adijciuntur hæc verba: quibus scieris poterísque. Et in hac cretione computantur illi tantùm dies, quibus quis sciuit se hæredem institutum esse, & potuit cernere. Continua cretio est, in qua non adiiciuntur hæc verba: quibus scieris poterísque. Et in ea cretione computantur etiam dies illi, quibus quis ignorauit se hæredem institutum esse, aut sciuit, sed non potuit cernere. *Vlpianus in fragm. dicto tit. 22. Didacus Couarr. lib. 4. variar. resolut. cap. 10.* Et hæres institutus cum cretione, cernendo fit hæres, ad hûc modum: Cùm me Mæuius hæredem instituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Et si constituerit nolle se hæredem esse, posteà verò facti eum pœnituerit; nihilominùs cernendo potest hæres fieri si aliqui cretionis dies adhuc supersint. *Vlp. in fragm d. tit. 22.* Hodie cretio ab Arcadio, Honorio & Theodosio penitùs est sublata. *l. cretionum C. de iure deliber.* A Prætore siue iudice datur tempus ad deliberandum petenti. Sic enim Prætor inquit: Si tempus ad deliberandum petet, dabo. *l. 1. de iure deliber.* Et dabat iudex non minus quam centum dies. *l. 2. eod.* Hinc centesimus dies, dies editio-

nis dicitur *in l. Pannonius. de acquir. hered.* Hodie ex Iustiniani constitutione,
7 deliberationis auxilium necessarium non est, sed hæres institutus sine metu quamcunque hæreditatem suscipere potest, inuentario confecto. Tunc enim creditoribus hæreditariis vltra vires hæreditatis non tenetur, *l. vlt. C. de iure delib.* Ad inuentarij autem iustam & legitimam confectionem multa requiruntur, quæ exactè Monticulus collegit *in tractatu de Inuentario.* Quòd si hæres inuentarium omittere, & de adeunda hæreditate deliberare voluerit, integrum hoc ei erit. Iustinianus namque ius deliberandi non sustulit, sed duntaxat constituit necessarium non esse, si quis eo omisso inuentarium conficere voluerit. AT SI QVIS VOLVERIT DELIBERARE, ET SESE VETERI GRAVAMINI ADITIONIS SVPPONERE, HOC EI LICET: quemadmodum Impera-
8 tor Iustinianus *in vers. sed nostra beneuolentia. in fine huius §. n.* loquitur. Vocat Imperator ius deliberandi, VETVS GRAVAMEN. E contrario, confectionem inuentarij appellat BENEFICIVM, ET CONSTITVTIONEM ÆQVISSIMAM ET NOBILISSIMAM. Ideò ius deliberandi grauamen est, quia qui deliberauit, tenetur creditoribus hæreditariis satisfacere etiam de suo, si defuncti bona non sufficiant. Verùm qui inuentarium fecit, vltra vires hæredi-
9 tatis conueniri non potest. Ac hodie deliberanti à Principe datur annus, à magistratu dantur nouem menses ad deliberandum. Et quidem semel hoc
10 tempus datur, cùm olim iusta de causa sæpiùs daretur. *d. l. vlt. C. de delib. l. 3. & 4. ff. eod.* Addit Iustinianus hîc: SI IS, CVI ABSTINENDI POTESTAS EST, IMMISCVERIT SE BONIS HÆREDITARIIS: SIVE EXTRANEVS, CVI DE ADEVNDA HÆREDITATE DELIBERARE LICET, ADIERIT: POSTEA RELINQVENDÆ HÆREDITATIS FACVLTATEM NON HABET. His verbis confirmatur quod suprà diximus, solos extraneos adire hæreditatem, nõ suos. Suus enim immiscet se bonis hæreditariis, & extraneus adit. Et suum hæredem intelligit Imperator, cùm nominat eum, cui abstinendi potestas est. Prætor námque suo dat facultatem deliberandi, & potestatem abstinendi, vt suprà est expositum. Et cùm suus semel se immiscuit, vel extraneus semel adiuit hæreditatem; posteà relinquere hæreditatem non possunt, quamuis hæreditas eis sit damnosa, & bona hæreditaria creditoribus non sufficiant. Sibi enim
11 imputent, quòd hæreditati sese immiscuerunt, eámque adiuerunt. Sanè minoribus xxv. annis, si damnosam hæreditatem susceperint, Prætor succurrit, eósque in integrum restituit; sicuti illos in integrum restituere solet in omnibus aliis causis; si læsi, circumscripti, aut decepti fuerint, *toto tit. de minor. 25. annis.*

AD §. FINAL.

TEXT. Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres vtatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo, locandóve, & quoquo modo si voluntatem suam declaret, vel re, vel verbis, de adeunda hæreditate: dummodò sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatum intestatúmve obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut enim nuda voluntate extraneus hæres fit: ita & contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum qui surdus, vel mutus natus, vel posteà factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & adquirere sibi hæreditatem; si tamen intelligit quod agitur.

SVMMARIA.

1 *Quando hæreditas adita dicatur.*
2 *An nuda voluntate quis efficiatur heres.*

IN hoc §. Iustinianus docet, quando hæreditas adita dicatur. HÆREDITAS 1
ADITA CENSETVR, SI HÆRES PRO HÆREDE SE GESSERIT, AVT ETIAM NVDA VOLVNTATE HÆREDITATEM SVSCEPERIT. Hæc verba, PRO HÆREDE GERERE, sunt τὰ τῶ ἑαυ ῥήματα, vt Iustinianus *in Nou. 1. ait.* Et pro hærede se gerit, qui rebus hæreditariis tanquã hæres vtitur; vt quia vendit res hæreditarias, aut prædia hæreditaria colit, aliisve locat, & ea facit, quæ dominus in re sua faceret. Heres dominũ significat, *h. § n.* ab hero, *hoc est*, domino. *l. item Mela, §. legis autem. ad l. Aquil.* Cassiodorus *in Psal. 2. 15. & 17.* & ideò *in ff. Florentinis*, HERES perpetuò per simplex E scribitur. Nuda volunta- 2
te quis heres efficitur, si declarauerit se velle hæredem esse. Hinc etiam mutus & surdus hæreditatem sibi adquirere possunt, vt in fine huius tituli dicitur: & mutus natu voluntatem suam declarare potest, itémque pro hærede gerendo.

SYNOPSIS TIT. XIX. DE HÆREDVM QVALITATE.

HÆREDES ALII.

- Necessarij
  - Simpliciter,
    - Serui à dominis hæredes instituti; modò in eadem causa permanserint.
      - His tamen à Prætore datur beneficium separationis.
  - Sui & necessarij;
    - Liberi qui proximi sunt in potestate morientis, vt filius, & eo sublato, nepos, qui succedens in locum filij, iura suitatis nanciscitur.
      - Sunt quidem hæredes ipso iure, sine aditione.
      - Sed iure prætorio habent abstinendi facultatem.
- Voluntarij
  - Qui testatoris iuri subiecti non sunt, vt
    - Filius emancipatus.
    - Seruus hæres institutus, & ante mortem domini manumissus.
    - Extranei quilibet, cum quibus testamenti factio esse debet triplici tempore,
      - Testamenti facti,
      - Mortis Testatoris.
      - Adeundæ hæreditatis,
        - Adeunt hæreditatem.
        - vel
        - Præuia deliberatione;
        - vel
        - Recta via, sub inuentarij confectione.

DE LEGATIS.

TITVLVS XX.

TEXT. Post hæc videamus de legatis: quæ pars iuris extra propositam quidem materiam videtur: nam loquimur de iis iuris figuris, quibus per vniuersitatem res nobis adquiruntur. Sed cùm omninò de testamentis, deq; hæredibus qui testamento instituuntur, loquuti simus: non sine causa, sequenti loco potest hæc iuris materia tractari. Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta.

SVMMARIA.

1 *Legatum quid sit.*
2 *Lege 12.tab. permissum fuit totam hæreditatem legatis absumere.*
3 *Quæ olim inter legata & fideicommissa differentia fuerit.*
4 *Iustinianus sua Constitutione legata adæquauit fideicommissis.*

1 LEGATVM inquit Imperator, EST DONATIO QVÆDAM A DEFVNCTO RELICTA. Ante Iustinianum, legatum erat donatio testamento relicta: atque ita Florentinus legatum definit *in l.legatum. de leg.2.* Legatum, *inquit*, est delibratio hæreditatis, qua testator ex eo, quod vniuersum hæredis foret, alicui quid collatum velit. Definit ICtus legatum delibationem hæreditatis, 2 respiciens ad legem Falcidiam. Secundùm l.12. tabularum, hæreditas legatis non tantùm delibari, verùm etiam onerari & exhauriri potest. Onerare est legare vltra dodrantem siue nouem vncias. Exhaurire est totam hæreditatem absumere, vt nihil penitus apud hæredem maneat. Vtrumque rectè fit ex 12. tabulis, in quibus ita fuit scriptum: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA TVTELAVE SVÆ REI LEGASSIT, ITA IVS ESTO: & hanc legem suprà aliquoties iam citauimus. At secundùm legem Falcidiam, secùs est. Ea lex non permittit testatori, vt hæreditatem legatis onerare vel exhaurire possit; sed vult, vt testator quadrantem illibatum hæredi relinquat, *l.1.ad l.Falcid. & inf. eod.tit.* Legatum itaque, habito ad l. Falcidiam respectu, non est onus, non exhaustio hæreditatis, sed delibatio hæreditatis, vt Florentinus loquitur. Et relinquebatur legatum ante Iustiniani tempora, tantùm testamento: propterea inquit Florentinus legatum esse delibationem, qua testator, &c. Sic Modestinus *in l.legatum.de legat.2.* legatum definit donationem testamento relictam. 3 Et in eo legatum olim distabat à fideicommisso. Legatum testamento relinquebatur: Fideicommissum relinquebatur etiam ab intestato §.*præterea. inf. de fideicom.hered.* Sic legatum ab hærede tantùm poterat relinqui: & ideò Florentinus addit in definitione legati, legatum esse hæreditatis delibationem, qua testator ex eo, quod vniuersum hæredis foret, &c. Fideicommissa non solùm ab hærede relinquebantur, sed etiam à legatario, §.1 *inf. de singulis rebus per fideicom. relictis.* Ac complures aliæ olim erant differentiæ inter legatum & 4 fideicommissum. Iustinianus tandem legata fideicommissis omnimodò exæquauit, ita vt si qua in re, meliori conditione aut iure essent fideicommissa,

idem

idem ius hodie obtineret in legatis, & contrà, *l.2.C.communia de leg.§.sed non vsque.h t.n.* & dictæ legi 2. Tribonianus aptauit legem 1. *de leg.1.* adijciens ad eam hæc verba, *per omnia*: quamuis aliter Iacobo Cuiacio videatur *lib.8. obseruat.c.4.* Itaque hodie quoque legatum ab intestato relinquitur, sicuti fideicommissa ab intestato relinquuntur. Hodie quoque legatum à legatario potest relinqui, quia fideicommissum à legatario relinquitur. Propter hanc caussam, Iustinianus nouam Legati definitionem tradidit, & legatum dixit esse donationem à defuncto relictam. OLIM LEGATVM ERAT DONATIO TESTAMENTO RELICTA. HODIE EST DONATIO A DEFVNCTO RELICTA: quia & ab intestato legatum rectè relinquitur. Adduntur ad definitionem hęc verba, AB HÆREDE PRÆSTANDA: sed dicta verba supposititia sunt. Theophilus ea non agnouit, nec libri manuscripti, Ludouico Russardo auctore: & omninò reijci debent, quia veteri definitioni conuenirent, non nouæ: & legatum hodie non tantùm ab hærede præstatur, sed etiam à legatario.

AD §. SED OLIM QVIDEM.

TEXT. Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus diuorum Principum solemnitas huiusmodi verborum penitùs sublata est. Nostra autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis vna sit natura: & quibuscunque verbis aliquid derelictum sit, liceat legatariis id persequi, non solùm per actiones personales; sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cuius Constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est. Sed non vsque ad eam Constitutionem standum esse existimauimus. Cùm enim antiquitatem inuenimus legata quidem strictè concludentem; fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus omnia legata fideicommissis exæquare, vt nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permixtè de his exponendo, studiosis adolescentibus quandam introduceremus difficultatem: operæ pretium esse duximus, interim separatim priùs de legatis & posteà de fideicommissis tractare: vt natura vtriusque iuris cognita, facilè possint permixtionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

SVMMARIA.

1 *Quot sint genera legatorum.*
2 *Legatum per vindicationem quodnam.*
3 *Legatum per damnationem quodnam.*
4 *Quod legatum sinendi modo relictum dicatur.*
5 *Legatum per præceptionem quid sit.*
6 *Ex Iustiniani constitutione, omnium legatorum eadem est natura.*
7 *Quare legata petantur actione in personam.*
8 *Quare legatorum nomine rei vindicatio detur.*
9 *Legata vindicationis & damnationis exæquata sunt.*
10 *Actione hypothecaria legata cur petantur.*

1 LEGATORVM GENERA SVNT QVATVOR, PER VINDICATIONEM,
2 PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO, ET PER PRÆCEPTIONEM. Per vindicationem legatum ita relinquitur: Do, lego: capito, sumito, habeto. Et huius legati nomine competit actio in rem: *Theophilus hic*; itemq; actio in per-
3 sonam, vt infrà dicemus. Per damnationé ita legatur: Hæres meus damnas esto dare, hæres meus dato, hæredé meũ dare iubeo. Aliàs iubeo significat opto, cupio, desidero: & tunc verbum est precarium, *l. Aurelius §. vlt. de liberat. leg. l. Lucius Titius, §. 1. de lega. 3.* Aliàs est legati verbum, *hoc est*, directum, *l. 2. C. communia de legat.* Sic impero, aliàs legis verbum est; & inde verba imperatiua pro directis *in l. quonia. C. de testam.* Aliàs est verbum precariũ. *Paulus in 4. sen tentiarum.*
4 *tit. 1.* Legatum auté per damnationé petitur actione in personam Sinendi modo legatum ad hunc modũ relinquitur: Hæres meus damnas esto sinere, vel hæ-
5 res meus sinito illum illam rem sumere, sibiq; habere. Et ex hoc legato datur actio in personam. Per præceptionem legatur solis hæredibus scriptis ex parte, hoc modo: Illam rẽ præcipito. Nã, vt Theophilus inquit, [illegible]. Potuit quidé & aliis modis hæredi legari, *l. 1 §. si quis ex mortis, quod legator.* sed per præceptionem non legabatur, nisi hæredibus. Et huius legati nomine mista est actio tam in rem quàm in per-
6 sonam. Et hæc olim fuerunt genera legatorum. HODIE EX IVSTINIANI CONSTITVTIONE, OMNIVM LEGATORVM EADEM EST NATVRA, VIS ET POTESTAS: ET QVIBVSCVNQVE VERBIS LEGATVM RELICTVM FVERIT, POTEST LEGATARIVS ID PERSEQVI, VEL ACTIONE IN PERSONAM, VEL IN REM, VEL DENIQVE PER ACTIONEM HYPOTHECARIAM *l. 1. C. commun. de legat. & h. §. n.* Ante Iustinianum quidé, legatum per vindicationé relictum peti potuit actione in persõnã, vel ré. *l. cum plenus, § penult. de legat. 2. l. si seruus legatus, §. cum homo. l. huiusmodi. § fin. cum l. sequ. de legat. 1.* At ex Iustiniani cõstitutione omnia legata petuntur actione personali, vel rea-
7 li, vel etiam hypothecaria. Actione in personam petuntur, quia hæc actio ex contractu est, vel quasi. *§. 1. inf. de action.* & hæres adeundo hæreditatem, quasi ex contractu legatariis obligatur, *§ heres: infrà, de obligat. quæ quasi ex contra-*
8 *ctu nascuntur. l. 5. §. heres. de obligat. & act.* Adeundo enim hæreditatem, contrahere cum legatariis videtur, *l. 3. § fin. quib. ex cauf. in possess. eatur.* Actione in rem legata petuntur, quia hæc actio domino datur aduersus eũ, qui rem ipsius possidet, *§. 1. infrà, de action.* & hodie omnium legatorum dominium legatario statim à morte testatoris adquiritur, si legatarius legatum non repudiet. Olim quidem legatum vindicationis, à morte testatoris, legatario agnoscenti statim recta via, sine facto vllo hæredis, dominij iure adquirebatur. *l. seruo legato de legat. 1. l. legatum, de lega. 2. l. 3. §. si rem. de lega. 3. l. a Titio. in fine, de furtis. l. quæsitum. de adquir. rer. dom. l. si tibi homo. §. cum seruus legatus. de leg. 1.* Damnationis legatum adquirebatur hæredi per aditionem hæreditatis; & si legatarius legatum non repudiabat, dominium rei legatæ, non per agnitionem, sed per tra-
9 ditionem ab hærede factam adquirebat, *l. si seruus Titij, l. legatum, §. fin. de leg. 1. l. in omnibus, (alias Papinianus,) de seruitut.* Cæterùm hodie sublata differentia inter vindicationis & dãnationis legatũ, eodé iure est damnationis legatum, quo vindicationis. Et ideò legatorum dominiũ legatario statim à morte testatoris adquiritur, si legatarius legatum non repudiet: & propterea legatarius

rius legatum rectè vindicat. Actione hypothecaria legata petuntur, quia res hæreditariæ tacitè legatario sunt oppignoratæ, *d.l.1. C.communia de legat.* & ideò legatarius persequitur res hæreditarias iure taciti pignoris, pro modo legati aut fideicommissi.

AD §. NON SOLVM.

TEXT. Non solùm autem testatoris vel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita vt hæres cogatur redimere eam & præstare; vel si non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis res sit, cuius non est commercium, nec æstimatio eius debetur: sicuti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt, legauerit: nam nullius momenti legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari, ita intelligendum est: si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim, si sciesset alienam, non legasset. & ita diuus Pius rescripsit. Et verius esse ipsum qui agit, id est, legatarium probare oportere, scisse alienam rem legare defunctum: non hæredem probare oportere, ignorasse alienam: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit.

SVMMARIA.

1. *An res aliena legari possit.*
2. *Re aliena legata, quid hæres præstare debeat.*
3. *Re legata cuius commercium non est, quid debeatur.*
4. *Explicatur l.filiusfam. §.si quid ff de legat.1.*
5. *Explicatur l fideicommissa.§.si seruo.de legat.3.*
6. *Militia quid apud Romanos fuerit.*
7. *Explicatur l sed si res aliena.ff.de legat.3.*
8. *Si testator ignorans rem alienam legauerit, quid præstandum sit*
9. *Actori incumbit onus probandi.*
10. *Explicatur l.Paulus respondit.ff.de fideicommiss. libertat.*
11. *Explicatur l.hæres præcepto.ff.ad SCtum Trebellianum.*

NON SOLVM, inquit Imperator, TESTATORIS VEL HÆREDIS RES, SED ETIAM ALIENA LEGARI POTEST. Hæredis igitur res aliena non est, sed quasi testatoris propria, cùm hæres & defunctus vna eadémque persona esse censeatur. Aliena autem res olim non aliter, quàm per damnationem legati potuit: per vindicationem legata, inutile erat legatum: Ex SCto tamen Neroniano firmabatur. *Vlpian.in fragm.tit.*24. Hodie ex Iustiniani constitutione, res aliena per vindicationem non minùs rectè, quàm per damnationem relinquitur, cùm omnium legatorum vna sit natura, vt suprà dictum est. 1

RE VERO ALIENA LEGATA, HÆRES DEBET EAM A DOMINO REDIMERE, ET LEGATARIO PRÆSTARE. ET SI DOMINVS EAM NOLIT VENDERE, VEL VENDERE QVIDEM VELIT, SED PRETIO IMMENSO, PRÆSTABIT ÆSTIMATIONEM, *h.§.n.* Interdum tamen re aliena legata, nihil præstatur, ne quidem æstimatio. Vt si seruus alienus sit legatus, isq; ante moram hæredis fuerit mortuus, nihil debetur, *l.si quis in princ. § vlt.de leg.3.* Idem dicimus, si ante moram hæredis fuerit manumissus. *l.si hæres.* Nec enim potest æstimatio esse vel haberi eius rei, quæ non est, vel esse desiit. Et sicuti mortuus non est, ita quoq; manumissus intelligitur nō esse, cùm manumissus mortuo comparetur. *l.si mihi alienū seruum de solut.* SIC NON DEBE- 2

3 TVR ÆSTIMATIO, SI LEGETVR RES, CVIVS COMMERCIVM NON EST, *hoc est*, quæ à nemine adquiri, haberi, aut possideri potest. ITAQVE SI TESTATOR LEGAVERIT CAMPVM MARTIVM, BASILICAM, FORVM ROMANVM, AVT TEMPLA, NVLLIVS MOMENTI EST LEGATVM. *h.§.n.* Idem est, si legauerit hortos Salustianos. *l.cum seruus (al'às, Africanus. aliàs, apud Iulianum.) de legat.*1. Hi proprij Augusti erant, ac erant in summa regione vrbis Romæ, quæ appellabatur alta semita. Quòd si rei legatæ commercium sit, legatarius autem rei commercium non habeat, *id est*, ipse rem adquirere, habere, aut possidere non possit, inutile quoque est legatum, *l. mortuo boue, §. Labeo. de legat.*2. sicuti stipulatio inutilis est. *l. multum inte- est de verb. oblig.* itemq; donatio *l.9.§.vlt de donat.* Non obstat *l. filiusfamilias, § si quid, de*
4 *leg.*1. quia ibi licitè fuit legatum, *h.e.* capaci: verùm extrinsecùs accidit, vt legatarius, qui alioquin erat capax, habere legatum non posset: ideò debetur æstimatio eius rei; cuius commercium ei non fuit interdictū. Rursus non obstat, *l.*
5 *fideicommissa, §. si seruo. de legat.* 3. vbi seruo militia fuit legata, cuius seruus capax non est; & tamen debetur æstimatio. Nam militia legata, vel etiam tessera frumentaria, æstimatio legata videtur, *d l. mortuo boue, §.1. de legat.*2. *l. Titia Seio eod.* & æstimationis seruus capax est. Militia erat officium ex quo quis commodum & emolumentum aliquod consequi poterat. Vt militia silentiariorum, *l. omnimodò, §. vlt. C. de inoff. test.* qui in consistorio vel palatio Principis silentium imperabant. Militia distribuentium stipendia militibus. Militia describendi milites. Sic τὰς δυνάμεις ἄλλας τινάς, *id est*, quascunq; alias procurationes Romani militias vocarūt. *Zonaras in can. Apostol.*83. Tesseræ frumentariæ, quas Iustinianus *in Nou.*88. ψήφους appellat, erant calculi siue lapilli, in quibus erat scriptus modus frumenti. qui præbendus erat Præfecto annonæ: & qui tesseram adferebat
6 ad Præfectum, inscriptum modum accipiebat oblata tessera. Non obstat item *l. sed si res aliena. de legat.*1 pro his enim verbis, *ei cui ius possidendi non est*, legendum est, *ei cui ius possidendi est*: & sententia legis est: Si à legatario per fideicommissum relinquatur res aliena, cuius commercium legatarius non habeat, valet fideicommissum, dummodò rei commercium habeat fideicommissarius. Idem de hærede incapaci & legatario capaci traditur *in d. l. mortuo boue, § pen. de leg.*2. *Cuiac. in prioribus notis ad hunc titulum nostrum.* Res itaque aliena legari
7 potest, si eius commercium sit, & legatarius eius commerciū habeat. Addit Iustinianus hîc, ità demū hoc procedere, SI TESTATOR SCIENS REM ALIENAM ESSE, LEGAVERIT. SI IGNORANS TANQVAM SVAM LEGAVERIT, NON LEGATVRVS, SI SCIVISSET ALIENAM, LEGATVM EST INVTILE, EX RESCRIPTO DIVI PII, *h.§.n. l. vnum ex familia, §. si rem tuam de legat.*2. Non cogitur igitur hæres rem legatam redimere; inuentam hæreditate
8 legatario præstabit, nec de euictione tenebitur. AC LEGATARIVS TENETVR PROBARE, DEFVNCTVM SCIVISSE, SE REM ALIENAM LEGARE, QVIA ACTORI INCVMBIT ONVS PROBANDI, NON HÆREDI, *h.§.n. l. qui accusa-*
9 *re, C. de edendo.* Non obstat *l. Paulus respondit, de fideicom. libert.* Ibi testator seruū alienum putauit esse suum: & fidei hæredis cōmisit, vt seruum manumitteret. Hæres cogitur seruum redimere, & manumittere. Hoc, *inquam*, non obstat. Nam, vt ICtus loquitur, caussa libertatis non est similis legato, aut fideicommisso pecuniario, & fauore libertatis multa recepta sunt, quæ aliàs non admittuntur.

mittuntur, vt suprà *lib.*1. latiùs est expositum. Rursus non obstat *l.hæres præcepto.ad SCtum Trebell.* vbi hæres, qui rogatus erat hæreditatem restituere, fundo præcepto, æstimationem fundi retinet, etiamsi fundus testatoris non sit. Sed hoc ideò, quia testator fundum penes hæredem esse voluit omnimodò; *hoc est*, siue ipsius testatoris esset fundus, siue alienus. 11

AD §. SED ET SI REM OBLIGATAM.

TEXT. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet hæres luere. Et hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena: vt ita demùm luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem obligatam esse, & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, & hoc expressit: non debet hæres eam luere.

SVMMARIA.

1 *An res pignori obligata legari possit.*
2 *Si testator rem oppignoratam ignorans legauerit, quid ab hærede præstandum sit.*

HIc §. est de re legata, quam testator creditori suo pignori obligauit. Hoc legatum comparatur legato rei alienæ. Nam vt res aliena olim per damnationem relinquebatur: ita res creditori obligata, per damnationem legari solebat. *Paul.in 3.sentent.tit.6.* Hodie in vindicationem & per damnationem res creditori obligata rectè legatur. ET LEGATA RE, QVÆ CREDITORI OBLIGATA EST, NECESSE HABET HÆRES EAM LVERE, *h.§.n.hoc est*, hæres tenetur creditori satisfacere, & rem pignori obligatam redimere, eamque legatario præstare: si modò testator sciuit rem legatam creditori esse obligatam. Verisimile enim est, eum qui scit rem pignori obligatam esse, eamque legat, voluisse hæredem suum grauare, vt rem lueret, *hoc §.nostro, & l.si res obligata.de legat.*1. Secùs est, si ignorauit testator rem pignori fuisse obligatam. Et in hoc quoque huiusmodi legatum conuenit cum legato rei alienæ. Sed etsi testator sciuit rem legatam pignori esse obligatam: tamen hæres eam non luet, si eo animo testator fuit, *d.l.si res obligata.de legat.*1. hoc est, vt Iustinianus hic loquitur, SI TESTATOR VOLVIT LEGATARIVM LVERE, ET HOC EXPRESSIT. Notandum est verbum EXPRESSIT, quo Imperator ostendit expressam voluntatem testatoris requiri, vt legatarius rem sibi legatam, quæ pignori obligata est, luat. Tacita itaque voluntas non sufficit. Proinde si testator voluit legatarium luere, non hæredem, id tamen non expressit, hæres eam luere tenetur, *d.l.si res obligata, §.fin.de legat.*1. Hoc ampliùs, si testator sciuit rem esse oppignoratam, plus tamen sit in pretio rei pignoratæ, quàm in debito; hæres pignus non luet, sed legatarius. Id quod plus est in pignore, ὑπεροχὰ dicitur. *l.quærebatur, qui potiores in pign. habeantur.* Et propter ὑπεροχὰν, onus luendi pignoris legatarius sustinet, *d.l.si res obligata. de legat.*1. Ibi ICtus his verbis, *potest aliquid esse superfluum exsoluto ære alieno*, hyperocham intelligit, & docet propter hyperocham, propter id quod superfluum est, exsoluto ære alieno, legatarium pignus luere debere. 1 2

AD §. SI RES ALIENA.

TEXT. Si res aliena legata fuerit, & eius, viuo testatore, legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest. Si verò ex causa lucratiua, veluti ex causa donationis, vel ex alia simili causa, agere non potest. Nam traditum est, duas lucratiuas causas in eundem hominem & in eandem rem concurrere non posse.

SVMMARIA.

1 *An duæ causæ lucratiuæ concurrere possint.*
2 *Quænam sint causæ lucratiuæ.*
3 *Rei verbum quid significet.*
4 *Explicatur l. Titia Seio. ff. de legat. 2.*
5 *Si eadem res duorum testamentis legata sit, quid legatarius petere possit.*
6 *Explicatur l. non quocunque modò, ff. de legat. 1.*
7 *Quænam dicatur causa onerosa.*
8 *Ex causa emptionis res traditur, non datur.*

RES aliena legata, viuo testatore, vel etiam post testatoris mortem, ad legatarium peruenit. Quæstionis est, verùm hæres teneatur legatario æstimationem præstare? Imperator *in h. §. n.* ita distinguit. Aut legatarius adquisi-
1 uit rem legatam ex causa lucratiua, aut ex causa onerosa. Priori casu, cessat omnis actio ex testamento, & legatum non debetur. DVÆ ENIM CAVSÆ LVCRATIVÆ IN EVNDEM HOMINEM ET IN EANDEM REM CONCVR-
2 RERE NON POSSVNT. *l. omnes debitores. de oblig. & act. & h. §. n.* Causæ lucratiuæ sunt, hæreditas, legatum, donatio, fideicommissum, stipulatio donationis causa interposita, vsucapio pro derelicto, pro donato, pro hærede, pro legato. Si igitur ex aliqua harum causarum, legatarius rem sibi legatam adquisiuit, actione ex testamento pretium siue æstimationem consequi non potest. Notandum verò est quod Imperator inquit, IN EANDEM REM. Rei verbum
3 latè patet: sicut & pecuniæ. *l. pecuniæ verbum l. pecuniæ nomine, l. pecuniæ appellatione. de verb. significat.* Imò latior est rei appellatio quàm pecuniæ. *l. res appellatio. eod. tit.* Sed hîc per rem, corpus intelligimus: & duæ causæ lucratiuæ non possunt in eandem rem concurrere, *hoc est*, in vnum idemque corpus. Et rei siue corporis meminit Imperator, propterea quòd aliud in quantitate ser-
4 uatur, *l. Titia Seio, in principio, de legat. 2.* Ibi testatrix Titia Seio tesseram frumentariam comparari voluit. Seius, viua testatrice, tesseram frumentariam ex causa lucratiua habere cœpit. Quæsitum fuit, an actio ei competeret legati nomine? Paulus respondit, Seio pretium tesseræ præstandum, quoniam tale fideicommissum magis in quantitate, quàm in corpore consisteret. AC IN EANDEM REM, inquit Imperator, idcircò, quòd in diuersis rebus, in diuersis corporibus regula locum non habet. Diuersæ res sunt, si in vnius testamento mihi legetur pars Stichi, in alterius testamento item pars Stichi. Hoc casu, ex vtroque testamento est actio, quoniam eadem Stichi pars non videtur legata, *l. Titius. de legat. 1. l. Manius §. duorum. de legat. 2.* Sic diuersæ res sunt, si mihi legatus sit Stichus aut Pamphilus sub disiunctione; & ego Stichum adquisiero ex causa lucratiua, antequàm dies legati cederet. Tunc superest Pam-

phili petitio, quia alia res est Pamphilus, alia Stichus, *l. huiusmodi §. si Titio Stichum. de legat.* 1. Duæ itaq; causæ lucratiuæ in diuersas res possunt concurrere, non in vnam eandemq; rem: nisi fortè alia fuerit defuncti voluntas. Tunc enim æstimatio siue pretium rei legatæ debetur, quamuis rē legatarius ex causa lucratiua nactus fuerit, *l. si alij, in fine. de vsufruct. l. nutu. §. 1. de legat.* 3. Sic si duorū 5
testamentis mihi eadē res sit legata. egoq; ex vnius testamento æstimationem siue pretium petiero, posteà ex alterius testamento rē petere possum. *l. planè. §. 1. de legat.* 1. Ac necessariò prius æstimationem siue pretium debeo petere: si rē potiùs petiero ex vno testamento, postcà ex altero testamento non possum ad pretium agere, obstante regula. Duæ causæ lucratiuæ in eundem hominē & eandem rem non possunt concurrere, *hoc §. nostro.* Sed etsi legatarius rē ex causa lucratiua nactus fuerit, eam tamen retinere non possit; re auulsa, ad pretium siue æstimationē rectè aget, quemadmodum ex sequentibus duobus exemplis, quæ proponuntur *in l. non quocunque modo de legat.* 1. intelligitur. Finge, res aliena mihi legata est purè, testamento Primi: eadem res, testamēto Secundi veri 6
domini, legata est Titio sub conditione. Pendente conditione legati, hæres Secundi rem legatam mihi donauit: atq; ita accepi rem ex causa lucratiua. Verùm donatio illa infirma est, & reuocatur existente conditione. Nam hæres rē legatam sub conditione pendente conditione, frustrà alienat. *l. seruo legato. §. 1. de legat.* 1. Hæc igitur donatio mihi non obstabit, quò minùs petere possim pretium ex testamento Primi, existente scilicèt conditione legati. Deficiente conditione, actio ex testamento perimitur, quia tūc rem habeo firmissimo iure, donationis causa. Rursus finge, vsucepi rem absentis Reipublicæ causa, tanquam pro derelicto habitam bona fide. Adquisitio hæc lucratiua est: sed vsucapio rescindi potest per restitutionem in integrum, reuerso priori domino, ex dicto, *Ex quibus causis maiores.* Eadem res post vsucapionem est mihi legata: posteà rescissa est vsucapio. Hîc valet legatum, egoq; actione ex testamento pretium rei legatæ petere possum. Nec enim videtur ad me peruenisse res ex causa lucratiua, quam retinere non potui. Et hæc de priori casu. Posteriori casu, quando legatarius rem legatam adquisiuit ex causa onerosa, valet legatū; & legatarius actione ex testamento pretium consequi potest, *hoc §. nostro.* Causa onerosa est emptio, itemque permutatio. Itaq; si legatarius rem sibi legatam emit, aut ex 7
permutatione adquisiuit, actione ex testamento pretium potest petere. Pretiū, inquam, quod sibi abest, quodque ipse venditori numerauit, *l. planè. §. quod si rem emissem de legat.* 1. vbi Vlpianus ICtus inquit: Quòd si rem emissem mihi legatam, vsque ad pretium quod mihi abest, competit mihi ex testamento actio. Interdum tamen etiam ad rem ipsam agitur. Vt si legatarius rem quam emit, alienauerit, antequàm sciret eam sibi legatam esse. Hoc casu, quia rem ampliùs legatarius non habet, aget vel ad rem, vel ad verum rei pretium, *l. si à substituto. de legat.* 1. Et cùm ad rem agitur, semper intelligitur agi ad rem ipsam, vel ad verum pretium, *l. seruum filij, §. penultim. de legat.* 1. Et hæc tunc procedunt, quando legatarius rem ab alio emit, quàm ab eo à quo legata est. Si emit ab eo à quo legata est; tunc aut sciens rem sibi legatam emit, & sua culpa legati petitionem amisit: id enim emit, quod statim ex legati causa consequi potuit. Aut ignorans: & si res ei tradita sit, aget ex testamento, non ad 8
rem, quam iam habet: sed ad pretium, quod numerauit, & vt res eius fiat.

Ex causa siquidem emptionis, res emptori tantùm traditur, non datur, *l. ex empto de actionibus empti.* vt infrà latiùs explicabitur. Re ex causa emptionis nondum tradita, aget legatarius actione ex testamento ad rem: & non tenebitur pretij nomine ex vendito, si pretium non soluit: vel si soluit, id recipiet actionem ex empto, quasi re euicta. Ita à Iurisconsulto traditum est *in huiusmodi. §. qui seruum. de legat. 1. l. cui res de action. empti.*

Ad §. hac ratione.

Text. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, vtrùm rem, an æstimationem ex testamento consequutus est: nam si rem, agere non potest: quia habet eam ex causa lucratiua: si æstimationem, agere potest.

SVMMARIA.

1 *Re vnâ sæpius legatâ quid legatarius petere possit.*
2 *Quantitate eadem sæpius legata, quid legatarius petere possit.*
3 *Multiplicatio quantitatis an præsumatur.*

1 HIc §. est de eadem re vni sæpiùs legata. Si in duorum testamentis vni eadem res legata fuerit sæpiùs, legatum debetur, & legatarius ex vno testamento rem, ex altero pretium consequi potest, *d. l. planè, §. 1. de leg. 1.* sed primum ad pretium, postcà ad rem ipsam agere debet, *hoc §. nostro.* Si rem priùs petat, posteà pretium non consequetur; quia causæ duæ lucratiuæ in eandem rem concurrerent, quod iura non patiuntur, vt suprà est expositum. Si tamen legatarius ex vno testamento rem consecutus fuerit cum onere fideicommissi, vel cum onere dandi aliquid, implendæ conditionis causa; non dicetur rem ex causa lucratiua habere. Itaque quatenus ei abest, *hoc est,* quatenus erogauit, vel erogare debet fideicommissi nomine, aut nomine implendæ conditionis, superest legatario petitio ex altero testamento. *d. l. planè, § quod si rem. de leg. 1.* Si in vnius testamento eadem res sæpiùs legata alicui fuerit; siquidem ab vno eodémque hærede, siue per vindicationem, siue per damnationem, semel duntaxat debetur, quia testator potiùs sæpiùs loqui, quàm sæpiùs eandem rem legare videtur. Atque ita constitutione Principis cautum fuit, vt Papinianus loquitur *in l. Mauius, in princ. de leg. 2.* hoc est constitutione Diui Pij, vt Vlpianus scribit *in d. l. planè, §. 1. cum seq de leg. 1.* Si verò à diuersis hæredibus, olim distinguebatur inter vindicationis legatum & damnationis. Nam re sæpius à diuersis hæredibus relicta per vindicationem, semel legatum debebatur, *l. si tibi homo. §. 1. de leg. & d. l. Mauius. §. 1. cum qui de leg 2.* Per damnationem & sæpiùs legatarius ab vno hærede rem ipsam, ab altero æstimationem poterat petere, *l. quid ergo. §. 1. de legat. 1.* At hodiè cùm exæquata sint vindicationis & damnationis legata, semel duntaxat legatum quoq; debetur, etsi per damnationem à diuersis hæredibus sæpiùs relictum fuerit. Et hæc de re, *hoc est,* corpore sæpiùs
2 legato dicimus. Si eadem quantitas sæpiùs legata fuerit, voluntatis quæstio est, vtrum testator multiplicare legatum voluerit, an non? Et ideò, legatario probante testatorem legatum multiplicare voluisse, sæpiùs legatum deberi, eo id non probante, semel tantùm, *d. l. planè, §. 1. cum seq de leg. 1.* Idcircò autem quantitate sæpiùs legata, ad voluntatem testatoris recurrendum esse dicimus, non

re sæpiùs

re sæpiùs legata; quia eadem res sæpiùs præstari non potest: eadem summa volente testatore, potest multiplicari, *d.l.planè.vers.eiusque rei.de legat.1.* Interdum tamen multiplicatio quantitatis præsumitur, vt cùm testator duabus diuersis scripturis eandem quantitatem eidem legat, putà testamento quinquaginta, & codicillis quinquaginta: ideóque debentur centum, nisi hæres contrarium probauerit, *l.quingenta.de probat.& præsumpt.*

AD §. EA QVOQVE RES.

TEXT. Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modò futura est, rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex ancilla natum erit.

SVMMARIA.

1 *An rei non existentis legatum valeat.*
2 *Ex Iustiniani Constitutione huiusmodi legatum valet.*

RES QVÆ IN RERVM NATVRA NON EST, SI MODO FVTVRA EST, RECTE LEGATVR. Itaque fructus adhuc nasci͏turi, fœtus pecorum, & partus ancillarum legari possunt. Olim autem tantùm per damnationem hæ res legari poterant, non per vindicationem. *Caius in 2. Institut. tit de legatis.* & ideò Pomponius *in l. quod rerum natura, de legat.1.* exempla legati per damnationem proponit, quemadmodum & *in l.1.§ fin. de cond.& demonstr.* Hodie ex Iustiniani Constitutione, quæ in rerum natura non sunt, futura tamen sunt, quoquo modo rectè legantur. 1 2

AD §. SI EADEM RES DVOBVS.

TEXT. Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum, scinditur inter eos legatum, si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore decesserit, vel alio quolibet modo defecerit, totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, veluti si quis dicat, Titio & Seio hominem Stichum do, lego. Disiunctim ita, Titio hominem Stichum do, lego. Seio hominem Stichum, do, lego. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disiunctim legatum intelligitur.

SVMMARIA.

1 *Quid sit Ius adcrescendi.*
2 *Re & verbis coniuncti quinam sint.*
3 *Re coniuncti quinam sint.*
4 *Qui dicantur verbis coniuncti.*
5 *Re eadem duobus coniunctim legata, quando legatum scindatur.*
6 *Coniuncti ab initio solidum habent.*
7 *Inter coniunctos est ius adcrescendi.*
8 *An inter verbis tantùm coniunctos ius adcrescendi locum habeat.*
9 *Cur in verbis tantùm coniunctis ius adcrescendi cessat.*
10 *Explicatur l.si duobus, ff de legat.1.*
11 *Explicatur l plane, §.si coniunctim, eod.tit.*
12 *Explicatur l.huiusmodi, § si Titio, ff.de legat.1.*
13 *In legato dominationis ius adcrescendi locum non habet.*

14. *Explicatur l.7.ff.de legat.2.*
15 *Explicatur l.mulieri & Titio.ff.de cond.& demonst.*
16 *Explicatur l.Dominus, §.fin.ff.de vsufr.*
17 *Explicatur l 3 § sed etsi coniunctim. ff.de legat.præstand.*
18 *Explicatur l.si quis Attio ff.de vsufr. adcrescendo.*
19 *Explicatur § sed si in pupillari,l.planè, ff.de legat.1.*
20 *Explicatur l.si mihi purè, ff de legat.2.*
21 *Explicatur l.vxorem, §.1.ff.de legat.3.*
22 *Explicatur l.qui duos, §.fin. ff.de legat.2.*
23 *Explicatur §.fin. l.si duobus, ff.de legat.1.*
24 *Explicatur l.re coniuncti, §.fin.ff.de legat.3.*
25 *Explicatur l.Maeuio, ff.de legat 2.*

IN hoc §.de iure accrescendi agitur,non tamen de illo iure adcrescendi, de quo dictum *in ti.de exheredat. liber. sup* Ibi adcrescere dicitur, quod nunquam defecit: & rectè Theophilus, ius illud adcrescendi, *μέρους ἀφαίρεσιν* defi-
1 nit. Hîc accrescit,quod vacat:& ius adcrescendi est, cùm portio aliqua vacans agnitæ portioni accedit. Verbi gratia: Testator eãdem rem duobus legauit,putà Primo & Secundo siue coniunctim,siue disiunctim. Coniunctim hoc modo: Primo & Secundo fundum Tusculanum do,lego. Hi dicuntur coniuncti
2 re & verbis. Re ideò, quia idem fundus vtrique legatur. Verbis, propterea, quod coniunctim fundus eis relinquitur. Et huiusmodi duplex coniunctio, rei & verborum,siue nominum & rei complexus, vt loquitur Iurisconsultus *in l. triplici.de verb.sign.* in libris nostris significatur hoc articulo CONIVNCTIM. Disiũctim legatur eadem res duobus, hoc modo: Primo fundum Tusculanum
3 do, lego: Secundo fundum Tusculanum do, lego. Hi dicuntur coniuncti re tantùm,quia eadem res vtrique legatur separatim siue disiunctim. Et rei coniunctio in libris nostris significatur hoc articulo, DISIVNCTIM siue SEPARATIM. Est & tertia coniunctio,quæ verbis tantùm fit, *l triplici.de verb sign.* hoc modo: Primo & Secundo fundum Tusculanum ex æquis partibus do, le-
4 go. Hi dicuntur verbis coniuncti, quia eos nominum complexus coniungit, non rei. Nec enim in eandem rem vocantur, sed singuli vocantur in partem
5 fundi Tusculani. RE AVTEM EADEM DVOBVS LEGATA, SIVE CONIVNCTIM, SIVE DISIVNCTIM, SI AMBO PERVENIANT AD LEGATVM, SCINDITVR INTER EOS LEGATVM, *hoc est*, inter Primum & Secundũ,qui re & verbis coniuncti sunt,aut re tantùm, diuiditur fundus Tusculanus: & Primus dimidiam partẽ fundi Tusculani accipit, Secũdus alteram dimidiã.SI AMBO PERVENIANT AD LEGATVM, *hoc est*, si tã Primus, quã Secundus velit legatũ ad se pertinere, si neuter eorum legatum repudiet. Notan-
6 dum est quod Imperator inquit, SCINDITVR INTER EOS LEGATVM. Coniuncti itaq; re & verbis, vel coniuncti re tantùm, singuli ab initio solidum habent,nõ partes. Si solidum non haberent, non scinderetur legatum. At scinditur legatum, vt Imperator hîc loquitur. Inde cõsequens est, singulos legatarios ab initio solidum habere,& per concursum eorũ fieri partes. SI LEGATO ALTER DEFICIAT, QVIA AVT SPREVIT LEGATVM, AVT VIVO TESTATORE DECESSIT, VEL QVO ALIO MODO LEGATVM DEFICIT, vt quia ciuitatẽ amisit legatarius, TOTVM AD COLLEGATARIVM PERTINET: *h.e:*

aliter

aliter legatarius re & verbis coniunctus, aut re tantùm, totum legatum, totum
fundum Tuſculanum, quem ab initio habuit retinet. Inter coniunctos itaque 7
re & verbis, aut re tantùm, eſt ius adcreſcẽdi: & portio illa, quam legatarius ex
legato cepiſſet, ſi legatũ non repudiaſſet, cõiuncto adcreſcit, *l.1 de vſufr. adcreſ. l. re coniunctis. de legat. 3. l. ſi mihi purè. de leg. 2. l. planè. §. ſed ſi in pupillari. de leg. 1. & h. §. n.* Loquitur verò Iuſtinianus duntaxat de iis, quibus cõiunctim aut diſ-
iunctim legatũ eſt, *h. e.* de coniunctis vtroq; modo, re & verbis, aut vno modo,
re tantùm. De coniunctis verbis tantùm non loquitur. Inde intelligimus inter
coniunctos verbis tantùm, ius adcreſcẽdi ceſſare: & ideò Primo legatũ repudiã- 8
te, totus fundus Tuſculanus ad Secundum nõ pertinet. Eaq; Accurſij eſt ſentẽ-
tia, quæ de iure vera eſt quamuis communis opinio ſit in contrariũ, *l. penult. de vſufruct. adcreſ.* Ibi ICtus inquit: Si æquis portionibus, duobus eiuſdẽ rei fructus
legatus fuerit, ius adcreſcendi ceſſat. Ideò verò ius adcreſcendi inter coniunctos
verbis tantùm ceſſat, quia coniuncti verbis tantùm, ſemper partes habent, *d. l.* 9
re coniunctis. de leg. 3. Semper, *h. e.* ab initio, & per concurſum. Et ius adcreſcendi
tunc locum habet cùm res duobus in ſolidũ legatur, & concurſu diuiditur, *h. §. n. l. 3 in princ. de vſuf. adcreſ.* Toties *inquit ICtus*, ius adcreſcendi eſt, quoties in
duobus, qui in ſolidum habuerunt, concurſu diuiſus eſt. Idem dicitur *in l. pen. eod. tit.* Verùm obſtat *l. ſi duobus. de leg. 1.* vbi teſtator legauit Primo & Secundo 10
fundum Tuſculanum: Secundus non eſt in rerum natura, ſicq; ex eius parte le-
gatum pro non ſcripto eſt. Et tamen ICtus inquit, Primo ſolam partẽ deberi. Et
loquitur nominatim ICtus de re duobus coniunctim legata *h. e.* loquitur de
coniunctis re & verbis. Sic enim inquit: Si duobus res coniunctim legata ſit,
quamuis alter in rerum natura non fuerit, alteri ſolam partẽ deberi, puto verũ
eſſe. Inter coniunctos igitur re & verbis non eſt ius adcreſcẽndi. Quod fortiùs 11
etiam oſtendere videtur *l. planè. §. ſi coniunctim de leg. 1.* Ibi teſtator legauit Ti-
tio & ſeruo proprio ſine libertate. Hic Titius & ſeruus proprius ſunt cõiuncti
re & verbis; & legatum, quod ad ſeruum propriũ, non valet. Seruo namq; pro-
prio ſine libertate legari non poteſt, *l. ſi minor. de leg. 1.* Et tamen ICtus dicit,
totum legatũ Titio non deberi; ſed ſeruũ, in cuius perſona legatum non conſi-
ſtit, partẽ facere. Hoc amplius, ICtus ibi docet, coniunctos re & verbis ab ini-
tio partes habere, & affirmat id conſtare. Sic enim ICtus loquitur: Si coniun-
ctim res legetur, conſtat partes ab initio fieri. Nec ſolùm hi partem faciunt, in
quorum perſona conſtitit legatum; verùm hi quoque, in quorum perſona non
conſtitit legatum: vt putà, ſi Titio & ſeruo proprio ſine libertate legetur. Cùm
ICtus inquit eos partem facere, in quorum perſona non conſtitit legatum, do-
cet alteri coniuncto re & verbis totum non deberi per ius adcreſcendi. Tunc
enim iuri adcreſcendi locus eſt, cùm is qui partem nõ capit, partem non facit.
At cùm partem facit, qui partem non capit, ius adcreſcẽdi ceſſat. Inter coniun- 12
ctos igitur re & verbis ius adcreſcendi locum non habet. Idem probare vide-
tur *l. huiuſmodi §. ſi Titio de legat. 1.* Ibi teſtator Titio & Mæuio legauit Stichũ,
qui Titij erat. Hic Titius & Mæuius ſunt re & verbis coniuncti: & tamen
ICtus dicit partem duntaxat Stichi Mæuio deberi: nam, *inquit ICtus*, Titius,
quamuis ad legatum non admittatur, partem facit: Non admittitur ad lega-
tum Titius, quia Stichus ipſius eſt. Cùm teſtator rem legatarij legatario le-
gat, legatum eſt inutile, *§. Sed ſi rem legatarij infr. h. tit.* Partem tamen Ti-

tius facit,& propterea ius adcrescendi cessat,& Mæuio non nisi pars Stichi debetur:atq; ita *l.si duobus.& l.planè,§.si coniunctim,& l.huiusmodi,§.si Titio de legat.*1.perspicuè ostendere videntur inter coniunctos re & verbis ius adcrescendi non esse. Cæterum dicendum est, inter coniunctos re & verbis esse ius adcrescendi. Quod perspicuè confirmat *d.l.si duobus,§.penult.de legat.*1. Ibi testator Titio & postumis legauit. Titius & postumi sunt re & verbis coniuncti. Non nato postumo,*inquit ICtus*,totum Titius vindicabit. Inter côiunctos igitur est ius adcrescendi,si modò re & verbis coniunctis per vindicationem fuerit legatum. Tunc singuli ab initio solidum habent, & per concursum partes. Et de vindicationis legato accipiendæ sunt omnes leges, quæ inter coniunctos re & verbis ius adcrescendi admittunt. De vindicationis quoq; legato loqui-
13 tur ICtus *in d.l.si duobus.§.penul. de legat.*2. Si per damnationem legatariis eadem res coniunctim fuerit legata,ius adcrescendi cessat, quia singuli ab initio partes habent,& qui partem non capit,partem tamen facit. Et de damnationis legato accipiendum est,quod traditur ab initio *d.l.si duobus.de legat.*1.De damnationis etiam legato loquuntur ICti *in d.l planè §.si coniunctim. & in d.l. hu-*
14 *iusmodi.§.si Titio.de legat.* Et hæc distinctio inter genera legatorum, quod ad ius adcrescêdi attinet,si tradita est ab Vlpiano *in fragmentis.tit.*24.*de legat.*Eandem distinctionem apertè indicat ICtus *in l.*7.*de legat.*2.Ibi testator Titio & ei, qui capere non potest,decem legauit. Hic Titius & alter legatarius, qui capere non potest,sunt re & verbis coniuncti: & tamen ICtus docet, sola quinq; Titio deberi,non alia quinque,quæ alter capere non potest.Addit ICtus rationē, quia,*inquit*,hæres duobus dare damnatur. Hæc verba diligenter notanda sunt. Ideò Titio quinque, quæ coniunctus capere non potest, non adcrescunt, quia hæres damnatus fuit Titio & ei,qui capere non potest,decem dare. Per damnationem itaq; eadem re duobus coniunctim legatâ,portio deficiens alteri nō adcrescit. *Vlpian.in fragm.d.tit.*24. *de legatis.* Aliud est, cùm duobus eadem res
15 coniunctim per vindicationem legatur. Sed obiicitur *lex Mulieri & Titio. de conditionibus demonstration.* Ibi testator mulieri & Titio vsumfructum reliquit, sub hac conditione, si mulier non nupserit. Mulier & Titius sunt re & verbis coniuncti:& tamen Titio partem suam repudiante,mulieri totum nō debetur. Vnde videtur dicendum,inter coniunctos re & verbis ius adcrescendi cessare. Sed hoc ideò ibi fit,quia mulier contra voluntatē testatoris ad legatum admittitur. Ipsa enim nupsit; & propterea boni consulere debet, quòd ei pars ipsius conseruatur, quamuis pars Titij illi non adcrescat. Secùs est,cùm legatarij secundùm voluntatem defuncti legatum percipiunt: tunc pars deficiens apud re & verbis coniunctum remanet,nisi ratio aliqua subsit,quæ aliud suadeat, vt *in l.dominus. § fin.de vsufr.& quemadm.quis vtatur,&c.* Ibi testator libertis per fi-
16 deicommissum,alimētorum nomine,vsumfructum prædiorum reliquit.Liberti habentur pro coniunctis re & verbis. Nomine enim collectiuo coniūcti, sunt re & verbis coniuncti.*l.interdum de hered.instit.l.si quis Attio de vsufr.adcresc.d. l.planè.in princ. de leg.*1. Vno ex libertis mortuo, eius emolumentum ad reliquos non pertinet,idcircò quòd testator,qui in alimenta legauit,voluisse vide-
17 tur,ne vltra modum alimentorum singuli liberti quicquam haberent.Sic *in l.*3. *§.sed etsi coniunctim.de legat.præstan.contra tab.bon.possess.pet.* testator,filio præterito,côiunctim legatur parenti & extraneo;& testamento rescisso, parenti sua

portio

portio consequatur: portio autem extranei parenti non adcrescit, propterea quòd parenti portio ex humanitate datur, testaméto rescisso, cùm alias non debeatur, *l. Papinianus. § fin. l. cùm mater. de inoff. testam.* At rursus obiicitur, *d. l. si quis Attio. de vsusfr. accresc.* Ibi testator legauit hæredi suo & Attio vsumfructũ. 18
Legatum ex persona hæredis nõ valet, quia hæredi à semetipso inutiliter legatur, *l. 18. de legat. 1.* Attio tamen totus vsusfructus nõ debetur, sed pars tantùm, & alteram partem hæres habet. Igitur inter re & verbis coniunctos non est ius adcrescendi. Reiecta Zasij responsione, *in responsis singularibus, cap. 19.* dicendum est *in d. l. si quis Attio.* testatorẽ non legasse hæredi & Attio, sed hæredib. & Attio: & ideò ex parte hæredum legatum quoq; valet. Nec enim hæredes à semetipsis legatum accipiunt, sed vice mutua legatũ præstant, quod iure fit, *l. ab omnibus §. si Attio. de legat. 1.* Porrò, quemadmodum inter vindicationis & damnationis legatum distinguimus, cùm duobus eadem res coniunctim legata est: ita eadem distinctione vtimur, cùm duobus eadem res disiunctim siue separatim relicta est. Etenim re duobus eadem per vindicationem disiunctim legata, hoc modo: Primo fundũ Tusculanum do, lego: Secundo fundum Tusculanum do, lego: inter legatarios est ius adcrescendi, *b. §. n. d. l. planè, §. sed si in pupillari, de legat. 1.* Ibi testator in suo testamento rẽ mihi legauit. Eandem rẽ alij legauit 19
in pupillari testamento. Hic ego & is cui in pupillaribus tabulis eadẽ res legata est, sumus re tantũ coniuncti. Et Iulianus scribit concursu partes nos habere. Interim igitur, *h. e* antequã existat condicio pupillaris substitutionis, ego cui in testaméto testator rẽ legauit, TOTVM habeo. Ita *in d. l. planè. §. sed si in pupillari. de legat. 1.* legendũ est, non PARTEM, vt ff. Florentina aliiq; codices habẽt. Et sic Azo & Hugolinus totũ, pro partẽ, legerunt. *Iacobus Cuiacius in notis ad Vlp. tit. 24 de legatis.* Sic de vindicationis legato accipienda est, *l. si mihi purè. de legat. 2.* Ibi testator mihi purè, seruo meo sub cõditione eandẽ rem legauit: ego 20
legatum repudiaui; existente posteà cõditione, quod seruo meo legatũ est, volo ad me pertinere. Hoc casu, totũ legatum consequor, & pars mea repudiata alteri parti adcrescit: hoc ideò, quia testator disiunctim mihi & seruo meo legauit per vindicationem, quemadmodum hæc verba, LEGATVM QVOD MIHI DATVM EST, ostendunt. Si per damnationem testator eandẽ rem duobus disiunctim legauit, inter legatarios non est ius adcrescẽdi, sed solidũ singulis debetur: vni res, alteri pretiũ. *Vlpianus in fragm. tit. 24. de legatis.* Non obstat *l. vxorẽ. §. 1. de legat. 3.* Nam ibi agitur de re, puta domo, vni legata, & posteà de parte, 21
puta diæta ex domo, alteri legata. Hoc casu, posterius legatũ minuit prius, quãuis testator per damnationem legauerit vni domum, alteri diætam ex domo. Secùs est, quando testator eandem rem duobus per damnationem disiunctim relinquit; tunc vtrique debetur solidum. Rursus non obstat, *l. qui duos reos §. fin. de leg. 2.* Ibi testator nomen debitoris sui disiunctim Primo & Secundo le- 22
gauit, quod fieri tantùm potuit per damnationem, *d. l. qui duos. in princip. l. non quocunq; modo. §. qui Caium, de leg. 1. nomen, in princ. de leg. 3.* & tamen ICtus dicit, hæredem ita demùm vni actionem cedere, alteri pretium siue pecuniam soluere debere, si testator duobus IN SOLIDVM separatim legauerit. Sed dicẽdum est, hoc verbum, in solidũ, Tribonianum adiecisse. *ex l. vn. C. de caduc. toll.* ex qua legatariis, quibus eadem res per damnationem disiunctim legata est, singulis solidum non debetur; nisi testator expresserit. vt solidum legatariis res

præstaretur, *d.l.vni.§.hoc autem ita fieri sancimus.C.de caduc.tollen.* Sic hæc verba: Si testator vtrumque solidum habere voluit, Triboniani sunt, *in l.duos. de vsu & vsufructu per legatum,&c.* Eiusdem Triboniani etiam sunt hæc verba: Si non communicandi animo, sed vtrique in solidum legauerit, *in l.si res mihi.de legat.3.* Denique ei quod suprà diximus, inter verbis tantùm coniunctos non
23 esse ius adcrescēdi, videtur obstare *d.l.si duobus,§.fin.de leg.1.* Ibi testator Titio & postumo viriles partes dari voluit, & totum legatum Titio debetur, non nato postumo. Sed hoc ideò, quia testator legatarios data opera & de industria coniunxit, non vt celeriùs diceret, *l.si ita quis heredes.de hered.inst.* & ideò
24 habentur pro coniunctis vtroque modo, & inter eos est ius adcrescendi. Et sic etiam accipiendus est *§.fin. l.re coniuncti. de legat.3.* vbi quæritur, an verbis coniunctus cæteris præferatur: quod frustrà quæreretur, si verborum coniun-
25 ctio ius adcrescendi non adferret. Non obstat *l.Meuio.de legat.2.* Nam ibi Mæuius & Seius non sunt verbis coniuncti, sed omnes legatarij sunt re tantùm coniuncti, *Cuiac.l.24.obseruat.c.33.* aliter atque *in d.l.si ita quis heredes. de hered.instit.*

AD §. SI CVI FVNDVS.

TEXT. Si cui fundus alienus legatus fuerit, & emerit proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit, & posteà ex testamento agat: rectè eum agere, & fundum petere, Iulianus ait: quia vsusfructus in petitione seruitutis locum obtinet: sed officio iudicis continetur, vt deducto vsufructu iubeat æstimationem præstari.

SVMMARIA.

1 *An quis fundum sibi legatum, cuius vsumfructum iam ante habet, petere possit.*
2 *Vsusfructus non est pars proprietatis.*

1 SVprà dictum est de re legata, quam totam legatarius adquisiuit. In hoc §. agitur de re legata, cuius seruitutem aut partem legatarius adquisiuit. Finge: fundus mihi est legatus: ego proprietatem fundi emi à vero domino: ipse retinuit vsumfructum. Vsusfructus posteà est finitus capitis deminutione venditoris, sicque vsusfructus ad me peruenit ex causa lucratiua. Proprietatem
2 habeo ex causa non lucratiua. Hîc actione ex testamento fundum possum petere, *hoc est*, plenam fundi proprietatem. Nec obest, quòd vsumfructum iam ante habeo: quia VSVSFRVCTVS NON EST PARS PROPRIETATIS, SED SERVITVTIS LOCVM OBTINET, *h.§.n. l.rectè dicimus.de verborum significat.* Quod de vsufructu, qui proprietati non cohæret, intelligendum est, vt *in tit. de vsufructu,* suprà exposui. Iudex tamen hæredem condemnabit, non in pretium siue æstimationem plenæ proprietatis, sed in æstimationem nudæ proprietatis tantùm, *hoc §.nostro. l.non quocunque modo.§ fundus de legat.1.* Sic si res mihi legata est, & ego partem emi à vero domino, & altera pars mihi donata est, vel ego quocunque alio titulo lucratiuo illam acquisiui: actione ex testamento ad pretium partis emptæ agere possum, *d.l.non quocunque modo. § fundus. de legat.1.*

AD

AD §. SED SI REM LEGATARII.

TEXT. Sed si rem legatarij quis ei legauerit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius amplius eius fieri non potest, & licet alienauerit eam, non debetur nec ipsa, nec æstimatio eius.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit regula Catoniana.*
2 *Explicatur l.1.§.fin.ff.de regula Catoniana.*
3 *An rei propriæ emptio sit.*
4 *Explicatur l.cùm seruus, § si Titius.ff.de legat.1.*

SI testator legatario rem legauit, quæ iam antè ipsius est, legatum est inutile: quia QVOD PROPRIVM ALICVIVS EST, AMPLIVS EIVS FIERI NON POTEST, *hoc §.n.l.cætera §.1.de legat.1.* ET SI LEGATARIVS POST TESTAMENTVM FACTVM REM ALIENAVERIT, NON DEBETVR, NEC RES IPSA, NEC EIVS ÆSTIMATIO, *hoc §.nostro. & d.l.cætera §.1. de legat.1.l.1.* quod enim initio vitiosum est, tractu temporis non conualescit, *d.l. cætera.§.1.de legat.1. de reg.Caton.* Nec obstat *d.l.1.§.fin.de reg Caton.* vbi Celsus scribit; Si tibi legatus sit fundus tuus, & tu eum viuo testatore alienaueris, legatũ tibi deberi; quod non deberetur, si testator statim decessisset. Nam Celsus à reliquis ICtis hac in re discrepat, quemadmodum Eguinarius Baro affirmare non dubitauit, & post eum Iacobus Cuiacius. Motus, vt videtur, Celsus fuit hac ratione; Qui rem meam mihi legat, videtur illam legare in eum casum, quo mea esse desierit; quod expresse vtiliter fit, *d.l.cætera. §.1.de leg.1.* Nam & rem meam sub conditione, si mea esse desierit, rectè emo, & in stipulatum deduco. *l.suæ rei emptio. l.existimo.de contrahend.empt. l scire debemus. § si à fure. l. si rem meam.de verb.oblig.d l.cætera.§.1.de legat.1.* Celsus itaque tacitum pro expresso accepit; reliqui ICti non item, & horum sententia obtinuit. Sic ICti communiter tradunt, si areæ legatæ, post testamentum factum, ædificium sit impositum; vtrumque, & solum & superficiem legatario deberi, *l.si area legata de legat.2.* Contrarium Celsus tradit, *l.si chorus. §.pen.& vlt.de leg.3.* ac pugnat Celsus cum reliquis, quemadmodum Paulus scribit *in l.qui res suas.§.aream. de solut.* quemadmodum etiam *in §.fin.sup.de vsufruct.* monui. Rursus non obstat *l. cùm seruus legatus, §.si Titius.de legat.1.* vbi emptori rem vendidi, sed nondum tradidi: mea igitur est. Posteà emptor eam mihi legauit; valet legatum: & si posteà pretio accepto rem emptori tradidero, atque ita eam alienauero, rursus eam recipiam iure legati: sicque & rem habebo & pretium. Rem, iure legati: Pretium, iure venditi. Hoc, inquam, non obstat. Nam emptor, qui legat mihi rem emptam nondum traditam, remittit mihi actionem ex empto, sicque statim ab initio legatum valet.

(Margin numbers: 1 at "Si testator … inuti-"; 2 at "scribit; Si tibi … le-"; 3 at "quo mea esse desierit … Nam &"; 4 at "tradidi: mea igitur est … si po-".)

AD §. SI QVIS REM SVAM.

TEXT. Si quis rem suam quasi alienam legauerit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quàm quod in opinione. Sed & si legatarij putauit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti potest habere.

SVMMARIA.

1 *Re sua quasi aliena legata, an legatum valeat.*
2 *Quando veritas magis sit inspicienda, quàm opinio.*
3 *Iuris error nocet, facti error non nocet.*

1 TESTATOR REM SVAM QVASI ALIENAM LEGAVIT: QVOD LEGAVIT VALET. RATIO EST, QVIA PLVS VALET, QVOD EST IN VERITATE, QVAM QVOD EST IN OPINIONE, *h.§ n.* Testator opinatus est rem, quam legauit, esse alienam, quæ tamen aliena non est, sed ipsius testatoris propria. Veritatem itaq; potiùs inspicimus, quàm opinionem. Contrà, si testator rem alienam legauerit, quasi suam, legatum est inutile, *§. quod autem diximus suprà, h.t.n.* Nec hic legatum subsistere potest, propter regulam: Veritatem potiùs inspicimus, quàm opinionē: proptereà quòd, veritate etiam inspecta, legatum non subsistit. Res enim aliena non aliter legari potest, quàm si defunctus sciebat rem esse alienam. Hic autem opinatus est rem esse suam. Legatum
2 itaq; non valet. Porrò quod diximus: Veritatem potiùs quàm opinionem inspici: hoc verum est, quoties in facto erratur. Vt cùm testator putat rem suā, esse alienam, in facto errat. Sic si qui rem à vero domino emit, puter vendentē dominum non esse, in facto errat. Et ideò veritatem potius inspicimus, quàm opinionem: & legatum valet, quamuis testator opinatus fuerit rem suā, quam legauit, esse alienam, *h.§.n.* Et dominium adquirit, qui rem à vero domino emit, quem tamen opinabatur dominum non esse, *l. regula, §. qui ignorauit. de iur. & facti ignoran. l. 2. §. si sub conditione pro emptore.* Contra, si erretur in iure, opinionem potiùs, quàm veritatem inspicimus. Vt si sum voluntarius hæres, & puto me necessarium esse, in iure erro. Ideóq; adeundo vel repudiando hæreditatem, nihil ago: & plus opinio attenditur, quàm veritas, *l. is qui putat. de acq. hered.* Sic si emi rem, quæ potest vsucapi, & existimo illam vsucapi non posse, in iure erro, & proptereà non vsucapio: & hìc quoque opinionem potiùs, quàm veritatem inspicimus, *l. si fur. §. 1. de vsurpat. & vsucap.* Et sic semper, cùm quæritur, vtrum opinio potiùs spectanda sit, quàm veritas: aut contrà, veritas potius, quàm opinio; ad differentiam ignorantiæ iuris & facti recurrendum
3 est: Nam si in facto erratum sit, veritatem potiùs quàm opinionem spectamus. Si in iure erratum fuerit, opinionem potiùs, quàm veritatem inspicimus: idq; proptereà, quòd iuris error nocet, facti error non nocet, *d. l. regula. in princ. de iuris & facti ignoran.* & vt noceat iuris error, opinionem potiùs, quàm veritatem spectamus: & contrà, vt facti error non noceat, veritatem potiùs, quàm opinionem inspicimus.

AD §. SI REM LEGAVERIT.

TEXT. Si rem suam legauerit testator, posteaque eam alienauerit, Celsus existimat, si non redimendi animo vendidit, nihilominus deberi. idémque diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, eum qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideò legatarium cum hærede agere posse, vt prædia à creditore luantur. Si verò quis partem rei legatæ alienauerit, pars quæ non est alienata, omnimodo debetur; pars autem alienata ita debetur, si non redimendi animo alienata sit.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Re legata postea alienata, an legatum extinctum dicatur.*
2 *An animus adimendi præsumatur.*
3 *An fundi legati parte alienata, reliqua fundi pars debeatur.*
4 *Particula*, magis, *quomodo in iure accipiatur.*
5 *Explicatur l. Scribit. §. fin. ff. de auro & argento legato.*
6 *Explicatur l. penult. in princ. ff. de legat. 3.*
7 *Verbum*, ERIT, *quando præsens tempus denotet.*

Testator rem suam legauit, eámq; posteà alienauit. Hîc videndum est, vtrùm adimendi causa legatum alienauerit, an non. Priori casu, legatum extinguitur, *toto tit. de adempt leg. inf.* Ambulatoria enim esse debet hominis voluntas vsq; ad extremũ vitæ spiritum, *l. enim hic statu, §. pœnitentiã. de donat. inter vir. & vxor.* Posteriori casu, legatum debetur *h. §. n.* Et adimendi animus non 1
præsumitur, si testator necessitate aliqua compulsus alienauerit: ideoq; hæres probare debet, testatorẽ voluisse legatum adimere: quod nisi fecerit, legatum præstabit, *l. fideicommissa, §. si rem suam. de legat. 3.* Hac distinctione vtimur, & cùm testator partem rei legatæ alienauit: Etenim PARS NON ALIENATA OMNINO DEBETVR: PARS AVTEM ALIENATA ITA DEMVM, SI NON ADIMENDI ANIMO FVERIT ALIENATA, *l. 8. in prin. de lega. 1.* Itaq; si testator fundum legauit, & posteà ex fundo partẽ alienauit, reliqua pars debetur, *d. l. 8. in princ. de leg. 1.* pars alienata tunc demùm, si non adimendi animo eam alienauerit. Et hoc verum est, cùm fundus simpliciter legatur. Aliud est, cùm 3
fundus legatur, his verbis adiectis: Qui meus erit, cùm moriar. Tunc pars alienata, nec redempta ante mortem, indistinctè legatario decedit, siue sponte, siue coactus alienauerit, *l. scribit. in fin. de auro & argen. leg.* Nam legatũ hoc conditionale est, *l. 6. de legat. 1.* vt Iulianus ait, magis conditionem legato iniecisse, quàm demonstrasse voluisse patremfamiliàs, apparet. His verbis negat ICtus demonstrationem esse, & affirmat esse conditionem. Particula enim MAGIS, 4
δηκῶ: ponitur. non ϛυγκριτικῶς, *Diogenes Laertius in Pyrrhone Heliensi.* Nõ ob- 5
stat *d. l. scribit. § fin. de auro & argen. leg.* vbi maritus legauit vxori aurum, quod eius causa paratum erit, & hæc scriptura, *inquit ICtus*, habet in se demõstrationem legati & argumentum. Nam dicendum est, ICtum *in d. §. fin.* docere, multum interesse inter hæc verba, qui meus est, & qui meus erit. Priora verba demonstrationem faciunt, *d. l. 6. de leg. 1.* & ideò si testator partem alienauerit, videndum erit adimendi animo hoc fecerit, an non. Posteriora, conditionem: & proptereà ad superiorem distinctionem non recurrimus, sed tantùm inspicimus, quid & quantum mortis tempore testatoris fuerit. Si ergo testator ita dixit: Lego vxori aurum, quod eius causa paratum erit: si mortis tempore quatuor libræ extent, eæ debentur, quamuis testamenti facti tempore fuerint libræ quinque. Aut si mortis testatoris tempore decem libræ paratæ fuerint, quamuis testamenti facti tempore quinque libræ duntaxat extent, decem dabantur: atque ita hoc legatum deminutionem recipit & augmentum; ne hîc superiori distinctioni locus est. Hæc est sententia *d. §. fin.* Verùm pro his verbis hæc scriptura habet in se demonstrationem legati & argumentum: legendum est, habet in se deminutionem legati & augmentum. Rursus non obstat *l. pen. §.* 6

in princ. de lega. 3. vbi maritus legauit vxori lateralia viatoria, & quicquid in eis conditum erit. Lateralia viatoria sunt folles linei, qui feruntur à latere: dicuntur viatoria, ab itinere, vt *in l. vlt. de auro & argen. leg.* argentū viatoriū. Postea maritus profectus est in vrbem, secum ferens lateralia illa, in quibus condiderat iam tempore testamenti chirographa, itémque pecunias. In vrbe chirographa exemit, & debitoribus reddidit: pecunias quoque erogauit. Mox reuersus, aliàs pecunias condidit in lateralia viatoria: itémq; alia chirographa. Et ICtus dicit, non deberi quæ mortis tempore in lateralibus continentur: atque ita mortis testatoris tempus non inspicimus, cùm dictum est, Qui meus erit, aut Quod paratum erit. Hoc, inquam, non obstat. Nam respondendum est, ibi particulam NISI deesse, & legendum esse: non deberi, nisi quæ mortis tempo-
7 re in lateralibus essent. Verbum enim ERIT, præsens tempus non significat, nisi patrocinante voluntate, *l. in conditionib. de condit. & demonst. l. verbum Erit, de verb. signif.* & voluntatis eius in dicta specie nullum est argumentum.

AD §. SI QVIS DEBITORI.

TEXT. Si quis debitori suo liberationem legauerit, legatum vtile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede eius potest hæres petere, nec ab alio qui hæredis loco est, sed & potest à debitore conueniri, vt liberet eum: Potest autem quis vel ad tempus iubere, ne hæres petat. Ex contrario, si debitor creditori suo, quod debet, legauerit, inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius habet per legatum. Quòd si in diem vel sub conditione debitum ei purè legauerit, vtile est legatum propter repræsentationem. Quòd si viuo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, vtile esse nihilominus legatum, quia semel constitit, quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam peruenit, à qua incipere non potest.

SVMMARIA.

1 *Liberatione legata debitori à quo debitor liberetur.*
2 *An valeat legatum, si debitor creditori, quod debet, legauerit.*
3 *Quod præsenti die debetur statim peti potest.*
4 *Explicatur l. pro parte. ff. de seruitut. cum aliquot similibus.*

1 SI testator debitori suo leget, quod debitor ipse debet, vtile est legatum, *hoc §. nostro. l. 1. de liber. legat.* idque certum est, *l. 3. in princ. eod. tit.* Nec obstat, quòd debitores domini sunt eorum quæ debent, *d. l. 1. de liber. leg.* Testator enim non tam ipsam rem, siue corpus quod debetur, legat, quàm remissionem iuris ad rem petendam sibi competentis. Ita demùm tamen effectum habet legatum, si non fuerit exactum à debitore, dum viuit testator. Si exactum fuerit, euanescit legatum. *l. nō solùm. 1 § liberatio. de lib. leg. §. tum autem corporales. infr. h. t. n.* HÆRES ITAQVE TESTATORIS NON POTEST DEBITVM PETERE, NEQVE AB IPSO DEBITORE, NEQVE AB HÆREDIBVS IPSIVS, *h. §. n.* si modò verba liberationis in rem fuerint collata: tunc enim perinde est, ac si res à debitore, hæredéque eius petere vetitus esset. Si in personam sint collata verba, hoc modo: Hæres meus à solo Lucio Titio ne petito; legatum ad hæredem Lucij Titij non transit, *l. non solùm. 2. §. tale legatum. de libera. leg.* QVOD SI
2 DEBITOR CREDITORI SVO LEGAVERIT, QVOD EI DEBET, LEGATVM EST INVTILE, SI NIHIL PLVS SIT IN LEGATO, QVAM IN DEBITO QVIA

NIHIL

NIHIL AMPLIVS PER LEGATVM HABET. Si amplius aliquid sit in legato quàm in debito, valet legatum: *hoc §.n.& l.legaui. §.vlt. de liberat. leg.* Amplius tamen est in legato, quàm in debito, si debitor quod in diem vel sub conditione debet, purè legauerit. Hoc legatum valet propter repræsentationem, *h §.n.* hoc est, ideò valet, quia quod in diem vel sub conditione debebatur, præsenti die debetur; & plus est præsenti die aliquid deberi, quàm in diem deberi, aut sub conditione. Quod præsenti die debetur, statim potest peti, eius dies iam cessit, & venit. At quod in diem debetur, non potest peti antequam dies veniat, eius dies iam cessit, sed nondum venit. Quod sub conditione debetur, eius dies, neque cessit, neque venit, *l.cedere diem.de verb sign.§.1.inf.de verb.obl.* QVOD SI VIVO TESTATORE DIES VENERIT, AVT CONDITIO EXTITERIT, VTILE NIHILOMINVS EST LEGATVM, EX SENTENTIA PAPINIANI, quia SEMEL CONSTITIT LEGATVM, *l.5.in fine ad l.Falc.* Ex sententia Pauli extinguitur, quia in eam causam peruenit, à qua incipere non potest, *l.debitor de legat.2.* Non potest incipere legatum, si quod iam peti potest, legatur; quia nihil plus est in legato, quàm in debito. At quando debitor legat, quod in diem vel sub conditione debet, & viuo testatore dies venit, vel conditio existit, iam debitum peti potest. Videtur igitur dicendum, legatum extingui, propterea quod in eam causam nō peruenit, à qua incipere non potest. Et quæ initio cōstiterunt: posteà euanescunt, si recidant in illum casum à quo incipere non potuerunt, *l.pro parte, de seruit.l si sub vna.§.1.de verb. oblig.l.existimo.l.pluribus §.2.eod.* Sed hæc regula perpetua non est; & non est nouum, vt quæ semel vtiliter constituta sunt, durent; licèt ille casus extiterit, à quo initium capere non potuerunt. *l.in ambiguis.§.1.de reg.iur.* Et rectè Constantinus Harmenopulus inquit: τὰ ἐξ ἀρχῆς βέβαια ἐκ τῶν ἐπισυμβαινόντων οὐκ ἀκυροῦται. Et Iustinianus hîc Papiniani sententiam probat, Pauli sententia reiecta. 4

AD §. SED SI MARITVS.

TEXT. Sed si maritus vxori dotem legauerit, valet legatum: quia plenius est legatum quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem legauerit, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumentum dotis, in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

SVMMARIA.

1 *An valeat legatum, si maritus vxori dotem legauerit.*
2 *Vnde dos prælegari, itémque relegari dicatur.*
3 *Donatio inter virum & vxorem an morte confirmetur.*
4 *Si maritus vxori dotem legauit, quam non accepit, an valeat legatum?*
5 *Dos quid sit.*
6 *Quantitate certa legata, cur legatum valeat.*
7 *Falsa demonstratio an noceat.*
8 *Superflua non nocent.*

MAritus legauit vxori suæ dotem: quæritur an valeat legatum? Et Imperator *in hoc §.nostro*, docet, legatum valere. QVIA, *inquit*, PLENIVS

EST LEGATVM, QVAM DE DOTE ACTIO. Si plenius legatum non esset,
quàm de dote actio, inutile esset legatum: sicuti pecuniæ debitæ legatũ credi-
tori relictũ inutile est, nisi plenius sit, & cõmodum aliquod creditor ex legato
consequatur, quemadmodum *in §. præcedenti* expositum est. Primùm autem in
hoc plenius est legatum dotis, quàm de dote actio, quod mortuo marito dos,
quæ põdere, numero & mensura continetur, non redditur statim, sed annua, bi-
ma, trima die: *l. vn. §. exactio. C. de rei vxor. act. Vlp. in fragm. tit. 6. de dotibus*: hoc
est, tribus pensionibus, tribus annis. Et inde secundæ & tertiæ pensionis men-
tio apud Ciceronẽ *in 11. ad Atticum*. Quod tamen ita procedebat, nisi cõuenis-
set, vt statim dos redderetur. Ea conuẽtio rata & firma est, quia per eam fit me-
lior dotis conditio, *l. de die, cum duabus ll. seqq. de pact. dot. l. si vnus, §. quod in spe-
cie de pact.* At dote legata, legato dotis, repræsentationis commodũ, *h. e.* præsen-
2 tis tẽporis commodum inest, *l. 1. §. & verum est. de dote præleg.* Et ob id dos dici-
tur prælegari, *toto tit. de dote præleg* quasi præsens & veluti ad manum dari. Dici-
tur etiam relegari, quod reddi potiùs quàm dari videatur, *l. cum pater, § fidei tuæ.
de leg. 2. Boëtius in Topicis. d. l. 1. § & verum est, & passim alibi, in tit. de dote præle-
gata*. Deinde etiã in hoc plenius est legatũ dotis, quàm de dote actio, quòd olim
morte mariti soluto matrimonio, ex dote deducebantur res à viro vxori do-
natæ, quia donatio inter virũ & vxorẽ non valebat, nec morte confirmabatur,
3 *l. rei iudicatæ. §. 1. soluto matrim. l. 27. §. pen. de rei vindicat.* Hodie donatio morte
confirmatur ex SCto Æmiliano, siue ex oratione diui Seueri Antonini. *l. cum
hic status. de don. inter vir. & vxor.* & ideò si maritus dotem vxori leget; integra
dos debetur ex defuncti volũtate, *d. l. 1. §. & illud. l. 5. de dote præleg.* nisi probetur
euidenter, maritũ donationẽ reuocasse, *d. l. cum hic status, §. pœnitentiam. de don.
inter vir. & vxor d. l. 1. §. est & illud. de dote præleg.* Et hæc in dote procedunt, quã
maritus accepit. Si maritus dotem legauerit vxori, quam non accepit; tunc aut
4 simpliciter legauit, hoc modo: Vxori dotem lego, quam mihi dedit: aut, Quan-
ta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantã hæres meus vxori dato: & inuti-
le est legatũ, quia mulier dotẽ non dedit. Nulla est dos, ergo etiã nullum est do-
tis legatum, *h. §. n. l. 3. & l. vlt. C. de falsa causa adiecta legato.* Et simile hoc casu
est dotis legatum, huic legato: Centum, quæ in arca habeo: aut Centum, quæ
ille apud me deposuit, do, lego. Hîc certum corpus legatur, non quantitas: &
si centum non sunt in arca, aut ille centum apud me non deposuit, nihil debe-
ri constat, quia nulla corpora sunt. *d. l. 1. §. adeò. de dote prælegata.* Aut verò ma-
ritus legauit vxori dotẽ, certa quantitate expressa, hoc modo: Centum illi do,
lego, quia illa in dotẽ mihi attulit: & legatum valet, *h. §. n. l. cùm quidã 1. de leg.
2. l. si sic legatum. §. 1. de leg. 1. l. leg. sui. in fine, de liber. leg. d. l. 3. C. de falsa causa ad-
iecta leg.* Idem est, si certum corpus legauerit, puta fundum Tusculanum hoc
modo: Vxori fundum Tusculanum do, lego: his verbis adiectis: is enim fundus
propter illã ad me peruenit: hoc legatũ valet, & fundus omnino debetur, *h. §. n.
5 & d. l. 1. § si quis vxori. de dote præleg.* Ibi his verbis, is enim propter illam ad me
peruenit, significatur fundũ illũ à muliere fuisse datũ in dotẽ, *l. 6. de dote præleg. l.
si nuptura de fundo dotali.* & dos nihil aliud est, quàm quod propter vxorem ad
nos peruenit recompensandorum onerũ matrimonij gratia. Sic si maritus le-
gauit vxori instrumentum dotis, quo certa quantitas exprimitur; illa quantitas,
quæ instrumẽto significatur, debetur, *h. §. n. & d. l. vlt. C. de falsa causa adiecta le-
gat.*

gat. Ideò verò hoc posteriori casu legatum valet, quia quantitate certa legata, 6
ea extat, aut facilè redigi potest ex bonis hæreditariis, sicque in bonis hæreditariis extare intelligitur, *l.12.de leg.2 l.tantum de verb.signif.* Corpore item certo legato, putà fundo Tusculano, res legata est in rerum natura, & ideò legatū 7
debetur, nec inutile redditur propter falsam causam aut demonstrationem falsam adiectam. Falsa demonstratio neque legatario, neque fideicommissario, neque hæredi instituto nocet, *l.falsa demonst.de cond.& demonst. §.huic proxima, infrà,h.t.n.* Atque ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, quemadmodum Imperator *in h.§.n.* affirmat, & ICtus *in d.l falsa demonstrat. de condit. & demonst.* itemque diuus Pius. *l.legatus in fine. de liberat. leg.* Quicquid enim demonstratæ rei additur satis demonstratæ, frustrà est, vt eleganter ICtus loquitur *in d.l.1.§.si quis vxori.de dote praleg.* hoc est, superuacua est demonstratio, quæ legato iam demonstrato satis additur. Satis demonstratum est legatum, cùm maritus legat centum, aut fundum Tusculanum: & proptereà demonstratio hæc, Quia in dotem illa mihi attulit, qui illę propter illam ad me peruenir, frustrà, superuacua & superflua est: & proptereà, licet falsa est, non nocet. Su- 8
perflua enim non nocent, *l.si seruo in fine, de adm.vel transferen.legat. l.testamentum, C.de testamentis. Augustinus in libro de ciuitate Dei, cap.17.*

AD §. SI RES LEGATA.

TEXT. Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit.

SVMMARIA.

1 *Si res legata perierit, cui periisse dicatur.*
2 *Explicatur l.si cùm exceptione, §.quatenus ff.Quod metus causa.*
3 *Hæres vtrùm in præstandis legatis de dolo & culpa teneatur.*
4 *Diligentia quid sit.*
5 *An in fideicommissis hæres leuissimam culpam præstet.*

INquit Imperator: SI RES LEGATA SINE FACTO HÆREDIS PERIERIT, 1
LEGATARIO DECEDIT, verbi gratia: homo Stichus mihi est legatus. Stichus sine facto hæredis periit, mortuus est. Hic hæres non tenetur, sed mihi Stichus periit: si modò periit antequàm hæres moram faceret in tradēdo Sticho: Si post moram hæredis interiit, hæres tenetur, *l.si ex legati causa de verb.oblig.* modò Stichus apud me interiturus non fuisset, vt quia Stichum acceptum vēdidissem, & pretium ex eo redegissem. Hoc casu hæres tenetur, si post moram ipsius Stichus interiit. Aliud est, si interiturus erat Stichus apud me, etsi confestim traditus mihi fuisset, vt quia Stichum acceptum non distraxissem: Tunc hæres liberatur, etiamsi post moram ipsius Stichus fuerit mortuus. Et hæc Martini fuit sententia, quæ de iure vera est, *l.cùm res §.vlt.de leg.1. argumento ibi à cōtrario sensu sumpto.l.si plures, §.vlt.deposi.* Nec obstat quod *in l.si cū exceptione, §.quatenus, quod metus causa,* dicitur: Re metu extorta post morā perempta, 2
indistinctè teneri eum qui metum intulit, siue æquè fuerit res apud actorem peritura siue non. Nam hoc fit odio eius, qui malo moræ metum intulit; nec in aliis moratoribus locum habet. Inquit Imperator: SINE FACTO HÆREDIS

3 PERIERIT. Perit Stichus sine facto hæredis, si hæres Stichum non interfecit. Si ergo interfecit Stichum, omnino tenetur. Sed & si Stichus dolo vel culpa hęredis ante moram periit, interitum hæres præstat, *d.l.cùm res, §.penult.de leg.1.l. non amplius. §.1.eod.* In d.§ penult. ICtus inquit hæredem præstare etiam dili-
4 gentiam. Diligentia significat vehementissimam & exactissimam diligentiam, quemadmodum & *in l.contractus.de reg.iur.* quod confirmat *l.2.de peric.& commodo rei vend.l.si vt certo.§.custodiam.commod.l.6.de administ.rerum ad ciuit.pert.* Hæres itaque ob culpam leuissimam, cui exactissima diligentia opponitur, te-
5 netur, si res legata culpa eius leuissima interierit. Aliud est in fideicõmissis, in quibus hæres præstat dolum duntaxat, vel culpam dolo proximam, *l.si seruus legatus, §.cum quid tibi legatum. de legat.1. l.mulier. §.sed enim si quis rogetur ad SCtum Trebell.* Differentiæ ratio est, quod legata per vindicationem relicta, sunt in vindicatione. Fideicommissa, in petitione & restitutione, *d.l.mulier, §. non est dubitatum, ad SCtum Trebell.* In eo autem custodiendo, cuius vindicatio alteri competit, diligentissimus esse debeo. At in eo, quod non, nisi meo facto, alteri adquiri potest, vt est fideicommissum, licet mihi versari negligent. r, quasi in re mea, dummodò absit dolus, vel lata culpa. Hodie eodem iure sunt fideicommissa, quo legata: & fideicommissa non minùs vindicantur, quàm legata. Ideóque hæres in fideicommissis etiam præstat exactissimam diligentiam.

AD §. ET SI SERVVS ALIENVS.

TEXT. Et si seruus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit, non tenetur hæres. Si verò hæredis seruus legatus fuerit, & ipse eum manumiserit, teneri eum Iulianus scripsit; nec interesse, vtrùm scierit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruum & is cui donatus est, eum manumiserit, tenetur hæres, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse.

SVMMARIA.

1 *Seruo alieno legato, & mortuo ad quid heres teneatur.*
2 *Manumissio morti similis est.*
3 *Heredis seruo legato, quid heres præstare debeat.*

1 SEruus alienus est legatus. Hic sine facto hæredis manumissus est. Quæritur an hæres teneatur? Imperator docet, hæredem non teneri. Sicuti enim hæres non tenetur, re legata sine facto ipsius perempta: Ita quoque non tene-
2 tur, seruo alieno legato, eoque sine facto ipsius manumisso. Manumissio enim morti non dissimilis est. *l.inter omnes.de furtis.* Et hæc de seruo alieno legato & manumisso dicimus. Si hæredis seruus legatus fuerit, non dicitur alienus seruus legatus esse, quod suprà etiam monui: & ideò Imperator hîc hæredis seruum
3 opponit seruo alieno. Et seruo hæredis legato, & ab hærede manumisso, hæres tenetur, siue scierit, siue ignorauerit à se seruum legatum esse. A SE, *h. e.* vt ipse hæres seruum legatario præstaret. Quòd si hæres seruum legatum alij donauerit, & donatarius seruum manumiserit, hæres tenetur, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse, *hoc §. mostro.*

AD

AD §. SI QVIS ANCILLAS.

TEXT. Si quis ancillas cum suis natis legauerit, etiamsi ancillæ mortuæ fuerint partus legato cedunt. Idem est, si ordinarij serui cum vicariis legati fuerint; & licèt mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus cum peculio fuerit legatus, mortuo seruo, vel manumisso, vel alienato, & peculij legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumento, legatus fuerit: nam fundo alienato & instrumenti legatum extinguitur.

SVMMARIA.

1 *Ancilla legata mortua, an partus debeatur.*
2 *Quis dicatur seruus vicarius.*
3 *Seruus ordinarius quis sit.*
4 *Seruo cum peculio legato, & manumisso, an peculium legatario debeatur.*
5 *Dolia quænam fuerint.*
6 *Vino cum vasis legato, vtrùm dolia debeantur.*
7 *Homo hominis accessio non est.*
8 *Fundo instructo legato alienato, vtrùm instrumenta debeantur.*
9 *Possessio in iure pro fundo accipitur.*
10 *Explicatur l.11. ff. De instructo vel instrum. legato.*
11 *Explicatur l.Titia textores, §.penult. ff.de legat.2.*

TESTATOR LEGAVIT ANCILLAS CVM SVIS NATIS, *hoc est*, liberis, 1
ANCILLÆ SVNT MORTVÆ. HOC CASV, PARTVS LEGATO CEDVNT, *hoc est*, liberi ancillarum debentur, *hoc §.nostro.* Sic versa vice, liberis mortuis, ancillæ legatæ debentur. *l.si ancilla. de legat.1.* IDEM EST, SI ORDI- 2
NARII SERVI CVM VICARIIS LEGATI FVERINT. NAM MORTVIS ORDINARIIS, VICARII NIHILOMINVS DEBENTVR, *h.§.n. & l.4. de peculio legato.* Vicarius dicitur, *ὁ τοῦ οἰκέτου μου οἰκέτης*, vt Theophilus hîc rectè interpretatur, *hoc est*, seruus mei serui, seruus quem meus seruus in peculio habet. Omnis enim vicarius seruus peculiaris est. Ordinarius est, *ὁ ἐμὸς οἰκέτης, hoc est*, 3
meus seruus, qui scilicèt seruum in peculio habet. Hoc enim ad Theophilum addendum est. Hinc ordinarius seruus dicitur dominus vicariorum *in l.si seruus meus.de peculio.* Et quę de ancillis legatis cum liberis, & de seruis ordinariis legatis cum vicariis diximus, eadem locum non habent, si seruus cum peculio legatus fuerit. Nam viuente quidem seruo, seruus & peculium quod habet, debetur. AT MORTVO SERVO VEL MANVMISSO, quod perinde est, ac si mor- 4
tuus esset, VEL ETIAM ALIENATO, LEGATVM PECVLII EXTINGVITVR, *h.§.n. l.1.de peculio legato.* Sic, si vinum cum vasis legatum fuerit, & testator vinum reliquerit, debetur vinum, debentur etiam vasa, dolia non item. Vinum quidem, quod in doliis est, debetur; quamuis Trebatius id negauerit, *l.6.& l.penultim. de tritico, vino, oleo legato*, sed ipsa dolia non debentur. Dolia 5
plerunque erant in cella vinaria depressa, aut talia, quæ per magnitudinem difficilè mouebantur, *l.3.de tritico, vino, &c.* in eaque vinum è torculari conijcere solebant, & ex doliis posteà in amphoras & cados diffundere, vt cum his venderetur, non cum doliis, *d.l.penultim. de tritico, vino, oleo legato.* Ibi, quod notandum CÆTERVM, idem quod alioquin significat: & pro verbo PROBETVR,

6 legendum est, promeretur. Vino itaq; cum vasis legato, etiam vinum quod in doliis est, cum vasis, amphoris & cadis debetur, non cum doliis. At si testator vinum non reliquit, non debentur vasa, amphoræ & cadi, *d.l.6. de tritico, vino, oleo leg.* vbi legatum vini cum vasis, ICtus comparat legato serui cum peculio. Differentiæ ratio inter hos & superiores casus, hæc est: Ancilla legata cum natis, etiam mortua ancilla, nati ad legatarium pertinent, quia duo legata sunt separata, *l.3 de peculio legato.* Sic duo legata separata sunt, ordinariis cum vicariis legatis; & ideò mortuis ordinariis, vicarij debentur. Nati siue liberi non
7 sunt accessio ancillæ. Vicarij serui non sunt accessio ordinariorum. Homo etiã hominis accessio non est. Verùm seruo legato cũ peculio, aut vino legato cum vase, non sunt duo separata legata, sed peculium est accessio hominis, *l.1. de peculio legato.* Vasa sunt accessio vini, *l.3.§.1. de tritico, vino, oleo leg.* & propterea seruo mortuo, non debetur peculium; & vino non existente, non debentur vasa. Nam quæ accessionum locum obtinent, extinguuntur, cùm principales res peremptæ sunt, *l.1. de peculio legato.* Addit Imperator hîc, quæ de seruo cum peculio legato dicta sunt, eadem obtinere in fundo instructo vel cum instru-
8 mento legato. Nam inquit, SI FVNDVS INSTRVCTVS, VEL CVM INSTRVMENTO LEGATVS FVERIT, FVNDO ALIENATO ET INSTRVMENTI LEGATVM EXTINGVITVR, *h.§.n.* Instructio enim vel instrumentum fundi, fundi accessio. Et instructionis nomine, itemq; instrumenti, significatur apparatus rerum diutiùs mansurarum, sine quibus exerceri nequit possessio, *l.quæsitum est. de instructo vel instrum. leg.* Per possessionem, ICtus intelligit fundum; quamuis aliàs significet vsum *id est*, detentionem. *l.quæstio. de verborum significat.* &, possessio nequit exerceri, *hoc est*, fundus nequit coli sine in-
9 strumentis. Sic possessionem pro fundo siue prædio ICti accipiunt, cùm dicunt, de possessionibus sibi donatis litigare *l.penultim. de alienat. iudicij mutandi, &c.* propter modicum æs alienum magnas possessiones non distrahere, *l.5. §.idem prætor. de rebus eorum, qui sub tut.* possessiones vendere. *l.3. de variis & extraord. cognit. l. Lucius Titius. de exilt.* sibi & parentibus in possessione matris monumentum extruere. *l.86. in fin. de adquir. hæred.* Sic Cicero *in orat. pro P. Sylla*, prædia, possessiones vocat. Illud, inquit, genus erat hominum horribile & pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, vt ab his membra diuelli citiùs ac distrahi posse diceres. Cincius nunquam sibi cognationem cum prædiis esse existimauit suis. Si igitur fundus fuerit alienatus,
10 nec instrumenta fundi debentur, quia sunt fundi accessio. Non obstat, *l.1. de instructo vel instrum. legato.* vbi dicitur, duo legata intelligi, si fundus cum instrumento, siue instructus fuerit legatus. Nam dicendum est, eius legis duas esse partes, quarum vna pugnat cum altera. Prior pars est scriptura Sabini, ea enim lex est desumpta ex libris Pauli ad Sabinum, Et refert Paulus Sabini sententiam, qui voluit duo esse legata, fundo cum instrumento legato. Posterior pars est annotatio Pauli, & corrigit Paulus Sabini sententiam, & docet verum non esse, quod tradidit Sabinus, duo esse legata, cùm fundus cum instrumento legatur; & ideò fundo cum instrumento legato & alienato, instrumentum non vindicari. Rursus non obstat *l.Titia textores. §.pe-*
11 *nultim. de legat.1.* vbi testator legauit Titio cum Mæuio, & Mæuius non est accessio, sed Titio & Mæuio coniunctim legatum est. Ibi enim de hominibus agitur,

agitur : & homo hominis accessio non est, vt suprà dictum est: nos hîc loquimur de rebus.

AD §. SI GREX.

TEXT. Si grex legatus fuerit, posteàque ad vnam ouem peruenerit, quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, eas eas oues, quæ post testamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere Iulianus ait. Est enim gregis vnum corpus, ex distantibus capitibus; sicut ædium vnum corpus est, ex cohærentibus lapidibus. Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere.

SVMMARIA.

1 *Gregis legatum, augmentum & decrementum recipit.*
2 *Ædibus legatis combustis, an area debeatur.*

HIc de grege & ædibus legatis agitur. Vtrumque legatum augeri & minui potest. Gregis legatum augetur accessione pecorum, siue aliorum 1 capitum. Si enim post testamentum factum, oues quædam gregi adijciantur, agnis putà natis, etiam oues, quæ adiectæ sunt, legato cedunt, *id est*, non minùs debentur, quàm istæ oues, quæ testamenti facti tempore fuerunt. Minuitur 2 gregis legatum morte pecorum. Et si oues omnes, præter vnam, mortuæ fuerint, ouis quæ superest, debetur, & vindicari potest. Sic ædium legatum augetur, si testator post testamentum factum, ædibus columnas & marmora adiecerit. Minuitur legatum ædium, si ædes combustæ fuerint, ita vt area tantùm supersit. Nam area, quæ superest, debetur, & vindicari potest, *h. §. n. & l. grege legato. cum l. seq. de legat.* 1. Aliud dicimus, cùm vsusfructus gregis vel ædium legatus est. Nam si grex redierit ad vnam ouem, nihil debetur, *l. vltim. quib. mod. vsusfruct. amitt.* Et ædibus incendio consumptis, extinguitur vsusfructus, ita vt ne areæ quidem, quæ superest, vsusfructus debeatur, *§. penult. de vsufructu, suprà.* & ibi expositum fuit.

AD §. SI PECVLIVM LEGATVM FVERIT.

TEXT. Si peculium legatum fuerit, sine dubio quicquid peculio accedit vel decedit viuo testatore, legatarij lucro vel damno est. Quòd si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem, seruus acquisierit: Iulianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne quod ante aditum hæreditatem acquisitum est, legatario cedere: quia huius legati dies ab adita hæreditate cedit, sed si extraneo peculium legatum fuerit, non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, vt petitionem habeat pecuniæ; quam in rationes dominicas impendit. Iidem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre.

SVMMARIA.

1 *Peculij legatum an augeatur.*
2 *Quando dies legati cedat.*
3 *Quis dicatur acquirere legatum.*
4 *Quando legati dies ab adita hæreditate cedat.*
5 *Vsufructu legato, quando dies legati cedat.*

1 QVemadmodum gregis & ædium legatum augetur & minuitur, vt *in præcedenti* §. dictum est: ita peculium quoque augetur & minuitur, crescit, decrescit & moritur, ac simile est homini, vt eleganter Papirius Fronto dixit. *l.peculium.de peculio.* PECVLIO ITAQVE LEGATO, QVICQVID PECVLIO ACCEDIT AVT DECEDIT VIVO TESTATORE, LEGATARII LVCRO VEL DAMNO EST, *h.§.n.* Accessio cedit legatarij lucro, decessio cedit legatarij damno. Secundùm naturam enim est, commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda. *l.secundùm naturam.de reg.iur.* Loquimur autem de lucro & damno, quod viuo testatore superuenit. Si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem, peculium fuerit auctum, vt quia seruus aliquid adquisierit, videndum est, vtrùm ipsi manumisso peculium legatum fuerit, an verò extraneo. Priori casu, omne quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatario cedit, *hoc est*, ad seruum in testamento manumissum, cui peculium legatum est, pertinet. Rationem subiungit Imperator, QVIA
2 HVIVS LEGATI DIES AB HÆREDITATE ADITA CEDIT. Notandum est, quod Imperator inquit, HVIVS LEGATI. Nam legati purè relicti dies non ab adita hæreditate cedit, sed à morte testatoris, ex iure antiquo, quod Iustinianus (l.Iulia & Papia sublata, ex qua dies legati puri ab apertura tabularum cedebat. *Paulus in 3.sent.tit.6.*) probauit. *l.vni.§.cùm igitur materiam C.de caducis tollend.* Ideóque si legatarius moriatur antequàm legatum deferatur, legatum ad hæredem suum transmittit, quia eius dies iam cessit. Defertur verò legatum ab adita hæreditate, *hoc est*, ab illo tempore in ea causa est, vt acquiri
3 vel repudiari possit legatum. Adquirit legatum, qui agnoscit legatum, qui legatum amplectitur, qui constituit legatum ad se velle pertinere. Et agnitione legati facta, agnitio illa retrò trahitur ad tempus mortis testatoris, ita vt legatum à morte testatoris, recta via, *id est*, sine vllo hæredis facto, in legatarium transiisse videatur. Quod olim tamen in vindicationis legato locum tantùm habebat, vt in principio huius tituli dictum est: hodie etiam in damnationis legato obtinet, cùm vindicationis & damnationis legata exæ-
4 quata sint. Cæterùm, quando testator seruum in testamento manumittit, eíque peculium legat; legati dies non à morte testatoris, sed ab adita hæreditate cedit, *hoc §.nostro. l.vni. §.libertatibus. C.de caducis tollend. l.7. in fine quando dies legator. cedat.* Ratio est, quia seruo libertas non priùs competit, quàm adita hæreditas fuerit: & inutile esset legatum, si dies eius cederet, antequàm
5 libertas competeret. *l.quando dies legat.cedat.d.§. libertatibus, C.de caducis tollend.* Sic vsufructu legato, vel vsu aut habitatione, dies ante aditam hæreditatem non cedit, quia vsusfructus, vsus & habitatio ad hæredem non transmittuntur; & frustrà dies cederet ante aditam hæreditatem. *l.2. & 3. quando*

dies

dies leg.ced. Et hæc de priori casu. De posteriori, cùm peculium extraneo legatum est, *h.e.* non ipsi seruo in testamento manumisso, sed alij: & seruus, cuius peculium legatum est, post mortẽ testatoris, ante aditam hæreditatẽ, aliquid adquisierit: ea quæ seruus adquisiuit, legato non cedunt, *h.e.* non pertinent ad extraneum, cui peculium legatum est, sed pertinẽt ad hæredẽ defuncti. Nam, vt Theophilus hîc rectè inquit, huius legati dies à morte testatoris cedit. Ideò à morte testatoris, quia peculium serui extraneo legatum est purè, & legati puri dies à morte testatoris cedit, vt suprà dictũ est. Mortis autẽ testatoris tempore, in peculio serui nõdum fuerunt, quæ seruus post mortẽ testatoris primum adquisiuit. Extraneo itaq; acquisita post mortẽ testatoris non adquiruntur, sed illa apud hæredẽ remanent; nisi fortè ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Vt pone, Ancilla est in peculio: ancilla post mortẽ testatoris, ante aditam hæreditatẽ, peperit. Hic partus ad extraneum pertinet, quamuis post mortem testatoris primùm fuerit editus. Ancilla enim quæ in peculio est, mortis testatoris tempore iam debita fuit extraneo, cùm peculium, in quo ancilla est, purè relictum fuerit, & legati puri dies à morte testatoris cedat. Meritò itaque partus ancillæ ad extraneum quoq; pertinet. Theophilus *in h.§.n.* Addit posteà *in hoc §.* Imperator, PECVLIVM, QVOD MANVMISSVS IN TESTAMENTO HABET, MANVMISSO NON DEBERI, NISI LEGATVM EI FVERIT. Apud hæredem igitur peculium manet. Alia ratio est serui, quẽ testator viuus manumisit. Hunc seruum peculium quod habet, sequitur, nisi ei ademptum fuerit, *h.§.n.* Deniq; peculium videtur legatum, cùm, rationibus redditis seruus liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre. Nec enim potest seruus rationes reddere, nisi peculium habeat. Et ideò cùm testator iubet seruum esse liberum, si rationes reddiderit, peculium ei videtur legare, cùm, vt dictum est, sine peculio rationes reddere nequeat, & multò minùs reliqua inferre, *id est*, reddere quæ ex peculio reliqua sunt, rationibus redditis.

AD §. TAM AVTEM CORPORALES.

TEXT. Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales, & ideò quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet: nisi exegerit viuus testator pecuniam: nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet: DAMNAS ESTO HÆRES DOMVM ILLIVS REFICERE, vel, ILLVM AERE ALIENO LIBERARE.

SVMMARIA.

1 *An res incorporales legari possint.*

2 *An quod defuncto debetur, legari possit.*

NOn solùm res corporales, quæ tangi possunt, veluti fundus, homo, vestis: verùm etiam incorporales, quæ tangi non possunt. *toto tit. de reb. corporal. suprà* legari possunt. *h.§.n.l.cætera, in princ. de legat.1.* Vsus itaque & vsusfructus rectè legantur, *toto tit. de vsu & vsufructu res legat. &c.* Id quoque quod defuncto debetur, *hoc est*, obligatio qua quis defuncto obstrictus fuit, (quæ inter res incorporales refertur, *§.incorporales suprà, de rebus corporalibus & incorporalibus*) legari potest. Quo facto, hæres tenetur actiones suas legatario præstare, *hoc est*, cedere, nisi testator viuus pecuniam exegerit. Tunc enim ademisse legatum testator videtur, & ideò legatum extinguitur, *hoc § nostro,*

(margin: 1 beside "NOn solùm res corporales…"; 2 beside "quod defuncto debetur…")

AD §. SI GENERALITER.

TEXT. Si generaliter seruus vel res alia legetur, electio legatarij est, nisi aliud testator dixerit.

SVMMARIA.

1 *Generali legato relicto, cuius electio sit.*
2 *Explicatur l. cùm post. § gener. ff. de iure dot.*
3 *In stipulatione generali electio semper est debitoris.*
4 *Seruitute in genere legata, cuius electio sit.*
5 *Voluntas testatoris pro lege habetur.*

1 INquit Imperator, SI GENERALITER SERVVS LEGETVR VEL ALIA RES, LEGATARII EST ELECTIO. Generaliter testator seruum legat, cùm legat seruum indistinctè, simpliciter, sine nomine: cùm incertum hominem legat, hoc modo; seruum do, lego: & huiusmodi legatum valet, *h. §. n. l. cùm incertus homo. & l. legato generaliter relicto. de legat.* 1. Nec obstat *l. cùm post diuortium. § gener. à socero. de iure dotium.* vbi Papinianus ICtus inquit, fundo non demonstrato, nullum esse legatum vel stipulationem fundi. Nam magna est differentia inter hominem generaliter legatum, & inter fundum. Homine generaliter legato, incertus quidem homo legatus est, certa tamen est demonstratio rei legatæ, quia certa est hominis finitio. Idem est, si legetur equus, bos, asinus, scyphus, lanx, vel quælibet aliæ res, cuius certa est finitio. Fundo autem generaliter legato, certa non est demonstratio rei legatæ. Etenim vna gleba, aut modicus locus, fundus dici potest. *l. locus. de verb. signif.* Sic vilissima quæque materia, domus appellatur. Nostra enim destinatione fundorum nomina, & domus, non natura constituuntur, *l. quod in rerum natura. §. penult. de legat.* 1. Ob hanc causam, hominis legatum generale valet, etsi testator nullos homines reliquerit. *l. omnia quæ testamentis. §. species. de legat.* 2. Ibi ICtus de speciebus nominatim legatis loquitur, & docet, si non reperiantur, nec dolo hæredis deesse probentur, peti eas ex eodem testamento non posse: atque ita ostendit, aliud dicendum esse, speciebus generaliter relictis; illas nimirùm deberi, & si in bonis testatoris non inueniantur. Fundi verò aut domus legatum non valet, si testator nullum fundum aut nullam domum reliquerit, & derisorium magis, quàm vtile est legatum, vt Vlpianus loquitur *in l. si domus. de legat.* 1. Porrò homine generaliter legato, legatarij est electio *hoc §. nostro*, hoc est, legatarius potest vnum hominem certum eligere, quem habere volet, & hæres cogitur hominem electum legatario præstare: quod confirmatur *d. l. legato generaliter relicto. l. si seruus legatus. §. cùm homo. de leg.* 1. *l. qui hominē. cū l. seq. de adimen. legat.* At videtur obstare *l. si à substituto. §. 1. de legat.* 1. vbi Pomponius dicit, hæredem, qui hominem generaliter debet, promittere debere furtis & noxiis solutum eum esse; quod hæres promittere non potest, nisi dicamus eius esse electionem. Idem quoque Pomponius *in l. proximè sequenti*, legatum generaliter relictum comparat stipulationi generaliter conceptæ. At in stipulatione, electio semper
3 est debitoris. *l. vbi autē non apparet. de verborum obligationibus.* Igitur videtur dicendum in legato quoque electionem esse debitoris, *hoc est*, hæredis. Hic distinguendum est inter vindicationis & damnationis legatum. Si testator legauit

uit generaliter hominem per vindicationem, electio est legatarij. Vt si ita dixit testator: hominem sumito, capito: hominem tibi lego. Hîc testator electionem in legatarium confert. Et de vindicationis legato accipiendus est hic §. noster, & aliæ leges suprà adductæ. Si autem testator legauit hominem generaliter per damnationem, tunc electio est hæredis. Vt cùm dicit: hæres meus hominem illi dato; & de damnationis legato nominatim loquitur Pomponius *in d.l.si à substituto.* §. 1. *de legat.* 1. Hinc apud Ciceronem *in* 2. *de Inuent.* cùm paterfamilias filium hæredem fecisset, & vxori suæ sic legasset: Hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo centum, quæ volet, dato: Et mater vasa magnifica & pretiosa cælata peteret à filio; ille se, quæ ipse vellet, debere dixit, quia per damnationem legatum erat relictum. Sed tamen mater ibi elegit propter verba, *quæ volet*, quæ superuacua erunt, nisi ad matrem referantur. Sic cùm testator disiunctim legauit Stichum aut Pamphilum per vindicationem, legatarij est electio. *l. planè.* §. *penult. de lega.* 1. *l. Lucio Titio. de legat.* 2. Si per damnationem, electio est hæredis. *l. si is cui. l. si ita relictum fuerit.* §. *fin. de legat.* 2. Seruitute quoque legata, putà via, itinere, actu, aquæductu, per vindicationem, electio est legatarij, *l.* 9. *de seruit.* per damnationem, hæredis. *l. si via de seruit. rustic. præd.* Et eligere debet legatarius seruum ex familia defuncti, si familiam defunctus reliquit, argumento optionis legatæ, cui legatum generale comparatur, vt paulò pòst pluribus dicemus. Ac quidem ipso iure legatarius quemlibet eligere potest; sed tamen non debet optimum eligere. *l. legato generaliter. de legat.* 1. nec eum, ex cuius amissione sequeretur totius familiæ euersio. *l. vlt. de offic. præsidis.* putà actorem seruum, qui nouit rationes familiæ, & qui omnia administrauit. Hunc eligere non debet, cùm possit alium eligere, minore hæredis detrimento. Nam & cùm via est legata, vel iter, legatarius, ex 12. tabulis, quocunq; velit, iter agere potest, quia totus fundus ei seruit. Sed tamen id ciuili modo debet facere, nec per ipsam villam, aut per medias vineas iter agere, cùm id possit facere per aliam partem. *d. l.* 9. *de seruit.* Addit Iustinianus *in* §. *nostro.* LEGATARII ESSE ELECTIONEM, NISI ALIVD TESTATOR DIXERIT. Voluntatem enim testatoris sequemur, quæ totum facit, *l. ex facto.* §. *rerum. de hæred. instit.* & pro iure habetur. Sic enim lex scripta est: Paterfamilias vti legauerit, ita ius esto.

4

5

AD §. OPTIONIS LEGATVM.

TEXT. Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat in se conditionem: & ideò nisi ipse legatarius viuus optauerit, ad hæredem legatum non transmittebat. sed ex constitutione nostra, & hoc ad meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarij optare seruum, licèt viuus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est, vt siue plures legatarij existant, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpus eligendo: siue vnius legatarij plures hæredes, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra beneuolentiam introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte hoc esse dirimendum, vt ad quem sors peruenerit, illius sententia in optione præcellat.

SVMMARIA.

1 *Optionis legatum quid sit.*
2 *Optionis legatum vtrum purum vel conditionale sit.*
3 *Explicatur l. si Pamphilo. ff de optione legata.*
4 *Quæ sit differentia inter legatum generale & legatum optionis.*
5 *Explicatur l. illud. ff. de optione legata.*
6 *Legato optionis pluribus relicto, dissentientibus legatariis, quid iuris sit.*

1 OPTIONIS LEGATVM DICITVR, CVM TESTATOR IVBET LEGATARIVM EX SERVIS SVIS VEL ALIIS REBVS OPTARE Ita enim Imperator hîc definit, hoc modo scilicet: hominem optato. *Vlpian. in fragm. tit. 24.* quod idem est, ac si dixisset, eligito. Vtrumque verbum idem potest. Optio est si dixerit testator, Optato. Electio est, si dixerit, Eligito. Sic fideiussio est, si quis dixerit, fideiubeo. Fidepromissio, si dixerit, fidepromitto. Vtrumque idem valet. A Græcis optionis legata τῆς ἐπιλογῆς vocantur, *Theophilus hîc*, non
2 αἱρετικά. Legata αἱρετικὰ, sunt conditionalia legata; & αἵρεσις conditionem significat, *Theophilus in § hæres. suprà, de hæred. instit.* κληρονόμον καὶ ἁπλῶς, καὶ ὑπὸ αἵρεσιν, γράφειν δυνάμεθα, *Eustatius in lib.* περὶ χρονικῶν διαστημάτων, tit. 1. ἐξῆλθεν ἡ αἵρεσις τῆς ἐλευθερίας. Et Constantinus Harmenopolus perpetuò αἵρεσιν pro conditione accepit. FVIT TAMEN ANTE IVSTINIANVM, OPTIONIS LEGATVM CONDITIONALE; ET IDEO NISI IPSE LEGATARIVS VIVVS OPTASSET, AD HÆREDEM LEGATVM NON TRANSMITTEBAT. *h. §. n.* quod secùs se in legato generali habebat. Hodie ex Iustiniani constitutione, optionis legatum purum est, & idcircò ius eligendi ad hæredem legatarij transfertur, quamuis legatarius ipse non optauerit, *h. §. n.* Sic olim optione seruo alieno relicta, legatum domino adquirebatur, si dominus ante manumissionem serui optasset. Post factam manumissionem, legatum seruo optanti adquirebatur. *c. si domino. de legat.* 1. Sed hodie, post manumissionem serui, cui optio est legata, domino ius est optandi, non manumisso, quia legatum optionis pu-
3 rum hodie est. Non obstat *l. si Pamphilo. de optione legat.* quæ primùm indicat, diem legati cedere ante electionem. Purum igitur est. Deinde ostendit, post manumissionem serui, domino competere electionem, nec manumisso electionem aliter dari, quàm si dominus repudiauerit. Hoc, inquam, non obstat. Nam ICtus ibi loquitur de legato generaliter relicto per vindicationem, hoc modo: hominem do, lego: non de optione legata hoc modo: hominem optato. Legatum quidem generaliter relictum sæpe legato optionis comparatur. *l. 3. qui & à quibus manumissi, &c. l. 2. & 9. de opt. legat.* Sed tamen magna est diffe-
4 rentia inter hæc genera legatorum. Homine generaliter legato per vindicationem, optio siue electio tacitè relinquitur legatario. *Vlpianus in fragm. tit. 24.* At hoc modo, hominem optato: optio datur expressim legatario. Et aliud est verbis exprimi, aliud tacitè contineri. *l. si ita legatum sit. §. 1. de legat. 1. l. si quis Sempronium de hæred. instit. l. eum qui certarum 138. §. fin. de verb. obl. l. nonnunquam contingit. de cond. & demonst. l. expressa. de reg. iur.* Deinde legatum generaliter relictum est purum. Legatum optionis fuit conditionale iure antiquo. Tertiò legatum generaliter relictum transfertur ad hæredem, etsi legatarius non elegerit,

gerit. *l. nec semel. § pen. quando dies legat. cedat.* Legatum optionis non item, secundùm ius antiquum. Denique, cui homo generaliter legatus est per vindicationem, non potest optimum eligere, vt suprà dictum est. Is cui optio data est, potest optimum eligere. *l. si quis affirmauit. §. 1. de dolo.* Rursus non obstat *l. illud. de opt. leg.* vbi dicitur, legatum transferri ad hæredem, si moriatur legatarius ante electionem. Vnde videtur dicendum, legatum purum esse, non conditionale. Nec enim ibi optio fuit legata, sed legatum fuit relictum hoc modo: Illud, vtrùm elegeris, sumito. Et inter hoc legatum & optionis magna est differentia. Optio datur generaliter, *l. hîs consequenter. in princ. famil. ercisc.* vt optio serui datur ex vniuersa familia, optio scyphi ex omnibus scyphis exhibitis. *l. 4. & l. si cùm optio. de opt. leg.* Legatum sub disiunctione specialiter requiritur, & quod additur, vtrum elegeris, non est optio, sed interpretatio quædam disiunctionis. Deinde legati sub disiunctione dies cedit à morte testatoris. *l. si vsusfructus. quando dies leg. cedat.* Optionis legatum cedit post aditam hæreditatem. Nec enim legatarius ante hæreditatem aditam optare potest. *l. 10. de legat. 1. l. optione legata. de opt. leg.* quia optare debet, hærede exhibente omnes res, ex quibus optio data est. *l. 1. 2. 3. & 4. de optione leg.* Hodie, quia optionis legatum purum est, dies eius à morte testatoris cedere videtur. Et hæc hactenus de vno legatario, cui optio legata est. Si plures legatarij existant, quibus optio relicta est, & dissentiant inter se in corpore eligendo, alio aliud corpus eligere volente: propter dissensum, olim legatum intercidebat. Sic si legatarius, cui optio data est, post diem legati cedentem decessit pluribus hæredibus relictis, & vnus ex hæredibus cæterorum electioni non consentiat, olim legatum perire solebat. Dissensio hæredum perimebat legatum; atque ita plerique Prudentum siue ICtorum sentiebant, vt Iustinianus Imperator hîc ostendit. Sic homine incerto legato, & posteà defuncto legatario, vnus ex hæredibus non consentiendo impediebat legatum, *id est*, faciebat, vt legatum intercideret. *l. hæredes. §. si incerto. familiæ ercisc.* Et is per quem factum erat, vt legatum perimeretur, cohæredibus familiæ erciscundæ iudicio tenebatur, in id quod ipsorum intererat. Culpa enim eius, qui noluit consentire, legatum periit. Et culpa est, sententiam suam pertinaciter tueri aduersus collegas & socios suos, aduersus cohæredes. Cæterùm Iustinianus noua quadam ratione introducta, propter dissensum legatariorum aut cohæredum, legatum interire noluit. CONSTITVIT NAMQVE, VT DISSENTIENTIBVS LEGATARIIS AVT COHÆREDIBVS, FORTVNA SIT OPTIONIS SIVE ELECTIONIS IVDEX, ET SORTE DIRIMATVR DISSENSIO; ITA VT AD QVEM SORS VENERIT, ET CVI SORS DEDERIT OPTIONEM, ILLIVS SENTENTIA IN OPTIONE PRÆCELLAT, *hoc § nostro.* Aliàs tamen legatarij, propter dissensum, inuicem se impediunt: vt si Titiis, alternis annis, vsusfructus sit legatus: nisi consentiant, vter eorum prior vtatur, inuicem se impediunt. *l. quoties de vsufructu, & quemadm. quis vtatur.* Et itinere ad prædium commune duorum legato, nisi vterque de loco itineris consentiat, seruitus neque adquiritur, neque deperit. *l. itinere. de seruit. rust. præd.*

5

6

AD §. LEGARI AVTEM.

TEXT. Legari autem illis solis potest, cum quibus testamenti factio est;

INquit Imperator: LEGARI ILLIS SOLIS POTEST, CVM QVIBVS TESTAMENTI FACTIO EST. Sic suprà dixit Imperator, testes adhiberi posse in testamento illos, cum quibus testamenti factio est, *§. testes autem. suprà, de testam. ordinan.* Item, in extraneis hæredibus illud obseruari, vt sit cum eis testamenti factio, *§. in extraneis. suprà, de hæred. qualit. & differ.* & ibi, quomodo hæc verba, TESTAMENTI FACTIO, accipienda sint, expositum est.

AD §. INCERTIS VERO PERSONIS.

TEXT. Incertis verò personis neque legare, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subijciebat: veluti si quis dicat, QVICVNQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM DEDERIT, EI HÆRES MEVS ILLVM FVNDVM DATO. Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati erunt, æquè incertæ personæ legari videbatur, & denique multæ aliæ eiusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari. Sub certa verò demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur: veluti, EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HÆRES ILLAM REM DATO. Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta & per errorem soluta repeti non posse, sacris Constitutionibus cautum erat.

SVMMARIA.

1 *Legatum incertæ personæ relictum an valeat.*
2 *Legata incertis personis relicta & soluta, an repeti possint.*
3 *Legatum certæ personæ relictum, interdum non debetur.*
4 *Explicatur l. legato generaliter, ff. de legat. 1.*

1 INCERTIS PERSONIS NEQVE LEGATVM, NEQVE FIDEICOMMISSVM OLIM RELINQVI POTVIT. Imò ne miles quidem incertæ personæ potuit aliquid relinquere: quamuis aliàs militibus multa concedantur, quæ aliis denegata sunt, vt suprà *multis in locis* dictum est. Quę autem incertæ personæ dicantur, Imperator hîc satis perspicuè, additis exemplis, declarat. Verùm videtur obstare *l. ita liber esse iussus. & l. qui pecuniam, de statuliberis.* Ibi seruus manumissus est hoc modo: Si decē dederit, liber esto: nec adiecit testator, cui seruus debeat dare decem: & tamen, si seruus hæredi decem dederit, libertatē consequitur. Sed ibi non fuit fideicommissum relictum à seruo incertæ personæ, sed seruus iussus fuit dare, conditionis implendæ gratia. Et quamuis conditionis implendæ causa data, similia sunt fideicommissis, & interdum pro fideicommissis accipiuntur, *l. in quartam. §. sed & quod implendæ. ad l. Falcid.* Tamen hîc multùm distant à fideicommissis. Incertæ personæ dari potest, conditionis implendæ causa. At incertæ personæ fideicommissum relinqui non potest. Sub certa verò demonstratione, *id est*, ex certis personis incertæ personæ rectè legatur, hoc modo: Ex hæredibus meis, vel amicis, vel aliis, qui mihi relegato restitutionem impetrauerit à Principe, centum dari volo. Hoc legatum valet, quia hîc ex certis personis, ex hæredibus & amicis testatoris, certæ personæ relinquitur. *l. 5. de rebus dubiis.* Per amicos intelliguntur legatarij: Plerumque enim

enim amici legatis honorantur. *l. Pamphilo § propositum est. de legat. 3.* Quod additur, vel aliis, accipiendum est de amicis, quibus legatum non est. Sic ex certis personis incertæ personæ legatur, cùm testator ita dicit: Illi aut illi, vter prior Capitolium ascenderit, dari volo. Hoc legatũ valet, quia licèt legatarius sit incertus, tamẽ certæ personę sunt designatæ. *l. si seruus legatus, § huiusmodi. de lega. 1.* Similiter ex certis personis incertæ personæ legatur, cùm testator ita dicit: EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HÆRES MEVS REM ILLAM DATO *h § n.* Hoc itaque legatum valet. Licèt enim incertũ sit quis sit testatoris filiam ducturus: tamen certæ personæ sunt demõstratæ cognati scilicèt testatoris, ex quibus vnus, qui duxerit filiam testatoris, legatum consequi debeat. Legata itaque & fideicommissa incertis personis, sub demonstratione certa, rectè relinquuntur. Sine demonstratione certa, non item. Soluta tamen legata & fideicommissa, incertis personis sine demonstratione relicta, non repetuntur, *h. § n.* Legatorum itaq; & fideicommissorũ incertis personis relictorum non fuit petitio, sed retentio tãtùm, si fortè legata aut fideicommissa soluta essent. Hodie ex Iustiniani constitutione cuius in sequenti §. fit mentio, legata & fideicommissa incertis personis relicta valent; & non tantùm sunt in retentione, vt olim, sed etiam in petitione. Sed ipsa Constitutio temporum vitio interiit, eaq; præcessit *titulum C. ad Senatusconsultum Trebell.* vt à Iacobo Cuiacio non vno in loco annotatum est. Sed & ante Iustinianum; legata incertis personis relicta, si in pias causas relicta essent, aut pauperibus, vel in redemptionem captiuorum, valebant. *l. id quod. l. nulli. l. si quis ad declinandum. C. de episcopis & clericis.* Nunc antequàm ad sequentẽ §. perueniamus, monendũ est, legatum etiam certæ personæ relictũ non deberi, si nõ appareat quæ illa sit. Si enim testator legauit Titio amico suo fundum Tusculanum; & duo sunt Titij amici testatoris, nec appareat de quo testator senserit: neutri legatum debetur, propter incertitudinem, quod nõ apparet cui sit legatum relictum. Ita ab Vlpiano traditum est *in l. 3. § si duobus Titiis. de adimen. legat.* Idem respondit Paulus de tutoris datione. Nam si duo sint Titij, amici testatoris; & testator Titium, amicum suũ, tutorem dedit: si nõ apparet de quo senserit, neuter est tutor. *l. duo sunt Titij. l. tutor incertus. de testam. tut § tutor autem infr. h. t. n.* Nec his obstat *l. legato generaliter relicto. de legat. 1.* vbi testator duos habens fundos Tusculanos, fundum Tusculanum legauit, & de certo fundo sensit, non tamen apparet de quo cogitauerit: & valet legatũ, ac legatarius agere potest cũ hærede, actione in personam, vt cùm de re legata nõ constet, ipse præstet quem fundum velit: sicq; incertitudo non vitiat legatum. Hoc, inquã, non obstat. Nam cùm testator, qui duos habet fundos Tusculanos, fundum Tusculanũ legat, vnus est legatus, isque certus. Hîc cogere potest hæredem, vt eligat, & legatũ explicet. At cùm testator legat Titio amico suo, & duos habet Titios amicos; non potest eadem ratione legatum explicari, quoniam legatarij inuicẽ sibi obstant: & ideò neutri legatum debetur. Vnus repellitur propter alterũ. Sic cùm Titius tutor datus est, & duo sunt Titij: non est, qui possit tutorem eligere, & obscuritatem explicare. Pupillus hoc facere non potest, quia non habet tutoris optionem. Hæres etiã nõ potest tutorem eligere: nec enim sicuti legatũ ab hærede relinquitur, ita tutor etiam ab hærede datur. Itaq; neuter est tutor: & nõ ius deficit, sed probatio, vt ICtus loquitur

in d.l. duo sunt Titij. de test. tut. Sanè hæres, qui dare iussus est Titio, duobus Titiis existentibus, sua sponte vni soluere potest, accepta cautione. Non cogitur quidem hæres vni soluere: at si paratus sit soluere, tunc vnum eligere potest, cui dare velit, & ita accipienda est *l.8.§.si inter duos. de legat. 1.* vbi Paulus notabiliter dicit, si hæres soluere paratus sit.

AD §. POSTVMO QVOQVE.

TEXT. Postumo quoque alieno inutiliter legabatur. Est autem alienus postumus, qui natus inter suos hæredes testatori futurus nõ est. Ideò ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat postumus auo. Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta, cùm in nostro Codice Constitutio posita est, per quam & huic parti medemur, non solùm in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius Constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram Constitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritati cauere. Postumus autem alienus hæres institui & anteà poterat, & nunc potest: nisi in ventro eius sit, quæ iure nostro vxor esse non potest.

SVMMARIA.

1 *Postumorum quot sint genera.*
2 *An postumus alienus hæres institui possit.*
3 *Explicatur l.7. ff. de rebus dubiis.*

1 POSTVMO: inquit Imperator, ALIENO: propterea quòd postumi duorũ sunt generum, aut enim sui sunt, aut alieni. Sui sunt, qui nati, inter suos hæredes futuri sunt, *§. postumi. inf. de hered. quæ ab intest. deferuntur.* & de iis passim suprà dictum est. ALIENI SVNT, QVI NATI, INTER SVOS HÆREDES TESTATORI FVTVRI NON SVNT. Ita hîc legendum est, non, Qui natus inter suos: & rectè Theophilus vertit: Alienus postumus est ὃς τεχθεὶς ἔσω οὐ γίνεται κληρονόμων. Vt nepos, qui nascitur ex emancipato filio post mortem aui, extraneus est postumus auo, *h. §. n.* Suo postumo legari potuit, quia & hæres institui potuit, ex duodecim tabulis, si post mortem testatoris nasceretur: ex l. Velleia, si nasceretur post testamentum. *l. Gallus. de liber. & postum.* Alieno autem postumo inutiliter legabatur, *hoc §. nostro.* propterea, vt Theophilus inquit, quòd alienus postumus ἔστι τοῖς ἰνκέρτοις περσώνοις. Sic postumus alie-
2 nus non potuit hæres institui iure ciuili. Hodie, ex supradicta Iustiniani constitutione, quæ temporum vitio interiit, postumus alienus hæres institui potest; ei etiam rectè legatur. Non obstat, quod Iustinianus *in §. postumus autem alienus. infra, hoc tit. nostro,* inquit: Postumus alienus hæres institui & anteà poterat, & nunc potest. Nam id de iure Prætorio est accipiendum. Iure enim Prætorio Postumus alienus potuit institui, & instituto dabatur bonorum possessio secundùm tabulas. *§. 1. infrà, de bonorum possess. l. postumus de inofficios. testam. l. 1. § si filius. de ventre in possess. mitten.* Rursus non obstat *l. 5. § final. cum duabus ll. sequentibus de rebus dubiis.* Illi textus videntur velle postumum alienum hæredem institui potuisse, itémque potuisse alieno postumo legatum relinqui, & fideicommissum. Sed respondendum est. Caius *in d. l. 5. §. final.* docet duntaxat, postumo alieno fideicommissum potuisse relinqui: legatum potuisse ei relinqui, aut directò potuisse postumum alienum hæredem institui, non docet.

cet. Et quod additur ex Mæciano. *in l.proximè sequenti*, de postumo instituto, & de legato ei relicto, ad suum postumum referri debet, non ad alienum. Dici etiam non improbabiliter potest, Tribonianum *in d.l.5.§.fin.* ex Imperatoris Iustiniani constitutione, quæ fuit sub titulo *C.de incertis personis.* addidisse hæc verba: *vel alieno.* Caius simpliciter scripserat: Si tibi & postumo suo hæreditatem restituere quis rogauerit. Quia verò ex Iustiniani constitutione, postumus alienus institui potest, & legatum capere; ideò ex dicta Iustiniani constitutione Tribonianus adiecit, *vel alieno*, cùm ICtus tantùm scripsisset de suo. Si igitur testator postumo, vel suo, vel alieno, centum legauit, nato postumo centum debentur, si vnus fuerit natus: si plures, putà duo, *l.idem erit. de statu homin.* vel tres, *l.Arescusa.eod.* vel quatuor, *l.3.si pars hæred.petat.* vel quinque, *l.7. de reb.dub.l.si pater.de solut.* singulis centum debent dari, nisi de voluntate testatoris contraria euidenter appareat, *l.qui filiabus,§.1.de legat.1.* Non obstat 5
d.l.9 de rebus dubiis. vbi testator legauit Titio & postumo coniunctim, & pluribus natis, omnes in vnum idémque legatum concurrunt cum Titio, & fit diuisio in capita, pro numero personarum. Nam legato hoc modo relicto: Postumo centum do, lego: pluribus natis, singulis centum debentur. At cùm testator legauit Titio & postumo centum, omnes in vnum idémque legatum cum Titio concurrunt: idque coniunctio Titij cum postumo facit. Rursus non obstat *l.si quis Attio. de vsufructu accresc. & l.interdum.de hæred. instit.* vbi legato relicto Titio & filiis, duo tantùm semisses fiunt. Nam hoc ideò, quòd testator, si voluisset, potuisset filios nominatim designare: quod cùm non fecerit, in vnam partem eos coëgisse videtur. Postumos nominatim designare non potuit; & ideò non videtur illos in vnam partem coëgisse.

AD §. SI QVIS IN NOMINE.

TEXT. Si quis in nomine, cognomine, prænomine legatarij errauerit: si de persona constat, nihilominùs valet legatum. Idémque in hæredibus seruatur: & rectè. Nomina enim significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

SVMMARIA.

1 *An error in persona legatum vitiet.*
2 *Nominum quot ICtis sint genera.*
3 *Quæ differentiæ causa apponuntur, possunt mutari arbitrio cuiusque.*
4 *Explicantur l.3.& l.7.ff.de supellectili legata.*

SI TESTATOR IN NOMINE, PRÆNOMINE AVT COGNOMINE LEGATARII, VEL HÆREDIS ETIAM ERRAVERIT, ERROR HIC NON 1
NOCET, MODO DE PERSONA CONSTET. Si ergo testator, cùm Titium dicere vellet, Seium dixit, valet legatum. NOMINA ENIM SIGNIFICANDORVM HOMINVM GRATIA REPERTA SVNT; QVI SI QVOLIBET ALIO MODO INTELLIGANTVR, NIHIL INTEREST, *h.§.n.* Sic cùm testator errat in proprio nomine rei legatæ, vt cùm vult legare fundum Cornelianum dicit se legare Sempronianum, valet similiter legatum; dummodò constet testatorem sensisse de Corneliano fundo. *l.4.in prin.de legat.1.l.7.C.de legat.* Secùs est,

si testator in nomine appellatiuo errauerit, vt si, cùm vestem vellet legare, dixit se legare supellectilem; aut si, cùm vellet argentum legare, dixit se legare vestẽ. Hic error nocet legato. *d. l.* 4. §. 1. Ibi Vlpianus diuersitatis rationẽ assignat, hãc nimirum: quòd rerum vocabula sunt immutabilia, hominum mutabilia. Ratio hæc elegans est, sed explicationem desiderat. Notiones rerum eędem sunt apud omnes: vt notio fundi, hominis, equi, eadem est omnibus, sicuti & res ipsæ, eædem sunt apud omnes. At nomina siue vocabula, quæ sunt rerum notæ, non sunt eadem apud omnes, sicut nec literæ, quæ sunt nominum notæ, eædẽ sunt apud omnes. Hòc ideò fit, quia notiones rerum sunt à natura, ideò eædem ma-
2 nent. Nomina autem & litteræ sunt ab institutis hominum. Nominum verò duo sunt genera: quædam substantiam rei significant, vt fundus, homo, vestis, & similia, quædam significant differentiam, vt Titius, Sempronius, Cornelianus. Quæ substantiam significant, sunt publica & communia; quę differentiam, priuata. Vt, quòd homo significat substantiam hominis, hoc publicè est receptum. Verùm, vt hic homo appelletur Titius, hoc fit priuatim, & cuiusque arbitrio. Rursus; quæ substantiam significant, non possunt mutari arbitrio vniuscuiusque, quia sunt publicè recepta, non arbitraria. Nec enim vestem pro tuo arbitrio dixeris fundum; aut hominem, equum. Hæc nomina sunt immutabilia. Cõsuetudo quidem potest huiusmodi nomina mutare, quia dominatur in sermone: & his nominibus vtimur, sicuti nummis, quibus est publica forma. Nummi possunt publicè mutari, arbitrio cuiusq; non possunt. Ita & nomina publicè mutari possunt: at priuatus ea mutare non potest. Quæ differentiæ causa imponuntur. possunt mutari arbitrio cuiusque. Vt seruum, quem soleo appellare Sti-
3 chum, possum deinceps, si placet, nominare Pamphilum, Et fundum, quem soleo vocare Cornelianum, possum vocare Sempronianum, si mihi ita placuerit. Itaque si fundum Cornelianum legando, Sempronianum dixero, mutato nomine; vel si eum, quem Stichum soleo nominare, nominauero Pamphilum, id nihil nocet legato. Hæc enim vocabula sunt mutabilia, & dependent ex vniuscuiusque arbitrio. Secùs est, si hominem legando, arborem nominauero: vel si legando vestem, fundum dixero, vel supellectilem. Hic recedo à publicè recepta nominatione, aut publicè recepto vocabulo; & ob id tale legatum est inutile. Hoc est, quod ICtus vult, cùm dicit: Rerum vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia: *hoc est*, quæ rerum substantiam significant, & quæ communi vsu recepta sunt, arbitrio nostro non possunt commutari. Ea verò, quæ hominum sunt, *hoc est*, quæ differentiam significant, possunt arbitrio nostro muta-
4 ri, quia sunt singulorum, & cuiusque arbitrij, non communis vsus. Verùm obstare videtur, *l.* 3. *&* 7. *de supellectili leg.* Candelabra argentea olim in supellectili non erant, quoniam vtebantur vel lignea, vel fictili, vel vitrea, vel ærea supellectili. Ea fuit eius sæculi seueritas, vt Iurisconsultus loquitur *in d. l.* 3. *de supellect. legat.* Sed posteà cœperunt vti supellectili aurea vel argentea: atque ita tandẽ obtinuit, vt candelabra argentea supellectili continerentur. *d. l.* 3. *& l.* 9. *de supellect. legata.* Legata itaque supellectili, candelabra argentea debentur. Argento legato, non debentur candelabra argentea. Pone nunc, Testator candelabra argentea putauit in argento esse, & ea intentione legauit argentum. Hic testator rerum vocabula mutauit. Nam, quod non est in argento, putauit in argento esse: & tamen ICti docent, candelabra argentea deberi, & errorem testato-

testatoris ius facere, *d.l. 3. & 7. de supellectili leg.* Sed ideò fit, quòd de eo ambigitur, vtrùm candelabrum argenteum sit in supellectili, an in argento. Ideò de eo ambigitur, quòd homines imperiti inter argentum referunt candelabra argentea. Sic ambigitur vtrùm vasa escaria & potoria argentea sint in argento, an in supellectili. Ideò ambigitur, quia plerique in supellectili ea habent, *l. 8. de supellect. legat.* Sic dubitatur, an chartis legatis debeantur libri, propterea quòd non desunt, qui libros suos chartas appellant. *l. librorum. §. quod tamen. de lega. 3.* In his itaque, propter dubitationem, error defuncti sustinetur, toleratur, admittitur. Et candelabra argentea debentur, si testator in argento candelabra habuit. Debentur etiam vasa escaria & potoria argentea, supellectili legata, si testator in supellectili ea habuit, quamuis aliàs sint in argento. Denique libri debentur, chartis legatis, si testator ita sensit. Verùm vbi de vocabulo non ambigitur, vt certò constat, vestem non esse in supellectili, hominem non contineri fundi appellatione; error defuncti ius non facit. Rursus obstare videtur, quòd voluntas & mens prior & potior sit voce. Vox est nota quædam voluntatis & mentis. Voluntas & mens præcedunt, vox subsequitur, & minister est mentis. Qui itaque aliud dicit, quàm quod vult, vt qui supellectilem dicit, cùm vellet dicere vestem; id potiùs videtur dicere, quod in mẽte habet, quàm id, quod voce effert. Itaque vestis debetur, quamuis vestem testator supellectilem dixerit: atque ita Tubero Iurisconsultus voluit *in d.l. 7. de supellect. legat.* Verùm reliqui Iurisconsulti omnes à Tuberone dissenserunt. Licèt enim voluntas & mens potior sit voce, tamen nemo sine voce quicquam dicit; alioquin & muti loqui intelligerentur, & bruta animantia, quia sonum quendam emittunt. Vocem itaque spectamus, & verba siue nomina; & cùm testator vtitur nominibus, quæ rerum substantiam significant, quæque communi vsu recepta sunt, & ob id sunt immutabilia; ea exaudimus ex communi vsu, non ex opinione testatoris: & idcircò non videtur testator dicere quod vult, nisi publico nomine vtatur, & voluntatem suam exprimat *d.l. 7. de supellect. legat.*

AD §. HVIC PROXIMA.

TEXT. Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legauerit: STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO, LEGO, licèt enim non verna, sed emptus sit, de seruo tamen constat, vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, STICHVM SERVVM, QVEM A SEIO EMI, sitque ab alio emptus, vtile est legatum, si de seruo constat. Longè magis legato falsa causa non nocet: veluti, cùm quis ita dixerit: TITIO, QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO, LEGO: vel ita, TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO, LEGO. Licèt enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus est, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, aliud iuris est: veluti hoc modo, TITIO, SI NEGOTIA MEA CVRAVERIT, FVNDVM DO, LEGO.

SVMMARIA.

1 *An falsa demonstratione legatum perimatur.*
2 *Quæ sit falsa demonstratio.*
3 *Verna quis sit.*
4 *An falsa causa vitiet legatum.*

1 FALSA DEMONSTRATIONE LEGATVM NON PERIMITVR. Idem in fideicommiſſo & hæredis inſtitutione obtinet, *l. falſa demonſtratio. de condit. & demonſtr.* & hæc regula iuris hîc dicitur. Et *in d. l. falſa demonſtratio de*
2 *condit. & demonſtrat.* Iuriſconſultus Martianus affirmat hoc ita, iuris ciuilis ratione, & Conſtitutionibus diuorum Seueri & Antonini, cautum eſſe. Falſa autem demonſtratio eſt, ſi teſtator, cum Stichus ſibi donatus eſſet, aut cùm fundum Tuſculanum emiſſet, ita ſcripſit: STICHVM, QVEM A TITIO EMI: aut FVNDVM TVSCVLANVM QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, DO, LEGO. Hîc, ſi conſtet de quo homine, de quo fundo ſenſerit teſtator; ad rem non pertinet, ſiue is, quem emiſſe ſignificauit, donatus ſit, aut quem donatum ſibi eſſe ſignificauerit, emerit, *l. demonſtratio falſa de condi. & demonſtr.* Sic, ſi ita ſeruus legatus ſit: Stichum cocum, Stichum ſutorem lego: licèt neque cocus, neque ſutor ſit, ad legatarium pertinebit, ſi de eo ſenſiſſe teſtatorem conueniat, *d. l. demonſtratio falſa. de condit. & demonſtr.* Similiter ſi teſtator ita legauit: STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO, LEGO: STICHVS DEBETVR, LICET NON VERNA, SED EMPTVS SIT; DVMMODO DE SERVO
3 CONSTET, *h. §. n.* Verna eſt ſeruus ex ancilla vere natus. *Sextus Feſtus Pompeius lib.* 19. Id tempus anni maximè naturalis fœturæ eſt, vt Sextus Feſtus *in d. l.* affirmat. A verna eſt diminutiuum vernula, quo Prudentius *in Romani martyris ſupplicio* vſus eſt.

Sic vernularum, ſic ſenatorum caro
—Tabeſcit, imo cùm ſepulchro condita eſt.

4 Quemadmodum verò falſa demonſtratio legato non nocet: ita falſa cauſa non nocet quoque legato. Si itaque teſtator ita dixit: TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOTIA MEA CVRAVIT: AVT QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE SVM LIBERATVS: VTILE EST LEGATVM, LICET NEQVE NEGOTIA TESTATORIS VNQVAM GESSERIT TITIVS, NEQVE PATROCINIO EIVS SIT LIBERATVS. *verſ. longè magis h. §. n. d. l. demonſtratio falſa. §. quod autem iuris eſt. de condit. & demonſtrat.* Et hæc tunc procedunt, quando teſtator cauſam adiecit, tanquam impulſiuam. Si adiecit cauſam, tanquam conditionem, aliud iuris erit, vt Imperator hîc ſubijcit. Tunc enim legatum non aliter valet, quàm ſi cum voluntate teſtatoris veritas concurrat. Verbi gratia, Teſtator ita dixit: Titio, ſi negotia mea curauit, do, lego. Hoc legatum ita demùm vtile eſt, ſi Titius teſtatoris negotia curauerit. *d. l. demonſtratio falſa. §. penult. de condit. & demonſtrat.*

AD §. AN SERVO HÆREDIS.

TEXT. An ſeruo hæredis rectè legemus quæritur? & conſtat purè inutiliter legari: nec quidquam proficere, ſi viuo teſtatore de poteſtate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, ſi ſtatim poſt factum teſtamentum deceſſiſſet teſtator, non hoc ideò debet valere, quia diutiùs teſtator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur, vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in poteſtate hæredis non ſit.

SVMMARIA.

1 *An legatum ſeruo hæredis relictum valeat.*
2 *Explicatur l. 6. ff. de hæred. inſtituend.*
3 *Explicatur l. ſi quis Attio. ff. de vſufr. adcreſcendo.*

Teſtator

Testator seruo hæredis instituti legatum reliquit. Quæritur, an hoc legatum valeat? Imperator hîc docet, ita distinguendum esse. AVT TESTATOR SERVO HÆREDIS PVRE LEGAVIT, AVT SVB CONDITIONE. SI PVRE, LEGATVM EST INVTILE. *h.§.n.* Idémque in fideicommisso obtinet. *l.si legatarius §.1.de lega.3.l.in ratione 2 §.penult.ad l.Falcid* Sic filiofamilias quoq; à patre hærede instituto purè inutiliter legatur; itaque ita argumento serui definiendum est. Ideò autem legatum non valet, quia idem fieret & hæres & legatarius. Legatum enim statim per seruum domino, & per filium patri adquireretur. *l.placet.de acquirend.hæred.* atque ita in eandem personã concurreret legatum & hæreditas, & hæredi à semetipso legatum esset, quod iura non patiuntur. *l.& quidem.de legat.1.l.legatum §.1.eod.* Legatum itaque huiusmodi statim ab initio inutile est. Et quamuis seruus, viuo testatore, de potestate hæredis exierit, aut filius de potestate patris, atq; ita possit sibi legatum adquirere: tamen legatum non conualescit. Quod enim initio vitiosum fuit, temporis tractu non conualescit, *h.§.n.l.cætera.§.1. de legat.1.l.1. de regula Catoniana.* 2
Nec obstat *l.6.de hæred. institut.* vbi seruus hæres institutus à semetipso libertatem accipit, quod verum est, etsi tantùm ex parte fuerit hæres institutus. *l.ex parte.de adquirend hæred.* Nam legatum non potest cuiquam dari à semetipso. Vt enim idem non potest debitor & creditor esse: ita quoque idem non potest esse hæres & legatarius. Seruus autem hæres institutus cum libertate, simul libertatem & hæreditatem accipit necessariò, hæreditatis retinendæ causa, alioquin nunquam posset seruus hæres institui. Cæterùm, non propriè dicitur seruo à semetipso libertas dari. Sic à semetipso non potest seruo adimi libertas. Vt si testamento seruus liber & hæres esse iussus fuerit, deinde eodem testamento seruo libertas adimatur, nihil agitur *l.si ita scriptum § regula. de liber.& postum.* quia à semetipso libertas adimeretur. Deinde non obstat, *l.si quis Attio.de vsufruct.adcresc.* vbi testator vsumfructũ legauit Attio & hæredibus, 3
& Attius dimidiam partem accipit, alteram dimidiam hæredes. Nam ibi hæredes non à semetipsis legatum accipiunt, verùm vice mutua legatum præstant. *l.ab omnibus.§.si Attio.de legat.1.* Et hæc cùm seruo hæredis purè legatum est. Si sub conditione seruo hæredis legatum fuerit relictum, valet legatum: si eo tempore, quo dies legati cedit; seruus in potestate hæredis non fuerit, *h.§.n.* Sic filiofamilias à patre hærede instituto legatum rectè relinquitur sub conditione, si die legati cedente in potestate parentis non fuerit. Nec habet hîc locum superior regula Catoniana: Quod initio vitiosum est, posteà non conualescit. Ea enim regula ad legata conditionalia non pertinet, *d.l.cætera.§.1.de legat.1.*

AD §. EX DIVERSO.

TEXT. Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator, non tamen apud eum qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur, cùm hæreditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius hæres effici, si priùs quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur, quibus casibus vtile est legatum. Quod si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij adierit, euanescit legatum.

SVMMARIA.

1 *An à seruo hærede instituto, domino legatum relinqui possit.*
2 *An à filio herede patri legatum rectè relinquatur.*
3 *Explicatur l. si à seruo. ff. ad l. Falcid.*
4 *Quot modis dicatur imputari in Falcidiam.*
5 *An aduentitia hæreditas delata filio patri adquiratur.*

1 IN hoc §. Imperator docet, quid iuris sit, si seruo hærede instituto, domino legatum relictum fuerit. Et quidem à seruo hærede instituto, domino rectè legatur etiam sine conditione, deque eo non dubitatur, vt Imperator *in hoc §. nostro* loquitur: propterea quòd hîc idem hæres & legatarius statim non est, sed dominus legatarius tantùm est, non hæres, antequàm seruus iussu eius hæreditatem adierit. Ideoque si seruus fuerit manumissus, antequàm iussu domini adierit hæreditatem, seruus sibi adquirit hæreditatem, & dominus legatarius tantùm est. Verùm seruo adeunte iussu domini hæreditatem, legatum infirmatur: quia res iam in eum statum deducitur, vt idem sit hæres & legatarius, *hoc §.*
2 *nostro, in fine.* Sic à filio hærede etiam purè patri rectè legatur. Ita enim traditum est à Iurisconsulto *in l. à filio de legat. 1.* Nam & hîc idem non est hæres & legatarius, sed hæres est filius, pater est legatarius tantùm, non hæres antequàm filius iussu patris hæreditatem adierit. Ideoq; si emancipatus fuerit filius, antequàm iussu patris hæreditatem adiret, pater sibi separatim legatum habet & retinet, filius etiam sibi hæreditatem adquirit separatim; atq; ita nullus eorum simul videtur fuisse hæres, & legatarius, ideoq; legatum, vt dictum est, valet. Verùm, si filius iussu patris adeat hæreditatem, legatum ex accidẽti infirmatur: quia res in illum statum deducitur, vt idẽ hæres & legatarius inueniatur, quod ius non patitur. Et habet hîc locum Regula, cuius suprà etiam facta est mentio; Ea quæ ab initio constiterunt, postea euanescunt, si recidant in eum casum, à quo incipere non potuerunt. Hoc igitur casu, quod à filio patri relictum est, imputatur patri in Falcidiam, *dict. l. à filio de legat. 1.* Habet enim legatum pater, non iure legati sed hæreditario iure. Et in Falcidiam ea tantùm computantur, quæ capiuntur iure hæreditario. *l. in quartam ad legem Falcidiam.* Sed obstat lex *si à seruo. ad legem Falcidiam.* Ibi à filio hærede instituto patri legatum est relictum. Hoc legatum ab initio vtile est, vt suprà quoque est expositum. Posteà patri hæreditas est quæsita per filium, quia pater iussit filium adire hæreditatem. Hic legatum euanescit per adquisitionem hæreditatis. Et tamen
3 ICtus ait, legatum non imputari in Falcidiam patri. Verùm dicendum est, imputari in Falcidiam, duobus modis accipi. Vno modo dicitur id imputari in Falcidiam, quod numeratur inter ea quæ patiuntur Falcidiam, quæ minuuntur
4 per Falcidiam. Ita accipiuntur hæc verba, *in l. 1. §. Item si ita legatum & in l. si à me tibi ad legem Falcidiam.* Altero modo imputari in Falcidiam dicitur quod numeratur inter ea quæ explent Falcidiam hæredi, vt eo minùs cæterorum legata minuantur: & ita frequentiùs accipitur. Ita quoque sumitur *in d. l. à filio. de legat. 1.* Adquisita hæreditate patri per filium, legatum ei à filio reli-

relictum imputatur in Falcidiam, *hoc est*, explet Falcidiam, quia non capitur iure legati, sed retinetur hæreditario iure. Ius namque legati extinctum est per acquisitionem hæreditatis. At *in d. l. si à seruo. ad l. Falcidiam.* imputari in Falcidiam primo modo accipitur. Et adquisita hæreditate patri per filium, legatum patri à filio relictum non imputatur ad Falcidiam, *hoc est*, non patitur Falcidiam, quia nec debetur, cùm nullum sit legatum, sed legatum euanuerit. Hodie, quod notandum aduentitia hæreditas filio delata non adquiritur patri 5
proprietatis iure, ex Iustiniani constitutione, quæ est *sub titulo Codicis, de bonis quæ liberis, &c.* Ex quo sequitur, legatum quoque patri à filio relictum non extingui, & ideò semper Falcidiæ subiici.

AD §. ANTE HÆREDIS INSTITVTIONEM.

TEXT. Ante hæredis institutionem inutiliter anteà legabatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredum accipiunt: & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti, hæredis institutio. Pari ratione, nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia inutile esse putauimus, ordinem quidem scripturæ sequi, (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum,) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram Constitutionem & hoc vitium emendauimus, vt liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones, legatum relinquere, & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est.

SVMMARIA.

1 *An ante hæredis institutionem legata relinqui possint.*
2 *Inciuile est contemnere voluntatem testatoris.*

ANte hæredis institutionem, ante Iustinianum, inutiliter legabatur; propterea quod testamentum vim accipit ex hæredis institutione, & caput 1
ac fundamentum totius testamenti est hæredis institutio. Itaque veteres voluerunt institutionem hæredis præcedere, & legatorum dationem sequi debere. Verùm hodie ex Iustiniani constitutione, etiam ante hæredis institutionem legata rectè relinquuntur, cùm inciuile sit scripturæ ordinem sequi, & interim 2
contemni voluntatem testatoris, *h. §. n.* Interdum tamen scripturæ ordo necessariò seruandus est. *l. 2. §. prius autem de vulg. & pupill. subst.* quemadmodum *in tit. de vulg. substit.* suprà latiùs est expositum.

AD §. POST MORTEM QVOQVE.

TEXT. Post mortem quoque hæredis aut legatarij, simili modo inutiliter legabatur: veluti, si quis ita dicat: CVM HÆRES MEVS MORTVVS ERIT, DO, LEGO. Item PRIDIE QVAM HÆRES AVT LEGATARIVS MORIETVR. Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne vel in hoc casu deterior causa legatorum quàm fideicommissorum inueniatur.

SVMMARIA.

1 *An post mortem hæredis legatum relinqui possit.*
2 *An stipulatio in diem mortis concepta valeat.*

1 POst mortem hæredis aut legatarij inutiliter legabatur, propterea quòd obligatio, quæ non cœpit à defuncto vel contra defunctum à persona hæredis, vel contra hæredem incipere non potest. *l. vlt. C. Theodos. de diuersis rescriptis.* Ob hanc ipsam causam, post mortem suam nemo sibi stipulari poterat *§. post mortem infrà de inutil. stipulat.* Cæterùm, hodie ex Iustiniani constitutione, legatum post mortem hæredis vel legatarij rectè relinquitur. *h. §. n.*

2 Valet quoque hodie stipulatio, qua quis post mortem suam sibi dari stipulatus est, vt *in d. §. post mortem, infrà, de inutil. stipulat.* dicemus. Imò hodie supradicta iuris antiqua regula est emendata, & actiones ab hæredibus incipiunt, itémque contra hæredes, *toto titulo vt actiones ab hæred. & contra hæred. incipiant. in C.*

AD §. FINAL.

TEXT. Pœnæ quoque nomine inutiliter legabatur, & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coërcendi hæredis causa relinquitur, quòd magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit, HÆRES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, vel ex diuerso, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO: aut ita scripserit: HÆRES MEVS, SI SERVVM STICHVM ALIENAVERIT, vel ex diuerso, SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AVREOS DATO. Et in tantum hæc regula obseruabatur, vt quàm pluribus principalibus Constitutionibus significetur, nec Principem quidem agnoscere quod ei pœnæ nomine legatum sit. nec ex militis quidem testamento talia legata valebant, quamuis aliæ militum voluntates in ordinandis testamentis valdè obseruabantur. Quinetiam nec libertatē pœnæ nomine dari posse placebat; eo amplius nec hæredē pœnæ nomine adiici posse, Sabinus existimabat: veluti, si quis ita dicat, TITIVS HÆRES ESTO: SI TITIVS FILIAM SVAM SEIO IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT, SEIVS QVOQVE HÆRES ESTO. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coërceretur, vtrùm legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit: & generaliter ea quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alios translata, nihil distare à cæteris legatis constituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo; exceptis videlicet iis quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huiusmodi enim testamentorum dispositiones valere, secta meorum temporum non patitur.

SVMMARIA.

1. *An legatum pœna nomine relictum valeat.*
2. *Quatenus hodie rata sint legata pœnæ nomine relicta.*

1 POENÆ QVOQVE NOMINE INVTILITER LEGABATVR. Hæc regula dicitur *in hoc §. nostro.* Primus Antoninus Pius constituit, vt legatum pœnę causa relictum non valeret. *Iulius Capitolinus in Antonino Pio.* Si itaque testator ita dixit: HÆRES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, DECEM AVREOS SEIO DATO: legatum pœnæ causa relictum dicebatur, & inutile erat. Sic ex diuerso, si ita testator dixit HÆRES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO NON COLLOCAVERIT DECEM AVREOS SEIO DATO: legatum pœnæ causa relictum erat, & non valebat: AC NE PRINCEPS QVIDEM, QVOD EI POENÆ NOMINE LEGATVM ERAT, POTERAT AGNOSCERE. NEC EX MILITIS QVIDEM TESTAMENTO HVIVSMODI LEGATA VALEBANT, *vt in*

vt in hoc §.nostro,dicitur. Cæterùm hodie ex Iustiniani constitutione: LEGATA POENÆ CAVSA RELICTA, RATA ET FIRMA SVNT; NISI FORTE IMPOSSIBILIA FVERINT, VEL LEGIBVS INTERDICTA, AVT ALIAS PROBROSA. *h.§.n.& l.vn. C.de his quæ pœnæ nomine relinquuntur.* Impossibile legatum est hoc modo relictum: Si mare non ebiberis. Legibus interdictum. Si sororem vxorem non duxeris. Probrosum: Si pupillam filio non dederis in matrimonium, Titio centum daio. Hæc legata etiam hodie non valent. Secùs est in reliquis legatis pœnæ causa relictis *d.l.vn. C.de his quæ pœnæ nomine relinquuntur.* Huic legi Tribonianus aptauit *l.1.de his quæ pœnæ causa relinquuntur.* Cùm enim Africanus ita scripsisset. Filiosfamiliâs vel seruo hærede instituto, etiamsi in patris dominíve pœnam datum est, nullius momenti legatum esse respondit: Tribonianus ad Africanum adiecit hæc verba, ILLICITE VEL PROBROSE, propterea quòd ex sui Imperatoris constitutione, legata pœnæ causa relicta valent; nisi sint probrosa, illicita, vel impossibilia. Nec obstat, quòd impossibilis conditio legatum non vitiat, sed pro non scripta habetur. *§.impossibilis. sup.de hæred.instit.* Nos enim hic loquimur de impossibili conditione, quæ adscripta est legato pœnæ causa relicto. Huiusmodi legatum non valet. Aliàs propter impossibilem conditionem, legatum non vitiatur, quemadmodum *in d.§.impossibilis suprà,de hæred.instit.* latiùs est expositum.

SYNOPSIS TIT. XX. DE LEGATIS.

De legatis

- 1. QVID EST LEGATVM? — Donatio à defuncto relicta.
- 2. QVOTVPLEX? Olim quadruplex,
  - Vindicationis,
  - Damnationis,
  - Sinendi modo,
  - Præceptionis.
  - — Hodie vnius generis.
- 3. QVID DIFFERT à fideicommisso?
  - 1. Quòd in testamento tantum relinqui olim potuit.
  - 2. Quòd ab hærede solo.
  - 3. Quòd verbis directis.
  - 4. Quòd ciuili actione peti poterat,
    - Reali,
    - Personali,
    - Hypothecaria.
  - — Nunc fideicommisso exæquatum, & vice versa l.2. Cod. Com. de legat.

HÆ FERE SVNT QVÆSTIONES.

4. QVÆ RES legari possunt?
- Omnes quæ sunt priuati Iuris.
- Corporales, Immobiles & Mobiles, etiam non existentes.
- Incorporales, vt seruitutes & nomina: imò & facta.
- Propriæ { Testatoris vel hæredis, etiam obligatæ: Legatarij non item, nisi sub conditione.
- &
- Alienæ { Redimendæ & præstandæ vel earum æstimatio, } Si alienas scierit defunctus.
- Liberatio debitori.
- Suum debitum Creditori, Sua dos vxori similiter. { Si legatum sit plenius debito.

5. AD QVEM PERTINET rei legatæ
- Interitus,
- Accessorium,
- Residuum,
- Incrementum,
- Diminutio,

} Variæ distinctiones obseruandæ.

6. QVOMODO legatur?
- Purè, vel sub conditione, vel in diem.
- Disiunctim vel coniunctim: vbi locus accrescendi.
- Generaliter, (vbi electio est legatarij,) vel specialiter.
- Post mortem, & Pridie mortis { Heredis aut Legatarij, } Ex Iustiniani constitutionibus.
- Simpliciter, vel pœnæ nomine.

7. QVIBVS personis?
- Omnibus qui passiuam testamenti factionem habent.
- Incertis
  - Olim legari non poterat, nisi certa demonstratione comprehensis.
  - Nunc verò legari potest citra vllam distinctionem, ex Iustiniani constitutione.
- Postumis alienis,
  - Qui inter suos nati, hæredes testatori futuri non sunt.
  - Qui ex emancipato filio concepti sunt.
  - Qui ex nefariis nuptiis procreati sunt.
- Seruo hæredis, non nisi sub conditione.
- Domino hæredis instituti, etiam purè,

DE

DE ADEMPTIONE VEL TRANSLATIONE LEGATORVM.

TITVLVS XXI.

TEXT. Ademptio legatorum, siue eodem testamento adimantur legata, siue codicillis, firma est. Sed & si contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legauerit. DO, LEGO: ita adimatur, NON DO, NON LEGO: siue non contrariis, id est, aliis quibuscunque verbis. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit, quo casu simul Titio adimi videtur, & Seio dari.

SVMMARIA.

1 *Quomodo ademptio legatorum fiat.*
2 *An testator legatum ab vno ad alium transferre possit.*
3 *Nemo potest sibi hanc legem dicere, vt à priori voluntate ei recedere non liceat.*
4 *In legatis nouissime scripturæ valent.*
5 *Explicatur l. si mihi & tibi. § interdum. ff. de legat. 1.*
6 *Explicatur l. si quis in principio. ff. de legat.*

ADEMPTIO LEGATORVM FIT, VEL IN EODEM TESTAMENTO, IN QVO LEGATA SVNT RELICTA, VEL IN CODICILLIS TESTAMENTO CONFIRMATIS *hoc titulo nostro.* Et quidem fit contrariis verbis. Vt si testator ita legauit: Do, lego: his verbis potest adimere legatum; Non do, non lego. Hæc verba sunt contraria prioribus verbis. Non tamen necesse est, vt semper contrariis verbis adimantur legata. Nam etiam verbis non contrariis, *hoc est*, quibuscunque verbis, ademptio legatorum fieri potest: sicuti hodie quoque quibuscunque verbis legata possunt dari. *l. in legatis. C. de legatis.* Sic testator legatum potest transferre ab vno ad alium. Vt purà, hominem Stichum, quem Titio legauit, Seio potest legare, hoc modo: HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO. *l. 5. de adimen. legat. & hoc titulo nostro.* Ac legatum transferri videtur sub eadem conditione, sub qua fuit datum, si non conditio priori personæ cohæreat. *l. legatum sub conditione. de adimen. vel transfer. legat.* Et transfert legatum testator ab vno ad alium, non 2
solùm testamento eodem, verùm etiam in codicillis: quod cùm facit, simul adimit legatum & dat. Adimit, cui priùs dederat: & dat ei, in quem legatum transfert, *hoc titulo nostro.* Ademptio itaque & translatio legatorum pro testatoris arbitrio fit, propterea quòd ambulatoria debet esse hominis voluntas, vsque ad extremum vitæ spiritum. *l. cùm hic status. de donat. inter virum & vxorem. l. 4. de adimen. vel transfer. legat.* Et nemo sibi hanc legem in testamento dicere po- 3
test, vt à priori voluntate ei recedere non liceat. *l. si quis in pr. de legat.* 3. cùm

nihil sit, quod magis hominibus debeatur, quàm vt supremæ voluntatis (postquam aliud velle non possunt) liber sit stylus, & licitum, quod iterum non redit, arbitrium, *l. 1. C. de sacros. Eccles.*

4 Idcircò verò ademptionem & translationem legatorum in eodem testamento vel codicillis factam potiùs spectamus quàm dationem, quòd in legatis nouissimæ scripturæ valent *l. si mihi & tibi. §. in legatis. de legat.* 1. Sic si legatum sub diuersis conditionibus fuerit relictum, nouissimam conditionem spectamus, & legatarius nouissimam conditionem legati vel explere vel expectare debet. Similiter si legetur primùm purè, deinde sub conditione, legatum erit conditionale. Et versa vice, si primùm sub conditione legatum fuerit, deinde purè, legatum erit purum, quoniam in legatis nouissimam scripturam sequimur. Quinimò in hæredum institutionibus nouissima scriptura spectatur. Vt si quis primùm hæres, deinde exhæres esse iubeatur; ambigendum non erit, hæredem eum non esse. Idémq; etiam in tutelis obtinet. *l. tutor datus. in fine, de testam. tut.* Et denique in libertatibus fideicommissariis testamento relictis. *l. per fideicommissum, de cond. & demonst.* non in libertatibus directis, in quibus non nouissimam, sed leuissimam scripturam sequimur, *hoc est*, eam quæ est expeditior ad libertatem adipiscendam. Et plus hîc libertatibus directis, quàm fideicommissariis fauemus, quòd directæ libertates propensiorem & laxiorem defuncti voluntatem habent. *l. sub diuersis conditionibus. de condit. & demonstr.*

5 Additur *in d. l. si mihi & tibi. §. interdum.* in legatis non posteriorem, sed præcedentem scripturam valere. Nam si in priori testamenti parte testator scripsit: Quod Titio infrà legaui, id neque do, neque lego: & posteà Titio fundum legauit; non valet legatum. *d. l. si mihi & tibi. l. interdum. de legat.* 1. Idem est, si testator ita scripserit: Cui bis legauero, ei hæres semel dato: & posteà duos fundos legauit, vterque non debetur. *l. si ita sit adscriptum. de legat.* 1. sed hæres exiguiorem fundum præstabit. *d. l. si ita sit adscriptum. in fin.* Cùm enim non appareat, vter potiùs sit ademptus, in obscuro hæredi parcimus. *l. Sempronius de leg.* 2. & hoc est quod dicitur: In obscuris quod minimum est sequimur. *l. semper in obscuris. de reg. iur.* Ideò verò Titio, in dictis casibus, vel legatum non debetur, aut vtrumque non debetur: quòd testator adimit legatum priùs, quàm dat. Et ademptio scripturâ quidem prior est, sed intellectu est posterior; & idcircò efficit, vt non valeat datio legati, quæ sequitur quidem ordine scripturæ, at præcessisse intelligitur.

6 Verùm obstat *d. l. si quis in pr. de leg.* 3. vbi dicitur: Si quis in principio testamenti scripserit, Cui bis legauero, semel deberi volo: posteà eodem testamento vel codicillis sciens sæpè eidem legauerit, suprema voluntas potior habetur. Nemo enim sibi eam legem dicere potest, vt à priori voluntate ei recedere non liceat. Ecce hîc plura sunt legata; & posterior scriptura seruatur, non prior, in qua tamen testator cauerat, vt semel deberetur, si cui bis legasset. Sed hoc ita procedit, *vt subiicitur in d. l. si quis in princ.* testator specialiter dixerit, prioris voluntatis se pœnituisse, & voluisse, vt legatarius plura legata accipiat. Hæc verba à Iustiniano siue Triboniano addita videntur, ICtus enim tradiderat, posteriorem voluntatem potiorem esse, quando testator sciens sæpiùs eidem legauit. At Iustinianus siue Tribonianus scientiâ non est contentus, sed exigit hoc ampliùs specialem derogationem; sicuti specialem voluntatem desiderat *in l. vlt. C. de nouat. & in Nouell. 99.* Iacobus Cujacius *lib. 14. obseruat. c. 7.*

SYNOPSIS TIT. XXI. DE ADEMPTIONE LEGATORVM.

Legatorvm ademptio duplex.
- Expressa, quæ fit verbis ciuilibus, maximè autem contrariis, Non do, non lego.
- Tacita, quæ ex mente colligitur testatoris,
  - Si ad alium transtulerit.
  - Si alienauerit rem legatam.

DE LEGE FALCIDIA.

Titvlvs XXII.

Text. Superest; vt de lege Falcidia dispiciamus, qua modus nouissimè legatis impositus est. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare, (quippe ea lege ita cautum esset; Vti qvisqve legassit svæ rei, ita ivs esto:) visum est hanc legandi licentiam coarctare: iisque ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quòd plerunque intestato moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et cùm super hoc tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur, nouissimè lata est lex Falcidia; qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorum bonorum; id est, vt siue vnus hæres institutus esset, siue plures, apud eum eósve pars quarta remaneat.

SVMMARIA.

1 *An testator totum patrimonium legatis erogare possit.*
2 *Quæ fuerit lex Furia.*
3 *Quæ fuerit lex Voconia.*
4 *Lex Falcidia à quo lata sit.*
5 *Quæ fuerit summa legis Falcidiæ.*
6 *An testator Falcidiam prohibere possit.*
7 *Quando hæres non possit vti Falcidia.*

Secundùm legem duodecim tabularum testator liberam habuit legandi 1 potestatem, in tantum, vt totum suum patrimonium legatis posset insumere, vt Iustinianus *in principio huius tituli* docet, & monui suprà *in tit. de legatis, in princ.* Sic enim lege duodecim tabul. cautum fuit: Vti legassit svæ rei, ita ivs esto. Hæc non fuerunt verba legis duodecim tabularum, quamuis ita referantur hoc loco, & *in l. verbis legis duodecim tabularũ, de verb.*

significat. breuitatis duntaxat studio. Integra lex his verbis fuit concepta: PATERFAMILIAS VTI SVPER PECVNIA, TVTELAVE SVÆ REI LEGASSIT ITA IVS ESTO. *Vlpianus in fragm.tit.*11. Non extat quidem apud Vlpianum, verbum Paterfamiliás, attamen in lege duodecim tabularum hoc verbum fuit. *Cornificius in 1.ad Heren. Cic in 2.de Inuent.* Ibi tamen corruptè legitur hoc modo: Paterfamiliás vti super pecunia, familiáve. Lex enim duodecim tabularum non distinxit familiam à pecunia, sed pecuniam distinxit à tutela. *l.sæpè de verb. signif.* Ibi legitur, SVPER PECVNIÆ TVTELÆVE. *in ff. Florentinis*; in aliis libris, SVPER PECVNIA TVTELAVE. Vtrumque rectè. Sæpius namq; genitiuus pro ablatiuo ponitur, Græcorum more. Sic infrà dicitur, damni iniuriæ actio, pro actione damni iniuria dati: & eiusdē legis pœnæ afficitur pro pœna, *in l.3.§.1.ad l.Corneliam de ficariis.* Et quamuis Iustinianus *in Nouell.*22.affirmet, veteri & patria lingua legem duodecim tabularū his verbis fuisse conceptā: Vti legassit quisq; de re sua, ita ius esto: Tamen addit particulam, penè, significans illa non fuisse formalia verba legis xij tabularum. Cæterùm, dictam nimiam legandi licentiā & potestatem lex Falcidia refrænauit. Ante quidem legē Falcidiam, legatorum coërcendorum causa, lex Furia &
2 lex Voconia latæ fuerunt. Lex Furia prohibebat, ne supra mille asses cuiquam legaretur, mortis've causa donaretur: & in eum qui plus cepisset, quadrupli pœnam constituebat. *Vlpianus in fragm.tit.*1. Sed hæc lex de singulis legatariis loquebatur, non de omnibus. Ac poterat testator, saluis verbis legis Furiæ, totam suā hæreditatem legatis absumere. Pone enim: Testator quatuor millia assium habet in bonis: & quatuor legatariis, singulis mille asses relinquit. Hic testator nihil facit contra legē Furiam, quia suprà mille asses singulis legatariis nō dat: Nihilominùs tamen totam suam substantiā legatis insumit, & nihil hæredi scri-
3 pto reliquit. Lex Voconia vetabat, ne quis census plus cuiquam legaret, quàm ad hæredem perueniret. *Cic.in 3.Verrina, & Theophilus hic.* Meminit huius legis D Augustinus *lib.3.cap.21.de ciuitate Dei*, vbi eius iniquitatem accusat. Hęc lex, sicuti & lex Furia, sufficiens ad rei consummationem non erat, vt Iustinianus hîc loquitur. Licet enim testator ex lege Voconia aliquid hæredi relinquere cogeretur: tamen lex certam quātitatem non definiebat, quam testator hæredi suo relinquere deberet. Itaque testator vel minimum quiddam hæredi relinquendo, satisfaciebat legi Voconiæ. Verbi gratia: Testator centum asses habens in bonis, nonaginta nouem fecit legatarios, & singulis assem dedit. At vnus apud testatorem manet, quem hæres consequitur: atque ita tantum hæres habet, quantum quisque legatariorum. Hæres autem videns vel nihil ex testamento se consecuturum, vel minimum aliquod, pro nullo aut minimo lucro oneribus hæreditatis se inuoluere nolebat, sed recusabat hæreditatem adire: atque ita testatores plerunque intestati moriebantur, *hoc titulo nostro.* Hoc ne in posterum fieret, nouissimè lege Falcidia legatis modus est impositus. NOVISSIME, *hoc est*, post legem Furiam & legem Voconiam. Illæ leges testatoribus quidem consulere volebant, ne intestati decederent, sed insufficientes erant ad rei consummationem, *hoc est*, non sufficienter consulebant testatoribus, non hoc efficiebant, ne intestati te-
4 statores decederent. Sed hoc nouissimè efficit lex Falcidia, quam Caius Falcidius tribunus plebis Augusti temporibus rogauit. *Eusebius in Chronicis. Isidorus*

dorus lib.5. Etymol. c.15. Can. quedam. 2. distinct. itaque plebiscitum potius est quàm lex, vt de lege Aquilia scriptum est *in l.1. ad l. Aquil.* Dicitur tamen lex, propterea quòd legis nomen omni scripto iuri conuenit. *Theophilus in tit. de iure natur. gent. & ciuil.* LEGE AVTEM FALCIDIA CAVETVR, NE PLVS LEGARE LICEAT, QVAM DODRANTEM TOTORVM BONORVM: *id est,* 5 VT SIVE VNVS HÆRES SIT INSTITVTVS, SIVE PLVRES, APVD EVM EOSVE QVARTA PARS MANEAT, Iustinianus hîc loquitur, & traditur *in l.1. ad l. Falcid.* Dodrans, vt *in tit. de hæreditatibus instituendis* est expositum, nouem vncias significat. Et vsque ad dodrantem testator legare potest; supra dodrantem non potest: sed quadrans, qui superest hæredi est relinquendus: *hoc est,* tres vnciæ debent hæredi relinqui: quod cùm sit, quarta pars apud hæredem remanet. Quadrans namque siue tres vnciæ, quartam partem faciunt. Hæc quarta dicitur quarta bonorum. *l. quod bonis. l. in ratione 1. l. in singulis. & alibi sæpè, ad l. Falcid.* Nonnunquam quarta hæreditatis. *l.1. §.1. d. l. in ratione, §. quod vulgo dicitur. l. pater filiam. §. duobus. l. quærebatur ad l. Falcid.* quamuis inter bona & hæreditatem aliàs sit magna differentia, *vt in tit. sequenti* monebimus. Hæres igitur quadrantem illibatum habere debet. *l. si filia. §. Papinianus. famil. ercisc.* & propterea lex Falcidia contra sententiam & voluntatem testatoris inducta dicitur. *l. Titia. ad l. Falcid.* Nec potest testator secundùm ius ff. & C. 6 Falcidiam prohibere. *l. quod bonis §.1. l. pater filiam. l. Seius. ad l. Falcid.* quia nemo potest in testamento suo cauere, ne leges in testamento suo locum habeant, vt *in titulo proximè præcedenti* latiùs est expositum. Secundùm ius nouissimum, *hoc est,* secundùm *Nouellam constitutionem primam de Falcidia,* potest. Cæterùm necesse est, vt testator, qui Falcidiam vult prohibere, specialiter & expressè dicat, vel scribat in testamento, nolle se Falcidiam in suo testamento locum habere. Quòd si ita testator dicat: Dabis illi omnia mea bona: Falcidia prohibita non videtur; quia testator nominatim eam non prohibuit. *d. Nouel. 1. de Falcid.* Sed etsi testator Falcidiam non prohibuit, hæres tamen sciens quibusdam integra legata soluit: hoc quoque casu, Falcidia hæres vti non potest, sed 7 reliquis legatariis integra legata præstare cogitur. *d. Nouell. 1.* vbi Iustinianus hanc rationem adducit, δεῖ γὰρ τὰς πράξεις βουλεύεσθαι καὶ πράττειν, ἀλλὰ μὴ πράξαντα ὀρθῶς, εἶτα μεταβάλλειν πρὸς ἀγνωμοσύνην. Quod sumptum videtur ex Aristotele *in 6. Ethicorum.*

AD §. ET CVM QVÆSITVM.

TEXT. Et cùm quæsitum esset, duobus hæredibus institutis, veluti Titio & Seio, si Titio pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant; an quia is quartam partem totius hæreditatis, aut amplius habet; Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt retinere liceret? placuit, vt quartam partem suæ partis saluam habeat, posse retinere. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

SVMMARIA.

1 *An singuli hæredes quartam partem habere debeant.*
2 *In singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.*

1 Diximus hæredi quartam partem ex l. Falcidia deberi. Nunc in hoc §. Iustinianus docet, si plures sint hæredes scripti, in singulis hæredibus rationem legis Falcidiæ ponendam esse, *hoc est*, singulos hæredes quartam partem habere debere, non quidem omnium bonorum, sed eius partis, ex qua instituti sunt: ἵνα γὰρ ἕκαστον κληρονόμον δεῖ τὸ τέταρτον ἔχειν τῆς οἰκείας ἐνστάσεως, vt Theophilus hic loquitur. Pone ergo: Testator Titium & Seium hæredes instituit ex æquis partibus: postcà partem Titij legatis onerauit vel exhausit. Onerare hîc est, ita legare, vt hæres quartam partem suæ partis habere non possit. Exhaurire, est totum absumere. A Seio verò aut nulla legata testator reliquit, aut si reliquit, ea tamen partem eius duntaxat in partem dimidiam minuunt. Quæstionis est, an Titius ex legatis ab eo relictis tantum deducere possit, vt quartam partem habeat: an verò nihil ex legatis retinere possit, propterea quòd Seius quartam partem hæreditatis, aut amplius habet? Et Imperator hîc inquit, placuisse, Titium ex legatis, quæ ab eo relicta sunt tantum retinere posse, vt quartam partem suæ partis saluam habeat.
2 IN SINGVLIS ENIM HÆREDIBVS RATIO LEGIS FALCIDIÆ PONENDA EST. *h.* §. *n.* déque eo non dubitatur. *l. in singulis. ad l. Falcid.* Notandum est quod Imperator inquit, hæredem quartam partem suæ partis saluam habere debere. Pluribus itaque hæredibus scriptis, singuli hæredes ex lege Falcidia non capiunt quartam totius hæreditatis siue omnium bonorum, sed quartam suæ partis, ex qua instituti sunt. Titius igitur, in præposito exemplo, vnciam cum dimidia retinere potest. Hæc est quarta pars suæ partis. Ex semisse enim Titius hæres erat institutus.

AD §. QVANTITAS AVTEM.

TEXT. Quantitas autem patrimonij, ad quàm ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque, si (verbi gratia) is qui centum aureorum patrimonium in bonis habebat, centum aureos legauerit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hæreditatem, per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum, tantum accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorum nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilominùs quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuaginta quinque legauerit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerint bona, incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum, vt non amplius quàm septuaginta quinque aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem, quæ res efficit, vt sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

SVMMARIA.

1 *Cuius temporis respectu Falcidia detrahi debeat.*
2 *An ob causam fortuitam minuatur Falcidia.*

1 QVæritur, quo tempore, in ponenda ratione Falcidiæ, habenda sit ratio bonorum defuncti: an illo tempore, quo testator moritur, an verò eo tempore, quo hæres hæreditatem adit? Imperator *in h* §. *n.* docet, mortis testatoris tempus spectandum esse. Sic enim inquit: QVANTITAS PATRIMONII, AD QVAM RATIO LEGIS FALCIDIÆ REDIGITVR, MORTIS TEMPORE SPE-

SPECTATVR. Et Caius ICtus ait: In quantitate patrimonij exquirenda, viſum eſt mortis tempus ſpectari. *l. in quãtitate ad l. Falcidiam.* Et Marcellus tradit: mortis tempus, in ratione legis Falcidiæ ineunda, placuit obſeruari. *l. cum quo §. 1. ad l. Falcid.* Et Papinianus inquit: mortis tempus in Falcidiæ ratione ſpectatur. *l. eo tempore. §. ſi creditor. de peculio.* Pone ergo, Teſtator, qui centum aureorum patrimonium in bonis habet: centum aureos legauit, atque ita patrimoniũ legatis inſumpſit. Hoc caſu, hæres ex legatis Falcidiam poteſt deducere, *hoc eſt*, xxv. aureos. Nec quicquam legatariis prodeſt, quod ante aditam hæreditatem, per ſeruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarum, aut ex fœtu pecorum, tantum hæreditati acceſſerit, vt hæres quartam partem hæreditatis habiturus ſit, quamuis legatariis ſolida legata ſoluerit. Nam nihilominùs hæres quartam partem, nempe xxv. aureos, legatis poteſt detrahere. In ponenda enim ratione legis Falcidiæ, inſpicimus bona teſtatoris defuncti, quæ fuerunt mortis teſtatoris tempore non inſpicimus bona, quæ in hæreditate inueniuntur, tempore aditæ hæreditatis. Sic è diuerſo, ſi teſtator ha- 2
bens in bonis centum aureos, ſeptuagintaquinque aureos legauit legatariis; ſolida legata ſoluenda ſunt, quamuis poſt mortem teſtatoris, ante aditam hæreditatem, bona defuncti, incendiis fortè aut naufragiis, aut morte ſeruorum, in tantum decreuerunt, vt in vniuerſis bonis non amplius quàm ſeptuagintaquinque aurei reliqui ſint, vel etiam minus. Nec obſtat, quòd hæc res damnoſa videtur eſſe hæredi, qui ex hæreditate defuncti nihil percipiat; nomen hæredis habeat, commodum aut lucrum ex hæreditate non conſequatur. Nam reuera, ea res damnoſa non eſt hæredi Liberum enim eſt hæredi, adire hæreditatem vel non adire. Si non adierit hæreditatem, legata corruunt. Nemine enim adeunte hæreditatem, ſicque teſtamento deſtituto, nihil valet ex his, quæ in teſtamento ſcripta ſunt. *l. ſi nemo. de teſtam. tut.* Coguntur igitur legatarij, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum hærede in portione paciſci: *hoc eſt*, coguntur paciſci ſe parte legatorum contentos fore, ita vt hæres partem reliquam ex legatis retineat. Hac ratione inuitabunt hæredem ad adeundam hæreditatem: hæres etiam damnum non patietur, cùm partem legatorum et pactione retineat, *h. §. n. & d. l. in quantitate. ad l. Falcidiam.*

AD §. FINAL.

TEXT. Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deducitur æs alienum: item funeraria impenſa, & pretia ſeruorum manumiſſorum. tunc deinde in reliquo ita ratio habetur, vt [illegible] quarta pars apud hæredes remaneat; tres verò partes inter legatarios diſtribuantur, pro rata ſcilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque ſi fingamus quadringentos aureos legatos eſſe, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum eſſe: quarta pars legatariis ſingulis debet detrahi. Quòd ſi trecentos quinquaginta legatos fingamus, octaua debet detrahi. Quòd ſi quingentos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Antè enim detrahendum eſt: quod extra bonorum quantitatem eſt; deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

SVMMARIA.

1 *An legitima vel Falcidia debeatur, non deducto ære alieno.*

2 *Explicatur l. in imponenda. C. ad l. Falcid.*

3 *Funeris impensa omne creditum praecedit.*
4 *Quae dicatur funeris impensa.*

1 DOcet in hoc §. Iustinianus, quòd cùm ratio legis Falcidiæ ponitur, antè deduci debeat æs alienum, funeris impensa, & pretia seruorum manumissorum. Quarta igitur ex lege Falcidia debita, propriè quarta bonorũ est, nõ quarta hæreditatis. *l.8 §.fin.cum l.seq.de legat.2.* Sic cum de legitima agitur, antè deducitur æs alienum, funeris impensa, & pretia seruorum manumissorum, vt *in §.fin.suprà de inoffic. testamen.* expositum est. De ære autem alieno hoc tra-
2 ditum est *in l.imponenda.Cod.ad l.Falcidiam.* Ibi Alexander Imperator rescripsit, in imponenda ratione legis Falcidiæ, omne æs alienum debere deduci, etiam quod ipsi hæredi mortis tempore debitum fuerit, quamuis aditione hæreditatis confusæ sint actiones, Ideoq; si quis hæredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere; in ratione legis Falcidiæ, centum hæres deducere potest; quia si alius quilibet hæres extitisset, hæc centum in ære alieno ponerentur. *l.qui fundum.§ si quis hæredem. ad legem Falci-*
3 *diam.* De funeris impensa Marcianus scribit, impensam funeris semper ex hæreditate deduci debere, eamq; omne creditum solere præcedere, cùm bona soluendo non sunt. *l.penult.de releg.& sumpt.fun.* Et funeris impensa dicitur, quic-
4 quid corporis causa erogatum est. Itaque vnguenta quoq; ad funeris causam pertinent, & pretium loci, in quo humatus est defunctus, sarcophagi, & vectura, & quicquid corporis causa, antequam sepeliatur, consumptum est, *l.funeris sumptus.de relig.& sumpt.funer.* Quod ad pretia seruorum manumissorum attinet, Paulus inquit, æris alieni loco deduci pretia eorum, quibus libertas data est; & eorum, qui supplicio affecti sunt. *l.æris alieni.ad l.Falcid.* His omnibus priùs ex hæreditate defuncti seductis, TVNC IN RELIQVO ITA RATIO HABETVR, VT EX EO QVARTA PARS APVD HÆREDEM REMANEAT; TRES VERO PARTES INTER LEGATARIOS DISTRIBVANTVR, NON QVIDEM ÆQVALITER, SED PRO RATA PORTIONE EIVS, QVOD CVIQVE LEGATARIORVM LEGATVM FVERIT, vt Iustinianus *in hoc §.nostro* docet. RELIQVVM vocat Imperator, quod reliquum est, deducto ære alieno, funeris impensa, & pretiis seruorum manumissorum. Hoc reliquum, Theophilus hic, καθαρὰν οὐσίαν appellat, & Imperator Iustinianus puram substantiam, *in l.final.C.de repudiis.& in Nouella 22.* οὐσίαν, ἣ ἀεὶ ἂν καθαρὰ χρεῶν διαφαίνοιτο, *id est,* substantiam, quæ pura sit à debitis. *Iacobus Cuiacius in l.20. de agricol. & censit.lib.11.& in Nouella constit.1.* Finge itaque; Quadringenti aurei sunt legati; & patrimonij quantitas, ex qua legata erogari oportet, deducto ære alieno, funeris impensa, & pretiis seruorum manumissorum, est quadringentorum aureorum. Hîc quarta pars singulis legatariis detrahitur, atque ita hæres centum cõsequitur, & legatarij trecentos aureos, *l.in quantitate.§.fin.ad legem Falcidiam.* Rursus pone; quadringentos aureos in bonis habet, legauit trecentos quinquaginta. Hîc hæres primùm detrahit octauam: *hoc est,* quinquaginta aureos: qui ex quadringentis supersunt, & octauam faciunt partem quadringentorum aureorum. *d.l.in quantitate. §.fin.* Posteà etiam hæres legatariis singulis pro rata portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit (quod hic & *in d.l.in quantitate.§.fi.* omissum est,) tantum detrahit, vt alia quinquaginta, atque ita in

vniuersum

vniuersum centum quæ quartam partem bonorum defuncti efficiunt, habeat. Rursus pone: Testator cùm haberet quadringentos aureos in bonis, legauit quingentos aureos. Hîc initio quinta detrahitur pars, *hoc est*, centum aurei detrahuntur, quos testator legauit, cùm tamen eos in bonis non haberet: supersunt ergo, centum detractis, quadringenti aurei. Ex his quarta deducitur, *hoc est*, centum aurei, quos hæres habebit: atque ita habet hæres Falcidiam. i. quartam partem bonorum defuncti, ANTE ENIM *inquit Iustinianus*, DETRAHENDVM EST, QVOD EXTRA BONORVM QVANTITATEM EST: *hoc est*, cùm testator in bonis tantùm habens quadringentos aureos, quingentos aureos legauit, centum aurei detrahendi sunt. Hi sunt extra bonorum quantitatem: *hoc est*, non sunt in bonis defuncti testatoris. Testator namque in bonis quadringentos aureos duntaxat habet; & propterea centum antè detrahuntur, & perinde habentur, ac si legati non essent. Nam & lex xij. tabularum testatori liberam legandi licentiam dedit, de re tantùm sua, vt suprà vidimus. Centum detractis, DEINDE DETRAHITVR QVOD EX BONIS APVD HÆREDEM REMANERE OPORTET: *hoc est*, tunc ex quadringentis, qui supersunt ex bonis defuncti testatoris, quarta detrahitur, quam apud hæredem remanere oportet: atque ita hæres centum retinet aureos, quartam partem bonorum defuncti, reliquos trecentos legatarij consequuntur. *d. l. in quantitate. §. fin. ad l. Falcid. & h. §. n.*

SYNOPSIS TIT. XXII. DE LEGE FALCIDIA.

LEGATA præstantur
- SOLIDA, cessante lege Falcidia.
- DIMINVTA, si vltra dodrantem relicta sint, per L. Falcidiam, cuius ratio habenda est.
  - In singulis hæredibus, vt quartam suæ portionis quisque habeat.
  - Spectata patrimonij quantitate, quæ cuiusque fuit mortis tempore.
  - Deductis
    - Ære alieno.
    - Funeris impensa.
    - Pretiis seruorum in testamento manumissorum.
- Iure autem nouissimo cessat in multis Falcidia Nou. 1. de hæredibus & Falcidia.

alienum est non præstare id, de quo rogatus quis est. INTRODVCTA VERÒ FIDEICOMMISSA FVERVNT, VT QVIBVS DIRECTO HÆREDITAS VEL LEGATVM RELINQVI NON POSSET, IIS PER FIDEICOMMISSVM RELINQVERETVR *h.t.n.* Verbi gratia; peregrinus iure ciuili non poterat hæres institui. Ei etiam non potuit legari. Et propterea in l.Falcidia scriptum est: Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique ciui Romano pecuniam dare, legare volet, ius potestásque esto. *l.1. ad l.Falcid.* Sic cœlibes & orbi, quamuis ciues Romani essent, hæredes institui non potuerunt, ex l.Iulia & Papia. *l.si is qui ex bonis. de vulg.& pupill.substit.* Ea lex de cœlibe & orbo accipienda est. *Tertull. in lib.de monogamia.* Aliud est, *inquit*, si & apud Christum legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos ex testamento Dei solidum capere non posse. *Niceph. lib.7. cap 47.* Ex lege quoque Iulia & Papia; vxor testamento viri hæres institui non potuit. *l.vnic.C.de his qui se deferunt.lib.10.* Quintilianus *lib.11.* Per leges institui vxor hæres non potest. Si tamen testator volebat ad peregrinum, cognatum forte suum, vel ad cœlibem & orbum, aut ad vxorem, hæreditatem peruenire; fidei hæredis institui committebat, vt hæreditatem peregrino, orbo, cœlibi, aut vxori restitueret. Hac occasione fideicommissa primùm introducta, posteà paulatim cœperunt relinqui etiam illis, qui directis verbis poterant institui. Sed tamen omnia fideicommissa erant infirma, vtpote quæ nullo iuris vinculo, vt dictum est, continerentur. Et Diuus Augustus primus, hæres 5 scriptus à Lucio Lentulo, cùm fideicommisso ab eo relicta essent, fideicommissa ad iuris necessitatem pertraxit. *d.§.& quia prima infrà,h.t.n.§.1.infrà,de codicillis.* hoc est; voluit vt fideicommissa præstarentur, motus inter cætera, vt Imperator hîc ait, quòd per ipsius Augusti salutem rogatus quis diceretur. Sic per Deum solebant rogari. *l.3. in princ. de iure fisci.* quòd Papinianus vocat, cùm iurisiurandi religione rogari. *l.cùm pater. § filius.de legat.2.* Et Iustinianus, rogari ἐν ὅρκῳ, *in l.2.C.commu.de legatis.* Mandauit enim Diuus Augustus Consulibus, vt auctoritatem suam interponerent, & (quemadmodum Theophilus explicat) cogerent, τὸν ὀφειλέτην, ποιῆσαι τὴν ἀποκατάστασιν, *hoc est*, eum qui rogatus erat, restituere. Posteà hoc, quia iustum erat & populare. *hoc est,* χαρίεν παντὶ τῷ δήμῳ, gratum omni populo, *Theophilus hîc*: paulatim in assiduam iurisdictionem conuersum est. Assiduè enim & quotidie magistratus super fideicommissis ius dicebant, & cogebant rogatos, fideicommissa restituere. Hoc vult Imperator dicere, his verbis: IN ASSIDVAM IVRISDICTIONEM CONVERSVM EST. Tantúsque fideicommissorum fauor factus est, vt Diuus Claudius duos Prætores crearet, qui de fideicommissis cognoscerent, & ius dicerent. *Tranquillus in Claudio,cap.23.* Sed Diuus Titius vnum detraxit. *l.2.in 2. parte,de orig.iur.* & ideò Imperator vnius Prætoris hîc tantùm meminit, & Vlpianus *in fragmen. tit.25.* & hîc PRÆTOR FIDEICOMMISSARIVS dictus est. *l.si cui legatum 92. de condit.& demonst.l.4.in fine,quibus ad libert.proclam.non licet.l.quæsitum.§.pen. de legat.3.l.1.C.qui potiores in pign. habeantur.& h.§.n.* Eius vice in prouinciis Præsides de fideicommissis cognoscebant. *l.cùm etiam. C.de reb.cred.* Vlpianus *in fragmentis,d tit.25.*

Z

AD §. IN PRIMIS.

TEXT. In primis igitur sciendùm est, opus esse, vt aliquis recto iure testamento hæres instituatur, eiúsque fidei committatur, vt eam hæreditatem alij restituat: alioquin inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, LVCIVS TITIVS HÆRES ESTO: poterit adijcere, ROGO TE, LVCI TITI, VT CVM PRIMVM POTERIS HÆREDITATEM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS, RESTITVAS. Potest autem quisque & de parte restituenda hæredem rogare. & liberum est vel purè, vel sub conditione, relinquere fideicommissum. vel ex die certo.

SVMMARIA.

1 *Quomodo fideicommissum relinqui debeat.*
2 *Quænam sint verba precaria.*
3 *An pars hæreditatis per fideicommissum relinqui possit.*

1 IN hoc §. Imperator docet, quomodo fideicommissa rectè relinquantur. IN PRIMIS DEBET TESTATOR, RECTO IVRE, HÆREDEM INSTITVERE. RECTO IVRE, *hoc est*, verbis directis. Et omninò necessaria est hæredis institutio, QVIA SI NEMO HÆRES INSTITVATVR, INVTILE EST TESTAMENTVM, *h.§.n.* cùm caput ac fundamentum testamenti sit hæredis institutio, vt *in tit. de legat.* dictum est. Posteà hæredis instituti fidei debet committere, vt hæreditatem alij restituat. Verbi gratia. Testator ita debet dicere: LVCIVS TITIVS HÆRES ESTO. Hîc Titius verbis directis, legitimis, ciuilibus, hæres est institutus. Posteà testator debet adiicere: ROGO TE, LVCI TITI, VT CVM PRIMVM POTERIS HÆREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS, RESTITVAS. Hîc testator per fideicommissum Caio
2 Seio hæreditatem reliquit. Verbum enim ROGO, fideicommissi verbum est, siue precarium, inflexum, obliquum, precatiuum. Huiusmodi etiam verba sunt: PETO, VOLO, MANDO, FIDEI COMMITTO. *l. 2. C. commun. de leg. §. fin. inf. de singulis rebus per fideicommissum relictis.* Non tamen necesse est, vt testator totam
3 hæreditatem per fideicommissum relinquat. Nam & de parte restituenda hæredem institutum rogare potest, hoc modo: Rogo te, hæres Luci Titi, vt dimidiam, tertiam, vel quamcunque aliam partem hæreditatis restituas Caio Seio. Hoc ampliùs liberum est testatori, vel purè, vel sub conditione, fideicommissum relinquere, vel etiam ex certo die. Nec obstat, quòd hæres ex certo tempore institui non potest, *§. hæres sup. de hær. inst.* Ibi enim de directa hæredis institutione agitur, hîc de fideicommissaria. Et directò hæres ex certo die institui non potest, per fideicommissum potest: quia illo casu, testator aliquandiu sine hærede esset, cùm tempus non retroducatur: vt *in d. §. hæres. sup.* expositum est. Hoc casu, hæredem semper habet.

AD §. RESTITVTA.

TEXT. Restituta autem hæreditate, is quidem qui restituit, nihilominùs hæres permanet: is verò qui recepit hæreditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Consulibus SCtū factum est, quo cautum est, vt si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes actiones quæ iure ciuili hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta est hæreditas. Post quod SCtum Prætor vtiles actiones ei & in eum qui recepit hæreditatem, quasi hæredi & in hæredem dare cœpit. Sed quia hære-

dem

des scripti, cùm aut totam hæreditatem, aut penè totam plerunque restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegasiano & Pusione consulibus, Senatus censuit, vt ei qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod SCtum, ipse hæres onera hæreditaria sustinebat: ille autem qui ex fideicommisso recepit partem hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est, eius legatarij, cui pars bonorum legabatur: quæ species legati partitio vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi, eædem interponebantur inter eum qui ex fideicommisso recepit hæreditatem, & hæredem: id est, vt & lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset. Ergo siquidem non plus, quàm dodrantem hæreditatis, scriptus hæres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano SCto restituebatur hæreditas, & in vtrumque actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem, iure ciuili: in eum verò qui recipiebat hæreditatem ex SCto Trebelliano, tanquam in hæredem. At si plus quàm dodrantem, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano Senatusconsulto: & hæres, qui semel adierit hæreditatem, (si modò sua voluntate adierit,) siue retinuerit quartam partem, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recuset scriptus hæres adire hæreditatem, ob id quod dicat eam sibi suspectam esse, quasi damnosam; cauetur Pegasiano SCto, vt desiderante eo cui restituere rogatus est, iussu Prætoris adeat, & restituat hæreditatem: perindéque ei, & in eum qui recipit hæreditatem, actiones darentur, ac si iuris est, ex Trebelliano Senatusconsulto. Quo casu nullis stipulationibus est opus, quia simul & huic, qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, vtroque Senatusconsulto in hac specie concurrente.

SVMMARIA.

1 *Quando restituta hæreditas dicatur.*
2 *An qui hæreditatem restituit, hæres nihilominus maneat.*
3 *Senatusconsultum Trebellianum quodnam fuerit.*
4 *Quando exceptio Trebelliani hæredi competat.*
5 *Pegasianum Senatusconsultum quodnam fuerit.*
6 *Legatarius partiarius quis dicatur.*
7 *Hæreditatis appellatione quomodo plus contineatur, quàm appellatione bonorum.*
8 *Quæ olim fuerint stipulationes interpositæ inter emptorem hæreditatis & hæredem.*

Restituta videtur hæreditas, si hæres in testamento scriptus, & rogatus hæreditatem restituere, passus est possideri res hæreditarias, vel totas, vel aliquas earum, hac mente, vt vellet restituere, & ille suscipere. Vel, si hæres verbo dixit, se restituere, vel per epistolam, vel per nuncium restituit, vt ICtus docet *in l. restituta. ad SCtum Trebellianum.* ET RESTITVTA HÆREDITATE, IS QVI RESTITVIT, NON DESINIT HÆRES ESSE; SED NIHILOMINVS HÆRES PERMANET, vt Iustinianus hic loquitur: ideóque à creditoribus hæreditariis & legatariis (cum quibus adita hæreditate contraxisse videtur, *l. 3. in fin. quib. ex caus. in poss. eatur,*) conueniri potest. Ipse etiam, versa

(margin numbers: 1 beside first line of paragraph, 2 beside "HÆREDI-" line)

vice, debitores hæreditarios poteſt conuenire. Verùm conuentus hæres à creditoribus hæreditariis, ex Senatuſconſulto Trebelliano, quod Trebellio Maximo & Annæo Seneca conſulibus, Neronis tẽporibus factum eſt, poteſt ſe de-
3 fendere, oppoſita exceptione SCti Trebelliani. SCtum namq; Trebellianum hæredibus in teſtamento ſcriptis & rogatis hæreditatem reſtituere, ſubuenit & iniquum eſſe putauit, vt in hæredes, poſt factam hæreditatis reſtitutionem, actiones darentur. *l. ad SC. Trebellianum.* Ipſo itaq. iure hæres, hæreditate reſtituta, creditoribus tenetur. quia hæres manet. CÆTERVM EX SENATVSCONSVLTO TREBELLIANO OMNES ACTIONES, QVÆ IVRE CIVILI HÆREDI ET IN HÆREDEM COMPETEBANT, EI ET IN EVM DANTVR, CVI EX FIDEICOMMISSO RESTITVTA EST HÆREDITAS, vt Iuſtinianus hìc inquit: Loquitur SCtum de actionibus quæ iure ciuili competebant hæredi & in hæredem: ſed tamen etiam honorariæ actiones tranſeunt. *l. quamuis ad*
4 *Trebell.* Sed hoc ita procedit, ſi hæres rogatus ſit totam hæreditatem; vel etiam plus quàm dodrantem, reſtituere. Hìc hæres habet exceptionem SCti Trebelliani. Secùs eſt, ſi hæres ſit rogatus dodrantem duntaxat hæreditatis reſtituere, vel etiam minus. Tunc hæres ex SCtò Trebelliano, pro quadrante hæreditatis, qui apud eum remanet, actiones iure ciuili excipere cogitur; & pro dodrãte dantur actiones in eum, qui recepit hæreditatẽ ex Senatuſconſulto Trebelliano. *verſ. ergo, ſiquidem non plus h. §. n.* Finge ergo: hæres in teſtamẽto ſcriptus dodrantem hæreditatis per fideicommiſſum reſtituit Titio. Poſteà venit creditor hæreditarius, qui producto chirographo oſtendit defunctum ſibi quadraginta debere. Hìc actiones hæreditariæ in vtrumq; dantur: in hæredem teſtamento ſcriptũ, qui rogatus reſtituit hæreditatẽ, & in Titium, cui ex fideicommiſſo hæreditas eſt reſtituta. In hæredem, qui reſtituit hæreditatẽ, creditor directã habet actionem in decem. In Titium, cui reſtituta eſt hæreditas, vtilem in triginta. *d. verſ. ergo, ſiquidem non plus.* Et his caſibus fideicommiſſarius, cui reſtituta eſt hæreditas tota, vel etiam dodrans hæreditatis, loco hæredis habetur, *h §. n.* Porrò, quia hæredes in teſtamento ſcripti, aut totam hæreditatem, aut penè totam, *h. e.* ſupra dodrantem, plerunq; rogabantur reſtituere; & ob id adire hæreditatem, ob nullum aut minimum lucrum, recuſabant; itaq; ita fidei-
5 commiſſa extinguebantur: Idcircò poſt SCtum Trebellianum, Veſpaſiani temporibus, Pegaſo & Puſione conſulibus, SCtum Pegaſianum factum eſt, ex quo hæres in teſtamento ſcriptus & rogatus hæreditatem reſtituere, quartam partem poterat retinere ſicuti hæres ex legatis quartam partem ex l. Falc. retinet. Et poſt hoc SCtum Pegaſianum, hæres vniuerſa onera hæreditaria ſuſtinebat. ILLE AVTEM QVI EX FIDEICOMMISSO RECEPERAT HÆREDITATEM, LEGATARII PARTIARII LOCO ERAT, quemadmodum Iuſtinianus hìc tradit. Et ad hoc SCtum Pegaſianum Imperator reſpicit, cùm fideicommiſ-
6 ſarium dicit aliquando legatarij loco fuiſſe habitum. LEGATARIVS PARTIARIVS EST, CVI PARS HÆREDITATIS EST LEGATA: vt ſi teſtator legauit Titio tertiã partem hæreditatis, vel dimidiam. Aut ſi ita dixit: hæres cũ Titio hæreditatẽ diuidito: quo caſu dimidia hæreditatis pars legata videtur, Titius legatarius partiarius eſt: *l. nomẽ. §. 1. de verb. ſignif.* ibi in ff. Florentinis rectè PARTITIONIS legitur, in aliis libris malè, PORTIONIS. De hac partitione loquitur Cicero *pro A. Cecinna, & in 2. de ll.* Vlp. *in frag. tit.* 24. Et legatarius partiarius

tiarius partis sibi relictæ commoda ferebat; sustinebat etiã eius partis onera. Et hoc propriũ erat huius legati. *l.8. §.fin. l.cùm filius.§.1.de leg.2.* ET IN EAM REM SOLEBANT INTER HÆREDEM ET LEGATARIVM PARTIARIVM INTERPONI STIPVLATIONES. *h §n.* Hæres enim à legatario ita stipulabatur: Spondes, legatarie, si conuentus viginti solidos soluero, eorũ partem te mihi daturum? Spondeo. Et rursus legatarius stipulabatur ab hærede, in hunc modum: Spondes, si à debitore hæreditario consecutus fueris viginti solidos, eorum partem te mihi daturũ? Spondeo. *Theophilus in h.§.n.* Hæ stipulationes, dicebantur STIPVLATIONES PARTIS ET PRO PARTE, vt Iustinianus hîc tradit. Quod si testator legauerit Titio dimidiam, aut tertiam partẽ bonorum; 7
Titius legatarius partiarius non est, nec cum onus aliquod sequitur. *l.9 de legat.2.l.non amplius §.vlt.cum l.seq.de legat.1.* Hæreditatis appellatione continẽtur onera, commoda & incommoda: sed non appellatione bonorum, nisi iure Prætorio. Itaque cùm hîc dicitur, LEGATARIVM PARTIARIVM ESSE, CVI PARS BONORVM EST LEGATA: verbum BONORVM, pro verbo HÆREDITATIS accipiendum est; sicuti verbo hæreditatis, pro verbo bonorum, in l. Falcidia sæpè vtimur, quemadmodum suprà monui. Sanè Theophilus verbum BONORVM non agnouit: qui tamen partiarium legatarium malè etiam esse tradit eum, qui dimidiam partem hæreditatis accipit; cùm partiarius sit, etiamsi non dimidiam, sed partem tertiam, aut quamcunq; aliam testator ei legauerit. Ex his intelligimus, quid Iustinianus velit dicere, cùm eum, cui restituta est hæreditas, legatarij partiarij loco fuisse dicet. FVIT FIDEICOMMISSARIVS LEGATARII PARTIARII LOCO, PROPTEREA QVOD STIPVLATIONES, QVÆ SOLEBANT INTERPONI INTER HÆREDEM ET LEGATARIVM, EÆDEM INTERPONEBANTVR INTER HÆREDEM ET EVM, QVI EX FIDEICOMMISSO RECEPIT HÆREDITATEM; *h.e.* VT LVCRVM ET DAMNVM HÆREDITARIVM PRO RATA PARTE INTER EOS COMMVNE ESSET. Ita Iustinianus hîc seipsum explicat. Hæres igitur, qui ex SCto Pegasiano, ob id quòd rogatus erat totã hæreditatẽ, aut plus quàm dodrantẽ restituere, quartã retinuit; omnia quidẽ onera hæreditaria sustinebat, sed tamen partis & pro parte stipulationes inter eũ & fideicõmissarium interponebantur. Hæres enim à fideicõmissario ita stipulabatur: Si quid à me solutũ erit creditoribus, eius partẽ redditurum te spõdes? Contrà quoq; fideicõmissarius, ad hunc modum ab hærede stipulabatur: Si quid hæreditati debetur, idq; tu exegeris, eius partẽ te mihi daturũ spondes? Et hæc, vt diximus, tunc locum habebant: quando hæres in testamento scriptus & rogatus hæreditatẽ restituere, quartã partem ex SCto Pegasiano retinebat. Si hæres, quarta nõ retenta, totam hæreditatẽ restituebat ei, cui rogatus erat restituere; tunc interponebantur inter hæredẽ testamento scriptum & eum cui restituta erat hæreditas, emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes. Emptor hæreditatis ita solebat à 8
venditore stipulari: Quanta pecunia ad te ex hæreditate illa peruenit, dolóve tuo malo factum est, eritve, quò minus perueniat, tantam præstare spondes? *l. in illa stipulatione. de verbor. obligat.* E contrario venditor hæreditatis ab emptore, verisimile est, (formula enim nõ extat) ad hunc modum stipulabatur: Quantam pecuniam hæreditario nomine dedero, soluero, præstitero, tantam te mihi præstiturum spondes? *l.si ex pluribus.de hered.vel act.vendita.* Iacobus Cuiacius

*lib.2.obseruat. cap.*30. Hæ stipulationes, vt dictum est, interponebantur inter hæredem & fideicommissarium. Et quidem fideicommissarius, tanquam emptor hæreditatis, ita stipulabatur: Quanta pecunia ex hæreditate ad te peruenerit, dolóve tuo factum est, erítve, quò minus peruenerit, tantam præstare spondes? Contrà hæres, tanquam venditor, à fideicommissario ad hunc modum stipulabatur: Quantam pecuniam hæreditario nomine dedero, soluero, præstitero, tantam te mihi præstiturum promittis? Et hæc tunc fiebant, cùm in testamento scriptus sua sponte & voluntate hæreditatem adibat, & quartam ex Senatusconsulto Pegasiano retinebat, vel etiam totam hæreditatem restituebat. Si hæres suspectam, damnosam & onerosam dicebat hæreditatem, quam rogatus erat restituere; hoc casu, fideicommissario postulante, vt ipsius periculo hæres hæreditatem adiret, & restitueret, ex Senatusconsulto Pegasiano cogebatur hæres à Prætore adire hæreditatem & restituere: quo facto, actiones fideicommissario & in fideicommissarium dabantur in solidum, perinde atque si ex Senatusconsulto Trebelliano restituta hæreditas fuisset: & hæres nullo commodo, nullo etiam incommodo afficiebatur. Alieno enim periculo hæreditatem adibat; sicque in hac specie vtrumque Senatusconsultum, Trebellianum & Pegasianum concurrebat, vt Iustinianus hîc loquitur. Ex Pegasiano Senatusconsulto, hæres testamento scriptus & rogatus hæreditatem restituere, coactus adibat, periculo fideicommissarij: Ex Trebelliano Senatusconsulto, transferebantur actiones omnes in fideicommissarium. *l. si hæres.* 1. *ad SCtum Trebell.* Iacobus Cuiac *in posterioribus notis ad hunc tit. nostrum, & in l. ex asse hæres institutus. ad Senatusconsultum Trebellianum.*

Ad §. sed quia stipulationes.

Text. Sed quia stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat; & nobis in legibus magis simplicitas, quàm difficultas placet: ideò omnibus nobis suggestis tam similitudinibus quàm differentiis vtriusque Senatusconsulti, placuit exploso Senatusconsulto Pegasiano, quod posteà superuenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare; vt ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur: siue habeat hæres ex voluntate testatoris quartam, siue plus, siue minus, siue nihil penitùs: vt tunc quando vel nihil, vel minus quarta apud eum remanet; liceat ei vel quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum, quasi ex Trebelliano Senatusconsulto; pro rata portione, actionibus tam in hæredem, quàm in fideicommissarium competentibus. Si verò totam hæreditatem sponte restituerit, omnes hæreditatis actiones fideicommissario & aduersus eum competunt. Sed etiam id, quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, vt quando recusabat hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hæreditatem volenti fideicommissario restituere, & omnes ad eùm & contra eum transferre actiones: & hoc transponimus ad Senatusconsultum Trebellianum, vt ex hoc solo & necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desiderat restitui sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente.

SVMMARIA.

1 *Quænam stipulationes veniant ex SCto Pegasiano.*
2 *SCtum Pegasianum à Iustiniano abrogatum.*
3 *Quomodo hæredi succurratur, qui non retenta quarta hæreditatem restituit.*
4 *Quomodo actiones hæreditariæ fideicommissario competere dicantur.*

Ex

EX SCto Pegaſiano multæ ſtipulationes deſcendebant. Quarta enim ex 1 hæreditate retenta, interponebantur inter hæredem & fideicommiſſariũ ſtipulationes partis & pro parte, quę inter hęredẽ legatarium partiarium interponi ſolebant. Quarta non retenta, inter hæredẽ & fideicommiſſariũ interponebãtur ſtipulationes emptę & venditæ hæreditatis: atq; ita ex Pegaſiano SCto, res multis difficultatibus erat ſuppoſita: Imò quibuſdam caſibus erat captioſa. Et propterea Iuſtinianus Imperator, qui in legibus ſimplicitatẽ magis, quàm 2 difficultatem probauit; SCtum Pegaſianum, quod poſteà ſuperuenit, *hoc eſt*, quod factum fuit poſt SCtum Trebellianum; penitùs ſuſtulit, & conſtituit, vt ex SCto Trebelliano fideicommiſſariæ hæreditates reſtituantur: *hoc eſt*, vt hæres, qui rogatus eſt in teſtamento hæreditatem reſtituere, reſtituat hæreditatẽ ex SCto Trebelliano; ſiue habeat quartam ex voluntate teſtatoris, ſiue plus; quo caſu reſtituebatur hæreditas ex SCto Trebelliano: ſiue minus quarta, vel etiam nihil penitùs; quo caſu reſtituebatur hæreditas ex SCto Pegaſiano. Et cùm hæres vel nihil, vel minus quarta, ex teſtamento habet; vt quia rogatus eſt totam hæreditatẽ reſtituere, vel etiam ſupra dodrantem, poteſt hæres vel quartam, vel quod quartæ deeſt, ex Iuſtiniani auctoritate retinere, *hoc eſt*, ex SCto Trebelliano; cui hanc auctoritatem Iuſtinianus dedit, vt ex eo hæres quartam retineat, nõ etiam ex SCto Pegaſiano. Et ſi fortè per errorem facti hæres quar- 3 tam, vel quod deeſt quartæ, non retinuerit; probato errore, ſolutum poteſt repetere, quaſi ex SCto Trebelliano, *hoc §. noſtro. l ſi hæres, in fi e, ad SCtum Trebellianum.* Ideò, inquit Imperator, QVASI EX SCTO TREBELLIANO; quia SCto Trebelliano de retinenda quarta nihil erat cautum; ſed Iuſtinianus effecit, quòd ex Trebelliano quartam retinet, quam ex Pegaſiano retinere ſolebat. Et hoc caſu, quando ſcilicèt hæres quartam retinet, omiſſis ſtipulationibus partis & pro parte, quæ ex SCto Pegaſiano interponebantur; ex SCto Trebelliano pro rata portione actiones tam in hæredem, quàm in fideicommiſſarium competunt. Pro RATA PORTIONE, *hoc eſt*, hæres pro parte quam retinet, excipit actiones, & fideicommiſſarius item pro parte hæreditatis, quæ ipſi reſtituta eſt. Et in hoc quarta Trebelliana à Falcidia differt. Hæres enim Falcidia retenta nullas excipit actiones, cùm in ponenda ratione legis Falcidiæ, antè deducatur æs alienũ, vt *in tit. de lege Falcidia*, ſuprà eſt expoſitum. QVOD 4 SI HÆRES SCRIPTVS TOTAM HÆREDITATEM SPONTE RESTITVERIT; omiſſis ſtipulationibus emptæ & venditæ hæreditatis, ex SCto Trebelliano, OMNES HÆREDITARIÆ ACTIONES FIDEICOMMISSARIO ET ADVERSVS EVM COMPETVNT, *hoc eſt*, actiones, quas defunctus habuit, fideicommiſſario, cui reſtituta ſponte eſt hæreditas, dantur. Ipſe etiam fideicommiſſarius cogitur excipere actiones, quæ aduerſus defunctum competebant. Et hoc eſt, quod dicitur, HÆREDITARIAS ACTIONES FIDEICOMMISSARIO ET ADVERSVS EVM COMPETERE. Fideicommiſſarius itaque, transfuſo SCto Pegaſiano in Trebellianum, *μέμνηκά τι κληρονόμων ἐκδόσεως*, vt Iuſtinianus *in Nouell.* 1. loquitur. Sed etſi hæres ſcriptus nolit hæreditatem adire, propterea quòd hæreditas ſuſpecta ipſi videatur; non ampliùs cogitur hæres ex SCto Pegaſiano, ſed ex SCto Trebelliano, poſtulante fideicommiſſario, adire hæreditatem. SCtum itaque Pegaſianum eſt exploſum, omni auctoritate Trebelliano SCto præſtita, vt Iuſtinianus *in hoc §. noſtro* loquitur.

Ad §. nihil autem interest.

Text. Nihil autem interest, vtrùm aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere, an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatus sit. Nam & hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

SVMMARIA.

1 *An hæres ex parte institutus ex SCto Trebelliano restituere possit.*

2 *An ex parte institutus periculo fideicommissarij hæreditatem adire teneatur.*

1 QVæ de transfusione SCti Pegasiani in SCtum Trebellianum diximus, non solùm locum habent, cùm hæres ex asse institutus, rogatus est aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere; verùm etiam procedunt, quando hæres ex parte duntaxat institutus, est rogatus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere. Nam hoc quoque casu fit restitutio ex SCto Trebelliano; & quarta parte eius partis, ex qua hæres est institutus, retenta, actiones pro
2 rata portione in hæredem & fideicommissarium competunt. Tota verò parte, ex qua hæres institutus, restituta, omnes hæreditariæ actiones fideicommissario & aduersus eum dantur. Et si hæres ex parte institutus suspectam dicat hæreditatem, eámque recuser adire; ex Senatusconsulto Trebelliano, periculo fideicommissarij adire, & hæreditatem restituere compellitur. Et hoc Iustinianus hîc vult dicere, cùm inquit, NIHIL INTERESSE, EX ASSE HÆRES SCRIPTVS, AN EX PARTE, ROGATVS SIT HÆREDITATEM RESTITVERE. Etenim hoc casu eadem obseruantur, quæ in totius hæreditatis restitutione obseruari solent.

Ad §. si quis vna aliqua rè.

Text. Si quis vna aliqua re deducta siue præcepta, quæ quartam continet, veluti fundo, vel alia re, rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fit, perinde ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hæreditatem restituere, sed illud interest, quòd altero casu, id est, cùm deducta siue præcepta aliqua re vel pecunia, restituitur hæreditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res quæ remanet apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita; altero verò casu, id est, cùm quarta parte retenta, rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit, scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licèt vna re aliqua deducta aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, quâ maxima pars hæreditatis contineatur, æquè in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribúsve deductis præceptisve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere, idem iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse hæres institutus est, eadem transferemus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

SVMMARIA.

1 *An ex certa re hæres institutus, ex SCto Trebelliano restituere possit.*

2 *An in institutum ex re certa, actiones hæreditariæ competant.*

Et

3 *Et quid, si maxima pars hæreditatis in illa re sit, dicendum.*

Dictum est suprà, quarta ex Senatusconsulto Trebelliano retenta, actiones inter hæredem & fideicommissarium pro rata diuidi. Hoc tunc verũ est, quando hæres vel ex asse, vel ex parte hæreditatis est institutus, ac rogatus vel totam hæreditatem vel partem, aut totam partem, vel partem partis restituere. Secùs est, si testator hæredem instituit ex re certa, putà ex fundo Tusculano, domo Seiana, vel ex quacunq; alia re; eumque rogauit, vt re illa deducta siue præcepta reliquam hæreditatem restitueret. Hic institutus hæres quidẽ est, & ex Senatusconsulto Trebelliano hæreditatem tenetur restituere; perinde ac ex asse hæres institutus, aut ex parte, rogatusq; hæreditatem restituere, ex Senatusconsulto Trebelliano, hæreditatem restituere compellitur, quarta retenta. Sed tamen differentia est inter illum & hunc hæredem, rogatum hæreditatem restituere; quemadmodum etiam differentia est inter hæredem ex asse aut ex certa parte institutum, & inter hæredem institutum ex re certa, sicuti *in tit. de hæred. instit.* suprà est expositum. Institutus hæres ex asse, aut ex quacunque alia parte hæreditatis, si quartam retineat, & reliquam hæreditatem restituat illi, cui rogatus erat restituere; pro parte quam retinet, actiones excipere cogitur, vt suprà est dictum. At hæres scriptus ex certa, & rogatus reliquam hæreditatem restituere, quamuis res illa, quam deduxit siue præcepit, quartam contineat; non tamen cogitur vllas actiones hæreditarias excipere: sed restituta hæreditate, ex Senatusconsulto Trebelliano in solidum actiones transferuntur in fideicommissarium: *hoc est*, fideicommissarius cogitur omnes hæreditarias actiones excipere; & res quæ remanet apud hæredem, sine vllo onere hæreditario apud eum remanet; *hoc est*, propter rem illam, quæ apud hæredem remanet, non competunt vllæ actiones in hæredem, sed hæres in re illa legatarij loco habetur, *hoc §. nostro. & l. penult. C. de hæred. institut.* & legatarij nullis actionibus hæreditariis conueniri possunt. Multùm itaque interest; vtrùm hæres scriptus & rogatus hæreditatem restituere, ex parte hæreditatis sit hæres scriptus, an in re certa. Nam superiori casu, actiones diuiduntur inter hæredem & fideicommissarium. Posteriori verò, apud fideicommissarium sunt actiones. *l. si legatus. §. multùm ad Senatusconsultum Trebellianum. d. l. penult. C. de hæred. instit.* Et hæc etiam tunc procedunt, quando in illa re, quam quis deducere aut 3 præcipere, & reliquam hæreditatem restituere rogatus est; maxima pars hæreditatis continetur. Nam & hic in solidum transferuntur actiones in fideicommissarium. ET FIDEICOMMISSARIVS SECVM DELIBERARE DEBET, AN EXPEDIAT SIBI HÆREDITATEM RESTITVI, vt Iustinianus hîc docet. Ex diuerso, si in re præcepta minùs quàm quarta pars sit, hæres amplius ex hæreditate vindicare non potest. *d. l. si legatus. §. vlt. ad SCtum Trebellianum.* DENIQVE SI CERTA SVMMA DEDVCTA, PRÆCEPTAVE, QVÆ VEL MAXIMAM PARTEM HÆREDITATIS; VEL QVARTAM, VEL ETIAM MINVS CONTINET, ROGATVS SIT ALIQVIS HÆREDITATEM RESTITVERE; IDEM IVRIS EST: *id est*, hoc etiam casu in solidum actiones ex SCto Trebelliano in fideicommissarium transferuntur, nec onus aliquod apud hæredem, qui hæreditatem restituit, manet. *hoc §. nostro. & ad l. si legatus, §. multùm. ad SCtum Trebellianum.*

AD §. PRÆTEREA INTESTATVS.

Text. Præterea intestatus quoque moriturus potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit; vt hæreditatem suam totam, partémve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cùm alioquin legata, nisi ex testamento non valeant.

SVMMARIA.

1 *An fideicommissa ab intestato relinqui possint.*
2 *An ab intestato rogatus hæreditatem restituere, quartam retinere possit.*
3 *An quartam hanc ex SCto Trebelliano retineat.*

1 Fideicommissa non solùm in testamento, verùm etiam ab intestato relinqui possunt. NAM INTESTATVS MORITVRVS POTEST ROGARE EVM, AD QVEM BONA SVA, VEL LEGITIMO IVRE, hoc est, iure ciuili, VEL IVRE HONORARIO, hoc est prætorio. §. *Prætorium. suprà. de iure natur. gent. & ciu.* PERTINERE INTELLIGIT, VT HÆREDITATEM SVAM TOTAM, VEL PARTEM EIVS, AVT REM ALIQVAM, VELVTI FVNDVM, HOMINEM, PECVNIAM, ALICVI RESTITVAT. Verbi gratia: Iure ciuili, siue lege xij tabularum, hæreditas ab intestato pertinet ad agnatos: Iure prætorio ad cognatos, quemadmodum *inf. lib.* 3. explicabitur. Potest itaque intestatus moriturus rogare agnatum, vel cognatum suum, qui ab intestato omninò successurus est, vt totam hæreditatem, totum patrimonium, vel partem hæreditatis aut patrimonij, vel etiam rem aliquam singularem Sempronio restituat, *h. §. n.* Et in hoc fideicommissa olim à legatis differebant. Legata olim tantùm testamento relinquebantur. Fideicommissa poterant testamento & ab intestato relinqui. Sed Iustinianus legata & fideicommissa per omnia exæquauit:
2 & propterea hodiè etiam legata, non minùs quàm fideicommissa, ab intestato relinquuntur, vt *in tit. de legatis*, suprà, diligentiùs expositum est. Rogatus autem ab intestato hæreditatem restituere, potest ex hæreditate quartam retinere, ex constitutione Diui Pij Imperatoris, non ex SCto Pegasiano aut Trebelliano. Ex SCto Pegasiano siue Trebelliano, quarta retinetur ex omnibus fideicommissis, vniuersalibus & particularibus, testamento relictis. At Diuus Pius legem Falcidiam pertraxit ad fideicommissa ab intestato relicta & constituit, vt rogatus hæreditatem restituere, ab eo qui intestatus decessit, Falcidiam
3 possit deducere. *l. filiusfamilias. ad l. Falcidiam.* Nec obstat, quòd SCtum Trebellianum dicitur etiam in hærede ab intestato locum habere, qui rogatus est hæreditatem restituere. *l. 1. §. autem. l. recusare. §. 1. ad Trebellianum.* Nam hoc ad quartam, siue legem Falcidiam, trahendum non est.

AD §. EVM QVOQVE.

Text. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij, aut totum, aut pro parte, vel etiam aliquid aliud restituat.

SVMMARIA.

1 *An fideicommissarius restitutam sibi hæreditatem restituere rogari possit.*

Fidei-

Fideicommissarius, cui restituta est hæreditas tota, vel pars hæreditatis, rursus rogari potest, vt hæreditatem vel totam vel pro parte alicui restituat, vel etiam vt restituat quid aliud. Et hoc casu fideicommissarius quartæ deductione non vtitur, si hæres quartam retinuit: aliàs secùs est, eaque communior videtur esse interpretum sententia.

Ad §. final.

Text. Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen quàm substantiam acceperunt; & ideò diuus Augustus ad necessitatem iuris ea detraxit: Nuper & nos eundem Principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus, vir excelsus, quæstor sacri palatij, suggessit, Constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, vt vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat: & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, (qui in fideicommissis legitimis esse noscitur) possit res manifestari; sed vel pauciores quàm quinque, vel nemo penitùs testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam: si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, cùm prius ipse de calumnia iurauerit: necesse eum habere, vel iusiurandum subire, quòd nihil tale à testatore audiuit, vel recusantem ad fideicommissi vel vniuersalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat vltima voluntas testatoris, fidei hæredis commissa. Eadem obseruari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quòd si is, à quo relictum dicitur, confiteatur quidem à se aliquid relictum esse, sed ad legis subtilitatem decurrat, omnimodò soluere cogendus est.

SVMMARIA.

1 *Fideicommissum aliud vniuersale est, aliud particulare.*
2 *An is qui de calumnia non iurauit, alteri iusiurandum deferre possit.*
3 *An fideicommissum minùs solemniter relictum, ab herede retineri possit.*

Constitutio, cuius Iustinianus hîc meminit, est *l. fin. C. de fideicommissis.* Ex ea lege fideicommissarius, qui neque scriptura, neque quinque testibus, probare potest fideicommissum sibi esse relictum, deferre potest hæredi, cuius fideicommissum est, vt quid restituat, iusiurandum. Et hæres cogitur iusiurandum suscipere, & iurare, defunctum fidei suæ non commisisse, vt aliquid restitueret. Aut si iurare hoc recusauerit, cogitur fideicommissum soluere, siue vniuersale fuerit fideicommissum, siue speciale. Vniuersale fideicommissum est, si defunctus fidei hæredis sui commisit, vt vniuersam hæreditatem restitueret. 1 Speciale, si defunctus voluit, vt hæres fundum Sempronianum restitueret. Necesse tamen est, vt fideicommissarius, qui affirmat sibi fideicommissum à defuncto relictum esse, priùs iure de calumnia; non calumniandi scilicèt animo, se hæredi iuramentum deferre. Idque regulare est in omnibus, qui aliis iusiurandum deferunt, vt priores de calumnia iurent, si 2 hoc exigatur. *l. iusiurandum & ad pecunias. §. qui iusiurandum. de iureiurand.* Et hoc non solùm procedit, cùm fideicommissum ab hærede relictum est; verùm etiam cùm relictum est fideicommissum à legatario vel fideicommissario. Et si is, à quo relictum est fideicommissum, primùm negauerit fideicommissum à se relictum esse; sed posteà confiteatur, verùm ad legis subtilitatem 3 decurrat, *hoc est,* alleget & dicat fideicommissum non iure relictum esse; omnimodò soluere cogendus est. Quamuis aliàs fideicómissum minùs solemniter

relictum retineri possit ab eo, qui rogatus est fideicommissum restituere. *l.1. & l.si veritas.C.de fideicommissis.* Et hæc perfidiæ ac mendacij pœna est. Minùs solemniter verò dicitur relictum fideicommissum, si relictum fuerit quinque testibus non adhibitis. IN FIDEICOMMISSIS ENIM QVINQVE TESTES, ADHIBERI DEBENT. *h.§.n. l.fin. C.de codicillis.* Et hanc puto esse verborum finalium sententiam: quod ille etiam sensit, qui adiecit hæc verba, POSTQVAM NEGAVERIT: quæ nec Theophilus agnouit, nec manuscripti libri, nec etiam extant *in d.l.fin. C.de fideicommissis.* Et si aliter hunc locum accipiamus, hoc scilicet modo: vt hæres, qui confitetur fideicommissum à se relictum esse, nullis adhibitis testibus, teneatur fideicommissum præstare, vix legum correctionem poterimus euitare.

SYNOPSIS TIT. XXIV. DE FIDEICOM. HÆREDITATIBVS.

HÆREDITAS TESTAMENTARIA DVPLEX,

- DIRECTA, quæ verbis Imperatiuis & ciuilibus defertur: de qua superiùs.
- FIDEICOMMISSARIA, quæ verbis precariis alicui restitui iubetur. Et restituitur, vel ex Senatusconsulto.
  - TREBELLIANO.
    - Vt omnes actiones hæredi & in hæredem competentes transferantur in fidei cõmissarium: vel
      - In solidum, si totam restituerit hæres: vel non totam, re aliqua speciali deducta.
      - Pro virili portione, si partem hæreditatis retinuerit ex SCto, vel ex mente testatoris.
  - PEGASIANO.
    - Vt quartam hæreditatis partem retineat hæres.
    - Vt cogatur adire periculo fideicommissarij.
    - Sed hæc duo capita trãslata sunt ad Senatusconsultum Trebellianum, exploso Pegasiano.
- FIDEICOMMISSA
  - Initio infirma & incerta, cùm ex fide hæredum penderent.
  - Hodie Iuris vinculo adstricta, & necessario præstanda.
    - Siue fateatur quis à se relicta:
    - Siue inficietur, & nolit iusiurandum subire.

DE

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

TITVLVS XXIV.

TEXT. Poteſt autem quis etiam ſingulas res per fideicommiſſum relinquere: veluti fundum, bouem, veſtem, aurum, argentum, pecuniam numeratam: & vel ipſum hæredem rogare, vt alicui reſtituat, vel legatarium: quamuis à legatario legari non poſſit. Poteſt autem non ſolùm proprias res teſtator per fideicommiſſum relinquere, ſed hæredis aut legatarij aut fideicommiſſarij, aut cuiuſlibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommiſſarius non ſolùm de ea re rogari poteſt, vt eam alicui reſtituat, quæ ei relicta ſit; ſed etiam de alia, ſiue ipſius, ſiue aliena ſit. Hoc ſolùm obſeruandum eſt, ne plus quiſquam rogetur alicui reſtituere, quàm ipſe ex teſtamento ceperit: nam quod amplius eſt, inutiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe eſt ei qui rogatus eſt, aut ipſam redimere & præſtare, aut æſtimationem eius ſoluere. Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt, vt hæres rogetur eum manumittere, vel legatarius, vel fideicommiſſarius. nec intereſt, vtrùm de ſuo proprio ſeruo teſtator roget: an de eo qui ipſius hæredis, aut legatarij, vel etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſeruus redimi & manumitti debet. Quòd ſi dominus eum non vendat, ſi modò nihil ex iudicio eius, qui requirit libertatem, recepit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur: quia poſſit tempore procedente, vbicunque occaſio ſerui redimendi fuerit, præſtari libertas. Qui autem ex fideicommiſſi cauſa manumittitur, non teſtatoris fit libertus, etiam ſi teſtatoris ſeruus ſit, ſed eius qui manumittit. At is qui directò teſtamento liber eſſe iubetur, ipſius teſtatoris libertus fit, qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius vllus directò ex teſtamento libertatem habere poteſt, quàm qui vtroque tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. Directò autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio ſeruum manumitti rogat, ſed velut ex ſuo teſtamento libertatem ei competere vult. Verba autem fideicommiſſorum hæc maximè in vſu habentur: PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVÆ COMMITTO: quæ perinde ſingula firma ſunt, atque ſi omnia in vnum congeſta eſſent.

SVMMARIA.

1 *An res ſingulæ per fideicommiſſum relinqui poſſint.*
2 *Hodie legatum à legatario rectè relinquitur.*
3 *An libertas per fideicommiſſum relinqui poſſit.*
4 *Ex fideicommiſſo manumiſſus, cuius libertus fiat.*

PEr fideicommiſſum non ſolùm vniuerſa hæreditas relinqui poteſt, verùm etiam ſingulæ res: vtputa fundus, homo, veſtis. Et teſtator poteſt vel hæredem ſcriptum rogare, vt hanc vel illam rem reſtituat, vel legatarium: qua in re olim etiam fideicommiſſum à legato diſtabat. Nam fideicommiſſum à legatario relinquitur. A legatario autem legari non poterat. Ideóque legatum definiebatur delibatio hæreditatis, qua teſtator ex eo quod vniuerſum hæredis foret, alicui quid collatum velit. Hodie exæquata ſunt legata fideicommiſſis: & ideò ſicuti fideicommiſſa à legatario relinquuntur, ita legatum etiam à legatario relinqui poteſt, vt *in titulo, De legatis, in principio*, ſuprà di- 1 2

ctum est. POTEST AVTEM TESTATOR NON SOLVM PROPRIAS RES PER FIDEICOMMISTVM RELINQVERE, SED ET HÆREDIS LEGATARII, FIDEICOMMISSARII, AVT CVIVSLIBET ALTERIVS, *hoc tit. nostro.* ficuti testator non solum rem suam, sed etiam hæredis, aut alienam legare potest, *§.non solum. suprà, de legatis.* Et ficuti hæres rem alienam à se legatam redimere, & legatario præstare, aut etiam æstimationem soluere cogitur: Ita qui rogatus est rem restituere, cogitur eam redimere & præstare, vel æstimationem eius soluere. HOC SOLVM OBSERVANDVM EST, NE PLVS QVISQVAM ROGETVR ALICVI RESTITVERE, QVAM IPSE EX TESTAMENTO CEPERIT. NAM QVOD AMPLIVS EST, INVTILITER RELINQVITVR, vt Iustinianus hîc loquitur Ea vnusquisque de suo non de
3 alieno largiri debet. Hæc sunt, quæ primùm *in hoc titulo* proponuntur. Deinde Iustinianus hîc agit de seruo, cui per fideicommissum libertas data est. Testator potest fidei hæredis vel legatarij committere, vt seruum manumittat, non solum eum, qui ipsius testatoris est, verùm etiam proprium, imò prorsus extraneum. Et cùm de extraneo manumittendo hæres, vel legatarius vel fideicommissarius, rogatus est; debet hæres, vel legatarius vel fideicommissarius, seruum redimere, & manumittere. Et si dominus eum vendere nolit, non extinguitur libertas; sed differtur in illud vsque tempus, quo seruus re-
4 dimi possit. Et seruus, qui manumittitur ex causa fideicommissi, non fit testatoris libertus: quamuis seruus ipsius fuerit: sed fit libertus hæredis, vel legatarij, aut fideicommissarij, qui manumisit seruum. At seruus, qui in testamento directò liber esse iubetur, *id est*, directis &, ciuilibus verbis hoc modo: Stichus seruus meus liber esto: ipsius testatoris fit libertus. Et ei soli dari testamento directa libertas potest, qui vtroque tempore, & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuit: atque ita Seruius existimauit, eiusque sententia vera esse dicitur, *l.Seruius.de manum. testam.* ET HIC LIBERTVS ORCINVS APPELLATVR, *hoc tit. nostro*; quod Orci fit libertus, vt monui *in tit. de libertinis*, suprà. Et malè quidam hunc libertum Orthinum vocant, ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ, quod rectum significat.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XXIV. DE SINGVLIS REBVS PER FIDEICOMMISSVM RELICTIS.

- **Fideicommiſſum duplex,**
  - **Vniverſale,** Tota hæreditas, vel pars eius, ab hærede præſtanda, ſeu reſtituenda.
  - **Singvlare,**
    - Res aliqua ſpecialis,
      - Propria
        - Teſtatoris,
        - Hæredis,
        - Legatarij,
        - Fideicommiſſarij.
      - Aliena,
        - In ſpecie, vel
        - In æſtimatione,
    - Libertas
      - Fideicommiſſaria relicta ſeruo
        - Proprio, & ſtatim præſtanda.
        - Alieno, quãdocũque redimi poteſt.
      - Directa, relicta verbis directis & ciuilibus, ſeruo proprio tantùm. Et ab hærede non præſtatur, ſed ex teſtamento competit.

  Præſtanda vel ab
  - Hærede,
  - Legatario,
  - Fideicommiſſario,
  - Donatario cauſa mortis.

DE CODICILLIS.

TITVLVS XXV.

Text. Ante Auguſti tempora conſtat codicillorum ius non fuiſſe: ſed primus Lucius Lentulus (ex cuius perſona etiam fideicommiſſa cœperunt,) codicillos introduxit. Nam cùm decederet in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, vt faceret aliquid. Et cùm diuus Auguſtus voluntatem eius impleſſet, deinceps reliqui eius auctoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, ſoluit. Dicitur autem Auguſtus conuocaſſe prudentes, inter quos Trebatium quoque, cuius tunc auctoritas maxima erat: & quæſiſſe an poſſet recipi, nec abſonans à iuris ratione codicillorum vſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quòd diceret vtiliſſimum, & neceſſarium hoc ciuibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: vbi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poteſt. Poſt quæ tempora, cùm & Labeo codicillos feciſſet, iam nemini dubium erat quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantùm

autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed intestato quis decedens fidei-committere codicillis potest. Sed cùm ante testamentum factum codicilli facti erant; Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm si speciali posteà voluntate confirmentur. Sed Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti, si apparet eum, qui posteà testamentum fecit, à voluntate, quam codicillis expresserat, non recessisse. Codicillis autem hæreditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorum: & ideò nec exhæredatio scribi. Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest, nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adijcere, neque substituere directò potest. Codicillos autem etiam plures quis facere potest; & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

SVMMARIA.

1 *Vnde originem habeant codicilli.*
2 *Qui dicantur codicilli testamento confirmati.*
3 *An ob euidentem vtilitatem, ius diu obseruatum mutari possit.*
4 *An codicilli ab intestato fieri possint.*
5 *An hereditas codicillis dari aut adimi possit.*
6 *An quis plures codicillos facere possit.*

1 QVia fideicommissa non tantùm testamento relinquuntur, sed etiam codicillis; ideò Imperator hîc de codicillis agit. Et primùm originem codicillorum proponit, quæ diligenter notanda est, cùm alibi in iure non extet. Ante Augusti autem tempora, codicilli in vsu non fuerunt: sed primus Lucius Lentulus codicillos introduxit. In eius etiam persona fideicommissa cœperũt, rata scilicèt & firma esse, cùm anteà essent infirma. Nec enim Imperator hoc vult dicere, quòd Lucius Lentulus fuerit primus, qui fideicommissa reliquit: quod apertè falsum est, vt *titulus, De fideicommissariis hæredit.* satis ostendit. Lucius verò Lentulus, cùm Romæ testamentum fecisset, *Theophilus hîc*, in Africa
2 decessit, & codicillos scripsit testamento confirmatos. Dicuntur codicilli testamento confirmati, quando in testamento testator cauit, vt si quos posteà fecerit codicillos, ij rati & firmi sint. In codicillis ab Augusto Lucius Lentulus per fideicõmissum petiit, vt aliquid faceret. Augustus prudentes, *h. e.* ICtos conuocauit, & inter reliquos Trebatium ICtum, cuius tunc maxima erat auctoritas: & quæsiuit, an codicilli possent recipi. Trebatius suasit, vt reciperẽtur, dixitque hoc vtilissimum & necessarium esse ciuibus, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi, si quis non posset testamẽtum facere, quia fortè legitimum testium numerum non posset habere; tamen codicillos posset facere. Hac itaque ratione codicilli, quorum nullus erat vsus,
3 fuerunt introducti, propter euidentem vtilitatem quæ in iis est. Et cùm euidẽs est vtilitas, res nouæ possunt constitui, & recedi potest ab eo iure, quod diu æquum visum est. *l. 2. de constit. Princip.* Porrò codicilli testamentũ præcedere & sequi possunt: & cùm præcedunt testamentũ, olim non aliter valebant, quàm si speciali voluntate in testamento posteà facto, vel aliis codicillis, confirmati essent. Atq; ita Papinianus respondit *in l. ante tabulas. de iure codicillorũ.* Sed posteà Diuis Seuero & Antonino placuit, confirmari codicillos ante testamentũ factos posse, etiam tacitè, si qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis

dicillis expressetat, non recessisset. *§. sed Diui. hoc tit. nostro.* & ex illa Seueri & Antonini constitutione, Tribonianus *in d. l. ante tabulas. de iure codicillor.* adiecit hæc verba: Aut voluntas eorum quocunque iudicio retineatur. Soli itaque testatores potuerunt ab initio codicillos facere: ac codicilli pro parte testamenti habentur. *l. quidam. de iure codicillorum.* & propterea Theophilus codicillum definit, *ἐλλιπῶς ἐν διαθήκῃ γράψαντος πιστώματος ἀναπλήρωμα.* Sed posteà pau- 4
latim receptum fuit, vt fierent codicilli etiam ab intestato. *§. non tantùm hoc tit. nostro*, non alia ratione, quàm quòd is, qui facit codicillos ab intestato, videtur testamentum fecisse, & in eo legitimum heredem scripsisse. *l. 3. de iure codicillor.*
Hereditas tamen codicillis dari & adimi non potest directò, *id est*, verbis di- 5
rectis & ciuilibus. Per fideicommissum, & verbis precariis, potest. Si itaque testator ita in testamento scripsit: Quem heredem codicillis fecero, heres esto: Titiumque codicillis heredem instituit, valet institutio: sed hereditas non codicillis, sed ex testamento data, & nomen duntaxat heredis codicillis expressùm videbitur. *l. asse toto. de heredib. instit.* ET CODICILLOS ETIAM PLVRES 6
QVIS FACERE POTEST, ET NVLLAM SOLEMNITATEM ORDINATIONIS DESIDERANT. Nec enim in iis septem testes requiruntur; multò minùs hoc, vt testes rogentur, quòd testamento faciendo interesse velint: sed quinque testes sufficiunt, etiam rogati. *l. vlt. C. de Codicillis.* & proptereà ius codicillorum dicitur optimum ius, *hoc tit. nost.* sicuti optimum ius est legatorum per damnationem: vt alibi suprà monui.

SYNOPSIS TIT. XXV. DE CODICILLIS.

CODICILLI à Testamentis differunt;

1. Quòd ab intestato fieri possunt.
2. Quòd in iis nec dari directò, nec adimi possit hereditas, nec adiici conditio institutioni.
3. Quòd plures fieri & valere possunt.
4. Quòd nullam ordinationis solemnitatem desiderant.
5. Quòd quinque testes, etiam non rogati, sufficiunt.

COMMENTARIA IN LIBRVM TERTIVM INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI.

DE HÆREDITATIBVS, QVÆ AB INTESTATO DEFERVNTVR.

TITVLVS I.

TEXT. Intestatus decedit, qui aut omninò testamentum non fecit, aut non iure fecit: aut id quod fecerat, ruptum irritúmve factum est: aut nemo ex eo hæres extitit.

SVMMARIA.

1 *Hereditatis nomen quare per simplex E scribi debeat.*
2 *Quid sit hereditas.*
3 *Quot modis hereditas ad aliquem perueniat.*
4 *Quis intestatus decedere dicatur.*
5 *Paria sunt, aliquid omninò non facere, aut minùs rectè facere.*
6 *Heres est caput & fundamentum totius testamenti.*
7 *An quis præsumatur intestatus decedere.*

1 CIRCA initium huius tituli, qui *De hereditatibus, quæ ab intestato defreruntur*, inscribitur; monendum est, hereditatis nomen per simplex e scribi debere: atque ita in ff. Flor. perpetuò scriptum est, & notauit Petrus Victorius *in castigationibus ad Ciceronem.* Etenim heres (vnde hereditas,) ab hero, *hoc est*, domino dicitur: & veteres heredes pro dominis accipiebant. *§. fin. suprà, de hered. qualit. & differen. l. item Mela scribit. § legis autem Aquiliæ actio. ad legem Aquiliam.* Et licèt in herede prima syllaba producatur, in hero corripiatur; tamen id nihil ad rem pertinet, vt Gellius *libr.* 12. *cap.* 3. & Iacobus Cuiacius *lib.* 5. *obseruationum, cap.* 10. tradiderunt. Hereditas autem nihil aliud est, quàm successio
2 in vniuersum ius, quod defunctus habuit. *l. hereditas. de regulis iuris. l. nihil aliud. de verborum significat.* Per successionem, ICtus ius succedendi intelligit. Hereditas namque vniuersitatem quandam ac ius successionis, non singulas res demonstrat. *l. bonorum appellatio. de verborum significat.* & iuris nomen est, *l. 3. § hereditatis, de bonorum possess.* & sine vllo corpore iuris intellectum habet. *l. here-*

l. hereditas. de petit. heredit. Ideóque hæreditas non rectè definitur, pecunia, quę morte alicuius ad aliquem peruenit, vt *in tit. de rebus corporalibus & incorpor.* suprà monui. Hæreditas verò vel ex testamento ad nos peruenit, vel ab intestato §. *fin. suprà, per quas person. adquirend.* Illa testamentaria, hac legitima dicitur *in l. 3. §. de illo quæritur pro socio. l. 6 §. 1. quæ in fraudem creditorum facta, &c. l. lege obuenire. de verbor. signific.* Illam Aristoteles κατὰ θέσιν, hanc κατὰ φύσιν, & honestiorem alteram appellat *in 2. Politic.* cùm sit naturæ legísque prærogatiua. *l. vlt. C. Theodos. de legit. hæred.* De hæreditate, quæ ex testamento ad nos peruenit, superiori libro est dictum. Hîc Imperator agit de hæreditatibus, quæ ab intestato deferuntur. INTESTATVS AVTEM PRIMVM DECEDIT, QVI OMNINO TESTAMENTVM NON FECIT, CVM POSSET SCILICET FACERE, *l. 1. in princ. de suis & legit. hæred.* & idcircò impubes, furiosus, prodigus, quia testari non possunt, *toto titul. quibus non est permiss. fac. test. sup.* non dicuntur propriè intestati decedere, *d. l. 1. de suis & legit.* idque propter statuta de intestatis loquentia, notandum est, quæ ad impuberes, furiosos & prodigos non extenduntur. *Tiraquel. in tract.* le mort saisit le vif. *in 7. declarat. 3. part. num 2. Antonius Gabrielius Rom. lib. 6. conclus. tit. de statutis, conclus. 1.* quamuis & hi pro intestatis accipiantur, *d. l. 1. de suis & legit.* & intestati nominentur, *l. 4. §. 3. qui petant tutor. l. pater filiam. § fin. ad legem Falcid. l. 2. §. impuberem ad SCtum Tertyll. l. qui duos de rebus dubiis. l. vel singulis. de vulg. substitut.* DEINDE INTESTATVS DECEDIT, QVI TESTAMENTVM QVIDEM FECIT, SED NON IVRE FECIT, *hoc est,* non ritè, non solemniter, non obseruatis iis, quæ in testamentis ordinandis obseruari debent, de quibus suprà *in titul. de testament. ordin.* dictum est: quod testamentum ἀωτέμφ νόμῳ, vt Theophilus loquitur, iniustum dicitur. Nihil enim refert, quid omninò non fiat, an minus rectè fiat. *l. quamuis. §. si conuenerit ad Senatusconsultum Velleian. l. quoties qui satisdare cogantur.* TERTIO INTESTATVS DECEDIT, CVIVS TESTAMENTVM EX POST FACTO RVPTVM, IRRITVMVE FACTVM EST. Rumpitur testamentum, mutatione & agnatione sui hæredis. Irritum fit, capitis deminutione testatoris, & aliis modis. *toto tit. quib. mod. testament. infirm. suprà, & toto tit. de iniusto, rupto, irrito facto testam. in ff.* DENIQVE INTESTATVS DECEDIT, EX CVIVS TESTAMENTO NEMO HÆRES EXISTIT. *l. si quis posthumos. § sed etsi hæres. de liber. & posthum. l. intestatus. de verb. significat.* Hæres est caput ac fundamentum totius testamenti. §. *ante heredis. sup. de legatis.* & ob id, si nemo hæres sit ex testamento, nihil valet ex his, quæ in testamento scripta sunt. *l. si nemo. de testam. tut. l. si nemo de reg. iur.* cùm testamento deficiente, omnia deficiant & corruant. *l. Antæus in fine, cum l. sequenti, de aqua pluu. arcend. l. nam origo. quod vi aut clam l. legi tecum. de except. rei iud.* Tiraquel. *de iure primog. quæst. 40. num. 128.* Molinæus *in consuetud. Parisiens. §. 1. gloss. 4. num. 27.* Illud notandum, quòd intestatus quis decessisse præsumitur, non testatus: quia testari facti est, & facta non præsumuntur. *l. quacunque. de Publiciana in rem act. l. 1. C. de probat. l. asseueratio. C. de non num. pecun.* quod tamen non omnes probarunt. *Anton. Gabr. Romanus lib. 2. conclus. tit. de probat. conclus. 6. num. 27. Franciscus Mantica lib. 2. de coniecturis vltim. volunt. tit. 1.*

3 4 5 6

AD §. 1.

TEXT. Inteſtatorum autem hereditates, ex lege duodecim tabularum, primùm ad ſuos heredes pertinent. Sui autem heredes exiſtimantur, vt & ſuprà diximus, qui in poteſtate morientis fuerint: veluti filius filia, nepos neptíſve ex filio, pronepos, proneptíſve ex nepote ex filio nato prognatus prognatáve. Nec intereſt, vtrùm naturales ſint liberi, an adoptiui. Quibus connumerari neceſſe eſt etiam eos, qui ex legitimis quidem matrimoniis non ſunt progeniti; curiis tamen ciuitatum dati, ſecundùm diualium Conſtitutionum (quæ ſuper his poſitæ ſunt) tenorem, heredum ſuorum iura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt Conſtitutiones, per quas iuſſimus, ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen cum qua poterat habere coniugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſteà verò affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolùm eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, iuſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis, qui poſteà nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, etſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptíſve, pronepos proneptíſve, ſuorum heredum numero ſunt; ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe, ſiue morte id acciderit, ſiue alia ratione, velut emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate eius ſit; nepos ex eo ſuus heres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum intelligimus. Poſtumi quoque, qui ſi viuo parente nati eſſent, in poteſtate eius futuri forent, ſui heredes ſunt.

SVMMARIA.

1 *Ad quos primo loco pertineat hereditas ab inteſtato relicta.*
2 *Unde dicatur legitima hereditas.*
3 *Qui dicantur ſui heredes.*
4 *Improbus dicitur, qui ſollicitus eſt de viuentis hereditate.*
5 *An per oblationem curiæ ſui heredes efficiantur.*
6 *An legitimati per ſubſequens matrimonium, ſui heredes fiant.*
7 *Naturales liberi qui dicantur.*
8 *Matrimonium facit maritalis affectio.*
9 *Affectio viri aduerſus mulierem, augetur ex procreatione liberorum.*
10 *Poſtumi an ſint ſui heredes.*
11 *An omnes liberi, qui in poteſtate morientis fuerunt, ſui heredes ſint.*
12 *Quando filius in poteſtate patris eſſe deſinat.*

1 INTESTATORVM HEREDITATES EX LEGIBVS DVODECIM TABVLARVM, (quæ omnium Philoſophorum bibliothecas auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate ſuperarunt, *Cicero de Orat.* quáſque ob id Phauorinus Philoſophus dixit ſe non minùs cupidè, quàm decem de legibus Platonis libros legere. *Gellius lib. 9. cap. 1.*) PRIMVM AD SVOS HEREDES PERTINENT. Ita enim lex duodecim tabularum habuit: Si inteſtatus moritur, cui ſuus heres nec extabit, agnatus proximus familiam habeto. *Vlpianus in fragment. tit. 26 l. ſi quis poſtumos. §. ſed etſi heres de lib. & poſthum. l. pronunciatio. §. 1 de verbor. ſignific.* Et idcircò hereditas quæ ab inteſtato defertur, legitima hereditas dicitur, *l. 7. § penultim. pro ſocio. l. 6. §. 1. quæ in fraudem creditor.* quod lex duodecim tabularum eam nominatim & expreſſis verbis defert. Et

legitimi

legitimi heredes propriè sunt heredes ab intestato venientes. *Tiraquel. in tract. le mort saisit, in 7. declaratione, 2 partis, n. 8.* Testamentarias hereditates lex duodecim tabularum nõ defert, sed confirmat duntaxat, *l. lege obuenire, de verb. sign.* his verbis: Paterfamiliâs vti super pecunia tutelâve suæ rei legassit, ita ius esto: *Vlpianus in fragm. tit. 11. de tutelis. Cornific. in 1. ad Heren. l. verbis legis xij. tabul. de verb. signif. §. 1. suprà, d. l. Falcid. Nouell. 22. de his qui nuptias iterant.* & ob id testamentariæ hereditates, legitimæ hereditates non sunt; possunt tamẽ etiam legitimæ appellari *d. l. lege obuenire. de verb. sign.* ¶ SVI AVTEM HEREDES SVNT, QVI IN POTESTATE MORIENTIS FVERVNT. Hæc definitio est imperfecta, ideoq; supplenda ex iis quæ sequuntur. Rectè verò inquit, QVI FVERVNT IN POTESTATE; quia morte patria potestas soluitur. *§. 1. suprà, quib. mod. ius patr. potest. soluitur.* sicuti & pleraq; alia. *Sebast. Medices in tract. Mors omnia soluit.* Additur, MORIENTIS; propterea quod viuentis non est hereditas; & improbus est, qui sollicitus est de viui hereditate. *l. 2. §. interdum. de vulg. & pupill. substit.* Verbi gratiâ: Sui heredes sunt, filius filiáve, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve, prognatus prognatáve ex nepote ex filio nato. Ideò ex filio dicitur, quia qui ex filia nascuntur, sui heredes nõ sunt. *l. 4. §. ad testam. de bonor. possess. contra tabul.* cùm in potestate aui materni non sint, sed patris eorũ. *§. finali suprà de patria potest.* NIHIL VERO INTEREST, VTRVM SINT NATVRALES ET LEGITIMI LIBERI, AN ADOPTIVI, AN NATVRALES, CVRIIS CIVITATVM DATI. Nam & illi per oblationẽ curiæ legitimi fiunt, & suorũ heredum iura nanciscuntur: idq; à Theodosio primùm constitutũ, à sequentibus deinde Imperatoribus confirmatũ est. *l. si quis. l. quoniam. C. de natur. liber. § finali, suprà, de nuptiis.* ne curiæ propter multiplicia onera, (ob quæ etiam Christiani, pœnæ loco, ab impiis Principibus curiis ciuitatum addicebantur. *Cassiodorus in histor. tripar. lib. 1. c. 9. & lib. 6. cap. 7. & lib. 7. cap. vlt.*) paulatim deficerẽt. *Barnabas Brissonius lib. 4. antiquit. cap. 13.* Sed & naturales liberi per subsequens matrimoniũ legitimati, sui & legitimi heredes sunt, ex cõstitutionibus Constantini, Zenonis, Anastasij & Iustiniani *l. Diui Constantini. l. iubemus. l. cùm quis C. de natur. liber. Nou. 12. de incest. & nefar. nupt.* Naturales autẽ liberi qui alias dicuntur nothi, *Nouella, περὶ νόθων* & degeneres liberi, *l. vlt. C. de natural. lib.* vulgò bastardi, quasi BOES ART: sunt liberi nati ex muliere, quã quis in suo contubernio copulauit, nõ affectione maritali, eam tamen cũ qua poterat coniugium habere, vt Iustinianus hic loquitur. Contubernium propriè cum ancillis est, & inde vxores seruorũ contubernales dicuntur, quemadmodũ *in §. illud suprà, de nuptiis.* expositum est. Hîc Iustinianus contubernium accipit pro mulieris consuetudine. SI QVIS MVLIEREM IN SVO CONTVBERNIO COPVLAVERIT. *hoc est,* si quis consuetudinẽ habuerit cum muliere. *§. fin. sup de nuptiis. λάϐῃ τὶς ἐμίγη γυναικὶ, Theophilus hic.* NON AFFECTIONE MARITALI, *id est,* non ex affectione, vt matrimonium esset: Matrimonium enim maritalis affectio facit; *l. cùm hic status. §. si mulier. de donat. inter virum & vxorem. γαμικὴ διάθεσις. Nouel. 18.* non coitus. *d. l. cùm hic status. § si mulier. l. cùm fuerit de condit, & demonstr. l. nuptias. de regulis iuris.* EAM TAMEN CVM QVA POTERAT CONIVGIVM HABERE: his verbis Imperator liberam mulierem intelligit. Cum sola enim libera muliere coniugium est. *l. cum ancillis. C. de incest. nupt.* Hoc ergo Iustinianus dicit; naturales liberi, sunt liberi nati ex concubi-

na, libera muliere, quam Iulianus Patricius *in Nouell.6.* παλλακὴν vocat, & Græci ita definiunt: παλλακή ἐστιν ἡ συζῶσα τινὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ νομίμως, χωρὶς γάμου. Et liberi ex concubina nati, iusti & legitimi fiunt, si pater, affectione procedente, nuptialia instrumenta cum muliere fecerit; *hoc est*, si pater concubinam vxorem duxerit, mediantibus dotalibus instrumentis. NVPTIALIA INSTRVMENTA Imperator vocat instrumenta dotalia. *§.fin supra, de nuptiis:* quas tabulas matrimoniales D. Augustinus *serm.244.* appellat. AFFECTIONE, *inquit*,
9 PROCEDENTE, *hoc est*, aucta affectione. Procedit & augetur affectio viri aduersus mulierem, ex procreatione liberorum & liberi sunt σύνδεσμος, *id est*, vinculum inter coniuges, Aristotele auctore, quem Iacobus Cuiacius hic citat. Pater namque liberos (quia portio sunt corporis ipsius. *l.cum scimus. §.vlt. C.de agric.& censit.lib.11. Arist.lib.5. Ethic.cap.5.* vnde Dido ad Æneam inquit:

Forsitan & grauidam Dido, scelerate, relinquis,
Parsque tui latitat, corpore clausa meo.)

ardentissimè amat. *l.vlt.in princ.de curat.furios.& aliis &c.* & propter liberos affectio quoque procedit & crescit erga mulierem, ex qua liberi sunt procreati; sic vt tandem pater pleniorem mulieri honorem & maiorem dignitatem exhibeat, eamque vxorem ducat cùm concubina esset. *l.item legat.§.parui.de legat.3.l.cum tabulis.§.quoniam.de his quæ vt indignis.* Quo facto, liberi naturales, vt dictum est, per subsequens matrimonium legitimantur, & iusti ac legitimi li-
10 beri efficiuntur. DENIQVE POSTVMI QVOQVE SVI HEREDES SVNT; SED II SOLI, QVI SI VIVO PARENTE NATI ESSENT, IN POTESTATE EIVS FVTVRI ESSENT. Vt filius natus post mortem patris, suus heres est, itemque nepos ex filio; quia si viuo parente nati essent, in potestate eius fuissent. Ex eo autem quod dicimus, SI VIVO PARENTE NATI ESSENT, intelligimus postumos esse, qui post mortem parentis nascuntur. Vnde vulgò postumum dictũ existimant, quòd post humatum patrem nascatur: ideoque nomen ipsum cum aspiratione scribunt, sed malè omninò. *Cuiacius lib.3. obseruat.cap.4. & in l.4.*
11 *de liber.& postum.* sicuti suprà latiùs exposui. Illud nunc monendum est, nõ omnes liberos, qui in potestate morientis fuerunt, suos heredes esse. Vt, si filius in potestate morientis fuit: nepos item ex filio, non in potestate sui patris, quia cùm filius fuerit in potestate morientis; nepos ex eo non potuit esse in potestate patris sui. In sua enim potestate alium non habet, qui suæ potestatis non est. *l.sic eueniet.ad l.Iuliam de adulteriis.* Hic tamẽ filius & nepos simul sui heredes non sunt, sed solus filius suus heres est. Idemque de nepote & pronepote ex nepote nato ex filio, dicẽdum est. Nam licet vterque in potestate morientis fuerit; tamen vterque suus heres non est, sed solus nepos. Quòd si filius desierit in potestate patris esse, tunc nepos ex eo suus heres est. Et si nepos desierit esse in potestate morientis, tunc pronepos ex nepote suus est heres. *§.ita demum ta-*
12 *men.hoc tit.nostro.* DESINIT AVTEM FILIVS ESSE IN POTESTATE PARENTIS, VEL MORTE, VEL ALIA RATIONE, VELVTI EMANCIPATIONE; *d.§.ita demum tamen hoc tit.toto tit. quib.mod.ius patr.potest.soluit.suprà.* Per mortem Imperator intelligit mortem naturalem & ciuilem, *hoc est*, maximam & mediam capitis diminutionem. *l.1.§.filius autem.de suis & legit. hered.* Sicuti enim

enim homines morte naturaliter intereunt: ita ciuiliter maxima & media capitis deminutione interire dicuntur, *l.verum est.§ intereunt.pro socio.* quemadmodum hac de re, sicuti & de emancipatione, suprà latiùs diximus.

AD §. SVI AVTEM HEREDES.

TEXT. Sui autem heredes etiam ignorantes fiunt. & licet furiosi sint, heredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex his causis & furiosis adquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium: & ideò nec tutoris auctoritatem opus est pupillis, cùm etiam ignorantibus adquiratur suis heredibus hereditas: nec curatoris consensu adquiritur furioso, sed ipso iure.

SVMMARIA.

1. *Sui heredes, quare dicantur ipso iure heredes esse.*
2. *Sui heredes cur ne essarij dicantur.*
3. *An possessio continuetur in heredem sine eius apprehensione.*
4. *Explicatur l.in suis.ff.De suis & legitimis heredibus.*
5. *An sui heredes repudiare possint hereditatem.*

SVI HEREDES, IPSO IVRE EXISTVNT HEREDES *l.in suis de suis & le g.t.& h.§ n.* & statim heredes sunt. *l.1.§.qui sunt in potestate, si quis omissa causa testam.* αὐτεξούσιοι, *vt Theophilus inquit.* IPSO IVRE, *hoc est*, legis ipsius vi & potestate, nullo hominis facto intercedente. SVI ERGO HEREDES FIVNT ETIAM IGNORANTES, *h.§.n.& l.3.Est autem tractum*, ibi, *Ignorans heres fit.de suis & legit.* Item furiosi sui heredes sunt, ὁμοίως γὰρ τοῖς ἀγνοοῦσι, *vt inquit Theophilus*: hoc est, similes sunt ignorantibus: & furiosi in omnibus & per omnia absentis, quiescentis, dormientis & ignorantis loco habentur. *l.2.§ penult.de iure codicil.l.vbi non voce, in fine, de reg.iur.l 1.§.furiosus*, ibi, *si quis dormienti.de acqu.poss.l.4.de diuort.& repud.* Ob hanc causam & sui heredes necessarij dicuntur, 2
quia omnimodò, siue velint, siue nolint, tam ex testamento, quàm ab intestato heredes existunt. *§ sui autem & necessarij suprà, de hered quali.& diffe.* DOMINIVM QVOQVE RERVM HEREDITARIARVM, MORTE PARENTIS, IN SVO HEREDES CONTINVATVR; *h.e.* dominium, quod defuncti fuit, statim εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον, *vt Theophilus inquit*, nullo temporis interuallo interiecto, transit in suum heredem. Et rectè Imperator de dominio loquitur, quia possessio rerum hereditariarum in heredem non transit, antequàm apprehensa fuerit, vt 3
lib.2 suprà est expositum: nisi consuetudine vel statuto contrarium receptum sit. *Tiraq.in tract.le mort saisit, Anton.Gabrielius Romanus lib.5.commun.con.lus. tit.de adquir.poss.concl.9.* Differentiæ ratio est, quia dominium iuris est, possessio facti & corporis. *l.1.l.possessio.de acquir.possess.* Ex eo porrò, quòd dominium continuatur in suos heredes, Iustinianus hîc infert, furioso curatoris consensu, & pupillo tutoris auctoritate, in adquirenda hereditate opus non esse. Cui nihil aduersatur, *§.neque tamen.suprà, de auctor.tutor.* vbi dicitur, pupillum non aliter quàm cum tutoris auctoritate hereditatem adire posse. Nam ex verbo ADIRE, quo Imperator vtitur, satis intelligitur, Imperatorem non loqui de pupillo suo herede. Sui enim non adeunt hereditatem. *l.6.§.interdum.de adquir.hered.* sed

4 vt suprà dictum est, heredes existunt. Nec obstat, quod ICtus dicit, in suis non esse necessariam aditionem, *d.l. in suis. de suis & legit.* Ea etenim verba non hoc volunt, quòd sui possint adire, sed non cogantur: sed hæc potiùs significant, non posse eos adire, superuacaneam esse aditionem. *l.7. de inoffic. testam.* Sicuti cùm dicimus, rei donatæ à domino, necessariam non esse emptionem: hoc dicimus, emptionem rei suæ non esse. *Iacobus Cuiacius in l.1. de excusat. tut.* Accipiendus est igitur *d.§. neque tamen.* de pupillo extraneo herede. Et pupillus *χληρονόμον ξένον ἀδιτεύοντα, περὶ γονέων τῶν ὑπεξουσίων ὁ λόγος*, vt Theophilus *in h.*
5 *§.n.* loquitur. Illud notandum est, suos heredes, licet ipso iure heredes sint, abstinere se, iure prætorio, ab hæreditate posse: sicuti extranei possunt hereditatem repudiare. *§. sed his Praetor. sup. de hered. qualit. & differentia.*

AD §. INTERDVM.

TEXT. Interdum autem, licet in potestate parentis, mortis tempore, suus heres non fuerit, tamen suus heres parenti efficitur: veluti si ab hostibus reuersus quis fuerit post mortem patris; ius enim postliminij hoc facit. Per contrarium euenit, vt licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat: veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim heredem habere non potest, cùm fiscus ei succedit. sed potest dici, ipso iure suum heredem esse, sed desinere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo suus heres efficiatur, qui non fuit in potestate morientis.*
2 *An ob crimen perduellionis condemnatus, suum heredem relinquat.*

1 DIxit Imperator suos heredes esse, qui in potestate morientis fuerunt. Hîc nunc docet interdum fieri, vt suus heres efficiatur, qui non fuit in potestate morientis. Vt filius captus ab hostibus, in potestate morientis non fuit, sed ius potestatis parentis fuit in suspenso, vt loquitur Imperator *in §. si ab hostibus. sup. quib. mod. ius pat. potest. sol.* Reuersus tamen filius ab hostibus post mortem patris, suus fit heres. IVS ENIM POSTLIMINII HOC FACIT. *h.§. n.* id est filius reuersus ab hostibus, fingitur apud hostes non fuisse, sed semper in potestate patris mansisse. POSTLIMINIVM verò ex Seruij Sulpicij sententia, est simplex verbum; ex sententia Scæuolæ iunctum, vt primo libro latiùs explicauimus. Sic per contrarium euenit, VT LICET QVIS IN FAMILIA DEFVNCTI, *hoc est,* in potestate defuncti, *l. pronunciatio. de verb. signif.* MORTIS TEMPORE SIT, TAMEN SVVS HERES NON FIAT. VT SI PATER POST MORTEM SVAM IVDICATVS FVERIT PERDVELLIONIS REVS; *id est,* damnatus ob id, quòd hostili animo aduersus rempublicam vel Principem animatus fuerit. *l. fin. ad l. Iuliam maiest.* Perduelles enim veteres appellarunt hostes. *l. quos nos hostes de verb. signif.* Tunc filius suus heres non est, sed fiscus succedit. *l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiest. vers. per contrarium. hoc titulo nostro. l.1. §. interdum. de suis & legit. d.l. fin. ad leg. Iul. maiest.*

AD §. CVM FILIVS FILIAVE.

TEXT. Cum filius filiáve, & ex altero filio nepos neptísve existunt, pariter ad hereditatem aui vocantur: nec qui gradu proximior est, vlteriorem excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptésque in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptísve, simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptésque, item pronepotes & proneptes in parentis sui locum succedere: conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hereditatem diuidi: vt filius partẽ dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo plurésve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filiis nepotes neptésve extant, ex altero vnus fortè aut duo, ex altero tres aut quatuor; ad vnum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel quatuor altera dimidia.

SVMMARIA.

1 *Quomodo cum suo succedat non suus.*
2 *Nepotes cum filio succedentes, vtrùm in stirpes, an verò in capita succedant.*

INtestatorum hereditas ad suos heredes pertinet. *§.1. suprà h.t.n.* Verùm cùm his interdum succedunt non sui. Si enim defunctus reliquit filium, & ex altero filio nepotem neptémve; solus filius suus heres est, quia gradu proximior est; nepos neptísve ex altero filio, qui heredes non sunt. Admittuntur tamen cum filio ex æquitate. Sic enim Iustinianus inquit: ÆQVVM EST NEPOTES NEPTESVE IN PATRIS SVI LOCVM SVCCEDERE. *h.§.n.* IN LOCVM ideò inquit Imperator, quia non succedunt in ius noménque sui heredis. Sic si nepos neptísve sit ex filio, & ex nepote, ex altero filio pronepos proneptísve; nepos neptísve sui heredes sunt, quia sunt proximiores gradu: pronepos proneptísve sui heredes non sunt; ex æquitate tamen cum nepote neptéve succedunt. Idque (quod notandum est) procedit, etiamsi ex statuto, vel fideicommisso, proximiori hereditas deferatur. *Tiber. Decianus resp. 9. in 2. vol. Idem consil. 1. num. 350. cum sequent. in 1. vol. Anton. Gabriel. Rom. lib. 4. conclus. tit. de fideicommiss. concl. 3. & rursus tit. de success. ab intest. conclus. 1. nu. 11.* Succedunt autem nepotes cum filio, & pronepotes cum nepotibus, in stirpes, non in capita: *hoc est*, filius dimidiam partem hereditatis habet: nepotes (quotquot sunt) alteram dimidiam, vt Iustinianus hîc docet, & Vlpianus. *in fragm. tit. 27.* Eodémque modo fit hereditatis diuisio, cùm ex duobus filiis nepotes existunt, ex vno vnus aut duo, ex altero tres aut quatuor. Ad vnum namque aut duos dimidia pars hereditatis pertinet, ad tres vel quatuor altera dimidia. Et hoc, cùm de aui successione agitur. Secùs est, cùm nepotes ex duobus filiis patruo succedere volunt. Tunc enim in capita admittuntur, non in stirpes: ex Azonis sententia, quam Carolus Quintus in Comitiis Spirensibus ann. 1529 probauit, sicuti infrà latiùs dicetur.

(margin numbers: 1 beside the first line of the commentary; 2 beside "Succedunt")

AD §. CVM AVTEM QVÆRITVR.

TEXT. Cùm autem quæritur, an quis suus heres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit & destituto testamento. Hac ratione, si filius exheredatus fuerit, & extraneus heres institutus, & filio mortuo, posteà certum fuerit, heredem institutum ex testamento non fieri heredem, aut quia noluit esse heres, aut quia non potuit, nepos suo suus heres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patremfamiliâs, solus inuenitur nepos & non

certum est. Et licet post mortem aui natus sit, tamen auo viuo conceptus, mortuo patre eius, postéaque defecto aui testamento, suus heres efficitur. Planè si & conceptus & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, deserróque postea aui testamento, suus heres non existet, quia nullo iure cognationis patrem sui patris tetigit. Sic nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauerat. Hi autem cùm non sint, (quantum ad hereditatem) liberi; neque bonorum possessionem petere possunt, quasi proxime cognati. Hæc de suis heredibus.

SVMMARIA.

1 *Quando nepos auo succedat, excluso filio.*
2 *An septimo mense perfectus partus edatur.*

1 DIctum est suprà, nepotem ex filio suum heredem non esse, si filius in potestate morientis fuerit. In hoc §. Imperator nunc docet, nepotem quandoque suum heredem fieri, etiam si filius fuerit in potestate morientis: quod ita procedit. Paterfamiliâs cùm filium in potestate haberet, & ex eo nepotem, testamento facto decessit, extraneo herede instituto, & filio exheredato. Filius exheredatus in patris potestate remanet. Exheredatio enim non est modus, quo patria potestas soluitur *tot.tit. quib.modis ius patriæ pot. soluitur.* Extraneo deliberãte de adeunda hereditate, filius decessit: posteà extraneus heres factus non est, aut quia noluit esse heres; *hoc est*, quia hereditatem repudiauit: aut quia nõ potuit heres esse, vt quia conditio, sub qua institutus erat, defecit vt Theophilus hîc interpretatur. Hoc casu nepos auo suus heres existet. Eo enim tempore, quo intestatus paterfamiliâs moritur, solus inuenitur nepos. Nec refert, viuo auo natus sit, an post mortem eius, dummodo viuo auo fuerit conceptus, vt Iustinianus hîc docet. Et conceptum fuisse nepotem viuo auo dicemus, si
2 septimo aut decimo mense post mortem aui natus fuerit. Septimo enim mense, itémq; decimo, nascitur perfectus partus, *l. septimo mẽse. de statu hom. l. Gallus. de liber. & postum.* Et quod de septimo mense dicimus, etiã de septimo mense inchoato intelligendum est, *hoc est*, de sex mensibus & duobus diebus, *l. 3. §. fin. de suis & legit.* Triginta dies pro mense & è contrario, accipimus. *l. vlt. Cod. de iure deliber. l. vbi lex de reg iur.* Cuiacius *de diuer. & temporal. præscript. c.* 10. SI NEPOS POST MORTEM AVI FVERIT CONCEPTVS AVO SVVS HERES NON EXISTET: QVIA, inquit Iustinianus, NVLLO IVRE COGNATIONIS PATREM SVI PATRIS TETIGIT: *hoc est*, quia non fuit cognatus aui. Et quòd de consuetudine nepotes cognati appellantur, etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt; non propriè, sed per abusionem, vel potiùs *κατάχρησις* accidit. *l. item Prætor. de suis & legit.* Hic igitur nepos per bonorum possessionem petet, quasi proximus cognatus: quia Prætor suo edicto, proximitatis nomine, bonorum possessionem pollicetur his, qui defuncto, mortis tempore, cognati fuerunt. *d. l. item Prætor. de suis & legit. heredibus.*

AD §. EMANCIPATI AVTEM LIBERI.

TEXT. Emancipati autem liberi, iure ciuili nihil iuris habent. neque enim sui heredes sunt, quia in potestate parentis esse desierunt: neque vllo alio iure per legem duodecim tabularum vocantur, sed Prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem

nem VNDE LIBERI, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis heredibus concurrant. Itaque duobus liberis extantibus, emancipato & qui tempore mortis in potestate fuerit: sane quidem is qui in potestate fuerit, solus iure ciuili heres est, id est, solus suus heres est: sed cùm emancipatus beneficio Prætoris in partem admittitur, euenit vt suus heres pro parte heres fiat. At hi qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quasi liberi, si modò, cùm is moreretur, in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo emancipati ab adoptiuo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec vnquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre; & quantum ad hunc, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis parentis bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideò sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertinerent, verùm ad liberos eius, an ad agnatos. Minus ergo iuris habent adoptiui, quàm naturales. Nàmque naturales emancipati, beneficio Prætoris gradum liberorum retinent, licet iure ciuili perdant: adoptiui verò emancipati, & iure ciuili perdunt gradum liberorum, & à Prætore non adiuuantur, & rectè. naturalia enim iura ciuilis ratio perimere non potest: nec quia desinunt sui heredes esse, desinere possunt filij filiæve, nepotes neptesve esse, adoptiui verò emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia ius nomenque filij filiæve, quod per adoptionem consecuti sunt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione deperdunt. Eadem hæc obseruantur & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis, liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, neque, vt oportet, exheredatis, Prætor pollicetur. Nam eos quidem qui in potestate parentis, mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat Prætor ad eam bonorum possessionem: eos verò qui in adoptiua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Idem adoptiuos liberos, emancipatos ab adoptiuo patre, sicuti ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona eius non admittit: quia desinunt numero liberorum esse. Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiua familia sunt, quíve post mortem naturalis parentis ab adoptiuo patre emancipati fuerint; intestato parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur: alia tamen parte vocari, id est, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi, neque emancipati obstent: neque agnatus quidem vllus interueniat. Antè enim Prætor liberos vocat, tam suos heredes, quàm emancipatos: deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.

SVMMARIA.

1 *Quare Emancipati non sint sui heredes.*
2 *Cur Prætor Emancipatis det bonorum possessionem Vnde liberi.*
3 *Prætor non facit heredem.*
4 *Quomodo minus iuris habeant adoptiui quàm emancipati.*
5 *Bonorum possessio contra tabulas, quomodo liberis præteritis detur.*
6 *Bonorum possessio Vnde cognati, quando liberis adoptiuis detur.*
7 *Ex Iustiniani constitutione Emancipati cum suis succedunt.*

HActenus de suis heredibus Iustinianus dixit: nunc agit de emancipatis liberis. EMANCIPATI LIBERI IVRE CIVILI, *h.e.* ex lege duodecim tabularum, SVI HEREDES NON SVNT, QVIA IN POTESTATE PARENTIS ESSE DESIERVNT. §. *ita demum tamen supra, hoc tit.* NON VOCANTVR ETIAM PER LEGEM DVODECIM TABVLARVM VLLO ALIO IVRE, *h.e.* neque tanquam agnati. Quamuis enim filius patri proximus agnatus sit. *l. filius. de suis & legit.* tamen emancipatus agnatus esse desinit, §. *fin. supra de legit. agnat. tut.*

PRÆTOR VERO MOTVS NATVRALI ÆQVITATE, DAT LIBERIS E-
MANCIPATIS BONORVM POSSESSIONEM VNDE LIBERI. Naturali,
inquit, æquitate, propterea quòd eſt etiā æquitas ciuilis. *l.1.§.1.ſi is qui teſtam.*
lib.eſſe iuſſ. l.bona fides depoſiti. Si ergo duo exiſtāt liberi, vnus qui in poteſtate
morietis fuit,& alter emācipatus: Is qui in poteſtate fuit, ſolus iure ciuili ſuus
heres eſt; ſed emācipatus à Prætore in partē admittitur, nō hereditatis, ſed bo-
norū, vt Imperator in ſequētibus ſubiicit: & bonorū poſſeſſor appellatur, *lib.2.*
de bon.poſſ. nō heres ſiue dominus. Prætor enim hæredē ſiue dominū non facit.
3 ſed bonorū poſſeſſorem. *toto tit.de bon.poſſ.* Et quod *in l.1.de bon.poſſ* dicitur bo-
norū poſſeſſionem dominiū tribuere: de dominio poſſeſſionis eſt intelligendū,
non proprietatis. *l.2.& 4.C.de probat.* Et hoc de emācipatis intelligendum eſt,
qui in adoptionē ſe non dederūt, aut cùm dediſſent ſe in adoptionē, viuo pa-
tre rurſus fuerūt emancipati. SI POST MORTEM PATRIS NATVRALIS
EMANCIPATI FVERVNT AB ADOPTIVO PATRE; ET QVANTVM AD
HVNC, ÆQVE EXTRANEORVM LOCO FIVNT : *id eſt*, patri adoptiuo non
ſuccedunt: ET QVANTVM AD NATVRALIS PARENTIS BONA PERTI-
NET, NIHILO MAGIS LIBERORVM GRADVM NANCISCVNTVR: *h.e.* ad
bona etiā patris naturalis nō admittuntur per bonorū poſſeſſionē. Vnde libe-
ri: NE SIT IN POTESTATE PATRIS ADOPTIVI, AD QVOS BONA PATRIS
NATVRALIS PERTINEANT, VTRVM AD LIBEROS EIVS AN AD AGNA-
TOS. Hoc autē eſſet in poteſtate patris adoptiui, ſi poſt mortē patris naturalis,
emācipati liberi admitterētur ad bona patris naturalis, per bonor.poſſeſſ. Vn-
de liberi. Nā in patris adoptiui poteſtate eſt, liberos adoptiuos emācipare, vel
non emācipare. At iniquū eſt, vt ex poteſtate patris adoptiui pēdeat, vtrùm bo-
4 na parentis naturalis ad liberos eius, an ad agnatos pertinère debeant. Ex his
conſequenter intelligimus, MINVS IVRIS ADOPTIVOS LIBEROS HA-
BERE QVAM NATVRALES. NATVRALES NAMQVE LIBERI EMANCI-
PATI, BENEFICIO PRÆTORIS, GRADVM LIBERORVM RETINENT, *h.e.*
à Prætore admittūtur, per bonorū poſſeſſionē Vnde liberi, licet iure ciuili gra-
dum liberorū perdant; *h.e.* licet iure ciuili, ſiue ex l.xij.tab. nō ſint ſui heredes.
ADOPTIVI VERO A PATRE ADOPTIVO RVRSVS EMANCIPATI, ET IV-
RE CIVILI PERDVNT GRADVM LIBERORVM, ET A PRÆTORE NON
ADMITTVNTVR: h.e. neq; iure ciuili patri adoptiuo, à quo emācipati ſunt, ſuc-
cedunt : neq; iure prætorio admittuntur per bonorū poſſeſſionē Vnde liberi,
& rectè. NATVRALIA ENIM IVRA CIVILIS RATIO PERIMERE NON
POTEST. CIVILIS RATIO, *h.e.* emancipatio, nō poteſt perimere naturalia iu-
ra, *id eſt*, efficere, vt qui natura liberi & filij filiæve erāt, (filius quippe naturale
nomē eſt. *l.7.§ ex nouis.de capite minut.*) deſinant eſſe liberi & filij filiæve. CI-
VILIA IVRA POTEST PERIMERE: *h.e* poteſt facere, vt liberi deſināt eſſe ſui.
Sic adoptio, ciuilis ratio eſt; & adoptati, per adoptionē, ciuilem rationē, ius no-
ménq; liberorū & filij filiæve cōſequuntur. Hoc ius, per aliam ciuilē rationē,
id eſt, emancipationem perdunt; & adoptiui liberi rurſus emancipati, eius qui
adoptauerat, liberi & filij filiæve eſſe deſinūt. Porrò, quod diximus de bonorū
poſſeſſione Vnde liberi, Prætorē emancipatos, per bonorum poſſeſſionem Vn-
de liberi, in partem bonorum admittere; idem obſeruatur in bonorum poſſeſ-
ſione contra tabulas. Hæc bonorum poſſeſſio dicitur contra tabulas, quia con-
tra

tra testamenti ligneas tabulas datur. In tabulis enim ligneis cerâ illitis testamenta scribi antiquitùs solebant. Hinc bonorum possessio contra tabulas, vulgò dicebatur contra lignum, *l. quod vulgò. de bonor. possess. contra tabulas.* Da- 5
tur autem bonorum possessio contra tabulas, liberis præteritis, *hoc est*, neque heredibus institutis, neque, vt oportet, *id est*, nominatim (vt Theophilus interpretatur) exhæredatis: siue in potestate fuerint, siue emancipati: dummodò si emancipati fuerint, in adoptiua familia non sint per hoc tempus, quo pater naturalis moritur. Si enim illo tempore in adoptiua familia fuerint, non admittuntur per bonorum possessionem contra tabulas, sicuti nec adoptiui, in adoptiua familia, tempore mortis parentis naturalis, existentes, admittuntur per bonorum possessionem. Vnde liberi, sicuti suprà diximus Emancipati item à patre adoptiuo, ab intestato patri adoptiuo non succedunt; & præteriti à patre adoptiuo in testamento, ad bona eius non admittuntur per bonorum possessionem Contra tabulas: quia in numero liberorum esse desinunt. *§. Eadem hæc obseruantur. hoc titulo nostro.* hoc est: non sunt ampliùs liberi, siue filij aut filiæ adoptiui: sed sicuti per adoptionem facti erant liberi, ita per emancipationem rursus liberi esse desierunt. Denique quamuis liberi adoptiui, post mor- 6
tem parentis naturalis rursus emancipati, ad bona patris naturalis non admittantur per bonorum poss. ssionem Vnde liberi, tamen vocantur per bonorum possessionem Vnde cognati. *§. admonendi. hoc titulo nostro.* Quia adoptiui liberi in familia patris naturalis iura cognationis retinent. *l. 1 §. cognationem: unde cognati. l. penult. §. sed si quidem remaneat. C. de adoptionib* cùm cognatio à natura fit. *§. fin suprà de legit. agnat. tut.* Illud notandum, quòd ex Iustiniani Imperato- 7
ris constitutione, emancipati liberi cum liberis in potestate manentibus ad successionem parentum ab intestato vocantur. *Nouella* 118.

AD §. SED EA OMNIA.

TEXT. Sed ea omnia antiquitati quidem placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra Constitutione acceperunt, quam super his personis posuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Inuenimus etenim nonnullos casus, in quibus sibi & naturalium parentum successionem, propter adoptionem, amittebant: & adoptione facilè per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, Constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alij dederit, integra omnia iura ita seruari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodò casu, vt possit ab intestato ad patris adoptiui venire successionem. Testamento autem ab eo facto, neque iure ciuili, neque prætorio ex hereditate eius aliquid persequi potest; neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo imponitur, vel heredem eum instituere, vel exhæredatum facere, vtpote nullo vinculo naturali copulatum: neque si ex Sabino Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in huiusmodi casu, neque quarta ei seruatur, nec vlla actio ad eius persecutionem ei competit. Nostra autem Constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum susceperit. Vtroque enim iure tam naturali, quàm legitimo, in hanc personam concurrente, pristina iura tali adoptioni seruauimus, quemadmodum si paterfamilias se dederit adrogandum, quæ specialiter & singillatim ex præfatæ Constitutionis tenore possunt colligi. Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes, qui ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem, & iuri agnatorum eos anteponebat: nepotes autem qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognato-

rum loco numerans post agnatorum lineam eos vocabat, tam in aui vel proaui materni, quàm in auiæ vel proauiæ, siue paternæ siue maternæ, successionem. Diui autem Principes non passi sunt talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere: sed cùm nepotis & pronepotis nomen commune est vtrisque, qui tam ex masculis, quam ex fœminis descendunt: ideò eundem gradum & ordinem successionis ei donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam veteris iuris suffragio muniuntur, portionem nepotum vel neptum, vel deinceps, (de quibus suprà diximus) paulò minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum, vel auia fuerat acceptura: vel pater eorum vel auus paternus siue maternus, quando fœmina mortua sit, cuius de hæreditate agitur, iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum, filio mortuo, nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui vocat, ita & Principalis dispositio in locum matris suæ vel auiæ, eos cùm iam designata partis tertiæ diminutione vocat. Sed nos, cùm adhuc dubitatio manebat inter adgnatos & memoratos nepotes; quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus, ex cuiusdam Constitutionis auctoritate: memoratam quidem Constitutionem à nostro Codice segregauimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem Constitutione promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare, ne hi qui ex transuersa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto iure descendunt. Quam Constitutionem nostram obtinere secundùm sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios & nepotes ex filio, antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatem, similiter nos inter filios & nepotes ex filia distributionem fieri iubemus, vel inter omnes nepotes & neptes; & alias deinceps personas: vt vtraque progenies matris suæ vel patris, auiæ vel aui portionem sine vlla deminutione consequatur: vt si fortè vnus vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent: vnus aut vno dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

SVMMARIA.

1 *Quomodo adoptiui liberi sui hæredes sint.*
2 *Quæ fuerint sententia Senatusconsulti Sabiniani.*
3 *Ex SCto Orphitiano soli filij succedebant, exclusis filiabus.*
4 *Ex Iustiniani constitutione hæc differentia sublata est.*
5 *Fœmina familiæ suæ caput & finis est.*
6 *Leges futuris negociis formam dant, non præteritis.*

IN hoc §. & sequentibus, vsque ad finem huius tituli, Iustinianus quædam corrigit ex iis, quæ suprà dicta fuerunt. Dictum est suprà, adopti-
1 uos liberos suos hæredes esse. Hoc Iustinianus nunc vult obtinere, cùm filius auo materno in adoptionem datur, vel si pater naturalis fuerit emancipatus, etiam auo paterno: non cùm datur in adoptionem extraneæ personæ. Tunc iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quicquam ad patrem adoptiuum transit, nec in potestate eius est, vt Iustinianus loquitur. *in §. sed hodie sup. de adopt.* Ex quo intelligitur, quod hîc dicitur; IVRA PATRIS NATVRALIS OMNIA INTEGRA ITA SERVARI, ATQVE SI FILIVS IN PATRIS NATVRALIS POTESTATE PERMANSISSET, ET NON FVISSET IN ALIENAM FAMILIAM TRANSLATVS, vt est *in leg. penultim. Cod. de adopt.* hoc non ita accipiendum, quasi filius in adoptionem extraneo datus non maneat in patris potestate; sed potiùs commodè explicandum

dum esse *ex d.§.sed hodie, suprà, de adopt.* Ideò verò Iustinianus in adoptiuis liberis vetus ius correxit, quòd euenire potuit, vt filij ad neutrius patris successionem vocarentur. Non naturalis, quia erant in adoptiua familia. Non adoptiui, quia emancipati ab adoptiuo patre, extraneorum loco habebantur. At iniquum valdè est, vt filius vtriusque parentis successione priuetur. Manet ergo filius extraneo in adoptionem datus, in patris naturalis potestate; & patri naturali cum aliis liberis succedit ab intestato. Testamento autem facto, si nihil in testamento ipsi reliquum sit, nihil ex hæreditate persequi potest, NEC SI EX SCTO SABINIANO EX TRIBVS MARIBVS FVERIT ADOPTATVS; ita enim Iustinianus hîc loquitur, & *in d.l.penult.C.de adopt.* Ex SCto verò Sabiniano, ei qui ex tribus maribus fuerat adoptatus, quarta omninò relinquenda erat: si non erat relicta, actio ad eius persecutionẽ filio adoptiuo competebat, vt *ex h.§.n. & ex Græco interprete Theophilo* constat. Hoc Iustinianus tollit, & vult, vt filius adoptatus etiã ex tribus maribus, quartæ persecutionem non ampliùs habeat. Et hoc primum est, quod Iustinianus hic ex superioribus correxit. Dictum deinde fuit patrefamiliàs mortuo, relicto filio, & nepotibus aut pronepotibus ex filiabus, solum filium ad successionem vocari, exclusis nepotibus aut pronepotibus ex filiabus. Hoc ante Iustinianũ Imperatorem, nonnihil iam sacratissimorum Imperatorum Valentiniani, Theodosij & Arcadij constitutione, quæ extat in C.Theodosiano, *lib.tit.1.de legit.hæred.* & in nostro Codice, *in d.l.si defunctus.de suis & legit.liber.* immutatũ fuit. Etenim ex illa constitutione nepotes neptésque, & pronepotes proneptésq; ex filiabus, admittuntur ad successionem cum filiis suis hæredibus, ita vt minus tertia parte consequantur, quàm mater eorum vel auia fuerat accepura. Pone, decessit quis relicto filio & ex filia nepote neptéve Filius octo vncias habet, nepos neptisve ex filia quatuor, *hoc est*, tertia parte minus, quàm mater eorum si superesset, haberet. Mater siquidem sex vncias haberet, si viueret. Nunc illa defuncta, nepos neptísve minus tertia parte, *hoc est*, duabus vnciis, consequuntur. Rursus pone: decessit quis relicto filio & ex filia pronepote, proneptéve. Filius octo vncias accipit, pronepos proneptísve quatuor, *hoc est*, tertia parte minus, quam auia, si viueret, haberet. Auia sex vncias haberet, si viueret. Nunc illa defuncta, pronepos proneptísve, ex proauì hęreditate, minus tertia parte, *hoc est*, duabus vnciis, consequuntur. Sic olim fœmina mortua, relicto filio & nepotibus, vel etiam pronepotibus, ex altero filio filiáve: solus filius ex SCto Orphitiano matri hæres erat, nepotes & pronepotes ex altero filio filiáve, auiæ vel proauiæ non succedebant, *toto titulo de SCto Orphit. infr.* Hoc etiam dicta constitutione Valentiniani, Theodosij & Arcadij immutatum est. Et illa siquidem constitutione, cum filio admittuntur etiam nepotes & pronepotes ex altero filio filiáve, ita tamen, vt minus tertia parte habeant, quàm pater eorum vel auus, si viueret, habiturus fuisset: Vt pone: Fœmina decessit, relicto filio & ex altero filio vel filia nepotibus, neptibúsve. Filius ex hæreditate matris octo vncias habet, nepotes neptésve ex altero filio vel filia, quatuor, *hoc est*, tertia parte minus, quàm pater eorum, si superesset, haberet. Pater autem haberet semissem. Illo nunc defuncto, nepotes neptésve minus tertia parte, *hoc est*, duabus vnciis, consequuntur. Rursus pone: Fœmina mortua est, relicto filio, & ex altero filio vel filia pronepotibus aut proneptibus, Hic filius octo vncias consequitur, pronepotes proneptésve qua-

tuor, *hoc est*, tertia parte minus, quàm auus eorum paternus vel maternus, si viueret, haberet. Is haberet sex vncias: pronepotes ergo pronepte:ve, tertia parte minus consequuntur: atq; ita quatuor vncias habent. Hoc amplius olim aliquo motiuo, qui nullos reliquerat filios, sed nepotes ex filiabus, itemq; agnatos: agnati succedebant, & excludebant nepotes ex filiabus. Hoc etiam Valentinianus, Theodosius & Arcadius dicta sua constitutione immutarunt. Ex illa námque constitutione, nepotes neptésve ex filiabus præferuntur agnatis: ita tamen, vt agnati habeant quartam partem substantiæ defuncti. Vt pone: defunctus reliquit nepotes ex filiabus, reliquit etiam agnatum. Nepotes succedunt ex dodrante, *hoc est*, nouem vnciis: & agnatus proximus quadrantem, *hoc est*, tres vncias, capit.

4 Hæc omnia Iustinianus Imperator in meliorem statum reduxit, & constituit, vt nepotes neptésve, & pronepotes pronepteśve ex filiabus, vnà cum filiis & nepotibus neptibúsve, vel pronepotibus proneptibúsve ex filiis succedant in stirpes, non in capita, absque vlla partis deminutione, agnatis exclusis. Ait Iustinianus: VETVSTAS EX MASCVLIS PROGENITOS PLVS

5 DILIGENS. Ideò ex masculis progeniti plus diliguntur, quia familiæ per masculos conseruantur, non per fœminas. Fœmina enim suæ familiæ caput est ac finis. *l. Pronunciatio, in fine, cum l. seq. de verb. signific.* Ad dignitatem autem familiarum bona & diuitiæ faciant. *l. 1. § sed & si seruus. de ventre inspic.* & notatur *in l. maximum vitium. C. de liber. præter. §. media infrà, de legit. agnat. success.* Ac decus & honor familiarum per diuitias conseruatur, vt Augustinus *lib. 3. de ciuit. Dei. cap.* 100. loquitur; ex quo id refert Tiberius Decianus *cons. 1. n. 290. in 1. volum.* Et absque bonis & diuitijs sordescunt familiæ. *l. 3. de custod. reorum. l. quisquis. Cod. ad l. Iuliam maiest. l. 1. C. de dignit. lib. 11. & ibi Bart.* Ob hanc causam veteribus placuit, vt ex masculis progeniti succederent, non ex filiabus. Quinimò iure etiam diuino, vt familiæ conseruarentur, fœminæ excludebantur, admissis masculis; *vt Num. 17. & vlt videre licet.* Hinc statuta fœminas excludentia extantibus masculis, fauorabilia censentur, ex recepta interpretum nostrorum sententia, *Albertus Brunus in tract. de statuto excludente fœminas in 4. art. princ. col. pen. & vlt.* Et hæc videtur ratio statuentiũ fuisse, licet expressa nõ sit, vt bona in familia conseruarentur, eaq; ratione familiæ magis splendescerẽt. *Ant. Gabr. Rom lib. 6. cõclus. tit. de statutis, concl. 6.* Ait Iustinianus: MEMORATAM CONSTITVTIONEM A NOSTRO CODICE SEGREGAVIMVS. Intelligit Imperator constitutionẽ Valentiniani, Theodosij & Arcadij, cuius suprà meminimus. Illá non quidẽ totam à suo Codice segregauit; sed media quędam verba, quæ agnatis dabant quartã partẽ substantiæ defuncti, sustulit, reliquis verbis Codici nostro insertis. *l si defunctus. C. de suis & legit.* Sustulit autẽ dicta verba, propter legẽ fin. *C. de suis & legit. liber.* in quo cõstituit, vt nepotibus & pronepotibus ex filia relictis, itémq; agnatis, agnati sibi non ampliùs vindicẽt quartã partem hereditatis. Quod ipsum *ex d. l. fin. C. de suis & legit. liber.* hoc in loco refert: & dictum legem fin. intelligit his verbis: NOSTRA AVTEM

6 CONSTITVTIONE PROMVLGATA. Ea constitutio ad futura negocia pertinet, non ad præterita. *d. l. fin. Cod. de suis & legit. lib.* & hoc Imperator his verbis, QVAM CONSTITVTIONEM OBTINERE, SECVNDVM SVI VIGOREM ET TEMPORA, ET NVNC SANCIMVS, significat. Et sic plerunque leges & constitutiones futuris dant formam negotiis, non præteritis:

nisi

nisi nominatim & de præterito tempore, & negociis adhuc pendentibus cautum sit. *l. leges, C. de legib.* Inde Cicero *in* 3. *Verrina*, Verrem ridens ait: Neq; in vlla lege præteritum tempus reprehendit, nisi eius rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est; vt etiamsi lex non esset, magnopere vitanda fuerit. Ait Iustinianus: VT VTRAQVE PROGENIES PORTIONEM PATRIS VEL MATRIS SINE VLLA DEMINVTIONE CONSEQVATVR. Huius rei non meminit Iustinianus *in d. l. final. C. de suis & legit.* Nec extat in C. vlla lex Iustiniani Imperatoris, quæ nepotes neptésve ex filia admittat, absque partis deminutione. Sed Iustinianus *in Nouel.* 18. primùm constituit, vt nepotes ex filiabus, & deinceps cæteri liberi, integram portionem suæ matris consequantur absque vlla deminutione. Et ex d. Nouella, tunc temporis nondum edita, sed quam edere Imperator Iustinianus in animo habuit; hîc dicitur, vtramque progeniem, portionem patris vel matris, sine vlla deminutione, consequi debere.

SYNOPSIS TIT. I. DE HEREDIT. QVÆ AB INTEST. DEFER.

- INTESTATO SVCCEDVNT
  - SVI HEREDES — Qui reperiuntur in potestate, proximi tempore. Mortis, vel Deferri testaměti. Sed nepotes ex filiis cum filiis primi gradus vocantur in stirpes, iure Repræsentationis.
    - NATVRALES, Qui nati sunt sui & proximi heredes, vt filij primi gradus; Iam nati, aut postumi.
    - SVCCEDANEI. Qui in suorum locum successe re aliquo Iure ciuili, vt lege Velleia.
  - QVI INTER suos habentur,
    - Iure Prætorio, Emancipati à patre vel auo naturali: Et cum suis admittuntur per bonorum possessionem Vnde liberi.
    - Iure Constitutionum,
      - Filij naturales ex concubinatu, post legitimationem.
      - Nepotes ex filia & pronepotes ex nepte
        - Olim cum tertię partis diminutione.
        - Hodie sine vlla diminutione. Nouella 18. de triente & semisse.

DE LEGITIMA AGNATORVM SVCCESSIONE.

TITVLVS II.

TEXT. Si nemo suus heres, vel eorũm quos inter suos heredes Prætor vel constitutiones vocant, extat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum, ad agnatum proximum pertinet hereditas. Sunt autem adgnati (vt primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre cognati. Itaque eodem patre nati fratres, agnati sibi sunt; qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Ii quoque, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiore gradu sunt, cùm certum esse cœperit, aliquem intestatum decessisse. Per adoptionem quoque adgnationis ius consistit: veluti inter filios naturales & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin impropriè consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis suis, veluti frater, aut patruus, aut denique is qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem; adgnatos inter suos esse non dubitatur.

SVMMARIA.

1 *Agnati quando ad successionem vocentur.*
2 *Adgnati qui sint.*
3 *Fratres patrueles qui dicantur.*
4 *Quo ordine agnati succedant.*

1 SI suus heres non extet; non extent etiam emãcipati liberi, quos Prætor inter suos heredes vocat, per bonorum possessionem Vnde liberi; nec extent nepotes ex filiabus, quos Constitutiones inter suos heredes numerant: tunc ex l.xij. tabul. ad agnatum proximum pertinet heteditas, vt Iustinianus hîc tradit, & Iurisconsultus Iulianus *in l. lex Cornelia. § fin. de vulg. substit.* Verba legis
2 xij.tabul superiori titulo relata fuerunt. ADGNATI AVTEM SVNT COGNATI, quia omnis adgnatus cognatus est; non vtique autem, qui cognatus est, & adgnatus est. *l. Iurisconsultus. §. 1. de gradibus.* PER VIRILIS SEXVS PERSONAS COGNATIONE CONIVNCTI. Hæc verba adduntur, vt excludãtur, qui per fœminam cognatione iunguntur. Illi agnati non sunt, sed cognati tantùm nominãtur. *d. l. Iurisconsultus. §. 1. de gradib.* VT FRATRES EX EODEM PATRE NATI AGNATI SVNT, LICET DIVERSAS MATRES HABVERINT. *d. l. Iurisconsultus. § cognationis de gradibus.* ET CONSANGVINEI APPELLANTVR. *h. t. n.* Iacob. Cuiac. *lib. 11. obseru. c. 26.* ALIAS GERMANI FRATRES. *§ hoc etiã addendum. infr. h. t. n.* Sic patruus, *hoc est*, frater patris, *§. 1. inf de grad. cognat. d. l. Iurisconsf. § tertio gradu. de gradibus.* adgnatus meus est, & ego inuicem illi adgnatus sum. Fratres item patrueles adgnati inter se sunt. FRATRES AVTEM

PATRVE-

PATRVELES DICVNTVR, QVI EX DVOBVS FRATRIBVS NATI SVNT. *l.1.§.quarto gradu & d.l.Iurisconsultus.§.quarto.vers.eodē gradu.de gradib.* ALIAS DICVNTVR CONSOBRINI, vt Iustinianus hîc ait. Sed propriè consobrini appellantur, qui ex duabus sororibus progeniti sunt, quasi consororini. *§ sed quidam.inf de grad.cognat.d l.1.§.quarto gradu.& d l.Iurisconsultus.§.quarto vers. eodem gradu de gradib.* Non solùm verò viuo patre nati, agnati sunt; sed etiã postumi iura cõsanguinitatis nanciscũtur, *id est*, fiunt agnati. Nõ tamẽ omnes adgnati simul vocantur ad hereditatẽ; sicuti nec omnes, qui in potestate morientis fuerunt, sui heredes sunt. *§.ita demùm tamen sup.tit.praced.* sed lex xij. tabul. proximum adgnatũ vocat. Sic enim verba sonant: ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Et proximus est, quẽ nemo antecedit, *l.post consanguineos.§.hac hereditas & §.legitima hereditas de suis & legit.* illo scilicèt tempore, quo certũ esse cœperit, aliquem intestatũ decessisse, vt Iustinianus hîc loquitur, & latiùs explicat *in § si plures.vers.proximus autẽ.inf.h.t.n.* Hoc ampliùs, ius adgnationis per adoptionem quoq; adquiritur; & parui refert, agnatus natiuitate, an adoptione sit quæsitus. Etenim qui adoptatur iis fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit. *d.l post consanguineos.§.parui autem refert.de suis & legit.her.* Vt, filius patri proximus est adgnatus. *l filius. de suis & leg t.* Adoptatus ergo à patre filius, & filius naturalis, adgnati inter se sunt. Agnatio ciuile nomen est. *d.l.Iurisconsultus. §.1.de gradib.* Adoptio quoq; ciuile quiddã est. Rectè igitur per adoptionem adgnatio inducitur, *l qui in adoptionem.de adopt.* non solùm cùm à patre quis adoptatur; verùm etiam à fratre, patruo, aut etiam eo, qui lõgiori gradu est, vt Iustinianus hîc docet. Ait Iustinianus: IMPROPRIE CONSANGVINEI APPELLANTVR: ita hîc legitur. Alij tamen malunt legere HI PROPRIE CONSANGVINEI APPELLANTVR: propterea quòd adoptiui absolutè consanguinei dicũtur *in l.1 §.fin.de suis & legit. & alibi:* sed hoc impropriè fit, vt Imperator hîc loquitur; quia consanguineorũ nomen à sanguine & semine naturali impositũ. Qui autem adoptione fiunt consanguinei, lege nõ natura consanguinei fiunt, vt Ludouicus Russardus hîc notauit. Sic fratres patrueles, consobrini absolutè appellantur, minùs tamen propriè, *d.§.sed quidã. infrà ad grad. cognat.* Ait Iustinianus: AGNATVS INTER SVOS HEREDES ESSE NON DVBITATVR, *h.e* non dubitatur esse adgnatus inter heredes ipsius, qui adoptauit; vel (quod idem est) numeratur inter adgnatos adoptantis, & cum reliquis adgnatis ad hereditatem vocatur. ET, INTER SVOS HEREDES Imperator dixit, pro *inter heredes ipsius.* Alij tamen legunt: Adgnatus inter suos esse non dubitatur. Nonnulli hoc modo: Adgnatos inter suos esse non dubitatur.

AD §. CÆTERVM.

TEXT. Cæterùm, inter masculos quidem adgnationis iure hereditas, etiamsi longissimo gradu sint, vltrò citróque capitur. Quod ad fœminas verò attinet: ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tantùm caperent hereditatem, si sorores sint: vlteriùs non capiant, masculi autem ad earum hereditates (etiamsi longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa, fratris tui aut patrui tui filiæ, aut amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quod ideò ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura constitui, vt plerunque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat in vniuersum eas, quasi extraneas, repelli: Prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, quã proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur. Ex qua parte ita scilicèt admittuntur, si neque adgnatus vllus, neque proximior cognatus

tus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes adgnatos, siue masculos siue fœminas, cuiuscunque gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem vocabat. Media autem iurisprudentia, quæ erat lege duodecim tabularum iunior, Imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitùs eas à successione adgnatorum repellebat, omni aliâ successione incognitâ: donec Prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes, siue quod deerat implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ VNDE COGNATI appellatur. Nos verò legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia in hac parte conseruantes, laudamus quidem Prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum causæ mederi inuenimus. Quare etenim vno eodémque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis: æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex agnatis autem mulieribus nulli penitùs, nisi soli sorori ad agnatorum successionem patebat aditus? Ideò in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes: nostra Constitutione sanximus, omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, siue masculini generis, siue fœminini sint, simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato vocari, secundùm sui gradus prærogatiuam: nec ideò excludendas, quia consanguinitatis iura, sicut germana, non habent. Hoc etiam addendum nostræ Constitutioni existimauimus, vt transferatur vnus tantummodò gradus à iure cognationis in legitimam successionem: vt non solùm fratris filius & filia (secundùm quod iam definiuimus) ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ consanguineæ vel sororis vterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ, vnà cum his ad iura auunculi superueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab vtroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes legitimo iure veniant: scilicèt vbi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitùs semoti: videlicèt hereditate non in stirpes, sed in capita diuidenda.

SVMMARIA.

1 *Lex Voconia quænam fuerit.*
2 *Iustinianus sustulit differentiam inter adgnatos & cognatos.*

LEx duodecim tabularum, suis non extantibus, ad successionem vocabat adgnatos, sine vlla sexus discretione, vt Paulus loquitur *in 4. sentent. tit. 8. hoc est*, TAM FOEMINAS, QVAM MASCVLOS, CVIVSCVNQVE GRADVS, AD SIMILITVDINEM SVORVM, vt Imperator hîc ait. Nam sicut inter heredes lex duodecim tabularum habebat filiam, neptem item ex filio, & proneptem ex nepote ex filio prognato. §. 1. *suprà, de heredit. quæ ab intestato deferuntur.* Ita inter adgnatos vocabat sororem defuncti,
1 &, fratris defuncti filiam, & sic adgnatos deinceps. Posteà autem lex Voconia, à Qu. Vococia, *Cicero pro Balbo*, & Caio Voconio, *Cicero in Pretura vrbana*, Marco Catone suadente, *Cicero in Catone, Gellius l. 17. cap 6.* lata fuit, quæ fœminas vltra consanguineas successiones, vt Paulus loquitur *in dicto titulo* 8. vel, vt Vlpianus *in fragment. titulo* 26. ait, vltra consanguineorum gradum, *hoc est*, vltra sorores defuncti, non admittebat; ne ditescerent & elatæ se viris æquarent: vel, ne bona è familia, cuius finis est fœmina, *l. Pronunciatio, in fin.* exirent. Quia verò lex Voconia dura erat & aspera, ideò Prætores asperitatem

illam

illam corrigentes, fœminas ad successionem adgnatorum vocarunt, per bonorum possessionem VNDE COGNATI. Et tandem Imperator Iustinianus fœmineo sexui plurimùm fauens, suadente procul dubio Theodora coniuge, quam in consilium adhibere solitus est, *Nouell* 8. omnes adgnatos, masculos & fœminas, inuicem ad successionem vocauit. *hoc §. nostro, & l. pen. C. de legit. hered.* Ibi hoc etiam constituit, vt si defunctus fratres & sorores non reliquisset, cum adgnatis vocentur quoque cognati, *hoc est*, sororis consanguineæ, vel sororis vterinæ filius & filia. Hodie etiam fratribus & sororibus extantibus, liberi sororis consanguineæ vel vterinæ simul admittuntur. *Nouell.* 118. Ea nouella, quoad successiones ab intestato, differentiam adgnationis & cognationis prorsus sustulit. 2

AD §. SI PLVRES.

TEXT. Si plures sint gradus agnatorum, apertè lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sit defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero vsa lex proximum vocet: tamen dubium non erit, quin & si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & propriè proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin, licèt vnus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas. Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hereditate quæritur. Quòd si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur quo certum esse cœperit, nullum ex testamento heredem extiturum, tunc enim propriè quisque intestato decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpè accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

SVMMARIA.

1 *Lex xij. tabularum per Nouellam* 118. *sublata est.*
2 *Quando, qui remotior fuit mortis tempore, proximior esse incipiat.*

LEx xij. tabular. non dat omnibus adgnatis simul hereditatem, sed proximioribus tantùm; vt si defunctus reliquit fratrem, & alterius fratris filium; hereditas ad fratrem pertinet: quod tamen hodie immutatum est *per dictam Nouell.* 118. Et si defunctus sine testamento mortuus est; qui mortis tempore proximior est, admittitur. Si testamento facto decessit; admittitur qui proximior est eo tempore, quo certum est, nullum ex testamento heredem exiturum. Quod aliquando longo tempore declaratur: in quo spacio temporis sæpè accidit, vt proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore, proximus non erat: quod ita Theophilus ad hunc modum explicat. Finge, decessit aliquis extraneo herede instituto, extante fratre, extante & patruo. Heres scriptus deliberat de adeunda hereditate, & medio tempore frater defuncti moritur. Extraneus deinde hereditatem repudiauit. Hoc casu, patruus heres erit; quia est proximior eo tempore, quo nemo heres ex testamento existit.

AD §. PLACEBAT.

TEXT. Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum, successionem non esse: id est, vt quamuis proximus, qui (secundùm ea quæ diximus) vocatur ad hereditatem, aut spreuerit hereditatem, aut ante quam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo iure sequentes admittentur. Quod iterum Prætores imperfecto iure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant, sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote agnationis iure eis recluso. Sed nos nihil deesse perfectissimo iuri cupientes, nostra Constitutione, quam de iure patronatus, humanitate suggerente, protulimus; sanximus successionem in agnatorum hereditatibus non esse eis denegandam, cùm satis absurdum erat, quod cognatis à Prætore apertum est, hoc agnatis esse reclusum: maximè cùm in onere quidem tutelarum & proximo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

SVMMARIA.

1. *An in suis heredibus successio sit.*
2. *Lex xij. tabularum per edictum Pratoris abrogata est.*

1 EX lege xij. tabul. in suis heredibus non est successio. *l.1. § sciendum de suis & legit.* Vt pone: moritur aliquis, relinquit filium, relinquit etiam ex eodem filio nepotem. Hîc solus filius, suus heres est, eique defertur hereditas. Si filius, post delatam hereditatem, abstineat se ab hereditate, nepos non succedit. Similiter ex l.xij.tabul.in legitimis hereditatibus, *hoc est*, in hereditatibus quæ adgnatis deferuntur, non est successio. *Vlpianus in fragm.tit.26. Paulus in 4.sent.tit.8.* Vt pone: decessit aliquis relicto fratre, & filio ex eodem fratre, Frater moritur, dum deliberat de adeunda hereditate. Hic fratris filius legitimus heres non est. Ideò autem in suis & legitimis non est successio, quia omnis successio proximiori defertur, *Paulus d.lib.4.sent.tit.*8. Tempore autem delatæ hereditatis filius, aut frater defuncti, fuit proximior; non nepos ex filio,
2 aut filius fratris. Hoc Prætores correxerunt, & filio se abstinente ab hereditate, nepotem admiserunt per bonorum possessionem Vnde liberi. *toto tit. si tabul. testam. non extabunt, Vnde liberi.* Fratre quoque mortuo intra deliberandi tempora, filium fratris vocarunt per bonorum possessionem Vnde cognati *h §.n.* Hodie ex Iustiniani constitutione, quæ temporum vitio interiit, in suis & legitimis est successio. *h.§.n.*

AD §. FINAL.

TEXT. Ad legitimam successionem nihilominùs vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat. Quod ex nostra Constitutione omnimodò inducitur, vt emancipationes liberorum semper videantur contractâ fiduciâ: cùm apud antiquos non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contractâ fiduciâ parens manumisisset.

SVMMARIA.

1. *Fiducia quid sit.*
2. *Ex Iustiniani constitutione omnis emancipatio dicitur contracta fiducia fieri.*

PAter, qui filium emancipare volebat, cogebatur filium ex l.xij. tabularum, serio, ex interpretatione Prudentum, imaginariè ter vendere, vt suprà expositum

positum est. Et venditioni hac lege, vt filius tertiò venditus sibi remanciparetur, adscripta filioque postea à parente manumisso, filius contracta fiducia emancipatus dicebatur. Fiducia namque est pactio, siue lex reuendendi, venditioni apposita *Boëtius in Topicis Ciceronis.* Et necessarium erat hanc legem venditioni apponere, quia, nisi filius à parente manumissus esset, pater filio legitimus heres non erat, vt Caius *in 1. Instit. tit. 6.* auctor est, & Iustinianus hîc docet. Hodie emancipationes semper intelliguntur contracta fiducia fieri, ex Græca Iustiniani constitutione, quæ desideratur. *Iacobus Cuiacius hîc*: & meminit Imperator *in l. fin. C. de emancipat. liberorum.*

(margin: 1 at "ven-/ditioni"; 2 at "docet")

SYNOPSIS TITVLI II. DE LEGIT. ADGNATORVM SVCCESS.

POST SVOS SVCCEDVNT LEGITIMI,

- IVRE AGNATIONIS Agnati à latere venientes,
  - 1. Cõsanguinei, fratres & sorores ex codẽ patre nati, etiã adoptiui.
  - 2. Agnati cæteri gradu proximiores.
    - Ex L. Voconia, soli masculi.
    - Ex Constit. Iustin. etiam mulieres agnatæ: imò & Sororis filij.
  - In hoc tamen ordine, successioni graduum locus non erat: sicq; Agnato proximi gradus repudiante, non admittebátur sequentium graduũ cognati.
- IVRE MANVMISSIONIS.
  - Parentes qui liberos emancipauerunt.
    - Olim contracta fiducia.
    - Hodie quocunq; modo, ex Iustin. constitut.
  - Patroni, qui libertorum absque liberis decedentium hereditates accipiunt.
- Matres & Liberi inuicem, ex Senatusconsulto Tertylliano, & Orphitiano.

DE SENATVSCONSVLTO TERTYLLIANO.

TITVLVS III.

TEXT. Lex duodecim tabularum, ita stricto iure vtebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos qui per fœminini sexus necessitudinem sibi iunguntur, adeò expellebat, vt ne quidem inter matrem & filium filiámve vltrò citró, ue hereditatis capiendæ ius daret: nisi quòd Prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione VNDE COGNATI accommodata, vocabant. Sed hæ iuris angustiæ posteà emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. Posteà autem Senatusconsulto Tertylliano, quod diui Hadriani temporibus factum est, plenissimè de tristi successione matri, non etiam auiæ, deferenda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarúmve admittatur intestatò mortuorum, licèt in potestate parentis est: vt scilicèt, cùm alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat hereditatem, cuius iuri subiecta est. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quíve suorum loco sunt, siue primi gradus, siue vlterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia opponitur ex Constitutionibus matri defunctæ, id est, auiæ suæ. Pater quoque vtriusque, non etiam auus vel proauus, matri anteponitur; scilicèt cùm inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quàm filiæ excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis honorata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratri & sorori. Sed nos Constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpè mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideóque impium esse credidimus casum fortuitum in eius admitti detrimentum: si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immeritò defraudabatur successione suorum liberorum, quid enim peccauit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum matribus, siue ingenuis, siue libertinis, etsi non ter enixæ fuerint, vel quater, sed eum tantùm vel eam, qui quæve morte intercepti sunt: vt & sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

SVMMARIA.

1 *An ex l.xij.tab. filius matri succedat, & contrà.*
2 *Senatusconsultum Tertyllianum vnde originem habeat.*
3 *Quis fuerit antiquus succedendi ordo.*
4 *Quatenus mater ex Senatusconsulto Tertylliano liberis succedat.*
5 *An pater in successione liberorum matri præferatur.*
6 *Ex Iustiniani constitutione, mater ad successionem liberorum indistinctè admittitur.*

1 FIlij hereditas ex l.xij.tabularum ad matrem non pertinet. *Vlpianus in fragment.tit.26.* Versa quoque vice, matris hereditas ex l.xij. tabul. non pertinet ad filium, *Vlpianus dict.tit.26.l.nulla fœmina de suis & legit.* Verumque Iustinianus

ſtinianus hîc ſignificat, his verbis: LEX XII. TABVL. INTER MATREM ET FILIVM FILIAMVE VLTRO CITROQVE HEREDITATIS CAPIENDÆ IVS NON DABAT. Prætores poſteà liberos ad matris ſucceſſionem; & contrà, matrem ad ſucceſſionem liberorum vocarunt, per bonorum poſſeſſionem Vnde cognati *l. 2. vnde cognati.* Tandem Imperatores, & SCtum Tertyllianum matri ſubuenerunt. Diuus ſiquidem Claudius matri liberorum detulit heredi-
tatem. Et SCtum Tertyllianum, quod Diui Hadriani temporibus, Tertyllo & 2
Maximo (vt videtur) Conſulibus, (quorum Iuriſconſultus *in l. mariti. § ſex menſium. ad l. Iuliam. de adult.* meminit) factũ eſt, matrem ingenuam tres, & libertinam quatuor liberos habentem, ad bona liberorum admiſit. Hoc erat præmiũ πολυπαιδίας, quod Imperator hîc, IVS TRIVM LIBERORVM, & ſimul TRISTEM SVCCESSIONEM VOCAT: quia mater non liberis, ſed liberi matri
ſuccedere debebant. Quod primis temporibus factum fuiſſe Epiphanius *lib. 1* 3
tom. 1. auctor eſt. Sic enim inquit: οὐδ' εἰς πάντα τὸν χρόνον οἱ ἄνθρωποι πρὸ πατρὸς υἱὸς ἐτελεύτα, ἀλλὰ πατέρες πρὸ παίδων ἐτελεύτησαν καὶ υἱοὺς διαδόχους κατελίμπανον. Sed hodie mortalitatis ordo turbatus eſt, & liberi ſæpiùs ante parentes moriũ-
tur. *l. nam etſi parentib. de inoff. teſt.* Ita demum tamen mater ex SCto Tertyllia- 4
no admittitur ad liberorum ſuorum ſucceſſionem, ſi ſui heredes non extent, nec qui ſuorum loco ſunt, *h. e.* emancipati liberi, quos inter ſuos heredes Prætor vocat: nec extent etiam ex filia præmortua liberi. Ij ſi extent, auiæ præferũtur; quamuis defunctæ ſui heredes non fuerint. Et hoc intelligit Imperator hîc, cùm inquit: SED ET FILIÆ SVÆ MORTVÆ FILIVS VEL FILIA OPPO-
NITVR EX CONSTITVTIONIBVS MATRI. Pater quoq; vtriuſque, *hoc eſt,* 5
tam filiæ, quàm filij, ſi vel filius vel filia deceſſerit matri præfertur. Frater denique conſanguineus matrem etiam excludit. Soror autem conſanguinea cum matre admittitur. *l. 2. § ſi ſit conſanguinea. & l. 7. ad Tertyll.* modò mater, vt ſu-
prà dictum eſt; tres vel quatuor liberos habeat. Hodie ex Iuſtiniani conſtitu- 6
tione, mater admittitur, etiam ſi tres vel quatuor liberos non peperit. *l. 1. C. de iure liberorum.* Quod Iuſtinianus in fauorem mulierum conſtituit, quas miſeratione dignas cenſuit, propter obſequia quæ maritis præſtant, propter partus periculum, & ipſam liberorum procreationem *l fin. C. qui potiores in pignore habeantur.* Sic Iuſtinianus hîc inquit, SE RESPEXISSE AD NATVRAM, ET PVERPERIVM, ET PERICVLVM. Pro his verbis videtur legendum: PVERPERII PERICVLVM: *vt in d. l fin.* partus periculum. Nam & Theophilus vertit, πρὸς τὸν τῆς λοχείας κίνδυνον. Et magnum mulieres in partu periculum ſuſtinent Inde Medea apud Varronem *lib. de lingua latina,* dixit, ſe ter malle ſub armis vitam cernere, quàm ſemel parere. *Fornerius in l. 137. & 195. de verb. ſignif.*

AD §. SED CVM ANTEA.

TEXT. Sed cùm anteà Conſtitutiones iura legitimæ ſucceſſionis perſcrutantes, partim matrem adiuuabant, partim eam prægrauabant, & non in ſolidum eam vocabant; ſed in quibuſdam caſibus tertiam ei partem abſtrahentes, certis legitimis dabant perſonis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis viſum eſt rectâ & ſimplici viâ matrem omnibus perſonis legitimis anteponi, & ſine vlla deminutione filiorum ſuorum ſucceſſionem accipere: exceptâ fratris & ſororis perſonâ, ſiue conſanguinei ſint, ſiue ſola cognationis iura habentes: vt quemadmodum eam toti alij ordini legitimo præpoſuimus, ita omnes fratres & ſorores ſiue legitimi ſint, ſiue non, ad capiendas hereditates

simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hereditas. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione meritò repellentur. Licèt autem vulgò quæsitus sit filius filiáve, potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatusconsulto admitti.

SVMMARIA.

1 *Vtrum mater cum patruo, vel huius filio, ad successionem admittatur.*
2 *Iustinianus Constantini Imperatoris constitutionem sustulit.*
3 *Fratres & sorores defuncti quomodo cum matre succedant.*
4 *Mater intra quod tempus filiis tutorem petere debeat.*
5 *An mater succedat filio vulgò quæsito.*

POst SCtum Tertyllianum, Constantinus Imperator de matris successione Constitutionem edidit, quæ extat *in Cod. Theodosiano, lib. 5. tit. 1. de le-*
1 *git. hered.* Ex illa constitutione, mater cum patruo defuncti filij, vel patruo mortuo, cum liberis patrui admittitur: sed ita vt si ius liberorum habet, *id est,* ter vel quater peperit, duas partes: si non habet ius liberorum, *id est,* si non peperit ter vel quater, tertiam partem eorum, quæ filius reliquit, consequatur: & reliqua bona patruus, vel liberi ipsius habeant. Vt finge: filius moritur, relicto patruo, *hoc est,* fratre patris sui, relicta item matre. Hic mater, quæ tres peperit liberos, aut quatuor, duas partes ex bonis filij consequitur, ex constitutione Constantini: tertiam partem capit patruus. Quòd si tres vel quatuor liberos non peperit, tertiam dûtaxat partem mater accipit, duas partes patruus, atque ita constitutio Constantini partim matrem adiuuat, partim eam prægrauat, vt Iustinianus hîc loquitur. Iustinianus ergo hoc tollit, & matrem in soli-
2 dum ad filij hereditatem admittit, patruo itemq; patrui liberis exclusis. Hoc ampliùs, Iustinianus fratres & sorores defuncti, siue legitimi sunt, siue non, *id est,* siue consanguinei fratres & sorores defuncti sunt, qui adgnati dicuntur: siue sunt defuncti fratres & sorores vterini, qui cognati appellãtur, simul cum matre admittit: ita tamen, vt si sorores adgnatæ vel cognatæ, *id est,* consanguineæ vel vterinæ sorores defuncti, cum matre supersint: mater dimidiam partem, *id est,* semissem: & alteram dimidiam, *id est,* alterum semissem omnes sorores ha-
3 beant. Si verò cum matre supersit etiam frater defuncti vel fratres soli, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus; *id est,* consanguineis sororibus, quæ legitima iura: & vterinis, quæ sola cognationis iura habent: tunc hereditas inter matrem & defuncti fratres solos, vel matrem & defuncti fratres & sorores, in capita diuidatur. Iustinianus igitur pleniùs matribus prospexit, quàm Senatusconsultum Tertyllianum & Constan-
4 tinus Imperator fecerant. Et idcircò, inquit Imperator *in §. fin. hoc tit. nostro,* MATRES QVOQVE DEBENT SVÆ SOBOLI, *id est,* liberis, CONSVLERE; & patre mortuo, liberis intra annum tutorem petere. Quod si non fecerint, vel etiam in locum remoti vel excusati tutoris, alium intra annum non petierint, ad im-

ad impuberum morientium successionem non venient, ex cõstitutione Theodosij & Valentiniani. *l.sciant. C.de legit.her.:4.* Ea constitutio nominatim loquitur de liberis impuberibus mortuis : & propterea mater liberis succedit, si puberes moriantur, quamuis tutorem eis non petierit. *l.3.C.ad SCtum Tertyll.* Et ex *d.l.sciant.C.de legit.hered.* Tribonianus ad Vlpianum, *in l.2.§.consestim. ad Senatusconsultum Tertyll.* adiecit hæc verba : Ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet : quemadmodum à Iacobo Cuiacio hoc in loco notatum est. Postremò Iustinianus hic adiicit, MATREM QVOQVE ADMITTI AD BONA FILII VVLGO QVÆSITI, quem Seneca *in contron.* publicum puerum, ICti spurium appellant, vel à Græca voce σποράδην, quòd sparsim conceptus sit; vel quòd sit sine patre. Spuriúsque proprium nomen erat, quod tantùm primis literis S.P. scribebatur. Hi quoque, qui sine patre erant liberi, literis S.P. designabantur. Atque inde factum, vt spurij dicerentur, qui incerto patre nati essent, quemadmodum *in tit de nuptiis*, suprà latiùs est dictum.

SYNOPSIS TIT. III. DE SENATVS-CONSVLTO TERTYLLIANO.

DE MATRIBVS AB INTESTATO SVCCEDENTIBVS hæc iura fuerunt.

- LEGE XII. TABVL. à liberorum hereditate penitùs alienæ.
- IVRE PRÆTORIO, inter cognatos admissæ ad bon.poss. Vnde Cogn.
- Excludebant agnatos, quæ Ius liberorum habebant,
  - Ingenuæ, trium:
  - Libertinæ, quatuor.
- Excludebantur verò à
  - Liberis defuncti vel defunctæ.
  - Patre, qui defunctum emancipasset contracta fiducia.
  - Fratribus consanguineis.
  - At cum sororibus pariter admittebantur.
- EX CONSTITVTIONIBVS, succedunt vel
  - Vnico filio filiæve, sublato Iure liberorum.
  - Vni ex pluribus, simul cum fratribus & sororibus consanguineis vel vterinis.
- EX NOVELLIS, excludunt fratres & sorores, qui defuncto coniuncti non sunt ex vtroque parente.

DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO.

TITVLVS IV.

TEXT. Per contrarium autem vt liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, Senatusconsulto Orphitiano, Orphito & Rufo Consulibus, effectum est, quod latum est diui Marci temporibus. Et data est tam filio, quàm filiæ, legitima hereditas: etiamsi alieno iuri subiecti sint, & præferantur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. Sed cùm ex hoc Senatusconsulto nepotes ad auiæ successionem legitimo iure non vocabantur: posteà hoc constitutionibus Principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarúmque, nepotes & neptes vocentur.

SVMMARIA.

1 *SCtum Orphitianum quomodo filios filiásque ad successionem vocet.*
2 *Quem olim Imperatores obseruarint modum faciendarum Constitutionum.*
3 *Ex Impp. Constitutione, nepotes neptésue ad auiæ successionem veniunt.*

OLim filij matri intestatæ non succedebant:& propterea Cicero *ad Atticum* scribit: Id Terentiæ testamento laborat, quæ nisi liberos instituisset, non ipsos,sed agnatos heredes esset habitura. Sed hoc posteà Senatus mu-
1 tauit. Quemadmodum enim SCtum Tertyllianum matrem ad successionem liberorum vocauit: Ita Orphitianum SCtum, quod Orphito & Rufo Consulibus factum est,filios & filias admittit ad successionem matris,*hoc tit.nostro,& toto tit.ad SCtum Tertyll. & Orphit.* Hoc ipsum oratione sacratissimi Principis nostri cautum fuit,vt Caius refert *in l.penult.ad SCtum Tertyll* hoc est,oratione
2 Diui Marci, vt *in hoc tit.nostro* explicatur. Ac solebant boni Principes, quæ constituturi erant, orationibus comprehendere, & de his censendi arbitrium Senatui relinquere. *l.1. & 2.de seruis l.3 de fugit. l.cùm hic status. de donat. inter vir. & vxor. l.cum hi.de transact. l.1.§ 3. ne de statu defun.* quemadmodum etiam *lib.2.* suprà monui. Et sic ad orationem Diui Marci factum est SCtum Orphitianum. SCtum autem Orphitianum solos filios & filias admittit ad successionem matris; nepotes & neptes ad successionem auiæ non admittit. Nam & Tertyllianum non admittit auiam ad successionem nepotum: & in vno relatiuorum admissum, non malè & in altero receptum fuit. *l.fin. C.de indicta vi-*
3 *duit.tollen.*Cic.*in 1.de Inuent.Aristot.lib.2.Rhet.c.13.*Imperatores posteà Valentinianus, Theodosius & Arcadius, nepotes neptésque admiserunt etiam ad successionem auiæ: quamuis auia nepotibus non succederet. *l si defunctus. C. de suis & legit.liber.* sicuti *in §.sed ea omnia.suprà, de heredit. quæ ab intest. defer.* latiùs explicauimus:propterea quòd magis hereditas debetur descendentibus, quàm ascendentibus. *l.nam etsi parentibus.de inoffic.testam.l.scripto.si tabulæ testa. non extabunt,vnde liberi.*

AD §. SCIENDVM AVTEM EST.

TEXT. Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ à Tertylliano & Orphitiano deferuntur, capitis deminutione non perimi: propter illam regulam, quâ nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt; sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

SVMMARIA.

1 *An successiones ex Senatusconsultis tributæ capitis deminutione pereant.*
2 *Noua hereditates legitimæ capitis diminutione pereunt.*
3 *Quæ dicantur nouæ hereditates.*
4 *Cur vetus hereditas perimatur capitis deminutione, noua non item.*

SVccessiones, quæ ex Senatusconsulto Tertylliano matribus, & è contrà, ex 1 SCto Orphitiano filiis & filiabus deferuntur, capitis deminutione non pereunt, minima scilicèt. Vt si filius, qui in patris potestate est, fuerit emancipatus, vel ante delatam matris hereditatem, vel post hereditatem matris delatam, nihilominùs matri succedit. Versa quoq; vice, mater admittitur ad hereditatem filij emancipati: idque propter illam regulam, qua NOVÆ HE- 2 REDITATES LEGITIMÆ CAPITIS DEMINVTIONE NON PEREVNT, SED ILLÆ SOLÆ, QVÆ EX LEGE XII. TABVL. DEFERVNTVR, *h.§.n. l.capitis deminutione.de suis & legit.* 1.*capitis minutio.ad SCtum Tertyllianum.* Nouæ hereditates legitimæ sunt, quæ ex Tertylliano & Orphitiano SCtis deferuntur. Hæ nouæ hereditates opponuntur hereditati veteri, quæ ex l.xij tabul. defertur suis & adgnatis. *l.*1.*§.capitis minutio.ad SCtum Tertyll.* Et sola vetus he- 3 reditas capitis deminutione perit. Vt, filius emancipatus iure ciuili patri heres non est. *§.Emancipati. suprà.de hered.quæ ab intest.defer.* Nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione minima non intereunt. Differentiæ ratio est, quia 4 nouæ hereditates sic deferuntur, vt personæ naturaliter designentur. *l.*7.*§.ex nouis. de capite minut.* Vt, SCtum Tertyllianum matri, & Orphitianum filio aut filiæ hereditatem defert. Mater & filius, naturalia nomina sunt: & quamuis filius fuerit emancipatus, non tamen propterea desinit esse filius; & mater non desinit esse mater filij emancipati. Et ob id filius emancipatus matri, & mater filio emancipato succedit. Veteres autem hereditates ex l xij. tab. sic deferuntur, vt personæ ciuiliter designentur. Vt, lex xij tabularum suis & adgnatis defert hereditatem. Et suorum nomen, ciuile nomen est. Similiter adgnatorum nomen, ciuile nomen est. *l.1Cius.§.*1.*de gradibus.* Et hæc ciuilia nomina capitis deminutione, emancipatione scilicèt, intereunt. *§.minus ergò.suprà de hered.quæ ab intestato deferunt.* Et idcircò filius emancipatus, ex xij. tabulis, patri non succedit, tanquam suus, quia suus non est. Fratri quoque non succedit, tanquam adgnatus, quia emancipatus adgnatus esse desiit.

AD §. NOVISSIME.

TEXT. Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgò quæsiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.

SVMMARIA.

1 *Filius vulgò quæsitus an matri succedat.*

2 *Liberi incestuosi, vel ex damnato coitu nati, an succedant matri.*

1 QVemadmodum mater filio vulgò quæsito succedit. §.*fin.suprà, titulo proximo*. Ita filius vulgò quæsitus succedit matri,*l*.1 §.*sed & vulgò quæsiti,ad SCtum Tertyll.& hoc* §.*nostro*.quæ semper certa est.*l*.5.*de in ius vocando*.licèt pater incertus sit. *l.vulgo concepti.de statu hom*. §.*vulgò quæsitos.inf.tit.proximo*. Lo-
2 quimur autem de vulgò quæsitis,ex non damnato & punibili coitu natis.Nam ex damnato & punibili coitu nati, quales sunt ex adulterio procreati, incestuosi,& similes,ad matris successionem non admittuntur § *fin.Authent.quibus modis natur.effic.sui*.Ideóque nec ex sacerdote & concubina natus matri succedit,ex communi Doctorum sententia.*glos in d*.§.*fin.Iason.cons*.71 *in* 1.*vol*. contra quam tamen nonnulli pronunciarunt. *Hart.Pist.lib*.1.*quæst.iuris,qu*.42.

AD §. FINAL.

TEXT. Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominùs adeant, reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio. & licèt antè decesserint,qui adierint, ad heredes tamen eorum pertinet.

HIc §.pertinet ad præcedentes titulos omnes, & est descriptus *ex l.si ex pluribus.de suis & legit*. Hoc autem dicit, quòd portio hereditatis deficiens ad eos pertinet, qui adierint hereditatem, iure adcrescendi. Vt finge: ab intestato tres sunt heredes: duo adeunt hereditatem; tertius non adit.Tertij portio deficiens reliquis duobus, qui adierunt, adcrescit. Et quamuis reliqui duo, qui adierunt hereditatem, decesserint antè; *id est*, antequam portio tertij adcresceret. *d.l.si ex pluribus. de suis & legit*. ad heredes tamen eorum, tertij portio deficiens iure adcrescendi pertinet.

SYNOPSIS TIT. III. DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO.

Matribus succedunt	Ex Orphitiano, soli filij & filiæ.	Legitimi, & Vulgò quæsiti.
	Ex Constitutionibus etiam nepotes & neptes.	

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

TITVLVS V.

TEXT. Post suos heredes, eosque quos inter suos heredes Prætor & Constitutiones vocant, & post legitimos, (quorum numero sunt adgnati, & hi quos in locum agnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quàm nostra erexit Constitutio,) proximos cognatos Prætor vocat: qua parte naturalis cognatio spectatur. Nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à Prætore tertio ordine vocantur; exceptis solis tantummodò fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius Constitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus, licèt capitis deminutionem passi non sint, tamen eos anteponit, & proculdubio cognatis. Hos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. Vulgò quæsitos nullum habere adgnatum manifestum est: cùm agnatio à patre, cognatio à matre fit: hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione, ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse, quia consanguinitatis ius, species est adgnationis. Tantùm igitur cognati sunt sibi, sicut ex matre cognati. Itaque omnibus istis ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo Prætor cognatos vocet ad successionem.*
2 *Quinam diuerso iure referantur inter suos heredes.*
3 *Quot sint succedendi ordines.*
4 *Qui sint natura cognati.*
5 *Quenam dicatur legitima cognatio.*
6 *Anastasius & Iustinianus Impp. quomodo fratres emancipatos cum fratribus non emancipatis ad successionem admiserint.*
7 *Vulgò quæsiti an adgnatos habeant.*

HIc titulus simpliciter inscribitur, DE SVCCESSIONE COGNATORVM,
non hoc modo: De legitima successione cognatorum: propterea quòd
lex xij tab. cognatos ad hereditatem non vocat; sed Prætor. Vocat autem Præ- 1
tor cognatos, si sui heredes non extent, nec etiam ij, quos inter suos heredes
Prætor & Constitutiones numerant: nec extent agnati, nec quos inter adgnatos referunt SCta & Constitutio Iustinianea, vt Iustinianus hîc loquitur.
Prætor numerat inter suos hæredes, emancipatos: Constitutio, nepotes ex fi- 2
liabus. Inter adgnatos SCtum Tertyllianum refert matrem ingenuam quæ ter; & libertinam, quæ quater peperit. Orphitianum liberos, qui matri succedunt. Constitutio Iustiniani omnes adgnatos masculos & fœminas, itemque sororis consanguineæ vel vterinæ filios & filias. His omnibus deficientibus, tunc demum cognati admittuntur, ex indulgentia Prætoris, vt loquitur ICtus *in l. 1. unde*

cognati. Et admittuntur tertio ordine & tertio gradu, proximitatis nomine, vt
3 Iustinianus hîc ait. TERTIO, *inquit,* ORDINE ET GRADV: quia primus gradus est suorum heredum, secundus legitimorum, tertius proximorũ cognatorũ *l.1.quis ordo in possessionibus seruetur.* PER PROXIMITATEM, intelligit cognationem naturalem, quæ hîc spectatur, vt Iustinianus inquit. Et proximitatis verbo, cognatio naturalis ideò significatur, quòd in ea sola proximitas spectetur; cùm in suorum & adgnatorũ ordine, suus & adgnatus sæpè proximiorem excludat, *§.repetitis.& §.fin.inf.titulo proximo.* Cognati igitur natura, admittun-
4 tur, per bonorum possessionẽ Vnde cognati. Et sunt cognati natura, non solùm qui per fœminam descendunt, vt qui ex sorore mea nascuntur, vel nascuntur ex nepote vel nepte ex sorore: sed etiam adgnati capite deminuti, *h.e.* emancipati, & qui ex his progeniti sunt. Vt, frater & soror adgnati sunt. Emancipati autem à patre, non ampliùs inter legitimos habentur, ex lege duodecim tabularum, *h.e.* non ampliùs sunt agnati, nec à lege duodecim tabularum tanquam adgnati ad successionem vocantur. Sunt tamen cognati, & à Prætore admittũtur, per bonorum possessionem Vnde cognati. Et emancipatio cognationem, quæ ex natura descendit, tollere non potuit, quia ciuilis ratio ciuilia iura corrumpit, naturalia non vtique, *§.fin sup.de legit.agna tut.§ minus ergò. sup. de he-*
5 *red.quæ ab intest.deferunt.* Alia est cognatio, quæ non descendit ex natura, sed per adoptionem cõstituitur. Vt, si pater meus filiũ adoptet, filius adoptiuus est frater meus consanguineus, *vt suprà in titul.de legit.adgnat.success.* est expositũ; & adgnatus meus. Est quoq; frater meus adoptiuus meus & omnium agnatorum cognatus. Qui enim in adoptionem datur, his quibus adgnascitur, fit cognatus, *l.qui in adoptionem de adoptionibus.* & adoptio cognationem facit, *l.1.§. cognationem.vnde cognati.* Et sic euenit, vt in adoptionem datus, in familia patris naturalis iura cognationis retineat, & in familia adoptiua cognationis iura nãciscantur. *d l.1.vnde cognati.* Et hæc cognatio, legitima cognatio dicitur, *in l. 12.de ritu nupt.* quia non à natura est, sed ab adoptione, quæ ex lege descendit. Et huius legitimæ cognationis respectu: Imperator hîc inquit, IN HAC PAR-
6 TE EDICTI, NATVRALEM COGNATIONEM SPECTARI. Porrò Anastasius Imperator fratrem emancipatum, itemq; sororem emancipatam, cum fratribus integri iuris constitutis, *h.e.* cum fratribus non emancipatis, vocat legitimam fratris siue sororis hereditatẽ; cum aliqua tamen deminutione. Fratres namq; & sorores non emancipati duplo plus ferunt, quàm emancipati. Vt, si vnus sit frater non emancipatus, alter emancipatus: non emancipatus bessem accipit, emancipatus verò trientem, *hoc est,* quatuor vncias, vt Theophilus hîc docet. Nam Constitutio Anastasij non extat. Meminit quidem huius constitutionis Anastasius ipse *in l.penultim.C.de legit.tut.* & Iustinianus *in l vltim.C.de legit hered.* sed ipsa constitutio non extat; ac verisimile est, quòd dicta constitutio, cùm Iustinianus hîc nos ad eam remittat, priori Codicis editioni inserta, in nostro autem Codice repetitæ prælectionis, qui factus est post Institutiones, omissa fuerit: propterea quòd Iustinianus constituit, vt frater emancipatus cum fratre non emancipato æquo iure succedat, & non secundùm legem Anastasianam, parte aliqua deminuta. *d.l.final C.de legit.hered.* Anastasius enim & Iustinianus Imperatores emancipatum fratrem ad successionem admiserunt cum fratre non emancipato; cùm iure prætorio emancipatus

tertio

tertio ordine vocaretur, per bonorum possessionem, Vnde cognati. Sic liberi, qui in adoptiua familia sunt, & patri naturali non succedunt, nec etiam vocantur à Prætore per bonorum possessionem, Vnde liberi, sicuti suprà, *in tit. de hered. quæ ab intest. &c.* expositum est: tertio ordine admittuntur, per bonorum possessionem; Vnde cognati, *§. admonendi, suprà, de hered. quæ ab intest. defer. & hoc tit. nostro*: quia in familia patris naturalis jura cognitionis retinent, *d.l.1. vnde cognati.* Denique liberi vulgò quæsiti hoc tertio ordine admittuntur; si frater vulgò quæsitus moriatur. Cognati inter se sunt, non adgnati: quia adgnatio à patre est, *§.1. suprà, de legit. agnat. success. & hoc tit. nostro*, At vulgò quæsiti nullum patrem habere intelliguntur: vnde spurij dicuntur, quasi sine patre liberi, vt suprà dictum est. Inde sequitur, liberos vulgò quæsitos inter se quoque consanguineos non esse. Non consanguinei sunt fratres ex eodem patre nati, *toto tit. de legit. agnatorum success. suprà*, & conguinitas est agnationis species. Vulgò igitur quæsiti tantùm cognatos fratres habent, non consanguineos, non agnatos.

AD §. FINAL.

TEXT. Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, etsi decimo gradu sit: siue de lege duodecim tabularum quæramus, siue de edicto, quo Prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis verò nomine in solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo, à sobrino sobrinaque nato natave.

SVMMARIA.

1 *Ad quem vsque gradum adgnati succedant, itemque cognati.*
2 *Cur adgnati in infinitum, cognati tantùm vsque ad sextum succedant.*

IN hoc §. Imperator docet, quòd adgnati ad hæreditatem admittuntur, etsi decimo gradu sunt; cognati vsque ad sextum. Hæc verba, ETSI DECIMO GRADV SVNT, non hoc volunt, quòd agnationis jure vsque ad decimum gradum succedatur: sed exempli causâm ponuntur, pro longissimo gradu, vt Imperator loquitur, *in §. cæterùm, suprà de legit. adgnat. success. & in §. fin. infrà, de seruili cognat.* Adgnati enim in infinitum succedunt, *l.2. §. adgnati, de suis & legit.* Cognati à Prætore admittuntur vsque ad sextum gradum, *hoc est*, etiam illi, qui in sexto gradu constituti sunt, à Prætore vocantur: & dictio VSQVE, inclusiuè accipitur, vt illa verba, ET EX SEPTIMO, ostendunt: & in simili à Laudensi traditum est, *inc. vnico. §. & quia vidimus de personis, nu.44 de his qui feuda dar. poss.* & Iacobino, *de feudis, super verbis præsentes & recipientes, num.7.* Ideo autem adgnati in infinitum, cognati vsque ad sextum gradum admittuntur; quia per agnatos familia conseruatur, non per cognatos, vt suprà latiùs est expositum: nec alia huius rei quærenda videtur ratio. Hodiè in successionibus, inter agnatos & cognatos nulla est differentia. *Nouella 18.*

(margin numbers: 1 beside "IN hoc §." line; 2 beside "& recipientes" line)

SYNOPSIS TIT. V. DE SVCCESSIONE. COGATORVM.

Post LEGITIMOS SVCCEDVNT Cognati, saluâ etiam gradus prærogatiuâ, scilicèt

- Agnati capite minuti,
  - Exceptis fratribus & sororibus emancipatis, qui vocantur cum fratribus integri iuris, tanquam consanguinei, ex lege.
    - Anastasij, cum aliqua diminutione.
    - Iustiniani, ex æquis partibus.
- Ex iis, sed post emancipationem concepti.
- Per fœminas coniuncti ex transuerso gradu, vt auunculi, & sororum filij.
- Liberi adoptiui, in hæreditatem patris naturalis.
- Fratres & liberi vulgò quæsiti.
  - Sed nouo Iure, vocantur omnes Congnatis cum Agnatis, provt gradu proximiores sunt.

DE GRADIBVS COGNATIONIS. TITVLVS VI.

TEXT. Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transuerso fratrum sororúmve, eorúmque qui quæve ex his progenerantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transuerso numeratur, à secundo. Primo gradu est suprà, pater, mater: infrà, filius, filia. Secundo suprà, auus, auia: Infrà, nepos, neptis; ex transuerso, frater soror. Tertio suprà, proauus, proauia: infrà, pronepos, proneptis: ex transuerso, fratris sororísque filius, filia; & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατρῶος vocatur. Auunculus est frater matris, qui apud Græcos propriè μητρῶος & vterque promiscuè θεῖος dicitur. Amita est patris soror. Matertera verò matris soror, vtraque θεία, vel apud quosdam, τηθὶς appellatur. Quarto gradu suprà, abauus, abauia: infrà, abnepos, abneptis: ex transuerso, fratris sororísque nepos, neptis, & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror, item auunculus magnus & matertera magna, id est, auiæ frater & soror, consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex fratribus aut sororibus progenerantur. Sed quidam rectè consobrinos: eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore propagantur, amitinos propriè dici. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos. Quinto suprà, atauus, atauia:

atauia : infrà, adnepos , adneptis : ex transuerso , fratris sororisque pronepos , proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror , proauunculus & promatertera: id est, proauiæ frater & soror. Item fratris patruēlis , sororis patruēlis, consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ filius, filia , propius sobrino , propius sobrina, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. Sexto gradu suprà, tritauus tritauia : infrà, trinepos, trineptis, ex transuerso, fratris sororisque abnepos, abneptis, & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror, abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater & soror. Item sobrini sobrinæque, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruēlis , vel consobrinis , vel amitinis , progenerantur. Hactenùs ostendisse sufficiat , quemadmodum gradus cognationis numerentur. Námque ex his palàm est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus , quippe semper generata quæque persona gradum addicit , vt longè faciliùs sit respondere , quoto quisque gradu sit , quàm propria cognationis appellatione quemquam denotare. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur . Sed cùm magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigitur , ideò necessarium duximus, post narrationem graduum, etiam eos præsenti libro inscribi , quatenus possint & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

SVMMARIA.

1 *Quot sint ordines cognatorum.*
2 *Quid sit gradus.*
3 *Vnde gradus dicatur.*
4 *Quæ in computandis gradibus regula sit obseruanda.*
5 *Ocularis inspectio operatur firmum judicium in iudicando.*

COgnatorum tres sunt ordines : Alij enim superioris ordinis sunt, alij in- 1
ferioris , alij ex transuerso, siue à latere. Supiorioris ordinis sunt parentes. Inferioris, liberi. Ex transuerso, siue à latere, fratres & sorores , liberique eorum, *l. 1. de gradib. & hoc tit. nostro.* Rursus ; qui ex transuerso siue à latere sunt, aut adgnati sunt, aut cognati, *l. ICtus, de gradib.* & cognati cuiuscunque ordinis, gradibus inter se discernuntur, *id est*, generationibus. GRADVS 2
ENIM NIHIL ALIVD EST, QVAM GENERATIO § *penult. hoc tit.* Et cùm quæritur, quoto gradu quis mihi sit; hoc quæritur, quota generatione me contingat, aut quot generationes inter me & illum de quo quæritur, intercedant. Ad generationes dicuntur gradus : ad similitudinem scalarum, locorumve pro- 3
cliuium, *d. l. ICtus, §. gradus. de gradibus.* Sicuti enim vnus gradus ex alio dependet, & gradus ita ingredimur, vt à proximo in proximum , *id est*, in eum , qui quasi ex eo nascitur, transeamus, *d. l. ICtus, §. gradus, de gradib.* Ita vna generatio ex alia perpetuò descendit , & de vna generatione transimus ad aliam. In computatione igitur graduum , generationes sunt spectandæ, & quot sunt generationes tot sunt gradus. Hæc vna & sola regula , quam Iustinianus hic tradit his verbis , SEMPER GENERATA PERSONA GRADVM ADIICIT , in 4
computandis gradibus vtendum est : eáque Theophilus, Harmenopulus, & reliqui Græci, in libris, βασιλικῶν, & in synopsi, vsi sunt. Si ergo volo scire, quoto gradu pater & ego scimus coniuncti , ita dicendum erit : Ego progenitus sum à patre; est vna generatio , ergo vnus gradus , & pater mihi primo gradu coniungitur. Si volo scire, quoto gradu auus mihi coniungatur, dicendum erit : Ergo procreatus sum à patre , est vna generatio ergo vnus gradus : Pater procreatus est ab auo meo , est secunda generatio, ergo secundus gradus. Ergo

anus ſecundo mihi gradu coniungitur. Sic in deſcendentibus dicendum eſt. Pater genuit filium; eſt vna generatio, ergo vnus gradus: filius genuit nepotem, eſt ſecunda generatio,& ſecundus gradus: nepos genuit pronepotem,eſt tertia generatio,& tertius gradus: pronepos genuit abnepotem, eſt quarta generatio, ergo quartus gradus. In tranſuerſalibus ſi quæratur;quoto gradu ſit mihi frater, ita dicendum erit: Me pater genuit, eſt vna generatio, ergo vnus gradus: Idem pater genuit fratrem meum, eſt ſecunda generatio, & ſecundus gradus: atque ita frater meus mihi ſecundo gradu coniungitur. Si ſcire volo, quoto gradu nepos ex fratre mihi coniungatur, ita dicendum eſt: Me genuit pater, eſt vna generatio, atque ideò vnus gradus. Idem pater genuit fratrem meum, eſt ſecunda generatio, & ſecundus gradus. Frater genuit filium, *hoc eſt*, nepotem, de quo quæritur: tertia generatio, & tertius gradus: ita nepos ex fratre, tertio mihi gradu coniungitur. Si volo ſcire, quoto gradu frater meus patruelis mihi ſit coniunctus, ita dicendum erit: Me pater genuit, vna eſt generatio,ergo vnus gradus. Patrem meum genuit auus, eſt ſecunda generatio, & ſecundus gradus. Idem auus genuit patruum meum, eſt tertia generatio, & tertius gradus. Patruus meus genuit fratrem patruelem, eſt quarta genera & quartus gradus: atque ita frater meus patruelis mihi quarto gradu coniungitur. Et ad hunc modum gradus perpetuò ſunt numerandi. ET QVOT SVNT GERATIONES, TOT, TOT SVNT GRADVS. Ex hac regula ſimul intelligimus, quare ſuperior & inferior cognatio à primo gradu incipiat: ea verò quæ ex tranſuerſo eſt,à ſecundo. Ratio eſt,quia gradus nihil aliud eſt,quàm generatio. At non,ſicut pater filium generat,& pater generatur à ſuo patre: Ita frater generat fratrem: ſed idem pater, qui me generauit, generauit etiam fratrem: & ſic frater, quia noua eſt generatio, nouum, atque ita ſecundum conſtituit gradum. Tandem Iuſtinianus hîc figuram ſiue arborem
35 cognationis ſubiicit, propterea, vt ipſe loquitur, quòd VERITAS MAGIS OCVLATA FIDE, QVAM PER AVRES, ANIMIS HOMINVM INFIGITVR. Hinc interpretes noſtri tradunt, quòd ocularis inſpectio operatur firmum judicium in judicando, *l.ſi irruptione,fin. regund.* & præualet cuicunque probationi. *Azo in ſumma. C.ad l.Aquil. Alexander conſ.124. in 2.vol.* & admittitur, etiamſi excluſa ſit omnis alia probatio. *Alexander conſ.145.in 1. vol.& conſ.85.in 2.vol.Matthæus de Afflictis in conſtit.Neapol.Rubr.21.num.17.lib.1.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. VI. DE GRADIBVS COGNATIONVM.

IS de cuius cognatione quæritur.

Gradvs cognationvm, vt iure Ciuili numerantur.

1.	Filius	Pater					
2.	Nepos	Pater	Frater	2.			
3.	Pronepos	Proauus	Patruus	Fratris filius	3.		
4.	Abnepos	Abauus	Patruus magnus	Consobrinus	Fratris nepos	4.	
5.	Atnepos	Atauus	Propatruus.	Proprior sobrino	Consobrini filius	Fratris Pronepos	5.
6.	Trinepos.	Tritauus.	Abpatruus	Sobrinus.	Propioris sobrino filius	Consobrini nepos	Fratris abnepos.

DE SERVILI COGNATIONE.

Titvlvs VII.

Text. Illud certum est, ad seruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere : nam nec vl'â antiquâ lege talis cognatio computatur. Sed nostra Constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus vsque ad nostra tempora satis obscurum , atque nube Plenum, & vndique confusum fuerat,) & hoc humanitate suggerente concessimus, vt si quis in seruili consortio constitutus liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere : vel contrà, serua mulier ex libero vel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus : & ad libertatem his peruenientibus, & ij qui ex seruili ventre nati sunt, libertatem meruerint : vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in seruitute eos habuerint, & posteà ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad successionem patris vel matris veniant , patronatus jure in hac parte sopito. Hos enim liberos non solum in suorum parentum successionem, sed etiam alterum in alterius mutuam successionem vocauimus, ex illa lege specialiter eos vocantes : siue soli inueniantur, qui in seruitute nati, & posteà manumissi sunt : siue vnà cum aliis, qui post libertatem parentum concepti sunt : siue ex eodem patre, vel ex eadem matre, siue ex aliis ; ad similitudinem eorum, qui ex justis nuptiis procreati sunt.

simul vocemus: ita tamen, vt si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hereditas. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quòd si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione meritò repellentur. Licèt autem vulgò quæsitus sit filius filiáve, potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano Senatusconsulto admitti.

SVMMARIA.

1 *Vtrum mater cum patruo, vel huius filio, ad successionem admittatur.*
2 *Iustinianus Constantini Imperatoris constitutionem sustulit.*
3 *Fratres & sorores defuncti quomodo cum matre succedant.*
4 *Mater intra quod tempus filiis tutorem petere debeat.*
5 *An mater succedat filio vulgò quæsito.*

POst SCtum Tertyllianum, Constantinus Imperator de matris successione Constitutionem edidit, quæ extat *in Cod. Theodosiano, lib. 5. tit. 1. de le-*
1 *git. hered.* Ex illa constitutione, mater cum patruo defuncti filij, vel patruo mortuo, cum liberis patrui admittitur: sed ita vt si ius liberorum habet, *id est*, ter vel quater pepetit, duas partes: si non habet ius liberorum, *id est*, si non peperit ter vel quater, tertiam partem eorum, quæ filius reliquit, consequatur: & reliqua bona patruus, vel liberi ipsius habeant. Vt finge: filius moritur, relicto patruo, *hoc est*, fratre patris sui, relicta item matre. Hic mater, quæ tres peperit liberos, aut quatuor, duas partes ex bonis filij consequitur, ex constitutione Constantini: tertiam partem capit patruus. Quòd si tres vel quatuor liberos non peperit, tertiam dũtaxat partem mater accipit, duas partes patruus, atque ita constitutio Constantini partim matrem adiuuat, partim eam prægrauat, vt Iustinianus hîc loquitur. Iustinianus ergo hoc tollit, & matrem in soli-
2 dum ad filij hereditatem admittit, patruo itemq; patrui liberis exclusis. Hoc ampliùs, Iustinianus fratres & sorores defuncti, siue legitimi sunt, siue non, *id est*, siue consanguinei fratres & sorores defuncti sunt, qui adgnati dicuntur: siue sunt defuncti fratres & sorores vterini, qui cognati appellãtur, simul cum matre admittit: ita tamen, vt si sorores adgnatæ vel cognatæ, *id est*, consanguineæ vel vterinæ sorores defuncti, cum matre supersint: mater dimidiam partem, *id est*, semissem: & alteram dimidiam, *id est*, alterum semissem omnes sorores ha-
3 beant. Si verò cum matre supersit etiam frater defuncti vel fratres soli, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habentibus; *id est*, consanguineis sororibus, quæ legitima iura: & vterinis, quæ sola cognationis iura habent: tunc hereditas inter matrem & defuncti fratres solos, vel matrem & defuncti fratres & sorores, in capita diuidatur. Iustinianus igitur pleniùs matribus prospexit, quàm Senatusconsultum Tertyllianum & Constan-
4 tinus Imperator fecerant. Et idcircò, inquit Imperator *in §. fin. hoc tit. nostro*, MATRES QVOQVE DEBENT SVÆ SOBOLI, *id est*, liberis, CONSVLERE; & patre mortuo, liberis intra annum tutorem petere. Quod si non fecerint, vel etiam in locum remoti vel excusati tutoris, alium intra annum non petierint, ad im-

ad impuberum morientium successionem non venient, ex cõstitutione Theodosij & Valentiniani. *l. sciant. C. de legit. her. 4.* Ea constitutio nominatim loquitur de liberis impuberibus mortuis : & propterea mater liberis succedit, si puberes moriantur, quamuis tutorem eis non petierit. *l. 3. C. ad SCtum Tertyll.* Et ex *d. l. sciant. C. de legit. hered.* Tribonianus ad Vlpianum, *in l. 2. §. confestim. ad Senatusconsultum Tertyll.* adiecit hæc verba : Ita tamen, vt nullo modo annale tempus excederet : quemadmodum à Iacobo Cuiacio hoc in loco notatum est. Postremò Iustinianus hic adiicit, MATREM QVOQVE ADMITTI AD BONA FILII VVLGO QVÆSITI, quem Seneca *in controu.* publicum puerum, ICti spurium appellant, vel à Græca voce *σποράδην*, quòd sparsim conceptus sit; vel quòd sit sine patre. Spuriúsque proprium nomen erat, quod tantùm primis literis S.P. scribebatur. Hi quoque, qui sine patre erant liberi, literis S.P. designabantur. Atque inde factum, vt spurij dicerentur, qui incerto patre nati essent, quemadmodum *in tit de nuptiis*, suprà latiùs est dictum.

SYNOPSIS TIT. III. DE SENATVSCONSVLTO TERTYLLIANO.

De Matribvs ab intestato svccedentibvs hæc iura fuerunt.

- LEGE XII. TABVL. à liberorum hereditate penitùs alienæ.
- IVRE PRÆTORIO, inter cognatos admissæ ad bon. poss. Vnde Cogn.
- Excludebant agnatos, quæ Ius liberorum habebant,
  - Ingenuæ, trium:
  - Libertinæ, quatuor.
- Excludebantur verò à
  - Liberis defuncti vel defunctæ.
  - Patre, qui defunctum emancipasset contracta fiducia.
  - Fratribus consanguineis.
  - At cum sororibus pariter admittebantur.
- Ex CONSTITVTIONIBVS, succedunt vel
  - Vnico filio filiæve, sublato Iure liberorum.
  - Vni ex pluribus, simul cum fratribus & sororibus consanguineis vel vterinis.
- Ex NOVELLIS, excludunt fratres & sorores, qui defuncto coniuncti non sunt ex vtroque parente.

DE SENATVSCONSVLTO ORPHITIANO.

TITVLVS IV.

TEXT. Per contrarium autem, vt liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, Senatusconsulto Orphitiano, Orphito & Rufo Consulibus, effectum est, quod latum est diui Marci temporibus. Et data est tam filio, quàm filiæ, legitima hereditas: etiamsi alieno iuri subiecti sint, & præferantur consanguineis & adgnatis defunctæ matris. Sed cùm ex hoc Senatusconsulto nepotes ad auiæ successionem legitimo iure non vocabantur: postea hoc constitutionibus Principalibus emendatum est, vt ad similitudinem filiorum filiarúmque, nepotes & neptes vocentur.

SVMMARIA.

1 *SCtum Orphitianum quomodo filios filiásque ad successionem vocet.*
2 *Quem olim Imperatores obseruarint modum faciendarum Constitutionum.*
3 *Ex Impp. Constitutione, nepotes neptésve ad auiæ successionem veniunt.*

OLim filij matri intestatæ non succedebant: & propterea Cicero *ad Atticum* scribit: Id Terentiæ testamento laborat, quæ nisi liberos instituisset, non ipsos, sed agnatos heredes esset habitura. Sed hoc postea Senatus mu-
1 tauit. Quemadmodum enim SCtum Tertyllianum matrem ad successionem
liberorum vocauit: Ita Orphitianum SCtum, quod Orphito & Rufo Consulibus factum est, filios & filias admittit ad successionem matris, *hoc tit. nostro, & toto tit. ad SCtum Tertyll. & Orphit.* Hoc ipsum oratione sacratissimi Principis nostri cautum fuit, vt Caius refert *in l. penult. ad SCtum Tertyll* hoc est, oratione
2 Diui Marci, vt *in hoc tit. nostro* explicatur. Ac solebant boni Principes, quæ
constituturi erant, orationibus comprehendere, & de his censendi arbitrium Senatui relinquere. *l. 1. & 2. de feriis l. 3. de fugit. l. cùm hic status. de donat. inter vir. & vxor. l. cùm hi. de transact. l. 1. § 3. ne de statu defun.* quemadmodum etiam *lib. 2.* suprà monui. Et sic ad orationem Diui Marci factum est SCtum Orphitianum. SCtum autem Orphitianum solos filios & filias admittit ad successionem matris; nepotes & neptes ad successionem auiæ non admittit. Nam & Tertyllianum non admittit auiam ad successionem nepotum: & in vno relatiuorum admissum, non malè & in altero receptum fuit. *l. fin. C. de indicta vi-*
3 *duit. tollen.* Cic. *in 1. de Inuent. Aristot. lib. 2. Rhet. c.* 13. Imperatores postea Valen-
tinianus, Theodosius & Arcadius, nepotes neptésque admiserunt etiam ad successionem auiæ: quamuis auia nepotibus non succederet. *l. si defunctus. C. de suis & legit. liber.* sicuti *in §. sed ea omnia. suprà, de hered. quæ ab intest. defer.* latiùs explicauimus: propterea quòd magis hereditas debetur descendentibus, quàm ascendentibus. *l. nam etsi parentibus. de inoffic. testam. l. scripto. si tabulæ test. non extabunt, vnde liberi.*

AD §. SCIENDVM AVTEM EST.

TEXT. Sciendum autem est huiusmodi successiones, quæ à Tertylliano & Orphitiano deferuntur, capitis deminutione non perimi: propter illam regulam, quâ nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt; sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

SVMMARIA.

1 *An successiones ex Senatusconsultis tributa capitis deminutione pereant.*
2 *Noua hereditates legitima capitis diminutione pereunt.*
3 *Quæ dicantur noua hereditates.*
4 *Cur vetus hereditas perimatur capitis deminutione, noua non item.*

SVccessiones, quæ ex Senatusconsulto Tertylliano matribus, & è contrà, ex 1 SCto Orphitiano filiis & filiabus deferuntur, capitis deminutione non pereunt, minima scilicèt. Vt si filius, qui in patris potestate est, fuerit emancipatus, vel ante delatam matris hereditatem, vel post hereditatem matris delatam, nihilominùs matri succedit. Versa quoq; vice, mater admittitur ad hereditatem filij emancipati: ídque propter illam regulam, qua NOVÆ HE 2 REDITATES LEGITIMÆ CAPITIS DEMINVTIONE NON PEREVNT, SED ILLÆ SOLÆ, QVÆ EX LEGE XII. TABVL. DEFERVNTVR, *h.§.n. l.capitis deminutione.de suis & legit.* 1.*capitis minutio.ad SCtum Tertyllianum.* Nouæ hereditates legitimæ sunt, quæ ex Tertylliano & Orphitiano SCtis deferuntur. Hæ nouæ hereditates opponuntur hereditati veteri, quæ ex l.xij tabul. defertur suis & adgnatis. *l.*1.*§.capitis minutio.ad SCtum Tertyll.* Et sola vetus he- 3 reditas capitis deminutione perit. Vt, filius emancipatus iure ciuili patri heres non est. *§.Emancipati. suprà.de hered.qua ab intest.defer.* Nouæ hereditates legitimæ capitis deminutione minima non intereunt. Differentiæ ratio est, quia 4 nouæ hereditates sic deferuntur, vt personæ naturaliter designentur. *l.7.§.ex nouis. de capite minut.* Vt, SCtum Tertyllianum matri, & Orphitianum filio aut filiæ hereditatem defert. Mater & filius, naturalia nomina sunt: & quamuis filius fuerit emancipatus, non tamen propterea desinit esse filius; & mater non desinit esse mater filij emancipati. Et ob id filius emancipatus matri, & mater filio emancipato succedit. Veteres autem hereditates ex l xij. tab. sic deferuntur, vt personæ ciuiliter designentur. Vt, lex xij tabularum suis & adgnatis defert hereditatem. Et suorum nomen, ciuile nomen est. Similiter adgnatorum nomen, ciuile nomen est. *l.1Ciuis.§.1.de gradibus.* Et hæc ciuilia nomina capitis deminutione, emancipatione scilicèt, intereunt. *§.minus ergò. suprà de hered.qua ab intestato deferunt.* Et idcircò filius emancipatus, ex xij. tabulis, patri non succedit, tanquam suus, quia suus non est. Fratri quoque non succedit, tanquam adgnatus, quia emancipatus adgnatus esse desiit.

AD §. NOVISSIME.

TEXT. Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgò quæsiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.

SVMMARIA.

1 *Filius vulgò quæsitus an matri succedat.*
2 *Liberi incestuosi, vel ex damnato coitu nati, an succedant matri.*

1 QVemadmodum mater filio vulgò quæsito succedit. §.*fin.suprà, titulo proximo*. Ita filius vulgò quæsitus succedit matri, *l.1* §.*sed & vulgò quæsitis, ad SCtum Tertyll.& hoc* §.*nostro*. quæ semper certa est. *l.5.de in ius vocando*. licèt pater incertus sit. *l.vulgo conceptus.de statu hom.* §.*vulgò quæsitos.inf.tit.proximo*. Lo-
2 quimur autem de vulgò quæsitis, ex non damnato & punibili coitu natis. Nam ex damnato & punibili coitu nati, quales sunt ex adulterio procreati, incestuosi, & similes, ad matris successionem non admittuntur §*fin.Authent.quibus modis natur.effic.sui*. Ideóque nec ex sacerdote & concubina natus matri succedit, ex communi Doctorum sententia. *glos in d.*§.*fin.Iason.cons.71 in 1.vol.* contra quam tamen nonnulli pronunciarunt. *Hart.Pist.lib.1.quæst.iuris, qu.42.*

AD §. FINAL.

TEXT. Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quominùs adeant, reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio. & licèt antè decesserint, qui adierint, ad heredes tamen eorum pertinet.

HIc §. pertinet ád præcedentes titulos omnes, & est descriptus *ex l.si ex pluribus.de suis & legit.* Hoc autem dicit, quòd portio hereditatis deficiens ad eos pertinet, qui adierint hereditatem, iure adcrescendi. Vt finge: ab intestato tres sunt heredes: duo adeunt hereditatem; tertius non adit. Tertij portio deficiens reliquis duobus, qui adierunt, adcrescit. Et quamuis reliqui duo, qui adierunt hereditatem, decesserint antè; *id est*, antequam portio tertij adcresceret. *d.l.si ex pluribus. de suis & legit.* ad heredes tamen eorum, tertij portio deficiens iure adcrescendi pertinet.

SYNOPSIS TIT. III. DE SENATVS-CONSVLTO ORPHITIANO.

Matribus succedunt { Ex Orphitiano, soli filij & filiæ. / Ex Constitutionibus etiam nepotes & neptes. } Legitimi, & Vulgò quæsiti.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

TITVLVS V.

TEXT. Post suos heredes, eosque quos inter suos heredes Prætor & Constitutiones vocant, & post legitimos, (quorum numero sunt adgnati, & hi quos in locum agnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quàm nostra erexit Constitutio,) proximos cognatos Prætor vocat: qua parte naturalis cognatio spectatur. Nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à Prætore tertio ordine vocantur; exceptis solis tantummodò fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri iuris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius Constitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus, licèt capitis deminutionem passi non sint, tamen eos anteponit, & proculdubio cognatis. Hos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transuerso cognatione iunguntur, tertio gradu proximitatis nomine Prætor ad successionem vocat. Liberi quoque, qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur. Vulgò quæsitos nullum habere adgnatum manifestum est: cùm agnatio à patre, cognatio à matre fit: hi autem nullum patrem habere intelliguntur. Eadem ratione, ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse, quia consanguinitatis ius, species est adgnationis. Tantùm igitur cognati sunt sibi, sicut ex matre cognati. Itaque omnibus istis ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo Prætor cognatos vocet ad successionem.*
2 *Quinam diuerso iure referantur inter suos heredes.*
3 *Quot sint succedendi ordines.*
4 *Qui sint natura cognati.*
5 *Quænam dicatur legitima cognatio.*
6 *Anastasius & Iustinianus Impp. quomodo fratres emancipatos cum fratribus non emancipatis ad successionem admiserint.*
7 *Vulgò quæsiti an adgnatos habeant.*

HIc titulus simpliciter inscribitur, DE SVCCESSIONE COGNATORVM,
non hoc modo: De legitima successione cognatorum: propterea quòd
lex xij tab. cognatos ad hereditatem non vocat; sed Prætor. Vocat autem Præ- 1
tor cognatos, si sui heredes non extent, nec etiam ij, quos inter suos heredes
Prætor & Constitutiones numerant: nec extent agnati, nec quos inter ad-
gnatos referunt SCta & Constitutio Iustinianea, vt Iustinianus hîc loquitur.
Prætor numerat inter suos hæredes, emancipatos: Constitutio, nepotes ex fi- 2
liabus. Inter adgnatos SCtum Tertyllianum refert matrem ingenuam quæ ter;
& libertinam, quæ quater peperit. Orphitianum liberos, qui matri succedunt.
Constitutio Iustiniani omnes adgnatos masculos & fœminas, itemque sororis
consanguineæ vel vterinæ filios & filias. His omnibus deficientibus, tunc de-
mum cognati admittuntur, ex indulgentia Prætoris, vt loquitur ICtus *in l. 1. unde*

cognati. Et admittuntur tertio ordine & tertio gradu, proximitatis nomine, vt
3 Iustinianus hîc ait. TERTIO, *inquit*, ORDINE ET GRADV: quia primus gradus est suorum heredum, secundus legitimorum, tertius proximorū cognatorū *l. 1. quis ordo in possessionibus seruetur*. PER PROXIMITATEM, intelligit cognationem naturalem, quæ hîc spectatur, vt Iustinianus inquit. Et proximitatis verbo, cognatio naturalis ideò significatur, quòd in ea sola proximitas spectetur; cùm in suorum & adgnatorū ordine, suus & adgnatus sæpè proximiorem excludat, *§. repetitis. & §. fin. inf. titulo proximo*. Cognati igitur natura, admittun-
4 tur, per bonorum possessionē Vnde cognati. Et sunt cognati natura, non solùm qui per fœminam descendunt, vt qui ex sorore mea nascuntur, vel nascuntur ex nepote vel nepte ex sorore: sed etiam adgnati capite deminuti, *h. e.* emancipati, & qui ex his progeniti sunt. Vt, frater & soror adgnati sunt. Emancipati autem à patre, non ampliùs inter legitimos habentur, ex lege duodecim tabularum, *h. e.* non ampliùs sunt agnati, nec à lege duodecim tabularum tanquam adgnati ad successionem vocantur. Sunt tamen cognati, & à Prætore admittūtur, per bonorum possessionem Vnde cognati. Et emancipatio cognationem, quæ ex natura descendit, tollere non potuit, quia ciuilis ratio ciuilia iura corrumpit, naturalia non vtique, *§. fin sup. de legit. agna tut. § minus ergò. sup. de he-*
5 *red. quæ ab intest. deferunt*. Alia est cognatio, quæ non descendit ex natura, sed per adoptionem cōstituitur. Vt, si pater meus filiū adoptet, filius adoptiuus est frater meus consanguineus, *vt suprà in titul. de legit. adgnat. success.* est expositū; & adgnatus meus. Est quoq; frater meus adoptiuus meus & omnium agnatorum cognatus. Qui enim in adoptionem datur, his quibus adgnascitur, fit cognatus, *l. qui in adoptionem. de adoptionibus*. & adoptio cognationem facit, *l. 1. §. cognationem. vnde cognati*. Et sic euenit, vt in adoptionem datus, in familia patris naturalis iura cognationis retineat, & in familia adoptiua cognationis iura nāciscantur. *d. l. 1. vnde cognati*. Et hæc cognatio, legitima cognatio dicitur, *in l. 12. de ritu nupt.* quia non à natura est, sed ab adoptione, quæ ex lege descendit. Et huius legitimæ cognationis respectu: Imperator hîc inquit, IN HAC PAR-
6 TE EDICTI, NATVRALEM COGNATIONEM SPECTARI. Porrò Anastasius Imperator fratrem emancipatum, itemq; sororem emancipatam, cum fratribus integri iuris constitutis, *h. e.* cum fratribus non emancipatis, vocat legitimam fratris siue sororis hereditatē; cum aliqua tamen deminutione. Fratres namq; & sorores non emancipati duplo plus ferunt, quàm emancipati. Vt, si vnus sit frater non emancipatus, alter emancipatus: non emancipatus bessem accipit, emancipatus verò trientem, *hoc est*, quatuor vncias, vt Theophilus hîc docet. Nam Constitutio Anastasij non extat. Meminit quidem huius constitutionis Anastasius ipse *in l. penultim. C. de legit. tut.* & Iustinianus *in l vltim. C. de legit. hered.* sed ipsa constitutio non extat; ac verisimile est, quòd dicta constitutio, cùm Iustinianus hîc nos ad eam remittat, priori Codicis editioni inserta, in nostro autem Codice repetitæ prælectionis, qui factus est post Institutiones, omissa fuerit: propterea quòd Iustinianus constituit, vt frater emancipatus cum fratre non emancipato æquo iure succedat, & non secundùm legem Anastasianam, parte aliqua deminuta. *d. l. final C. de legit. hered.* Anastasius enim & Iustinianus Imperatores emancipatum fratrem ad successionem admiserunt cum fratre non emancipato; cùm iure prætorio emancipatus

tertio

tertio ordine vocaretur, per bonorum possessionem, Vnde cognati. Sic liberi, qui in adoptiua familia sunt, & patri naturali non succedunt, nec etiam vocantur à Prætore per bonorum possessionem, Vnde liberi, sicuti suprà, *in tit. de hered. quæ ab intest. &c.* expositum est: tertio ordine admittuntur, per bonorum possessionem; Vnde cognati, *§. admonendi, suprà, de hered. quæ ab intest. defer. & hoc tit. nostro*: quia in familia patris naturalis jura cognitionis retinent, *d. l. 1. vnde cognati.* Denique liberi vulgò quæsiti hoc tertio ordine admittuntur; si frater vulgò quæsitus moriatur. Cognati inter se sunt, non adgnati: quia adgnatio à patre est, *§. 1. suprà. de legit. agnat. success. & hoc tit. nostro*, At vulgò quæsiti nullum patrem habere intelliguntur: vnde spurij dicuntur, quasi sine patre liberi, vt suprà dictum est. Inde sequitur, liberos vulgò quæsitos inter se quoque consanguineos non esse. Non consanguinei sunt fratres ex eodem patre nati, *toto tit. de legit. agnatorum success. suprà*, & conguinitas est agnationis species. Vulgò igitur quæsiti tantùm cognatos fratres habent, non consanguineos, non agnatos.

AD §. FINAL.

TEXT. Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus, adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hæreditatem, etsi decimo gradu sit: siue de lege duodecim tabularum quæramus, siue de edicto, quo Prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis verò nomine in solis Prætor promittit bonorum possessionem, qui vsque ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo, à sobrino sobrinaque nato natave.

SVMMARIA.

1 *Ad quem vsque gradum adgnati succedant, itémque cognati.*
2 *Cur adgnati in infinitum, cognati tantùm vsque ad sextum succedant.*

IN hoc §. Imperator docet, quòd adgnati ad hæreditatem admittuntur, etsi decimo gradu sunt; cognati vsque ad sextum. Hæc verba, ETSI DECIMO GRADV SVNT, non hoc volunt, quòd agnationis jure vsque ad decimum gradum succedatur: sed exempli causàm ponuntur, pro longissimo gradu, vt Imperator loquitur, *in §. cæterùm, suprà de legit. adgnat. success. & in §. fin. infrà, de seruili cognat.* Adgnati enim in infinitum succedunt, *l. 2. §. adgnati, de suis & legit.* Cognati à Prætore admittuntur vsque ad sextum gradum, *hoc est*, etiam illi, qui in sexto gradu constituti sunt, à Prætore vocantur: & dictio VSQVE, inclusiuè accipitur, vt illa verba, ET EX SEPTIMO, ostendunt: & in simili à Laudensi traditum est, *in c. vnico. §. & quia vidimus de personis, nu. 44. de his qui feuda dar. poss.* & Iacobino, *de feudis, super verbis præsentes & recipientes, num. 7.* Ideo autem adgnati in infinitum, cognati vsque ad sextum gradum admittuntur; quia per agnatos familia conseruatur, non per cognatos, vt suprà latiùs est expositum: nec alia huius rei quærenda videtur ratio. Hodiè in successionibus, inter agnatos & cognatos nulla est differentia. *Nouella 18.*

Ce:

SYNOPSIS TIT. V. DE SVCCESSIONE. COGATORVM.

Post legitimos svccedvnt Cognati, saluâ etiam gradus prærogatiuâ, scilicèt

- Agnati capite minuti,
  - Exceptis fratribus & sororibus emancipatis, qui vocantur cum fratribus integri iuris, tanquam consanguinei, ex lege.
    - Anastasij, cum aliqua diminutione.
    - Iustiniani, ex æquis partibus.
- Ex iis, sed post emancipationem concepti.
- Per fœminas coniuncti ex transuerso gradu, vt auunculi, & sororum filij.
- Liberi adoptiui, in hæreditatem patris naturalis.
- Fratres & liberi vulgò quæsiti.
  - Sed nouo Iure, vocantur omnes Congnatis cum Agnatis, prout gradu proximiores sunt.

DE GRADIBVS COGNATIONIS.

Titvlvs VI.

Text. Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transuerso fratrum sororúmve, eorúmque qui quæve ex his progenerantur: & conuenienter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transuerso numeratur, à secundo. Primo gradu est suprà, pater, mater: infrà, filius, filia. Secundo suprà, auus, auia: infrà, nepos, neptis; ex transuerso, frater soror Tertio suprà, proauus, proauia: infrà, pronepos, proneptis: ex transuerso, fratris sororísque filius, filia; & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατρῶος vocatur. Auunculus est frater matris, qui apud Græcos propriè μητρῶος & vterque promiscuè θεῖος dicitur. Amita est patris soror. Matertera verò matris soror, vtraque θεία, vel apud quosdam, τηθὶς appellatur Quarto gradu suprà, abauus, abauia: infrà, abnepos, abneptis: ex transuerso, fratris sororísque nepos, neptis, & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror, item auunculus magnus & matertera magna, id est, auiæ frater & soror, consobrinus, consobrina, id est, qui quæve ex fratribus aut sororibus progenerantur. Sed quidam recte consobrinos: eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari At eos, qui ex fratre & sorore propaganrur, amitinos propriè dici. Amitæ tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos. Quinto suprà, atauus, atauia:

atauia: infrà, adnepos, adneptis: ex transuerso, fratris, sororisque pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, id est, proaui frater & soror, proauunculus & promatertera, id est, proauiæ frater & soror. Item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ filius, filia, propius sobrino, propius sobrina, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. Sexto gradu suprà, tritauus tritauia: infrà, trinepos, trineptis, ex transuerso, fratris sororisque abnepos, abneptis, & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater & soror, abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater & soror. Item sobrini sobrinæque, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelis, vel consobrinis, vel amitinis, progenerantur. Hactenùs ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Námque ex his palàm est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus, quippe semper generata quæque persona gradum adiicit, vt longè faciliùs sit respondere, quoto quisque gradu sit, quàm propria cognationis appellatione quemquam denotare. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cùm magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigitur, ideò necessarium duximus, post narrationem graduum, etiam eos præsenti libro inscribi, quatenus possint & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

SVMMARIA.

1 *Quot sint ordines cognatorum.*
2 *Quid sit gradus.*
3 *Vnde gradus dicatur.*
4 *Quæ in computandis gradibus regula sit obseruanda.*
5 *Ocularis inspectio operatur firmum iudicium in iudicando.*

COgnatorum tres sunt ordines: Alij enim superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso, siue à latere. Supioris ordinis sunt parentes. Inferioris, liberi. Ex transuerso, siue à latere, fratres & sorores, liberique eorum, *l. 1. de gradib. & hoc tit. nostro.* Rursus; qui ex transuerso siue à latere sunt, aut adgnati sunt, aut cognati, *l. ICtus, de gradib.* & cognati cuiuscunque ordinis, gradibus inter se discernuntur, *id est*, generationibus. GRADVS ENIM NIHIL ALIVD EST, QVAM GENERATIO § *penult. hoc tit.* Et cùm quæritur, quoto gradu quis mihi sit; hoc quæritur, quota generatione me contingat, aut quot generationes inter me & illum de quo quæritur, intercedant. Ad generationes dicuntur gradus: ad similitudinem scalarum, locorumve procliuium, *d. l. ICtus, §. gradus, de gradib.* Sicuti enim vnus gradus ex alio depender, & gradus ita ingredimur, vt à proximo in proximum, *id est*, in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus, *d. l. ICtus, §. gradus, de gradib.* Ita vna generatio ex alia perpetuò descendit, & de vna generatione transimus ad alram. In computatione igitur graduum, generationes sunt spectandæ, & quot sunt generationes tot sunt gradus. Hac vna & sola regula, quam Iustinianus hic tradit his verbis, SEMPER GENERATA PERSONA GRADVM ADIICIT, in computandis gradibus vtendum est: eáque Theophilus, Harmenopulus, & reliqui Græci, in libris, βασιλικοῖν, & in synopsi, vsi sunt. Si ergo volo scire, quoto gradu pater & ego simus coniuncti, ita dicendum erit: Ego progenitus sum à patre; est vna generatio, ergo vnus gradus, & pater mihi primo gradu coniungitur. Si volo scire, quoto gradu auus mihi coniungatur, dicendum erit: Ergo procreatus sum à patre, est vna generatio ergo vnus gradus: Pater procreatus est ab auo meo, est secunda generatio, ergo secundus gradus. Ergo

SYNOPSIS TIT. VI. DE GRADIBVS COGNATIONVM.

GRADVS COGNATIONVM, vt iure Ciuili numerantur.

	IS de cuius co-, gnatione quæritur.						
1.	Filius	Pater					
2.	Nepos	Pater	Frater	2.			
3.	Pronepos	Proauus	Patruus	Fratris filius	3.		
4.	Abnepos	Abauus	Patruus magnus	Consobrinus	Fratris nepos	4.	
5.	Atnepos	Atauus	Propatruus.	Proprior ſobrino	Conſobrini filius	Fratris Pronepos	5.
6.	Trinepos.	Tritauus.	Abpatruus	Sobrinus.	Propioris ſobrino filius	Conſobrini nepos	Fratris abnepos.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITVLVS VII.

TEXT. Illud certum eſt, ad ſeruiles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum poſſeſſio promittitur, non pertinere: nam nec vl'â antiquâ lege talis cognatio computatur. Sed noſtra Conſtitutione, quam pro iure patronatus fecimus (quod jus vſque ad noſtra tempora ſatis obſcurum, atque nube Plenum, & vndique confuſum fuerat,) & hoc humanitate ſuggerente conceſſimus, vt ſi quis in ſeruili conſortio conſtitutus liberum vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſeruilis conditionis muliere: vel contrà, ſerua mulier ex libero vel ſeruo habuerit liberos cuiuſcunque ſexus: & ad libertatem his peruenientibus. & ij qui ex ſeruili ventre nati ſunt, libertatem meruerint: vel dum mulieres liberæ erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint, & poſteà ad libertatem peruenerint: vt hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte ſopito. Hos enim liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius mutuam ſucceſſionem vocauimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocantes: ſiue ſoli inueniantur, qui in ſeruitute nati, & poſteà manumiſſi ſunt: ſiue vnà cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt: ſiue ex eodem patre, vel ex eadem matre, ſiue ex aliis; ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

SVMMARIA.

1 *Seruilis cognatio quæ sit.*
2 *Quando cognatio in seruis attendatur.*
3 *Iustinianus de successione liberorum ex seruis procreatorum, quid statuerit.*

HIc titulus, qui DE SERVILI COGNATIONE inscribitur, est appendix tituli præcedentis; & in libris manuscriptis ac aliis correctioribus, coniungitur cum præcedenti titulo: quemadmodum Iacobus Cuiacius, Ludouicus Ruffardus, & alij notarunt: & Græcus interpres Theophilus specialem
1 titulum non agnoscit. SERVILIS AVTEM COGNATIO EST QVÆ IN SERVITVTE FVIT CONTRACTA. Hæc cognatio iure ciuili pro nulla habatur, *l.1.§.1. vnde cognati,* ad leges non pertinet, *l. ICtus, §. non parcimus de gradibus,* & nulla lege computatur, vt Iustianus, hîc loquitur. Nam & serui, iure ciuili & prætorio, pro nullis habentur, *l. quod attinet. de regul. jur. l 1. de iure deliber. l. nullo. ad l. Cornel. de falsis.* & in lege Aquilia, pecudibus comparantur, *toto titul. ad l. Aquil. infrà,* mortuísque similes sunt, *l. seruitutem, de regul jur.* & sunt ἀπρόσωποι, vt Theophilus inquit, *in titul. de stipulat. seruor. infrà.* Nec patrem ciuilem habent, nec matrem, nec fratrem, aut vllum alium cognatum, *l. hoc accusare: §. pen. de accusat.* Paulus *in 4. sentent. tit.* 10. Et ideò rectè Plautus, *in Captiuis,* cùm quidam seruus patrem suum nominaret: Quomodo, *ridens inquit,* patrem, qui seruus es? Cæterum, quod ad jus naturæ attinet, nihil serui ab aliis hominibus differunt. *d. l. quod attinet. de regul. jur §.1. suprà de libertinis.* Cognatio autem est juris naturalis, *§. fin. suprà legit. agnat. tutel. §.1. ibi, Qua parte cognatio naturalis spectatur, suprà, de success. cognat. l. ICtus, §. 4 ibi, naturale no-*
2 *men est, de gradibus.* Et ideò inter seruos non minùs, quàm inter liberos homines, contrahitur. Nec parcimus nominibus cognatorum etiam in seruis, sed parentes, filios, & fratres etiam seruorum dicimus, *l. vlt. §. 5. de gradibus.* Durante tamen seruitute non spectatur, sed tunc demùm attenditur, vbi serui ad libertatem peruenerint. Et quidem tunc attenditur, non à Prætore, quia edictum Prætoris, quo bonorum possessio cognatis defertur, non pertinet ad cognationes seruiles: *hoc tit. nostro, & d. l. 1. §. 1. vnde cognati,* nec etiam attenditur vlla alia antiqua lege, vt Iustinianus hîc loquitur: sed ex sola Iustiniani constitutione, quæ tamen non extat. Illa constitutione, vt Iustinianus hîc tradit, cau-
3 tum fuit, vt si seruus liberum vel liberos habuerit, ex libera muliere vel serua, vel contrà, serua ex libero vel seruo liberos habuerit; parentibus seruis manumissis, itémque iis, qui ex seruili ventre nati sunt, liberi parentibus succederet; & alter item liberorum ad alterius successionem veniret. Ait Iustinianus: LIBERVM VEL LIBEROS HABVERIT. Liberum hîc in singulari numero ponitur, sicuti & *in §. hoc quoque. sup. per quas person. cuique adquir.* vbi Ludouicus Ruffardus notauit, in libris omnibus manuscriptis ita legi: Emancipando liberum suũ: non, liberos suos. Sic *in l. jus adgnationis, de pactis.* ICtus inquit nolle suum liberum esse: vbi tamen in Florentinis legitur, nolle suum esse. Et Iustinianus, *in l. si quis suo in princip. C. de inoff. testam.* inquit: libero portionem relinquere. Idem Iustinianus, *in l. si quis priorum, § fin. C. de secundis nupt.* ait: liberum vel liberos habens. Et Valla, *in l. 3. Elegant. cap.* 8. tradit, liberum pro

filio,

filio, apud Quintilianum reperiri. *Tiraquellus in l. si vnquam, super verbis: suscepit liberos: num. 243. C. de reuocan. donat. Catellianus Cotta in memorabilibus, sub lit. L. mihi fol. 542.* Ait Iustinianus: EX LIBERA MVLIERE LIBEROS HABVERIT. Huiusmodi liberi non sunt serui, sed liberi homines. Nam qui ex matre nascitur libera, patre seruo, liber nascitur & ingenuus, §. 1. *suprà, de ingenua.* Ait Iustinianus: EX SERVILI VENTRE: quia partus ventrem sequitur, & (vt modò dictum est) si mater libera est, qui ex ea nascuntur, liberi sunt: si serua est, qui ex ea nascuntur, serui sunt; siue ex libero, siue ex seruo, liberos habuerit.

AD §. REPETITIS ITAQVE OMNIBVS.

TEXT. Repetitis itaque omnibus quæ jam tradidimus, apparet non semper eos, qui parem gradum cognationis obtinent, pariter vocari: eóque ampliùs ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm enim prima causa sit suorum hæredum, & eorum quos inter suos hæredes iam enumerauimus: apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrem aut patrem matrémque defuncti: cùm alioquin pater quidem & mater, (vt suprà quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secundum: pronepos autem tertio gradu sit cognatus, & abnepos quarto; nec interest, in potestate morientis fuerit, an non: quód vel emancipatus, vel ex emancipato, aut fœminino sexu propagatus. Amotis quoque suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus: adgnatus, qui integrum jus adgnationis habet, etiam si longissimo gradu sit, pleraque potior habetur, quàm proximior cogn[atus], Nam si patrui nepos vel pronepos auunculo vel materteræ præfertu[r]. Totiens igitur [d]icimus, aut potiorem haberi eum: qui proximiorem gradum cognationis obtinet: aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quotiens neque suorum hæredum jure, quique inter suos hæredes sunt neque agnationis jure aliquis præferri debeat secundùm ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris vlterioris gradus agnatis.

SVMMARIA.

1 *Quando pares in gradu pariter succedant.*
2 *Quando remotior proximiorem excludat.*

EX iis quæ hactenus dicta sunt, Imperator Iustinianus nunc concludit, 1 in successione cognatorum pares in gradu pariter vocari, & proximiorem remotiorem excludere, quando sui non extant, vel adgnati: siquidem & adgnati, cognati etiam sunt, vt Theophilus hîc eleganter docet, & ex iis, quæ suprà dicta sunt, constat. At extantibus suis & adgnatis, reliqui cognati, licèt sint cum suis & adgnatis in pari, vel etiam in proximiori gradu, non admittuntur, sed à suis & adgnatis excluduntur. Vt finge: defunctus reliquit fratrem, reliquit etiam nepotem ex filio. Hic frater & nepos in pari gradu cognationis sunt. Frater námque secundo gradu est, eodem gradu est nepos: non tamen propterea frater defuncto succedit, sed nepos solus, quia nepos suus hæres est. Rursus finge: defunctus reliquit fratrem, reliquit etiam pronepotem vel abnepotem. Hic frater proximiorem gradum cognationis obtinet, pronepos vel abnepos remotiorem. Frater siquidem secundo gradu est, pronepos tertio, abnepos quarto: & tamen pronepos vel abnepos defuncti, quia ex numero suorum est, potior est, quàm frater defuncti. Idem dicimus, si defunctus reliquit patrem vel matrem, & pronepotem vel abnepotem. Nam pronepos

Nam pronepos vel abnepos defuncti patrem & matrem excludit; cùm tamen pater & mater ſint in primo gradu, pronepos & abnepos in tertio in & quarto gradu. Nec intereſt, in poteſtate morientis fuerit pronepos vel abnepos, an emancipatus, vel ex emancipato, aut fœminino ſexu prognatus. Etenim, & hic pronepos vel abnepos, vel ex edicto Prætoris, vel ex Conſtitutionibus, inter ſuos vocatur, ſicuti ſuprà eſt expoſitum. Sic, quod ad agnatos attinet, finge: Defunctus reliquit patrui ſui nepotem & pronepotem & reliquit etiam auunculum vel materteram. Hic nepos patrui in quinto gradu, pronepos in ſexto: quod ita oſtenditur: Defunctum genuit pater, vna eſt generatio, & vnus gradus. Patrem genuit ſuus pater, *hoc eſt*, defunctus auus; eſt ſecunda generatio, & ſecundus gradus. Idem auus genuit patruum defuncti, eſt tertia generatio & tertius gradus. Patronus genuit filium, eſt quarta generatio, & quartus gradus: filius genuit nepotem, eſt quinta generatio, & quintus gradus: nepos patrui genuit pronepotem, eſt ſexta generatio, & ſextus gradus. Nepos ergo patrui defuncto eſt coniunctus in quinto, pronepos in ſexto gradu. Auunculus autem vel matertera defuncto coniungitur tertio gradu: & tamen nepos & pronepos patrui, auunculo matertera præferuntur, quia agnati ſunt: auunculus & matertera, cognati. Tunc igitur cognati, qui pari gradu ſunt, pariter admittuntur, & proximior vlteriorem excludit, cùm neque ſui extant, neque agnati: exceptis fratre & ſorore emancipatis, qui licèt capite deminuti, *hoc eſt*, emancipati ſunt, atque ita ſunt, atque ita aggnati eſſe deſierunt: ex conſtitutione Anaſtaſij & Iuſtiniani, reliquis adgnatis præferuntur, vt *in tit. de ſucceſſ. cognat.* latiùs explicauimus.

SYNOPSIS TIT. VII. DE SERVILI COGNAT.

RATIONE COGNATIONIS ab inteſtato ſuccedituR.	PATRI, MATRI, FRATRIBVS, FILIIS,	Quondam SERVIS, ex Conſtitutione Iuſtiniani.

DE SVCCESIONE LIBERTORVM.

TITVLVS VII.

TEXT. Nunc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impunè teſtamento præterire, nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, nullo ſuo hærede relicto. Itaque inteſtato quoque mortuo liberto, ſi is ſuum hæredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et ſi quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hæredem reliquiſſet,

reliquisset, nulla videbatur querela, si adoptiuus filius fuisset, apertè iniquum erat, nihil juris patrono superesse. Qua de causa posteà Prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: siue enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, vt patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret; & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio. Siue intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æque patrono contra hunc suum hæredem, partis dimidiæ bonorum possessio. Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solùm quos potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & adoptionem dati: & si modò ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto petierant, nam exhæredati nullo modo repellebant patronum. Posteà lege Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat; siue his testamento facto, siue intestato mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cùm vnum quidem filium filiámve hæredem reliquerat libertus, perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is siue vllo filio filiáve testatus decessisset: cùm verò duos duásve hæredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

SVMMARIA.

1. *Cur libertorum patronum in successione excludant.*
2. *Libertas res est in æstimabilis.*
3. *An filius naturalis liberti, in seruitute susceptus, patronum excludat.*
4. *Quid lex Papia Popæa tribuat patrono.*

OLim liberti testati hæreditas ad hæredem scriptum, intestati ex l. xij. tabul. ad suum hæredem, patrono excluso, pertinebat, *Vlpianus in fragmat. tit. 27. & in l. 3. in princ. de suis & legitimis*, nec quicquam intererat, ex naturalibus liberis suus esset hæres, an ex adoptiuis, *hoc tit. nostro*, Et quidem naturales liberi, *hoc est*, liberi ex justis nuptiis procreati, non immeritò patronum excludebant: οὐδὲ γὰρ ἄτοπον ὑπείκειν τῷ ἐν τῇ φύσει: *hoc est*, quia indignum non est patronum naturæ cederet: vt Theophilus loquitur. At adoptiuo filio relicto, qui suus etiam est hæres, sed non naturalis, *§ 1. de hered. quæ ab intest. defer.* apertè iniquum erat, patronum excludi, & nihil juris in bonis liberti intestati consequi: vt Iustinianus hîc ait. Ideò hoc iniquum erat, quia patronus grande beneficium in libertum confert, cùm eum ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducit. *l. 1. de bonis libert.* Libertas siquidem res est inæstimabilis; *l. libertas, l. non est singulis. § infinita. de reg. iur.* nec cum Persarū regno commutanda, vt Batis & Spartis Lacedæmonij *apud Plutarch. in Apophthegm.* existimarunt: & vitæ anteponitur, vt ostendit *l. vlt. C. de patr. potest.* & nemo bonus libertatem, nisi cum anima, amittit, vt Salustius inquit. Et hoc Prætores considerantes, in remunerationem præstitæ libertatis, dederunt patrono certam partem bonorum: *d. l. 1 § ... de bonis liber.* hoc est, (vt Iustinianus hîc interpretatur) dimidiam bonorum partem: siue testatus, siue intestatus libertus decesserit, relicto suo hærede filio adoptiuo. Naturali filio relicto, etiam ex edicto Prætoris, patronus in partem non admittitur, sed à filio naturali excluditur, siue in potestate fuerit, mortis tempore, siue emancipatus, *h. tit. n.* Quinimò filius naturalis, etiam in seruitute susceptus, patronum excludit, vt *in titulo proximè præcedenti*

est expositum. Et hoc ita Prætoribus placuit. Posteà lex Papia Popæa, Diuo Augusto auctore, M. Papio & Q. Popæo Consulibus, non ordinariis, sed suffectis, *Dio. lib. 56. Isidorus in c. quædam, distinct. 2.* lata est. HAC LEGE ADAVCTA
4 SVNT IVRA PATRONORVM, vt Iustinianus hìc loquitur. Etenim patronus, ex lege Papia Popæa, ex bonis liberti testati vel intestati, virilem portionem consequitur, si libertus centenarius fuerit, & vnum vel duos tantùm liberos habuerit. Si ergo libertus centenarius duos filios habeat; patronus ex lege Papia Popæa accipit tertiam partem: si vnum, dimidiam: PERINDE, inquit Iustinianus, AC SI LIBERTVS SINE VLLO FILIO INTESTATVS DECESSISSET. Pro INTESTATVS, legendum est, TESTATVS. Nam si libertus intestatus decesserit sine liberis; patrono non dimidia, sed tota hæreditas debetur. Ac si decesserit testatus sine liberis; patrono debetur dimidia ex edicto Prætoris. *Iacob. Cuiac. lib. 3. obseru. cap. 13.* Si plures liberos habuerit libertus, in totum patronus à successione repellitur.

AD §. SED NOSTRA CONSTITVTIO.

TEXT. Sed nostra constitutio, quam pro omnium notione Græca lingua compendioso tractatu habito, composuimus: ita huiusmodi definiuit: vt si quidem libertus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam, (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, vt pro mille sesterriis vnus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo libero relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reseruauit. Cùm verò maiores centenariis sint; si hæredes vel bonorum possessores liberos habeant, siue vnum, siue plures, cuiuscunque sexus vel gradus; ad eos successionem parentum deduximus, patronis omnibus vnà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint; siquidem intestati, ad omnem hæreditatem patronos patronásque vocauimus: si verò testamentum quidem fecerint, patronos autem vel patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exhæredauerint, vel mater siue auus maternus eos præterierint, ita vt non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra Constitutione, per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (vt anteà) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: vel quod deest eis, ex Constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit: ita sine onere, vt nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur. sed ad cohæredes, hoc onus redundaret, multis aliis casibus à nobis in præfata Constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi juris dispositionem perspeximus, vt tam patroni patronæque, quàm liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintum gradum, ad successionem libertorum vocentur, sicut ex Constitutione intelligendum est vt si eiusdem patroni vel patronæ, vel duorum duorúmve pluriúmve liberi sint; qui proximior est, ad liberti seu libertæ vocetur successionem; & in capita non in stirpes diuidatur successio, eodem modo & in iis qui ex transuerso latere veniunt, seruando. Penè enim consonantia jura ingenuitatis & libertatis in successionibus fecimus.

SVMMARIA.

1 *An libertus patrono præterito testari possit.*

2 *An patronus ex Iustiniani Constitutione tertiam bonorum partem sine onere habeat.*

3 *Quomodo inter liberos & nepotes patroni, hæreditatis diuisio fiat.*

Ex

EX Iustiniani constitutione, quam pro omnium notione, *hoc est*, vt omni- 1
bus innotesceret, (ita enim Theophilus vertit : διὰ τὸ πᾶσιν εἶναι πρόδηλον)
Græca lingua composuit : libertus , minus centum aureis habens testari
patrono præterito: Idémque Iustinianus hîc de liberta affirmat, quod notan-
dum est; propterea quòd ex xij. tabul. patronus in bonis libertæ nihil juri-
habeat, vt *in tit. de legit patron. tutela*, suprà monui. Si intestatus decedat liber-
tus, liberis relictis liberi succedunt, aliàs patronus. Si centum aureos habeat
libertus, aut plus; liberi hæredes vel bonorum possessores, *hoc est*, sui, qui hære-
des sunt, & emancipati, qui sunt bonorum possessores, ab intestato & ex testa-
mento patronum excludunt. Liberis non extantibus, patronus ab intestato
habet assem, siue totam hæreditatem. Testamento facto, non extantibus libe-
ris; vel extantibus quidem, sed à patre exhæredatis, à matre præteritis ex justa
causa: (& hoc est, quod hîc dicitur: ITA VT NON POSSINT ARGVI EO-
RVM TESTAMENTA INOFFICIOSA :) patronus consequitur tertiam par-
tem siue institutus fuerit in testamento, siue præteritus. Et hanc tertiam par-
tem habet patronus absque vllo onere. Si enim à patrono legatum aut fidei-
commissum fuerit relictum extraneis, aut etiam liberis exhæredatis; patronus 2
onus legati aut fideicommissi non agnoscit, sed cohæres patroni legatum aut
fideicommissum præstare cogitur. Quod ante Iustiniani constitutionem se-
cùs fuit, vt constat, ex *l. 4. de condit. & demonstrat.* Et quod de patrono dicimus,
etiam in pluribus patronis, & liberis patronorum, eorúmque transuersalibus,
vsque ad quintum gradum, obtinet : & qui gradu proximior est, vlteriorem
excludit, hæreditate in capita, non in stirpes, semper diuisa. Si ergo libertus in- 3
testatus decessit, nullis relictis liberis ; patrono etiam non superstite, sed filio
patroni, itémque nepote ex alio filio : solus filius succedit, excluso nepote. Et
si ex duobus filiis patroni nepotes supersint: ex vno filio duo nepotes, ex alte-
ro quatuor, hæreditas liberti in partes diuiditur , aliter atque in ingenuorum
successionibus , vt suprà expositum est : & propterea Iustinianus hîc inquit:
PENE CONSONANTIA ESSE IVRA INGENVITATIS ET LIBERTINI-
TATIS IN SVCCESSIONIBVS.

AD §. SED HÆC DE IIS LIBERTINIS.

TEXT. Sed hæc de iis libertinis hodiè dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cùm nec sunt alij liberti, simul & Dediticiis & Latinis sublatis: cùm Latinorum Legitimæ successiones nullæ penitùs erant, quia licèt vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant; & quasi seruorum, ita bona eorum jure quodammodo peculij, ex lege Iunia, manumissores detinebant. Posteà verò Senatusconsulto Largiano cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum, in bonis Latinorum præponerentur. Quibus superuenit etiam Diui Traiani edictum, quod eundem hominem, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem venire ex beneficio Principis festinabat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra Constitutione, propter huiusmodi conditionem vices, & aliàs difficultates; cum ipsis Latinis, etiam legem Iuniam, & Senatusconsultum Largianum & edictum Diui Traiani, in perpetuum deleri censuimus, vt omnes liberti ciuitate Romana fruantur : & mirabili modo quibusdam adiectionibus ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

SVMMARIA.

1 *Quotuplices olim fuerint Libertini.*
2 *An Latini peculium habeant.*
3 *Hodiè omnes Libertini Ciues Romani sint.*

1 OLim libertinorum triplex erat conditio: alij enim libertini, qui vindicta, censu, vel testamento manumissi erant, ciues Romani dicebantur: alij, qui per Epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione erant manumissi appellabantur Latini: alij denique Dedititij vocabantur, qui post admissa crimina, supplicijs subditi, & publicè pro criminibus cæsi, manumissi erant: aut qui manumissi erant, postquàm in illorum facie vel corpore quæcunque judicia, aut igne, aut ferro, ita impressa fuerant, vt deleri non possent. *Vlpianus in fragm. tit.* 1. *Caius in* 1. *Instit. tit.* 1. *Cicero in Topicis,* §. *libertinorum suprà, de libertinis.* Libertini, ciues Romani, maiorem & justam libertatem consequebantur, *dict.* §. *Libertinorum.* Et de iis intelligenda sunt, quæ hactenùs de successione libertinorum diximus: & propterea Vlpian. *in l.* 3. §. 1. *de suis & leg.* libertum definit, quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit. Latini consequebantur minorem libertatem: *dict.* §. *libertinorum*, quia tanquam liberi viuebant, *l.* 1. *ad legem Falcid.* sed patroni bona eorum detinebant: & patronis mortuis, hæredes patronorum, siue liberi erant patronorum siue hæredes extranei, ad bona Latinorum jure quodammodo peculij veniebant; non jure hæreditario, sed ex l. Iunia Norbona.
2 Quod posteà Senatusconsulto Largiano nonnihil immutatum fuit. Ex eo siquidem Senatusconsulto, liberi patronorum extraneis hæredibus præponebantur, *hoc* §. *nostro*, Inquit Imperator, IVRE QVODAMMODO PECVLII: quia Latinorum viuentium nullum erat peculium, cùm tanquam liberi viuerent & peculium liberorum non est, *l. paterfamilias, de verb. sig. l. fin circa finem, C. de inoffic. testam.* Quia ergo Latini plenam libertatem non habebant, solebant nonnunquam à Principe jus Quiritum siue ciuium Romanorum petere. *Vlpianus in fragm. tit.* 3. idque petebant sæpiùs, etiam inuitis & ignorantibus patronis. Et ob id, edicto Diui Traiani posteà cautum fuit, vt Latini, qui jus Quiritum à Principe impetrassent, inuitis vel ignorantibus patronis, tanquam ciues Romani viuerent, morerentur Latini. Tandem Iustinianus legem Iuniam, Senatusconsultum Largianum, & edictum D. Traiani sustulit; & constituit, vt omnes liberti ciues Romani essent, *l. vnica. C. de lat. libert. tollen. & l. vni. C. de dedititia libert. tollen.* VIIS, QVÆ IN LATINITATEM DVCEBANT AD CIVITATEM ROMANAM CAPIENDAM, QVIBVSDAM ADIECTIONIBVS TRANSPOSITIS, vt Iustinianus hìc in fine loquitur. Qui enim olim per Epistolam fiebat Latinus, hodiè fit ciuis Romanus; si modò Epistolæ quinque testes subscripserint. Item qui inter amicos fiebat Latinus, hodiè fit ciuis Romanus; si interuenerint acta, & quinque item testes, *dict. l. vni. C. de lat libert. tollend.* Testes quinque & acta, Imperator adiectiones vocat. *Iacobus Cuiacius lib.* 18. *obseruat. cap.* 12.

SYNOPSIS TIT. VIII. DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

PATRONI SVCCEDVNT LIBERTIS Iure Manumissionis, an

- LEGE XII. TABVLARVM, ab intestato tantùm, suis hæredibus nullis relictis.
- EDICTO PRÆTORIS, tam facto testamen. quàm ab intestato, in mediam partem bonorum; si modò hæredem ex liberis naturalibus non habeant.
- LOGE PAPIA POPPÆA, locupletioribus tantum, ab intestato similiter & contra tabulas in viriles portiones cum vno vel duobus liberis.
- CONSTITVTIONE IVSTINIANI, centenariis, contra tabulas, in tertiam partem bonorum, si nullos habeant liberos.

Patronis autem defunctis, liberi eorum & parentes, posteàque Agnati, & vltimò Cognati succedunt, ad quintum vsque gradum.

DE ASSIGNATIONE LIBERTORVM.

TITVLVS IX.

TEXT. In summa (quod libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse senatum, vt quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, vt ex liberis adsignare libertum, vt post mortem eius, solus is patronus habeatur, cui adsignatus est, & cæteri, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interueniente, pariter admitterentur, nihil juris in iis bonis habeant, sed ita demùm pristinum jus recipiant, si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tantùm libertum, sed etiam libertam, & non tantùm filio nepotíve, sed etiam filiæ neptíve adsignare permittitur. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluréſve libertos in potestate habebit, vt eis quos in potestate habet, adsignare ei libertum libertáve liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauit, posteà emancipauerit, num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere, quod & Iuliano & aliis plerisque visum est. Nec interest, testamento quid adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque verbis, patronis hoc permittitur facere, ex ipso Senatusconsulto, quod Claudiani temporibus factum est, Suillo Rufo & Osterio Scapula Consulibus.

SVMMARIA.

1 *Bona libertorum quomodo inter liberos patroni diuiduntur.*
2 *An filio emancipato libertus aßignari poßit.*
3 *Explicatur l.vtrùm ei tantùm, ff. de aßignandis libertis.*

1 BOna libertorum ad liberos patroni æqualiter pertinent communi jure, vt Papianianus loquitur, *in l.11. de aßignandis libertis*, nisi forte pater vni liberorum libertum assignauerit, vel verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel viuus, vel per epistolam, vel per attestationem, vel per chirographum, *l.1. §. aßignare, l. assignare, de aßignand. libert.* Tunc enim is solus jura patroni habet, & solus liberti bona consequitur, cui libertus assignatus est, ex Senatusconsulto, quod D. Claudij temporibus, Suillo Rufo & Osterio Scapula Consulibus, (ita enim legendum est.) factum est. *Plinius lib.7.cap.5. Cornel. Tacitus lib. 16.* Et potest assignatio fieri vel purè, vel sub conditione, *dict. l. aßignare,* vel etiam in diem, *l. sub conditione. eodem.* Et sub conditione vel in diem liberto assignato, interim pendente die vel conditione, omnia perinde obseruantur, ac si assignatus non esset. Itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hæreditas & bonorum possessio pertinet, *dict. l. sub conditione, de assign. libert.* Loquitur autem Senatusconsultum nominatim de liberis, quos patronus in potestatete habet, vt *ex dict. l. 1.* videre licet. Emancipato ergo filio assignari libertus non
2 potest. Imò si patronus filio, quem in potestate habet, libertum assignauerit, & posteà filium emancipauerit, euanescit assignatio, *hoc tit. nostro*, idque secundùm regulam: Quæ ab initio constiterunt, posteà euanescunt, si recidant in illum casum, à quo incipere non potuerunt, *l. pro parte, de seruitut. l. si sub vna significatione. §.1. & l. pluribus rebus, §. 2. de verb. oblig. l.3. in fine, de his quæ pro non*
3 *script. habentur, l. lege, Iulia ita cauetur, §. pen. de ritu nupt.* Nec obstat, *l. vtrùm ei tantùm, de aßignan. libertis*: quia loquitur nullo casu, quo patronus qui duos filios in potestate habet, & vnum emancipatum, vni ex filiis, quos in potestate habet, & pariter emancipato libertum assignat. Hæc assignatio valet; & quod per se emancipatus non haberet, hoc consequitur per coniunctam personam: quod nouum non est, *l. mulieri. de cond. & demonstr. l. vlt. de lib. & postum. &c.*

SYNOPSIS TIT. IX. ASSIGNATIONE LIBERTORVM.

Ex SCto liberti assignantur,
- QVIBVS? Liberis in potestate constitutis.
- VBINAM? In testamento, vel extra testamentum.
- QVOMODO? Verbis quibuscunque, scriptura & nutu.
- QVO FINE? Vt soli habeant jura patronatus, quibus libertorum assignatio facta est.

DE

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

TITVLVS X.

TEXT. Ius bonorum possessionis introductum est à Prætore, emendandi veteris juris gratia. Nec solùm in intestatorum hæreditatibus vetus jus eo modo Prætor emendauit, sicut suprà dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus hæres fuerit institutus: quamuis hæreditatem jure ciuili adire non poterat, cùm institutio non valebat: honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicèt cùm à Prætore adiuuabatur. Sed & is à nostra Constitutione hodiè rectè hæres instituitur, quasi & jure ciuili non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia, pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui rectè facto testamento hæredes instituti sunt, dat secundùm tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas jure ciuili.

SVMMARIA.

1 *Bonorum possessio quid sit.*
2 *Patrimonij nomen quomodo accipiatur.*
3 *Quæ inter hæreditatem & bonorum possessionem sit differentia.*
4 *An bonorum possessio ex testamento quoque detur.*

DIctum hactenus est de primo modo, quo per vniuersitatem res nobis acquiruntur Sequitur modus secundus, de bonorum possessionibus, *§. fin. suprà, per quas person. cuique adq.* BONORVM autem POSSESSIO EST IVS PERSEQVENDI RETINENDIQVE PATRIMONII, SIVE REI, QVÆ CVIVSQVE, CVM MORITVR FVIT, *l. 3 §. bonorum, de bon. possess.* Dicitur bonorum possessio jus, quia non est factum aliquod, non aliquis actus, sed jus: sicuti de hæreditate suprà diximus. Additur, PERSEQVENDI, RETINENDIQVE PATRIMONII. Ea persecutio non fit actionib. ciuilib. sed possessoris, *l. ideóque in fine, de Carboniano edict. l. pen. §. sed nunquid, de bonis libert.* vt possessoria hæreditatis petitione, *toto tit. de possess. hæred. petit.* & interdicto Quorum bonorum, *toto tit. quorum bonorum.* Retentio, exceptionibus. Patrimonium propriè bona paterna significat, 2 sicut matrimonium bona materna. Sed hîc patrimonium est res, quæ alicuius fuit: & ideò dicitur in definitione, PATRIMONII SIVE REI. Postrema verba, QVÆ CVIVSQVE, CVM IS MORITVR FVIT: adiiciuntur, vt ostendatur, bonorum possessionem defuncti esse, sicuti hæreditas defuncti est. Eadem itaque est hæreditatis & bonorum possessionis deffinitio: & ideò bonorum possessio, aliàs hæreditatis possessio dicitur, *l. 3. §. hæreditatis, de bonor. poss.* Ibi in ff. Florentinis ita rectè legitur: Hæreditatis autem, bonorúmve possessio. *Cic in 6. epist ad Atticum, & in 3. Verrina.* In eo tamen hæreditas & bonorum possessio differunt, quòd hæreditas juris ciuilis est; bonorum possessio, juris prætorij. Hæreditas 3 item dominium tribuit; bonorum possessio duntaxat possessionem. Et quod dicitur, *in l. 1. de bon. possess.* bonorum possessionem dominium tribuere, de dominio possessionis intelligendum est, sicuti suprà monui. Et hæc bonorum

possessio plurimùm distat à bonorum possessione, de qua, *in tit. De adquir. poss. & in tit. de bonis auctor. judic. possid.* Iuris enim magis est, quàm corporis, *l. 3. de bon. poss.* Illa è contrà, corporis magis est, quàm juris, *l. 1. §. adipiscimur. & l. possessio. de adquir. poss.* Vtriusque tamen eadem appellatio. Nam possessio, quæ corporis & facti est, bonorum possessio dicitur, *in l. si minor. de adquir. hered. l. cùm proponis. C. de bonis auctor. judic. possid.* Et contrà, possessio quæ juris est, dicitur possessio bonorum, *l. cognitio. de officio eius cui mandata est jurisdict.* & aliàs transposita vocabula idem significant, Aristotele auctore, *in lib.* περὶ ἑρμηνείας.
4 Porrò Prætor bonorum possessionem non tantùm ab intestato dat, sed etiam ex testamento: ídque veteris emendandi, vel impugnandi, vel confirmandi causa. Emendandi, cùm posthumus alienus, *hoc est*, qui natus, inter suos hæredes testatori futurus non est, §. *posthumo, suprà de legatis*, (ita ibi legendum est,) institutus est. Hic enim jure ciuili hæres non est. Iure tamen prætorio datur ei bonorum possessio secundùm tabulas, *hoc tit. nostro, & l. 3. de bonor. poss. secund. tab.* Impugnandi, cùm liberi sunt præteriti, *hoc est*, neque hæredes instituti, neque, vt oportet, ex hæredati. Nam Prætor his liberis dat bonorum possessionem contra tabulas. *§. Eadem hæc obseruantur suprà, de hæred. quæ ab intest. defer.* Confirmandi, cùm illis, qui in testamento instituti sunt, dat bonorum possessionem secundùm tabuls, *hoc tit. nostro.*

Ad §. Qvos avtem Prætor.

Text. Quos autem Prætor solus vocat ad hæreditatem, hæredes ab ipso jure non fiunt: nam Prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantùm, vel simul similem juris Constitutionem hæredes fiunt; veluti per Senatusconsulta & Constitutiones Principales, sed cum eis Prætor dat bonorum possessionem, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus Prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quid sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hæreditatum, Prætor ex bono & æquo dilatauit.

Svmmaria.

1 *Quomodo dominus siue hæres quis constituatur.*
2 *Prætor hæredem facere non potest.*

1 Iam suprà monui hæredem significare dominum. Dominum autem siue hæredem lex facit, aut similis constitutio: vt Senatusconsultum, aut Principis placitum. Princeps si quidem lex animata, vt dicitur, *in Authentic. de Consulib. § penult.* & notauit, *Matthæus de Afflictis in præludiis constit. Neapolit. & in Rubrica 6. num. 32. lib.*
2 Prætor verò minister tantùm est legis & æquitatis. Non igitur potest dominum siue hæredem facere, sed tantùm facit bonorum possessorem, qui loco hæredis est, *hoc §. nostro.* Hinc traditum est, in dominio pignoris addicendo, auctoritate Principis opus esse, *l. & eleganter, de pignorat. act. l. debitor. ad Trebell.* & in adquirendo eius rei dominio, quam Prætor possidere jussit, vsucapione, *l. Prætoris. l. hu quis. l. si finita, §. Iulianus, & §. si de vectigalibus, de damno infecto.*

Ad §. Svnt avtem.

Text. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ; Prima, quæ prætetitis liberis datur, vocaturque contra tabvlas. Secunda, quam omnibus jure scriptis hæredibus Prætor pollicetur, ideoque vocatur secvndvm tabvlas. Et cùm de testamentis priùs locutus est ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & iis qui ex edicto Prætoris inter suos connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur vnde liberi. Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori præferebat. Sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia: frater, soror, siue consanguinei sunt siue vterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, tvm qvem ex familia. Sexto, patrono & patronæ, liberisque eorum & parentibus. Septimo, viro & vxori. Octauo, cognatis manumissoris. Sed eas quidem prætoria introduxit jurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est; sed nostris Constitutionibus omnia corrigentes, contra tabvlas quidem, & secvndvm tabvlas bonorum possessiones admisimus, vtpote necessarias constitutas: nec non ab intestato, vnde liberi & vnde legitimi bonorum possessiones. Quæ autem in Prætoris edicto, quinto loco posita fuerat, id est, vnde decem personæ, eam pio proposito & compendioso sermone superuacuam ostendimus. Cùm enim præfata bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori; nostra Constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit, vt ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supradicta bonorum possessio. Sublata igitur præfata quinta bonorum possessione in gradum eius sextum anteà bonorum possessionem induximus, & quintam fecimus, quam Prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque anteà fuerat septimo loco bonorum possessio, tvm qvem ex familia: & octauo vnde liberi patroni patronæqve, et parentes eorvm: vtramque per Constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitùs vacuauimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas vsque ad quintum tantummodò gradum coartauimus, vt si aliqua inter ingenuos & libertinos differentia, sufficit eis tam contra tabvlas bonorum possessio, quàm vnde legitimi & vnde cognati, ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scrupulositate & inextricabili errore istarum bonorum possessionum resoluto. Aliam verò bonorum possessionem quæ vnde vir et vxor appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus, decima veteri bonorum possessione, quæ erat vnde cognati manumissoris, propter causas enarratas meritò sublata, vt sex tantummodò bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.

SVMMARIA.

1 *Quot sint bonorum possessiones ex testamento.*
2 *Ab intestato quot sint bonorum possessiones.*
3 *Quænam bonorum possessiones hodie sint in vsu.*

His Iustinianus enumerat bonorum possessiones. Ex testamento sunt duæ, Contra tabvlas, quæ datur liberis præteritis, *toto tit. de bonor.possess.contra tabulas*, & Secvndvm tabvlas, quæ datur hæredibus scriptis, *toto titul. de bonor.possess. secundùm tabulas.* Bonorum possessionem contra tabvlas, primam vocat Imperator, quia prima fuit in edicto. Et ideò his verbis: ex prima parte edicti bonorvm possessionem petere, *l. 4. de Carbon. edicto.* vel, ex primo edictio bonorvm 1

POSSESSIONEM PETERE: *l. scriptus hæres, eod.* significatur, petere bonorum possessionem. Contra tabulas. Aliàs bonorum possessio Contra tabulas, dicitur contra lignum, *l. quod vulgò de bonor. possess. contra tabulas*, quod est, contra testamentum ligno incisum. Ab intestato sunt octo. Prima dicitur, VNDE LIBERI,
2 *toto tit. si tab. testam. nulla extab. vnde liberi*, & datur liberis suis & emancipatis, vt *in tit. 1.* suprà expositum est. Secunda, VNDE LEGITIMI, *toto tit. vnde legitimi*, & datur agnatis. Tertia, VNDE DECEM PERSONÆ: & datur decem personis, quæ extraneo manumissori præferuntur. Olim pater, qui filium, emancipauerat, non aliter erat hæres filij sui, quàm si filium contracta fiducia emancipasset, *vt in §. fin suprà de legit. agnat. success.* expositum est. Succedebat ergo extraneus manumissor. Cæterùm, Prætor non solùm patrem naturalem, sed etiam aliàs personas extraneo manumissori præposuit, vt hîc dicitur: & cùm personæ in vniuersum essent decem, inde bonorum illam possessionem appellauit, VNDE DECEM PERSONÆ: & meminit huius bonorum possessionis Iustinianus, *in Nouell. 22 §. Ac prima quidem nuptiæ.* Quarta bonorum possessio, quæ ab intestato datur, dicitur VNDE COGNATI, *toto tit. vnde cognati.* Quinta bonorum possessio dicitur, TVM QVEM EX FAMILIA, à primis verbis edicti Prætoris, *argum. l. 1. & l. si ex duobus Vnde legitimi*, quod Cicero vetus actranslatiuum, *in Verrem act. 3.* appellat; & datur familiæ: *Vlpianus in frag. tit. 28. de possess. dandis*; hoc est, adgnatis patroni. Atque ita Theophilus, Eguinarius Baro, Cuiacius, Ferretus, Cãtiuncula & alij exponũt; aliter atq; Hotomanus. Pro his verbis; TVM QVEM EX FAMILIA, *in §. quinto, & § cúmque*, malè legitur, TANQVAM EX FAMILIA: eamque vitiosam lectionem Theophilius secutus vertit, *ὡσανεὶ ἐκ φαμιλίας*. Sexta bonorum possessio dicitur, VNDE LIBERI PATRONI, de qua, *in tit. de bonis libert.* & datur patrono & patronæ, ac liberis patroni & patronæ, itémque parentib. Septima bonorum possessio appellatur, VNDE
3 VIR ET VXOR, *toto tit. vnde vir. & vxor.* & datur viro & vxori. Postrema bonorum possessio nominatur, VNDE COGNATI MANVMISSORIS, *hoc §. nostro.* Ex his bonorum possessionibus, quas Prætores tam ex testamento, quàm ab intestato introduxerunt, Imperator Iustinianus sex bonorum possessiones retinuit: duas ex testamento, Contra tabulas & Secundùm tabulas: & quatuor ab intestato, Vnde liberi, Vnde legitimi, Vnde cognati, Vnde vir & vxor. Et has bonorum possessiones ordinarias appellat, quòd ordine deferantur: reliquas quatuor tanquam non necessarias reiecit. Inquit Iustinianus: QVÆ IN PRÆTORIS EDICTO, QVINTO LOCO POSITA FVERAT, VNDE DECEM PERSONÆ. Hæc bonorum possessio, Vnde decem personæ, quinto loco ponitur, si bonorum possessiones incipiamus numerare à bonorum possessione, Cõtra tabulas, quæ ex testamento datur. At si numeres bonorum possessiones à bonorum possessione, Vne liberi, quæ prima est bonorum possessio; quæ ab instato datur: tunc bonorum possessio, Vnde decem personæ, est in ordine tertia bonorum possessio. Ait Iustinianus: NOSTRA CONSTITVTIO OMNIBVS PARENTIBVS, EISDEMQVE MANVMISSORIBVS, CONTRACTA FIDVCIA MANVMISSIONEM FACERE DEDIT. Hæc verba non ita intelligenda sunt, quasi parentes filiorum emancipatorum non aliter sint hæredes, quam si contractâ fiduciâ filios emancipauerint. Ante Iustinianum quidem, hoc ita receptum fuit, *§. fin. suprà de legit. agnat. success.* Verùm ex Iustiniani constitutione emancipationes liberorum semper videntur contracta fiducia fieri, *d. §. fin. suprà, de*

prà, de legit. agnat. succeß. Hoc ergo Iustinianus his verbis, NOSTRA CONSTITVTIO OMNIBVS PARENTIBVS CONTRACTA FIDVCIA MANVMISSIONEM FACERE DEDIT, vult dicere: Nostra constitutione parentes, qui liberos suos emancipant, videntur liberos emancipare contracta fiducia; etiamsi emancipatio non fuerit facta, fiducia nominatim contracta. Pater igitur, ex Iustiniani constitutione, semper intelligitur esse manumissor filij sui emancipati: & ideò filio emancipato succedit: atque ita superuacua est bonorum possessio, VNDE DECEM PERSONÆ.

AD §. SEPTIMA EAS SECVTA.

TEXT. Septima eas secuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Nouissimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur, lege vel Senatusconsulto vel Constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt: neque iis quæ ex testamento sunt, Prætor stabili jure connumerauit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, scilicèt iis, qui ex legibus, Senatusconsultis, Constitutionibúsve Principum, ex nouo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

SVMMARIA.

1 *Bonorum possessio extraordinaria, quomodo nuncupetur, & cur sic.*
2 *Quomodo item à Pretore.*

HIc §. est de bonorum possessione, quæ dicitur bonorum possessio VT EX LEGIBVS, vel, VT EX CONSTITVTIONIBVS: quando scilicèt noua aliqua lege vel constitutione bonorum possessio alicui defertur. Vt ex constitutione Hadriani Imperatoris, militis capite damnati ex militari flagitio, hæreditas & bonorum possessio defertur cognatis vsque ad quintum gradum: qui tamen aliàs lege non vocabantur, propter capitis deminutionem militis. *l. 2. de veteran. & militum succeß. l. si quis in principio. §. miles, de legat. 3. l. cùm hic status, §. si miles de don. int. vir. & vxor. l. 6. §. Sed & si quis, de iniusto, rupto & irrito facto test.* Hanc bonorum possessionem Prætor VTIMVM ET EXTRAORDINARIVM AVXILIVM vocauit, vt Iustinianus hìc tradit, *Cuiac. lib. 11. obseru. c. 14.* 1 2

AD §. CVM IGITVR PLVRES.

TEXT. Cùm igitur plures species successionum Prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successionis sæpè plures existent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed habere quos conuenirent: & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideò petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorum possessione, annuum spatium; cæteris centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis adcrescit: vel si nemo sit deinceps, cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione, dies vtiles singuli considerantur. Sed benè anteriores Principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet, sed quocunque modo, si admittentis

cùm indicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat eorum benefi-cium.

SVMMARIA.

1 *An in suis hæredibus sit successio.*
2 *Quæ dicatur successio ordinis, itémque gradus.*
3 *Quantum tempus ad petendam bonorum possessionem detur.*
4 *An ad pentendum bonorum possessionem solemnia verba hodiè requirantur.*

1 IN suis, itémque legitimis hæredibus, olim non erat successio, vt *in §. placebat. suprà legit. agnat. success.* exposui. Prætor autem in bonorum possessionibus successionem admisit, *toto titul. de successorio edicto, & hoc §. nostro.* Et edicto verò illo successorio, quod aliàs caput successorium nominatur, *l. 1. §. penult. de iuris & facti ignor.* interdum pars successoria, *l. 1. §. sed videndum, de.*
2 *successor. edicto*, duplex est successio: alia ordinis, alia gradus. Ordinis successio dicitur, cùm deficientibus liberis succedunt legitimi, & deficientibus legitimis, cognati. Gradus successio est, cùm deficientibus liberis primis, vel cognatis, quibus delata fuit bonorum possessio, sequentibus in gradu eadem
3 bonorum possessio datur. Habent autem liberi & parentes annum, cæteri centum dies ad petendam bonorum possessionem, *hoc §. nostro, l. 1. & l. largius, de success. edicto.* Eaque tempora ideò Prætor præscripsit, ne bona hæreditaria vacua sine domino diutiùs jacerent, & creditoribus longior mora fieret, *d. l. 1. in princ. de success. edicto. & hoc §. nostro.* Ob hanc causam liberi, adgnati & cognati interrogari etiam solebant, vrgentibus creditoribus, an vellent succedere, & bonorum possessionem admittere, *dict. l. 1. §. sanè nonnunquam, de success. edicto.* Quòd si interrogati repudiabant bonorum possessionem, sequentes in gradu & ordine amittebantur. Si respondebant se deliberaturos, non præcipitabuntur. Et sicuti defunctorum interest, vt habeant successores: ita interest viuentium, ne præcipitentur, quandiu justè deliberant, *l. 6. de interrog. in iure faciendis.* Tempora verò ad petendam bonorum possessionem præstituta, vtilia sunt: *hoc est*, tum demùm currunt, cùm quis sciuit bonorum possessionem sibi competere, eámque petere potuit, vt Theophilus hîc
4 rectè interpretatur. Ac olim omninò petenda erat bonorum possessio à Prætore, *l. 1. & 2. C. communia de success.* vt Theophilus inquit, his verbis: DA MIHI BONORVM POSSESSIONEM. Sed hodiè sufficit voluntatem quocunque judicio intra legitima tempora ostendisse, vt Imperator in fine huius tituli docet.

SYNO-

SYNOPSIS TITVLI. X. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Bonorvm Possessionis

- **Origo**, Introducta est à Prætore, adiuuandi vel supplendi vel corrigendi Iuris ciuilis gratiâ.
- **Finis**, Ne quis sine successore moriatur.
- **Species 7.**
  - Ex testamento duæ,
    - Secundùm tabulas, quæ datur hęredibus institutis.
    - Contra tabulas, quæ prætetitis
      - Liberis.
      - Patroni.
  - Ab in testato quatuor,
    - Vnde Liberi,
    - Vnde Legitimi,
    - Vnde cognati,
    - Vnde vir & vxor.
  - Extraordinaria septima, quæ appellatur Quibus ex Legibus.
- **Petendæ tempvs**
  - Liberi & parentibus, Anni spatium.
  - Cæteris, centum dies
    - Vtiles, non
    - Continui.

DE ACQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

TITVLVS XI.

Text. Est & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptum est, introducta est. Ecce enim, cùm paterfamiliàs sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quę per capitis diminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius agnationis. Vsus etenim & vsus fructus, licèt his anteà connumerabantur, attamen capitis deminutione minimâ eos tolli, nostra prohibuit Constitutio nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil etenim aliud, nisi tantummodò vsusfructus tam naturalibus patribus, quàm adoptiuis, per filiosfamiliàs adquiritur, in iis rebus quæ extrinsecùs filiis obueniunt, dominio eis integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominium eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personę, quæ ex Constitutione nostra patrem in iis, quæ adquiri non possunt, antecedunt. Sed ex diuerso, pro eo quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine filij conuenietur: & si noluerit eum defendere, permittitur

creditoribus per competentes nostros magistratus, bona, quæ eius cum vsu fructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

SVMMARIA.

Adrogatio quid sit, & vnde dicatur.
Quid adrogatori adquiratur.
Quid ex Iustiniani Constitutione, hac in parte, immutatum sit.

1 HIc de acquisitione per adrogationem, tertio modo, quo per vniuersitatem res nobis adquiruntur, agitur. Adrogatio est adoptio patrumfamiliâs, Principis auctoritate facta. §. 1. *suprà, de adopt.* ex eo dicta, quòd is qui adoptat, rogatur, *hoc est*, interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus est, iustum sibi esse filium: & is qui adoptatur, rogatur, an id fieri patiatur. *l. 2. de adopt.* Olim fiebat adrogatio apud populum Romanum, quemadmodum suprà, *lib. 1.* latiùs est expositum. Adrogato autem patrefamiliâs, omnia quæ eius erant
2 & adquiri poterant, tacito iure ad eum transibant, qui adoptabat. *l. si paterfamiliâs. de adopt.* in tantum, vt liberi in adrogatoriis potestatē abirent, tanquam nepotes. *d. l. 2. §. fin. & d. l. si paterfamiliâs. de adopt. §. illud proprium supr. de adopt.* Et hoc Imperator noster hîc significat his verbis: OMNES RES EIVS, CORPORALES ET INCORPORALES, QVÆQVE EI DEBITÆ SVNT, ADQVIRVNTVR ADROGATORI: EXCEPTIS IIS, QVÆ CAPITIS DEMINVTIONE PEREVNT, *hoc est*, quæ pereunt per adrogationem, quæ minima capita deminutio est. *§. minima, suprà, de capit. deminut.* Vt, adgnatio adrogatione perit. *§. fin. suprà de legit. adgnat. tut.* ideóq; adrogatus ius adrogationis in adrogatorem non transfert. Operarum quoque obligationes adrogatori non adquiruntur. *h. t. n.* Operæ enim officiales, quas officij causa libertus patrono præstat, nulli alij, quàm patrono, debētur. *l. operæ. de operis libert.* Secùs est in operis serui, quæ debentur, ad quemcūque seruus peruenerit, vt *in titul. de vsu & habit.* suprà est expositum. At adrogator patronus non est. Sic olim vsus & vsusfructus adrogatori non adquirebantur, quia minimā capitis, deminutione amittebantur, *Paulus in 3. sent. tit. 6.* & dictum est suprà, *in tit. de vsufruct.* Quod hodie secus est. *l. pen. C. de vsufr.* & ob id vsus & vsusfructus adrogatori quiruntur. Quinimò hodie ex Iustiniani constitutione, adrogator in bonis
3 quæ extrinsecus obueniunt, *hoc est*, in aduentitiis bonis adrogati, tantū vsumfructum habet, ad similitudinem naturalium parentum. *l. cùm oportet. C. de bonis quæ liberis, &c.* quandiu scilicèt adrogatus viuit. Eo mortuo, consequitur etiam proprietatem: nisi supersint aliæ personæ, quæ patrem in iis, quæ adquiri non possunt, antecedunt, vt putà liberi adrogati, itemque fratres. Hi antecedunt patrem in bonis maternis, & nuptiarum causâ adquisitis, *l. fin. Cod. communia de success.* At iis deficientibus, ad patrem adrogatorem, omnia pertinent, qui propterea quoque eorum nomine, quæ adrogatus debuit, conuenitur, non quidem suo, sed adrogati nomine: & si adrogator filium defendere noluerit, creditores bona adrogati competentibus actionibus persequuntur, *h. t. n. in fine.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XI. DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

- ADROGATIONE
  - ADQVIRVNTVR
    - Iura patriæ potestatis in
      - Adrogatum.
      - Eiusque liberos.
    - Vniuersa Adrogati bona
      - Olim pleno iure
      - Hodie quoad vsumfructum.
  - NON ACQVIRVNTVR
    - Operarum obligationes,
    - Agnationis commoda,
    - Vsus & vsus fructus.

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSA BONA ADDICVNTVR.

TITVLVS. XII.

TEXT Accessit nouus casus successionis ex Constitutione Diui Marci. Nam si ij, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addiei, libertatum conseruandarum causa, audiuntur, & ita Diui Marci rescripto ad Popilium Rufum continetur, verba rescripti ita se habent. Si Virginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt vænire debeant: is, cuius de ea re notio est aditus rationem desiderij tui habebit; vt libertatum tam earum quę directò, quam earum quę per speciem fidei commissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hęreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequantur: ita vt, si non alia conditione velis bona tibi addiei, quam vt etiam qui directò libertatem acceperunt, tui liberi fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ij qui rebus nostris attendunt: scient commodo pecuniario præferendam libertatis causam: & ita bona cogenda, vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, si hæreditas ex testamento adita esset. Hoc rescripto subuentum est & libertatibus & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & væneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor & quidem idoneus, qui de solido creditorib. cauet. In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas? fauor Constitutionis debebit locum habere. Certè si testatus decedat, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium est. Tunc enim Constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intestato existat: ergò quandiu incertum erit, vtrùm existat, an non, cessabit Constitutio. Si certum esse cœperit, neminem extare; tunc erit Constitutioni locus.

SVMMARIA.

1 *Vnde venerit in vsum hic succedendi modus.*
2 *Quid sit idoneè cauere.*

HIc proponitur postremus modus, quo per vniuersitatem res adquiruntur, cùm alicuius bona, libertatum conseruandarum causâ, nobis addicuntur. *§. fin. suprà, per quas personas cuique adquir.* Hic modus non descendit ex l. xij. tab. neque ex Prætoris edicto, neque ex consensu populi, vt proximè præcedens modus: sed ex rescripto Diui Marci Imperatoris, quod directum est ad Popiliū Rufum; qui vel liber homo fuit, & bona sibi addici petiit: *l. quod Diuo Marco. de manumiss. testam. l. fin. in princ. C. de testam. manumiss.* vel vnus ex seruis, quos defunctus manumitti voluit, vt Theophilo videtur. Et serui non semper vnum habuerūt nomen: *l. cùm precum. C. de liberali causa.* sed quandoq; etiam duplex. *l. Caius Seius de manumiss.* vt traditum est à Iacobo Cuiacio *in notis ad hunc tit. nostrum.* Adinuenit autem D. Marcus hunc modum adquirendi bona, primùm libertatum tuendarū gratia. Libertates directæ vel fidei commissariæ à defuncto relictæ intercidebant, si, qui in testamento hæres scriptus erat, vel ab intestato hæres esse debebat, repudiabat hereditatem. Regula siquidem iuris est, si nemo hæreditatem adierit, nihil valere ex iis, quæ in testamento scripta sunt. *l. si nemo. de testam. tut.* Diuus itaque Marcus, ne libertates perirent, constituit; vt si extraneus aliquis, vel etiam seruus, cui libertas à defuncto adscripta est, peteret, vt bona sibi addicerentur, bonorum addictio petenti fieret: quâ factâ; serui directò à defuncto manumissi perinde liberi fiebant, ac si hæreditas adita esset: & ij qui fidei commissariam libertatem acceperant, ab eo cui bonorum addictio facta erat, manumittebantur. Deinde hunc modum adquirēdi bona Diuus Marcus inuenit, vt famæ, honori & existimationi defunctorum consuleretur. Cùm defunctis nemo hæres existit, creditores hæreditarij defunctorum bona publicè distrahunt & vendunt: qua ex re fama, honos & existimatio defunctorum non parùm lædebatur, vt *in tit. sequenti* dicemus. Huic malo D. Marcus occurrere volens, addictionem bonorum petentibus fieri debere constituit. Hac enim ratione venditio bonorum cessat, & is cui bona defuncti debitoris addicuntur, creditoribus tenetur
2 idoneè cauere de solido, quod cuique debetur, soluendo. Idoneè cauere, est cauere datis fideiussoribus vel pignoribus *l. 4. § addici. de fideicom. libert.* Et cauetur creditoribus idoneè, non singulis, sed omnium nomine, vni à creditoribus creato; vt prolixè Vlpianus explicat *in d. §. addici.* Quòd si nemo sit, qui bona sibi addici postulet; tunc fiscus hæreditatem adit, & libertates, quas defunctus præstari voluit, præstat: idque nominatim Diui Marci rescripto comprehensum fuit. *hoc tit. nostro.*

AD §. SI IS QVI IN INTEGRVM.

TEXT. Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se ab hereditate: quamuis potest in integrum restitui, potest admitti Constitutio, & bonorum addictio fieri. Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus; vtique non erit dicendum, reuocari libertates: quia semel competierunt. Hæc Constitutio

ſtitutio libertatum tuendarum causâ introducta eſt, Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ ceſſat Conſtitutio Quid ergo, ſi viuus dederit libertates, vel mortis cauſa: & ne hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, ideircò velint ſibi addici bona: an audiendi ſunt? Et magis eſt, vt audiri debeant, etſi deficiant verba Conſtitutionis. Sed cùm multas diuiſiones eiuſmodi Conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima Conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus ius huiuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum: quas ex ipſa lectione Conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

SVMMARIA.

1 *Quid ſit reſtitutio in integrum.*
2 *An per reſtitutionem in integrum libertates reuocentur.*

IN hoc §. Imperator docet, bonorum addictionem non idcircò differri, quòd is qui ſe abſtinuit ab hæreditate, in integrum reſtitui poteſt. Reſtitutio in integrum, eſt in priorem ſtatum, locum & gradum omnimoda integrá, que reductio ſiue repoſitio. *l. quòd ſi minor. §. reſtitutio. & ibi Bart. & aly, de minoribus. l. 1. & 2. & ibi Dd. C. ſi aduerſus tranſact.* Inde quæritur, reſtituto in integrũ illo, qui ſe abſtinuit ab hæreditate, vtrùm libertates datæ, ab eo cui bona addicta fuerũt, reuocentur, Et placuit libertates nõ reuocari, ſed ratas & firmas remanere. Hoc enim fauor libertatum facit: qui & illud extorſit, vt bona illis addicantur, quibus vel inter viuos, vel mortis cauſa, datæ fuerunt libertates, vt Imperator noſter *circa finem huius tituli* docet. Vbi etiam affirmat, ius addictionis bonorum à ſe valdè amplificatum eſſe. *l. fin. Cod. de teſtam. manumiſſ.*

SYNOPSIS TIT. XII. DE EO CVI LIBERT. CAVSA BONA ADDIC.

ADDICVNTVR BONA,

- CVI?
  - Extraneo cuilibet hoc deſideranti.
  - Vni è ſeruis à defuncto manumiſſis.
- VBI?
  - In teſtamento, vel
  - In codicillis ab inteſtato factis, vel etiam
  - Inter viuos.
- QVANDO?
  - Libertates datæ fuerint, & Nemo vel ab inteſtato hæres extiterit.
  - Imò & poſt celebratam bonorum venditionem, ex Iuſtiniani conſtitutione.
- QVO FINE?
  - Maximè libertatum conſeruandarum gratiâ, &
  - Iniuriæ à defuncto auertendæ, ne bonorum diſtractionem patiatur, exiſtente illius defenſore.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVÆ FIEBANT PER BONORVM venditiones, & ex SCto Claudiano.

TITVLVS XIII.

TEXT. Erant, ante prædictam successionem, olim & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat Bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta: & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerunt, sed cum extraordinariis iudiciis posteritas vsa est: ideò cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt: & tantummodò creditoribus datur officio iudicis bona possidere, & prout vtile eis visum fuerit, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectiùs apparebit.

SVMMARIA.

1 *Magister quis sit, & vnde dictus.*
2 *Quis olim fuerit bonorum proscribendorum mos.*
Quæ sint iudicia ordinaria, itémque extraordinaria.
4 *Hodie omnia iudicia extraordinaria sunt.*

SVb hoc titulo proponuntur duo alij modi, quibus per vniuersitatem res
1 adquirebantur. Olim debitore non existente soluendo, solebant creditores à Prætore bonorum possessionem postulare; eáque impetratâ bona ad aliquos dies possidebant, Posteà à Prætore magistrũ petebant, vt ex Cicerone *in l. 6. ad Atticum, epist. 1.* apparet. De bonis, *inquit*, possidẽdis, magistris faciendis, vendendis: quæ ex edicto & postulari & fieri solent. Magister dicebatur, qui ex creditorib. consensu maioris partis creditorum, & auctoritate Prætoris constitutus erat, ad proscribanda vendendaq; bona debitoris. *Theophilus hic.* & is plerunq; in libris nostris significatur vocabulo VNVS: *l. 8. §. fin. l. cùm plures. de reb. auctor. iud. possiden. l. fin. de curat. bonis dando.* Ita MAGISTRI verbum sumitur in illo eleganti Ciceronis loco, qui in Pletorium Fonteij accusatorem ludens, matrem eius dixit, dum vixisset, ludum, postquàm mortua est, magistros habuisse; quòd eius bona post mortem ob æs alienum vænissent, vt Quintilianus *lib. 6. cap. de risu,* interpretatur. *Fornerius in l. cui præcipua. de verb. signif. Brissonius lib. 11. de verb. signific.* Dicebatur magister inde, quòd ei præcipua cura rerum incumbebat, & quòd magis, quàm cæteri, diligentiam & solicitudinem rebus quibus præerat, præstabat. *l. cui præcipua. de verb.*
2 *signif.* Proscribebat autem magister bona debitoris, in locis celeberrimis ciuitatis. *Cicero pro Quint.* &, vt Theophilus inquit, *ἐν τοῖς ἐπιφανέσι τῆς πόλεως μέρεσι,* ad hunc modum: Lucius Titius debitor noster in ea causa est, vt bona eius vænire debeant. Caius Sempronius, Lucius Titius, Caius Lucius, nos creditores, bona vendẽmus. Qui volet, emptor accedat. Proscriptione facta, post paucos dies magister legẽ venditioni adiiciebat, hoc modo: Creditores, qui bona Lucij Titij proscripserunt, cum emptore bonorũ, si quis accesserit,

decident

decident pro dimidia, tertia vel quarta parte crediti: *hoc est*, pactum facient quòd dimidia, tertia vel quarta parte crediti contenti erunt. Et si secundùm eam legem emptor, qui accedebat, paratus erat satisfacere creditoribus, omnia bona debitoris; emptionis iure consequebatur, & erat successoris loco, *h. t. n.* & dabatur creditoribus in eum actio, secundùm legem proscriptionis: omnesque actiones, quæ ei competebant, qui passus erat bonorum venditionem, in eum transferebantur. *l. nam postea quàm. §. sed & si quis. de iureiur. l. Imperator. de pactis. & Theophilus hîc.* Pluribus quoque emptoribus accedentib. creditor iure προτιμήσεως præferebatur agnato ipsius debitoris, & cognatus extraneo. *d. l. Imperator. de pactis. l. cùm bona. de reb. auctor. iud. possiden.* ET HÆC TVNC LOCVM HABEBANT, QVANDÒ IVDICIA ORDINARIA IN VSV FVERVNT, vt Imperator hîc loquitur. Iudicia ordinaria dicebantur, quę certis solemnitatibus, præscriptisve formulis exercebantur. Extraordinaria, quæ exercebantur non obseruato illo solemni more & ordine. *Cuiac. & Hotom. hîc. Barnabas Brissonius. lib. 13. de verb. signif.* Verùm vbi populus Romanus cœpit vti iure extraordinario, sicuti hodie omnia iudicia extraordinaria sunt. *§ fin. in fi. de interdictis, & h. t. n.* cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum vęditiones expirarunt. *h. t. n.* Ac hodie debitore non existente soluendo, creditorib. datur officio iudicis bona possidere, vt Iustinianus hîc loquitur: constituiturq; bonorum curator. *toto tit. de curatore bonis dando.* Et qui olim magister dicebatur, hodie curator bonorum dicitur: & pro eo, vbi ICti scripserunt MAGISTRVM, Tribonianus reposuit, CVRATOREM BONORVM *l. 1. 2. 3. 4. & 5. de curat. bonis dando.* Et per hunc curatorem bona hodie sine infamia debitoris venduntur. *l. debitores. Cod. ex quibus causis infam. irrog. l. 5. l. cuius. de curat. furio. l. finali, C. qui bonis cedere poss.* cùm per magistrum cum infamia venderentur. *Cicero pro Quintio.* 3 4

AD §. ERAT ET EX SENATVSCONSVLTO.

TEXT. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio cùm libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. Quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri & non inferri nostris Digestis concessimus.

SVMMARIA.

1 *Quo casu mulier libera domino alieno tota addicatur.*

EX Senatusconsulto Claudiano mulier libera, quæ seruo alieno se iunxerat, domino serui cum omnibus bonis addicebatur. *Vlp. in fragm. titul. 11.* Et hoc est, quod Iustinianus hîc dicit, MVLIEREM CVM LIBERTATE SVBSTANTIAM AMISISSE. Sed quia hæc miserabilis erat per vniuersitatem adquisitio, *h. §. n.* ideò Iustinianus Senatusconsultum Claudianum sustulit, *l. vn. Cod. de Senatusconsulto Claudiano tollendo.*

SYNOPSIS TIT. XIII. DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS QVÆ FIEBANT bon. vend. Et ex Senatusconsulto Claudiano.

Duplex per vniuersitatē Acquisitio antiquata.
- I. per bonorvm venditionem, quę
  - Olim fiebat per multas ambages
    - Impetrationum.
    - Proscriptionum.
  - Nunc fit authoritate Prætoris, post impetratam ab eo possess. bonor.
- Altera, ex SCto Claudiano, quo libera mulier amittebat.
  - Libertatem, vt indigna,
  - &
  - Omnem substantiam.

DE OBLIGATIONIBVS.

TITVLVS XIV.

Text. Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius soluendæ rei, secundum nostræ ciuitatis iura.

SVMMARIA.

1 *Obligatio quid sit.*
2 *An in alterius arbitrium conferri possit obligatio.*
3 *Quid solutionis verbo contineatur.*
4 *An qui certo loco debet, alio loco soluere possit.*
5 *An aliud pro alio inuito creditori solui possit.*
6 *An particularis solutio valeat.*
7 *Quotuplex sit obligatio.*
8 *Vnde descendat naturalis obligatio.*
9 *Frater fratri naturaliter obligatur.*
10 *Quæ sit obligatio ciuilis & naturalis simul.*

AB hoc titulo nonnulli tertium, alij quartum librum auspicantur, propterea quòd Theophilum secuti, obligationes ad actiones referunt. Sed Imperator obligationes reb. annumerat *.§. incorporale.. sup. de reb. corporalib. & incorpor. §. fin. de vsu & habit.* Definitur autem rectissimè obligatio ivris vincvlvm, qvo necessitate adstringimvr. Obligationum enim

enim substantia in eo consistit, vt alium nobis obstringat. *l. obligationum substantia, de oblig. & action.* Et hæ sunt propriæ vires, quibus obligatio consistere debet, *l. obligationes. 27. eod.* Obligatio, quæ ex alieno arbitrio aut aliena voluntate pendet, non est obligatio, quia propriis viribus non consistit; *hoc est,* necessitate non adstringit. Hinc à Iureconsultis est traditum, stipulationem non 2
valere, in rei promittendi arbitrium collata conditione, *l. stipulatio non valet. 17. de verb. oblig.* Item, nullam promissionem posse consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capiat. *l. à Titio. 108. §. fin. ff. eod.* Item, nullam esse venditionem, si quis ita vendiderit: Si voluerit, vel stipulanti sic spoponderit: Si voluero, dabo; quia non debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus, "
l. hæc venditio. §. 1. de contrah. empt. Hinc quoque ab Imperatoribus est rescriptum. In vendentis vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, "
quia non adstringit necessitate contrahentes, obligationem nullam esse, *l. in vendentis. C. de contrah. empt.* Additur in definitione, ALICVIVS REI SOLVENDÆ. Hæc verba non solùm ad nummorum solutionem, sed ad omnem liberationem quoquo modo factam, referenda sunt, *l. solutionis, 54. de solutionib. & liberat. l. liberationis, de verb. signif.* Nam & qui compensat, soluit, *l. 4. Qui potiores in pign. hab.* & per nouationem pecunia soluta dicitur, *l. liberto. §. Lucius, de annuis legat.* Soluit quoque, qui reum de legat. *l. quamuis. §. interdum, ad SCtum Velleian.* Denique solutio omnem satisfactionem significat. *l. solutionis. 176. de verb. signif.* AC REI verbum, vt generale est *l. rei appellatio. de verb. signif.* ita generaliter accipiendum est. Tandem adiiciuntur hæc verba: SECVNDVM NOSTRÆ CIVITATIS IVRA: vt ostendatur, non satis esse, solutionem fieri: 3
sed hoc amplius requiri, vt fiat soluti eo modo, quo iura ciuilia præcipiunt.
Itaque qui centum debet certo tempore vel loco, importuno tempore vel loco soluere non potest: quia solutio secundùm iura ciuilia non fieret, *l. si soluturus 39. de solutionib.* Et qui pecuniam numeratam debet, non potest pro pecunia vinum, oleum, hordeum vel triticum soluere; quia solutio secundùm iura 4
ciuilia fieri debet. Et iura ciuilia non patiuntur, vt aliud pro alio, inuito creditori soluatur, *l. 2. §. 1. de reb. credit.* Sic qui centum debet, quinquaginta inuito 5
non rectè soluit; quia solutio debet fieri secundùm iura ciuila, quæ particularem solutionem non admittunt, cùm multa incommoda particularis solutio habeat, *l. 3. famil. ercisc.* Porrò ex hac definitione intelligimus, eam ciuili 6
obligationi, non naturali, competere. Est enim obligatio alia ciuilis, alia naturalis *l. græcè §. & post litem contestatam, l. fideiussor. obligari. § fideiussor. de fideiussorib. l. 1. de nouat. & delegat. §. 1. inf. de fideiussor.* Ciuilis adstringit non necessitate 7
soluendi: Naturalis non item, sed ea solo æquitatis naturalis vinculo sustinetur. *l. Stichum aut Pamphilum §. naturalis. de solut.* Vt si alicui vsuris promittam nudo pacto; ex huiusmodi promissione naturalis obligatio descendit, *l. in his, §. 2. de solut.* Sic, pupillus sine tutoris auctoritate promittens; naturaliter 8
obligatur, *l. 1. in fine, de nou. & deleg.* Libertus item ad præstandas operas patrono naturaliter obligatus est, *l. si non sortem. §. libertus, de condict. indebeti.* Et frater à fratre, cùm in eiusdem patris potestate esset, pecuniam mutuam accipiens, naturaliter obligatur, *l. frater a fratre de condict. indeb.* Verus autem debitor in iudicio absolutus, naturaliter manet obligatus, *l. Iulianus eod.* Seruus denique ex contractib. naturaliter obligatur, *l. naturaliter de cond. indeb. l. eo tempore, § etiam de peculio.* non tantùm extraneo, sed etiam domino, *§. 1. infr. de fideiussoribus.* 9

POSSESSIONEM PETERE: *l. scriptus hæres, eod.* significatur, petere bonorum possessionem. Contra tabulas. Aliàs bonorum possessio Contra tabulas, dicitur contra lignum, *l. quod vulgò de bonor. possess. contra tabulas*, quod est, contra testamentum ligno incisum. Ab intestato sunt octo. Prima dicitur, VNDE LIBERI,
2 *toto tit. si tab. testam. nullæ extab. vnde liberi*, & datur liberis suis & emancipatis, vt *in tit. 1.* suprà expositum est. Secunda, VNDE LEGITIMI, *toto tit. vnde legitimi*, & datur agnatis. Tertia, VNDE DECEM PERSONÆ: & datur decem personis, quæ extraneo manumissori præferuntur. Olim pater, qui filium, emancipauerat, non aliter erat hæres filij sui, quàm si filium contracta fiducia emancipasset, *vt in §. fin suprà de legit. agnat. success.* expositum est. Succedebat ergo extraneus manumissor. Cæterùm, Prætor non solùm patrem naturalem, sed etiam aliàs personas extraneo manumissori præposuit, vt hîc dicitur: & cùm personæ in vniuersum essent decem, inde bonorum illam possessionem appellauit, VNDE DECEM PERSONÆ: & meminit huius bonorum possessionis Iustinianus, *in Nouell 22 §. Ac prima quidem nuptiæ.* Quarta bonorum possessio, quæ ab intestato datur, dicitur VNDE COGNATI, *toto tit. vnde cognati.* Quinta bonorum possessio dicitur, TVM QVEM EX FAMILIA, à primis verbis edicti Prætoris, *argum. l. 1. & l. si ex duobus Vnde legitimi*, quod Cicero vetus actranslatiuum, *in Verrem act. 3.* appellat; & datur familiæ: *Vlpianus in frag. tit. 28. de possess. dandis*: hoc est, adgnatis patroni. Atque ita Theophilus, Eguinarius Baro, Cuiacius, Ferretus, Cātiuncula & alij exponūt; aliter atq; Hotomanus. Pro his verbis; TVM QVEM EX FAMILIA, *in §. quinto, & §. cúmque*, malè legitur, TANQVAM EX FAMILIA: eamque vitiosam lectionem Theophilius secutus vertit, *ὡσανεὶ ἐκ φαμιλίας*. Sexta bonorum possessio dicitur, VNDE LIBERI PATRONI, de qua, *in tit. de bonis libert.* & datur patrono & patronæ, ac liberis patroni & patronæ, itémque parentib. Septima bonorum possessio appellatur, VNDE
3 VIR ET VXOR, *toto tit. vnde vir. & vxor.* & datur viro & vxori. Postrema bonorum possessio nominatur, VNDE COGNATI MANVMISSORIS, *hoc §. nostro.* Ex his bonorum possessionibus, quas Prætorestam ex testamento, quàm ab intestato introduxerunt, Imperator Iustinianus sex bonorum possessiones retinuit: duas ex testamento, Contra tabulas & Secundùm tabulas: & quatuor ab intestato, Vnde liberi, Vnde legitimi, Vnde cognati, Vnde vir & vxor. Et has bonorum possessiones ordinarias appellat, quòd ordine deferantur: reliquas quatuor tanquam non necessarias reiecit. Inquit Iustinianus: QVÆ IN PRÆTORIS EDICTO, QVINTO LOCO POSITA FVERAT, VNDE DECEM PERSONÆ. Hæc bonorum possessio, Vnde decem personæ, quinto loco ponitur, si bonorum possessiones incipiamus numerare à bonorum possessione, Cōtra tabulas, quæ ex testamento datur. At si numeres bonorum possessiones à bonorum possessione, Vne liberi, quæ prima est bonorum possessio; quæ ab instato datur: tunc bonorum possessio, Vnde decem personæ, est in ordine tertia bonorum possessio. Ait Iustinianus: NOSTRA CONSTITVTIO OMNIBVS PARENTIBVS, EISDEMQVE MANVMISSORIBVS, CONTRACTA FIDVCIA MANVMISSIONEM FACERE DEDIT. Hæc verba non ita intelligenda sunt, quasi parentes filiorum emancipatorum non aliter sint hæredes, quam si contractâ fiduciâ filios emancipauerint. Ante Iustinianum quidem, hoc ita receptum fuit, *§. in. suprà de legit. agnat. success.* Verùm ex Iustiniani constitutione emancipationes liberorum semper videntur contracta fiducia fieri, *d. §. fin. suprà, de*

prà, de legit.agnat.succeß. Hoc ergo Iustinianus his verbis, NOSTRA CONSTITVTIO OMNIBVS PARENTIBVS CONTRACTA FIDVCIA MANVMISSIONEM FACERE DEDIT, vult dicere: Nostra constitutione parentes, qui liberos suos emancipant, videntur liberos emancipare contracta fiducia; etiamsi emancipatio non fuerit facta, fiducia nominatim contracta. Pater igitur, ex Iustiniani constitutione, semper intelligitur esse manumissor filij sui emancipati: & ideò filio emancipato succedit: atque ita superuacua est bonorum possessio, VNDE DECEM PERSONÆ.

AD §. SEPTIMA EAS SECVTA.

TEXT. Septima eas secuta, quam optima ratione Prætores introduxerunt. Nouissimè enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus vt detur, lege vel Senatusconsulto vel Constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt: neque iis quæ ex testamento sunt, Prætor stabili jure connumeranit: sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodauit, scilicèt iis, qui ex legibus, Senatusconsultis, Constitutionibúsve Principum, ex nouo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt.

SVMMARIA.

1 *Bonorum possessio extraordinaria, quomodo nuncupetur, & cur sic.*
2 *Quomodo item à Pratore.*

HIc §. est de bonorum possessione, quæ dicitur bonorum possessio VT EX LEGIBVS, vel, VT EX CONSTITVTIONIBVS: quando scilicèt noua aliqua lege vel constitutione bonorum possessio alicui defertur. Vt ex constitutione Hadriani Imperatoris, militis capite damnati ex militari flagitio, hæreditas & bonorum possessio defertur cognatis vsque ad quintum gradum: qui tamen aliàs lege non vocabantur, propter capitis deminutionem militis. *l. 2. de veteran. & militum succeß. l. si quis in principio. §. miles, de legat. 3. l. cùm hic status, §. si miles de don. int. vir. & vxor. l. 6. §. Sed & si quis, de iniusto, rupto & irrito facto test.* Hanc bonorum possessionem Prætor VLTIMVM ET EXTRAORDINARIVM AVXILIVM vocauit, vt Iustinianus hîc tradit, *Cuiac. lib. 11. obseru. c. 14.* 1 2

AD §. CVM IGITVR PLVRES.

TEXT. Cùm igitur plures species successionum Prætor introduxisset, eásque per ordinem disposuisset: & in vnaquaque specie successionis sæpè plures extent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed habere quos conuenirent: & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideò petendæ bonorum possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quàm adoptiuis in petenda bonorum possessione, annuum spatium; cæteris centum dierum dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, eiusdem gradus personis adcrescit: vel si nemo sit deinceps, cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione, dies vtiles singuli considerantur. Sed benè anteriores Principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet, sed quocunque modo, si admittentis

cùm indicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat eorum beneficium.

SVMMARIA.

1 *An in suis hæredibus sit successio.*
2 *Quæ dicatur successio ordinis, itémque gradus.*
3 *Quantum tempus ad petendam bonorum possessionem detur.*
4 *An ad pentendum bonorum possessionem solemnia verba hodiè requirantur.*

1 IN suis, itémque legitimis hæredibus, olim non erat successio, vt *in §. placebat. suprà legit. agnat. success.* exposui. Prætor autem in bonorum possessionibus successionem admisit, *toto titul. de successorio edicto, & hoc §. nostro.* Et edicto verò illo successorio, quod aliàs caput successorium nominatur, *l. 1. §. penult. de iuris & facti ignor.* interdum pars successoria, *l. 1. §. sed videndum, de*
2 *successor. edicto*, duplex est successio: alia ordinis, alia gradus. Ordinis successio dicitur, cùm deficientibus liberis succedunt legitimi, & deficientibus legitimis, cognati. Gradus successio est, cùm deficientibus liberis primis, vel cognatis, quibus delata fuit bonorum possessio, sequentibus in gradu eadem
3 bonorum possessio datur. Habent autem liberi & parentes annum, cæteri centum dies ad petendam bonorum possessionem, *hoc §. nostro, l. 1. l. largius, de success. edicto.* Eaque tempora ideò Prætor præscripsit, ne bona hæreditaria vacua sine domino diutiùs jacerent, & creditoribus longior mora fieret, *d. l. 1. in princ. de success. edicto, & hoc §. nostro.* Ob hanc causam liberi, adgnati & cognati interrogari etiam solebant, vrgentibus creditoribus, an vellent succedere, & bonorum possessionem admittere, *dict. l. 1. §. sanè nonnunquam, de success. edicto.* Quòd si interrogati repudiabant bonorum possessionem, sequentes in gradu & ordine amittebantur. Si respondebant se deliberaturos, non præcipitabuntur. Et sicuti defunctorum interest, vt habeant successores: ita interest viuentium, ne præcipitentur, quandiu justè deliberant, *l. 6. de interrog. in jure faciend.* Tempora verò ad petendam bonorum possessionem præstituta, vtilia sunt: *hoc est*, tum demùm currunt, cùm quis sciuit bonorum possessionem sibi competere, eámque petere potuit, vt Theophilus hîc
4 rectè interpretatur. Ac olim omninò petenda erat bonorum possessio à Prætore, *l. 1. & 2. C. communia de success.* vt Theophilus inquit, his verbis: DA MIHI BONORVM POSSESSIONEM. Sed hodiè sufficit voluntatem quocunque judicio intra legitima tempora ostendisse, vt Imperator in fine huius tituli docet.

SYNO-

SYNOPSIS TITVLI. X. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Bonorvm Possessionis

- **Origo,** Introducta est à Prætore, adjuuandi vel supplendi vel corrigendi Iuris ciuilis gratiâ.
- **Finis,** Ne quis sine successore moriatur.
- **Species 7.**
  - Ex testamento duæ,
    - Secundùm tabulas, quæ datur hęredibus institutis.
    - Contra tabulas, quæ prætertitis
      - Liberis.
      - Patroni.
  - Ab in testato quatuor,
    - Vnde Liberi,
    - Vnde Legitimi,
    - Vndecognati,
    - Vnde vir & vxor.
  - Extraordinaria septima, quæ appellatur Quibus ex Legibus.
- **Petendæ tempvs**
  - Liberi & parentibus, Anni spatium.
  - Cæteris, centum dies
    - Vtiles, non
    - Continui.

DE ACQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

Titvlvs XI.

Text. Est & alterius generis per vniuersitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque Prætoris edicto, sed eo iure, quod consensu receptum est, introducta est. Ecce enim, cùm paterfamiliàs sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure adquirebantur: exceptis iis, quę per capitis diminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius agnationis. Vsus etenim & vsusfructus, licèt his anteà connumerabantur, attamen capitis deminutione minimâ eos tolli, nostra prohibuit Constitutio nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil etenim aliud, nisi tantummodò vsusfructus tam naturalibus patribus, quàm adoptiuis, per filiosfamiliàs adquiritur, in iis rebus quæ extrinsecùs filiis obueniunt, dominio eis integro seruato. Mortuo autem filio adrogato in adoptina familia, etiam dominium eius ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personę, quæ ex Constitutione nostra patrem in iis, quæ adquiri non possunt, antecedunt. Sed ex diuerso, pro eo quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine filij conuenietur: & si noluerit eum defendere, permittitur

SYNOPSIS TIT. XI. DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

- **Adrogatione**
  - **Adqvirvntvr**
    - Iura patriæ potestatis in
      - Adrogatum.
      - Eiusque liberos.
    - Vniuersa Adrogati bona
      - Olim pleno iure
      - Hodie quoad vsumfructum.
  - **Non acqvirvntvr**
    - Operarum obligationes,
    - Agnationis commoda,
    - Vsus & vsus fructus.

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSA BONA ADDICVNTVR.

TITVLVS. XII.

Text Accessit nouus casus successionis ex Constitutione Diui Marci. Nam si ij, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici, libertatum conseruandarum causa, audiuntur, & ita Diui Marci rescripto ad Popilium Rufum continetur, verba rescripti ita se habent. Si Virginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cœperunt, vt vænire debeant: is, cuius de ea re notio est aditus rationem desiderij tui habebit; vt libertatum tam earum quę directò, quam earum quę per speciem fidei commissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hęreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequantur: ita vt, si non alia conditione velis bona tibi addici, quam vt etiam qui directò libertatem acceperunt, tui liberi fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ij quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ij qui rebus nostris attendunt: scient commodo pecuniario præferendam libertatis causam: & ita bona cogenda, vt libertas iis salua sit, qui eam adipisci potuerunt, si hæreditas ex testamento adita esset. Hoc rescripto subuentum est & libertatibus & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & væneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor & quidem idoneus, qui de solido creditorib. cauet. In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo, si quis intestatus decedens codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas? fauor Constitutionis debebit locum habere. Certè si testatus decedat, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium est. Tunc enim Constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intestato existat: ergò quandiu incertum erit, vtrùm existat, an non; cessabit Constitutio. Si certum esse cœperit, neminem extare: tunc erit Constitutioni locus.

SVMMARIA.

1 *Vnde venerit in vsum hic succedendi modus.*
2 *Quid sit idoneè cauere.*

HIc proponitur postremus modus, quo per vniuersitatem res adquiruntur, cùm alicuius bona, libertatum conseruandarum causâ, nobis addicuntur. *§. fin. suprà, per quas personas cuique adquir.* Hic modus non descendit ex l. xij. tab. neque ex Prætoris edicto, neque ex consensu populi, vt proximè præcedens modus: sed ex rescripto Diui Marci Imperatoris, quod directum est ad Popiliū Rufum; qui vel liber homo fuit, & bona sibi addici petiit: *l. quod Diuo Marco. de manumiss. testam. l. fin. in princ. C. de testam. manumiss* vel vnus ex seruis, quos defunctus manumitti voluit, vt Theophilo videtur. Et serui non semper vnum habuerũt nomen: *l. cùm precum. C. de liberali caus.* sed quandoq; etiam duplex. *l. Caius Seius de manumiss.* vt traditum est à Iacobo Cuiacio *in notis ad hunc tit. nostrum.* Adinuenit autem D. Marcus hunc modum adquirendi 1 bona, primùm libertatum tuendarũ gratia. Libertates directæ vel fidei commissariæ à defuncto relictæ intercidebant, si, qui in testamento hæres scriptus erat, vel ab intestato hæres esse debebat, repudiabat hęreditatem. Regula siquidem iuris est, si nemo hæreditatem adierit, nihil valere ex iis, quæ in testamento scripta sunt. *l. si nemo. de testam. tut.* Diuus itaque Marcus, ne libertates perirent, constituit; vt si extraneus aliquis, vel etiam seruus, cui libertas à defuncto adscripta est, peteret, vt bona sibi addicerentur, bonorum addictio petenti fieret: quâ factâ; serui directò à defuncto manumissi perinde liberi fiebant, ac si hæreditas adita esset: & ij qui fidei commissariam libertatem acceperant, ab eo cui bonorum addictio facta erat, manumittebantur. Deinde hunc modum adquirẽdi bona Diuus Marcus inuenit, vt famæ, honori & existimationi defunctorum consuleretur. Cùm defunctis nemo hæres existit, creditores hæreditarij defunctorum bona publicè distrahunt & vendunt: qua ex re fama, honos & existimatio defunctorum non parùm lædebatur, vt *in tit. sequenti* dicemus. Huic malo D. Marcus occurrere volens, addictionem bonorum petentibus fieri debere constituit. Hac enim ratione venditio bonorum cessat, & is cui bona defuncti debitoris addicuntur, creditoribus te-
2 netur idonèe cauere de solido, quod cuique debetur, soluendo. Idoneè cauere, est cauere datis fideiussoribus vel pignoribus. *l. 4. § addici. de fidei com. libert.* Et cauetur creditoribus idoneè, non singulis, sed omnium nomine vni à creditoribus creato, vt prolixè Vlpianus explicat *in d. §. addici.* Quòd si nemo sit, qui bona sibi addici postulet; tunc fiscus hæreditatem adit, & libertates, quas defunctus præstari voluit, præstat: idque nominatim Diui Marci rescripto comprehensum fuit. *hoc tit. nostro.*

AD §. SI IS QVI IN INTEGRVM.

TEXT. Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se ab hęreditate: quamuis potest in integrum restitui, potest admitti Constitutio, & bonorum addictio fieri. Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus; Vtique non erit dicendum, reuocari libertates: quia semel competierunt. Hæc Constitutio

ſtitutio libertatum tuendarum causâ introducta eſt. Ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ ceſſat Conſtitutio Quid ergo, ſi viuus dederit libertates, vel mortis cauſa: & ne hoc quæratur, vtrum in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcircò velint ſibi addici bona: an audiendi ſunt? Et magis eſt, vt audiri debeant, etſi deficiant verba Conſtitutionis. Sed cùm multas diuiſiones eiuſmodi Conſtitutioni deeſſe perſpeximus, lata eſt à nobis pleniſſima Conſtitutio, in qua multæ ſpecies collatæ ſunt, quibus Ius huiuſmodi ſucceſſionis pleniſſimum eſt effectum: quas ex ipſa lectione Conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

SVMMARIA.

1 *Quid ſit reſtitutio in integrum.*
2 *An per reſtitutionem in integrum libertates reuocentur.*

IN hoc §. Imperator docet, bonorum addictionem non idcircò differri, quòd is qui ſe abſtinuit ab hæreditate, in integrum reſtitui poteſt. Reſtitutio in integrum, eſt in priorem ſtatum, locum & gradum omnimoda integráque reductio ſiue repoſitio. *l. quòd ſi minor. §. reſtitutio. & ibi Bart. & aly, de minoribus. l 1. & 2. & ibi Dd. C. ſi aduerſus tranſact.* Inde quæritur, reſtituto in integrũ illo, qui ſe abſtinuit ab hæreditate, vtrùm libertates datæ, ab eo cui bona addicta fuerũt, reuocentur. Et placuit libertates nõ reuocari, ſed ratas & firmas remanere. Hoc enim fauor libertatum facit: qui & illud extorſit, vt bona illis addicantur, quibus vel inter viuos, vel mortis cauſa, datæ fuerunt libertates, vt Imperator noſter *circa finem huius tituli* docet. Vbi etiam affirmat, ius addictionis bonorum à ſe valdè amplificatum eſſe. *l. fin. Cod. de teſtam. manumiſſ.*

SYNOPSIS TIT. XII. DE EO CVI LIBERT. CAVSA BONA ADDIC.

ADDICVNTVR BONA.

- CVI?
  - Extraneo cuilibet hoc deſideranti.
  - Vni è ſeruis à defuncto manumiſſis.
- VBI?
  - In teſtamento, vel
  - In codicillis ab inteſtato factis, vel etiam
  - Inter viuos.
- QVANDO?
  - Libertates datæ fuerint, & Nemo vel ab inteſtato hæres extiterit.
  - Imò & poſt celebratam bonorum venditionem, ex Iuſtiniani conſtitutione.
- QVO FINE?
  - Maximè libertatum conſeruandarum gratiâ.
  - &
  - Iniuriæ à defuncto auertendæ, ne bonorum diſtractionem patiatur, exiſtente illius defenſore.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVÆ FIEBANT PER BONORVM venditiones, & ex SCto Claudiano.

TITVLVS XIII.

Text. Erant, ante prædictam successionem, olim & aliæ per vniuersitatem successiones: qualis fuerat Bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta: & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in vsu fuerunt, sed cum extraordinariis iudiciis posteritas vsa est: ideò cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum venditiones expirauerunt: & tantummodò creditoribus datur officio iudicis bona possidere, & prout vtile eis visum fuerit, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectiùs apparebit.

SVMMARIA.

1 *Magister quis sit, & vnde dictus.*
2 *Quis olim fuerit bonorum proscribendorum mos.*
Quæ sint iudicia ordinaria, itémque extraordinaria.
4 *Hodie omnia judicia extraordinaria sunt.*

SVb hoc titulo proponuntur duo alij modi, quibus per vniuersitatem res
1 adquirebantur. Olim debitore non existente soluendo, solebant creditores à Prætore bonorum possessionem postulare; eáque impetratâ bona ad aliquos dies possidebant, Posteà à Prætore magistrũ petebant, vt ex Cicerone *in l. 6. ad Atticum, epist.* 1. apparet. De bonis, *inquit*, possidẽdis, magistris faciendis, vendendis: quæ ex edicto & postulari & fieri solent. Magister dicebatur, qui ex creditorib. consensu maioris partis creditorum, & auctoritate Prætoris constitutus erat, ad proscribanda vendendaq; bona debitoris. *Theophilus hic.* & is plerunq; in libris nostris significatur vocabulo VNVS: *l.* 8. *§. fin. l. cùm plures. de reb. auctor. iud. posiden. l. fin. de curat. bonis dando.* Ita MAGISTRI verbum sumitur in illo eleganti Ciceronis loco, qui in Pletorium Fonteij accusatorem ludens, matrem eius dixit, dum vixisset, ludum, postquàm mortua est, magistros habuisse; quòd eius bona post mortem ob æs alienum væniissent, vt Quintilianus *lib. 6. cap. de risu*, interpretatur. *Fornerius in l. cui præcipua. de verb. sign. Brissonius lib.* 11. *de verb. signific.* Dicebatur magister inde, quòd ei præcipua cura rerum incumbebat, & quòd magis, quàm cæteri, diligentiam & solicitudinem rebus quibus præerat, præstabat. *l. cui præcipua. de verb.*
2 *signif.* Proscribebat autem magister bona debitoris, in locis celeberrimis ciuitatis. *Cicero pro Quint.* &, vt Theophilus inquit, ἐν τοῖς ἐπιφανέσι τῆς πόλεως μέρεσι, ad hunc modum: Lucius Titius debitor noster in ea causa est, vt bona eius vænire debeant. Caius Sempronius, Lucius Titius, Caius Lucius, nos creditores, bona vendemus. Quì volet, emptor accedat. Proscriptione facta, post paucos dies magister legẽ venditioni adiiciebat, hoc modo: Creditores, qui bona Lucij Titij proscripserunt, cum emptore bonorũ, si quis accesserit,

decident

decident pro dimidia, tertia vel quarta parte crediti: *hoc est*, pactum facient quòd dimidia, tertia vel quarta parte crediti contenti erunt. Et si secundùm eam legem emptor, qui accedebat, paratus erat satisfacere creditoribus, omnia bona debitoris; emptionis iure consequebatur, & erat successoris loco, *h. t. n.* & dabatur creditoribus in eum actio, secundùm legem proscriptionis: omnesque actiones, quæ ei competebant, qui passus erat bonorum venditionem, in eum transferebantur. *l. nam postea quàm. §. sed & si quis. de iureiur. l. Imperator. de pactis. & Theophilus hic.* Pluribus quoque emptoribus accedentib. creditor iure προτιμήσεως præferebatur agnato ipsius debitoris, & cognatus extraneo. *d. l. Imperator. de pactis. l. cùm bona. de reb. auctor. iud. possiden.* ET HÆC TVNC LOCVM HABEBANT, QVANDO IVDICIA ORDINARIA IN VSV FVERVNT, vt Imperator hîc loquitur. Iudicia ordinaria dicebantur, quæ certis solemnitatibus, præscriptísve formulis exercebantur. Extraordinaria, quæ exercebantur non obseruato illo solemni more & ordine. *Cuiac. & Hotom. hîc. Barnabas Brißonius. lib. 13. de verb. signif.* Verùm vbi populus Romanus cœpit vti iure extraordinario, sicuti hodie omnia iudicia extraordinaria sunt. *§ fin. in fi. de interdictis, & h. t. n.* cum ipsis ordinariis iudiciis etiam bonorum venditiones expirarunt. *h. t. n.* Ac hodie debitore non existente soluendo, creditorib. datur officio iudicis bona possidere, vt Iustinianus hîc loquitur: constituiturq; bonorum curator. *toto tit. de curatore bonis dando.* Et qui olim magister dicebatur, hodie curator bonorum dicitur: & pro eo, vbi ICti scripserunt MAGISTRVM, Tribonianus reposuit, CVRATOREM BONORVM *l. 1. 2. 3. 4. & 5. de curat. bonis dando.* Et per hunc curatorem bona hodie sine infamia debitoris venduntur. *l. debitores. Cod. ex quibus causis infam. irrog. l. 5. l. cuius. de curat. furio. l. finali, C. qui bonis cedere poss.* cùm per magistrum cum infamia venderentur. *Cicero pro Quintio.*

3 (margin, beside "ET HÆC TVNC…")

4 (margin, beside "de interdictis…")

AD §. ERAT ET EX SENATVSCONSVLTO.

TEXT. Erat & ex Senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatem adquisitio cùm libera mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem per Senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam. Quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri & non inferri nostris Digestis concessimus.

SVMMARIA.

1 *Quo casu mulier libera domino alieno tota addicatur.*

EX Senatusconsulto Claudiano mulier libera, quæ seruo alieno se iunxerat, domino serui cum omnibus bonis addicebatur. *Vlp. in fragm. titul. 11.* Et hoc est, quod Iustinianus hîc dicit, MVLIEREM CVM LIBERTATE SVBSTANTIAM AMISISSE. Sed quia hæc miserabilis erat per vniuersitatem adquisitio, *h. §. n.* ideò Iustinianus Senatusconsultum Claudianum sustulit, *l. vn. Cod. de Senatusconsulto Claudiano tollendo.*

SYNOPSIS TIT. XIII. DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS QVÆ FIEBANT bon. vend. Et ex Senatusconsulto Claudiano.

- Dvplex per vniuersitatẽ Acquisitio antiquata.
  - I. per bonorvm venditionem, quę
    - Olim fiebat per multas ambages
      - Impetrationum.
      - Proscriptionum.
    - Nunc fit authoritate Prætoris, post impetratam ab eo possess. bonor.
  - Altera, ex SCto Claudiano, quo libera mulier amittebat.
    - Libertatem, vt indigna,
    - &
    - Omnem substantiam.

DE OBLIGATIONIBVS.

Titvlvs XIV.

Text. Nunc transeamus ad obligationes. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius soluendæ rei, secundum nostræ ciuitatis iura.

SVMMARIA.

1 *Obligatio quid sit.*
2 *An in alterius arbitrium conferri possit obligatio.*
3 *Quid solutionis verbo contineatur.*
4 *An qui certo lo.o debet, alio loco soluere possit.*
5 *An aliud pro alio inuito creditori solui possit.*
6 *An particularis solutio valeat.*
7 *Quotuplex sit obligatio.*
8 *Vnde descendat naturalis obligatio.*
9 *Frater fratri naturaliter obligatur.*
10 *Quæ sit obligatio ciuilis & naturalis simul.*

AB hoc titulo nonnulli tertium, alij quartum librum auspicantur, proptereà quòd Theophilum secuti, obligationes ad actiones referunt. Sed Imperator obligationes reb. annumerat. *§. incorporale.. sup. de reb. corporalib. & incorpor. §. fin. de vsu & habit.* Definitur autem rectissimè obligatio ivris vincvlvm, qvo necessitate adstringimvr. Obligationum enim

enim substantia in eo consistit, vt alium nobis obstringat. *l. obligationum substantia, de oblig. & action.* Et hæ sunt propriæ vires, quibus obligatio consistere debet, *l. obligationes 27. eod.* Obligatio, quæ ex alieno arbitrio aut aliena voluntate pendet, non est obligatio, quia propriis viribus non consistit, *hoc est,* necessitate non adstringit. Hinc à Iureconsultis est traditum, stipulationem non 2
valere, in rei promittendi arbitrium collata conditione, *l. stipulatio non valet. 17. de verb. oblig.* Item, nullam promissionem posse consistere, quæ ex voluntate promittentis statum capiat. *l. à Titio. 108. §. fin. ff. eod.* Item, nullam esse venditionem, si quis ita vendiderit: Si volueris, vel stipulanti sic spoponderit: Si voluero, dabo; quia non debet in arbitrium rei conferri, an sit obstrictus, "
l. hæc venditio. §. 1. de contrah. empt. Hinc quoque ab Imperatoribus est rescriptum. In vendentis vel ementis voluntatem collata conditione comparandi, "
quia non adstringit necessitate contrahentes, obligationem nullam esse, *l. in vendentis. C. de contrah. empt.* Additur in definitione, ALICVIVS REI SOLVENDÆ. Hæc verba non solùm ad nummorum solutionem, sed ad omnem liberationem quoquo modo factam, referenda sunt, *l. solutionis, 54. de solutionib. & liberat. l. liberationis, de verb. signif.* Nam & qui compensat, soluit, *l. 4. Qui potiores in pign. hab.* & per nouationem pecunia soluta dicitur, *l. liberto. §. Lucius, de annuis legat.* Soluit quoque, qui reum de legat. *l. quamuis. §. interdum, ad SCtum Velleian.* Denique solutio omnem satisfactionem significat. *l. solutionis, 176. de verb. signif.* AC REI verbum, vt generale est *l. rei appellatio de verb signif.* ita generaliter accipiendum est. Tandem adiiciuntur hæc verba: SECVNDVM NOSTRÆ CIVITATIS IVRA: vt ostendatur, non satis esse, solutionem fieri: sed hoc amplius requiri, vt fiat soluti eo modo, quo jura ciuilia præcipiunt. 3
Itaque qui centum debet certo tempore vel loco, importuno tempore vel loco soluere non potest: quia solutio secundùm jura ciuilia non fieret, *l. si soluturus 39. de solutionib.* Et qui pecuniam numeratam debet, non potest pro pecunia vinum, oleum, hordeum vel triticum soluere; quia solutio secundùm jura 4
ciuilia fieri debet. Et jura ciuilia non patiuntur, vt aliud pro alio, inuito creditori soluatur, *l. 2. §. 1. de reb. credit.* Sic qui centum debet, quinquaginta inuito 5
non rectè soluit; quia solutio debet fieri secundùm jura ciuila, quæ particularem solutionem non admittunt, cùm multa incommoda particularis solutio habeat, *l. 3. famil. ercisc.* Portò ex hac definitione intelligimus, eam ciuili 6
obligationi, non naturali, competere. Et enim obligatio alia ciuilis, alia naturalis *l. gracè § & post litem contestatam, l. fideiussor. obligari. § fideiussor. de fideiussorib. l. 1 de nouat. & delegat. §. 1. inf. de fideiussor.* Ciuilis adstringit non necessitate 7
soluendi: Naturalis non item, sed ea solo æquitatis naturalis vinculo sustinetur, *l. Stichum aut Pamphilum §. naturalis de solut.* Vt si alicui vsuris promittam nudo pacto; ex huiusmodi promissione naturalis obligatio descendit, *l. in his, §. 2. de solut.* Sic, pupillus sine tutoris auctoritate promittens naturaliter obligatur, *l. 1. in fine, de nou. & deleg.* Libertus item ad præstandas operas patrono 8
naturaliter obligatus est, *l. si non sortem. §. libertus, de condict. indebeti.* Et frater à fratre, cùm in eiusdem patris potestate esset, pecuniam mutuam accipiens, naturaliter obligatur, *l. frater à fratre de condict. indeb.* Verus autem debitor in judicio absolutus, naturaliter manet obligatus, *l. Iulianus eod.* Seruus denique ex contractib. naturaliter obligatur, *l. naturaliter de cond. indeb. l. eo tempore, § etiam de peculio.* non tantùm extraneo, sed etiam domino, *§. 1. infr. de fideiussoribus.* 9

Ciuilem autem obligationem cùm dico, & eam intelligo, quam interpretes naturalem & ciuilem ſimul, item ciuilem tantùm appellant. Nec enim obligatio, quam interpretes ciuilem vocant, ſeiungenda eſt ab obligatione naturali & ciuili; quaſi in hac conſenſus intercedat eius qui obligatur; in illa non item. Hoc vix ſubſiſtere poteſt, cùm litterarum obligatio, quam interpretes ciuilem nominant, ex contractu ſit, vt *in fine huius tituli* dicitur: & nullus ſit contractus, nulla obligatio, quæ in ſe conuentionem ſiue conſenſum non habeat, vt Vlpianus eleganter Prædium Iuriſconſultum dixiſſe refert, *in l.1.§.pen. de pactis.* Sed & diuiſio obligationum non probè conueniet definitioni, ſi (vt interpretes faciunt) dixerimus, definitam hîc eſſe naturalem & ciuilem obligationem, non ciuilem tantùm: cùm in diuiſione obligationis literarum, quam interpretes (vt dixi) ciuilem obligationem nominant, mentio fiat.

AD §. OMNIVM AVTEM OBLIGATIONVM.

TEXT. Omnium autem obligationum ſumma diuiſio in duo genera deducitur: námque aut ciuiles ſunt, aut prætoriæ. Ciuiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certè jure ciuili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt, quas Prætor ex ſua juriſdictione conſtituit, quæ etiam honorariæ vocantur. Sequens diuiſio in quatuor ſpecies deducitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Priùs eſt vt de iis quæ ex contractu ſunt, diſpiciamus. Harum æquè quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu; de quibus ſingulis diſpiciamus.

SVMMARIA.

1 *Quæ ſit ſit ſumma obligationum diuiſio.*
2 *Quæ ſint ciuiles obligationes.*
3 *Pactum nudum an producat obligationem cum effectu.*
4 *Quando ex pacto actio oriatur.*
5 *An vſuræ conſtituantur nudo pacto.*
6 *Quænam obligationes Iure Ciuili ſint confirmatæ.*
7 *Quæ ſint obligationes Prætoriæ.*
8 *Quomodo Iure prætorio ex conuentione pignoris actio oriatur.*
9 *Vnde obligationes Prætoria honoraria dicantur.*
10 *Quæ ſit ſecunda obligationum diuiſio.*
11 *Quæ ſit contractus ex ſententia Labeonis.*
12 *Quæ ſit vera contractus definitio.*
13 *Quotuplices ſint obligationes ex contractu.*
14 *Exceptio non numeratæ pecuniæ olim perpetua fuit, hodiè temporalis eſt.*

1 SVmma, *hoc eſt*, prima, præcipua & principalis diuiſio obligationum hæc eſt: quòd aliæ obligationes ſunt Ciuiles, aliæ Prætoriæ. Ciuiles obligationes hîc aliquantò ſtrictiùs accipimus, quàm antè: Prætoriis enim opponuntur,
2 quas ſuprà ſub Ciuilibus comprehendimus. SVNT AVTEM CIVILES OBLIGATIONES, QVÆ LEGIBVS SVNT CONSTITVTÆ AVT CERTÆ IVRE CIVILI SVNT COMPROBATÆ. Per legem, hîc intelligimus quamcunque ſpeciem juris ciuilis, exceptis Prætorum edictis. Lex enim, κοινὸν τῶν ἐγγράφων νόμων ὄνομα, vt Theophil. inquit, *in §. lex. ſup. De jure nat. gent. & ciuili.* Legibus autem

autem sunt constitutæ obligationes, quibus necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ, iis casibus, quibus ex pacto nudo actio non datur. Pactum nudũ 3
regulariter non producit obligationem, qua necessitate adstringamur alicuius rei soluendæ, *l. iuris gentium, §. igitur nuda pactio. l. diuisionis, de pactis, solent. de præscriptis verbis, l. legem. l. cùm proponas.* 4. *C. de pactis, l. siue apud. Cod. de transact. l. 1. C de pactis conuentis, l. 5. C. de contrah. stipulat.* At cùm pactum nudum lege 4
aliqua adiuuatur, tunc obligationem producit, quæ necessitate nos adstringit alicuius rei soluendæ, *l. legitima de pactis.* Et huiusmodi obligatio dicitur ciuilis obligatio, quòd nominatim lege aliqua constituta est. Vt, Imperatorum con-constitutionibus constituta est dotis obligatio. Qui enim se ad dotem dandam obligauit nudo pacto, vel etiam nuda pollicitatione, necessitate adstringitur dotis soluẽdæ *toto tit. C. de dotis promiss. & nuda pollicitat.* Similiter, constitutione Iustiniani Imperatoris constituta est obligatio donationis. Si quis enim decem, donandi causa, nudo pacto promiserit, adstringitur necessitate soluendæ eius rei, quam donauit. *l. si quis argumentum, §. vlt. C. de donat.* Sic, constitutione 5
Iustiniani constituta est obligatio vsurarum argentario, nudo pacto promissarum. Si quis enim argẽtario, nudo pacto vsuras promittat, ex huiusmodi promissione obligatio descendit, quæ promittentem necessitate adstringit soluẽdi vsuras. *Nouell.* 136. Sic, Imperatoris Alexandri constitutione constituta est obligatio vsurarum nudo pacto promissarum, cùm vinum, oleum, frumẽtum, & cæteræ res, quæ mẽsura constant, creditæ sunt. Si quis enim vino, oleo, frumento, aut cæteris rebus, quæ mensura constat, mutuò acceptis, nudo pacto vsuras promiserit; ex promissione obligatur; *hoc est,* necessitate adstringitur vsuras promissas soluendi, *l. frumenti, C. de vsuris.* IVRE CIVILI COMPROBATÆ SVNT OBLIGATIONES, quæ ex conuentionibus Iuris gentium descen- 6
dunt. Vt, obligationes ex emptione, venditione, locatione, conductione, societate, mandato, deposito, ex conuentionibus Iuris gentium sunt: ex contractibus enim, qui Iuris gentium sunt, oriuntur, *l. ex hoc iure. de iustit. & iure. §. Ius autem gentium, suprà, de iure nat. gent. & ciuili.* Et has obligationes Ius ciuile comprobat. Idemque de obligationibus ex conuentionibus Iuris ciuilis descendentibus, quales sunt obligationes (verbi gratia) descendentes ex stipulatione, vel ex contractu emphyteutico, dicendum est. Cùm enim hos contractus Ius ciuile adinuenerit, obligationes ex iis descendentes Iure ciuili approbata esse, dubitandum non est. PRÆTORIÆ OBLIGATIONES SVNT, QVAS 7
PRÆTOR EX SVA IVRISDICTIONE CONSTITVIT. Vt, quòd ex constituto descendens obligatio necessitate nos adstringit, eius rei soluendæ, quam nudo pacto constituimus nos soluturos; Prætor ex sua iurisdictione constituit. *l. 1. adeóque toto tit. d. constit. pecun. §. in personam quoque, infrà, de actionibus.* Sic Prætor ex sua iurisdictione constituit obligationem, quæ ex nuda conuen- 8
tione pignoris descendit. Si enim nudo pacto conuenerit, vt res aliqua tibi esset pignori; ex huiusmodi conuentione descendit obligatio, quæ necessitate debitorem adstringit eius rei soluendæ, siue tradendæ, quæ, vt pignori esset, conuenit. *l. si tibi decem §. de pign. de pactis.* Ibi Iurisconsultus inquit: De pignore, iure honorario, nascitur, ex pacto actio. Et Iustinianus ait, actionem Seruianam & quasi Seruianam ex ipsius Prætoris iurisdictione substãtiam capere, *in §. item Seruiana Inst. de actionibus.* Et Diocletianus & Maximianus Imperatores rescripserunt, pignoris cõuentionem iurisdictionem tueri, *in l. mater. annis. C.*

de pignoribus. Per jurisdictionem, intelligunt Imperatores edictum Prætoris.
Et pignoris conuentio non vi sua, sed ex jurisdictione, *hoc est*, ex edicto Præ-
9 toris, obligationem & actionem parit. Sic multæ aliæ sunt obligationes, quas
Prætor ex sua jurisdictione constituit, vt *in titulo de actionibus*, infrà audiemus.
Hæ OBLIGATIONES PRÆTORIÆ ETIAM HONORARIÆ VOCANTVR, ex
eo quòd jus Prætorium, aliàs jus Honorarium dicitur, § *Pratorium, supra, de
jure nat. gent. & ciuil. dict. l. si tibi decem, §. de pignore. de pactis.* Secunda diuisio
obligationum hæc est: OBLIGATIONES AVT EX CONTRACTV SVNT AVT
QVASI EX CONTRCTV, AVT EX MALEFICIO, AVT QVASI EX MALEFI-
10 CIO. Caius inquit, obligationes vel ex contractu nasci, vel ex maleficio, vel
proprio quodam jure, ex variis causarum figuris, *l. 1. de obligat. & act.* His po-
stremis verbis inteligit obligationes, quæ sunt quasi ex contractu & quasi ex
maleficio, quemadmodum series ipsa legum ostendit. In prima lege Caius tra-
ctat de obligationibus, quæ sunt ex cõtractu. In quarta lege de obligationibus,
11 quæ sunt ex maleficio. In quinta de obligationibus, quæ sunt quasi ex con-
tractu & quasi ex maleficio. Contractus autem est vltrò citroque obligatio.
l. Labeo. de verb. signific. Ea definitio ad eos contractus pertinet, ex quibus nasci-
tur obligatio ex vtroque latere. Alij sunt contractus ex omnibus nascitur obli-
gatio ex alteró latere tantùm. Illos contractus Græci, συναλλάγματα δίπλευρα:
12 hos συναλλάγματα μονόπλευρα, appellant. Vtriusque contractibus sequens de-
finitio conuenit. Contractus est duorum aut plurium in idem placitum con-
13 sensus, siue conuentio, ex qua nascitur obligatio actionem producens RVR-
SVS, OBLIGATIONES QVÆ EX CONTRACTV SVNT RE CONTRAHVN-
TVR, AVT VERBIS, AVT CONSENSV, AVT LITERIS, *§. fin. hoc tit. nostro.*
Obligationis tamen literarum ICti nusquam meminerunt. *l. 1. §. fin. de pactis,
l. 1. §. 1. de obligat. l. gracè, §. 1 de fideiuss. l. 1. de nouat. l. 4. de obligat. & act. l. prout de
solut. & liberat.* propterea quòd olim exceptio non numeratæ pecuniæ perpe-
14 tua erat; & ideò nulla erat literarum obligatio. Imperatores posteà, exceptio-
nem non numeratæ pecuniæ temporariam fecerunt, atque in literarum obli-
gationem introduxerunt.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XIV. DE OBLIGATIONIBVS.

OBLIGATIO

- **Definitvr** — Ivris vincvlvm, qvo necessitate adstringimvr alicvivs rei solvendæ, secvmdvm ivra civitatis Romanæ.
- **Dividitvr Tripliciter**
  - Primò, in
    - Civiles quæ à Iure Ciu. aut
      - Primùm inuentæ:
      - Comprobatæ sunt.
    - Prætorias quæ ex Edicto Prætoris aut Iurisdictione descendunt.
  - Secundò, in Eas quæ nascuntur ex
    - Contractu & quasi,
    - Maleficio & quasi.
  - Tertiò, in Eas quæ contrahuntur, vel
    - Re,
    - Verbis,
    - Literis,
    - Consensu.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

Titvlvs XV.

Text. Re contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensurâve constant: veluti vino, oleo, frumento pecunia numeratâ, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo, in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quandóque nobis non eædem res, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis redduntur, vnde etiam mutuum appellatum sit; quia it à me tibi datur, vt ex meo tuum fiat & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio.

SVMMARIA.

1 *Dare quid sit.*
2 *In mutuum dante dominium esse oportet.*
3 *Pecuniæ nomine quid contineatur.*
4 *Quæ res dicuntur pondere, numero & mensurâ constare.*
5 *Explicatur l.2. §.1. ff. de rebus creditis.*
6 *An eadem pecunia in mutuo reddi possit.*
7 *Contractus ab initio æstimantur, non ex complemento.*

8 *Quæ actio ex mutuo oriatur.*
9 *Explicatur l.1.ff.De condict.triticaria.*

1 PRimùm, OBLIGATIO RE CONTRAHITVR, MVTVI DATIONE. Datio, dominij translationem significat.*l.vbi autem non apparet.§.fin.de verb.oblig.* *l.2.C.de contrah.stipulat. §.sic itaque discretis, infrà, de actionibus.* Nec enim videntur data, quæ ita dantur, vt accipientis non fiant.*l. non videntur, de reg.iur.*
2 Inde duo consequuntur. Primum, in mutui datione dantem dominum esse oportere.*l.2.§.in mutui de rebus credit.* quia nemo dominiũ, quod non habet, in aliũ transferre potest.*l.nemo.de reg.iur.l.traditio de acquir.rerum domin.* Deinde, mutuum non posse subsistere, nisi pecunia proficiscatur, *d.l.§.item mutuum,de rebus credit.* & propterea mutuũ re contrahi dicitur; quod esse non potest, nisi pecunia aliqua intercedat. Hinc traditum est: si dem tibi decem mutuò, & paciscar vt viginti mihi debeantur; non nasci obligationem vltra decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum est, *l.si tibi decem,de pactis.* Item, si dem tibi decem, vt vndecim, debeas, ampliùs quàm decem con-
3 dici non posse.*l.reg:sti.§ si dedero.de reb. cred.* PER PECVNIAM autem, hîc tantum intelligimus RES CONSTANTES PONDERE, NVMERO ET MENSVRA, *d.l.2.§.1.de rebus credit.& h.t.n.* quamuis aliàs pecuniæ verbum latissimè pateat.
4 *l.pecuniæ verbum.l.pecuniæ nomine,l.pecuniæ appellatione,de verb.signif.* Et pondere, numero & mensura cõstare dicuntur, quæ in pari pondere, pari numero & pari mensura æquiualent, & tantundem præstant. HVIVSMODI RES SVNT, VINVM, OLEVM, FRVMENTVM, HORDEVM, TRITICVM, AVENA, AVRVM, ARGENTVM, ET SIMILES: QVAS AVT NVMERANDO, AVT APPENDENDO, AVT METIENDO IN HOC DAMVS, VT ACCIPIENTIVM FIANT, *h.t.n.*
5 Hæ res solæ mutuò dantur, quia mutua vice funguntur. Earum in pari pondere, pari numero & pari mensura, eadem est vtilitas in vna specie, quæ est in alia; adeóque sibi similes sunt, vt ferè eædem dici possint. Hoc est, quod Paulus vult, *in d. l.2. de reb. credit.* cùm dicit, has res per solutionem, in suo genere functionem magis recipere, quàm in specie. Ideò *in genere, inquit,* magis, quàm in specie: quòd species, *hoc est*, corpus ipsum, quòd mutuò datum est, corrumpi & tempore deterius fieri potest. Ideóque præstat solui aliam rem,
6 quæ eiusdem generis sit, quàm eandem speciem. Nihilominùs, tamen illa ipsa pecunia, quæ mutuò data est, reddi potest, si debitor pecuniâ non indigeat: quod illa verba, *in genere magis, quàm in specie,* ostendit: nec propterea mutui natura immutatur, cùm satis sit ab initio inter contrahentes id actum esse, vt
7 in genere qualitas restitueretur. Et contractus ab initio æstimamus, non ex implemento, vt veteres locuti sunt. In aliis rebus ideò mutuum non consistit, quia non recipiunt mutuam functionem: nec eadem est vtilitas in vna specie, quæ est in alia: sed si pro re extra, pondus, numerum & mensuram constante, alia res solueretur, aliud pro alio inuito creditori solueretur: quod iura non patiuntur.*d.l.2.§.de rebus,creditis.* Mutuum itaque in solida pecunia siue quantitate consistit, quæ tibi à me ita datur, vt tua fiat. ET INDE MVTVVM APPELLATVM EST, DE MEO FIAT TVVM, vt Iustinianus hîc docet, post Iuriscõsultũ. *in d.l.2. §. appellata,de rebus creditis.* Quod reciprocè intelligendũ est, vt de tuo rursus fiat meum. Mutuatio enim reciprocatio quædam est; & mutuum damus recepturi aliam rem eiusdem generis. Addidit tandem Iustinianus

nus : EX MVTVO NASCI ACTIONEM, QVÆ DICITVR CONDICTIO. *l. certi condictio. de reb. cred.* Per hanc actionem non solùm nummi petuntur, sed res omnes, quæ in mutuum cadunt. Nec obstat, *l.4. de condict. triticaria.* Nam quod ibi dicitur, certam pecuniam numeratam peti condictione certi : hoc dicitur comparatione condictionis triticariæ, per quam pecunia numerata non petitur. Et in hoc condictio triticaria à conditione certi differt. 8 9

AD §. IS QVOQVE, QVI NON DEBITVM.

TEXT. Is quoque, qui non debitum accepit, ab eo qui per errorem soluit, re obligatur: datúrque argenti contra eum, propter repetitionem, condictitia actio Nam perinde ab eo condici potest, SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione magis, quàm mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere : cùm is qui soluendi animo dat, magis distrahere voluit negocium, quàm contrahere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo indebitum contrahatur.*
2 *Quinam debitores in strictissima significatione dicantur.*
3 *Quatenus pupillus ex mutuo obligetur.*
4 *Indebitum potiùs distractus, quàm contractus dici potest.*

SEcundò, RE CONTRAHITVR OBLIGATIO, SOLVTIONE INDEBITI PER ERROREM FACTA. IS ENIM QVI NON DEBITVM ACCEPIT, AB EO QVI PER ERROREM SOLVIT, RE OBLIGATVR, *hoc §. nostro*, quasi ex mutui datione, vt loquitur Caius Iurisconsultus, *in l. 5. §. is quoque qui non debitum, de obligat. & act.* & perinde, ac si mutuum ei daretur, vt Iustinianus inquit, *in §. item is cui quis per errorem, infrà, de obligat. quæ quasi ex contractu nascuntur.* Ideóque tenetur actione ex mutuo descendente, *hoc est,* certi condictione, quam Iustinianus hîc, CONDICTITIAM ACTIONEM appellat. Et hoc Caius significare vult, *in d. l. 5. is quoque, de oblig. & act.* dum tradit : Eum qui non debitum accepit per errorem soluentis, obligari quasi ex mutui datione, & eadem actione teneri, qua debitores creditoribus. Hîc 2
Caius ICtus debitoris & creditoris nomen strictissimè accipit, pro illo qui pecuniam mutuam credidit, & pecuniam mutuum accepit. Strictissimè siquidem creditoris dicuntur, qui mutuam pecuniam dederunt, & debitores, qui pecuniam mutuam acceperunt. *l. creditores, in fine, ibi, Si non sit mutua pecunia, l. creditorum, in illis verbis : Non hi tantùm, qui pecuniam crediderunt, de verb. signif. l. omnem obligationem, in illis finalibus verbis : Quamuis non ex crediti causa debeatur, de iudiciis. Nouella, 4. §. fin. ibi : Et si non mutuum contract. Harmenop. lib. 3. Epitom. iuris, tit. 5.* Hinc pecunia credita, pro pecunia mutua, *in tit. de reb. credit. & alibi,* sæpissimè. Hinc etiam in creditum ire, pro ire in mutuum, *in d. l. 2. de reb. credit.* Cùm igitur Iurisconsultus Caius dicit, Eum qui non debitum accepit, per errorem soluentis, eadem actione teneri, qua debitores creditoribus : hoc dicit, teneri eum, qui indebitum accepit, actione quæ ex mutuo descendit, *hoc est,* certi condictione. Nam hac actione debitores, qui mutuam pecuniam acceperunt, tenentur creditoribus, qui mutuam pecuniam credide-

runt: quod Iustinianus *in h.§.n.* declarat exemplo pupilli. Si pupillus mutuam pecuniam accipit, sine tutoris auctoritate, non tenetur mutui datione, *hoc est*, pupillus non obligetur, nec à pupillo repeti potest pecunia certi condictione, nisi locupletior factus fuerit: quo casu in pupillum datur actio, ex rescripto Diui Pij, *l.5. de auct. tut.* Ad eundem modum pupillus non tenetur condictione indebiti, SI EI SINE TVTORIS AVCTORITATE, NON DEBITVM PER ERROREM DATVM EST. *hoc §. nost.* Solutio igitur indebiti quasi mutuum est: & qui indebitum per errorem soluentis accipit, eadem actione tenetur, quâ tenetur qui mutuum accepit, *d. l.§ is quoque de obl. & act. d.§. item is cui, de oblig.*
4. *quæ quasi ex contractu nascuntur. & h.§ nostro:* Cæterùm, si certiorem juris rationem, se quamur, hæc species obligationis non consistit ex contractu, *hoc §. nostro*: nec potest intelligi is, qui indebitum per errorem soluentis accepit, ex contractu obligatus esse, *d. l.5.§. is quoque. de oblig. & act.* cùm magis ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus, *dict. §. item is cui, infra. de oblig. quæ quasi ex contractu nascuntur.* QVIA IS QVI SOLVENDI ANIMO DAT, MAGIS DISTRAHERE NEGOTIVM VOLVIT, QVAM CONTRAHERE, *hoc §. nostro: d. l.5. §. is quoque & item is cui, infra. de oblig. quæ ex contractu nascuntur,* hoc est, voluit distrahere negotium, non contrahere. Particula námque MAGIS ἐντελῶς hîc accipitur non συγκριτικῶς, vt *in l.2. de bonor. possess.* Diogenes Laërtius *in Pyrrhone Heliensi.* Iacobus Cuiacius *lib 2. obseru. cap 38.* Itaque quasi ex contractu tenetur qui indebitum accipit. *d. § item is cui, infra, de oblig. quæ quasi ex contractu nascuntur.*

AD §. ITEM IS CVI RES ALIQVA.

TEXT. Item is cui res aliqua vtenda datur, id est, commodatur, re obligatur & tenetur commodati actione. Sed is ab eo qui mutuum accepit, longe distat, námque non ita res datur, vt eius fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit quod accepit, veluti incendio, ruinâ naufragio, aut latronum hostiúmve incursu; nihilominùs obligatus permanet. At is qui vtendum accepit, sanè quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam in suis rebus adhibere solitus est: si modò alius diligentior poterit eam rem custodire, sed propter maiorem vim, maioréſve casus, non tenetur: si modò non huius ipsius culpâ is casus interuenerit. Alioqui si id, quod tibi commodatum est, peregrè tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonúmve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constitutâ res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente, locatus tibi vsus rei videtur Gratuitum enim debet esset esse commodatum.

SVMMARIA.

1 *Commodatum quomodo contrahatur.*
2 *In commodato non transfertur dominium.*
3 *In mutuo præstatur casus fortuitus.*
4 *Quam culpam commodatarius præstet.*
5 *Quot sint culpæ gradus.*
6 *Quæ sit lata culpa.*
7 *Commatum est gratuitum.*

8 *Quæ*

8 *Quæ sit perfecta commodati definitio.*
9 *Quæ actio ex commodato detur.*
10 *Quare ex commodato detur duplex actio.*

TERtiò, RE CONTRAHITVR OBLIGATIO, QVANDO RES ALIQVA ALICVI VTENDA DATVR, ID EST, COMMODATVR. Ita Imperator noster Iustinianus seipsum explicat, & rectè: propterea quòd etiam res, quæ alicui locatur, vtenda datur. Vnde locator definitur, qui dat aliquid vtendum, vt *in tit. de locatione & conductione*, infrà audiemus. Ex hac autem definitione commodati, Imperator infert discrimen inter mutuum & commodatum. In mutuo dominium transfertur; *hoc est*, res quæ mutuò datur, ita datur, vt fiat accipientis. In commodato res tantùm vtenda datur, dominium non transfertur. Nemo enim commodando rem facit eius, cui commodat. *l. rei commodatæ, cum l. sequenti, commodati.* Deinde mutuum damus recepturi non eandem speciem, quam dedimus, sed idem genus, *l. 2. princ. de reb. cred.* At commodato damus rem, vt illa ipsa res nobis restituatur, *d. l. 2. in princ. & hoc §. nostro.* Tertiò, qui mutuum accepit, casum fortuitum præstat: *hoc est*, non liberatur, si fortuito casu putà incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiúmve incursu amiserit, quod accepit. *hoc §. nostro.* Et hoc est, quod Diocletianus & Maximianus Imperatores rescripserunt; Incendium ære alieno debitorem non exuere, *l. incendium. C. si certum petetur.* Et quod de incendio rescriptum est, idem de quocunque casu fortuito intelligendum est, vt *ex hoc §. nostro*, intelligitur, & *ex l. 1. de obligat. & actionib.* QVI AVTEM VTENDVM ACCEPIT, *hoc est.* qui accepit commodatum, DE CASV FORTVITO NON TENETVR, SI MODO NON IPSIVS CVLPA IS CASVS EVENERIT, vt Iustinianus hîc docet. Culpa, inquam, ipsius etiam leuissima. NAM NON SVFFICIT, TANTVM DILIGENTIAM ADHIBVISSE, QVANTAM SVIS REBVS ADHIBERE SOLITVS EST; SED EXACTAM DILIGENTIAM REI CVSTODIENDÆ PRÆSTARE TENETVR, *hoc §. nostro*, & custodiam diligentem, *l. si vt certo. §. custodiam. commod.* hoc est, exactissimam diligentiam & custodiam diligentissimam compellitur præstare. Positiuus enim pro superlatiuo positus est, *l. 1. §. is quoque, de obligat. & act.* & diligentia sæpè aliàs significat exactissimam diligentiam, vt suprà, *in titulo de legatis*, monui. Commodatarius itaque de culpa leuissima tenetur, quia exactissimam diligentiam præstare debet. Et culpa diligentiæ opponitur, quia nihil aliud id est, quàm desidia atque negligentia, vt Imperator noster Iustinianus, *in §. proximè sequenti*, interpretatur, *& in §. fin. infrà, de societate.* Quot igitur sunt gradus diligentiæ, tot etiam è contrario sunt gradus negligentiæ, *id est*, culpæ. Est quædam diligentia exactissima & vehementissima: ex aduerso est leuissima culpa, *l. in lege Aquilia, ad legem Aquil.* est quoque diligentia quædam media, & ex aduerso leuis culpa. Est denique diligentia quædam minima & quasi nulla: Et ex aduerso est lata culpa, quæ & latior vocatur, *l. quod Nerua, depositi*, & grauior culpa, *l. homo liber. §. 1. de adq. rer. dom.* magna culpa, *l. magna negligentia. de verb. signif.* & lata negligentia, *l. tutor, qui repertorium, §. competit. de administ. tut.* & dissoluta ignorantia *l. cum sex menses. de aedilitio edicto*, cùm quis non intelligit id, quod omnes intelligunt. Hic est latæ culpæ finis, *l. latæ culpæ de verbor signific.* hoc est, definitio. Finis enim idem est, quod definitio, Græcè ὅρος, *auctore Sulpitio Victore in Instit. Orat. ad M. Silo-*

nem, Fornerius in d. l. latæ culpa. tandem Iustinianus hîc subiicit, COMMODATVM ESSE GRATVITVM. Et in eo commodatum à locatiône, qua res etiam vtenda datur, differt. Locatio enim gratuita non est, *l. 2. locati.* Sic commodatum datur vtendum ad certum tempus, finem aut modum: nec repetitur, nisi tempore, fine, aut modo expleto. *l. 1. in commodato. §. sicut. commod.* & in eo differt à precario. Nam & qui precariò dat rem suam vtendam dat; sed non ad certum tempus, finem aut modum: & ideò precarium repetitur, quoties danti libet. *l. 1 de precario.* Hæc igitur commodati perfecta est definitio: COMMO-
9 DATVM EST CONTRACTVS, QVO RES VTENDA ALICVI GRATIS DATVR AD CERTVM TEMPVS, FINEM AVT MODVM, EA LEGE, VT POSTEA RESTITVATVR. Ex hoc contractu nascitur duplex actio: altera commodati actio directa, altera commodati actio contraria: eaque duplex actio significatur, *in Pandectis*, his verbis, COMMODATI VEL CONTRA. Directa actio datur commodanti, contraria commodatario. Dicitur directa actio, quòd est principalis, *dict. l. in commodato. §. 1. commodati.* Ibi Paulus ICtus inquit, contrariam commodati actionem sine principali, *hoc est*, sine directa actione, moueri posse. Et inde, directò & principaliter, pro eodem sumuntur, *in l. vlt. de leg. 3. & §. vlt. infrà, Quod cum eo qui in aliena potest.* Contraria appellatur, quia ex diuer-
10 so & ex contrario datur, *l. 2. & vlt. de negociis gestis.* Ac necessariò ex commodato duplex actio prodita est, nec vna eademque actio commodanti & commodatario dari potuit; propterea quod non par siue eadem est conditio commodantis & commodatarij. Commodatarius tenetur pluribus de causis, quàm commodans: & propterea actio, quæ commodanti in commodatarium, datur, dicitur directa actio siue principalis. Et contrà, actio quæ datur commodatario in commodantem, tantùm datur ob id, vt commodatarij indemnitati consulatur: & idcircò hæc actio nominatur contraria actio. Et hæc ad reliquos contractus omnes, ex quibus directa & contraria actio datur, accommodanda sunt.

AD §. PRÆTEREA ET IS.

TEXT. Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit: culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parùm diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradidit, suæ facilitati id imputare debet.

SVMMARIA.

1 *Quomodo depositum contrahatur.*
2 *Quæ actio ex deposito competat.*
3 *Depositarius quid præstare teneatur.*
4 *In quibus contractibus præstetur casus fortuitus.*

1 QVattò, RE CONTRAHITVR OBLIGATIO, QVANDO, RES ALIQVA APVD ALIQVEM DEPONITVR; custodiæ scilicèt causâ, vt Imperator noster his verbis, *Qui negligenti amico rem custodiendam tradidit*, ostendit. Ac necesse est, vt depositarius rem custodiendam recipiat gratis sine

sine mercede. Nam si merces interuenerit, depositum non erit, sed locatio. Pretium tamen depositionis accipere potest, in remunerationem præstiti beneficij, *l.2. §. generaliter, vbi bonorum raptorum*, quod pretium quandoque etiam merces dicitur, *l. si vt certo. §. nunc videndum, commodati*, sed impropriè. *dict.l.2.§.& generaliter.* TENETVR VERÒ DEPOSITARIVS REM, QVAM ACCEPIT, RESTITVERE ACTIONE DEPOSITI, *hoc §. nostro*, directâ scilicèt. 2
Etenim depositi actio, sicuti commodati, duplex est: directa, quæ datur deponenti in depositarium: & contraria, quæ datur depositario in deponentem, *toto tit. Depositi, vel contrà, in ff. & Cod.* Et ex eo solo tenetur depositarius, si dolo quid commiserit, *hoc est*, calliditate, fallaciâ, machinatione ad circumueniendum, fallendum decipiendum adhibita: *l. 1. de dolo malo*, vel etiam latâ culpâ. Illa enim dolus est. *l. Quod Nerua. depositi.* Ob culpam leuem vel leuissimam non tenetur; ob quam tamen commodatarium teneri suprà diximus. Differentiæ ratio est, quòd commodatum plerunque continet solam vtilitatem eius, cui commodatur: at in deposito nulla versatur vtilitas eius apud quem deponitur, *dict.l.si vt certo.§. 2. commodati.* Sanè casus fortuiti (quos Scæuola aduentitios appellare videtur, *in l.6. qui & à quibus manum. &c.* vbi Græci, τυχηρὰς αἰτίας, verterunt) neque à commodatario, *§. cui res aliqua. suprà*, neque à depositario, *hoc §. nostro*, neque à creditore, qui pignus accepit, *§. fin. hîc*, præstantur: Quamuis secùs sit in mutuo. *l.1. de obligat. & act. l. incendium, C. si cert. pet. d. §. item is cui.* propterea, quòd in mutuo dominium pecuniæ in debitorem transit, *l.2. de reb. cred.* In commodatarium non transit dominium rei commodatæ, *l. rei commodatæ, cum sequenti, commodati*, nec dominium rei depositæ in depositarium, *l. licèt, §. fin. depositi.* In creditorem etiam dominium pignoris non transfertur, *l. cùm & fortu, §. fin de pign. act.* Æquum autem est, vt res domino suo pereat, si casu fortuito interierit. Commodatarius itaque, depositarius & creditor, qui pignus accepit, de fortuito non tenentur. 4

AD §. CREDITOR QVOQVE.

TEXT. Creditor quoque pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re quam accepit, restituenda tenetur, actione pignoratitia. Sed quia pignus vtriusque gratiâ datur: & debitoris quò magis pecunia ei crederetur: & creditoris, quò magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, quod ad eam rem custodiendam, exactam diligentiam adhiberet, quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu eam rem amiserit, securum esse, nec impediri creditum petere.

SVMMARIA.

1 *Pignus vnde dicatur.*
2 *Quomodo pignus ab hypotheca differat.*
3 *Quæ ex pignore actio oriatur.*
4 *Quando actio pignoratitia locum habeat.*
5 *Explicatur l.5.§.fin. De pignoribus.*
6 *Creditor quid in pignore præstare teneatur.*

POstremò, RE OBLIGATVR CREDITOR, QVI PIGNVS ACCEPIT. Pignus à pugno nomen habet; quòd res quæ pignori datur, manu traditur, *l. plebs. de verb. sign.* aliàs hypotheca dicitur, *toto tit. de pign. & hypoth. in ff. &*

Cod. quasi suppositum à Græco, ὑποτίθεσθαι, quod supponere significat. Hinc Iurisconsulti & Imperatores supponere, pro oppignerare, vsurpant: & suppositas res appellant, res pignori obligatas, *toto tit. de reb. eorum, qui sub tut. l.7.*
2 *C. de pignor. act. l.7. & 8. C. de præscript. 30. annor.* Sed tamen pignus & hypotheca plurimùm differunt. Pignus enim contractus est, *l. contractus, de reg. iur. l.1. §. fin. de pact.* hypotheca est pactum, vt *in tit. de oblig.* suprà expositum est. Pignus possessionem transfert ad creditorem, proprietate manente apud debitorem, *l. si rem alienam, §. propriè, de pign. act. l. cùm & fortis, §. fin. eodem.* Hinc pignus re contrahi dicitur, *hoc tit. nost.* Hinc etiam hoc pignus, depositum pignus appellatur, *l. seruus cuiusdam, de condict. indebiti.* Paulus, *in 2. sent. tit. 4. &*
3 *5. & in 5. sent. tit. 26.* Hypotheca, nec possessionem ad creditorem transfert, *dicta, l. si rem alienam, §. propriè, de pignor. act.* De pignore nascitur actio, quæ dicitur pignoratitia, *hoc §. nostro, & toto tit. de pign. act.* Ex hypotheca nascitur actio, quæ dicitur hypothecaria, *§. item Seruiana, infrà, de action.* Pignoratitia actio est ciuilis. Hypothecaria, prætoria, *l. si tibi decem. §. de pignore, de pactis:* Pignoratitia actio est in personam, quia ex contractu descendit. Hypothecaria est actio in rem, *d. §. item Seruiana. infr. de action.* Pignoratitia est bonæ fidei actio. *§. Actionum infra eodem.* Hypothecaria, stricta. Pignoratitia vnum semper nomen retinet. Hypothecaria dicitur etiam quasi Seruiana, *dict. §. item Seruiana*, & vtilis Seruiana, *l.1. §.1. C. commun. de legat.* Denique actio hypothecaria datur creditori, eáque creditor pignus vindicat & persequitur,
4 pecuniâ nondum solutâ. Pignoratitia datur debitori, solutâ pecuniâ pignoris sui recipiendi gratiâ. Et hoc est, quod Iustinianus hîc dicit: CREDITOR DE EA RE, QVAM ACCEPIT, RESTITVENDA TENETVR ACTIONE PIGNORATITIA. Tenetur, inquam, creditor, omni pecuniâ ipsi priùs solutâ. Omnis enim pecunia exsoluta esse debet, aut eo nomine satisfactum, vt nascatur pignoratitia actio. *d. l. si rem alienam, §. omnis, de pign. act.* Quòd si debitor ante solutionem pignoratitiâ agat, non rectè quidem agit; si tamen offerat pecuniam in iudicio, debet; rem pignoratam & quod sua interest,
5 consequi *d. l. rem alienam, §. fin. de pign. act.* His nihil obstat, quod Marcianus Iurisconsultus tradit; inter pignus & hypothecam tantùm sonum nominis differre, *in l. §. fin. de pign. & hypoth.* id enim duntaxat ad actionum hypothecariam referendum est, *d. §. item Seruiana, Instit. de action.* quod etiam inscriptio eius legis ostendit: desumpta si quidem lex est ex Marciani libro singulari ad formulam hypothecariam: & formula actionem significat *toto tit. de formulis*
6 *& impetrationibus actionum sublatis*, sicuti, *in tit. de act.* infrà latiùs dicetur. Denique creditor, qui pignus accepit, exactam duntaxat diligentiam præstat. *h. §. n.* & exactæ diligentiæ leuis culpa opponitur. De dolo igitur creditor tenetur, & lata culpa, itémque de culpa leui, non etiam leuissimâ, quam tamen commodatarius præstat. Differentiæ ratio est, quòd commodatum continet solam vtilitatem commodatarij: & idcircò exactissimam diligentiam commodatarius præstat, & leuissimæ culpæ nomine tenetur, vt suprà expositum est. PIGNVS AVTEM VTRIVSQVE GRATIA DATVR; ET DEBITORIS, QVO MAGIS EI PECVNIA CREDATVR; ET CREDITORIS, QVO MAGIS EI IN TVTO SIT CREDITVM. Martialis.

Cùm rogo te nummos sine pignore, non habeo, inquis:
Idem, si pro me spondet agellus, habes.

Quod

Quod mihi non credis veteri, Thelesine, sodali.
Credis colliculis arboribúsque meis.

Et propterea creditor exactam tantùm diligentiam præstat, & de leui culpâ tenetur, non etiam de culpa leuissima, *hoc §. nostro.*

SYNOPSIS TIT. XV. QVIB. MOD. RE CONTRAH. OBLIGATIO.

OBLIGATIONVM quæ re contrahuntur, quinque sunt species.

- 1. MVTVVM, Contractus stricti Iuris, quo certa quantitas datur ea lege, vt posteà tantundem reddatur.
- 2. PROMVTVVM, (quod est indebiti solutio,) ex quo perinde obligatio nascitur, acsi mutuum datum esset.
- Contractus bonæ fidei,
  - 3. COMMODATVM, quo quis rem suam gratis vtendam dat, ad certum tempus, finem aut modum.
  - 4. DEPOSITVM, quo res res amico gratis custudienda committitur.
  - 5. PIGNVS. quo debitor creditori suo rem aliquam mobilem tradit in manum, ad securitatem debiti.

DE VERBORVM OBLIGATIONE.

TITVLVS XVI.

TEXT. Verbis obligatio contrahitur & interrogatione & responsione, cùm quid dari fierive nobis stipulamur, ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipulatio: quàm ex stipulatu, si incerta quæ hoc nomine inde vtitur, quia stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte a stipite descendens.

SVMMARIA.

1 *Quomodo stipulatio contrahatur.*
2 *Quomodo verborum obligatio a stipulatione differat.*
3 *Quomodo dictione dotis verborum obligatio contrahatur.*
4 *An iureiurando liberti verborum obligatio contrahatur.*
5 *Quomodo stipulatio à pacto differat.*
6 *Quæ sit prima stipulationum diuisio.*

7 *Quæ stipulatio in dando, quæ item in faciendo consistere dicatur.*
8 *Quæ sit stipulatio mixta.*
9 *Quæ ex stipulatione actiones oriantur.*
10 *Certi condictio generalis actio est.*
11 *Stipulatio vnde dicatur.*

1 VErbis, inquit Iustinianus, OBLIGATIO CONTRAHITVR EX INTERROGATIONE ET RESPONSIONE. Per interrogationem & responsionem, Imperator stipulationem intelligit. Stipulatio enim interrogatione & responsione fit, *l.1 in princip. de verb. obligat.* & nihil aliud est, quàm verborum conceptio, quibus is qui interrogatur, daturum facturúmve se, quod
2 interrogatus est, respondet, *l.5. §. stipulatio. de verborum obligat.* Ex stipulatione igitur verborum obligatio descendit. Inde consequitur, verborum obligationem non esse periphrasin stipulationis: sed plurimùm à stipulatione differre. Si quidem stipulatio est contractus, ex quo nascitur obligatio, quæ dicitur verborum obligatio. Et sicuti quilibet contractus distat ab obligatione, quam parit: ita stipulatio distat à verborum obligatione. Et quæ est differentia inter causam & effectum, eadem est differentia inter stipulationem & verborum obligationem. Stipulatio namque causa est, ex qua oritur effectus, qui dicitur verborum obligatio. Quinimò verborum obligatio non tantùm stipulatione contrahitur, sed etiam aliis modis, *l.2. §. fin. de reb. credit.* Ibi Iurisconsultus docet stipulationem vnam esse actum, quo verborum obligatio comparatur. Sic namque ICtus inquit: Verbis quoque credimus quodam actu ad obligationem comparandam interposito, veluti stipulatione. Notanda hîc est particula VELVTI, quâ ICtus exempli duntaxat causâ vtitur, & ostendit, ex pluribus modis, quibus verborum obligatio constituitur, hunc esse vnum, quòd verborum obligatio constituitur stipulatione. Etenim verborum obligatio contrahitur quoque dictione dotis. *Caius in Institut. de obligat.*
3 Dictione autem dotis tres tantùm personæ obligantur: mulier, quæ nuptura erat, debitor mulieris, si iussu eius diceret; & parens mulieris virilis sexus. *Vlpianus in fragm. tit. de dotibus.* Et ad dictionem dotis Iurisconsultus respicit *in l. promittendo, de jure dotium*, cùm inquit, promittendo dotem omnes obligari. Ideò inquit, promittendo, quia dicendo dotem non omnes obligabantur. In C. Theodosiano frequens fit mentio dictionis dotis. In nostro C. & ff. nulla, propterea quòd Iustiniani tempore sublata jam erat dotis dicendæ solemnitas: & ideò, quibus in locis Iurisconsulti & Imperatores scripserant *doti dicere*, aut *dictionem dotis*; Tribonianus ea verba vel sustulit, vel pro eis reposuit, *doti promittere, & dotis promissionem.* Iacobus Cuiacius. *in l.1. de verb.*
4 *obligat.* Contrahitur denique verborum obligatio jureiurando liberti, jurantis se operas, donum, munus patrono daturum. *Caius in Instit. dict. tit. de obligat.* Aliàs ex jureiurando, jure ciuili, non nascitur obligatio, *l. vt jurisiurandi, de oper. libert.* nequidem naturalis, *l. si quis pro eo. in princip. de fideiussor. l. seruum testamento, de manum. testam.* Quod verò diximus, interrogationem & responsionem, stipulationem significare; & verborum obligationem contrahi ex interrogatione & responsione; hoc verum est, nisi contrarium specialiter approbetur, quòd interrogatio & responsio non animo stipulantium, sed tantùm paciscentium facta est, *l. iuris gentium, §. quod ferè, de pactis.* Stipulatio

pulatio igitur non tantùm interrogatione & responsione constat, (vt nonnullis visum est,) sed etiam pacto: Et differunt stipulatio & pactum, solo animo & tractatu conclusionis. Si enim inter interrogantem & respondentem 5
stipulandi animus fuerit, interrogationem & responsionem pro stipulatione accipiemus. Et contrà, si inter interrogentem & respondentem fuit paciscendi animus, interrogationem & responsionem accipiemus pro pacto. *dict. l. iuris gentium §. quod ferè, de pactis, l. 1. §. eum qui inutiliter, ibi, Quoniam non animo consistuentis, sed promittentis factum est; de constitut. pecun.* Porrò Iustinianus hìc tradit, in quibus interrogatio & responsio consistere debeant. VERBIS, ait, CONTRAHITVR OBLIGATIO EX INTERROGATIONE ET RESPONSIONE,
CVM QVID DARI FIERIVE NOBIS STIPVLAMVR. His verbis docet 6
Imperator, omnem stipulationem, siue interrogationem & responsionem quæ verborum obligationem producit, consistere vel in dando, vel in faciendo. Hæc est prima & præcipua stipulationum diuisio, materialem causam stipulationum concernens: quæ etiam definitione stipulationis superiùs, *ex l. 5. §. stipulatio. de verborum obligat*, tradita significatur, & à Iureconsulto Paulo proponitur, *in l. 2. de verbor. oblig.* & ab Vlpiano, *in l. si quis sub conditione, si quis omissa causa testament. l. stipulationes non diuiduntur, de verbor. obligat. l. sancimus, Cod. de nuptiis.* In dando autem consistit stipulatio, cùm stipulator mihi decem dari vel Stichum, Pamphilum, hominem, equum, bouem, lancem, vas aureum vel argenteum. In faciendo, cùm stipulor insulam vel domum
ædificari. Ac dare est dominium siue proprietatem rei transferre, *l. vbi autem* 7
non apparet, §. fin. de verbor. obligat. §. si itaque discretis, Institut. de action. l. non videntur data, de regul. iur. Facere est ita facere, vt eo facto nulla res in stipulatorem transferatur. Verbi gratià, facio insulam, quam me facturum promisi. Hìc opus aliquod relinquo: at rem in te nullam transfero. Secùs est, cùm do tibi decem. Tunc enim pecuniam, quæ penes me est, in te transfero. Et licèt, transferendo pecuniam, aliquid etiam facio (vnde à Papiniano traditum est, verbum, *facere*, dandi quoque causam complecti, *l. verbum facere, de verbor. signific.* tamen factum illud in consideratione non est, sed duntaxat dominij siue proprietatis translatio attenditur, quæ datio est. Et sub dan- 8
di ac faciendi stipulationibus, stipulationem quoque mixtam intelligimus, *l. veteris, Cod. de contrahen. & commit. stipulat.* Vt cum stipulor, Rationes mihi reddi, stipulatio in faciendo consistit. Etenim à facto incipis, & rationes reddis, idque dum facis, nullam in me rem transfers. Consistit quoque hæc stipulatio in dando, quia reddendo rationes, peruenis ad pecuniam; *hoc est*, ideò rationes reddis, vt pecuniam quæ rationibus redditis superest, mihi des: Hæc igitur stipulatio, Rationes reddi, mixta est, partim in dando, partim in faciendo consistens, *l. cum seruus 82 §. 1. de condit. & demonstrat.* Et nouum non est, vt sub simplicibus mixta comprehendantur, argumento actionum in rem & in personam, *§. 1 & §. quædam actiones inst. de actionibus.* Adiicit tandem 9
Iustinianus, EX STIPVLATIONE DVAS PROFICISCI ACTIONES: CERTI CONDICTIONEM, CVM CERTA EST STIPVLATIO: ET EX STIPVLATV, SI STIPVLATIO SIT INCERTA. Certa est stipulatio, cùm apparet, quid, quale & quantum in stipulationem est deductum. Vt cùm stipulor decem aureos, fundum Tusculanum, hominem Stichum; certa est stipulatio. Incerta dicitur stipulatio, vbi non apparet, quid, quale, quantumve sit in stipulatio-

ne. Vt cùm fundum ſtipulor ſine propria appellatione, vel hominem ſine proprio nomine, incerta eſt ſtipulatio, ſicuti diligentiſſimè & latiſſimè explicatur, *in l. ſtipulationem, & l. vbi autem non apparet. de verb. oblig.* Ex certa itaque ſtipulatione competit actio, quæ dicitur certi condictio. Non tamen ex ſola certa ſtipulatione hæc actio datur: ſed ex omni cauſa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur, *l. certi condictio. in princ. de rebus credit.* ſiue ex certo contractu petatur, *hoc eſt*, ex contractu, qui proprium nomen habet: ſiue petatur ex contractu incerto, *hoc eſt*, qui nomine legitimo caret. Ita certum & incertum contractu accipimus, *in d. l. certi condictio. de rebus cred. & in l. 1. §. debitum conſtit. pecun.* Ex ſtipulatione incerta datur actio ex ſtipulatu, quæ dicitur actio incerti ex ſtipulatu. *l. ſi ſtipulatus, de vſuris.* Et ſtipulatum dicimus, pro ſtipulatione: vt ſtipulatum non tenere, pro ſtipulationem non tenere, *l. pecunia. de vſuris.* In ſtipulatum concedere, pro concedere in ſtipulationem *l. vxori. §. vlt. de legat. 3.* Super ſtipulatu adire præſidem, pro ſuper ſtipulatione præſidem adire. Ex ſtipulatu vſuras petere, pro ex ſtipulatione petere vſuras, *l. 5. Cod. de vſuris.* In ſtipulatum deducere, pro deducere in ſtipulationem, *l. creditor. §. vlt. de ſolut.* Stipulatio verò nomen habet à ſtipulo, quod veteres firmum appellarunt, vt Iuſtinianus hîc docet. *Paulus in 5. ſentent. tit. 7. Iſidor. lib. 10. Etymolog.* Aliarum enim obligationum firmandarum cauſa ſtipulationes inductæ ſunt. *Paulus d. lib. 5. ſentent. tit. 7.* Secundùm Varronem, *lib. 4. de lingua latina*, ſtipulatio à ſtipe, *hoc eſt*, ære ſiue pecuniâ, dicta eſt, quòd pecunia frequenter in ſtipulationem deducatur. *Corraſ. lib. 1. miſcellaneor. c. 25. & in l. 1. de verb. oblig. Vveſemb. in paratitlu.* Et inde Vlpianus ſtipendium quoque appellatum tradit, quòd per ſtipes, *hoc eſt*, modica æra colligatur, *l. ager. de verb. ſignific.*

AD §. IN HAC RE OLIM.

TEXT. In hac re olim talia verba tradita fuerunt. SPONDES? SPONDEO, PROMITTIS? PROMITTO, FIDE PROMITTIS? FIDEPROMITTO. FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? DABO FACIES? FACIAM. Vtrùm autem Latinâ, an Græcâ, vel quâ aliâ linguâ ſtipulatio concipiatur, nihil intereſt: ſcilicèt ſi vterque ſtipulantium intellectum eius linguæ habeat: nec neceſſe eſt eadem lingua vtrumque vti, ſed ſufficit congruenter ad interrogata reſpondere. Quinetiam duo Græci, Latinâ linguâ obligationem contrahere poſſunt. Sed hæc ſolemnia verba olim quidem in vſu fuerunt. Poſteà autem Leoniana Conſtitutio lata eſt: quæ ſolemnitate verborum ſublatâ, ſenſum & conſonantem intellectum ab vtraque parte ſolùm deſiderat, licèt quibuſcunque verbis expreſſum eſt.

SVMMARIA.

1 *Quæ fuerint ſolemnia ſtipulationis verba.*
2 *Accepti latio an ſit Iuris gentium.*
3 *Hodiè quibuſcunque verbis ſtipulatio contrahitur.*

STipulatio olim non poterat quibuſcunque verbis confici, ſed certis & ſolemnibus verbis opus erat, qualia ſunt: SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. Inde ſequitur ſtipulationem juris ciuilis contractum eſſe, vt rectè ab Accurſio, in §. *ius autem gentium, ſuper*

ſuper verbo,penè,ſup.de iur.nat.gent. & ciu. traditum eſt, & probarunt communiter Doctores, *in l. ex hoc iure, de iuſt. & iure.* Nec obſtat, quòd acceptilatio iuris gentium eſt *l.an inutilis,§.fin.de acceptilat.* Nam ICtus non abſolutè dicit, acceptilationem iuris gentium eſſe, ſed addit hæc verba : hoc iure non vti,vt iuris gentium ſit : atque ita ſignificat,acceptilationem verè iuris gentium non eſſe ; ſed tamen dici poſſe, acceptilationem quodammodo iuris gentium 2
eſſe : propterea quòd hodiè non tantùm verborum obligatio acceptilatione 3
tollitur, ſed etiam quæcunque alia obligatio, inuento modo nouandi per Aquilianam ſtipulationem. Hodiè ex Conſtitutione Imperatoris Leonis, ſtipulatio quibuſcunque verbis,conſenſu contrahentium, componitur, *l. omnes. C.de contrah.& committ.ſtipulat h. §.n.* Inquit Imperator Leo : Conſenſu contrahentium componitur : quia licèt ſtipulatio verbis fit, tamen conſenſum deſiderat,ex conſenſu contrahentium valet. *§.ſed cùm infra,de inutil.ſtipulat.* & ſine conſenſu nulla eſt, *l.2. §.pen.de pactis.*

AD §. OMNIS STIPVLATIO.

TEXT. Omnis ſtipulatio aut purè aut in diem, aut ſub conditione fit. Purè : veluti, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? Idque confeſtim peti poteſt. In diem : cùm adiecto die, quo pecunia ſoluatur, ſtipulatio fit : veluti, DECEM AVREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Id autem quod in diem ſtipulamur, ſtatim quidem debetur; ſed peti priùs quàm dies venerit, non poteſt. At ne eo quidem, ipſo die, in quem ſtipulatio facta eſt, peti poteſt : quia totus is dies arbitrio ſoluentis tribui debet. Neque enim certum eſt eo die, in quem promiſſum eſt, datum non eſſe, priuſquàm is prætetierit. At ſi ſi ita ſtipuleris : DECEM AVREOS QVOAD VIVAM, DARE SPONDES? & purè facta obligati. intelligitur & perpetuatur: quia ad tempus deberi non poteſt. Sed hæres petendo, pacti exceptione ſubmouebitur. Sub conditione ſtipulatio fit,cùm in aliquem caſum differtur obligatio, vt ſi aliquid factum fuerit, aut non fuerit, ſtipulatio committatur : veluti, SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? Si quis ita ſtipuletur : SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES? perinde erit, ac ſi ſtipulatus eſſet, Cùm morietur, ſibi dari. Ex conditionali ſtipulatione tantùm ſpes eſt debitum iri : eámque ipſam ſpem in hæredem tranſmittimus, ſi priuſquàm conditio exiſtat, mors nobis contigerit.

SVMMARIA.

1. *Quæ ſit ſtipulatio pura.*
2. *Quæ ſtipulatio in diem facta dicatur.*
3. *Conditionum quot ſint ſpecies.*
4. *Quando ſub conditione promiſſum peti poßit.*
5. *Quæ ſit differentia inter ſtipulationem conditionalem & legatum conditionale.*
6. *Legatum vires accipit ex futuro conditionis euentu.*
7. *Stipulator conditionalis,creditor eſt.*
8. *Explicatur l. Qui Romæ,§. Agerius,ff.de verb obligat.*
9. *An is cui in ſingulos annos promiſſum eſt, ſtatim agere poßit.*
10. *Quid in legato annuo dicendum.*
11. *Stipulatio annua,in quo differat à legato annuo.*
12. *Omnis obligatio,ſicut certis modis contrahitur,ſic quoque certis modis tollitur.*
13. *Quinam ſint præcipui tollendarum obligationum modi.*

14 *Is cui vſque in Kalendas aliquid promiſſum eſt, quando promiſſum petere poſſit.*
15 *Legatum annum perſonæ ſolius legatarij reſpicit.*
16 *Explicatur l.1.§.ſi quis ſub conditione,ff.Vt legat.ſeruand.nom.caueatur.*
17 *Quando legatum annuum,extincto legatario,peti poſſit.*
18 *Generalis regula in ſtipulatione conditionali obſeruanda proponitur.*

1 HIc docet Iuſtinianus, quomodo ſtipulatio fiat. OMNIS STIPVLATIO AVT PVRE FIT, AVT IN DIEM, AVT SVB CONDITIONE. Pura dicitur ſtipulatio, quæ neque in dinm fit, neque ſub conditione. Vt cùm ita ſtipulor: DECEM AVREOS DARE SPONDES? & tu reſpondes, SPONDEO: ſtipulatio pura eſt, & decem confeſtim peti poſſunt, *hoc §.noſtro*, quia dies jam ceſſit & venit. *l. cedere diem. de verb.ſignific.* Hoc tamen ἐν πλάτει, & cum quodam temporis ſpatio accipi debet, *l. ratum autem, de ſolut. & liber.* & cum aliquo temporamento temporis intelligendum eſt, *l. quod dicimus,eodem.*ſi ſcilicet tantum temporis ſpatium præterierit, quod ſolutio fieri poſſit, *§.final.infrà, de inutil.ſtipulat.* Nec enim debet creditor cum ſacco debitorem ſuum adire,*d.l. quod dicimus, in fine, de ſolut.* Et quod de ſtipulatione pura dicimus, idem de omnibus aliis obligationibus puris ſentiendum eſt.
2 Quippe in omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur, *l. in omnibus, de regul.jur.* In diem fit ſtipulatio, quoties dies ſoluendæ pecuniæ apponitur. Vt cùm ita ſtipulor, DECEM AVREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? ſtipulatio in diem dicitur concepta, *hoc §. noſtro.* Et decem aurei jam debentur; peti tamen non poſſunt ante Kalendas Martias: quia huius ſtipulationis dies ceſſit quidem, ſed nondum venit. *d. l. cedere diem. de verb. ſignific.* Quinimò, ſi creditor ante Kalendas Martias agat, incidit in pœnam plus petentium, *§. ſi quis agens inf. de actionibus.* Nihil verò refert,vtrùm ſtipulatio hoc modo concipiatur: PRIMIS KALENDIS MARTIIS DECEM DABIS? an ita: KALENDIS MARTIIS DECEM DABIS? Nam & hoc poſteriori caſu, primas Kalendas Martias ſpectamus: niſi aliud inter contrahentes actum fuerit,*l.eum qui Kalendis, de verborum obligat.* Sub conditione fit ſtipulatio, quotieſcunque conditio aliqua adiicitur. Conditionum autem aliæ ſunt caſuales, aliæ poteſtatiuæ, aliæ mixtæ: *l. vnica, §.ſin autem aliquid ſub conditione.C.de caduc.tollend.* Caſualis conditio appellatur, cuius euentus ex fortuna, ex caſu aliquo dependet.
3 Poteſtatiua, cuius euentus dependet ex perſonæ voluntate. Mixta, quæ ſimul ex fortuna & voluntate perſonæ dependet, *d.l. vnica, §.ſin autem aliquid ſub conditione. C. de caduc. tollend.* Sub conditione ergo caſuali fit ſtipulatio. cùm ita ſtipulor: SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, DECEM DABIS? aut ſic: SI NAVIS EX ASIA VENERIT, DECEM DABIS? Ex fortuna enim & caſu dependet, vt Titius conſul fiat, & nauis ex Aſia veniat: & fieri poteſt, vt Titius conſul non fiat, nec etiam nauis ex Aſia veniat. Sub conditione poteſtatiua fit ſtipulatio, cùm ita ſtipulor: SI DECEM DEDERO, FVNDVM MIHI DABIS? aut: SI DOMVM ÆDIFICAVERO, CENTVM MIHI DABIS? Hîc enim conditio in mea voluntate poſita eſt, & ego decem dare poſſum; poſſum etiam domum ædificare. Sub conditione mixta fit ſtipulatio, cùm ita ſtipulor: SI IN PATRIAM REDIERO, DECEM

DECEM DARE SPONDES? Hîc euentus ſtipulationis partim ex fortuna dependet, partim ex mea voluntate: & ob id ſtipulatio dicitur concepta ſub conditione mixta. ET QVOD SVB CONDITIONE STIPVLAMVR, NEQVE 4
DEBETVR, NEQVE PETI POTEST, ANTEQVAM CONDITIO EXTITERIT, *hoc §. noſtro*: quia ſtipulationis conditionalis dies neque ceſſit, neqe venit. *d. l. cedere diem. de verborum ſignificationibus.* Itaque is cui ſub conditione promiſſum eſt, pendente adhuc conditione, non eſt creditor: & is qui promiſit ſub conditione, non eſt debitor: ideóque ſi ſoluerit, poteſt ſolutum, tanquam indebitum, repetere, *l. ſub conditione, de condict. indeb.* Medio tamen tempore, pendente adhuc conditione, is qui ſub conditione ſtipulatus eſt, creditor dicitur in ſpe. Sic enim Iuſtinianus hîc inquit: Ex CONDITIONALI STIPVLATIONE TANTVM SPES EST DEBITVM IRI. Et Vlpianus docet, creditorem conditionalem eſſe, qui ſpem habet, vt actio competat, *l. conditionales, de verborum ſignification.* & Caius inquit: Cùm ſub conditione quid debetur, ea ſpes obligationis venire poteſt. *l. in quantitate, §. magna. ad legem Falcidiam.* Interdum etiam abſolute creditor nominatur. *l. creditores, de verborum ſignification. l. is cui ſub conditione, de oblig. & act.* Secùs eſt, cùm legatum alicui ſub conditione eſt relictum. Etenim legatarius, pendente conditione, non eſt creditor. *d. l. is cui ſub conditione.* Hinc ſequitur, hæredem ſtipulatoris, exiſtente 5
conditione, ex ſtipulatione agere poſſe: *hoc §. noſtro*, hæredem autem legatarij, exiſtente conditione legati, non poſſe agere. Differentiæ ratio eſt, quòd ſtipulatio ex præſenti vires accipit. *l. vſusfructus, in fine, de ſtipul. ſeruorum*, hoc eſt; In ſtipulatione ſpectatur tempus, quo contrahimus. *l. ſi filiusfamilias, de verborum obligationibus, l. non omne, §. 1. de regul. iur.* & ideò exiſtente conditione, ſtipulatio perinde habetur, ac ſi illo tempore, quo ſtipulatio interpoſita eſt, purè ac ſine conditione facta eſſet, *l. potior. §. 1. qui potior. in pign. hab.* Si autem ſtipulatio purè ac ſine conditione facta eſſet, ſtipulator diceretur creditor: hæres quoque ſtipulatoris ex ſtipulatione agere poſſet. Ergo pendente quoque conditione, ſtipulator creditor eſt; & hæres aget, exiſtente conditione, quamuis ſtipulator fuerit mortuus, antequàm conditio eueniret. Legatum 6
autem vires accipit ex futuro conditionis euentu, *hoc eſt*, in legato ſpectatur tempus, quo conditio exiſtit: & ob id, exiſtente conditione, legatum perinde habetur, ac ſi tunc primùm purè relictum eſſet: & proptereà legatarius conditionalis, ante exiſtentiam conditionis, creditor non poteſt dici. Hæres etiam legatarij, exiſtente poſt mortem legatarij conditione, legatum, quod legatario debitum non fuit, petere non poteſt. *d. l. vnica, §. ſin autem aliquid. Cod. de caduc. tollend.* Idcircò verò in ſtipulatione conditionali tempus contractus & contrà, in legato conditionalis tempus exiſtentis conditionis inſpicimus; quòd contrahentes, ſiue purè, ſiue ſub conditione, id agimus, vt non tantùm nobis, ſed etiam hæredibus noſtris conſulamus, *l. ſi pactum, in fine, de probat.* At ſub conditione habito contractu, id non aſſequemur morientes, conditione adhuc pendente, niſi ſtatuamus eius contractus vires ſtatim ab initio exiſtere, etiamſi nondum extiterit conditio. At qui legat, legatarium duntaxat, non etiam eius hæredem ſpectat: & ideò in legatis tempus, quo conditio exiſtit, inſpicimus: & ſi eo tempore legatarius in viuis non eſt, legatum extinguitur. *Iacobus Cuiacius in l. ſi filiusfamilias, de verborum obligationibus.* Quemadmodum verò ſtipulator conditonalis, pendente conditione, creditor eſt, & 7

hæres ipsius agit, si stipulator, priusquàm conditio existit, moriatur: Ideo quoque promissor conditionalis, debitor est, ex natura relatiuorum, *l. vlt. C. de indicta viduit. tollen.* & si moriatur pendentè conditione, hæredem suum obligatum relinquit, ac hæres existente cōditione conueniri potest. *l. si quis 57. de verborum oblig. §. cùm quis sub aliqua conditione, infrà, de inutilibus stipulationib.* Et hæc citra dubitationem procedunt, cùm stipulatio facta est sub conditione casuali, vel etiam mixta. Et quamuis interpretes, quod ad conditionem potestatiuam attinet, inter se non satis conueniant; & nonnulli existiment, hæredem stipulatoris conditionem implere, & promissum petere posse; alij contrà sentiant: tamen prior opinio verior est. Et ideò, cùm ita stipulatus sum: Si decem dedero, fundum dabis? me mortuo, hæres meus conditionem implere, & fundum petere potest. Similiter, cùm stipulatus sum, centum mihi dari, si domum ædificauero: hæres meus, me mortuo, domum ædificare, & centum petere potest: idq́ue ratione hâc viuâ ostenditur. Quod ad stipulationes conditionales attinet, differunt stipulationes conditionales à legatis conditionalibus. At si legatum relinquatur sub conditione potestatiua, hæres legatarij non potest conditionem implere. & legatum petere, *l. à testatore 109. de conditionibus & demonstrationibus.* Inde sequitur, hæredem stipulatoris id facere posse. Hæc tamen omnia, quæ de conditionalibus stipulationibus diximus, hæredem scilicèt stipulatores, existente conditione, etiam post mortem stipulatoris, agere posse: tunc procedunt, cùm aliud inter contrahentes actum non est. Nam si id actum fuerit inter contrahentes, vt ita demùm stipulationi locus esset, si conditio existeret viuo stipulatore, vel quo alio; voluntatem contrahentium sequemur, & existente conditione post mortem stipulatoris, non permittemus hæredi, vt petere possit, quod in stipulationem ea lege deductum erat vt de-
8 beretur, si conditio viuo stipulatore existeret. Hoc autem actum fuisse dicimus, *in l. qui Romæ 122. §. Agerius, de verborum obligationib.* Ibi, tibi stipulanti promisi, quicquid patrem meum tibi debere constiterit. Hæc verba, conditionem casualem faciunt, & hunc sensum habent, si constiterit. Et enim *in d. Agerius,* pro certo ponitur me promisisse tibi sub conditione in futurum collata. At de eo ambigitur, vtrùm promiserim tibi, si viuo patre constiterit: an vero promiserim tibi, si quandocunq; constiterit. Et Iurisconsultus Scæuola priorem sensum amplectitur, & ideò respondet, si conditio non extitisset, stipulationem non esse commissam. Si, accipit Scæuola pro QVIA, & sensus est: Quia viuo patre non constitit, quid quantumque pater deberet, & filius promisit se daturum quicquid pater deberet, si viuo patre constitisset: ideò stipulatio non est commissa, & filius non tenetur. Sic actum fuisse dicimus, vt non deberetur quod sub conditione potestatiua promissum est, si conditio viuo stipulatore non existeret, cùm ita stipulator: Decem dabis, cùm volueris? & tu respondes. Dabo, cùm voluero, *l. centesimis 46. § vlt. de verborum obligationibus.* Aut cùm stipulor, Si Alexandriam iero, si Capitolium ascendero. Hæc facta, dum fiunt, sunt: postquàm facta sunt, non sunt ampliùs: sicuti saltatio, cùm perfecta est, non est ampliùs. Qui igitur has & similes conditiones ad scribit, solùm personam facientis spectat; opus non spectat, quia nec vllum inde opus relinquitur: & ideò à persona non recedimus, & mortuo stipulatore, hæres ipsius non potest conditionem implere, & agere. Et de his & similibus conditionibus loquuntur, qui volunt hæredem stipulatoris conditionem po-
testatiuam

testatiuam implere non posse. Ait Iustinianus: SI ITA STIPVLERIS, DECEM AVREOS ANNVOS, QVOAD VIVAM, DARE SPONDES? ET PVRE FACTA OBLIGATIO INTELLIGITVR, & PERPETVATVR: QVIA AD TEMPVS DEBERI NON POTEST, SED HÆRES PETENDO PACTI EXCEPTIONE SVBMOVEBITVR. Ex his verbis, *obligatio purè intelligitur facta*, intelligimus, 9
stipulatorem ex annua stipulatione confestim agere, & decem petere posse. *l. eum qui ita 56. §. qui ita stipulatur. d. verborum obligationibus*. Itaque si stipulator 10
post interpositam stipulationem primo anno, antequàm decem petat, moriatur; hæres ipsius decem rectè petet. Idemque omninò in legato annuo obtinet. Nam & legatum annuum purum est, & legatarius post mortem testatoris statim legatum potest petere: eóque post mortem testatoris primo anno, antequàm legatum peteret, mortuo, hæres ipsius legatum rectè petit. *l. in singulos. de annuis legatis*. Ibi quidem Iurisconsultus de legato in singulos annos relicto loquitur: sed legatũ in annos singulos, nihil distat à legato annuo, vel etiam à legato quod quotannis relinquitur. Et paria sunt hæc, Decem annua, decem quotannis, vel decẽ in singulos annos legare vel promittere; vt ab Vlpiano traditum est *in l. nec semel. §. nouissimè. quando dies leg. cedat*. Ibi refertur, Pomponium scripsisse, nihil interesse, vtrùm in annos singulos, vel quotannis legetur: & subiicit Vlpianus, se quoque huic sententiæ accedere: & proinde idem esse dicendum, si annua legentur. In eo autem stipula- 11
tio annua à legato annuo differt; quòd stipulatio annua perpetuatur, vt Iustinianus hîc ait: *hoc est*, obligatio quæ descendit ex huiusmodi stipulatione, Decem aureos annuos, quod viuam, dabis? est perpetua; non finitur, nec extinguitur morte stipulatoris, quamuis dies adscripta sit, & dictum fuerit, Quoad viuam. Obligatio sanè differri potest ex die, veluti Kalendas Martiis dari. At ex die finiri non potest; vt si stipuler dari vsque in Kalendas Martias, vel decem annua, quoad viuam. Hîc Kalendis Martiis obligatio non finitur, 12
non finitur quoque die meæ mortis veniente, sed est perpetua. Ratio est, quia vt certi sunt modi, quibus obligatio inducitur: ita certi sunt modi, quibus obligatio rursus finitur, & in hoc ars naturam imitatur. *§. minorem natu supr. de adop.* In natura non omnia temerè enascũtur, nec rursus temerè emoriuntur; sed certâ lege fiunt, omnia, certâ etiam lege rursus intereunt. Obligatio autem non inducitur quibuscunque modis, sed certis modis; putà re, verbis, literis, consensu. *§. fin. sup. de oblig.* Ad eundem modum obligatio non finitur quibuscunq; modis, sed certis modis & certo iure, vt loquitur Imperator *in l. 7. Cod. de sentent. & inter loc. om. iudic.* Vt putà solutione, compensatione (quæ solutionis loco est,) acceptilatione, nouatione. *toto titulo, Quib. mod. toll. oblig. inf.* Die 13
non finitur, nec dies inter modos finiendæ obligationis numeratur: & hoc est, quod Imperator hîc vult, cùm inquit: QVIA AD TEMPVS DEBERI NON POTEST. Itaque eo, qui stipulatus erat decem annua sibi dari, mortuo; obligatio non extinguitur, sed hæres stipulatoris sequenti anno decem petere potest. Verùm si agat hæres, pacti exceptione submouebitur, vt Iustinianus hîc ait, *hoc est*, quia inter stipulantem & promittentem non id tantùm actum est, vt decem annua darentur, sed simul hoc etiam placuit; vt decem annua darentur quoad stipulator viueret: & hæres stipulatoris contra hanc conuentionem facit, cùm post mortem stipulatoris decem annua petit. Ideoque hæres petendo, pacti exceptione repellitur. Sic is, qui vsque in Kalendas Martias 14

ſtipulatur, poteſt quidem etiam poſt Kalendas petere; ſed exceptione pacti ſubmouetur.*d.l.eum qui ita.§.qui ita ſtipulatur.de verb.obl.* Pacto itaque, Quoad viuam, annuæ ſtipulationi non adiecto, hæres ſtipulatoris annuatim decem petere poteſt, quia obligatio (vt dictum eſt) perpetuatur. *l.ſi Stichum aut Pamphilum 16.de verb.oblig.* Aliud in legato annuo obtinet. Hoc legatum primo quidem anno purum eſt, vt ſuprà eſt dictum: cæterùm anno ſecundo, tertio, quarto & ſequentibus, eſt cónditionale. Videtur enim huic legato ineſſe conditio, Si viuat legatarius: & ideò legatorio primo anno mortuo, hæres ipſius ſecundo anno legatum petere non poteſt. Si ſecundo anno legatarius moriatur, hęres tertio anno legatum non petit. Obligatio hîc non perpetuatur, ſed finitur morte legatarij. *d.l.4.de annuis legat.* Sanè ſi ingreſſu ſecundi vel tertij vel cujuſlibet anni legatarius deceſſerit, eius anni legatum hęredi ſuo relinquit. *l.in ſingulos annos.de annuis legat.* At ſequentium annorum legatum ad hæredem non tranſit. *d.l.4.eod.* Et ideò eleganter Martialis *lib. 9.* eum, cui annua legata erant, morientem ea debitori ſuo legare ait his verſibus:

Nil tibi legauit Fabius, Bithinice? cui tu
Annua, ſi nemini, millia ſena dabas.
Plus nulli dedit ille; queri, Bithinice, noli,
Annua legauit millia ſena tibi.

Hoc eſt, legauit tibi eorum liberationem: Differentiæ verò ratio inter ſti-
15 pulationem annuam & legatum annuum, hoc eſt. Legatũ annuũ perſonæ legatarij, vt ſcilicèt ipſi legatario conſulatur, relinquitur: & plerunque alimentorũ, habitationis, diſciplinæ, veſtiarij cauſa. Et ob id, legato annuo ineſt hæc conditio, Si legatarius viuat: & legatario mortuo finitur. In ſtipulatione annuâ, perſonæ ſtipulatoris ratio non habetur: nec is, qui annua decem promittit, id ſpectat, vt de alimentis, habitatione, diſciplina aut veſtibus ſtipulatori proſpiciat; ſed ſibi potiùs conſulit, quàm ſtipulatori. Decem nãq; annua promittendo, infinitam quantitatẽ promittit. Stipulatio ſiquidem annua incerta eſt. *d.l.ſi Stichum aut Pamphilum.de verbor.obligat.* & ob id, neceſſe habet infinitã quantitatem vnâ vice dare, ſibi promiſſor conſulit, & penſiones diuidit. Hinc legatario mortuo, ad hæredem ipſius legatum annum non tranſit. At ſtipulatore mortuo, ſtipulatio annua perpetuatur: niſi quis fortè eo fine decem annua ſtipulatus fuerit, quo legata à teſtatoribus relinqui ſolent. Tũc ſtipulatio annua, perpetua non erit, nec hæredẽ ſtipulatoris ſequetur. Et hoc fine ſtipulationem interpoſitam eſſe dicimus. ſi quis decẽ annua ſibi legata ſtipulatus fuerit. Nam vt legatum annuum ad hæredem legatarij non tranſmititur, ſi legatarius ante initium ſecundi vel tertij anni mortuus fuerit: ita quoq; ſtipulatio annua ad hæredem ſtipulatoris non tranſit, ſtipulatore ante ſecundum vel tertium annum mortuo; quia huic ſtipulationi annuæ eadem cauſa, eadem
16 conditio ineſt, quæ ineſt annuo legato, propter quod ſtipulatio facta eſt. *arg.l.1.§.ſi quis ſub cõditione vt legat.vel ſideicom.ſeruãdorum nomine caueatur.* Ibi, is cui ſub conditione legatum erat, legatum eſt ſtipulatus, & poſteà pendente conditione deceſſit, Stipulatio: *inquit Iuriſconſultus,* euaneſcit: quia nec legatum tranſmittitur, & huic ſtipulationi eadem cauſa, eadem conditio ineſt, quæ ineſt legato. Ergò & ſi annua decem ſint legata, & legatarius hæc annua decem

cem stipulatus fuerit; stipulationi eandem causam & cõditionem inesse dicendum est. Sicè contrario, si testator eo fine annua decem legauerit, quo 17
solent annua decem in stipulationem deduci, vt scilicèt hæredi prospiceret, non vt consuleret legatario: legatum annuum morte legatarij non finietur, sed perpetuabitur. Ita ab Vlpiano, Marciano & Papiniano traditum est *in l. nec semel. l. cum præfinitione, & l. Firmio. § fin. quando dies leg. ced. tit.* Cuiacius *in notis ad hunc titulum nostrum, & in l. si Stichum aut Pamphilum. §. 1. de verb oblig.* Ait Iustinianus: SI QVIS ITA STIPVLETVR, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES; PERINDE ERIT, AC SI STIPVLATVS ESSET, CVM MORIETVR, SIBI DARI. In Capitolium, *hoc est*, in arcem Capitolinam, quæ in Saturnio monte à Tarquinio Superbo extructa fuit: & ideò in Capitolium ascendere dicemus. *Duar. lib. 1. anniuers. disp. cap. 15.* Hæc autem verba, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, sunt ambigua, *l. quicquid astringendæ. de verb. oblig.* Et vel hunc sensum habent; vt si vel vno die in Capitolium non ascendero, cùm potuissem ascendere, stipulatio committatur; quia vbi non ascendi, cùm potui, verum est me in Capitolium non ascendisse. Vel etiam ita possunt accipi; vt stipulatio committatur, cùm immutabiliter verum est, me in Capitolium non ascendisse: *hoc est*, cùm verum est, me nunquam ascendisse in Capitolium. Hoc autem verum efficitur, cùm moriar. Tunc enim sciri potest, vtrùm in Capitolium non ascendero: & proinde, cùm stipulor decem mihi dari, si in Capitolium non ascẽdero, perinde est, ac si stipulatus essem decem mihi dari, cùm moriar. *hoc §. nostro, & d. l. quicquid adstringendæ. de verb oblig.* Et generaliter definiendum est, quoties- 18
cunque quis stipulatur sub conditione aliquid non faciendi, quod quotidie possit fieri, post stipulatoris mortem tantùm stipulationem committi. Tunc enim existit conditio, & immutabiliter verum est, per stipulatorem, id iam fieri non posse. *l. ita stipulatus sum. 115. de verb. oblig.*

AD §. LOCA ETIAM INSERI.

TEXT. Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, CARTHAGINE DARE SPONDES? Quæ stipulatio licèt purè fieri videatur, tamen reipsa habet tempus iniectum, quo promissor vtatur, ad pecuniam Carthagine dandam. Et ideò, si quis Romæ ita stipuletur: HODIE CARTHAGINE DARE SPONDES? inutilis erit stipulatio, cùm impossibilis sit repromissio.

SVMMARIA.

1 *Quando ex stipulatione pura non statim agi posit.*
2 *In stipulatione pura illud præstandum, quod per rerum naturam præstari potest.*

Dictum est suprà, ex stipulatione pura confestim agi posse. Hoc intelli- 1
gendum est de stipulatione pura, quæ nulla re differtur. Si stipulatio pura differatur in tempus, reipsa & mente contrahentium, confestim ex stipulatione agi non poterit. Differtur autẽ stipulatio re ipsa & mente cõtrahentium, in tempus, cùm loca stipulationi inseruntur. Veluti, si cùm Romæ essẽ, ita stipulatus sum: CARTHAGINE DARE SPONDES? Huic stipulationi tacitè inest tempus, quo Carthaginem perueniri possit. *l. interdũ 37. de verb. obl.*

& tunc peti potest, cùm primùm in locum peruenire potuit. *l. idem erit. de verb. oblig.* ET IDEO, SI QVIS ROMÆ ITA STIPVLETVR: HODIE CARTHAGINE DARE SPONDES? INVTILIS ERIT STIPVLATIO, CVM IMPOSSIBILIS SIT PROMISSIO. *h. §. n.* hoc est; ideò inutilis est stipulatio, quia impossibile est, vt promissor, qui Romę est, vna die Carthaginem perueniat. Sic re ipsâ & mente contrahentium differtur pura stipulatio, cùm stipulor mihi dari quod est in vtero, vel cùm stipulor fructus futuros, aut cùm stipulor domum mihi ædificari. Tunc enim ex huiusmodi stipulationib. agi potest, cùm ea quæ in stipulationem deducta sunt, per rerum naturam præstari possunt. *d. l. interdum. de verb. oblig.* Vt cùm partus est editus, aut fructus sunt percepti, aut tantum temporis prætetiit, quo domus ædificari potuisset. *l. si ita stipulatus essem. l. si insulam. de verb. obligat.*

AD §. CONDITIONES, QVÆ AD PRÆTERITVM.

TEXT. Conditiones quæ ad præteritum vel præsens tempus referuntur aut statim infirmant obligationem, aut omninò non differunt: veluti, SI TITIVS CONSVL FVIT vel, SI MÆVIVS VIVIT, DARE SPONDES? Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa, non morantur obligationem, licèt apud nos incerta sint.

SVMMARIA.

1 *Quomodo concipiantur conditiones.*
2 *Quomodo ad præsens tempus conferatur conditio, quomodo item in præteritum.*
3 *Conditio, quæ in futurum tempus confertur, propriè conditio est.*

CONditiones differunt & suspendunt obligationem, vt suprà vidimus.
1 Sed hoc intelligendũ est de conditionib. quæ in futurum tempus concipiuntur. Conditiones enim vel ad præsens tempus conferuntur, vel in præteritum, vel in futurum. *lege cùm ad præsens. cum duabus legibus sequentibus. de rebus cred.* In futurum confertur conditio, cùm ita stipulor: SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, DECEM DABIS? vel SI NAVIS EX ASIA VENERIT, DECEM DABIS? Hic stipulatio ex futuro adhuc euentu su-
2 spenditur: & tunc decem debentur, cùm Titius Cõsul factus fuerit, vel nauis ex Asia venerit. Ad præsens tempus confertur conditio, cùm ita stipulor: SI REX PARTHORVM VIVIT, CENTVM DARE SPONDES? Aut cùm adhunc modum stipulor: SI TITIVS CONSVL EST, CENTVM DARE SPONDES? In præteritũ tempus confertur conditio, cùm stipulor: SI REX PARTHORVM VIXIT, CENTVM DARE SPONDES? aut, SI TITIVS CONSVL FVIT, CENTVM DARE SPONDES? Et cùm ad præsens tempus conditio confertur, stipulatio non confertur: & si conditio vera est, tenet stipulatio; quamuis tenere contrahentes ignorent. Si vera non est, non tenet. Eadem sunt, & cùm in præteritum tempus conditio confertur. *dicta lege cùm ad præsens. de rebus cred.* Si ergo rex Parthorũ viuit, aut Titius consul est: vel rex Parthorum vixit, aut Titius consul fuit; centum debentur. Si rex Parthorum non viuit, vel Titius consul non est: vel rex Parthorum non vixit, nec Titius consul fuit; centum non

non debentur. Et hoc est, quod Iustinianus hîc, post Modestinum ICtum *in l. conditio* 100. *de verb. oblig.* inquit: CONDITIONES, QVÆ AD PRÆTERITVM VEL PRÆSENS TEMPVS REFERVNTVR, AVT STATIM INFIRMANT OBLIGATIONEM, AVT OMNINO NON DIFFERVNT. Conditio itaque, quæ in futurum tempus confertur, propriè conditio est: non quæ confertur 3
ad præsens tempus, vel in tempus præteritum, *d. l. cum ad præsens. cum duabus ll. sequent. de reb. cred.* Huiusmodi conditio, nulla est conditio. *l. institutio talis. §. fin. de condit. instit.* nec instar conditionis habet. *l. si ita stipul. tuus fuero, hanc summam. de verb. oblig.* Differentiæ ratio hæc est: In præsentibus vel præteritis rerum naturam intuemur, non nostram inscitiam. In rerum autem naturâ, omnia præsentia vel præterita certa sunt; licèt apud nos, & quoad nostram scientiam, sint incerta. Ita Iustinianus *in hoc §. nostro. in vers. quæ enim per rerum naturam sunt certa*, docet. Itaque conditio ad præsens tempus vel in præteritum collata, non est propriè conditio; & stipulatio concepta ad præsens tempus aut in præteritum, aut statim infirmat obligationem, aut omninò non differt, vt Iustinianus hîc loquitur. In futuris verò nostram inscitiam intuemur non rerum naturam. Imò rerum naturâ intueri non possumus, cùm quæ futura adhuc sunt, in rerum naturâ certa non sint. Nec enim quod futurum est, necesse est fieri, cùm possit non fieri ex sententia Aristotelis, Chrysippi & Stoicorum omnium: quam Iurisconsulti à Stoicis instituti sequuntur. Itaque conditio in futurum collata, propriè est conditio: & stipulatio concepta in futurum tempus, obligationem statim non infirmat: nec etiam statim obligationem facit existere, sed eam differt.

AD §. FINAL.

TEXT. Non solùm res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: vt si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri: & in huiusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subjicere, ne quãtitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quid eius intersit. Itaque si quis, vt fiat aliquid, stipuletur: ita adijci pœna debet; SI ITA FACTVM NON ERIT POENÆ NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES? Sed si quædam fieri, quædam fieri, quædam non fieri, vna eademq; conceptione stipuletur? clausula huiusmodi erit adiicienda: SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT SIVE QVID ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POENÆ NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES?

SVMMARIA.

1 *Quid in stipulationem deducatur.*
2 *Quare in stipulationibus facti, pœna adiicienda sit.*
3 *Quomodo pœna stipulationibus adiiciatur.*

IAm suprà *in initio huius tituli*, dictum est, stipulationes aut in dando consistere, aut in faciendo. Idem Imperator hîc repetit: NON SOLVM, inquit, 1
RES IN STIPVLATIONEM DEDVCVNTVR, SED ETIAM FACTA. PER RES, rei dationem intelligit: vt cùm stipulor fundum mihi dari, Stichum, Pamphilum. Et sub factis etiam non facta comprehendit, vt ex sequentibus verbis, CVM STIPVLAMVR ALIQVID FIERI, VEL NON FIERI, intelligitur. Sic Paulus *in l. 2. de verb. oblig.* tradit stipulationem in facto consistere, si ita stipulatus fuero: Per te non fieri, quò minus mihi ire, agere liceat. CVM AVTEM FACTA

STIPVLAMVR, OPTIMVM EST, POENAM STIPVLATIONI SVBIICERE. *h.§.n.*.Ideò optimum est, quia subditâ pœnâ, si ita non fiat, vt stipulatione cõprehensum est, pœna peti potest. At pœnâ non adiectâ, quantitas stipulationis in incerto est, vt Iustinianus hîc loquitur: *h. e.* tunc stipulatori agendum est in id quod eius interest; quod est incertum, & difficilis probationis, & plerunque ad exiguam summam deducitur. *l.fin. de stipul. prætoriis.*Pœna verò, si vt aliquid fiat, stipulemur, si rectè subiicitur: SI ITA FACTVM NON ERIT, DECEM AVREOS DABIS? Si stipulemur, ne quid fiat, sic pœna comprehensa erit: SI ADVERSVS EA FECERIS, DECEM DABIS? Si alia fieri, alia non fieri coniunctim stipulemur, sic pœna concipienda erit: SI NON FECERIS SIVE QVID AVERSVS EA FECERIS, DECEM AVREOS DABIS? *h.§.n.l. cùm quid, vt fiat.& l.continuus.§ penult.de verb.oblig.*

SYNOPSIS TIT. XVI. DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

STIPVLATIO

- DEFINITVR: Solemnis verborum conceptio, Interrogatione constans & Responsione. Ex qua duæ competunt actiones,
  - Condictio certi, & Actio ex stipulatu.
- DIVIDITVR
  - A causa materiali, in eas quæ consistunt in
    - Dando, vt decem dabis? Dabo.
    - Faciendo, vt Insulam ædificabis? quib. pœnam subiiciendã monet Imperator.
  - A causa formali, in
    - Puras, ex quibus statim debetur, & peti potest.
    - Conceptas in diem
      - Certum, ex quib. statim debetur, sed ante diem peti non potest.
      - Incertum, vt Decem dabis
        - Annua, quoad viuam? cũ moriar, vel morieris, Si in Capitolium non ascendero?
    - Conditionales quæ fiunt sub conditione collatâ in tempus
      - Futurum, in quib. nec cedit nec venit dies, ante conditionis euentum.
      - Præsens vel præteritum, quo casu aut statim valent, aut non valent.

DE.

DE DVOBVS REIS STIPVLANDI ET PROMITTENDI.

TITVLVS XVII.

TEXT. Et stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita si post omnium interrogationem promissor respondeat, SPONDEO vt: puta cùm duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat: VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO. Nam si priùs Titio spoponderit, deinde alio interrogante spondeat: alia atq; alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: MÆVI, DECEM AVREOS DARE SPONDES? SEI, EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES? si respondent singuli separatim, SPONDEO. Ex huiusmodi obligationibus & stipulantibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In vtraque tamen obligatione vna res vertitur, & vel alter debitum accipiendo, vel alter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. Ex duobus reis promittendi, alius in diem vel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quominùs ab eo, qui purè obligatus est, petatur.

SVMMARIA.

1 *Rei nomen cui competat.*
2 *Quomodo duo rei stipulandi, itemq; promittendi, fiant.*
3 *A pluribus reis debendi an plus quàm semel, solidum peti possit.*
4 *An stipulator à pluribus debendi reis partes petere possit.*

REi nomen commune est creditori & debitori, tractum à re. Cicero *in 2. de Orat.*. Reos appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes 1
quorum de re disceptatur. Sic *in l. 5. de verborum obligation.* conuentionales stipulationes definiuntur, quæ fiunt ex conuentione reorum. *hoc est*, vtriusque partis, vt Iustinianus interpretatur *in titul. de diuis. stipulat. infrà.* Hinc reus debendi & reus credendi, *l. si duo rei sunt. de receptis.* Reus satisdandi & reus satisfaciendi, *l. qui hominem. §. quidam filiusfamiliás. de solution.* Reus stipulandi & reus promittendi, *hoc titulo nostro.* Sext. Festus *lib. 6.* Fiunt autem duo rei stipulandi ita, si ego te interrogem hoc modo: DECEM AV- 2
REOS MIHI DABIS; & Titius similiter te interroget: DECEM AVREOS MIHI DABIS? & tu respondeas, VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO. Duo rei promittendi hoc modo fiunt: MÆVI, DECEM AVREOS DARE SPONDES? SEI, EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES: si respondeant singuli separatim, SPONDEO *hoc titulo nostro.* ET EX HVIVSMODI OBLIGATIONIBVS, ET STIPVLANTIBVS (ita enim legendum est: vt Theophilo constat, qui vertit: *καὶ τοῖς ἐπερωτῶσιν*) SOLIDVM SINGVLIS DEBETVR, ET SINGVLI PROMITTENTES IN SOLIDVM TENENTVR. *l. 2. de duobus reis stipulandi.* IN VTRAQVE TAMEN OBLIGATIONE VNA RES VERTITVR, vt Iustinianus hic loquitur; *hoc est*, qui duobus reis stipulandi decem promisit, singulis quidem in solidum obliga-

tus est, & singulis decem debet at semel duntaxat decem debet, non sæpiùs Ideóq;, si promissor vni ex duobus reis stipulandi soluerit, ab vtroque liberatur. Sic cùm duo rei promittendi decem promiserunt, singuli in solidum, obligati sunt stipulatori, & singuli stipulatori decem debent, semel tamen decem tantùm debent, non sæpius: & propterea, si vnus ex duobus reis promittendi decem soluerit, non solùm ipse liberatur, sed etiam alter reus promittendi. Et hoc est, quod Iustinianus hîc vult, cùm dicit: ET VEL ALTER DEBITVM ACCIPIENDO, VEL ALTER SOLVENDO, OMNIVM PERIMIT OBLIGATIONEM, ET OMNES LIBERAT. Sanè stipulator ab vno reo promittendi partem vnam, & ab altero reo promittendi partem alteram petere potest. Est enim in eius arbitrio, an partes à singulis an verò solidum ab vno exigere velit; quamuis correus soluendo sit. Sed hoc immutatur *Nouell. constit. 99.* Ex ea Nouell. duo rei promittendi non tenentur in solidum singuli nisi nominatim hoc dictum fuerit, vt singuli in solidum tenerentur. Stipulator itaque, *ex d. Nouell. 99.* singulos reos promittendi pro parte tantùm conuenire potest, non in solidum, nisi nominatim (vt dictum est) singuli se in solidum obligauerunt. Et hæc veterum est sententia, quam etiam Ferrarius, Montanus, Bellonus, Cantiuncula Baro, Linius, Mynsingerus, Lagus & Iuuenalis à Costaforti probarunt: nec ab ea Iacobus Cuiacius alienus est *in d. Nouell. 99.* licèt in prioribus notis ad institutiones existimauerit, Iustinianum *in d. Nouell. 99.* tantùm loqui de duobus reis promittendi, qui vice mutuâ fideiussores accepti sunt.

SYNOPSIS TIT. XVII. DE DVOBVS REIS. STIPVL. ET PROMITT.

DVO REI per Stipulationem cōstituuntur,
- PARI IVRE, Cùm duo eandem pecuniam vel simul stipulati sunt, vel simul promiserunt. — Possunt conueniri vel agere in solidum singuli, ex vi stipulationis.
- DISPARI, Cùm alius purè, alius in diem vel sub conditione promisit eandem rem. — Sed pro parte tantùm, ex Nouella Iustiniani 99.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

TITVLVS XVIII.

TEXT. Seruus ex persona domini ius stipulandi habet; Sed hæreditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet. Ideóque quod seruus hæreditarius ante aditam hereditatem stipulatur, adquirit hæreditati; ac per hoc, etiam heredi posteà facto adquiritur Siue autem domino, siue sibi, siue conseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuletur, domino adquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quib. causis adquirere possunt. Sed cùm factum in stipulatione continebitur, omnimodò persona stipulantis continetur: veluti si seruus stipuletur, vt sibi ire agere liceat ipse enim tantùm prohiberi non debet, non etiam dominus eius.

SVMMARIA.

1 *Seruus per stipulationem quando adquirat domino.*
2 *Domino mortuo an hæreditati adquirat seruus.*
3 *Hæreditas an semper pro domino habeatur.*
4 *Quando stipulatio in persona serui consistat.*
5 *Quando per stipulationem, facti, domino adquiratur.*

QVod seruus meus stipulatur, id mihi ignoranti & inuito adquirit. §. 1
item vobis adquiritur, suprà, per quas pers. cuique adquir. siue sibi stipuletur,
siue mihi. siue sine adiectione aliqua. *l.* 1. *in princip. de stipulat. seruor.* hoc est, vt
Imperator noster hìc loquitur, IMPERSONALITER. & vt Papinianus inquit,
SIMPLICITER. *l. si seruus communis.* §. 1. *&* 2. *de stipulat seruor.* ad hunc putà
modum: Decem aureos dare spondes? SERVVS NAMQVE EX PERSONA DOMINI IVS STIPVLANDI HABET: *id est*, ideò seruus stipulatur, quia dominus
ipsius stipulari potest. Sic, cùm seruis ex persona domini testamenti factio est,
vt *in tit. de hered. instit.* est expositum. Domini personam inspicimus, non serui,
qui est ἀπρόσωπος, & ex persona domini χαρακτηρίζεται, vt Theophilus loqui-
tur *in tit. de heredib inst.* Quòd si Dominus mortuus est, hereditati seruus, quod 2
stipulatus est, adquirit: QVIA HÆREDITAS IN PLERISQVE PERSONÆ DEFVNCTI VICEM SVSTINET, *h. t. n.* in quibusdam vice personæ fungitur. *l. si is
qui* §. 1. *de vsurpat. & vsucap.* & in multis partib. iuris pro domino habetur. *l. hæreditas. de adquir. rerum dom.* Quod tamen non procedit, si nominatim seruus
Titio domino suo iam mortuo dari stipulatus sit: tunc procul dubio, inutili-
ter est stipulatus. *l. eius qui in prouincia de reb. credit. l. si seruus communis* §. *seruus. de
stipulat. seruor.* Ait Iustinianus, IN PLERISQVE & Iurisconsultus dicit, IN QVIBVSDAM; itémque: IN MVLTIS PARTIBVS; propterea quòd hæreditas non
semper pro domino habetur. Hæreditati etenim furtum non fit. *l.* 1. §. *Scæuola 3
ait. si is qui testament. liber esse, &c.* & ideò ad eam rem, quæ iacente hæredi-
tate aut nondum apprehensâ, interuersa est, hæres furti actionem non ha-
bet. *l. in eo. de adquir. rerum dom.* quamuis veteres contrà senserint, vt Cicero

lib. 7.epist. auctor est, & refert Iacobus Cuiacius *in l. si homo de vsurpa. & vsucap.* Sic seruus hæreditarius, *hoc est*, hæreditatis quæ adhuc iacet, & nondum adita est, inutiliter vsumfructum stipulatur: quòd vsusfructus sine persona esse non potest. *l. vsusfructus. de stipulat. seruor.* Et hæc tunc procedunt, cùm ius in stipulatione versatur, vt cùm seruus stipulatur, Sibi decem dari, Dare significat dominium transferre. *l. vbi autem non apparet §. fin. de verb. oblig. l. non videtur data. de reg. iur. §. sic itaque discretū. de action.* & dominium iuris est, non facti. Aliud
4 dicimus, cùm factum in stipulationem deductum est: TVNC OMNIMODO PERSONA STIPVLANTIS CONTINETVR: *h. t. n.* hoc est, tūc stipulatio domino non adquiritur, sed consistit in persona serui tantùm. Vt finge: seruus stipulatus est, Sibi ire agere licere. Hic factum in stipulatione continetur. Ire namque & agere, facta sunt. Et ideò solus seruus, qui stipulatus est, Sibi ire agere licere prohiberi non debet, non etiam dominus eius, *h. t. n. & l. stipulatio ista. habere licere. §. hi qui sunt. de verb. oblig.* Idque propterea, quod facta in naturali hominum singulorum actu consistunt. Naturâ autem alius est dominus, alius seruus: & seruus quidem iure ciuili pro nullo habetur, non tamen iure naturali. *l. quod attinet. de reg. iur.* & ideò cum seruus stipulatus est, Sibi ire agere licere; in ipsius persona vtilis est stipulatio, non in persona domini; nec stipulatio domino adquiritur: & denique facta personæ cohærent, & ab vna persona in aliam transire non possunt. *l. si statu libera. §. fin. de statu liberis.* Iacob. Cuiac. *in notis posterioribus ad hunc titulum nostrum.* Loquitur verò Iustinianus
5 de seruo, qui stipulatur, ire agere licere. Quòd si seruus stipulatus fuerit, domino suo ire agere licere, stipulatio domino vtilis erit. Nam & filius stipulando, vt patri ire agere liceat, patri adquirit. *l. quod dicitur 130. de verb. oblig.* quamuis dominus aut pater ita stipulari non possint, vt seruo aut filio ire agere liceat. Huiusmodi stipulatio inutilis est. *d. l. quod. dicitur. de verb. oblig.*

AD §. SERVVS COMMVNIS.

TEXT. Seruus communis stipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij adquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim cui eorum stipulatus est. tunc enim ei soli acquiritur. Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri non potest, solidum alteri adquiritur: veluti si res, quam dari stipulatus est, vnius domini sit.

SVMMARIA.

1 *Seruus communis cui per stipulationem adquirat.*
2 *Seruus communis duorum seruorum personam sustinet.*

1 HIc de seruo communi agitur, qui stipulando, vnicuique dominorum pro portione dominij adquirit, *h. §. n.* PRO PORTIONE, inquit Imperator, *h. e.* pro parte; quia in seruo partes constitui possunt, *l. stipulatus sum §. qui decem. de solut.* intellectu magis, quam corpore. *l. seruus communis. 5. de stipul. seru.* Nec enim seruus naturaliter diuiditur, quia sequeretur corporis destructio. Seruus itaque cōmunis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus vtique diuisis. *d. l. seruus communis. de stipul. seruor.* Et sustinet seruus commu-

communis duorum seruorum personam *l.1. §. communis seruus. de stipulat. seruor.* & ideò in eo quod alter ex dominis potest adquirere, alter non potest; perinde habetur, ac si eius solius esset, cui adquirendi facultatem habet, *d.l.1.§. communis seruus. de stipul. seruorum.*

SYNOPSIS TIT. XVIII. DE STIPVLATIONE SERVORVM.

STIPVLATVR SERVVS.

- In cuius commodum?
  - Domini.
  - &
  - Hæreditatis.
  - Si autem communis fit,
    - Illius, cui nominatim stipulatur.
    - Illius, cuius iussu.
    - Omnium, pro parte dominij.
- Quomodo
  - Personaliter,
    - Domino,
    - Conseruo,
    - Sibi.
  - Impersonaliter.
- Quid? Et quæ sunt,
  - Iuris & ad dominum transeunt.
  - Facti, & non transeunt: nisi persona domini stipulatione comprehendatur.

DE DIVISIONE STIPVTATIONVM.

TITVLVS XIX.

TEXT. Stipulationum aliæ sunt iudicales, aliæ Prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ communes, tam Prætoriç, quàm iudiciales. Iudiciales sunt duntaxat, quç à mero iudicis officio proficiscuntur; veluti de dolo cautio, vel de persequendo seruo, qui in fuga est, restituendóve pretio. Prætoriç sunt, quæ à mero Prçtoris officio proficiscuntur; veluti damni infecti, vel legatorum. Prçtorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, vt in his contineantur etiam çdilitiç, nam & hç à Iurisdictione veniunt. Conuentionales sunt, quç ex conuentione vtriusque partis concipiuntur: hoc est, neque iussu iudicis, neque iussu Prçtoris, sed ex conuentione contrahentium: quarum totidem genera sunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum. Communes stipulationes sunt, veluti Rem saluam fore pupillis, nam & Prçtor iubet rem saluam fore pupillo caueri; & interdum iudex, si aliter expedit, hęc res non potest: vel de rato stipulatio.

SVMMARIA.

1 *Quotuplices sint stipulationes, ratione causæ efficientis.*
2 *Quæ sint stipulationes iudiciales.*

3 *Cautio de dolo, est stipulatio iudicialis.*
4 *Fuga seruorum numeratur inter casus fortuitos.*
5 *Explicatur l. cùm res legata. §. itaque cùm Stichus ff. de legat. 1.*
6 *Quænam sint stipulationes prætoriæ.*
7 *Stipulatio Iudicio sisti an sit prætoria.*
8 *Ædilitiæ stipulationes quænam sint.*
9 *Quæ sint stipulationes conuentionales.*
10 *Quænam sint stipulationes communes.*

1 HIc titulus descriptus est *ex l. 5. de verb. obligat.* & continet diuisionem stipulationum, sumptam à causa efficiente. STIPVLATIONVM ENIM ALIÆ SVNT IVDICIALES, ALIÆ PRÆTORIÆ, ALIÆ CONVENTIONALES, ALIÆ COMMVNES; TAM PRÆTORIÆ, QVAM IVDICIALES.
2 IVDICIALES SVNT STIPVLATIONES, QVÆ A MERO IVDICIS OFFICIO PROFICISCVNTVR. Iudex hîc, iudicem datum significat, *l. iudex datus. de iudiciis. l. pen. Iudicatum solui.* qui aliàs pedaneus iudex dicitur. *l. 4. de tutor. & curat. datis ab his. l. 3. ne quis eum. qui in ius vocabitur, &c.* nonnunquam specialis iudex. *l. 5. de offic. Præsidis.* Merum idem significat, quod purum, solum. Et hæc particula, propter Prætorem & conuentionem partium adiicitur. Iudiciales itaque stipulationes, sunt, quæ à solo iudice proficiscuntur, & quarum auctor est Iudex à Prętore datus. *Iacobus Cuiacius in d. l. 5. de verbor. obligationibus.* non Prætor, non partes inter se litigantes. Verbi gratiâ, de dolo cautio est iudicialis stipulatio. Etenim, cùm agitur actione in rem, vel
3 metus causâ. vel ex stipulatu, iudex in restituenda re, de qua agitur, caueri iubet, Dolum malum abesse. *l. prætereà l si homo. de rei vindicat. l. metum. 9. §. Iulianus. & §. ex hoc. quod metus causâ.* Sic iudicialis est stipulatio, cautio de persequendo seruo, qui in fuga est. Fuga seruorum numeratur inter casus for-
4 tuitos. *l. contractus. de reg. iur. l. in rebus commodati.* & ideò si seruus legatus sit in fuga, absque hæredis culpa; hæres non cogitur eius serui æstimationem præstare. Cauere tamen debet, se viri boni arbitratu eum seruum requisiturum, & si nactus fuerit, legatario restituturum. *l. seruo legato. 69. § vlt. de legat.* 1. De vtroque hæres cauet, de requisitione & restitutione: & ideò quod
5 dicitur *in l. cùm res legata est.* 47. § *itaque si Stichus. de legat.* 1. hæredem debere cauere de restitutione serui: id sic accipiendum est, vt simul etiam caueat de persecutione. Et persequitur hæres seruum suis sumptibus, non legatarij. *l. cùm seruus legatus.* 39. *in Princip. de leg.* 1. si scilicet seruus post mortem testatoris fugit. Nam si viuo testatore fugit, reducitur sumptibus legatarij. *l. si seruus legatus.* 108. *in princip. de leg.* 1. *l.* 8. *in princip. de leg.* 2. Hinc rectè Constantinus Hermenop. *libr.* 5. *Epitom. titul. de legat.* postquàm proposuit sententiam *dictæ l. cùm seruus legatus est. de legat*, 1. statim subiicit sententiam *dictæ l. si seruus legatus. eodem*: vt intelligatur, illam esse accipiendam de seruo, qui fugit post mortem testatoris: hanc de seruo, qui fugit viuo testatore. PRÆTORIÆ STIPVLATIONES SVNT, QVÆ A MERO PRÆTORIS OFFICIO PROFICISCVNTVR; *hoc est*, quarum auctor est Prætor. Et
6 hæ rursus vel iudiciales sunt, vel cautionales, vel communes. *l. 1. in princip. de stipulat. prætoriis.* Iudiciales sunt, quę propter iudicium interponuntur: *hoc est*, quæ interponuntur iudicij constituendi causâ. Huiusmodi est

stipulatio

ſtipulatio Iudicatum ſolui, quæ interponitur auctore Prætore ante litem conteſtatam.*d.l.1.de prætoriis ſtipulat.* & ſtipulatio de noui operis nunciatione, qua promiſſor ſe obligat ſub conditione,ſi iudicatum fuerit, *hoc eſt,* promittit ſe opus reſtituturum ſiue demoliturum, ſi iudicatum fuerit, iuſtam nunciationem fuiſſe.*d.l.1.de Prætor.ſtipul.* Cautionales ſunt,quæ inſtar actionis habent, & vt noua ſit actio,intercedunt. *d.l.1.de Prætor.ſtipulat.* hoc eſt, quæ vt actiones à Prætore petuntur, & dantur ex edicto ad hoc, vt noua oriatur actio. Verbi gratiâ, ſtipulatio damni infecti eſt cautionalis, quia à Prætore tanquam actio petitur.*l.apud Trebatium.§.ſi vicinus.& l.ſuprà.§.officium.de aqua, & aqua pluu.arcen.* & interponitur,vt cui eſt actio legis Aquiliç vel in factum, ſit etiam ex ſtipulatu, ſi quis eâ mallet vti. Communes, ſunt, quæ & propter 7
iudicium interponuntur, & inſtar actionis habent. Vt ſtipulatio Iudicio ſiſti eſt communis, quia quodammodo à Prætore deſideratur, & datur propter rem ipſam,vt Paulus loquitur *in l.ſi eum iudicio ſiſti. §. qui iniuriarum. ſi quis cautionib.in iudicio ſiſten.* hoc eſt,propter iudicium.Porrò Prætoriis ſtipula- 8
tionibus annumerantur & Ædilitiæ,veluti cautiones de morbis & vitiis venalium rerum,quæ ab ædilitio edicto deſcendunt. Nam & hæ à iuriſdictione veniunt.Ita legitur *in d.l.5.de verb.oblig.* A Iuriſdictione, Ædilium ſcilicet non Prętoris, vt vulgati Codices hîc habent. Et ſic Theophilus vetit: *καὶ ταύτας ἐκ τῆς τῶν* Ædiliū *ἰυρισδικτίωνος ἔχειν τὴν φύσιν συμβαίνει*: quamuis Curtius contra fidem Græci exemplaris vertit: A iuriſdictione Prætoris veniunt. CONVENTIONALES STIPVLATIONES SVNT,QVÆ EX CONVENTIONE REO-
RVM FIVNT. *d. l. 5. de verb. obligat.* hoc eſt, vt Iuſtinianus hîc interpretatur, 9
VTRIVSQVE PARTIS. Huius generis ſtipulationes tot ſunt, quot ſunt genera rerum contrahendarum,*hoc titulo noſtro*:hoc eſt, Stipulationes conuentionales,ſunt innumeræ,ſicuti & innumera ſunt negotia: & adhibentur ſtipulationes negotiis contrahendis, vt negotia verborum obligatione conſtringantur.*Paulus in 5.ſententiarum,titul.7.* COMMVNES STIPVLATIONES SVNT,
QVÆ IVBENTE PRÆTORE VEL ÆDILI, & INTERDVM OFFICIO IVDICIS 10
INTERPONVNTVR :. vt ſtipulatio Rem pupulli ſaluam fore. Item ſtipulatio de rato: *hoc titulo noſtro:* hoc eſt, ſtipulatio Rem ratam haberi, quæ Prætoria dicitur *in l.1.de Prætor.ſtipulat*, & interdum officio iudicis interponitur, vt Theophilus hîc explicat.

SYNOPSIS TIT. XIX. DE DIVISIONE STIPVLATIONVM.

Tertiò, Stipvlationes diuiduntur à cauſa effic. in

- Ivdiciales, quæ Iudicis } Iuſſu interponuntur. { vt Cautio de dolo, vel de ſeruo perſequendo.
- Prætorias, quæ Prætoris } Iuſſu interponuntur. { vt Cautio damni infecti, vel Legatorum.
- Commvnes, quæ vtriuſque } Iuſſu interponuntur. { vt ſtipulatio { Rem pupilli ſaluam fore. / Ratam rem haberi.
- Conventionales, quæ ex conuentione contrahentium deſcendunt; Et ſunt innumeræ.

DE INVTILIBVS STIPVLATIONIBVS.

Titvlvs XX.

Text. Omnis res quæ dominio noſtro ſubiicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſiue illa mobilis ſiue ſoli ſit. At ſi quis in rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: veluti Stichum, qui mortuus ſit, quem viuere credebat: aut Hippocentaurum, qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio. Idem iuris eſt, ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani iuris eſſe credebat: vel publicam, quæ vſibus populi perpetuò expoſita ſit, vt forum vel theatrum: vel liberum hominem, quem ſeruum eſſe credebat: vel cuius commercium non habuerit, vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in pendenti erit ſtipulatio ob id, quòd publica res in priuatum deduci, & ex libero ſeruus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinùs inutilis eſt. Item contrà: licèt initio vtiliter res in ſtipulatum deducta ſit: poſteà in earum quam cauſam, de quibus ſuprà dictum eſt, ſine facto promiſſoris deuenerit, extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit: Lvcivm Titivm, cvm servvs erit, dare spondes; & ſimilia, quia quę naturâ ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

SVMMARIA.

1 *Quænam res in ſtipulationem deduci poßint.*
2 *Quę res non ſit in rerum natura.*
3 *An ſtipulatio rei ſacræ valeat, ſi ſacra eſſe deſierit.*
4 *An regula Catoniana in ſtipulationibus locum habeat.*
5 *An res, cuius commercium non eſt, in ſtipulationem deduci poſſit.*

6 An

6 *An legatum rei, cuius comm:rcium non est, valeat.*
7 *An stipulatio rei propriæ valeat.*

OMNIS RES, inquit Iustinianus, QVÆ DOMINO NOSTRO SVBIICITVR:*hoc est*,quæ propria nostra fieri potest:(dominium enim nihil aliud 1
est,quàm proprietas.*l.si procurator.de adquir. rer.domin.*) IN STIPVLATIONEM POTEST DEDVCI. NEC INTEREST, MOBILIS ILLA SIT, SIVE SOLI, *hoc est*, immobilis. Solum enim (quod teste Seneca *lib. 2. natur. quæst.* Iuris consultorum verbum est) rem immobilem significat.Hinc sequitur,rem quæ in rerum natura non est,aut esse non potest, non rectè in stipulationem deduci. In rerum natura res non est, cùm stipulor Stichum, quia mortuus est, quem viuere tamen credebam. Hîc stipulatio inutilis est, quia Stichus, cùm in rerum natura non sit, dari mihi non potest. In rerum natura esse non po- 2
test Hippocentaurus. Hoc exemplo Iurisconsulti vtuntur pro re, quæ non potest esse in rerum natura: idque ad imitationem Stoicorum, vt Diogenes Laërtius auctor est. Si ergo stipuler Hippocentaurum, stipulatio inutilis est. Non desunt tamen,qui affirmant se Hippocentaurum vidisse.*Couar.lib.4. Variar.resolut.cap 2.*IDEM, inquit Imperator,IVRIS EST, SI REM SACRAM, VEL RELIGIOSAM, VEL PVBLICAM, VEL LIBERVM HOMINEM QVIS SIBI DARI STIPVLATVS FVERIT. Hæ res dominio nostro subiici,& proprietatis iure nobis adquiri non possunt: & ideò in stipulationé non possunt deduci. *l.inter stipulantem.* §.*sacram de verborum obligationibus.* Ob hanc ipsam causam,rem sacram,religiosam, publicam, vel liberum hominem non rectè 3
emo.*l.6.de contrah.empt.*Ac in tantum stipulatio inutilis est,cùm stipulor rem sacram,religiosam,publicam, vel liberum hominem; vt nec ex postfacto stipulatio conualescat. Si enim res sacra vel religiosa, facta vel religiosa esse desierit,non propterea mihi debetur *d.l.inter stipulantem.§.sacr.de verb oblig.& hoc tit.nostro.*Si res publica, priuata esse cœperit, vel ex libero homine factus fuerit seruus,stipulatio quæ ab initio inutilis erat, ex postfacto non conualescit, *d.l.inter stipulantem.§.sacram.de verb.obligat.& hoc tit.nostro.* Regula itaque Catoniana, Quod initio vitiosum est, tractu temporis non confirmatur (quæ 4
propriè ad vltimas voluntates spectat.*tot.tit.de reg.Caton.l.quod initio vitiosum, & l.penult.de regul.iur.*)in stipulationibus quoque locum habet. Sic ex diuerso,si stipuler,rem profanam vel hominem Stichum mihi dari; & res profana sacra fiat,vel Stichus fiat liber, sine facto promissoris; stipulatio extinguitur, & promissor liberatur.*d l.inter stipulantem.§.sacram.v.nam & cùm quis.de verb. oblig §.item contra.hoc tit nostro.* Atque ita locum habet alia regula iuris. Quæ ab initio constiterunt posteà euanescunt, si perueniant in illum casum, à quo incipere non potuerunt.*l.pro parte.de seruitut.l.si sub vna significatione.§.1.l.pluribus rebus.§ 2.de verborum obligationibus.l.3.an fine.de his quæ pro non scrip.habent.l.lege Iulia ita cauetur.§.penult.de ritu nupt.l.2.5.ex his igitur.vers.sed quidē hoc casu de verborum obligationibus.* Quemadmodum verò rem sacram vel religiosam 5
non rectè stipulor: Ita quoq; non rectè stipulor rem cuius commercium non habeo: *hoc est*,quæ talis est, vt ego illam acquirere & possidere non possim, licèt ab alio acquiri & possideri possit. Vt Iudæus, hæreticus, paganus Christiani mancipij commercium non habet.*toto titul. ne Christianum mancipium hæreticus habeat*, *in Cod.* Is item, qui officij causa in prouincia agit

vel militat, prædiorum prouincialium commercium non habet. *l. qui officij de contrahen empt.* Si igitur Iudæus Christianum mancipium stipuletur, vel qui officium in prouincia gerit, stipuletur prædium prouinciale, stipulatio inutilis est: quia mancipium Christianum Iudæo, & prædium prouinciale ei, qui officium in prouincia gerit, subiici non potest. Rem igitur, cuius commercium non habeo, non rectè mihi dari stipulor, *hoc tit. nost. & l. multum interest. de verb. obligat.* Sic legatum non valet, si mihi legetur res, cuius commercium non habeo. *l. mortuo boue. § penult de legat. 2.* Denique rem meam mihi dari, stipulari non possum. *hoc tit. nostro. l. nemo. de verb. obligat.* quia quod meum est, amplius meum fieri nequit. *§. sic itaque discretis. infr. de action.* Et si res, quæ mea est, quãque mihi dari stipulatus sum, mea esse desinat; stipulatio non conualescit. *hoc tit. nostro.* Rectè tamen rem meam sub conditione stipulor, hoc modo: Cùm mea esse desierit, vel, Si mea esse desierit. *l. si rem meam. de verb. oblig. l. existimo. de contrahen. empt.* Et in hoc differt stipulatio rei meæ, à stipulatione rei sacræ, religiosæ, publicæ, aut liberi hominis. Nec enim rem sacram, religiosam, publicam, aut liberum hominem sub conditione, hoc modo: Cùm res sacra vel religiosa, profana fuerit, vel publica cœperit esse priuata, vel, Cùm liber homo seruus erit; rectè stipulor. *d. l. inter stipulantem §. sed hæc dissimilia sunt. l. continuus. §. cùm quis sub hac conditione. de verb. oblig. §. at nec statim ab initio. h. t. n.* Differentiæ ratio est: Res sacra, religiosa, publica, vel liber homo, sui naturâ dominio nostro exempta sunt. *d. §. at nec statim ab initio.* Et dirum est, siue (vt Iurisconsultus loquitur) neque ciuile, neque naturale est, vt expectemus tam tristem casum, tamque aduersam fortunam, vt res sacra vel religiosa efficiatur profana, vel publica efficiatur priuata, vel ex libero homine fiat seruus; sicque res sacra, religiosa, publica, vel liber homo, dominio nostro subiiciantur. *d. l. inter stipulantem. §. sed hæc dissimilia sunt. de verb. oblig.* At res mea in meo dominio est; & dirum non est, nec contra ius ciuile vel naturale, expectare quoad res, quæ mea est, mea esse desinat: quia vix vnquam comparatur res eâ animi destinatione, vt perpetuò mea sit.

AD §. SI QVIS ALIVM.

TEXT. Si quis alium daturum facturúmve quid spoponderit, non obligatur: veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, vt Titius daret, spoponderit, obligatur. Si quis alij, quàm cuius iuri subiectus sit, stipuletur, nihil agit. Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti, si quis ita stipuletur: MIHI AVT SEIO DARE SPONDES? vt obligatio quidem stipulatori adquiratur; solui tamen Seio, etiam inuito eo, rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat: sed ille aduersus Seium habeat mandati actionem. Quod si quis sibi & alij cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valebit quidem stipulatio, sed vtrùm totum debeatur, quod in stipulationem deductum, an verò pars dimidia, dubitatum est, sed placet non plus, quàm dimidiam partem ei adquiri.

SVMMARIA.

1 *Si de alio promissor promittat, an valeat stipulatio.*
2 *Si stipulator non sibi, sed alij stipuletur, an stipulatio valeat.*
3 *Quando prædictis casibus pœna a contrahentibus adiicitur, an stipulatio valeat.*

4. *Explicatur*

4 *Explicatur l.vltima.§.fin.ff.de reb.creditis.*
5 *An solutio in extraneam personam conferri possit.*
6 *An & quatenus adiectio rectè soluatur.*
7 *An per nouationem cum adiecto initam stipulatio tollatur.*

INutilis est stipulatio, si promissor non de se, sed de alio promittat. Vt si ita stipuler; Promittis Titium mihi decem daturum? & tu respondeas, Promitto: stipulatio est inutilis. Similiter, si factum stipuler, hoc modo: Promittis Titium insulam mihi facturum? & tu respondeas, Promitto: stipulatio non valet; *hoc §.nostro.* Sic versa vice, si stipulator non sibi stipuletur, sed alteri, hoc modo: Titio decem dabis? vel Titio facies insulam? nihil agit. *vers. si quis alij. h.§.n.l.stipulatio ista, habere licere.§ alteri de verb.obligat l.certi condictio.§.numeraui.de rebus credit.* Ratio est, non temeritas contrahentium, (vt quidam volunt:) siquidem ea facit, quò magis, non quò minùs obligatio consistat. *l.Iulianus.§. quod autem.de actionibus empti.* sed quòd inter stipulantem & promittentem negotium non contrahitur. At inter stipulantem & promittentem negotium contrahi debet, non inter alios. *l.inter stipulantem in princip.de verborum obligationibus.* Ibi Iurisconsultus inquit: Inter stipulantem & promittentem negotiũ contrahitur: itaque alius pro alio promittens, daturum eum facturúmve, non obligatur. De se itaque quisque promittere debet, & sibi quisque stipulari debet non alteri. Hæc autem ratio cessat, quando pœna à contrahentibus adiicitur, sicuti *in §.alteri. hoc tit.nostro.* explicabitur. SED SI QVIS PROMISERIT EFFECTVRVM, VT TITIVS DARET, OBLIGATVR. *h.§.nostro:* hoc est, ipse tenetur dare, quod promisit se effecturum, vt Titius daret, si Titius non dederit. Nam efficere est facere, vt quis consequatur vel habeat, quod vt Titius daret, conuenit. Non sufficit igitur, summam diligentiam in eo adhibuisse, vt Titius daret; nec qui promisit se effecturum, vt Titius daret, liberatur, si frustrà fuerit diligens in monendo & rogando Titio, vt daret: sed ipse nihilominùs tenebitur. *l.vltim §.vltim.de reb.cred.l.illa stipulatio §.vltim.de verborum obligationib.* Ibi de eo agitur, qui promisit se curaturum decem dari & Iurisconsultus docet, promissorem obligatum esse, vt vel decem vel reum locupletem det, *hoc est,* expromissorem. Reum dare, cùm dicunt Iurisconsulti, semper expromissorem intelligunt. Iacobus Cuiacius *in d.l.illa stipulatio. de verborũ obligationib.* Adiicit Iustinianus *in h.§.n.* SOLVTIONEM ETIAM IN EXTRANEAM PERSONAM CONFERRI POSSE. Si ergo stipuler hoc modo: MIHI AVT TITIO CENTVM DABIS? stipulatio valet. *l.cùm quis sibi aut Titio l.qui ita stipulatur.§.qui sibi aut filio.de verborum obligationibus.* Et tu, qui promittis mihi aut Titio dare centum, mihi soli, non etiam Titio obligaris: & ego solus actione ex stipulatu centum à te petere possum. Titius aduersum te actione ex stipulatu agere non potest. Tu tamen, si vis, Titio potes centum soluere & soluendo centum, liberaris. Titius enim ideò oppositus est, vt tu, si velles, Titio posses soluere. Iurisconsulti adiectum appellant. *l. vltim. §.vltim.de verborũ obligationib.l.si ita stipulatus sim.59.de solut.* Et solutis Titio centum, mihi aduersus Titium actio mandati competit. *hoc §.nostro.* Videor enim Titio mandasse, vt pecuniam à te acciperet. Soli autem Titio adiecto rectè soluitur, non etiam successoribus eius. *d.l.cùm quis sibi aut Titio.de verborum obligationibus.* Ratio est, quia Titius [vt dictum est] videtur à me manda

buisse, vt centum acciperet. Et sicuti mandatum morte mandantis; ita quoque morte mandatarij soluitur. *§. item si adhuc integro mandato. inst. mandati.* Per solutionem autem hic, duntaxat naturalem actum soluendi intelligimus, non
7 ciuilem. Itaque cùm ita stipulatus sum mihi aut Titio dari, Titius acceptilatione te liberare non potest. *l. 10. de solut. & liberat.* Nec potest nouare. *d. l. 10.* nec fideiussorem aut pignore à te accipere, *l. si mihi aut Titio de fideiuss. l. si qui promisit. de pignor.* Denique Titio cõstitui non potest. *l. sed etsi filiofamilias. de constit. pecun.* quia solutionis tantùm gratiâ Titius adiectus est: si modò, vt dictum est, stipulatio ita concepta fuerit; mihi aut Titio dabis centum? Si stipulatio ita concipiatur: mihi & Titio dabis centum? Titius pro adiecto non habetur, sed in persona mea obligatio consistit, in persona Titij non item; quia alteri stipulari non possumus. Et tu, qui mihi & Titio centum promisisti, mihi quinquaginta debes; eadem namque centum mihi & Titio promisisti. *d. l. eum qui ita. in princ. & l. si mihi & Titio. de verb. oblig l. si quis testamẽto 79. de legat. 1.* Et hoc ab Imperatore nostro Iustiniano traditum est *in §. quod si quis sibi & alij h. t. n.* Quinimò, etsi ita quis stipulatus fuerit; mihi decem, & Titio decem: eadem decem, non alia decem, in stipulationem deducta esse, credendum est & ideò stipulatori quinque duntaxat debentur. *l. stipulatio ista, habere licere. §. eum qui dicat. de verb. oblig.*

AD §. EI QVI TVO IVRI.

TEXT. Ei qui tuo iuri subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox tua tanquam filij sit; i eati & filij vox, tanquam tua intelligitur, in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt.

SVMMARIA.

1 *An filio suo quis rectè stipuletur.*
2 *An dominus, qui seruo stipulatur sibi adquirat.*
3 *Pater quatenus sibi adquirat, filio stipulando.*
6 *Peculium aduentitium filij est, non patris.*

AIt Imperator: EI QVI TVO IVRI SVBIECTVS EST, SI STIPVLATVS SIS, TIBI ADQVIRIS. PER IVS, Imperator potestatẽ intelligit: & TVO IVRI, *hoc est*, tuæ potestati subiectus est filius tuus. Quodcunque
1 que ergo tu stipularis filio tuo, id tibi adquiris, non secùs ac si tibi ipsi stipulatus esses. Ratio est, vt Imperator noster hîc inquit, QVIA TVA VOX TANQVAM FILII EST: *hoc est*: Quando stipularis filio, perinde id habetur, ac si ipse filius sibi stipulatus esset. Si quid autem sibi filius stipulatus esset, tibi id adquireretur. Sic, si dominus stipuletur seruo, quẽ in potestate habet, sibi adquirit. *l. dominus. de verbor. oblig.* & perinde est, ac si seruus sibi stipulatus esset. Et quod ser-
2 uus sibi stipulatur, domino suo adquirit, vt *in tit. de stipulat. seruor.* suprà latiùs est expositum. Ita demùm tamen pater filio & dominus seruo stipulando, sibi adquirit, si ius in stipulatione versetur, non factum: vt si pater filio, dominus seruo stipuletur dari. Nã si factum in stipulatione versetur, aut (vt Iurisconsultus loquitur) si factum conferatur in personam filij vel serui, inutilis erit stipulatio. Vt, si pater stipuletur filio, vel dominus seruo, tenere licere, vel ire agere

agere licere; stipulatio inutilis est *l. quod dicitur. de verb. oblig.* quæ tamen valet, si filius stipulatus fuerit patri suo, tenere licere, vel ire agere licere. Itémque. si seruus stipulatus fuerit domino suo, tenere licere, vel ire agere licere. *d. l. quod dicitur. de verb. oblig.* quod suprà etiam monui *in tit. de stipulat. seruor.* Pater itaque stipulando filio dari, sibi adquirit; modò extra causam peculij filio suo 3
quid dari stipuletur, vel etiã stipuletur ex causa peculij profectitij filio dari: Peculium siquidem profectitium patris est, non filij. Si autem ex causa peculij aduentitij pater filio dari stipulatus fuerit, sibi pater non adquirit, sed filio: Peculium námque aduentitium filij est, non patris, vt suprà *in tit. per quas personas nobis adquiritur*, explicatur. Et hoc Imperator noster Iustinianus hîc significare vult his verbis: IN IIS REBVS, QVÆ TIBI ADQVIRI POSSVNT. Idémque significatur his verbis, QVÆQVE ADQVIRI PATRI POSSVNT, *in d. l. quod dicetur. de verb. oblig.* quæ Tribonianus ad Paulum adiecisse videtur: 4
sicuti ad eundem Paulum adiecit hæc verba: SECVNDVM QVOD LEGES PERMITTVNT, *in d. l. dominus. de verb. obligat.* quemadmodum à Iacobo Cujacio *ibi* annotatum est.

AD. §. PRÆTEREA.

TEXT. Prætereà inutilis est stipulatio, si quis ad ea quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti, si decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas, vel contrà: si modo scilicet id exprimas; id est, si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas; PRÆSENTI DIE SPONDEO. Nam si hoc solùm respondeas: PROMITTO: breuiter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est, in respondendo eadem omnia repeti quæ stipulator expresserit.

SVMMARIA.

1 *An stipulatio valeat, si congruenter ad interrogata non respondeatur.*
2 *An in responsione omnia repetenda sint, quæ stipulator expreßit.*
3 *Explicatur l. 1. §. si stipulandi. ff. De verbor. obligat.*
4 *Quatenus stipulatio inutilis, per subsequentem approbationem stipulatoris, confirmetur.*

Hic docet Iustinianus, stipulationem inutilem esse: si congruenter ad interrogationem non respondeatur. Non respondetur autem congruenter ad interrogationem, si ego purè siue simpliciter hoc modo stipuler; Decem aureos mihi dabis? & tu respondeas sub conditione? Dabo, si illud factum erit. Sic versa vice si ego stipuler sub conditione? Dabis, si illud factum erit? & tu respondeas? Præsenti die dabo: congruenter ad interrogationem non respondetur, & ob id stipulatio inutilis est. Similiter. si ita interrogatus, Intra Kalendas dabis; respondeas, Dabo Idibus; non obligaris; quia non sic respondes, vt interrogatus es. *l. 1. §. si quis simpliciter. de verb. obligat. & hoc §. nostro.* Necesse verò est, (vt quemadmodum propositum est) mihi sub conditione stipulanti, tu respondeas, Præsenti die dabo: vel stipulanti, intra Kalendas dabis? tu respondeas; Dabo Idibus. Nam si simpliciter respondeas; Dabo, vel 2
Promitto; breuiter vidris in eandem diem vel conditionem, spopondisse. NEQVE ENIM NECESSE EST IN RESPONDENDO EADEM OMNIA

REPETI, QVÆ STIPVLATOR EXPRESSERIT. *h. §.n.* In quo Iustinianus inter exempla, quibus congruenter ad interrogationem non respondetur, numerat & hoc exemplum; si ego decem mihi dari stipuler, & tu quinque promittas. Hoc casu, vt Iustinianus hîc inquit, inutilis quoque est stipulatio, proptereà quod congruenter ad interrogationem non respondetur. Verùm obstat *d. l. 1. § si stipulandi. de verb. oblig.* in quo Vlpianus docet stipulationem valere, si mihi stipulanti decem, tu quinque promittas. Nam ita Vlpianus inquit: Si stipulanti mihi decem, tu viginti respondeas; non esse contractam obligationem, nisi in decem, constat. Ex contrario quoque, si me viginti interrogante, tu decem respondeas; obligatio, nisi in decem, non erit contracta. Sed respondendum est, stipulationem inutilem esse, cùm congruenter ad interrogationem non respondetur; nisi diuersitas responsionis stipulatori illicò placuerit: tunc enim alia stipulatio contracta esse videtur. *Ita ab Vlpiano traditum est. in d. l. 1. § cùm adiicitur. de verb. oblig.* Ibi Vlpianus inquit: Cùm addicitur vel detrahitur aliquid obligationi, semper probandum est, vitiatam esse obligationem. His verbis Vlpianus nihil aliud dicit, quàm stipulationem esse inutilem cùm congruenter ad interrogationem non respondetur. Addit posteà Vlpianus hæc verba: Nisi stipulatori diuersitas responsionis illicò placuerit: quibus limitat præcedentem regulam. Inutilis itaque est stipulatio, cùm adiicitur aliquid, vel detrahitur obligationi; siue (quod idem est) cùm congruenter ad interrogationem non respondetur; nisi diuersitas responsionis stipulatori illicò placuerit. Et *in d. l. 1. § si stipulanti de verb. oblig.* vbi tibi stipulanti decem ego viginti respondi; responsionis diuersitas tibi illicò placuit. In § autem *nostro*, vbi tibi stipulanti decem, ego quinque promisit; tibi diuersitas responsionis illicò placuit. Illud notandum est non satis esse, diuersitatem responsionis illicò placuisse stipulatori, nisi interrogatio & responsio aliqua ex parte consentiant, *hoc est*, nisi ex parte aliquâ interrogatio insit in responsione, vel responsio in interrogatione. Vt cùm stipulor decem, & tu respondes viginti: interrogatio inest in responsione. Item, cùm stipulor viginti tu respondes decem: responsio inest in interrogatione: & ideò, si diuersitas responsionis stipulatori illicò placuerit, vtilis est stipulatio: si non placuerit est inutilis. Secùs est cùm interrogatio & responsio aliquâ ex parte nō consentiunt. Vt cùm stipulor purè, & tu respondes sub conditione: vel stipulor Kalendis dari, tu respondes Idibus; stipulatio est inutilis, licèt diuersitas responsionis tibi illicò placet: quia stipulationi puræ non inest conditionalis, nec contrà. Kalendis etiam non insunt Idus, nec contrà, *Iacobus Cuiacius in notis ad hunc titulum nostrum, & in d. l. 1. de verb. oblig.*

AD §. IDEM INVTILIS EST STIPVLATIO.

TEXT. Item inutilis est stipulatio si vel ab eo stipuleris, qui tuo iuri subiectus est; vel si is à te stipuletur. Sed seruus quidem non solùm domino suo obligari non potest, sed ne alij quidem vlli: filij verò familias obligari possunt.

SVMMARIA.

1 An quis ab eo stipulari possit, quem in potestate habet.

2 *Cur seruus per stipulationem non obligetur.*
3 *Filiusfam. an ex voto & mutuo obligetur.*

STipulatio est inutilis, si quis stipuletur ab eo, quem in potestate habet, vel contrà; si is qui in potestate est, stipuletur ab eo, in cuius est potestate. vt si pater stipuletur à filio, dominus à seruo, vel versa vice; filius à patre, seruus à domino; stipulatio non valet: filius namque patri & seruus domino obligari non potest. Multò minùs pater filio, & dominus seruo obligabitur. QVINIMO SERVVS NON SOLVM DOMINO NON OBLIGATVR, SED NE ALII QVIDEM VLLI: *h. § n*, quia in seruilem personam nulla cadit obligatio. *l. in personam. de reg. iur.* propter eà quòd obligatio iuris ciuilis est vinculū. *§. 1. sup. de oblig.* & serui, quod ad ius ciuile attinet, pro nullis habentur. *l. quod attinet. de reg. iur.* FILII FAMILIAS AVTEM ALIIS OBLIGARI POSSVNT, vt Iustinianus hîc inquit: exceptâ causâ mutui, itémque causâ voti. Etenim filiusfamilias mutuam pecuniam accipiens, cum effectu non obligatur, cùm habeat exceptionem Senatusconsulti Macedoniani. *toto tit. ad Senatusconsultum Macedon.* idque in odium creditorum est receptum. *l. qui exceptionem. de condict. indebiti.* Et, si quid voueat, similiter non tenetur. *l. 2. de pollicitat.* cùm nihil habeat, quod vouere possit. 1

AD §. MVTVM.

TEXT. Mutum neque stipulari, neque promittere posse, palàm est, quod in surdo receptum est, quia is qui stipulatur, verba promittentis; & is qui promittit, verba stipulantis audire debet. Vnde apparet non de eo nos loqui, qui tardiùs exaudit: sed de eo, qui omninò non audit. Furiosus nullum negotium, gerere potest: quia non intelligit quæ agit. Pupillus omne negotium rectè gerit; vt tamen, sicubi tutoris auctoritas necessaria sit adhibeatur tutor: veluti, si ipse obligetur: nam alium sibi obligare, etiam sine tutoris auctoritate, potest. Sed quod diximus de pupillis, vtique de iis verum est, qui iam aliquem intellectum habent. nam infans & qui infanti proximus est, non multum à furioso distant: quia huius ætatis pupilli nullum habent intellectum, sed in proximis infanti, propter vtilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est; vt idem iuris habeant quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, nec auctore quidem patre obligatur.

SVMMARIA.

1 *An mutus stipulari possit.*
2 *Furiosus cur stipulari non possit.*
3 *Infans an stipulari possit.*
4 *An egressus infantiam stipulari possit.*
5 *Quis dicatur proximus infantiæ, itémque pubertati proximus.*
6 *Qui sint gradus pupillaris ætatis.*
7 *Quando pupillus in stipulatione auctoritatem tutoris adhibere debeat.*
8 *An pupillus sine tutore naturaliter obligetur.*
9 *An impubes, qui est in potestate parentu, parente auctore, ex stipulatione obligetur.*

MVtus stipulari non potest; quia loqui non potest; & stipulatio confici non potest nisi vtroque loquente. *l. 1. in princ. de verb. obligat.* Sic surdus stipulationem non contrahit, quia licèt loqui possit, tamen verba stipu-

lantis exaudire non poteſt. ET IS QVI STIPVLATVR, VERBA PROMIT-
1 TENTIS? ET IS QVI PROMITTIT, VERBA STIPVLANTIS EXAVDIRE DEBET. *h.§.n.* Et hæc de muto dicimus, qui omninò loqui non poteſt; itemque de ſurdo, qui omninò non exaudit. Et de ſurdo Iuſtinianus Imperator id hîc affirmat. De muto idem dicendum eſt, *argum.§.item ſurdus.ſuprà. Quibus non*
2 *eſt permiſſum facere teſtam.* Furioſus quoque non rectè ſtipulatur; quia nullum negocium contrahere poteſt, *l in negocijs, de reg.iur.* cùm omni intellectu careat. *l.Diuus Marcus.de offic. præſid.* & non intelligit quid agit, *h §.n.* Et (vt eleganter Theophilus inquit) Furioſus ἐστέρηται τῆς διαθέσεως καὶ μητρὸς τῶν συναλλαγ-
3 μάτων ἤγουν τοῦ νοῦ. Infans etiam ſtipulari non poteſt, *l.mulier.70.de verbor.obligat.* quia nullum habet intellectum; & non multùm à furioſo diſtat, vt Iuſtinianus hîc loquitur. Et infantem dicimus vſque ad annum ſeptimum. *l.ſi infanti. C.de iure delibér.l.1.de adminiſt.& peric. tut.* ideoque Græci infantem, ἰνπαντῆ, vertunt. Et ſeptimo anno, dentibus natis, integritas loquendi abſoluitur.
4 *Macrob.lib.1.in ſomnium Scip.cap.6.* Qui egreſſus eſt infantiam, quamuis nondum intelligat quid agatur, quia tamen intelligit quid loquitur, ſtipulationē poteſt contrahere: idque benigniùs eſt acceptum, vt dicitur *in d.l.1.§.huic proximus.de obligat.& act.* Et, vt Iuſtinianus Imperator; hîc loquitur; IN PROXIMIS INFANTIÆ, PROPTER VTILITATEM EORVM BENIGNIOR IVRIS
5 INTERPRETATIO FACTA EST, VT IDEM IVRIS HABEANT, QVOD PVBERTATI PROXIMI. Proximus infantiæ dicitur, qui egreſſus eſt infantiam; & linguæ gnarus, eſt rerum ignarus. Proximus pubertati appellatur, qui nondum ingreſſus eſt pubertatem, ſed prope eam eſt, ita vt annale tātummo-
6 dò, vel ſemeſtre tempus reliquum ſit. Et hi ſunt tres gradus pupillaris ætatis, pupillus infans, pupillus proximus infantiæ, & pupillus pubertati proximus. Pupillus itaque proximus infantiæ, & pubertati proximus, rectè ſtipulatur. Imò omne negotium rectè gerit, vt Iuſtinianus hîc ait: Quod tamen de negotio inter viuos intelligendum eſt, non de negotio, quod in vltima voluntate geritur: pupillus ſiquidem teſtari non poteſt. *toto tit. Quibus non eſt permiſ-*
7 *ſum facer.teſtam.ſupra.* Adiicit Iuſtinianus, PVPILLVM TVTORIS AVCTORITATEM ADHIBERE DEBERE, SICVBI EA NECESSARIA SIT. SICVBI inquit, quia tutoris auctoritas non ſemper neceſſaria eſt; ſed in quibuſdam cauſis neceſſaria eſt, in quibuſdam non eſt neceſſaria. *§.1 ſupra, de auctor.tutor.* Neceſſaria eſt, ſi pupillus obligetur. Non eſt neceſſaria, ſi pupillus alium ſibi obligare velit. *hoc §.noſtro.* Pupillus ſiquidem meliorem ſuam conditionem poteſt facere, ſine tutore: deteriorem non aliter, quàm ſi tutoris auctoritas interuenerit. *toto tit. de auctor tut.ſupra.* eaque iuris ciuilis regula eſt. *l. contra de pact.* Sanè & ſine tutore naturaliter quandoque obligari pupillus poteſt, vt *in tit. Quibus mod. tollit oblig.* dicemus. Et hoc de
8 pupillo dicemus, qui eſt in poteſtate tutoris, non patris. Et ſic plerunque pupillus appellatur, qui impubes deſiit eſſe in patris poteſtate. *l. pupillus. de verb.ſign.* Nonnunquam tamen pupillus etiam nominatur, qui impubes eſt, & in poteſtate patris exiſtit. *l.fin.§.de verb.obligat.* Et propterea Imperator, poſteaquàm *in hoc §.noſtro.* dixit de pupillo qui eſt in poteſtate tutoris, ſubiicit de eo
9 qui eſt in poteſtate patris. SED, inquit, QVI IN POTESTATE PARENTIS EST IMPVBES, NE AVCTORE QVIDEM PATRE OBLIGATVR. Pupillus qui in poteſtate tutoris eſt, tutore auctore obligatur. At pupillus qui

eſt

est in potestate parentis, parente auctore non obligatur. Ratio est, quia pupillus aduersus tutorem habet actionem tutelæ, ob rem malè gestam. Filio autem aduersus patrem nulla est actio prodita, ob rem minùs benè gestam.

AD §. SI IMPOSSIBILIS.

TEXT. Si impossibilis conditio obligationibus adiiciatur, nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti: si quis ita dixerit: SI DIGITO COELVM ATTIGERO, DARE SPONDES? At si ita stipuletur: SI DIGITO NON ATTIGERO, DARE SPONDES? purè facta obligatio intelligitur ideòque statim petere potest.

SVMMARIA

1 *Quatenùs stipulatio sub impossibili conditione concepta, inutilis sit.*
2 *An conditio lege impossibilis stipulationem vitiet.*
3 *Cur impossibilis conditio stipulationem vitiet, testamentum non item.*

HIc agitur de stipulatione conceptâ sub conditione, quæ naturâ impossibilis est. Impossibilis conditio aut in faciendo consistit, aut in non faciendo. *l. impossibilis conditio. de verbor. obligat.* Si in faciendo consistat, veluti hoc modo: SI DIGITO COELVM TETIGERO, DARE SPONDES? stipulatio est inutilis. *dict. l. impossibilis conditio. de verbor. obligat. & hoc §. nostro.* Si in non faciendo consistat, vt si ita dictum est: SI DIGITO COELVM NON TETIGERO, DARE SPONDES? stipulatio valet, pureque facta intelligitur; *hoc est,* perinde habetur, ac si conditio impossibilis adscripta non esset. Et quod diximus de conditione, quæ naturâ impossibilis est; idem dicendum est de conditione, quæ impossibilis est lege; vt cum stipulor decem mihi dari sub conditione, Si Titius rem sacram, vel religiosam, vel publicam vendiderit: huiusmodi stipulatio nullius est momenti. *l. continuus. §. cùm quis sub hac conditione. de verbor. obligat.* Sic lege impossibilis est conditio, si stipulor decem mihi dari, Si soror mea naturalis vel adoptiua mihi nupserit: ideòque stipulatio non valet. *l. si stipuler, vt id fiat. de verbor. obligat.* Non obstat. *§. fin. suprà, de hæred. inst.* in quo dicitur impossibilem conditionem non vitiare hæredis institutionem, legatum, fideicommissum, aut libertatis dationem. Nam [vt ibi diximus, & hìc denuò repetendum est] testamenta à stipulationibus & reliquis contractibus separanda sunt. In testamentis mendum siue vitium esse dicimus, si conditio impossibilis adiiciatur. Mendum appellatur *in l. 1. de condit. instit.* vbi in Florent. ff. rectè MENDO, in vulgaribus libris malè MODO legitur. Vitium dicitur *in l. hæreditas. de hæred. institut.* Possunt enim testatori pleraque menda siue vitia in scribendo siue nuncupando excidere. Et hoc colore impossibilem conditionem detrahimus, & defuncti voluntatem conseruamus. Eodem colore non possumus conseruare stipulationem. Ac vtimur quidem coloribus, sed non nisi in re probabili aut verisimili. Stipulatio autem non subsistit, nisi sit qui stipuletur & qui promittat. Peragitur stipulatio duorum consensu: & non est verisimile, vni contrahentium mendum siue vitium excidisse, quod

alter statim non animaduerterit aut exceperit, & cùm id fecerit, mox non correxerit. Si igitur alter contrahentium huic quoque vitio siue mendo assensum præbuerit, apertè contrahentes ludere videntur; & talis eorum in huiusmodi actu cogitatio esse videtur, vt nihil agi existiment, adpositâ eâ conditione, quam sciunt esse impossibilem, vt à Marciano Iurisconsulto traditum est, *in l. non solùm. de oblig. & act.* Ex qua lege simul hoc etiam intelligimus, non solùm stipulationes impossibili conditione applicatâ nullius esse momenti, sed etiam cæteros contractus.

AD §. ITEM VERBORVM OBLIGATIO.

TEXT. Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cùm hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes esse vel se vel aduersarios suos contendentibus: ideò nostra Constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quę presto esse partes indicant, omnimodò esse credendas: nisi ipse, qui talibus vtitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus, vel per scripturam, vel per testes idoneos adprobauerit in ipso toto die, quo conficiebatur, instrumentum, sese vel aduersarium suum in aliis locis esse.

SVMMARIA.

1 *Cur stipulatio inter absentes non contrahatur.*
2 *Quæ probatio contra instrumentum admittatur.*

1 Stipulatio inter absentes contrahi non potest. Ratio est; quia qui stipulationem contrahunt, se debent inuicem exaudire. *l. 1. in princ. de verb. oblig.* Aliud dicimus de emptione, venditione, locatione, conductione, & similibus contractibus. Illi inter absentes fiunt, quia consensu peraguntur. *l. 1. §. fin. de contrahend. empt.* Quòd si in instrumento dicatur, negotium inter præsentes
2 fuisse actum, statur instrumento; nisi liquidis ac manifestissimis probationibus, vel per testes idoneos & omni exceptione maiores, quis ostenderit se vel aduersarium suum toto illo die quo instrumentum confectum est, in aliis locis fuisse. *l. pen. C. de contrahend. & committ. stipulat. & hoc §. nostro.* Ea probatio ἔλεγχος est, ἐκ τῶ χρόνου ἀδυνάτων, vt Aristoteles scribit ad Alexandrum, *cap. 14.* Itaque huiusmodi probatione instrumentum euertitur. Huc pertinet, quod Cicero *in 1. de Inuent.* scribit: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui; relinquitur, vt id quod dicitis, non modò non fecerim, sed nec potuerim facere. *Iacobus Cuiacius in l. sciendum. de verb. obligat.*

AD §. POST MORTEM SVAM.

TEXT. Post mortem suam dari sibi, nemo stipulari poterat: non magis quàm post eius mortem à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris vel domini voce loqui videtur. Sed & si quis ita stipuletur: PRIDIE QVAM MORIAR, vel, PRIDIE QVAM MORIERIS, DARI SPONDES? inutilis erat stipulatio. Sed cùm (vt ita dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valent: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationem: vt siue post mortem, siue pridie, quam morietur stipulator siue promissor, stipulatio concepta est; valeat stipulatio.

SVMMARIA.

1 *An valeat stipulatio ita concepta, Cùm mortuus fuero.*
2 *An valeat stipulatio ita concepta, Cum moriar.*
3 *Ex Iustiniani constitutione, omnes actiones ab hæredibus & contra hæredes incipere possunt.*

AIT Iustinianus: POST MORTEM SVAM NEMO SIBI STIPVLARI POTERAT, NON MAGIS QVAM POST MORTEM EIVS, A QVO STIPVLABATVR. Stipulatio itaque ita concepta, Cùm mortuus fuero, vel, Cùm tu mortuus fueris, non valet. Ratio est, quia regula iuris antiqui est: Obligatio, quæ non cœpit à defuncto vel contra defunctum, à persona hæredis vel contra hæredem incipere non potest. *l. vlt. C. Theodos. de diuers. rescriptis.* Propter hanc ipsam regulam, non valebat quoq; legatum post mortem hæredis vel legatarij relictum. *§. post mortem. suprà, de legatis.* Ita autem concepta stipulatio, CVM MORIAR, vel, CVM MORIERIS, DARE SPONDES? vtilis erat, estque hodie vtilis. *§. ita autem concepta stipulatio. hoc tit. nostro.* Etenim hic obligatio incipit non à defuncto, sed viuente ipso tempore mortis, siue ipso moriendi momento, quod à morte distinguitur. *Gellius, libro sexto, cap. 13. Cassiodorus, de anima.* Mors, si non semel tota est, non est. Sed si quid animæ remanserit, vita est. Non magis miscebitur vitæ mors, quàm diei nox. *Lactantius. lib. 3. cap. 17.* Est tempus aliquod, quo nos iam non sumus, & mors tamen nondum est. *Cuiac. l. 3. obseru. cap. 34. Fornerius in l. si quis sic dixerit. de verb. signif.* Cæterùm Imperator Iustinianus constituit, vt legatum post mortem hæredis vel legatarij relictum valeat. *d. §. post mortem.* Constituit quoque vtilem esse debere stipulationem ita factam, Cùm mortuus fuero, vel, Cùm mortuus fueris. *l. scrupulosam. C. de contrah. & commit. stipulat.* hísque ita constitutis, tandem regulam iuris antiqui emendauit, placuítque ipsi in vniuersum, vt actiones ab hæredibus incipiant, itémque contra hæredes. *toto tit. Vt actiones ab hæred. & contra hæredes incipiant, in Cod.*

Margin numbers: 1 (at "AIT Iustinianus"), 2 (at "Ita autem concepta"), 3 (at "Constituit quoque").

AD §. ITEM SI QVIS ITA.

TEXT. Item si quis ita stipulatus erat, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HODIE DARE SPONDES? inutilis erat stipulatio, quia præposterè concepta est. Sed cùm Leo inclitæ recordationis, in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reiiciendam existimauit: nobis placuit & huic perfectum robur accommodare, vt non solùm in dotibus, sed etiam in omnibus valeat huiusmodi conceptio stipulationis. Ita autem concepta stipulatio, veluti, si Titius dicat: CVM MORIAR DARE SPONDES? vel, CVM MORIERIS: vt apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Item post mortem alterius rectè stipulamur.

SVMMARIA.

1 *An præpostera stipulatio valeat.*
2 *Quando ex præpostera stipulatione debeatur.*

Hic §. est de stipulatione præposterà. Olim præpostera stipulatio non valebat: hodie ex Iustiniani constitutione vtilis est. *l. præposteri. C. de test.* Est
1 autem præpostera stipulatio, cùm ita stipulor: SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HODIE DECEM DARE SPONDES? vel, SI TITIVS CONSVL FVERIT, HODIE DECEM DARE SPONDES? Datio námque prior est conditione, quod est ὕστερον πρότερον. Et hæc non solùm in stipulationibus obtinent, sed in omnibus, vt Iustinianus hîc loquitur: *hoc est*, tam in contractibus omnibus, quàm in testamentis. *d. l. præposteri. C. de testam.* Debentur autem decem non statim, sed tunc demùm, vbi conditio existit, & nauis ex Asia venit, vel Titius consul factus est. *d. l. præposteri. C. de testamentis.*

AD §. SI SCRIPTVM IN INSTRVMENTO.

TEXT. Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

SVMMARIA

1 *Promissionis verbum solemnem stipulationem significat.*
2 *Promittendi verbum an ad pactum referatur.*

Svpra dictum est stari instrumento, in quo scriptum est, præsentem aliquẽ fuisse. Nunc *in hoc* §. Imperator noster docet, SI SCRIPTVM IN INSTRVMENTO FVERIT, ALIQVEM PROMISISSE, PERINDE ID HABERI, ATQVE
1 SI INTERROGATIONE PRÆCEDENTE RESPONSVM SIT. Promissionis itaque verbum, in testamento siue scriptura aliqua positum, solemnem stipulationem significat; *h. s. n.* quemadmodum & sponsionis nomen. *l. 1. C. de contrah. & commit. stipulat. l. 7. de verb. signif. §. 1. sup. de verb. obligat.* si modò inter præsentes negotium gestum fuerit: *l. Titia. §. pen. de verb. oblig. d. l. 1. C. de contrah. & commit. stipulat.* & contrarium specialiter non probetur, quòd non animo stipulantium quid factum sit, sed tantùm paciscentium. *l. iuris gentium. §. quod ferè. de pactis.* Nam promittendi verbum ad pactum referri potest, *l. sciendum. §. dictum. de ædilit. edict. l. nuda. C. de contrah. stipul. l. si pacto, quo pœnam. C.*
2 *de pactis.* sicuti & spondendi. *d. l. iuris gentium. §. quod ferè. de pactis.* Sic fideiussio sine stipulatione non fit. *l. blanditus. C. de fideiuss. §. 1. suprà, de verb. oblig.* Et ob id, si quis scripserit se fideiussisse, videntur omnia solemniter acta; *hoc est*, solemnis stipulatio videtur intercessisse, hoc modo: fideiubes? fideiubeo. Idque sciendum esse, Vlpianus monet, *in l. sciendum. de verb. obligat.* & post eum Imperator noster Iustinianus *in §. fin. de fideiuss. infrà.*

AD §. QVOTIES PLVRES RES.

TEXT. Quoties plures res vna stipulatione comprehenduntur; si quidem promissor simpliciter respondeat, DARE SPONDEO: propter omnes tenetur. Si verò vnam ex his, vel quasdam daturum se responderit: obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus vna vel quædam videntur esse perfectæ: singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

SVMMARIA.

1 *In stipulationibus quot res sunt, tot sunt stipulationes.*
2 *Stipulatio in genere concepta, an ad plures stipulationes referatur.*
3 *Explicatur l. si chorus.ff. De legatis 3.*
4 *Quatenùs promissor pluribus stipulationibus teneatur.*
5 *Quando vna verborum conceptione, altera vtilis, altera inutilis stipulatio conficiatur.*
6 *Inutilis stipulatio vtilem non vitiat.*

SI stipuler hoc modo; Stichũ & Pamphilum mihi dabis? & tu simpliciter respondeas, Dabo: duæ sunt stipulationes. Item si stipuler, decem & quinque mihi dari; & tu respondeas simpliciter, Dabo: duæ itidem sunt stipulationes: quia in stipulationibus, tot sunt stipulationes, quot sunt species vel summæ, Et hoc, *inquit Iurisconsultus*, scire debemus, *in l. scire debemus. in prin. de verb. oblig.* Non obstat, quod Imperator *in h. §. n.* vnam stipulationem appellat, cùm plures res stipulatione comprehẽduntur. Nam vna est stipulatio, verborum conceptione inspectâ: at plures sunt stipulationes, ratione obligationis. 1
Et hoc semper verum est, cùm species vel summæ, eo, quo dictum est, modo, 2
stipulatione exprimuntur. Si species vel summæ non fuerint expressæ, vna est stipulatio. *l. quod dicitur. 86. de verb. oblig.* vt si stipuler pecuniam, quę in conspectu est, vel aceruum pecuniæ; non tot sunt stipulationes, quot nummorum corpora: sed vna stipulatio est: nam per singulos denarios singulas esse stipuletiones absurdum est. *d. l. scire debemus. §. 1. de verb. oblig.* Sic, si familiam stipu- 3
ler, vel omnes seruos; vna est stipulatio. *d. l. scire debemus.* Nec obstat. *l. si chorus. de leg. 3.* quæ, familiâ legatâ, ait perinde esse, ac si singuli homines legati essent: quibus verbis significatur, plura esse legata. Nam dicendum ęst, obligatione, vnum esse legatum: diuisione capitum, plura. Vnum enim potest etiam dici plura, diuersa ratione, vt suprà vidimus, & traditum est ab Arist. in 1. *περὶ φυσικῆς ἀρχῶν.* & à Platone *in Parmenide*, his verbis: Vnum ens, vnum quodammodò est & multa, totum & partes, nec non finitum & multitudine 4
infinitum. Cùm autem duæ pluresve sunt stipulationes, propter omnes promissor tenetur; *hoc est*, non semel obligatur, sed sæpiùs. Ideòque stipulatator sępiùs ex stipulatione agere potest. *l. quia dicitur. de euictionibus.* Pluribus quoque rebus vel summis in stipulationem deductis, & vna re vel summâ promissâ, obligatio in ea re, pro qua spopondit, contrahitur. *hoc §. nostro.* Verbi gratiâ, Stipulatus sum hoc modo: Titium & Pamphilum mihi dabis? tu respondes, 5
Dabo Titium. Hæc stipulatio valet. Duæ enim hîc sunt stipulationes: vna vtilis, altera inutilis, siue, vt Imperator noster Iustinianus hîc loquitur, vna perfecta, altera imperfecta: Ei inutilis stipulatio siue imperfecta, alteram vtilem & perfectam non vitiat. Sic versa vice, si mihi Pamphilum stipulanti, tu 6
Pamphilum & Stichum spoponderis, Stichi adiectio pro superuacuo habenda est. Nam cùm tot sint stipulationes quot sunt species siue corpora; duæ hic quodammodo sunt stipulationes: vna vtilis, alia inutilis; vna perfecta, alia imperfecta; neque vitiatur vtilis siue perfecta per inutilem siue imperfectam. *l. 1. §. sed si mihi Pamphilum stipulanti. de verbor. obligat.* Quòd si vna tantùm

esset stipulatio, nullius esset momenti; propterea quòd interrogatio cum responsione, responsio cum interrogatione non congruit.

AD §, ALTERI.

TEXT. Alteri stipulari (vt suprà dictum est) nemo potest. Inuentæ sunt enim huiusmodi obligationes ad hoc, vt vnusquisque sibi adquirat quod sua interest; cæterùm vt alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt comprehensum est; committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnam enim cùm stipulatur quis, non illud inspicitur quid intersit eius, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis stipuletur. TITIO DARE: nihil agit, sed si addiderit pœnam: NISI DEDERIS, TOT AVREOS DARE SPONDES? tunc committitur stipulatio. Sed & si quis stipuletur alij, cum eius interesset; placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperit, cessit administrationē contutori suo, & stipulatus est. Rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipulatoris, fieri quod stipulatus est, (cùm obligatus futurus esset pupillo, si malè gesserit) tenet obligatio Ergo& si quis procuratori suo dari stipulatus sit, stipulatio vires habebit. Et si creditori dari stipulatus sit: quòd sua interest, ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant; valet. Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

SVMMARIA.

1 *Quando stipulatio alterius nomine facta valeat.*
2 *An pœnalis stipulatio, pura vel conditionalis sit.*
3 *Is cuius interest, alteri stipulari potest.*
4 *Tutor an pupillo stipulari possit.*
5 *An Procuratori suo quis stipulari possit.*
6 *An creditori suo quis stipulari possit.*
7 *Quando creditor pignora distrahere possit.*
8 *Quatenùs is, qui alium facturum promittit, obligetur.*

1 IAm suprà dictum est stipulationem non valere, si quis alteri stipuletur: vel si quis promittat, alterum daturum vel facturum. Nunc *in hoc* §. Imperator tradit modum, quomodo stipulari debeamus alteri, ita vt stipulatio cōmittatur, Si inquit, QVIS HOC VELIT FACERE, *hoc est*, si quis alteri velit stipulari: POENAM STIPVLARI CONVENIET; *hoc est*, stipulationi debet adiicere pœnam, hoc modo: TITIO DABIS FVNDVM? ETSI NON DEDERIS, MIHI DABIS DECEM? TVNC COMMITTITVR STIPVLATIO: *hoc est*, tunc valet stipulatio, & vtilis est: & promissor tenetur vel fundum dare Titio, vel si non dederit, mihi tenetur dare decem: egoque aduersus promissorem agere possum, vt mihi det decem. Hîc enim cessat ratio, propter quam suprà diximus, alteri neminem stipulari posse. ideò alteri stipulari non possumus, quia negocium inter stipulantem & promittentem non contrahitur; quod fieri debet *l. inter stipulantem. in princ. de verb. oblig.* At cùm pœnam addo stipulationi, mihi pœnam stipulor, non alteri: & negotium inter stipulantem & promittentem agitur, atque ideò stipulatio valet. *hoc §. nostro, & l stipulatio ista habere licere. §. alteri, de verb. obligat.* Ait Iustinianus hîc: INSPICITVR QVÆ SIT QVANTITAS IN CONDITIONE STIPVLATIONIS. His verbis, Iu-
2 stinianus docet, pœnalem stipulationē non puram esse stipulationem, sed cōditionalem

ditionalem: & tunc quantitatem, *hoc est*, decem deberi cùm conditio stipula-
tionis extitit: *hoc est*, vbi promissor Titio fundum non dedit. Et hic primus est
casus, quo alteri stipulari possum. Possum deinde alteri quoque stipulari,
quando mea interest, alteri dari vel fieri. Sic enim Iustinianus inquit: SED
ET SI QVIS STIPVLETVR ALII, CVM EIVS INTERESSE, PLACVIT STI- 3
PVLATIONEM VALERE. Idem traditur & ab Vlpiano, *in d. l. stipulatio ista,*
habere licere. §. stipuler alij, cùm mea interesset. de verb. oblig Quando autem mea
intersit, Iustinianus hìc aliquot exemplis declarat. Primum exemplum per-
tinet ad tutorem, qui administrationem tutelæ contutori suo cessit. Quod
vt intelligatur, sciendum est, pluribus tutoribus datis, administrationem vni
committi posse: & tunc is solus, cui administratio commissa est, tutelam ad-
ministrat: reliqui non item, sed honorarij tantùm tutores sunt. *l. 3. de administ.*
& peric. tut. l. quod si fortè. §. 1. de solut. §. 1. suprà, de satisd. tutor. vel curat. & cōueni-
ri possunt, excussis priùs facultatibus ejus qui tutelā gessit. *d. l. 3. de administ. &*
peric. tutor. sicuti *lib. 1. in titulo, de satisdatione tutorum,* latiùs est expositum. Pone
nunc. Tutor administrationem tutelæ cessit contutori suo, & stipulatus est à
contutore, Rem pupilli saluam fore. Hæc stipulatio valet, quamuis tutor non 4
sibi, sed pupillo stipulatus est. Interest enim stipulatoris, fieri quod stipula-
tus est: quia ipse obligatus futurus est pupillo, si is cui cessa est tutelæ admi-
nistratio, malè administrauerit tutelam. Rursus pone: Constitui Titium pro- 5
curatorem meum, & stipulatus sum, Titio procuratori meo dari centum. Hæc
stipulatio vires habet, quia mea interest, vt Titio procuratori meo detur.
Nam quicquid procuratori meo datur, ipse actione mandati à procuratore
consequi possum. *l. idemq. §. si cui mandauero. & §. si mandauero mandati.* cùm
omnis procurator mandatarius sit, vt definitio procuratoris ostendit. *l. 1 de*
procurat. Iterum pone: Debeo Titio centum sub certa pœna, & stipulatus sum 6
à te, vt Titio dares centum. Hæc stipulatio vtilis est, quamuis non mihi, sed
Titio sum stipulatus. Ideò verò vtilis est quia mea interest, Titio centum da-
ri. Nisi enim tu Titio centum dederis, pœna adiecta committetur. Idémque
est, si Titio, cui centum debeo, pignori dedi prædia mea eâ lege, vt prædia di-
straheret, si in soluendo moram facerem: & posteà stipulatus sum à te, vt Titio
dares centum. Valet námque stipulatio, quia mea interest, Titio dari. Titiu 7
enim pignora distrahet, pecuniâ non solutâ Et licèt creditor in pignore, præ-
ter jus pignoris, nihil habet. *l cùm & sortis. §. fin. de pign. act.* tamen res pignori
datas vendere potest, si vel ab initio vel posteà conuenerit, vt liceret creditori
pignora distrahere. *l. 4. de pignor. act. §. contrà autem creditor. sup. quib. alienare li-*
cet, vel non. Et hæc sunt exempla, quibus Iustinianus hìc vtitur: quæ omnia de- 8
sumpta sunt *ex d. l stipulatio ista habere licere. de verborum oblig.* iisque propositis
subiicit Imperator, EVM QVOQVE, QVI ALIVM DATVRVM VEL FAC-
TVRVM PROMISIT, NON OBLIGARI, NISI PŒNAM IPSE PROMISERIT.
Pœna adiecta ipsum promittentem concernit. ideóque stipulatio vtilis est, li-
cèt non valeat, cùm quis simpliciter promittit, alium daturum vel facturum,
vt suprà latiùs expositum est.

AD §. ITEM NEMO

TEXT. Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quod sua sit, vtiliter stipulatur:

SVMMARIA.

Svprà dictum est, stipulationem rei suæ non valere. Addit *in hoc* §. Imperator, non valere etiam stipulationem, si quis stipuletur rem alienam, suam futuram, in eum casum, quo sua fit. Tunc enim perinde est, ac si rem suam stipulatus esset.

AD §. SI DE ALIA RE

TEXT. Si de alia te stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti, si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit: de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

SVMMARIA.

1 *Error an vitiet stipulationem.*
2 *Non consentiunt, qui errant.*
3 *Error in corpore vitiat emptionem.*
4 *Error qualitatis an stipulationem vitiet.*
5 *Error materia vitiat emptionem.*

1 Ait Iustinianus: Si DE ALIA RE STIPVLATOR SENSERIT, DE ALIA PROMISSOR: *hoc est*, si errauerint stipulator & promissor in corpore, & stipulator aliud corpus stipulatus fuerit, aliud promissor promiserit; nulla est stipnlatio. Vt si ego stipulatus à te sum Stichum, & tu de Pamphilo sensisti, quem Stichum vocari credebas, stipulatio non valet. *l. inter stipulantem. §. si Stichum. & l continuus. §. 1. de verb. obligat. & h. § n.* Ratio est, quia stipulatio vtriusque consensu perficitur. *d. l. continuus. §. 1. de verb oblig.* & ex cōsensu contrahentium valet. *§. post mortem. suprà, hoc tit: nostro.* & si consensum non habeat,
2 nulla est. *l. 1. §. pen. de pact.* Non consentiunt autem, qui errant. *l. si per errorem de iurisdict. l. 2. §. 1. de iudicijs.* Sic, si ego puto me emere fundum Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti: quia in corpore dissentimus, emptio nulla est. Idem est, si ego me Stichum emere putaui: tu Pamphilum te
3 vendere existimasti. Nam cùm in corpore dissentiamus, emptio nulla est. *l. in venditionibus. de contrah. empt.* Et hæc de errore corporis dicimus. Aliud ob-
4 tinet in errore materiæ siue qualitatis. Etenim error materiæ siue qualitatis, stipulationem non vitiat. Vnde si id quod aurum putabam, cùm æs esset, stipulatus de te fuero; tenebris mihi huius æris nomine, quoniam in corpore consensimus. *l. si id, quod aurum putabam, 22. de verb. oblig.* Quod tamen in emptione & venditione similiter non obtinet. Nam si æs emi pro auro, vel plumbum pro argento: quia in materia erraui, nulla est emptio, nulla venditio. *d. l. in venditionib. §. inde quæritur. & l. quid tamen. de cōtrah. empt.* Differētiæ ratio est: In stipulatione interest stipulatoris, vt æs saltem sit in obligatione: & ideò, cùm aurum stipulor, cùm æs esset, stipulatio valet. Alia est ratio emptionis.
5 Nam in ea interest emptoris, ne vllo modo in ære vel plumbo emptio consistat, quod pro auro vel argento venditum est. *Iacob. Cuiac. in d. l. si id quod aurum putabam. de verb. oblig.*

An

AD §. QVOD TVRPI EX CAVSA.

TEXT. Quod turpi ex causa promissum est, veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat, non valet.

SVMMARIA.

1 *An stipulationes turpes valeant.*
2 *An diuortia per stipulationem coarctari possint.*

HIc agitur de stipulationib. turpibus. QVOD TVRPI EX CAVSA PROMISSVM EST, NON VALET. *h. §. n.* Generaliter siquidem nouimus, turpes stipulationes nullius esse momenti. *l. generaliter. de verb. oblig.* Stipulationes autem turpes sunt, vel naturâ, VT CVM QVIS STIPVLANTI, HOMICIDIVM VEL SACRILEGIVM SE FACTVRVM PROMITTIT. *h. §. n. & l. velut. de verb. obligat.* Vel legibus, vt cùm stipulor à muliere: Si culpâ tuâ diuortium factum fuerit, dabis centum; Hæc stipulatio nulla est. *l. si ita stipulatio facta fuerit. 19. de verb. oblig.* quia, vt matrimonia libera sunt: it etiam libera sunt diuortia *l. 2. C. de inutilib. stipulat.* Si iure & legibus turpis est stipulatio: Si me hæredem non feceris, centum dabis; *l. stipulatio hoc modo concepta. de verbor. obligat.* ideóque inutilis est stipulatio. 1 2

AE §. CVM QVIS SVB ALIQVA.

TEXT. Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licèt ante conditionem decesseris, posteà existente cõditione, hæres eius agere potest. Idem est & ex promissoris parte.

SVMMARIA.

1 *Ex conditionali stipulatione, quando hæres stipulatoris agere possit.*
2 *Hæres promissoris quando teneatur.*

QVOD *in hoc* §. proponitur suprà *in tit. de verb. oblig.* explicatum est. Summa hæc est: Ex conditionali stipulatione hæres stipulatoris agere potest, si post mortem stipulatoris conditio existat. Secùs in legato conditionali Legatorio namque ante conditionem mortuo, hæres ipsius, existente posteà conditione, agere non potest. Ratio differentiæ suprà est exposita. Quemadmodum autem hæres stipulatoris agit existente conditione: Ita quoque hæres promissoris, existente conditione, tenetur. *h. §. n.* Idemque in legatis obtinet. Nam si legatum sit relictum sub conditione, & hæres à quo legatum est relictum, pendente conditione moriatur, hæredem obligatum relinquit. *l. legato sub conditione relicto. 65. de condic. & demonstrat.* 1 2

AD §. QVI HOC ANNO

TEXT. Qui hoc anno aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non rectè petet.

SVMMARIA.

1 *Quando ex stipulatione in annum concepta, aliquid peti possit.*
2 *Ex stipulatione in annum concepta, quando promissor teneatur.*

1 HIc §. descriptus *ex l. qui hoc anno. de verbor. oblig.* Pone; stipulatus sum decem mihi dari, hoc anno aut hoc mense; tu promisisti. Ego decem à te peto in initio anni vel mensis, vel in medio anni vel mensis. Quæritur: an rectè petam? Imperator noster hîc, post Pomponium Iurisconsultum, inquit: QVI HOC ANNO AVT HOC MENSE DARI STIPVLATVS EST, NISI OMNIBVS PARTIBVS ANNI VEL MENSIS PRÆTERITIS, NON RECTE PETET. *d. l. qui hoc anno. de verb. oblig.* In initio igitur, vel in medio anni vel mensis, decem à te petere non possum. Imò nec vltimo die huius anni vel mensis, decem à te rectè peto; sed totus is dies arbitrio soluentis tribui debet; propterea quod Imperator hîc inquit, OM-
2 NIBVS PARTIBVS ANNI VEL MENSIS PRÆTERITIS ME RECTE PETITVRVM. Idemque de stipulatione in diem concepta, suprà *in tit. de verb. oblig.* traditum est.

AD §. FINAL.

TEXT. Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere, nisi tantum spacium prœterierit, quo tradito fieri possit.

AIt Imperator: SI FVNDVM DARI STIPVLERIS, VEL HOMINEM, NON POTERIS CONTINVÒ AGERE. Imò confestim agi potest, quia pura stipulatio est. §. *omnis stipulatio. de verb. oblig.* Sed hoc cum aliquo temperamento temporis intelligendum esse, iam suprà monui, *ex l. quod dicimus. de solut. & liberat.* & necesse est, vt tantum spacium prҫterierit; quo traditio fieri possit, vt Imperator hîc loquitur.

SYNO-

SINOPSIS TITVLI XX. DE INVTILIBVS STIPVLAT.

Inutilis redditur stipulatio ex triplici capite,

- 1. Ratione Rei in stipulatum deductæ,
  - Si stipuletur quis Rem, quæ esse nõ potest.
  - Si rem sacram, Religiosam, Publicam.
  - Si liberum hominem, etiam sub conditione, Cùm seruus erit.
  - Si Rem suam purè quis stipuletur.
  - Si quis factum alienum promittat, sine pœna.
- 2. Ratione Contrahentium,
  - Si quis alteri stipuletur, præterquàm
    - Procuratori.
    - Creditori.
    - Pupillo suo.
  - Si dominus à seruo, pater à filio stipuletur.
  - Si mutus, surdus, furiosus, prodigus, infans, pupillus.
  - Si alter contrahentium abfuisse dicatur.
  - Sed instrumento creditur, quod præsto fuisse partes arguit.
- 3. Ratione Verborum,
  - Si ad interrogata non respondeatur congruenter.
  - Si adiecta conditio sit
    - Impossibilis,
    - Turpis, vel
    - Contra bonos mores.
  - Si post mortem, vel pridie mortis, vel præposterè concepta sit:
    - Olim inutilis:
    - Hodie vtilis, ex Constit. Iustin.

DE FIDEIVSSORIBVS.

TITVLVS. XXI.

Text. Pro eo qui promittit, solent alij obligari, qui fideiussores appellantur, quos homines accipere solent, dum curant vt diligentiùs sibi cautum sit. In omnibus autem obligationibus adsumi possunt, id est, siue re, siue verbis; siue literis, siue consensu con-

tra & æ fuerint. At nec illud quidem interest, vtrùm ciuilis, an naturalis sit obligatio cui adiiciatur fidejussor: adeò quidem vt pro seruo quoque obligetur, siue extraneus sit, qui fidejussorem à seruo accipiat, siue ipse dominus, in id quod sibi naturaliter debetur. Fideiussor non tantùm ipse obligatur, sed etiam hæredem obligatum relinquit. Fideiussor & præcedere obligationem & sequi potest.

SVMMARIA.

1. *Fideiussor quis sit.*
2. *Fidejussor ad omnem obligationem accedere potest.*
3. *Quis sit finis fidejussionis.*
4. *Seruus quibus naturaliter obligetur.*
5. *Explicatur L. in persponam. ff de reg. jur.*
6. *An seruus nouare possit.*
7. *An hæres fidejussoris obligetur.*
8. *Fidejussor an obligationi nondum perfectæ accedere possit.*
9. *Quare fidejussor sequela dicatur obligationis.*

PRO EO QVI PROMITTIT, inquit Imperator Iustinianus, SOLENT ALII OBLIGARI, QVI FIDEIVSSORES APPELLANTVR. His verbis, Iustinianus fideiussorem definit. Fideiussor est, qui pro eo qui promittit, obligatur. Fideiussor igitur principalis debitor non est; sed principalis debitor est, qui promittit, & fideiussor accedit ad obligationem principalem, §. *fideiussores infrà, hoc titulo nostro.* Vnde Iurisconsulti fideiussores, accessiones nominant. *l. si seruum stipulatus fuero. 91. §. nunc videamus. de verb. oblig. l. in omnibus de solut. & lib. l. hi qui accessionis. de fidejuss.* Iustinianus *in Nouella 4.* παρεγγύας: quamuis vtroque nomine etiam mandatores & pecuniæ constitutæ rei significentur. *l. Granius Antonius. de fidejussor. & dict. Nouel. 4.*
2 Aliàs fideiussores, adpromissores dicuntur. *l. 5. §. satis acceptio. de verb. obligat. & d. l. in omnibus de solut.* quod proximi sint à promissoribus: idque euidentiùs Græcum nomen ostendit. Græci siquidem fideiussores, ἐγγύας vocant, ab ἐγγὺς, quod PROPE significat. Veteres, fideiussores, prædes vocarunt. Vnde illud, prædibus & prædiis cauere, *apud Varronem & Ciceronem in 3. Verrina.* Si fideiussor ob euictionem fuerit datus, speciali nomine secundus auctor appellatur. *l. 4. de evict.* Ideò autem Imperator meminit ejus qui promittit, quòd in præcedenti titulo, de eo qui stipulanti promittit, dictum fuit. Aliàs fideiussor, non solùm in verborum obligationibus, sed in omnibus obligationibus, siue re, siue verbis, siue literis siue consensu contrahantur, adsumi potest. vt Imperator hîc docet, & ICtus *in l. 1. de fideiussor.* Hinc Caius ICtus *in l. 1. §. verbis. de obligat. & action.* generaliter fideiussorem definit, qui
3 alieno nomine se obligat. ET ACCIPIVNTVR FIDEIVSSORES, VT DILIGENTIVS SIVE MELIVS NOBIS SIT CAVTVM. *l. 1. §. verbis. de oblig. & act. §. 1. hoc titulo nostro. §. fin. inf. de replicat.* sed ita demùm, si aliqua sit obligatio, cui applicentur, siue ciuilis siue naturalis, *hoc titulo nostro, & l. fidejussor obligari. §. fidejussor de fidejussorib.* vel etiam honoraria. *l. Gracè §. pro eo de fid. juss.* ADEO, inquit Iustinianus hic, VT PRO SERVO QVOQVE FIDEIVSSOR OBLIGETVR. Seruus námque naturaliter obligari potest, vt suprà *in tit. de obligat.* monui: non solùm in extraneo, qui cùm ipso

cou-

contrahit, verùm etiam domino suo. *hoc tit. nostro.* Nec obstat, quod in præcedenti titulo dictum est, seruum non solùm domino suo non obligari, sed nec alij quidem vlli. Hoc enim de ciuili obligatione accipiendum est, non de naturali. Sic, quod Vlpianus tradit, in personam seruilem nullam obligationem cadere. *l. in personam. de reg. iur.* ad obligationem ciuilem referendum est, quæ necessitate soluendi nos adstringit. *§. 1. supra, de obligat.* Huiusmodi obligatio nulla in seruum cadit. At aliàs seruus extraneo & domino suo naturaliter obligatur: & extraneus, itémque dominus, in id quod à seruo sibi naturaliter debetur, rectè fideiussorem à seruo accipiunt. *hoc tit. nostro.* Nec obstat, quòd interuentu serui non fit nouatio. *§ præterea infra, Quibus modis tollit obligat.* Nam, quando seruus promittit quod alius debet, tunc naturaliter non obligatur, vt *in d. tit. Quib. mod. tollit. obligat.* latiùs explicabitur. FIDEIVSSOR AVTEM NON TANTVM IPSE OBLIGATVR, SED ETIAM HÆREDEM OBLIGATVM RELINQVIT *h. §. n.* cùm rei locum obtineat, vt dicitur *in l. 4. de fideiuss.* Sicuti ergo, reo principali mortuo, hæres tenetur: ita mortuo quoque fideiussore, hæres eius obligatus manet. Hoc amplius, FIDEIVSSOR ET PRÆCEDERE OBLIGATIONEM ET SEQVI POTEST, vt Iustinianus hîc loquitur: *hoc est,* fideiussor potest adhiberi tam futuræ obligationi, quàm præcedenti. *l. stipulatus sum à reo 6. de fideiussor.* Præcedit obligationem fideiussor, cùm obligationi futuræ adhibetur, sequitur, cùm adhibetur obligationi præcedenti. Et nihil refert, confestim fideiussor adhibeatur, an interiecto tempore. *l. amissi 52. §. pen. de fideiussor.* Nec aduersatur, quòd fideiussor dicitur sequela principalis obligationis. *l. 5. §. penult. de instit. act. l. si duo rei sunt 93 §. vlt. de solut:* Hoc enim eò duntaxat pertinet, vt ostendatur, fideiussorem semper adhiberi obligationi alicui, & eo respectu est sequela principalis obligationis: aliàs autem fideiussor non minùs præcedit obligationem, quàm sequitur.

AD §. SI PLVRES SINT FIDEIVSSORES.

TEXT. Si plures sint fideiussores, quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberũ est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola diui Hadriani, compellitur creditor à singulis qui modò soluendo sint litis contestatæ tempore partes petere. Ideóque si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit, hoc cæteros onerat. Sed si ab vno fideiussore creditor totum consecutus fuerit: huius solius detrimentum erit, si is pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cùm potuerit adiuuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare, vt pro parte in sedetur actio.

SVMMARIA.

1 *An singuli fideiussores in solidum teneantur.*
2 *Vno fideiussore mortuo, reliqui eius onere grauantur.*
3 *Epistolæ Diui Hadriani quando locus sit.*
4 *Quilibet fauori pro se introducto potest renunciare.*

PRo reo principali non tantùm vnus fideiussor interuenire potest, sed etiam plures, & tunc singuli fideiussores in solidum tenentur. *hoc §. nostro.* Ex Epistola tamen D. Hadriani inter fideiussores obligatio diuiditur, non ipso iure, sed opposita exceptione epistolę D. Hadriani. *l. inter fideiuss. res. 26. de fideiussoribus.* Et licèt in obligatione adiectum sit singuli in solidum

tenerentur: tamen nihilominùs fideiussores beneficium diuisionis habent, eáque adiectio condicionem iuris & constitutionem mutare non potuit. Nam & cùm hoc non adiicitur obligationi, singuli tamen in solidum tenentur. *l.3. C. de fideiussorib.* Et quia tunc habent beneficium epistolæ D. Hadriani, eodem quoque beneficio vti possunt cùm obligationi adiectum est, singulos fideiussores in solidum teneri debere. *d l.3. C. de fideiussorib.* Creditor itaque, opposita à fideiussoribus exceptione epistolæ D. Hadriani, à singulis fideiussoribus compellitur partes petere. Et si quis fideiussorum ante exactam à se partem sine hærede decesserit, vel ad inopiam peruenerit, pars eius ad cæterorum onus pertinet. *d l. inter fideiussores de fideiussor. & h.§.n.* quia singuli, vt dictum est, ipso iure in solidum tenentur. QVOD SI CREDITOR VNVM EX FIDEIVSSORIBVS CONVENERIT, AB EOQVE TOTVM CONSECVTVS FVERIT, HVIVS SOLIVS DETRIMENTVM ERIT, SI REVS PRINCIPALIS, PRO QVO FIDEIVSSIT, SOLVENDO NON SIT: ET SIBI IMPVTET FIDEIVSSOR, QVOD TOTVM SOLVIT, ET BENEFICIO EPISTOLÆ D. HADRIANI VSVS NON EST *h.§. n.* Ita demùm tamen fideiussores beneficio epistolæ. D. Hadriani vtuntur, si non inficiantur se fideiussores esse. Inficiantibus auxilium diuisionis non est indulgendum. *l. si dubitet. §. ita demùm tamen. de fideiuss.* Molinæus *in consuet. Paris. tit. 1. §. 30. n. 5.* Anton. Gabriel. Rom. *lib. 5. de acq. vel amitt. possess. conclus. 5.* Item si epistolæ D. Hadriani non renunciauerint: quod facere fideiussores posse, dubium non est, cùm omnes iubeamus licentiam renunciandi iis, quæ pro nobis introducta sunt. *l. si quis in conscribendo. C. de episcop. & cleric. l. pen. C. de pactis.*

AD §. FIDEIVSSORES.

TEXT. Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quàm debetis pro quo obligantur. Nam eorum obligatio accessio est principalis obligationis nec plus in accessione potest esse, quàm in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaq; si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque rectè obligatur: contrà verò obligari non potest. Item si ille purè promiserit, fideiussor sub condicione promittere potest: contrà verò non potest. Non solum enim in quantitate, sed etiam in temporibus minus & plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare, minus post tempus dare.

SVMMARIA.

1 *Fideiussor in plus obligari non potest, quam reus principalis.*
2 *Fideiussor in grauiorem causam obligatus an vitiet totam obligationem.*
3 *An reo principali sub condicione obligato, fideiussor purè obligari possit.*

1 FIdeiussor est accessio principalis obligationis, vt suprà dictum est. Inde sequitur, fideiussorē in plus obligari nō posse, quā sit reus principalis obligatus, in minus autem posse obligari: quia IN ACCESSIONE PLVS ESSE, NON POTEST, QVAM SIT IN RE PRINCIPALI, MINVS ESSE POTEST. *h.§. n.* Et hoc est quod dicitur, fideiussoré in leuioré causam accipi posse, in deteriorem siue duriorem non item *l. hi qui accessionis de fideiuss. l. Græcè. §. illud. eod.* SI ERGO REVS DECEM AVREOS PROMISIT, FIDEIVSSOR RECTE IN QVINQVE OBLIGATVR, CONTRA VERO, SI REVS QVINQVE AVREOS
2 PROMISIT, FIDEIVSSOR IN DECEM OBLIGARI NON POTEST. *h.§ n.* Quod tamē nō ita accipiendum est, quasi tota obligatio sit inutilis, cùm fideiussor

iussor pro eo qui quinque debet, se in decem obligat: sed quòd in decē nō obligetur, obligetur tamen in quinque, quæ reus principalis promisit. *Alci.atus in lib.5.pareg.cap.17.* Eáque sententia confirmatur *arg. l.si à reo. de fideiuss.* vbi reus sub vna conditione promisit, & fideiussor se obligauit sub duabus condicionibus disiunctis: & ICtus docet, fideiussorem teneri, si extiterit communis condicio, *hoc est*, illa condicio, sub qua reus principalis promisit, & fideiussor se obligauit SIC SI REVS PVRE PROMISIT, FIDEIVSSOR SVB CONDITIONE POTEST PROMITTERE. CONTRA VERO, SI REVS SVB CONDITIONE PROMISIT, FIDEIVSSOR PVRE PROMITTERE NON POTEST: *h.§.n.* ita scilicèt, vt præsenti die obligetur: obligabitur tamen existente conditione. *l.id quod sub conditione.de constit.pecun.* Ibi, is qui purè constituit se soluturum, quod sub conditione debebatur, tunc tenetur, cùm existit conditio *Iacobus Cuiacius in posterioribus notis ad hunc titulum nostrum.* 3

AD §. SI QVID AVTEM.

TEXT. Si quid autem fideiussor pro reo soluerit, eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium.

SVMMARIA.

1 *Fideiussor ante reum principalem conueniri potest.*
2 *An conuentio valeat, vt à reo principali non petatur, à fideiussore petatur.*
3 *Quatenùs hodie fideiussor ante reum principalem conueniri possit.*
4 *Qua actione fideiussor, quod soluit, recuperare possit.*
5 *Quomodo fideiussor aduersus confideiussorem agere possit.*

FIdeiussor pro reo soluit, vel sponte & volens, vel coactus. Secundùm namque ius Pandectarum, Cod. & Instit. creditor potest fideiussorem ante reum principalem conuenire, *l.iure nostro.Cod.de fideiuss.§ 1.ibi.volente agere cum reo ex fideiussoria causa,inf.mādati.§.1.ibi,aut cum reo agendi,aut cum fideiussoribus eius.inf.de satisdat.* Quinimò liberum est creditori, cum vtroque, & reo principali & fideiussore, simul agere. *l.3.§.vlt.de duob.reis.* Hinc valet conuentio, vt à reo duntaxat non petatur, à fideiussore petatur. *l. nisi hoc actum. de pactis.* Cæterùm, hoc totum Iustinianus Imperator immutauit *in Nouella constitutione 4.* Ex illa Nouella, fideiussor ante reum principalem conueniri non potest, nisi inficiatus fuerit se fideiussisse: *Anton.Gabriel.Rom.lib.3.conclus.tit.de fideiuss.conclus.1.num.79.* aut beneficio excussionis renunciauerit. *Andr.Gail.lib.2.practic.obser.obs.27.Ant.Gab.Rom.d.lib.3 conclus.tit.de fideiuss.conclus.1.num.87.88 & 89.* sicuti suprà, de beneficio epistolæ D.Hadriani diximus: aut se obligauerit tanquam principalem. Et licèt nonnulli velint, hoc casu fideiussorem nihilominùs beneficium excussionis habere; *Ferrariensis in forma libelli contra plures reos debendi,super verbo,*beneficio, *num.3.Guido Papa in singularib.sing 822. Anton. Gab.lib.3.conclus.tit.de fideiuss.ampliat.18.Constitutio Saxonica 18.lib.2.* Tamen aliis contrarium placuit: atque ita decisum fuit *in Capella Tholosana.quæst.27.Anton. Gabr.Rom d.lib.3.conclus.tit.de fideiuss.concl.1. num.99.* Et hanc posteriorem sententiam Andreas Gail, æquiorem esse tradidit, communitérque in foro ob- 1 2 3

seruati, *lib.* 2. *obseru.* 28. QVICQVID AVTEM FIDEIVSSOR ANTE REVM PRINCIPALEM CONVENTVS SOLVIT, EIVS RECVPERANDI CAVSA,
4 CVM EO HABET MANDATI IVDICIVM, vt Imperaror *in h.* §. *n.* loquitur: *hoc est*, fideiussor à reo principali repetit, quod nomine ipsius soluit, actione mandati. *l. id-mque.* §. *fideiussores. mandati.* quia reus principalis mandasse fideiussori videtur, vt solueret. Aduersus confideiussorem fideiussor, qui soluit, regressum non habet. Sic enim ab Alexandro Imperatore rescriptum est: Cùm alter ex fideiussoribus in solidum debito satisfaciat, actioni aduersus eum, qui vnà fideiussit, non competit. *l. cùm alter. C. de fideiussoribus.* Et Modestinus Iurisconsultus inquit: Vt fideiussor aduersus confideiussorem suum agat danda, actio non est. Ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis alter electus à creditore, totum exsoluit: alter nec à creditore nec à fideiussore conuenietur. *l. vt fideiussor. de fideiuss.* Ratio est, quia fideiussor, quod debuit, soluit. Debuit autem ipso iure solidum, vt suprà dictum est. Solutione igitur eius quod debuit, factà, confideiussorem conuenire non potest, nisi creditor actionem suam fideiussori cesserit. Cessà actione, fideiussor qui soluit, aduersus confideiussorem, vt partem eius quod soluit, restituat, experiri potest, *d. l. cùm alter. C. de fideiussor. d. l. vt fideiussor. ff. eodem.*

AD §. GRÆCE FIDEIVSSOR.

TEXT. Græcè fideiussor ita accipitur: τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω λέγω θέλω, siue βούλομαι sed & si φημι. dixerit, pro eo erit ac si dixerit, λέγω.

SVMMARIA.

1 *Fideiussio iuris Ciuilis inuentum est.*
2 *Fideiussor in omnibus obligationibus, quâcunq; linguâ contractis, assumi potest.*

In hoc §. Imperator docet, quòd fideiussio non tantùm Latinis, sed etiam Græcis verbis fieri possit. *l. Græcè. de fideiussorib.* Ideò autem id hoc loco proponitur, quia fideiussio quiddam ciuile est. cùm solemnibus fiat verbis per interrogationem & responsionem. *§. 1. suprà, de verborum obligat.* non est negocium iuris gentium, quod consensu peragitur. *l. 1. §. penult. de contrahend. empt. l. locati.* Et ideò videbatur dicendum, fideiussionem Græcâ linguâ non fieri. Quæ enim iuris ciuilis sunt, Latinâ linguâ fiunt. Sed hoc non est perpetuum. Nam & stipulatio iuris ciuilis est: & tamen quacunque linguâ fit, vt suprà *in tit. de verb. oblig.* dictum est. Idque in stipulatione & fideiussione necessariò ita receptum est; propterea quòd stipulatio iuris gentium conuentionibus, quæ quâcunque linguâ fieri possunt, solet annecti. *Paulus in 2. sentent. tit. de pact. inter virum & vxor. & in 5. sentent. tit. de obligat.* & fideiussor in omnibus obligationibus, quâcunque linguâ sint contractæ, adsumi potest. §. 1. *hoc tit. nostro. Cuiacius in §. fin. l. 1. de verb. oblig.*

AD §. FINAL.

TEXT. In stipulationibus fideiussorum, sciendum est generaliter hoc accipi vt quodcunque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideóque constat, si quis scripserit se fideiussisse, videri omnia solemniter acta.

IN STIPVLATIONIBVS, inquit Imperator, FIDEIVSSOREM, QVODCVNQVE SCRIPTVM EST QVASI ACTVM, VIDETVR QVODQVE ACTVM. Ideò inquit, in ſtipulationibus fideiuſſorum: quia vt ſuprà aliquoties monui, fideiuſſio fit per ſtipulationem, per interrogationem & reſponſionem, hoc modo: fideiubes? fideiubeo. Et propterea, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſſiſſe, videntur omnia ſolemniter acta: *hoc eſt*, interrogatio videtur præceſſiſſe, & ſubſecuta reſponſio: idque ſciendum, *hoc eſt*, eſſe notandum, Imperator hîc monet, & ICtus *in l. ſciendum. de verb. oblig.* & dictum eſt ſuprà *de inutil. ſtip. §. ſi ſcriptum.*

SINOPSIS TIT. XXI. DE FIDEIVSSORIB.

FIDEIVSSORES

- CONSTITVVNTVR
  - Per ſtipulationem, verbis
    - Latinis, Græcis, &
    - Cuiuſuis alterius idiomatis.
  - Per ſcripturam,
    - Si inſtrumento compreheſum ſit aliquem fideiuſſiſſe.
- ADIICIVNTVR omni obligationi,
  - Naturali & Ciuili.
  - Ciuili & Prætoriæ.
- OBLIGANTVR
  - In eandem cauſam, vel leuiorem
  - Non obligantur in duriorem
    - Quantitate, vel Tempore.
- CONVENIRI poſſunt.
  - Ipſo iure, in ſolidum ſinguli.
  - Beneficio exceptionis, pro parte ſua tantùm, ex epiſtola D. Hadriani.
  - Ex Nouella Inſtin.
    - Tenentur quidem in ſolidũ, ſi id nominatim expreſſum ſit.
    - Sed conueniri nequeunt, niſi alijs minùs idonei ſint.

DE LITERARVM OBLIGATIONIB.

TITVLVS XXII.

TEXT. Olim ſcripturâ fiebat obligatio quæ nominibus fieri dicebatur: quę nomina hodie non ſunt in vſu: Planè ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt de

pecunia minimè numerata, post multùm temporis, exceptionem opponere non potest: hoc enim sæpissimè constitutum est, sic fit vt hodie dum queri non potest, scripturâ obligetur: & ex ea nascitur condictio, cessante scilicèt verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione, anteà quidem ex Principalibus Constitutionibus vsque ad quenquennium procedebat: sed ne creditores diutiùs possint suis pecuniis forsitan defraudari, per Constitutionem nostram tempus coarctatum est, vt vltra biennij metas huiusmodi exceptio minimè extendatur.

SVMMARIA.

1 *Nomen quid significet.*
2 *Quæ sit obligatio nominum.*
3 *Quinam sint Argentarij.*
4 *Quando pecunia de domo sumi dicatur.*
5 *Literarum obligationis in Iure Pandectarum, nulla fit mentio.*
6 *Quæ sit Exceptio non numeratæ pecuniæ.*
7 *Exceptio non numeratæ pecuniæ olim perpetua fuit.*
8 *Intra quod tempus Exceptio non numeratæ pecuniæ hodie opponenda.*
9 *Quibus casibus exceptio hæc locum non habeat.*

IN principio huius tituli, meminit Imperator obligationis nominum, de ea ergo primùm hîc aliquid dicendum est. Nomen, præter vulgarem significationem, debitum significat: & ita frequenter in libris nostris accipitur. Ita
1 sumitur in illo eleganti loco Bibaculi, in Grammaticum quendam, qui villam suis creditoribus cesserat:

Mirati sumus, ait, *vnicum magistrum,*
Summum Grammaticum, optimum Poëtam,
Omnes soluere posse quæstiones,
Vnum difficilè expedire nomen.

Et inde bonum nomen *in l. 1. ad Macedon.* Et in hoc verbo elegans est Ciceronis locus *lib. 4. Epist. ad Plancum,* qui post expositam æris alieni, quo premebatur, magnitudinem, se hoc consecuturum ait, vt bonum nomen adeptus existimetur, *Barnabas Brissonius lib. 12. de verb. signif.* Hîc nomen aliter accipi-
2 mus. Nominum enim obligatio dicitur, obligatio quæ nascitur ex scriptura mensæ, *hoc est,* argentariorum. Argentarij dicuntur aliàs argenti distractores *l. vlt. C. de pigner. l. penult. in fine, C. de constit pecun.* Iulianus Patricius *in Nou. de*
3 *fideiussorib.* argenti venditores. *l. 12. C. de cohortalib. l. 12.* collectarij. *l. penult. C. si certum petatur.* & sic Symmachus *lib. 1. epist. epistola 28.* quos collectarios vocat in principio, posteà appellat nummularios. Mensularij. *l. emptor. §. Lucius de pact.* Mensarij. *Sueton. in August. cap. 4.* & denique ἀργυροπρᾶται *Nouell. 136.* Et erat olim in ciuitatibus argentariorum certum corpus & publicum officium, *l. argentarius de edendo l. quod priuilegium. depositi.* fides publica. *l. si ventri. §. in bonis de rebus auctor. iudic. possid.* Tabernas & mensas cum ære in foro positas habebant. *l. qui tabernas. de contrah. empt.* Apud mensas pecuniæ deponebantur, permutabantur, emebantur, vendebantur: & per argentarios plerique pecunias credebant, & fœnori locabant, emebant, vendebant, auctionem, & omnia negocia exercebant. *l. si hominum. §. quoties. depositi. l. si res 50. de administr. tut. l. filia. 88. de solut. & liber. l. cum pater. §. mensæ de legat. 2.* déque his omni-

omnibus rationes conficiebant.*l.4.de edendo.* Et pecuniâ mutuò sumptâ ab argentario, siue ex scriptura mensæ, ex illa scriptura nascebatur obligatio, quæ 3
dicebatur nominum obligatio: ex eo quòd Kalendariis, *hoc est,* libris argentariorùm siue fœneratorum, eorum quibus pecuniæ credebãtur, nomina præscribebantur, quæ inde tituli dicebantur, *auctore Asconio Pediano in 3. Verrina.* Et hic vnus fuit modus credendæ pecuniæ. Interdum pecunia sumebatur mutua de domo. *l.lecta.ne rebus credit.* siue ex arca.*l.quidam de constit. pecun.* & 4
tunc obligatio contrahebatur, vel re tantùm, vel verbis, quando subdita erat stipulatio. *l.si ita fuero stipulatus.§.fin.cum l. sequenti. de nouat.* Ac nominatim solebat cautionibus adiici, vtrùm pecunia mutua ex mensa argentarij vel ex domo sine arcâ sumpta esset; vt constat *ex d.l. lecta, & d. l. quidam.* & testatur Donatus *in Phormione, actu 5.scena 9.* Hodie, inquit additur chirographis: De domo, ex arca sua, vel ex mensæ scriptura. *Seneca lib. 3. epist. epist.a 6.* Putas me non dicere, vnde sumpturus sum mutuum Scis cuius arca vtar. Expecta me pusillum, & de domo fiet numeratio. Et dictus duplex modus credendæ pecuniæ significatur *in l.si plures.l.idem. & l. si vnus.de pactis.* dum argentariis stipulationibus domina adiunguntur; & denique *in l.si duo rei sunt. de recept.qui arbit.* in qua etiam stipulatores argentariis comparantur. Quod ad literarum obligationem attinet, eius in ff. nulla fit mentio, sicuti suprà *in tit. de obligat.* 5
monui, vbi simul rationem huius rei exposui. LITERIS AVTEM OBLIGATVR, QVI DEBERE SE SCRIPSIT, QVOD EI NVMERATVM NON EST. *hoc tit. nostro.* Verùm hîc, qui scripsit, habet exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ à Græcis ἀναργυρία dicitur 5. & veritatis conseruandæ causa comparata est, vt à Seuero & Antonino Imperatoribus rescriptum est, *in l.1.C.de non* 6
num. pec. siue tota pecunia non fuerit numerata, siue pars eius tantùm. Nam & de tota pecunia, vel parte non numerata, excipi potest.*l.2.C.eod.* etiam si chirographo hypotheca accesserit, vel pignus fuerit additum:*l.3. C. de non.numer. pecun.* vel is qui scripsit se debere, religione iurisiurandi scripto affirmauerit se pecuniam accepisse. *l.vlt.C.de non numer.pecun.* Hanc tamen exceptionem, qui scripsit, post multum temporis opponere non potest. HOC ENIM, inquit Imperator, SÆPISSIME CONSTITVTVM EST. *hoc tit. nostro.* Ex Imperato- 7
rum igitur constitutionibus, exceptio non numeratæ pecuniæ perpetua non est, sed temporalis. Olim erat perpetua: & propterea nulla erat literarum obligatio, vt suprà *in tit de obligat.* dixi. PER MVLTVM VERO TEMPORIS, Imperatores quinquennium intelligebant. Sed hodie ex Iustiniani constitutione, quinquennium ad biennium est redactum: & exceptio ἀναργυρίας, siue 8
non numeratæ pecuniæ, intra biennium opponenda est, posteà opponi non potest.*l.in contractibus.C.de non num. pecun. & hoc tit. nostro.* Quinimò, quandóque etiam intra biennium exceptio non numeratæ pecuniæ locum non habet; vt si, qui scripsit se debere, fidem cautionis agnouit, & partem sortis vel 9
vsurarum soluit.*l.4.C.de non num.pecun.* vel transactionis causâ cauit.*l.si transactionis.C.de non num.pecun.* vel scripsit se debere ex causa depositi. *l.14.Cod. de non num pecun.* vel denique scripsit se argentario debere certam quantitatem, *de Nouell. 139.*

SYNOPSIS TIT. XIII. DE LITERARVM OBLIGATIONIBVS.

Literarum obligationes
- Olim nascebantur ex scriptura nominum, eorum qui mutuas ab argentariis pecunias accepissent.
- Hodie inducuntur ex scriptura priuati alicuius, quam emisit sub spe futuræ numerationis: ex quo scilicet pecuniæ non numeratæ quetelam obiicere non potest.

DE OBLIGATIONIBVS EX CONSENSV.

TITVLVS XXIII.

Text. Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideò autem istis modis consensu dicitur obligatio contrahi, quia neque scripturâ, neque præsentiâ omnimodò opus est: at nec dari quidquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negocia gerunt, consentire, vnde inter absentes quoque talia negocia contrahuntur veluti per epistolam, vel per nuncium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet: cùm alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.

SVMMARIA.

1 *Quinam contractus consensu fieri dicantur.*
2 *Ad verborum obligationem constituendam præsentia necessaria est.*
3 *Quinam contractus sint vltrò citroq; obligatorij.*

1 IAm suprà dictum est omnes contractus consensum in se habere. Non tamen ideò, omnes contractus consensu fieri dicuntur; sed emptio tantum & venditio, locatio & conductio, societas & mandatum. *h.t.n.* Ideò autem hi contractus consensu dicuntur fieri, quia solo sine nudo consensu contrahentium perficiuntur; nec opus est scripturâ, præsentiâ, aut datione vllius rei, vt Imperator noster hîc loquitur, post Caium Iurisconsultum *in l.1. de obligat. & act.* Vt si conuenit inter me & te, vt fundus tibi sit venditus decem aureis, iam statim contracta est emptio & venditio; licèt pecunia numerata non sit, nec etiam fundus sit traditus: túque mihi in decem obligaris, & ego tibi obligatus sum ad fundum tradendum. Secùs est in nominum obligatione. Illa non contrahitur sine scriptura mensæ argentariæ, vt *in præcedenti titulo.* expositum est. Et ad hanc scripturam mensæ argentariæ, Imperator hîc respicit cùm scripturam necessariam non esse dicit. Præsentiam cùm nominat, respicit Imperatorem stipulationem, per quam verborum obligatio contrahitur. Ad verborum obligationẽ constituendam, necessaria est præsentia contrahentiũ, quia stipulatio

latio inter absentes fieri non potest, vt *in tit. de inutil. stipula.* est dictum. Cùm dicit Imperator: *Nec dari quicquam necesse est*, refert se ad contractus, qui re fiunt, Vt mutuum non potest esse, nisi pecunia proficiscatur, *l.1. de reb. cred.* Depositum non potest esse, nisi res detur, *hoc est*, tradatur & deponatur. *& toto tit. Quibus mod. re contrahitur oblig. supra* Reliqui igitur contractus & obligationes licèt consensum desiderant, tamen non subsistunt, nisi scriptura intercedat & præsentes sint contrahentes, vel res detur siue tradatur. At emptio, venditio locatio, conductio, societas, mandatum, nihil horum desiderant, sed sufficit in his contractibus contrahentes consensisse: & ob id consensu fieri dicuntur. In his etiam contractibus alter alteri obligatur: *h. t. n. & d. l. 2. de oblig. & act.* hoc est: hi contractus sunt *δίπλευροι*, ex iis nascitur vltrò citroque obligatio: vt venditor emptori obligatur, & emptor vicissim venditori. *l. Labeo de verb. signif.* In stipulationibus alter alteri non obligatur, sed promissor tantùm obligatur stipulatori, stipulator è contrà promissori non obligatur. Idemque fit in mutuo. Nam & mutuò accipiens danti obligatur, non contrà: sicque stipulatio & mutuum sunt contractus *μονόπλευροι*, ex quibus ex vna duntaxat parte nascitur obligatio. Reliqui tamen contractus, qui re fiunt, *δίπλευροι* sunt, vt tituli *Depositi vel contrà, Mandati vel contrà, item de pignoratitia act. vel contrà*, ostendunt, & expositum est, *in tit. Quib. mod. re contrah. oblig. suprà.* 3

SYNOPSIS TIT. X. DE OBLIGATIONE.

EX CONSENSV.

Obligationvm ex consensu 4. sunt species,
- 1. Emptio, venditio.
- 2. Locatio, conductio.
- 3 Societas.
- 4 Mandatum.

In quibus multa ex æquo & bono præstanda veniũt ab vtraque parte.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

TITVLVS XXIV.

Text. Emptio & venditio contrahitur, simul atque de pretio conuenerit: quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hæc quidem de emtionibus & venditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet: nam nihil à nobis in huiusmodi venditionibus innouatum est. In iis autem quæ scripturâ conficiuntur non aliter perfectam esse venditionem & emptionem constituimus, nisi & instrumenta emtionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus autem subscripta: & si per tabelliones fiunt, nisi & completiones acceperint & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione. Ita tamen impunè eis recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum, hoc etenim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est: is qui recusat adimplere contra-

ctam si quidem est emptor, perdit quod dedit: si verò venditor, duplum restituere compellitur, licèt super arrhis nihil expressum est,

SVMMARIA.

1 *Quæ sint substantialia requisita emptionis & venditionis.*
2 *Emptionis substantia quomodò in pretio consistat.*
3 *An valeat emptio, pretio in arbitrium tertij collato.*
4 *Merx quid sit.*
5 *Arrhæ quæ dicantur.*
6 *Non perfecto contractu, arrhas quis amittat.*
7 *Quæ actio aduersus venditorem competat, & ad quid.*
8 *Quando actio aduersus emptorem competat.*
9 *Quando in contractu emptionis scriptura sit necessaria.*
10 *Quænam ad perfectum instrumentum requirantur.*
11 *Quando pœnitentiæ locus sit in emptione.*
12 *Quatenus instrumentum emptionis & venditionis probet,*

1 AIt Iustinianus: EMPTIO ET VENDITIO CONTRAHITVR, SIMVL ATQVE DE PRETIO CONVENERIT. His verbis Iustinianus ostendit ad contrahendam emptionem & venditionem tria requiri: Conuentionem, pretium & mercem. Conuentio consensum significat. *l.1.§ 1. de pactis.* Et in emptionibus & venditionibus consensum debere intercedere, palàm est. *l. in venditionibus de contrahend. empt.* & ideò venditio à furioso facta, nulla est: *l.2. Cod. eodem.* cùm furiosi nullus sit consensus. *l. patre furioso. de his qui sui vel alien. iuris. l. furioso de regulis iuris.* & inuitus nemo cogitur vendere. *l. inuitum. C de contrahend. empt.* Pretium, *secundùm Varronem,* dicitur quasi peritium, quòd à peritis statuatur: & sic Seneca, solùm sapientem veram rerum æstimationem nosse tradit. Per pretium autem significantur nummi publicâ formâ percussi *l.1.§.1. de contrahen. empt. l 1 de rerum permutat.* Et emptionis substantia consistit ex pretio, vt Papinianus inquit *in l. pacta conuenta de contrahend. empt.* Et em-
2 ptor est, qui pretio emit, quemadmodum Vlpianus loquitur *in l. sciendum, 19. §. penultim. de ædil. edict.* Et sine pretio nulla venditio. *l.2. de contrahend. empt. §. pretium. hoc tit. nostro.* Non tamen pretij numeratio exigitur, sed tantùm conuentio, *dict. l.2. de contrahend. empt.* vt docet Iustinianus *hoc tit. nostro.* ET CERTVM DEBET ESSE PRETIVM. *d. §. pretium. hoc tit. nostro, & l.9. Cod. de contrahend. empt.* Ac dicitur certum pretium, si quantitas sit certa; vt si fundus vęneat centum aureis. *l. certum. de rebus cred l. stipulationum. de verborum obligat.* Aut si venditor dicat se vendere, quanti emit, aut pro eo pretio, quod in arca habet. *l.7. §. penultim de contrah. empt.* Hic enim in rei veritate pretium incertum non est, sed magis ignoratur, quanti fundus sit emptus. *dict. l.7. §. penultim. de contrah. empt.* SI CONVENERIT, VT RES SIT EMPTA, QVANTI TITIVS ÆSTIMAVERIT VEL ARBITRATVS FVERIT, APVD VETERES DVBITATVM FVIT, VTRVM CONSTARET VENDITIO, AN NON, vt Iustinianus hîc loquitur. Ideò dubitatum fuit, quia pretium hîc non videtur esse certum. Voluerunt tamen nonnulli, hoc casu pretium esse certum: iique hæc verba, QVANTI TITIVS ÆSTIMAVERIT, pro boni viri arbitrio acceperunt, quod semper est certum. *l. prima, in fine. de legat. 2.* ideoque emptionem dixerunt valere, Titio pretium non statuente, quia pretium ex boni

viri arbitrio statui possit Alij contrà existimârunt emptionem non valere, Titio pretium non definiente. & horum sententiam Iustinianus probauit. *d.l.1. C.de contrah.empt.& h.t.n.* In emptione itaque & venditione, quæ certi pretij taxationem desiderat, arbitrium non egreditur personam eius qui arbitrari debet:quamuis aliàs arbitrium pro boni viri arbitrio accipiatur. *l.si societatem j. l.societatem ij. l. in propositа. pro socio. l. 7. de contrah. empt. l.si in lege.locati. l. in personam.§.1.de reg.iur.* Iacobus Cuiacius *in l.si quis arbitratu.41.de verb. obl.* Merx est res quæ venditur.*d.l.1.de contrah.empt. & d.l.1.de rer. permut.u.* eáque talis esse debet, vt vendi possit. Res sacra, religiosa, sancta, liber homo,aut res publica, non rectè venditur,quia hæ res commercio hominum sunt exemptæ *l.si in emptione.§.omnium de contrah.empt.* Si tamen huiusmodi res ab ignorante emantur, emptio esse intelligitur: *l. 4. cum duabus legibus sequentibus. de contrah.empt.* non vt emptor rem ipsam sacram religiosam, liberum hominem, vel rem publicam consequatur, sed vt habeat actionem exempto, quòd non habere ei liceat, sicque consequatur, quod sua interest,deceptum non esse, vt loquitur Imperator noster Iustinianus *in §.fin.h.t.n.* Suæ quoque rei emptio non valet.*l.4 & 10.C.de contrah. empt. l. debitor à creditore.de pign.act.* nisi sub condicione fuarit facta.*l.existimo.de contrah. empt.* Sed & aliæ multæ sunt res quæ vendi non possunt,vt Imperatores docent *in tit.Quæ res vendi non poss. cum tribus titulis sequentibus in C.* Hæc igitur tria, conuentio,pretium & merx emptionem & venditionem constituerunt: eáque vbi intercesserunt,iam emptio & venditio contracta dicitur, licèt neque arrha fuerit data, neque scriptura interuenerit, vt à Iustiniano *in h.t.n.* traditum est. ARRHAS vocamus, quicquid firmandi contractus siue obligationis firmandæ causâ versâ datur, siue pecunia sit, siue annullus, siue alia quæcunque res. Inde arrham ἀπὸ τὸ ἀῤῥαγές, quod firmum significat, dictam volunt. Alij tamen arrham putant nomen habere *a re*,pro qua datur. *Isidorus lib.10. Etymolog. c.vlt.* Nonnulli tamen hoc ab Hebræo *Arab*, quod *despondit* significat, deducunt. Veteres arrham vocabant Arrhabonem. *Varro lib.4.de lingua lat.* Dantur autem arrhæ à solo emptore venditori, & non contrà, à venditore emptori. *l.6. & l.fin. de lege commissor.l.contractus,§.fin.C.de fide instrum.* & ostendit Iustinianus *in h.t.n. in prin.* ubi, postquàm dixit emptionem & venditionem esse, cùm de pretio conuenit, quamuis nondum pretium numeratum sit: illicò subicit: AC NE ARRHA QVIDEM DATA FVERIT. Sic in sponsalibus sponsus dat arrhas sponsæ non contrà: quod tamen Accursius putauit *in l. vlt. §.penult. C.de sponsalibus*, cuius error conuincitur *per quis officium. de ritu nupt. l.si legibus. C. de episc.audien.l.vlt.C.de episc.& cler.l.vnica, C. si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes,sponsalia dederint.* Ita in Cod. Theodosiano legitur: & sic quoque in nostro Cod.legendum esse, optimus testis est Azo *in summa sua aurea:* & sponsalia significant arrhas sponsalitias, quamuis frequentiùs sponsalia accipiamus pro mentione & repromissione futurarum nuptiarum. *l.1. de sponsalib.* Et non perfecto cõtractu culpâ venditoris,venditor restituit arrhas in duplum: emptoris culpa non perfecto contractu,venditor arrhas retinet.*d.l.contractus C.de fide instrum. & h.t.n.* Et sic, cùm per sponsum stat, quò minùs nuptiæ sequantur, sponsus arrhas amittit: cùm verò stat per sponsam, ipsa tenetur in duplum arrhas reddere.*l.3.& l.vlt.C.de sponsalib.* Quòd si emptio & venditio perfecta fuerit, nec ab ea recedatur,tunc arrhæ imputantur venditori in pre-

tium, si in pecuniis siue nummis consistant, *d.l.vlt.de lege commissor.* Si in aliis rebus, pretio soluto, repetuntur actione ex empto, tanquam pignora, vel etiam condictione sine causa, quia iam sine causa apud venditorem est annulus, vt Vlpianus loquitur *in l.ex empto.§ u qui vina emit.de act.empti.* Dixit arrhas repeti, tanquam pignora, quia arrhę pignorum vicem obtinent: & Pignora à Plauto & aliis, item ab Imperatoribus *in d.l.vni C.si rector prouinciæ.&c.* appellantur. Si recedatur ab emptione & venditione mutuo contrahentium consensu, tunc quoque arrhæ repetuntur actione ex empto, vel cōdictione sine causa, *d.l.ex empto.§.is qui vina emit.* Si ab vna tantùm parte recedatur ab emptio-
7 ne, vt si venditor nolit rem venditā tradere, competit emptori aduersus venditorem actio ex empto, vt tradat rem venditam, vel præstet id quod interest. Et hoc etiam casu emptor arrhas repetit, quia cùm ipsi nulla culpa imputari possit, iniquum esset eum arrhas amittere. Sed venditor tunc ipsas arrhas tan-
8 tùm restituit, in duplum non tenetur, propterea quòd hic venditio fuit perfecta. Dupli præstatio solummodò pœna est non perficientis contractum. Si emptor pretium detrectet soluere, agetur aduersus eum actione ex vendito ad pretium soluendum: & soluto pretio, arrhas recipiet. Denique, quod de scri-
9 ptura diximus, eam ad emptionem & venditionem necessariam non esse, hoc verum est, nisi inter contrahentes aliud conuenerit. Si contrahentibus placuerit, contractum in scripturam debere redigi, non valet contractus, nec quicquam operatur, antequàm in scripturam redactus fuerit. *d.l. contractus. C. de fide instrum.* & traditum est latissimè ab Anton. Gabrielio Romano *lib. 5. commun.conclus.tit.de pactis & conuent.conclus.3.* Conuentio scripturæ necessitatem inducit. Et scripturarum vel ipsi contrahentes conficiunt, & non requiritur aliqua solennitas, vel alius quidam instrumentum emptionis & venditionis scribit, & tunc necesse est instrumentum à contrahentibus subscribi, vel denique instrumenta fiunt à tabellionibus, & non censetur perfecta esse emptio & venditio, nisi instrumentum à tabellione factum & completiones acceperit & fuerit partibus absolutum, vt Imperator Iustinianus *in hoc titulo*
10 *nostro* loquitur. Completiones verò instrumentum accepisse, & partibus absolutum esse dicitur, his concurrentibus. Primùm, vbi tabellio contractum redegit in schedam: quæ vel ἀπὸ τῆς σχίζειν vel à scindendo nomen habet, vt sentiunt qui sine aspiratione scedam scribunt. Deinde, vbi ex scheda redegit in mundum. *d. l.contractus.C.de fide instrum.* quam χάρτην καθαρὸν Iustinianus appellat *in Nouell.* 44. in qua & hoc constituit, ne tabelliones in mundum redigant contractum aliā chartā, quam eā quæ habet protocollum. Sicuti hodie chartæ habent notam aliquam, ex qua dignoscitur, quis eam præparauerit: ita olim chartæ habebant breuem annotationem, quæ declarabat, quo tempore, & à quo chartæ præparatæ essent. Hæc annotatio dicitur protocollum: *Iacobus Cuiacius in dict. Nouell.* 44. Ac vult Iustinianus, vt tabelliones, cùm contractum in mundum redigunt, sola ea charta vtantur, quæ habet protocollum, non aliā, vt ex eo falsitas instrumenti coargui possit: ideòque etiam vetat Iustinianus, ne protocolla ex chartis abscindantur, vt inscriptio. *Nouellæ de instrumentis, & vt protocolla instrumentis relinquantur,* indicat. Hoc igitur modo instrumenta complentur, & partibus absoluuntur:
11 & quandiu aliquid ex his deest, & pœnitentiæ locus est, & potest emptor vel venditor sine pœna ab emptione recedere: nisi arrha fuerit data, quam

emptor

emptor, recusans adimplere contractum, perdit, & venditor in duplum restituit, si per eum stet, quò minùs contractus perficiatur. *d. l. contractus. C. de fide instrum.* & dictum est suprà. LICET, inquit Imperator Iustinianus, SVPER ARRHIS NIHIL EXPRESSVM FVERIT, *hoc est*, quamuis inter emptorem, & venditorem non conuenerit, vt emptor non adimplens contractum, arrhas perderet, & venditor arrhas in duplum restitueret, tamen hoc arrhis datis obseruabitur, quasi tacitè inter contrahentes ita conuentum esset. Illud notandum est, quòd instrumentum emptionis & venditionis probat, nec ex eo ad traditionem rei venditæ agi potest, si pretium in eo non exprimatur. *Bart. in l. admonendi. col. 6. vers. quæro, pone, de iureiur. Castrens. Alexand. & Iason in l. si duo patroni. §. Marcellus. eodem. Alberic. in l. 1. C. de contrah. stipulat. Romanus cons. 305. incipiente, Quod ad septimum, num. 8. vers. secundò idem probatur. & ibi Mandosius in additionib. notauit.* quando scilicet controuersia est de emptione & venditione inter emptorem & venditorem, qui negat se vendidisse. At secùs est, si de emptione & venditione non inter ipsos contrahentes, sed alios controuertatur. Tunc enim instrumento attestanti venditionem factam fuisse, creditur, maximè si principaliter de eo agatur, an venditio facta sit: nécne, non de pretio. *Cynus in l. 1. C. de contrah. stipulat. Albericus in l. sciendum. de verborum oblig. Mudaus in l. 2. de contrahend. empt. Tiraquellus. de vtroque retractu, titul. 2. in fine num. 88.* Sanè, de generali Germaniæ consuetudine, instrumenta in quibus in genere fit mentio pretij & solutionis, recepta sunt, & fidem faciunt non solùm contra tertium, ad probandum titulum, sed etiam contra ipsum venditorem eiusque hæredem, ad faciendum traditionem rei venditæ. Atque ita in Camera Imperiali sæpiùs pronunciatum fuisse, refert Andreas Geil. lib. 1. *pract. obseru. cap. 13.*

AD §. PRETIVM AVTEM.

TEXT. Pretium autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest, sed certum pretium esse debet: alioquin si inter aliquos ita conuenerit, vt quanti Titius rem æstimauerit, tanti sit empta: inter veteres satis abundéque hoc dubitabatur, siue constat venditio, siue non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, vt quotiens sic composita sit venditio: QVANTI ILLE ÆSTIMAVERIT: sub hac conditione staret contractus: vt si quidem ipse qui nominatus est, pretium definierit omnimodò secundum eius æstimationem & pretium persoluatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur: emptore quidem empto actione, venditore autem ex vendito agente. Sin autem ille qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit, pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod ius, cùm in venditionibus, nobis placuit, non est absurdum & in locationibus & conductionibus trahere. Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus an pretium esse possit, veluti an homo, an fundus aut toga, alterius rei pretium esse possit, valdè quærebatur. Sabinus & Cassius etiam in alia re putant posse pretium consistere, vnde illud est, quòd vulgò dicebatur: permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi: eámque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse, argumentoque vtebantur Græco Poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Achiuorum, vinum, sibi comparasse ait, permutatis quibusdam rebus: his verbis:

Ἔνθεν ἄρ οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,

Ἄλλοι δ' ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diuersæ scholæ auctores contrà sentiebant: aliúdque esse existimabant: permutationẽ rerum, aliud emptionem & venditionem, alioquin non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res vænisse, & quæ pretij nomine data esse: nam vtramque videri & vænisse & pretij nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, meritò præualuit: cum & ipsa Homericis versibus adiuuatur, & validioribus rationibus argumentatur quod & anteriores Diui Principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

SVMMARIA.

1 *An pretium in pecunia numerata consistat.*
2 *Quinam fuerint diuersæ scholæ auctores.*
3 *Emptio quomodo à permutatione differat.*

IN hoc §. Imperator Iustinianus docet, inter diuersæ scholæ auctores controuersum fuisse, vtrùm pretium tantùm in pecunia numerata, an verò etiam in aliis rebus posset consistere. Controuerterunt inter se hac de re diuersæ scholæ auctores, *hoc est*, Sabiniani & Proculiani. Hæ namque duæ fuerunt præcipuæ sectæ Iurisconsultorum. §. *cùm ex aliena materia suprà, de rer. diuis. l. 2. §. hi duo primùm de orig. iur. & hoc §. nostro l. 1. de contrahend. empt.* Sabiniani volebant, rem rei pretium esse posse. Verbi gratiâ: Do tibi togam, vt tunicam accipiam: Sabinus putabat emptionem & venditionem esse, in eamque rem vtebatur auctoritate Homeri, qui exercitum Græcorum ære, ferro corio, bobus, hominibúsque vinum emisse refert: Quamuis nonnulli existimauerint, per boues intelligi nummos, in quibus effigies bouis impressa fuit. Vnde illud Atheniensium adagium, βοῦς ἐπὶ γλώττῃς, *id est*, bos in lingua; *Iulius Pollux lib. 9. c. 6. Tiraquellus de vtroque retractu, mihi folio 508. & 509. Catellianus Cotta in verbo peculium, mihi folio 666.* Proculus contrà sentiebat, esse permutationem cùm do tibi togam, vt tunicam accipiam, non emptionem & venditionem; adiuuabaturque aliis Homericis versibus. Et hæc Proculi sententia verior est. *dict. l. 1. de contrahen. empt.* eaq; meritò præualuit, vt Iustinianus hic loquitur: & iampridem placuit, emptionem rebus fieri non posse, vt à Diocletiano & Maximiano Imperatoribus rescriptum est *in l. pen. C. de rer. permut.* Aliud namque est emptio & venditio aliud permutatio. In emptione, aliud est pretium, aliud merx. In permutatione hoc discerni non potest. *d. l. 1. de contr. emp.* In emptione item, emptor cogitur nummos facere venditoris, & venditor rem venditam tradere. *l. ex empto. de act. empt.* In permutatione autem quia non potest constitui, quid pretium sit, quid merx: non potest distinctio illa adhiberi, vt ex vna parte transferatur dominium, ex altera non *l. 1. de rer. permut.* Denique emptio nudo placito siue consensu perficitur, & obligationem parit, vt suprà dictum est. Permutationis placitum obligationẽ non parit. *l. ex placito. Cod. de rer. permut.* sed permutatio ex re tradita initium obligationi præbet. *d. l. 1. ff. eo.*

Ad §.

AD §. CVM AVTEM EMPTIO.

TEXT. Cùm autem emptio & venditio contracta sit. (quod effici diximus, simul atque de pretio conuenerit, cùm sine scriptura res agitur,) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ, vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte ablatus sit, siue etiam inundatione aquæ, aut arboribus turbine deiectis, longè minor aut deterior esse cœperit: emptoris damnum est, cui necesse est, licèt rem non fuerit nactus, pretium soluere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accessit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est.

SVMMARIA.

1 *Emptio nudo consensu perficitur.*
2 *Perfecta emptione, venditione, periculum ad emptorem pertinet.*
3 *Emptor tenetur pretium soluere, re empta ante traditionem casu perempta.*
4 *Explicatur L. si fundus, §. nam & si vendideris, ff. Locati.*
5 *Perfecta emptione, quicquid rei emptæ accesserit, ad emptorem pertinet.*

EMptio nudo consensu perficitur, etiam re non tradita, nec pretio nume- 1
rato, cùm sine scriptura res agitur. Vbi conuenit, vt contractus in scripturam redigeretur, non aliter censetur perfecta emptio, quàm si instrumenta emptionis fuerint conscripta, & eo modo (quo suprà diximus) absoluta. PERFECTA AVTEM EMPTIONE, PERICVLVM REI VENDITÆ STATIM AD EMPTOREM PERTINET. *hoc §. n. l id quod, l. necessario. deperic. & comm. rei vend.* PERICVLVM: *h. e.* interitus siue peremptio rei venditæ, vel etiam læsio, corruptio & deterioratio: quemadmodum Imperator Iustinianus hîc aliquot
exemplis declarat; VT SI STICHVS, VENDITVS, MORTVVS EST, VEL ALI- 2
QVA PARTE CORPORIS EST LÆSVS, EMPTORIS HOC EST DAMNVM. SIC, SI ÆDES VENDITÆ, TOTÆ VEL ALIQVA EX PARTE INCENDIO FVERINT CORRVPTÆ, SIMILITER EMPTORIS DAMNVM EST. ITEM, SI FVNDVS VENDITVS, VI FLVMINIS TOTVS, VEL ALIQVA EX PARTE ABLATVS SIT, PERICVLVM HOC EMPTOREM RESPICIT. AC NECESSE EST EMPTORI PRÆTIVM SOLVERE, vt Iustinianus hîc loquitur. Necesse, *inquam* est, summi iuris intuitu, non æquitatis. Et summum
iuris Iustinianus hîc sequitur, quemadmodum & alibi, *lib.* 2. suprà. Se- 3
cundùm æquitatem, perfectâ emptione, & re venditâ nondum traditâ peremptori pretium non perit: sed emptor pretium, quod soluit, potest repetere, & quod non soluit, venditori soluere non compellitur, *l. si fundus, §. & si vendideris, locati.* Ibi fundus fuit venditus, idémque fuit publicatus,
priusquàm traderetur, atque ita periit. Hoc casu, venditor tenetur emptori 4
actione ex empto, vt pretium restituat, quia fundus ante traditionem periit, & publicatus est. Emptor igitur, re vendita peremptâ antequàm traderetur, pretium secundùm æquitatem non cogitur soluere, sed si soluit, potest pretium repetere. *Cuiac. in tractat. ad Africanum. libr. 8. in explicatione dict. l. si fundus, locati.* Ratio æquitatis: quia res vendita etiam perfecta emptione, donec tradatur, manet in dominio venditoris, vt paulò pòst pluri-

bus dicetur. Quemadmodum autem, perfectà emptione, res vendita & nondum tradita emptori perit: Ita versâ vice, quidquid perfectâ emptione, rei venditæ & nondum traditæ accedit, ad emptoris commodum pertinet. Nam, inquit Imperator Iustinianus, COMMODVM EIVS ESSE DEBET, CVIVS EST PERICVLVM, *hoc §.nostro* idque secundùm naturam est, *l.secundùm naturam, de reg.jur.*& ob id Bacchidem,*apud Terent.in Hecyra*, non malè dixisse constat, *Multa ex quo fuerunt commoda,eius incommoda æquum est ferrre.*

AD §. QVOD SI FVGERIT HOMO.

TEXT. Quòd si fugerit homo qui væniit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interueniat: animaduertendum erit, an custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sanè enim si suscepit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non suscepit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus, vtique tamen vindicationem rei & condictionem exhibere debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & de damni iniuriæ actione.

SVMMARIA.

1 *Fuga seruorum pertinet ad casus fortuitos.*
2 *Fuga serui venditi cui noceat.*
3 *Per venditionem non transfertur dominium.*
4 *Quibus casibus emptio venditio nudo consensu non perficiatur.*
5 *Quomodo vinum per auersionem dicatur venditum.*
6 *Explicatur L.quod sæpè,§.in his ff.de contrahenda emptione.*

1 HIc de seruo vendito,qui aufugit aut subreptus est, agitur. Fuga seruorũ ennumeratur inter casus fortuitos. *l. contractus de reg.jur.l.in rebus.commodati.*Idémque de subreptione serui sentiendum est;cùm Iustinianus hìc seruum qui subreptus est,coniungat cum eo qui aufugit.Cùm autem quæritur,vtrum ad venditorem,an verò ad emptorem periculum hoc, siue casus hic fortuitus, quòd seruus venditus fugit vel subreptus est, pertineat,ita distinguendum esse
2 Iustinianus hìc docet, AVT VENDITOR SVSCEPIT CVSTODIAM SERVI VENDITI, QVI POSTEA FVGIT AVT SVBREPTVS EST VSQVE AD TRADITIONEM, AVT NON SVSCEPIT EIVS CVSTODIAM. Priori casu, periculum siue casus fortuitus, quod seruus fugit vel subreptus est, ad venditorem pertinet: posteriori, non item. Itaque emptor,summo & stricto jure, tenetur venditori pretium serui,qui ante traditionẽ fugit aut subreptus est, soluere, secundũ ea quæ suprà dicta sunt. Et quod de seruo vẽdito, qui ante traditionem fugit aut subreptus est,dicimus:idem in cæteris animalib. cæterisque reb. intelligimus. Vt si equus, bos, asinus est venditus, & ante traditionem fugit aut subreptus est, periculum siue casus fortuitus ad venditorem pertinet, si venditor custodiam equi, bouis, asini vsque ad traditionem suscepit. Si non suscepit custodiam,periculum siue casus fortuitus ad emptorẽ spectat. VENDITOR TAMEN TENETVR EMPTORI EXHIBERE VINDICATIONEM REI EST CONDICTIONEM,vt Iustinianus hìc loquitur, *h.e.* venditor cogitur actiones suas, quas habet,mãdare,præstare,siue cedere emptori.Habet venditor actionem in rem siue vindicationem serui,equi,bouis aut asini, quem vẽdidit, quique ante traditionem aufugit. Hæc actio domino datur, & VENDITOR, QVI REM

VEN-

VENDIDIT ET NONDVM TRADIDIT, DOMINVS ADHVC EST. Per venditionem enim dominium non transfertur, sed per traditionem, *leg. traditionib. C. de pact.* Hãc igitur actionem vẽditor emptori cedit, vt seruus, equus, bos aut asinus aufugit. Quòd si subruptus est seruus venditus, equus, bos vel asinus, antequàm traderetur, venditor habet condictionem furtiuam aduersus eum qui surripuit, *§. planè, inf. de actionib. toto tit. de cond. furt.* & hanc actionem emptori. Habet etiam venditor furti actionem, re venditâ nondum traditâ, subreptâ. *l. eum qui emit. in princ. de furtis.* Item, habet venditor actionem damni iniuriæ, si quis seruum venditum, vel equum, bouem, asinum iniuria occiderit. *toto tit. de l. Aquil. infrà.* Has quoque actiones venditor emptori mandare siue cedere tenetur. *hoc §. nostro.* Diximus emptionem nudo consensu perfici, & perfecta emptione, periculum ad emptorem, summo iure pertinere. Nunc antequàm ad ea, quæ in hoc titulo explicanda restant, perueniamus, monendum est, interdum etiam nudo consensu, quamuis sine scriptura res agatur, emptionionem non perfici. Hoc tunc contingit cùm vinum venditur. Etenim vino vendito, quamuis de pretio conuenerit, tamen venditio non censetur statim perfecta: sed degustatione opus est, & periculum venditor sustinet, quoad vinum degustetur. Post degustationem, periculum incipit esse emptoris, quasi tunc plenissimè væneat vinum, cùm fuerit degustatum, vt Vlpianus loquitur, *in l. 1. de periculo. & commodo rei vend.* Si modò vinum auersione vænierit. *l. 4. de peric. & commodo rei vend. l. qui officij, §. final. de contrahen. empt.* hoc est, ita vt pro vniuerso vino vendito vnum pretium constitueretur. Hoc enim est auersione vendere. Et dicitur vinum hoc modo auersione venditum, quòd quasi ab auersis, *hoc est*, parùm attentè rem considerantibus, & non exactè & subtiliter omnia æstimantibus, fit venditum. Quòd si vinum væneat ad mensuram, vel (vt Caius loquitur) si ita væneat, vt in singulas amphoras certum pretium dicatur, quod auersioni contrarium est, *l. quod sæpè, §. in his, de contrahen. empt.* non dicitur perfecta venditio ante degustationem & admensionem, *dict. l. quod sæpè, §. in his.* Ideóque non nisi post admensionem periculum ad emptorem pertinet. Et hæc non tantùm in vino procedunt, sed etiam in oleo, frumento & cæteris rebus, quæ pondere, numero, mensuráve constant, vt eleganter & prolixè traditum est, *in d. l. quod sæpè, §. in his, contrah. empt.* Nec obstat, quod ibi dicitur, re per auersionem vendita, simul atque de pertio conuenerit, perfectam venditionem videri: vnde inferri possit, periculum emptoris esse, etiam ante degustationem. Et ita sanè nonnulli senserunt. qui auersionem quoque indè dictam tradiderunt, quòd emptor hoc modo periculum à venditore auertat, idque in se recipiat: qua in sententia Lælius Taurellus fuit, referente Antonio Augustino, *lib. 3. Emendat. c. 6.* Sed, vt dixi, illud nihil obstat. Nam dicendum est, perfectam quidem esse emptionem, vbi de pretio conuenerit, sed tunc plenissimè vinum venditum esse, cùm fuerit degustatum, vt Vlpianus loquitur, *in d. l. 1. de peric. & com. rei vend.* Itaque vsque ad degustationem, venditor periculum sustinet.

(margin numbers beside the lines: 4 at "pertinere. Nunc antequàm", 5 at "Vlpianus loquitur", 6 at "Nec obstat")

AD §. EMPTIO TAM SVB CONDICIONE.

TEXT. Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione, veluti, SI STICHVS INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, ERIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT.

SVMMARIA.

1 *Emptio & purè contrahitur & sub conditione.*
2 *Re vendita sub conditione, quando emptio perfecta dicatur.*
3 *Venditore ante existentem conditionem mortuo, an eius hæres teneatur.*
4 *Si res sub conditione vendita perierit, ad quem periculum pertineat.*
5 *Rem sub conditione venditam, pendente conditione traditam, an emptor vsucapere possit.*

1 EMPTIO NON SOLVM PVRE CONTRAHITVR, hoc modo: Vendo tibi
fundum, pro centum florenis: VERVM ETIAM SVB CONDITIO-
NE: vt, Si nauis ex Asia venerit, aut Titius consul factus fuerit, aut fundus in-
2 tra certum diem tibi placuerit, fundus centum florenis tibi venditus erit. Et
sub conditione re vendita, tunc perficitur venditio, cùm impleta fuerit con-
ditio. *l. hæc venditio. de contrah. empt.* quòd si defecerit cõditio, nulla est emptio.
l. necessariò, §. 1. de peric. & com rei vend. Impleta autem conditione, si res extet,
periculum est emptoris *d. l. necessariò §. de peric. & com. rei vendit.* hoc est, si de-
terior res est effecta, antequàm conditio existeret, & posteà conditio exti-
tit, damnum hoc, quòd pendente conditione res est deterior facta, est em-
ptoris: *d. l. necessariò de peric. & commod. r. i vend.* Ratio est, quia emptio sub con-
ditione facta, existente posteà conditione, retrotrahitur, & perinde habe-
tur, ac si ab initio purè contracta fuisset, sicuti suprà de stipulatione condi-
3 tionali, *in tit. d. verb oblig.* diximus. Sic re vendita sub conditione, & pendente
conditione emptore vel venditore mortuo, venditio retrotrahitur existen-
te conditione, in hoc, vt hæres venditoris teneatur rem venditam tradere, &
hæres emptoris teneatur pretium soluere, non secùs ac si ab initio purè em-
,, ptio contracta fuisset. Hoc est, quod *in d. l. necessariò*, his verbis dicitur: Si
,, pendente conditione emptor vel venditor decesserit, constat, si extiterit
,, conditio, hæredes quoque obligatos esse, quasi jam contractâ emptione in
,, præteritum. Conditionalis itaque emptio & venditio transit in hæredem
emptoris & venditoris, si post mortem emptoris vel venditoris conditio
4 existat. Et hæc (vt diximus) tunc procedunt, cùm res sub conditione vendita,
existente conditione, extat. Si res sub conditione vendita, pendente con-
ditione perierit, periculum hoc siue interitus rei venditæ ad venditorem
pertinet, non ad emptorem, quia venditio extinguitur, quasi sine re, sine
merce facta fuerit, *l. plerunque, §. inde quæri potest, de jure dotium.* Ibi Iuris-
consultus inquit: Cùm conditionalis est venditio, & pendente conditione,
mors contingit, extinguitur venditio. Idem traditur, *in d. l. necessariò de peric.
& commod. rei vend.* sed ibi legendum est (quemadmodum in vulgatis Co-
dicibus legitur) hoc modo: *Sanè, si pendente conditione res interierit, perimi-
tur emptio*: quæ verba in ff. Florentinis desunt, in quibus hæc tantùm verba,
(quæ illis quæ modò retulimus, sequi debent,) *sicuti stipulationes & legata con-
5 ditionalia perimuntur, si pendente conditione res extincta fuerit*, ponuntur. Quòd
si res sub conditione vendita, pendente conditione tradita fuerit, emptor
eam rem si forte venditoris non fuit, sed aliena, vsucapere non potest pro
emptore, quia nondum emptio est, pendente conditione, *dict. l. necessario, de
pericul. & commod. rei vendit. l. 4. in princ. de in diem addict. l. 2. §. si sub conditione,*

pro

pro emptore. Et si emptore pretium soluit, pendente adhuc conditione, pretium solutum tanquam indebitum potest repeti, *l. sub conditione, de condict. deb. & d. l. necessariò de peric. & comm. rei vend.* Ibi Paulus subijcit, fructus medij temporis venditoris esse; *id est*, fructus perceptos pendente conditione, pertinere ad venditorem: quod verum est, si res vendita perierit pendente conditione. Si res vendita est deterior vel minor facta, pendente conditione; sicuti damnum hoc ad emptorem pertinet, vt suprà diximus: ita commodum quoque & fructus medij temporis ad emptorem spectant, *l. fructus, Cod. de act. empt. & vend. l. secundùm naturam, de reg. iur.*

AD §. FINAL.

TEXT. Loca sacra vel religiosa, item publica, veluti forum, basilicam, frustà quis sciens emit; quæ tamen si pro profanis vel priuatis deceptus à venditore emerit, habebit actionem ex empto, quòd non habere ei liceat; vt consequatur quod sua interest: deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit.

SUMMARIA.

1 *An emptio rei sacræ, religiosæ vel publicæ, à sciente facta valeat.*
2 *Res sacra, religiosa, publica, itémque liber homo, ab ignorante emi potest.*
3 *Quid hoc casu consequatur emptor.*
4 *An actio de dolo emptori competat.*

HVius §. meminimus suprà in initio tituli. Summa eius hæc est; REM SACRAM, RELIGIOSAM PVBLICAM, NEMO SCIENS RECTE EMIT. Ratio est, quia hæres alienari non possunt, hominum commercio sunt exemptæ, non possunt à quoquam haberi, possideri, acquiri. *l. 4. & 6. l. si in emptione, §. omnium rerum, de contrahen. empt.* Loquitur autem Imperator de eo, qui sciens emit rem sacram, religiosam vel publicam: propterea quod res sacra, religiosa vel publica, ab ignorante emi potest. *d. l. 4. de contrah. empt.* Ratio est, quia difficilè dignosci potest res sacra, religiosa vel pubica à re profana vel priuata; sicuti liber homo difficilè dignoscitur à seruo. *l. 5. ff. eod.* Et cùm quis ignorans siue nesciens rem sacram, religiosam vel publicam, pro priuata emit, emptio intelligitur, *d. l 4. de contrah. empt.* ad hoc scilicet, vt emptor, qui rem sacram, religiosam vel publicam, pro re profana vel priuata, deceptus à venditore emit, habeat actionem ex empto, per quam consequatur quod sua interest deceptum non esse, *hoc §. nostro.* Aliàs autem emptio non tenet. *l. qui officij, §. 1. de contrah. end. empt.* sicque (quòd summè notandum est) fit quandoque vt licèt emptio non valeat, emptor tamen habeat actionem ex empto aduersus venditorem, vt consequatur quod sua interest. Ait Iustinianus: EX EMPTO ACTIONEM HABEBIT. Non ergo habet emptor, quamuis deceptus à venditore fuerit, actionem de dolo. Hæc enim actio nunquam competit, vbi alia actio esse potest; vt constat ex edicto Prætoris de dolo malo, *toto tit. de dolo malo*, sed actio de dolo est subsidiaria, & tunc datur, cùm aliæ actiones deficiunt.

SYNOPSIS TIT. XXIV. DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

EMPTIONEM tria perficiunt,

- 1. CONVENTIO
  - NVDA, ſimul atque de pretio conuenit, & in rem conſenſum eſt.
  - IN SCRIPTIS HABITA, poſtquàm inſtrumentum emptionale omnibus ſuis partibus abſolutum eſt.
- 2. PRETIVM
  - CERTVM: ſed alterius arbitrio permiſſum ſuſpendit contractum.
  - IN PECVNIA NVMERATA conſiſtens, vt diſtinguatur emptio à permutatione.
- 3. RES VENALIS, cuius
  - Dominium remanet penès venditorem, vſque ad traditionem.
  - Periculum & commodum emptoris eſt: niſi cuſtodiam ſeu periculũ in ſe receperit venditor, maximè ſerui aut rei mobilis.

DE LOCATIONE ET CONDVCTIONE.

TITVLVS XXV.

TEXT. Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, iiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam, vt emptio & venditio ita contrahitur, ſi de prætio conuenerit: ſic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, ſi merces conſtituta ſit, & competit locatori quidem locati actio, conductori verò conducti. Et quæ ſuprà diximus, ſi alieno arbitrio prætium permiſſum fuerit, eadem & de locatione & conductione & dicta eſſe intelligamus, ſi alieno arbitrio merces permiſſa fuerit. Qua de cauſa, ſi fulloni polienda curandáve, aut ſarcinatori ſarcienda veſtimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſteà tantùm daturus, quantum inter eos conuenerit: non propriè locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine actio præſcriptis verbis datur. Prætereà, ſicut vulgò quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contrahitur: ita quæri ſolebat de locatione & conductione, ſi fortè rem aliquam tibi vtendam ſiue fruendam quis dederit, & inuicem à te aliam rem vtendam ſiue fruendam acceperit. Et placuit non eſſe locationem & conductionem, ſed proprium genus eſſe contractus: veluti ſi cùm vnum bouem quis haberet, & vicinus eius vnum, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicem boues commodarent, vt opus facerent, & apud alterum bos periit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit gratuitum commodatum, verùm præſcriptis verbis agendum eſt.

SVM-

SVMMARIA.

1 *Quare locatio & conductio iisdem iuris regulis consistere dicatur, quibus emptio, & venditio consistit.*
2 *An locatio valeat, nulla mercede constituta.*
3 *Quid sit locare, itémque conducere.*
4 *Locatio sine mercede nulla est.*
5 *Quot sint contractus innominati.*
6 *Contractus æstimatur ex initio, non ex implemento.*
7 *Actio præscriptis verbis ex quibus causis competat.*
8 *An ex contractu, Facio vt des, detur actio præscriptis verbis.*
9 *Commodatum semper est gratuitum.*

IN principio huius tituli Imperator Iustinianus, ex Caio Iurisconsulto, *in l. 2. locati*, docet locationem & conductionem proximam esse emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistere, quibus emptio venditio consistit. Idque posteà Iustinianus declarat ad hunc modum: In emptione & venditione necessaria est conuentio. In locatione & conductione quoque conuentio requiritur. Deinde in emptione & venditione exigitur pretium. In locatione & conductione requiritur merces, quam ICti subinde pretium quoque appellant *l. si quis antè, de acquir. poss. l. vlt. §. vlt. ad l. Rhodiam de iactu. l. quòd si domi. §. 1. ff. locati.* Et sicuti in emptione & venditione pretium debet esse certum, nec valet emptio & venditio hoc modo facta, *Quanti Lucius Titius arbitratus fuerit*, Lucio Titio pretium non definiente: Ita in locatione & conductione certa merces debet constitui, nec valet locatio & conductio, mercede in arbitrium Titij collata, Titio mercedem non statuente, *l. fin. Cod. de contrah. empt. hoc tit. nostro.* Inde sequitur locationem & conductionem non esse, si fulloni pollienda, curandáve, aut sarcinatori sarcienda vestimenta dedi, nulla mercede constitutâ, sed postea eam mercedem daturus, de qua inter nos conuenerit. Etenim in locatione & conductione mercedem certam interuenire necesse est, quæ hîc nulla constituta est. Hoc tamen negocium proximè accedit ad locationem & conductionem: quod ita demonstro: In locatione & conductione merces intercedit & id agitur, vt aliquid fiat, aut vtendum detur vel accipiatur. Locare siquidem est, dare aliquid vtendum aut faciendum. Conducere, accipere aliquid vtendum vel faciendum. Et hæc vera & perpetua est locationis & conductionis definitio. Et quod vulgò tradunt, locatorem esse, qui accipit mercedem siue pretium: conductorem, qui dat mercedem siue pretium, falsissimum est. Nam locator non modò accipit mercedem, sed etiam dat: & conductor non solùm dat mercedem, sed etiam accipit. Vt, Qui dat aliquid vtendum, est locator, & mercedem accipit. Qui dat aliquid faciendum, similiter locator est, & mercedem dat. Vt cùm aurifabro do argentum meum, vt ex eo faciat mihi poculum pro certa mercede, ego locator sum, & tamen mercedem do. Sic, cùm do alicui cetum, vt domum mihi extruat, ego locator sum, & nihilominùs do mercedem. Sic, Qui accipit aliquid vtendum, est conductor, & dat mercedem. Qui accipit aliquid faciendum, similiter est conductor, & accipit mercedem. Vt, cùm accipio vtendam obligationem, conductor sum, & do

mercedem. Cùm accipio aliquid faciendum : vt, cùm accipio tuum argen-
tum, vt poculum tibi faciam; similiter conductor sum, & accipio mercedem.
4 Et perpetuò locator, qui dat aliquid vtendum, accipit mercedem: qui dat
aliquid faciendum, dat mercedem. Et conductor, qui accipit aliquid
vtendum, dat mercedem; qui accipit aliquid faciendum, accipit, vt elegan-
tissimè explicauit Iacobus Cuiacius, *lib. 2. obseru. cap. 28.* Locatio igitur &
conductio non est sine mercede. Sic, cùm fulloni do vestimenta, vt ea po-
liat aut curet : aut sarcinatori, vt vestimenta sarciat : & promitto me merce-
dem fulloni aut sarcinatori daturum, de qua posteà inter nos conuenerit, in
hoc negocio merces intercedit. Similiter in locatione & conductione da-
tur & accipitur aliquid faciendum. In proposito quoque negotio, ego ful-
loni vestimenta mea do, vt ea curet, aut sarcinatori, vt ea sarciat: & fullo
vestimenta accipit curanda, aut sarcinator accipit vestimenta sarcienda. Ma-
gnam igitur similitudinem, affinitatem & cognationem hoc negotium ha-
bet cum locatione & conductione. Non tamen est, vt suprà dixi, locatio &
conductio, quia nulla statim merces constituitur, quod in locatione & con-
ductione necessarium est. Est igitur hoc negocium contractus (vt interpre-
tes nostri loquuntur) innominatus, *hoc est*, talis contractus, qui ciuile, le-
gitimum & proprium nomen non habet. Et huiusmodi contractus sunt
5 quatuor: DO VT DES, DO VT FACIAS, FACIO VT DES, & FACIO VT
FACIAS, *l. naturalis, de præscript. verb.* sub quibus infinita negocia compre-
henduntur, quæ in proprium contractus nomen cadere non possunt, pro-
tereà quòd plura sunt negocia quam vocabula, *l. 4. de præscript. verb.* Quod inde
contingit, quòd negocia sunt à natura, vocabula ab hominibus & natura vincit
hominum industriam. Cùm igitur negocia siue contractus existunt, quorum
appellationes jure ciuili non sunt proditæ, necessariò confugiendum est ad
supradictos quatuor contractus innominatos, *l. 3. de præscriptis verbis*, & viden-
dum, ad quam speciem contractuum innominatorum negocium sit referen-
dum. Et cùm fulloni vestimenta dantur polienda, curandáve, aut sarcinatori
sarcienda pro mercede, de qua posteà conuenerit inter nos, negocium hoc
pertinet ad hunc articulum, Do vt facias. Sic namque hic negocium agitur:
Dabo tibi mercedem, de qua posteà conuenerimus, vt polias, cures, sarcias ve-
stimenta: quod nihil aliud est, quàm Dabo vt facias. Et licèt fullo priùs poli-
uerit, curauerit, aut sarcinator priùs sarciuerit vestimenta, quàm ego darem
mercedem: tamen non propterea conuentio inter me & fullonem vel sarcina-
torem inita peruertitur, nec eius forma immutatur, nec dicitur habitus con-
tractus Facio vt des, sed Do vt facias. Etenim in conuentionibus non spectatur,
quis prior fidem liberauerit, sed quis conuentioni initium dederit, & quo
6 verbo. Et hoc est, quod nonnulli veterum interpretum dixerunt: Conuentio-
nes æstimari ex initio, non ex implemento. Ex hoc autem negocio, Dabo vt fa-
cias, Dabo mercedem, de qua inter nos conuenerit, vt sacias vestimenta, vbi
sarcinator vestimenta sarciuit, datur actio præscriptis verbis, *hoc tit nost. l. si tibi
polienda, de præscriptis verbis*, quæ etiam ciuilis actio dicitur, *d. l. naturalis*, *§. At
cùm do, de præscriptis verbis*, quòd datur ex negocio habente similitudinem cum
7 negocio ciuili. Nam, quod notandum est, omnis actio præscriptis verbis
datur ex negocio, quod habet similitudinem cum aliquo negocio ciuili. Et
si negocium non habet similitudinem cum negocio ciuili, actio præscriptis
verbis competere non potest, *d. l. naturalis, §. penultim. de præscriptis verbis.* Vt,
hic

hic articulus, Dabo vt facias, Dabo mercedem, de qua posteà conuenerit, vestimenta sarcias, habet similitudinem cum locatione & conductione, vt suprà diximus. Sic permutatio, siue contractus innominatus Do vt des, similitudinem habet cum emptione & venditione: Facio vt facias, cum mandato: & idcircò ex Do vt des, & Facio vt facias, datur quoque actio præscriptis verbis: ex Facio vt des, non item: quia hoc negocium cum nullo negocio ciuili similitudinem habet, *d. l. naturalis de præscript. verb.* sicuti latiùs, *in tit. de pactis*, me explicuisse memini. Nunc ad propositum redeamus, & videamus, quomodo prætereà locatio & conductio cum emptione & venditione conueniat. Vulgò, inquit Imperator, QVÆRI SOLEBAT, AN PERMVTATIONE RERVM EMPTIO ET VENDITIO CONTRAHERETVR: SOLEBAT ETIAM QVÆRI, AN LOCATIO ET CONDVCTIO ESSET, SI REM ALIQVAM TIBI VTENDAM SIVE FRVENDAM QVIS DEDERIT, & INVICEM A TE ETIAM REM VTENDAM SIVE FRVENDAM ACCEPERIT. V. g. Dedit tibi quis bouem suum vtendum ad decem dies, vt tu tuum bouem illi vicissim ad decem dies commodares. Quæritur, an sit locatio & conductio? Sed sicuti placuit, aliud esse emptionem & venditionem, aliud permutationem: Ita quoque placuit, aliud esse locationem & conductionem, aliud, cùm quis rem tibi vtendam siue fruendam dat, & inuicem à te aliam rem vtendam siue fruendam accipit. In locatione & conductione certa merces constituitur. Cùm autem rem aliquam tibi vtendam siue fruendam quis dat, & inuicem à te aliam rem vtendam siue fruendam accipit, neque protinùs datur, neque constituitur certa merces: & propterea hoc negocium non est locatio & conductio. Videtur quidem hoc negocium: commodatum esse. Etenim ego meum bouem vtendum tibi do ad decem dies, *hoc est*, commodo tibi meum bouem, *§. item is, cui res aliqua vtenda datur, sup. Quib. modis re contrahitur obligatio.* & tu vicissim tuum bouem mihi vtendum das ad decem dies, *hoc est*, commodas. Sed tamen non est commodatum. Ratio est quia commodatum est gratuitum, *d. §. item is, cui res aliqua vtenda datur, in fin.* Propositum autem negocium non est gratuitum. Nec enim ego tibi gratis meum bouem commodaui per decem dies, sed ea lege, vt tuum bouem per decem dies mihi vicissim commodares. 9
Tu etiam non commodasti mihi tuum bouem gratis, sed propterea id fecisti, quòd ego jam antè meum bouem tibi ea lege commodaui, vt tuum vicissim mihi commodares. Est igitur hoc negocium, innominatum negocium siue contractus innominatus. Vnde sequitur, si bos apud alterum culpâ eius perierit, neque locati, neque conducti, neque commodati actionem competere, sed præscriptis verbis esse agendum, velut ex articulo, Facio vt facias, *hoc §. nostro, & l. si gratuitam. §. si cùm vnum, de præscriptis verbis.*

AD §. ADEO AVTEM.

TEXT. Adeò autem aliquam familiaritatem inter se habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio: vt in quibusdam caussis quæri soleat, vtrùm emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio, vt ecce de prædiis, quæ perpetuò quibusdam fruenda traduntur, id est, vt quandiu pensio siue reditus pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neque hæredi eius, conductor hæresve eius id prædium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliòve quoquo modo alienauerit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitatur, & à

quibusdam locatio, à quibusdam venditio existimabatur. lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos contractus propriam statuit naturam, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam: & siquidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si natura talis esset contractus, sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit, ad dominum super hoc redundare periculum: sin particularis, ad emphyteuticarium huiusmodi damnum venire. quo iure vtimur.

SVMMARIA.

1 *Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni.*
2 *Prædium Emphyteuticum quatenùs Emphyteuta vendere possit.*
3 *Qui aliàs alienare non potest, donare tamen potest.*
4 *Emphyteuseos nomen à Zenone inuentum.*
5 *Emphyteusis an sit contractus Iuris ciuilis, an verò Iuris gentium.*
6 *Pacta contractui Emphyteutico adiecta seruanda sunt.*
7 *In contractu Emphyteutico, ad quem casus fortuitus pertineat.*
8 *An Emphyteuta propter sterilitatem remittatur pensio.*

1 IN hoc §. Iustinianus adhuc persequitur, quod in initio huius tituli proposuit, locationem & conductionem scilicèt proximam esse emptioni & venditioni. ADEO, inquit, FAMILIARITATEM INTER SE HABENT EMPTIO ET VENDITIO, ITEM LOCATIO ET CONDVCTIO, VT IN QVIBVSDAM CAVSIS SOLEAT QVÆRI, AN EMPTIO ET VENDITIO SIT CONTRACTA, AN VERO LOCATIO, ET CONDVCTIO, Vt pone: Dedi tibi prædium vtendum fruendum, ea lege, vt melius & cultius id reddas, & certam annuam pensionem siue reditum mihi præstes. Hoc negocium nonnulli putârunt esse emptionem & venditionem. Nam tu prædium à me accipis, & pensionem mihi præstas. Retines etiam prædium perpetuò, *hoc est*, quandiu pensionem siue reditum præstiteris. Si intra triennium pensionem non soluas, iure tuo cadis, *l.2. C. de iure emphyt.* Tu item potes prædium vendere, *hoc §. nostro*, modò id mihi priùs denunciaueris, egóque post denúciationem inter duos menses non emam. *l.3. C. de iure emphyteut.* Similiter potes prædium filiæ tuæ in dotem dare, *hoc §. nostro*, item alteri donare, vt Iustinianus hîc loquitur: eáque sententia communiter est recepta. *Iulius Clarus in §. Emphyteusis, quæst. 15.* Quia & aliàs qui alienare non potest, potest tamen donare, *l. fin. Cod. de prædiis decurionum sine decreto non alienand. lib. 10.* Quam legem Iustinianus, *in Nouell. 38.* θαύμαστον νόμον, *hoc est*, mirabilem legem appellat, sed Imperator id considerauit quòd faciliùs quis vendit, quàm donat: & ideò venditionem, quæ sine decreto fit, prohibuit, non donationem. Contrà, alij crediderunt propositum negocium esse locationem & conductionem, quia tu certam annuam pensionem mihi præstas, & ego prædium tibi do vtendum & fruendum. Et hæc opinionum diuersitas, quòd alij dictum negotium pro emptione & venditione, alij verò pro locatione & conductione acceperunt, vsque ad Diui Zenonis Imperatoris tempora durauit. Ac primus Diuus Zeno constituit, vt hoc negocium, cùm prædium meum tibi do vtendum fruendum, ea lege, vt melius & cultius id reddas, & certam annuam pensionem præstes, proprius & specialis esset contractus, qui Emphyteusis, siue contractus emphyteuticus dicitur,

ἀπὸ τῆ ἐμφυτεύειν, quod inserere atque plantare significat. Emphyteusis est insitio atque plantatio, non melioratio, vt Accursio, *in hoc §. nostro*, visum est, & probauit Hieronymus Cagnolus. *in Authent. qui rem. num. 3. Cod. de sacros. Eccles.* Hinc sequitur emphyteusin juris ciuilis contractum esse, quod communiter interpretes quoque probarunt. Accursius, *in §. jus autem gentium, super verbo Penè, & ibi* Faber, Ioan. de Platea, Cantiuncula & alij notarunt *suprà, de jure nat. gent. & ciuil.* Idem Accursius, *in l. ex hoc jure, & ibi,* Bartolus, *num. 24.* Albericus, *num. 26. de instit. & jure.* Zasius, *in l. vt vim eod.* licèt Hotomanus, *in dict. §. autem gentium, & hoc §. nostro,* & Corrasius, *in rubrica, C. de jure emphyt. num. 8 & lib. 1. miscell cap. 21.* contrà sentiant, emphyteusin à jure gentium descendere, sed malè omninò. Nam licèt olim veteres hoc quoque genere negocij vsi sunt: tamen id nunquam habuerunt pro proprio & speciali contractu, sed pro venditione aut locatione. Et Zeno Imperator (vt dictum est) primus constituit, vt Emphyteusis proprius & specialis esset contractus, & propriam naturam habere, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem sed suis pactionibus fulciendam, vt Imperator, *in hoc tit. nostro,* loquitur. SVIS, inquit Imperator, PACTIONIBVS FVLCIENDAM, propterea quod pactiones, quæ huic contractui adiiciuntur, firmæ illibatæque seruari debent. *l. 1. C. de jure Emphyt.* non secùs, ac si tali esset natura contractus emphyteutici, 6

vt Iustinianus Imperator hîc ait. Et si nihil dictum fuerit de periculo & casibus fortuitis, tunc, si quidem totius rei interitus accesserit, (vt Iustinianus hîc ait,) & tanta emerserit clades quæ ipsius rei, quæ in emphyteusin data est, faciat interitum, (vt Zeno Imperator loquitur, *in dict. l. 1. C. de jure Emphyt.*) periculum non ad emphyteutam, sed ad dominum rei pertinebit. Si autem particulare aut leue aliquod damnum emerserit, ex quo non penitùs ipsa rei substantia lædatur, damnum hoc ad emphyteuticarium spectabit. *hoc §. nostro, & dict. l. 1. §. fin. C. de jure emphyt.* Ex quo consequenter dicendum est propter sterilitatem, pensionem emphyteuticario non remitti. Eáque communis est interpretum nostrorum sententia. *Iulius Clarus, in § emphyteusis, quæst. 7 num. 7.* quamuis conductori propter sterilitatem, & pensionis fiat remissio, *l. licet. 8. C. de locato & conducto.* Cuius diuersitatis ratio est, quòd pensio, quam emphyteuta præstat, non præstatur in compensationem fructuum, qui ex prædio emphyteutico percipiuntur, sed potiùs in signum recognitionis, *Bart. in dict. l. 1. num. 4. C. de jure emphyt. Bald. in l. item si verberatum, §. 1. de rei vend.* & ideò propter sterilitatem non remittitur. Conductor verò præstat mercedem in vicem fructuum, & ob id, nullis natis fructibus, merces illi remittitur vel minuitur quasi ita tacitè conuenerit, *dict. licèt, Cód. de locato & conducto, & ibi Albericus de Rosato, Hieron. Cagnolus in Authen. qui rem. Cod. de sacros. Eccl. eleganter & prolixè Andreas Gail. lib. 2. pract. obser. obseruat. 3.* 7 8

AD §. ITEM QVÆRITVR.

TEXT. *Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo certi ponderis certæque formæ annullos ei faceret & acciperet (verbi gratiâ) aureos decem: vtrùm emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videtur? Cassius ait materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd si suum aurum Titius dederit, mercede pro operâ constitutâ dubium non est, quin locatio & conductio sit.*

S V M M A R I A.

1 *Si quis cum aurifice conueniat, vt is ex suo auro annulos ei faciat, an locatio sit.*
2 *Veteres promiscuè vsi sunt verbis emptionis, venditionis, locationis, conductionis.*
3 *Explicatur l. si iudex. ff. de minorib.*
4 *Actio ex empto aliquando actio ex vendito nominatur.*

PRoponit in hoc §. Imperator noster Iustinianus aliud exemplum, in quo quæsitum fuit, vtrùm emptio & venditio, an verò locatio & conductio
1 contraheretur. Pone, Titius cum aurifice conuenit, vt is ex suo auro, certi ponderis certæque formulæ annullos ei faceret, & acciperet decem aureos. Dubitatur, vtrum hoc negocium sit emptio & vēditio, an verò locatio & cōductio. Nonnulli exstimarunt, hoc negocium esse emptionem & venditionem, propterea quòd Titius prætium soluit aurifici pro annullis, quos aurifex ex suo auro fecit, sicque hîc merx, pretium & consensus concurrunt, quæ tria emptionem & venditionem faciunt. Alij contrà senserunt, in præsenti negotio locationem & conductionem esse contractam, quia Titius aurifici dedit decem aureos, vt annulos ei faceret, & locatio est, cùm datur aliquid vtendum vel faciendum. Cassius verò tradidit, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit, vnum esse negotium, non duplex, vt Cassius censuit: & quidem placuit, magis esse emptionem & venditionem, quàm locationem & conductionem, *l. 2. locati & conducti*: hoc est, placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi, vt Iustinianus, *in hoc §. nostro*, loquitur, sicque particula Magis, *in dict. l. 2. locati & conduct.* θετικῶς, *hoc est*, positiuè, non συγκριτικῶς, *hoc est*, comparatiuè sumitur. Et hoc tunc verum est, cùm (vt propositum est) Titius dedit decem aureos, & vt aurifex ex suo auro annulos faceret. Quòd si Titius suum aurum dedit aurifici, vt ex eo annulos faceret, mercede pro operâ constitutâ, hoc casu dubium non est, quin locatio & conductio sit, *hoc §. nostro, & dicta lege 2.*
2 *§. fin. locati & conducti.* Titius est locator, quia dat aliquid faciendum: aurifex est conductor, quia accipit, aliquid faciendum: & Titius dat hîc mercedem, aurifex accipit. Ex his itaque, quæ hactenùs dicta sunt, intelligimus magnam familiaritatem inter se habere emptionem & venditionem, locationem item & conductionem. Et ob hanc familiaritatem, veteres promiscuè vtebantur verbis emptionis & venditionis in locatione & conductione: *hoc est*, veteres locatorem appellabant etiam venditorem, & conductorem appellabant etiam emptorem: quemadmodum Sextus Festus Pompeius docet, *in verbo Venditiones, & verbo Redemptores.* Locationes, *inquit*, Censorum etiam venditiones dicebantur. Et hæc videtur esse sententia. *l. veteres, cum l. sequenti de actionibus empti.* modò pro *idem est*, legamus, *id est*. Aliàs istæ duæ leges videntur hoc significare, quòd veteres acceperint emptionem pro venditione, & contrà: Item locationem pro conductione, & contrà: quod Accursio placuit, itémque Alciato, *l. 5. parergon. cap. 15.* Sed id nondum satis liquet. Nec verisimile est, veteres confudisse, quæ maximè distinguenda erant: & emptorem dicere venditorem, & contrà: item locatorem vocare conductorem, & contrà: quòd pereinde est, ac si quis tutorem appel-
3 laret pupillum, & contrà; vel patrem appellaret filium, & contrà. Non obstat, quòd

quod *in leg. si iudex, de minoribus*, emptor venditore. & *l. 1. § in emptione, in princ.* venditor pro emptore dicitur: & locator pro conductore, *in l. 9. § si co-*
lonis, locati. Hoc enim librariorum vitio accidisse verisimile est. Et librarij 4
vocabula, quæ sub eandem rationem cadunt, sæpiùs commutant. Rursus non obstat, quod actio ex empto significat actionem ex vendito, *l. Iulianus, § si procurator. de act. empt. l. 1. C. si seruus ext. emi se mandauerit.* Et actio ex vendito significat actionem ex empto. *l. si cum venditor, § si secundus, l. sed hoc nomine, de euict. l. ex conuentione, C. de pact. l. 1. C. sine censu & reliquis.* Actio ex locato significat ex conducto. *l. sed addes, §. illud, locati.* Et ex conducto significat ex locato, *l. dominus, §. vlt. locati.* Hoc ideò fit, quòd in appellandis actionibus solebant veteres, actiones coniunctim appellare, ex empto vendito, locato conducto. Vnicuique enim actioni duplex nomen tribuebant, *l. vlt. § 1. ad l. Rhodiam de iactu l. 5. § nunc videndum, commodati, l. multùm, de hered. vend. l. etsi vno de act. empt.* Varro, in 2. de re rustica, cap. 2.

Ad §. Condvctor.

Text. Conductor omnia secundùm legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo debet præstare.

SVMMARIA.

1 *Conductor secundùm legem conductionis omnia agere debet.*
2 *Nihil magis est congruum fidei humanæ, quàm pacta seruare.*
3 *Quatenùs conductor de casu fortuito teneatur*
4 *An locatione conductione vsuræ ex mora debeantur.*

Condvctor, inquit Iustinianus, omnia secvndvm legem con- 1
dvctionis facere debet. Hæc sententia desumpta est, *ex l. si merces, § conductor. locati.* Per legem autem, Imperator conuentionem siue pactum intelligit. Nam contractus ex conuentione legem accipiunt. *l. iuris gentium, § quinimò, ibi: Quæ legem contractui dant, de pactis, l. 1. § si conuenit. l. Lucius Titius, § fin. depositi, l. venditor, in princ. communia prædiorum tam vrban. quàm rustic. l. contractus, ibi. Legem contractui dedit, de reg. iur.* Et cùm Iustinianus dicit, conductorem omnia debere facere secundùm legem conductionis, hoc dicit, conductorem ita debere omnia facere, quemadmodum inter locatorem & ipsum conuenit. Nihil siquidem magis congruum est fidei humanæ, quàm ea seruare, 2
quæ placuerunt, *leg. 1. de pact. l. non minorem. de transact.* ac graue est, fidem fallere *leg. de constit. pecun.* Si ergo inter locatorem & conductorem conuenit, vt etiamsi quid vi maiore accidisset, hoc conductor præstaret, pacto standum est, *l. si quis damnum, § Iulianus, locati.* At si locaui colono prædium, & conue- 3
nit inter me & colonum, vt ignem innocentem haberet, de casu fortuito nihil conuenit: & posteà casus fortuitus incendij causam intulit, hoc periculum non præstabit conductor. Si verò culpâ conductoris damnum acciderit, tenebitur conductor. Hæc est sententia, *§ si colonus, qui proximè sequitur ad § Iulianus.* Sed ibi ita legitur: Si colonis prædiorum lege locationis, vt inno- «
centem ignem habeant, denúnciatum sit, siquidem fortuitus casus incen- «
dij causam intulerit, non præstabit periculum locator. Si verò culpâ locato- «

ris, quàm præstare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Pro, locator, vtrobique legendum est, conductor, vt suprà monui: & locatoris nomen pro conductoris nomine, vitio librariorum positum esse, Constantinus Harmenopolus, *lib.3. Epitom juris tit.8.* confirmat. Ibi Harmonopolus, *d §. si colonis*, ita vertit: *ἐὰν συμβῇ συμφωνηθῶσι τοὺς μισθωσαμένους οἶκον, ἀβλαβὲς τὸ πῦρ ἔχειν καὶ τυχηρὰ γένηται καῦσις, οὐκ ἐνέχεται μισθωσάμενος· εἰ δὲ κατὰ ῥαθυμίαν αὐτοῦ γένηται, ἐνέχεται.* *Hoc est*: Si contigerit eos, qui domum conduxint, lege locationis pacisci, vt innocentem ignem habeant, & fortuitus casus incendij causam tulerit, non tenetur qui conduxit. Si verò eius culpâ id acciderit, tenetur. QVOD SI IN LEGE CONDICTIONIS QVID PRÆTERMISSVM FVERIT, ID EX BONO & ÆVO CONDVCTOR PRÆSTABIT. *Hoc §. nostro.* Vt si conductor moram fecit
4 in soluenda mercede, quamuis in lege conductionis, de vsuris nihil dictum fuerit, tamen vsuras præstabit. *l.2. & l. præses. C. de locato & conducto.* Hoc enim bonum & æquum exigit. Et si ædibus conductis ab inquilino damnum sit illatum, etsi de resarciendo eo nulla facta fuerit mentio in lege conductionis, tamen, quia factum alienum in alterius damnum & iniuriam redundare non debet, damnum ilatum inquilinus refundere & resarcire tenetur. Id enim bonum & æquum postulat.

AD §. QVI PRO VSV.

TEXT. Qui pro vsu aut vestimentorumum, aut argenti, aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit, ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamiliàs suis rebus exhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu eam rem amiserit, de restituenda ea non tenebitur.

SVMMARIA.

1 *Quid conductor in re conducta præstet.*
2 *Exactissimæ diligentiæ leuissima culpa opponitur.*
3 *Conductor leuem culpam duntaxat præstat, non etiam leuissimam.*
4 *Commodatarius de leuissima culpa tenetur.*

1 HIc Imperator Iustinianus docet, quid conductor in re conducta præstare debeat. Pone, Titius conduxit vestimenta, aut argentum, aut jumenta: & pro & vsu vestimentorum, aut jumentorum certam dedit mercedem, aut promisit. Hoc de mercede ideò additur, quia si Titius mercedem non dedisset, aut promisisset, locatio & conductio non esset, sed commodatum. Posteà vestimenta, argentum, aut jumenta perierunt. Quæritur, ad quem hoc incommodum spectet, vtrùm ad locatorem, an verò ad conductorem. Iustinianus hîc ita inquit, QVI PRO VSV AVT VESTIMENTORVM, AVT ARGENTI, AVT IVMENTI, MERCEDEM AVT DEDIT, AVT PROMISIT, AB EO CVSTODIA TALIS DESIDERATVR, QVALEM DILIGENTISSIMVS PATERFAMILIAS SVIS REBVS EXHIBET. QVAM SI PRÆSTITERIT, & ALIQVO CASV EAM REM AMISERIT, DE RESTITVENDA EA RE NON TENEBITVR. His verbis Imperat. Iustinian. videtur velle, quòd conductor solum casum fortuitum non præstet: aliàs autem ob quamcunque culpam, etiam leuissimam, teneatur. Nam Iustinianus in conductore talem custodiam requirit, qualem diligentissimus paterfamiliàs suis reb. exhibet. Sic

Caius

Caius, ab eo qui portandam columnam suscepit, abesse culpam videri ait, si omnia fecerit, quæ diligentissimus quisque obseruaturus fuisset, *l. si merces, §. qui columnam, locati.* Diligentissimæ autem custodiæ, siue exactissimæ diligentiæ, leuissima opponitur culpa, vt *in tit. Quib. mod. re contrahit. obligat.* suprà expositum est. Cæterùm, cùm locatio & conductio ex illorum contractuum numero sit, in quibus vtriusque commodum versatur: conductorem de leui culpa, non etiam de culpa leuissima teneri dicendum est, *l. si vt certo. §. 2. commodati, §. fin. Quib. mod. re contrah. oblig. suprà.* Atque ita communiter interpretes sentiunt, & traditum est ab Hieronymo Cagnolo, Hieronymo Franco & Petro Fabro, *in l. contractus, de reg. jur.* Si ergo vestimenta, argentum aut jumenta, leui culpa conductoris perierunt, *hoc est*, propterea perierunt, quòd conductor non eam diligentiam in vestimentis, argento, aut jumentis custodiendis adhibuit, quam in suis rebus custodiendis adhibere solitus est: incommodum hoc ad conductorem pertinet: sicque conductor leuem culpam, non etiam culpam leuissimam præstat. Et Iustinianus, *in dicto, §. n.* itémque Caius *in d. l. si merces, §. qui columnam, locati.* superlatiuo pro positiuo vtuntur. Sic è contrario Vlpianus, *in d. l. si vt certo, §. custodiam, commod.* positiuo pro superlatiuo vsus est, cùm dixit, commodatarium præstare custodiam commodatæ rei diligentem. Idémque Iustinianus fecit, *in §. item is, cui res aliqua vtenda datur, suprà. Quib. mod. re contrah. obligat.* vbi tradit commodatarium exactam diligentiam rei commodatæ præstare debere: qui tamen ad exactissimam diligentiam tenetur, *l. 1. §. 4 de oblig. & act.* quemadmodum, *in tit. Quib. mod. re contrahitur oblig.* suprà latiùs exposui.

2

3

4

AD §. FINAL.

TEXT. Mortuo conductore intra tempora conductionis, hæres eius eodem jure in conductione succedit.

SVMMARIA.

1 *Olim locationes in singula fiebant lustra.*
2 *Hæres repræsentat personam defuncti.*
3 *Quibus casibus locator conductorem ex ædibus conductis expellere possit.*
4 *Emptor conductorem expellit.*
5 *Expulso conductori quomodo succurratur.*

QVod in hoc §. proponitur, satis est perspicuum. Pone, Titius habitationem conduxit ad certum tempus, putà, in quinquennium. Olim enim locationes plerunque in quinquennium fiebant, per singula lustra, *l. si quis domum, §. 1. cum §. sequenti l. 1. item quæritur, §. penult. l. si in lege, §. si domus, locati, & cõducti, l. 4 §. penult. de reb. credit. l. qui per collusionem, de actionib. empti. l. si seruus communis 18, §. cùm seruus de stipulat. seruor.* Moritur posteà Titius intra tempora conductionis. Hæres ipsius in conductione vult succedere. Quæritur, an possit: Iustinianus hîc ait MORTVO CONDVCTORE INTRA TEMPORA CONDVCTIONIS, HÆREDEM EIVS EODEM IVRE IN CONDVCTIONE SVCCEDERE. Hæres quidem conductoris conductor non est, *l. cùm in plures, §. hæredem coloni, locati & conducti,* succedit tamen in conductione, (quemadmodũ in quouis alio cõtractu) etsi nihil de eo nominatim conuenerit, *l. si pactum, de probat. l. viam. C. de locato & conducto.* Personam enim defuncti repræsentat. Et hoc non solùm in cõductione tẽporali, sed etiam perpetuâ procedit, *d. l. viam. C. de* 1

locato & conducto. Locator itaque hæredem conductoris expellere non potest, sicuti nec ipsum conductorem: nisi propriis vsibus domum necessariam esse probauerit, aut corrigere domum maluerit, aut conductor vel eius hæres
5 malè in re locata versatus fuerit, *l.3. Cod. de locato & conducto.* Sanè emptor, qui domum ad certum tempus alicui locatam emit, conductorem potest expellere, *l. si merces, §.1. locati, l. arbores, de vsufructu & quem. l.9. Cod. de locato.* (& hoc est, quod vulgò dicitur, *Kauff bric. thaur.*) Nisi venditioni ea lex fuit apposita, vt emptor locationem à venditore factam seruaret, *supradu Il.* quæ pactio semper interuenisse fingitur fisco vendente fundum alij locatum, *l. vlt. de iure fisci.* Vel etiam, nisi conductori domus specialiter aut generaliter fuit obligata. Tunc conductor habet jus in re, nec ab emptore ante finitum conductionis tempus expelli potest. *Bart. in d.l. 9. Cod. de locato.* Expulsus autem conductor procul dubio regressum habet contra locatorem, qui fundum locatum intra tempus conductionis vendidit, in id quod interest, quòd ei domo frui non licuit, *d.l. vlt. de iure fisci.*

SYNOPSIS TIT. DE LOCAT. ET CONDVCTIONE.

LOCATIO

- **Contrahitvr**
  - Data re
    - Vtenda, vt jumento, ædibus.
    - Facienda, vt veste curanda vel polienda.
  - Certa mercede ab initio constitutâ.
- **Non contrahitvr,**
  - Si merces
    - Dilata sit in finem negocij æstimanda.
    - Ad mutuũ rei vsũ redacta sit.
    - Contractus est innominatus, ex quo agitur præscriptis verbis.
  - Si prędia perpetuò fruenda tradita sint, pro certa pensione seu reditu annuo: sed contractus est Emphyteuticus.
- **Imitatvr emptionem**
  1. In definitione mercedis, eiúsque collatione in alterius arbitrium.
  2. In commodato inuicem facto.
  3. In contractu Emphyteutico inter vtramque medio.
  4. In conuentione habita cum aurifice, de annulis faciendis.
  5. In successione conductoris.

DE

DE SOCIETATE.

TITVLVS XXVI.

TEXT. Societatem coïre solemus aut totorum bonorum, quàm Græci specialiter κοινοπραξίαν, appellant: aut vnius alicuius negociationis, veluti mancipiorum emendorum vendendorumque, aut olei, frumenti emendi vendendique. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, æquales scilicet partes & in lucro & damno spectantur. Quòd si expressæ fuerint partes, hæ seruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sunt, vt ad vnum quidem partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. De illa sanè conuentione quæsitum est: si Titius & Seius inter se pacti sunt, vt ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio? Quintus Mucius contra naturam societatis talem pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habendam. Seruius Sulpicius, cuius sententia præualuit, contrà sensit: quia sæpè quorundam ita pretio est opera in societate, vt eos iustum sit condicione meliore in societatem admitti. Nam & ita coïri posse societatem non dubitatur, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat: & tamen lucrum inter eos commune sit: quia sæpè opera alicuius pro pecunia valet. Et adeò contra Quinti Mucij sententiam obtinuit, vt illud quoque constiterit posse conuenire, vt quis lucri partem ferat, damno non teneatur: quod & ipsum Seruius conuenienter sibi existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, vt si in aliqua re lucrum, in aliqua damnum allatum sit: compensatione facta, solum quod superest, intelligatur lucri esse. Illud expeditum est, si in vna causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro, vel in solo damno, in altera verò omissa: in eo quoque quod prætermissum est, eandem partem seruari.

SVMMARIA.

1 *Quomodo societas coëatur.*
2 *Contracta societate, lucrum damnúmque ad socios æqualiter pertinet.*
3 *Hoc tamen per conuentionem contrahentium immutari potest.*
4 *Seruius Sulpicius laudatur.*
5 *An ita possit coïri societas, vt alter sociorum pecuniam conferat, alter non conferat.*
6 *Hæc conuentio non valet, vt alter lucrum tantùm sentiat, alter damnum.*
7 *Quomodo lucrum in societate computetur.*
8 *Partibus in lucro expressis, eædem partes in damno seruandæ sunt.*

HIc de societate voluntaria agitur, de necessaria infrà audiemus. SOCIETATEM, inquit Imperator, COIRE SOLEMVS, AVT TOTORVM BONORVM AVT VNIVS NEGOCIATIONIS. Idem traditum est ab Vlpiano, *in l. 5. pro socio.* Totorum autem bonorum societas coïtur, quando inter duos pluresve conuenit, vt vniuersorum bonorum societas contraheretur, *dict. l. 5. pro socio.* hoc est, vt omnia inter socios essent communia. In societate enim id agitur eaque societatis natura est, vt res communicentur, *l. 1. pro socio.* Hanc societatem Græci, κοινοπραξίαν, vel κοινοπραγίαν, appellant. Vnius negociationis, societas coïtur, cùm conuenit inter duos pluresve, VT (verbi gratia) SOCIETAS CONTRAHERETVR MANCIPIORVM EMENDORVM VENDEN- 1

DORVMQVE. AVT OLEI, VINI, FRVMENTI EMENTI VENDENDIQVE, *hoc titulo nostro*: hoc est, cùm inter cōtrahētes cōuēnit, vt mācipia emerētur, venderentur, eaq; cōmunia essent: aut vt oleū, vinum, frumentū emeretur, venderetur que, idque cōmunicaretur. Cōtracta verò societate, vel omniū bonorū, vel vnius negociationis, lucrū itemq; damnū, quod in societate contingit, ad socios æqualiter pertinet: *hoc titulo nostro, & l. si non fuerint, in princ. pro socio.* nisi aliud inter contrahentes conuenerit, & expressum fuerit, pro quibus partibus lucrum & damnum ad ipsos contrahentes spectare bebeat. Hoc si expressum fuerit, conuentionem contrahentium sequemur, & quisque sociorum ex lucro tantum feret, quantum vt ferret, conuēnit. Idē de damno sentiendum est. Proinde, si conuenit, vt ad vnum duæ partes lucri & damni pertineant, ad alium tertia pars lucri & damni: hæc conuentio valebit. Nec de eo
3 vnquam dubitatum fuit, vt Iustinianus hîc ait, si modò is qui duas partes habet, aliquid plus cōtulit societati, vel pecuniæ, vel operæ, vel cuiuscunq; alterius rei, *d. l. si non fuerint socio.* Sed pone: TITIVS ET SEIVS SOCII PACTI INTER SE SVNT, VT AD TITIVM LVCRI DVÆ PARTES PERTINEANT, DAMNI TERTIA: AD SEIVM DVÆ PARTES DAMNI, LVCRI TERTIA. QVÆRITVR, AN HVIVSMODI CONVENTIO RATA SIT: Imperator Iustinian. *in hoc titulo nostro*, docet, Quintū Mucium existimasse, huiusmodi conuentionē contra naturā societatis esse, & ob id non esse ratam habendā. Seruius autem Sulpicius (qui primū locum in causis orandis post Ciceronem obtinuit, & juri operam dare cœpit, cùm à Quinto Mucio ita obiurgatus esset: Turpe est patricio & nobili, & causas oranti, jus in quo versatur, ignorare, *l. §. Seruius, 43, de origin. jur.*) contra sensit dictā conuentio-
4 nem valere. Et Seruij Sulpicij sentētia præualuit. Proque eā Imperator noster Iustinianus hanc insignem rationem adfert: quòd QVORVNDAM ITA PRÆTIOSA EST OPERA IN SOCIETATE, VT EOS IVSTVM SIT CONDITIONE MELIORI IN SOCIETATEM ADMITTI. Opera igitur facit, vt in societate vnus lucri duas partes, damni tertiā, alter damni duas partes, lucri tertiam, ex conuentione ferre possit. Et confirmat Iustinianus Imperator, hoc ampliùs, Seruij Sulpicij sententiam ad hunc modum: Rectè Seruius Sulpicus cēsuit prædictā conuentionē valere. NAM ET ITA COIRI POSSE SOCIETATEM NON DVBITATVR, VT ALTER PECVNIAM COMMVNE SIT: QVIA SÆPE OPERA ALICVIVS PRO PECVNIA VALET, *§. nā & ita, h. t. n.* Sic Cicero, *pro Roscio Amerino*, ait: Non esse captiosā aut iniquā
5 societatē, vbi alter corpus, alter disciplinā in societatē adfert. Rursus inquit Iustinianus: ILLVD QVOQVE CONSTITIT CONVENIRE POSSE, VT QVIS LVCRI PARTEM FERAT, DE DAMNO NON TENEATVR, IDQVE ETIAM SERVIVS SVLPICIVS PROBAVIT. *hoc §. nostro, dicta l. si non fuerint, §. primo pro socio.* Ibi dicitur: Ita coiri societatem posse, vt nullius partem damni alter sentiat, lucrum verò commune sit, Cassius putat. Inde sequitur, valere etiam conuentionem suprà propositam, vt Titius duas partes lucri, damni tertiam, & Seius duas partes damni, lucri tertiam percipiat. Pro vlteriori etenim confirmatione sententiæ Seruij Sulpicij, Iustinianus Imperator hanc conuentionem, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, adducit. Ita demùm tamen dicta conuentio valebit, (vt & Sabi-

Sabinus scribit) si tanti sit opera, quanti damnum est. Plerunquè enim tanta est industria socij, vt plus societati conferat, quàm pecunia, *dict. l. si non fuerint, § 1. pro socio.* Sanè, talis societas coïri non potest, vt alter lucrum tantùm, alter damnum sentiat: sicque Aristo. retulit Cassium respondisse, qui huiusmodi societatem leoninam solitus est appellare, *d. l. si non fuerint, §. Aristo. pro socio.* Ibi Vlpianus addit: Et nos consentimus, talem societatem nullam esse, vt alter lucrum sentiret, alter verò nullum lucrum, sed damnum sentiret. Iniquissimum enim genus societatis est, ex quo quis damnum, non etiam lucrum spectet. *d. l. si non fuerint. §. fin. pro socio.* Quod autem de lucro & damno diximus, hoc ita intelligendum est, (quemadmodum Imperator Iustinianus hîc docet) VT SI ALIQVA IN RE LVCRVM, IN ALIQVA DAMNVM ILLATVM SIT, COMPENSATIONE FACTA, SOLVM QVOD SVPEREST, INTELLIGATVR LVCRI ESSE: *hoc est*, lucrum intelligitur, quod superest, omni damno deducto: & damnum, quod superest, omni lucro deducto, *l. Mucius, §. 1. pro socio.* Denique SI IN VNA CAVSA PARS FVERIT EXPRESSA VEL IN SOLO LVCRO, VEL IN SOLO DAMNO, IN ALTERA VERO OMISSA, IN EO QVOQVE QVOD PRÆTERMISSVM EST, EADEM PARS SERVABITVR, *hoc titulo nostro.* His verbis Imperator Iustinianus hoc docet, quòd partibus in solo lucro expressis, eædem partes in damno debeant seruari, & contrà, partibus in solo damno expressis, eædem partes debeant seruari in lucro, idque æquissimum est, propterea quòd connexa sunt lucrum & damnum, & qui sentit vnum, debet etiam sentire alterum, idque secundùm naturam est, *l. secundùm naturam 10. de reg. iuris.*

6 7 8

AD §. MANET AVTEM SOCIETAS.

TEXT. Manet autem societas eò vsque, donec in eodem consensu perseuerauerint. At cùm aliquis renunciauerit societati, soluitur societas. Sed planè si quis callide in hoc renunciauerit societati, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat: veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, vt hæreditatem solus lucri faceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid aliud lucri faciat, quod non captauerit, ad ipsum solum pertinet. Et verò cui renunciatum est, quidquid omnino post renunciatam societatem adquiritur, soli conceditur. Soluitur adhuc societas etiam morte socij: quia qui societatem contrahit certam personam sibi elegit, sed & si consensu plurium societas contracta sit, morte vnius socij soluitur, etsi plures super sint: nisi in coëunda societate aliter conuenerit. Item si alicuius rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est, finitur societas. Publicatione quoque distrahi societatem, manifestum est: scilicet si vniuersa bona socij publicentur, nam cùm in eius locum alius succedit, pro mortuo habetur. Item si quis ex sociis mole debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideò propter publica aut priuata debita, substantia eius væneat: soluitur societas, sed hoc casu, si adhuc consentiant in societatem, noua videtur incipere societas.

SVMMARIA.

1 *Societas consensu sociorum soluitur.*
2 *An vnius socij dissensu societas soluatur.*
3 *Si quis dolo renunciauerit societati, quid iuris sit.*
4 *Societas morte socij vnius soluitur.*
5 *Compromissum soluitur vno ex compromittentibus mortuo.*

6 *In compromisso hæres compromittentis succedit.*
7 *Explicatur l. 1. ff. pro socio.*
8 *Societas soluitur negocio ad finem perducto.*
9 *Publicatione bonorum, quare societas soluatur.*
10 *Societas an egestate saluatur.*

1 IN hoc §. Imperator docet, quomodo societas rectè contracta rursus dissoluatur. SOCIETAS CONVENTIONE SIVE CONSENSV SOCIORVM CONTRAHITVR, sicuti suprà expositum est: & MANET EO VSQVE, DONEC IN EODEM CONSENSV SOCII PERSERVERAVERINT. Quòd si socij noluerint ampliùs in societate esse, voluntate & dissensu sociorum, soluitur so-
2 cietas, *l. verum est, §. fin. & l. actione, §. diximus, pro socio.* idque naturali ratione cõueniens est. Nihil siquidem tam naturale est, quàm vnum quodque eodem genere vinculorum dissolui, quo colligatum est, *l. nihil tam naturale, de regul. iur.* Ita demùm tamen societas contrario dissensu soluitur, si omnes socij in hoc consentiant, vt dirimatur & finem accipiat societas. Quid ergo, si vnus sociorum societati renunciet, an dissoluetur societas? Iustinianus quidem, *in hoc §* docet societatem solui. Sed hoc tunc procedit, cùm vnus sociorum societati tempestiuè & bona fide renunciauit. Tunc contingit vtriusque ab obliga-
3 tione societatis liberatio. Si quis callidè renunciauerit societati, *h. e.* dolo malo, vel fraudis consilio, à se quidem liberat socios suos, se autem ab illis non liberat, vt Paulus loquitur, *in d. l. actione, §. diximus, pro socio.* Nam lucrum, quod ei posteà obuenit, communicare cogitur, detrimentum verò eius solius est: & ex diuerso, quod cæteri socij adquisierunt, ad eos solos pertinet, quod autem damnum fecerint, commune est inter eos & illum qui societati solo malo renunciauit. Idque Iustinianus hîc, post Iurisconsultum Paulum, huiusmodi exemplo declarat. Pone, Tres sunt socij totorum bonorum. Vnus ex iis ab aliquo hæres est relictus. Hic renunciauit societati dolo malo, vt obueniens lucrum solus haberet, & hæreditatem solus lucri faceret. Hoc casu, is qui renunciauit societati, actione pro socio eam hæreditatem in cõmune redigere cogitur. Et si præter opinionem vel expectationem ea hæreditas damnum attulerit, propter magnitudinem æris alieni, id damnum tantùm eum respicit, qui societati dolo malo renunciauit. Quòd si post renunciationem societatis, ei qui renunciauit societati, ex improuiso quid obuenerit, id communicare non cogitur, quia dolo caret. Et hoc est, quòd hîc dicitur. SI QVID ALIVD LVCRI FACIAT, QVOD NON CAPTAVERIT, AD IPSVM SOLVM
4 PERTINET. *d. l. actione, §. diximus pro socio.* Deinde SOCIETAS SOLVITVR MORTE SOCII. *hoc §. nostro.* Hæres igitur in societate non succedit. Ratio est, vt Iustinianus hîc docet, quia, QVI SOCIETATEM CONTRAHIT, CERTAM PERSONAM SIBI ELEGIT: nec est æquum, vt inuitus socius efficiatur eius quem non elegit *dict. l. actione, §. societas. pro socio.* Ac in tantùm soluitur societas morte socij, vt inter superstites societas non perseueret, licèt numero plures sint: nisi fortè aliud in coëunda societate conuenerit, vt scilicèt vno sociorum mortuo, cæteri in societate permanerent. Sic etiam compromissa soluuntur, vno ex compromittentibus mortuo: nisi cæterorum facta in compromisso fuerit mentio, vt scilicèt, vno ex compromittentibus mortuo, in cæterorum personæ compromissum subsistat. *l. diem proferre, §. 1. de receptis,*

qui

qui arbit.recep. In hoc tamen compromiſſum à ſocietate diſtat, quòd hæres ſocij in ſocietate non ſuccedit, etiamſi conuenit, vt hæres in ſocietate ſuccederet. Sic enim ICtus Pomponius inquit: Adeò morte ſocij ſoluitur ſocietas, vt nec ab initio paciſci poſſimus, vt hæres etiam ſuccedat ſocietati, *l. adeo, pro ſocio.* In compromiſſo autem hæres compromittentis ſuccedit, ſi conuenerit, vt compromiſſum etiam hæredem obligaret, *dict. l. diem proferre, §. de recept. &c.* 6
Non obſtat, quod dicitur, ſocietatem in perpetuum coïri poſſe, *l. 1. pro ſocio.* 7
Perpetuum enim non æternitatem ſignificat, cùm nulla ſocietatis in æternum coïtio ſit, *l. nulla. pro ſocio.* ſed dum viuunt ſocij, vt ICtus interpretatur, in *dict. l. pro ſocio.* Et eodem modo, *lex. 4. de procurat.* accipienda eſt. Tertiò SOCIETAS SOLVITVR, CVM ALICVIVS REI CONTRACTA EST SOCIETAS, ET FINIS NEGOCIO EST IMPOSITVS, *verſ. item ſi alicuius, hoc §. noſtro, & dict. l. actione, §. item ſi alicuius rei, pro ſocio.* Verbi gratia: Cõuenit inter me & te, vt certa mancipia emeremus, eaque rurſus diſtraheremus, & pretium inter nos diuideremus. Hoc caſu, emptis mancipiis, iiſque rurſus diſtractis, finis negotio impoſitus eſt, & ob id finitur ſocietas. 8
Quartò SOLVITVR SOCIETAS PVBLICATIONE OMNIVM BONORVM SOCII, *verſ. publicatione, hoc §. noſtro, & dict. l. actione, §. publicatione. pro ſocio.* Ratio eſt, quia publicatione omnium bonorum facta, is cuius bona publicata sũt, pro mortuo habetur. *d. verſ. publicatione, h. §. n. & d. l. actione, §. publicatione, pro ſoc.* Et cùm ſocij ſocietas diſtrahatur, publicatione quoque bonorum eam diſtrahi dicendum eſt. 9
Denique SOCIETAS SOLVITVR EGESTATE, *l. 4. pro ſocio.* SI QVIS EX SOCIIS, MOLE DEBITI PRÆGRAVATVS BONIS SVIS CESSERIT, ET IDEO PROPTER PVBLICA AVT PRIVATA DEBITA SVBSTANTIA EIVS VÆNEAT, *verſ. item ſi quis ex ſociis, hoc §. noſtro, d. l. actione, §. item bonis à creditoribus venditis pro ſocio.* SED HOC CASV, SI POST FACTVM BONORVM CESSIONEM CONSENTIANT IN SOCIETATEM, NOVA VIDETVR INCIPERE SOCIETAS, *d. verſ. item ſi quis ex ſociis, h. §. n.* 10

AD §. FINAL.

TEXT. Socius ſocio vtrùm eo nomine tantùm teneatur pro ſocio actione, ſi quid dolo commiſerit, ſicuti is qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ nomine, quæſitum eſt: præualuit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam in communibus rebus adhibere ſocium, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit, de ſe queri, hoc eſt, ſibi imputare debet.

SVMMARIA.

1 *Ad quid ſocius ſocio teneatur.*
2 *Dolus quid ſit, itémque culpa.*
3 *Socius dolum præſtat, itémque latam culpam.*
4 *Culpa abſolute dicta culpam leuem denotat.*
5 *Culpam leuem an ſocius quoque præſtet.*

IN hoc §. Imperator docet, quid in actionem pro ſocio veniat. SOCIVS, inquit, SOCIO VTRVM EO NOMINE TANTVM TENEATVR PRO

SOCIO ACTIONE, SI QVID DOLO COMMISERIT, SICVT IS QVI DEPONI APVD SE PASSVS EST, AN ETIAM CVLPÆ, *id est*, DESIDIÆ ATQVE NEGLIGENTIÆ NOMINE, QVÆSITVM EST: Sic Vlpianus, *in l. cùm duobus. §. venit. pro socio.* refert quæsitum fuisse, vtrùm tantùm dolum, an etiam
2 culpam præstare socium oporteat. Dolus est calliditas, fallacia, machinatio, deceptio ad circumueniendum & fallendum alterum adhibita, *l. 1. de dolo malo.* Culpa nihil aliud est, quam desidia atque negligentia vt Iustinianus Impera-
3 tor hîc interpretatur, *& in tit. Quib. mod. re contrahitur oblig. suprà.* In contractu autem societatis socius primùm præstat dolum, *hoc est*, si dolo in societatè aliquid commiserit, eius nomine sociis tenetur. & de dolo à sociis conueniri potest, pro socio actione. Sic in reliquis omnibus contractibus dolus præstatur. Nullus enim est contractus, nullum negocium, à quo dolus, malitia, fraudatio, mala fides & omnis mala ars abesse non debeat, *l. 4. Cod de oblig. & act.*
4 *l. bona fides. depositi.* Deinde socius præstat etiam culpam. Per culpam non intelligimus latam culpam, hæc enim dolo proxima est, & dolus dicitur, *in l. quod Nerua depositi.* sed culpam leuem. Et sic, cùm absolutè culpa nominatur, leuis culpa intelligitur. AC DICITVR SOCIVS IN LEVI CVLPA ESSE, vt Iustinianus Imperator hîc explicat, CVM NON TALEM DILIGENTIAM IN COMMVNIBVS REBVS ADHIBET, QVALEM IN SVIS REBVS ADHIBERE
5 SOLET. Tunc socius socio tenetur ob huiusmodi leuem culpam. Tenetur, *inquam*, ex sententia Celsi ICti, *d. l. cùm duobus, §. venit. pro socio.* Alij existimarunt solum dolum in societate præstandum esse, sicuti depositarius ex eo solo tenetur. si quid dolo commiserit, *§. prætereà & ib. suprà, Quib. mod. re contrah. oblig.* & pro his facit ratio, *in fine huius. §.* posita: SIBI, inquit Imperator, IMPVTARE DEBET, QVI PARVM DILIGENTEM SOCIVM ASSVMIT. Sic sibi imputat, qui negligenti amico rem custodiendam tradit, *dict. §. prætereà & ib., suprà, Quib. mod. re contrab. oblig.* Verùm sententia Celsi præualuit, vt Imperator noster hîc loquitur, eamque probauit Vlpianus, *dict. l. cum duobus. §. venit. pro socio.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XXVI. DE SOCIETATE.

SOCIETAS
- DVPLEX,
  - VNIVERSALIS, omnium bonorum.
  - PARTICVLARIS, alicuius negociationis.
- COMMVNICATIO est vel
  - LVCRI & DAMNI,
    - Æquales sunt partes,
      - Si vel ita conuenerit.
      - Vel nihil omninò conuenerit.
      - Expressæ in lucro, eædem in damno seruandæ.
    - Inæquales, prout conuénit inter contrahentes, habita ratione pecuniæ vel operæ, quam quisque contulit.
  - LVCRI SOLIVS, si conuenerit vt vnus partem lucri ferat, & de damno non teneatur.
- SOLVITVR sex modis,
  1. Renunciatione sine dolo facta.
  2. Morte naturali } vel vnius socij.
  3. Deportatione, } vel vnius socij.
  4. Negocij communiter initi terminatione.
  5. Publicatione } bonorum vnius socij.
  6. Cessione. } bonorum vnius socij.

DE MANDATO.

TITVLVS XXVII.

TEXT. Mandatum contrahitur quinque modis: siue suâ tantùm gratiâ aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantùm, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tuâ tantùm gratiâ mandatum sit, superuacuum est, & ob id nulla obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur. Mandãtis tantùm gratia interuenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, vt negocia eius gereres; vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua & mandantis: veluti si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volẽte te agere cum eo ex fideiussoria causa, tibi mandet, vt cum eo agas periculo mandantis: vel vt ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id quod tibi debuerat. Aliena autem causa interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundũ emeres, vel vt pro Titio spõderes. Sua & aliena: veluti si de communib. suis & Titij negotiis gerendis tibi mandet, vel vt sibi & Titio fundum emeres, vel vt pro eo & Titio sponderes.

Tua & aliena: veluti si tibi mandet, vt Titio sub vsuris crederes, quòd si vt siue vsuris crederes, aliena tantùm gratia intercedit mandatum.

SVMMARIA.

1 *Mandatum non tantùm inter præsentes, sed etiam inter absentes contrahitur.*
2 *Mandatum quibuscunque verbis contrahitur.*
3 *Commendandi verbo an mandatum contrahitur.*
4 *Epistolæ familiares an obligationem inducant.*
5 *Quot modis mandatum contrahatur.*
6 *Quis suâ tantùm gratiâ mandare dicatur.*
7 *Quis suâ & tuâ gratia mandare dicatur.*
8 *An creditor fideiussorem conuenire possit ante reum principalem.*
9 *Alienâ causâ quis mandare dicatur.*
10 *Suâ & alienâ causâ quomodo quis mandet.*
11 *Tua & alienâ causâ quis mandare dicatur.*

1 Mandatum consensu contrahitur, *toto titul. de oblig. et. ex consensu, supra, l. 1. eod.* & ideò non solùm inter præsentes, sed etiam inter absentes, per nuncium vel per epistolam contrahi potest, *dict. l. 1. mandati.* Vt per nuncium vel per epistolam tibi significem, me mandare, vel velle, vel rogare, vt aliquid facias: tumque id faciendum suscipias, mandatum contractum dicitur, *dict. l. 1. mandati.* Non tamen necesse est, vt mandans his duntaxat verbis,
2 Rogo, siue volo, siue mando, perpetuò vtatur. Nam & alio quocunque verbo vti potest, *dict. l. 1. mandati*, modò id precatiuum sit, siue tale verbum, quo fideicommissa relinqui solent. Etenim verba precatiua siue fideicommissorum sunt, Rogo, volo, mando, vt *tit. de legatis*, diximus. Commendo, non est verbum precatiuum, nec eo fideicommissum inducitur. Et ideò, si quis ita scripserit. Illum tibi commendo: Diuus Pius rescripsit, fideicommissum non deberi: aliud enim esse, personam commendare, aliud voluntatem suam fideicommittentis hæredibus insinuare, *l. 11. §. si ita quis scripserit. de legat. 3.* Itaque nec mandatum contrahitur verbo commendandi. Et pro-
3 pterea, cùm quidam talem epistolam scripsisset amico suo: Rogo te, commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum: Vlpianus respondit, eum non obligari mandato, quia commendandi magis hominis, quàm mandandi causâ scripsisset, *l. si vero, §. cùm quidam. mandati.* Hinc epistolæ familiares, quibus homines plerunque commendantur, non obligant, *l. 5. C. Theodos. de pact. l. vnica. C. Theodos. quod iussu. l. vlt. Cod. quod cum eo qui in aliena potest.* Ea quoque, quæ commendandi causâ in venditionibus dicuntur,
4 venditur, venditorem non obligant, *l. ea quæ commendandi, de contrah. empt.* Sic verbum moneo vel admoneo, mandatum non inducit. Et ideò, si serui mei rogatu negotia mea administranda susceperis, Paulus Iurisconsultus videndum esse monet, vtrùm admonitus à seruo meo id feceris, an verò quasi mandato serui mei. Nam si admonitus id fecisti, erit inter me & te negotiorum gestorum actio, quia mecum, non cum seruo meo quasi contraxisse videris, gestis vltrò negotiis meis, admonitus à seruo. Si verò mandato serui mei negotia mea administranda suscepisti, tunc mecum ages actione mandati, si etiam de peculio & de in rem verso, non actione negociorum gestorum, *l. si serui mei rogatu. 42. de negotiis gestis.* Et quod de verbo moneo siue admoneo

meo

neo dicimus, idē dicendum est verbo suadeo vel cōsulo: non quòd idē sit monere & consulere siue suadere, sed quòd neutrū verbum idoneum sit mandato contrahendo, *leg. 2. §. fin. mandati, § tua gratia ibi, Magis consilium est quàm mandatum, h. t. n.* PORRO MANDATVM QVINQVE CONTRAHITVR MODIS, vt Iustinianus hic *in princ. tit. nostri. ex* Caio Iurisconsulto, *in l. 2. mandati*, docet. AVT ENIM QVIS MANDAT TIBI SVA TANTVM GRATIA, AVT SVA ET TVA AVT ALIENA TANTVM GRATIA, AVT SVA & ALIENA, AVT DENIQVE TVA & ALIENA GRATIA. SI TVA TANTVM GRATIA TIBI QVIS MANDET, SVPERVACVVM ET MANDATVM, & OB ID NVLLA OBLIGATIO, NEC MANDATI ACTIO INTER TE & MANDANTEM NASCITVR. vt Iustin. hîc loquitur, & Caius, *in d. l. 2. mandati. l. 6. §. planè, eod.* Ex superuacua itaque conuētione obligatio nō nascitur: quod seruādum siue notādum Iacob. Cuiacius hîc monet. SVA AVTEM GRATIA TANTVM TIBI QVIS MANDAT, CVM QVIS MANDAT TIBI, VT NEGOCIA EIVS GERAS VEL VT FVNDVM EI EMAS, VEL VT PRO EO SPONDEAS SIVE FIDEIVBEAS. Hîc mādantis duntaxat gratiâ fit mādatum, & non mādatarij, cuius nihil interest, negotia mandantis geri, fundum mādanti emi, aut fidem pro mādante interponi. SVA & TVA GRATIA TIBI QVIS MANDAT, CVM QVIS MANDAT TIBI, VT PECVNIAM SVB VSVRIS CREDAS TITIO, QVI IN REM, *hoc est*, vtilitatem IPSIVS MANDANTIS MVTVATVR. Etenim hîc mandantis causâ cōtrahitur mādatum, quia Titius in rem ipsius mandātis pecuniam mutuam accipit. Mandatarij quoque causâ fit mandatum, quia is pecuniam credit Titio sub vsuris, *h. e.* vt certum reditum inde Præstet. Vsura siquidem nihil aliud est, quàm pecuniæ reditus. *l. Titius Sempronio. de præscr. verb.* Similiter suâ & tuâ gratiâ tibi quis mandat, cùm Titius, volente te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandat tibi, vt cum reo principali agas periculo ipsius. Inquit Imperator, VOLENTE TE AGERE CVM EO EX FIDEIVSSORIA CAVSA. Quia jure ff. Cod & Inst tutionum, creditor fideiussorem cōuenire potest ante reum principalem, & in electione ipsius creditoris est, quem priùs conuenire velit, fideiussorem, an verò principalem reum. quinimò vtrumque simul conuenire potuit, vt *in tit de fideiussor.* suprà dictum est. Et si Titius fideiussor, cùm velles cum eo agere ex fideiussoria causa, mādauit tibi, vt cum reo principali ageres, periculo ipsius Titij: Hîc primùm tuâ gratiâ fit mandatum: tu enim mandato Titij tuum negotium principaliter geris, quia tuum debitorē persequeris. Deinde mandatum contrahitur mandātis causâ, quia tuo negotio aliquatenùs admixtum est negotium Titij, propterea quòd Titium ex causa fideiussionis liberas. Itaque quod minus consecutus fueris à debitore, id à Titio repetis, non ex causa fideiussoria, à qua Titium sequente mandato liberasti facta nouatione, sed ex causa sequentis mandati. Item traditum est à ICto Paulo, *in l si mandauero tibi. §. interdum, mandati.* Cùm *inquit Paulus*, mandato fideiussoris cum reo experior, debitum meum persequor, & nihilominùs tamen etiam fideiussoris negotium gero. Igitur quod minus seruauero, consequar mandati actione. Idem ab eodem Paulo traditum est, *in l. si mandato meo, in fine, mandati.* Sic sua & tuâ gratiâ tibi quis mandat, cùm quis mandat, vt periculo ipsius stipuleris ab eo, quem deleget in id, quod tibi debueras. Pone: debes mihi centum, mandas mihi, vt quod mihi debes, id nouandi causa à

debitore tuo, quem mihi delegasti, stipuler tuo periculo. Ego stipulatus sum mandato tuo. Hî meâ gratiâ fit mandatum, meum enim negotium principaliter gero, & debitum meum persequor. Deinde tuâ quoque gratiâ fit mandatum, quia te libero ex priori causa siue priori obligatione:& quod minus à debitore tuo seruare potero, id consequar à te actione mandati, *dict. l. si mandauero tibi,§.interdum,& dict.l.si mandato meo,§.fin.mandati.* Ibi in ff. Florentinis ita legitur: Quamuis id mandatum ad tuam rem pertineat: sed legendum est (quemadmodum alij libri habent) Quamuis id mandatum ad meam rem pertineat. ALIENA CAVSA INTERVENIT MANDATVM, CVM TIBI QVIS MANDAT, VT TITII NEGOCIA GERAS, VEL VT TITIO FVNDVM EMAS,
9 VEL VT PRO TITIO SPONDEAS. Hic alienâ causâ dicitur interuenire mandatum, quia Titij gratiâ interponitur, non mandantis, nec etiam mandata-
10 rij. SVA & ALIENA CAVSA TIBI QVIS MANDAT, CVM QVIS MANDAT, VT IPSIVS & TITII NEGOCIA GERAS, VEL VT IPSI & TITIO FVNDVM EMAS, VEL VT PRO IPSO & TITIO SPONDEAS. Hîc mandatum inter-
11 ponitur, mandantis & alterius gratiâ, non etiam mandatarij. DENIQVE SVA & ALIENA CAVSA TIBI QVIS MANDAT, CVM QVIS MANDAT, VT TITIO CREDAS PECVNIAM SVB VSVRIS. Hîc tuâ causâ interponitur mandatum, quia tu credis pecuniam sub vsuris: Alienâ causâ interponitur, quia mando tibi,vt Titio credas.

AD §. TVA GRATIA INTERVENIT.

TEXT. Tuâ gratiâ interuenit mandatum: veluti si tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones prædiorum potiùs colloces, quàm fœneres: vel ex diuerso, vt fœneres potiùs, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consilium, quàm mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui dabitur: cùm liberum cuique sit, apud se explorare, an expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, vt rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamuis non expediat tibi eam emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeò hæc ita sunt, vt quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, pecuniam Titio fœnerares. Sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatum esset.

SVMMARIA.

1 *Mandatum tuâ tantùm gratiâ à me factum, superuacuum est.*
2 *Ex consilio nemo obligatur.*
3 *Fraudulentem consilium vnde æstimetur.*

ANteà tradidit Imperator superuacuum esse mandatum, cùm tuâ tantùm gratiâ tibi mando. Nunc, *in hoc* §. idipsum exemplo declarat. Pone: mandaui tibi, vt pecunias in emptiones prædiorum potiùs colloces, quàm fœneres, vel contrà, mandaui tibi, vt potiùs fœneres pecuniam, quàm in em-
1 ptiones prædiorum colloces. Hîc mandatum tuâ tantùm gratiâ interuenit, ideóque superuacuum est, vt antè locutus est Imperator, vel (vt hîc dicit) non est obligatorium. Imò huiusmodi mandatum consilium magis est, quàm man-

mandatum, *hoc est*, consilium est, non mandatum. Is enim qui consulit, non mandat: vt suprà quoque monui: & propterea non obligatur. Quia, vt Iustinianus hîc inquit, NEMO EX CONSILIO OBLIGATVR, ETIAMSI NON EXPEDIAT EI, CVI DATVR, *l. 2. §. fin. mandati.* Sic Vlpianus inquit: Consilij non fraudulenti nulli nulla obligatio est, *l. consilij de reg. iuris.* Ratio est, quia consilium plerunque de futuro datur, de quo nemo satis callidus, satisque prudens est. Omninò sæpè praua magis, quàm bona consilia, prosperè eueniunt, cùm plerasque res fortuna in libidine sua agitet: & propterea nemo ex consilio obligatur, nisi fraudulentum fuerit, *d. l. consilij de reg. iur.* Quod non tam ex euentu, quàm ex voluntate æstimandum est, *l. fraudis interpretatio. de reg. iur.* quamuis plerique aliter faciant, vt Balbus apud Ciceronem, *lib. 9. Epist. ad Atticum*, fatetur his verbis: Nedum humilium hominum, vt nos sumus, sed etiam amplissimorum virorum consilia ex euentu, non ex voluntate, à plerisque probari solent. Si fraus absit, ex consilio nemo tenetur: & qui consulit, præter fidem nihil præstat. Cicero, *lib. 16 Epist. ad Atticum, Epist. 8.* MAXIME CVM LIBERVM SIT CVIQVE, APVD SE EXPLORARE, AN EXPEDIAT CONSILIVM, *hoc §. nostro, & dict. l. 2. §. fin. mandati.* Si igitur cùm otiosam pecuniam haberes, hortatus te sum, vt rem aliquam emeres, vel vt pecuniam crederes, ego mandati non teneor, quamuis non expediat tibi eam rem emisse, vel credidisse. HORTATVS, inquit Imperator, TE SVM, *hoc est*, consului tibi. Nam de eo qui consilium dat, Imperator loquitur. Et hortari est consulere, non mandare, *h. §. n. l. ob hæc verba, in fine, de his qui notan. infamia.*

AD §. ILLVD QVOQVE MANDATVM.

TEXT. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda tibi mandet, licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen vllam habes aduersus Titium actionem.

SVMMARIA.

1 *Mandatum rei turpis non est obligatorium.*
2 *Mandatum est contractus bonæ fidei.*

MANDATVM, QVOD EST CONTRA BONOS MORES, NON EST OBLIGATORIVM. Sic Vlpianus Iurisconsultus, *in l. si remunerandi, §. rei turpis, mandati*, inquit: Rei turpis nullum mandatum est. Qui itaque ædem sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum, mandatum suscipit, & propter huiusmodi facinus aliquid impendit, nihil mandati iudicio consequi potest; propter turpitudinem mandati, *l. si mandauero tibi, §. qui ædem sacram mandati.* Sic; Titius mandauit tibi, vt furtum facere, tuque furtum fecisti, & propterea duplum vel quadruplum præstitisti: nullam propterea aduersus Titium actionem habes. Idem est, si mandato Titij damnum iniuriâ fecisti, aut iniuriam alicui intulisti. LICET ENIM POENAM ISTIVS FACTI NOMINE PRÆSTITERIS, NON TAMEN VLLAM HABES ADVERSVS TITIVM ACTIONEM, *hoc §. nostro.* Idque meritò ita receptum est: 2
Nam mandatum est bonæ fidei contractus, *§. actionem autem, infr. de actionibus.* Bona fides verò honesti comes est, non inhonesti. Quinimò in stricta

quoque judicia, quod turpe, inhonestum, vel contra bonos mores est, deduci non potest; quemadmodum expositum est, *in §. quod turpi ex causa, supr. de inutilib. stipulat.*

AD §. IS QVI EXEQVITVR.

TEXT. Is qui exequitur mandatum, non debet excedere finem mandati, vt ecce, si quis vsque ad centum aureos mandauerit tibi, vt fundum emeres, vel vt pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorum pecuniam fideiobere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem adeò quidem vt Sabino & Cassio placuerit, etiamsi vsque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter acturum. Diuersæ scholæ auctores rectè vsque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sanè benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicèt cum eo actionem: quoniam qui mandat, vt sibi centum aureorum fundus emeretur, vtique mandasse intelligitur, vt minoris, si possit, emeretur.

SVMMARIA.

1 *Fines mandati diligenter sunt custodiendi.*
2 *Qui fines mandati excedit, mandat iactionem an habeat.*
3 *Mandantis causa melior fieri potest, deterior nunquam.*

1 HIc Iustinianus Imperator docet, quòd fines mandati diligenter custodiendi sunt, *l. diligenter, mandati,* de quo præclarè Gellius, *lib. 1. cap. 13.* Tiraquellus, *in l. si vnquam, §. libertis, num. 59. Cod. de reuocand. donat.* Nam qui fines mandati excedit, aliud quid facere videtur: & tamen mandati tenetur, propterea quòd susceptum mandatum non impleuit, *d. l. diligenter, in princip. mandati.* Si quis ergo tibi mandauit, vt fundum ipsi emeres certo pretio, putà vsque ad centum aureos; & tu fines mandati egressus, pluris emas; mandati actionem aduersus mandantem non habes, etiamsi paratus esses id, quod
2 excedit, remittere. Atque ita quidam existimarunt, vt Paulus refert, *in l. præterea mandati,* hoc est: ita existimarunt Sabinus & Cassius, vt Iustinianus, *in hoc §. nostro,* tradit. Sed diuersæ scholæ auctores, *hoc est,* Proculiani, contrà senserunt rectè te cum mandante acturum vsque ad pretium statutum *hoc est,* vsque ad centum aureos. Et hæc sententia benegnior est, vt Iustinianus hîc affirmat post Caium Iurisconsultum, *in l. sed Proculus, mandati.* Quod si minoris emas fundum, putà septuaginta aureis; mandati actio tibi competit: QVONIAM QVI MANDAT, VT SIBI CENTVM AVREORVM FVNDVM EMAS, IS VTIQVE MANDASSE INTELLIGITVR, VT SI POSSES, MINORIS EMERES. *hoc §. nostro. l. diligēter, §. fin. mandati.* Melior itaque quando-
3 que dico mandantis causa fieri potest, deterior verò nunquam. Quandoque dico propterea quòd interdum nec melior causa mandantis fieri potest. Sic enim Paulus Iurisconsultus inquit; Præterea in causa mandanti etiam illud vertitur, vt interim nec melior causa mandantis fieri possit, interdum melior, deterior verò nunquàm. Interim, inquit Iurisconsultus; atque ita in ff. Florentinis legitur; & interim pro interdum accipitur, *in l. penult. §. vltim. de condit. & demonstrat.* Pone ergo: mandaui tibi vt domum Seianam centum aureis emeres, tu te id facturum recepisti, & tamen non Seianam domum, sed Titianam longè maioris pretij, centum tamen aureis, aut etiam minoris emisti: planè fecisti causam meam meliorem.

Cæte-

Cæterùm, non habes in me inuitum actionem mandati, quia aliud fecisti, quàm tibi mandaueram, *d.l.diligenter,§.mandatum.*

AD §. RECTE QVOQVE MANDATVM.

TEXT Rectè quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, euanescit. Item, si adhuc integro mandato, mors alterius interueniat, id est vel eius qui mandauerit, vel illius qui mandatum susceperit, soluitur mandatum. Sed vtilitatis causâ receptum est, si eo mortuo qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum, posse te agere mandati actione: alioquin iusta & probabilis ignorantia tibi damnum adferat. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Tirij, per ignorantiam liberto soluerint, liberari eos: cùm alioquin stricta juris ratione non possent liberari, quia alij soluissent, quàm cui soluere debuerint.

SVMMARIA.

1 *Mandatum reuocatur re integra.*
2 *Mandatum finitur morte mandantis vel mandatarij.*
3 *Quando actio mandati in hæredem detur.*
4 *Ignorantia probabilis excusat.*
5 *Seruus dispensator quis sit.*
6 *Explicatur l.si quis mancipiu,§.ff.de instit.act.*
7 *Commercium quid sit.*

IN hoc §.tradit Imperator, quomodo mandatum finiatur. FINITVR MANDATVM SI RE ADHVC INTEGRA REVOCATVM FVERIT. Vt, mandaui tibi vt fundum mihi emeres. Tu suscepisti, fundum te mihi empturum. Postea scripsi tibi, ne emeres. Si literæ meæ ad manus tuas venerunt, antequàm emeres & tu, antequàm scires me vetuisse, emeris, mandatum non dicitur reuocatum re integra: & ideò mandati tibi obligatus ero, ne tu damno afficiaris, qui mandatum suscepisti, *leg. si mandassem tibi mandati.* Deinde FINITVR MANDATVM, SI INTEGRO ADHVC MANDATO, *hoc est*, re adhuc integri MORS VEL ALTERIVS, VEL MANDANTIS VEL MANDATARII, INTERVENERIT, *hoc §.nostro.* De morte mandatoris idem traditum est, *in l. inter causas, in princ mandati.* Inter causas, *inquit Paulus*, omittendi mandati, etiam mors mandatoris est. Nam mandatum soluitur morte. De morte quoque mãdatarij hoc ipsum traditũ est, *in l.si quis alicui, §. morte mandati.* Ibi Caius inquit: Morte eius cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum. Sanè si mandatarius, ignorans mortem mandãtis, negocium sibi mandatum explicauerit, succurritur ei data actione mandati in hæredem mandatoris, si quid impenderit in illud negocium, *d. l.inter causas, §.1.mandati, & h.§. nostro.* Et hoc est, quod dicitur: Morte quidem mandatoris, solui mandatum, sed non solui actionem mandati, vel obligationem, *l.si præcedente mandato, in prin. mandati, d.l.inter causas, §.1. mandati,* & id vtilitatis causa est receptum, ne cui justa & probabilis ignorantia noceat. *d.l.inter causas, §.1.mandati, & hoc §. nostro.* Nam & aliàs ignorantia excusat: & hoc Imperator Iustinianus simili exemplo declarat. Pone, Titius seruum suum Stichum dispensatorem constituit. Dispensator, seruus dicitur, qui familiæ rationes dispensat, peculij.

Margin numbers: 1 (line "IN hoc §."), 2 ("Deinde FINITVR"), 3 ("Sanè si mandatarius"), 4 ("Nam & aliàs"), 5 ("Dispensator").

que administrationem habet. *Barnab.us Bri, oniu. lib. 4. de verb. signif.* Debitores Titij seruo Titij dispensatori rectè soluunt. Etenim, qui seruum dispensatorem constituit, mandasse debitoribus videtur, vt ei soluerent, quemadmodum Imperator noster hic satis innuit, & traditum est à Thephilo, *ad hunc §. nostr.* Titius posteà Stichum seruum suum dispensatorem manumisit, idque debitores Titij ignorarunt, & per ignorantiam soluerunt manumisso. Quæritur, an debitores Titij, per ignorantiam liberto soluentes, liberentur? Imperator Iustinianus hîc dicit, SCRIPTA IVRIS RATIONE, *hoc est*, summo iure, DEBITORES NON LIBERARI. Ratio est, QVIA ALII SOLVERVNT, QVAM CVI SOLVERE DEBVERVNT. Debuerunt soluere Sticho seruo dispensatori Titij. At Stichus manumissus, seruus dispensator esse desiit. Debitores itaque manumisso non rectè soluerunt, & propterea summo iure non liberantur. Ex æquitate tamen, debitores liberto soluentes liberantur, ne iusta & probabilis ignorantia debitoribus damnum adferat.

6 Loquitur Imperator de debitoribus per ignorantiam soluentibus. Scientes ergo debitores dispensatorem esse manumissum, & nihilominùs soluentes, non liberantur, *hoc §. nostro. & l. eius qui in prouincia, de reb. credit.* Nec obstat, *l. si quis mancipiis, §. si impubes, de instit. act.* vbi, qui sciens dominum decessisse, cum institore contraxit, in hæredem domini actionem habet. Vnde dicendum videtur, eum multò magis liberari, qui sciens dominum decessisse, institori soluerit. Sed hoc (vt dixi) nihil obstat. Separandus enim est (quod & Accursius voluit) à dispensatore institor, propter vtilitatem promiscui vsus, *d. §. si impubs*, hoc est, commerciorum. Commercium est promiscuus mercandi

7 inuicem vsus. *Cuiac. in d. l. eius qui in prouincia de reb. cred.*

AD §. MANDATVM.

TEXT. Mandatum non suscipere, cuilibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quamprimùm renunciandum, vt per semetipsum, aut per alium, eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renunciatur, vt integra causa mandatori reseruetur eandem rem explicandi, nihilominùs mandati actio locum habet: nisi iusta causa intercessit, aut non renunciandi, aut intempestiuè renunciandi.

SVMMARIA.

1 *Mandatum susceptum consummandum est.*
2 *Inuitus nemo contrahere cogitur.*
3 *Quomodo mandatum renunciandum sit.*
4 *Quæ sint iustæ causæ mandati renunciandi.*

1 INquit Imperator: MANDATVM NON SVSCIPERE, CVILIBET LIBERVM EST. SVSCEPTVM AVTEM CONSVMMANDVM EST. Hâc sententiâ Iustinianus desumpsit ex Paulo, *in leg. si mandauero tibi, 22. fin. mandati.* Sic idem Paulus alibi inquit: Voluntatis est, suscipere mandatum, necessitatis consummare, *l. in commodato, §. sicut commodati.* Ideò autem liberum est, mandatum non suscipere, quia mandatum contractus est, & contrahere vel

2 non contrahere cuique est liberum. Inuitus si quidem nemo contrahere cogitur, *arg. l. inuitum, C. de contrab. empt.* Susceptum verò mandatum consummandum est, propterea quòd, mandato suscepto, obligatio inter mandantem

tem & mandatarium nascitur, quæ quod initio voluntatis fuit, conuertit in necessitatem, *d.l. commodato. §. sicut, commodati.* Hoc tamen ita procedit, nisi mandatum renunciatum fuerit, *hoc §. nostro, & d.l. si mandauero tibi, §. fin. mandati.* Renunciare autem ita mandatum oportet, vt integra causa, siue (vt Paulus, *i.: d.l. si mandauero tibi, §. fin.* loquitur) integrum jus mandatori reseruetur, vel per semetipsum, vel per alium, eandem rem commodè explicandi. Hoc nisi factum fuerit, mandati actio locum habet: *hoc §. nostro*, hoc est, mandatarius tenetur mandatori actione mandati, in id quod ipsius interest. Hoc etiam Paulus vult significare, *in d.l. si mandauero tibi, §. fin. mandati*, dum inquit: Aut si redundet in eum captio, qui suscepit mandatum: atque ita in ff. Florentinis legitur, & rectè. Dixerat Paulus, ita renunciationem fieri debere, vt mandator commodè possit eandem rem explicare per se, vel per alium. Subiicit postea. Aut si redundet in eum captio, qui suscepit mandatum: *hoc est*, si mandatarius non renunciauerit mandatum, ita vt mandator vel per se, vel per alium, eandem rem commodè explicare posset; in eum redundet captio, *hoc est*, omnis fraus, omne damnum, quod mandator ex ea re sentit, redundet in eum, qui mandatum suscepit: nisi fortè justa causa intercessit, aut non renunciandi mandatum, aut intempestiuè renunciandi, *hoc §. nostro in fine.* Iusta causa est, aduersa & subita valetudo mandatarij. Item inimicitia capitalis, quæ inter mandatarium & mandantem fortè fortunâ exorta est. Item justa causa est, si actiones sint inanes, propter inopiam debitorum, *l. sanè cùm duab. ll. seq. mandati.* Iusta quoque causa est, necessaria peregrinatio, si mandatario necesse sit aliquò proficisci, Reipublicæ causâ. *Paulus in 2. sententiarum, tit. de mandato.* Denique, si mandatarius ob aliam justam causam excusationes allegat, quare aut non renunciauerit mandatum, aut intempestiuè renunciauerit, audiendus erit, *l. seu ob aliam. mandati, vel contrà.* 4

AD §. MANDATVM ET IN DIEM.

TEXT. Mandatum & in diem differri & sub conditione fieri potest.

SVMMARIA.

1 *Mandatum an in diem vel sub conditione fieri possit.*
2 *Omnis procurator mandatarius est.*
3 *Procurator ad litem, vel in diem, vel in perpetuum, constitui potest.*

AIt Imperator: MANDATVM ET IN DIEM DIFFERRI, ET SVB CONDITIONE FIERI POTEST, *l. 1. §. pen. mandati.* In diē differtur siue cōfertur mādatum, cùm ita dico; Rogo te, vt Calēdis proximis pro me fideiubeas apud Titium. Sub conditione fit mandatum, cùm dico: Rogo te, vt si nauis ex Asia venerit, fundum mihi emas. Idem traditum est de procuratore, *in l. 3. & 4. de procurat.* Procuratorem dari posse, & in diem, & sub conditione. Et hoc nihil aliud est, quàm mandatum fieri posse, & in diem, & sub conditione. Omnis enim procurator, mandatarius est, vt ex definitione procuratoris, traditâ ab Vlpiano, *in l. 1. de procurat.* his verbis: Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat: satis intelligitur. Hic mandatarius, qui mandatum suscepit, dicitur procurationem suscepisse, *in d.l. si verò non* 1 2 3

remunerandi, §. contrario. mãdati, & mandatarius, procurator appellatur, *in l. qui mutuam. §. fin. mandati*. Additur verò, *in d l. 3. & 4. de procurat.* procuratorem dari posse vsque ad diem, & in perpetuum: quod, *in hoc §. nostr. itemque in d. l. mandati*, non similiter additum est. Ratio est, quia, *in d. l. 3. & 4. de procurat.* agitur de procuratore ad litem, qui ad agendum vel defendendum constituitur. Hic rectè potest constitui vsque ad diem: veluti, vt vsque ad illum
3 diem lites meas agat. Potest etiam constitui in perpetuum: veluti, vt litium mearum sit perpetuus procutator: *hoc est*, quandiu viuit, vt *in titulo proximè præcedenti*, monui. At *in hoc §. nost. & in d. l. 1. §. pen. mandati*, agitur de procuratore ad negocia. Et cùm procurator ad negocia constituitur, non est necesse tempus addi, ad quod vsque negocium illud gerat. Tempus enim non aliud huic rei præfiniri potest, quàm quod negocio explendo sufficit: quod nec perpetuum esse potest.

AD §. FINAL.

TEXT. In summa sciendum est, mandatum nisi gratuitum sit, in aliam formam negocij eadere. Nam mercede constitutâ, incipit locatio & conductio esse. Et, vt generaliter dixerimus, quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati aut depositi contrahitur negocium: iis casibus interueniente mercede, locatio & conductio contrahi intelligitur. Et ideò si fulloni polienda curandáve vestimenta dederit, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constitutâ, neque promissâ; mandati competit actio.

SVMMARIA.

1 *Mandatum originem habet ex amicitia, ideóque gratuitum est.*
2 *Mandatum aliquando remunerationem admittit.*

1 MANDATVM GRATVITVM ESSE DEBET. *l. 1. §. fin. l. ita vt omnes, §. 1. mandati, l. litem. Cod. de procurat.* Nam mandatum originem ex officio atque amicitia trahit *d. l. 1. §. fin.* Inde Cicero, *pro Roscio*, inquit amicitiam violare, qui mandatum violat. Contrarium autem officio atque amicitiæ est merces, *d. l 1. §. fin. mandati*, quæ si interueniat, locatio & conductio erit, non mandatum. Si ergo fulloni polienda curandáve vestimenta quis dederit, aut sarcinatori sarcienda, certâ mercede constitutâ, locatio erit & conductio. NVLLA AVTEM MERCEDE CONSTITVTA AVT PROMISSA, ERIT MANDATVM. *hoc §. nostro.* Et si dictum fuerit, vt posteà tantùm quis daret, quantum inter eos conuenerit, nec locatio & conductio erit, nec mandatum; sed contractus incertus, ex quo datur actio præscriptis verbis, vt *in tit. de locat. & con-*
2 *duct.* suprà expositum est. Sanè mandatum, remunerandi gratia, pecuniam recipere potest, quæ honor dicitur, *l. si remunerandi*, & salarium, *l. salarium, mandati.* & inde mandatarius, salariarius appellatur, *in l. idémque, §. idem Labeo ait, mandati.* Sic depositum mercedem non recipit, vt Imperator, in *hoc § nost.* ostendit. Pretium tamen depositionis recipere potest, beneficij remunerandi causa, *l. 2. §. generaliter, vi bonor. raptorum.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. XXVII. DE MANDATO.

MANDATVM

- **CONTRAHITVR** (gratiâ)
  - 1. Mandantis tantùm
  - 2. Mandantis & mandatarij
  - 3 Alienâ tantùm
  - 4. Mandantis & alienâ
  - 5. Mandatarij & alienâ
- **NON CONTRAHITVR,**
  - Si mandatarij tantùm gratia interueniat.
  - Si contra bonos mores fiat.
  - Si fines mandati excedantur.
  - Si merces constituta fuerit.
- **FINITVR** (Dum res adhuc integra est.)
  - 1. Reuocatione mandantis,
  - 2. Morte alterutrius,
  - 3. Renunciatione tempestiuè facta,

DE OBLIGATIONIBVS, QVÆ QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.

TITVLVS XXVIII.

TEXT. Post genera contractuum enumerata, dispiciamus etiam de iis obligationibus quæ non propriè quidem ex contractu nasci intelliguntur: sed tamen, quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. Igitur cùm quis absentis negótia gesserit, vltrò citroque in eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorum, sed domino quidem rei gestæ aduersus eum qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria, quas ex nullo contractu propriè nasci manifestum est: quippè ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotijs gerendis se obtulerit, ex qua causa ij, quorum negotia gesta fuerint, etim ignorantes obligantur. Idque vtilitatis causa receptum est, ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandatâ negotiorum suorum administratione, peregrè profecti essent, desererentur negotia, quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is qui vtiliter gesserit negotia, habet obligatum dominum negotorum, ita & contrà, iste quoque tenetur, vt administrationis rationem reddat, quo casu, id exactissimam quisque diligentiam compellitur reddere rationem, nec sufficit talem a

diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere soleret: si modò alius diligentior commodius admin:stratutus esset negotia.

SVMMARIA.

1 *Quæ obligationes dicantur quasi ex contractu nasci.*
2 *Negotiorum gestio, quasi contractus est.*
3 *Quare negotiorum gestio aliquando contractibus annumeretur.*
4 *Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti.*
5 *Negotiorum gestio vltrò citróque obligationem producit.*
6 *Quæ actiones ex negotiorum gestione oriantur.*
7 *Negotiorum gestor leuißimam culpam præstat.*
8 *Negotiorum gestor, quomodo procuratori comparetur.*

1 DIxit Imperator de obligationibus ex contractibus descendétibus. Nunc
incipit agere de obligationibus, quæ quasi ex contractu nascũtur. QVA-
SI AVTEM EX CONTRACTV DICVNTVR NASCI OBLIGATIONES QVÆ
NEQVE EX CONTRACTV PROPRIE NASCVNTVR, NEQVE EX MALEFI-
2 CIO: *h. t. in pr.* SED EX NEGOTIO, QVOD QVASI AD CONTRACTVM AC-
CEDIT. Huius generis est obligatio, quæ nascitur ex gestu negotiorum absen-
tis vltrò suscepto, sine mandato. Nam qui absentis negotia gerit sine manda-
to, propriè non contrahit, propterea quòd absentis consensum non habet: &
contractus sine consensu nullus est. *l. 1. §. pen. de pact.* quemadmodum etiam de-
3 finitio contractus suprà *in tit. de obligat.* tradita ostendit. Nec obstat, quòd ne-
gotiorum gestio contractibus annumeratur, *in l. contractus. de reg. iur.* Hoc enim
non fit ex proprietate verbi, sed per abusionem & impropriè. Sic, quod dici-
tur, omnem obligationem pro contractu haberi, *l. omnem. de iudiciis.* hoc non
propriè, sed impropriè & abusiuè accipiendum est. Non delinquit etiam, qui
absentis negotia gerit, quia nullum delictum est, sine mandato suscipere ne-
gotiorum administrationem. *l. si quis absentis. §. 1. de obligat. & act.* Et quod di-
citur, culpam esse, immiscere se rei ad se non pertinenti, *l. culpa de regulis iuris.*
4 ad gesta absentium negotia non pertinet. Sic longè minus is, cuius negotia
gesta sunt, ignorans aut contraxisse, aut deliquisse intelligi potest, *dict. l. si quis
absentis negotia. §. 1. de obligat.* Obligatio itaque, quæ ex gestione negotiorum
absentis sine mandato suscepta descendit, neque propriè ex contractu est, ne-
que ex maleficio: est tamen ex negotio, quod quasi ex contractu accedit,
nempè ad mandatum, & propterea obligatio quasi ex contractu nasci dicitur
ET QVIDEM EX GESTIONE NEGOTIORVM, NASCITVR OBLIGATIO
VLTRO CITROQVE, vt Iustinianus hic loquitur, *hoc est,* Qui absentis nego-
tia sine mandato gerit, absentem sibi obligat, & contrà, absens, cuius nego-
tia sine mandato, quis gerit, obligat sibi eum, qui ipsius negotia sine mandato
5 gerit: *dicta l. si quis absentis negotia. §. 1. de obligat. & actionibus.* eoque nomine
productæ sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum, quibus
inuicem experiri possunt de eo, quod ex bona fide alterum alteri præstare
oportet. *dict. l. si quis absentis negotia §. 1. de obligationibus & actionibus.* Et domi-
nus rei gestæ, aduersus eum qui gessit, habet directam actionem negotio-
rum gestorum, ut gestus sui rationem reddat. Contrà, qui negotia absentis
gessit, habet actionem negotiorum gestorum contrariam, *hoc titulo nostro,*

vt consequatur scilicet, quæ bona fide & vtiliter in rem absentis impendit. *l. 2. negocii gestis.* IDQVE VTILITATIS CAVSA EST RECEPTVM, NE ABSENTIVM, QVI SVBITA FESTINATIONE COACTI, NVLLI DEMANDATA NEGOTIORVM SVORVM ADMINISTATIONE, PEREGRE PROFECTI ESSENT, NEGOTIA DESERERENTVR: QVÆ SANE NEMO CVRATVRVS ESSET, SI DE EO QVOD QVIS IMPENDISSET, NVLLAM HABITVRVS ESSET ACTIONEM, ut Iustinianus noster hîc loquitur. Sic Caius Iurisconsultus *in d. l. si quis absentis. de oblig. & act.* docet, vtilitatis causa receptum esse, vt absens & qui eius negocia sine mandato gerit, inuicem obligentur: & subiicit postea, ideò id ita receptum esse quia plerunque " homines eo animo peregrè proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli " curam negociorum suorum mandant: deinde, nouis causis interuenientibus, " ex necessitate diutiùs absunt: quorum negocia disperire iniquum erat: quæ " sanè disperirent, si vel is qui obtulisset se negociis gerendis, nullam habiturus " esset actionem de eo, quod vtiliter de suo impendisset, vel is cuius negocia " gesta essent, aduersus eum qui inuasisset negocia eius, nullo iure agere posset: Hactenus Caius. Caij verba ideò referre placuit, quòd pleniora sunt iis, quæ à Iustiniano hîc referuntur. Adiicit autem Iustinianus hoc loco, NEGOTIORVM GESTOREM AD EXACTISSIMAM DILIGENTIAM COMPELLI RATIONEM REDDERE, NEC SVFFICERE, TALEM DILIGENTIAM ADHIBVISSE, QALEM SVIS REBVS ADHIBERE SOLET: SI MODO ALIVS DILIGENTIOR COMMODIVS ADMINISTRATVRVS ESSET NEGOCIA. Sic à Philippo Imperatore rescriptum est, negociorum gestorem omnem diligentiam præstare debere, *in l. si mater tua. C. de vsuris.* Per exactissimam & omnem diligentiam, significant Imperatores, negociorum gestorem teneri, si quid culpâ etiam leuissimâ admiserit. Exactissimæ si quidem diligentiæ leuissima culpa opponitur, vt *in tit. Quibus mod. contrah. obligat.* suprà expositum est. Et in hoc negociorum gestor procuratori siue mandatario similis est, qui ex leuissima quoque culpa tenetur. *l. à procuratore. C. mandati.* Quinimo gestor quandoque procurator dicitur, vt *in l. si ego hac mente, de negotiis gestis.* Cicero *in Bruto.* voluntarium procuratorem appellat: Itémque Paulus, *in 1. sent. tit. 3.* Voluntarius, *inquit,* procurator, qui se alienis negociis offert. Rem ratam dominum habiturum, cauere debet.

2 (margin, beside "DEMANDATA") · 7 (margin, beside "COMPELLI") · 8 (margin, beside "Quinimo")

AD §. TVTORES QVOQVE.

TEXT. Tutores quoque, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligari intelliguntur, (nullum enim negocium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Ex hoc autem casu mutuæ sunt actiones. Non tantùm enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem sed ex contrario: tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli; vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit.

SVMMARIA.

1 *Tutela est quasi contractus.*
2 *Quare tutela contractibus annumeretur.*
3 *Ex tutela quæ actiones oriantur.*

1 IN hoc §. Imperator docet, quòd obligatio, quæ descendit ex eo, quòd quis tutelam alicuius gessit, nascitur quasi ex contractu: quia neque ex contractu propriè est, neque ex maleficio, sed ex negotio, quod quasi ad contractum accedit. Ex contractu propriè non est, quia tutor qui tutelam administrat, nullum negotium cum pupillo contrahit, nec versa vice, pupillus contrahit cum tutore: *d.l.si quis absentis.§. tutela.de obligat.& act.& hoc §. nostro*, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia. *l.vlt. Rem.pupilli saluam fore*. & cum ignorante contractus non initur. Et quòd tutela contractibus annumeratur, *in l.*
2 *contractus de reg.iur.* hoc fit impropriè, sicuti de negotiorum gestione suprà monui. Rursus ex maleficio etiam non est obligatio, quæ descendit ex eo, quòd quis tutelam alicuius gessit, quia tutelam gerere, & res pupilli tueri, maleficium non est. Accedit tamen hoc negotium quasi ad contractum, & idcircò obligatio, quæ descendit ex eo, quòd quis tutelam alicuius gessit, dicitur quasi ex contractu esse. Et hoc casu mutuæ sunt actiones, vt Iustinianus
3 hîc loquitur, & Iurisconsultus *in d. l.si quis absentis. §. tutela de obligat. & act.* NON TANTVM ENIM PVPILLVS CVM TVTORE, SED ET CONTRA, TVTOR CVM PVPILLO HABET ACTIONEM. *d. l. si quis absentis. §. tutelæ.* Et pupillus quidem cum tutore habet actionem tutelæ directam. *toto tit.de tutela & rationibus distrahen. act.* vt tutelæ rationem reddat. *§ fin.sup.de Attil.tut.* vel præstet quod ex tutela dari fierive oportet. *l. penult. Rem pupilli salu.fore.* Tutor cum pupillo contrariam: *toto tit.de contrar.tutelæ act.& hoc §.nost* vt consequatur quæ ei propter tutelam absunt, vt si quid impendit in rem pupilli, vt hoc restituat pupillus, vel si tutor se obligauit pro pupillo, vt pupillus tutorem liberet, aut si tutor rem suam creditoribus pupilli obligauit, vt pupillus pignus liberet. Ex gestione itaque tutelæ nascitur vltrò citróque obligatio, sicuti ex gestione negotiorum sine mandato susceptâ, vltro citróque obligatio descendit.

AD §. ITEM SI INTER ALIQVOS.

TEXT. Item si inter aliquos communis sit res sine societate: veluti, quòd pariter eis legata donatáue esset, & alter eorum alteri ideò teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur propriè ex contractu obligatus, quippe nihil inter se contraxerunt: sed quia, non ex maleficio tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. Idem iuris est de eo, qui cohæredi familię erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est.

SVMMARIA.

1 *Alia societas voluntaria. alia necessaria est.*
2 *Necessaria societas quomodo contingat.*
3 *Cohæres cohæredi quasi ex contractu obligatur.*
4 *Actio familiæ erciscundæ ad quid competat.*

HIc aliud proponitur exemplum obligationis, quæ quasi ex contrahunt nascitur. Si, inquit Imperator, INTER ALIQVOT RES EST COMMVNIS SINE SOCIETATE. Per societatem communio rerum inducitur, sicuti suprà *in tit.de societate.* expositum est. Sed ibi de societate voluntaria agitur, quæ ex contra-

contractu, voluntate & consensu sociorum descendit. Alia est societas necessaria, quam fortuna adfert. Cicero, *Pro Quinto* : Ad vadimonium non venit, quis? Socius. Etiam grauius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset, aut fortuna coniunxisset. Vt cùm Titio & Sempronio, res pariter legatur aut donatur, Titius & Sempronius socij sunt: atque ita à Iustiniano *in hoc §. nostro* appellantur: & cùm socij sint, necesse est inter eos societatem esse: quod etiam à Iurisconsulto traditum est *in l. hæredes. §. eadem sunt. fam. ercisc.* Ibi Iurisconsultus inquit: Si duobus res legata sit, hos coniunxit ad "
societatem non consensus, sed res. Et hoc quoque societas facit, vt res sit communis inter socios, quemadmodum Iustinianus hîc docet. *Si, inquit,* inter aliquos communis fit res sine societate Hæc verba, SINE SOCIETATE, intelligenda sunt de societate voluntaria. Nam re Titio & Sempronio pariter legatâ aut donatâ, inter Titium & Sempronium est societas necessaria. Pone ergo, 2
Titius ex re communi solus fructus percepit. Hic Titius Sempronio obligatur, quia fructus perceptos cum Sempronio diuidere tenetur. Obligatur autem non propriè ex contractu, quippe Titius & Sempronius nihil inter se contraxerunt; non obligatur etiam ex delicto, quia delictum nullum est, ex re communi fructus percipere: sed obligatur Titius Sempronio quasi ex contractu, quia, quòd res communis est inter Titium & Sempronium, hoc quasi ad contractum accedit nempe ad societatem. Sempronius itaque, quasi cum Titio contraxisset, habet actionem communi diuidundo, vt fructus, quos Titius solus percepit, cum ipso diuidat. Sic, si Titius in rem, quæ ipsi & Sempronio pariter legata aut donata est, solus impensas necessarias fecit, eas communi diuidundo iudicio à Sempronio pro parte repetere potest: non quòd Sempronius illi sit obligatus ex contractu aut maleficio, sed quòd quasi cum Sempronio contraxisse videtur, propterea quòd res inter ipsum & Sempronium est communis: quod quasi ad contractum societatis accedit. IDEM IVRIS EST, inquit Imperator, DE EO QVI COHÆREDI FAMILIÆ ERCISCVNDÆ IVDICIO EX HIS CAVSIS OBLIGATVS EST, *hoc est*, si cohæres solus ex 3
hæreditate fructus percepit, obligatur cohæredi: non ex contractu, quia cohæres cum cohærede non contrahit, sed incidit in eum. *l. hæredes eius, qui apud hostes. §. non tantùm dolum fam. ercisc.* non etiam ex delicto, quia delictum non est, ex communi hæreditate fructus percipere: sed ex quasi cõtractu, quia res est communis inter cohæredes, quod quasi ad cõtractum societatis accedit. Nam & inter cohæredes est societas, non voluntaria, sed necessaria, *h. e.* cum cohærede non sponte contrahimus societatem, sed societatem illam delata communiter hæreditas conciliat. Itaque cohæres à cohærede, quasi cum eo contraxisset, partem fructuum perceptorum familiæ erciscundæ iudicio repetit. 4
Idemque est, si cohæres solus in hæreditatem necessarias impensas fecit: nam has impensas cohæres à cohærede pro parte repetet, familiæ erciscundæ iudicio. Et cohæres cohæredi obligatus est, non ex contractu, non ex maleficio, sed quasi ex contractu, propterea quod hæreditas inter cohæredes communis est, quasi societatem cohæredes inter se contraxissent.

AD §. HÆRES QVOQVE LEGATORVM.

TEXT. Hæres quoque legatorum nomine, non propriè ex contractu obligatus intelligitur, (neque enim cum hærede, neque cum defuncto, vllum negotium legatarius

geſſiſſe propriè dici poteſt (& tamen, quia ex maleficio non eſt obligatus hæres, quaſi ex contractu debere intelligitur.

SVMMARIA.

1 Hæres legatario quaſi ex contractu obligatur.
2 Quæ actiones legatario aduerſus hæredem competant.

1 IN *hoc* §. Iuſtinianus quartum proponit exemplum obligationis, quæ quaſi ex contractu naſcitur. Pone, legatum alicui in teſtamento eſt relictum. Hic hæres legatario obligatur. Non obligatur autem ex cõtractu, quia legatarius neque cum hærede, neque cum teſtatore vllum negotium contraxit. Non obligatur etiam hæres ex delicto, quia non deliquit, nec propter delictum legatum debet: idque pluſquàm manifeſtum eſt. *l. ſi quis abſentis. §. hæres, de oblig. & act.* Obligatur tamen quaſi ex contractu, quia adeundo hæreditatem contra-
2 hære videtur. *l. 3. § fin. quibus ex cauſis in poſſ. eatur.* hoc eſt, videtur in ſe recipere ſolutionem legatorum & æris alieni. Et propterea legatarius ab hærede, quaſi cum eo contraxiſſet, legatum petit actione in perſonam. Habet etiam actionem in rem, & in arbitrio legatarij poſitum eſt, qua actione vti velit. *l. 1. C. commun. de legat.* quemadmodum *in tit. de legatis.* ſuprà eſt expoſitum.

AD §. ITEM IS CVI QVIS PER ERROREM.

TEXT. Item is, cui quis per errorem non debitum ſoluit, quaſi ex contractu debere videtur. Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus, vt ſi certiorem rationem ſequamur, magis (vt ſuprà diximus) ex diſtractu, quàm ex contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſoluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt diſtrahat potius negotium, quàm contrahat. ſed tamen perinde is qui accipit, obligatur, ac ſi mutuum illi daretur: & ideò condictione tenetur. Ex quibuſdam tamen cauſis repeti non poteſt, quod per errorem non debitum ſolutum ſit, ſic namque definierunt veteres, ex quibus cauſis inficiando lis creſcit, ex iis cauſis non debitum ſolutum, repeti non poſſe: veluti ex lege Aquilia: item ex legato quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa & conſtituta, per damnationem cuicunq; legata fuerant. Noſtra autem Conſtitutio cum vnam naturam omnib. legatis & fideicommiſſis indulſit, huiuſmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiſſis extendi voluit: ſed non omnibus legatariis præbuit, ſed tantummodò in iis legatis & fideicommiſſis, quæ ſacroſanctis Eccleſiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta ſunt: quæ ſi indebita ſoluantur, non repetuntur.

SVMMARIA.

1 Indebitum quaſi contractus eſt.
2 Quæ actio ex indebito competat.
3 Indebitum per errorem ſolutum quando repeti non poſſit.
4 Quando inficiando lis creſcat.
5 Omnia legata hodie eiuſdem naturæ ſunt & qualitatis.
6 Furioſus, pupillus & prodigus, etiam in illis cauſis, in quibus inficiando lis creſcit, indebitum repetere poſſunt.

Hic

HIc postremum proponitur exemplum obligationis,quę quasi ex contra-
ctu nascitur Pone,solui Titio non debitum per errorem, cùm estima- 1
rem me ipsi debere.Hîc Titius,qui indebitum accepit,mihi obligatur.At non
obligatur ex contractu,idque euidentissimum est: quia ego soluendo non de-
bitum, non id ago vt negocium contrahatur, sed id ago vt negocium distra-
hatur.Et qui per errorem soluit,magis distrahendę obligationis animo,quàm
contrahendæ dare videtur, vt Iurisconsultus loquitur *in d. l. si quis absentis. §.
is quoque, qui non debitum.de obligat.& action.*hoc est, dare videtur distrahendæ
obligationis animo,non contrahendæ.Particula MAGIS, θετικῶς ponitur, *hoc
est*,positiuè,non *συγκριτικῶς, id est*,comparatiuè. Et sic, cùm Iustinianus hîc in-
quit, EVM QVI INDEBITVM ACCEPIT, MAGIS EX DISTRACTV,
QVAM EX CONTRACTV, DICI OBLIGATVM: particula MAGIS θετι-
κῶς accipienda est,quemadmodum suprà quoque *in tit. Quib.mod.re contrah. o-
blig.*dictum est.Non obligatur quoq;Titius ex maleficio,quia maleficium non
est, indebitũ accipere.Obligatur tamen quasi ex contractu, quia accipiẽdo pe-
cuniam indebitam,quasi pecuniam mutuam accipere videtur: & ego qui non
debitam pecuniam soluo,hoc ipso aliquid negocij gero.*l.si in area.de cõd.indeb.*
idq; negocium quasi ad contractũ accedit, nempè ad mutuum. Et propterea 2
Titius,qui indebitum accepit,eadem actione tenetur, qua debitores credito-
ribus.*d.l.si quis absentis.§.is quoque qui non debitum.de oblig & act.* hoc est, tene-
tur condictione: *hoc §. n.* quemadmodum condictione tenetur, qui mutuam
pecuniam accepit. Debitoris námque nomen ICtus accipit pro eo:qui pecu-
niam mutuam debet, & creditoris, pro eo qui pecuniam mutuam credidit;
quemadmodum latiùs expositum est *in §. is quoque qui non debitum.sup. Quibus
mod.re contrah.oblig.* Adiicit tandem Imperator *in h.t.n.etiam indebitum per er-
rorem solutum non semper repeti posse.* NAM VETERES DEFINIERVNT,
hoc est,pro regula tradiderunt: κεκανόνισται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Theoph.* (definitio. n. 3
regulam significat.*l.omnis definitio.de reg. iur.*) QVIBVS EX CAVSIS INFI-
CIANDO LIS CRESCIT, EX IIS CAVSIS NON DEBITVM SOLVTVM
REPETI NON POSSE.Inficiando autem crescit actio legis Aquiliæ in duplum
l.inde Neratius §.hac actio. ad leg. Aquil. Item actio depositi ex certis causis, vt 4
si negetur depositum ex causa tumultus, incendij,ruinæ & naufragij. *l. 1.depo-
siti.§.sed furti infrà de actionib.* Item actio legatorum ad pias causas.Olim qui-
dem actio legatorum,relictorum per damnationem, crescebat in duplum, si
hæres qui damnatus erat legatum dare, legatum inficiabatur, & legatum erat
certum. Hoc Imperator noster hîc vult significare his verbis, QVÆ CER-
TA CONSTITVTA. In incertis legatis ratio dupli iniri non potest. Sicuti nec
in certis casibus habetur ratio eius quod interest in duplum. *toto tit. de sen-
tentijs.quæ pro eo quod interest, proferuntur.*Hodie ex Iustiniani Constitutione,
omnia legata, siue per vindicationem, siue per damnationem, vel alio mo- 5
do fuerint relicta, eandem habent naturam. Sunt etiam legata hodie ex-
æquata fideicommissis. *§.1.suprà.de legatis.l.1.& 2. C. communia de legat. & fidei-
commis.*Et propterea,quod olim in legato damnationis erat receptum,vt cres-
ceret per inficiationem in duplum, hodie quoque obtinet in omnibus lega-
tis & fideicommissis, sed iis tantùm, quæ ad pias causas sunt relicta, vtpote
Ecclesiis, monasteriis, xenodochiis, orphanotrophiis. Hæc loca religio-
nis, vel pietatis intuitu honorificantur, vt Iustinianus hîc loquitur: idque

nominatim à Iustiniano fuit constitutum, sed ea Constitutio temporum vitio periit, vt ex Eustathio *in lib. περὶ χρονικῶν διαστημάτων* constat. Inquit enim ille: Si intra annum non soluatur, quod est relictum piis causis, duplum soluatur, vt est scriptum, *lib. 1. Cod. tit. 3. const.* 45. Si quis igitur, quasi deberet ex l. Aquilia, vel ex deposito, causâ tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, vel ex legato ad pias causas relicto, soluerit per errorem, non habet repetitionem siue condictionem eius quod soluit. Ratio esse videtur, quòd is qui soluit ex his
6 causis, videtur sciens soluisse, vt euitaret dupli pœnam. Hæc tamen in pupillo, furioso vel prodigo non procedunt, qui si indebitum soluerint ex causis, quæ per inficiationem crescunt in duplum, repetitionem eius quod soluerunt, habent. Persona enim facit locum repetitioni. Et hæc est sententia *l. interdum. de condict. indeb.* sicuti alibi latiùs explicaui.

SYNOPSIS TIT. XVIII. DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI EX CONTR.

EX QVASI CONTRACTV NASCITVR OBLIGATIO.

- EX GESTV
  - NEGOTIORVM, / TVTELÆ, — duę cõpetũt actiones,
    - DIRECTA, dño negotiorum.
    - CONTRARIA, gestori.
  - COMMVNIS NEGOTII, si alter socius vel cohæres
    - Solus percepit fructus.
    - Solus impensas fecerit.
- Ex ADITIONE hæreditatis tenetur hæres
  - Legatariis
  - &
  - Creditoribus.
- Ex INDEBITI SOLVTIONE
  - OBLIGATVR qui accepit, quasi ex mutuo:
  - &
  - TENETVR condictione indebiti, nisi ex ea causa solutum sit, ex qua propter inficiationem duplatur actio.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQVIRITVR.

TITVLVS XXIX.

TEXT. Expositis generibus obligationum, quę ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eas personas, quę in nostra potestate sunt: veluti per seruos & filios nostros, vt tamen quod per seruos quidem nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur secundùm imaginem rerum.

rerum proprietatis & vsu fructus, quam nostra discreuit Constitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater. proprietas autem filio seruetur: scilicet patre actionem mouente, secundùm nouellæ nostræ Constitutionis diuisionem. Item per liberos homines & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis, id est, si quid ex operibus suis, vel ex re nostra acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis. id est, si quid ex operibus suis, vel ex re nostra acquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur. Communem seruum pro dominica parte dominis acquirere certum est, excepto eo, quòd vni nominatim stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit: veluti, cum ita stipulatur: Titio domino meo dare spondes? Sed si vnius domini iussu seruus fuerit stipulatus, licèt anteà dubitabatur: tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est.

SVMMARIA.

1 *Obligatio nobis acquiritur per illos, quos in potestate habemus.*
2 *Per liberos tamen non eodem modo acquiritur, quo per seruos.*
3 *Ex peculio aduentitio communis actio est.*
4 *Quatenùs per liberos homines & seruos alienos obligatio nobis acquiratur.*

SVprà, *in tit. per quas personas cuique acquiritur*, dictum est de personis, per quas dominium nobis acquiri potest. Hic Imperator Iustinianus tradit per 1
quas personas nobis obligatio acquiratur. ACQVIRITVR AVTEM NOBIS OBLIGATIO, NON SOLVM PER NOSMETIPSOS, VERVM ETIAM PER EOS, QVOS IN POTESTATE NOSTRA HABEMVS. In potestate nostra sunt serui nostri, itémq; liberi. Et quidem quod per seruos nostros acquiritur, totum nostrum fit, vt Iustinianus hîc loquitur. *Totum* ideò inquit, quia secùs est in eo, quod per liberos nostros acquiritur: hoc totum nostrũ non sêper fit. Si quid ex causa profectitij peculij liberis nostris, quos in potestate habemus debeatur, hoc totum nobis acquiritur. At si quid debeatur ex cau- 2
sa peculij aduentitij, hoc totum nobis non acquiritur, sed vsusfructus tantùm noster est, proprietas liberorum. *l. cùm oportet. C de bonis quæ liber. §. 1. suprà, per quas person. cuique acquir.* Itaque cùm seruo nostro quid debetur, non soli agimus: propterea quòd seruus legitimam personam standi in iudicio non habet, vtpote qui iure ciuili pro nullo habetur. *l. quod attinet. de reg. iur.* Idemque est, cùm liberis nostris quid debetur ex causa profectitia. Si quid liberis nostris 3
debeatur ex aduentitia causa, communis est actio: & liberi nostri agunt consensu nostro, si nos vsumfructum renuamus accipere. Contrà si vsumfructum amplectamur, nos agimus consensu liberorum, vel etiam liberi nostri agunt nobis absentibus aut permittentibus. *l. vlt. §. & filius. & §. vbi autem. C. de bonis quæ liberis.* Et hanc constitutionem Iustinianus hîc intelligit, cùm Nouellam constitutionem nominat, & secundùm eam patrem actionem mouere docet. PORRO OBLIGATIO QVOQVE NOBIS ACQVIRITVR PER LIBEROS HOMINES ET PER SERVOS ALIENOS, QVOS BONA FIDE POSSIDEMVS, SI QVID EX RE NOSTRA, VEL OPERIBVS SVIS ACQVIRANT. *hoc tit. n.* Idémque obtinet in seruo, in quo vsumfructum vel vsum ha- 4
bemus. Communis seruus vnicuique dominorum pro partibus dominicis acquirit, nisi vni nominatim stipuletur, sicut latiùs *in tit. de stipulat. seruor.* suprà expositum est.

SYNOPSIS TIT. XXIX. PER QVAS PERS. NOB. OBLIG. ACQ.

OBLIGATIO NOBIS ACQVIRITVR PER

- EOS QVOS IN POTESTATE HABEMVS.
  - LIBEROS, facta diuisione proprietatis & vsusfructus rerum extrinsecùs quæsitarum.
  - SERVOS, omnimodò.
- LIBEROS homines / SERVOS alienos — Quos bona fide possidemus.
- SERVOS FRVCTVARIOS, / VSVARIOS,
  - Ex duabus causis,
    - Si quid ex operis suis acquirant: & Si quid ex re nostra.
- SERVVM COMMVNEM, pro parte dominij, quam habemus.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

TITVLVS XXX.

TEXT. Tollitur autem omnis obligatio solutione eius quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec tamen interest, quis soluat; vtrùm ipse qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio soluente; siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito, solutio fiat. Item si reus soluerit, etiam ij qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit, non enim solus ipse liberatur, sed etiam reus.

SVMMARIA.

1 *Quis sit primus tollendæ obligationis modus.*
2 *Aliud pro alio inuito creditori solui non potest.*
3 *Quando aliud pro alio inuito creditori solui possit.*
4 *Particularis solutio an valeat.*
5 *An pro ignorante soluere liceat.*
6 *Solutione facta, tam debitor quàm fideiussores liberantur.*

SAcratissimus Imperator Iustinianus *in Nouel. const. 22.* inquit: τῶν ἐν ἀνθρώποις συναλλαχθέντων, τὸ δεθὲν ἅπαν λυτόν Cùm igitur hactenus Imperator tradiderit, quomodo obligatio contrahatur: nunc *in hoc tit.* docet quomodo tolla-

tollatur. Tollitur autem obligatio non quouis modo, quia nec quouis modo
contrahitur: sed certo modo finitur. *l.7.C.de sent.& interloc. &c.* ET PRIMVM
QVIDEM OMNIS OBLIGATIO TOLLITVR SIVE FINITVR SOLVTIONE
EIVS QVOD DEBETVR. Omnis, *inquit Imperator*, obligatio; intelligens 1
non solùm principalem, verùm etiam accessoriam, fideiussoriam & hypothe-
cariam. *l 6. Quib.mod.pign.soluitur.* Per solutionem, Imperator naturalem pe-
cuniæ numerationem siue traditionem rei significat: quanquam aliàs solu-
tionis verbum omnem quoquo modo factam liberationem complectatur, vt
suprà *in tit.de oblig.* est expositum. Et adiicit Imperator, EIVS QVOD DEBE-
TVR: propterea quòd aliud pro alio inuito creditori solui non potest. *l. 2.* 2
de reb.cred. quod tamen perpetuum non est. Nam quandoque aliud pro alio
soluitur: vt si res aliena sit legata, & dominus eam vendere nolit, vel velit. 3
quidem vendere, sed immenso pretio, potest hæres officio iudicis æstimatio-
nem præstare. *l.si domus.§.qui confitetur.de leg.1.* Et si debitor nummos non ha-
beat, nec emptores rerum suarum facilè inuenire possit, possessiones suas cre-
ditori in solutum dare potest. *Nouell.5 vlt.* Et sic Iulius Cæsar, pulso ex Italia
Pompeio, constituit, vt creditoribus possessiones æstimatæ darentur. *Cæsar.lib.
3.de bello ciuili*: quas idcirco Cicero *in epistolis ad Atticum*, sæpiùs æstimationes
appellat. Deinde idcirco Imperator, EIVS QVOD DEBETVR, dicit, quia to-
tum quod debetur, soluendum est: pars eius quod debetur, inuito creditori
non rectè soluitur, cùm particularis solutio non minima incommoda habeat, 4
l.3.fam.ercisc. NIHIL VERO INTEREST, QVIS SOLVAT, VTRVM IPSE QVI
DEBET AN ALIVS PRO EO, IPSO SCIENTE, IGNORANTE, VEL ETIAM
INVITO, *h.t.n.* Nam etiam soluere pro ignorante & inuito quoque licet: *l. si
pro me quis soluerit, l. soluere pro ignorare. de solut.* cùm debitor hac ratione libere-
tur. *h.t.n.* & iure ciuili constitutum sit, licere etiam ignorantis inuitique me-
liorem conditionem facere. *d.l.soluere pro ignorante, de solut.* QVI NIMO NON
TANTVM DEBITOR LIBERATVR, SED ETIAM QVI PRO EO INTERVE-
NERVNT, *hoc est*, fideiussores *h.t.n.* Item hypothecæ & pignora. *l. in omnibus de* 5
solut. ET CONTRA FIDEIVSSORE SOLVENTE, LIBERATVR ETIAM REVS,
hoc tit.nostro. quia creditor suum percepit. *l.cùm is qui 36.de fideiussoribus.* Rectè
itaque Iustinianus hîc ait, omnem obligationem tolli solutione.

AD §. ITEM PER ACCEPTILATIONEM.

TEXT. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quòd enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri vt patiatur hæc verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? & Titius respondeat: Habeo. Sed & Græcè potest acceptum fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur: ita in partem debiti acceptilatio fieri potest. Est prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam stipulationem contingit vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana nouat omnes obligationes & à Gallo Aquilio ita composita est: Quicquid te mihi ex quacunque causa dare, facere opor-

3 *Nouaatio alienam obligationem vel ciuilem vel naturalem requirit.*
4 *Quatenus pupillus naturaliter obligetur.*
5 *Naturalis obligatio nullam producit actionem.*
6 *Seruus quatenus naturaliter obligetur.*
7 *Quatenùs cum eadem persona nouatio fieri poßit.*
8 *Condicio nouationem suspendit*
9 *Solo consensu olim nouatio fiebat.*
10 *Hodie nouatio non fit. nisi specialiter id expressum fuerit.*
11 *Quæ sit nouatio necessaria.*

TErtiò OBLIGATIO TOLLITVR NOVATIONE. Nouatio solutioni similis est.*l.si rem.§ vlt.de nouat.*& sicuti per numerationem fit solutio, ita etiam per nouationem.*l.liberto. §.Lucius, in fine.de annuis legatis.* Est autem nouatio, prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem vel naturalem transfusio atque translatio.*l.1.de nouat.* Verbi gratia; Tu debes Seio centum. Seius à Pamphilo centum, quæ ipsi debes, stipulatus est. Pamphilus promisit. Hic nouatio fit. Prius enim debitum in aliam obligationem transfunditur:&quod tu Seio debebas, jam non amplius debes, sed es liberatus, & Seio rursus obligatus est Pamphilus; & vt Iustinianus hìc inquit, INTERVENTV NOVÆ PERSONÆ, Pamphili scilicèt. NOVA NASCITVR OBLIGATIO, ET PRIMA
2 TOLLITVR, TRANSLATA IN POSTERIOREM*h. §. n.* Interuentu, *inquit Iustinianus*, nouæ personæ. Hoc propter propositum exemplum, in quo noua persona interueniebat, Iustinianus dicit. Aliàs autem nouatio fit, licèt noua persona non interueniat: vt cùm quod Titius mihi debet ex causa emptionis venditionis, nouandi animo à Titio stipulor, hoc modo: Quod ex emptione venditione te mihi dare opportet.promittis te daturum:Hic debitum ex causa emptionis & venditionis transfunditur in debitum ex stipulatione, & fit nouatio, vt *in §. proximè præcedenti* monui: & tamen noua persona non interuenit.Nouatio itaque non semper fit interuentu nouæ personæ.At hoc semper, vt nouatio fiat, necessarium est, vt debitum aliquod sit, quod nouari possit: & propterea rectè in definitione nouationis, prioris debiti mentio fit.Et hoc
3 debitum transfundi oportet in aliud debitum, siue (vt Vlpianus loquitur) in aliam obligationem, vel ciuilem, vt in suprà proposito exemplo contingit; vel saltem naturalem, quod fit in sequenti casu. Pone: Debes Titio centum. Titius centum hæc à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus est: pupillus promisit. Hoc casu nouatio fit, & res amittitur, hoc est (vt Theophilus interpretatur) debitum Titio petit. NAM ET PRIOR DEBITOR LIBERATVR, ET POSTERIOR OBLIGATIO NVLLA EST, vt Iustinianus hìc loquitur. Prior debitor liberatur; hoc est, tu qui Titio debebas centum, liberaris: & posterior obligatio nulla est; hoc est, pupillus qui promisit sine tutoris auctoritate centum, quæ tu Titio debebas, non obligatur, ciuiliter scilicèt. Naturaliter tamen obligatur, vt ab Vlpiano traditum est *in dict.l.1. in fine, de nouat. & delegat.* idque omninò ponendnm est, propterea quod prima obligatio nouationis iure tollitur, vt Iustinianus hìc affirmat: & nouatio nunquam fit, nisi sequens obligatio aut ciuiliter teneat, aut naturaliter.*d.l.1. de nouat.& deleg.*& prius debitum in aliam obligationem, vel ciuilem vel naturalem transfundatur, vt in definitione nouationis dicitur. Sic alibi quoque

tra-

traditum est, pupillũ sine tutore naturaliter obligari *l. si eius pupilli.64.in princ. ad SCtum Treb.l.si pupillus,in princ.ad legem Falcid.* Idque tunc procedit,cùm locupletior factus est pupillus.*l.naturaliter.§.finali.cum l.seq.de condict.indeb.* Hæc tamen naturalis obligatio dicitur nulla,*in hoc §.nostro*, quia ex eâ nulla est actio, nulla petitio:*l.si pupillus.127.de verbor.oblig.*nec adstringit necessitate soluendi, sicuti obligatio ciuilis,*§.1.suprà,de obligat.*Sanè, ex rescripto Diui Pij,in 5
pupillum locupletiorem factum, sicque naturaliter obligatum, datur actio. *l.pupillus.de auctor.tut.leg.3.commodat.l.3.§.pupillus.de negotiis gestis.*Quòd si pupillus locupletior non est factus, non obligatur naturaliter sine tutoris auctoritate,*l.pupillus.de obligat.& act.l.quod pupillus.de condict.indebiti.*Iacob.Cuiacius *in dict.leg.si pupillus,de verb.obligat.* Et quod de pupillo sine tutoris auctoritate promittente, quod tu Titio debes diximus, NON IDEM, inquit Imperator, DICENDVM EST, SI A SERVO QVIS FVERIT STIPVLATVS. Verbi gratiâ: Debes Titio centum. Titius centum hæc à seruo est stipulatus: seruus promisit. Hic nouatio non fit, sed tu Titio perinde obligatus manes,ac si Titius centum à seruo stipulatus non fuisset.Seruus itaque, qui promittit,quod alius debet, (licèt aliter sentiat Theophilus *hîc*) naturaliter non obligatur: quod etiam traditum est *in l.in persona.§.1.de pactis.*Sic seruus fideiubens pro alio extra rem peculiarem, naturaliter non obligatur:& ideò si soluat,domino 6
indebiti condictio datur.*l.sed& si serui.de fideiussoribus.*Non obligatur quoque seruus naturaliter, si iudicio condemnatus fuerit, vel si in iudicio iusiurandum detulerit vel denique si compromiserit.*leg.3.si seruus.de peculio.*Iacob.Cuiacius *lib. 8. obs. capit.11.*Ex aliis autem causis seruus naturaliter tenetur,quemadmodum. *in titul.de obligat. & latiùs in tit. de fideiussorib.* suprà expositum est Adiicit Imperator Iustinianus: SI EADEM SIT PERSONA A QVA POSTEA STIPVLERIS,ITA NOVATIO FIT, SI QVID IN POSTERIORI STIPVLATIONE NOVI SIT.Verbi gratiâ:Debes mihi centũ ex stipulatione.Eadem cen- 7
tum nouandi animo posteà à te stipulor,hoc modo: Centum, quæ mihi debes, promittis te daturum?Tu promittis.Hic nouatio non fit, quia nihil ampliùs in posteriori stipulatione est,quàm fuit in priori.At si debebas mihi sub conditione centum, & ego illa centum posteà purè à te stipulatus sum, túq; promisisti,iam nouatio facta est, quia ampliùs aliquid est in posteriori stipulatione, quàm fuit in priori.Idem est,si purè debebas mihi centum,& ego sub conditione eadem centum à te stipulatus fuero:aut si debebas in diem, & ego detracto die, quod debebas, stipulatus à te fuero, vel contrà: aut denique, si fideiussor posteriori stipulationi adiiciatur vel detrahatur. *h.§.n.* Et hæc tunc procedunt, cùm tu mihi centum ex stipulatione debes, & ego eadem centum posteà à te stipulor.Quòd si debeas mihi centum, non ex stipulatione, sed ex alia causa, ex alio contractu, egoq; centum illa nouandi animo à te stipuler, nouatio fit, quamuis stipulationi neque condicio, neque dies, neq; fideiussor adiiciatur aut detrahatur sicuti,*in §.item per acceptilationem*,suprà expositũ est. Sed & quod diximus, nouationem fieri si mihi centum ex stipulatione debeas purè, egoque posteà centũ illa sub conditione à te stipuler, hoc ita intelligen- 8
dum est,vt nouatio fiat,si conditio exstiterit. Conditio enim nouationem suspendit: & sicuti, quod sub conditione promittitur, non statim debetur,sed tunc demùm debetur,vbi conditio existit, vt *in tit.de verbor. obligat.* suprà dictum est:Ita quod stipulamur nouandi animo sub conditione,non statim no-

1 IN hoc §. Imperator docet, quòd obligatio, quæ descendit ex eo, quòd quis
tutelam alicuius gessit, nascitur quasi ex contractu: quia neque ex contra-
ctu propriè est, neque ex maleficio, sed ex negotio, quod quasi ad contractum
accedit. Ex contractu propriè non est, quia tutor qui tutelam administrat,
nullum negotium cum pupillo contrahit, nec versa vice, pupillus contrahit
cum tutore: *d.l.si quis absenti. §. tutela. de obligat. & act. & hoc §. nostro*, sed in tu-
torem incidit, & ignorat omnia. *l.vlt. Rem.pupilli saluam fore.* & cum igno-
rante contractus non initur. Et quòd tutela contractibus annumeratur, *in l.*
2 *contractus de reg.iur.* hoc fit impropriè, sicuti de negotiorum gestione suprà
monui. Rursus ex maleficio etiam non est obligatio, quæ descendit ex eo,
quòd quis tutelam alicuius gessit, quia tutelam gerere, & res pupilli tueri,
maleficium non est. Accedit tamen hoc negotium quasi ad contractum, &
idcircò obligatio, quæ descendit ex eo, quòd quis tutelam alicuius gessit, di-
citur quasi ex contractu esse. Et hoc casu mutuæ sunt actiones, vt Iustinianus
3 hîc loquitur, & Iurisconsultus *in d. l.si quis absentis. §. tutela de obligat. & act.*
NON TANTVM ENIM PVPILLVS CVM TVTORE, SED ET CONTRA, TV-
TOR CVM PVPILLO HABET ACTIONEM. *d. l. si quis absentis. §. tutelæ.* Et
pupillus quidem cum tutore habet actionem tutelæ directam: *toto tit. de tu-
tela & rationibus distrahen. act.* vt tutelæ rationem reddat. *§ fin. sup. de Attil. tut.*
vel præstet quod ex tutela dari fierive oportet. *l. penult. Rem pupilli salu. fore.*
Tutor cum pupillo contrariam: *toto tit. de contrar. tutelæ act. & hoc §. nost.* vt cō-
sequatur quæ ei propter tutelam absunt, vt si quid impendit in rem pupilli,
vt hoc restituat pupillus, vel si tutor se obligauit pro pupillo, vt pupillus tu-
torem liberet, aut si tutor rem suam creditoribus pupilli obligauit, vt pupil-
lus pignus liberet. Ex gestione itaque tutelæ nascitur vltrò citróque obliga-
tio, sicuti ex gestione negotiorum sine mandato susceptâ, vltro citróque obli-
gatio descendit.

AD §. ITEM SI INTER ALIQVOS.

TEXT. Item si inter aliquos communis sit res sine societate: veluti, quòd pariter eis legata donatáue esset, & alter eorum alteri ideò teneatur communi diuidundo iudicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quòd socius eius solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur propriè ex contractu obligatus, quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia, non ex maleficio tenetur: quasi ex contractu teneri videtur. Idem iuris est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ iudicio ex his causis obligatus est.

SVMMARIA.

1 *Alia societas voluntaria. alia necessaria est.*
2 *Necessaria societas quomodo contingat.*
3 *Cohæres cohæredi quasi ex contractu obligatur.*
4 *Actio familiæ erciscundæ ad quid competat.*

HIc aliud proponitur exemplum obligationis, quæ quasi ex contractu nascitur. Si, inquit Imperator, INTER ALIQVOT RES EST COMMVNIS SINE SOCIETATE. Per societatem communio rerum inducitur, sicuti suprà *in tit. de societate.* expositum est. Sed ibi de societate voluntaria agitur, quæ ex contra-

contractu, voluntate & consensu sociorum descendit. Alia est societas necessaria, quam fortuna adfert. Cicero, *Pro Quinto* : Ad vadimonium non venit, quis? Socius. Etiam grauius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset, aut fortuna coniunxisset. Vt cùm Titio & Sempronio, res pariter legatur aut donatur, Titius & Sempronius socij sunt: atque ita à Iustiniano *in hoc §. nostro* appellantur: & cùm socij sint, necesse est inter eos societatem esse: quod etiam à Iurisconsulto traditum est *in l. hæredes. §. eadem sunt. fam. ercisc.* Ibi Iurisconsultus inquit: Si duobus res legata sit, hos coniunxit ad societatem non consensus, sed res. Et hoc quoque societas facit, vt res sit communis inter socios, quemadmodum Iustinianus hîc docet. *Si, inquit,* inter aliquos communis sit res sine societate Hæc verba, SINE SOCIETATE, intelligenda sunt de societate voluntaria. Nam re Titio & Sempronio pariter legatâ aut donatâ, inter Titium & Sempronium est societas necessaria. Pone ergo, 2
Titius ex re communi solus fructus percepit. Hic Titius Sempronio obligatur, quia fructus perceptos cum Sempronio diuidere tenetur. Obligatur autem non propriè ex contractu, quippe Titius & Sempronius nihil inter se contraxerunt; non obligatur etiam ex delicto, quia delictum nullum est, ex re communi fructus percipere: sed obligatur Titius Sempronio quasi ex contractu, quia, quòd res communis est inter Titium & Sempronium, hoc quasi ad contractum accedit nempe ad societatem. Sempronius itaque, quasi cum Titio contraxisset, habet actionem communi diuidundo, vt fructus, quos Titius solus percepit, cum ipso diuidat. Sic, si Titius in rem, quæ ipsi & Sempronio pariter legata aut donata est, solus impensas necessarias fecit, eas communi diuidundo iudicio à Sempronio pro parte repetere potest: non quòd Sempronius illi sit obligatus ex contractu aut maleficio, sed quòd quasi cum Sempronio contraxisse videtur, propterea quòd res inter ipsum & Sempronium est communis: quod quasi ad contractum societatis accedit. IDEM IVRIS EST, inquit Imperator, DE EO QVI COHÆREDI FAMILIÆ ERCISCVNDÆ IVDICIO EX HIS CAVSIS OBLIGATVS EST, *hoc est*, si cohæres solus ex 3
hæreditate fructus percepit, obligatur cohæredi: non ex contractu, quia cohæres cum cohærede non contrahit, sed incidit in eum. *l. hæredes eius, qui apud hostes. §. non tantùm dolum fam. ercisc.* non etiam ex delicto, quia delictum non est, ex communi hæreditate fructus percipere: sed ex quasi cõtractu, quia res est communis inter cohæredes, quod quasi ad cõtractum societatis accedit. Nam & inter cohæredes est societas, non voluntaria, sed necessaria, *h. e.* cum cohærede non sponte contrahimus societatem, sed societatem illam delata communiter hæreditas conciliat. Itaque cohæres à cohærede, quasi cum eo contraxisset, partem fructuum perceptorum familiæ erciscundæ iudicio repetit. 4
Idemque est, si cohæres solus in hæreditatem necessarias impensas fecit: nam has impensas cohæres à cohærede pro parte repetet, familiæ erciscundæ iudicio. Et cohæres cohæredi obligatus est, non ex contractu, non ex maleficio, sed quasi ex contractu, propterea quod hæreditas inter cohæredes communis est, quasi societatem cohæredes inter se contraxissent.

AD §. HÆRES QVOQVE LEGATORVM.

TEXT. Hæres quoque legatorum nomine, non propriè ex contractu obligatus intelligitur, (neque enim cum hærede, neque cum defuncto, vllum negotium legatarius

gessisse propriè dici potest (& tamen, quia ex maleficio non est obligatus hæres, quasi ex contractu debere intelligitur.

SVMMARIA.

1 *Hæres legatario quasi ex contractu obligatur.*
2 *Quæ actiones legatario aduersus hæredem competant.*

1 IN *hoc* §. Iustinianus quartum proponit exemplum obligationis, quæ quasi ex contractu nascitur. Pone, legatum alicui in testamento est relictum. Hîc hæres legatario obligatur. Non obligatur autem ex cōtractu, quia legatarius neque cum hærede, neque cum testatore vllum negotium contraxit. Non obligatur etiam hæres ex delicto, quia non deliquit, nec propter delictum legatum debet: idque plusquàm manifestum est. *l. si quis absentis. §. hæres, de oblig. & act.* Obligatur tamen quasi ex contractu, quia adeundo hæreditatem contra-
2 hære videtur *l. 3. § fin. quibus ex causis in possess. eatur.* hoc est, videtur in se recipere solutionem legatorum & æris alieni. Et propterea legatarius ab hærede, quasi cum eo contraxisset, legatum petit actione in personam. Habet etiam actionem in rem, & in arbitrio legatarij positum est, qua actione vti velit. *l. 1. C. commun. de legat.* quemadmodum *in tit. de legatis.* suprà est expositum.

AD §. ITEM IS CVI QVIS PER ERROREM.

TEXT. Item is, cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex contractu debere videtur. Adeò enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus, vt si certiorem rationem sequamur, magis (vt suprà diximus) ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is qui accipit, obligatur, ac si mutuum illi daretur: & ideò condictione tenetur. Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit, sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia: item ex legato quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa e constituta, per damnationem cuicunq; legata fuerant. Nostra autem Constitutio cum vnam naturam omnib. legatis & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis præbuit, sed tantummodò in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis Ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

SVMMARIA.

1 *Indebitum quasi contractus est.*
2 *Quæ actio ex indebito competat.*
3 *Indebitum per errorem solutum quando repeti non possit.*
4 *Quando inficiando lis crescat.*
5 *Omnia legata hodie eiusdem naturæ sunt & qualitatis.*
6 *Furiosus, pupillus & prodigus, etiam in illis causis, in quibus inficiando lis crescit, indebitum repetere possunt.*

Hic

HIc postremum proponitur exemplum obligationis,quę quasi ex contractu nascitur Pone,solui Titio non debitum per errorem, cùm estima- 1
rem me ipsi debere. Hic Titius,qui indebitum accepit,mihi obligatur. At non obligatur ex contractu,idque euidentissimum est: quia ego soluendo non debitum, non id ago vt negocium contrahatur, sed id ago vt negocium distrahatur. Et qui per errorem soluit,magis distrahendę obligationis animo,quàm contrahendæ dare videtur, vt Iurisconsultus loquitur *in d. l. si quis absentis. §. is quoque, qui non debitum.de obligat.& action.* hoc est, dare videtur distrahendæ obligationis animo,non contrahendæ. Particula MAGIS, θετικῶς, ponitur, *hoc est*,positiuè,non *συγκριτικῶς*, *id est*,comparatiuè. Et sic, cùm Iustinianus hîc inquit, EVM QVI INDEBITVM ACCEPIT, MAGIS EX DISTRACTV, QVAM EX CONTRACTV, DICI OBLIGATVM: particula MAGIS θετικῶς accipienda est,quemadmodum suprà quoque *in tit. Quib. mod. re contrah. oblig.* dictum est. Non obligatur quoq; Titius ex maleficio,quia maleficium non est, indebitũ accipere. Obligatur tamen quasi ex contractu, quia accipiẽdo pecuniam indebitam,quasi pecuniam mutuam accipere videtur: & ego qui non debitam pecuniam soluo,hoc ipso aliquid negocij gero. *l. si in are. 1. de cõd. indeb.* idq; negocium quasi ad contractũ accedit, nempè ad mutuum. Et proptereà 2
Titius,qui indebitum accepit,eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. *d. l. si quis absentis. §. is quoque qui non debitum. de oblig & act.* hoc est, tenetur condictione: *hoc §. n.* quemadmodum condictione tenetur, qui mutuam pecuniam accepit. Debitoris námque nomen ICtus accipit pro eo:qui pecuniam mutuam debet, & creditoris, pro eo qui pecuniam mutuam credidit; quemadmodum latiùs expositum est *in §. is quoque qui non debitum. sup. Quibus mod. re contrah. oblig.* Adiicit tandem Imperator *in h. t. n. etiam indebitum per errorem solutum non semper repeti posse.* NAM VETERES DEFINIERVNT, 3
hoc est,pro regula tradiderunt: ἐκανόνισαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Theoph.* (definitio. n. regulam significat *l. omnis definitio. de reg. iur.*) QVIBVS EX CAVSIS INFICIANDO LIS CRESCIT, EX IIS CAVSIS NON DEBITVM SOLVTVM REPETI NON POSSE. Inficiando autem crescit actio legis Aquiliæ in duplum *l. inde Neratius §. hac actio. ad leg. Aquil.* Item actio depositi ex certis causis, vt 4
si negetur depositum ex causa tumultus, incendij,ruinæ & naufragij. *l. 1. depositi. §. sed furti infrà de actionib.* Item actio legatorum ad pias causas. Olim quidem actio legatorum,relictorum per damnationem, crescebat in duplum, si hæres qui damnatus erat legatum dare, legatum inficiabatur, & legatum erat certum. Hoc Imperator noster hîc vult significare his verbis, QVÆ CERTA CONSTITVTA. In incertis legatis ratio dupli iniri non potest. Sicuti nec in certis casibus habetur ratio eius quod interest in duplum. *toto tit. de sententijs. quæ pro eo quod interest, proferuntur.* Hodie ex Iustiniani Constitutione, omnia legata, siue per vindicationem, siue per damnationem, vel alio mo- 5
do fuerint relicta, eandem habent naturam. Sunt etiam legata hodie exæquata fideicommissis. *§. 1. suprà. de legatis. l. 1. & 2. C. communia de legat. & fideicommis.* Et proptereà,quod olim in legato damnationis erat receptum,vt cresceret per inficiationem in duplum, hodie quoque obtinet in omnibus legatis & fideicommissis, sed iis tantùm, quæ ad pias causas sunt relicta, vtpote Ecclesiis, monasteriis, xenodochiis, orphanotrophiis. Hæc loca religionis, vel pietatis intuitu honorificantur, vt Iustinianus hîc loquitur: idque

nominatim à Iustiniano fuit constitutum, sed ea Constitutio temporum vitio periit, vt ex Eustathio *in lib. περὶ χρονικῶν διαστημάτων* constat. Inquit enim ille: Si intra annum non soluatur, quod est relictum piis causis, duplum soluatur, vt est scriptum, *lib. 1. Cod. tit. 3. const. 45.* Si quis igitur, quasi deberet ex l. Aquilia, vel ex deposito, causâ tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, vel ex legato ad pias causas relicto, soluerit per errorem, non habet repetitionem siue condictionem eius quod soluit. Ratio esse videtur, quòd is qui soluit ex his
6 causis, videtur sciens soluisse, vt euitaret dupli pœnam. Hæc tamen in pupillo, furioso vel prodigo non procedunt, qui si indebitum soluerint ex causis, quæ per inficiationem crescunt in duplum, repetitionem eius quod soluerunt, habent. Persona enim facit locum repetitioni. Et hæc est sententia *l. interdum. de condict. indeb.* sicuti alibi latiùs explicaui.

SYNOPSIS TIT. XVIII. DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI EX CONTR.

EX QVASI CONTRACTV NASCITVR OBLIGATIO.

- EX GESTV
  - NEGOTIORVM, / TVTELÆ, — duę cōpetūt actiones,
    - DIRECTA, dño negotiorum.
    - CONTRARIA, gestori.
  - COMMVNIS NEGOTII, si alter socius vel cohæres
    - Solus percepit fructus.
    - Solus impensas fecerit.
- Ex ADITIONE hæreditatis tenetur hæres
  - Legatariis & Creditoribus.
- Ex INDEBITI SOLVTIONE
  - OBLIGATVR qui accepit, quasi ex mutuo:
  - &
  - TENETVR condictione indebiti, nisi ex ea causa solutum sit, ex qua propter inficiationem duplatur actio.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQVIRITVR.

TITVLVS XXIX.

TEXT. Expositis generibus obligationum, quę ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eas personas, quę in nostra potestate sunt, veluti per seruos & filios nostros, vt tamen quod per seruos quidem nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc diuidatur secundùm imaginem rerum.

rerum proprietatis & vsusfructus, quam nostra discreuit Constitutio: vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidem habeat pater. proprietas autem filio seruetur: scilicet patre actionem mouente, secundùm nouellæ nostræ Constitutionis diuisionem. Item per liberos homines & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantùm ex duabus causis, id est, si quid ex operibus suis, vel ex re nostra acquisitur nobis: sed tantùm ex duabus causis. id est, si quid ex operibus suis, vel ex re nostra acquirant. Per eum quoque seruum, in quo vsumfructum vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur. Communem seruum pro dominica parte dominis acquirere certum est, excepto eo, quòd vni nominatim stipulando, aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit: veluti, cum ita stipulatur: Titio domino meo dare spondes? Sed si vnius domini iussu seruus fuerit stipulatus, licèt anteà dubitabatur: tamen post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantùm acquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est.

SVMMARIA.

1 *Obligatio nobis acquiritur per illos, quos in potestate habemus.*

2 *Per liberos tamen non eodem modo acquiritur, quo per seruos.*

3 *Ex peculio aduentitio communis actio est.*

4 *Quatenùs per liberos homines & seruos alienos obligatio nobis acquiratur.*

SVprà, *in tit. per quas personas cuique acquiritur*, dictum est de personis, per quas dominium nobis acquiri potest. Hic Imperator Iustinianus tradit per quas personas nobis obligatio acquiratur. ACQVIRITVR AVTEM NOBIS OBLIGATIO, NON SOLVM PER NOSMETIPSOS, VERVM ETIAM PER EOS, QVOS IN POTESTATE NOSTRA HABEMVS. In potestate nostra sunt serui nostri, itémq; liberi. Et quidem quod per seruos nostros acquiritur, totum nostrum fit, vt Iustinianus hîc loquitur. *Totum* ideò inquit, quia secùs est in eo, quod per liberos nostros acquiritur: hoc totum nostrũ non sẽper fit. Si quid ex causa profectitij peculij liberis nostris, quos in potestate habemus debeatur, hoc totum nobis acquiritur. At si quid debeatur ex causa peculij aduentitij, hoc totum nobis non acquiritur, sed vsusfructus tantùm noster est, proprietas liberorum. *l. cùm oportet. C. de bonis quæ liber. §. 1. suprà, per quas person. cuique acquir.*. Itaque cùm seruo nostro quid debetur, non soli agimus: propterea quòd seruus legitimam personam standi in iudicio non habet, vtpote qui iure ciuili pro nullo habetur. *l. quod attinet. de reg. iur.* Idemque est, cùm liberis nostris quid debetur ex causa profectitia. Si quid liberis nostris debeatur ex aduentitia causa, communis est actio: & liberi nostri agunt consensu nostro, si nos vsumfructum renuamus accipere. Contrà si vsumfructum amplectamur, nos agimus consensu liberorum, vel etiam liberi nostri agunt nobis absentibus aut permittentibus. *l. vlt. §. & filius. & §. vbi autem. C. de bonis quæ liberis.* Et hanc constitutionem Iustinianus hîc intelligit, cùm Nouellam constitutionem nominat, & secundùm eam patrem actionem mouere docet. PORRO OBLIGATIO QVOQVE NOBIS ACQVIRITVR PER LIBEROS HOMINES ET PER SERVOS ALIENOS, QVOS BONA FIDE POSSIDEMVS, SI QVID EX RE NOSTRA, VEL OPERIBVS SVIS ACQVIRANT. *hoc tit. n.* Idémque obtinet in seruo, in quo vsumfructum vel vsum habemus. Communis seruus vnicuique dominorum pro partibus dominicis acquirit, nisi vni nominatim stipuletur, sicut latiùs *in tit. de stipulat. seruor.* suprà expositum est.

SYNOPSIS TIT. XXIX. PER QVAS PERS. NOB. OBLIG. ACQ.

OBLIGATIO NOBIS ACQVIRITVR PER

- EOS QVOS IN POTESTATE HABEMVS.
  - LIBEROS, facta diuisione proprietatis & vsusfructus rerum extrinsecùs quæsitarum.
  - SERVOS, omnimodò.
- LIBEROS homines / SERVOS alienos — Quos bona fide possidemus.
- SERVOS FRVCTVARIOS, / VSVARIOS,
  - Ex duabus causis,
    - Si quid ex operis suis acquirant:
    - &
    - Si quid ex re nostra.
- SERVVM COMMVNEM, pro parte dominij, quam habemus.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

TITVLVS XXX.

TEXT. Tollitur autem omnis obligatio solutione eius quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec tamen interest, quis soluat; vtrùm ipse qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio soluente; siue sciente, siue ignorante debitore, vel inuito, solutio fiat. Item si reus soluerit, etiam ij qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit, non enim solus ipse liberatur, sed etiam reus.

SVMMARIA.

1 *Quis sit primus tollendæ obligationis modus.*
2 *Aliud pro alio inuito creditori solui non potest.*
3 *Quando aliud pro alio inuito creditori solui possit.*
4 *Particularis solutio an valeat.*
5 *An pro ignorante soluere liceat.*
6 *Solutione facta, tam debitor quàm fideiussores liberantur.*

SAcratissimus Imperator Iustinianus *in Nouel. const.* 22. inquit: τῶν ἐν ἀνθρώποις συναλλαχθέντων, τὸ δεθὲν ἅπαν λυτόν Cùm igitur hactenus Imperator tradiderit, quomodo obligatio contrahatur: nunc *in hoc tit.* docet quomodo tolla-

tollatur. Tollitur autem obligatio non quouis modo, quia nec quouis modo
contrahitur; sed certo modo finitur. *l.7.C.de sent.& interloc. &c.* ET PRIMVM
QVIDEM OMNIS OBLIGATIO TOLLITVR SIVE FINITVR SOLVTIONE
EIVS QVOD DEBETVR. Omnis, *inquit Imperator*, obligatio; intelligens 1
non solùm principalem, verùm etiam accessoriam, fideiussoriam & hypothe-
cariam. *l 6. Quib.mod.pign.soluitur.* Per solutionem, Imperator naturalem pe-
cuniæ numerationem siue traditionem rei significat: quanquam aliàs solu-
tionis verbum omnem quoquo modo factam liberationem complectatur, vt
suprà *in tit.de oblig.* est expositum. Et adiicit Imperator, EIVS QVOD DEBE-
TVR: propterea quòd aliud pro alio inuito creditori solui non potest. *l. 2.* 2
de reb.cred. quod tamen perpetuum non est. Nam quandoque aliud pro alio
soluitur: vt si res aliena sit legata, & dominus eam vendere nolit, vel velit. 3
quidem vendere, sed immenso pretio, potest hæres officio iudicis æstimatio-
nem præstare. *l.si domus.§.qui confitetur.de leg.1.* Et si debitor nummos non ha-
beat, nec emptores rerum suarum facilè inuenire possit, possessiones suas cre-
ditori in solutum dare potest. *Nouell.4 vlt.* Et sic Iulius Cæsar, pulso ex Italia
Pompeio, constituit, vt creditoribus possessiones æstimatæ darentur. *Cæsar.lib.
3.de bello ciuili:* quas idcirco Cicero *in epistolis ad Atticum,* sæpiùs æstimationes
appellat. Deinde idcirco Imperator, EIVS QVOD DEBETVR, dicit, quia to-
tum quod debetur, soluendum est: pars eius quod debetur, inuito creditori
non rectè soluitur, cùm particularis solutio non minima incommoda habeat, 4
l.3.fam.ercisc. NIHIL VERO INTEREST, QVIS SOLVAT, VTRVM IPSE QVI
DEBET AN ALIVS PRO EO, IPSO SCIENTE, IGNORANTE, VEL ETIAM
INVITO, *h.t.n.* Nam etiam soluere pro ignorante & inuito quoque licet: *l. si
pro me quis soluerit, l.soluere pro ignorare.de solut.* cùm debitor hac ratione libere-
tur. *h.t.n.* & iure ciuili constitutum sit, licere etiam ignorantis inuitique me-
liorem conditionem facere. *d.l.soluere pro ignorante, de solut.* QVINIMO NON
TANTVM DEBITOR LIBERATVR, SED ETIAM QVI PRO EO INTERVE-
NERVNT, *hoc est*, fideiussores *h.t.n.* Item hypothecæ & pignora. *l. in omnibus de* 5
solut. ET CONTRA FIDEIVSSORE SOLVENTE, LIBERATVR ETIAM REVS,
hoc tit.nostro. quia creditor suum percepit. *l.cùm is qui 36.de fideiussoribus.* Rectè
itaque Iustinianus hîc ait, omnem obligationem tolli solutione.

AD §. ITEM PER ACCEPTILATIONEM.

TEXT. Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quòd enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri vt patiatur hæc verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? & Titius respondeat: Habeo. Sed & Græcè potest acceptum fieri: dummodo sic fiat, vt Latinis verbis solet: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) tantùm eæ soluuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Sed & id quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte rectè soluitur: ita in partem debiti acceptilatio fieri potest. Est prodita stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam stipulationem contingit vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana nouat omnes obligationes & à Gallo Aquilio ita composita est: Quicquid te mihi ex quacunque causa dare, facere opor-

tet oportebit præsens, in diémve: quarumque rerum mihi tecum actio, quæque aduersus te persecutio est, eritve: quódve tu meum habes, tenes possidesve dolóve malo fecisti, quò minùs possideas: quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius: spopondit Numerius Negidius. Item ex diuerso, Numerius Negidius interrogauit Aulum Agerium: Quicquid tibi hodierno die per Aquilianam stipulationem spopondi, id omne habesne acceptum? respondit Aulus Agerius: Habeo, acceptúmque tuli.

SVMMARIA.

1 *Quid sit acceptilatio.*
2 *Acceptilatio quotuplex.*
3 *Simplex acceptilatio quam obligationem tollat.*
4 *Per acceptilationem Aquilianam omnis obligatio tolli potest.*
5 *Quis huius acceptilationis inuentor sit.*

1 SEcundò OBLIGATIO TOLLITVR SIVE FINITVR ACCEPTILATIONE. Et hic modus tollendę obligationis est ciuilis. *l. penult. de solut.* Et propterea Iustinianus hîc ait, ACCEPTILATIONEM ESSE IMAGINARIAM SOLVTIONEM: & Vlpianus dicit, acceptilationem solutionem comparari. *in l. non solùm. §. 1. de liberat. legat.* & velut soluisse videri eum, qui acceptilatione solutus est. *l. si ex pluribus. de acceptilat.* Superior modus est naturalis. *d. l. pen. de solut. l. vlt. C. ad exhib.* & fit re ipsa. *l. sub conditione l. prout. de solut.* Est autem acceptilatio, liberatio per mutuam interrogationem, qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio. *l. 1. de acceptilat.* Hæc definitio conuenit acceptilationi quæ fit
2 inuento modo nouandi per Aquiliam stipulationem. Est enim duplex acceptilatio. Simplex, & quæ fit per Aquilianam stipulationem: *hoc §. n.* Simplex acceptilatio est, cùm Titium, cui decem promisi, ita interrogo, DECEM,
3 QVÆ TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTA? Et Titius respondet, HABEO. Hæc acceptilatio simplex nominatur; quia fit simpliciter per interrogationem & responsioné. Et hæc simplex acceptilatio tantum verborum obligationem tollit: aut, ut Iustinianus hic loquitur, TANTVM SOLVIT EAS OBLIGATIONES, QVÆ EX VERBIS CONSISTVNT, NON CÆTERAS. Ex verbis verò obligationes consistunt, quæ ex stipulatione, dictione dotis & iureiurando liberti, iurantis se operas, donum munus patrono daturum, descendunt. His enim tribus modis verborum obligatio contrahitur, vt suprà *in tit. de verb. oblig.* expositum est. Ideò autem simplex acceptilatio tantùm tollit eas obligationes, quæ ex verbis consistunt, quia vnum quodque eodem genere vinculorum debet dissolui, quo colligatum est. *d. l. prout de solutionib.* idque naturale est. *l. nihil tam naturale. de reg. iur.* At obligationes, quę ex stipulatione dictionis dotis & iureiurando liberti descendunt, verbis colligatæ sunt. Itaq; eodem genere vinculorum, nempe acceptilatione, quæ verbis fit, *l. an inutilis. §. acceptum. de acceptilat. & h. § n.* dissoluuntur. Obligationes, quæ ex emptione, venditione, locatione, conductione, societate, mandato, mutuo, & similibus contractibus descendunt, verbis colligatæ non sunt, sed vel consensu, vel re contractæ, Ideoq; acceptilatione, quæ verbis fit, tolli non possunt *d. l. prout. de solut. & d. l. nihil tam naturale. de reg. iur.* Tolli, inquam, non possunt acceptilatione simplici. At per acceptilationem, quæ fit inuento modo nouandi per Aquilianam

Aquilianam stipulationem rectè dissoluuntur. Nam quo Titius mihi debet ex emptione venditione, locatione, conductione, societate, mandato, mutuo & similibus contractibus; nouare possum hoc modo: Quod ex causa emptionis, venditionis, locationis, conductionis, societatis, vel quâ aliâ, te mihi dare facere oportet, daturum facturúmve, nouandi animo mihi promittis? si Titius respondeat, Promitto: iam nouatio facta est per stipulationem, & quod ex emptione, venditione, locatione, conductione, vel qua alia ex causa mihi Titius debebat, hoc iam non ampliùs ex emptione, venditione, locatione, conductione, vel ex illa causa veteri debet, sed ex stipulatione: & per nouationem prior obligatio est extincta, & noua constituta, vt paulò pòst latiùs dicetur. Titius itaque verbis est mihi obligatus: & hæc verborum obligatio verbis tolli potest. Potest namq; Titius me adhunc modum interrogare: Quod tibi stipulanti hodie promisi, id omne habesne acceptum? si ego respondeam, Habeo: Titius acceptilatione à me est liberatus, & quo genere quid colligatum fuit, eodem rursus dissolutum est. Hunc modum tollendæ obligationis per acceptilationem, intercedente renouatione & stipulatione, 5 Gallus Aquilius adinuênit, vt Iustinianus hîc testatur: & ob id acceptilatio hæc dicitur acceptilatio, quæ fit inuento modo nouandi per Aquilianam stipulationem: eámque Iurisconsultus definit *in d. l. 1. de acceptilat.* Acceptilatio, *inquit*, est liberatio per mutuam interrogationem. Nam creditor primùm interrogat debitorem, an quod ex emptione, venditione, locatione, conductione, vel alia ex causa debet, dare velit? & posteà debitor rursus interrogat creditorem, vtrùm quod dare promisit, acceptum habeat? atque ita liberatio contingit per mutuam interrogationem.

AD §. PRÆTEREA NOVATIONE.

TEXT. Prætereà nouatione tollitur obligatio: veluti, si id quod tu Seio debeas, à Titio dari stipulatus sit. Nam interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio, & prima tollitur translata in posteriorem: adeò vt interdum, licèt posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: veluti, si id quod tu Titio debeas, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit: quo casu res amittitur, nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus, nam tunc prior perindè obligatus manet, ac si posteà nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua posteà stipuleris, ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit: fortè si conditio, aut dies aut fideiussor adiiciatur aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adiiciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, vt ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit: alioquin si defecerit, durat prior obligatio. Sed cùm hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri nouationem, cùm nouandi animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubium erat, quando nouandi animo videtur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones, alij in aliis casibus introducebant: ideò nostra processit Constitutio, quę apertissimè definiuit, tunc solùm nouationem fieri, quotiens hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quòd propter nouationem prioris obligationis conuenerunt: alioquin manere & pristinam obligationem, & secundam ei accedere: vt maneat ex vtraque causa obligatio, secundum nostræ Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

SVMMARIA.

1 *Nouatio.*

2 *Nouatio etiam sine interuentu nouæ personæ fieri potest.*

traditum est, pupillũ sine tutore naturaliter obligari *l. si eius pupilli. 64. in princ. ad SCtum Treb. l. si pupillus, in princ. ad legem Falcid.* Idque tunc procedit, cùm locupletior factus est pupillus. *l. naturaliter. §. finali. cum l. seq. de condict. indeb.* Hæc tamen naturalis obligatio dicitur nulla, *in hoc §. nostro*, quia ex eâ nulla est actio, nulla petitio: *l. si pupillus. 127. de verbor. oblig.* nec adstringit necessitate soluendi, sicuti obligatio ciuilis, *§. 1. suprà, de obligat.* Sanè, ex rescripto Diui Pij, in 5
pupillum locupletiorem factum, sicque naturaliter obligatum, datur actio. *l. pupillus. de auctor. tut. leg. 3. commodat. l. 3. §. pupillus de negotiis gestis.* Quòd si pupillus locupletior non est factus, non obligatur naturaliter sine tutoris auctoritate, *l. pupillus. de obligat. & act. l. quod pupillus. de condict. indebiti.* Iacob. Cuiacius *in dict. leg. si pupillus. de verb. obligat.* Et quod de pupillo sine tutoris auctoritate promittente, quod tu Titio debes diximus, NON IDEM, inquit Imperator, DICENDVM EST, SI A SERVO QVIS FVERIT STIPVLATVS. Verbi gratiâ: Debes Titio centum. Titius centum hæc à seruo est stipulatus: seruus promisit. Hic nouatio non fit, sed tu Titio perinde obligatus manes, ac si Titius centum à seruo stipulatus non fuisset. Seruus itaque, qui promittit, quod alius debet, (licèt aliter sentiat Theophilus *hîc*) naturaliter non obligatur: quod etiam traditum est *in l. in persona. §. 1. de pactis.* Sic seruus fideiubens pro a- 6
lio extra rem peculiarem, naturaliter non obligatur: & ideò si soluat, domino indebiti condictio datur. *l. sed & si serui. de fideiussoribus.* Non obligatur quoque seruus naturaliter, si iudicio condemnatus fuerit, vel si in iudicio iusiurandum detulerit vel denique si compromiserit. *leg. 3. si seruus. de peculio.* Iacob. Cuiacius *lib. 8. obs. capit. 11.* Ex aliis autem causis seruus naturaliter tenetur, quemadmodum. *in titul. de obligat. & latiùs in tit. de fideiussorib.* suprà expositum est. Adiicit Imperator Iustinianus: SI EADEM SIT PERSONA A QVA POSTEA STIPVLERIS, ITA NOVATIO FIT, SI QVID IN POSTERIORI STIPVLATIONE NOVI SIT. Verbi gratiâ: Debes mihi centũ ex stipulatione. Eadem cen- 7
tum nouandi animo posteà à te stipulor, hoc modo: Centum, quæ mihi debes, promittis te daturum? Tu promittis. Hîc nouatio non fit, quia nihil ampliùs in posteriori stipulatione est, quàm fuit in priori. At si debebas mihi sub conditione centum, & ego illa centum posteà purè à te stipulatus sum, túq; promisisti, iam nouatio facta est, quia ampliùs aliquid est in posteriori stipulatione, quàm fuit in priori. Idem est, si purè debebas mihi centum, & ego sub conditione eadem centum à te stipulatus fuero: aut si debebas in diem, & ego detracto die, quod debebas, stipulatus à te fuero, vel contrà: aut denique, si fideiussor posteriori stipulationi adiiciatur vel detrahatur. *h. §. n.* Et hæc tunc procedunt, cùm tu mihi centum ex stipulatione debes, & ego eadem centum posteà à te stipulor. Quòd si debeas mihi centum, non ex stipulatione, sed ex alia causa, ex alio contractu, egoq; centum illa nouandi animò à te stipuler, nouatio fit, quamuis stipulationi neque condicio, neque dies, neq; fideiussor adiiciatur aut detrahatur sicuti, *in §. item per acceptilationem*, suprà expositũ est. Sed & quod diximus, nouationem fieri si mihi centum ex stipulatione debeas purè, egoque posteà centũ illa sub conditione à te stipuler, hoc ita intelligen- 8
dum est, vt nouatio fiat, si conditio exstiterit. Conditio enim nouationem suspendit: & sicuti, quod sub conditione promittitur, non statim debetur, sed tunc demùm debetur, vbi conditio existit, vt *in tit. de verbor. obligat.* suprà dictum est: Ita quod stipulamur nouandi animo sub conditione, non statim no-

uatur: sed tunc demùm nouatur, cùm conditio existit. DEFICIENTE ITAQVE CONDITIONE DEFECIT NOVATIO, ET PRIOR OBLIGATIO DVRAT. *hoc §.nostro.* & quod propter defectum conditionis non transfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest, vt Papinianus loquitur *in l. 4.*
9 *in fine,de vsuris.* Addit Iustinianus tandem *in hoc §.nostro.* OLIM NOVATIONEM FACTAM FVISSE, CVM NOVANDI ANIMO IN SECVNDAM OBLIGATIONEM ITVM ERAT. His verbis hoc dicit Iustinianus: quòd olim nouatio tunc fiebat, cùm id actum erat, vt fieret nouatio. Hinc iurisconsulti, uatio tunc atione loquuntur, vtuntur his verbis: Si hoc actum sit: quemadmodum *ex l.2.6.8.26. & aliis passim legibus,sub tit.de nouationib.& deleg.& ex l.si seruum stipulatus fuero.91.in fine,de verb oblig.* videre licet. Sed quia dubium erat, quando nouãdi animo in secundam obligationem esset itum, aut quando id actum esset, vt fieret nouatio: aliis affirmantibus, nouandi animo in secundam obligationem itum esse, aut id actum esse, vt fieret nouatio; aliis id negantibus:
10 Idcircò Iustinianus Imperator constituit, vt hodie nouatio non aliter procedat, quàm si nominatim & specialiter expressum fuerit, nouandi animo stipulationem interpositam esse. Hoc si nominatim expressum non fuerit, nouatio non fit, sed prior obligatio manet, & secunda ei accedit, vt Iustinianus hîc tradit, *ex l.fin.Cod.de nouationibus & delegationibus.* Si ergo centum, quæ ex venditione fundi mihi debes, à te stipuler nouandi animo, idque specialiter exprimam, nouatio fit: & tu non ampliùs ex venditione mihi centum debes, sed ex stipulatione. At cùm simpliciter stipulor à te centum, quæ mihi ex venditione debes; nec adiicio, me nouandi animo centum, quæ debes, stipulari; hoc casu non fit nouatio, sed prior obligatio manet, & ei secunda obligatio accedit, mihíque integrum est, vel ex venditione, vel ex stipulatione centum à te petere. *d.l.fin.C.de nouat.* Ex illa lege Tribonianus *in l.qui vsumfructum.58. de verb.obligat.* hæc verba adscripsit: Nisi in omnibus, nouandi animo hoc facere, specialiter expresserit. Sic *in l. si rem aliquam.§.si duo.de nouat.* Idem Tribon. propter *d.l.fin.C.de nouat.* adiecit hęc verba: Cùm id specialiter agit. *Iacob.Cuiac.in d.l.qui vsumfructum. de verb. oblig.* Et hæc de voluntaria nouatio-
11 ne dicimus, quæ fit per stipulationem. Est & alia nouatio necessaria, quæ fit per litis contestationem, secutâ condemnatione. Nam tunc actio prior nouatur: & conuertitur in actionem rei iudicatę. *l. fin. §. si enim nouatur. C.de vsuris rei iudic.*

AD §. FINALEM.

TEXT. Hoc amplius, eæ obligationes quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se consenserint, vt fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureorum: deinde, re nondum secutâ, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione, inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt.

SVMMARIA.

1 *Obligationes consensu initæ, contrario consensu dissoluuntur.*
2 *Omnia tamen hoc casu debent esse integra.*
3 *Vnum quodque eodem genere vinculum dissolui debet, quo obligatum est.*

Hic

HIc Imperator Iustinianus proponit quartum modum, quo obligationes tolluntur. OBLIGATIONES, QVÆ CONSENSV CONTRAHVNTVR, CONTRARIA VOLVNTATE DISSOLVVNTVR, *h.§. n.* siue dissensu contrario, vt Pomponius loquitur *in l.prout,de solutionib.* & contrario consensu, vt Vlpianus ait *in l.nihil tam naturale, de reg. iur.* Idque secundùm naturam est *d.l.tam naturale. de reg.iur.* Consensu autem contrahitur emptio & venditio. Si ergo Titius & Seius inter se consenserunt, vt Seius fundum Tusculanum emptum haberet centum aureis: deinde Titio & Seio placuerit vt discederetur ab ea emptione & venditione, inuicem liberantur. *hoc §.n.* Nam nec Seius Titio centum aureos dare tenetur, nec Titius compellitur fundum Tusculanum tradere, sed obligatio, quâ alter alteri obstrictus erat contrario consensu dissoluitur. Hoc tamen ita procedit, si (vt positum est) Titius & Seius re nondum secutâ, inter se consenserint, vt ab emptione & venditione discederetur. 1

Re nondum secuta, *hoc est*, omnibus adhuc integris, vt Neratius Iurisconsultus loquitur *in l.ab emptione.de pactis.* Et res nondum secuta dicitur, siue omnia dicuntur adhuc esse integra, cùm neque ex parte emptoris pretium est solutum, neque ex parte venditoris res vendita est tradita. Ita enim Iustinianus hîc interpretatur: RE, *inquit*, NONDVM SECVTA, *id est*, NEQVE PRETIO SOLVTO, NEQVE FVNDO TRADITO. Et quod de emptione & venditione dicimus, idem obtinet in locatione & conductione. Nam & locatio & conductio consensu contrahitur, & ideò si Titius Seio ædes suas pro centum aureis locauerit, & posteà re adhuc integra Titius & Seius inter se conuenerint, vt à locatione & conductione discederetur, inuicem liberantur: & Titius ædium suarum vsum Seio concedere non tenetur, nec Seius tenetur præstare mercedem promissam, sed ab obligatione, quâ inter se obligati erãt, contrario consensu receditur. IDEMQVE DICENDVM EST IN OMNIBVS CONTRACTIBVS, QVI EX CONSENSV DESCENDVNT, *hoc §.n.* Et ab emptione, venditione, locatione, conductione, cæterísque similibus obligationibus, quin integris omnibus, consensu eorum qui inter se obligati sunt, recedi possit dubium non est. *d.l.ab emptione.de pactis.* Loquitur verò Iustinianus nominatim de contractibus, qui ex consensu descendunt, & Iurisconsultus de obligationibus, quæ similes sunt emptioni, venditioni, locationi & conductioni: propterea quòd contractus, qui non descendunt ex consensu, nec similes sunt emptioni, venditioni, locationi & conductioni, contrario consensu dissolui non possunt. Etenim, prout quodque contractum est, ita & solui debet. *d.l.prout,de solut.* & vnum quodque eodem genere vinculorum dissolui debet, quo colligatum est. *d. l. nihil tam naturale. de reg. iuris.* 2

SYNOPSIS TIT. XXX. QVIB. MODIS OBLIGATIO TOLLITVR.

OBLIGATIO TOLLITVR QVATVOR MODIS.

1. SOLVTIONE NATVRALI eius quod debetur, facta vel
   - Ab ipso debitore
   - Ab alio eius nomine

2. ACCEPTILATIONE,
   - SIMPLICI, quâ tolluntur solæ verborum obligationes.
   - COMPOSITA, quæ fit præcedente Aquiliana stipulatione: Et per hanc tolluntur quælibet obligationes.

3. NOVATIONE
   - Interventu novæ personæ, quæ saltem naturaliter obligetur.
   - Cùm quis purè debitum, ab eodem stipulatur sub conditione, vel in diem.
   - Dummodò exprimatur, novationis causâ rem geri.

4. CONTRARIA VOLVNTATE dissolvuntur obligationes consensu contractæ, re adhuc integra.

COMMENTARIA.

IN LIBRVM QVARTVM INSTITVTIONVM D. IVSTINIANI.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ EX DELICTO NASCVNTVR.

TITVLVS PRIMVS.

Text.Cùm expositum sit superiore libro, de obligationibus ex contractu & quasi ex contractu: sequitur vt de obligationibus ex maleficio dispiciamus Sed illa quidem (vt suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur, hæ verò vnius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: veluti ex furto, aut rapina, aut damno, aut iniuria. Furtum est contrectatio rei fraudulosa, vel ipsius rei, vel etiam vsus ejus, possessionisue, quod lege naturali prohibitum est admittere.

SVMMARIA.

1 *Delictum quoque contractus est, sed impropriè.*
2 *Obligationum ex delicto quot sint genera.*
3 *Delicta quotuplicia sint.*
4 *Furtum quid sit.*
5 *Contrectare quid sit.*
6 *An rei immobilis furtum fiat.*
7 *Res verbum proprietatem significat.*
8 *Quomodo possessionis furtum fiat.*
9 *An hæreditati jacenti fiat furtum.*
10 *Furtum est contra naturam.*
11 *Apud Ægyptios & Lacedamonios furta fuerunt impunita.*

DICTVM est de obligationnibus ex contractu & quasi ex contractu. Hìc incipit Imperator agere de obligationibus ex delicto siue maleficio. Delictum contractus etiam est. Sic enim Iurisconsulti dicunt fraudem contrahere, *l. fraudari. de publicanis, &c.* capitale crimen contrahere. *l. post contractum, de donationibus*, & contrahere crimen perduellionis. *leg. donationes, in fine, eodem.* Sed quia, qui furtum aut rapinam faciunt, quique patiuntur non consentiunt, ideò delictum impropriè contractus est Aristoteles delicta, συναλλάγματα ἀκούσια, appellat *in 5. Ethic cap.* 2. Aliàs obligationes ex delicto, dicuntur obligationes ex facto *l. actionum. §. ex facto. de oblig. & actionibus.* Nonnunquam ex pecca-

co *l. obligamur. §. ex peccato. ff. eodem.* ILLÆ IN QVATVOR GENERA DIVIDVNTVR. AVT ENIM RE CONTRAHVNTVR, AVT VERBIS
2 AVT LITERIS, AVT CONSENSV, HÆ VNIVS GENERIS SVNT: NAM OMNES EX RE NASCVNTVR, *id est.* ex ipso maleficio, VELVTI EX FVRTO RAPINA, DAMNO, INIVRIA. *l. 4. de oblig. & act. & h. tit. n.*
3 Hæc sunt quatuor delicta siue maleficia priuata, & de iis solis hîc Imperator egit. Alia sunt delicta publica, de quibus *in titul. de publicis iudiciis.* infrà. FVR-
4 TVM AVTEM EST CONTRECTATIO FRAVDVLOSA, LVCRIFACIENDI GRATIA, VEL IPSIVS REI, VEL ETIAM VSVS EIVS, POSSESSIONISVE: QVOD LEGE NATVRALI PROHIBITVM EST ADMITTERE. Ita Iustinianus furtum hîc definit, eámque definitionem sumpsit ex Paulo *in l. 1. §. finali, de furtis.* CONTRECTARE nihil aliud est,
5 quàm loco mouere. *l. 3. §. si rem apud te depositam. de acquir. poss.* & loco mouentur res mobiles, non etiam immobiles. Inde sequitur, furtum rei mobilis tantùm fieri, non immobilis: *l. 1. de distract. pignor. §. quod autem. vers. abolita. suprà,*
6 *de vsucap. & longi temp. poss.* cùm scilicet res mobilis contrectatur, *hoc est*, loco mouetur fraudandi causâ. FVRTVM ENIM EST CONTRECTATIO FRAVDVLOSA, quemadmodum in definitione additur. Et fraudandi cau-
7 sâ quis dicitur rem contrectare, cùm contrectat rem eo animo, eo affectu, ea intentione, ea mente, vt rem lucrifaciat. *l. qui ea mente. de furtis l. 8. §. 1. arbor. furtim cæsar. §. item si is, suprà, de vsucap.* Aut cùm contrectat rem, lucri sui causâ, vt dicitur *in l. si mulier. §. 1. rerum amotar. l. si pignore. §. 1. de furtis.* Sicque hæc verba, LVCRIFACIENDI GRATIA, addita sunt, pro interpretatione verbi FRAVDVLOSA. Dicitur posteà in definitione, VEL IPSIVS REI, *hoc est*, proprietatis. Rei námque verbum, proprietatem significat. Si quis ergo rem alterius contrectet, lucrifaciendi gratia, furtum facit: & proprietarius agit furti, quanti eius interfuit, proprietatem non esse surreptam, *l. inter omnes §. si seruus, de furtis.* Et vt dicitur *in l. furtiuam. 74. in fine, de furtis)* actio furti domino præstatur proprietatis, causâ. Additur in definitione, VEL ETIAM VSVS EIVS. Vt si serui vsum habeam, & is seruus surripiatur, mihi vsus furtum fit, & ego furti actionem habeo propter vsum serui interuersum, *argumen. dict. l. inter omnes, §. si seruus de furtis.* Sic si rem mihi vtendam datam, *hoc est*, commodatam aliquis surripuerit, mihi vsus furtum fit, mihique in furem actio competit quemadmodum *in § furti autem actio.* infrà diligentiùs explicabitur. Et quod de vsu diximus, idem de vsufructu sentiendum est. Nam & qui rem contrectat, in qua alius vsumfructum habet furtum facit. Vt si seruus fructuarius surripiatur, mihi furti actio competit. *l. inter omnes. §. si seruus, de furtis.* Additur in definitione POSSESSIONISVE. Si enim res interuertatur, cuius possessionem duntaxat habeo, non etiam proprietatem, non vsum, non vsum-
8 fructum, mihi possessionis furtum fit. Vt pone, Rem furtiuam bona fide emi, eámque possedi: Hîc præter possessionem, nihil iuris in re habeo: Hanc rem, Titius mihi surripit: Mihi possessionis furtum fit. *l. si furtiuam 74. de furtis.* & rursus dicetur *in §. furti autem actio, infra, hoc titul. nostro.* Sic creditor, cui res pignori data est, solam possessionem habet, proprietate debitoris manente. *l. [illegible] & fortiu. § fin. de pignor. [illegible] action. leg. [illegible] rem alienam, §. propriè, eodem. l. per seruum, in principio, de acquirend. rer. domin.* & si pignus creditori surripiatur, possessione

possessionis furtum fit, & creditor furti habet actionem *d. §. furti autem actio. infrà, hoc tit.* Atque ita solius possessionis dicitur furtum fieri. Aliàs autem (quod notandum est) semper, cùm furtum fit, simul possessio interuertitur: Et aut furtum non fit, aut si fit furtum possessio nem interuerti necesse est, auctore Scæuola *in l. 1. §. Scæuola ait si is, qui testam. liber esse iussus est,* &c. Ibi Scæuola, quòd furtum possessionis sit interuersio, probat ad hunc modum: Hereditati iacenti, *hoc est*, quæ nondum adita est, non fit furtum. Idque ideò, quod hæreditas iacens possessionem non habet. Possessio est facti & animi. *d. l. 1. §. Scæuola.* Factum autem & animus in rem corpoream, non etiam in incorpoream, qualis est hereditas. *§. incorporales, sup. de reb. corpor. & incorpor.* cadit. Hereditas itaque, quandiu iacet, non possidet, & propterea hæreditati iacenti furtum non fit. Furtum itaque, possessionis est interuersio, & si res à nemine possideatur eius furtum fieri non potest *d. l. 1. §. Scæuola.* Quod necesse fuit munere, ne existemus, furtum fieri sine interuersione possessionis, propterea quòd hic Imperator ait, vel ipsius rei, vel vsus, vel possessionis furtum fieri. 9
Nam & cùm ipsius rei furtum fit, possessio interuertitur. Idemque contingit, 10
cùm vel vsus vel vsusfructus furtum fit. Adduntur fraudem in definitione hæc verba: QVOD LEGE NATVRALI PROHIBITVM EST ADMITTERE: propterea quod furtum contra naturam est, & (vt Vlpianus loquitur) naturâ turpe est sicuti adulterium *l. probrum. de verbor. significat.* Hinc Theophilus *in tit. de iure nat. gent. & ciuili*, tradit, iuris gentium esse, furem mulctare siue punire. Et à natura habet actionem, cui res furto ablata est. *Quintil. declamat.* 11. Quod tamen Diogenes Cynicus non probauit, existimans μηδὲν τῇ φύσει αἰσχρὸν ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει. *Diog. Laërt. lib. 1. in Aristippo.* Et hocius naturale siue gentium, 11
moribus Ægyptiorum & Lacedæmoniorum, apud quos furta impunita fuerunt, *Gellius lib. 11. cap. vlt.* infringi non potest. Nec enim peruersi quorundam mores ius naturæ siue gentium immutant.

AD §. FVRTVM AVTEM.

TEXT. Furtum autem vel à furno, id est nigro dictum est quòd clàm & obscurè fiat & plerunque nocte: vel à fraude vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone qui φῶρας appellant fures. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν, φῶρας dixerunt.

SVMMARIA.

1 *Furtum vnde dictum.*
2 *Furtum quomodo à rapina differat.*
3 *Furtum sola cogitatione non fit.*

POST definitionem furti, Imperator subiicit, vnde furtum non habeat. Paulus sanè *in l. 1. de furtis*, artem magis secutus, priùs nominis definitionem tradidit, posteà rei. FVRTVM AVTEM DICITVR, VEL A FVRVO, *id est*, vt Iustinianus hîc interpretatur, NIGRO: QVIA FVRTVM CLAM ET OBSCVRE FIT. Et hac in re furtum à rapina distinguitur. Rapina fit palam per vim, furtũ fit clàm. Hinc traditũ est, eum qui iurauit se non rapuisse, aliud furtum fecisse, quod vel clàm fieri potest, *l. in duob. §. si quis iurauerit, de iure-* 1

iur. Hinc etiam Iurisconsultus inquit, Quibus ex causis furti actio competit iure clàm facta, ex eisdem causis competere actionem vi bonorum raptorum in re erepta per vim *l.2 §. & generaliter. vi bon.rapt.* Hinc quoque dicitur *in l.8. §.1.& § fin.arbor.furtim cæsar.* hac actione eum teneri, qui clàm cedit, non etiam eum, qui per vim sciente domino cædit. Et Constantinus Imperator *in l.fin.C. quib.ad libert.proclam non licet:* rescripsit, furtiua compendia obscurè capi & parari, & plerunque nocte, vt Iustinianus hîc loquitur, post Paulum *in d. l. 1. in pr.de furtis.* Inde Homerus *in pr.3.Iliad.* inquit, ἀμίχλην ποιμέσιν οὔ τι φίλην, κλέπτῃ δὲ νυκτὸς ἀμείνω. h. e. nebulam pastoribus non esse gratam, furi autem nocte meliorem. Addit Iustinianus, FVRTVM ETIAM AVFERENDO, *idest,* AVFERENDO DICTVM ESSE: quia furtum sola cogitatione, solo animo, ex animi propositione sola non fit. *l.3.§.si rem apud te depositam, de acq.poss.* Quamuis aliter Sabinus censuerit, si Gellio credimus, *de lib. 11. c. vlt.* & ad Sabinum Tryphoninus respicere videtur, his verbis, *qui dicere posset,* in *l. fugitiuus, de verb.sign.* Non fit etiam furtum verbo vel scriptura. *l. si quis vxori. §. neque verbo, de furtis.* Sic inficiando non fit furtum, vt si quis depositum inficietur furtum non facit, sed tunc demùm furtum fit, cùm interuertendi causa quis rem occultat, & contrectat. Et furtum non est inficiatio, licèt propè furtum est. sed contrectatio. *l. inficiando. de furtis.* & hoc iure vtimur, vt furtum sine contrectatione non fiat. *d. l. si quis vxori. §. neque verbo. de furtis, & d l.3. §. si rem. de acq. vel amitt. poss.* Et hoc est, quod Iurisconsultus vult, cum dicit, furtum assumpto actu intelligi, *in d. l. fugitiuus. de verb.sig.*

AD §. FVRTORVM AVTEM.

TEXT. Furtorum autem genera duo sunt: manifestum & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quàm genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solum is qui in furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur quo fit veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in olíueto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecit quamdiu in eo olíueto aut vineto fur deprehensus sit. Imò vlterius furtum manifestum extendendum est quandiu eam rem fur tenens visus vel deprehensus fuerit, siue in publico, siue in priuato: vel à domino, vel ab alio, antequam eo perueneri, quò perferre ac deponere rem destinasset. Sed si pertulit quò destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex eis quæ diximus intelligitur: nam quod manifestum non est id scilicet nec manifestum est. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita & inuenta sit nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eàque apud te concepta sit: vtique si eà mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum qui dedit, conciperetur, nam tibi, apud quem concepta sit, propria aduersus eum qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto Prætoris, per actionem furti non exhibiti, aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, id est, concepti & oblati. & furti prohibiti nec non furti non exhibiti in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtiuæ hodie secundum veterem obseruationem non fit, merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab vsu communi recesserunt: cùm manifestum est, quod omnes qui scientes rem furtiuam susceperint & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt.

SVMMARIA.

1 *Furtorum quot sint genera, & quid sit furtum manifestum.*
2 *Furtum nec manifestum quodnam sit.*
3 *Quodnam sit conceptum, itémque oblatum furtum.*
4 *Quodnam sit furtum prohibitum, & furtum non exhibitum.*
5 *Quis fuerit mos antiquus quærendi rem furtiuam.*
6 *Hodie à Magistratu inquisitio fit.*

HIC diuisio furtorum proponitur. FVRTORVM DVO SVNT GENERA: MANIFESTVM FVRTVM ET NEC MANIFESTVM. *l. 2. de furtis, & hoc §. n.* Manifestum furtum dicunt, quando fures vel ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ, *hoc est*, cum furto vt Vlpianus interpretatur *in l. 3. de furtis*: siue (vt Iustinianus hîc loquitur) in furto faciendo scilicèt *d. l. 3. §. 1.* vel in eo loco, quo fit furtũ *d. §. n.* vel denique cum re furtiua deprehenduntur, antequàm eò loci rem pertulerint, quò perferre & deponere, & eo die cum re furtiua manere destinauerant. *hoc §. n. d. l. 3. §. fin. & l. 4. de furtis.* Nec refert, in publico siue in priuato deprehendantur, antequàm ad locum destinatum rem perferrent *l. 5. de furtis, & hoc §. nostro.* Quod si pertulerint quò destinauerant, tametsi deprehendantur cum re furtiua, non sunt fures manifesti *dicta l. 5. §. fin. de furtis, & hoc §. nostro.* Et ex his quid sit furtum nec manifestum apparet, NAM QVOD MANIFESTVM NON EST, HOC NEC MANIFESTVM EST. *l. 8. de furtis, & hoc §. nostro.* Olim & alia duo erant furtorum genera, furtum conceptum & furtum oblatum. Ita enim Paulus docet *in 2. sent. tit. 31.* & Caius *in 2. Instit. titul. vltim.* CONCEPTVM FVRTVM DICEBATVR QVANDO RES FVRTIVA, TESTIBVS PRÆSENTIBVS, APVD ALIQVEM QVÆSITA ET INVENTA ERAT, OBLATVM FVRTVM, QVANDO QVIS REM FVRTIVAM ALII OBTVLERAT, NE APVD SE INVENIRETVR hoc §. nostro, SED CONCEPTVM, OBLATVM, SPECIES POTIVS SVNT ACTIONIS, FVRTO COHÆRENTES, QVAM GENERA FVRTORVM, vt Imperator noster hîc loquitur. Et proptereà Paulus quoque *dict. l. 2. sententiarum tit.* 31. cùm inter genera furtorum retulisset conceptum furtum & oblatum, mox subiicit, concepti actione eum teneri, apud quem furtum quęsitum & inuentum est: oblati actione illum qui rem furtiuam alij obtulit ne apud se inueniretur. Concepti, *inquit*, actione, itẽ oblati actione non concepti vel oblati fuţti: quia conceptum & oblatum, vt dictum est, actionis species sunt, non propriè furtorum genera, quia furto iam commisso accedunt. *Theophilus in hoc §. nostro.* Sic species sunt actionis, furto cohærentes furtum prohibitum & furtum nòn exhibitum. ET FVRTI PROHIBITI ACTIONE TENETVR, QVI FVRTVM QVÆRERE TESTIBVS PRÆSENTIBVS VOLENTEM PROHIBVIT: FVRTI NON EXHIBITI, QVI FVRTIVAM APVD SE QVÆSITAM ET INVENTAM NON EXHIBVIT *hoc §. nostro.* In quo Imperator Iustinianus etiam docet, quod actiones furti concepti & oblati, furti prohibiti & non exibiti, in desuetudinem abierunt, proptereà quod hodie requisitiones rerum furtiuarum non amplius fiunt secundùm veterem obseruationem, sed omnes, qui rem furtiuã sciẽtes suscipiunt & celant, furti nec manifesti tenentur. volente, cùm existimaret

[margin numbers: 1 at line 1, 2 at "Et ex his", 3 at "VENTA ERAT", 4 at "NE TENETVR"]

SECVNDVM, inquit Imperator, VETEREM OBSERVATIONEM. Apud
5 veteres qui in domo alterius rem furtiuam quærere volebat, nudus eam quærere cogebatur, licio tamen, quo pudenda tegebat, cinctus erat, & lancem (quæ patina erat rotunda & ampla) ante oculos tenebat, propter matrumfamiliâs, aut virginum præsentiam. Intelligitur hoc ex Platone in XII. *de ll.* Ibi Plato inquit: Si quis in domo alterius quærere quippiam tanquam suum velit, is primò iureiurando affirmet, sperare, quod quærit, ibi se inuenturum: deinde nudus aut licio cinctus ingrediatur, præbeatúrque ipsi domus & supellectilia signata simul & non signata Et cum hoc loco Platonis congruit, quod Sextus Festus Pompeius *lib.* 10. his verbis tradit: Lance, *inquit*, & licio dicebatur apud antiquos quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancémque ante oculos tenebat. propter matrumfamilias aut virginum præsentiam. Et si inuentę erant res furtiuæ, furta per lancem liciúmque concepta dicebantur. *Gellius lib.* 11. *cap. vult.* Nam quod Balduinus *in l.* 12. *tabul c.* 12. furta per lancem liciumque ea fuisse tradit, quę sacerdotes licio amicti & panem Ætite lapide conditum in lance circumferétes deprehendebant, cùm is panis à fure deuorari non potuisset: longiùs ab iis, quæ ex Platone & Sexto Festo Pompeio retulimus, credit. Furtorum autem quæstiones cum lance & licio euanuerunt. *Gellius lib.* 16. *cap.* 10. hoc est, requisitiones rerum furtiuarum non
6 ampliùs fiunt secundùm veterem obseruationem, vt Imperator noster hîc loquitur, cum lance scilicet & licio. Sed si sint vrgentia iudicia commissi furti, magistratus auctoritate inquisitio furtorum instituitur, vt ab Interpretibus nostris passim traditum est, & satis *ex hoc* §. *nostro* intelligitur. Nec enim Imperator simpliciter affirmat hodie requisitiones rerum furtiuarum non fieri, sed dicit, hodie non fieri secundùm veterem obseruationem. Possunt igitur etiam hodie fieri requisitiones furtiuarum, sed non secundùm veterem obseruationem.

AD §. POENA MANIFESTI FVRTI.

TEXT. Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex serui quàm ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

SVMMARIA.

1 *Draco omnes fures capitis supplicio puniendos censuit.*
2 *Quæ fuerit pœna furti ex L. 12. tabularum.*
3 *Quæ pœna furti Iure ciuili constituta.*
4 *Pœna quadrupla est ex iure Prætorio.*
5 *Hodie fures laqueo suspenduntur.*

1 IN hoc §. de pœna furti manifesti & nec manifesti agitur. Draco Atheniensium legislator omnes fures capitis supplicio puniendos esse censuit. Solon potest ea furibus dupli pœnam irrogare. *Gellius d. lib.* 11 *c. vlt.* Romani, qui leges suas ab Atheniensibus & Lacedæmoniis acceperunt, §. *& non ineleganter suprà de iur. nat. gent. & ciuili*: neque pari seueritate in puniendis omnium generum furtis, neque remissa nimis lenitate vsi sunt. Etenim Decemuiri fures
2 manifestos, homines liberos, verberari addicíque iusserunt ei, cui furtum factum esset. Seruos, fures manifestos, verberibus affectos è saxo voluerunt præcipita

cipicari. Nec manifestos fures dupli pœna affecerant, *Gellius de lib.* 11. *cap. vlt.* Et hæc pœna apud Romanos in vsu mansit. POENAMQVE FVRTI NEC MANIFESTI EST DVPLI *hoc §. nostro.* Pœna furti manifesti exoleuit, & Prætores in eius locum pœnam quadrupli substituerunt, tam ex serui, quàm ex liberi persona: *h. §. n.* hoc est siue seruus fuerit deprehensus in furto manifesto siue liber homo pœna furti est quadrupli: & liber homo in quadruplum tenetur. Dominus quoque serui in manifesto furto deprehensi, tenetur actione furti noxali in quadruplum, si seruum noxæ non dediderit, *toto tit. de noxalib. act. infra.* His autem verbis TAM EX SERVI, QVAM EX LIBERI PERSONA. respicit Imperator Iustinianus ad l. xij tabular. quæ, quod ad furtum manifestum attinet, discrimen faciebat inter fures, liberos homines & seruos sicuti suprà monui. Prætores, nullo habito discrimine furibus manifestis quadrupli pœnam irrogarunt. (Pœna itaque furti manifesti Prætoria est. *§. furti. infra, de perpet. & tempor. act.* Nec manifesti ciuilis, ex lege xij. tab. descendens. 3
Et capitis pœnam neque leges xij tabularum, neque Prætores in fures constituerunt. Ac propterea suspectum valdè est, quod Seruius in illud Virgilij, *lib.* 8. *Æn. At furis Caci mens effera, &c,* scribit furtum apud maiores, ante pœnam quadrupli, capitale fuisse. Sane apud nos furta grauiora, aut etiam leuiora sæpiùs repetita, capitalia sunt, & more à maioribus tradito, ac ex nouissimis Imperatorum constitutionibus, suspendio vindicari solent. Ac Fridericus Imperator, *in tit. de pace tenenda, & eius violator. in vsib. feud.* inquit: Si quis quinque solidos, aut valens (ita enim ibi legendum) furatus fuerit, laqueo suspendatur. Sed hoc ad fures pacis publicæ turbatores referendum est. Ac solidus ibi non aureum Hungaricum significat, sed populariter pro asse accipitur, vt *ex præcedenti §.* constat in quo Fridericus Imperator mandat, vt iudex à rustico gladium gestante, vel gladium accipiat, vel pro gladio xx. solidos: & rusticus gladium viginti Hungaricos valentem non habet. 4 5

AD §. FVRTVM AVTEM FIT.

TEXT. Furtum autem fit, non solùm cùm quis intercipiendi causâ rem alienam amouet: sed generaliter, cum quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue creditor pignore, siue is apud quem res deposita est, ea re vtatur, siue is qui rem vtendam acceperit, in alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum committit: veluti, si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causâ commodatum sibi: longiùs aliquò duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito facere, eúmque si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri optima sanè distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committatur.

SVMMARIA.

1 *Furtum interdictum etiam palàm fit.*
2 *Depositarius quomodo furtum faciat.*
3 *Quatenus commodatarius realiter vtendo furti teneatur.*
4 *Protestatio præcedens declarat animum protestantis.*

1 IVſtinianus hîc docet, QVOD FVRTVM FIT, NON SOLVM CVM QVIS REM ALIENARI CLAM AMOVET INTERCIPIENDI, *hoc eſt*, interuertendi CAVSA: VERVM ETIAM CVM QVIS REM ALIENAM INVITO DOMINO PALAM CONTRECTAT, licèt rem ipſam nō intercipiat ſiue interuertat. Vt ſi creditor pignore vtatur, furtum facit. Licèt enim pignus non interuertat, tamen quia pignus ad hoc ei datur, vt poſſideat tantùm *l. cùm & ſortis. §. de pignora act.* non vt pignore vtatur, furtum facit. SIC DEPOSITARIVS FVRTVM FACIT, SI RE APVD SE DE-
2 POSITA VTATVR: quia res illi cuſtodienda data eſt non etiam vt re depoſita vtatur. SIMILITER COMMODATARIVS FVRTVM FACIT, SI REM QVAM VTENDAM ACCEPIT, IN ALIVM VSVM TRANSFERAT, QVAM CVIVS GRATIA EI DATA EST: Vt ſi argentum vtendum accepit, quaſi amicos ad cœnam inuitaturus, & id peregrè ſecum tulerit: Aut ſi equum geſtandi causâ ſibi commodatum, longiùs aliquò duxerit *l. qui iumenta 40. de furtis, & hoc §. noſtro.* His caſibus omnibus furtum committitur, & tam acria & ſeuera iudicia de furtis apud veteres habita fuerunt, vt Gellius ex Labeone Iuriſconſulto refert, *lib. 7. noctium Atic. cap. 16.* In quo verecundiam illius ſæculi laudare poſſumus, in quo tam minuti à pudore exceſ-
3 ſus puniebantur. *Valerius Max. lib. 8. cap. 5.* PLACVIT TAMEN vt Imperator noſter hîc ſubiicit, COMMODATARIAM QVI REBVS COMMODATIS ALITER VTITVR, QVAM RES IPSAS VTENDAS ACCEPERAT, ITA DEMVM FVRTVM COMMITTERE, SI INTELLIGAT SE ID INVITO DOMINO FACERE, ET DOMINVM, SI INTELLEXISSET SE ALITER REBVS COMMODATIS VTI, ID NON PERMISSVRVM. AT SI COMMODATARIVS DOMINVM PERMISSVRVM CREDAT EXTRA CRIMEN ERIT, *hoc eſt*, furti non tenebitur. Et credidiſſe hoc cōmodatarium dicemus, ſi in ſimilibus ſæpè expertus fuerit animum domini, vel etiam, ſi magna familiaritate, amicitia vel conſanguinitate domino fuerit coniunctus, quemadmodum ab interpretibus noſtris hîc traditum eſt. His & ſimilibus indiciis ceſſantibus, præſumptio erit contra commodatarium, propterea quòd nemo res ſuas facilè iactat, *l. cùm de indebito, de probat.* Rectè itaque commodatarius faciet, ſi cùm rem, quam vtendam accepit, in alium vſum transfert, proteſtatus fuerit, ſe id facere, quòd dominum permiſſurum credat. Ita non furti facilè quæſtionem patietur, vt traditum eſt de eo, qui quem funerat, & ſumptū funeris vult repetere, oportere eum teſtari quo animo funerauerit, ne poſteà patiatur quæſtionem, *l. Et ſi quis impediat. §. ſed interdum, ibi Oportebit igitur teſtari. de relig. & ſumpt. fun.* Pro-
4 teſtatio enim præcedens declarat animum proteſtantis Bartolus *in l. omnes populi. num. 3. & ibi* Crotus, *numero 53. de iuſtitia & iure.* Tiber. Decianus *reſponſo 20 num. 14 cum ſeq. in 2. vol.* Et verba demonſtrant voluntatem *l. Labeo, de ſupel. leg.* ac ex loquela hominis animus iudicatur, Baldus *in l. ſed & reprobari, in princ. de excuſat. tut.* Ideò verò commodatarius furti non tenetur, cùm credit dominum permiſſurum, vt in alium vſum rem transferat, quam in quem rem vtendam acceperat, QVOD FVRTVM SINE AFFECTV FVRANDI NON COMMITTITVR *hoc §. noſtro.* Nihil enim dolo facit, qui putat dominum conſenſurum fuiſſe ſiue falsò id ſiue verè putet. Is ergo ſolus fur eſt, qui attrectauit, quod inuito domino ſe facere ſciuit. *l. inter omnes. §. rectè dictum eſt, de furtis.*

AD §. SED ET SI CREDAT.

TEXT. Sed & si credat aliquis inuito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat, dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius seruum Mæuij sollicitauerit, vt quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret & seruus id ad Mæuium pertulerit: Mæuius dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad eum perferre: vtrum furti an serui corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cùm nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus quibusdam furti tantummodo: nos huiusmodi calliditati obuiam euntes, per nostram decisionem sanximus, non solum furti actionem, sed & serui corrupti contra eum dari. Licèt enim is seruus deterior à sollicitatore minimè factus est, & ideo non concurrant regulæ quæ serui corrupti actionem introducerent: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est, vt sit ei pœnalis actio imposita tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus: ne ex huiusmodi impunitate & in alium seruum, qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur

SVMMARIA.

1 *An domino volenti furtum fiat.*
2 *Ad actionem furti quæ requirantur.*
3 *Interdum furti & serui corrupti actio simul competunt.*
4 *Serui corrupti actio quando locum habebat.*
5 *Sæpè in Iure conatus præsumitur.*
6 *In maleficiis voluntas spectatur, non exitus.*
7 *In leuioribus delictis solus conatus non ponitur.*
8 *Pœna serui corrupti quæ sit.*
9 *Cum plura delicta concurrunt, omnia puniuntur.*

HIc proponitur limitatio quædam præcedentium. In Præcedentibus di- 1
ctum est furti commodatarium teneri, qui rem inuito domino contrectat, & intelligit dominum id non permissum, si sciuisset. Nunc *in hoc* §. Iustinianus tradit, id ita procedere, si commodatarius tum inuitò domino contrectet, & dominum verè malè habeat, quòd aliter commodatarius rebus commodatis vsus est quàm debebat. NAM SI QVIS CREDAT, DOMINO INVITO SE REM COMMODATAM SIBI CONTRECTARE, ET DOMINVM ID NON PERMISSVRVM, SI INTELLEXISSET, DOMINO AVTEM VOLENTE ID FIAT, FVRTVM NON FIT. *h.* §. *n.* Itaque fur non est, qui rem alienam cõtrectat, existimans dominum nolle se vti, cùm tamẽ velit. Pomponius sanè ICtus existimauit furtum fieri, cùm quis rem alienam contrectat, credens se inuito domino id facere, cùm domino volẽte fiat. Sic enim Vlp. *in l. inter omnes.* §. *per contrarium de furtis*, refert. Per contrarium *inquit*, quæritur, si ego me inuito domino facere putarem, cùm dominus vellet, an furti actio fit: & Pomponius ait, furtum me facere, Verùm hanc Pomponij sententiam Vlpianus non probauit, sicuti nec Iustin. *h.* §. *n.* Etenim Vlpianus *in d. l. inter omnes.* §. *per contrarium.* hæc verba subiicit: Verum tamen est, vt cùm ego velim eum vti, licèt ignoret, ne furti sit obligatus. Non igitur est probãdũ quod Alciatus *lib. 1. dispunct. c. 10.* ex Pomponio refert, furẽ illũ esse, qui domino

volente, cùm existimaret, illũ nolle, quicquam surripuit. Multò minùs probandũ est, quod nónulli censent, furtũ quidé fieri, cùm quis credit se inuito domino rem contrectare, cùm domino volenta id fiat, non esse auté actioné furti. Nam Vlp. *in d.l. inter omnes. §. per contrarium. de furt.* scribit. cum furti non obligari. Neque igitur fur est, qui domino volente rem surripit. existimans illum nolle, neque actione furti tenetur. Sed vt fur sit, & actio furti competat duo necesse est, vt concurrant, vt scilicet re inuito domino vtatur & reuera id domino nolente fiat. Si alterutrum desideretur, furtum non fit, nec actio furti competit, vt Theophilus hîc eleganter explicat. Inde quæsitum est, si Titium Mæuij sollicitauerit, vt quasdam res domino surriperet, & ad se perferret & seruus id Mæuio indicauerit: & Mæuius, dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit seruo quasdam res ad Titium perferret: vtrum Titius furti, an verò serui corrupti iudicio teneatur? Et videbatur dicendum, Titium primùm furti actione non teneri, propter eà quòd, quamuis malo animo res Mæuij ad se perlatas contrectauerit, tamen id fecit Mæuio volente, sciente & permittente, licèt ipse hoc ignorauerit: & furtum non fit, domino volente. Deinde dicendum quoque videbatur, Titium serui corrupti iudicio non teneri, quoniam mores serui corrupti & deteriores facti non sunt. Quinimò, cùm anteà ignoraretur, vtrum seruus fidelis esset domino suo Mæuio, nunc apparuit illum fidelissimũ esse. Neque igitur Titius, in proposita facti specie, actione furti conueniri potest, neque etiam actione serui corrupti. Atque ita nonnulli ex veteribus Prudentibus siue Iurisconsultis censent, *vt Imperator noster Iustinianus hîc refert, & in l. si quis seruo. Cod. de furtis & seruo corrupto.* Alij contrà putarunt, furti actionem dandam in Titium, quia licèt seruus Mæuio volente res surripuit, & ad Titium pertulit: tamen Mæuius idcircò seruo permisit, vt Titium in furto deprehẽdere posset. Atque ita hîc longè alias est voluntas domini permittentis & volẽtis, quàm in præcedenti casu fuit; bi quis credidit se inuito domino rem contrectare, quam tamen domino volente cõ-

3 trectauit: atque ita quosdam ex veteribus ICtis voluisse Iustinianus hîc quoque tradit, *& in dict. l. si quis seruo. Cod. de furtis & seruo corrupto.* Iustinianus verò Imperator, perspectis hisce antiquorum Prudentium altercationibus quibusdam neque furti, neque serui corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodò: obuiam ire volens calliditati Titij qui seruum Mæuij sollicitauit, vt domino res quasdã surriperet & ad se perferret, constituit, vt & furti & serui corrupti actio in Titiũ detur Furti, propter dolum suũ. Licèt enim, secundùm iuris regulas, furtum non est commissum, cùm contra domini voluntatem res non sunt contrectatæ: tamen Titius, dolo malo & furandi animo res Mæuii contrectauit, & quantum in ipso fuit furtum fecit. Serui corrupti, quia licèt, seruus minimè deterior factus est, & regula iu-

4 ris est, serui corrupti actionem non dari, ni reuera seruus corruptus sit, *leg. 1. ff. de seruo corrupto:* tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis serui introductum est. *hoc §. nostro, & dict. l. si quis seruo. Cod. de furtis & seruo corrupto.* hoc est: Titius seruum Mæuij quantum in ipso fuit, corrupit, & proptereà actione serui corrupti tenetur. Hîc igitur conatus punitur, licèt effectus secutus non fuerit, ne videlicèt ex huiusmodi impunitate & in alium seruum, qui facilè corrumpi posset, tale facinus à quibusdam perpetretur, vt imperator noster Iustinianus hîc loquitur, *& in dict. leg. si quis seruo, in fine, Cod. de*

furtis

furtis & seruo corrupto. Sic in iure nostro sæpe alias conatus punitur, licet euentus non respondeat. Vt si quis de nece Principis, aut eorum qui Principi à consiliis sunt cogitauerit, non minùs punitur, quàm si Principem aut consiliarios ipsius interfecerit. *l. quisquis. Cod. ad l. Iuliam maiest.* Et qui deuotam 5
virginem affectauit, eâdem pœnâ plectitur, quâ qui rapuit. *l. si quis non dicam. Cod de Episc. & cler.* Et qui in prouincia officium gerit, & eius prouinciæ mulierem affectauerit, punitur. *l. vnic. C. si quacunque præditus potestate, &c.* Idem denique in aliis atrocibus delictis, quæ tam naturali quàm ciuili iure improbantur, dicendum est *d. l. quisquis. C. ad leg. Iul. maiest. l. Diuus, ad leg. Corn. de sicariis.* In *dict. l. quisquis* dicitur: Eadem seueritate voluntatem sceleris, quâ effectum, puniri iura voluerunt: & in *dict. leg. Diuus*, inquit Iurisconsultus, In 6
maleficiis voluntatem spectari, non exitum. Eæque regulæ, quemadmodum generaliter sunt conceptæ, ita generaliter quoque intelligendæ, nec ad crimẽ læsæ maiestatis vel homicidij coarctandæ sunt. In leuioribus delictis solus co- 7
natus non punitur. *l. cogitationis. de pœnis.* Porrò pœna serui corrupti, est dupli. *l. vt tantùm. §. in hac actione de seruo corrup.* & intentatâ actione serui corrupti, 8
superest actio furti: & contrà, intentatâ actione furti, superest actio serui corrupti, & altera harum actionum alteram non consumit. Nunquam enim plura delicta concurrentia faciunt, vt vllius impunitas detur: & delictum ob aliud 9
delictum pœnam non minuit. *l. 2. in princ. de priuatis delictis*, sicuti infrà latiùs explicabitur.

AD §. INTERDVM.

TEXT. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sit, subreptus fuerit.

SVMMARIA.

1 *Filio surrepto, furtumne commissum sit, an plagium.*
2 *Mater an filij surrepti nomine furti actionem habeat.*

INquit Iustinianus INTERDVM ETIAM LIBERORVM HOMINVM 1
FVRTVM FIT: VELVTI, SI QVIS LIBERORVM NOSTRORVM, QVI IN POTESTATE NOSTRA SIT SVRREPTVS FVERIT. Furtum igitur est, cùm filius surripitur, non plagium: quemadmodum cùm seruus intercipitur, furtum est, plagium non item. *l. non statim. ad leg. Fabiam de plagiariis.* Sic Imperatores furtum à plagio separant, *in l. si ab act. C. de furtis.* Mater non item. *l. mater. d. furtis.* proptereà quòd pater filium in potestate habet, non 2
mater. *§. Fœminæ, supra de adopt. §. cæteri. sup. de heredum qualit. & differ.* Ob hanc ipsam causam pater filium vindicat, non mater. *l. 1. §. 1. de rei vindic.*

AD §. ALIQVANDO.

TEXT. Aliquando & suæ rei furtum quisque committit: veluti, si debitor rem, quam creditori pignoris causâ dedit, subtraxerit.

SVMMARIA.

1 *An rei propriæ furtum fiat.*
2 *Aliqnando ipse fur furti agere potest aduersus tertium.*

Debitor qui creditori pignus tradit, dominium pignoris retinet, & pos-
sessionem tantùm in creditorē transfert. *l. si rem alienam §. propriè. l. cùm*
& sortis. §. final. de pign. act. l. per servum, in princip. de acquir. rer. dom. Et si debi-
tor pignus creditori subtrahat, furtum facit, & à creditore furti actione cōue-
niri potest *l. in actione. §. final. de furtu*, propter interversam pignoris possessio-
nē, sicuti suprà monui. Nec obstat. quòd rei nostræ furtum non facimus. *Pau-*
1 *lus in 2. sentent. tit. vltimo.* Hæc enim regula non perpetuò procedit, & ALI-
QVANDO SVÆ REI FVRTVM QVIS FACIT. *hoc §. nostro. l. cùm as pignori*
2 *datur. §. 1. de furtu.* Quòd si debitori res, quam ipse creditori subtraxit, rursus
surripiatur, furti quoque actio debitori competit, sicque fur furti agit. *Paulus*
in 2. sentent. d. tit. vltim. Rem, *inquit*, pignori datam debitor creditori subtra-
hendo furtum facit, quam si & ipse similiter amiserit, suo nomine persequi
potest, Hoc etiam Vlpianus vult *in l. itaque fullo. §. sed & si res. de furtu*: sed ibi
negatio tollenda, & legendum est: *sic fit, vt teneatur furti, & agat.* Iacob. Cuia-
cius *in notis prioribus ad Institut.* Augustinus *lib. 1. Emendat. cap. 2.*

AD §. INTERDVM FVRTI TENETVR.

TEXT. Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est, cuius ope consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius rem tuam exciperet: aut oues tuas vel boues fugauerit vt alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorum per lasciuiam, & non datâ operâ, vt furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At vbi ope Mæuij Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope consilio eius quoque furtum admitti videtur, qui scalas fortè fenestris supponit, aut ipsas fenestras vel ostium effringit, vt alius furtum faceret, quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris suppponerentur, commodauerit, sciens cuius gratiâ commodauerit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

SVMMARIA.

1 *An furti teneatur is, cuius ope consilio furtum fit.*
2 *Quis furti opem ferre dicatur.*
3 *Tauri pannum rubrum ferre non possunt.*
4 *An ex solo consilio furti quis teneatur.*
5 *Et quid si contrectatio subsecuta fuerit.*
6 *Explicatur L. proinde. ff. de condict. furt.*

HIc §. est de eo, cujus ope consilio furtum fit. Ita veteres loquebantur, nō ope & consilio, vt hîc dicitur. Intelligitur hoc ex Cicer. *in 3. de finibus l. vnica; in pr. furti aduersus nautas &c. l. Neratius. §. 2. de seruo corrupto. l. sæ-*
pe-

pe de verb.sig.l.proinde. de cond.furt. In vltim.C. de noxal act. dicitur, ope consilioque. IS AVTEM, CVIVS OPE CONSILIO FVRTVM FIT, FVRTI TENETVR, LICET IPSE FVRTVM NON FECIT *h.§.n.* Tenetur, *inquam*, furti nec manifesti in duplum. *l.is qui opem. de furtis. l.fin.de noxal. act.* Et is qui furtum fecit,& deprehensus est in furto,ob eãdem rem tenetur furti manifesti.*d.l.is qui opem.de furtis.* Opem autem ferre dicitur facienti furtum 2
qui ministerium atque adiutorium ad surripiendas res præbet. Consilium dare videtur, qui persuadet & impellit,atque instruit consilio ad furtum faciendum *l.in furti actione.§.penult.de furtis.* Verbi gratia: Tu nummos manibus tuis tenes; venit Titius & nummos tibi excutit,vt alius eos raperet. Hic Titius furti nec manifesti tenetur: licèt enim ipse nummos non surripuit, tamen eius ope cõsilio furtum factum est *l.si seruus seruum alienum surripuerit, §. si quis de manu.ad l.Aquil.& hoc §.nostro.* Sic si Titius obstitit, ne in rem tuam auferri videres & alius interim rem tuam excepit, Titius furti nec manifesti tenetur, quia eius ope consilio res tua tibi est subtracta. Idem dicimus, si Titius oues tuas vel boues fugauit,vt alius oues vel boues exciperet: nam & hîc Titius furti tenetur, quamuis furtum ipse non fecit. Eius enim ope consilio furtum factum est. *h.§.n.* Et HOC,inquit Iustinianus, VETERES DE EO SCRIPSERVNT, 3
QVE PANNO RVBRO FVGAVIT ARMENTVM. Tauri pannum rubrum ferre non possunt *Ouid.lib.12.Metamorph.*

Haud secùs exarsit, quàm circo taurus aperto,
Cùm sua terribili petit irritamina cornu,
Puniceas vestes.

Qui igitur pecudi pannum rubrum ostendit, sicque pecus fugauit, vt in fures incideret, si dolo malo id fecit, furti tenetur, quamuis ipse furtũ non fecit. Sed & si non furti faciẽdi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus,& ob id in factum actione tenebitur. *dict.leg.in furti ad §.fin.de furtis.* Idémque dicimus de eo, qui nummos tibi per lasciuiam, & non datâ opera, vt furtum admitteretur, excussit: aut obstitit per lasciuiam, & non datâ operâ, vt furtum fieret. Nam & hîc in actum actione tenetur: *hoc §. nostro*: eáque actio famosa non est, cùm furti famosa sit. *toto tit.de his qui not.infam.* HOC AMPLIVS OPE CONSILIO ALICVIVS FVRTVM ADMITTI VIDETVR SI QVIS SCALAS FORTE FENESTRIS SVPPONAT, AVT IPSAS FENESTRAS VEL OSTIVM EFFRINGAT; VT ALIVS FVRTVM FACERET, AVT FERRAMENTA AD EFFRINGENDVM, AVT SCALAS, VT FENESTRIS SVPPONERENTVR, COMMODET, SCIENS CVIVS GRATIA COMMODAVERIT *hoc §. nostro & l.si pignore §.penult. de furtis.* SANE QVI NVLLAM OPEM AD FVRTVM 4
FACIENDVM ADHIBVIT, SED TANTVM CONSILIVM DEDIT, ATQVE HORTATVS EST AD FVRTVM FACIENDVM, NON TENETVR FVRTI, vt Iustinianus hîc loquitur. Nec enim, qui alicui malum consilium dedit, furtum facit, non magis quàm qui alicui persuadet, vt se præcipitet aut manus sibi inferat *l. qui furtum de furtis.* Ideò verò furti non tenetur, qui consuluit alicui, vt furtum faciat, quia furtum nunquam fit sine cõtrectatione. Contrectatione itaque non secuta, neque is qui consilium dedit, furti

tenetur, neque is cui datum est consilium, furtum facit. Inde sequitur, eo cui cōsilium datum est furtum faciente, etiam illum qui consilium tantùm dedit, teneri actione furti, quia licèt ipse furtum non fecerit, tamē ope consilio eius furtum factum est. Ita traditum est à Iurisconsulto *in l. si quis vxori*, §. *neque verbo de furtis*. Ibi Iurisconsultus inquit: Hoc iure vtimur vt furtum sine contrectatione non fiat. Quare & opem ferre vel consilium dare tunc nocet, cùm secuta contrectatio est. Idem traditum est *in l. sæpè in fine, de verb. signif.* ibi dicitur: Consilium habuisse malignum non nocet, nisi & factum secutum fuerit, & in *d. l. qui seruo. §. 1. de furtis*, inquit Iurisconsultus: Si alius persuasit: seruo fugam. vt ab alio surripiatur, furti tenebitur is qui persuasit: quasi ope consilio eius furtum factum sit. Et licèt hoc casu, qui consilium dedit alicui, vt furtum faciat, opem non tulit ad furtum faciendum: tamen dicitur furti teneri, quasi ope consilio eius furtum factum sit *dicta l. qui seruo* §. 1. idque propterea, quòd solutam orationem accipimus pro disiuncta siue separata, & perinde est ac si diceremus, consilio eius furtum factum esse, *d. l. sæpe de verb. signif.* Sic cùm dicitur *in l. proinde. de condict. furt.* eum cuius ope consilio furtum factum est, condictione non teneri, hoc accipiendum est de illo, qui consilium tantùm dedit, non etiam de eo qui opem tulit. Nam qui opem tulit ad furtum faciendū, tenetur condictione furtiua, quia non multùm abest ab eo, qui rem ipsam contrectauit, *d. l. sæpe, de verb. significat.* ibi dicitur; Alij condici potest, alij non potest. Condici potest ei qui opem tulit ad furtum faciendum. Non potest condici quamuis furtum secutum fuerit, & furti actione teneatur in duplum *dict. l. proinde, de condictione furtiua.*

AD §. HI QVI IN PARENTVM.

TEXT. Hi qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt furtum quidem illis faciunt, & res in furtiuam causam cadit, nec ob id ab vllo vsucapi potest, antequàm in domini potestatem reuertatur, sed furti actio non nascitur, quia nec ex alia vlla causa potest inter eos actio nasci. Si verò ope consilio alterius furtum factum fuerit, quia vtique furtum committitur, conuenienter ille furti tenetur, quia verum est ope consilio eius furtum factum esse.

SVMMARIA.

1 *Quando reuera furtum fecit, furti num teneatur.*
2 *Cum eo quem in potestate habemus, lis nulla nobis esse potest.*
3 *Aliquando tamen patri in filium actio datur.*
4 *Quæ actio marito in vxorem competat ob res furto ablatas.*
5 *Liberto persona patroni semper sancta videri debet.*
6 *An furti teneantur hi, quorum ope consilio filius vel seruus furtum fecit.*

IN præcedenti §. dictum est, furti eùm teneri, qui furtum ipse fecit. Nunc in hoc §. Imperator Iustinianus docet, aliquando illum qui reuera furtum fecit, actione furti non teneri. Vt si liberi, qui in potestate parentum sunt, parentibus aliquid surripiant: aut serui, qui sunt in potestate dominorum, dominis suis aliquid subtrahant, furtum faciunt, & res in furtiuam causam cadit, &

dit, & propterea à nullo vſucapi poteſt. *§. furtiuæ. ſuprà de vſucap. & longi temp.*
poſſ. Patri tamen in filium, domino in ſeruum, furti actio non competit. Ratio
eſt, quia inter patrem & filium, & dominum ac ſeruum, actio non poteſt na-
ſci. *hoc §. noſtro.* Lis enim nulla nobis poteſt eſſe cum eo, quem in poteſtate
habemus, *l. lis nulla. l. ſi à me fuerit arrogatus, de iudiciis.* Quinimò, quòd pater 2
cum filio furti agere non poteſt, non iuris conſtitutio, ſed natura rei impedi-
mento eſt, quia pater ſecum ageret, *l. ne cum filiofamilias, de furtis*, cùm pater &
filius vna eadémque perſona cenſeantur, *l. fin. Cod. de impub. & aliis ſubſtit.* At
ſecum nemo agere poteſt. Sed & pater in filium, dominus in ſeruum poteſt
ſtatuere: & idcircò pater neceſſe non habet aduerſus filium, dominus aduer-
ſus ſeruum litigare: & propterea nec actio patri in filium, domino in ſeruum
à veteribus prodita eſt, *l. ſerui & filij noſtri, de furtis.* Sanè, ſi filius caſtrenſe pe-
culium habeat, & patri furtum faciat, pater vtili actione aduerſus filium agere 3
poteſt, cùm filius habeat vnde ſatisfaciat. *l. ſi quis vxori. §. ſed ſi filius meus, de furtis,*
hoc eſt, (vt Conſtant. Harmenopulus, *lib. Epitom. iuris, tit. 3.* eleganter loqui-
tur) pater aget non περὶ κλοπῆς non ſed περὶ ὑπεξαιρέσεως non furti, ſed rerum amo-
tarum. Eadem actione vxor tenetur marito, ſi conſtante matrimonio res ma- 4
riti amouerit: & contrà maritus vxori, ſi conſtante matrimonio amouerit
res mulieris, *toto tit. Rerum amotar.* quia in honorem matrimonij turpis actio
viro aduerſus mulierem, & contrà mulieri aduerſus virum negatur. *l. rerum*
amotarum. Eadem actione tenetur etiam patronus liberto, ſi res liberti ſui
amouerit, non actione furti, quia turpis eſt, & liberto ſemper honeſta & ſan- 5
cta perſona patroni videri debet. *l. 5. & 9. de obſequiis parent. & patronis præſtand.*
Quamuis autem filius patri, & ſeruus domino furti actione non tenetur: ta-
men hi quorum ope conſilio filius & ſeruus furtum fecerunt, furti tenentur, 6
vt Imperator, *in hoc § noſtro*, ſubiicit, & ſuprà latiùs expoſitum eſt. Sicque hic
caſus eſt, quo fur furti non tenetur, & qui furtum non fecit, furti actione con-
ueniri poteſt.

AD §. FVRTI AVTEM ACTIO.

TEXT. Furti aut actio ei competit, cuius intereſt rem ſaluam eſſe, licèt dominus non ſit. Itaque nec domino aliter non competit, quàm ſi eius intereſt, rem non perire. Vnde conſtat, creditorem de pignore ſubrepto furti actione, agere poſſe, etiamſi idoneum debitorem habeat, quia expedit ei pignori potiùs incumbere, quàm in perſonam agere, adeò quidem, vt quamuis ipſe debitor eam rem ſubripuerit, nihilominùs creditori competat actio furti. Item ſi fullo polienda curandáve, aut ſarcinator ſarcienda veſtimenta mercede certâ acceperit, eámque furto amiſerit, ipſe furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil intereſt, eam rem non perire, cùm iudicio locati à fullone aut ſarcinatore rem ſuam perſequi poſſit. Sed & bonæ fidei emptori ſubrepta re quam emerit, quamuis dominus non ſit, omnimodò competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & ſarcinatori non aliter furti competere placuit, quàm ſi ſoluendo ſint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſoluere poſſint. Nam ſi ſoluendo non ſint, tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit, ipſi domino furti competit actio quia hoc caſu ipſius intereſt, rem ſaluam eſſe. Idem eſt, & ſi in partem ſoluendo ſint fullo aut ſarcinator. Quæ de fullone & ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam vt ille fullo, mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum vtendum percipit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra prouidentia etiam hoc in noſtris deciſionibus emanda-

uit, vt in domini voluntate sit, siue commodati actionem aduersus eum, qui rem commodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electâ, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actione actionem, sed si quidem furem elegerit, illum qui rem vtendam accepit, penitus liberari: sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit, ipsi quidem nullo modo competere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re commodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem. Ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit, sin autem nescius & dubitans rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta, voluit remittere quidem commodati actionem ad furti autem peruenire: tunc licentia ei concedatur, & aduersus furem venire nulla obstacula ei opponendo, quoniam incertus constitutus mouit aduersus eum qui rem vtendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum est, tunc etenim omnimodò furem à domino furti actione liberari, suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissium est, etiam ab initio dominus actionem commodati instituit, ignarus rem esse subreptam: posteà autem hoc ei cognito aduersus furem transiuit: omnimodò liberat eum qui rem commodatam accepit, quemcunque causæ exitum dominus aduersus furem habuerit eadem definitione obtinente, siue in partem, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam accepit. Sed is apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit, qua de causa, si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest, rem saluam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

SVMMARIA.

1 *Quibus competat furti actio.*
2 *Quare creditori competat.*
3 *An conductori competat furti actio.*
4 *An conductore non existente soluendo, domino actio furti competat.*
5 *Quis dicatur soluendo esse.*
6 *An bonæ fidei emptor habeat furti actionem.*
7 *An commodatario competat furti actio.*
8 *Ex Iustiniani constitutione in arbitrio commodatoris est, an commodati aduersus commodatarium, an verò furti aduersus furem agere velit.*
9 *Dubitans ignoranti est similis.*
10 *Commodator vna actione suum consecutus, alterâ experiri non potest.*
11 *Depositario cur non competat furti actio.*

1 HIc Imperator docet quibus furti actio competat. COMPETIT AVTEM HÆC ACTIO OMNIBVS, QVORVM INTEREST REM SALVAM ESSE: si modo ex honesta causa intersit, *l. cuius interfuit, cum l. seq. de furtis.* Si intersit ex inhonesta causa, vt si is cui res surrepta est, eam antea alij surripuit, furti actio non datur: quia nemo improbitate sua consequi debet actionem: & ideo soli bonæ fidei possessori, non etiam malæ fidei, furti actio competit. *l. itaque fullo. §. 1. de furtis.* Excipiendus tamen est casus, de quo in §. *aliquando.* suprà dictum est. Ex his sequitur, creditori, conductori, bonæ fidei emptori,
2 commodatario furti actionem dari. Primùm creditori datur, si pignus, quod à debitore habuit, ei subreptum fuerit, *l. itaque fullo. §. sed & si res, de furtis.* Eius enim interest, rem pignori datam saluam esse, cùm à debitore, pignore cul-

culpâ eius amisso conueniri possit, vt suprà. *in tit. Quib. mod. re contrah obligat.* dictum est. Sed etsi sine culpa creditoris pignus amissum fuerit, nihilominus creditori furti actio datur, quia & tunc eius interest, rem saluam esse, cùm expediat creditori pignori potiùs incumbere, quàm in personam agere, *hoc §. n.* propterea quòd plus cautionis in re est, quàm in persona. *l. plus cautionis, de reg. iur.* Quod etiam Martialis, *lib. 12. Epigram.* his verbis ostendit:

Cùm rogo te nummos sine pignore, non habeo, inquis:
Idem, si pro me spondet agellus, habes.
Quod mihi nõn credis veteri, Thelesine sodali.
Credis coliculis arboribúsque meis.

Et hæc in tantum vera sunt, vt procedant etiam, si debitor ipse rem creditori pignori datam surripuerit. Etenim hoc quoque casu, creditori aduersus debitorem furti competit. *hoc §. n. d. l. itaque fullo. §. sed & si res, de furtis*: & dictum est suprà *in §. aliquando h. t. n.* Datur deinde furti quoque actio conductori: vt pone, Fulloni polienda curandáve, aut sarcinatori sarcienda vestimenta dedi, certa mercede constituta. Hîc fullo, itémque sarcinator sunt 3 conductores: ego sum locator, quemadmodum. *in tit. de locat. & condúct.* suprà expositum est. Vestimenta fulloni itémque sarcinatori sunt surrepta. Hîc fullo, itémque sarcinator, furti actionem habent, quia ipsorum interest, vestimenta salua esse, vestimenta surrepta non esse. Ideò ipsorum interest, quia præstare custodiam debent, *dict. l. itaque fullo. in princ. de furt.* hoc est, quia ipsi tenentur, si culpâ ipsorum leui vestimenta perierint, conductor enim de leui culpa tenetur quemadmodum, *in §. qui pro vsu, supra, de locat. & conduct.* expositum est. Mihi furti actio nõ datur, quia mea nihil interest, vestimenta non surripi, cùm iudicio, siue actione locati rem meam à fullone aut sarcinatore persequi possim, *h. §. n.* HÆC TAMEN ITA PROCEDVNT, SI FVLLO ET SARCINATOR SOLVENDO SINT *hoc est*, si mihi, qui dominus sum vestimentorum surreptorum, possint æstimationem siue pretium soluere. Hoc casu fulloni & sarcinatori, vt dictum est, furti actio competit. Quòd si fullo & sarcinator non habeant vnde æstimationem vestimentorum surreptorum soluere possint, tunc mihi furti actio competit, quia mea interest, rem saluam esse, *dicta lege itaque fullo. de furtis.* IDEMQVE DICENDVM EST SI FVLLO 4 ET SARCINATOR PRO PARTE SOLVENDO FVERINT, PRO PARTE NON FVERINT SOLVENDO. Nam & hoc casu mihi aduersus furem, vestimentorum surreptorum nomine, actio competit, non fulloni aut sarcinatori, quemadmodum Iustinianus *in hoc §. nostro*, docet: quia licèt fullo & sarcinator partem vestimentorum possint soluere, tamen dicuntur non soluẽdo esse, cùm nemo soluendo esse intelligatur, nisi qui solidum potest soluere *l. soluendo de verbo sign.* Tertiò, furti actio bonæ fidei emptori datur, si res, quã bona fide possidet, ei surripiatur. Vt pone, Titius bona fide, *hoc est*, ignorans rem alienam esse, rem emit. Titius dominus quidem rei, quam bona fide emit, non est, quia cùm venditor dominus non fuerit, nõ potuit. Titius dominium à venditore consequi cùm nemo plus iuris in alium transferat, quàm ipse habet, *l. nemo de reg. iur. l. nemo. de acquir. rer. dom.* Possidet tamen Titius rem bona fide emptam. Hæc res si ei surripiatur, furti actioné habet, quia ipsius interest rem

ſuam eſſe, *hoc §. n.* Et hæc (vt diximus) tunc procedunt, cùm Titius rem bona fide emptam poſſedit. Si emit Titius rem bona fide, & res ſurripiatur antequàm Titio traderetur, Titius furti actionem non habet, quia dominus eſt rei ſurreptæ, nec eius poſſeſſionem habuit. Competit ergo, hoc caſu, furti
7 actio venditori. *l. cum qui emit. de furtis.* Quartò, furti actio commodatario etiam, cui res vtenda data eſt, datur: quia & ipſius intereſt, rem commodatam eſſe ſaluam. Commodatarius enim culpam leuiſſimam præſtat, vt *in §. item is cui, ſuprà, Quibus modis re contrahitur obligatio*: dictum eſt, *hoc eſt*, ſi res commodata culpâ ipſius leuiſſimâ perierit, ipſe commodanti tenetur: & propterea commodatarius, re commodatâ ſurreptâ, furti actionem aduerſus furem habet *hoc §. noſtro, & d l. eum qui emit. §. qualis ergo. de furtis.* Ibi generaliter traditũ eſt, omnibus quorum periculo res alienæ, comiſſæ sũt, furti actionem cõpetere, rebus ſubreptis. Commodatori furti actio nõ datur, quia eius nihil intereſt, rem commodatam non perire, cum judicio commodati à commodatario rem ſuam perſequi poſſit. Hoc tamen ita procedit, ſi commodatarius ſoluendo fuerit: aliàs ſecùs erit, ſecundùm ea quæ de fullone & ſarcinatore ſuprà diximus: EADEM ENIM ET AD EVM CVI COMMODATA RES EST, TRANSFERENDA VETERES EXIMARVNT, vt Iuſtinianus hìc loquitur. Et hæc vſque ad
8 tempora Iuſtiniani obtinuerunt. Iuſtinianus poſteà, *in l. vlt. C. de furtis*, ea immutauit. Ea lex vna eſt ex quinquaginta nonis deciſionibus, quas Iuſtinianus ſecundæ Codicis editioni inſeruit: & propterea Iuſtinianus inquit, IN NOSTRIS DECISIONIBVS. Conſtituit autem Iuſtinianus, *in d. l. vlt.* vt re commodata ſurreptâ in arbitrio, voluntate & poteſtate ſit domini, vtrùm commodati actionem aduerſus commodatarium, an verò furti aduerſus eum, qui rem commodatam ſurripuit, mouere velit: ita tamen, vt vna actione electâ ex pœnitentia ad alteram venire non poſſit. Vt, ſi commodator elegit furti actionem, non poterit poſteà cum commodatario agere, ſed commodatius penitùs liberatus erit. Si elegit commodati actionem, non aget furti cum fure, ſed commodatarius furti actionem habebit, ſi modò commodator ſcit rem commodatam
9 eſſe commodatario ſurreptam, atque ita aduerſus commodatarium agit. Si neſciens rem eſſe ſurreptam commodati actionem inſtituat, re compertâ, poterit commodati actionem relinquere, & furti aduerſus furem agere: Idémque eſt, ſi dubitet, vtrùm res commodatario ſurrepta ſit, an non. Dubitans enim ignoranti ſimilis eſt, *d. l. vlt. C. de furtis, & hoc §. noſtro, l. vlt. C. de condict. indeb.* Alexander *conſilio 14. numero 4. lib. 5.* Menochius *de arbitr. iudic. quæſt. lib. 5. quæſt. 75. numero 7.* Hoc tamen quod diximus, commodatorem, qui neſcius & dubitans commodati egit, relicta actione commodati, poſſe furti agere, tunc verum
10 eſt, cùm commodatori à commodatario nondum ſatisfactum eſt. Si ſatisfactum ei jam eſt, furti agere non poteſt, ſed furti actio commodatario competit. Et ſi commodator neſcius, aut dubitans furtum eſſe factum, commodati egit, & poſteà re cognita, inſtituit actionem furti, commodatarius omninò liberabitur, quemcunque cauſæ exitum dominus aduerſus furem habuerit, *hoc eſt*, ſiue commodator à fure aliquid conſecutus fuerit, ſiue nihil fuerit conſecutus. ET HÆC OMNIA PROCEDVNT, SIVE COMMODATARIVS SOLVENDO SIT, SIVE NON. *d l. vlt. C de furtis, & hoc §. noſtro.* In quo tandem Imperator adiecit, DEPOSITARIVM, RE DEPOSITA SVRREPTA, FVRTI ACTIONEM NON HABERE, SED FVRTI ACTIONEM DOMINO COMPETERE

TERE

TERE, *d.l. eum qui emit. §. is autem apud quem, de furtis.* Ratio est, quia depositarij nihil interest, rem depositam saluam esse, cùm, re deposita subtracta, à domino conueniri non possit, vtpote qui de culpa leui & leuissima non tenetur, sed de dolo tantùm, vt suprà, *in tit. Quib. mod. re contrah. obligat,* latiùs dictum est. Et si dolo ipsius res subtracta est, periculum quidem ipsius est, sed ipse furti non aget, quia non debet ex dolo suo sibi furti actionem quærere, *d. l. eum qui emit, §. is autem apud quem, de furtis.*

AD §. IN SVMMA.

TEXT. In summa, sciendum est quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat. Et placet, quia furtum ex affectu consistit, ita demùm obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligit se delinquere.

SVMMARIA.

1 *An impubes furtum faciat.*
2 *Quando impubes doli capax dicatur.*
3 *Infans vel infantiæ proximus an furtum faciat.*

IN hoc §. de impubere agitur. Impubes rem alienam amouit, *hoc est*, contrectauit. Contrectare enim nihil aliud est, quàm amouere, vt suprà, *in explicatione definitionis furti*, diximus. Quæritur, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat? Et Vlpianus ex Iuliano refert, impuberem furtum facere posse, si doli jam capax sit, *l. impuberem. de furtis.* Dolum in impubere exigimus, quia furtum sine dolo & fraude non fit, *l. in furti actione. §. 1. de furtis:* quemadmodum quoque definitio furti ostendit. Est namque furtum contrectatio fraudulosa. Et hoc Imperator hîc vult significare, cùm inquit: FVRTVM EX AFFECTV FVRANDI CONSISTIT. DICITVR VERO IMPVBES DOLI IAM CAPAX ESSE, SI PROXIMVS SIT PVBERTATI, *hoc §. n.* Et sic 2 Caius inquit, pupillum qui proximus pubertati sit, capacem esse, & furandi & iniuriæ faciendæ, *l. pupillum, de reg. iur.* Et pupillus proximus pubertati appellatur, qui nondum peruenit ad pubertatem, *hoc est*, ad annum xiij. prope tamen eam est, vt suprà *in tit. de inutilib. stipulat.* est expositum. Hinc relinquitur, in infantem & proximum infantiæ, furti crimen non cadere. *d. l. impuberem.* 3

AD §. FINAL.

TEXT. Furti actio, siue dupli, siue quadrupli tantùm ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed vindicatio quidem aduersus possessorem est, siue fur ipse possidet, siue alius quilibet: condictio autem aduersus furem ipsum hæredemve eius, licet non possideat, competit.

SVMMARIA.

1 *Actio furti merè pœnalis est.*
2 *Dominus rei furtiuæ rei vindicationem habet aduersus quemlibet possessorem.*
3 *An condictio furtiua per rei vindicationem tollatur.*

AIt Imperator FVRTI ACTIO, SIVE DVPLI, SIVE QVADRVPLI TAN-
TVM AD POENÆ PERSECVTIONEM PERTINET. His verbis Im-
1 perator docet, quòd furti actio merè pœnalis est, siue in duplum agatur, si-
ue in quadruplum. In duplum agitur furti nec manifesti nomine. In qua-
druplum, nomine furti manifesti. *§. pœna. suprà, hoc tit. nostr.* Et duplum vel qua-
druplum totum pœna est, quàm furti actione consequitur is cuius interfuit
rem non surripi. Extra pœnam hanc, dominus rei furtiuæ habet rei persecu-
tionem. Nam rem furtiuam vindicare potest, non solùm à fure, sed à quocun-
que alio possessore. Potest etiam dominus rem furtiuam, à fure & ipsius hære-
2 de condicere; idque odio furum receptum est, vt pluribus actionibus tenean-
tur. *§. sic itaque discretis, infrà, de actionibus.* Et si dominus rem à fure vindi-
cauit, nihilominùs posteà condictionem habet ipso jure. Nec enim vna actio
per aliam tollitur. *L. ei qui furti. §. 1. de furtis.* Si tamen dominus condictione
agat, opposita exceptione, quòd rem vindicando sit consecutus, repelletur. *l.*
si pignore. §. cùm furti. de furtis, & d. l. ei qui furti. § 1. eod. tit.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. II. DE OBLIGAT.

QVÆ EX DELICTO NASCVNTVR.

OBLIGATIONVM EX DELICTO quatuor sunt species,
- 1. Furtum.
- 2. Rapina.
- 3. Damnum.
- 4. Iniuria.

DE FVRTO HAS ACCIPE QVÆSTIONES.

1. QVID est furtum? — Contrectatio fraudulosa, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius, possessionisve.

2. QVOTVPLEX?
   - Manifestum. / Nec manifestum. — Quæ duo sunt genera furtorum.
   - Conceptum, / Oblatum, / Prohibitum, / Non exhibitum. — Quæ species actionis furto cohærentes ab vsu communi recesserunt.

3. QVA pœna vindicatur?
   - Manifestum quadrupli, à Prætore.
   - Nec manifestum dupli, à Lege.

4. QVARVM rerum furtum fit?
   - Rerum mobilium, quæ contrectantur.
   - Liberorum hominum & Seruorum.
   - Rei suæ, cùm pignus à se traditum creditori subtrahit debitor.

5. QVI tenentur furti?
   - Creditor, qui pignore / Depositarius, qui re deposita / Cõmodatarius, qui re alienâ — vtitur.
   - Sollicitator serui alieni, duplici iudicio, — Furti, & Serui corrupti.
   - Is cuius ope vel consilio furtum factum est, actione furti & Ope consilio in duplum.
   - Filius patri / Seruus domino — Furtum faciunt, sed non tenentur
   - Impubes doli capax.

6. QVI possunt agere furti?
   - Dominus rei furtiuæ: & ij, quorum interest.
   - Bo.fid.possessor.
   - Creditor ob pignus subreptum.
   - Conductor, vt fullo, / Commodatarius, — Si modò soluendo sint.
   - Depositarius non item.

7. QVÆ ex furto actiones competunt?
   - 1. Actio furti, quæ merè pœnalis est.
   - 2. Vindicatio rei aduersus possessores.
   - 3. Condictio furtiua aduersus furem.

DE IV. BONORVM RATORVM.

TITVLVS II.

TEXT. Qui res alienas rapit tenetur quidem etiam furti: quis enim magis alienam rem inuito domino contrectat, quàm qui vi rapit; ideóque rectè dictum est, eum improbum furem esse: sed tamen propriam actionem eius delicti nomine Prætor introduxit, quæ appellatur Vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli, post annum simpli. Quæ actio vtilis est, etiamsi quis vnam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, & extra pœnam rei persecutio, sicut in actione furti manifesti: sicuti diximus 1 sed in quadruplo inest & rei persecutio: vt pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum est enim leuioris conditionis esse eum qui vi rapit, quàm qui clàm amouet.

SVMMARIA.

1 *Rapina quid sit.*
2 *Rapina an sine dolo fiat.*
3 *Rapina an in re immobili committatur.*
4 *An in re propriá rapina committatur.*
5 *Quæ actiones rerum raptarum nomine competant.*
6 *Explicatur l. 1. ff. vi bonorum raptorum.*
7 *Quando per actionem vi bon. raptorum, actioni furti præiudicium fiat.*
8 *Actio vi bonorum raptorum, totum quid contineat.*
9 *An quadruplum in actione vi bonorum raptorum, totum pœna sit.*
10 *Inter furem & raptorem, quoad pœnam, quæ differentia sit.*

1 SVb hoc tit. agitur de secundo delicto priuato, sc. de rapina. RAPINA AVTEM EST VIOLENTA ET DOLOSA ABLATIO REI ALICVIVS MOBILIS.

Dicitur rapina violenta ablatio, quia omnis rapina per vim fit. Quod inscriptio tituli nostri satis ostendit: ita enim titulus est conceptus. DE VI BONORVM RAPTORVM. Et in hoc rapina à furto distat. Furtum est ablatio rei, quæ clàm fit & plerumque nocte. Rapina est ablatio rei, quæ fit per vim, vt in præcedenti titulo quoque monui. Non satis autem est, rem per vim ablatam esse, vt rapina facta dicatur: sed hoc ampliùs etiam exigitur, vt res sit per vim ablata dolo malo. Idque nominatim Prætor in edicto. *Vi bonorum raptorum* expres-
2 sit, vt ex verbis edicti videre licet, quæ ab Vlpiano referuntur, *in l. 2. in princip. vi bon. rapt.* & ibi Vlpianus, *in §. hac actione*, docet actione vi bonorum raptorum eum demùm teneri, qui dolum malum adhibuit: & idcircò illum qui rem suam rapuit, vi bonorum raptorum non teneri: sed aliter mulctari, si imprudens juris eo animo rapuit, quasi domino liceret etiam per vim rem suam auferre, vt Imperator noster hìc loquitur. Et in hoc rapina cum furto conuenit. Vt etiam nemo sine dolo malo furtum facit, vt Prædius dixit, *l. in furti actione, §. penultim. de furtis.* Ita nemo rapinam facit absque dolo malo. Et propter

pptereà in definitione dicitur, rapinam esse ablationem violentam & dolosam. Tandem adduntur hæc verba: REI ALICVIS MOBILIS: quia rapina propriè de re mobili dicitur, inuasio de immobilibus, vt Imperator, *in hoc titulo nostro*, docet. Et in hoc quoque rapina cum furto congruit, quia furtum fit rei mobilis tantùm, *leg.1.de distract.pign.* Denique sicuti actio vi bonorum raptorum etiam pro re minima datur: *hoc titulo nostro,& Nouellâ 63.* Ita furti quoque actio pro minima competit. *§.gallinarum suprà,de rer. diuis.* Menochius *de arbit.iudic.quæst.lib.2.centuria 1.casu 72. num.* 13. non etiam actio de dolo: cuius rei ratio suprà, *in dict. §.gallinarum*, est exposita. Rapina igitur furtum quoque est, sed contrà, furtum non semper est rapina. Hinc sequitur, eum qui res alienas rapit, teneri quoque furti. Furtum est contrectatio rei, quæ fit inuito domino. At qui rem alienam rapit, inuito domino rem contrectat, & quidem magis quàm fur, quia per vim rapit, vt Imperator hîc, *in princip.tit. nostri*, loquitur. Et propterea Iustinianus hîc dicit, EVM QVI RAPIT, FVREM ESSE IMPROBVM. Imò, *improbiorem*, vt Iulianus inquit, *in dict.l.2.§.caterùm,vi bonorum raptor.* ex quo id refert Vlpianus, *in l.item si cum exceptione. §. qui vim intulit. Quod metus causa.* Idque rectè à Iuliano dictum esse, Imperator noster hîc affirmat. Vlpianus *in l.1.de effractor.* etiam atrociorem furem appellat. *Iac. Cuiac lib.2.obseruat. cap.2.* loquitur verò Imperator de eo qui res alienas rapit. Nam qui rem suam rapit existimans sibi id licere, rapinam non facit, vt suprà 4
dictum est. At qui res alienas rapit, raptor est, & fur, ac furti tenetur. Furtum autem aliud est manifestum, aliud nec manifestum: & cùm Imperator hîc dicit, RAPTOREM FVRTI TENERI, hoc ita intelligendum est vt teneatur furti manifesti & nec manifesti. Imperator etenim generaliter loquitur raptorem furti teneri. Sic Vlpianus, *in l.2 §.rerum raptorum vi bonorum raptorum*, 5
generaliter inquit, rerum raptarum nomine etiam furti agi. Generaliter itaque hoc etiam accipiendum est vt agatur rerum raptarum nomine, furti manifesti & nec manifesti. Nec obstat, *l.1.vi bonor. rapt.* vbi dicitur, eum qui rem rapuit, & furti nec manifesti teneri in duplum, & vi bonorum raptorum in quadruplum. Nam dicendum est, raptorem vel comprehendi in ipso delicto, 6
vel non, vt Imperator noster hîc distinguit, *in §.quadruplum autem.* Sin in ipso delicto raptor comprehendatur, agi cum eo potest furti manifesti: si non comprehendatur in ipso delicto, agetur cum raptore furti nec manifesti, *dict.leg.1. vi bon.rapt.* Non cogitur tamen is, cui res per vim erepta est, furti agere: sed si vult furti agere potest, si non vult agere furti, propria actione eius delicti nomine agere potest, quæ dicitur. Vi bonorum raptorum actio, *hoc titulo nostro.* Et si furti manifesti actum est, denegatur actio vi bonorum raptorum, quemadmodum satis ostendit, *dict leg.1. vi bon.rapt.* Si nec manifesti, non denegatur 7
actio vi bonorum raptorum: ita tamen, vt actor id tantùm quod amplius in ea est, quàm in actione furti nec manifesti, consequatur, *dict.l.vi.bonor.rapt.* Et in hunc propriè casum comparata est actio. Vi bonorum raptorum, vt cùm raptor in ipso delicto non comprehenditur, agi possit cum eo vi bonorũ raptorum, vel statim ab initio, vel etiam tunc, cùm antè furti nec manifesti actum est. Et si antè actum est vi bonorum, cessat raptorem furti nec manifesti actio, *d.l.1. vi bon. rapt.* ACTIO VERO VI BONORVM RAPTORVM, INTRA ANNVM IN QVADRVPLVM EST, POST ANNVM IN SIMPLVM, *hoc* 8
tit.nost. Et per anum, intelligimus annum vtilem, *l.1. §. in hac actione, vi bonor.*

raptor. vltim. C. eod. hoc est, intra annum, quo primùm ea de re cum raptore experiendi potestas fuit. Si quis enim non agat Vi bonorum raptorum cum raptore intra annum cùm esset ei facultas hoc judicio experiendi, posteà in quadruplum agere non potest, aut si agat, excludetur anni præscriptione, *hoc est*, remouebitur hac exceptione: quòd intra annum non egerit. In simplum

9 post annum aget, eáque actio anno non perimitur, sed ei, cui rei per vim erepta est, integra est rei per vim ereptæ persecutio, etiam post annum. Quadruplum autem in actione vi bonorum raptorum, non totum pœna est, sicuti quadruplum in actione furti manifesti totum pœna est, *vt in §. fin. tituli præcedentis*, expositum est: SED IN QVADRVPLO INEST ET REI PERSECVTIO. *hoc tit. n.* hoc est, qui quadruplum per actionem vi bonorum raptorum consecutus est, simul consecutus est etiam rem ipsam, quia verum rei pretium in actione vi bonorum raptorum quadruplatur, *d. l. 1. §. in actione*, & ideò ampliùs rem ipsam, quæ per vim erepta est, persequi non potest. Secus est in furti actione, vbi qui pœnam dupli vel quadrupli consecutus est, nihilominùs posteà rei furtiuæ persecutionem habet. §. *fin. suprà, titulo præcedenti.* Nec tamen

10 inde dicendum est, raptorem leuiori pœnâ affici, quàm furem manifestum. Nam fur ita demùm, si deprehendatur, quadruplum pendit. Raptor indistinctè, quamuis non deprehendatur, semper eandem pœnam subit. Et hac ratione non videtur cum eo mitiùs agi: *κατὰ τῦτο δοκεῖ ἢ πλέον τι ἔχειν ἢ ἐν ἐλαττώσει* vt Theophilus inquit.

AD §. QVIA TAMEN.

TEXT. Quia tamen ita competit hæc actio, si dolo malo quisque rapuerit, qui aliquo errore inductus, suam rem esse existimans, & imprudens iuris eo animo rapuit, quasi domino liceat, etiam per vim, rem suam auferre possessoribus, absolui debet. Cur scilicet conueniens est nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inueniatur via, per quam raptores impune suam exerceant auaritiam: melius Diualibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vi rapere rem mobilem vel se mouentem, licèt suam eandem rem existimet: sed si quis contra statuta fecerit, rei quidem suæ dominio cadere: sin autem aliena sit, post restitutionem eius, etiam æstimationem eiusdem rei præstare. Quod non solùm in mobilibus, quæ rapi possunt, Constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus quæ circa res soli fiunt, vt ex hac causa, omni rapina homines abstineant.

SVMMARIA.

1 *Rapina sine dolo non committitur.*
2 *Quomodo dolus probetur.*
3 *An ob rem per errorem raptam, actio vi bonorum raptorum competat.*
4 *Ignorantia iuris a delicto excusat.*
5 *Rem suam per vim alteri abripiens, quâ pœnâ hodie afficiatur.*

IN hoc §. Iustinianus tradit, (quod & suprà monuimus,) rapinam sine dolo malo non committi. Idque nominatim Prætor in edicto suo expressit. *leg. 2. vi bonor. rapt.* Dolus autem in animo consistit, & propterea difficilis est probationis, *Boerius quæst. 101. numer. 3. & 4. Iason. cons. 141. column. 3. lib. 4. Menochius*

nochus de arbitr. iudic. quaest. lib. 2. centuria 2. casu 36. num. 21. ac verè probari non potest. Probatur tamen ex insidiis perspicuis, *l. dolum. C. de dolo malo*: ita enim 2
ibi legendum est, non *indiciis*: quemadmodum ostendit, *l. si voluntate. C. de resc. vendit.* Mala fides, vt scientia rei alienæ probatur indiciis, *l. pen. C. de euictionib.* At dolus ex insidiis perspicuis: & propterea Florentinus inquit, dolum malum in eo esse, qui insidiosè dissimulat. *l. ea, quæ. in fin. de contrah. empt.* Et sic, cùm Imperatores rescribunt, minoribus subueniri aduersus tutorum & curatorum insidias, *l. 2. C. si aduersus vendit.* per insidias, dolos intelligimus. Et sic Donatus *in Phormione Terentij*, insidias, dolos interpretatur. Quòd si dolus abfuerit, rapina non committitur, nec actio vi bonorum raptorum
competit. ABEST AVTEM DOLVS, QVANDO QVIS ALIQVO ERRORE INDVCTVS, REM PVTAT SVAM ESSE, ET IMPRVDENS IVRIS EO ANIMO RAPIT, QVASI DOMINO LICEAT, ETIAM PER VIM, REM SVAM A POSSESSORIBVS AVFERRE, vt Iustinianus hic tradit, & Vlpianus, *in d. l. 2. §. hac actione, vi bonorum raptorum.* 3
IMPRVDENS, inquit Iustinianus, IVRIS RAPIT. Hæc verba apud Vlpianum non leguntur, & summè notanda sunt. Ex iis namque intelligimus, 4
imprudentiam siue ignorantiam juris à delicto excusare. Ignorantia tamen juris non præsumitur, sed probanda est. *Anton. Gabr. Romanus libro 6. conclus. tit. de reg. iur. concl. 7.* Raptor igitur non est, qui per juris imprudentiam, rem suam rapit, existimans sibi id licere, & ideò actione vi bonorum raptorum non tenetur. CVI CONVENIENS EST, VT DICAMVS NEC FVREM EVM ESSE, QVI HOC ANIMO RAPIT, *hoc §. n.* quia furtum sine affectu furandi non committitur, vt suprà latiùs dictum est. Non tamen impunitus euadit, qui rem rapit, eam suam esse existimans. Nam si res verè raptoris est, raptor rei suæ dominio cadit: *hoc est*, proprietatem amittit. Si non est raptoris, sed aliena, tenetur raptor rem ipsam restituere & prætereà æstimationem ipsius præstare, *l. si quis in tantam. C. vnde vi.* 5
Et huius Constitutionis meminit Cassiodorus, *lib. 9. variarum.* EAQVE OBTINET NON SOLVM IN MOBILIBVS BONIS, QVÆ RAPI POSSVNT, SED ETIAM IN INVASIONIBVS RERVM SOLI SIVE IMMOBILIVM, *hoc §. nostro.*

AD §. FINAL.

TEXT. In hac actione non vtique expetitur, rem in bonis actoris esse, nam siue in bonis sit, siue non sit, si tamen ex bonis sit, locum hæc actio habebit. Quare siue locata, siue commodata, siue etiam pignorata, siue deposita sit apud Titium, sic vt intersit eius, eam rem non auferri, veluti si deposita re culpam quoque promisit: siue bona fide possideat; siue vsumfructum in ea quis habeat, vel quod aliud jus, vt intersit eius non rapi, dicendum est competere ei hanc actionem, vt non dominium recipiat, sed illud solùm quod ex bonis eius qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est; ex quibus causis furti actio competit in re clàm facta, ex iisdem causis omnes habere hanc actionem.

SVMMARIA.

1 *Quibus competat actio vi bonorum raptorum.*
2 *Quæ res dicatur in bonis esse.*
3 *An conductori, commodatario, creditori, actio vi bonorum raptorum competat.*
4 *An depositario actio vi bonorum raptorum competat.*

1 QVemadmodum furti actio omnibus datur, quorum interest rem non surripi: Ita actio vi bonorum raptorum omnibus datur, quorum interest rem per vim non auferri. Hoc in summa Iustinianus, *in hoc est §. nostro*, tradit. IN HAC, inquit, ACTIONE NON EXPETATVR, REM IN BONIS ACTORIS ESSE. NAM SIVE IN BONIS SIT, SIVE NON SIT: SI TAMEN EX BONIS SIT, LOCVM HÆC ACTIO HABEBIT. *l.2. §. in hac actione non vtique spectamus vi bonor. rapt.* In bonis esse dici-
2 tur res, quæ est in dominio alicuius: ita Theophilus hîc interpretatur rectè. Olim enim duplex erat dominium: Naturale, quod in bonis dicebatur: & ciuile siue legitimum, qnod dicebatur ex jure, Quiritum. In bonis tantùm rem habebat, cui res tradita erat neque tamen mancipata, neque in jure cessa, & qui eam etiam non vsuceperat. Vt maritus dotem in bonis habebat. *l. quamuis, de iure dot.* quia per traditionem jure naturali dominus dotis fit, *§. per traditionem, supra de rer. diuis.* & ibi diligentiùs hoc explicatum est. Ex jure Quiritum dominus quis fiebat mancipatione, in jure cessione & vsucapione. *Vlpianus in fragm. tit. 1. & rursus tit. 19. Theophilus in tit. de libertinis suprà. Boëtius in Topicis Cicer.* Siue igitur res quæ per vim ablata est, in bonis sit eius cui ablata est, *hoc est*, siue ipse sit dominus, siue non sit in bonis, *hoc est*, non sit dominus: si tamen ex bonis; *hoc est*, talis, quæ videri possit ex substantia ipsius ablata, *d.l.2. §. in hac actione non vtique spectamus, vi bon. rapt. & h. §. n.* actio vi bonorum raptorum locum habet. Verbi gratiâ, Res locata, pignorata non est in bonis conductoris, commodatarij vel creditoris: nec enim res locata est conductoris, nec res commodata commodatarij, nec res
3 pignorata creditoris. Est tamen res locata ex bonis conductoris, & res commodata ex bonis commodatarij, & res pignorata ex bonis creditoris: quia conductor, commodatarius & creditor tenentur, si culpâ ipsorum res locata, commodata aut pignori data perierit, quemadmodum, *in præcedenti titulo & alibi*, latiùs dictum est. Et ideò re locata, commodata aut pignorata mihi ablatâ, res dicitur ex bonis, *hoc est*, ex substantia mea ablata, & propterea mihi datur actio vi bonorum raptorum aduersus eum, qui vi & dolo malo rem mihi locatam, commodatam aut pignoratam rapuit, non vt dominium consequar, sed illud solùm quod ex bonis meis, *hoc est*, ex substantia mea abla-
4 tum est, *hoc §. nostro, & d. l. 2. §. in hac actione, vi bonor. rapt.* Et quod de re commodata aut pignorata diximus, idem quoque dicendum est de re deposita, si depositarij intersit, rem depositam per vim non auferri. Interest eius, si in re deposita culpam quoque promisit: *hoc §. nostro*, vel pretium depositionis, non quasi mercedem accepit. *d.l.2. §. & generaliter. vi bon. rapt.* His igitur casibus, depositarius habet actionem vi bonorum raptorum, *d. l.2. §. & generaliter, vi bonor. raptor. & hoc §. nostro.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. II. DE VI BONORVM RAPTORVM.

RAPINA FIT VEL DOLO MALO: ET COMPETIT ACTIO

- FVRTI manif. in quadruplum, quod DOMINO scilicet (cuius in bonis res est.) totum pœna est.
- PROPRIA, vi bonorum raptorum.*
  - INTRA annum, in quadruplum (in quo inest rei per secutio.)
  - POST annum, in simplum.
    - Sed & Conductori,
    - Commodatario.
    - Creditori pigneratitio,
    - Nonunquam depositario.
    - Bonę fidei Possessori,
    - Fructuario,
    - Quorum ex bonis res est.

SINE DOLO, ET PER ERROREM, ab eo scilicet qui rapit.

- Rem suam, cùm id licere domino credidit: & priuatur dominio.
- Rem alienam, quam existimat suam esse: & præter ipsam rem, eius insuper æstimationem præstare compellitur.

DE LEGE AQVILIA.

TITVLVS III.

TEXT. Damni iniuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite cautum est, vt si quis alienum hominem, alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Quod autem non præcisè de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est cauetur: eò pertinet, vt neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantùm, quæ propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait, sicut Ælius Marcianus in suis Institutionibus refert,

Δήεις τίνγε σύεσι παρήμενον οἱ δ' νέμονται.
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

SVMMARIA.

1 HIc proponitur tertium delictum priuatum, damnum scilicet. Damnum
ab ademptione, & quasi diminutione patrimonij dicitur, *l. 3. de damno
infecto* & vel sine iniuria datur. *toto tit. si quadrupes paup. fec. dicat.* vel cum iniu-
ria : & de eo agitur, *hoc tit. nost.* qui De lege Aquilia inscribitur, propterea
quòd plebs Romana Aquilio Tribuno interrogante hanc legem tulit. *§. illud
palàm est inf. hoc tit. nost l. 1. ad leg. Aquil.* Propriè itaque lex Aquilia plebiscitum
2 est. dicitur tamen lex, quia *το ἐξ ὄνομα τοῦ εἰσφέροντος ῥήματος τὸ Lex*, vt Theophilus
alibi loquitur. At ICti damnum iniuria concisè dicunt, pro damno iniuria
dato: vt, Damni iniuria tenetur *l. si seruus seruum § si furnum. & §. Proculus ait. &
§. si calicem, ad leg. Aquil.* Damni iniuria agitur, *l. quemadmodum, § idemque La-
beo & Proculus ad l. Aquil.* Cicero. *pro Flacco*: Lite contestata, damni iniuriâ
judicio constituto. Dicebant etiam veteres damni iniuriæ, genitiuum pro
ablatiuo sumentes. Atque ita Imperator, *in princ. tit. nost.* inquit: DAMNI IN-
IVRIÆ ACTIO : *& in § in duplum, infra de actionibus. § sunt autem, infra, de
noxalib. act. l. item apud Labeonem § si quis seruo verberato. de iniuriis.* Sic in *l. sæpe,
de verb. sign. in ff. Florentinis* legitur, Super pecuniæ tutelæve suæ, pro Super
pecunia tutelave sua. Et *in l. cum filiofamilias, § item si furiosæ. de legat. 3. in ff.
Florentinis*, scriptum est, Quo curæ & tutelæ liberetur, pro cura & tutela libe-
retur. Porrò lex Aquilia tria habuit capita. Duo sub hoc titulo nostro refe-
3 runtur, primum & postremum. Secundi mentio non fit, neque hîc, neque
in ff. propterea quòd in desuetudinem abierit. Primo autem capite ita cau-
4 tum fuit : QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAMVE, QVA-
DRVPEDEM SEV PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT QVANTI ID IN EO
ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM ÆS DARE DOMINO DAMNAS ESTO.
l. ad l. Aquil. & h. t. n. Loquitur Aquilius de seruo alieno, quia proprium
seruum dominus occidere potuit, *vt in primo libro suprà explicatur.* Et
seruum Aquilius pecudi comparat, quia (quòd ad jus ciuile attinet)
seruus pro nullo habetur, *l. quod attinet de reg. iur.* Et est ἀπρόσωπος vt Theo-
philus inquit. Ait Aquilius : QVADRVPEDEM VEL PECVDEM : quia
lex Aquilia non de omni quadrupede accipienda est, sed ea tantùm qua-
drupede quæ pecudum numero est, vt Iustinianus hîc interpretatur, & Iuris-
consultus

consultus, *in d. leg. 2. de l. Aquil.* ET PECVDVM NVMERO OMNES QVADRVPEDES QVÆ GREGATIM HABENTVR ET PASCVNTVR, VT OVES, CAPRÆ, BOVES, EQVI, MVLI, ASINI, SVES, *l. 2. & hoc titulo nostro, l. legatis, §. pecoribus, de legat. 3.* Dicuntur pecudes à pascendo. *Varro lib. 4. de lingua Lat.* Inde sequitur, canes in pecudum numero non esse, multò minùs feras bestias, vt sunt vrsi, leones, pantheræ, *hoc titul. nostro & d. l. 2. ad Aquil.* Adiicit, Aquilius: INIVRIA OCCIDERIT: quia non sufficit occisum esse, sed oportet iniuriâ id esse factum, vt Vlpianus loquitur, *in l. 3. ad l. Aquil.* Itaque si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero. Nam aduersus periculum 7
naturalis ratio se defendere permittit, *l. 4. ad l. Aquiliam.* Et iniuriam hîc non accipimus pro contumelia, vt *in tit. proximè sequenti. de iniuriis:* sed pro culpa, vt Iustinianus tradit, *in princ. tit. de iniuriis,* & pro eo quod non jure fit. Et si quis non jure occiderit seruum vel pecudem alterius, lege Aquilia tenetur, *l. 5. § iniuriam, ad leg. Aquiliam. & hoc tit. nostro.* Et nihil refert siue quis gladio, siue fuste vel alio telo, vel manibus occiderit, vt si fortè strangulauit seruum, *l. qua actione, § occisum ad leg. Aquil.* Qui igitur dolo malo occidit, vel culpa interueniente, non solùm leui sed etiam leuissimâ iniuriâ occidisse dicitur. Etenim in lege Aquilia etiam leuissima culpa præstatur, *lege 5. iniuriam. & in l. in lege, l. si putator. 31. ad leg. Aquiliam,* non tamen casus. Nam qui casu occidit, nulla intercedente culpa, lege Aquilia non tenetur, vt paulò pòst latiùs explicabitur. 8
Addit tandem Aquilius: QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Hæc clausula æstimationem habet damni quod datum est, vt Vlpianus loquitur, *in l. ait lex. ad legem Aquiliam,* & complectitur etiam æstimationem, quanti eo anno plurimi res fuit, vt idem 9
Vlpianus loquitur, *in l. 2. §. 1. de priuatis delict.* hoc est, his verbis Aquilius ostendit, eum qui damnum iniuria dedit, & alienum seruum alienámve quadrupedem, quæ pecudum numero est, iniuria occidit condemnari debere in æstimationem serui aut quadrupedis non eam quæ tunc fuit, cùm seruus est occisus aut quadrupes est occisa, sed illam quæ illo anno haberi potuisset, quo seruus est occisus, aut quadrupes est occisa. Annus etiam retrorsus computatur, ex quo quis occisus est, *dict. leg. ait lex. §. 1. ad leg. Aquiliam.* Atque ita alterius æstimationis est legis Aquiliæ actio, alterius condictio ex causa furtiua, quæ non egreditur retrorsum judicij accipiendi tempus, *dict. l. 2. § 1. de priuat. delict.* Pone ergo, seruus occisus, claudus, mancus, aut luscus fuit eo tempore, quo iniuria occisus est: illo tamen anno fuit integer & pretiosus, *hoc est,* magni pretij, *§. ex maleficio. infra de actionibus.* Hîc occidens non tanti condemnabitur quanti seruus fuit tunc, cùm occisus est, sed quanti plurimi in eo anno fuit, *hoc est,* condemnabitur in æstimationem serui, quæ haberi potuisset in illo anno & eo tempore quo seruus nondum luscus, mancus aut claudus, sed integer adhuc & pretiosus fuit. *§. his autem verbis, hoc titulo nostro.* Quinimò non solùm occisi corporis æstimatio fiet, sed etiam eius quod interest 10
nostrâ seruum occisum non esse. Vt si Titius seruum meum hæredem institutum iniuriâ occidit, antequàm seruus meo jussu hæreditatem adiret, non solùm æstimabitur seruus, quanti plurimi in eo anno fuit, sed etiam amissæ hæreditatis ratio habebitur, *dict. leg. ait lex. §. final. cum duabus, l. sequent. ad leg. Aquiliam.* Sed illud non est ex lege Aquilia, sed ex interpretatione Prudentum, vt infrà audiemus.

AD §. INIVRIA.

TEXT. Iniuriâ autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque latronem qui occidit, non tenetur, vtique si aliter periculum effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit: si modò culpa eius nulla inueniatur: nam alioquin non minus quàm ex dolo ex culpa quisque hac lege tenetur. Itaque si quis dum jaculis ludit vel exercitatur, transeuntem seruum tuum traiecerit, distinguitur. Nam si id à milite in campo, eóve loco vbi solitum est exercitari, admissum est, nulla culpa eius intelligitur: si alius tale quid admisit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quàm qui exercitando militibus destinatus est, id admisit. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntem occiderit, si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, vt casus euitari possit, culpæ reus est; si proclamauit, nec ille curauit cauere, extra culpam est putator. Æquè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licèt non proclamauit, quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

SVMMARIAI.

1 *Quid sit iniuriâ occidere.*
2 *An qui fugere potuit, lege Aquilia teneatur.*
3 *An qui casu seruum occidit, lege Aquilia teneatur.*
4 *An iaculis ludens & transeuntem seruum percutiens, l. Aquilia teneatur.*
5 *Miles datâ operâ seruum percutiens lege Aquilia tenetur.*
6 *An putator, qui ex arbore deiecto ramo seruum occidit, l. Aquilia teneatur.*
7 *Explicatur, l. Item Mela ff. ad l. Aquil.*

1 LEx Aquilia loquitur de eo, qui alienum seruum, alienámve quadrupedem iniuriâ occiderit. In hoc §. igitur Imperator explicat, quid sit iniuriâ occidere. INIVRIA OCCIDERE, EST NVLLO IVRE OCCIDERE. Inde sequitur, eum, qui seruum latronem occidit, iniuria non occidisse, quia ad sui corporis defensionem occidit: Et vim vi defendere, omnes leges, omniáque jura permittunt. *l. scientiam, §. qui cùm aliter. ad leg. Aquil.* Et, vt Ouidius inquit: *Armáque in armatos sumere iura sinunt.* Hoc tamen ita procedit, SI IS QVI SERVVM OCCIDIT, ALITER EFFVGERE PERICVLVM NON
2 POTVIT, *hoc §. n.* aut aliter tueri se non potuit, vt Paulus loquitur, *in d. l. scientiam, §. qui cùm.* Si igitur potuit, effugere periculum, & aliter se tueri, innoxius non erit. Hoc ampliùs, QVI CASV OCCIDIT, LEGE AQVILIA NON TENETVR. Casus hîc non significat negligentiam, vt *in l. qui ædes, de*
3 *incendio, ruina, naufrag.* sed fortuitum damnum, vt *in l. si negotia. de neg. gest.* ET QVI DAMNVM CASV FORTVITO DEDIT, LEGE AQVILIA CONVENIRI NON POTEST. SI MODO CVLPA EIVS NVLLA INVENIATVR, ALIOQVIN EX CVLPA HAC LEGE TENETVR, NON MIVS QVAM EX DOLO *h. §. n.* Hinc quæsitum fuit vtrùm lege
4 Aquilia teneatur, qui dum jaculis ludit vel exercitatatur, transeunte seruum tuum traiecit? Et quidem Iustinianus hîc ad hunc ad modum distinguit: Aut à milite hoc factum est, aut ab alio non milite. Si miles jaculis lusit in campo aut eo loco, vbi milites exercitari solent, & seruum tuum transeuntem traiecit, damnum iniuriâ dedisse non videtur, sed culpa omni caret: ideóque lege Aquilia non tenetur, nec conueniri potest à domino serui, vt præstet æstimationem

tionem, quâ ti plurimi in eo anno seruus fuit. Si alius nō miles iaculis lusit, & seruum tuum transeuntem traiecit, culpæ reus est, *hoc est*, lege Aquilia tenetur, proptereà quòd culpa non caret, cùm iaculis ludēs cogitare debuisset, per eum locum homines transire. IDEM IN MILITE DICIMVS; SI DESTINATVS EST, IACVLIS LVSERIT, ET TRANSEVNTEM SERVVM TRAIECERIT. *h. §. n.* Quinimò, si miles in seruum, per campum iaculatorium transeuntem, datâ operâ iaculatus est lege Aquilia tenebitur. *l. item si obstetrix. §. fi. ad l. Aquil.* Nam lusus quoque noxius in culpa est. *l. nam vsus ad leg. Aquil.*

Rursus quæsitum fuit, verùm lege Aquilia teneatur putator, qui ex arbore deiecto ramo seruum tuum trāseuntem occidit; In hac quæstione ita distinguit Iustinianus: Aut putator prope viam publicam arbores cecidit, & ramos, quos amputauit, deiecit, & tunc aut proclamauit, vt prætereuntes sibi cauerent, & prospicerent, ne quid damni caperent; & extra culpam est putator, qui seruum tuum occidit. Aut non proclamauit, vt casus euitari posset, *h. e.* vt transeuntes sibi prospicerent, ne in illos fortè caderet ramus: & culpæ reus est: *h. e.* lege Aquilia tenetur propter culpā, quòd non proclamauit, cùm cogitare debuisset, fieri posse, vt homines præterirent & læderentur. Aut putator seorsim à via publica, vel in medio fundo arbores cecidit, & ramos deiecit, & transeuntem seruum tuum occidit: & tunc siue proclamauit, putator, vt transeuntes sibi prospicerent, siue non proclamauit, extra culpam esse intelligitur, *h. e.* nulla culpa putatori imputari potest: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi: & proptereà putator lege Aquilia tenetur *hoc §. nostro. & l. si putator. ad l. Aquil.* Addamus superioribus exemplis & aliud. Quidam pilâ lusesunt: vnus eorum vehementiùs pilâ percussa, in tonsoris manus eam deiecit, & sic serui, quem tonsor radebat, gula præcisa: Quæsitum est, an tonsor lege Aquilia teneatur? Et aut tonsor ibi tondebat, vbi ex consuetudine ludebatur & vbi transitus frequens erat, & tunc est quod ei imputetur. Aut non tondebat ibi, vbi ex consuetudine ludebatur, & vbi erat transitus frequens: & tunc nihil ei imputabitur. *l. item Mela scribit. ad l. Aquil.* Ibi tamen Iurisconsultus addit; non malè etiam dici, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit ipsum de se queri debere.

6

7

AD §. PRÆTEREA, SI MEDICVS.

TEXT. Præthereà, si medicus qui seruum tuum secuit, derelinquerit curationem, atque ob id mortuus fuerit seruus: culpę reus est. Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si medicus ideò seruum tuum occiderit, quòd eum malè secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit. Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuerit, si seruus tuus oppressus fuerit, culpę reus est mulio. Sed etsi propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cùm aliter firmior retinere potuisset: æquè culpę tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cùm equo veheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

SVMMARIA.

1 *Quando medicus lege Aquilia teneatur.*
2 *Imperitia annumeratur culpę.*

3 *An mulio, qui per imperitiam vel infirmitatem mulas coërcere non potuit, l. Aquilia teneatur.*

4 *Non debet quis id affectare, in quo intelligit infirmitatem suam alij periculosam futuram.*

IN hoc §. & sequentib. Imperator noster Iustinianus adhuc declarat, quomodo quia culpa alienum seruum, alienámve quadrupedẽ, quæ pecudum
1 numero est, occidisse dicatur, OCCIDISSE DICITVR SERVVM ETIAM MEDICVS, QVI SERVVM TVVM SECVIT, ET POSTEA CVRATIONEM EIVS DERELIQVIT, ATQVE OB ID SERVVS MORTVVS EST. HOC CASV MEDICVS CVLPÆ REVS EST, *hoc est*, lege Aquilia tenetur: propterea quòd culpâ ipsius seruus occisus est. Nam vel non secare debuisset seruum: vel postquàm secuit, curationem ipsius non derelinquere *hoc §. num. & l. idem iuris est, §. 1. ad l. Aquil.* Sed & si medicus imperitè seruum secuit, atque ita seruum tuum occidit, l. Aquilia tenetur. IMPERITIA ENIM CVLPÆ ANNVMERATVR. *h. §. num. l. imperitia de regul. iur.* ídque
2 Græci ita verterunt: ἡ ἀπειρία τῇ ἀμελείᾳ συναριθμεῖται. Hoc tamen casu, etiam ex locato cum medio agi potest ex sententia Proculi, *l. qua actione. §. fin. ad l. Aquil.* Idémque iuris est, si medicus medicamento perperam vsus fuerit *d. l. idem iuris est. in princ. ad l. Aquil.* Sicuti enim medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet Prætextu quippe humanæ fragilitatis, delictum decipientis in periculo hominis innoxium esse non debet, vt eleganter Vlpianus Iurisconsultus loquitur *in l. illicitas. §. sicuti de officio Præsidis.* Sic, SI MVLIO IMPETVM MVLARVM PER IMPERITIAM RETINERE NON POTVIT, ET MVLÆ SERVVM TVVM OPPRESSERVNT, CVLPÆ REVS EST MVLIO, *hoc est*, propter culpam lege Aquilia tenetur. *h. §. n.* ídque vulgò dicitur, vt Caius Iurisconsultus refert *in d. l. idem iuris est. §. mulionem. ad l. Aquil.* SED ETSI MVLIO PROPTER INFIRMITATEM MVLAS RETINERE NON POTVIT IDEM IVRIS ERIT *d. l. idem iuris. §. mulionem*: CVM ALIVS FIRMIOR EAS RETINERE POTVISSET. *hoc § nostro.* EADEMQVE DICIMVS DE EO, QVI IMPETVM EQVI, QVO VEHEBATVR, PROPTER IMPERITIAM VEL INFIRMITATEM RETINERE NON POTVIT. Nam si equus alienum seruum, alienámue quadrupedem obtriuerit, is tenebitur, qui equo vehebatur. *hoc §. nostro, & d. l. idem iuris §. fi. ad l. Aquil.* Imperitia itaque culpæ annumeratur, itémque infirmitas. Nec hoc iniquum videri debet, cùm affectare quis non debeat in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem suam alij periculosam futuram. *d. l. idem iuris est ad l. Aquil.*

AD §. HIS AVTEM VERBIS.

TEXT. His autem verbis legis: QVANTI IN EO ANNO PLVRIMI FVERIT: illa sententia exprimitur, vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus aut aut mancus luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, & pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum est pœnalem esse huius legis actionem, quia non solum in tantum quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longè pluris. Ideóque constat in hæredem actionem non transire, quæ transitura fuisset, si vltra damnum nunquam lis æstimaretur.

SVMMARIA.

1 *Quomodo in l. Aquilia æstimatio sit facienda.*
2 *Quomodo annus computetur in l. Aquilia.*
3 *Actio legis Aquiliæ est pœnalis.*
4 *An in hæredes transeat actio l. Aquiliæ.*

HIc Imperator docet, quomodo in lege Aquilia hæc verba QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, accipienda sint, idque exemplo declarat. Pone, Titius hominem tuum; *hoc est*, seruum tuum iniuriâ occidit. Seruus vbi occisus est, fuit claudus, mancus aut luscus, & ob id parui pretij. In eo tamen anno fuit integer & pretiosus, & posteà ex accidenti facti est claudus, mancus aut luscus. Hic Titius non tanti tenetur, quanti seruus fuit hodie, *hoc est*, vbi occisus est, sed tenetur, quanti in eo anno plurimi fuit. Vbi occisus est seruus, valuit non vltra quinque aureos, qui erat luscus, claudus aut mancus. At illo anno, cùm adhuc esset integer, vænire potuisset viginti aureis. Titius itaque non in quinque aureos condemnabitur, sed in viginti *hoc §. nostro*. Et hoc exemplo intelligimus, quid sit, quod dicimus: Eum qui alienum seruum, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, iniuriâ occiderit, teneri, quanti id in eo anno plurimi fuerit. Sic pone, Habeo seruum, qui pretiosus est pictor, & proptereà ducentis aureis vendi potest. Huic seruo pollex est præcisus, atque ita plurimùm est depreciatus, vt si vendendus esset, vltra triginta aureos distrahi non posset. Titius seruum meum pictorem iniuriâ occidit intra annum, quo pollex ei præcideretur. Hic ergo cum Titio lege Aquilia agere possum, & tanti seruum æstimare, quanti fuit priusquàm artem cum pollice amitteret. Fuit autem tunc ducentorum aureorum: In ducentos itaque aureos Titius mihi condemnabitur, *l. inde Neratius. §. idem Iulianus* scribit. *ad l. Aquiliam*: quia eo anno seruus ducentis aureis vendi potuisset. Ac annus retrorsùs computatur, vt suprà dictum est: ac in annum numeramus trecentos sexaginta quinque dies. *ita vulneratus. §. æstimatio ad l. Aquiliam.* Ex his sequitur actionem legis Aquiliæ pœnalem esse: QVIA NON SOLVM IN TANTVM QVISQVE OBLIGATVR, QVANTVM DAMNI DEDERIT, SED ALIQVANDO LONGE PLVRIS, vt Iustinianus hic loquitur, quemadmodum ex propositis exemplis intelligitur. Ideóque constat, actionem legis Aquiliæ in hæredem non transire. Datur quidem actio legis Aquiliæ hæredi eius, qui damnum iniuriâ passus est, cæterísque successoribus, sed in hæredem vel cæteros non datur, cùm sit pœnalis. *d. l. inde Neratius. §. hanc actionem ad l. Aquil.* & actiones pœnales in hæredem non transeunt, nisi lis fuerit cum defuncto inchoata: *l. omnes pœnales. de oblig. & act. l. constitutionibus eodem.* vel etiam hæres ex damno locupletior fuerit factus, *d. l. inde Neratius, §. hanc actionem ad l. Aquil.*

Margin numbers beside the above paragraph: 1 (line 1), 2 (at "Eum qui alienum"), 3 (at "QVIA NON").

AD §. ILLVD NON EX VERBIS.

TEXT. Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solùm peremptri corporis æstimationem habendam esse secundum ea quæ diximus: sed eo ampliùs, quidquid prætereà, perempto eo corpore, damni nobis allatum fuerit, veluti si fue-

uum tuum hæredem ab aliquo institutum anteà quis occiderit, quàm iussu tuo adiret. Nam hęreditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum vnam vel ex quadriga equorum vnum occiderit, vel ex comœdiis vnus seruus occisus fuerit solum occisi fit ęstimatio, sed eò amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

SVMMARIA.

1 *Ex lege Aquilia omnium damnorum ratio habetur.*
2 *Explicatur L. proinde ff. ad l. Aquiliam.*

1 EX lege Aquilia, qui alienum seruum alienámve quadrupedem iniuriâ occidit, condemnatur quanti plurimi in eo anno seruus aut quadrupes fuit: vt suprà expositum est. Iurisconsult. autem, qui legem Aquiliam interpretati sunt ęquum esse putârunt, vt non solùm corporis occisi ratio quanti plurimi id in eo anno fuit habetur: sed simul etiam omnium damnorũ, quę perpessus esset is, cuius seruum aut quadrupedem quis iniuriâ occidit. Si ergo seruus meus ab aliquo hæres est institutus, & tu seruum meum iniuriâ occidisti, antequàm iussu meo hęreditatem adiret, côndemnaberis mihi quanti plurimi seruus in eo anno fuit: eáque condemnatio ex l. Aquilia est. Hoc ampliùs condemnaberis etiam in æstimationem hæreditatis, quàm consequi non potui, propterea quòd tu seruum meum iniuriâ occidisti *hoc §. 11. & l. inde Neratius. in princip. Ad leg. Aquil.* & hæc condemnatio fit ex interpretatione Pru-
2 dentum. Sic si habeo quadrigam equorum aut par mularum, & tu ex quadriga equorum vnum, aut ex pari mularum vnam iniuriâ occidisti, ex lege Aquilia condemnaberis, quanti plurimi equus aut mula in anno fuit. Et hoc ampliùs ex interpretatatione Prudentũ, quanti depretiati sũt equi qui supersunt, aut quanti depretiata est mula, quæ superest. *l. proinde ff. ad. l. Aquil.* Ex quadriga equorum vno equo occiso reliqui depretiantur, quia manifestum est, non nisi omnes quem empturum vel vendidturum fuisse. Sic ex pari mularum vnâ occisâ, mula quæ superest, depretiatur, quia non expedit mulam habere vnam, & quis non facilè vnam mulam vendit & emit. *l. cùm eiusdem generis 34. de ædilitio edicto.* Similiter, si habeo seruos comœdos: *hoc est*, quorum operâ comœdia agi potest, & tu vnum ex seruis comœdis occidisti, ex l. Aquilia condemnaberis quanti plurimi is seruus in eo anno fuit. Condemnaberis etiam ex interpretatione Prudentum, quanti depretiati sunt serui, qui supersunt. *h. §. 11. & d. l. proinde, ad leg. Aquil.* Serui comedi vendi potuissent ducentis aureis, eo qui occisus est, adhuc viuente. At illo è medio sublato, qui supersunt serui comœdi vix centum possunt distrahi. Hoc ergo casu, non solùm æstimabitur seruus, qui iniuriâ occisus est, quanti plurimi is in eo anno fuit, sed etiam ratio habebitur eius, quo cęteri serui sunt depretiati. Denique si habeo seruos duos symphoniacos, & tu vnum ex iis iniuriâ occidisti atque ita alter depretiatur, quia vel solus vendi non potest, aut si potest vendi, non potest tamen tanto pretio vendi, quanto distrahi potuisset si alter viueret, non solùm ex l. Aquilia condemnaberis mihi, quãti plurimi seruus, quem iniuriâ occidisti, in eo anno fuit, verùm etiam condemnaberis ex interpretatione Prudentum quanti seruus alter depretiatus est, propterea quod alter ex symphoniacis occisus est *d. l. proinde ad leg. Aquiliam.*

AD §. LIBERVM AVTEM EST.

TEXT. Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

SVMMARIA.

1 *An ex L. Aquilia & L. Cornelia simul agi possit.*
2 *An per actionem L. Aquiliæ præiudicium fiat Legi Corneliæ.*
3 *Quando dominus occisi serui ex Cornelia agere possit.*

IN hoc §. Imperator docet, eū cuius seruus occisus est, non solùm priuato iudicio, *hoc est*, actione legis Aquiliç agere, & damnū persequi posse, verùm 1 etiam posse facere illum qui occidit, reum capitalis criminis, *hoc est*, posse criminaliter accusare illum, qui seruum occidit, vt lege Cornelia de sicariis puniatur. *l. 1. ad leg. Cornel. de sicar.* Ibi, *in §. & qui hominem*, Iurisconsultus docet, eum qui hominem occidit, teneri lege Corn. de sicariis, non habitâ differentiâ, cuius conditionis hominem occiderit, *hoc est*, siue liberum hominem occiderit, siue seruum. Sic ICtus *in lege inde Neratius. §. si dolo. ad l. Aquil.* inquit: Si dolo seruus sit occisus, & lege Cornelia dominum agere posse. Dominus itaque serui occisi, & l. Aquilia agere potest, & l. Cornelia de sicariis. Actio legis Aquiliæ est priuatum iudicium *h. §. n.* & monui suprà, *in princ. huius libri.* Actio legis Corneliç de sicariis est iudicium publicum. Et per priuatam actionem 2 legi Corneliç præiudicium non fit. *d. l. inde Neratius. §. si dolo.* hoc est, si actum sit lege Aquilia, nihilominùs posteà agi etiam potest l. Cornelia de sicariis, & priuatum iudicium siue actio legis Aquiliæ impedimentum est, quòminùs iudicio criminali iterū agatur, sicuti *in tit. de iniuriis*, infrà latiùs explicabitur. Hoc est, quod ICtus vult, cùm dicit, lege Aquilia præiudicium non fieri legi Corneliæ. Et eodem modo hæc verba accipi debent *in l. 3. §. si quis dolo de tab. exhib.* aliter atque *in l. 4. de publicis iudiciis*: vbi dicitur, actione legis Aquiliæ præiudicium fieri publico iudicio, *hoc est* legi Corneliæ. Nam ibi præiudiciū significat exemplum & argumentū, quod iudices sequantur in criminali iudicio. Et cùm priùs agitur priuato iudicio, vtpote lege Aquilia, præiudicium iudicio publico fit: *hoc est*, ex iudicio ciuili priùs finito, sumi potest exemplum & argumentum, quod iudices in criminali iudicio sequantur, cùm scilicet agitur l. Cornelia de sicariis. Et ita hæc verba similiter accipienda sunt *in l. 2. §. vi bon. rapt.* Ita demum tamen dominus, cuius seruus occisus est, lege Cornelia de sicariis agere potest, si is qui seruum occidit, dolo malo seruum occiderit. Hoc enim nominatim exprimitur *in d. l. Cornel. de sicar.* Et in tantùm 3 dolus requiritur malus, vt etiā lata culpa, quæ dolo proxima est, *l. quod Nerua depos.* non sufficiat. *l. in l. Cornelia ad l. Cornel. de sicar.* Si quis ergo alto se præcipitauerit, & super aliū venerit, eūmque occiderit: aut putator ex arbore, cùm ramum proiiceret, non proclamauerit, & prætereuntem occiderit, lege Cornelia de sicariis non tenebitur: *d. l. in l. Cornelia ad l. Cornel. de sicar.* non enim dolo malo occidit. Lege tamen Aquilia, si seruum alienum occidit, tenebitur sicuti suprà latiùs expositum est.

AD §. CAPITE TERTIO.

TEXT. Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaque si quis seruum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulnerauerit aut occiderit; hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus quæ anima carent, damnum iniuriâ datum hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur: quanquam potuerat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solùm fracta aut vsta, sed etiam scissa & collisa & effusa & quoquo modo perempta, atque deteriora facta hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum id immiserit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis eum teneri. Illud palàm est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo, aut quadrupes occisus occisáve fuerit: ita ex hoc capite, de dolo, aut culpa, de cætero damno quemque teneri. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit. Ac ne *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte, *plurimi* verbum adiectum fuisset: nam plebem Romanam, quæ Aquilio Tribuno rogante hanc legem tulit: contentam fuisse, quòd prima parte eo verbo vsa est.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit summa tertii capitis L. Aquiliæ.*
2 *Rei verbum latissimè patet.*
3 *Semper in L. Aquilia iniuria consideratur.*

1 Hîc de tertio capite legis Aquiliæ agitur; cuius verba hæc sunt: CÆTERARVM RERVM, PRÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT. QVIDVIS VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES FVIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. *l. si seruus. §. Tertio autem capite ad l. Aquil.* Inquit lex, Præter hominem, *hoc est* seruum occisum, & pecudem occisam. Si quis igitur alienum seruum vel pecudem non occidit, sed aliàs damnum dedit, vt quia vulnerauit seruũ vel pecudem, aut facem seruo obiecit, & eum adussit, tertio capite legis Aquiliæ tenetur. Sic si quis quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulnerauit; vel etiam occidit, hoc tertio capite legis Aquiliæ tenetur. Idémque de cæteris omnibus animalibus dicendum est. Quinimò hoc tertium caput legis Aquiliæ non tantùm ad animalia pertinet, sed etiam ad
2 omnes res, quæ anima carent, vt Iustinianus *in hoc §. nostro* docet. Et proptereà Aquilius generali verbo rei vsus est, quod latiùs adhuc patet, quàm pecuniæ, *l. rei appellatio. de verb. significat.* cùm tamen pecuniæ verbum latissimum sit. *l. pecuniæ appellatione. l. pecuniæ verbum. l. pecuniæ nomine de verborum significat.* His autem verbis, VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT, lex Aquilia omnia damna, quæ in primum caput non cadunt, *hoc est*, præter hominem & pecudem occisos, comprehendit, vt Iustinianus *in h. §. n.* loquitur. Et quidem priora duo verba, VSSERIT, FREGERIT, specialia sunt: tertiùm verò verbum, RVPERIT, generale est. Nam & fractum & vstum continetur cor-

rupti.

nuptiappellatione: & non est nouum, vt lex specialiter quibusdam enumeratis, generale subiiciat verbum, quo specialia complectatur, vt Iurisconsultus Vlpianus docet *in d. l. si seruus. §. cum eo planè ad legem Aquiliam*, & Imperator *in h. §. n.* Addit Aquilius verbũ INIVRIA. Vtrumq; igitur caput legis Aquiliæ ad eũ pertinet, qui iniuria quid facit. Et sicuti primo capite tenetur, quia iniuria occidit hominem vel quadrupedem, quę pecudũ numero est: ita posteriori capite legis Aquiliæ tenetur, qui quid iniuriâ vssit, fregit, rupit. Postremis verbis, QVANTI EA RES FVIT IN DIEBVS XXX. PROXIMIS, continetur æstimatio damni, quòd datum est ab eo, qui iniuriâ, quid vsserit, fregerit, ruperit. Hic condemnatur quanti plurimi res illa in triginta dieb. proximis. Pone ergo, Habeo seruum luscum, mancum aut debilem. Tu huic seruo meo facem obiecisti, atque ita eum adussisti. Seruus autem meus in triginta diebus proximis fuit integer, & vendi potuisset xxx. aureis, cùm illo tẽpore, quo tu eum adussisti, vix distrahi potuisset decem, propterea quòd tunc erat demnaberis in illam ęstimationem, quæ in 30. diebus proximis haberi potuit, *hoc est*, in 30. aureos nõ in decẽ. Hæc enim æstimatio in 30. dieb. proximis haberi potuisset, si seruus fuisset distractus. Et quamuis in tertio capite legis Aquiliæ, PLVRIMI verbum adiectum non fuit, tamen Prudentibus placuit ex primo capite id repeti debere, & perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte PLVRIMI verbum adiectum potuisset. *l. quemadmodum in fi. ad legem Aquil. & h. §. n.* in quo Iustinianus inquit, PLEBEM ROMANAM CONTENTAM FVISSE. QVOD PRIMA PARTE EO VERBO VSA EST. Lex enim Aquilia plebiscitum est, quemadmodum *in prin. huius tituli* monui.

AD §. CÆTERVM PLACVIT.

TEXT. Cæterùm placuit ita demũm directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè corpore suo damnum dederit. Ideóque in eum qui alio modo damnum dederit, vtiles actiones dari solere: veluti si quis hominem alienum aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur: aut iumentum tam vehementer egerit, vt rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, vt præcipitaretur: aut si quis alieno seruo persuaserit: vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo vel descendendo aut mortuus aut aliqua corporis parte læsus fuerit, vtilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum aut de ponte aut de ripa in flumen deiecerit, & i. suffocatus fuerit, eò quòd proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi poterit: ideóque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo damnum alicui contigerit: cùm non suffi iat neque directa neque vtilis Aquilia: placuit eum qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri veluti si quis misericordiâ ductus alienum seruum competitum soluerit, vt fugeret.

SVMMARIA.

1 *Quænam actiones competant pro damno iniuria dato.*
2 *Vtilis actio legis Aquiliæ dicitur actio in factum ciuilis.*

IN hoc §. agitur de actionibus, quæ dantur pro damno iniuriâ dato. Et cùm damnum iniuriâ datum est, & de actione quæritur, ita distinguendum est: 1
Aut quis corpore suo damnum dedit, vt quia manu sua seruum alienum occidit: & tunc competit actio legis Aquiliæ directa, quæ etiam ciuilis appel-

latur: *l. si hæres institutus 70. §. 1. ad SC. Trebellianum.* Aut non dedit quis corpori suo damnum, corpori tamen damnum datum est, *hoc est*, corpus est læsum, vt quia seruum alienum quis inclusit, aut pecus, atque ita fame periit. Hic corpori damnum datum est, sed non à corpore, verùm corporis occasione, & corpore occasionem præbente. Et hoc casu competit actio vtilis legis Aquiliæ: *hoc §. nostro.* Quæ etiam in factum dicitur: *l. item si obstetrix ad legem Aquiliam:* & est in factum ciuilis, quia datur in casum similem legis Aquiliæ. Nam hic casus, si corpori corporis occasione damnum datum sit, est similis illi, si corpus corpori damnum dederit. Et in simili casu datur actio vtilis, quę dicitur in factum ciuilis sed non est præscriptis verbis. Aut deniquè quis neque corpore suo damnum dedit, neque etiam corpori corporis occasione damnum datum est, sed alio modo damnum illatum est, vt quia quis seruum vinctum soluit, misericordià ductus, atque ita seruus aufugit. Hic domino nocitum est, verùm neque corpus damnum dedit, neque corpus passum est damnum. Et hoc casu non datur actio vtilis legis Aquiliæ, quia hic casus est dissimilis: & in casu dissimili actio vtilis legis Aquiliæ non datur. *l. si mensor. ff. si mensor fal. mod. dix.* sed datur actio in factum. *hoc §. nostro*, non quidem ciuilis, sed prætoria, quæ ex decreto datur, & postremum est iuris nostri persequendi remedium, quemadmodum *in tit. de pactis*, expositum est.

SYNO-

SYNOPSIS TIT. III. DE LEG. AQVIL.

LEGIS AQVILIÆ

- **Capita tria**
  - Primum est de nece hominis vel pecudis.
  - Secundum in vsu esse desiit.
  - Tertium est de
    - Seruo vel pecude vulneratis.
    - Cæteris animalibus occisis aut vulneratis.
    - Alio omni damno rebus etiam inanimatis dato.
- **Obligatio**
  - Nascitur ex damno, quod illatum est.
    - Dolo malo, vel culpa: vt probatur exemplo iaculatoris & putatoris.
    - Imperitia, vel infirmitate medici, mulionis, equitis.
  - Nulla nascitur, si damnum datum sit.
    - Iure, vt si quis latronem insidiantem occiderit.
    - Casu, si miles vel putator seruum transeuntem occiderint.
- **Actio triplex**
  - Directa, quæ ex lege ipsa descendit, si quis præcipuè corpore suo damno dederit.
  - Vtilis, quæ ex mente legis, vt si alio modo quàm corpore, damnum dederit, suadendo, agitando.
  - In factum, accommodata legi Aquiliæ: si neque corpore nocitum sit, neque corpori.

DE INIVRIIS.

TITVLVS IV.

Text. Generaliter iniuria dicitur omne quod non iure fit, specialiter, aliàs contumelia, quæ contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: aliàs culpa, quam Græci ἀδίκημα dicunt sicut in lege Aquilia damnum iniuriæ accipitur: aliàs iniquitas & iniustitia, quæ Græci ἀδικίαν vocant: cùm enim Prætor vel iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam accepisse dicitur. Iniuria autem committitur, non solùm cùm quis pugno puta, aut fustibus cæsus, vel etiam verberatus erit: sed & si cui conuicium factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo qui intelligebat nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit, composuerit, ediderit, dolòve malo fecerit, quo

quid eorum fierēt siue quis matremfamiliàs, aut prætextatum prætextatámve adsectatus fuerit: siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis pluribus modis admitti iniuriam, manifestum est.

SVMMARIVM.

1 *Iniuriæ nomen & generis & speciei nomen est.*
2 *Contumelia vnde dicta.*
3 *Iniuria quot modis fiat, & quomodo fiat re.*
4 *Iniuria non fit sine dolo.*
5 *Matresfam. quibus vestibus apud Romanos sint vsæ.*
6 *Prætexta quid sit.*
7 *Quomodo verbis iniuriâ fiat.*
8 *Veritas conuicij quatenus excuset.*
9 *Quomodo iniuria fiat scripto.*
10 *Quæ fuerit olim pœna auctorum famosi libelli.*
11 *Hodie auctores famosi libelli capite puniuntur.*

POstremum delictum priuatum est iniuria. Iniuria autem & generaliter & specialiter sumitur. GENERALITER INIVRIA DICITVR OM-
1 NE QVOD NON IVRE FIT. SPECIALITER INIVRIA MODO CVLPAM SIGNIFICAT, vt in lege Aquilia, Qui alienum hominem, alienámve quadrupedem iniuriâ occidit: ALIAS INIQVITATEM ET INIVSTITIAM, vt cùm Prætor vel iudex non iure contra quem pronunciat, iniuriam
2 accepisse dicitur is, contra quem pronunciat. NONNVNQVAM INIVRIA SIGNIFICAT CONTVMELIAM. & ita hîc iniuriam accipimus pro contumelia, quasi à contemnendo dicta est, *l.1. de iniuriis. & hoc titulo nostro.* Quod etiam à Seneca *lib.2. de tranquillitate vitæ cap.11.* his verbis traditum est: Con-
3 tumelia à contemptu dicta est, quia nemo, nisi quem contempsit, afficit tali iniuriâ. Iniuria autem tribus fit modis: Aut re, aut verbis, aut scripto. RE ET INIVRIA, CVM QVIS PVGNO AVT FVSTIBVS CÆSVS, VEL ETIAM VERBERATVS EST. Sic, si cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere re fit iniuria: *hoc titulo nostro*: & iniuriarum actio illi, cuius bona possessa sunt, competit aduersus eum, qui bona possedit. Inquit Iustinianus: QVI NIHIL DEBERET. Si quis igitur veri debitoris bona possederit, iniuriarum actione non tenetur, quamuis ipse debitor iniuria non leui afficiatur, bonis pos-
4 sessis & distractis ex edicto, quemadmodum expositum est *in titulo. de success. sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones*, suprà. Ait Iustinianus: AB EO QVI INTELLIGEBAT: propterea quòd iniuria non fit sine dolo, vt infrà latiùs dicetur. Re item fit iniuria, si quis matremfamilias, aut prætextatum prætextatámve adsectatus fuerit, vel appellauerit. Adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur. Appellat, qui sermone pudicitiam attentat, *l. item apud Labeonem, §. aliud est appellare de iniuriis.* Ita demùm tamen, qui adsectatus est vel appellauit, tenetur, si libidinis causâ & contra bonos mores id fecerit. Si quis colludendi causa, aut officij honestè faciendi gratia id faciat, in edictum non incidit, *hoc est*, iniuriarum non tenetur, vt Iurisconsultus explicat. *in dict. leg item apud Labeonem. §. meminisse de iniuriis.*

Sanè qui virgines appellauerit ancillari veste vestitas minus peccat. Multò minùs peccat, qui fœminas appellauerit meretricia veste, non matrumfamiliàs, vestitas. *d.l.item apud Labeonem. §. si quis virgines de iniurijs.* Matresfamiliàs stola vtebantur, *l. vestu.§.muliebria.de auro & argento legato.* Inde Valerius Maximus *lib. 6. cap.* 1. stolam matronalem dixit. Sic Festus Pompeius *lib.*11. tradit matronas appellatas, quibus stolas habendi ius esset. Meretricibus stolarum vsus interdictus fuit. *Mart. lib.*1.

Quis Floralia vestit, & stolarum
Permittit meretricibus pudorem?

Et stola oblonga erat, & ad talos vsque demittebatur. *Ouid.lib.* 3. *de Ponto.*

Scripsimus hæc illis quarum nec vitta ligatos
Attingit crines, nec stola longa pedes.

Tibullus *lib. 1. eleg. 6.*

Sit modò casta dote, quanquam nec vitta ligatos
Impediat crines, nec stola longa pedes.

Meretrices è contrà, succinctioribus vestibus vtebantur. Et hanc vestium matronalium & meretriciarum differentiam Horatius *lib* 1. *Sat.* 2. exprimere voluit, cùm propter demissam ad talos vestem, in matronis faciè crurum vitia tegi ait, quæ in meretricibus latere non possunt, ob vestium breuitatem. Ait Iustinianus: PRÆTEXTATVM PRÆTEXTATAMVE ADSECTATVS 6
FVERIT. Prætexta erat vestis, quâ pueri Romanorum ingenui vsque ad annum decimumsextum vtebantur. Inde prætexta dicta, quòd eius oræ purpura prætexta erat: vnde & à Plutarcho περιπόρφυρος appellata est, *in vita Sertory.* Hinc prætextati prętextatæve, qui quive prætexta vtebantur. VERBIS ET INIVRIA, SI CVI CONVICIVM FACTVM FVERIT, vt si quis alium furem, latronem, plagarium vel adulterum nominauerit, qui tamen fur, latro, plagiarius vel adulter non sit. Nam si talis fuerit, qui conuicium dixit, iniuriarum non tenebitur. Sic enim Paulus scriptum reliquit. Eum qui nocentem infamauit, non esse bonum æquum ob eam rem condemnari, cùm expediat peccata nocentium nota esse. *l. eum qui nocentem de iniurijs.* Horat. *lib.* 2. *serm. Sat.* 1. 7 8

...... Si quis
Opprobrijs dignum latrauerit, integer ipse,
Soluentur risu tabulæ, tu missus abibis.

Synesius τοὺς πονηροὺς ἐξελέγχετε, πᾶσι ποιήσατε καταφανεῖς, οἵτινές εἰσι, Fornerius in *l.probrum. de verb. sig.* Inde sequitur, argumento à contrario dicto, si Reipublicæ, nō expediat scire id, quod per conuicium alicui obiectū est, vt si quis surdum aliquem nominauerit, vel pediculosum, iniuriarum eum qui hęc subiecit, teneri: nec propterea excusari, quòd is, quem surdū aut pediculosum appellauit, surdus aut pediculosus fuerit. *Bartol. in dict.l. cum qui nec de iniuriis.* Atque ita secundùm hanc distinctionem in supremo Imperio iudicio sæpius iudicatum fuisse. Andr. Gail. refert. *lib.* 2. *pract. obseruat obser.* 90. SCRIPTO FIT INIVRIA, CVM QVIS AD INFAMIAM ALICVIVS, LIBELLVM AVT CARMEN SCRIPSERIT, COMPOSVERIT, EDIDERIT, DOLOVE MALO FECERIT, QVO QVOD EORVM FIERET. *hoc tit. num.* Et huius generis 9
iniuriæ pro atrocissimis iniuriis habitę semper fuerunt: Quod vel ex eo intelligi potest, quòd veteres iniuriā scripto factam capitis pœnà vindicandam censuerunt. *Cicero lib.* 4, *de Republ.* Nostræ, *inquit*, xxij, tabulæ, cùm per paucas

res capite sanxissent, in his hanc quoque faciendā putauerunt. si quis carmen condidisset, quod infamiam faceret. Idem. *in 4. Tuscul. qu.* Declarant, *inquit*, xij. tabulæ, condi iam tunc solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad iniuriam alterius, leges sanxerunt. Diuus Augustus posteà pœnam capitalem sustulit, auctore Horatio *lib. 2. epist. ad augustum.*

Quinetiam lex,
Pœnaq; lata, malo quæ nollet carmine quenquam
Describi: vertere modum formidine fustis
Ad bene dicendum delectandumq; poëtæ.

Sed & de famosis libellis Senatusconsulto factum est, quod actores famosorum libellorum intestabiles esse iubet. Sic enim Vlpianus *in leg. 5. §. penult. de iniuriis*, scribit. Si quis librum ad infamiam alicuius pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, dolòve malo fecerit quò quid eorum fieret, etiamsi alterius nomine ediderit, vel sine nomine, vti ea de agere liceret, & si condemnatus sit, quid id fecit, intestabilis ex lege esse iubetur. Idem Vlpianus *in l. 18 cui lege §. 1. qui testam. face. poss.* inquit: Si quis ob carmen famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est; vt intestabilis sit. Ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi. Tandem Valentinianus & Valens Imperator pœnam legis xij. tabular. rursus in vsum reuocarunt, *l. vnica Cod. de famos. libellis.* Ex illa Constitutione, non tantùm auctor famosi libelli pœna capitis plectitur, verùm etiam is qui famosum libellum domi, vel in publico, vel in quocunque loco ignarus repetit, nec statim corrupit, sed vim eius alii manifestauit.

AD § PATITVR.

TEXT. Patitur autem quis iniuriam, non solùm per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item per vxorem suam id enim magis præualuit. Itaque si filię alicuius, quę Titio nupta est in iuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest: sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contrà autem, si vno iniuria facta sit, vxor iniuriarum agere non potest. Defendi enim vxores à viris non viros ab vxoribus æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius vir in potestate est, iniuriarum agere potest.

SVMMARIA.

1 *Quomodo per liberos quis patiatur iniuriam.*
2 *Quando filius iniuriarum agere posset.*
3 *Si filio emancipato illata iniuria sit, an pater iniuriarum agere possit.*
4 *An marito per vxorem fiat iniuria.*
5 *An pater, filiæ elocatæ nomine, iniuriarum agere possit.*
6 *Si vero iniuria illata sit, an vxor iniuriarum agere possit.*
7 *An socer nurus nomine possit iniuriarum agere.*

1 INquit Iustinianus. PATITVR QVIS INIVRIAM, NON SOLVM PER SEMETIPSVM, SED ETIAM PER LIBEROS SVOS. Per semetipsum quis iniuriam patitur, cùm quis pulsatur, verberatur, aut cùm conuiciū alicui dicitur. Per liberos suos quis patitur iniuriā cùm liberi pulsantur, verberātur, vel cùm conuicium eis dicitur. Et hoc casu patri datur actio iniuriarū, & suo &

suo & filij nomine, & duobus iudiciis & suam iniuriam persequi potest, & filij *l. pater de iniuriis*: nisi filius volens ludibrio habitus sit. Sicut volenti furtum non fit vt suprà *in tit. de obligat. quæ ex delicto nascuntur*, expositum est: ita volenti non fit etiam iniuria. Patri tamen per filium fit iniuria, quamuis filius volens ludibrio sit habitus: & propterea patet, hoc etiam casu, suo nomine habet iniuriarum actionem *l. 1. §. vsque adeò autem. & l. si quis seruum. de iniuriis.* 2
Aliàs (vt dixi) patri & suo & filij nomine, datur actio Filius iniuriarum non agit, nisi pater absit vel filij nomine agere nolit, vlcisci nollit iniuriam filiofamil. factam. Tunc enim filius iniuriarum agere potest *l. in persona §. 1. de pactis l. 8. §. 1. de procur. l. 12. de in ius vocando. l. sed si vnius. §. ait prætor. ij. de iniurijs.* Et actio quæ filio datur, vtilis actio dicitur, *l. si longius. §. 1. de iudiciis.* quòd filij vtilitas exigit hoc casu eum actionem exercere. Aliàs actio extraordinaria, siue iudicium extraordinarium: *l. cùm filius familias, de rebus creditis*: quia patri actio propriè datur, sed filio tantùm extra ordinem. Nonnunquam in factum actio. *l. in factum. de oblig. & act.* Illa lex Vlpiani, est eodem libro desumpta, ex quo sumpta est, *d. l. cùm filiusfamiliàs.* & idcirco vna lex ex altera est applicanda. Ideò autè filio iniuriâ factâ & patri iniuria facta videtur, quia iniuria quæ fit liberis nostris nostrum quoque pudorem perstringit, *dicta l. 1. §. vsque adeò de iniuriis.* Loquitur verò Imperator noster hìc nominatim de liberis, qui sunt in potestate. Sic enim inquit: PATITVR QVIS INIVRIAM PER SEMETIPSVM, ET PER LIBEROS SVOS QVOS IN POTESTATE HABET. Inde intelligimus, aliud esse sentiendum de liberis, qui in potestate non sunt. Filio itaque emancipato iniuriâ factâ, pater iniuriarum non aget. Imò si filiofamiliàs facta fuerit iniuria, & filius posteà emancipetur, emancipato potiùs quàm patri aut hæredi actio dabitur: quemadmodum nominatim proditum est *in d. l. sed vnius. §. sed si pater & §. vlt. de iniuriis.* Quemadmodum autem patri per filium fit iniuriâ: Ita quoque marito fit iniuria per vxorem. Hac quidem de re olim dubitatum fuisse, Imperator noster Iustinianus hìc perspicuè ostēdit: sed magis prævaluit, marito per vxorem iniuriam fieri. Si quis igitur vxorem tuam verberauit, vel cōuicium ei dixerit, non solùm ipsa iniuriam aget, sed tu tuo etiam nomine iniuriarum agere poteris, siue in manum vxor conuenerit, siue non. Nam etiam tunc, cùm in manum vxor non conuenit, marito iniuriarum actio datur, quemadmodum Imperator noster in sequentibus verbis ostendit: Si, inquit, FILIÆ ALICVIVS, QVÆ TITIO NVPTA EST, INIVRIAM FECERIS, NON SOLVM FILIÆ NOMINE TECVM INIVRIARVM AGI POTEST, SED PATRIS QVOQVE, ET MARITI NOMINE. Hic filia primum iniuriarum agit si pater scilicet absit, aut agere nolit, vt suprà dictū est. Deinde pater agit iniuriarū propter iniuriam filiæ, quæ Titio nupta est. At pater iniuriarū non agit, cùm liberis iniuria facta est, nisi liberos habeat in potestate, vt suprà dictum est. Inde igitur, sequitur filiam quæ Titio nupta fuit, in patris potestate remansisse, nec in manum conuenisse. Maritus ergo tertio loco, vxori iniuriâ factâ etiam iniuriarum agere potest, siue vxor in manum conuenerit, siue non. Contrà autem, si verò iniuria facta fuerit, vxor iniuriarum non potest agere. Rationem adfert Imperator huiusmodi: QVIA DEFENDI VXORES A VIRIS, NON VIROS AB VXORIBVS ÆQVVM EST. Et hæc ratio Pauli Iurisconsulti est *in leg. 2. de iniuriis.* De socero quæritur, an iniuriam agere possit, si nurui iniuria facta fuerit? Et quidem

Margin numbers: 3 (beside "itaque emancipato"), 4 (beside "Quemadmodum autem patri"), 5 (beside "supra dictū est"), 6 (beside "vxor iniuriarum non potest agere"), 7 (beside "ÆQVVM EST").

Iustinianus hic tradit, socerum nurus nomine iniuriarum agere posse: sed ita demùm, si filium in potestate habeat. Sic enim Iustinianus inquit: SOCER NVRVS NOMINE, CVIVS VIR IN POTESTATE EST, INIVRIARVM AGERE POTEST. Nurus siquidem, cùm eius vir in potestate est affectu, nostro est subiecta, licèt potestati nostræ subiecta non sit. *l.1. §. item aut per semetipsum, de iniuriis.*

AD §. SERVIS.

TEXT Seruis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur. sed domino per eos fieri videatur, non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & vxores: sed ita cùm quis atrocius commissum fuerit. & quòd apertè contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum seruum verberaverit: & in hunc casum proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

SVMMARIA.

1 *An domini per seruos iniuria affici possint.*
2 *Filio corrupto an patri actio competat.*

1 SERVIS NVLLA FIT INIVRIA: quia pro nullis habentur. *l. quod attinet de reg. iur.* DOMINIS TAMEN PER SERVOS INIVRIA FIERI VIDETVR: *hoc §. nostro.* SED ITA DEMVM, vt Imperator hîc explicat, SI QVID ATROCIVS COMMISSVM FVERIT, ET QVOD APERTE AD CONTVMELIAM DOMINI RESPICIAT, VT SI QVIS SERVVM ALIENVM VERBERAVERIT. SI QVIS SERVO CONVICIVM FECERIT, VEL PVGNO EVM PERCVSSERIT, NVLLA DOMINO IN CONVICIANTEM VEL PERCVTIENTEM ACTIO COMPETIT. *h. §. n.* At si quis seruum in ludibrio habeat, eúmque in pupillam ducat, vel alea ludere faciat dominus iniuriam accipere videtur, & iniuriarum agere potest, si modò is, qui seruum in ludibrio habuit, in popinam duxit, vel alea ludere fecit, animum iniuriæ faciendæ habuit: aliàs serui corrupti actio competet
2 *d. l. si quis seruum, de iniuri.* Hæc actio (quod notandum) domino datur, seruo corrupto, filiô corrupto, patri nulla actio est, sed iniuriâ filio factâ pater iniuriarum agit, vt supr. expositum est. Rationes hîc nobis inquirendæ sunt. Domino datur actio seruo corrupto, quia corruptio serui non minuit decus, & dignitatem familiæ domini, cùm seruus de familia domini non sit, sed de patrimonio domini: & seruo corrupto, patrimoniū domini minuatur, quia seruus vilior & deterior efficitur. Filius autē est de familia patris, & viuo patre quodammodò dominus iam esse censetur. *l. in suis. de libe. & posthum.* Ac summum & triste familiæ dedecus est filij corruptio. Et quia prætor putauit, neminem sanum patremfamilias facilè euulgaturum & dicturum, filiumfamiliasesse corruptum, ideò actionem proposuit de seruo corrupto, non de corrupto filiofamilias. *l. vt tantùm §. 1. de seruo corrupto.* Si quis tamen suam familiam traducere, filium corruptum esse, dicere velit, dabitur illi vtilis actio de filio corrupto, quia nostra interest animum liberorum nostrorum non corrumpi. *d. l. vt tantùm. s. 1. de seruo corrupto.* Iniuriarum autem actio patri datur filio iniuriâ factâ, quia per hanc actionem dedecus & contumelia à familia auertitur.

TEXT

AD §. SI COMMVNI SERVO.

TEXT. Si communi seruo iniuria facta sit, æquum est non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem iniuriæ fieri; sed ex dominorum persona, quia ipsis & iniuria.

SVMMARIA.

1 *Si seruo communi iniuria illata sit quomodo dominis actio competat.*
2 *Secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur iniuria.*

IN hoc §. Iustinianus docet, quòd, SERVO COMMVNI INIVRIA FACTA, ÆQVVM SIT, VT NON PRO EA PARTE, QVA DOMINVS QVISQVE EST, ÆSTIMATIO INIVRIÆ FIAT, SED EX PERSONA DOMINORVM, QVIA IPSIS FIT INIVRIA. Pone ergo: Ego & Titius habemus seruum commmunem ex æquis partibus. Ego plebeius sum. Titius est senator. Seruo nostro communi fit atrox iniuria à Pamphilo. Hîc & mihi & Titio iniuriarum actio aduersus Pamphilum competit. Et quamuis ego & Titius æquas partes in seruo habemus: tamen Pamphilus non in eandem æstimationem mihi & Titio condemnabitur, sed in minorem æstimationem mihi condemnabitur, in maiorem Titio. Hîc enim non habetur ratio partium, quas singuli in seruo habemus. Sed habetur ratio personarum. Ratio rationis est, quia seruo nō fit iniuria, sed dominis. Si seruo fieret iniuria, spectandæ essent partes, quas singuli dominorum in seruo habemus, & pro ratione partium, facienda esset æstimatio iniuriæ, & Pamphilus in eadem æstimationem mihi condemnandus esset, in quam æstimationem Titio condemnatur. Verùm iam seruo non fit iniuria, quia pro nullo (vt suprà dictum est) habetur, sed iniuria fit dominis, *hoc est*, mihi & Titio. Et mihi minor fit iniuria, maior Titio: propterea quòd ego ex plebeiorum numero sum, Titius ex numero Senatorum est: & propterea Pamphilus mihi in minorem, Titio in maiorem æstimationem condemnabitur. Secundùm gradum enim dignitatis & vitæ honestatem, iniuriæ æstimatio crescit & minuitur, vt infrà dicetur. Et hæc est sententia Imperatoris nostri Iustiniani, quæ (vt Iustinianus ipse testatur) æqua est. In alia sententia fuit Pædius Iurisconsultus. Is existimauit, seruo communi atroci iniuriâ factâ, singulis dominis competere quidem actionem iniuriarum, sed condemnationem esse faciendam pro portione dominica, *hoc est*, pro iis partibus, quas singuli dominorum in seruo haberent. In eandem ergo æstimationem, superiori exemplo retento, Pamphilus & mihi condemnandus est, & Titio: quia ego & Titius æquas in seruo habemus partes. Pædius igitur Iurisconsultus voluit, seruo communi iniuriâ factâ partes esse spectandas, quas singuli dominorum in seruo habent. Et hoc Pædius non minùs æquum esse putauit, quàm Iustinianus tradidit æquum esse, vt personæ dominorum inspiciantur. Sic enim Paulus *in l. sed non esse æquũ de iniuriis*, tradit: Sed non esse æquum, pro maiori parte, quàm pro qua dominus est, damnationem fieri. Pædius ait, & ideò officio iudicis portiones æstimandæ erunt. Sed quòd hîc in Institutionibus à Iustiniano traditum est, verius est, propterea quòd seruo non fit iniuria. & ideò portiones, quas do-

mini in seruo habent, non spectantur. Sed iniuria fit dominis & propterea persona dominorum inspicitur, & secundum dignitatem dominorum fit iniuriæ æstimatio & condemnatio.

Ad §. quod si vsusfructus.

Text. Quòd si vsusfructus in seruo Titij est proprietas Mæuij, magis Mæuio iniuria fieri intelligitur. Sed si libero, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit, tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est in seruo alieno bona fide tibi seruiente, vt totiens admittatur iniuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam iniuria ei facta sit.

Cum iniuria fit seruo, in quo proprietatem habeo, alius vsumfructum, mihi iniuriam actio competit, non vsufructuario: quia mihi magis, quàm vsufructuario iniuria fieri intelligitur, *hoc §. n.* Hoc tamē ita procedit, si seruo iniuria fuerit facta in meam contumeliam. Si seruo iniuria fiat in contumeliam vsufructuarij, vsufructuarius iniuriarum ager. *l. item apud Labeonem. §. penult. de iniuri.* Et hac distinctione etiam vtimur, cùm libero homini, qui bona fide mihi seruit, iniuria fit. Nam ipsi iniuriarum actio competit, nō mihi, nisi in contumeliam meam pulsatus fuerit. *d. l. item apud Labeonem §. penult. de iniuriis & hoc §. nostro.* Sic si seruo alieno, qui bona fide mihi seruit, iniuria fuerit facta in meam contumeliam, mihi iniuriarum actio datur, aliàs domino. *d. l. item apud Labeonem §. penult. de iniuriis, & hoc §. nostro.*

Ad §. poena autem iniuriarum.

Text. Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed posteà Prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex tanti reum condemnet, quanti iniuriam passus æstimauerit vel minoris prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem iniuriarum, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem Prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in iudiciis frequentatur. Nam secundùm gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio iniuriæ. Qui gradus condemnationis & in seruili persona non immeritò seruatur: vt aliud in seruo actore, aliud in medij actus homine, aliud in vilissimo vel compedito constituatur.

Summaria.

1 *Quæ fuerit pœna iniuriarum ex L. xij. tabularum.*
2 *Titio quid sit.*
3 *Quæ fuerit pœna propter os fractum, & qualis.*
4 *Quomodò hodie æstimatio iniuriæ fiat.*
5 *Quis sit seruus actor, quis medij actus, quis compeditus.*

1 Hic agitur de pœna iniuriarum, ET POENA INIVRIARVM, vt Imperator noster loquitur, EX L. XII. TABL. PROPTER MEMBRVM RVPTVM ERAT TALIO, Ita enim lex xij. tabul. concepta fuit: Si membrum rupit, ni cum eo pacit talio esto. *Gellius lib. vlt. cap. 1. Sext. Fest. Pompeius lib. 18.* Apud vtrumque

vtrumque tamen vitiosè hęc lex legitur, vt *in tit. de pactis*, monui. Talio autem 2
parem pœnam, siue reciprocam pœnam significat, vt Imperatores loquuntur *in l.3.C.Theod.de exhib.reis. hi quos C.Theod.de accusa.*. Eàmque pœnam etiam ius diuinum probauit. *Exod.12.* Et Aristoteles *in 5.Ethic.* scribit, fuisse veterem quandam Rhadamanti de talione legem, vt quod quis alteri fecisset, ipse pateretur. Hanc enim illi visam esse iustissimam legem.

Εἴκε πάθοι, τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο

Et addit Aristoteles, eandem fuisse Pythagoræorum sententiam, qui definiuerunt, ἁπλῶς τὸ δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός. PROPTER OS FRACTVM LEGE
XII. TABVL. NVMMARIÆ POENÆ ERANT CONSTITVTÆ, 3
QVASI IN MAGNA VETERVM PAVPERATE, vt Iustinianus hîc ait. Hæc verba non ad leuitatem, sed potiùs ad acerbitatem pœnæ referenda sunt: siquidem pauperibus nūmariæ pœnæ sunt grauiores. Qualis autem fuerit pœna illa nummaria, neque hîc traditum est, neque (quod sciam) alibi vsquam. Reliquias iniurias verbales & reales, lex xij. tabul. 25. assibus æstimabat. Sic enim habuit lex: Si iniuriam alteri faxit, viginti quinque æris pœnæ
sunto. *Gell.lib.20.cap.1.* Sed hæ pœnæ iniuriarum, ex lege xij. tabularum des- 4
cendentes, in vsu esse desierunt, & Prętores in earum locum permiserunt iis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare. Et æstimatione facta, iudex velsāti reum condemnat, quanti iniuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. *hoc §. nostro.* Hinc actio iniuriarum dicitur dari, in quantum ob eam rem ęquum iudici videbitur. *l. sed si vnius. §. seruus meus. de iniuriis.* Ac iudex habere debet rationem, non solùm iniuriæ, quæ admissa est verùm etiā personę, cui facta est iniuria, vtrùm in dignitate sit constituta an non, vtrùm honesta sit, an inhonesta. NAM SECVNDVM GRADVM DIGNITATIS, VITÆQVE HONESTATEM CRESCIT AVT MINVITVR ÆSTIMATIO INIVRIÆ, *hoc §. nostro.* In quo Imperator subiicit: HVNC GRADVM CONDEMNATIONIS ET IN SERVILI PERSONA SERVARI DEBERE, Quod & à Iurisconsulto traditum est *in l. apud Labeonem. §. itaque Prætor. de iniur.* Seruo quidem (vt dictum est suprà) non fit iniuria, sed domino: & quia dominus pluris facit & magis amat seruum vnum, quàm alterum, actorem magis, quàm medij actus hominem, & medij actus hominē magis, quàm vilissimum & compeditum, ideò maior iniuria domino videtur fieri per seruum actorem, quàm per medij actus hominem & per medij actus hominem maior iniuria, quàm per seruum vilissimum vel compeditum. Et proptereà iudex pluris æstimare debet iniuriam, cùm quis seruum actorem verberauit, quàm cùm verberauit medij actus hominem: & rursus pluris debęt æstimare iniuriam, cùm quis medij actus hominē verberauit, quàm cùm verberauit seruum vilissimum. Seruus autem actor dicitur, cui dominus omniū rerum suarum procurationem credidit. *Theoph. hoc §. nostro.* Medij actus seruus (quem ICtus mediastinum appellat *in d. §. itaque Prætor.*) est, cui nō est credita rerū omniū procuratio, sed quorundā rerum tantùm, vel (vt Theoph. inquit) vnius tantùm actus administratio est cōmissa. Seruus cōmpeditus est, qui neruo ac compedibus coërcitus, vinctúsque continetur. Solebant enim veteres malos seruos & de fuga suspectos neruo ac compedibus coërcere, vinctósq;
continere. *l. & eleganter. §. idem Labeo. de dolo. l. si à bonæ fidei. de rei vendicat. l.* 5
vt certo. §. custodiam. commodati. Barnabas Brisson. *lib. 2. antiquit. cap. 9.*

AD §. LEX CORNELIA.

TEXT. Sed lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quę competit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatúmve domúmve suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, siue in propria domo quis habitat, siue in conducto, vel gratis, siue hospitio receptus sit.

SVMMARIA.

1 *Ex quibus causis ex L. Cornelia ob iniuriam illatam actio competat.*
2. *Quomodo Lex Cornelia à Prætoria iniuriarum actione differat.*
3 *Actio ex L. Cornelia est criminalis.*
4 *An patri, filij nomine, competat actio legis Corneliæ.*
5 *Actio ex lege Cornelia de generali Germaniæ consuetudine perpetua est.*

NON tantùm Prætor edictum proposuit de iniuriis, sed etiam Cornelius
1 Sylla legem de iniuriis tulit. *l. hos accusare.* § *fin. de accusat.* & ex tribus causis iniuriarum actioné dedit QVOD SE PVLSATVM QVIS, VEL VERBERATVM: VEL DOMVM SVAM VI INTROITAM DICIT. *hoc §. nostro. l. lex Cornelia de iniuriis.* Inter pulsationem & verberationem hoc interest, quod verberare est, cum dolore cædere. Pulsare, sine dolore. *d. l. lex Cornelia. §. inter.*
2 *de iniuriis.* Per domum accipimus non proprietatem domus: sed domicilium: & siue in propria domo quis habitauerit, siue in cõducto, vel gratis siue hospitio receptus, lex Cornelia locum habebit. *d. l. lex Cornelia. §. domum. de iniuriis.* Lex autem Cornelia de iniuriis, plurimùm distat à prætoria iniuriarum actione. Etenim prætoria iniuriarum actio pertinet ad omnes iniurias, verbales & reales. Actio legis Corneliæ de iniuriis ad tres tantùm causas cùm quis pulsatus, verberatus, vel cuius domus vi introita est. Deinde iniuriarum agitur ex l. Cornelia: in tribus istis causis, criminaliter; Actio enim iniuriarum ex lege Cornelia descendens, est publica accusatio. *d. l. hos accusare. §. fin. de accusat.* At prætoria iniuriarum actio ciuiliter instituitur. Potest tamen etiã (quod notandum est) ex lege Cornelia iniuriarum ciuiliter agi: condẽnatione, æstimatione iudicis facienda: *constitutionibus. de iniuriis*: hoc est, ex tribus istis causis, si quis pulsatus sit, vel verberatus, vel si cuius domus sit vi introita, (quas lex Cornelia complectitur,) potest agi ciuiliter, non quidem ex l. Cornelia, quia lex Cornelia (vt dictũ est) publica est accusatio, sed ex edicto Prætoris generali de iniuriis, quos istos tres casus lege Cornelia comprehensos, sua generalitate comprehendit. Hoc vult Iurisconsultus *in d. l. constitutionibus de iniur.* significare, cùm vtitur vocula ETIAM, quæ ἐμφατικῶς posita est. Sic cùm Paulus dicit, actionem iniuriarum ex L. Cornelia priuatam esse, *in l. licet. §. 1. de procur.* loquitur in illo casu, quando agitur ex tribus istis causis lege Cornelia cõprehensis, non quidem ex l. Cornelia, sed ex edicto Prætoris generali de iniuriis. Tũc ciuiliter agitur, & actio iniuriarum intentata super eo, quòd quis pulsatus est, vel verberatus &c. est priuata actio. Hoc ampliùs, filiofamilias iniuriam passo, pater suo nomine agit, vt suprà est expositum. At filiofa-
4 milias pulsato vel verberato, pater ex l. Cornelia suo nomine iniuriarum nõ agit, sed patri prætoria iniuriarũ actio cõpetit, filio legis Corneliæ. *l. lex Cornelia. §. illud quæritur. de iniuriis*; idque, inquit ibi Iurisconsultus, inter omnes constat

constat. Superioribus differentiis addunt interpretes etiam hanc differentiam quòd actio iniuriarum ex lege Cornelia descendens est ciuilis, & ideò perpetua. At actio iniuriarum ex edicto descendens est prætoria, & propterea annalis. Et hæc sententia communiter est recepta, eámque etiam in summo Imperij iudicio sequuntur, *teste Mynsingero in obseruat. cent. 1. obseru. 84.* Ex his igitur tribus causis, quòd quis se pulsatum dicit, vel verberatum, vel domum suam vi introitam, etiam post annum agi potest ex lege Cornelia de iniuriis. Ex his etiam causis ad supremum Imperij iudicium appellatio permittitur, vt Mynsingerus *in d. obseruatione* ostendit. Sed hæc postrema differentia vix subsistere potest, propterea quòd actio iniuriarum ex lege Cornelia descendens, ex his tribus causis, quod quis se pulsatum dicit, vel verberatum, vel domum suam vi introitam, accusatio publica est, vt suprà expositum est. Ciuiliter itaque ex lege Cornelia de iniuriis, ex his tribus causis, quod quis pulsatus est, vel verberatus, & domus ipsius vi est introita, agi non potest: sed consuetudine (vt dixi) aliud est receptum.

AD §. ATROX INIVRIA.

TEXT. Atrox iniuria æstimatur vel ex facto, vel vti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fustibus cæsus, vel ex loco veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit, vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronisque, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit: veluti si in oculo quis percusserit. Parui autem refert, vtrùm patri familias an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox æstimabitur.

SVMMARIA.

1 *Quænam sit atrox iniuria.*
2 *an filiofam. quoque atrox iniuria inferatur.*

HIc Imperator explicat, quænam iniuria atrox dicatur. Per atrocem iniuriam, intelligi Imperator iniuriam grauissimam, *l. sed si hac lege. §. penultim. de in ius vocan.* contumeliosiorem & maiorem iniuriam *l. prætor edixit. §. penultim. de iniuriis.* ET ATROCEM INIVRIAM PRIMVM RES IPSA FACIT: VT SI QVIS VVLNERATVS, VEL FVSTIBVS FVERIT CÆSVS: *hoc §. nostro. & dict. l. prætor edixit. §. final. de iniuris:* & ex hac causa permittitur etiam liberto aduersus patronum agere. *dict. l. sed si hac lege. §. penult. de in ius voc.* Deinde ATROCEM INIVRIAM ETIAM FACIT LOCVS. VT SI CVI IN THEATRO VEL IN FORO, VEL IN CONSPECTV PRÆTORIS INIVRIA FVERIT FACTA. Hæc iniuria atrocior est illâ, quæ in solitudine, vt Iurisconsultus loquitur *in dict. l. prætor. § final. de iniuriis.* Tertio ATROCEM INIVRIAM FACIT PERSONA: VT SI MAGISTRATVI INIVRIA FACIT. Ea iniuria grauior est illâ, quæ fit priuato. Sic si Senatori fiat iniuria ab humili persona, vel parenti à liberis patrono à liberto, huiusmodi iniuria atrox dicitur, cùm liberis & libertis sancta debeat videri persona patris & patroni. Denique ATROCEM INIVRIAM ETIAM LOCVS VVLNERIS FACIT: VT SI QVIS IN

OCVLO FVERIT PERCVSSVS. Ea iniuria longè grauior est, quàm si in quis
2 aliqua alia corporis parte percussus fuerit. *h. §.* *n* NIHIL AVTEM REFERTVR, VTRVM PATRIFAMILIAS, AN FILIOFAMILIAS INIVRIA FVERIT FACTA. Nam & iniuria filiofamilias facta, atrox dicetur, si vulneratus fuerit, vel iniuria ipsi in foro fuerit facta, vel à liberis, aut denique si in oculo fuerit percussus. *hoc §. nostro.*

AD §. IN SVMMA.

TEXT. In summa sciendum est, de omni iniuria, eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur, æstimatione facta (secundùm quod dictum est) pœna imponitur. Sin autem criminaliter officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, vt viri illustres, quique super eos sunt & per procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere: secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestiùs apparet.

SVMMARIA.

1 *De omni iniuria vel ciuiliter agi potest, vel criminaliter.*
2 *Non tamen simul.*
3 *Vtraque iniuriarum actio solam vindictam respicit.*
4 *An ciuilis iniuriarum actio criminali præiudicet.*
5 *Quando ciuiliter agatur, & quando criminaliter.*
6 *Cur in actione iniuriarum, libello adiiciatur hæc clausula, Salua taxatione Iudicis.*
7 *An actio iniuriarum ad reclamationem ciuilis sit.*
8 *Pœna iniuriarum, si criminaliter agatur, est arbitraria.*
9 *Iudex pœnam hanc ad pœnam vsque capitis extendere potest.*
10 *Diligenter tamen Iudex omnes circumstantias perpendere debet.*
11 *Illustres personæ per procuratorem iniuriarum agere possunt.*
12 *In actione iniuriarum procurator admittitur.*
13 *Condemnatus iniuriarum semper fit infamis.*
14 *Qui per procuratorem agit, infamia non notatur.*

IN hoc §. Imperator Iustinianus docet, quomodo iniuriam passus, pro-
1 pter iniuriam sibi illatam agere possit. DE OMNI, inquit, INIVRIA, *siue verbalis sit siue realis.* IS QVI INIVRIAM PASSVS EST, AGERE POTEST VEL CIVILITER, VEL CRIMINALITER. Vtitur Imperator disiuncta particula *vel* vt ostendat, passum iniuriam simul ciuiliter & criminaliter agere non posse, sed in arbitrio eius esse, vtrùm ciuilem an criminalem actionem instituere velit. Et si actor ciuilem actionem instituat, posteà criminaliter agere non poterit, & contrà, instituta actione criminali, non habet regressum ad actionem iniuriarum ciuilem. Vtraque enim actio de sola vindicta est, non de re familiari: *hoc est,* vtraque actione vindictam persequimur, non rem familiarem, siue damnum pecuniarum. *l. secunda. §. emancipatus. de collat. bonor.* vbi dicitur, iniuriarum actionem magis vindictæ, quàm pecuniæ habere persecutionem: & ibi, *magis,* positiuè, non comparatiuè sumitur. Hinc

qui

quit iniuriarum agit, dicitur agere causam doloris, à Valentiniano Imperatore, *in tit. de libertis & successionibus eorum*. Sic Cicero *pro Cæcinna* inquit, Actionem injuriarum non ius possessionis assequi, *id est*, persequi, sed dolorem imminutæ libertatis iudicio pœnâque mitigare. Vlpianus quoque *in l. prætor. §. de injurijs*, ait, In actione injuriarum agi principaliter de re, quæ habet publicam executionem: & paulò pòst, In actione injuriarum agi de ipsa cæde vel veneno, vt vindicetur, non vt damnum sarciatur. Propter hanc itaque causam, ciuilis actio iujuriarum prædicat criminali, & contrà, criminalis ciuili: & vnâ intentatâ, altera tollitur. Secùs est, quando iudicium ciuile est de re familiari: criminale, de vindicta & publica vltione. Tunc vna actio aliam non tollit. *l. vnica. Cod. Quãdo ciuilis actio crimin. præiud.* Iacobus Cuiacius *lib. 10. obseruat cap. 25. & 26.* Verbi gratia, homine occiso, competit iudicium ciuile & criminale: *Cod. de lege Aquilia*: hoc est, actio legis Aquiliæ & actio legis Corneliæ de sicarijs. Ciuile iudicium rem persequitur, *id est*, quod patrimonio actoris abest, & vltrà rem persequitur etiam pœnam pecuniariam. Iudicium criminale persequitur solam vindictam & punitionem publicam. Ciuile iudicum est de re familiari. *l. 4. de pub. iudicijs. d. l. vnic. C. Quando ciuilis actio. &c.* Iudicium criminale non pertinet ad rem familiarem, sed magis ad vltionem publicam. *l. 6. de sepulchro violato.* Ciuile iudicium postulat vtilitas priuatorum. Criminale, vigor publicæ disciplinæ. *l. locatio. §. quod illicitè. de publicanis.* Denique ciuili iudicio agit is cuius interest, vt sibi damnum sarciatur. Criminali agit quilibet de populo, *l. 3. §. hoc interdictum, & seqq. de libero hom. exhibendo.* Si itaque homine occiso, ciuili iudicio agatur, criminale non tollitur, nec cõtrà. Nec obstat, quod Paulus dicit, Actione legis Aquiliæ fieri præjudicium publico iudico. Id enim quo modo accipiendum sit, suprà *in titul. de lege Aquilia*, exposui. Ex his simul intelligimus, quando ciuiliter agatur, quando criminaliter. Inter interpretes quidem nostros ingens est ea de re concertatio, vt apud Iulium Clarum *lib. 5. sentent.* videre licet, vei ordine quatuor nostrorum Interpretum opiniones refert. Sed breuiter dicendum est: Ciuile iudicium esse de re familiari: Criminale continere vltionem publicam, sicuti etiam Iustinianus Imperator hîc satis perspicuè explicat, SI CIVILITER, inquit, AGATVR ÆSTIMATIONE FACTA, SECVNDVM QVOD DICTVM EST, POENA IMPONITVR. Dixit supra Imperator, eum qui iniuriam passus est posse injuriam æstimare & iudicem tanti reum debere condemnare, quanti injuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. *§ sed posteà, suprà, h. t. n.* Hoc igitur vult Imperator Iustinianus dicere: Ciuiliter iniuriarum tunc agi, quando iniuriam æstimat, & petit, vt iudex reum in æstimationem illam condemnet, eámque sibi applicet, saluâ tamen ipsius taxatione. Hæc clausula Salua taxatione, libello adiicienda est, propterea quòd pœna injuriarum (*vt* suprà expositum est hodie est arbitraria; & iudex vel tanti reum condemnat, quanti injuriam passus eam æstimauerit, vel etiam minoris. Finis itaque ciuilis actionis est priuata vtilitas, siue res familiaris. Sic, cùm injuriam passus ad reclamationem agit, ciuiliter agitur: eaque sententia contra Maranthan *in tract. de ordin. iudic. parte 4.* recepta, & in supremo Imperij iudicio approbata est. *Mynsingerus centur. 2. obseruation. 98. Geil, libro primo, practic. obseruat. 65.* Inquit posteà Imperator: SI CRIMINALITER AGATVR, OFFICIO IVDICIS EXTRACK-

DINARIA POENA REO IRROGATVR. His verbis Imperator significat, iniuriarum criminaliter tunc agi, quando iniuriam passus petit, vt reus officio iudicis puniatur propter iniuriam illatam. Huius actionis finis est, vigor publicę disciplinæ. *d.l.locatio.§.quod illicitè. de publicanis & vectig.& commiss.* Et potest iudex reum punire, vel exilio, vel relegatione, vel ordinis amotione, *l. qui iniuriarum de iniuriis,* vel fustibus *l. final. de iniuriis,* vel quâcunque aliâ pœnâ. Nec enim certa aliqua pœna in iure est expressa, quam iudex iniurianti debeat infligere. Et hoc Imperator noster hic vult significare cùm dicit,
9 POENAM EXTRAORDINARIAM REO IRROGANDAM ESSE. Quinimò iudex & capitis pœnam reo quandoque propter illatas iniurias imponere potest: quemadmodum complures ex interpretibus voluerunt: vt apud Marantham *in tract. de ordine iudic.d.part.*4. videre licet. Sic Iacobus Triuulcius, Vicedominus regis Gallorum, Gallum quendam securi percuti iussit, quòd Susannam Triuulciam iniuriâ affecisset, eámque deosculatus esset. *Ægidius Bossius in titulo, de extraord.criminib.numero.*3. Cęterùm hìc iudicem dili-
10 genter considerare oportet circunstantias, quas Claudius Saturninus recenset *in l.aut facta de pœnis.* Adiicit Iustinianus hoc loco, VIROS ILLVSTRES, ET QVI SVPER EOS SVNT, *hoc est,* illustrissimos, POSSE INIV-
11 RIARVM ACTIONEM CRIMINALEM PER PROCVRATOREM PERSEQVI VEL SVSCIPERE. Persequuntur viri illustres criminalem actionem iniuriarum per procuratorum, cùm ipsi propter iniurias illatas criminaliter agunt. Suscipiunt per procuratorem criminalem actionem iniuriarum, cùm ab aliis ob iniurias illatas criminaliter conueniuntur.
12 Vtroque casu & cùm agunt viri illustres iniuriarum criminaliter, & cùm ab aliis criminaliter conueniuntur, procurator admittitur. *hoc §.nostro.* Idque priuilegium Zeno Imperator viris illustribus, & qui super eos sunt, dedit. *l.fin.C. de iniuriis.* Alij igitur omnes, qui illustrium numero non sunt, iniuriarum criminaliter per procuratorem nec agere, nec conueniri possunt: sed si agere velint, sistere se in iudicio coguntur: & si conueniantur, in iudicio comparere compelluntur. In criminalibus etenim procurator non admittitur *l.pen.§.1.de*
13 *public.iudic.* Ideò verò Zeno Imperator viris illustribus hoc priuilegij dedit, ne aliquam infamiam facilè incurrant. Condemnatus iniuriarum infamiâ notatur, siue ciuiliter sit actum, siue criminaliter, *l.1.de his qui not.infam.* Sic qui agit iniuriarum criminaliter, & non vincit, similiter infamiâ notatur, propter inscriptionem & subscriptionem, qua ad talionis pœnam se obligat. *l. libellorum. l.si cui crimen.de accusat.d.l.vlt.C.de iniuriis.* At qui per procuratorem agit iniuriarum, vel conuentus respondet per procuratorem, & condemnatur, infamiâ non notatur. *l. furti. §.si quis alieno nomine.de his qui not.infam.* idque Capella in cautelis suis notauit, *cautela* 12.

AD §. NON SOLVM.

TEXT. Non solum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm ille quoque continebitur, qui dolo fecit, vel curauit, vt cui mala pugno percuteretur.

SVMMARIA.

1 *An ii qui iniuriam alteri fieri procurauit, iniuriarum teneatur.*
2 *Dolus est de substantia actionis iniuriarum.*
3 *Error an ab iniuria excuset.*
4 *Dolus quomodo in actione iniuriarum præsumatur.*

NON SOLVM, inquit Imperator, IS INIVRIARVM TENETVR, QVI FECIT INIVRIAM, *hoc est*, QVI PERCVSSIT: VERVM ILLE QVOQVE, QVI DOLO FECIT, VEL CVRAVIT, VT CVI MALA PVGNO PERCVTERETVR. Hęc verba Imperator ex Vlpiano ICto descripsit *in l. non solùm, in prin. de iniuriis*: iisque significat, iniuriarum etiam teneri illum, qui fecit & procurauit, vt alicui iniuria fieret, SED HOC TVNC DEMVM PROCEDIT, CVM QVIS DOLO MALO FECIT, VEL PROCVRAVIT VT ALTERI INIVRIA FIERET, vt Imperator noster hîc loquitur. Rectè Imperator. post Iurisconsultum, doli mentionem fecit. Nunquam enim iniuria sine dolo committitur. Et dolus est de substantia actionis iniuriarum, vt Interpretes nostri loquuntur: & propterea, dolo cessante, iniuria fieri non dicitur, nec iniuriarum actio potest competere. Hinc traditum est, furiosum & impuberem, iniuriam facere non posse, cùm doli non sint capaces. *l. illud. de iniuriis.* Eum item iniuriarum non teneri, qui hominem liberum ceciderit, dum putaret seruum suum esse. *d. l. illud. in fine, de iniuriis.* Illum etiam non posse iniuriarum conueniri, qui cùm seruum percutere vellet, in proximo stantem inuitus percussit. *l. si cum seruo. de iniuriis.* Etsi autem dolus non præsumitur, sed ex indiciis manifestis probandus est, vt diximus suprà, *in tit. de vbi bon. rapt.* Tamen in actione iniuriarum id secùs se habet. Etenim in actione iniuriarum omne verbum, itémque factum iniuriosum animo iniuriandi prolatum & factum pręsumitur, nisi contrarium probetur. *l. si non conuitij. C. de iniuriis.* Eáque est communis nostrorum Interpretum sententia. *Mascardus de probat. conclus. 902.* Quæ tamen locum non habent in propinquis & coniunctis personis, magistris item, & maioribus. In illis namque iniuriandi animus non præsumitur. *Bart. in l. vt vim. de iust. & iure*: sed ratio sanguinis & affectionis tollit præsumptionem iniurię, vt loquitur Accursius *in l. vestam de iniuriis.* Mascardus *d. conclus. 902.* Et iudex potest hoc casu, reo conuento purgationis iuramentum deferre, vt scilicèt reus suo iureiurando se purget, se iniuriæ inferendę animo non dixisset vel fecisse, *Andreas Gail, lib. 2. pract. obseru. obseruat. 106.*

1 2 3 4

AD §. FINAL.

TEXT. Hæc actio dissimulatione aboletur: & ideò si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim vt passus, ad animum suum non reuocauerit, posteá ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo iniuriarum actio tollatur.*
2 *Quis dicatur iniuriam ad animum reuocasse.*

3 *Quis remisisse dicatur iniuriam.*
4 *Actio iniuriarum intra quod tempus intentanda.*
5 *Annus quomodo computetur.*
6 *Iniuria in scriptis facta anno non tollitur.*
7 *Si iniuria in actu, super quo litigatur, facta fuerit, quando iniuriarum agi possit.*

IN hoc § Imperator Iustinianus docet, quomodo injuriarũ actio aboleatur, *hoc est*, tollatur. Aboletur dissimulatione. Si quis enim iniuriam, quam
1 passus est dissimulauerit, siue (Imperator hîc loquitur) dereliquerit, *hoc est*, statim vt passus est, ad animum suum non reuocauerit, iniuriam posteà agere non poterit. Actio enim iniuriarum ex bono & æquo est. *d. l. non solùm. §. 1. de iniuriis*: & ęquitas non patitur, vt qui semel iniuriam remisit ex pœnitentia eam recolat. Ad animum verò non reuocasse iniuriam videtur, qui vbi iniuriam accepit, non est indignatus, neq; iniuriam, vt rem indignam, iniquo animo & grauiter tulit, *vt Theophilus hic explicat*: aut qui super iniuriis nõ est contestatus, vt loquuntur Imperatores *in l. si tibi seruitutis. Cod. de liberali causa.*
2 Sed & si quis ab initio iniuria ad animum reuocauerit, posteà tamen nuda voluntate (vt Iurisc̃õsultus loquitur *in l. sed si vnius. § si ante iudicem. de iniuriis*,) eam remiserit, extinguitur iniuriarum actio. Et remisisse videtur iniuriam,
3 qui iniuriantem amicè salutauit: *Bald. in l. filio quem pater. & de ista reconciliatione. de liberis & posthum.* aut cum iniuriante comedit, bibit, risit. *gloss. in verbo, dissimulatione, h. §. nostro*: vel manum iniurianti porrexit: *Angelus in l. de pactis* antequàm scilicèt iniuriam in ius vocaret. Nam si post vocationem in ius, iniuriam passus tale quid fecerit, non iniuriam, sed animi rancorem remisisse videbitur. quemadmodum prolixè traditum est à Mascardo *d. conclus. 902.* Hoc ampliùs iniuriarum actio tempore aboletur. *d. l. si vnius. §. si ante iudicem. in fin. de iniuriis.* Si enim iniuria affectus intra annum iniuriarum actionem non instituat, posteà iniuriarum agere volens non audietur *d. l. si non conuicii*, *Cod. de iniuriis.* Annus verò in actione iniuriarum non est continuus, sed vtilis, *hoc*
4 *est*, non currit statim à tempore illatę iniuriæ, sed à tempore scientię. *Andreas Gail. in practic. obser. lib. 2. obser. 105.* Et hæc de Prętoria iniuriarum actione ac-
5 cipienda sunt, non de actione iniuriarum ex lege Cornelia descendente. Illam namque perpetuam esse volunt. *Mynsingerus in obseruat. cent. 1. obseru. 84*,
6 sicuti quoque suprà *hoc tit. nostro* monui. Sed & iniuria scripto facta anno non tollitur, propterea quòd scriptura est perpetua, semper manet, sempérque loquitur. *Gail. in 2. obser. pract. obser. 104.* Illud ad extremum notandum est, iniuriarum statim agi non posse, cùm iniuria facta est in actu, super quo litigatur. Nam tunc suspendendum est iniuriarum iudicium donec actus, super quo lis
7 est, finitus fuerit, atque ita quotidie in iudiciis pronunciant, *per l. si quidem aniam tuam. C. de iniuriis.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. IV. DE INIVRIIS.

INIVRIA.

- **Svmitvr**
  - **Generaliter**, pro omni eo quod non iure fit.
  - **Specialiter** pro
    - Contumelia, vt in hoc titulo.
    - Culpa seu damno, vt in superiore.
    - Iniustitia seu Iniquitate, vt in seq.
- **Committitvr** tribus modis,
  - **Re.** j. facto, cùm quis pulsatur.
  - **Verbis**, cùm alicui conuicium fit.
  - **Scriptvra**, cùm libellus ad infamiam alicuius scribitur, aut in vulgus spargitur.
- **Infertvr** nobis vel
  - Nostro nomine, seu principaliter, modis suprà scriptis.
  - Alieno, seu per cõsequentias, per
    - **Liberos**, **Vxorem**, **Nvrvm**, quo casu & ipsis & nobis Fit iniuria, cõpetit actio.
    - **Servos**
      - Proprios,
      - Cõmunes,
      - Fructuarios,
      - Et bona fide seruiẽtes.
      - Si videl. atrociter fuerint verberati: quo etiam casu nulla ipsis iniuria fieri intelligitur
    - **Liberos homines** etiam bona fide seruientes, & in nostram contumeliam pulsatos.
- **Coercetvr** variis pœnis:
  - Ex l. xij. tabularũ,
    - Pœna Talionis, ob membrum ruptum.
    - Nummaria, propter os fractum.
  - Ex edicto Prætoris, arbitraria, pro grauit. iniuriæ, æstimãdæ ex
    - Facto,
    - Loco vbi fit,
    - Persona,
    - Loco vulneris.
  - Ex l. Cornelia quæ iniuriam manu factam ex tribus causis coërcet, grauiori animaduersione,
- **Inivriarvm** actio duplex.
  - Ciuilis, cuius pœna est arbitraria,
  - Criminalis cuius pœna extraordinaria,
  - Vtraq; tollitur.
    - Dissimulatione,
    - Pacto,
    - Transactione,
    - Iureiurãdo.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

TITVLVS V.

TEXT. Si iudex litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideò videtur quasi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit.

1 *Quomodo Iudex litem suam faciat.*
2 *Si prudenter Iudex malè iudicauerit, an obligetur ex delicto.*
3 *Quid Iudex hoc casu præstare teneatur.*
4 *Si Iudex per imprudentiam malè iudicauit, obligatur quasi ex delicto.*
5 *Qua actione Iudex per imprudentiam malè iudicans conueniri poßit.*
6 *Si per sententiam læsus appellauerit, an & tunc aduersus iudicem agere poßit.*

1 DIxit Imperator de obligationibus, quæ ex delicto nascuntur. Nunc incipit agere de obligationibus, quę nascuntur quasi ex delicto. PRIMVM AVTEM QVASI EX DELICTO NASCITVR OBLIGATIO, CVM IVDEX LITEM SVAM FACIT PER IMPRVDENTIAM. Pro his verbis, LITEM SVAM FACERE, Imperatores quandoque dicunt, CAVSAM SVAM FACERE *l. 2. Cod. Theodos. Quorum appellat. non recipiantur.* Et litem suam facere nihil aliud est, quàm litis periculum in se vertere, & litem aduersus se excitare. Ac iudex litem suam facit, perperàm iudicando, si malè absoluerit reum,
2 aut male reum condemnauerit. Ac vtrumque iudex facit, vel prudenter, vel per imprudentiam. Si prudenter iudex perperàm iudicauit, ex delicto obligatur, *hoc est* ex dolo malo. Dolus malus delictum est eó que nomine comprehenduntur omnia delicta, quæ nomine vacant. Potest ergo iudex, qui prudenter reum absoluit, quem condemnare debuit, ab actore doli mali actione conueniri. Et contrà, si iudex reum prudenter condemnauit, quem absoluere
3 debuit, reus iudicem, quem obligatum habet ex delicto siue dolo malo, doli mali actione rectè conuenit. Et iudex hoc casu tenetur veram litis æstimationem præstare actori vel reo, quem sua sētentia læsit, & ipse insuper fit infamis.
4 *l. si filiusfamilias iud. x. de iudiciis. in l. fin. C. de pœna iudicis, qui male iudicauit.* Si per imprudentiam iudex perperàm iudicauit, *hoc est*, per inscitiam iuris, quæ etiam stultitia dicitur ab Vlpiano *in l. si per imprudentiam, in princ. de euict.* (& inde stulti, iuris ignari, *in l. pen. §. vlt. de iur. & facti ignor.*) tunc iudex ex contractu reo vel actori non obligatur, quia nullus intercessit contractus inter iudicem & reum vel actorem. Non obligatur etiam iudex ex maleficio siue delicto, quia nihil deliquit: nec enim dolo malo perperàm iudicauit. Obligatur tamen quasi ex delicto: *l. 5. § si iudex. de oblig. & act.* quia quasi deliquisse videtur iudex, qui vbi iuris scientiam non habuit, iudicandi munere functus est, nec peritio-

rès consuluit. Et propterea iudex à parte quam læsit, *hoc est*, actore, si per imprudentiam reum absoluit, aut à reo si per imprudentiam ipsum condemnauit, conueniri potest actione in factum prætoria. Hæc actio tunc datur cùm actio ciuilis, & in factum ciuilis, itémque de dolo deficiunt, vt *in §. final. suprà, de l. Aquil.* monui. Et hac actione tenetur iudex, non in veram litis æstimationem, sed in arbitrariam, & in quantum ea de re æquum religioni iudicantis videbitur, vt Iustinianus hîc loquitur, post Iurisconsultum *in l. fin. de variis & extraord. cognit.* Ita demùm tamen iudex qui litem suam fecit perperàm iudicando tenetur actione doli mali, vel actione in factum prætoria, si pars quam iudex perperàm iudicando læsit, non appellauit, vel etiam propter paupertatem appellare non potuit, vt dicitur *in l. 8. § pen. mandati.* Nam si pars læsa remedio appellationis vtatur, non est æquum, actionem de dolo, vel in factum prætoriam, dari aduersus iudicem, à quo appellatum est, sed qui læsus est, alterà vià contentus esse debet. 6

AD §. ITEM IS EX CVIVS COENACVLO.

TEXT Item is ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideò autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, quâ vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si acciderit, alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò quod deiectum effusúmve est, dupli, quantum omni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mer edes medicis præstitas, cæteráque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum, quibus caruit aut cariturus est, ob id quòd inutilis factus est.

SVMMARIA.

1 *Quando propter effusionem vel deiectionem quis conueniri possit.*
2 *Quare grauius puniatur is, ex cuius cœnaculis quid deiectum aut effusum est, quam is qui damnum dedit.*
3 *In homine libero nulla corporis æstimatio est.*
4 *Quomodo puniatur, quicquid positum aut suspensum habet, quod si ceciderit, alteri nocere possit.*

HIc proponitur secundum exemplum obligationis, quæ quasi ex delicto nascitur. QVASI EX DELICTO OBLIGATVR IS, EX CVIVS COENACVLO, VEL PROPRIO, VEL CONDVCTO, VEL GRATVITO, IN EVM LOCVM, QVOD VVLGO ITER FIT, QVID DEIECTVM VEL EFFVSVM EST, ITA VT ALTERI NOCVERIT. *hoc § nostro & dict. l. 5. § is quoque. de obligat. & act.* Hîc qui inhabitat cœnaculum, non tenetur ex maleficio, quia plerunque non culpâ ipsius contingit, vt quod deiicitur vel effunditur, transeunti noceat: sed culpâ serui 1

AD §. LEX CORNELIA.

TEXT. Sed lex Cornelia de iniuriis loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd ſe pulſatum quis, verberatúmve domúmve ſuam vi introitam eſſe dicat. Domum autem accipimus, ſiue in propria domo quis habitat, ſiue in conducto, vel gratis, ſiue hoſpitio receptus ſit.

SVMMARIA.

1 *Ex quibus cauſis ex L. Cornelia ob iniuriam illatam actio competat.*
2. *Quomodo Lex Cornelia à Prætoria iniuriarum actione differat.*
3 *Actio ex L. Cornelia eſt criminalis.*
4 *An patri, filij nomine, competat actio legis Corneliæ.*
5 *Actio ex lege Cornelia de generali Germaniæ conſuetudine perpetua eſt.*

NON tantùm Prætor edictum propoſuit de iniuriis, ſed etiam Cornelius
1 Sylla legem de iniuriis tulit. *l. hos accuſare. § fin. de accuſat.* & ex tribus
cauſis ininriaium actioné dedit QVOD SE PVLSATVM QVIS, VEL VER-
BERATVM: VEL DOMVM SVAM VI INTROITAM DICIT. *hoc §. noſtro.*
l. lex Cornelia de iniuriis. Inter pulſationem & verberationem hoc intereſt, quod
verberare eſt, cum dolore cædere. Pulſare, ſine dolore. *d. l. lex Cornelia. §. inter.*
2 *de iniuriis.* Per domum accipimus non proprietatem domus: ſed domicilium:
& ſiue in propria domo quis habitauerit, ſiue in cõducta, vel gratis ſiue ho-
ſpitio receptus, lex Cornelia locum habebit. *d. l. lex Cornelia. §. domum. de iniu-*
riis. Lex autem Cornelia de iniuriis, plurimùm diſtat à prætoria iniuriarum
actione. Etenim prætoria ininriarum actio pertinet ad omnes iniurias, verba-
les & reales. Actio legis Corneliæ de iniuriis ad tres tantùm cauſas cùm quis
pulſatus, verberatus, vel cuius domus vi introita eſt. Deinde iniuriarum agi-
tur ex l. Cornelia: in tribus iſtis cauſis, criminaliter; Actio enim iniuriarum ex
lege Cornelia deſcendens, eſt publica accuſatio. *d. l. hos accuſare. §. fin. de accu-*
ſat. At prætoria iniuriarum actio ciuiliter inſtituitur. Poteſt tamen etiã (quod
notandum eſt) ex lege Cornelia iniuriarum ciuiliter agi: condénatione, æſti-
matione iudicis facienda: *conſtitutionibus. de iniuriis*: hoc eſt, ex tribus iſtis
cauſis, ſi quis pulſatus ſit, vel verberatus, vel ſi cuius domus ſit vi introita,
(quas lex Cornelia complectitur.) poteſt agi ciuiliter, non quidem ex l. Cor-
nelia, quia lex Cornelia (vt dictũ eſt) publica eſt accuſatio, ſed ex edicto Præ-
toris generali de iniuriis, quos iſtos tres caſus lege Cornelia comprehenſos,
ſua generalitate comprehendit. Hoc vult Iuriſconſultus *in d. l. conſtitutionibus*
de iniur. ſignificare, cùm vtitur vocula ETIAM, quæ ἐμφατικῶς poſita eſt. Sic
cùm Paulus dicit, actionem iniuriarum ex l. Cornelia priuatam eſſe, *in l. licet.*
§. 1. de procur. loquitur in illo caſu, quando agitur ex tribus iſtis cauſis lege Cor-
nelia cõprehenſis, non quidem ex l. Cornelia, ſed ex edicto Prætoris generali
de iniuriis. Tũc ciuiliter agitur, & actio iniuriarum intentata ſuper eo, quòd
quis pulſatus eſt, vel verberatus &c. eſt priuata actio. Hoc ampliùs, filiofami-
lias iniuriam paſſo, pater ſuo noxine agit, vt ſuprà eſt expoſitum. At filiofa-
4 milias pulſato vel verberato. pater ex l. Cornelia ſuo nomine iniuriarum nõ
agit, ſed patri prætoria iniuriarũ actio cõpetit, filio legis Corneliæ. *l. lex Cor-*
nelia. § illud quæritur. de iniuriis; idque, *inquit ibi Iuriſconſultus*, inter omnes

conſtat

constat. Superioribus differentiis addunt interpretes etiam hanc differentiam quòd actio iniuriarum ex lege Cornelia descendens est ciuilis, & ideò perpetua. At actio iniuriarum ex edicto descendens est prætoria, & propterea annalis. Et hæc sententia communiter est recepta, eámque etiam in summo Imperij iudicio sequuntur, *teste Mynsingero in obseruat. cent. 1. obseru. 84.* Ex his igitur tribus causis, quòd quis se pulsatum dicit, vel verberatum, vel domum suam vi introitam, etiam post annum agi potest ex lege Cornelia de iniuriis. Ex his etiam causis ad supremum Imperij iudicium appellatio permittitur, vt Mynsingerus *in d. obseruatione* ostendit. Sed hæc postrema differentia vix subsistere potest, propterea quòd actio iniuriarum ex lege Cornelia descendens, ex his tribus causis, quod quis se pulsatum dicit, vel verberatum, vel domum suam vi introitam, accusatio publica est, vt suprà expositum est. Ciuiliter itaque ex lege Cornelia de iniuriis, ex his tribus causis, quod quis pulsatus est, vel verberatus, & domus ipsius vi est introita, agi non potest: sed consuetudine (vt dixi) aliud est receptum. 5

AD §. ATROX INIVRIA.

TEXT. Atrox iniuria æstimatur vel ex facto, vel vti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fustibus cæsus, vel ex loco veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in conspectu Prætoris iniuria facta sit, vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel si senatori ab humili iniuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim senatoris & parentis patronísque, aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem iniuriam facit: veluti si in oculo quis percusserit. Parui autem refert, vtrùm patri familias an filiofamilias talis iniuria facta sit: nam & hæc atrox æstimabitur.

SVMMARIA.

1 *Quænam sit atrox iniuria.*
2 *an filiosfam. quoque atrox iniuria inferatur.*

HIc Imperator explicat, quænam iniuria atrox dicatur. Per atrocem iniuriam, intelligi Imperator iniuriam grauissimam, *l. sed si hac lege. §. penultim. de in ius vocan.* contumeliosiorem & maiorem iniuriam *l. prætor edixit. §. penultim. de iniuriis.* ET ATROCEM INIVRIAM PRIMVM RES IPSA FACIT: VT SI QVIS VVLNERATVS, VEL FVSTIBVS FVERIT CÆSVS: *hoc §. nostro. & dict. l. prætor edixit. §. final. de iniuris*: & ex hac causa permittitur etiam liberto aduersus patronum agere. *dict. l. sed si hac lege. §. penult. de in ius voc.* Deinde ATROCEM INIVRIAM ETIAM FACIT LOCVS. VT SI CVI IN THEATRO VEL IN FORO, VEL IN CONSPECTV PRÆTORIS INIVRIA FVERIT FACTA. Hæc iniuria atrocior est illâ, quæ in solitudine, vt Iurisconsultus loquitur *in dict. l. prætor. § final. de iniuriis.* Tertio ATROCEM INIVRIAM FACIT PERSONA: VT SI MAGISTRATVI INIVRIA FACIT. Ea iniuria grauior est illâ, quæ fit priuato. Sic si Senatori fiat iniuria ab humili persona, vel parenti à liberis patrono à liberto, huiusmodi iniuria atrox dicitur, cùm liberis & libertis sancta debeat videri persona patris & patroni. Denique ATROCEM INIVRIAM ETIAM LOCVS VVLNERIS FACIT: VT SI QVIS IN 1

OCVLO FVERIT PERCVSSVS. Ea iniuria longè grauior est, quàm si in quis
2 aliqua alia corporis parte percussus fuerit. *h*. §. *n* NIHIL AVTEM REFERTVR, VTRVM PATRIFAMILIAS, AN FILIOFAMILIAS INIVRIA FVERIT FACTA. Nam & iniuriâ filiofamiliàs facta, atrox dicetur, si vulneratus fuerit, vel iniuria ipsi in foro fuerit facta, vel à liberis, aut denique si in oculo fuerit percussus. *hoc* §. *nostro*.

AD §. IN SVMMA.

TEXT. In summa sciendum est, de omni iniuria, eum qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agatur, æstimatione factâ (secundùm quod dictum est) pœna imponitur. Sin autem criminaliter officio iudicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, vt viri illustres, quique super eos sunt & per procuratores possint actionem iniuriarum criminaliter vel persequi, vel suscipere: secundum eius tenorem, qui ex ipsâ manifestiùs apparet.

SVMMARIA.

1 *De omni iniuria vel ciuiliter agi potest, vel criminaliter.*
2 *Non tamen simul.*
3 *Vtraque iniuriarum actio solam vindictam respicit.*
4 *An ciuilis iniuriarum actio criminali præiudicet.*
5 *Quando ciuiliter agatur, & quando criminaliter.*
6 *Cur in actione iniuriarum, libello adiiciatur hæc clausula, Salua taxatione Iudicis.*
7 *An actio iniuriarum ad reclamationem ciuilis sit.*
8 *Pœna iniuriarum, si criminaliter agatur, est arbitraria.*
9 *Iudex pœnam hanc ad pœnam vsque capitis extendere potest.*
10 *Diligenter tamen Iudex omnes circumstantias perpendere debet.*
11 *Illustres personæ per procuratorem iniuriarum agere possunt.*
12 *In actione iniuriarum procurator admittitur.*
13 *Condemnatus iniuriarum semper fit infamis.*
14 *Qui per procuratorem agit, infamia non notatur.*

1 IN hoc §. Imperator Iustinianus docet, quomodo iniuriam passus, propter iniuriam sibi illatam agere possit. DE OMNI, inquit, INIVRIA, *siue verbalis sit siue realis*. IS QVI INIVRIAM PASSVS EST, AGERE POTEST VEL CIVILITER, VEL CRIMINALITER. Vtitur Imperator disiuncta particula *vel* vt ostendat, passum iniuriam simul ciuiliter & criminaliter agere non posse, sed in arbitrio eius esse, vtrùm ciuilem an criminalem actionem instituere velit. Et si actor ciuilem actionem instituat, posteà criminaliter agere non poterit, & contrà, instituta actione criminali, non habet regressum ad actionem iniuriarum ciuilem. Vtraque enim actio de sola vindicta est, non de re familiari: *hoc est*, vtraque actione vindictam persequimur, non rem familiarem, siue damnum pecuniarum. *l. secunda*. §. *emancipatus, de collat. bonor.* vbi dicitur, iniuriarum actionem magis vindictæ, quàm pecuniæ habere persecutionem: & ibi, *magis*, positiuè, non comparatiuè sumitur. Hinc qui

quit iniuriarum agit, dicitur agere causam doloris, à Valentiniano Imperatore, *in tit. de libertis & successionibus eorum*. Sic Cicero *pro Cæcinna* inquit, Actionem injuriarum non ius possessionis assequi, *id est*, persequi, sed dolorem imminutæ libertatis iudicio pœnáque mitigare. Vlpianus quoque *in l. prætor. §. de iniurijs*, ait, In actione injuriarum agi principaliter de re, quæ habet publicam executionem: & paulò pòst, In actione injuriarum agi de Ipsa cæde vel veneno, vt vindicetur, non vt damnum sarciatur. Propter hanc itaque causam, ciuilis actio iujuriarum prædicat criminali, & contrà, criminalis ciuili: & vnâ intentatâ, altera tollitur. Secùs est, quãdo iudicium ciuile est de re familiari: criminale, de vindicta & publica vltione. Tunc vna actio aliam non tollit. *l. vnica. Cod. Quãdo ciuilis actio crimin. præiud.* Iacobus Cuiacius *lib. 10. obseruat. cap. 25. & 26.* Verbi gratia, homine occiso, competit iudicium ciuile & criminale: *Cod. de lege Aquilia*: hoc est, actio legis Aquiliæ & actio legis Corneliæ de sicarijs. Ciuile iudicium rem persequitur, *id est*, quod patrimonio actoris abest, & vltrà rem persequitur etiam pœnam pecuniariam. Iudicium criminale persequitur solam vindictam & punitionem publicam. Ciuile indicum est de re familiari. *l. 4. de pub. iudicijs. d. l. vnic. C. Quando ciuilis actio. &c.* Indicium criminale non pertinet ad rem familiarem, sed magis ad vltionem publicam. *l. 6. de sepulchro violato.* Ciuile iudicium postulat vtilitas priuatorum. Criminale, vigor publicæ disciplinæ, *l. locatio. §. quod illicitè. de publicanis.* Denique ciuili iudicio agit is cuius interest, vt sibi damnum sarciatur. Criminali agit quilibet de populo, *l. 3. §. hoc interdictum, & seqq. de libero hom. exhibendo.* Si itaque homine occiso, ciuili iudicio agatur, criminale non tollitur, nec cõtrà. Nec obstat, quod Paulus dicit, Actione legis Aquiliæ fieri præjudicium publico iudico. Id enim quo modo accipiendum sit, suprà *in titul. de lege Aquilia*, exposui. Ex his simul intelligimus, quando ciuiliter agatur, quando criminaliter. Inter interpretes quidem nostros ingens est ea de re concertatio, vt apud Iulium Clarum *lib. 5. sentent.* videre licet, vei ordine quatuor nostrorum Interpretum opiniones refert. Sed breuiter dicendum est: Ciuile iudicium esse de re familiari: Criminale continere vltionem publicam, sicuti etiam Iustinianus Imperator hîc satis perspicuè explicat, SI CIVILITER, inquit, AGATVR ÆSTIMATIONE FACTA, SECVNDVM QVOD DICTVM EST, POENA IMPONITVR. Dixit supra Imperator, eum qui iniuriam passus est posse injuriam æstimare & iudicem tanti reum debere condemnare, quanti injuriam passus æstimauerit, vel minoris, prout ei visum fuerit. *§ sed posteà. suprà, h. t. n.* Hoc igitur vult Imperator Iustinianus dicere: Ciuiliter iniuriarum tunc agi, quando iniuriam æstimat, & petit, vt iudex reum in æstimationem illam condemnet, eámque sibi applicet, saluâ tamen ipsius taxatione. Hæc clausula, Salua taxatione, libello adiicienda est, propterea quòd pœna injuriarum (vt suprà expositum est hodie est arbitraria; & iudex vel tanti reum condemnat, quanti injuriam passus eam æstimauerit, vel etiam minoris. Finis itaque ciuilis actionis est priuata vtilitas, siue res familiaris. Sic, cùm injuriam passus ad reclamationem agit, ciuiliter agitur: eáque sententia contra Marantham *in tract. de ordin. iudic. parte 4.* recepta, & in supremo Imperij iudicio approbata est. *Mynsingerus centur. 2. obseruation. 98. Geil, libro primo, practic. obseruat. 65.* Inquit posteà Imperator: SI CRIMINALITER AGATVR, OFFICIO IVDICIS EXTRAOR-

4 5 6 7 8

DINARIA POENA REO IRROGATVR. His verbis Imperator
significat, iniuriarum criminaliter tunc agi, quando iniuriam passus petit, vt
reus officio iudicis puniatur propter iniuriam illatam. Huius actionis finis est,
vigor publicę disciplinæ. *d.l.locatio.§.quod illicitè. de publicanis & vectig.& commiss.* Et potest iudex reum punire, vel exilio, vel relegatione, vel ordinis amo-
tione, *l. qui iniuriarum de iniuriis*, vel fustibus *l. final. de iniuriis*, vel quacunque
aliâ pœnâ. Nec enim certa aliqua pœna in iure est expressa, quam iudex iniu-
rianti debeat infligere. Et hoc Imperator noster hic vult significare cùm dicit,
9 POENAM EXTRAORDINARIAM REO IRROGANDAM ESSE.
Quinimò iudex & capitis pœnam reo quandoque propter illatas iniurias im-
ponere potest: quemadmodum complures ex interpretibus voluerunt, vt
apud Maranthan *in tract. de ordine iudic.d.part.4.* videre licet. Sic Iacobus Tri-
nulcius, Vicedominus regis Gallorum, Gallum quendam securi percuti ius-
sit, quòd Susannam Triuulciam iniuriâ affecisset, eámque deosculatus esset.
Ægidius Bossius in titulo, de extraord.criminib.numero.3. Cęterùm hîc iudicem dili-
10 genter considerare oportet circunstantias, quas Claudius Saturninus recen-
set *in l.aut facta de pœnis.* Adiicit Iustinianus hoc loco, VIROS ILLVSTRES,
ET QVI SVPER EOS SVNT, *hoc est*, illustrissimos, POSSE INIV-
11 RIARVM ACTIONEM CRIMINALEM PER PROCVRATO-
REM PERSEQVI VEL SVSCIPERE. Persequuntur viri illustres cri-
minalem actionem iniuriarum per procuratorem, cùm ipsi propter iniurias
illatas criminaliter agunt. Suscipiunt per procuratorem criminalem actio-
nem iniuriarum, cùm ab aliis ob iniurias illatas criminaliter conueniuntur.
12 Vtroque casu & cùm agunt viri illustres iniuriarum criminaliter, & cùm ab
aliis criminaliter conueniuntur, procurator admittitur. *hoc §.nostro.* Idque pri-
uilegium Zeno Imperator viris illustribus, & qui super eos sunt, dedit. *l.fin.C.
de iniuriis.* Alij igitur omnes, qui illustrium numero non sunt, iniuriarum cri-
minaliter per procuratorem nec agere, nec conueniri possunt: sed si agere
velint, sistere se in iudicio coguntur: & si conueniantur, in iudicio comparere
compelluntur. In criminalibus etenim procurator non admittitur *l.pen.§.1.de
13 public.iudic.* Ideò verò Zeno Imperator viris illustribus hoc priuilegij dedit, ne
aliquam infamiam facilè incurrant. Condemnatus iniuriarum infamiâ nota-
tur, siue ciuiliter sit actum, siue criminaliter, *l.1.de his qui not.infam.* Sic qui agit
iniuriarum criminaliter, & non vincit, similiter infamiâ notatur, propter in-
scriptionem & subscriptionem, qua ad talionis pœnam se obligat. *l. libellorum.
l.si cui crimen.de accusat.d.l.vlt.C.de iniuriis.* At qui per procuratorem agit iniu-
riarum, vel conuentus respondet per procuratorem, & condemnatur, infamiâ
non notatur. *l. furti. §.si quis alieno nomine.de his qui not.infam.* Idque Capella in
cautelis suis notauit, *cautela 12.*

AD §. NON SOLVM.

TEXT. Non solum autem is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est, qui percussit: verùm ille quoque continebitur, qui dolo fecit, vel curauit, vt cui mala pugno percuteretur.

SVM.

SVMMARIA.

1 *An is qui iniuriam alteri fieri procurauit, iniuriarum teneatur.*
2 *Dolus est de substantia actionu iniuriarum.*
3 *Error an ab iniuria excuset.*
4 *Dolus quomodo in actione iniuriarum præsumatur.*

NON SOLVM, inquit Imperator, IS INIVRIARVM TENETVR, QVI FECIT INIVRIAM, *hoc est*, QVI PERCVSSIT: VERVM ILLE QVOQVE, QVI DOLO FECIT, VEL CVRAVIT, VT CVI MALA PVGNO PERCVTERETVR. Hęc verba Imperator ex Vlpiano ICto descripsit *in l. non solùm, in prin. de iniuriis*: iisque significat, iniuriarum etiam teneri illum, qui fecit & procurauit, vt alicui iniuria fieret, SED HOC TVNC DEMVM PROCEDIT, CVM QVIS DOLO MALO FECIT, VEL PROCVRAVIT VT ALTERI INIVRIA FIERET, vt Imperator noster hîc loquitur. Rectè Imperator, post Iurisconsultum, doli mentionem fecit. Nunquam enim iniuria sine dolo committitur. Et dolus est de substantia actionis iniuriarum, vt Interpretes nostri loquuntur: & propterea, dolo cessante, iniuria fieri non dicitur, nec iniuriarum actio potest competere. Hinc traditum est, furiosum & impuberem, iniuriam facere non posse, cùm doli non sint capaces. *l. illud. de iniuriis*. Eum item iniuriarum non teneri, qui hominem liberum ceciderit, dum putaret seruum suum esse. *d. l. illud. in fine, de iniuriis*. Illum etiam non posse iniuriarum conueniri, qui cùm seruum percutere vellet, in proximo stantem inuitus percussit. *l. si cum seruo. de iniuriis*. Etsi autem dolus non præsumitur, sed ex indiciis manifestis probandus est, vt diximus suprà, *in tit. de vbi bon. rapt.* Tamen in actione iniuriarum id secùs se habet. Etenim in actione iniuriarum omne verbum, itémque factum iniuriosum animo iniuriandi prolatum & factum pręsumitur, nisi contrarium probetur. *l. si non conuitij. C. de iniuriis.* Eáque est communis nostrorum Interpretum sententia. *Mascardus de probat conclus.* 902. Quæ tamen locum non habent in propinquis & coniunctis personis, magistris item, & maioribus. In illis namque iniuriandi animus non præsumitur. *Bart. in l. vt vim. de iust. & iure*: sed ratio sanguinis & affectionis tollit præsumptionem iniurię, vt loquitur Accursius *in l. vestam de iniuriis.* Mascardus *d. conclus.* 902. Et iudex potest hoc casu, reo conuento purgationis iuramentum deferre, vt scilicèt reus suo iureiurando se purget, se iniuriæ inferendę animo non dixisset vel fecisse, *Andreas Gail. lib. 2. pract. obseru. obseruat.* 1.6.

1
2
3
4

AD §. FINAL.

TEXT. Hæc actio dissimulatione aboletur: & ideò si quis iniuriam dereliquerit, hoc est, statim vt passus, ad animum suum non reuocauerit, posteà ex pœnitentia remissam iniuriam non poterit recolere.

SVMMARIA.

1 *Quomodo iniuriarum actio tollatur.*
2 *Quis dicatur iniuriam ad animum reuocasse.*

3 *Quis remisisse dicatur iniuriam.*
4 *Actio iniuriarum intra quod tempus intentanda.*
5 *Annus quomodo computetur.*
6 *Iniuria in scriptis facta anno non tollitur.*
7 *Si iniuria in actu, super quo litigatur, facta fuerit, quando iniuriarum agi possit.*

IN hoc § Imperator Iustinianus docet, quomodo injuriarũ actio aboleatur, *hoc est*, tollatur. Aboletur dissimulatione. Si quis enim iniuriam, quam
1 passus est dissimulauerit, siue (Imperator hîc loquitur) dereliquerit, *hoc est*, statim vt passus est, ad animum suum non reuocauerit, iniuriam postea agere non poterit. Actio enim iniuriarum ex bono & æquo est. *d.l.non solùm.§.1.de iniurijs*: & æquitas non patitur, vt qui semel iniuriam remisit ex pœnitentia eam recolat. Ad animum verò non reuocasse iniuriam videtur, qui vbi iniuriam accepit, non est indignatus, neq; iniuriam, vt rem indignam, iniquo animo & grauiter tulit, *vt Theophilus hic explicat*; aut qui super iniuriis nõ est contestatus, vt loquuntur Imperatores *in l. si tibi seruitutis. Cod. de liberali causa.*
2 Sed & si quis ab initio iniuria ad animum reuocauerit, posteà tamen nuda voluntate (vt Iurisc͂õsultus loquitur *in l.sed si vnius. § si ante iudicem.de iniurijs,*) eam remiserit, extinguitur iniuriarum actio. Et remisisse videtur iniuriam,
3 qui iniuriantem amicè salutauit: *Bald.in l.filio quem pater. & de tit.a reconciliatione.de liberis & posthum.* aut cum iniuriante comedit, bibit, risit. *gloss.in verbo, dissimulatione, h. §. nostro*: vel manum iniurianti porrexit: *Angelus in l. de pactis* antequàm scilicet iniuriam in ius vocaret. Nam si post vocationem in ius, iniuriam passus tale quid fecerit, non iniuriam, sed animi rancorem remisisse videbitur. quemadmodum prolixè traditum est à Mascardo *d.conclus.902.* Hoc ampliùs iniuriarum actio tempore aboletur. *d.l.si vnius.§. si ante iudicem.in fin. de iniurijs.* Si enim iniuria affectus intra annum iniuriarum actionem non instituat, posteà iniuriarum agere volens non audietur *d. l. si non conuicij*, *Cod.*
4 *de iniurijs.* Annus verò in actione iniuriarum non est continuus, sed vtilis, *hoc est*, non currit statim à tempore illatę iniuriæ, sed à tempore scientię. *Andreas Geil.in practic.obser.lib.2.obser.105.* Et hæc de Prętoria iniuriarum actione ac-
5 cipienda sunt, non de actione iniuriarum ex lege Cornelia descendente. Illam namque perpetuam esse volunt. *Mynsingerus in obseruat.cent. 1. obseru* 84,
6 sicuti quoque suprà *hoc tit. nostro* monui. Sed & iniuria scripto facta anno non tollitur, pzopterea quòd scriptura est perpetua, semper manet, sempérque loquitur. *Geil.in 2.obser.pract.obser.104.* Illud ad extremum notandum est, iniuriarum statim agi non posse, cùm iniuria facta est in actu, super quo litigatur. Nanc tunc suspendendum est iniuriarum iudicium donec actus, super quo lis
7 est, finitus fuerit, atque ita quotidie in iudiciis pronunciant, *per l.si quidem auiam tuam.C. de iniurijs.*

SYNO-

SYNOPSIS TIT. IV. DE INIVRIIS.

INIVRIA.

- **Svmitvr**
  - **Generaliter**, pro omni eo quod non iure fit.
  - **Specialiter** pro
    - Contumelia, vt in hoc titulo.
    - Culpa seu damno, vt in superiore.
    - Iniustitia seu Iniquitate, vt in seq.
- **Committitvr** tribus modis,
  - **Re.** j. facto, cùm quis pulsatur.
  - **Verbis**, cùm alicui conuicium fit.
  - **Scriptvra**, cùm libellus ad infamiam alicuius scribitur, aut in vulgus spargitur.
- **Infertvr** nobis vel
  - Nostro nomime, seu principaliter, modis suprà scriptis.
  - Alieno, seu per cõsequentias, per
    - **Liberos**, **Vxorem**, **Nvrvm**, — quo casu & ipsis & nobis — Fit iniutia, cõpetit actio.
    - **Servos** — Proprios, Cõmunes, Fructuarios, Et bona fide seruiẽtes. — Si videl. atrociter fuerint verberati: quo etiam casu nulla ipsis iniuria fieri intelligitur
    - **Liberos homines** etiam bona fide seruientes, & in nostram contumeliam pulsatos.
- **Coercetvr** vatiis pœnis:
  - Ex l. xij. tabularũ,
    - Pœna Talionis, ob membrum ruptum.
    - Nummaria, propter os fractum.
  - Ex edicto Prætoris, arbitraria, pro grauit. iniurię, æstimãdæ ex — Facto, Loco vbi fit.] Persona, Loco vulneris.
  - Ex l. Cornelia quæ iniuriam manu factam ex tribus causis coërcet, grauiori animaduersione,
- **Inivriarvm** actio duplex.
  - Ciuilis, cuius pœna est arbitraria,
  - Criminalis cuius pœna extraordinaria,
  - Vtraq; tollitur. — Dissimulatione, Pacto, Transactione, Iureiurãdo.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

TITVLVS V.

TEXT. Si iudex litem suam fecerit, non propriè ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & vtique peccasse aliquid intelligitur, licèt per imprudentiam: ideò videtur quasi ex maleficio teneri: & in quantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, pœnam sustinebit.

1 *Quomodo iudex litem suam faciat.*
2 *Si prudenter iudex malè iudicauerit, an obligetur ex delicto.*
3 *Quid iudex hoc casu præstare teneatur.*
4 *Si iudex per imprudentiam malè iudicauit, obligatur quasi ex delicto.*
5 *Qua actione iudex per imprudentiam malè iudicans conueniri possit.*
6 *Si per sententiam læsus appellauerit, an & tunc aduersus iudicem agere possit.*

1 DIxit Imperator de obligationibus, quæ ex delicto nascuntur. Nunc incipit agere de obligationibus, quę nascuntur quasi ex delicto. PRIMVM AVTEM QVASI EX DELICTO NASCITVR OBLIGATIO, CVM IVDEX LITEM SVAM FACIT PER IMPRVDENTIAM. Pro his verbis, LITEM SVAM FACERE, Imperatores quandoque dicunt, CAVSAM SVAM FACERE *l. 2. Cod. Theodos. Quorum appellat. non recipiantur.* Et litem suam facere nihil aliud est, quàm litis periculum in se vertere, & litem aduersus se excitare. Ac iudex litem suam facit, perperàm iudicando, si malè absoluerit reum,
2 aut male reum condemnauerit. Ac vtrumque iudex facit, vel prudenter, vel per imprudentiam. Si prudenter iudex perperàm iudicauit, ex delicto obligatur, *hoc est* ex dolo malo. Dolus malus delictum est eóque nomine comprehenduntur omnia delicta, quæ nomine vacant. Potest ergo iudex, qui prudenter reum absoluit, quem condemnare debuit, ab actore doli mali actione conueniri. Et contrà, si iudex reum prudenter condemnauit, quem absoluere
3 debuit, reus iudicem, quem obligatum habet ex delicto siue dolo malo, doli mali actione rectè conuenit. Et iudex hoc casu tenetur veram litis æstimationem præstare actori vel reo, quem sua sētentia læsit, & ipse insuper fit infamis.
4 *l. si filiusfamilias iud. x. de iudiciis. in l. fin. C. de pœna iudicis, qui male iudicauit.* Si per imprudentiam iudex perperàm iudicauit, *hoc est*, per inscitiam iuris, quæ etiam stultitia dicitur ab Vlpiano *in l. si per imprudentiam, in princ. de euict.* (& inde stultitiam iuris ignari, *in l. pen. §. vlt. de iur. & facti ignor.*) tunc iudex ex contractu reo vel actori non obligatur, quia nullus intercessit contractus inter iudicem & reum vel actorem. Non obligatur etiam iudex ex maleficio siue delicto, quia nihil deliquit: nec enim dolo malo perperàm iudicauit. Obligatur tamen quasi ex delicto. *l. 5. § si iudex. de oblig. & act.* quia quasi deliquisse videtur iudex, qui vbi iuris scientiam non habuit, iudicandi munere functus est, nec peritio-

res

res consuluit. Et propterea iudex à parte quam læsit, *hoc est*, actore, si per imprudentiam reum absoluit, aut à reo si per imprudentiam ipsum condemnauit, conueniri potest actione in factum prætoria. Hæc actio tunc datur cùm actio ciuilis, & in factum ciuilis, itémque de dolo deficiunt, vt *in §. final. supra, de l. Aquil.* monui Et hac actione tenetur iudex, non in veram litis æstimationem, sed in arbitratiam, & in quantum ea de re æquum religioni iudicantis videbitur, vt Iustinianus hîc loquitur, post Iurisconsultum *in l. fin. de variis & extraord. cognit.* Ita demùm tamen iudex qui litem suam fecit perperàm iudicando tenetur actione doli mali, vel actione in factum prætoria, si pars quam iudex perperàm iudicando læsit, non appellauit, vel etiam propter paupertatem appellare non potuit, vt dicitur *in l. 8. § pen. mandati.* Nam si pars læsa remedio appellationis vtatur, non est æquum, actionem de dolo, vel in factum prætoriam, dari aduersus iudicem, à quo appellatum est, sed qui læsus est, alterâ viâ contentus esse debet. 6

AD §. ITEM IS EX CVIVS COENACVLO.

TEXT Item is ex cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret, quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideò autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, quâ vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si acciderit, alicui nocere quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò quod deiectum effusúmve est, dupli, quantum omni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si verò viuat, nocitúmque ei esse dicatur, quantum ob eam rem æquum iudici videtur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteráque impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operarum, quibus caruit aut cariturus est, ob id quòd inutilis factus est.

SVMMARIA.

1 *Quando propter effusionem vel deiectionem quis conueniri possit.*
2 *Quare grauiùs puniatur is, ex cuius cœnaculis quid deiectum aut effusum est, quàm is qui damnum dedit.*
3 *In homine libero nulla corporis æstimatio est.*
4 *Quomodo puniatur, quicquid positum aut suspensum habet, quod si ceciderit, alteri nocere possit.*

HIc proponitur secundum exemplum obligationis, quæ quasi ex delicto nascitur. QVASI EX DELICTO OBLIGATVR IS, EX CVIVS COENACVLO, VEL PROPRIO, VEL CONDVCTO, VEL GRATVITO, IN EVM LOCVM, QVOD VVLGO ITER FIT, QVID DEIECTVM VEL EFFVSVM EST, ITA VT ALTERI NOCVERIT. *hoc § nostro & dict. l. 5. § is quoque. de obligat. & act.* Hîc qui inhabitat cœnaculum, non tenetur ex maleficio, quia plerunque non culpâ ipsius contingit, vt quod deiicitur vel effunditur, transeunti noceat: sed culpâ serui 1

vel liberi. Si culpâ inhabitãtis ex cœnaculo quid deiiceretur vel effunderetur, quod alteri noceret, ipse inhabitans delinqueret, & ex delicto siue maleficio lege Aquilia teneretur, vt suprà *in titul. de lege Aquilia*, expositum est. At cùm culpa serui aut liberi ex cœnaculo quid deiicitur vel effunditur, ita vt noceat alteri, hoc sanè casu, inhabitans cœnaculum nihil delinquit, nullum maleficium committit, & propterea ex delicto, siue ex maleficio non obligatur. Obligatur tamen quasi ex delicto, siue quasi ex maleficio, quia quodammodò in culpa est, & quodammodò pecasse & deliquisse videtur quòd in suo cœnaculo habuerit incautum & improuidum seruum aut liberum, qui quid deiecit vel effudit ex cœnaculo, quod alteri noceret. Inquit Imperator: TENETVR OB CVLPAM AVT SERVI AVT LIBERI. Per liberum, Græci interpretes intelligunt filium. Sic enim verterunt ob culpam τοῦ υἱοῦ & liberum in singulari numero, pro filio aliquando accipi, suprà monui. Theophilus liberum, de homine libero interpretatur. Et cùm seruus, ac liber homo siue filius ex cœnaculo quid effundit aut deiicit, quod alteri nocet, inhabitans cœnaculum quasi delinquere videtur; & prętereà, ab eo cui nocitum est, conueniri potest in duplum damni, quod datum est à seruo, filio, aut libero homine. *h. §. n. & leg. 1. in princ. de his qui effuderint vel deiecerint.* Sicque damnum, quod
2 datur per deiectionem vel effusionem ex cœnaculo, grauiùs vindicatur in inhabitante, quàm cætera damna vindicari solent ex lege Aquilia. Etenim ex lege Aquilia ob damnum datum quis tenetur in simplum, non in duplum, sicuti in *in tit. d. l. Aquilia*, suprà expositum est. At in inhabitantem datur actio in duplum, cùm ex cœnaculo ipsius quid defectum vel effusum est, quod alteri nocuit, quia publicè vtile est, sine metu & periculo pertinera commeari, & loca, per quę vulgò iter solet, securitatem debent habere. *dict. l. prima de his qui deiec. vel effud.* Sed hac actione vnus conuentus & condemnatus, secuta duplici præstatione, reliquos liberat, *leg. 1. § final. cum tr bus ll. sequentibus, de his qui deiecerint.* Quod in actione legis Aquiliæ item non obtinet, quæ in singulos, qui damnum dederunt, etiam solutione ab vno facta, datur. *l. item Mela §. fin si plures. & §. si plures. l. ita vulneratus. §. rursus, ad legem Aquiliam.* Cuius diuersi iuris ratio hæc esse videtur, quòd in actione damni dati, de his qui deiecerunt, vel effuderunt, de vnius hominis admisso, quæritur, & de vnius admisso sępiùs queri, æquum non est, *l. penultim. §. vltim. nautæ, caupones, & cæt.* Ob id, præstatione facta ab vno ex inhabitantibus cæteri inhabitantes liberantur. In actione legis Aquilię, quæritur de facto plurium: *dicta leg. item Mela* & ideò tenentur singuli in solidum, etiamsi vnus soluerit, quia omnes deliquerunt. Hæc autem actio, quæ in inhabitantem datur, dicitur actio in factum. *d. l. 1. de his qui deiecerint.* & est in factum prætoria edictalis ex edicto. *De his qui effuderint, vel deiecerint.* Appellatur etiam actio legis Aquiliæ, propterea quòd accommodata est ad legem Aquiliam. *l. 5. cùm autem de his qui deiecerint vel ef-*
3 *fuderint.* Sanè si homo liber eo, quod ex cœnaculo deiicitur, occisus fuerit, non fiet damni ęstimatio in duplum, quia in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest. *l. fi. de his qui deiecerint, &c.* sed inhabitans cœnaculum in quinquaginta aureos condemnabitur. Quòd si homo liber viuat, nocitúmque ei sit, inhabitans cœnaculum condemnabitur, quantum ob eam rem æquum iudici videbitur: quod Iustinianus diligenter *hoc §. nostro* explicat, &

uat, & Iurisconsultus *in d. l. 1. de his qui deiec. vel effud.* Porrò IMPERATOR NOSTER IVSTINIANVS EI EX CVIVS COENACVLO QVID DE- 4
IICITVR VEL EFFVNDITVR QVOD ALTERI NOCET, SIMILEM ESSE TRADIT ILLVM, QVI EA PARTE, QVA VVLGO ITER FIERI SOLET, ID POSITVM AVT SVSPENSVM HABET, QVOD POTEST, SI CECIDERIT, ALICVI NOCERE *d. l. §. prætor. ait. de his qui deiec. vel effud. & h. n.* Notanda sunt hæc verba, QVOD POTEST SI CECIDERIT NOCERE. His verbis Imperator ostendit, actione in factum prætoria edictali teneri eum, qui quid positum aut suspensum habet in platea, quod potest nocere, quamuis nondum nocuerit. Is qui positum aut suspensum quid habet, quod potest nocere, hoc solo, quòd positum aut suspensum habet id, cuius casus transeunti nocere posset, tenetur & obligatur quasi ex delicto. Non tamen tenetur in eandem æstimationem, in quam tenetur is, ex cujus cœnaculo quid deiectum vel effusum est, quod nocuit. Ille in duplum damni, quod datum est, tenetur: hic in decem aureos. *h. § n.*

AD §. SI FILIVS FAM.

TEXT. Si filiusfamiliàs seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectũ effusúm ve sit, siue quid positum suspensúm ve habuerit, cujus casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum. Quod & in filiofamilias ju dice obseruandum est, qui litem suam fecerit.

SVMMARIA.

1 *Si ex filijfam. cœnaculo quid deiectum vel effusum est, an pater teneatur?*
2 *Ante Iustinianum noxalis actio nomine filijfam. in patrem dabatur.*
3 *Quænam actio in filium detur.*

HIc de filiofamilias agitur, ex cujus cœnaculo quid deiectum vel effusum est. Et docet Imperator, ex Iuliani Iurisconsulti auctoritate, in patrem nullam esse actionem. Hoc ipsum ex Iuliano tradidit Caius ICtus *in dict. l. 5. vers. ideò si filiusfamilias. de obligat. & act.* Caius aliquantò diligentiùs idipsum explicat. Etenim Iustinianus hic inquit, IN PATREM NVLLAM ESSE ACTIONEM, Caius verò ex Iuliano refert, IVLIANO PLACVISSE, IN PATREM NEQVE DE PECVLIO, NEQVE NOXALEM DANDAM ESSE ECTIONEM. Dictis autem verbis Iustinianus, itémque Cajus ostendere volunt, filium familias, ex cujus cœnaculo quid deiectum vel effusum est, neque ex contractu obligari, neque ex delicto. Si enim filiusfamilias ex contractu obligaretur, daretur in patrem actio de peculio, *l. tam ex contractibus de iudiciis. d. l. 1. §. si filiusfamilias. de his qui effud. vel deiec.* Ibi Vlpianus inquit: Si filiusfamilias cœnaculum conductum habuit, & inde deiectum vel effusum quid sit, de peculio in patrem actio non datur, quia non ex contractu venit. Rursus, si filius familias obligaretur ex delicto, daretur in patrem actio noxalis. Nam secundùm ius, quod ante Iustinianum obtinuit, noxalis actio filiifamilias nomine dabatur in patrem, vt pater vel solueret æstimationem damni, quod dedisset filiusfamilias, vel noxæ filiusfamilias dederet, *§. fin. infrà. de noxalib. action.* In patrem autem non datur actio de peculio, neque etiam noxalis actio. Inde igitur relinquitur, filium familias, ex cujus cœnaculo quid deiectum vel effusum est, quod alicui 1
2
3

nocuit, neque ex contractu, neque ex delicto obligari, sed obligari ex quasi delicto. Et propterea cum filio familias agi potest actione in factum prætoria,
3 sicuti suprà explicatum est. Idémque dicimus de filiofamilias, qui quid positũ aut suspensum habuit, quod nocere posset, si ceciderit. *d. l. 5. ver. ideò si filius famil. de obl. & act.* Et denique IDEM OBSERVANDVM EST IN FILIOFAMILIAS IVDICE, QVI LITEM SVAM, FECIT PER IMPRVDENTIAM, *hoc. §. nostro.*

Ad §. item exercitor.

Text. Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de damno aut furto, quod in naui aut caupona, aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum quorum opera nauem, aut cauponam aut stabulum exerceret. Cùm enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum vteretur ideò quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ heredi quidem datur, aduersus heredem autem non competit.

SVMMARIA.

1 *Quatenus exercitor nauis, caupona aut stabuli, ex quasi delicto obligetur.*
2 *Culpæ reus est, qui opera maiorum hominum vtitur.*
3 *Culpa hic non est delictum.*
4 *Quæ actio in exercitorem detur.*
5 *An aduersus heredes exercitoris actio in factum competat.*
6 *Propriorum seruorum nomine qua actione teneatur exercitor.*

1 TErtiò QVASI EX DELICTO OBLIGATVR EXERCITOR NAVIS, CAVPONÆ, AVT STABVLI, SI IN NAVI, CAVPONA, AVT STABVLO SIVE DIVERSORIO, DAMNVM DATVM, AVT FVRTVM FACTVM SIT IIS, QVI NAVE VEHEBANTVR, AVT DIVERTEBANT IN CAVPONA AVT STABVLO, A SERVIS AVT STABVLIS, QVORVM OPERA EXERCITOR IN NAVI, CAVPONA AVT STABVLO VTEBATVR. Hîc exercitor nauis, cauponæ aut stabuli, non obligatur ex contractu, quia non contraxit cum illo qui in naui fuit, aut apud ipsum diuertit, cuique in naui, caupona aut stabulo, furtum factum, vel, damnum datum est. Non obligatur etiam exercitor ex delicto siue maleficio, quia exercitor ei qui naui vehebatur, aut apud ipsum diuertit, furtum non fecit, nec damnum vllum dedit. Si exercitor nauis, cauponę aut stabuli, ipse furtum fecit aut damnum dedit iis, qui naui vehebantur, aut apud ipsum diuerterũt, ex delicto obligatur, & furti actione aut legis Aquiliæ tenetur. At cùm exercitor non ipse furtum fecit, nec damnum dedit, sed serui aut famuli, quorum opera vtebatur, furtum fecerũt, aut damnum dederunt, hoc casu exercitor nauis, cauponæ aut stabuli, non obligatur ex delicto siue maleficio: obligatur tamen quasi ex delicto, aut quasi ex maleficio: QVIA, inquit Imperator, ALIQVATENVS CVLPÆ REVS EST, QVOD OPERA MAIO-
2 RVM HOMINVM VTITVR, *h. s. n.* Ita etiam à Iurisconsulto Caio traditum est *in d. l. 5. §. fin. d. obl. & act.* Inquit Imperator: ALIQVATENVS CVLPÆ REVS

REVS EST, *hoc est*, quodammodo peccasse & deliquisse videtur exercitor nauis, cauponæ stabuli, quòd opera taliū hominum vsus est, qui iis qui naui vehebantur, aut caupona & stabulo siue diuersorio excipiebantur, furtum fecerunt, aut damnum dederunt. Culpa igitur in hoc titulo, (quod diligenter notandum est) non est delictum, sed quasi delictum. In lege autem Aquilia culpa 3
etiam leuissima delictum est; vt *in tit. de leg. Aquilia*, suprà expositum est. Datur autē in exercitorem, nauis, cauponæ aut stabuli, cùm à seruo aut famulo, 4
cuius opera vtebatur, iis qui naui vehebantur, aut in caupona aut stabulo diuerterunt, furtum factum aut damnum datum est; actio in factum prætoria edictalis, ex edicto scilicet, Nautæ, caupones, stabularij, *toto tit. Nautæ, caupones stabularij, vt recepta restituant.* Et hæc actio in duplum est. *l. fin. §. hæc actio Nautæ, caupones, &c. l. vnica. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios*, ac hæredi ejus, cui furtum factum est, vel qui damnum est passus, datur. Aduersus hæredem autem exercitoris non competit, vt Iustinianus *in fine huius §.* docet; quia 5
pœnalis est, & actiones pœnales in hæredem non transeunt, nisi fuerint contestatæ, *l. 1. de priuat delict. l. omnes pœnales, actiones, de oblig. & ac.* Et hæc tunc procedunt, cùm exercitor nauis, cauponæ aut stabuli, liberorum hominū aut alienorū seruorum opera vsus est: iique furtum fecerunt, aut damnum dederunt, Suorum etenim seruorum nomine, si furtum fecerunt, aut damnum dederunt. Suorum etenim seruorum nomine, si furtum fecerunt iis, qui naui vehebantur vel stabulo excipiebantur, tenetur duntaxat actione noxali. *d. l. fin.* 6
§. seruorum autem. Nautæ, caupones, &c. d. l. vni. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. Idémque argumento exercitoris dicendum est de seruis, qui ex cœnaculo qui deiecerunt vel effuderunt, ita vt alicui noceret. Nam is, ex cuius cœnaculo quid deiectum vel effusum est, quasi ex delicto obligatur, & tenetur actione in factum prætoria in duplum, si serui ipsius proprij nō fuerunt: alias tenetur dūtaxat serui nomine, actione noxali. *toto tit. de noxal. act. infrà.* Differentiæ ratio à Papiniano redditur his verbis: *ind. l. fin. Nautæ, caupones, &c.* his verbis. Cùm exercitor nauis alienos adhibet, explorare eum oportet, cuius fidei aut innocentiæ sint. In suis venia dignus est, si quales quales ad instituendam nauem adhibuerit. Eandem rationem reddit Vlpianus *in l. vni. Furti aduersus nautas, caupones stabularios*, Serui, *inquit*, sui nomine exercitor, noxę dedendo, se liberat. Cur ergo non exercitor condemnetur, qui seruum tam malum in naue admisit; & cur liberi quidem hominis nomine tenetur in solidum, serui verò non tenetur? Nisi fortè idcircò, quod liberum quidem hominem adhibens, statuere debuit de eo, qualis esset. In seruo verò suo ignoscendum sit ei, quasi in domestico malo, si fortè dedere paratus est. Si autem alienum adhibuit seruum; quasi in libero tenebitur.

SYNOPSIS TIT. V. DE OBLIGAT. QVÆ QVASI EX DELICTO. NASCVNTVR.

OBLIGANTVR EX QVASI DELICTO

1. IVDEX, qui per imprudentiam iniquè iudicauit.
2. HABITATOR cœnaculi, ex quo deiectum quid vel effusum, quod nocuerit transeunti.
3. IDEM HABITATOR, qui supra viam publicam quid suspensum habet, cuius casus nocere possit.

(2, 3:) Etiam filiusfamilias, qui seorsum à patre habitat.

4. EXERCITOR, ob furtum factum vel damnum datum ab iis quorum opera vtitur in exercenda: Naui, Caupona, Stabulo.

DE ACTIONIBVS.

TITVLVS VI.

TEXT. Superest, vt de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est quam ius persequendi iudicio, quod sibi detur.

SVMMARIA.

1 *Actio quid sit.*
2 *Persequendi verbum quid denotet.*
3 *Quid propriè deberi dicatur.*
4 *Compensatio quid sit.*
5 *Actio aliàs formula dicitur.*
6 *Olim formulæ actionum à collegio Pontificum petendæ erant.*

7 *Album quid significet.*
8 *Formularum [illegible]sus in quibus iudiciis obseruatus fuerit.*
9 *Hodie formulæ istæ solemnes abrogatæ sunt.*

SVPEREST, inquit Imperator, VT DE ACTIONIBVS LOQVATVR. Ideò
superest, quia de personis dixit, itémque de rebus. & omne ius, quo vtimur,
vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones §. *fi. suprà de iure nat. gent.*
& ciuil. ACTIO AVTEM NIHIL ALIVD EST, QVAM IVS PERSEQVENDI
IN IVDICIO, QVOD SIBI DEBETVR. Ita Celsus Iurisconsultus actionem de-
finiuit, *in l. nihil aliud de obl. & act.* eámque definitionem ex Celso Imperator
noster hic refert. Dicitur in definitione, ACTIONEM ESSE IVS PERSE-
QVENDI, rectissimè. In iure enim omnia ferè nomina, iuris nomina sunt, *h. e.* 1
iuris intellectum & significationem habent. Vt hereditas, non est corpus, aut
pecunia quæ morte alicuius ad aliquem peruenit vt Cicero in Topicis defini-
nit, & dixi *in tit. de hered. quæ ab intest. defer.* suprà, sed est ius successionis. *l. bo-*
norum appellatio. de verb. oblig. & ius incorporale: §. *incorporales suprà, de rebus*
corpor. & incorpor. quod neque cerni, neque tangi potest, & sub sensum non ca-
dit. *l.* 1. §. *de rer. diuis.* Sic dos non est pecunia, quę propter matrimonii one-
re marito datur, sed est ius. *l. quod dicitur. j. de impensis in res dotal. factis.* Ad eun-
dem modum actio non est ipsa persecutio sed ius persequendi, sicuti bono-
rum possessio non est ipsa persecutio patrimonii, sed ius persequendi patri-
monii. *l. 3. § bonorum igitur possessionem. de bonor. poss.* Et rectè Imperator post Iu-
risconsultum PERSEQVENDI verbo vtitur, cùm ad personales & reales actio-
nes pertineat. *l. actio personam. de obl. & act.* Additur in definitione, IN IVDI-
CIO, *hoc est*, apud Iudicem datum à Prætore. Prætor enim olim iudicem dare 2
solebat. *l. 1. de dolo malo l. 2. de capite minutis, l. 1. depositi. l. commodati, cum infini-*
tis similibus. Interdum tamen ipse etiam iudicabat. *l. 1. de minor. 25. annis. l. 1. l. si*
prætor de iudiciis. l sæpe. l. generaliter. de offic. præsid. Cicero. *de leg 3.* Qui priuata
iudicet, iudicarive iubeat, Prætor esto. Inde cognitio prætoria *l. 1. §. 1. de rei*
vind. l. in causa de minor. 25. annis. Postremis verbis, QVOD SIBI DEBETVR,
causa actionis iudicatur. Causa actionis siue iuris persequendi quid in iudicio 3
est, quod nobis aliquid debetur. Deberi quidem propriè dicitur, quod ex con-
tractu, vel quasi, aut ex maleficio, vel quasi, nobis debetur. *l. creditores. cum dua-*
bus legibus sequentibus. l. de verb. sign. l. omnem. obligationem. de iudiciis. Cæterum
hîc DEBENDI verbum. etiam de re quę nostra est, quamque nobis restitui
petimus, exaudiendum est, vt definitio actionis non solùm actioni in perso- 4
nam, sed etiam in rem conueniat. Ita DEBENDI quoque verbum sumitur in
definitione compensationis, cùm dicitur, Compensationem esse debiti & cre-
diti inter se contributionem, *l. 1. de compensat.* Nec enim compensatio in per-
sonalibus duntaxat actionibus locum habet, sed etiam in realibus *l. fin. C. de com-*
pens. Non itaque probandum est, quod nonnulli ad definitionem actionis hęc 5
verba SVVMVE EST adiiciunt. Aliàs actio formula dicitur, quæ etiam forma
appellatur, *in princ. tit. de interdict. inf.* Sic enim Marcianus Iurisconsultus li-
brum singularem scripsit ad formulam, *h. e.* actionem hypothecariam, vt ex in-
scriptione, *l. 5. de pign. & hypoth.* videre licet. Et Paulus inquit; Vulgaris formu-
la in dominum danda est, *hoc est*, actio vulgaris, *in l. si seruus. j. de furt.* Vlpianus
item *in fragm. tit. 19.* formulas familiæ erciscundæ, communi diuidundo &

finium regundorum dixit, pro actionibus familię eriſcundæ, communi diuidundo & finium regundorum. Et paulus formulam Fabianam *lib. 5. sent. tit. 3.* pro actione Fabiana. Sic cùm Vlpianus *in fragm. tit. 25.* tradit, Fidei commiſſa non per formulam peti, ſignificat fideicommiſſa non peti per actionem à Prętore datam, ſed extra ordinem cognitione Prætoria. Atque ita formulam pro actione à Prætore data, alij etiam auctores acceperũt. Cicero *pro Roscio comœdo.* Sunt iura, ſunt formulę de omnibus rebus conſtitutę, ne quis aut in genere iniuriæ, aut in genere actionis extaret. Expreſſæ ſunt enim de vnuſcuiuſq; damno, dolore, incommodo, calamitate, publicæ Prętore formulę, ad quas priuata lis accommodatur. Seneca *lib. 3. beneficijs.* Melior videtur conditio cauſæ bonę, ſi ad iudicé, quàm ad arbitrium mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat terminos ponit: huius libera & nullis adſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt, & adiicere. Ac olim formulæ ſiue actiones apud collegium Pontificum erant: *l. 2. §. omnium de orig. iur.* & in eorum penetralibus abditum erat ius ciuile, vt Liuius *libro nono* ait. Poſteà temporis ſucceſſu, actiones à Prętore ſtipulari cœperunt, & Prætores formulas, actiones, iudicium dictabant *l. eo tempore. §. etiam de peculio.* Hinc illa in edictis Prętorum verba, quorum ſuprà quoque meminimus, IVDICIVM DABO, *id eſt,* iudicem dabo, eique certam formulam, ſiue actionem, quam in iudicando ſequi debeat, pręſcribam. Et qui à formula pręſcripta vel ſyllabâ detrahebat, lite cadebat. Cicero, *Pro Cæcinna.* Qua de cauſa horũ errorum obſeruatores Iuriſconſulti à Cicerone aucupes ſyllabarum vocantur: & à Conſtantino Imper. formulæ dicuntur aucupatione ſyllabarum inſidiari *in l. 1. C. de formulis & imperat. actionum subl.* Formularum verò difficilis non fuit conceptio, proptereà quòd plerunque eadem eſſent edicti & actionis ſiue formulæ verba, vt Vlpianus oſtendit *in l. ædiles aiunt. §. vendendi,* ibi, *In actione & in edicto adiectum. eſt, de ædil. edict.* Hinc idem Vlpianus *in d. l. 1. de edend.* docet enim edere actionem qui aduerſarium ſuum ad album producit, & demonſtrat, quod dictaturus eſt. Album ibi, tabulam ſignificat Prætoris dealbatam, in qua Prętores edicta proponere ſolebant, vt rectiùs ab omnibus legi & cognoſci poſſent. Per aduerſarium, intelligit Iuriſconſultus reum; quem actor ad album producit, demonſtrans, qua actione agere velit. Malè itaque Alciatus *diſpunct. c. vlt. & rurſus lib. 8. parerg. c. 7.* tradit, Aduerſarium, tabulas rationum, tumultuariè & ad memorię ſubſidium confectas, ſignificare. Denique formularum vſus fuit in iudiciis ordinariis, in extraordinariis iudiciis conceptio formularum
8 non obſeruabatur. *l. actio. de neg. geſt.* & tandem Conſtantinus Imp. formulas & impetrationes actionum ſuſtulit. *d. l. 1. C. de form. & impetr. act. ſublat.* Ac ſufficit hodiè actionem aptam rei & propoſito negotio competentem proponere, vt Theodoſius & Valentinianus reſcripſerunt *in l. 2. Cod. de form. & imper. act. ſubl.* Illud notandum, quòd actio quandoque motus appellatur. *l. 3. C. de*
9 *quadr. praſc. ibi,* cauſa moueatur, *hoc eſt,* agatur. Quod enim *in tit. de vſucap.* ſuprà, ſi modò benè memini, monui.

AD,

AD §. OMNIVM AVTEM ACTIONVM.

TEXT. Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrósve de quacunque re quæritur, summa diuisio in duo genera deducitur, aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit vnusquisque, aut cum eo qui ei obligatus est, vel contractu, vel ex maleficio: quo casu proditæ sunt actiones in personam, per quas intendit ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis.

SVMMARIA.

1 *Quæ sit præcipua omnium actionum diuisio.*
2 *Arbitri sunt etiam iudices.*
3 *Arbitri compromissarij quidam sint.*
4 *Ab horum sententia non appellatur.*
5 *Actio in personam quænam sit.*
6 *Causa efficiens actionis in personam est obligatio.*
7 *Quis finis actionis in personam.*
8 *Actio in personam an in heredem detur.*
9 *Actiones pœnales quatenus in hæredes competant.*
10 *Actio Quod metus causa, est actio in personam.*
11 *Actio Quod metus causa, an semper aduersus eundem detur.*
12 *Cur actio Quod metus causa, in rem scripta dicatur.*
13 *Exceptio Quod metus causa, cur in rem scripta dicatur.*
14 *Actio ad exhibendum an sit actio in personam.*
15 *An in omni actione in personam actor rectè petat, aduersarium sibi dare vel facere oportere.*

IN hoc §. Imperator actionum diuisionem proponit. OMNIVM, inquit, ACTIONVM, QVIBVS INTER ALIQVOS APVD IVDICES ARBITROSVE, DE QVACVNQVE RE QVÆRITVR, SVMMA DIVISIO IN DVO GENERA DEDVCITVR, AVT ENIM IN REM SVNT, AVT IN PERSONAN. Notandum est, quòd Imperator ait, ACTIONIBVS APVD IVDICES QVÆRI. His verbis Imper. respicit ad definitionem actionis, & maximè ad verba, IN IVDICIO: ac ostendit, quomodo illa verba accipiendo sint. Hæc verba, IN IVDICIO, nihil aliud significant, quàm apud iudices, vt suprà exposui. Apud iudices enim à Prætore datos actionibus vtimur, quacunque de re agatur, *hoc §. n.* Ac iudices sunt etiã arbitri. Nam & illi à magistratibus dabantur. *l. à D. Pio, in princip. de re iud. l. 7. in princip. ad leg. Iuliam repetun.* Separantur tamen arbitri à iudicibus, *hic & in d. l. a D. Pio, de re iudic. & in dict. 7. l. in princip. ad l. Iuliam repetund. & apud Gellium, lib. vigesimo. capit. secundo.* vbi tradit, Iudicem arbitrúmve, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus est, capite puniri, proptereà

quòd Arbitri in iudiciis bonæ fidei & arbitrariis dabantur, *l. Lucius Titus* 1. §. *final. depositi.* Iudices, in iudiciis strictis. Et iudices ex formula iudicabant, arbitri ex bono & æquo, quemadmodum perspicuè Seneca in illo loco, quem suprà *ex 3. de benef. libro* adduxi, ostendit. Idem intelligitur ex eo, quod idem Seneca *libro secundo de Clementia* scribit, Clementiam liberum arbitrium habere, nec sub formula, sed ex bono & æquo iudicare. Nihilominus tamen arbitri etiam (vt dixi) iudices sunt, & sic quem arbitrum Papinianus dixit *in dicta lege Lucius Titius. §. final. depositi:* eundem vocat iudicem Paulus *in lege septima de negotiis gestis.* Et Cicero *pro Muræna* Arbitrium ita similem iudici probat, vt non satis suo tempore inter Iurisconsultos constaret, iudicem an arbitrum dici oporteret. Ex his intelligitur, arbitros hîc, arbitros compromissarios non esse. Illi enim à magistratibus non dantur, sed ex compromisso partium sumuntur, *l. penultima de iudiciis.* Dicuntur quidem quandoque iudices: *dicta l. penul-*
4 *tima de iudiciis:* sed tamen non tam iudices sunt, quàm iudicum partes recipiunt, & imitantur iudices, *l. rem non nouam. Cod. de iudiciis:* ac similes iis sunt *l. prima de receptis.* Ideóque ab eorum sententia non appellatur. *l. 1. §. de receptis.* Eorum etiam sententia non parit exceptionem rei iudicatæ, sed pœnæ petitionem, *l. secunda. de receptis dicta lege prima. Cod. eodem.* Ideò verò arbitri compro. issarij iudices non sunt, quia priuatorum consensus iudicem facere non potest. *l. priuatorum. Cod. de iurisdiction.* & iudicare munus publicum est. *l. quippe de iudiciis.* Ait Imperator, SVMMA DIVISIO, *hoc est,* præcipua & principalis diuisio. Sic summa diuisio personarum, *in titul. de iure person.* suprà: & summa diuisio obligationum, *in titul. de obligationibus, suprà.* Actiones igitur omnes aut in rem sunt, aut in personam, *l. actionum de obligat. &*
5 *action.* NAMQVE AGIT VNVSQVISQVE, AVT CVM EO QVI EI OBLIGATVS EST, VEL EX CONTRACTV, VEL EX MALEFICIO QVO CASV PRODITÆ SVNT ACTIONES IN PERSONAM, PER QVAS INTENDIT ADVERSARIVM EI DARE AVT AGERE OPORTERE, ET ALIIS QVIBVSDAM MODIS. Ita Imperator noster hic loquitur, & his verbis Imperator actionem in personam definit. ACTIO IN PERSONAM EST, QVA QVIS AGIT CVM EO, QVI EI OBLIGATVS EST EX CONTRACTV, VEL EX MALEFICIO, AD HOC, VT DETVR VEL FACIAT ALIQVID. Et eodem modo Vlpianus quoque actionem in personam definit. In personam, *inquit,* actio est, qua cum agimus qui obligatus est ad nobis faciendum aliquid, vel dandum, *d. l. actionum. §. in personam. de obligat. & act.* sed plenior est Imperatoris nostri definitio hîc. Causa itaque actionis in personam est obligatio, quæ nascitur vel ex contractu, vel ex maleficio, vel quasi ex contractu vel quasi ex maleficio. *§. finali suprà, de obligationib.* Nam & quasi contractus, & quasi maleficia Imperator hic intelligit, cùm contractus & maleficia nominat. Et de actionibus personalibus accipiendum est, quod Theophilus tradit, *μετὰ τῶν ἀγωγῶν αἱ ἐνοχαί in titulo de obligationibus. suprà.* Finis actionis in personam est, vt is qui obligatus est nobis, aliquid det vel faciat. Dicitur verò hæc actio in personam, quia semper aduersus eandem personam locum habet: *d. l. actionum §. in personam. de obligat. & act.*

& act.& perſonam ſequitur, non rem. *l.* 1. §. *ſi heres ad Trebill.* Et quamuis ad-
uerſus hæredem datur, tamen nihilominùs aduerſus eandem perſonam dari
dicitur, cum heres cum defuncto eadẽ perſona eſſe cenſeatur. Quinimò nec
ſemper aduerſus hęredem datur, ſed tunc demùm, cùm rei perſecutionẽ con-
tinet; non pœnæ. Nunquam enim actiones pœnales in hęredem tranſeunt 9
niſi lis cum defuncto fuerit conteſtata, aut hæres locupletior ex delicto com-
miſſa fuerit factus: quemadmodum dictum eſt *in §. his autem verbis suprà de l.*
Aquil. & monui in titulo proximè præcedenti. Sed hæc perpetua non ſunt.
Nec enim ſemper actio in perſonam eſt ex contractu: vel quaſi ex contra-
ctu, aut ex maleficio, vel quaſi ex maleficio, nec ſemper aduerſus eundem
datur, vt aliquid det vel faciat, ſed & aliis quibuſdam modis in perſonam agi
poteſt, vt Imperator noſter hîc loquitur. Verbi gratia, Actio Quod metus
cauſa, in perſonam actio eſt, §. *Præterea, inf. hoc titulo noſtro.* Hęc tamen actio nõ 10
eſt ex contractu, quia datur & in eum, cum quo nunquam quicquam con-
traximus. Non etiam eſt ex delicto, quia & in illum datur, qui crimine caret,
lucrum tamen ſenſit ex eo, quòd metus agenti illatus eſt. *l. item ſi cum exceptio-*
ne. §. *in hac actione. Quod metus cauſa &c.* Sic non eſt quaſi ex contractu, vel
quaſi ex delicto. Hac etenim actione non intendimus, aduerſarium nobis da-
re oportere, aut facere; ſed dicimus, metum in cauſa fuiſſe, vt aliqui acceptam
pecuniam faceremus, vel rem traderemus, vel quid aliud faceremus: ideóque
petimus, vt quod vi metúſve cauſà geſtum eſt, reſcindatur, & pecunia, quam
acceptam fecimus, ſoluatur, res reſtituatur, aut fiat, quod fieri debebat. *dicta l.*
item ſi cùm exceptione. §. *in hac actione. Quod metus cauſa &c.* Denique actio Quod
metus cauſa, quamuis ſit in perſonam actio, tamen non ſemper aduerſus 11
eundem datur, ſed datur aduerſus omnes, ad quos res per vim aut metum
ablata peruenit, etiamſi (vt anteà dictum) crimine careant, & rem bona fide
poſſideant. *l. metum autem præſentem.* §. *fin. Quod metus cauſa.* Ibi, actio Quod 12
metus cauſa, bis nominatur actio in rem ſcripta, non quòd ſit actio in rem, eſt
enim in perſonam actio *dict.* §. *præterea. infr. hoc tit. noſtro:* ſed quòd generaliter
concipitur, & in rem: *dict. l. metum autem præſentem* §. *animaduertendum eſt.*
Quod metus cauſa: nec perſonam vim facientis coercet. *d. l. metum autem præ-*
ſentem. §. *fin. Quod metus cauſa,* hoc eſt, Actio Quod metus cauſa ideò dicitur
in rem ſcripta, quia ſicuti edictum Prætoris de his propoſitum, quæ vi metuſ-
ve cauſa fiunt, generaliter eſt conceptum, hoc modo: Quod metus cauſa ge-
ſtum erit, ratum non habebo. *l.* 1. *Quod metus cauſa:* non in perſonam, quæ vim
vel metum fecit. Ita quoque actio Quod metus cauſa generaliter inſtituitur,
in ea dicitur, metum fuiſſe illatum; nec deſignatur perſona, quę metum intu-
lit. Notatur res, *hoc eſt,* metus, non perſona, quæ metum fecit: & proptereà
actio Quod metus cauſa dicitur in rem ſcripta actio. Poteſt quidem actio
Quod metus cauſa etiam in perſonam ſcibi, *h. e.* Actio Quod metus cauſa ita
poteſt inſtitui, vt in eà notetur ſiue deſignetur perſona, quæ metum fecit, hoc
modo: Quod Apronius per vim vel metum abſtuliſſet. *Cic. in* 5. *Verrina:* ſed ta-
men hoc neceſſe non eſt, vt Vlpianus loquitur *in l. ſed & ex dolo.* §. *vlt. de dolo*
malo. Sic exceptio Quod metus cauſa in rem dicitur ſcripta. *l. apud Celſum* §.
metus cauſa exceptionem. de doli mali & metus excep. proptereà quod in exce-
ptione Quod metus cauſa non notatur ſiue deſignatur perſona, quæ metum 13

intulit, sed generaliter excipitur, metum in ea re esse factum. *dict. §. met. caus. excep.* Et quod de actione Quod metus causa diximus, eam in personam esse, & tamen non esse ex contractu vel ex maleficio: idem de actione ad exhibendum sentiendum est: Etenim & hæc actio in personam est. *l. 3. §. est autem ad*
14 *exhib.* & tamen non est ex contractu, vel quasi ex contractu, nec ex maleficio, vel quasi ex maleficio. Accursius quidē putat, actionem ad exhibendum quasi ex contractu esse, cùm non sit ex contractu, neque ex maleficio vel quasi: sed Accursij sententiam veram non esse, totus titulus *de obligat. quæ quasi ex contractu sunt*, satis ostendit. Actione quoque ad exhibendum non id agitur, vt aduersarius aliquid det vel faciat, sed vt rem exhibeat. *toto titulo, Ad exhibendum.* Hęc etiam actio aduersus eundem locum non habet, sed aduersus possessorem datur. *d. l. 3. §. fin. Ad exhibend.* Rectè igitur Imperator dixit, in personam agi, non solùm cùm ex contractu vel ex maleficio actio venit, per quam intēdimus, aduersarium dare aut facere oportere, sed etiam aliis quibusdam modis. Quinimò & cùm ex contractu discendit actio in personam, non sem-
15 per actor rectè agit, aduersariū sibi dare aut facere oportere. Nam actio empti ex contractu est; & tamen emptor non ita rectè agit, venditorem rem vēditam dare debere, cùm venditor ad tradendum sit obligatus, emptor ad dandum. *l. ex empto. § 1. de act. empt. l. 1. de rer. permut.* Sic actio commodati ex contractu venit, & in personam est actio, & tamen commodator non rectè agit, commodatarium dare oportere, cùm res commodata iam antè commodatoris sit. Nec enim quis commodando rem facit eius, qui commodat. *l. rei commodatæ, cum l. seq. commodati.* Similiter depositi actio ex contractu est, & proptereà in personam. Nam omnis actio ex contractu vel quasi, aut ex maleficio vel quasi, in personam actio est: sed contrà omnis actio in personam non est ex contractu vel quasi, aut ex maleficio vel quasi. Is autem qui deposuit, non ita rectè agit, rem depositam sibi dari oportere, quia depositarius de re, quam accepit, restituenda, non danda, tenetur actione depositi. *§. prætereà, supra, Quibus modis re non contrahitur.*

AD §. AVT CVM EO AGIT.

TEXT. Aut cum eo agit, qui nullo iure obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt, veluti si rem corporalem possideat quis quam Titius suam esse affirmet, & possessor dominum se esse dicat: nam si Titius suam esse intendat, in rem actio est.

SVMMARIA.

1 *Actio in rem quænam sit.*
2 *Res nostra quæ dicatur.*
3 *Cui competat in rem actio.*
4 *Qui sint modi præcipui transferendi dominij.*
5 *An is qui nudam proprietatem habet, in rem agere possit.*
6 *Aduersus quem detur in rem actio.*
7 *Possessio quid sit.*
8 *Ad actionem in rem præsens possessio requiritur.*
9 *Quæ sint requisita actionis in rem.*

10 *An actio in rem aduersus eum competat, qui neque possidet, neque dolo possidere desiit.*
11 *Verbum Petere, proprium est actionis in rem.*
12 *Petere & vindicare idem significant.*
13 *Quis sit finis actionis in rem.*

INquit Imperator: AVT CVM EO AGIT, QVI NVLLO IVRE EI
OBLIGATVS EST, MOVET TAMEN ALICVI DE ALIQVA RE
CONTROVERSIAM. QVO CASV PRODITÆ SVNT ACTIONES IN
REM: VELVTI SI REM CORPORALEM QVIS POSSIDEAT, QVAM
TITIVS SVAM ESSE AFFIRMET, ET POSSESSOR DOMINVM SE
ESSE DICAT: NAM SI TITIVS SVAM ESSE INTENDAT, IN REM 1
ACTIO EST. Ex his verbis facilè intelligimus, quid sit actio in rem. ACTIO
IN REM EST, PER QVAM, REM NOSTRAM PETIMVS, QVÆ AB
ALIO QVI SE DOMINVM ESSE DICIT, POSSIDETVR. Atque ita Vl-
pianus quoque actionem in rem definit, *in d. l. actionem de obl. & act.* In rem, *in-*
quit, actio est, per quam, rem nostrã, quæ ab alio possidetur, petimus. Sed de- 2
finitio, quæ ex hoc §. colligitur, plenior est Vlpiani definitione. Dicitur actio
in rem, quia hac actione rem nostram petimus. Res nostra appellatur, quę do-
minij iure nostra est, vel quæ nostra propria est. Dominium quippe & pro-
prietas sunt idem. *l. si procurator. de acqu. rer. dom.* Hinc Paulus Iurisconsultus
actionẽ in rem, dominij litẽ appellat, *in l. euictis. de vsuris.* Post dominij, *inquit*,
litem inchoatam, *hoc est*, post institutam actionẽ in rem, quę de dominio est.
Et *in l. & an eadem causa, in fine, de excep. rei iudicat* idem Paulus docet, in
actione in rem proprietatẽ verti: quod nihil aliud est dicere, quàm in actio-
ne in rem agi de proprietate rei, siue (quod idem est) actione in rem peti rem,
quæ nostra propria est. Sic Iustinianus Imperator in §. *sed istæ. inf. hoc ti.* inquit,
ACTIONEM IN REM ITA PRODITAM ESSE, VT QVIS DOMI-
NVM SVVM VINDICET. Et non videtur suum esse, quod vindicari non
potest. *l. Quintus Mucius ij. §. 1. de auro & argent. legato.* Res meas vindico *l. si ego.*
§. 1 de iure dotium. Sic Paulus *in l. in rem actio. in principio de rei vindicat.* tra-
dit, In rem actionem ei competere, qui aut iure gentium, aut iure ciuili do- 3
minium acquisiuit. Iure gentiũ dominiũ acquisiuisse dicitur, cui res ex iusta
causa dominium acquirendi à domino tradita est. §. *per traditionem sup. de rer.*
diuis. Iure ciuili, qui rem vsucepit. Per vsucapionem enim dominium acquiri-
tur, sicuti definitio vsucapionis tradita *in l. 3. de vsurpat. & vsucap.* ostendit. &
docet Iustinianus *in §. alia autem sunt. infra, hoc tit.* Et hos suos modo acqui-
rendi rerum dominia Imperatores expresserunt *in l. traditionibus. Cod de pactis,* 4
his verbis: Traditionibus & vsucapionib. transferuntur rerum dominia, non
nudis pactis. Traditionibus factis à domino ex iusta causa, iure gentium do-
minia rerum transferuntur. Vsucapionibus tranferunt dominia rerum, iu-
re ciuili, quãdo res à non domino bona fide accipienti traditæ sint. Et qui vel
iure gentiũ, vel iure ciuili dominus est, rectè in rem actione experitur: quod
ipsum vindicationis quoque verbũ ostendit. Actiones in rem vocantur vin-
dicationes, *vt infrà audiemus:* & vindicare est suum esse petere, suum esse dice-
re, suũ esse intendere, suum esse asserere, vel defendere. Ita enim Iurisconsulti.

paſſim loquuntur. Hinc etiam vindicationis legatum nomē habet, quod liceat legatorio legatum per vindicationem relictum ſtatim à morte teſtatoris aſſerere ſuum eſſe. Nec enim aditione hereditatis, legatū per vindicationē relictū, hęredis fiebat, ſed à defuncto rectà vià in legatarij, dominium tranſibat, ſi legatarius legatum non repudiabat, vt ſuprà *in tit. de legatis*, eſt expoſitū.

5 Nihil verò intereſt, vtrùm actor plenum dominium, plenam proprietatem habeat, an nudam proprietatem tantùm. Nam & qui nudam proprietatem habet, in rem agit: & rectè dicimus, rem noſtram eſſe, etiam cuius vſus fructus alienus eſt, *l. rectè dicimus. de verb. ſig.* Proprietas itaque vel plena, vel ſaltē nuda, cauſa eſt actionis in rem, nō obligatio: NVLLO ENIM IVRE NOBIS OBLIGATVS EST IS, CVM QVO ACTIONE IN REM AGIMVS, vt Imperator noſter loquitur. Nullo iure eſt obligatus, *hoc eſt*, non eſt nobis obligatus ex contractu vel quaſi, aut ex maleficio vel quaſi: eſt tamen nihilominùs obligatus. §. *item ſi in iudicio. infrà de except.* Ibi Imperator Iuſtinian. oſtendit, Eum, cum quo in rem actione agatur, obligatū eſſe, & obligationē etiam poſt rem iudicatam durare. Et ſic, debere nobis dicitur, etiā qui in rem actione conuenitur, vt ſup. *in explicatione definitionis actionis* eſt expoſitum.

6 Neceſſe verò eſt, vt res noſtra ab alio poſſideatur quemadmodum ex definitionib. ſuprà relatis intelligitur. Rem enim meam, quam poſſideo: nulla actione perſequi poſſum quia à me ipſo rem peterem, & ſecum nemo agit. At cùm rem meam alius poſſidet, tunc mihi datur in rē actio aduerſus poſſidentem. Poſſidet rem meam, qui rem meam detinet. Poſſeſſio quippe eſt κατοχὴ *Theophilus*

7 *in tit. de interdictis. inf l. 1. in prin. de acq. vel amitt. poſſ.* hoc eſt detentio. *l. vnic. Cod. vſucap. transfor. l. penult. C. de præſcrit. 30. vel 40. annor.* ſiue detentatio rei, vt dicitur *in l. ab hoſtibus. § fin. ex quibus cauſ. mai. 25. annis. & l. 5. de impenſis in res dot. factis.* & poſſeſſor, detentator, *in d. l. pen. C. de præſcr. 30. vel 40. ann.*

8 Ac præſentem poſſeſſionem exigimus, vt actio in rem locum habeat, nec ſatis eſt, eum qui conuenitur aliquando poſſediſſe. Sic enim Paulus ICtus inquit: Actio in rem ex præſenti poſſeſſione eſt, *in l. non alias circa med. de iudiciis*: & auctore Vlpiano, actio in rem ſemper datur aduerſus eum qui poſſidet. *d. l. actionum de oblig. & act.* & contra poſſidentem competit. *l. 1. prin. C. vbi in rem actio exer. deb.* & poſſeſſio parit in rem actionem. *l. vnica. Cod. de alienat. iudicij mutandi cauſa facta.* Ac poſſidere dicitur, etiam qui dolo malo poſſeſſionem amiſit: & tam tenetur actione in rem, qui dolo malo deſiit poſſidere, quàm qui poſſidet, quia dolus malus pro poſſeſſione eſt, *l. qui dolo. de reg. iur.* Qui neque poſſidet, neque dolo malo fecit, quo minùs poſſideret, abſoluitur. *l. penult. de petit. hered.* & vindicari non poteſt ab eo, qui non poſſidet. *l. officium. de rei vindic.* In actione igitur in rem, ex parte agentis requiritur dominium, ſiue proprietas ex parte rei cōuēti poſſeſſio, Et dominiū ſiue proprietas eſt cauſa actionis in

9 rem. Quia tamen poſſeſſio quoque actionem in rem parit: *d. l. vnic. C. de alien. iudicij mutandi cauſa facta*: idcircò non malè à veterib. traditum eſt poſſeſſionem etiam cauſam eſſe actionis in rem. Et quod Nemeſius Philoſophus *in li.* περὶ φύσεως ἀνθρώπου, *cap. 44.* περὶ ὧν τίνων ἐστὶ πρόνοια: hoc eſt, *quorum eſt prouidentia*: de beatitudine tradit, κατὰ περιγραφὴν dici, ſolam virtutem beatitudinē adferre, κατὰ πλάτος, virtutem cum diuitiis adferre beatitudinē, cùm quis beatus eſſe poſſit ſine diuitiis: Id nos de cauſa actionis in rē dicere poſſimus, κατὰ περιγραφήν.